

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ
1972

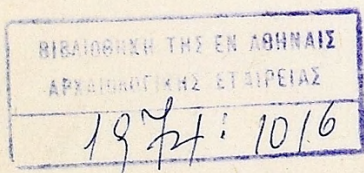
ΔΩΡΕΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1974

Μεταλλογραφήματα Κ. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ
Ἁγίου Μάρκου 14

Κ. ΜΙΧΑΛΑΣ Ε.Π.Ε. - Πανεπιστημίου 39 - ΑΘΗΝΑΙ
Τηλ. 32 24 268 32 30 595

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Εὐεργέται	η'
Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1972 - 1974	θ'
Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι	ι'
Ἐπίτιμοι σύμβουλοι	ι'
Ἐπίτιμοι ἐταῖροι	ια'-ιβ'
Ἀντεπιστέλλοντες ἐταῖροι	ιγ'
Τακτικοὶ ἐταῖροι	ιδ'-ις'
Ἐκθεσίς τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας περὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς κατὰ τὸ ἔτος 1972	1-4

A. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1. Ἀνασκαφὴ Μαραθῶνος ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου (πίν. 1 - 3)	5 - 7
2. Ἀνασκαφὴ ἐν Σέσκλῳ ὑπὸ Δημητρίου Ρ. Θεοχάρη (πίν. 4 - 5)	8 - 11
3. Ἀνασκαφὴ Νέας Ἀγχιάλου ὑπὸ Παύλου Ἡ. Λαζαρίδη (παρένθ. πίν. Α', πίν. 6 - 22)	12 - 48
4. Ἀνασκαφὴ παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν Ἀμφιπόλεως ὑπὸ Εὐσταθίου Στίκα (πίν. 23 - 31)	49 - 62
5. Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι Ἀμφιπόλεως ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Λα- ζαρίδη (πίν. 32 - 48)	63 - 72
6. Ἀνασκαφὴ Φιλίππων ὑπὸ Στυλιανοῦ Πελεκανίδη (πίν. 49 - 59)	73 - 85

	Σελίς
7. Προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις ἐν Θράκῃ ὑπὸ Εὐαγγέλου Τσιμπί- δη - Πεντάζου (πίν. 60 - 66)	86 - 93
8. Ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης ὑπὸ Σωτηρίου Ἰ. Δάκαρη (πίν. 67 - 71)	94 - 98
9. Συμπληρωματικὴ ἔρευνα εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Γλυκέος ὑπὸ Δημητρίου Πάλλα (παρένθ. πίν. Β', πίν. 72 - 85)	99 - 108
10. Ἀνασκαφὴ βασιλικῆς Ἀγίας Σοφίας Μύτικα ὑπὸ Παναγιώ- του Λ. Βοκοτοπούλου (πίν. 86 - 90)	109 - 113
11. Ἀνασκαφὴ Μυκηναίων ὑπὸ Γεωργίου Ἐ. Μυλωνᾶ (πίν. 91 - 102)	114 - 126
12. Ἀνασκαφὴ Μεσσήνης ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου (πίν. 103 - 116)	127 - 138
13. Ἀνασκαφὴ Ἀρχαίας Ἡλίδος ὑπὸ Νικολάου Γιαλούρη (πίν. 117 - 123)	139 - 142
14. Ἀνασκαφαὶ Νάξου ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος (πίν. 124 - 150)	143 - 155
15. Ἀνασκαφὴ Θήρας VI ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου (πίν. 151 - 155)	156 - 158
16. Ἀνασκαφὴ Ζάκρου ὑπὸ Νικολάου Πλάτωνος (παρένθ. πίν. Γ' καὶ πίν. 156 - 176)	159 - 192
17. Ἱερὸν Ἑρμοῦ καὶ Ἀφροδίτης εἰς Σύμην Κρήτης ὑπὸ Ἀγγε- λικῆς Λεμπέση (πίν. 177 - 194)	193 - 203

Β. ΕΙΔΙΚΩΤΕΡΑΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

204

18. Ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου ὑπὸ Δημητρίου Πάλ- λα (παρένθ. πίν. Δ', Ε', F', πίν. 195 - 230)	205 - 250
19. Ἀνασκαφὴ Ζαγοράς Ἀνδρου (1971) ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Καμ- πίτογλου (πίν. 231 - 241)	251 - 273
20. Ἀνασκαφὴ εἰς Βασιλικὴν Ἱεραπέτρας (1970 καὶ 1972) ὑπὸ Ἀντωνίου Ἀ. Ζώη (παρένθ. πίν. Ζ', Η' καὶ πίν. 242 - 265)	274 - 309

21. Ἀνασκαφή Ἀρχανῶν ὑπὸ Ἰωάννου Ἀ. Σακελλαράκη (πίν.
266 - 291) 310 - 353

Γ. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

1. Ἔργασίαι ἀναστηλώσεως εἰς Ν. Ἀγχίαλον ὑπὸ Παύλου Ἡρ.
Λαζαρίδη (πίν. 292 - 303) 354 - 360
2. Ἔργασίαι ἀναστηλώσεως εἰς Ἀρχάνας ὑπὸ Ἰωάννου Ἀ. Σα-
κελλαράκη (πίν. 304 - 306) 360 - 362
3. Ἔργασίαι συντηρήσεως εἰς μονὴν Ὁδηγητρίας Λευκάδος ὑπὸ
Δημητρίου Πάλλα 363

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΕΓΕΡΣΕΩΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

- Μουσεῖον Μεσσήνης (πίν. 307) 363

Δ. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ 364 - 365

Ε. Α' ΚΑΙ Β' ΤΑΚΤΙΚΑΙ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1972 366 - 369

Σ'. ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟ-ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ 370 - 372

Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐται-
ρείας (παρένθ. πίν.)

Ζ. ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1972 373 - 385

Η. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙ- ΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1972 387 - 396

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX

ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΙΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
BENIAMIN ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
Α. Ε. Η. ΓΟΕΚΟΟΡ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1972 - 1974

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Σ Υ Μ Β Ο Υ Λ Ο Ι

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΚΟΡΡΕΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΟΝΤΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΤΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΖΕΠΟΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΥΛΟΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

† Carl William Blegen.

Louis Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris XIVe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

† Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

Oscar Broneer. — Παλαιὰ Κόρινθος.

Ward M. Canaday. — 500 Security Bldg., Toledo 4, Ohio, U.S.A.

Georges Daux. — 6 Av. Paul - Appell, 75 - Paris XIVe, France.

William Bell Dinsmoor. — Σουηδίας 54, Ἀθῆναι.

André Grabar. — 2 Av. Dode de la Brunerie, Paris XVIe, France.

Pierre de la Coste - Messelière. — Les Ousches, par Melle, Deux-Sèvres.

Benjamin Dean Meritt. — Institute for Advanced Study, Princeton, N.J., U.S.A.

Charles H. Morgan. — Amherst College, Amherst, Mass., U.S.A.

Homer Thompson. — Institute for Advanced Study, Princeton, N.J., U.S.A.

Eugene Vanderpool. — Σουηδίας 54, Ἀμερικανικὴ Σχολὴ Κλασσικῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Helmuth Berve. — Rainweg 9, Hechendorf (Pilsensee).

Veselin Čaikano^vvić. — Gledstonova 22, Beograd, Yougoslavie.

Rhys Carpenter. — "Jerry Run", R. D. 2, Downington, Pa, U.S.A.

John Caskey. — University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, U.S.A.

Pierre Demargne. — 120 Br^d de Montparnasse, Paris, France.

Otto Demus. — 1 Hofburg (Schweizerhof), Wien, Österreich.

Pierre Devambez. — Direction des Musées de France - Arts et Lettres - Palais du Louvre, Paris, France.

† Πορφύριος Δικαῖος.

† Fritz Eichler.

Sir John Forsdyke. — 13. Sandringam Road, London, N. W. 11, England.

Gallet de Santerre. — Université de Dijon, France.

Stanislaw J. de Gasiorowski. — Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Krakow, Pologne.

Roland Hampe. - Archäologisches Institut der Universität - Marstallhof 4, Heidelberg, Deutschland.

Herbert Hunger. — 40 Weissgerberlande, Wien III, Österreich.

Hamit Zübeyr Kosay. — T. K. Kültür Bakanlingi, Ancara, Turquie.

Emil Kunze. — Grosshesselohe/B Immergrünstrasse 1. München.

Doro Levi. — Ἀμαλίας 56, Ἱταλική Ἀρχαιολογική Σχολή, Ἀθήναι.

Ernst Meyer. — Universität, Zürich, Schweiz.

Kazimierz Michalowski. — Brzozowa 12, Warszawa, Pologne.

Kurt Müller. — Dahlmannstrasse 10, I, Göttingen, Deutschland.

Denis Page. — Jesus College, Cambridge, England.

† Ἀλέξανδρος Παγκαβῆς.

Jeanne Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris XIVe, France.

Fritz Schachermeyr. — Liechtensteinstr. 59, Wien IX, Österreich.

Henri - Arnold Seyrig. — Institut Français, B. P. 1424, Beyrouth, Liban.

Hidenaka Tanaka. — Imperial University, Kyoto, Japan.

Lincoln Mac Veagh. — Casa das Laranjeiros, Estoril, Portugal.

Carl Weickert. — Devrientweg 6, Berlin - Lichterfelde, Deutschland.

Arthur Maurice Woodward. — 21 Byng Road, Tunbridge Wells; Sussex, England.

Walther Wrede. — Allmandweg 47, Nagold, Deutschland.

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

- Pierre Amandry.** — Διδότου 6, Γαλλική 'Αρχαιολογική Σχολή, 'Αθήναι.
Richard David Barnett. — British Museum, London, W.C. I.
Henri Ducoux. — 37 Av. de Versailles, Paris, France.
P. M. Fraser. — Oxford University, England.
Ernest Jos. Goerlich. — Wien, III/40, Arsenal, Objekt V III, Stlege
III 8, Österreich.
Βάσος Καραγιώργης. — Κυπριακὸν Μουσεῖον Λευκωσίας, Κύπρος.
Karl Kübler. — Linsenbergstrasse 25, Tübingen - Lustnau, Deutschland.
Paul Lemerle. — École des Hautes Études. Sorbonne, Paris, France.
Ibraim Noshy. — Egyptian University of Cairo, Egypt.
Iwan Velkoff. — Musée National, Sofia, Bulgarie.
-

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1972

Σημ.—Οι δι' ἀστερίσκου σημειούμενοι ἑταῖροι εἶναι ἰσόβιοι

1. * Ἀγγελόπουλος Θεόδωρος	33. * Δουκάκη Εὐανθία
2. Ἀδαμίδης Κωνσταντῖνος	34. * Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
3. Ἀλεξανδρῆ Ὀλγα	35. Δρανδάκης Νικόλαος
4. Ἀλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος	36. Δροσογιάννη-Κουτσοκώστα Φανή
5. * Ἀλεξίου Στυλιανός	37. * Ἐξάρχος Νικόλαος
6. Ἀναργύρου Εὐάγγελος	38. Ζαφειρόπουλος Ἰωάννης
7. * Ἀναστασιάδης Ἀναστάσιος	39. * Ζαφειρόπουλος Νικόλαος
8. Ἀνδρειωμένου Ἀγγελικὴ	40. Ζέπος Παναγιώτης
9. * Ἀνδρόνικος Ἐμμανουήλ	41. Ζώης Ἀντώνιος
10. * Ἀντωνιάδης Ἰωάννης	42. Ζώρα Καλλιόπη
11. Ἀχειμάστου Μυρτάλη	43. Ἡλιόπουλος Γεώργιος
12. Βαβρίτσας Ἀνδρέας	44. Θεοχάρη Μαρία
13. * Βαλάσης Θωμᾶς	45. * Θεοχάρης Δημήτριος
14. * Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου Εἰρ.	46. Θρεψιάδης Ἀντιγόνη
15. Βασιλείου Ἰωάννης	47. * Ἰακωβίδης Σπυρίδων
16. * Βασσενχόβεν Λουδοβίκος	48. Ἰακωβίδου Ἀθηνᾶ
17. * Βελουδίου Μαρία	49. * Ἰγγλέσης Σωτήριος
18. * Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.	50. Καζαμίας Θωμᾶς
19. Βοβολίνης Σπυρίδων	51. Καλίτσης Κωνσταντῖνος
20. Βορίδης Κίμων	52. * Καλιτσουνάκης Δημήτριος
21. Βουκίδης Τιμολέων	53. Καλλίας Κωνσταντῖνος
22. * Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος	54. * Καλλιγᾶς Μαρῖνος
23. * Γιαλούρης Νικόλαος	55. * Καλλιπολίτης Βασίλειος
24. * Γιαννακόπουλος Γεώργιος	56. Καλογεροπούλου Ἀθηνᾶ
25. * Γιαννουλάτου Ἀρτεμισία	57. Καλοκύρης Κωνσταντῖνος
26. Γκόφας Δημήτριος	58. Καμπίτογλου Ἀλέξανδρος
27. Δαβάρας Κωνσταντῖνος	59. Κανατσούλης Δημήτριος
28. * Δάκαρης Σωτήριος	60. * Κανελλόπουλος Παναγιώτης
29. Δημαρᾶς Ἰωάννης	61. Κανελλόπουλος Παῦλος
30. * Διαμαντόπουλος Ἀνδρέας	62. Καπετανόπουλος Ἡλίας
31. * Διαμαντοπούλου Ἀγνή	63. Καραγιωργα Θεοδώρα
32. * Δοντᾶς Γεώργιος Σπ.	64. * Καραθανάσης Δημήτριος

65. Καραμανώλη-Σιγανίδου Μαρία	105. * Μαντζούφας Γεώργιος
66. * Καρανδρέας Ἀπόστολος	106. * Μαριδάκης Γεώργιος
67. Καρδαῖ Χρυσούλα	107. * Μαρινᾶτος Σπυρίδων
68. * Καρούζου-Παπασπυρίδη Σέμνη	108. * Μαρκεζίνης Σπυρίδων
69. * Kent John	109. * Μαστροκώστας Εὐθύμιος
70. Κεραμόπουλλος Ἀ. Δημήτριος	110. * Μαυρούλιας Ἰωάννης
71. Κιουσόπουλος Δημήτριος	111. * Μέγας Γεώργιος
72. * Κόλιας Γεώργιος	112. Μερτικόπουλος Θεόδωρος
73. * Κόλλας Περικλῆς	113. Μεταξᾶς - Μεσσηνέζης Διον.
74. Κονιδάρης Γεράσιμος	114. * Μηλιάδης Ἰωάννης
75. * Κοντῆς Ἰωάννης	115. * Μιράσγεζης Δημοσθένης
76. Κοντολέοντος Εὐρυδίκη	116. * Μιτσὸς Μάρκελλος
77. * Κοντολέων Νικόλαος	117. Μουτσόπουλος Νικόλαος
78. * Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος	118. * Μπακαλάκης Γεώργιος
79. Κορρὲς Γεώργιος	119. Μπενάκης Λουκᾶς Α.
80. * Κορρὲς Στυλιανὸς	120. Μπίτζιος Κωνσταντῖνος
81. Κορωνάιος Δημήτριος	121. Μπόνης Κωνσταντῖνος
82. * Κοσμόπουλος Δημήτριος	122. Μπότσαρης Δημήτριος Τ.Ν.
83. * Κοτζιᾶς Νικόλαος	123. Μπούρας Χαράλαμπος
84. Κουμανούδης Ἰωάννης	124. Μπουφίδης Νικόλαος
85. Κουρέτας Δημήτριος	125. * Μυλωνᾶς Γεώργιος
86. * Κουρμούλης Γεώργιος	126. * Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.
87. Κριεζῆς Ἀντώνιος	127. * Νομικὸς Μᾶρκος
88. * Κριμπᾶς Ἡλίας	128. Νταῆς Ἀστέριος
89. Κριμπᾶς Κωνσταντῖνος	129. Ντούμας Χρῆστος
90. * Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος	130. * Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας
91. Κύρου Ἀδωνις Κ.	131. Οἰκονομίδου Ἀδαμαντία
92. Κωνσταντινίδης Δημήτριος	132. * Ὁρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
93. Κωνσταντινόπουλος Γρηγόριος	133. * Πάλλας Δημήτριος
94. Κωνσταντίνου Θεόδωρος	134. * Παμπούκας Ἀπόστολος
95. * Κωνσταντίνου Ἰωάννα	135. Παναγιωτόπουλος Γεώργιος
96. * Κωττάκης Λεωνίδας	136. * Πανταζόπουλος Νικόλαος
97. Λαζαρίδης Δημήτριος	137. Παντελίδου Μαρία
98. * Λαζαρίδης Παῦλος Ἡρ.	138. * Παπαδόπουλος Θωμᾶς
99. Λαμπρινουδάκης Βασίλειος	139. Παπαδόπουλος Στυλιανὸς
100. * Λάμπας Γεώργιος	140. Παπαδοπούλου-Ζαφειροπούλου Φωτεινὴ
101. * Λογοθέτης Κωνσταντῖνος	141. Παπαθανασόπουλος Γεώργιος
102. * Μακαρόνας Χαράλαμπος	142. * Παπαῖωάννου Κωνσταντῖνος
103. Μανούσακας Μανοῦσος	143. * Παπακωνσταντίνου Κωνστ. Δ.
104. * Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.	144. Παπαντωνίου Γεώργιος

145. Παπαντωνίου Ροζαλίνδη
146. Παπαπάνος Κωνσταντῖνος
147. Παπασταύρου 'Ιωάννης
148. * Παπαστράτος Εὐάγγελος
149. * Παπαφλέσσας Γρηγόριος
150. * Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
151. Πασαδαῖος 'Αριστείδης
152. * Πελεκανίδης Στυλιανός
153. Πελεκίδης Χρύσης Εὐστρ.
154. Πέππα-Δελμούζου Κωνσταντίνα
155. * Πεσματζόγλου Γεώργιος
156. Πετράκος Βασίλειος
157. * Πέτσας Φώτιος
158. Πλατῆς Γεώργιος
159. * Πλάτων Νικόλαος
160. * Πολίτης Λῆνος Ν.
161. * Πολυγένης 'Ιωάννης Κ.
162. * Πουλόπουλος 'Απόστολος
163. Πουρναρόπουλος Γεώργιος
164. Πρωτονοταρίου-Δεϊλάκη Εὐαγγελία
165. * Ρουμπάνης Γεώργιος
166. Ρωμιοπούλου Αἰκατερίνη
167. Σακελλαρίου 'Αγνή
168. Σακελλαρίου Μιχαήλ Β.
169. Σεργόπουλος Γεώργιος
170. * Σκάσσης 'Ερρῖκος
171. Σολομωνίδης Γεώργιος
172. * Σπυριδάκης Γεώργιος
173. * Σταθάτου 'Ελένη
174. Σταθάτου Χριστίνα
175. Στασινοπούλου-Τουλούπα 'Εβη
176. * Σταυρόπουλλος Φοῖβος
177. * Σταυρόπουλος Κωνστ. 'Αγγ.
178. Στεφανόπουλος Πολύβιος
179. * Στίκας Εὐστάθιος
180. * Συνοδινός 'Ελευθέριος
181. Συριόπουλος Κωνσταντῖνος
182. * Σωτηρίου Μαρία
183. * Τεγοπούλου-'Ηλιοῦ 'Αλεξάνδρα
184. Τζαβέλλα Τερψιχόρη-Χαρά
185. Τζαννετᾶτος Θησεύς
186. Τούλ Χάρης
187. * Τραυλός 'Ιωάννης Μ.
188. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς
189. Τριανταφυλλόπουλος 'Ιωάνν.
190. Τσαντίλας 'Ιωάννης
191. Τσιριντάνης 'Αλέξανδρος
192. Τωμαδάκης Νικόλαος
193. Φατούρου Κάντω
194. * Φιλιππάκη Βαρβάρα
195. * Φουντούλης Δημήτριος
196. Φραγκιδάκης 'Ιωάννης
197. * Χαρίτος 'Ιωάννης
198. * Χατζηδάκης 'Εμμανουήλ
199. * Χατζηκακίδης 'Αθανάσιος Δ.
200. Χατζηνικολάου 'Αννα
201. Χρήστου Χρύσανθος
202. * Χριστόπουλος Μιχαήλ
203. Χριστόπουλος Παναγιώτης

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΑΥΤΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1972

Ἀγαπητοὶ Ἐταῖροι, Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

Ἱερὸν καθήκον μας θεωροῦμεν ἵνα, πρὸ πάσης λογοδοσίας, προτάξωμεν καὶ ἐφέτος τὸν καθιερωμένον μνημόσυνον λόγον περὶ τῶν κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἀποθανόντων συνεργατῶν καὶ φίλων τοῦ ἰδρύματος τούτου.

Κατὰ τὸ 1972 δις ἔκρουσεν ὁ θάνατος τὴν θύραν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν οἰκογενείας, ἀφαρπάσας ἀφ' ἡμῶν δύο ἐφόρους Ἀρχαιοτήτων, τὸν Νικόλαον Κοτζιᾶν καὶ τὸν πολὺ νεώτερον αὐτοῦ Φοῖβον Σταυρόπουλλον.

Ὁ ἐκ τῶν Μεσογείων χωρίων τῆς Ἀττικῆς καταγόμενος Ν. Κοτζίᾱς ἔδρασε κυρίως ἀπὸ τοῦ 1925 μέχρι τοῦ 1950. Ὡς ἐφορος Ἀττικῆς κατ' ἀρχὰς καὶ Μακεδονίας ἀργότερον ἡσχολήθη περὶ τε τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ τὴν βυζαντινὴν τέχνην, ἀνασκάψας καὶ δημοσιεύσας ἀρχαῖα ἱερὰ καὶ τάφους, ἀλλὰ καὶ παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς, ὧν σπουδαιότερα ἡ τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου. Ἡσχολήθη ἐπίσης ἐπιτυχῶς ὁ Κοτζιᾱς καὶ μὲ τὰ τοπωνύμια τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐσχολίασε δεόντως πλείονας ἀρχαίας ἐπιγραφάς, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν εἰς τὸν Πολέμωνα καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα.

Ὁ Φοῖβος Σταυρόπουλος, υἱὸς τοῦ ἐξαιρέτου παλαιοῦ ἐφόρου Δημητρίου Σταυροπούλλου, συνέδεσε τὴν ἐπιστημονικὴν του δραστηριότητα μὲ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ χώρου τῆς

Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος, συνεργασθεῖς πρὸς τοῦτο μετὰ τοῦ γενναιοδῶρου δωρητοῦ ἀειμνήστου Π. Ἀριστόφρονος. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς του ταύτης ἐπλούτισεν ὁ Φ. Σταυρόπουλλος διὰ πολλῶν πρωτοτύπων στοιχείων τὰς περὶ τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημίας γνώσεις μας. Συνειργάσθη ἐπίσης δραστηρίως ὁ Σταυρόπουλλος καὶ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηναίων, ὡς ἔφορος δὲ Ἀχαΐας ἐπετέλεσεν ἀξιόλογον ἐπιστημονικὸν ἔργον, τὴν μελέτην καὶ δημοσίευσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πρώην ἐφόρου Ἀχαΐας Ἰ. Μηλιάδου ἀνευρεθέντος σπουδαίου ἀναγλύφου ἀντιγράφου τῆς ἀσπίδος τῆς Ἀθηναίας Παρθένου τοῦ Φειδίου, εἰκονίζοντος τὴν Ἀμαζονομαχίαν, ὅπερ καὶ ἀπετέλεσε τὸ θέμα τῆς ἐναϊσίμου αὐτοῦ διατριβῆς. Ἰδιαίτερος ὅμως ὁ Σταυρόπουλλος διέπρεψεν εἰς τὴν δίδωσιν τῆς ἀρχαιοκαπηλείας, ἔνθα ἐσημείωσεν ἐντυπωσιακὰς ἐπιτυχίας.

Ἐκ τῶν ἐπιτίμων ἡμῶν ἐταίρων ἀπωλέσαμεν ἐφέτος τὸν Ἀλέξανδρον Ραγκαβῆν, ἄνδρα ἐξόχου κοινωνικῆς θέσεως, γόνον δὲ καὶ συνεχιστὴν τῆς ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἐνδόξου παραδόσεως τῆς οἰκογενείας Ραγκαβῆ. Ὁ μεταστάς, ἐκτιμῶν τὴν δρᾶσιν τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας, εἶχε δωρήσει εἰς αὐτὴν 55 πολυτίμους πίνακας τοῦ Σκώτου ζωγράφου James Skene, φιλοτεχνηθέντας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1835 - 1845 καὶ ἀπεικονίζοντας διάφορα ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς χώρας.

Ἀπωλέσαμεν ὡσαύτως ἐφέτος τοὺς παλαιοὺς ἡμῶν καὶ ἀφωσιωμένους ἐταίρους: τὸν φιλόλογον καθηγητὴν Σωτήριον Ἰγγλέσην καὶ τὸν ἐπίτιμον γυμνασιάρχην Ἰωάννην Φραγκιδάκην, ἀκραιφνεῖς θιασώτας τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων.

Κλείοντες τώρα τὸ βιβλίον τοῦ θανάτου καὶ ἀναλαμβάνοντες τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς, ἀναφέρομεν, ὅτι ἡ Ἑταιρεία, ἐκτιμῶσα τὴν ἀρχαιολογικὴν των δρᾶσιν προήγαγεν εἰς ἐπιτίμους αὐτῆς συμβούλους τοὺς διαπρεπεῖς ἀρχαιολόγους καθηγητὰς D o r o L e v i, Διευθυντὴν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς,

Paul Lemerle καὶ Pierre Demargne, μέλη τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Γαλλίας καὶ Βάσον Καραγιώργην, Διευθυντὴν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Κύπρου. Ἐξέλεξεν ὡσαύτως ἡ Ἑταιρεία ἐπιτίμους αὐτῆς ἐταίρους τοὺς ἐξῆς διευθυντὰς ξένων ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικῶν σχολῶν: τὸν Pierre Amandry τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς, τὸν Ulf Jantzen τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου, τὸν Åke Åkerström τοῦ Σουηδικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ τὸν James MacCredie τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν. Ἐξέλεξεν ἐπίσης ἀντεπιστέλλον αὐτῆς μέλος τὴν ἐν Texas τῆς Ἀμερικῆς ἑλληνίδα ἀρχαιολόγον Αἰκατερίνην Melrose, διὰ τὴν ἐξαίρετον φιλόρχαιον αὐτῆς ἐν Ἀμερικῇ δρᾷσιν.

Εἰς ἀντικατάστασιν θανόντων μελῶν αὐτῆς ἐξέλεξεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία 22 νέους ἐταίρους, ἐξ ὧν 15 ἐπιμεληταὶ Ἀρχαιοτήτων, εἷς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, εἷς ἀντιστράτηγος, εἷς οἰκονομολόγος καὶ δύο πολιτικοὶ μηχανικοί.

Μεταβαίνοντες ἤδη ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν θὰ πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ ἀνασκαφικοῦ καὶ λοιποῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας.

(Ἐπεταὶ ἡ ἔκθεσις, περὶ τῆς ὁποίας βλ. τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1972).

.....

Τοιοῦτο ὑπῆρξε, Κυρίαι καὶ Κύριοι, τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1972, ἔργον σημαντικὸν ἐπιτελεσθὲν μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ ἄλλοτε πίστεως πρὸς τὴν μεγάλην παράδοσιν τοῦ ἰδρύματος τούτου, ὅπερ, ἀπὸ τῆς πρὸ 136 ἐτῶν ἰδρύσεως αὐτοῦ, ἀποτελεῖ τὴν ἄσβεστον ἐστίαν τῆς ἱστορικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἐρεῦνης τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α

1. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

(Πίν. 1 - 3)

Εἰς τὸ εὐγενὲς ἐνδιαφέρον τοῦ ὁμογενοῦς κ. Εὐγ. Παναγοπούλου ὀφείλεται τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Μαραθῶν ἀλματικῶς ἐξελίσσεται οὐ μόνον ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ καὶ τουριστικῶς ὡς μέγα κέντρον. Τὸ Μουσεῖον Μαραθῶνος, ἀνεγερθὲν δαπάναις τοῦ κ. Παναγοπούλου εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Βρανᾶ, εἶναι ἤδη κτηριακῶς ἔτοιμον (πίν. 1α). Συντελεῖται συγχρόνως καὶ ἡ ἔκθεσις τῶν ἀρχαιοτήτων ἐντὸς αὐτοῦ, ἥς μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας ἔχουσιν ἐπιληφθῇ ἡ δ. Β. Φιλippάκη καὶ ὁ γλύπτης τῶν Μουσείων κ. Τριάντης.

Ἡ ἀνασκαφή εἰς Τσέπι, κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος τοῦ Βρανᾶ, ἐξελίσσεται εἰς τὴν πρώτην καὶ διδακτικωτάτην νεκρόπολιν τῆς πρώιμου χαλκῆς περιόδου. Δεκάδες τάφων καθαρίζονται ὁ εἰς παρὰ τὸν ἄλλον εἰς κανονικὰς σειράς, περιέχοντες ἀπὸ ἐνὸς μέχρι καὶ ἄνω τῶν εἴκοσι νεκρῶν ἕκαστος. Ὑπάρχουν καὶ μικροί, παιδικοὶ τάφοι. Οἱ νεκροὶ εἶναι πάντοτε συνεσταλμένοι, οἱ σκελετοὶ καὶ τὰ κρανία διατηροῦνται συνήθως εἰς ἐξαιρετικὴν κατάστασιν. Ἡ ἐπιμέλεια καὶ ὁ ζῆλος τοῦ καθηγητοῦ κ. Emil Breitinger εἶναι ὄντως παραδειγματικά, διότι ἀφιερώνει δύο σχεδὸν μῆνας ἐτησίως εἰς τὸν καθαρισμόν τῶν τάφων καὶ τὴν περιποίησιν τῶν κρανίων.

Ἡ ἀνασκαφή καταντᾷ νὰ εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀνθρωπολογικοῦ ἐνδιαφέροντος, διότι τὰ εὐρήματα εἶναι ἐλάχιστα. Ὑπάρχουν πάντως μερικὰ πῆλινα ἀγγεῖα, ὀλίγα χαλκᾶ ἀντικείμενα καὶ ἐν μαρμάρινον εἰδῶλιον μετὰ μακροῦ λαιμοῦ καὶ ἐκ κατασκευῆς ἄνευ κεφαλῆς. Ἡ τέχνη εἶναι καθαρῶς κυκλαδική καὶ ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ μεγάλου Κυκλαδικοῦ ἀποικισμού περὶ τὰ μέσα τῆς 3ης χιλιετηρίδος. Ὁ εὐγενὴς χορηγὸς ἐκάλυψε δι' ὑποστέγου Dexion τὴν ὅλην νεκρόπολιν, ἥτις οὕτω μορφοῦται εἰς μοναδικὸν μουσεῖον πολιτισμοῦ καὶ ἀνθρωπολογίας ὁμοῦ, διότι σκελετοί, κρανία καὶ τάφοι παρέμεινον ἐπὶ τόπου θεατὰ καὶ ἐπισκέψιμα.

Ὁ Μαραθῶν παρέχει ἄριστον παράδειγμα περὶ τοῦ πῶς ἡ ἐπιστήμη προοδεύει καὶ περισφύζονται αἱ ἀρχαιοτάτες ἐν ταῦτῃ. Τὸ μυστικὸν εἶναι ἡ παρουσία ἀνθρώπου θερμαινομένου ἀπὸ τὸν ζῆλον καὶ ἔχοντος ἐντὸς ἑαυτοῦ τὴν ἱερὰν φλόγα. Τοῦτο συμβαίνει εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἀκόμη καὶ διὰ τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Μαραθῶνος ἔδρασε καὶ δρᾷ ὁ ἀρχιεργάτης Ἰωάννης Καραμῆτρος. Τρέχων παντοῦ, ἐποπτεύων παντοῦ καὶ

ἀνιχνεύων ἀκούραστος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, δὲν ἀφῆκεν εὐκαιρίαν, διαρκούσης τῆς καλλιτεργείας, χωρὶς νὰ ἀξιοποιήσῃ τὰς περιπτώσεις τῶν τυχαίων εὐρημάτων. Εἰς δύο ἢ τρία σημεῖα αἱ μικραὶ σκαφαὶ ἀπέδωκαν σημαντικὰ εὐρήματα. Ὁραῖον ἐπύκρνον στήλης με ἀνθεμοειδῆ θέματα (περὶ τὸ 200 π.Χ.) καθαρίζεται εἰσέτι ἐν τῷ Ἑθνικῷ Μουσείῳ.

Τὰ σπουδαιότερα εὐρήματα ἐσημειώθησαν εἰς θέσιν Βαλαρία, μεταξὺ Ἀγίων Θεοδώρων καὶ παραλίας. Εὐρέθησαν ἐκεῖ (εἰς δευτέραν ἢ τρίτην χρῆσιν) ἀφθονα τεμάχια γλυπτῶν (τμήμα ἀναγλύφου, πόδες ἀνδριάντος ἢ ἀγάλματος, δύο ἰωνικὰ κιονόκρανα) καὶ δύο ἐνεπίγραφοι λίθοι. Ὁ εἰς εἶναι κολοβὸς καὶ διατηρεῖ μερικὰ γράμματα πολὺ κακῆς κοπῆς. Ὁ δεύτερος ὅμως εἶναι τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ ἐκ βάσεως ἀφιερώματος (πίν. 1β). Διατηρεῖ τμήμα ἐπιγράμματος ἐκ τῶν μέσων περίπτου τοῦ Ε' αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἴσως ἀνήκει εἰς τὴν γνωστὴν οἰκογένειαν τῶν λεγομένων «ἐπιγραμμάτων τοῦ Μαραθῶνος». Τὰ γράμματα (ὦν ἡ μορφή κλπ. εἶναι καλῶς ὁρατὰ ἐπὶ τῆς εἰκόνης) ἔχουσι χαραχθῆ στοιχηδόν, ἀλλ' ἡ, ἔστω καὶ ἀπλῶς πιθανή, συμπλήρωσις τοῦ ἐπιγράμματος εἶναι δύσκολος. Αἱ πρῶται λέξεις εἶναι σαφεῖς, πρόκειται δὲ περὶ ἀφιερώσεως «ἀγάλματος» εἰς τὸν Ἡρακλέα. Ἐπομένως ἡ ἀρχικὴ προέλευσις τοῦ λίθου ἦτο τὸ Ἡράκλειον τοῦ Μαραθῶνος. Τὰ λοιπὰ ὅμως εἶναι ἀσαφῆ, διότι δὲν δύναται νὰ πιθανολογηθῇ τὸ ὄνομα τοῦ ἀναθέτου, ἐκτὸς ἂν κατὰ σύμπτωσιν ἦτο καὶ τοῦτο παράγωγον ἐκ τοῦ Ἡρακλέους, προκύπτει δὲ καὶ μετρικὴ ἀνωμαλία. Δυσνόητος εἶναι ὡσαύτως ἡ ἀρχὴ τοῦ δευτέρου στίχου (τὸν Πυλίου;). Τὸ διατηρούμενον τμήμα ἀναγινώσκεται παντοῦ ἀσφαλῶς:

*Ἡερακλεῖ τὸδ' ἄγαλμα τελεσ[υυ — υυ — υ]
τόμ Πυλίου ἀνέθεκα Ἡερακ[υυ — ου — υ]*

Εἰδήσεις, ὅτι λαθροσκαφεῖς εἶχον παραβιάσει τὴν σιδηρᾶν θύραν τοῦ σπηλαίου τοῦ Πανός, ὠδήγησαν ἡμᾶς εἰς τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἄντρον, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀτελῶς μόνον ἐρευνηθῇ. Ἡ ταχεῖα καὶ μεθοδικὴ αὐτοῦ ἔρευνα ἐπιβάλλεται. Καθ' ὁδὸν πρὸς τὸ σπήλαιον τοῦτο, κείμενον ὑπὲρ τὰς πηγὰς τοῦ Χαράδρου ἐπὶ κορυφογραμμῆς τῆς Οἰνός, ὑπάρχει καλῶς διατηρούμενος Τουρκικὸς πύργος (πίν. 2α) καὶ παρ' αὐτὸν ἀναβλύζει εἰσέτι τὸ ὕδωρ τῶν πηγῶν, δι' ἃς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο παροιμιώδης ἡ εὐφορία τῆς Οἰνός. Ὁ περισκοπῶν Καραμῆτρος εἶχεν ἤδη ἐπισημάνει σωροὺς λίθων, εἰς ἓνα τῶν ὁποίων διετηροῦντο καὶ κολοβοὶ πόδες μαρμαρίνης καθημένης μορφῆς. Ἀμέσως ἐπεσκέφθην τὸ μέρος καὶ (ἦτο Κυριακὴ πρωί) εὗρομεν ἐκεῖ σταθμεῦον αὐτοκίνητον με περιέργους ἐπισκέπτας. Εἰς ἐρώτησίν μου τί ἐζήτουν ἐκεῖ, ἀπήντησαν ὅτι συλλέγουν «βότανα» καὶ κοχλίας. Ἐσπευσαν ὅμως νὰ ἐξαφανισθῶσιν, ἂν καὶ οἱ κοχλῖαι καὶ αἱ βοτάναι ἦσαν ἀφθονοὶ ἐκεῖ. Ἐκ τοῦ ἐδάφους ἐξεῖχε μαρμάρινος πεσσός, ὄρθιος εἰσέτι εἰς τὴν θέσιν του, κυλινδροποιηθεὶς ὑπὸ τῶν

ἀρότρων καὶ σκοτεινόχρους ὑπὸ τοῦ χρόνου. Εἰς τὰ πέριξ, πελώριοι λιθοσσωροὶ ἐκ διαλελυμένων παλαιῶν οἰκοδομῶν. Διερωτᾷται τις, πῶς τόσοι φύλακες καὶ τόσοι ἡμεδαποὶ καὶ ξένοι ἀρχαιολόγοι δὲν ἔτυχε νὰ προσέξουν τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἀφότου περιέγραψε τοῦτο μὲ ἀρκετὴν ἀκρίβειαν ὁ Frazer.

Μία πρόχειρος προκαταρκτικὴ ἔρευνα ἔδειξεν, ὅτι πρόκειται περὶ σπουδαίας οἰκοδομῆς ἀγνώστου εἰσέτι χαρακτῆρος. Μία σειρὰ πεσσῶν ἀνεκαλύφθη, ἐκτεινομένων ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς, μέχρις ὅτου πλησιάζουν πρὸς τὴν πηγὴν, ἣν καλῶς εἶχε περιγράψει ὁ Frazer, διότι καὶ αὕτη φέρει ἀρχαῖα ἔχνη. Σήμερον ταῦτα ἔχουν ἐν μέρει καλυφθῇ καὶ ἴσως καὶ καταστραφῇ ὑπὸ σκυροδέματος, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν διευθετήσαντος τὰ ὕδατα τῆς πηγῆς.

Οἱ πεσσοὶ σχηματίζουν πρόσοψιν τοῦ ἀγνώστου εἰσέτι κτίσματος πρὸς Νότον. Ὅπισθεν ἐκάστου πεσσοῦ ὑπάρχουν ὀριζόντιοι πελεκητοὶ λίθοι μὲ εἶδος εὐρείας, ἀλλ' ἀβαθοῦς αὐλακος ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὐτῶν (πίν. 2β). Εἰς σφόνδυλος πεσσοῦ (ὅχι εἰς τὴν θέσιν του) φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: ΘΑ καὶ ὑπὸ τοῦτο ΑΛΚΙΑ (πίν. 3α). Τὰ γράμματα φαίνονται ὑστερωτέρας Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἴσως τοῦ πρώιμου Β' π.Χ. αἰῶνος. Ὑπάρχουν δύο ἢ τρία τμήματα Ἰωνικῶν κιονοκρανῶν τῆς αὐτῆς χρονολογίας (ἐν ἐξ αὐτῶν πίν. 3β). Ὑπάρχουν σίμαι καὶ κέραμοι ἐκ μαρμάρου. Ὑπάρχουν τέλος τμήματα γλυπτῶν. Τὸ σπουδαιότερον εἶναι μαρμαρίνη ἀνακλινομένη ἀνδρική μορφή (πίν. 3γ), ἥτις ἐνθυμίζει βεβαίως καλὺμματα σαρκοφάγων. Ἄν ὅμως τὸ γλυπτὸν δὲν ἔχει μεταφερθῇ ἄλλοθεν, τότε αὕτη δὲν εἶναι ἡ μόνη ἐρμηνεία. Δύναται νὰ παριστᾷ τὸ ἔργον τοῦτο ποταμόν (τὸν Χάραδρον;) ἢ ἥρωα ἢ θνητὸν ἀνακλινόμενον ἐν ὥρᾳ συμποσίου. Ἡ περαιτέρω ἀνασκαφὴ θὰ βοηθήσῃ ἴσως πρὸς ἐξακρίβωσιν καὶ τῆς μορφῆς ταύτης καὶ τῆς φύσεως τοῦ οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ὑστερωτέραν Ἑλληνιστικὴν περίοδον. Φέρει καὶ ἔχνη μεταγενεστέρων διασκευῶν. Ἐκ τῶν πηγῶν γνωρίζομεν μόνον, ὅτι ἰδιότυπον Πύθιον ὑπῆρχεν ἐν Οἰνῇ τοῦ Μαραθῶνος, ἐνθα ὁ ἱερεὺς προσέφερε καθημερινῶς θυσίαν, ἐνῶ συγχρόνως ἱερὰ πομπὴ ἐξεκίνηει πρὸς Δελφοὺς καὶ ἐκ Δελφῶν¹. Ἐκ χωρίου τοῦ Λουκιανοῦ (Ἰκαρομέννιπος 18) ἐξάγεται ὅτι τὰ περὶ τὴν Οἰνὴν τοῦ Μαραθῶνος κατελέγοντο μεταξὺ τῶν περιωνύμων ἐπὶ εὐφορίᾳ τόπων.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

1. J. G. FRAZER, Pausanias II, London 1898, σ. 439.

2. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΣΕΣΚΛΩ

(Πίν. 4 - 5)

Ἀπὸ Ἰουλίου μέχρις Ὀκτωβρίου 1972 διενεργήθησαν ἀνασκαφαὶ περὶ τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς ἀγρῶν τελούντων ὑπὸ ἀπαλλοτριώσιν ἢ ἐξαγοράν. Συγκεκριμένως: α) Νέος τομεύς (B) πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, ἀλλὰ χαμηλά, ὑπὸ τὸν αὐχένα, ἀνεσκάφη εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν καὶ βάθος. β) Εἰς τὸν κύριον τομέα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1971 (BI), ὅστις ἐπεξετάθη ἐκατέρωθεν, ἀπεκαλύφθησαν νέα οἰκήματα τῆς μέσης Νεολιθικῆς καὶ ἀνεσκάφη τμῆμα εἰς βάθος, μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, πρὸς ἔλεγχον τῆς στρωματογραφίας. γ) Τρεῖς δοκιμαστικαὶ τάφροι ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Στ. Τζίτζιρα (Γ), πρὸς Δυσμὰς τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 70 μ. περίπου, ἀπεκάλυψαν στρώματα τῆς ἀρχῆς τῆς ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς καὶ εἰς τὸ βαθύτερον σημεῖον καὶ τῆς Προκεραμεικῆς. δ) Νέος τομεύς (BII) ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Δ. Μελίσση, ΝΔ. τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 250 μ. περίπου ἀπ' αὐτῆς, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τῆς ἐκτάσεως τοῦ οἰκισμού. ε) Περιωρισμένη ἀνασκαφικὴ δοκιμὴ ἐντὸς ἀγροῦ τῆς κοινότητος τοῦ Σέσκλου, εἰς ἀπόστασιν 250 μ. ΒΔ. τῆς ἀκροπόλεως καὶ πέραν τοῦ ρεύματος, ἐπέτρεψε τὴν διαπίστωσιν τῆς ἐπεκτάσεως μέχρις αὐτοῦ τοῦ ἀκραίου ὁρίου λειψάνων τῆς μέσης Νεολιθικῆς. Τέλος, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν διαμορφώσεως τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ περὶ αὐτὴν χώρου, παρέστη ἀνάγκη ἀνασκαφικῆς ἐπεμβάσεως εἰς τινὰ σημεῖα (Οἰκία 39, νοτία κλιτύς, χῶρος περὶ τὸ φυλακεῖον).

Παραλλήλως, κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον, ἐγένοντο ἐν Σέσκλῳ, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, σημαντικὰ τεχνικὰ ἔργα καὶ δὴ δύο μεγάλοι ἀντερεισματικοὶ τοῖχοι εἰς τὰ σημεῖα, ὅπου τὰ δύο παρὰ τὴν βᾶσιν τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως ρεύματα εἶχον προκαλέσει ἀποτόμους καταπτώσεις, μὲ κίνδυνον νὰ καταρρεύσῃ μέγα μέρος τῆς ἀκροπόλεως, ὡς καὶ μεταλλικὸν στέγαστρον πρὸς διαφύλαξιν τῆς Οἰκίας 11 - 12 («κεραμεικὸν ἐργαστήριον» τοῦ Τσουντα), εἰς τὸν θάλαμον τῆς ὁποίας εἶχον ἀποκαλυφθῇ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1968 ἐπιχρίσματα ἐπὶ τῶν τοίχων.

1. Εἰς τὸν κύριον τομέα τῶν ἀνασκαφῶν (BI) ἀπεκαλύφθησαν περαιτέρω δωμάτια ἢ οἰκήματα (ὑπὸ στοιχεῖα Z2, X, Ψ, Ω) ἢ συνεπληρώθη ἡ ἀποκάλυψις ἄλλων (K, E, P), τῆς τελευταίας φάσεως τῆς μέσης Νεολιθικῆς (πίν.

4α). Ἐπὶ πλέον ἀνεσκάφησαν δύο τάφροι (πλάτους 5 μ. καὶ μήκους 15 μ. ἐκάστη) ἐκατέρωθεν τῶν δύο στενῶν πλευρῶν τοῦ τομέως. Τμῆμα τοῦ χώρου (τάφρος ΒΙ - Α), διαστάσεων 4×7.50 μ., ἀνεσκάφη εἰς βάθος μέχρι τοῦ στερεοῦ. Ἡ ἐπίχωσις διηρεῖτο εἰς τέσσαρα κύρια στρώματα, ἐξ ὧν τὸ ἀνώτερον ἀνῆκεν εἰς τὴν μέσση Νεολιθικὴν, τὸ ἐπόμενον εἰς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιοτέρας, τὸ τρίτον εἰς τὸ μέσον αὐτῆς καὶ τὸ κατώτατον εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην κεραμεικὴν φάσιν (ἀποκλειστικῶς μονόχρωμος κεραμεικὴ). Λεπτὴ ἐπίχωσις ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους ἀπετελεῖτο ἐκ μικρῶν τεμαχίων ἀνθράκων καὶ τεφρῶν χωμάτων. Τὰ ὄστρακα ἀγγείων ἦσαν ἐλάχιστα καὶ μικρά, ὥστε καίτοι, λόγῳ τοῦ περιωρισμένου χώρου, δὲν δυνάμεθα πρὸς τὸ παρὸν νὰ βεβαιώσωμεν τὴν ὑπαρξίν προκεραμικοῦ στρώματος, τὸ ἐνδεχόμενον δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ. Λιθόκτιστα θεμέλια οἰκημάτων, ἀνήκοντα εἰς ἐπτὰ ἀλλεπαλλήλους φάσεις, ἤλθον ἐνταῦθα εἰς φῶς. Αἱ παλαιόταται τρεῖς ἐξ αὐτῶν ἀνήκουν εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην, μονόχρωμον, κεραμεικὴν περίοδον καὶ ἀποτελοῦν σπουδαῖα μνημεῖα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἀφοῦ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἔχουν ἀποκαλυφθῇ μέχρι τοῦδε λιθόκτιστα θεμέλια κτίσμάτων τόσοις πρώιμα. Καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν σφριζομένων λειψάνων, τὰ οἰκήματα ταῦτα ἦσαν εὐθυγράμμου κατόψεως. Ὑψηλότερον ἐν τούτοις (ἦτοι εἰς βάθος 3 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας) εὐρέθη κυκλοτερὴς κατασκευὴ ἐκ πλακοειδῶν λίθων, ἐμπεπηγμένων κατὰ τὴν ἐννοιαν τοῦ ὕψους, ἀγνώστου δὲ πρὸς τὸ παρὸν προορισμοῦ (πίν. 4β).

2. Ἐκ τῶν οἰκημάτων τοῦ κυρίου τομέως τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα ἦσαν τὰ δωμάτια Ζ2 καὶ Ε, ὅπου διεσώθη παχεῖα ἐκ πηλοῦ ἐπάλειψις τῶν τοίχων, πηλόστρωτα δάπεδα καὶ ἴχνη πυρᾶς κατὰ τὸ μέσον τοῦ δωματίου Ε, εἰς τὴν νοτίαν γωνίαν τοῦ ὁποίου ὡς καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς προέχουν δύο μικροὶ πεσσοί. Εἰς παρακείμενον πρὸς τὰ δωμάτια αὐτὰ χώρον εὐρέθησαν κατὰ ἑκατοντάδας τεμάχια μεγάλων μονοχρώμων ἀγγείων καὶ ἄλλα ἴχνη μνηνύοντα τὴν ὑπαρξίν κεραμικοῦ ἐργαστηρίου. Ἡ πυκνὴ διάταξις τῶν οἰκημάτων καὶ ὁ σταθερὸς προσανατολισμὸς κατὰ τὸν αὐτὸν ἄξονα ἐβεβαιώθησαν καὶ ἐφέτος.

3. Εἰς τὸν πρὸς Νότον τῆς ἀκροπόλεως Τομέα Β ἀνεσκάφη ἑκτασις 8×7.50 μ. Μόνον εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ ἀνεφάνησαν εἰς μικρὸν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας βάθος λιθόκτιστα θεμέλια κτίσματος τῆς ἀρχῆς τῆς μέσης Νεολιθικῆς, ἐνῶ κατωτέρω τὸ σύνολον τῆς ἐπιχώσεως ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν Νεολιθικὴν. Παρεσχέθη οὕτως ἡ εὐκαιρία νὰ μελετηθοῦν ἐδῶ στρώματα τῆς περιόδου, ἥτις ἔχει ἀποκληθῇ «Προ-Σέσκλον» καὶ ἄλλων πρωιμωτέρων φάσεων, μέχρι τῆς ἀρχαιοτάτης μονοχρώμου. Εἰς τὸ τέλος τῆς φάσεως αὐτῆς χρονολογεῖται κτίσμα εὐθυγράμμου κατόψεως, ἐκ πηλοῦ καθαροῦ (pisé) καὶ τινων πλακῶν, μετὰ τοίχων $0.30-0.40$ μ., διατηρούμενον δὲ εἰς μῆκος 4 μ. καὶ διακοπτόμενον κατόπιν ὑπὸ «βάθρου». Ἡ παρουσία τοῦ κτίσματος αὐτοῦ δὲν ἐπέτρεψε περὶ τὴν εἰς βάθος σκαφήν.

4. Εἰς τὸν Τομέα ΒΙΙ, ἦτοι ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Δ. Μελίσση καὶ εἰς ἀπόστασιν 250 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως, ἀπεκαλύφθησαν πυκνῶς πρὸς ἄλληλα διατεταγμένα οἰκήματα τῆς τελευταίας φάσεως τῆς μέσης Νεολιθικῆς, τετράγωνα περίπου, ἀλλ' ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντα λόγῳ μιᾶς ιδιορρυθμίας, ἡ ὁποία τὸ πρῶτον παρατηρεῖται εἰς τὸ Σέσκλον. Κοινὸν χαρακτηριστικὸν τῶν οἰκημάτων αὐτῶν εἶναι ἡ ὑπαρξὶς ἐγκαρσίων (κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ πλάτους τεταγμένων) «τοιχιῶν», ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδράζονται αἱ πλάκες τοῦ δαπέδου. Τὰ τοιχάρια ἔχουν συνήθως πάχος 0.30 μ. καὶ ἀπέχουν μεταξύ των 0.35 - 0.45 μ. Πολλαὶ πλάκες τῶν δαπέδων ἐσώθησαν κατὰ χώραν, αἱ λοιπαὶ ὅμως ἔχουν μετατοπισθῆ ἐκ τῆς ἀρόσεως τοῦ ἀγροῦ. Διότι τὰ λείψανα τῶν κτισμάτων εὐρέθησαν εἰς πολὺ μικρὸν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας βάθος.

5. Ἡ δοκιμὴ εἰς τὸν ἀγρὸν Τζιτζίρα (Τομεὺς Γ) ὑπῆρξε λίαν ἐνδιαφέρουσα. Ἡ ἐπίχωσις ἐν τῷ συνόλῳ ἀνῆκεν εἰς τὴν παλαιότεραν ὑποπερίοδον τῆς ἀρχαιότερας Νεολιθικῆς (ἀποκλειστικῶς μονόχρωμος κεραμεικὴ), εἶχε δὲ πᾶχος 2 μ. περίπου καὶ κατὰ τὸ ἀνώτατον τμήμα τῆς ἐλάχιστα ὄστρακα περιεῖχε. Κατωτέρω ὅμως, καὶ δὴ ἐντὸς τεφρῶν ἐπιχώσεων, ἡ κεραμεικὴ ἦτο ἄφθονος τόσον, ὥστε ἀποτελεῖ ἤδη τὴν σπουδαιότεραν σειρὰν κεραμεικῆς τῆς ἀρχῆς τῆς Νεολιθικῆς, θέλει δὲ ἀποτελέσει τὸ ἀντικείμενον εἰδικῆς μελέτης.

Ἀξιόλογα, καίτοι ἀποσπασματικά, λόγῳ τοῦ περιορισμένου τῆς ἀνασκαφῆς, ὑπῆρξαν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα: Εἰς μίαν ὄψιμον φάσιν ἔχομεν καὶ ἐδῶ κατασκευὴν τοίχων ἐκ πηλοῦ (pisé), μὲ ὀρθίας πλάκας δίκην ὀρθοστατῶν, εὐθύγραμμον δὲ κάτοψιν. Βαθύτερον παρετηρήθη ἀσθενὲς λίθινον θεμέλιον καὶ ὄλμος θύρας, ἀκόμη δὲ παλαιότερον φαίνεται ἐπίμηκες λιθόστρωτον (πιθανῶς «κοίτη» πηλίνου τοίχου), εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὁποίου ἔκειτο πάλιν ὄλμος θύρας. Ὡστε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δυνάμεθα καὶ εἰς τὸν χώρον αὐτὸν νὰ βεβαιώσωμεν τρεῖς τεκτονικὰς φάσεις τῆς ἀρχῆς τῆς κεραμεικῆς Νεολιθικῆς καὶ δὴ μὲ λιθόκτιστα θεμέλια ἢ πηλὸν ἐπενδεδυμένον διὰ πλακῶν κατὰ μῆκος τῆς μιᾶς πλευρᾶς. Οἱ τοῖχοι ἔχουν μικρὸν πάχος (0.35 - 0.45 μ.) καὶ ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ μικρῶν διαστάσεων οἰκημάτων μᾶλλον παρὰ καλυβῶν, ἅτινα προσέτι εἶναι τὰ παλαιότερα κτίσματα τῆς κεραμεικῆς Νεολιθικῆς ἐν Ἑλλάδι.

Τέλος, εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς δοκιμῆς ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος ὁ ρυγματῆς Προκεραμεικῆς, ἐσκαμμένον ἐντὸς τοῦ στερεοῦ ἐδάφους καὶ σφζόμενον εἰς μῆκος 3 μ. περίπου. Ἡ ἐντὸς τοῦ ὀρύγματος ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐκ τεφρῶν χωμάτων, μικρῶν τεμαχίων ἀνθρώκων καὶ ἀφθόνων ὀστῶν ζώων. Ὀλίγα ἐξ ἄλλου ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ ἦσαν τὰ ἐκ πυριτολίθου ἢ ὀψιανοῦ τεμάχια λεπίδων. Τὸ πάχος τῆς ἐπιχώσεως τῆς Προκεραμεικῆς δὲν ὑπερέβαινε τὰ 0.40 μ., ἦτο δηλαδὴ ὅσον κατὰ μέσον ὅρον καὶ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως. Ἀφ' ἐτέρου, τὰ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως λείψανα τῆς Προκεραμεικῆς κεῖνται ὑψομετρικῶς εἰς τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπίπεδον, ὥς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ἡ δὲ μεταξύ αὐτῶν καὶ τῶν ἀκραίων ἐπὶ τοῦ λόφου συγχρόνων λειψάνων ἀπό-

στασις εἶναι 1.25 μ. Εἰκάζεται ἐπομένως ὅτι ἀκόμη καὶ ὁ προκεραμεικὸς οἰκισμὸς τοῦ Σέσκλου ἦτο ἀρκετὰ ἐκτεταμένος καὶ ἐπὶ πλέον ἦτο συνεχής, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχε διαχωρισμὸς τῆς ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου πρὸς Δυσμὰς αὐτῆς χώρου. Ὁ ἀποχωρισμὸς ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα μεταγενεστέρων διαβρώσεων. Εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἄγουν καὶ ἄλλαι παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας θέλομεν ἐκθέσει ἀλλαχοῦ.

6. Εἰς τὸν Τομέα Δ, ἐντὸς ἀγροῦ τῆς κοινότητος Σέσκλου, κείμενον πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἐκεῖθεν τοῦ ρεύματος, εἰς ἀπόστασιν δὲ 250 μ. περίπου, μικρὰ δοκιμὴ, ὁρμηθεῖσα ἐξ ἐπιφανειακῶν ἐνδείξεων, ἔφερεν εἰς φῶς ἄφθονον κεραμεικὴν τοῦ τέλους τῆς μέσης Νεολιθικῆς, κατὰ σημαντικὸν ποσοστὸν γραπτὴν. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν διεπιστώθησαν ἀντίστοιχα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποκλείει ἐπέκτασιν τοῦ οἰκισμοῦ μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὰ κεραμεικὰ, ὑπῆρξαν ἄφθονα. Ἡ κατὰτάξις καὶ μελέτη τοῦ ὕλικου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ὀλοκληρωθῇ μέχρι τοῦδε, ἀλλ' ἐκ τῆς πρώτης διαλογῆς κατεγράφησαν 750 μικρὰ ἀντικείμενα (εἰδῶλια, λίθινα ἐργαλεῖα, πήλινα ἀντικείμενα, ὀστέινα κλπ.) καὶ συνεπληρώθησαν πολλὰ ἀγγεῖα, ἀνήκοντα εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν (πίν. 5α) καὶ τὴν μέσῃ Νεολιθικῇ (πίν. 5β). Σπουδαιότερα ἐξ ὅλων τῶν λοιπῶν εὐρημάτων εἶναι τὰ πήλινα εἰδῶλια, καὶ δὴ τὰ χρονολογούμενα εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν φάσιν τῆς κεραμεικῆς Νεολιθικῆς, ἐπειδὴ συμβάλλουν εἰς ἐδραιωτέραν γνῶσιν τῆς ἀρχῆς τῆς εἰδωλοπλαστικῆς ἐν Θεσσαλίᾳ. Πρέπει τέλος νὰ μνημονευθοῦν δύο τμήματα πηλίνων ὑποδειγμάτων οἰκιῶν. Μέγα πλῆθος ὀστέων ζώων καὶ ἀρκετοὶ κοχλῖαι ἢ ὄστρεα συνελέγησαν ἐξ ὅλων τῶν τομέων, καθὼς καὶ πολλὰ δείγματα ἄνθρακος ἐκ διαφόρων στρωμάτων. Ἐλπίζεται ὅτι πάντα ταῦτα θὰ ἐξετασθοῦν ὑπὸ εἰδικῶν ἐν καιρῷ.

Γενικαὶ παρατηρήσεις. Ἐκ τῶν προσφάτων ἐν Σέσκλῳ ἀνασκαφῶν ἐνισχύθη ἡ ὑπόθεσις ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα μέγας οἰκισμὸς τῆς Νεολιθικῆς — ἀληθῆς « π ὅ λ ι ς », μὲ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ ἡ ἔκτασις αὐτῆς ὑπολογίζεται σήμερον ὅτι ἐκάλυπτε χῶρον ἄνω τῶν 100 στρεμμάτων — καὶ δὴ ὅ χ ι μ ὀ ν ο ν τ ῆ ς μ ἑ σ ῆ ς, ὡς εἴ χ ο μ ε ν ἀ ρ χ ι κ ῶ ς εἰ κ ᾱ σ ε ι, ἀ λ λ ᾱ καὶ τ ῆ ς ἀ ρ χ α ι ο τ ἑ ρ α ς! Ὁ οἰκισμὸς αὐτός, καταλαμβάνων μέγα μέρος τοῦ ἐπιπέδου μεταξὺ τῶν ρευμάτων «Λεύκα» καὶ «Σουληνάρι», ἦτο ἀρχικῶς ἐνιαῖος, μόνον δὲ κατὰ τὴν μέσῃ Νεολιθικῇ καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ τέλους αὐτῆς ἀπεχωρίσθη διὰ τειχισμοῦ (καὶ πιθανῶς καὶ δι' ἐκσκαφῶν) τὸ πρὸς Ἀνατολὰς ἀκραῖον τμήμα, ὅπερ ἀπετέλεσε τὴν ἀ κ ρ ὀ π ο λ ι ν. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀλλάζουν ἄρδην τὰς γνώσεις μας περὶ τῆς οἰκιστικῆς κλίμακος τῆς Νεολιθικῆς καὶ ὑποδεικνύουν ὅτι πολλὰ ἰδέαι καὶ ὀργανωτικὰ ἐπιτεύγματα, τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο μεταγενέστερα, ἔχουν βαθυτέρας ρίζας εἰς τὴν ἄγνωστον ἐν πολλοῖς εἰσέτι Νεολιθικὴν ἐποχὴν.

3. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

(Παρένθ. πίν. Α', πίν. 6 - 22)

Κατὰ τὸ ἔτος 1972, πλὴν τῆς συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφῆς τῆς σπουδαιοτάτης βασιλικῆς τοῦ Ἀρχιερέως Πέτρου, διεξήχθησαν ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι καὶ εἰς τὰ ἄλλα παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, ἥτοι τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου (Α), τὸ Ἐπισκοπικὸν μέγαρον, τὸ συγκρότημα τῶν δημοσίων κτηρίων - ἀγορᾶς, τὴν παρὰ τὸν λιμένα βασιλικὴν τοῦ ἐπισκόπου Ἐλπίδιου (Β) καὶ τὴν ἐκτὸς τῶν τειχῶν κοιμητηριακὴν βασιλικὴν (Δ) ¹.

Παραλλήλως ἐγένοντο εἰς εὐρείαν κλίμακα ἐργασίαι συντηρήσεως καὶ στερεώσεως εἰς τὰ πλεῖστα τῶν μνημείων τούτων, ὡς καὶ εἰς τὸν ὑπόγειον τρίκογχον παλαιοχριστιανικὸν τάφον πρὸ τοῦ δημοτικῶν σχολείου, ἡ ὀροφὴ τοῦ ὁποίου κατεστράφη ὑπὸ βαρέος ὀχήματος. Τέλος, ἐγένετο καθαρισμὸς τοῦ τείχους τῆς ἐτέρας μεγάλης πόλεως τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Μικροθῆβαι. Αἱ ἐργασίαι αὗται, διεξαχθεῖσαι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑπογράφοντος καὶ τῇ συνεργασίᾳ τῆς ἐπιστημονικῆς βοηθοῦ δ. Εὐῆς Ἰατρίδου, ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

Α. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. Βασιλικὴ τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου (Γ)

Σκοπὸς τῶν ἀνασκαφῶν ὑπῆρξεν ἀφ' ἐνὸς ἡ πληρεστέρα ἀποκάλυψις τοῦ λίαν ἐνδιαφέροντος τούτου κτίσματος καὶ μάλιστα τῶν κλιτῶν καὶ τῶν προσκτισμάτων αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου ἡ διερεύνησις καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῶν ἐρειπίων παλαιότερων κτηρίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχει τοῦτο θεμελιωθῇ. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἔρευναν διετηρήθη ἡ αὐτὴ, ὡς καὶ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη, διαίρεσις τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς εἰς τομεῖς ².

ΤΟΜΕΙΣ Α
(TM - A)

Ὁ τομεὺς οὗτος καταλαμβάνει τὸ κεντρικὸν κλιῖτος τῆς βασιλικῆς (πίν. 6α, εἰκ. 1). Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρελθόντος ἔτους εἶχεν ἀφαιρεθῇ ἡ ἐπίχωσις μόνον εἰς ὕψος 0.90 μ., εἶχεν ἀφεθῇ δὲ στρῶμα ὕψους 0.08 - 0.10 μ. ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου πατώματος

1. Βλ. τοπογραφικὸν διάγραμμα ΠΑΕ 1969, σ. 18, εἰκ. 2.

2. ΠΑΕ 1969, σ. 17, εἰκ. 1· 1970, σ. 38, εἰκ. 1 καὶ 1971, σ. 21, εἰκ. 1.

ἐκρίθη σκόπιμον ὅπως ἀφαιρεθῇ καὶ τοῦτο. Τὸ ἐν λόγῳ στρώμα ἤρχιζεν εἰς ἀπόστασιν 7.60 μ. ἀπὸ τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου καὶ κατέληγε πρὸς Δυσμὰς εἰς τὸ τρίβηλον, ἥτοι τὰς βασιλείους πύλας. 'Η ὑπὸ ἀνασκαφὴν ἑκτασις, αἱ συνολικαὶ διαστάσεις τῆς ὁποίας ἦσαν 23.60×12 μ., διηρέθη εἰς 4 ζώνας ἀπὸ 'Α. πρὸς Δ., καταλαμβάνουσας ὅλον τὸ πλάτος τοῦ κλίτους. 'Η ἀφαίρεσις τοῦ στρώματος δὲν ἀπέδωκε σημαντικὰ εὐρήματα. Πλὴν τριῶν νομισμάτων, τὰ ὑπόλοιπα ἦσαν θραύσματα μαρμαρίνων μελῶν, τεμάχια ὑαλίνων ἀγγείων, ἥλοι κλπ.

Αἱ πλάκες τοῦ πατώματος ἐν μέρει μὲν σφίζονται ἀκέραιαι, ἐν μέρει δὲ εἶναι κατεστραμμέναι ὑπὸ τῶν πεσόντων μαρμαρίνων μελῶν καὶ τῆς στέγης, ἐλλείπουν δὲ κατὰ μέγα βαθμὸν εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ κλίτους, ὅπου προφανῶς ἀφηρέθησαν, ἵνα χρησιμοποιοῦν εἰς μεταγενεστέρας κατασκευάς.

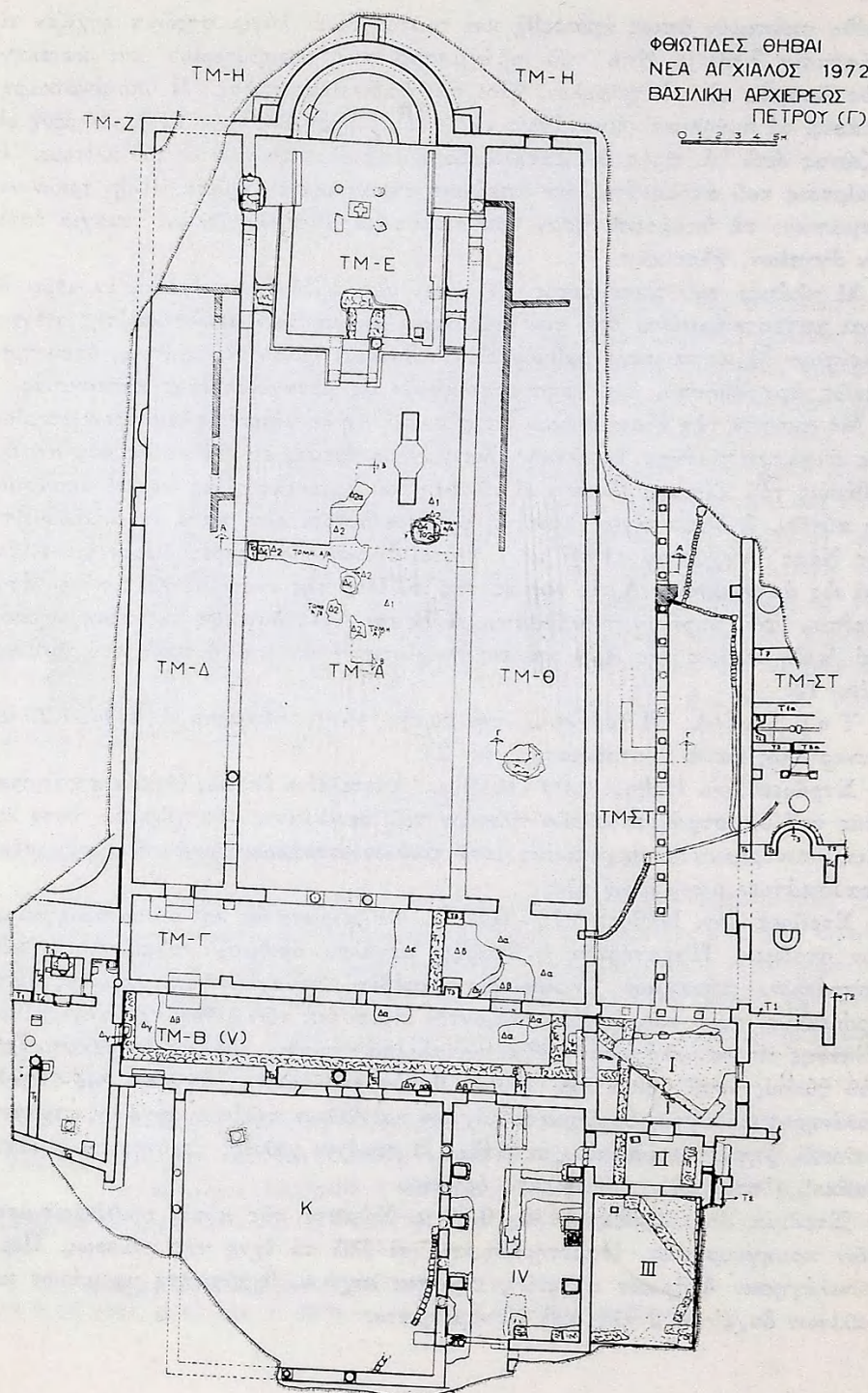
Μὲ σκοπὸν τὴν ἐξακρίβωσιν ὑπάρξεως ἢ μὴ λειψάνων παλαιοτέρων κτηρίων τῆς ἀνασκαπτομένης βασιλικῆς, διενηργήθη ἔρευνα εἰς βάθος εἰς ὅσα σημεῖα ἢ θέσεις τοῦ κλίτους ἔλειπον αἱ πλάκες τοῦ πατώματος ὡς καὶ τὸ ὑπόστρωμα αὐτῶν, ἢ ὅπου εἶχον διανοιγῇ φρεάτια-βόθροι κλπ. κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς Νέας 'Αγχιάλου (1907 κέ.). Οὕτω ἐγένοντο τέσσαρες διερευνητικαὶ τομαὶ ὡς ἀκολούθως: Α/Α, νοτίως τῆς πυλίδος τῆς ἀνοιγομένης εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ βορείου στυλοβάτου, Α/Β καὶ Α/Γ, δυτικῶς τῆς προηγούμενης καὶ Α/Δ, νοτίως τῆς Α/Α καὶ εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν δυτικῶς τοῦ ἄμβωνος (εἰκ. 1).

Το μὴ Α/Α. 'Η ἔρευνα εἰς τὴν τομὴν ταύτην, φθάσασα εἰς βάθος 1.26 μ., διενηργήθη κατὰ 9 στρώματα (εἰκ. 2).

Στρώμα 1ον. Βάθος: 0.00 - 0.19 μ. 'Απετελεῖτο ἐκ τῶν ὑλικῶν προετοιμασίας τοῦ ὑποστρώματος τῶν πλακῶν τοῦ πατώματος. Τὰ χρώματα ἦσαν κυρίως συντρίμματα τοιχοποιίας μετὰ πολλῶν ὀστράκων κοινῶν, ἄνευ σημασίας, θραυσμάτων μαρμάρων κλπ.

Στρώμα 2ον. Βάθος: 0.19 - 0.30 μ. Τὰ χρώματα ὡς καὶ εἰς τὸ προηγούμενον στρώμα. Παρατηρήθη ἡ ὑπαρξίς μεγάλου ἀριθμοῦ παλαιοχριστιανικῶν ὀστράκων, τεμαχίων ψηφιδωτῶν δαπέδων, τεμαχίων ἐπιχρίσματος μετὰ χρώματος, τινὰ τῶν ὁποίων σφίζονται εἰσέτι ἐπὶ τῶν λίθων τῆς τοιχοποιίας. 'Επίσης περισυνελέγησαν μᾶζαι καταλοιπῶν πυρᾶς, τεμάχια ἀνθρακοποιημένου ξύλου, ὀστᾶ ζώων καὶ ἰχθύων, θραύσματα ὑαλίνων ἀγγείων, ὡς στόμιον ὑαλίνης μυροδόχου, θραύσματα λύχνων καὶ ἄλλων πηλίνων ἀγγείων, τεμάχιον χαλκοῦ, ψηφίς περιδεραίου ἐκ μάζης, 3 τεμάχια χαλκῆς περόνης καὶ τεμάχια χαλκοῦ (ιατρικοῦ), πιθανώτατα ὄργανου.

Στρώμα 3ον. Βάθος: 0.30 - 0.50 μ. Χώματα τῆς αὐτῆς συνθέσεως μετὰ τῶν προηγούμενων. Παρατηρήθησαν καὶ ἐδῶ τὰ ἔχνη τῆς καύσεως. Περι-συνελέγησαν ὀστρακα ἀγγείων, τεμάχια λύχνων, θραύσματα μαρμάρων καὶ ὑαλίνων δοχείων, 2 ἥλοι καὶ 29 νομίσματα.

Είχ. 1. Βασιλική ἀρχιερέως Πέτρου (Γ). Κάτοψις.

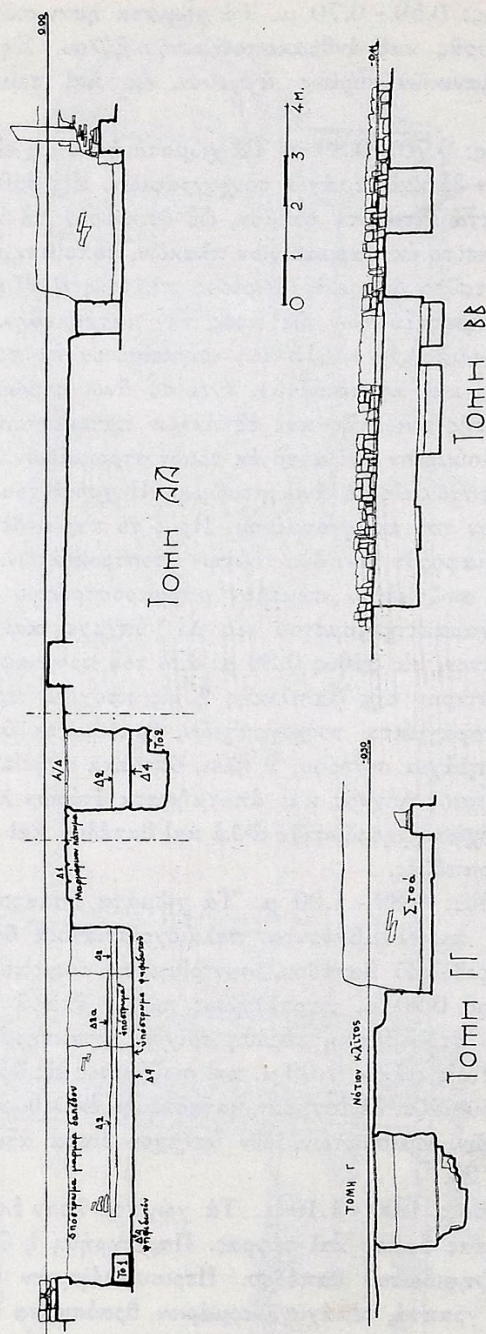
Στρῶμα 4ον. Βάθος: 0.50 - 0.70 μ. Τὰ χώματα ἦσαν σκληρότερα, περιεῖχον δὲ κατάλοιπα πυρᾶς καὶ ἀνθρακοποιημένου ξύλου. Σημειοῦνται πολλὰ ὄστρακα παλαιοχριστιανικῶν κυρίως ἀγγείων, ὡς καὶ τεμάχια ἐπιχρισμάτων μετὰ χρώματος.

Στρῶμα 5ον. Βάθος: 0.70 - 0.89 μ. Τὰ χώματα ἦσαν ὡς εἰς τὸ προηγούμενον στρῶμα, περιεῖχον δὲ καὶ τεμάχια τοιχογραφιῶν. Εἰς βάθος 0.89 μ. εὐρέθη τὸ ὑπόστρωμα πατώματος, τὸ ὁποῖον, ὡς δεικνύουν τὰ καλῶς σφζόμενα ἀποτυπώματα, ἀπετελεῖτο ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, τοποθετημένων βάσει σχεδίου. Τὸ ὑπόστρωμα τοῦτο διὰ μιᾶς λωρίδος, πλάτους 0.80 μ., διαιρεῖται εἰς δύο μέρη διαφέροντα μεταξύ των ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν. Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα, συνολικοῦ ὕψους 0.14 - 0.15 μ., συγκείμενον ἐκ τριῶν στρωμάτων (λιθορριπῆς, χώματος καὶ κορασανίου), ἔχει τὸ ἄνω στρῶμα ἐκ κανονικοῦ ἰσχυροῦ κορασανίου τῆς γνωστῆς καὶ ἐξ ἄλλων πατωμάτων συνθέσεως. Τὸ δυτικὸν ὅμως, ἀποτελούμενον καὶ αὐτὸ ἐκ τριῶν στρωμάτων, ἔχει εἰς μεγαλυτέραν ἀναλογίαν ἄσβεστον εἰς τὸ ἄνω στρῶμα. 'Η χροιά του εἶναι ὑπόλευκος καὶ εἶναι ἀσθενέστερον τοῦ προηγούμενου. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν δύναται νὰ δοθῇ ἐξήγησις εἰς τὴν διαφορὰν τῶν δύο τούτων ὑποστρωμάτων.

Οὕτω, πλὴν τοῦ σφζομένου σήμερον μαρμαροστρώτου πατώματος τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, χαρακτηριζομένου ὡς Δ1, ὑπῆρχε καὶ ἕτερον τὸ Δ2, ὁμοίως μαρμαρόστρωτον, εἰς βάθος 0.89 μ. ἀπὸ τοῦ προαναφερθέντος, ἀνῆκον εἰς κτήριον προγενέστερον τῆς βασιλικῆς ἢ εἰς προγενεστέραν φάσιν αὐτῆς. Περισυνελέγησαν σπαράγματα τοιχογραφιῶν, θραύσματα ὑαλίνων ἀγγείων, ὅστ' αὖ μικροῦ ζώου, τεμάχια σιδήρου, 9 ἥλοι, ὄστρακα ἀγγείων, τεμάχια μαρμαρίνων μελῶν, ἀκέραιος λύχνος καὶ ἀποτμήματα ἐτέρων λύχνων, 23 νομίσματα, ψηφίδες ἐντοιχιῶν ψηφιδωτῶν ἀλλὰ καὶ δαπέδου καὶ τεμάχιον στρογγύλης μαρμαρίνης τραπέζης.

Στρῶμα 6ον. Βάθος: 0.89 - 1.00 μ. Τὰ χώματα ἦσαν κοινά, ἐπιχώσεως, μετὰ τῶν ὁποίων περιελαμβάνοντο παλαιοχριστιανικά ὄστρακα, τεμάχια κατεστραμμένου ψηφιδωτοῦ δαπέδου, συντρίμματα τοιχοποιίας καὶ λατύπη μαρμάρων. Εἰς βάθος 0.90 μ. παραλλήλως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν νοτίαν παρειὰν τοῦ βορείου στυλοβάτου, εὐρέθη τοῖχος χαρακτηριζόμενος ὡς Το1. Οὗτος, ἀποκαλυφθεὶς εἰς μῆκος 1.09 μ. καὶ σφζόμενος εἰς ὕψος 0.375 μ., ἔχει πλάτος 0.63 μ. παρουσιάζει δὲ ἰσχυρὰν κατασκευὴν ἐκ λίθων καὶ ἄσβεστοκονιάματος. Πλὴν τριῶν νομισμάτων, δὲν ὑπῆρχον ἕτερα ἀξιόλογα εὐρήματα (πίν. 6β, εἰκ. 1 καὶ 2).

Στρῶμα 7ον. Βάθος: 1.00 - 1.10 μ. Τὰ χώματα ἦσαν ἐλαφρά, ἀνάμεικτα μετὰ πολλῆς θαλασσίας ἄμμου καὶ τέφρας. Παρατηρήθη ἡ ὑπαρξὶς τεμαχίων τοιχογραφιῶν καὶ ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Περισυνελέγησαν ὄστρακα μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τινα γραπτὰ, τεμάχια μαρμάρων, θραύσματα ὑαλίνων ἀγγείων, τεμάχια σιδήρου, χαλκοῦ καὶ μολύβδου, 6 ἥλοι καὶ 7 νομίσματα.

Εἰκ. 2. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Τομαὶ κεντρικοῦ κλίτους: ΑΑ, ΒΒ, ΓΓ.

Στρῶμα 8ον. Βάθος: 1.10 - 1.20 μ. Τὰ χρώματα διέφερον κατὰ τόπους, καθόσον ἄλλοῦ μὲν ἦσαν μέλανα, ἄλλοῦ δὲ μαλακὰ μετ' ἀφθόνου θαλασσίας ἄμμου καὶ τέφρας. Περισυνελέγησαν ὄστρακα, τεμάχια τοιχογραφιῶν καὶ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, θραύσματα ὑαλίνων ἀγγείων, εἰς ἥλος καὶ ἐν νόμισμα. Τὰ ὄστρακα ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα διαφόρων ἐποχῶν, ὡς μυκηναϊκά, γεωμετρικά καὶ παλαιοχριστιανικά. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς βάσεως ἐνὸς τεμαχίου, προφανῶς ἐκ μεγαρικοῦ σκύφου, ὑπάρχουν ἐγχάρακτα τὰ γράμματα CT.

Στρῶμα 9ον. Βάθος: 1.20 - 1.26 μ. Τὰ χρώματα παρουσίαζον τὴν αὐτὴν σύνθεσιν ὡς καὶ εἰς τὸ προηγούμενον στρῶμα. Εἰς βάθος 1.26 μ. καὶ ὑπὸ τὸν βόρειον στυλοβάτην καὶ τὸν To1 εὐρέθη ψηφιδωτὸν δάπεδον. Τοῦ δαπέδου τούτου, χαρακτηρισθέντος ὡς Δ4, αἱ ψηφίδες σφίζονται εἰς λωρίδα πλάτους 0.755 μ. ἀπὸ τοῦ To1, ἐνῶ τὸ ἐκ κορασανίου ὑπόστρωμά του ἐκτείνεται πρὸς Νότον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς τομῆς. Τὸ ψηφιδωτόν, εὐρισκόμενον εἰς βάθος 0.455 μ. ἀπὸ τοῦ Δ2, εἶναι παλαιότερον τοῦ To1, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν κατασκευὴν του «ἐπάτησεν» ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ διάκοσμος τοῦ ψηφιδωτοῦ εἶναι γεωμετρικὰ σχήματα καὶ πλοχμός (πίν. 6β). Περισυνελέγησαν τρία νομίσματα.

Το μ ἢ Α/Β. Ἡ ἔρευνα, φθάσασα εἰς βάθος 0.89 μ., διενηργήθη κατὰ 5 ἐν συνόλῳ στρώματα.

Στρῶμα 1ον. Βάθος: 0.00 - 0.19 μ. Τὰ χρώματα ἀνάμεικτα μετὰ συντριμμάτων τοιχοποιίας δὲν παρουσίασαν ἐνδιαφέρον. Περισυνελέγη μόνον βάσις μικροῦ ὑαλίνου δοχείου.

Στρῶμα 2ον. Βάθος: 0.19 - 0.30 μ. Χώματα τὰ αὐτά, ἀνάμεικτα μετὰ τέφρας καὶ τεμαχίων ἀνθρακοποιημένου ξύλου. Περισυνελέγησαν 4 νομίσματα καὶ τινὰ ὄστρακα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τεμάχιον τοῦ ἄνω δίσκου λύχνου μετὰ διάστικτον κόσμησιν καὶ ἕτερον, μικρῶν διαστάσεων, ἐκ φαιοῦ πηλοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διὰ μέλανος χρώματος εἰκονίζεται τμῆμα δένδρου μετ' ὀριζοντίων κλάδων.

Στρῶμα 3ον. Βάθος: 0.30 - 0.50 μ. Χώματα ἐλαφρὰ μετὰ κατάλοιπα ἐντόνου καύσεως. Περισυνελέγησαν ὄστρακα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τεμάχια λύχνων, θραύσματα ὑαλίνων ἀγγείων, σιδηροῦς κρίκος καὶ 5 νομίσματα.

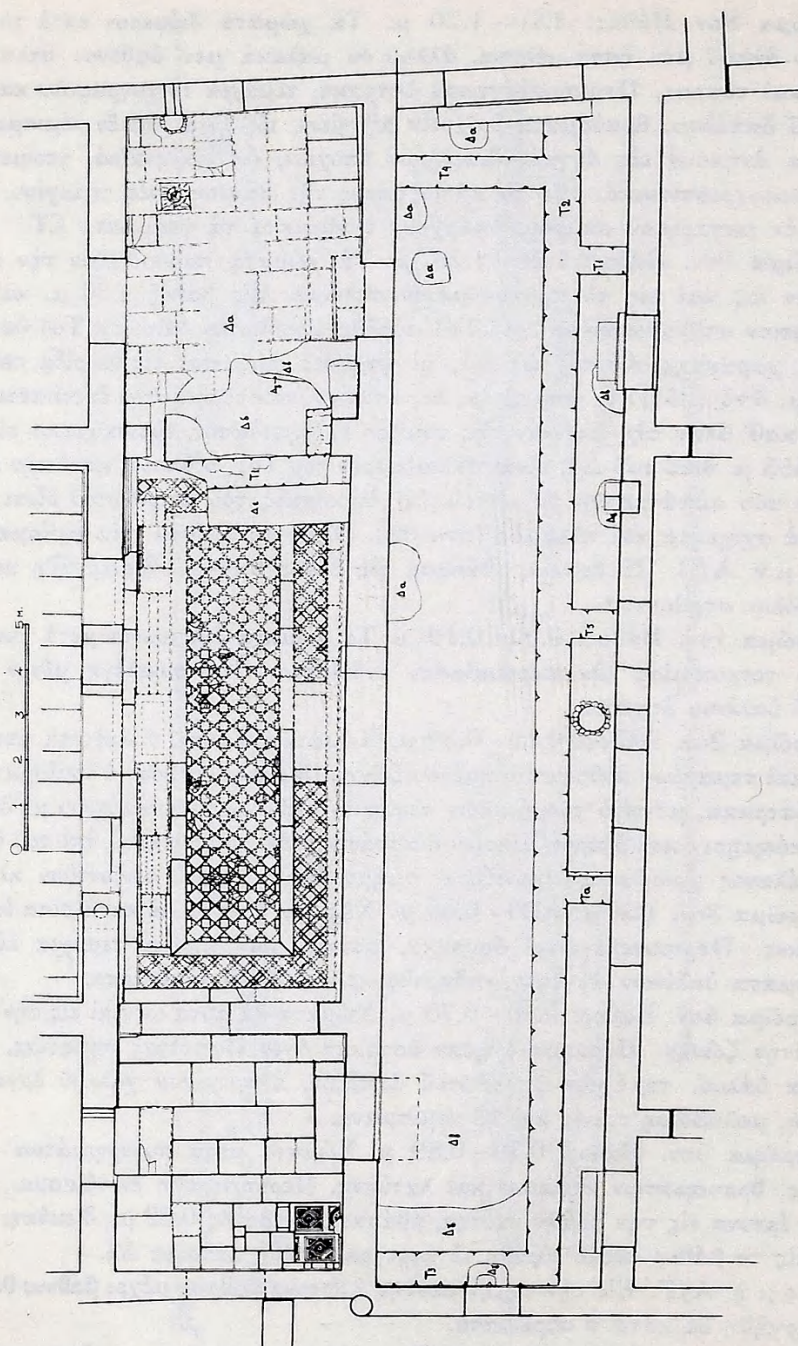
Στρῶμα 4ον. Βάθος: 0.50 - 0.70 μ. Χώματα τὰ αὐτά ὡς καὶ εἰς τὴν προηγούμενην ζώνην. Περισυνελέγησαν ὄστρακα ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας, θραύσματα ὑάλου, τεμάχιον ψηφιδωτοῦ δαπέδου, 2 τμήματα χαλκοῦ ἐργαλείου, 3 ἥλοι, μολυβδίνη ταινία καὶ 13 νομίσματα.

Στρῶμα 5ον. Βάθος: 0.70 - 0.89 μ. Χώματα μετὰ συντριμμάτων τοιχοποιίας, θραυσμάτων κεράμων καὶ λατύπης. Περισυνελέγη ἐν νόμισμα.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὴν τομὴν ταύτην, φθάσασα εἰς βάθος 0.89 μ., διεκόπη, καθόσον εἰς τὸ βάθος τοῦτο εὐρέθη τὸ περιγραφέν ἤδη πάτωμα Δ2.

Το μ ἢ Α/Γ. Εἰς τὴν τομὴν ταύτην ἡ ἔρευνα ἔφθασε μέχρι βάθους 0.73 μ., διενηργήθη δὲ κατὰ 5 στρώματα.

Στρῶμα 1ον. Βάθος: 0.00 - 0.19 μ. Χώματα καὶ ὄστρακα ἄνευ σημασίας.

Εἰκ. 3. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. Ἐσωτερικὸς καὶ ἐξωτερικὸς. Κάτοψις (λεπτομέρεια).

Στρῶμα 2ον. Βάθος: 0.19 - 0.30 μ. Χώματα μαλακά μετὰ πολλῆς τέφρας. "Οστρακα κοινά.

Στρῶμα 3ον. Βάθος: 0.30 - 0.50 μ. Χώματα μαλακά μετὰ ὑπολειμμάτων καύσεως. Περισυνελέγησαν 2 ἥλοι, ὁστέινον ἐνθέτημα, ψηφίς περιδεραίου ἐκ μάζης, 2 βάσεις μικρῶν ὑαλίνων κανδηλῶν, τεμάχιον παλαιοχριστιανικοῦ λύχνου καὶ 2 νομίσματα.

Στρῶμα 4ον. Βάθος: 0.70 - 0.73 μ. Χώματα καὶ ὄστρακα τὰ αὐτά, ὡς ἀνωτέρω. Περισυνελέγησαν 3 νομίσματα.

'Η ἔρευνα διεκόπη, καθόσον εἰς βάθος 0.73 μ. εὐρέθη τὸ γνωστὸν δάπεδον Δ2 (πίν. 6β).

Το μ ἢ Α/Δ. 'Η ἔρευνα εἰς τὴν τομὴν ταύτην κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν διερεῦνῃσιν τῶν κυλινδρικών τοιχωμάτων καὶ τοῦ πυθμένος βόθρου, διαμέτρου 1.60 μ., ἀνοιγέντος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπὸ τοῦ ιδιοκτῆτου τῆς ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης οἰκίας. Προσδιωρίσθησαν καὶ ἐδῶ τὰ περιγραφέντα ἤδη δάπεδα Δ2, εἰς βάθος 0.84 μ., καὶ Δ4 (ψηφιδωτόν), εἰς βάθος 1.23 μ. Εἰς βάθος 1.60 μ. εὐρέθη τμῆμα τοίχου, Το2, κοινῆς τοιχοποιίας, βαίνοντος παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον. 'Η ἔρευνα διεκόπη εἰς βάθος 2.00 μ., ἔνθα ὑπάρχει χῶμα ὕγρον καὶ παρθένον. Περισυνελέγησαν τεμάχια μαρμαρίνων μελῶν, τοιχογραφιῶν, ψηφιδωτῶν δαπέδων καὶ εἰς τὸ τέρμα τῆς ἐρεύνης, ἥτοι εἰς βάθος 2.00 μ., δύο μυκηναϊκὰ ὄστρακα.

ΤΟΜΕΥΣ Β
(TM - B) 'Ο τομεὺς οὗτος καταλαμβάνει τὸν ἐξωνάρθηκα, τὴν βόρειον πτέρυγα τοῦ αἰθρίου καὶ τοὺς βορείως τούτων χώρους. Συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος (1972) αἱ δοκιμαστικαὶ τομαὶ εἰς ὅλον τὸν χῶρον τοῦ ἐξωνάρθηκος (δωμ. V), μετὰ τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τὸ παρελθὸν ἔτος¹ διὰ στρωματογραφικὰς παρατηρήσεις καὶ διαπίστωσιν τυχόν λειψάνων παλαιότερων κτηρίων. Ἀπεκαλύφθη σύμπλεγμα τοίχων (T1, T2, T4, T5, Tα καὶ T3) τὸ ὅποιον, ἐκτεινόμενον κυρίως κατὰ μῆκος καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον, δυτικὸν καὶ βόρειον, τοῖχον, συνεχίζεται πρὸς ὅλα τὰ διαμερίσματα τῆς βασιλικῆς, τὰ περιβάλλοντα τὸν ἐξωνάρθηκα (εἰκ. 3, πίν. 7α). 'Η ἔρευνα ἔφθασεν εἰς βάθος 0.80 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ ψηφιδωτοῦ. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο εὐρέθη ἡ γνωστὴ στρώσις ἐξ ὑδραυλικοῦ μείγματος, ἡ ὁποία σκοπὸν εἶχε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν στεγανότητα τοῦ ὕδαρου ἐδάφους πρὸς οἰκοδόμησιν. Ὑπενθυμίζεται, ὅτι ἡ ἰδία στρώσις εὐρέθη καὶ εἰς ἄλλα διαμερίσματα τῆς βασιλικῆς, ὡς εἰς τὰ δωμάτια I, II καὶ III.

Σημειοῦται ἰδιαίτερος, ὅτι εἰς τὴν ἐπίχωσιν ὑπῆρχε στρῶμα ὕψους 0.20 μ. περίπου, ἀμέσως ὑπὸ τὸ ὑπόστρωμα τοῦ ψηφιδωτοῦ, ἀποτελούμενον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ σπαραγμάτων τοιχογραφιῶν. Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ παλαιότερος

1. ΠΑΕ 1971, σ. 23.

ζωγραφικός διάκοσμος τοῦ ἐξωνάρθηκος ἢ τοῦ προηγμένου τῆς βασιλικῆς κτηρίου καταστραφείς καθηρέθη καὶ τὰ συντρίμματα τούτου ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν ὑπερύψωσιν τῆς στάθμης τοῦ πατώματος. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πατώματος τούτου κατεσκευάσθη τὸ μέχρι σήμερον διασωθέν ψηφιδωτὸν δάπεδον.

Διὰ τῆς ἐρεύνης τῆς διεξαχθείσης κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς παρευῆς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ἐξωνάρθηκος διεπιστώθη ὁ τρόπος δομήσεως τούτου. Ἐπὶ τοῦ ἐκ χονδροκόκκου ἀμμοχάλικος ἀνθυγραυτοῦ στρώματος, περὶ οὗ ἐγένετο ἤδη λόγος, ὑπάρχει ἕτερον, ὕψους 0.09 μ. ἐκ συνδετικοῦ μείγματος πλακοειδῶν λίθων μικρῶν διαστάσεων καὶ τεμαχίων κεράμων. Τὸ ὕψος ἀμφοτέρων τῶν στρωμάτων τούτων εἶναι 0.27 μ. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου «ἐπάτησε», χωρὶς ὁμῶς ὀργανικὴν σύνδεσιν, τὸ θεμέλιον τοῦ κτηρίου. Τοῦτο εἶναι κοινῆς τοιχοποιίας ἐκ μικρῶν διαστάσεων ἀργῶν λίθων καὶ ἀφθόνου ἀσβεστοκονίας, συνολικοῦ ὕψους 0.34 μ. Ἐπ' αὐτοῦ κατεσκευάσθη ὁ τοῖχος, οὐχὶ ὁμῶς εἰς τὴν αὐτὴν «περασιὰν» ἀλλὰ μὲ κρέμασιν 0.07 μ. Εἶναι πιθανὸν τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα, ἤτοι ἡ θεμελίωσις καὶ ὁ τοῖχος, νὰ μὴ συνανήκουν ἢ νὰ μὴ ἐγένοντο κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Τὴν ἀποψιν ταύτην ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀνισοῦψου καὶ ἀνωμάλου θεμελιώσεως ἔχει προστεθῇ ἐνδιάμεσος τοιχοποιία, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ ὀριζόντιος ἐπιφάνεια διὰ τὴν ἔδρασιν τοῦ τοίχου. Διεπιστώθη ἀκόμη, ὅτι εἰς παλαιότεραν φάσιν ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν δύο ναρθήκων μεγάλη θύρα, τὸ κατώφλιον τῆς ὁποίας, σφζόμενον κατὰ χώραν, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μαρμαρίνων δόμων. Τοῦτο ἡχρηστεύθη, ὅτε ὑπερυψώθη τὸ πάτωμα τοῦ ἐσωνάρθηκος εἰς τὴν σημερινήν του στάθμην.

Τέλος διεπιστώθη, ὅτι εἰς βάθος 0.95 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ ψηφιδωτοῦ καὶ 1.30 μ. ἀπὸ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ ἐξωνάρθηκος ὑπάρχει ὕδωρ. Εἶναι ἐπομένως ἐκτὸς ἀμφισβήτησεως, ὅτι οἱ προαναφερθέντες τοῖχοι T4, T2, T1, T5, Tα καὶ T3 (κάτοψις) ἀνήκουν εἰς τὸ ἀρχικὸν κτήριο, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη εἰς τὸν χώρον τῆς βασιλικῆς.

Πλὴν τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ σπαραγμάτων τοιχογραφιῶν, τεμαχίων ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ ψηφίδων ἐξ ὑαλομάζης καὶ χρυσῶν ἀπὸ ἐντοίχια ψηφιδωτά, περισυνελέγησαν 12 νομίσματα, ὅστρακα ἀνήκοντα εἰς ἀγγεῖα διαφόρων ἐποχῶν, ὡς π.χ. μυκηναϊκά, γεωμετρικά, ἐλληνιστικά, ρωμαϊκά καὶ παλαιοχριστιανικά.

Χῶρος βαπτιστηρίου. Ὁ χώρος βορείως τοῦ ἐξωνάρθηκος καὶ τῆς βορείου πτέρυγος τοῦ αἵθριου διηρηνήθη εἰς ἑκτασιν μήκους 20 μ. περίπου ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. καὶ πλάτους 3 μ. ἀπὸ τοῦ ὀρίου τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνασκαφῆς, ὥστε τὸ συνολικὸν πλάτος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς ἀνῆλθεν εἰς 6 μ. (εἰκ. 1, κάτωψις). Διὰ τὴν συστηματικωτέραν ἐρευναν ὁ ἀνασκαφεὶς χώρος διηρέθη εἰς 6 ὑποτομεῖς κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ μήκους αὐτοῦ, ἡ ἀφαίρεσις δὲ τῆς ἐπιχώσεως, τὸ συνολικὸν ὕψος τῆς ὁποίας ἦτο 1.15 - 1.20 μ.,

ἐγένετο κατὰ τρία στρώματα. Τὰ χρώματα δὲν παρουσίασαν στρωματολογικὸν ἐνδιαφέρον. Οἱ ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι, οἱ δηλούμενοι ἐπὶ τῆς κατόψεως διὰ τῶν στοιχείων Tα, T1, T4, T2 καὶ T3, ἀνήκουν εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ βαπτιστηρίου, τὸ ὁποῖον ἐφέτος διὰ πρώτην φοράν προσδιωρίσθη. Ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ φωτιστήριον μετὰ τῆς κολυμβήθρας καὶ νοτίως τούτου ἐστία, πρὸς Δυσμὰς δὲ χῶρος, διαστάσεων 9.00×6.00 μ., διαιρούμενος διὰ τοίχου εἰς δύο διαμερίσματα. Ἡ μορφή καὶ αἱ διαστάσεις τοῦ βορείου διαμερίσματος δὲν δύνανται πρὸς τὸ παρὸν νὰ καθορισθῶν. Ἀμφότερα τὰ διαμερίσματα εἶναι ἐπεστρωμένα διὰ πηλίνων πλακῶν, διαστάσεων 0.50×0.50 μ. (πίν. 7β). Τὸ φωτιστήριον εἶναι μικρὸν δωμάτιον, ὀρθογώνιον ἐν κατόψει, διαστάσεων 2.20×2.17 μ., συγκοινωνοῦν διὰ θυρῶν μετὰ τῶν δυτικῶν διαμερισμάτων καὶ τῆς ἐστίας, τὰ μαρμάρινα κατώφλια τῶν ὁποίων σφίζονται κατὰ χώραν. Ἡ κτιστὴ κολυμβήθρα, τετράγωνος ἐξωτερικῶς (1.10×1.42 μ.) καὶ τετράκογχος ἐσωτερικῶς, εἶναι προσκεκολλημένη εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, εἰς τὸ πᾶχος τοῦ ὁποίου ἐγγράφεται ἡ ἀνατολικὴ κόγχη αὐτῆς, διαμέτρου 0.445 μ., ἥτις εἶναι καὶ ἡ μόνη σφριζομένη ἀκροαία. Αὕτη φέρει ὀρθομαρμάρωσιν δι' ἐπιμήκων στενῶν πλακῶν, συνδεομένων κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς αὐτῶν. Τὸ πλάτος ἐκάστης εἶναι 0.04 μ. (πίν. 8α). Αἱ τέσσαρες μικραὶ κόγχαι τῆς κολυμβήθρας ἀνοίγονται εἰς τὰς παρειὰς τετραγώνου ἐν κατόψει λεκάνης, διαστάσεων 0.66×0.645 μ., τὸ πάτωμα τῆς ὁποίας εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ μιᾶς μαρμαρίνης πλακός. Ἀπὸ τῆς ΒΔ. γωνίας τῆς λεκάνης ἐκκινεῖ αὐλαξ, ἀνοίγματος 0.09 μ. καὶ μήκους 0.40 μ., ἡ ὁποία καταλήγει εἰς τετράγωνον φρεάτιον κείμενον πρὸς Βορρᾶν, διαστάσεων 0.34×0.28 μ. ἐν κατόψει καὶ ὕψους 0.50 μ., ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ὁποίου φέρει ὀρθομαρμάρωσιν. Δι' ὁπῆς, διαμέτρου 0.11 μ., ἀνοιγομένης εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ φρεατίου, ἐγίνετο ἡ ἀποχέτευσις τῶν ὑδάτων. Οἱ τοῖχοι τοῦ φωτιστηρίου ἔφερον ὀρθομαρμάρωσιν, ἡ ὁποία ἔφθανεν εἰς ὕψος 0.60 μ. ἀπὸ τοῦ πατώματος αὐτοῦ. Αἱ πλάκες τῆς ὀρθομαρμαρώσεως ἦσαν προσκεκολλημέναι ἐπὶ τῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων διὰ κορασανίου, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν εἶχεν ἐπιστρωθῇ ἐφ' ὅλης τῆς ἐκτάσεως ἐνιαίως, ἀλλ' εἶχε τοποθετηθῇ διὰ μυστηρίου κατὰ μάζας. Αἱ μᾶζαι αὗται ἐπλατύνθησαν εἰς ἀκανόνιστα κυκλικὰ σχήματα κατὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν πλακῶν. Τὸ κορασάνι τοῦτο ἔχει πᾶχος $0.035 - 0.04$ μ., αἱ πλάκες δὲ $0.02 - 0.03$ μ. Ἐπομένως τὸ μέσον πᾶχος τῆς ὀρθομαρμαρώσεως ἦτο 0.06 μ. καὶ οὕτω αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ φωτιστηρίου ἐμειοῦντο κατὰ 0.12 μ. ($0.06 + 0.06 = 0.12$ μ.). Τὸ σχῆμα καὶ αἱ διαστάσεις τῆς κολυμβήθρας ἐσωτερικῶς εἶναι μικραί, ὡς ἐπίσης μικραὶ εἶναι καὶ αἱ διαστάσεις τοῦ χώρου τοῦ φωτιστηρίου. Περισυνελέγησαν ἥλοι, ψηφίδες, τεμάχια ὑαλίνων μυροδόχων καὶ πινάκων, εἰς λύχνος εἰς τρία τεμάχια, ἀποτμήματα ἐτέρων λύχνων, ἐλάσματα μολύβδου, τεμάχια πινακίων, ὁστρακα ἀγγείων, 2 χαλκὰ ἐξαρτήματα ἀναρτήσεως, ἕτερον ἐξ ἀλύσεως ληγούσης εἰς ἄγκιστρον, σιδηροῦν ἐγχειρί-

διον, θραύσματα μαρμαρίνων μελῶν, τμήμα κίονος ἀρραβδώτου, δύο συνανήκοντα τεμάχια ἑτέρου κίονος, τεμάχια θωρακίων, τμήμα κιονοκράνου μετὰ συμφύτου ἐπιθήματος, τεμάχια μαρμαρίνης τραπέζης, 2 μαρμάρινοι ἰωνικαὶ βάσεις, 3 νομίσματα.

ΤΟΜΕΥΣ Γ
(TM - Γ)

Ὁ τομεὺς οὗτος καταλαμβάνει τὸν χώρον τοῦ ἐσωνάρθηκος. Σημειοῦται ὅτι ὁ ἐσωνάρθηξ δὲν ἔχει ψηφιδωτὸν δάπεδον ἀλλὰ μαρμαρόστρωτον. Τὸ δάπεδον ὅμως τοῦτο εἰς τὴν σημερινήν του κατάστασιν δὲν εἶναι ὁμοιόμορφον. Χωρίζεται εἰς τρία διαμερίσματα ἐκ τῶν ὁποίων τὸ κεντρικὸν καταλαμβάνει τὸν χώρον μεταξὺ τῶν τεσσάρων παραστάδων, τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν προέκτασιν τῶν στυλοβατῶν τῶν τοξοστοιχιῶν τοῦ κυρίως ναοῦ. Εἰς τὸν χώρον τοῦτον ἀπλοῦται ὀρθογώνιον παραλληλόγραμμον, μήκους 9.20 μ. καὶ πλάτους 2.03 μ., τὸ ὁποῖον περιβάλλεται ὑπὸ τριῶν πλαίσιων, πλάτους 0.305 μ., 0.72 μ. καὶ 0.31 μ. ἀντιστοιχῶς. Τὸ θέμα τοῦ κεντρικοῦ διαχώρου εἶναι μαρμάρινα τετραγωνίδια, ἐγγραφόμενα διαγωνίως ἐντὸς μεγαλυτέρων διαστάσεων τετραγώνων. Τετραγωνίδια, ὁμοίως, καταλαμβάνουν τὸν χώρον τοῦ μεσαίου πλαίσιου, περιβαλλόμενα κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς αὐτῶν ὑπὸ στενῶν λωρίδων. Τὰ ἐκατέρωθεν τοῦ κεντρικοῦ τούτου παραλληλογράμμου μέρη τοῦ πατώματος εἶναι ἐπεστρωμένα διὰ πλακῶν τετραγώνων ἢ ὀρθογώνιων παραλληλογράμμων, τοποθετημένων εἰς σειρὰς ἐκτεινόμενας καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ νάρθηκος (πίν. 9, εἰκ. 3). Σημειοῦται ὅτι εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν ὡς καὶ εἰς τὴν ΝΑ. εἶναι τοποθετημένα θωράκια, τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς ἀντικατέστησαν καταστραφείσας πλάκας τοῦ πατώματος. Τὰ τῆς ΝΑ. γωνίας σήμερον ἐλλείπουν. Μὲ σκοπὸν τὴν διαπίστωσιν ὑπάρξεως παλαιότερων οἰκοδομικῶν φάσεων κάτωθεν τοῦ σημερινοῦ δαπέδου, διενεργήθη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς θέσεις τινάς, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἐσφίζοντο αἱ πλάκες οὔτε τὸ ὑπόστρωμα αὐτῶν.

Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν, εἰς τὴν γραμμὴν ἐπαφῆς τῶν τοίχων καὶ τοῦ δαπέδου σχηματίζεται «νεροχύτης» ἐκ κορασανίου. Εἰς σημεῖά τινα τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ὅπου ὁ «νεροχύτης» οὗτος εἶναι κατεστραμμένος, ἐγένετο διερεύνησις εἰς βάθος 0.47 μ. κάτωθεν τοῦ πλακοστρώτου πατώματος. Διεπιστώθη ὅτι μέχρι τοῦ βάθους τούτου ἡ ἀνατολικὴ παρειὰ τοῦ δυτικοῦ τοίχου φέρει ἐπίχρισμα εἰς δύο στρώσεις, τὸ πάχος τῆς πρώτης τῶν ὁποίων εἶναι 0.015 μ., τῆς δὲ δευτέρας 0.01 μ. Ἡ κατασκευὴ τῆς πρώτης στρώσεως εἶναι καλυτέρα. Οὕτως ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ὁρατὸν μέρος τῆς παρειᾶς τοῦ τοίχου ἔφθανε κάποτε εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον τοῦ σημερινοῦ πατώματος καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ τοῖχος ἀνῆκει εἰς κτηριακὴν φάσιν παλαιότεραν τῆς τελευταίας φάσεως τῆς βασιλικῆς. Σημειοῦται ὅτι ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ἐσωνάρθηκος εἶναι ἐκτισμένος κατὰ τὸ μεικτὸν σύστημα, ἥτοι ἐξ ἀργολιθοδομῆς καὶ ζωνῶν ἐξ ὀπτῶν πλίνθων, διαστάσεων 0.28×0.28 μ.

Σημαντικώτερα ἀποτελέσματα ἀπέδωκεν ἡ ἔρευνα εἰς τὸν μεταξὺ τῶν δύο νοτίων παραστάδων χώρον. Τὸ ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον πάτωμα τμήμα τῆς ἀνατολικῆς παραστάδος ἔχει πλάτος 0.70 μ. καὶ ἐξοχὴν ἀπὸ τοῦ τοίχου 0.45 μ., βαίνει δὲ ἐπὶ ὑποθεμελιώσεως, διαστάσεων 0.96×0.75 μ. (πίν. 8β). Τὸ ἀντίστοιχον τούτου μέρος τῆς δυτικῆς παραστάδος, πλάτους 0.85 μ. καὶ ἐξοχῆς ἀπὸ τοῦ τοίχου 0.45 μ., βαίνει ἐπὶ ὁμοίας ὑποθεμελιώσεως, διαστάσεων 1.10×1.05 μ. Αἱ παραστάδες αὗται μετὰ τοῦ ἐτέρου ζεύγους τοῦ βορείου τμήματος, αἱ ὁποῖαι εὐρισκόμεναι εἰς τὴν προέκτασιν τῶν τοξοστοιχιῶν ἐχρησίμευον ὡς ἀντηρίδες τούτων, ἀποτελοῦν ἐνταῦθα τὰ ποδαρικὰ δύο ἐγκαρσίων τόξων τὰ ὁποῖα ἐστήριζον τὴν στέγην τοῦ ἐσωνάρθηκος. Βορείως τῶν περιγραφέντων τμημάτων τῶν δύο παραστάδων ἀπεκαλύφθη τοῖχος, T1, πλάτους 0.70 μ. με κατεύθυνσιν ἀπὸ 'Α. πρὸς Δ., μὴ συνδεόμενος μετὰ τῆς τοιχοποιίας τῶν παραστάδων καὶ φέρων εἰς τὴν βόρειον παρεῖάν του ἐπίχρισμα ἰσχυρᾶς κατασκευῆς εἰς δύο στρώσεις, συνολικοῦ πάχους 0.02 μ. Εἰς τὴν αὐτὴν πλευρὰν τοῦ T1 καὶ εἰς βάθος 0.55 μ. ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ μαρμαροστρώτου πατώματος, ἀπεκαλύφθη ὑπόστρωμα ἐτέρου, ὁμοίως πλακοστρώτου, χαρακτηρισθέντος ὡς Δε. 'Επὶ τοῦ ὑποστρώματος τούτου σφύζονται αἱ κοιλότητες καὶ οἱ ἄρμοι τῶν μαρμαρίνων πλακῶν, αἱ διαστάσεις τῶν ὁποίων ποικίλλουν, ὡς π.χ. 0.26×0.27 μ., 0.31×0.31 μ., 0.30×0.55 μ. κλπ. Εἰς τὰ ὑπὲρ τὸ Δε χώματα ὑπῆρχον εἰς μεγάλην ποσότητα σπαράγματα τοιχογραφιῶν καὶ ψηφιδωτῶν δαπέδου καὶ ἐντοιχιῶν.

Νοτίως τοῦ T1 καὶ εἰς βάθος 1.00 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ σημερινοῦ πλακοστρώτου πατώματος (Δα) ἀπεκαλύφθη ψηφιδωτὸν δάπεδον (Δδ) μετὰ γεωμετρικῶν σχεδίων. Τὸ δάπεδον τοῦτο ἔχει καταστραφῇ ὑπὸ τῶν δύο παραστάδων καὶ τοῦ T1. Κατὰ συνέπειαν ἀνήκει εἰς οἰκοδομικὴν φάσιν παλαιότεραν τὸσον τῆς 'Ιουστινιανείου βασιλικῆς ὅσον καὶ τοῦ συγχρόνου τοῦ T1 κτηρίου, καθὼς καὶ τοῦ πλακοστρώτου πατώματος Δε (πίν. 9 καὶ 8β). "Ετι νοτιώτερον τοῦ T1 ἐπεσημάνθησαν λείψανα δύο ἐτέρων πατωμάτων, τοῦ Δβ, εἰς βάθος 0.34 - 0.35 μ. ὑπὸ τὸ Δα, καὶ τοῦ Δγ, εἰς βάθος 0.39 - 0.40 μ. 'Επομένως διὰ τῆς ἐρέυνης διεπιστώθη ὅτι εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα ὑπῆρχον πέντε πατώματα:

- 1) Τὸ Δα, ἥτοι τὸ πλακόστρωτον πάτωμα τῆς τελευταίας φάσεως τῆς βασιλικῆς, τὸ ὁποῖον περιεγράφη ἀνωτέρω.
- 2) Τὸ Δβ, ἀποτελούμενον ἐκ πεπατημένου χώματος μετὰ τριμμάτων λίθων καὶ κεράμων. Τὸ βάθος τούτου εἶναι 0.34 - 0.35 μ. ἀπὸ τοῦ Δα.
- 3) Τὸ Δγ, ἀποτελούμενον ἐκ πεπατημένου μείγματος χάλικος καὶ ἀσβέστου. Τὸ βάθος τούτου εἶναι 0.39 - 0.40 μ. ἀπὸ τοῦ Δα.
- 4) Τὸ Δε· ἀπετελεῖτο ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν καὶ ἦτο σύγχρονον μετὰ τὸν T1. Τὸ βάθος του εἶναι 0.55 μ. ἀπὸ τοῦ Δα.
- 5) Τὸ Δδ· εἶναι τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον. Εὐρίσκεται εἰς βάθος 1.00 μ. ἀπὸ τοῦ Δα. Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο εἶναι κατὰ 1.05 μ. χαμηλότερον τοῦ ψηφιδωτοῦ

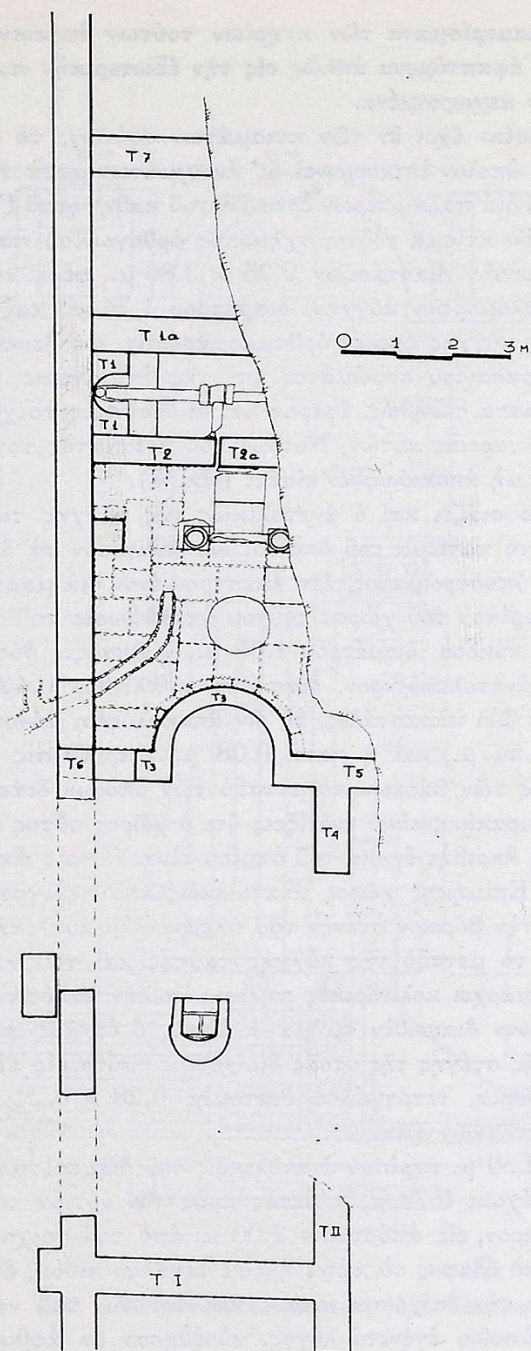
τοῦ νοτίου κλίτους καὶ κατὰ 0.11 μ. ὑψηλότερον τοῦ παλαιότερου ψηφιδωτοῦ τοῦ ἀποκαλυφθέντος εἰς τὸ αὐτὸ κλίτος κατὰ τὴν διάνοξιν βόθρου εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἄλλοτε οἰκίας Ζορμπᾶ¹. Εἶναι πολὺ πιθανὸν τὸ Δδ καὶ τὸ παλαιότερον ψηφιδωτὸν τῆς τομῆς νὰ εἶναι σύγχρονα καὶ νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ κτήριο, τῆς διαφορᾶς τοῦ ὕψους των ὀφειλομένης εἰς καθίζησιν.

Εὐρήματα: πολλὰ σπαράγματα τοιχογραφιῶν καὶ ψηφιδωτῶν δαπέδου καὶ ἐντοιχιῶν, ἀποτμήματα ἀγγείων, τεμάχια μαρμαρίνων μελῶν (κιόνων, κιονοκράνων, θωρακίων κλπ.) καὶ τρία νομίσματα.

ΤΟΜΕΥΣ ΣΤ
(ΤΜ-ΣΤ) Ὁ τομεὺς οὗτος καταλαμβάνει τὸν νοτίως τῆς βασιλικῆς χῶρον, ἔνθα ἡ στοὰ καὶ τὰ πρὸς Δυσμᾶς δωμάτια I, II, III, καὶ τὴν νοτίαν πτέρυγα τοῦ αἰθρίου (δωματίον IV) (εἰκ. 1, 4, καὶ πίν. 10α, 10β, 11). Πρὸ τῆς ἐπανατοποθετήσεως τοῦ ἀποκολληθέντος πέρυσι (1971) ψηφιδωτοῦ δαπέδου, ἐκρίθη σκόπιμον νὰ ἐρευνηθῇ ἡ θέσις τοῦ δυτικοῦ ἀνοίγματος τοῦ δωματίου. Εἰς βάθος 0.90 μ. ἀνατολικῶς καὶ 0.95 μ. δυτικῶς τοῦ ἀνοίγματος τούτου εὐρέθη παρθένον ἔδαφος. Δυτικῶς ἐπίσης εὐρέθησαν λείψανα τοίχων, ἡ σχέσις τῶν ὁποίων μετὰ τοῦ δωματίου IV δὲν προσδιωρίσθη εἰσέτι. Τὸ ἐρευνηθὲν ἄνοιγμα ἔχει μῆκος ἀπὸ τοιχοποιίας εἰς τοιχοποιίαν 3.36 μ., περιοριζόμενον εἰς 2.53 μ. διὰ τῶν σταθμῶν, οἱ ὅποιοι σήμερον ἐλλείπουν. Οἱ σταθμοὶ οὗτοι ἦσαν μονόλιθοι, διαστάσεων τομῆς 0.62×0.415 μ. Τὸ πλάτος τοῦ κατωφλίου εἶναι 0.62 μ. Τὸ ἥμισυ τούτου, 0.36 μ. περίπου, ἀποτελεῖται ἐκ πλακῶν, τὸ δ' ἕτερον ἐκ ψηφιδωτοῦ. Ἀνατολικῶς τοῦ κατωφλίου καὶ εἰς βάθος 0.18 μ. εὐρέθη δάπεδον ἐξ ἀσβεστοκονίας, δυτικῶς δὲ καὶ εἰς βάθος 0.25 μ. ἕτερον δάπεδον ἐκ κορασανίου. Περισυνελέγησαν τεμάχια πινακίων, τεμάχια λύχων καὶ ὄστρακα ἀγγείων διαφόρων ἐποχῶν.

Νοτίως τῆς στοᾶς. Διὰ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς διηρῦνθη ὁ χῶρος οὗτος εἰς πλάτος 13.50 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς καὶ 9.50 μ. ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς (πίν. 10β, 11). Εἰς ἀπόστασιν 3.70 μ. ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου τούτου ἀπεκαλύφθη τοῖχος, πλάτους 0.65 μ. καὶ μήκους 18.50 μ., ὅστις βαίνων παραλλήλως πρὸς τοῦτον ἀποτελεῖ τὸ νότιον ὄριον τῆς στοᾶς (εἰκ. 1, 4). Εἰς τὸν χῶρον μετὰ τῆς κιονοστοιχίας καὶ τοῦ νοτίου τοίχου ἀπεκαλύφθησαν ἀγωγοὶ κτιστοὶ τετραγώνου διατομῆς, καλυπτόμενοι διὰ λιθοπλακῶν καὶ ἐν μέρει διὰ τεμαχίων μαρμαρίνων γλυπτῶν (πίν. 10β, 11, 12α-β). Τοιαῦτα τεμάχια συναρμολογηθέντα ἀπέδωκαν, μὴ ὠλοκληρωμένα ὅμως, δύο θωράκια μὲ ἐνδιαφέροντα διάκοσμον παγωνίων ἐκατέρωθεν κανθάρου, σταυρῶν, ἐλίχων κλπ. (πίν. 12α-β). Νοτίως τῆς στοᾶς ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια τοίχων, ἀνήκοντα εἰς συγκρότημα κτηρίων, τῶν ὁποίων δὲν δύναται πρὸς τὸ παρὸν νὰ δοθῇ τὸ πλήρες σχέδιον ἐν κατόψει.

1. ΠΑΕ 1930, σ. 32.

Είχ. 4. Βασιλική ἀρχιερέως Πέτρου. Τομεὺς TM-ΣΤ. Κάτοψις καὶ λεπτομέρεια.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ διαμερίσματα τῶν κτηρίων τούτων ἐπικοινωνοῦν μετὰ τῆς στοᾶς, ἄλλα ὅμως, ἐφαπτόμενα ἀπλῶς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν παρεῖαν τοῦ νοτίου τοίχου αὐτῆς, ἦσαν κεχωρισμένα.

Ἰδιαίτεράν σημασίαν ἔχει ἐν τῶν κτισμάτων τούτων, τὸ δυτικώτερον τοῦ συγκροτήματος, τὸ ὁποῖον ἐπικοινωνεῖ δι' ἀνοιγμάτων μετὰ τῆς στοᾶς. Ἐντὸς τούτου εὐρίσκεται ὁ διὰ παλαιότερων ἐρευνῶν τοῦ καθηγητοῦ Γ. Σωτηρίου γνωστός «κλίβανος». Τὸ κτίσμα τοῦτο, σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου ἐν κατόψει, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 9.25×3.80 μ., φέρει εἰς τὸν ἀνατολικὸν στενὸν τοῖχον πεταλόμορφον κόγχην, διαμέτρου 1.74 μ. καὶ ἀκτίνος 1.50 μ. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κόγχης ἔφερον ὀρθομαρμάρωσιν, ὡς δεικνύουν τὰ λείψανα τοῦ παχέος ἐκ κορασανίου στρώματος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ταύτης. Ἐπίχρισμα, εἰς δύο στρώματα συνήθως, ἔφερον καὶ οἱ τέσσαρες τοῖχοι τοῦ κτίσματος εἰς ἀμφοτέρας τὰς παρεῖας αὐτῶν. Νοτίως τοῦ κτίσματος τούτου ὑπάρχει καὶ ἕτερον διαμέρισμα, μὴ ἀποκαλυφθὲν εἰσέτι (εἰκ. 4).

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ὁ ἀνατολικῶς τῆς κόγχης τοῦ περιγραφέντος κτίσματος χώρος, τὸ πάτωμα τοῦ ὁποίου, ὡς δεικνύουν τὰ ἀποτυπώματα ἐπὶ τοῦ ἐκ κορασανίου ὑποστρώματος, ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Ἡ εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ χώρου τούτου ὑπερύψωσις τοῦ πατώματος κατὰ 0.04 μ. εἰς σχῆμα κύκλου, διαμέτρου 1.05 μ., ἡ ὑπαρξὶς δύο βάσεων εἰς τὴν θέσιν των ὀλίγον ἀνατολικώτερον, διαστάσεων πλίνθου 0.42×0.42 μ., τὰς ὁποίας ἀντικρύζουν δύο παραστάδες, ἐξ ὧν ἀπεκαλύφθη μόνον ἡ βόρειος, διαστάσεων 0.54×0.54 μ., καὶ ἡ κατὰ 0.08 μ. ὑπερύψωσις δύο μαρμαρίνων πλακῶν ἀνατολικῶς τῶν βάσεων, τὸ μεταξὺ τῶν ὁποίων διάστημα ἐφράσσετο πιθανώτατα ὑπὸ θωρακίου, εἶναι ἐνδείξεις ὅτι ὁ χώρος οὗτος ἐτέλει λειτουργικόν τινα σκοπὸν, ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τοῦ ὁποίου εἶναι ἐνωρὶς ἀκόμῃ νὰ προσδιορισθῇ (πίν. 10β). Ἐπιμήκης χώρος ἀνατολικῶς τοῦ περιγραφέντος, πλάτους 1.50 μ., φέρει εἰς τὴν βόρειον στενὴν του πλευρὰν ἡμικυκλικὴν κόγχην διαμέτρου 0.76 μ. Εἰς τὸ μεταξὺ τῆς κόγχης ταύτης καὶ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς στοᾶς διάστημα, ὑπάρχει κυλινδρικός πῆλινος σωλὴν καθέτως τοποθετημένος. Οὗτος εἶναι τὸ μόνον διασωθὲν τμῆμα ἀγωγοῦ, ὁ ὁποῖος παραλαμβάνων τὰ ὕδατα προφανῶς τῆς στέγης τῆς στοᾶς διωχέτευε ταῦτα εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ πατώματος κτιστὴν αὐλάκα, τετραγώνου διατομῆς 0.28×0.21 μ., ἥτις ἐκαλύπτετο διὰ λιθίνων πλακῶν (εἰκ. 4).

Εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. περίπου ἀνατολικῶς τοῦ διαμερίσματος τούτου ἀπεκαλύφθη τοῖχος πάχους 0.72 μ. κάθετος πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τῆς στοᾶς, ἐτι δὲ ἀνατολικώτερον, εἰς ἀπόστασιν 2.00 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου τούτου, εὐρέθη ἐμπεπηγμένον εἰς τὸ ἔδαφος τὸ κάτω ἥμισυ μεγάλου πίθου, διαμέτρου 1.20 μ. Σημειοῦται ὅτι εἰς τὴν ἐπίχωσιν νοτίως καὶ δυτικῶς τοῦ ναΐδιοσχήμου κτίσματος περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο λόγος, εὐρέθησαν ἐν ἀφθονίᾳ σπαράγματα τοιχογραφιῶν καὶ ψηφιδωτῶν δαπέδου, ὡς καὶ μέγας ἀριθμὸς ψηφίδων ἐντοι-

χίων ψηφιδωτῶν. Σημειοῦται ἐπίσης ὅτι ὑπὸ τὸν μὴ ἀνασκαφέντα εἰσέτι ὄχθον νοτίως τοῦ αὐτοῦ κτίσματος ἀπεκαλύφθη δάπεδον ἐκ μαρμαρίνων ψηφίδων μεγάλων διαστάσεων «κολυμπητῶν» εἰς παχὺ στρώμα κορασανίου. Ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω ὅμοιον δάπεδον εὑρέθη καὶ εἰς τὸ βαπτιστήριον τῆς μεγάλης βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου.

2. Κοιμητηριακὴ βασιλική (Δ)

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου (Γ), διενεργήθη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν ἐκτὸς τῶν τειχῶν κοιμητηριακὴν βασιλικὴν (Δ). Ὁ ἐρευνηθεὶς χώρος διηρέθη εἰς 14 τομεῖς μὲ στοιχεῖα Α - Ξ (εἰκ. 5). Τὰ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ καθηγητοῦ Σωτηρίου ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα βορείως, νοτίως καὶ ἀνατολικῶς τῆς βασιλικῆς ἔλαβον τὸ ἀντιστοιχὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ τομέως εἰς ὃν ἀνήκουν. Ἡ σπουδαιότερα ἀποκάλυψις τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ἡ μνημειακὴ κρήνη τοῦ αἰθρίου, τοῦ ὁποῦ μάλιστα ἡ μορφή εἶναι διάφορος τῆς μέχρι τοῦδε γνωστῆς¹. Ἡ κρήνη (TM - Z) εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν ἀντηρίδων τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 5 καὶ πίν. 13α). Τὸ πάτωμα - πυθμὴν τῆς κρήνης, ἀποκαλυφθὲν εἰς βάθος 0.93 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς ἐπιχώσεως, ἀποτελεῖται ἐξ ἑννέα (9) μαρμαρίνων δόμων σφζομένων *in situ*, πλὴν ἑνός, τὰ ἔχον τοῦ ὁποῦ διακρίνονται ἐπὶ τοῦ ἐκ κορασανίου ὑποστρώματος. Οἱ δόμοι οὗτοι συνδέονται μεταξὺ των διὰ σιδηρῶν συνδέσμων (τζινέτια), σχήματος πεπλατυσμένου Π. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ νοτίου δόμου ὑπάρχει ἀβαθὴς αὐλαξ διὰ τὴν ἐκροὴν τῶν ὑδάτων.

Τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς κρήνης ἔφρασσον θωράκια, πλάτους 0.065 μ., ἐξ (6) τὸν ἀριθμόν, ὡς δεικνύουν αἱ σφζόμεναι ἐγκοπαὶ προσαρμογῆς των ἐπὶ τῶν δόμων. Ταῦτα ἐστηρίζοντο ἐπὶ ἑπτὰ (7) πεσίσκων διαστάσεων 0.23×0.23 μ., τὸ τετράπλευρον σχῆμα τῶν ὁποίων εἶναι ἐμφανὲς ἐπὶ τοῦ πατώματος (εἰκ. 5). Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς κρήνης, ἥτοι ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκος, ἔφερεν ὀρθομαρμάρωσιν διὰ πλακῶν, πάχους 0.025 μ. καὶ μήκους μέχρι 0.90 μ. Ὀρθομαρμάρωσιν ἐπίσης ἔφερε καὶ ἡ βόρειος πλευρὰ — τμήμα πλακὸς σφζεται εἰς τὴν θέσιν της — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν νοτίαν, ἡ ὁποία ἔχει ἀπλῶς παχυτάτην ἐπένδυσιν κορασανίου μέχρι 0.10 μ., ἥτις εἰς τὴν βάσιν της σχηματίζει «νεροχύτην». Πρὸ τῆς κρήνης — δυτικῶς δηλαδὴ — ὑπῆρχε πάτωμα ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν, πλάτους 0.62 μ., δύο τμήματα τῶν ὁποίων σφζονται κατὰ χώραν.

Σημαντικὰ εἶναι ἐπίσης τὰ νέα στοιχεῖα, ἐνδεικτικὰ τῶν στοῶν τοῦ αἰθρίου, τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύφθησαν βορείως καὶ νοτίως τῆς κρήνης. Ταῦτα εἶναι: οἱ

1. ΠΑΕ 1936, σ. 60, πίν. Α.

τοιχοι T8 και T9, ἀνήκοντες προφανῶς εἰς τὴν βόρειον πτέρυγα καὶ οἱ T2 καὶ T1, ἀνήκοντες εἰς τὴν νοτίαν. Οἱ T9 καὶ T1, οἱ ἐξωτερικοὶ δηλαδὴ τοῖχοι τῶν στοῶν, ἔχουν πάχος 0.75 μ., ἐνῶ οἱ ἐσωτερικοὶ — παραστάδες προφανῶς τῶν κιονοστοιχιῶν — 0.63 μ. (εἰκ. 5). Σημειοῦται ὅτι δυτικῶς τῶν T2, T1, T8 καὶ T9 ἀπεκαλύφθησαν ἐλάχιστα λείψανα τοιχοποιίας, τὰ ὁποῖα ὅμως θὰ περιγραφοῦν λεπτομερῶς μετὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐρεῦνης εἰς τὸ αἶθριον. Κάτωθι τῶν T2-T1, παραλλήλως πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ Δξ, διέρχεται ἀγωγός, ἡ πρὸς Νότον συνέχεια τοῦ ὁποίου δὲν καθωρίσθη. Τὸ βόρειον ἄκρον του καμπτόμενον πρὸς Ἀνατολάς, διακλαδοῦται εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος μὲ ἕτερον ἀγωγόν, ὅστις βαίνων διαγωνίως καταλήγει εἰς φρεάτιον κείμενον εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ κεντρικοῦ κλίτους. Ἔτεροι, ἄγνωστοι μέχρι τοῦδε κατασκευαὶ ἀπεκαλύφθησαν κατὰ μῆκος τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς. Αὗται εἶναι:

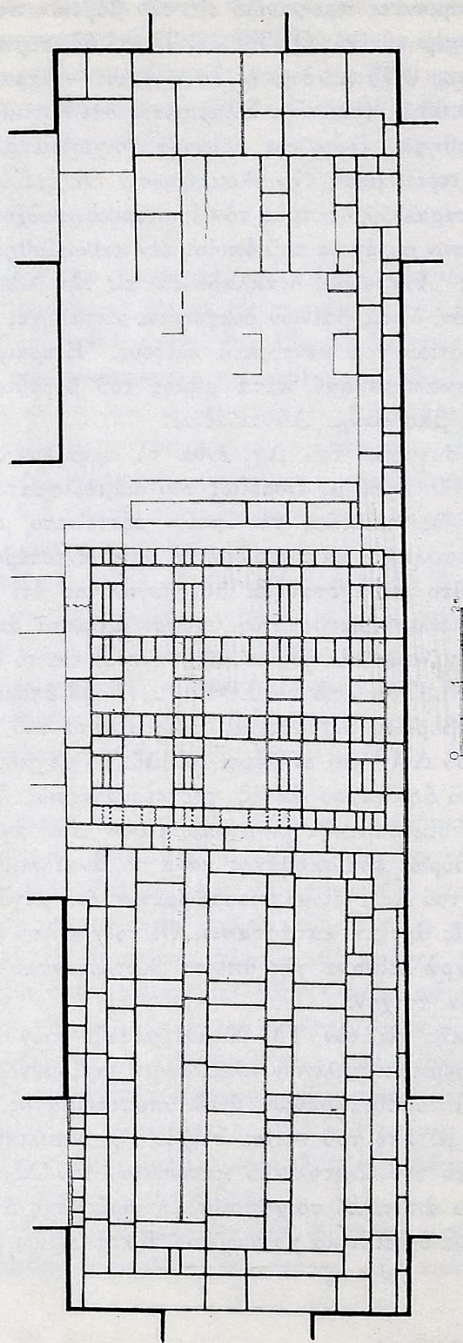
Τὸ διαμέρισμα δ, δυτικῶς τοῦ Δγ, ἔνθα τὸ τρίβηλον¹, πλάτους 4.48 - 4.56 μ. καὶ μήκους 5.60 - 5.65 μ. Βορείως τοῦ διαμερίσματος ὑπάρχει δάπεδον, ὑπόστρωμα πιθανῶς πλακῶν, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο μᾶλλον μέχρι τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς, κατεστράφη δὲ μεταγενεστέρως κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ Δδ. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἀνατολικὸς καὶ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ διαμερίσματος, τῶν ὁποίων μάλιστα ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ «πατούρα», φέρουν ἐπίχρισμα τὸ ὁποῖον διακόπτεται εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ δαπέδου (ῥητοὶ εἰς βάθος 0.87 μ. ἀπὸ τὸ 0.00 μ.). Τὸ Δδ ἐπεκοινώνει διὰ θύρας ἀφ' ἐνὸς μὲν μετὰ τοῦ βορείου κλίτους, ἀφ' ἑτέρου μετὰ τοῦ ΔεΙ (εἰκ. 5).

Τὸ ΔεII, βορείως τοῦ ΔεI² καὶ ἐν μέρει τοῦ Δζ. Τὸ μεγαλύτερον τμήμα του εὐρίσκεται κάτωθεν τοῦ ἀσκάπτου ἐκτὸς τῆς περιφράξεως. Τὰ ΔεI καὶ ΔεII ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν οἰκοδομικὴν φάσιν μὲ κοινὸν τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, ἐπεκοινώνουν δὲ διὰ θύρας εὐρισκομένης κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ μεσοτοίχου. Τὸ πάτωμα τοῦ ΔεII εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν, σφζομένων εἰς ἀρτίαν κατάστασιν. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου ἔφερον ὀρθομαρμάρωσιν, πενιχρὰ λείψανα τῆς ὁποίας διατηροῦνται εἰς τὸν ἀνατολικόν, νότιον καὶ δυτικὸν τοῖχον.

Νοτίως τῆς βασιλικῆς εἰς τὸν TM-N καὶ μεταξὺ τῶν διαμερισμάτων ξ καὶ μ ἀπεκαλύφθη πάτωμα ἐκ πηλίνων πλακῶν μὴ σφζομένων ὅμως καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν αὐτοῦ καὶ τοποθετημένων ἄνευ ὑποστρώματος (πίν. 13β). Τὸ πλάτος του εἶναι 3.50 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς, εὐρίσκεται δὲ εἰς βάθος 0.225 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ καταφλίου τοῦ Δξ. Τὸ νότιον ὄριον τοῦ πατώματος τούτου ἀποτελεῖ τοιχοποιία μὴ σφζομένη ἄνω τοῦ ἐπιπέδου τῶν πλακῶν, μὲ λείψανα ἐνδεικτικὰ καταφλίου. Κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου

1. ΠΑΕ 1936, πίν. Α.

2. ΠΑΕ 1936, σ. 57 - 8, πίν. Α.

Εἰκ. 6. Κοιμητηριακὴ βασιλική. Νάρθιξ. Σχεδιατάσεις πλακοστρώσεως.

τῆς βασιλικῆς καὶ τῶν πρὸς τὸν TM-N τοίχων τῶν ΔΞ καὶ Δμ, ὑπάρχουν κτιστὰ πεζούλια καταφανῶς μεταγενέστερα τῶν ὡς ἄνω τοίχων, αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιφάνειαι τῶν ὁποίων εἶναι κεκοσμημέναι διὰ γεωμετρικῶν σχημάτων κατεσκευασμένων διὰ μυστρίου.

Τέλος, διενηργήθησαν ἐργασίαι διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ μνημείου, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μορφή τοῦ ὁποίου εἶχε καταστῇ δυσδιάκριτος ἔνεκα τῶν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν δημιουργηθεισῶν ἐπιχώσεων. Οὕτω ἀνεφάνησαν ἡ ἀψίς¹ (πίν. 14α) καὶ τὰ ἐκατέρωθεν αὐτῆς ταφικὰ διαμερίσματα (TM-H καὶ TM-K)², ὡς καὶ τὰ βορείως καὶ νοτίως τῶν κλιτῶν τῆς βασιλικῆς εὐρισκόμενα ταφικὰ διαμερίσματα τοῦ TM-B (TII) καὶ τοῦ PM-M (TIII - TIV)³. Σημειοῦται ὅτι σήμερον δὲν σφύζονται αἱ μεγάλοι μαρμάριναι πλάκες τοῦ πατώματος τοῦ Δη⁴. 'Ανατολικῶς τοῦ διαμερίσματος τούτου ἀπεκαλύφθη πῆλινος ἀγωγός, ὁ ὁποῖος ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ἀπὸ τῆς βασιλικῆς, ἔτι δὲ μαρμάρινον ἐπίθημα μετὰ συμφυοῦς ἰωνικοῦ κιονοκράνου. Ὀλίγον βορειότερον, εἰς τὸν TM-A, εὐρέθη καλυβίτης τάφος καὶ τὸ ἥμισυ τῆς πλακῶς δι' ἧς ἐφράσσετο τὸ στόμιον τοῦ TII.

Διὰ δοκιμαστικῆς ἐρεύνης ἀπεκαλύφθησαν λείψανα τοιχοποιίας εἰς τὴν πρὸς 'Ανατολὰς ἐπέκτασιν τῆς εὐθείας τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ Δμ, ἔνθα ὁ TM-Λ. Ἡ ἔρευνα ὅμως αὕτη θὰ συνεχισθῇ κατὰ προσεχεῖς ἀνασκαφάς. Ἐπίσης ἐξηκριβώθη ὅτι τὸ Δβ, ἄνωθεν τοῦ θολωτοῦ τάφου II, εἶναι κατασκευὴ μεταγενεστέρᾳ τῆς ἀρχικῆς βασιλικῆς. Ὡς δυτικὸς τοῖχος τοῦ διαμερίσματος ἐχρησιμοποιήθη ὁ ἀνατολικὸς τοῦ διαμερίσματος γ. Τέλος διὰ λεπτομερεστάτου καθαρισμοῦ τοῦ νάρθηκος ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐπὶ τοῦ ὑποστρώματος ἀποτυπώματα τῶν πλακῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐπεστρωμέναι εἰς τὸ πάτωμα. Βάσει τῶν ἀποτυπωμάτων αὐτῶν κατωρθώθη ἡ κατὰ μέγα μέρος σχεδιαστικὴ ἀποτύπωσις τοῦ πατώματος τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 6).

3. Βασιλικὴ 'Αγίου Δημητρίου (Α)

Σκοπὸς τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν εἰς τὸν χώρον τῆς ἤδη ἀνεσκαμμένης βασιλικῆς τοῦ 'Αγίου Δημητρίου (Α)⁵ ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις προσκτισμάτων βορείως, νοτίως καὶ ἀνατολικῶς αὐτῆς. Εἰδικώτερον ἡ ἔρευνα διεξήχθη εἰς τοὺς κάτωθι κατὰ σειρὰν τομεῖς :

- 1) TM-A, εἰς τὸν νοτίως τῆς βασιλικῆς χώρον.

1. ΠΑΕ 1934, σ. 62.

2. Πρβ. ΠΑΕ 1935, σ. 59, 60, 61· 1936, σ. 59, 60.

3. Βλ. ΠΑΕ 1935, σ. 61 κέ.

4. ΠΑΕ 1935, σ. 62, εἰκ. 12.

5. ΠΑΕ 1927, 1935, 1955 καὶ 1956.

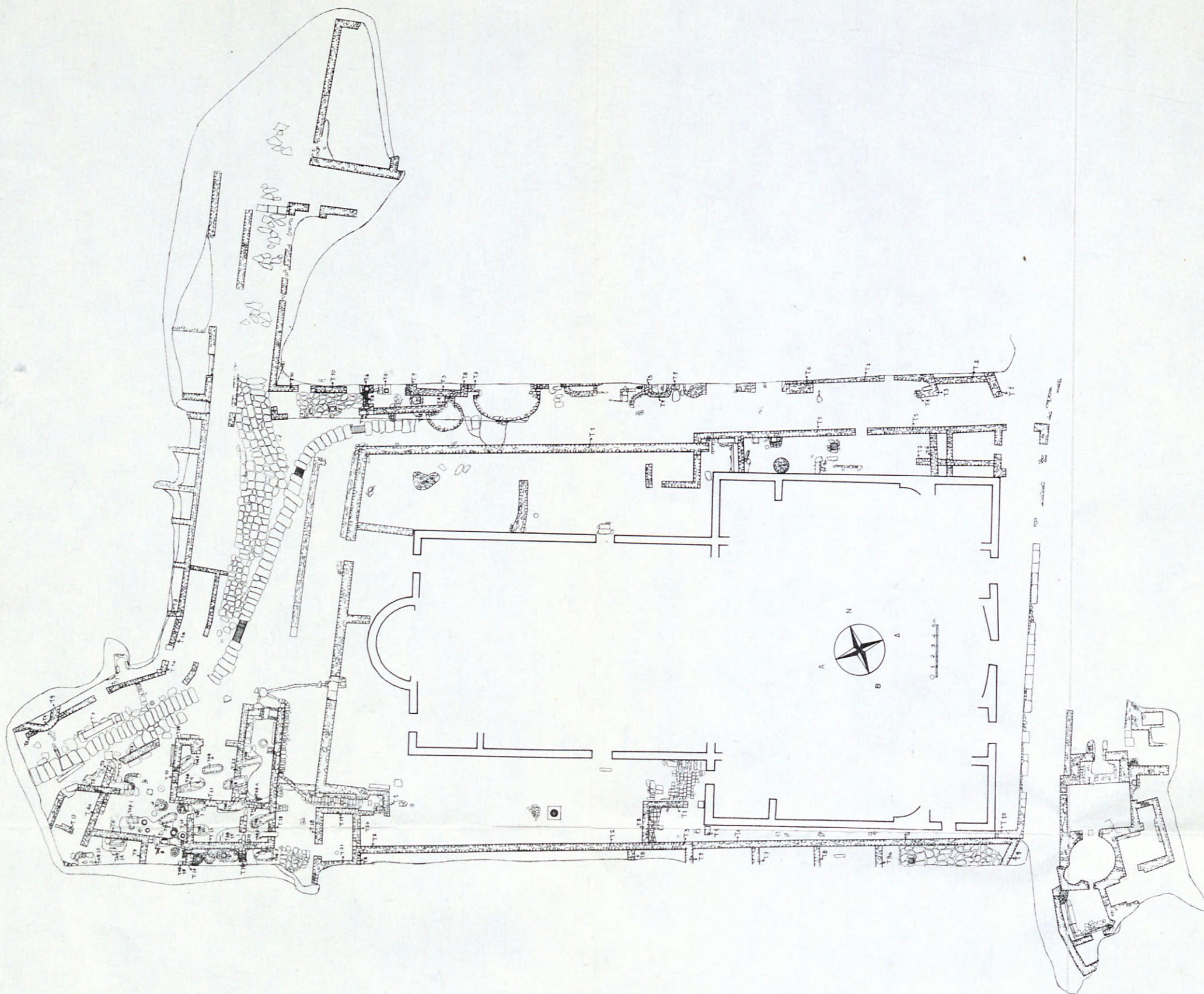
- 2) TM-B, εἰς τὸν βορείως τῆς βασιλικῆς χῶρον.
- 3) TM-Γ, ἀνατολικῶς τῆς βασιλικῆς.
- 4) TM-Δ, BA. τῆς βασιλικῆς (παρένθ. πίν. Α').

TOMEPE A
(TM - A)

Ὁ τομεὺς οὗτος καταλαμβάνει ἅπαντα τὸν πρὸς Νότον τῆς βασιλικῆς καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς χῶρον. Σημειοῦται ὅτι ὁ χῶρος οὗτος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ καθηγητοῦ Σωτηρίου δὲν εἶχεν ἐρευνηθῇ. Ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀφ' ἐνὸς διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν ὑπάρξεως προσκτισμάτων καὶ συμπλήρωσιν τῆς σχεδιαστικῆς ἀποτυπώσεως τοῦ μνημείου, ἀφ' ἑτέρου πρὸς διαμόρφωσιν τοῦ χώρου καὶ ἀνάδειξιν τῆς βασιλικῆς. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (1971) εἶχεν ἀφαιρεθῇ ἡ ἀμέσως νοτίως τῆς βασιλικῆς ἐπίχωσις, ὕψους 1.30 μ., εἰς μῆκος ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. 38.50 μ. καὶ εἰς πλάτος 9.50 μ. περίπου. Οὕτω εἶχεν ἀποκαλυφθῇ πλήρως ὁ νότιος τοῖχος τῆς βασιλικῆς μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ προθαλάμου τοῦ σκευοφυλακίου καὶ εἶχε προσδιορισθῇ ἡ θέσις τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ περιβόλου τοῦ μνημείου. Εἰς τὸν οὕτω ἀποκαλυφθέντα χῶρον εὐρέθησαν λείψανα τοίχων μεταγενεστέρων τῆς βασιλικῆς προσθηκῶν, τὸ κατώφλιον τῆς νοτίας θύρας αὐτῆς, μήκους 1.26 μ., καὶ ἀριθμὸς τεμαχίων καὶ θραυσμάτων μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Ἡ ἐπίχωσις οὐδὲν ἐνδιαφέρον παρουσίασεν. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα κατὰ τὸ 1972 ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ περιβόλου τῆς βασιλικῆς καὶ νὰ διερευνήσῃ τὸν πέραν τούτου χῶρον εἰς πλάτος 6.00 μ. Ὁ ἐρευνηθεὶς χῶρος διηρέθη εἰς ἕξ (6) ὑποτομεῖς ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ., τὸ μῆκος ἐκάστου τῶν ὁποίων ἦτο 10.00 μ.

Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ περιβόλου, πλάτους 0.85 μ., ἔχει μῆκος 33.70 μ., παρουσιάζει δὲ ἐπιμελεημένην τοιχοποιίαν κατὰ τὸ μεικτὸν σύστημα. Παρὰ τὸ δυτικὸν τέρμα τοῦ κάμπτεται πρὸς Βορρᾶν κατ' ὀρθὴν γωνίαν, ἀλλ' εἰς μῆκος 0.42 μ. τὸ τμήμα τοῦτο διακόπτεται. Νέος τοῖχος, προστεθεὶς μεταγενεστέρως εἰς τὴν πρὸς Βορρᾶν προέκτασιν αὐτοῦ, κάμπτεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν εἰς μῆκος 2.70 μ. πρὸς Ἀνατολὰς καὶ οὕτω σχηματίζεται διαμέρισμα ὀρθογώνιον ἐν κατόψει, διαστάσεων 5.25×3.27 μ.

Κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ σκευοφυλακίου ἀπεκαλύφθησαν λείψανα ἐτέρων τοίχων, οἱ ὅποιοι ἀνῆκον εἰς κατασκευὰς συγχρόνους ἢ προγενεστέρας τῆς βασιλικῆς. Σύστημα ἀγωγῶν καὶ φρεατίων ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀποστράγγισιν ὑγρῶν ἐκ τοῦ χώρου τοῦ σκευοφυλακίου καὶ μεταφορὰν τούτων εἰς τὸν κεντρικὸν ἀποχετευτικὸν ἀγωγόν, ὅστις, ἐρχόμενος ἀπὸ Δυσμῶν, βαίνει κατὰ μῆκος καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ περιβόλου καὶ καμπτόμενος πρὸς Βορρᾶν ὁδεύει πρὸς τὸν λιμένα ὑπὸ τὴν πλακόστρωσιν τῆς λεωφόρου. Καθ' ἅπαν τὸ μῆκος τοῦ νοτίου ὄχθου τῆς ἀνασκαφῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.50 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα τοίχων ἀνηκόντων εἰς διαφόρων σχημάτων κατασκευὰς, ἥτοι τετραγώ-

νους, ἡμικυκλικὰς κλπ., ἡ μορφή καὶ ὁ προορισμὸς τῶν ὁποίων δὲν καθωρίσθησαν εἰσέτι. Τὰ σημαντικώτερα τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐρειπίων εὐρίσκονται εἰς τὸ ΝΑ. ἄκρον τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἑξῆς: Δύο μαρμάρινοι δόμοι, διαστάσεων 0.80×0.75 μ. καὶ 0.71×0.745 μ. ἀντιστοίχως, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδράζονται ὁμοίως μαρμάρινοι βάσεις κιόνων, διαστάσεων πλίνθου 0.365×0.365 μ. καὶ ἄνω διαμέτρου 0.33 καὶ 0.32 μ. ἀντιστοίχως (πίν. 14β). Αἱ βάσεις αὗται μετὰ τῶν δύο παραστάδων, μιᾶς πρὸς 'Ανατολὰς εἰς μῆκος 1.35 μ. καὶ ἐτέρας πρὸς Δυσμὰς εἰς μῆκος 1.45 μ. ἀπὸ τούτων, ἀνῆκον εἰς τρίβηλον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ μετάβασις εἰς τὰ πρὸς Νότον κτήρια τοῦ γυμνασίου, λουτρῶνος κλπ. Κατὰ μεταγενεστέραν κτηριακὴν φάσιν τοῦ συγκροτήματος τὸ τρίβηλον κατηργήθη, τοῖχοι δὲ ἀνῆκοντες εἰς κατασκευὰς τῶν ὁποίων ὁ προορισμὸς δὲν δύναται εἰσέτι νὰ καθορισθῇ, ἐκάλυψαν τὰς βάσεις καὶ παρεμόρφωσαν τὴν μνημειακὴν ταύτην εἴσοδον. Σημειοῦται ὅτι ὁ δυτικὸς δόμος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐδράζεται μία τῶν βάσεων τοῦ τριβήλου, φέρει ἐπιγραφὴν εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Περὶ ταύτης γίνεται λόγος κατωτέρω. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν περισυνελέγησαν παλαιοχριστιανικὰ ὄστρακα, θραύσματα μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τεμάχια ὑαλομάζης καὶ σιδηρομάζης, τεμάχια ἐντοιχίου ψηφιδωτοῦ καὶ ψηφίδες, σφόνδυλοι, ἥλοι, μολύβδινα καὶ χαλκᾶ ἐλάσματα, τεμάχια λύχνων, ὑαλίνων κανδηλῶν, μυροδοχείων καὶ πίθων, νομίσματα κλπ.¹

Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ἐγένετο ἡ ἀποχωμάτω-
 ΤΟΜΕΥΣ Β
 (ΤΜ - Β) σις νοτίως τῆς βασιλικῆς, ἐγένετο καὶ εἰς τὸν βορείως ταύτης χώ-
 ρον εἰς μῆκος 60.40 μ. καὶ πλάτος 9.50 μ. περίπου (πίν. 15α, παρένθ. πίν. Α'). 'Ο ἐρευνηθεὶς χώρος διηρέθη κατὰ μῆκος εἰς πέντε ὑποτομεῖς. Κατὰ μῆκος τοῦ βορείου ὄχθου ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα τοῦ βαινοντος σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὴν βασιλικὴν καὶ καταλήγοντος εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον ταύτης, ἔνθα ὑπάρχει ἡ παλαιότερον ἀποκαλυφθεῖσα στοά². 'Ο ἐπιμήκης τοῦχος, χαρακτηριζόμενος ἐπὶ τῆς κατόψεως μὲ τὰ στοιχεῖα T2, T3, T6, δὲν ἀποτελεῖ ἐνιαίαν καὶ συνεχῆ κατασκευὴν ἀλλὰ συντίθεται ἀπὸ δύο διαφόρου δομῆς τμήματα. Οὗτος, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῶν πρὸς Βορρᾶν πολλῶν διακλαδώσεων (T8, T5, T7, T9, T9α), ἀποτελεῖ τὸ νότιον ὄριον κτηρίου, ὁ κύριος ὄγκος τοῦ ὁποίου ἐκτείνεται πρὸς Βορρᾶν εἰς τὸν μὴ ἀνασκαφέντα εἰσέτι χώρον (παρένθ. πίν. Α'). 'Ο βορείως τῆς βασιλικῆς χώρος ἦτο ἐπεστρωμένος διὰ πατώματος, λείψανα τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον αὐτοῦ. Σημειοῦται διαμέρισμα ὀρθογώνιον παραλληλόγραμμον ἐν κατόψει, ἀποκαλυφθὲν ἀνατολικῶς τοῦ βαπτιστηρίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα ἐστίων

1. Βλ. κατάλογον εἰς τὸ τέλος τῆς παρούσης ἐκθέσεως.

2. ΠΑΕ 1955, σ. 135.

καὶ πεταλοειδοῦς κλιβάνου. Ὀλίγον ἀνατολικώτερον τούτου εὐρέθη μονόλιθον φρεάτιον, διαστάσεων 1.22×1.25 μ., τοῦ ὁποίου ἡ διάμετρος στομίου εἶναι 0.575 μ. Ἔτερον φρεάτιον, τετράπλευρον, διαστάσεων 0.53×0.67 μ., μετὰ λιθοστρώτου πέριξ αὐτοῦ, εὐρέθη παρὰ τὴν γωνίαν τῶν τοίχων T9a καὶ T6. Τέλος παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον τῆς βασιλικῆς εὐρέθη πεσσίσκος καὶ μαρμαρίνη πλάξ ἐπὶ τῆς ὁποίας σφίζονται οἱ τρεῖς τελευταῖοι στίχοι ἐπιγραφῆς.

Ἄλλα εὐρήματα: τεμάχια μαρμαρίνων πλακῶν δαπέδου καὶ ὀρθομαρμαρώσεως, τεμάχια παλαιοχριστιανικῶν καὶ ἄλλων ἀγγείων, θραύσματα μαρμαρίνων μελῶν, ὑαλόμαζα καὶ σιδηρόμαζα, θραύσματα ὑαλίνων δοχείων, ἥλαιοι, μολύβδινα ἐλάσματα, τεμάχια λύχνων καὶ νομίσματα¹.

Μὲ σκοπὸν ἀφ' ἑνὸς τὴν ἀποκάλυψιν εἰς μεγαλύτερον μῆκος τῆς
 ΤΟΜΕΤΣ Γ
 (TM-Γ) πλακοστρώτου ὁδοῦ, μέγα μέρος τῆς ὁποίας εἶχεν εὐρεθῇ κατὰ τὸ
 ἔτος 1955², ἀφ' ἑτέρου τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν
 τοῦ κεντρικοῦ ὑπονόμου ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέχθη εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν ἐργασιῶν
 εἰς τὸν TM-A, βαίνει ὑπὸ τὴν ὁδὸν ταύτην, διεξήχθη ἀνασκαφὴ εἰς τὸν TM-Γ,
 ὁ ὁποῖος, εὐρισκόμενος ἀνατολικῶς τῆς βασιλικῆς, ἀπέχει ἀπὸ τῆς BA. γωνίας ταύτης περὶ τὰ 24.00 μ. Ὁ ἐρευνηθεὶς χώρος ἔχει πλάτος μὲν 6.20 μ., μῆκος δὲ περὶ τὰ 10.00 μ. Ἡ ἐπίχωσις δὲν παρουσίασε στρωματολογικὸν ἐνδιαφέρον καθόσον ἀπετελεῖτο ἐκ χωμάτων καὶ συντριμμάτων τοιχοποιίας, τὰ ὁποῖα ἐπεσωρεύθησαν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον. Τὸ ὕψος τῆς ἐπιχώσεως εἰς μὲν τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὅπου καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ ἦτο 0.87 μ., εἰς δὲ τὴν ἀνατολικὴν ὅπου αὕτη ἐτερματίσθη, ἦτο 1.26 μ. Πλὴν τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ, ἡ ὁποία συνεχίζεται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου (πίν. 16α), ἀπεκαλύφθησαν τόσον εἰς τὴν νοτίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τὰ ἐρείπια τῶν τοίχων τῶν καταστημάτων, τὰ ὁποῖα, ὡς γνωστόν, ἐξετείνοντο κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς τῆς ὁδοῦ (παρένθ. πίν. Α'). Σημειοῦται πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τέρμα τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ἡ ἀποκάλυψις δύο πολυπλεύρων κατασκευῶν, αἱ ὁποῖαι, διακόπτουσαι τοὺς συνεχεῖς τοίχους τῆς προσόψεως τῶν καταστημάτων, ἐξέχουν πρὸς τὴν πλακοστρωτον ὁδὸν ὥσει πύργοι ἢ φυλάκια εἰδικῆς ὑπηρεσίας. Δύο μικροὶ ἀγωγοὶ μετέφερον τὰ ὕδατα ἀπὸ τῶν καταστημάτων τῆς νοτίας πλευρᾶς εἰς τὸν ὑπὸ τὴν πλακοστρωτον ὁδὸν κεντρικὸν ὑπόνομον. Εἰς ἓν τῶν καταστημάτων τῆς νοτίας πλευρᾶς εὐρέθη μέρος τοῦ διὰ πηλίνων πλακῶν ἐπεστρωμένου πατώματος αὐτοῦ καὶ εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν πρὸς Δυσμὰς τούτου, μαρμαρίνος δόμος μετὰ κυματίου εἰς τὴν βᾶσιν, ὕψους 0.815 μ., πάχους 0.275 μ. καὶ πλάτους 0.82 μ. Εἰς τὴν κυρίαν ὄψιν τοῦ δόμου τούτου, τὸ καθαρὸν ὕψος τῆς

1. Βλ. κατάλογον εἰς τὸ τέλος τῆς παρούσης ἐκθέσεως.

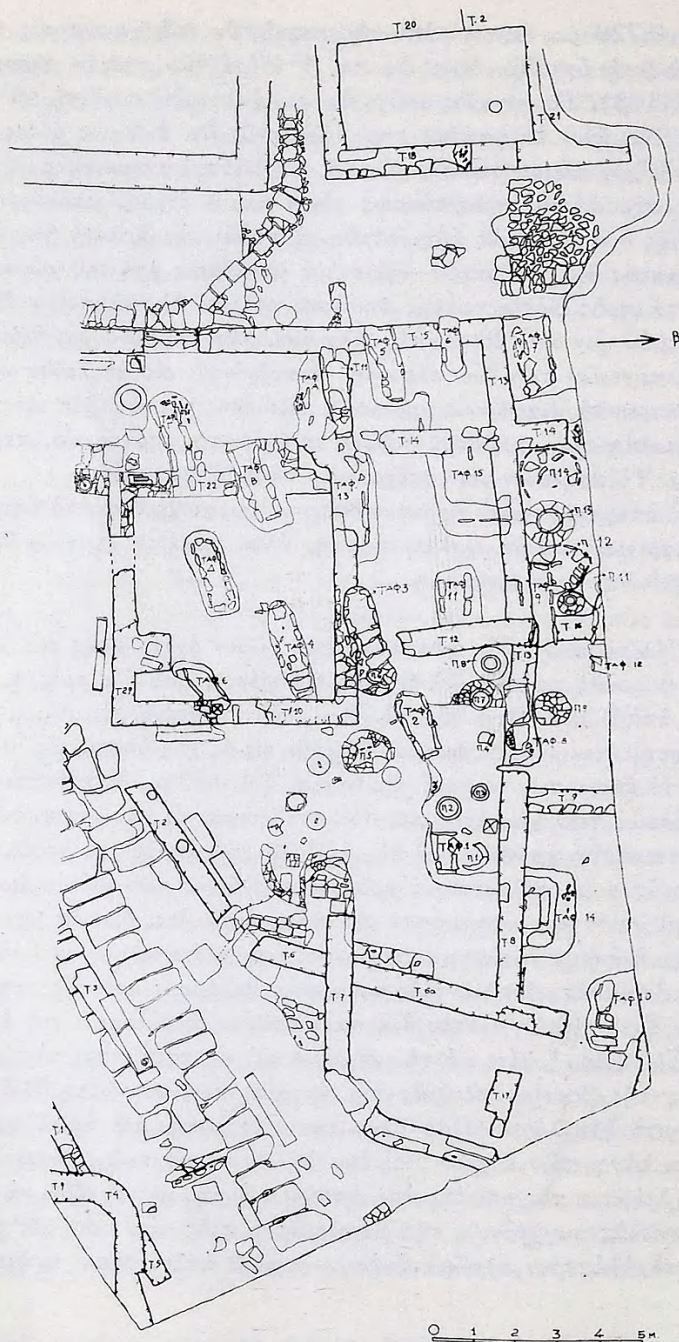
2. ΠΑΕ 1955, σ. 132.

ὁποίας εἶναι 0.728 μ., ὡς καὶ ἐπὶ τῆς στενῆς ἐκ δεξιῶν πλευρᾶς τοῦ φέρει ἐπιγραφάς, ἐνῶ ἡ ὀπισθία ὄψις ὡς καὶ ἡ ἐτέρα τῶν στενῶν πλευρῶν εἶναι ἄπεργοι (πίν. 16β). Τὸ γεγονός τοῦτο ὡς καὶ ἡ ὑπαρξίς συνδετήρων — «τζινε-τιῶν» — ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ μαρτυροῦν ὅτι ὁ δόμος οὗτος ἀπετέλει τὸ γωνιαῖον δεξιὸν μέρος βάσεώς τινος ἢ τοιχοβάτου μνημειακῆς κατασκευῆς. Πιθανώτατα τῆς αὐτῆς προελεύσεως εἶναι καὶ ὁ ἕτερος μαρμάρινος δόμος μετ' ἐπιγραφῆς ὁ ὁποῖος, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀπετέλει τὴν δυτικὴν βάσιν τοῦ τριλόβου ἀνοίγματος διὰ τοῦ ὁποῖου ἐγένετο ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς εἰς τὰ πρὸς Νότον ταύτης δημόσια κτήρια. Αἱ πολυστιχοὶ ἐπιγραφαί, 25 εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ 26 εἰς τὴν πλαγίαν, καταλαμβάνουσιν ὁλόκληρον τὸ ὕψος τῶν ἐπιφανειῶν τῶν δύο πλευρῶν, ἀναφέρονται εἰς ἀπελευθερώσεις δούλων γενομένας κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους καὶ ἀκριβῶς εἰς τοῦτο ἔγκειται ἡ σημασία των, καθόσον δίδουν τὰ ὀνόματα στρατηγῶν, ταμιῶν καὶ ἀπελευθέρων. Τὸ κείμενον τῶν ἐπιγραφῶν θὰ δοθῇ κατωτέρω.

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν περισυνελέγησαν παλαιοχριστιανικὰ ὄστρακα, τεμάχια μαρμαρίνων μελῶν, χαλκῇ πόρπη, ἥλοι, τεμάχια λύχνων, θραύσματα ὑαλίνων ἀγγείων, νομίσματα κλπ.

ΤΟΜΕΥΣ Δ
(TM - Δ) Ὁ τομεὺς οὗτος καταλαμβάνει χώρον ἀνατολικῶς τοῦ TM-B καὶ βορείως τοῦ TM-Γ, ἔχει δὲ διαστάσεις ἀπὸ 'Α. πρὸς Δ. 30 μ. καὶ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. 4.30 - 11.70 μ. (εἰκ. 7, παρένθ. πίν. Α' καὶ πίν. 15β). Διὰ τὴν συστηματικωτέραν ἔρευναν διηρέθη εἰς ἕξ (6) ὑποτομεῖς (ΥΠ. Δ/1 - ΥΠ.Δ/6). Ἡ ἐπίχωσις, τὸ ὕψος τῆς ὁποίας ἦτο 0.80 μ., διακρίνεται ἀπὸ ἀπόψεως συστάσεως τῶν χωμάτων εἰς δύο στρώματα, τὸ κατώτερον τῶν ὁποίων δύναται νὰ ταυτισθῇ χρονικῶς μὲ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς τῆς βασιλικῆς, τὸ δὲ ἀνώτερον πρὸς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ζωῆς τῶν Φθιωτῶν Θηβῶν, ὅτε, ὡς εἶναι γνωστόν, κατῴκησαν τὴν πόλιν ἐπήλυδες. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην περίοδον ἀνήκει σύμπλεγμα τοίχων, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὰ λείψανα οἰκοδομῶν σχετιζομένων εἴτε μὲ τοὺς νεκρικοὺς θαλάμους καὶ τὰς ταφάς, μέρος τῶν ὁποίων ἔχει γίνεαι γνωστόν διὰ παλαιότερων ἀνασκαφῶν τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Σωτηρίου¹, εἴτε μὲ τὰ μαγαζία καὶ καταστήματα, τὰ εὕρισκόμενα κατὰ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ἀρχαίας πλακοστρώτου ὁδοῦ περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἤδη λόγος. Παρ' ὅλην τὴν μετατροπὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἡ ὁποία ἔχει ἐπέλθει λόγω τῶν συχνῶν καὶ ἐπαλλήλων κατασκευῶν, δύναται ἐν τούτοις πολλὰ λείψανα τοιχοποιίας ἀπὸ ἀπόψεως δομῆς καὶ σχεδίου νὰ συνδεθοῦν πρὸς κατασκευὰς συγχρόνους τῆς βασιλικῆς ἢ πρὸς μίαν τῶν μετ' αὐτὴν φάσεων. Εἰς τὸ ἀνώτερον στρώμα ἀνήκουν κυρίως ἀπλοῖ τάφοι σχήματος περι-

1. ΠΑΕ 1955, σ. 136.

Εἰκ. 7. Βασιλικὴ Ἀγ. Δημητρίου. Τομεὺς Δ (TM-Δ). Λεπτομέρεια.

που ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου ἐξ ἀκατεργάστων καὶ ἀμόρφων λίθων, κατεσκευασμένοι εἰχῇ καὶ ὡς ἔτυχεν, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν, ἀναμφισβητήτως, αἱ προηγούμεναι κατασκευαὶ ἦσαν κατεστραμμένοι. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν τάφων ἔχουν κατασκευασθῇ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοίχων, τὰ ὑλικά μάλιστα τῶν ὁποίων ἔχουν χρησιμοποιηθῇ εἰς τὴν κατασκευὴν των (εἰκ. 7). Σημειοῦται, ὅτι εἰς μίαν περίπτωσιν (τοῦ τάφου 8) ἔχει χρησιμοποιηθῇ ὡς κάλυμμα τεμάχιον γείσου ἢ κοσμήτου τῆς παρακειμένης βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου (πίν. 17α). Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἐργασίας ἀπεκαλύφθησαν δέκα ἐπτὰ (17) τάφοι καὶ οὕτω ὁ ἀριθμὸς τούτων εἰς τὸν ἐρευνηθέντα χῶρον, προστιθεμένων καὶ τῶν πέντε εὐρεθέντων παλαιότερον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Σωτηρίου, ἀνέρχεται εἰς εἴκοσι δύο (22). Οὗτοι, εὐρισκόμενοι εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ἀπλοῦ εἰς τὴν κατασκευὴν, δὲν παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον ἀπὸ πλευρᾶς τρόπου ταφῆς, ταφικῶν ἐθίμων κλπ. Δέκα τέσσαρες (14) πίθοι, σφζόμενοι σχεδὸν ἀκέραιοι καὶ εὐρεθέντες εἰς τὴν θέσιν των, δεικνύουν ὅτι πολλὰ τῶν κατασκευῶν αἱ ὁποῖαι προηγήθησαν τῶν ταφῶν τῆς τελευταίας περιόδου, ἐχρησίμευον ὡς ἀποθήκαι τροφίμων κ.ἄ. (πίν. 17β καὶ εἰκ. 7).

Τὰ κυριώτερα τῶν εὐρημάτων εἶναι λύχνοι ἀκέραιοι ἢ εἰς τεμάχια δυνάμενα νὰ συγκολληθοῦν, τεμάχια μεγάλων πίθων, νομίσματα, τεμάχια μαρμαρίνων μελῶν, καὶ τὸ ἥμισυ ^{μαρμαρίνης} ~~φραγμάτων τοῦ ἀπὸ τοῦ οὗτου τμήματος παραθύρου~~ ^{τραπέζης} με διάκοσμον, εἰς χαμηλὸν ἀνάγλυφον, κάνθαρον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκφύονται ἐλικοειδεῖς βλαστοὶ μετὰ βοτρυῶν καὶ τριφύλλων, μετὰξὺ δὲ τούτων πτηνὰ (πίν. 18α).

Βαπτιστήριον. Μετὰ τὴν ἐπανατοποθέτησιν τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ βαπτιστηρίου ἐκρίθη σκόπιμον νὰ γίνῃ εἰς βάθος ἔρευνα εἰς τὸν λοιπὸν χῶρον, διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τυχόν παλαιότερων κτισμάτων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐγένοντο τὰ ἑξῆς: 1) Τομὴ πρὸ τοῦ κατωφλίου τῆς νοτίας θύρας εἰς βάθος 1.25 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ τῆς «πατούρας», ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, δεικνύει τὴν στάθμην τοῦ πατώματος τοῦ βαπτιστηρίου κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ περίοδον. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο εὐρέθη στρώσις ἐκ σκληροῦ ὑλικοῦ, ἐν εἶδος κορασανίου ἀνοικτοῦ χρώματος, με ἀνώμαλον ὅμως ἐπιφάνειαν. Εἶναι σαφές ὅτι τὸ δάπεδον τοῦτο ἀνήκει εἰς προγενέστερον κτήριον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἐπίχωσις, ἀσφαλῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς τῆς βασιλικῆς, ἵνα οὕτω ἀνέλθῃ ἡ στάθμη μέχρι τοῦ σημείου ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατεσκευάσθη τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον. Ἡ ἐπίχωσις αὕτη εἶναι συνήθης, «φερτή», ἄνευ ἐνδιαφέροντος. Στοιχεῖα τοῦ παλαιότερου τούτου κτηρίου εὐρέθησαν εἰς ἑτέραν τομὴν καὶ εἰς τὸ φρεάτιον περὶ ὧν γίνεται λόγος κατωτέρω. 2) Τομὴ παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.00 μ. ἀπὸ τῆς βορείου γενέσεως τῆς ἀψίδος τοῦ βαπτιστηρίου. Εἰς τὴν τομὴν ταύτην, τῆς ὁποίας αἱ διαστάσεις εἶναι 1.45 × 0.75 μ., εὐρέθη, ὁμοίως

εἰς βάθος 1.25 μ. ἀπὸ τῆς ἐξοχῆς - «πατούρας» τοῦ τοίχου, τὸ αὐτὸ δάπεδον τὸ ὁποῖον εὐρέθη καὶ εἰς τὴν προηγουμένην τομῇν.

Φρεάτιον. Παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.75 μ. ἀπ' αὐτοῦ εὐρίσκεται φρεάτιον ἐκ «ξερολιθιάς», ἀποκαλυφθὲν πέρυσι κατὰ τὰς ἐργασίας συντηρήσεως τοῦ πατώματος τοῦ βαπτιστηρίου¹.

Εἰς βάθος 0.92 μ. ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ φρεατίου εὐρέθη κατὰ τὸν γενόμενον καθαρισμόν τοιχοποιία ἐκ κοινῶν, ἀργῶν λίθων μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ἡ τοιχοποιία αὕτη νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ αὐτὸ προγενέστερον κτήριο, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει τὸ δάπεδον τὸ εὐρεθὲν εἰς τὰς δύο προρρηθείσας τομὰς. Εἶναι ἐπίσης πιθανὸν ἡ τοιχοποιία αὕτη νὰ ἐσφύζετο εἰς μεγαλύτερον ὕψος, νὰ κατεστράφη δὲ κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ φρεατίου μέχρι τῆς αὐτῆς στάθμης, εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγει ὁ ἀγωγὸς ὁ ἐρχόμενος ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας τοῦ βαπτιστηρίου. Ὁ ἀγωγὸς οὗτος εἶναι κτιστός, τετραγώνου διατομῆς, πλάτους 0.15 μ., καλύπτεται δὲ ὑπὸ ἀκατεργάστων καὶ ἀκανονίστων πλακοειδῶν λίθων, ποικίλων διαστάσεων, μεγίστου μήκους 0.55 μ. Οὗτος ἄρχεται ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ πυθμένος τῆς κολυμβήθρας καὶ καταλήγει εἰς τὸ φρεάτιον (πίν. 18β). Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ στόμιον τοῦ φρεατίου ἐκαλύπτετο ὑπὸ δύο μεγάλων πλακῶν σχιστολιθικῶν καὶ ὅτι εἶναι κατὰ 0.40 μ. χαμηλότερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ, συνάγεται ὅτι τοῦτο ἦτο τὸ χωνευτήριο τῆς κολυμβήθρας.

4. Συγκρότημα δημοσίων κτηρίων - ἀγορᾶς²

Εἰς τὸ συγκρότημα τῶν δημοσίων κτηρίων, ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ ὁποίου διεκόπη ἀπὸ τοῦ 1968, διηρηγῆθη ἀποχωμάτωσις εἰς τὸν χῶρον τοῦ αἰθρίου, τὸν περιλαμβανόμενον δυτικῶς τῶν ἀρχαίων λουτρῶν, βορείως τοῦ TM-A καὶ ἀνατολικῶς τοῦ TM-B³. Ἡ ἀφαιρεθεῖσα ἐπίχωσις, ὕψους 1.20 μ. καὶ διαστάσεων ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. 13.30 μ. καὶ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. 7.50 μ., ἐστερεῖτο σημασίας, καθόσον ἀπετελεῖτο ἐκ χωμάτων τὰ ὁποῖα εἶχον ἐπισωρευθῇ ὑπὸ τῶν ὑδάτων κατὰ τὰς δυνατὰς βροχοπτώσεις.

5. Ἐπισκοπικὸν μέγαρον

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς κατεδαφίσεως ἀπαλλοτριωθέντος καταστήματος ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ Ἐπισκοπικοῦ μεγάρου τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν⁴, συνεχίσθη ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1970 ἐπιχειρηθεῖσα ἐκ νέου ἀποκάλυψις τῶν ἐρειπίων τούτων. Πλὴν

1. ΠΑΕ 1970, σ. 299.

2. ΠΑΕ 1969, σ. 18, εἰκ. 2.

3. ΠΑΕ 1968, σ. 31 - 41, εἰκ. 1 καὶ 2.

4. ΠΑΕ 1969, σ. 18, εἰκ. 2.

τῶν περιγραφέντων τμημάτων τοῦ μνημείου ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνασκάψαντος καθηγητοῦ Σωτηρίου¹, ἤλθον εἰς φῶς καὶ ἄλλα κτηριακὰ λείψανα διὰ τῶν ὁποίων συμπληροῦνται ἡ κάτοψις τοῦ μεγάρου, βοηθητικοὶ χώροι, ὡς π.χ. μικρὰ δεξαμενὴ, καὶ γλυπτὰ, κυρίως κοσμητῆται, περιθωρώματα καὶ ἐπιστύλια μὲ περίτεχνον γλυπτικὸν διάκοσμον, ἐν τῶν ὁποίων μήκους 1.98 μ. τοποθετημένον ἀντιστρόφως εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς κατώφλιον (πίν. 19α).

6. Βασιλική (B) παρὰ τὸν λιμένα, τοῦ ἐπισκόπου 'Ελπιδίου

'Επ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐργασιῶν συντηρήσεως καὶ ἀναστηλώσεως τοῦ μνημείου, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον, διενεργήθη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ μνημείου. Πλὴν λειψάνων τοιχοποιίας μεταγενεστέρων κατασκευῶν δυτικῶς τῆς ἀψίδος τῆς λεγομένης ἐστίας, ἀπεκαλύφθησαν πρὸ τοῦ μνημειακοῦ τετραβήλου τῆς εἰσόδου τῆς βασιλικῆς δύο βαθμίδες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία, εὐρισκομένη εἰς βάθος 0.10 μ. ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου, ἀποτελεῖται ἐκ φαιῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν, μία τῶν ὁποίων, σφωζομένη ἀκεραία, ἔχει μῆκος 1.82 μ. καὶ πλάτος 0.63 μ., ἡ δὲ δευτέρα βαθμὶς, εἰς βάθος 0.25 μ. ἀπὸ τῆς προηγούμενης, ἔχει πλάτος 0.46 μ. 'Η ἔρευνα, βεβαίως, δὲν ἐπερατώθη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι ὁμως βαθμίδες δεικνύουν ὅτι τὸ ἐπίπεδον τοῦ πέριξ τῆς βασιλικῆς χώρου ἦτο κατὰ πολὺ χαμηλότερον τοῦ σημερινοῦ καὶ κατὰ συνέπειαν τὸ μνημεῖον τοῦτο θὰ εἶχε πρὸ τῆς καταστροφῆς του διάφορον θεώρησιν μὲ ὑψηλότερας ἀναλογίας κλπ.

B. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

A. Βασιλική τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου

α'. Γ λ υ π τ ᾶ μ α ρ μ ᾶ ρ ι ν α μ ἔ λ η

1. 'Ακεραία ἰωνικὴ βάσις ἐκ μαρμάρου. Διαστάσεις πλίνθου: 0.52×0.52 μ. "Υψος: 0.20 μ. Διάμετρος κίονος: 0.40 μ.

2. 'Ετέρα ἰωνικὴ βάσις μὲ ἀποκεκρουμένην τὴν πλίνθον κατὰ τὰς τρεῖς γωνίας. Διάμετρος: 0.355 μ. "Υψος: 0.16 μ.

3. Κορινθιακὸν κιονόκρανον ἐκ τριῶν τεμαχίων. "Υψος: 0.245 μ. (πίν. 19β).

4. Τεμάχιον ἐπιθήματος μετὰ συμφυοῦς κιονοκράνου. "Υψος: 0.21 μ. Μῆκος στενῆς πλευρᾶς: 0.41 μ.

5. Μαρμαρινὴ ἰωνικὴ βάσις μὲ ἀποκεκρουμένην τὴν πλίνθον. Πλευραὶ πλίνθου: 0.43×0.43 μ.

1. ΠΑΕ 1954, σ. 148 κέ.

6. Μαρμαρίνη ἰωνική βάσις. Πλίνθος ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένη. Πλευρὰ πλίνθου: 0.40 μ.

7. Τεμάχιον κιονίσκου μετὰ στρεπτῶν ραβδώσεων. Ὑψος: 0.255 μ. Διάμετρος: 0.14 μ.

8. Μαρμαρίνη ἰωνική βάσις. Εὐρίσκεται κατὰ χώραν. Διάμετρος: 0.275 μ. Πλευρὰ πλίνθου: 0.42 μ.

9. Ἑτέρα βάσις ἰωνική. Εὐρίσκεται κατὰ χώραν. Ὑψος: 0.085 μ.

10. Μαρμαρίνος πεσσίσκος ὀρθογωνίου διατομῆς, ἀποκεκρουμένος ἄνω. Ὑψος: 0.60 μ. Πλευραὶ: 0.20×0.165 μ.

11. Μαρμαρίνον ἐπιθήμα εἰς δευτέραν χρῆσιν, ἐξ ἐνεπιγράφου στήλης. Εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν σφίζεται μέρος στίχου: $\Sigma \text{ Κ Λ Ε Ι Τ Ι Δ } \Phi$ Ἐκ τῶν δύο στενῶν πλευρῶν τοῦ ἐπιθήματος ἡ μία ἐλλεῖπει, ἐπὶ τοῦ σωζομένου δὲ τμήματος τῆς ἐτέρας ὑπάρχει ἡ κάτω κεραία ἀναγλύπτου σταυροῦ. Διαστάσεις ἐπιθήματος: μῆκος 0.47 μ., ὕψος 0.115 μ., πλάτος 0.335 μ. ἄνω καὶ 0.40 μ. κάτω. Ὑψος γραμμάτων ἐπιγραφῆς: 0.04 - 0.05 μ. (πίν. 19γ).

12. Ἄνω τμήμα ἄρραβδώτου κίονος, ἐκ μαρμαρίου. Φέρει στοιχηδὸν ἐγχάρακτα σταυρὸν καὶ γράμματα: Α/Β/Γ. Διαστάσεις κίονος: ὕψος 1.57 μ., διάμετρος 0.29 μ. ἄνω καὶ 0.34 μ. κάτω. Ὑψος γραμμάτων: 0.05 - 0.065 μ.

13. Μαρμαρίνον ἐπιθήμα εἰς δευτέραν χρῆσιν. Ἐπὶ τῆς μιᾶς μακρᾶς πλευρᾶς σφίζονται στίχοι δύο ἐπιγραφῶν:

TAMIEYONTOS THC
ΠΟΛΕΩΣ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΓΑΙΟΥ ΤΟΥ..
EICATHN ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΕΣΑ Ε ΤΑΜ

Διαστάσεις: 0.53×0.36 μ. Ὑψος: 0.19 μ. Ὑψος γραμμάτων: 0.015 - 0.02 μ. Διάστιχον: 0.00 - 0.002 μ.

14. Μαρμαρίνον ἰωνικὸν κιονόκρανον ἀποκεκρουμένον κατὰ τὴν μίαν ἑλικά. Διαστάσεις: 0.46×0.36 μ. Ὑψος: 0.115 μ. Πλευραὶ ἄβακος: 0.37×0.34 μ.

15. Κεντρικὸν τμήμα μεγάλου μαρμαρίνου θωρακίου ἐκ τριῶν τεμαχίων. Πλαίσιον μετὰ διπλοῦ κυματίου. Εἰς τὸ μέσον σταυρὸς ἀνάγλυπτος. Ἀριστερά, κεφαλὴ καὶ μέρος τοῦ σώματος πτηνοῦ ραμφίζοντος καρποφόρον κλάδον. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ τοῦ θωρακίου εἶναι διηρημένη εἰς δύο ὀρθογώνια, ἐκ τῶν ὁποίων σφίζεται μέρος τοῦ ἑνός. Πλαίσιον ὅμοιον περίπου πρὸς τὸ τῆς περιγραφείσης ὕψους. Εἰς τὸ κέντρον δύο ἀνάγλυπτοι ὁμόθετοι κύκλοι περιβάλλουν τὸ χρῆσμα, αἱ πλατυνόμεναι κεραῖαι τοῦ ὁποίου σχηματίζουν, διὰ χαράξεως, καρδιόσχημα φύλλα. Διαστάσεις: ὕψος 0.96 μ., πλάτος 0.635 - 0.45 μ., πᾶχος 0.05 μ. (πίν. 12β).

16. Τμήμα τοῦ ἀριστεροῦ ἡμίσεος μεγάλου ἀμφιγλύφου θωρακίου, ἐκ μαρ-

μάρου, ἐξ ἐννέα τεμαχίων. 'Επὶ τῆς μιᾶς ὀψεως ἐπαναλαμβάνεται τὸ θέμα τοῦ ὡς ἄνωτέρω περιγραφέντος θωρακίου (ὀρθογώνια, κύκλοι κλπ.) 'Επὶ τῆς ἐτέρας, παράστασις παγωνίου καὶ κανθάρου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀναφύονται κλιματίδες μετὰ φύλλων καὶ βοτρώων (πίν. 12α).

β. 'Κ ε ρ α μ ε ι κ ᾶ, χ α λ κ ᾶ κ. ᾱ.

1. Δύο τεμάχια συνανήκοντα μονομύξου στρογγύλου λύχνου μετ' ἀκτινω-
τῆς διακοσμήσεως, 4ου - 5ου αἰ.

2. 'Εξ τεμάχια μονομύξων λύχνων τοῦ ἐπιμήκους, κυρίως, σχήματος, μετὰ καθέτου λαβῆς, δύο ὁπῶν ἐγχύσεως ἐλαίου καὶ φυτικού ἢ γεωμετρικοῦ διακόσμου. Εἰς τὸν δίσκον τοῦ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν σφίζεται κατὰ τὸ μεγαλύτερόν του μέρος τὸ χρῖσμα, ἐτέρου δέ, τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ σώματος μετὰ τῆς κεφαλῆς κερασφόρου ζώου, πιθανώτατα αἰγάγου.

3. Δύο λύχνοι. 'Ο εἰς ἀκέραιος μονόμυξος μετὰ τοῦ χρίσματος εἰς τὸν δίσκον σχεδιασμένου διὰ κοκκίδων (πίν. 20α), ὁ ἕτερος μὲ ἀποκεκρουμένην τὴν μύξαν, φέρει εἰς τὸν δίσκον σταυρὸν μὲ πεπλατυσμένας τὰς κεραίαις. 'Αμφότεροι τοῦ 4ου - 5ου αἰ.

4. 'Ακέραιος λύχνος μονόμυξος, τοῦ ἐπιμήκους τύπου, μετὰ τοῦ χρίσματος ἐπὶ τοῦ ἄνω δίσκου (πίν. 20α).

5. Τὸ ἄνω ἥμισυ μονομύξου λύχνου μετὰ δύο ὁπῶν ἐγχύσεως ἐλαίου καὶ ἀπλῆς λαβῆς. Πηλὸς ἐρυθρωπός. Εἰς τὸ κοῖλον τοῦ δίσκου παράστασις πεντακλῶνου δένδρου καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ δύο ἀντωποὶ ὄφεις ἐνούμενοι εἰς τὴν κοιλίαν. Πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς παραστάσεως τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς. Εἰς τὴν στεφάνην τοῦ δίσκου κισσόφυλλα ἐναλλάσσονται μὲ ἡλιόσχημα σχέδια (πίν. 20α).

6. Τρία πῆλινα τεμάχια ἐξ ἀετωματοειδοῦς προσόψεως ὁμοιώματος κτηρίου.

7. Λύχνος παλαιοχριστιανικὸς τοῦ ἐπιμήκους τύπου, ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένος εἰς τὴν μύξαν. Εἰς τὸ κοῖλον τοῦ δίσκου δι' ἀναγλύπτων στιγμῶν ρόμβος, ἢ μία τῶν ὀξειῶν γωνιῶν τοῦ ὁποίου ἐπιμηκυνομένη ἀπολήγει εἰς τὴν μύξαν (πίν. 20α).

8. Τρία τεμάχια πινακίων ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο συνανήκουν. 'Επὶ τοῦ ἐνὸς διακρίνεται τὸ χρῖσμα ἐντὸς κύκλου, ἐπὶ τῶν λοιπῶν δύο, ἐσχηματοποιημένη κυπάρισσος καὶ ταινία πλέγματος. Αἱ παραστάσεις ἔχουν ζωγραφηθῇ ἀμελῶς δι' ἐρυθρωποῦ χρώματος.

9. Μέγα τμήμα πινακίου εἰς 5 τεμάχια ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ, πάχους 0.004 - 0.0065 μ. Εἰς τὸν πυθμένα διὰ σφραγίδος πεντάφυλλος ρόδαξ μετὰ τριῶν ὁμοκέντρων κύκλων εἰς τὰ κενὰ τῶν φύλλων.

'Ετερα δύο τεμάχια ἐξ ὁμοίου πινακίου μετὰ τοῦ αὐτοῦ διακόσμου.

10. Λύχνος τοῦ στρογγύλου τύπου (4ου αἰ.) συγκολληθεὶς ἐκ πολλῶν τε-

μαχίων, ἑλλιπῆς κατὰ τὴν μύξαν καὶ τὸ κάτωθεν ταύτης τμήμα, ἐξ ἀνοικτοχρώμου πηλοῦ. Φέρει ὀρθήν, κοντὴν λαβὴν καὶ δύο ὀπὰς ἐγχύσεως ἐλαίου. Εἰς τὸ κοῖλον τοῦ δίσκου ἀνισοσκελῆς σχοινοειδῆς σταυρός. Περὶ τὴν στεφάνην κύκλος μετ' ἀναγλύπτων στιγμῶν (πίν. 20α).

11. Ἄνω δίσκος λύχνου τοῦ ἐλαφρῶς ἐπιμήκους τύπου ἐκ τεσσάρων τεμαχίων, ἑλλιπῆς κατὰ τὴν μύξαν καὶ ἐπὶ μέρει τοῦ προσθίου τμήματος. Εἰς τὸ κοῖλον τοῦ δίσκου τετράγωνον μὲ κεκαμμένας ἐλαφρῶς τὰς πλευρὰς πρὸς τὸ κέντρον καὶ τρίφυλλον ὡς κόσμημα εἰς τὰ σημεῖα τῆς κάμψεως. Εἰς τὴν στεφάνην σειρὰ ὁμοκέντρων κύκλων.

12. Μικρὸν ἀπότμημα πιθανῶς λύχνου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου σφύζεται ἐν προτομῇ μορφή γενειοφόρου καὶ δασυτρίχου ἀνδρός.

13. Τμήματα λαιμοῦ ἀμφορέων μετ' ἐπιγραφῶν καὶ σταυροῦ δι' ἐρυθροῦ χρώματος.

14. Τεμάχια πλίνθων μετὰ συμπιλήματος.

15. Πήλινον πῶμα ἀγγείου μετὰ συμφυοῦς λαβῆς.

16. Ἀγκιστρον ἐκ μετάλλου.

17. Τεμάχιον ὀστεῖνου ἐργαλείου.

18. Λεπίς ὀψιανοῦ.

19. Χαλκῇ περόνη.

20. Χαλκοῦς πλατυκέφαλος διακοσμητικὸς ἥλος, διαμέτρου 0.06 μ.

21. Χαλκοῦς σταυρὸς μὲ πεπλατυσμένας τὰς κεραίας καὶ ἐπιμηκεστέραν τὴν ὀρθήν, χρησιμεύων ὡς ἐνδιάμεσος κρίκος ἀλύσεως ἀναρτήσεως.

22. Νομίσματα ἑλληνιστικά, ρωμαϊκά, ὑστερορρωμαϊκά, βανδαλικά καὶ ἰουστινιάνεια.

Β. Κοιμητηριακὴ βασιλική (Δ)

α'. Γλυπτὰ μαρμαρίνα μέλη

1. Τεμάχιον μαρμαρίνου θωρακίου. Ἐντὸς κύκλου τὸ χρῆσμα. Διαστάσεις: ὕψος 0.37 μ., πλάτος 0.29 μ., πάχος 0.055 μ.

2. Μαρμαρίνον ἐπίθημα μετὰ συμφυοῦς κιονοκράνου. Ἐπὶ τῆς μιᾶς στενῆς πλευρᾶς σταυρὸς μὲ πεπλατυσμένας τὰς κεραίας, ἐπὶ τῆς ἐτέρας σταυρὸς πλασιούμενος ὑπὸ φύλλων ἀκάνθης. Διαστάσεις: 0.65×0.40 μ., ὕψος 0.19 μ.

3. Τεμάχιον βάσεως ἀμφικιονίσκου παραθύρου μετὰ διπλῆς σπείρας. Ὑψος: 0.14 μ.

4. Ἴωνικὴ βᾶσις ἀποκεκρουμένη κατὰ τὰς τρεῖς γωνίας τῆς πλίνθου. Διαστάσεις: ὕψος 0.165 μ., διάμετρος κίονος 0.365 μ.

5. Ἴωνικὸν κιονόκρανον ἀποκεκρουμένον κατὰ τὸν ἄβακα καὶ τὴν μίαν ἑλιχα. Διαστάσεις: 0.21×0.28 μ., ὕψος 0.10 μ. - 0.12 μ.

6. Γωνιαῖον τμήμα πεσσίσκου. Διαστάσεις: $0.24 \times 0.12 \mu$.
7. Τμήμα ἀρραβδώτου κίονος, ἐκ μαρμάρου. Διαστάσεις: $0.65 \times 0.30 \mu$.
8. Τμήμα ἀρραβδώτου κιονίσκου. Διαστάσεις: ὕψος 0.30μ ., διάμετρος 0.14μ .
9. Κίων ἀρράβδωτος. 'Αποκαλυφθὲν ὕψος: 1.65μ .
10. Τμήμα ἀμφιγλύφου θωρακίου μεθ' ἀπλοῦ πλαισίου ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ διπλοῦ ἐπὶ τῆς ἐτέρας, ἐπὶ τῆς ὁποίας σφίζεται κεραία ἀναγλύφου σταυροῦ. Διαστάσεις: $0.31 \times 0.31 \mu$.

β'. Κ ε ρ α μ ε ι κ ᾶ, χ α λ κ ᾶ κ. ᾱ.

1. Λύχνος παλαιοχριστιανικὸς τοῦ ἐπιμήκους τύπου, εἰς τρία τεμάχια ἐξ ὧν συνεκολλήθησαν τὰ δύο. 'Επὶ τῆς περιφερείας ἀνάγλυπτοι φυλλοφόροι κλάδοι. Εἰς τὸ κοῖλον τοῦ δίσκου ρόμβος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου σχηματίζεται σταυρὸς διὰ τεσσάρων κοκκίδων περὶ τὴν ὁπὴν ἐγχύσεως ἐλαίου.

2. Λύχνος ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον μὲ ἀποκεκρουμένον τὸ μεγάλυτερον μέρος τοῦ ρόμβου. 'Επὶ τῆς περιφερείας τετράφυλλα ἐναλλάσσονται ἀνὰ δύο μὲ κισσόφυλλα.

3. Δύο ἀποτμήματα πινακίου καὶ ἀγγείου μετ' ἐρυθροχρώμου γραμμικῆς κοσμήσεως.

4. 'Απότμημα πηλίνου κυρτοῦ δίσκου μετ' ἐγγλύφου καμπυλογράμμου κοσμήσεως.

5. Τεμάχιον τοῦ ἄνω δίσκου στρογγύλου λύχνου μὲ παράστασιν γυμνῆς ἀνδρικῆς μορφῆς. 'Επὶ τῆς περιφερείας κύκλοι ἐναλλάσσονται μὲ τρίγωνα.

6. Λύχνος στρογγύλος μὲ τεθραυσμένην λαβὴν καὶ τὸ παρὰ ταύτην τμήμα τοῦ ἄνω δίσκου. Φέρει δύο ὁπὰς ἐγχύσεως ἐλαίου, τὴν μίαν παρὰ τὴν μύξαν, τὴν ἐτέραν εἰς τὸ κέντρον ἔνθα ὑπάρχει ἀκτινωτὸν κόσμημα.

7. Τέσσαρα τεμάχια ἀγγείων ἐξ ὧν τὰ δύο μετὰ χαραγμάτων.

8. Τεμάχιον πλίνθου μετὰ συμπιλήματος.

9. Μικρὰ τεμάχια λύχνων ἐκ τοῦ ἄνω δίσκου. 'Επὶ τοῦ ἐνὸς σφίζονται αἱ τρεῖς πεπλατυσμένοι κεραῖαι ἰσοσκελοῦς σταυροῦ.

10. Νομίσματα χαλκᾶ.

Γ. Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (Α)

α'. Γ λ υ π τ ᾶ μ α ρ μ ᾶ ρ ι ν α μ ἑ λ η

1. 'Ιωνικὴ βάσις ἐκ μαρμάρου. Διαστάσεις: ὕψος 0.12μ . διάμετρος 0.30μ ., πλευρὰ πλίνθου 0.35μ .

2. 'Ετέρα βάσις ὁμοίως ἐκ μαρμάρου. Διάμετρος: 0.32μ ., ὕψος: 0.15μ ., πλευρὰ πλίνθου: 0.30μ .

3. Ἐπιγραφή εἰς δευτέραν χρῆσιν εἰς τὴν βάσιν τοῦ τριβήλου τοῦ TM-A¹.
 4. Τμήμα ἀρραβδώτου κίονος ἐκ μαρμάρου. Ἀποκαλυφθὲν ὕψος: 0.48 μ., διάμετρος: 0.47 μ.
 5. Θραῦσμα μαρμαρίνης λεκάνης μετ' ἐγχαράκτου λαβῆς. Ὑψος: 0.11 μ., πᾶχος: 0.03 μ.
 6. Τεμάχιον χαμηλοῦ ρωμαϊκοῦ ἀναγλύφου μετὰ παράστασιν γυναικείας κεφαλῆς. Μαρμάρινον, ὕψους 0.045 μ.
 7. Τεμάχιον μαρμαρίνης βάσεως συμφυοῦς μετὰ κιονίσκου. Διαστάσεις: ὕψος 0.10 μ., πλευρὰ βάσεως 0.32 μ., διάμετρος κιονίσκου 0.25 μ.
 8. Μαρμάρινον ἐπίθημα. Διαστάσεις ἄνω: 0.60 × 0.41 μ., ὕψος: 0.15 μ., διάμετρος κίονος: 0.305 μ.
 9. Τεμάχιον κιονοκράνου μετὰ γλυπτῆς ἑλικος. Ὑψος: 0.30 μ.
 10. Ἄνω τμήμα μαρμαρίνης λεκάνης μετ' ἐγχάρακτον γραμμικὴν κόσμησιν καὶ γράμματα: ...ΜΑΝΔΡ... .
 11. Δύο ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ μαρμαρίνου δόμου εὐρεθέντος εἰς τὸν TM-Γ, περὶ οὗ ἐγένετο ἤδη λόγος².
 12. Τὸ ἥμισυ μαρμαρίνου φράγματος παραθύρου. Φέρει ἀνάγλυπτον κόσμησιν πτηνῶν, ἀνθέων κλπ. Ἐκ πέντε συγκολληθέντων τεμαχίων. Ὑψος: 0.95 μ., πλάτος: 0.72 μ. (πίν. 18α).
 13. Μαρμαρίνη ἰωνικὴ βᾶσις εἰς δευτέραν χρῆσιν. Διαστάσεις: ὕψος 0.235 μ., διάμετρος κίονος 0.38 μ.
- β'. Κ ε ρ α μ ε ι κ ᾶ , χ α λ κ ᾶ κ. ᾱ.

1. Τρεῖς παλαιοχριστιανικοὶ λύχνοι μετὰ διακόσμου ἐκ στιγμῶν καὶ μακροσκελοῦς σταυροῦ εἰς τὸ κοῖλον τοῦ δίσκου. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν φέρει τέσσαρας ὁπὰς ἐγχύσεως ἐλαίου.
2. Ἄλλος ὅμοιος λύχνος μετὰ τοῦ χρίσματος εἰς τὸ κοῖλον.
3. Τέσσαρες λύχνοι στρογγύλοι ἄνευ ἐξοχῆς τῆς μύξας, μετὰ μιᾶς λαβῆς καὶ κυρτῆς ἄνω ἐπιφανείας δίσκου. Διαστάσεις: διάμετρος 0.08 μ., ὕψος 0.032 μ. (πίν. 20β).
4. Τμήματα τοῦ ἄνω δίσκου λύχνων. Ἐπὶ τοῦ κοίλου τοῦ ἑνὸς τὸ πρόσθιον ἥμισυ τρέχοντος κυνηγετικοῦ κυνός.
5. Ἀπότμημα λύχνου μετὰ τῆς λαβῆς. Ἐπὶ τοῦ κοίλου σφῶνται μόνον ἡ κεφαλὴ καὶ τμήμα τοῦ δεξιοῦ ὤμου ἀνδρικήs μορφῆς, ἡ ὁποία φέρει ἐπὶ τοῦ μετώπου διάδημα.
6. Τεμάχιον τοῦ ἄνω δίσκου στρογγύλου λύχνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ παράστασις τοῦ Δανιὴλ ἐν μέσῳ τῶν λεόντων. Ὁ Δανιὴλ κατὰ μέτωπον, ὕψοι τὰς χεῖρας εἰς στάσιν δεήσεως. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ οἱ δύο λέοντες ὀρθοί (ἐλλείπει

1. Βλ. κείμενον ἐπιγραφῆς κατωτέρω, σ. 46.

2. Βλ. κατωτέρω τὸ κείμενον τῶν ἐπιγραφῶν, σ. 47.

ὁ ἀριστερός). Φέρει τὴν γνωστὴν φρυγικὴν στολὴν καὶ τὸ ἔμβλημα τοῦ προφήτου ἐπὶ τοῦ στήθους.

7. Τρεῖς λύχνοι τοῦ στρογγύλου τύπου μετ' ἐξεχούσης μύξας καὶ μιᾶς ὀρθῆς λαβῆς. Οἱ δύο φέρουν διάκοσμον κλιματίδος, ὁ τρίτος στιγμῶν.

8. Τεμάχια πινακίων ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ μετ' ἐγχρώμου διακόσμου ἐρυθροῦ χρώματος ἰχθύος, κισσοφύλλου, ζιγκ-ζάγκ, φοινικοειδῶν δένδρων κλπ.

'Επὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐνὸς δι' αἰχμηροῦ ἐργαλείου ἐγχάρακτον τὸ ὄνομα ΟΝΗΕΙΜΟΥ, γνωστοῦ ἐν Θήβαις καὶ ἐξ ἐτέρων ἐπιγραφῶν.

9. Θραύσματα ὑδριῶν, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὁποίων δι' αἰχμηροῦ ἐργαλείου ἔχουν χαραχθῇ γράμματα ΙΗΓ ('Ιησοῦς), ΝΒ (Ναζωραῖος βασιλεὺς) καὶ τὸ κυριακὸν σημεῖον μὲ λίαν ἐπιμήκη τὴν κάτω κεραίαν. 'Επὶ ἐτέρου πινακίου πτηνὰ ἀδαῶς κεχαραγμένα.

10. Χαλκοῦς δακτύλιος, διαμ. 0.024 μ. 'Επὶ τῆς κυκλικῆς σφενδόνης σταυρός. Μεταξὺ τῶν κεραίων κύκλοι.

11. Χαλκῇ πόρπη.

12. Λαβύρινθος ἐκ πηλοῦ (πίν. 21α).

Γ. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Εἰς τὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἐγένετο ἡδὴ λόγος περὶ τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν εὑρεθεισῶν εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου καὶ εἰς τὴν τοῦ 'Αγίου Δημητρίου. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων σημαντικώτεραι εἶναι τρεῖς εὑρεθεῖσαι εἰς τὸν χώρον τῆς δευτέρας τῶν βασιλικῶν τούτων, τὸ κείμενον τῶν ὁποίων ἐναφέρεται εἰς ἀπελευθερωτικὰς πράξεις. Ὑπενθυμίζεται, ὅτι ἐτέρα ὁμοίου περιεχομένου ἐπιγραφὴ, εὑρεθεῖσα εἰς τὸν χώρον τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου τὸ ἔτος 1971, ἐδημοσιεύθη ἤδη¹. Κατωτέρω δίδονται τὰ κείμενα τῶν τριῶν τούτων ἐπιγραφῶν ὡς κατὰ πρῶτον ἀνεγνώσθησαν, ἡ ἑκτενεστέρα δὲ μελέτη καὶ σχολίασις τούτων θὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν προπαρασκευαζομένην ἤδη γενικὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν.

1. 'Επιγραφὴ ἐπὶ μαρμαρίνου δόμου, χρησιμοπονηθέντος, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὡς βάσις εἰς τὸ τρίβηλον ἀπὸ τῆς βασιλικῆς τοῦ 'Αγίου Δημητρίου πρὸς τὸν νοτίως ταύτης χώρον. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κείμενα διαφέροντα καὶ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν γραμμάτων καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον. Ἡ πρώτη χρονικῶς ἐπιγραφὴ, ἀποτελουμένη ἐκ δέκα ἐπτὰ (17) στίχων, εἶναι γεγραμμένη διὰ γραμμάτων μικροῦ ὕψους, ἀναφέρεται δὲ εἰς τέσσαρας περιπτώσεις ἀπελευθερώσεων. Ἡ ἐτέρα ἐπιγραφὴ, διὰ γραμμάτων μεγαλυτέρων

1: ΠΑΕ 1971, σ. 41.

διαστάσεων, προσετέθη εἰς τὸ τέλος τῶν στίχων τῆς πρώτης. Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης σφύζονται μόνον αἱ πρῶται συλλαβαὶ δέκα στίχων ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς τὸ περιεχόμενόν της. Τὸ κείμενον ἀμφοτέρων τῶν ἐπιγραφῶν ἔχει ὡς ἀκολούθως (πίν. 21β):

[- - -]δου τ[- -]μη(νός) Ἀφροδισιῶνος \overline{CI} Πολυξένα Πολυξένου ἀπηλευθ

[ερωμ]ε[-]ον * \overline{CM} ἐφ' ᾧ προσμεῖνη τὸν τῆς ζωῆς αὐτῆς χρόνον μετὰ δέ.

[- - -]ο λελυμένον τῶν ἀπελευθερικῶν δικαίων

[- - -]λευμνο > μη(νός) Ποσειδεῶνος ἡ': Ἀμμιον Λύκον Ὁξωνὶς ἡλευθέ-
ρωσεν AC

5 [- - -]αλιπον λαβοῦσα λύτρον ἔχον ἐξουσίαν ἐνδημεῖν ἀποδημεῖν AMΛ-Δ

[- - -]εῖν μηδενὶ μηδὲν προσῆκον PETIKI

[- - -]ου υλος Ἀνδριανοῦ μη(νός) Ποσειδαιῶνος δ' Ζώσιμος > ΕΛΛΑΝ

[- - -]σεν Ζώσιμον καὶ Λεώπα τὰ τέκνα αὐτοῦ χρεῖ $\overline{KATATOYCT}$

[- - -]ς πατρὸς ἐμοῦ τοῦ Νικοκράτους ὁ αὐτὸς Ζώσιμος $\overline{ME YPAYTH}$

10 [- - -]σεν Διδύμην τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα καὶ τὸ ε $\overline{THC POYΦOY}$

γέννησεν αὐτῷ κοράσιον Ἀνιόχην μηδενὶ μη $\overline{PAYTON-HCE}$

[- - -]ον \overline{N} μηδὲ ὑποπίπτον ταῖς τοῦς κατὰ τῶν

[- - -]ν νόμους $\overline{ICOYCANBOYΛΩN}$

$\overline{MOYC AM-H}$

[- - -]νου τοῦ θεῖτον μη(νός) Ἡρεῶνος Ὑάκινθος > ἡλευθέρωσεν α

15 [λυ]τρον λαβὼν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν παρὰ Κοῖντου τοῦ M

[- -]αθα καὶ οἱ ἐκ γενετῆς πεφυκότες ἐλεύθεροι μὴ προσῆκον ἀπ
λευθερικοῖς νόμοις.

2. Ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς ὄψεως μαρμαρίνου δόμου ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἀπετέλει τμῆμα κτιστῆς πιθανῶς βάσεως. Αὕτη, ἀποτελουμένη ἐξ εἴκοσι πέντε στίχων, δὲν ἐγράφη, ὡς δηλοῦν αἱ διαφοραὶ τῶν γραμμάτων καὶ ὡς πρὸς τὸ

σχῆμα καὶ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος, διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς ἢ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἀναφερόμενον ὁμοίως εἰς ἀπελευθερωτικὰς πράξεις, ἔχει ὡς ἀκολούθως (πίν. 22α καὶ 22β):

Δημοκρ- - - -

'Αντιγόνου τοῦ Τείμωνος ταμιεύοντος τὴν δε[υτ]έ[ραν]

ἐξάμηνον τὴν ἐπὶ στρ(ατηγοῦ) 'Επαινέτου

μη(νός) 'Ομολώου Σύντροφος καὶ 'Ελπίς

5 καὶ Σύντροφος καὶ 'Απατήη καὶ Ζωσίμη οἱ ἀπη

λευθερωμένοι ὑπὸ 'Ιπποκράτους τοῦ 'Αρκεσι

Δ(ηνάρια)

λάου Σκοτουσαίου ἔδωκαν ἕκαστος τὰ ἐκ τοῦ Νό(μου) ΔΚΒ<

τῇ πόλει

'Ηλίου τοῦ Φιδίου ταμιεύοντος τὴν

10 πρώτην ἐξάμηνον τὴν ἐπὶ στρατηγοῦ

'Επαινέτου ὁ φάμενος ἀπηλευθερῶσ

θαι καὶ δεδωκὼς τῇ πόλει κατὰ τὸ διόρθω

μα ἀργυρίου ΔΚΒ<μηνός 'Απολλωνίου

Σπόρος ὑπὸ 'Αγαθάνορος

15 Ταμιεύοντος τὴν β' ἐξάμηνον Τείμωνος τοῦ ΕΝ Ϟ 'Αντι[γόν]ει ἡ ἀπη

λευθερωμένη Ϝ κη δέδωκεν τὰ ἐκ τοῦ Νό(μου) ΔΚΒ< Ξενοκρατέα ὑπὸ Λε

τιδος τῆς Καλλιξένου

'Αντιγόνου τοῦ Τείμωνος ταμιεύοντος τὴν

β' ἐξάμηνον τὴν ἐπὶ Στρ(ατηγοῦ) 'Επαινέτου ἡ φαμένη πρὸς

20 ἀπηλευθερῶσθαι καὶ δεδωκνῖα τῇ πόλει τὰ

κατὰ τὸν Νό(μον) ΔΚΒ< [- - - - -] 'Αθηνῶ ὑπὸ

'Απολλωνίου τοῦ Μητροδώρου Ξενική καὶ Τρυ

φαίνης τῆς γυναικὸς αὐτοῦ

καὶ Εἰρήνῃ ὑπὸ Λεαίνης τῆς

25 'Απολλωνίου

'Επιγραφὴ ἐπὶ τῆς πλαγίας στενῆς πλευρᾶς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἀνωτέρω δόμου. Τὸ κείμενον ταύτης ἀποτελούμενον ἐξ εἴκοσι ἐπτὰ στίχων καὶ ἀναφερόμενον ὁμοίως εἰς ἀπελευθερωτικὰς πράξεις, εἶναι τὸ ἀκόλουθον (πίν. 22β):

-]ιοννιο
 ταμειύον[τος τὴν]
 ἀ' ἐξάμην[ον τὴν]
 ἐπὶ Στρο(ατηγοῦ) Ἀγαθ[άνορος]
 5 τοῦ Φίλωνος [ὁ φάμε]
 νος ἀπηλευθερῶ[σθαι]
 καὶ δεδωκώς τῇ πό[λει]
 τὰ ἐκ τοῦ Νό(μου) ΔΚΒ< [μη]
 νός Ἀγαγυλίου Ἀγαθ[αγ]
 10 γελος ὑπὸ Ἀγαθάνορος
 τοῦ Φίλωνος χαρισαμέ
 νου αὐτοῦ τὴν ἀπελευθέ
 ρωσιν Ἀρχιδήμῳ τῷ νῖῳ α(ὕ)
 τοῦ ἐπὶ τῷ εἶναι καὶ χρημα
 15 τίζειν ἀπελεύθερον Ἀρχι
 δήμου
 Πολυξένου τοῦ Ἀγαθάνο-
 ρος σεβ. ταμειύοντος τὴν ἀ'
 ἐξάμηνον τὴν ἐπὶ Στρο(ατηγοῦ) Δημη
 20 τρίου το(ῦ) β' ἡ ἀπελευθερω
 θεῖσα καὶ δεδωκυῖα τῇ πόλει
 τὰ ἐκ τοῦ Νόμου ΔΚΒ< μη(νός) Ἀγα
 γυλίου Ἀθηναῖς ὑπὸ Ἀγα
 θάνορος τοῦ Φίλωνος σεβ.
 25 ἐπὶ τῷ χρηματίζειν ἀπε
 λευθέραν μόνον Ἀρχιδή
 μου τοῦ Ἀγαθάνορος.

ΠΑΥΛΟΣ Η. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

(Πίν. 23 - 31)

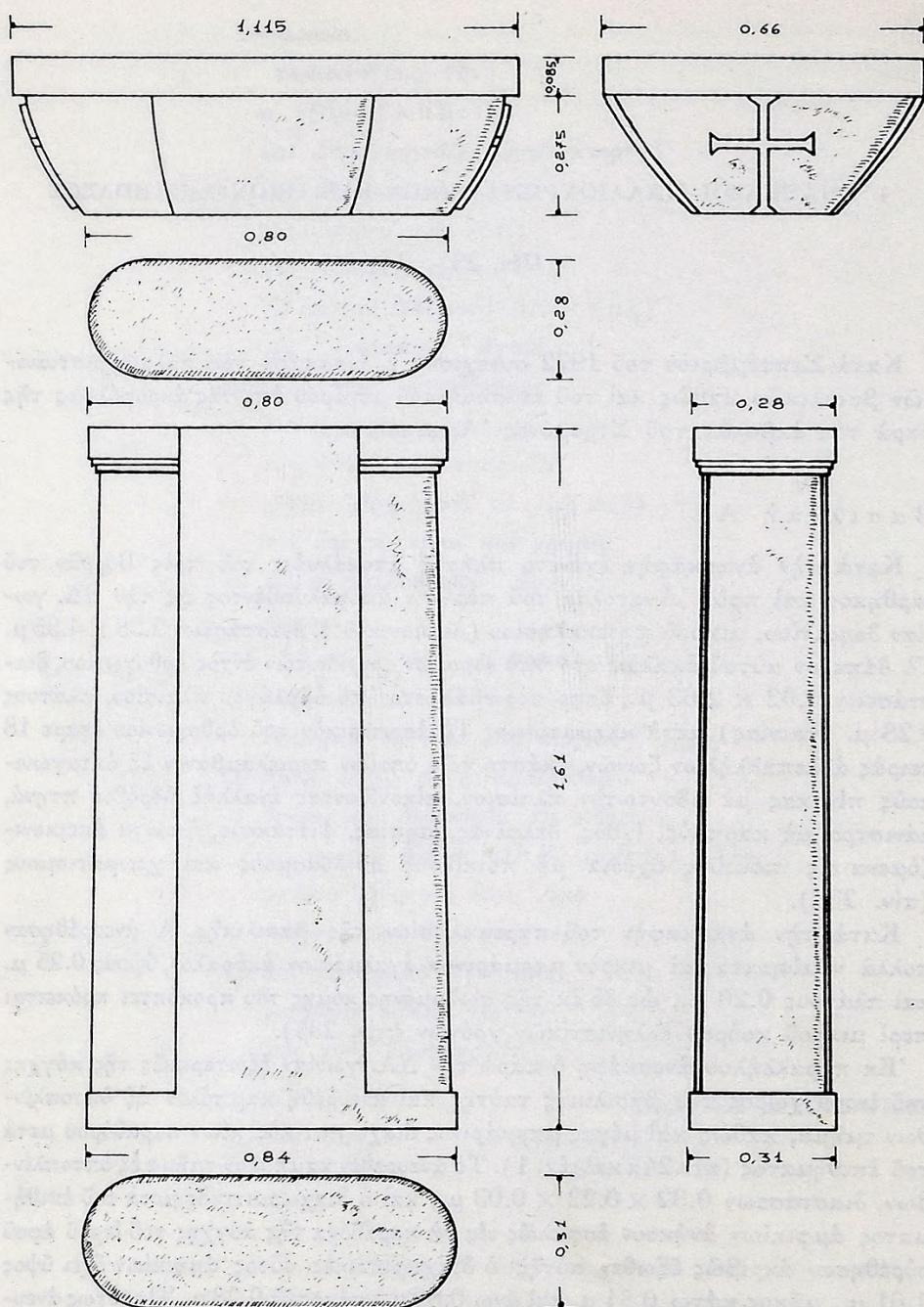
Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1972 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφή τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν καθὼς καὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ μεγάρου ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος Ἀμφιπόλεως.

Β α σ ι λ ι κ ῆ Α

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένετο πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ πρὸς Βορρᾶν τοῦ νάρθηκος καὶ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν δωματίου, μικροῦ παρεκκλησίου (διακονικοῦ;), διαστάσεων 2.38×4.35 μ. Τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἐκαλύπτετο ὑπὸ ὥραίων ψηφιδωτῶν ἐντὸς ὀρθογωνίου, διαστάσεων 1.62×2.63 μ., ὅπερ περιεβάλλετο ὑπὸ ὁμολόγου πλαίσιου, πλάτους 0.28 μ. (ταινίας) μετὰ κληματίδων. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὀρθογωνίου ἔφερε 18 σειρὰς ἄλλεπαλλήλων ζωνῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων περιελάμβανεν ἑξ ὀκταγωνικούς πίνακας μὲ ὀδοντωτὸν πλαίσιον, εἰκονίζοντας ἐναλλάξ ὑδρόβια πτηνὰ, κάνιστρα μὲ καρπούς, ἰχθῦς, δελφῖνας, σηπίας, ψιττακούς, ἅπαντα ἀπεικονιζόμενα εἰς ποικίλα σχέδια μὲ ποικίλους συνδυασμούς καὶ χρωματισμούς (πίν. 23α).

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρεκκλησίου τῆς βασιλικῆς Α ἀνευρέθησαν πολλὰ νομίσματα καὶ μικρὸν μαρμάρινον ἀγαλμάτιον ἀκέφαλον, ὕψους 0.25 μ. καὶ πλάτους 0.20 μ., ὡς δὲ ἐκ τῆς σφζομένης κόμης του προκύπτει πρόκειται περὶ μικροῦ κούρου ἐλληνιστικῶν χρόνων (πίν. 23β).

Ἐκ παραλλήλου ἀνεσκάφη ὁ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν ἐξωτερικῶς τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ χῶρος τῆς βασιλικῆς ταύτης καὶ ἀνευρέθη καμπύλον ἐξ ὀπτοπλίνθων τμήμα, καθὼς καὶ μέγας μαρμάρινος διαχωριστικὸς κίων παραθύρου μετὰ τοῦ ἐπιθήματος (πίν. 24α καὶ εἰκ. 1). Τὸ ἀνευρεθὲν καμπύλον τμήμα ἐξ ὀπτοπλίνθων, διαστάσεων $0.32 \times 0.22 \times 0.03$ μ., καὶ ὁ διαχωριστικὸς μετὰ τοῦ ἐπιθήματος ἀμφικίων ἀνήκουν ἀσφαλῶς εἰς τὰ παράθυρα τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ ἀφοῦ εὑρέθησαν ἀκριβῶς ἑξῶθεν αὐτῆς· ὁ διαχωριστικὸς οὗτος ἀμφικίων ἔχει ὕψος 1.61 μ., μῆκος κάτω 0.84 μ. καὶ ἄνω 0.80 μ., πάχος δὲ 0.28 μ. Ὡσαύτως ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια κορινθιακοῦ κιονοκράνου προερχόμενα ἐκ τῶν κιονο-

Εἰκ. 1. Βασιλικὴ Α. Διαχωριστικὸς ἀμφικίων παραθύρου τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ.

κράνων τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ ἰσογείου τῆς βασιλικῆς ὡς καὶ ἐν μικρὸν ζῶον ἐκ μαρμάρου, πιθανῶς μόσχος ἢ χοιρίδιον, ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ἔχει ἐμπήξει τοὺς ὀνυχὰς τοῦ ἄγριον ζῶον (πίν. 31α).

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βασιλικῆς Α, τῆς κατατάξεως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ πέριξ χώρου, συνετελέσθη καὶ ἡ περίφραξις τῆς βασιλικῆς ταύτης διὰ καταλλήλου μεταλλικοῦ πλέγματος, πρὸς προστασίαν τοῦ ἀνευρεθέντος πλήθους ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τῶν θαυμασίων ψηφιδωτῶν παραστάσεων, ἔμεινεν ὅμως ἀπερίφρακτον τὸ τμήμα τοῦ ἐξωνάρθηκος, τὸ ὁποῖον καλύπτεται διὰ ψηφιδωτῶν παραστάσεων διότι δὲν ἐπήρκει ἡ χορηγηθεῖσα πίστωσις· τοῦτο θὰ περιφραχθῇ κατὰ τὸ προσεχές ἔτος.

Β α σ ι λ ι κ ῆ Δ

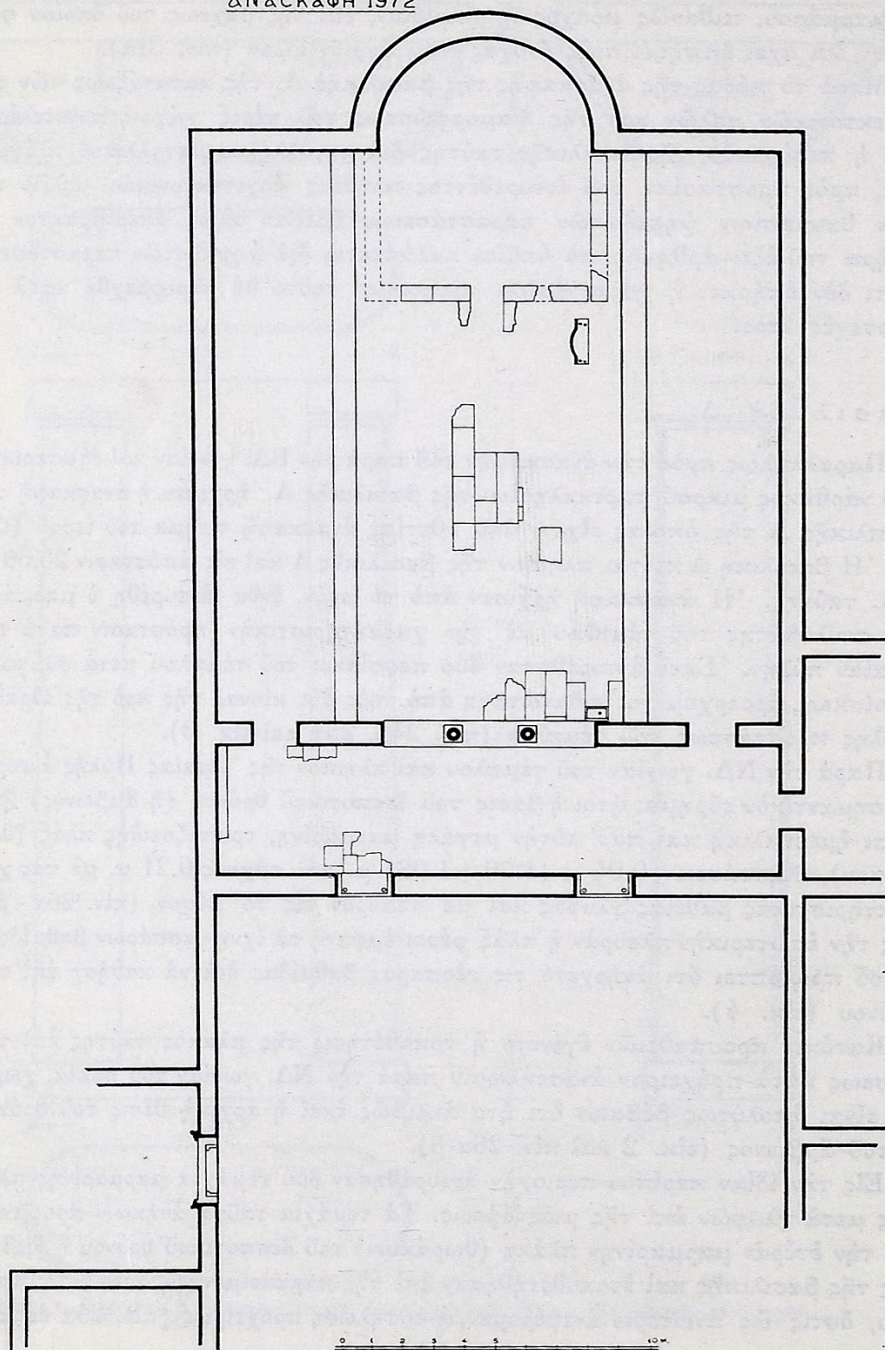
Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ νάρθηκος μικροῦ παρεκκλησίου τῆς βασιλικῆς Α, ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς Δ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀπὸ 10ετίας ἀνασκαφῇ τμήμα τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 2). Ἡ βασιλικὴ Δ κεῖται πλησίον τῆς βασιλικῆς Α καὶ εἰς ἀπόστασιν 26.50 μ. ΝΑ. ταύτης. Ἡ ἀνασκαφὴ ἤρχισεν ἀπὸ τὸ ἱερόν, ἔνθα ἀνευρέθη ὁ μαρμαρινὸς στυλοβάτης τοῦ τέμπλου μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν πρόστασιν παρὰ τὴν ὥραιαν πύλην. Ἐκεῖ ἀνευρέθησαν δύο πεσσίσκοι τοῦ τέμπλου μετὰ συμφυῶν κιονίσκων, προσερχόμενοι πιθανώτατα ἀπὸ τοὺς δύο κίονας τῆς πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης προστασίας τοῦ τέμπλου (πίν. 24β, 25α καὶ εἰκ. 3).

Παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ τέμπλου καὶ πλησίον τῆς Ὁραίας Πύλης ἀνευρέθη σημαντικὸν εὔρημα, ἦτοι ἡ βάσις τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου (ἢ ἄμβωνος) ἥτις εἶναι ἡμικυκλικὴ καὶ παρ' αὐτὴν μεγάλη μαρμαρίνη, τραπεζοειδὴς πλάξ (θωράκιον), διαστάσεων $0.94 \times (1.56 + 1.08)$ μ. καὶ πάχους 0.21 μ. μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς βαθείας γλυφὰς καὶ μὲ σταυρὸν εἰς τὸ μέσον (πίν. 26α-β). Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν ἡ πλάξ φέρει ἐμφανῆ τὰ ἔχνη τεσσάρων βαθμίδων, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ἀνήρχετό τις τέσσαρας βαθμίδας διὰ νὰ καθήσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου (εἰκ. 4).

Κατόπιν προσπαθειῶν ἐγένετο ἡ τοποθέτησις τῆς πλακὸς ταύτης ἐπὶ τῆς βάσεως κατὰ πρόχειρον ἀναστήλωσιν παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ σολέα, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ἦτο ἀκριβῶς ἐκεῖ ἡ ἀρχικὴ θέσις τοῦ θρόνου ἢ τοῦ ἄμβωνος (εἰκ. 2 καὶ πίν. 26α-β).

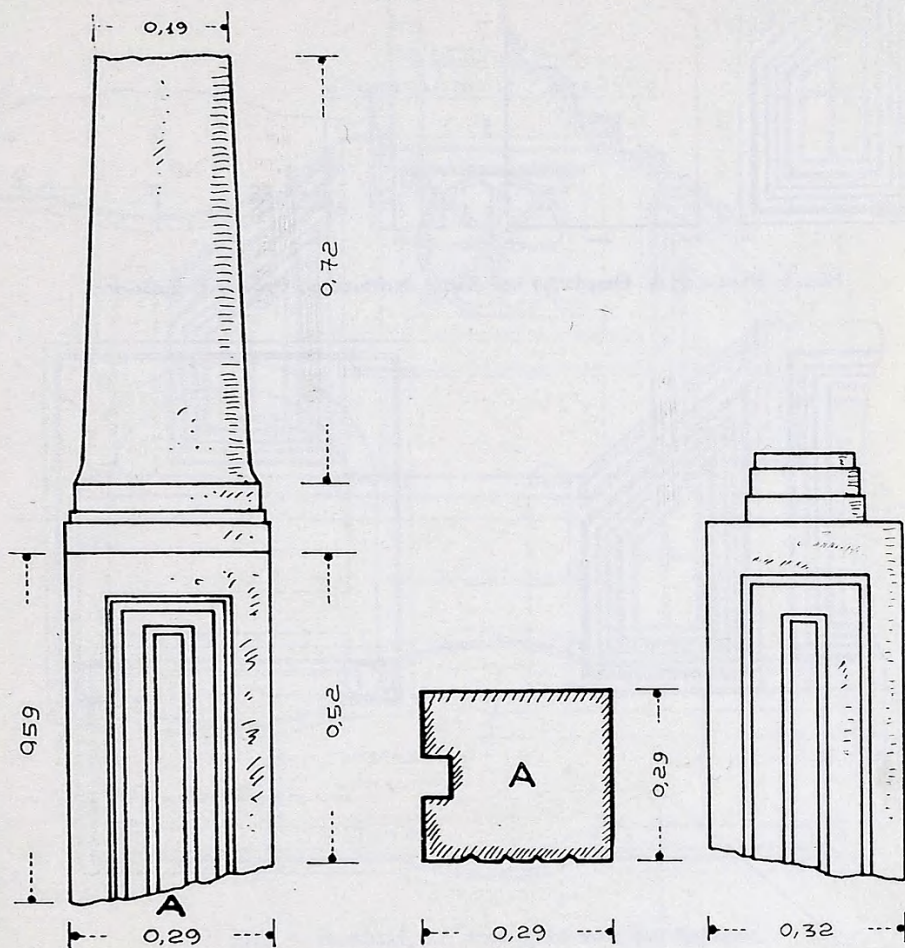
Εἰς τὴν ἰδίαν περίπου περιοχὴν ἀνευρέθησαν δύο τεμάχια μαρμαρίνης πλακὸς μετὰ γλυφῶν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψεως. Τὰ τεμάχια ταῦτα ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὴν ἐτέραν μαρμαρίνην πλάκα (θωράκιον) τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου ἢ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ τῆς παρακειμένης βάσεως τοῦ θρόνου, ὅστις ὡς ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν, ἀνεστηλώθη προχείρως (πίν. 25α δεξιὰ).

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Δ' ΔΗΦΙΠΟΛΕΩΣ
ΔΝΑΣΚΑΦΗ 1972

Εἰκ. 2. Βασιλική Δ. Κάτοψις.

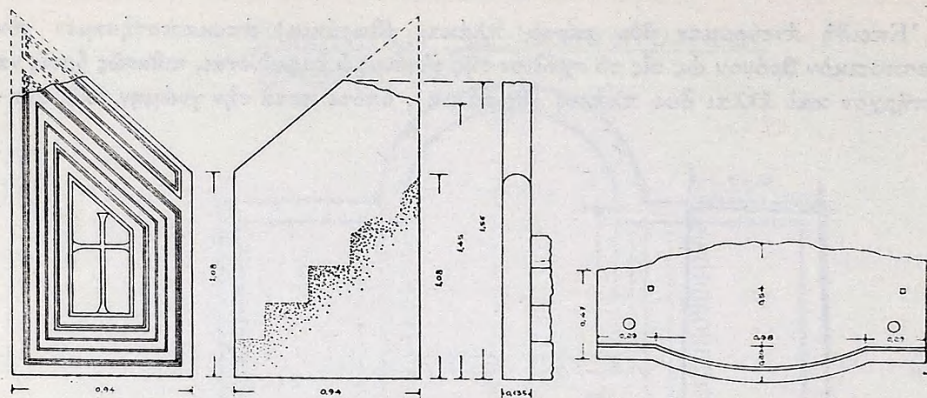
Ἐπειδὴ ἀνεύρομεν δύο μόνον πλάκας (θωράκια) ἀποκατεστήσαμεν τὸν δεσποτικὸν θρόνον ὡς εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνης 5 ἐμφαίνεται, πιθανῶς ὅμως νὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι δύο πλάκες (θωράκια), ὅποτε κατὰ τὴν γνώμην τοῦκ αθη-

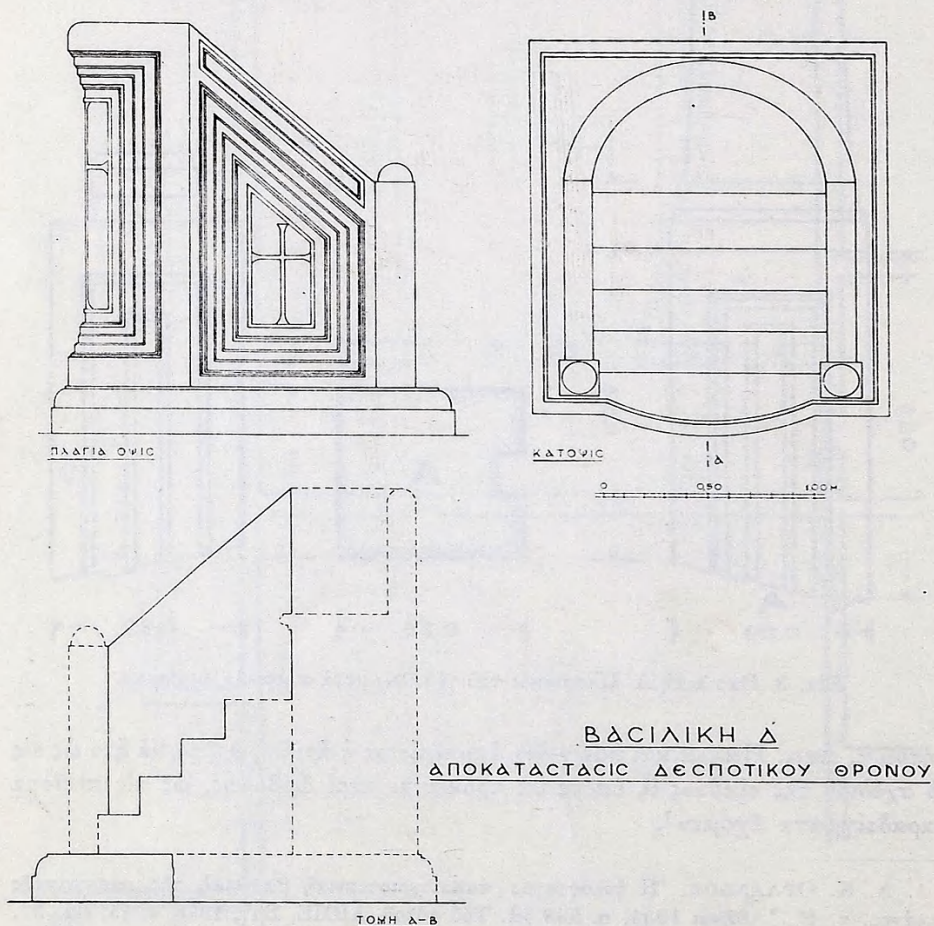
Εἰκ. 3. Βασιλικὴ Δ. Πεσίσκοι τοῦ τέμπλου μετὰ συμφῶν κιονίσκων.

γητοῦ κ. Δημ. Πάλλα καὶ ἡμῶν δὲν ἀποκλείεται ἡ ἀρχικὴ μορφή νὰ ᾔτο ὡς εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνης 6, ὅποτε θὰ πρόκειται περὶ ἁμβωνος, ὡς εἰς πλεῖστα παραδείγματα ἔχομεν¹.

1. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης, τ. Β', Ἀθῆναι 1954, σ. 538 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, ABME, ΣΤ', 1948, σ. 45, εἰκ. 37.

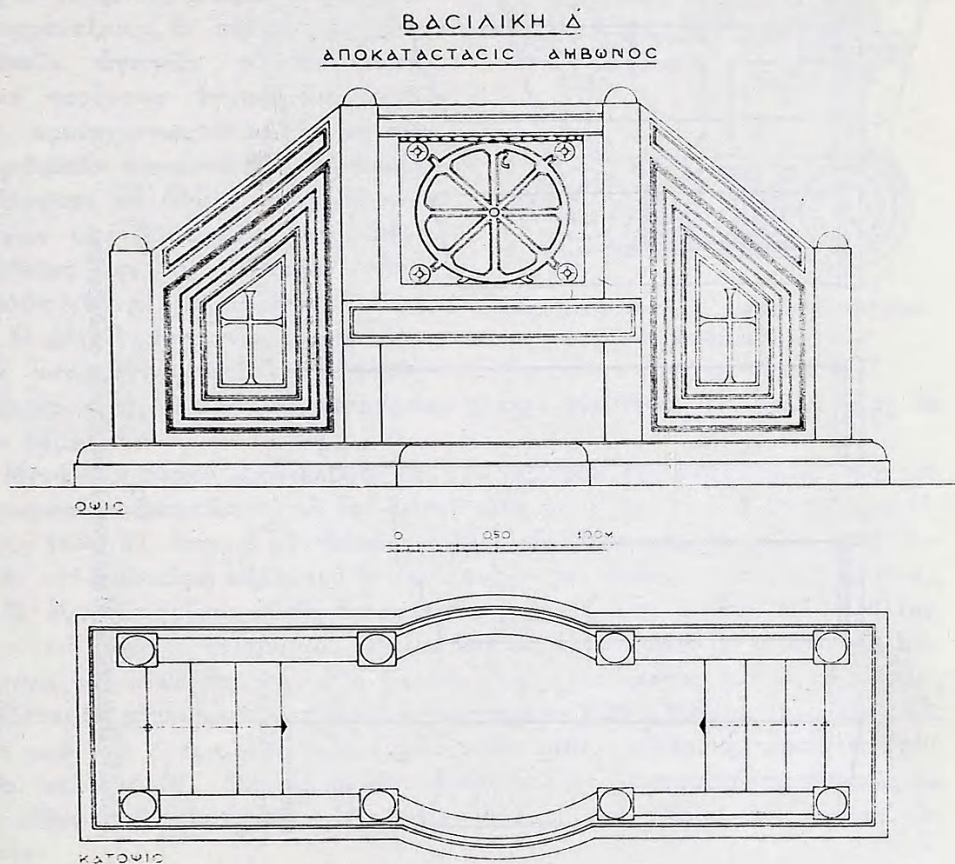

Εἰκ. 4. Βασιλική Δ. Θωράκιον καὶ βάσις δεσποτικοῦ θρόνου ἡ ἄμβωνος.

Εἰκ. 5. Βασιλική Δ. Ἀποκατάστασις τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου.

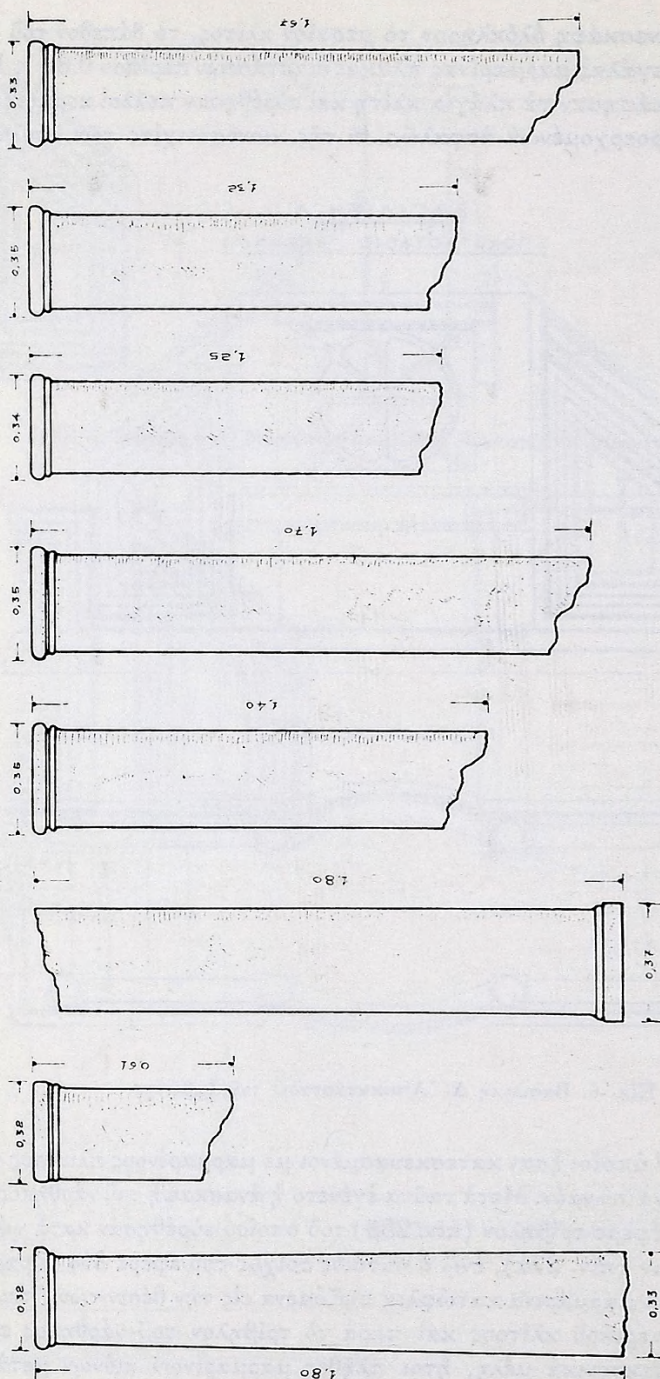
Ἐν συνεχείᾳ ἀνεσκάφη ὁλόκληρον τὸ μεσαῖον κλίτος, τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου ἐκαλύπτετο μὲ μεγάλας μαρμαρίνας πλάκας διαστάσεων περίπου 0.80×1.20 μ. Περαιτέρω ἀνεσκάφησαν τὰ πλάγια κλίτη καὶ εὐρέθησαν πολλοὶ κορμοὶ μαρμαρίνων κιόνων, προερχομένων ἀσφαλῶς ἐκ τῆς κιονοστοιχίας τῶν στυλοβατῶν

Εἰκ. 6. Βασιλική Δ. Ἀποκατάστασις τοῦ ἁμβωνος.

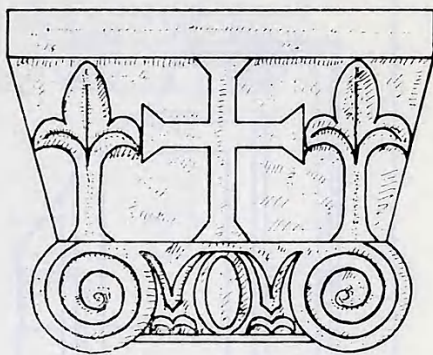
τῆς βασιλικῆς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν κατεσκευασμένοι μὲ μαρμαρίνους πλίνθους προερχομένους ἀπὸ ἀρχαῖον ναόν. Μετὰ ταῦτα ἐγένετο ἡ ἀνασκαφή τοῦ νάρθηκος, ὅστις πρὸς Ἀνατολὰς ἔφερε τρίβηλον (πίν. 25β) τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν κατὰ χώραν αἱ βάσεις τῶν κιόνων (πίν. 27α), ἐνῶ ὁ δυτικὸς τοῖχος του ἔφερε δύο θύρας ἀνοίγματος 1.78 μ. μὲ μαρμάρινα κατώφλια σφζόμενα εἰς τὴν θέσιν των (πίν. 27β).

Ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ παρὰ τὸ τρίβηλον τοῦ νάρθηκος εὐρέθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἥτοι πλῆθος μαρμαρίνων κιόνων μετὰ ἰωνι-

Εἰκ. 7. Βασιλικὴ Δ. Μαρμάρεινοι κίονες ἐκ τῶν στύλοβατῶν.

κῶν βάσεων καὶ κιονοκράνων μετ' ἐπιθημάτων φερόντων ὥραϊαν γλυπτὴν διακόσμησιν (πίν. 28α καὶ εἰκ. 7, 8), τεμάχια μαρμαρίνων ταινιῶν (κορνιζωμάτων) μετὰ γλυπτῆς διακοσμῆσεως, τεμάχια θωρακίων, πολλὰ τεμάχια ζεύξεων, μικρὸν μαρμάρινον περιρραντήριο, ἐν πήλινον ἀγγεῖον, τράπεζα ἀγαπῶν· πλῆθος τεμαχίων φερόντων ἐγχρώμους ψηφιδας, προέρχονται ἀσφαλῶς ἐκ τῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων αἱ ὁποῖαι ἐκάλυπτον τὰ ὑψηλὰ τμήματα τῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς (πίν. 28β), δοθέντος ὅτι τὸ δάπεδον αὐτῆς ἐκαλύπτετο μὲ μαρμαρίνας πλάκας, τὰ δὲ κάτω μέρη τῶν τοίχων ἔφερον μαρμαρίνην ἐπένδυσιν (ὀρθομαρμάρωσιν), τῆς ὁποίας μαρμάριναι πλάκες εὐρέθησαν εἰς πολλὰ μέρη εἰς τὴν θέσιν των.

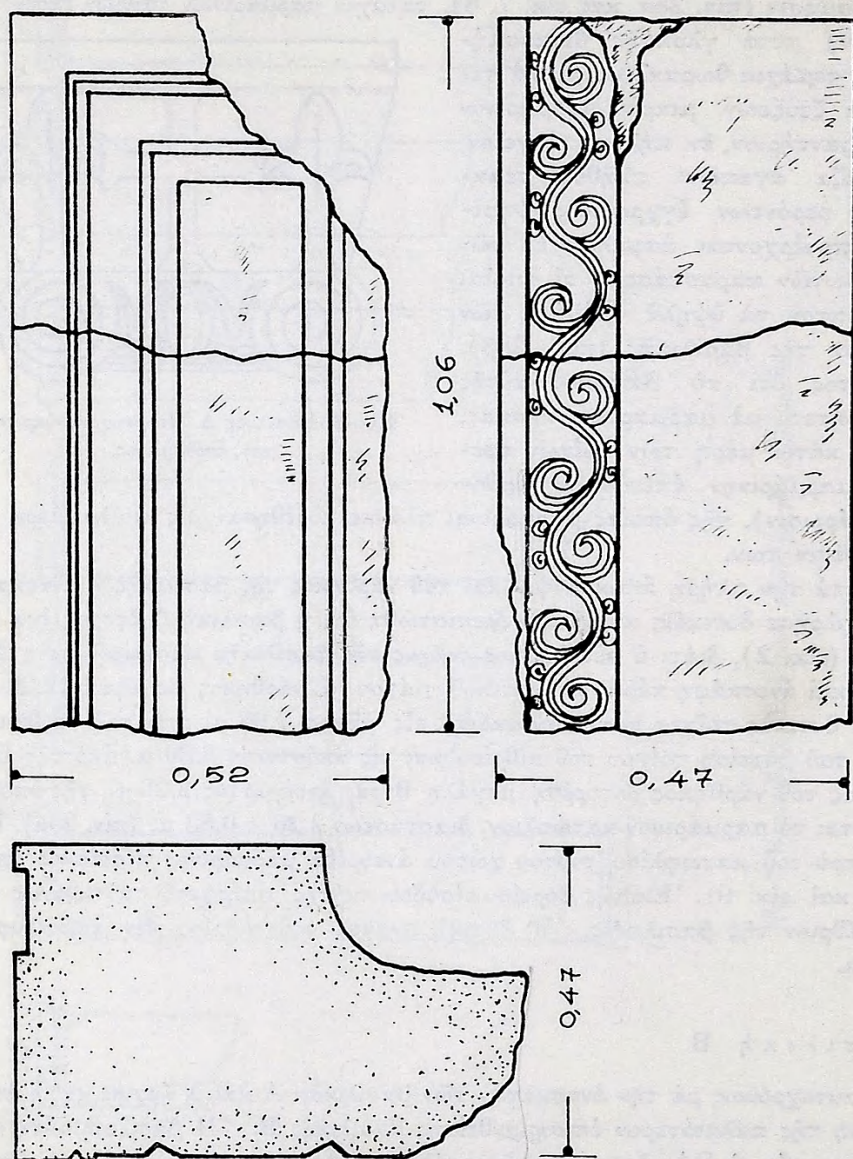

Εἰκ. 8. Βασιλικὴ Δ. Ἰωνικὸν κιονόκρανον μετ' ἐπιθήματος.

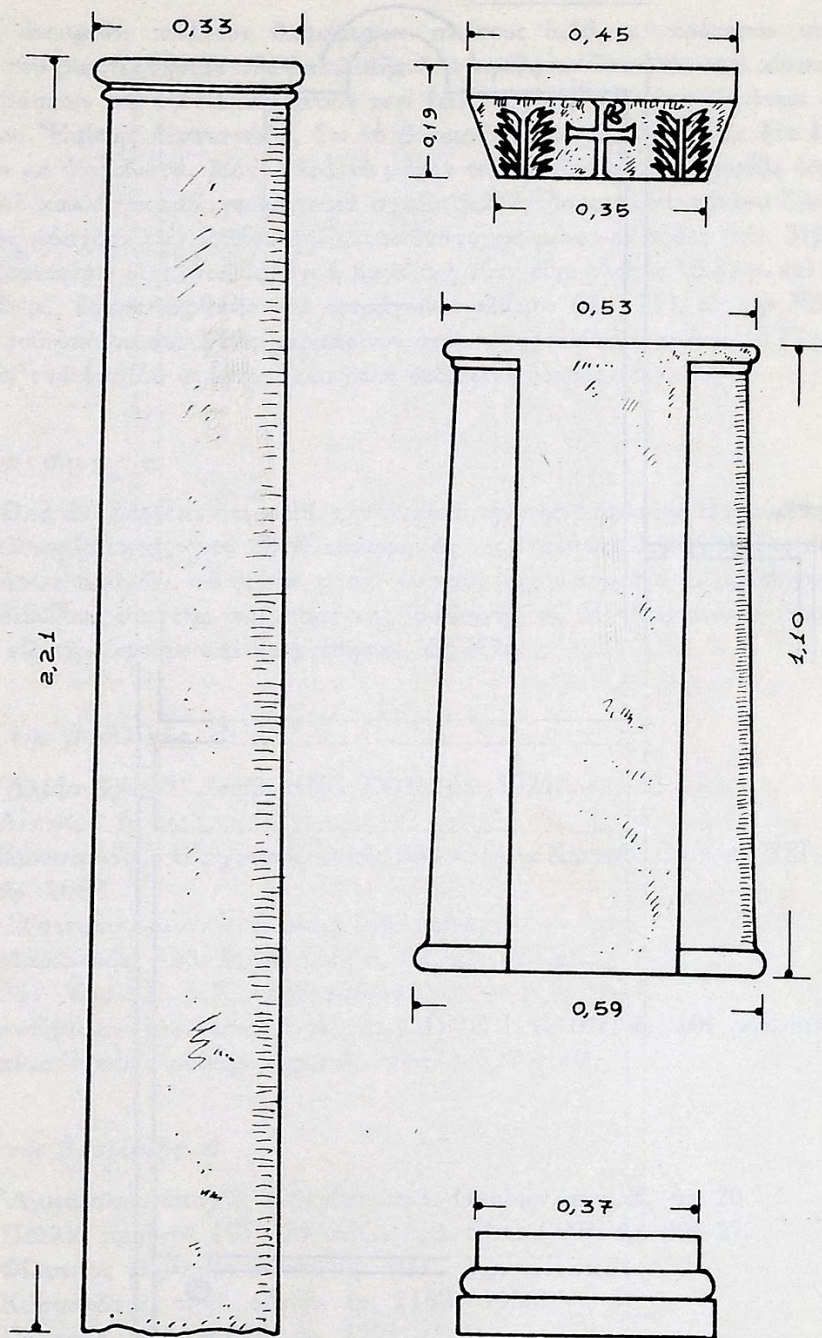
Μετὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν καὶ τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε δυτικῶς αὐτοῦ καὶ διεπιστώθη ὅτι ἡ βασιλικὴ Δ ἔφερε μέγα αἶθριον (εἰκ. 2), διότι ὁ μὲν βόρειος τοῖχος τῆς βασιλικῆς προχωρεῖ πρὸς Δυσμὰς καὶ ἀνεσκάφη πέραν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος εἰς μῆκος 12.20 μ., ὁ δὲ δυτικὸς τοῖχος αὐτῆς ἀνεσκάφη εἰς μῆκος 7.95 μ. ἀπὸ τοῦ νάρθηκος. Ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ αἵθριου καὶ εἰς ἀπόστασιν 8.30 μ. ἀπὸ τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ νάρθηκος ἀνευρέθη μεγάλη θύρα, ἀνοίγματος 2.26 μ., τῆς ὁποίας σφίζεται τὸ μαρμάρινον κατώφλιον, διαστάσεων 2.26 × 0.83 μ. (πίν. 29α). Εἰς τὸν πρὸ τοῦ κατωφλίου τούτου χώρου ἀνευρέθη μαρμάρινος πεσσίς (πίν. 30α καὶ εἰκ. 9). Ἐκ τῆς βορείου εἰσόδου ταύτης εἰσήρχετό τις πιθανῶς εἰς τὸ αἶθριον τῆς βασιλικῆς. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ αἵθριου δὲν ἀπεκαλύφθη εἰσέτι.

Β α σ ι λ ι κ ῆ Β

Ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν βασιλικῶν Α καὶ Δ ἤρχισε καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τῆς παλαιότερου ἐπισημανθείσης βασιλικῆς Β. Ἡ βασιλικὴ αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὸ ΒΑ. ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 125 μ. περίπου ἀπὸ τῆς βασιλικῆς Α. Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς ταύτης παρουσίασε μεγάλας δυσκολίας, διότι ἦτο κεκαλυμμένη ἀπὸ μεγάλων σωρὸν λίθων καὶ πυκνὴν βλάστησιν δένδρων. Κατέστη δυνατόν νὰ ἀνασκαφῇ μέχρι τοῦδε ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ καὶ τμήμα τοῦ βορείου τοίχου εἰς μῆκος 16.48 μ. (πίν. 29β),

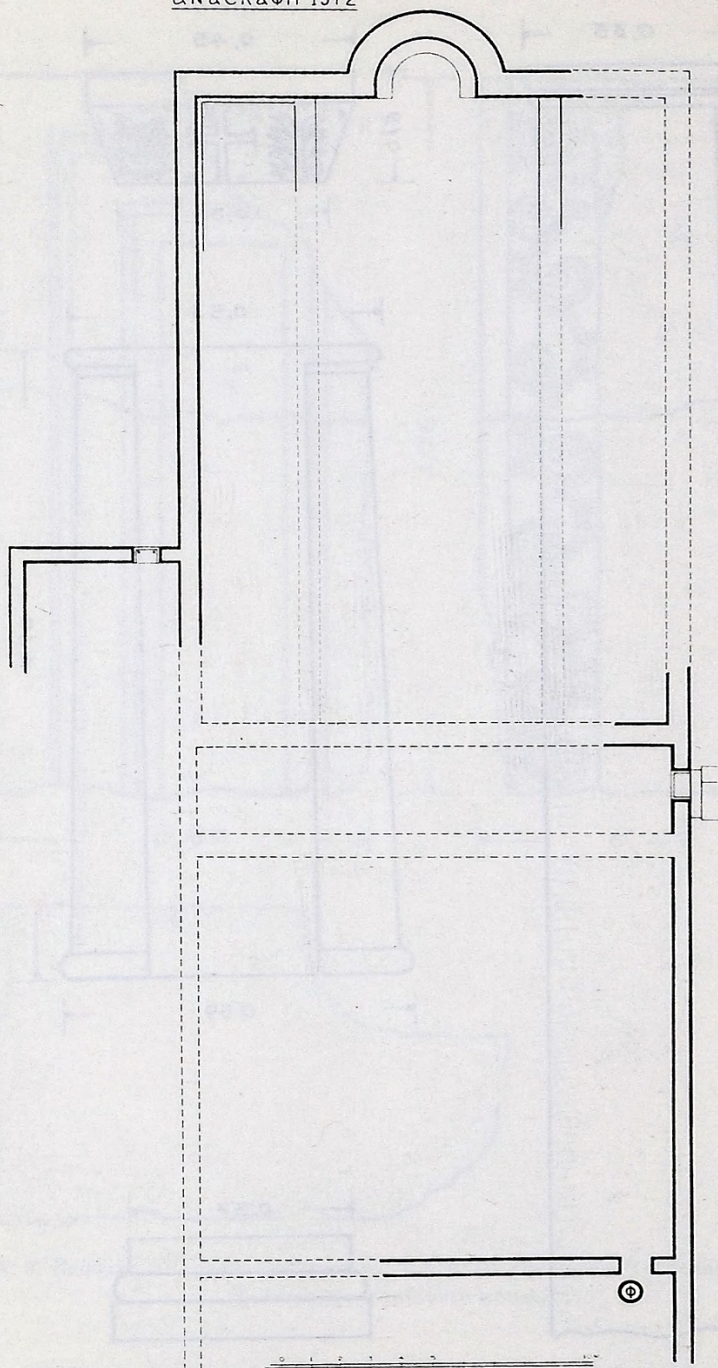

Εικ. 9. Βασιλική Δ. Σχέδιον τοῦ παρὰ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἑξωνάρθηκος εὐρεθέντος πεσσίσκου.

Εἰκ. 10. Βασιλικὴ Β. Κίων ἐκ τοῦ στυλοβάτου καὶ ἀμφικίων ἐκ παραθύρου.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Β' ΔΗΦΙΠΟΧΕΩΣ
ΔΝΑΣΚΑΦΗ 1972

Ειχ. 11. Βασιλική Β. Κάτοφισ.

ἐνθα ἀνευρέθη πλάγιον διαμέρισμα πλάτους 5.16 μ.· πρόκειται πιθανῶς περὶ τοῦ βαπτιστηρίου τῆς βασιλικῆς. Ἀνευρέθησαν δύο ὁλόσωμοι κίονες μετὰ τῶν βάσεων καὶ τῶν ἐπιθημάτων των (εἰκ. 10) καὶ δύο ἀμφικιονίσκοι παραθύρων. Ἐπίσης διεπιστώθη, ὅτι τὸ βόρειον κλίτος τῆς βασιλικῆς ἦτο ἐστρωμένον μὲ ψηφιδωτά, διότι παρὰ τὸ μέσον τοῦ κλίτους αὐτοῦ ἀνευρέθη ψηφιδωτὸν μὲ καλλίγραμμα γεωμετρικὰ σχέδια καὶ ἐντὸς μεγάλου κύκλου ζῶον, πιθανῶς μόσχος, τοῦ ὁποίου σφῶζονται δυστυχῶς μόνον οἱ πόδες (πίν. 31β).

Περαιτέρω διεπιστώθη, ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη εἶχε πλάτος 16.32 μ. καὶ μῆκος 23.25 μ., ἔφερε νάρθηκα καὶ τετράγωνον αἶθριον (εἰκ. 11), εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη μαρμάρινον στόμιον φρεατίου, διαμέτρου 0.77 μ., κάτωθεν τοῦ ὁποίου ὑφίσταται μεγάλη δεξαμενὴ ὕδατος (πίν. 30β).

Νομίσματα

Τέλος ἀναφέρεται ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς Β ἀνευρέθησαν 8 χαλκᾶ νομίσματα, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν δὲ τῆς βασιλικῆς Δ, 13 χαλκᾶ νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν, τὰ ὁποῖα, μετὰ τὸν καθαρισμόν των ἐχαρκτηρίσθησαν ὑπὸ τῆς διευθυντρίας τῆς νομισματικῆς συλλογῆς κ. Μ. Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ κατετέθησαν, ὡς ἑξῆς:

Ἐκ τῆς βασιλικῆς Β

1. Ἀλέξανδρος Γ', πρβ. SNG COP. ἀρ. 1024.
2. Λικίνιος Α' (;).
3. Κωνστάντιος Β', χρονολ. κοπῆς 351 - 354 μ.Χ., πρβ. Carson - Hill - Kent ἀρ. 1683.
- 4-5. Ὑστερορρωμαϊκὰ τελείως ἐφθαρμένα.
6. Μαρκιανός, πρβ. NNM 148, σ. 62, ἀρ. 313 κέ.
7. 5ου - 6ου αἰ. μ.Χ., ἐφθαρμένον.
8. 4νούμιον Ἰουστινιανοῦ Α', πρβ. DOC I, σ. 107, ἀρ. 101, νομισματοκοπίας Θεσσαλονίκης, χρονολ. κοπῆς 527 - 562.

Ἐκ τῆς βασιλικῆς Δ

1. Ἀμφίπολις, ἐποχῆς Τιβερίου, πρβ. Gaebler, πίν. X, ἀρ. 20.
2. Πέλλα, περὶ τὰ 187 - 31 π.Χ., πρβ. SNG COP. ἀρ. 266-275.
3. Φίλιππος Β', πρβ. αὐτόθι ἀρ. 621.
4. Κάσσανδρος, πρβ. αὐτόθι ἀρ. 1142 - 1153.
5. Περσεύς, πρβ. αὐτόθι ἀρ. 1271 κέ.
6. Μαρόνεια, περὶ τὰ 400 - 350 π.Χ., πρβ. αὐτόθι ἀρ. 628 - 632.

- 7-8. Ἀρχαῖα ἑλληνικά, 2ος αἰ. π.Χ., ἐφθαρμένα.
9. AES IV Θεοδοσίου Α', τύπος *salus rei publicae*, ἐφθαρμένον.
10. Ὑστερορρωμαϊκὸν ἐφθαρμένον.
11. 5ος - 6ος αἰ. μ.Χ., ἐφθαρμένον.
12. 5ος - 6ος αἰ. μ.Χ.
13. 20νούμμιον Ἰουστίνου Α', ἐφθαρμένον.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Γ. ΣΤΙΚΑΣ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

(Πίν. 32 - 48)

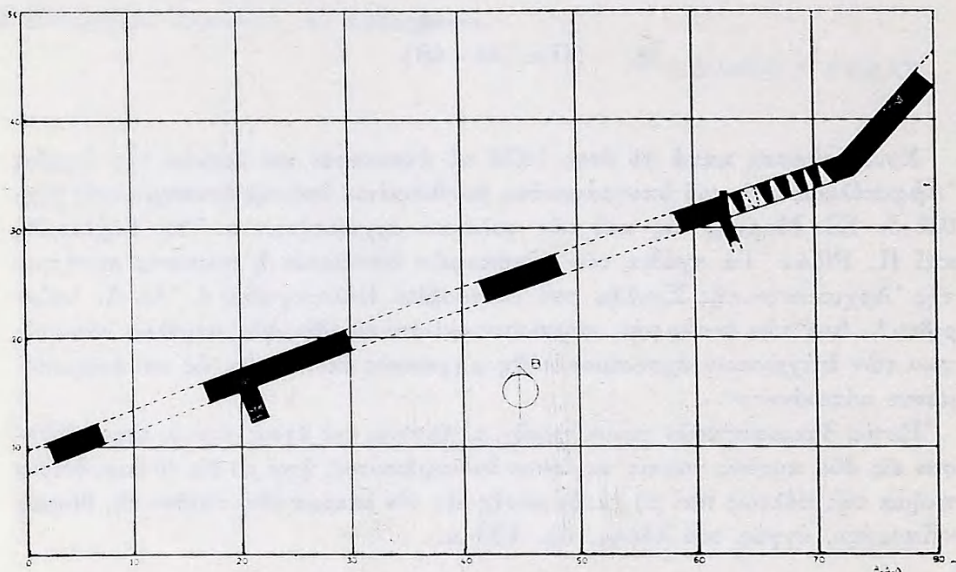
Συνεχίσθησαν κατά τὸ ἔτος 1972 αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι τῆς ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως ὑπὸ τοῦ ὑπογράφοντος, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς βοήθου δ. Εὐ. Μαρκῆ, ὡς καὶ τῶν φυλάκων ἀρχαιοτήτων κ. Ἀλ. Κοχλιαρίδη καὶ Π. Ρίζου. Τὰ σχέδια τῶν ἀνασκαφῶν ἐξετέλεσεν ἡ τριτοετὴς φοιτήτρια τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς Σχολῆς τοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου δ. Ἀν. Δ. Λαζαρίδου¹. Διὰ τὴν ἐκσκαφὴν, φόρτωσιν καὶ ἀποκομιδὴν τῶν μεγάλων στρωμάτων τῶν ἐπιχώσεων ἐχρησιμοποιήθη μηχανικὸς ἐκσκαφεύς, ὡς καὶ ἀνατρεπόμενον αὐτοκίνητον.

Ἐκτὸς δοκιμαστικῶν τινων τομῶν, αἱ ἔρευναι τοῦ ἔτους τούτου περιορίσθησαν εἰς δύο κυρίως τομεῖς μεγίστου ἐνδιαφέροντος, ἥτοι α) εἰς τὸ βορειότερον τμήμα τῆς πόλεως καὶ β) ἐκτὸς αὐτῆς εἰς τὸν ὑπερμεγέθη τύμβον τῆς θέσεως «Καστάς», ἐγγὺς τοῦ λόφου, ὕψ. 133 μ.

ΤΟΜΕΥΣ Α Εἰς τὸ βορειότερον τμήμα τῆς πόλεως, μεταξὺ δύο λόφων σχηματίζεται μικρά, ἐπικλινῆς τριγωνικὴ κοιλάς, μήκους 800 μ. καὶ μεγίστου πλάτους 200 μ. περίπου. Δοκιμαστικαὶ τομαί, γενόμεναι εἰς ἀπόστασιν 250 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ Στρυμόνος, εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν μεγάλων τμημάτων τοῦ κλασσικοῦ περιβόλου τῆς Ἀμφιπόλεως, ὀλικοῦ μήκους 84.70 μ., ὡς καὶ τοῦ ἐντὸς τοῦ τείχους διηυθετημένου σημαντικοῦ τεχνικοῦ ἔργου ἀποχετεύσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων (εἰκ. 1 καὶ πίν. 32α-β). Λόγῳ τῆς ἐκ τῶν χωμάτων ἀπογυμνώσεως τῶν ἐκατέρωθεν λόφων καὶ τῆς ἀποθέσεως αὐτῶν εἰς τὸν χῶρον τῶν ἀνασκαφῶν, τὰ στρώματα τῆς ἐπιχώσεως ἦσαν παχύτατα, φθάνοντα εἰς ὕψος 7 ἕως 10 μ. Εἰς τὸ γεγονός αὐτὸ ὀφείλεται ἡ ἐκπληκτικὴ διατήρησις τοῦ τείχους εἰς τὰ σημεῖα ἔνθα δὲν ὑπέστη καταστροφὰς ἐκ τῶν πρὸ τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου ἐργασιῶν ἀποχωματώσεως πρὸς κατασκευὴν σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, κυρίως ὁμῶς ὑπὸ ὁμάδος χωρικῶν ἐργασθέντων πρὸς πορισμὸν οἰκοδομικοῦ ὕλικου.

1. Εἰς τοὺς ὡς ἄνω συνεργάτας μου, ὡς καὶ εἰς τοὺς 35 ἐργάτας τῶν ἀνασκαφῶν ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, διότι διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ζήλου αὐτῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀνασκαφῆς.

Διὰ τῆς τομῆς Α ἀπεκαλύφθη τμήμα περιβόλου, βαίνοντος ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., μήκ. 24.70 μ. (εἰκ. 2 καὶ πίν. 34). Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο διεπιστώθη σύστημα ὀχετῶν, διηυθετημένων ἐντὸς τοῦ τείχους, ὀλικοῦ μήκους 8.05 μ. (εἰκ. 2, 3). Τὸ λίαν ἀξιόλογον καὶ μοναδικὸν εἰς μέγεθος τεχνικὸν τοῦτο ἔργον¹, κατασκευα-

Εἰκ. 1. Ἀμφίπολις. Κάτοψις τῶν ἀποκαλυφθέντων τμημάτων τείχους εἰς τὸ βορειότερον τμήμα τῆς πόλεως.

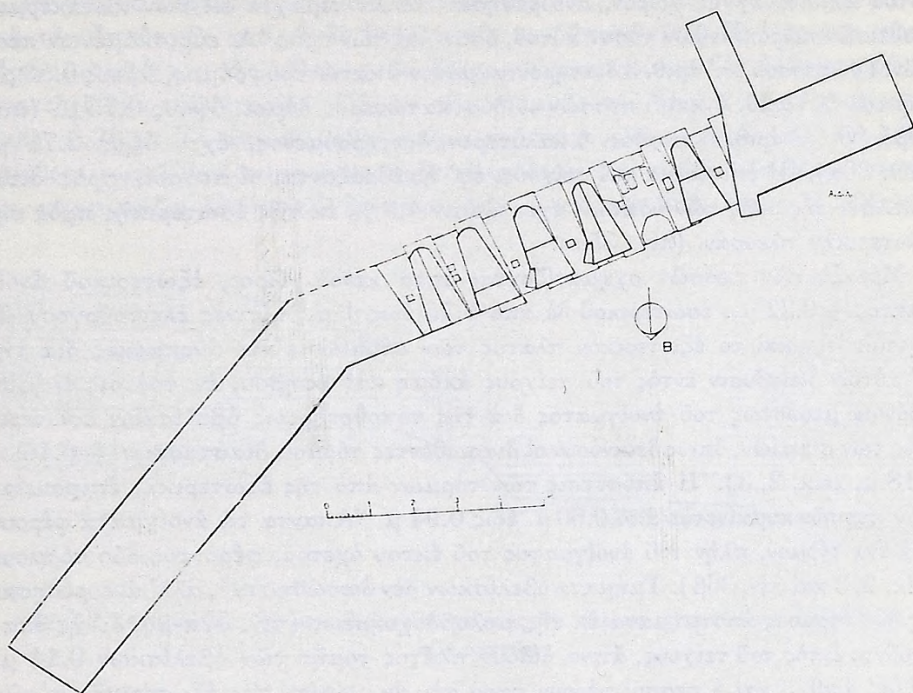
σμένον εἰς χαμηλὸν σημεῖον τῆς πόλεως, ἔνθα συνέρρεον τὰ ὕδατα, ἀπεσκοπεῖ εἰς τὴν ἀποτροπὴν κινδύνου πτώσεως τοῦ τείχους ἐκ τῆς συρροῆς μεγάλης ποσότητος ὀμβρίων ὑδάτων, τοῦθ' ὅπερ συνέβη εἰς τὰ τεῖχη τῆς Ρόδου κατὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ 316 π.Χ.² Τὸ σύστημα ὀχετῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑξ πεσσούς τριγωνικῆς τομῆς (ὑπ' ἀριθ. 1 - 6)³, ἔχοντας τὸ πάχος τοῦ τείχους, ἥτοι 2.00 μ. περίπου, μέγιστον δὲ πλάτος 1.00 μ. περίπου, με ἀπεστρογγυλωμένας, δίκην βά-

1. Περὶ τῶν ὀχετῶν τῶν τειχῶν τῶν πόλεων Ρόδου καὶ Κῶ βλ. Ι. Δ. ΚΟΝΤΗ, Τὰ ἀρχαῖα τεῖχη τῆς Ρόδου, ΑΔ 18, 1963, σ. 76 κέ., σχ. 1, με ἀπεικόνισιν ὀχετοῦ τοῦ τείχους τῆς Κῶ. Περὶ τῶν ὀχετῶν τοῦ τείχους τῆς Θάσου καὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν ὀβελίσκων βλ. ΥἮΟΝ ΓΑΡΛΑΝ, Étude stratigraphique de l'enceinte thasienne, BCH 90, 1966, σ. 613 κέ., εἰκ. 21, 23, 24, 25, 31, 32. Περὶ τῶν ὀχετῶν διαφόρων τειχῶν βλ. F. WINTER, Greek Fortifications, σ. 150 - 151, εἰκ. 127, 128, 129.

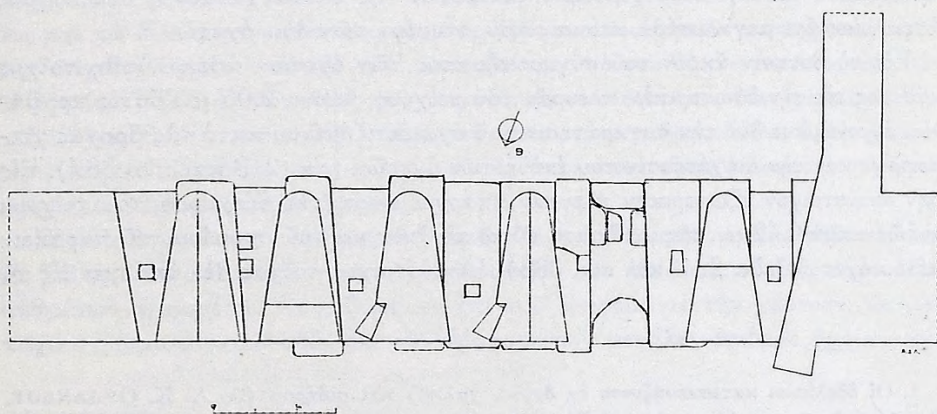
2. ΔΙΟΔΩΡΟΣ 19,45.6.

3. Ἡ ἀρίθμησις τῶν πεσσῶν ὡς καὶ τῶν ὀχετῶν, ἐγένετο ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἀποκαλύψεως αὐτῶν.

θρων γεφύρας, τὰς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν κειμένας ἀκμάς των (εἰκ. 3 καὶ πίν. 33).
'Ο πεσσὸς ὑπ' ἀριθ. 1 διατηρεῖται εἰς ὕψος 2.25 μ. (πίν. 35α). 'Ο ὑπ' ἀριθ. 2

Εἰκ. 2. 'Αμφίπολις. Κάτοψις τμήματος βορείου τείχους μετὰ τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ συγκροτήματος δχετῶν.

Εἰκ. 3. 'Αμφίπολις. Κάτοψις τοῦ ἐντὸς τοῦ βορείου τείχους διηυθετημένου ἀποχευτικοῦ ἔργου.

πεσσός ἔχει καταστραφῇ καθ' ὅλοκληρίαν ὑπὸ τῶν χωρικῶν πρὸς πορισμὸν οἰκοδομικοῦ ὕλικου. Εἰς τὰ χῶματα τῶν ἐπιχώσεων, ἅτινα ἐκάλυπτον τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ τὸν ἐγγὺς χῶρον, ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια ἐκ τῶν κατακερματισθεισῶν πωροπλίνθων τόσον αὐτοῦ, ὅσον καὶ τῶν πρὸς Ἀ. εὐρισκομένων πεσσῶν. Τοῦ πεσσοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 διατηρεῖται μόνον ὁ κατώτερος δόμος, ὕψους 0.50 μ., ἐνῶ τῶν ὑπ' ἀριθ. 4 καὶ 5 πεσσῶν οἱ δύο κατώτεροι δόμοι, ὕψους 0.75 μ. (πίν. 35β). Ὁ ὑπ' ἀριθ. 6 πεσσός, ὁ καλῦτερον διατηρούμενος, ἔχει ὕψος 2.75 μ. (πίν. 36α). Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τείχους, ἐφ' ἧς ἐδράζονται οἱ πεσσοί, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ροῆς τῶν ὑδάτων, ἔχει κλίσιν 4.3 % ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν (πίν. 35α).

Μεταξὺ τῶν πεσσῶν σχηματίζονται ἐπτὰ κενοὶ χῶροι, ἐξωτερικοῦ ἀνοίγματος ± 0.22 μ., ἐσωτερικοῦ δὲ ἀπὸ 0.75 ἕως 1 μ., οἵτινες ἐλειτούργουν ὡς ὀχετοί. Ἄν καὶ τὸ ἐξωτερικὸν πλάτος τῶν στομιῶν εἶναι ἀνεπαρκές διὰ τὴν δι' αὐτῶν διεξόδου ἐντὸς τοῦ τείχους ἀκόμη καὶ ἐφήβου, ἐν τούτοις ἐλήφθη πρόνοια μειώσεως τοῦ ἀνοίγματος διὰ τῆς τοποθετήσεως ὀβελίσκων ἐσωτερικῶς τῶν στομιῶν, ὅπως δεικνύουν οἱ διασωθέντες τόρμοι, διαστάσεων $\pm 0.16 \times 0.18$ μ. (εἰκ. 2, 3). Ἡ ἀπόστασις τῶν τόρμων ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν πεσσῶν κυμαίνεται ἀπὸ 0.60 μ. ἕως 0.94 μ. Ἀπαντα τὰ ἀνοίγματα φέρουν ἀνὰ ἓνα τόρμον, πλὴν τοῦ ἀνοίγματος τοῦ ἔκτου ὀχετοῦ, φέροντος δύο τόρμους (εἰκ. 2, 3 καὶ πίν. 36β). Τμήματα ὀβελίσκων δὲν διεσώθησαν¹, ἀλλ' ἀνευρέθησαν εἰς δύο τόρμους ἀποτμήματα ἐκ τῆς μολυβδοχοήσεως (πίν. 37α-β), δι' ἧς ἐπακτοῦντο ἐντὸς τοῦ τείχους, ἅτινα δίδουν πλάτος τομῆς τῶν ὀβελίσκων 0.14 μ. Οἱ ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 4 πεσσοὶ φέρουν παρὰ τὴν ἀν. γωνίαν τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῶν πλευρᾶς ἐγκοπὴν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς εὐθυνηρίας ὑπάρχοντα τόρμον, σχήματος ἀκανονίστου τραπεζίου (πίν. 37α-β). Ἡ κατασκευὴ αὕτη προωρίζετο διὰ τὴν εἰσοδὴν λιθοπλίνθου, δι' ἧς ἐπετυγχάνετο ἡ διὰ λόγους ἀσφαλείας ἔτι μεγαλύτερα μείωσις τοῦ στομίου τῶν δύο ὀχετῶν².

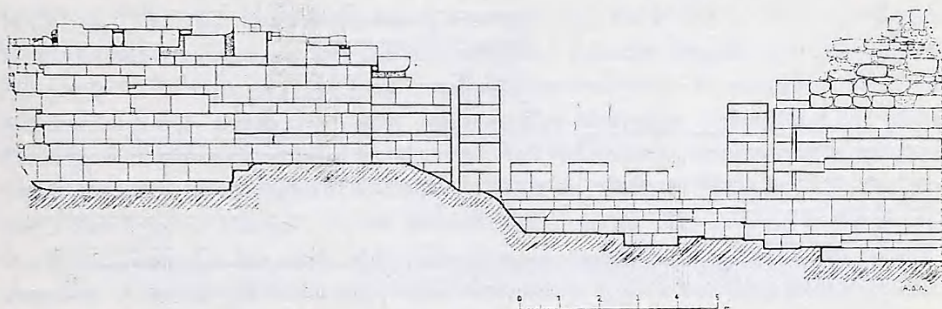
Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ συγκροτήματος τῶν ὀχετῶν ἀπεκαλύφθη τοῖχος κάθετος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ τείχους, ὕψους 2.05 μ., ὅστις προφανῶς ἐχρησίμευε διὰ τὴν συγκράτησιν τοῦ σχηματιζομένου κατὰ τὰς βροχὰς χειμάρρου καὶ τὴν διοχέτευσίν του ἐντὸς τῶν ὀχετῶν (εἰκ. 2, 3 καὶ πίν. 38α). Εἰς τὴν ἀντίστοιχον ἐξωτερικὴν πλευρὰν ὑπάρχει παραστάς ἐξέχουσα τοῦ τείχους λοξῶς κατὰ 0.42 μ., περιορίζουσα οὕτω τὸ ἀνοιγμα τοῦ στομίου τοῦ παρακειμένου ὀχετοῦ (εἰκ. 2, 3 καὶ πίν. 38β). Ἀντίστοιχος τοῖχος δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ

1. Οἱ ὀβελίσκοι κατασκευάζοντο ἐκ δρυός, χαλκοῦ καὶ σιδήρου· βλ. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὰ ὕλικά δομῆς, τ. Α', σ. 21 καὶ Β', σ. 12, 19.

2. Διὰ τοὺς κινδύνους κατάληψεως τῶν ἀρχαίων πόλεων ὑπὸ ἐχθρικῆς δυνάμεως, ἥτις ἐκρύπτετο ἐνίοτε ἐντὸς τῶν ὑπονόμων βλ. YVON GARLAN, ἑ.ἀ. σ. 619.

ἀνατολικὸν ἄκρον τῶν ὀχετῶν, καθόσον τὸ ἀνυψούμενον βραχῶδες ἔδαφος τοῦ λόφου καθίστα περιττὴν παρομοίαν κατασκευὴν (πίν. 32α).

Τὸ τεῖχος ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, διευθετηθέντος καταλλήλως διὰ τὴν ὑποδοχὴν του, ἡ δὲ θεμελίωσίς του ἀποτελεῖται ἐξ ἐνὸς ἕως πέντε δόμων, ἀναλόγως τῆς κλίσεως καὶ διαμορφώσεως τούτου. Ὁ ἀνώτερος δόμος ἀποτελεῖ τὴν εὐθυντηρίαν, ἐξέχων τῆς γραμμῆς τοῦ ὑπολοίπου τείχους κατὰ 0.05 - 0.20 μ. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ τείχους ἔχει οἰκοδομηθῆ διὰ λιθοπλίνθων παρωλίθου, συμφώνως πρὸς τὸ ἰσόδομον καὶ τὸ ψευδοῖσόδομον σύστημα, παρουσιάζει δὲ ἐπιμελῆ ἐργασίαν (εἰκ. 4 καὶ πίν. 38β, 39α). Αἱ λιθόπλιν-

Εἰκ. 4. 'Αμφίπολις. Ὁψίς τοῦ βορείου τείχους τῆς πόλεως μετὰ τοῦ τεχνικοῦ ἔργου τῶν ὀχετῶν.

θοι εἶναι καλῶς συνηρμοσμένοι, συχνάκις δὲ φέρουν εἰς τὸ κάτω μέρος, ἥτοι κατὰ μῆκος τῶν ὀριζοντίων ἄρμῶν, στενὴν ἐλαφρῶς εἰσέχουσαν ταινίαν (πίν. 39β), οἷα ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὰ κλασσικὰ μνημεῖα τῆς Ἀττικῆς¹. Πιστεύω, ὅτι καὶ τὰ δύο συστήματα τοιχοδομίας ἐχρησιμοποιήθησαν ταυτοχρόνως κατὰ τὴν τείχισιν τῆς ἐν ἔτει 437 π.Χ. οἰκισθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀγνωνος ἀποικίας τῶν Ἀθηναίων². Τὸ ὀλικὸν ὕψος τοῦ τείχους εἰς τὸ καλῦτερον διατηρούμενον σημεῖον εἶναι 6.50 μ. (πίν. 38β), ἐξ ὧν τὸ κατώτερον τμήμα, ὕψους 4.30 μ. περίπου, ἀνήκει εἰς τὸ ἀρχικὸν τεῖχος, τὸ δὲ ὑπόλοιπον εἶναι ἐπισκευή, συχνάκις πρόχειρος, ἐλληνιστικῶν χρόνων.

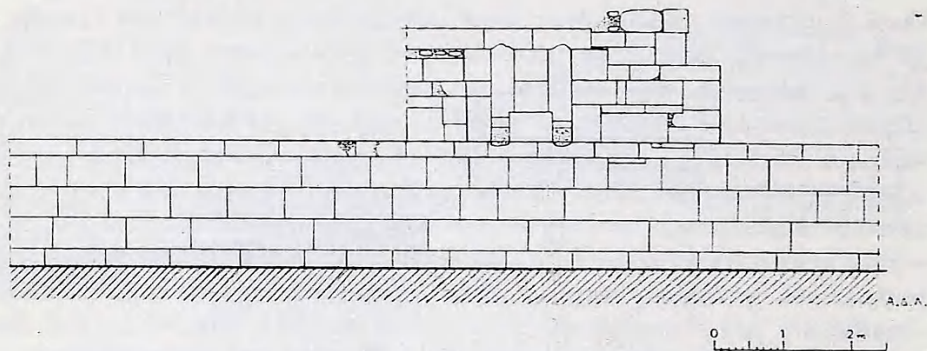
Εἰς τὸ βορειότερον τμήμα τῆς τομῆς Α καὶ ΒΑ. τῆς γωνίας τοῦ τείχους, εἰς βάθος 1.90 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, εὐρέθῃ σειρὰ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, στηριζομένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μὲ τὴν γάστραν, ὡς καὶ παχὺ στρῶμα ἀποτελεσθὲν ἐκ τῶν θραυσμάτων μεγάλου ἀριθμοῦ ὁμοίων ἀγ-

1. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Τὰ ὕλικά δομῆς, τ. Β', εἰκ. 230, 232, 233.

2. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ 4, 102.

γείων (πίν. 40α-β, 41α). Τὸ στρῶμα τοῦτο, διαπιστωθὲν ἐπὶ μήκους 5.00 μ. περίπου, ἔχει πάχος μέχρι 0.90 μ., ἐκτείνεται δὲ πρὸς Δυσμὰς μέχρι τοῦ ὁρίου τῆς τομῆς, εἰς τὰ τοιχώματα τῆς ὁποίας διακρίνονται ἀκέραιοι ἀμφορεῖς ἢ μεγάλα τμήματα αὐτῶν, μὴ ἐξαχθέντες εἰσέτι.

Ἐντὸς τῆς τάφρου Β, διανοιχθείσης εἰς ἀπόστασιν 30 μ. περίπου ΝΔ. τῆς τάφρου Α, ἀπεκαλύφθη τμήμα περιβόλου, μήκους 13.20 μ. καὶ πάχ. 1.95 μ., διατηρούμενον εἰς ὕψος 4.15 μ. (εἰκ. 5). Τὸ κατώτερον μέρος αὐτοῦ ἐκ πέντε δόμων ὀλικοῦ ὕψους 2.00 μ. περίπου, ἐκτισμένον κατὰ τὸ ἰσόδομον σύστημα, ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν οἰκοδομικὴν φάσιν τοῦ τείχους, ἐνῶ τὸ ἄνωθεν

Εἰκ. 5. Ἀμφίπολις. Τμήμα τοῦ βορείου τείχους ἀποκαλυφθέντος ἐντὸς τῆς τάφρου Β.

αὐτοῦ τμήμα εἶναι ἐπισκευὴ ἑλληνιστικῶν χρόνων (εἰκ. 5 καὶ πίν. 41β). Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι καὶ εἰς τὸ μεταγενέστερον τοῦτο τμήμα τοῦ τείχους διηρυττήθησαν δύο ὀχετοί, ὕψους 1.65 μ. καὶ πλάτους 0.39 μ., εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον τοῦ ἀρχικοῦ, προφανῶς μετὰ τὴν ἐπιχωμάτωσιν τοῦ κλασσικοῦ τείχους (εἰκ. 5 καὶ πίν. 42α). Οἱ περὶ τὸ μέσον τῶν λιθοπλίνθων τῶν καλυπτουσῶν τὰ ἀνοίγματα τῶν ὀχετῶν ὑπάρχοντες τὸρμοι (διαστάσεων 0.20 × 0.10 μ.), ὡς καὶ οἱ ἐπὶ δύο ἀντιστοιχῶν πλίνθων τῆς κάτω ἐπιφανείας αὐτῶν, δεικνύουν ὅτι διὰ λόγους ἀσφαλείας τοῦ τείχους ὑπῆρχον καὶ ἐδῶ ὀβελίσκοι. Ἐντὸς τῶν τὸρμων τῆς κάτω ἐπιφανείας τῶν στομιῶν εὐρέθησαν καὶ τμήματα μολύβδου.

Ὁ α δόμος τοῦ κλασσικοῦ τείχους, ἐδραζόμενος ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, ἐξέχει κατὰ 0.05 μ. καὶ ἀποτελεῖ τὴν εὐθυντηρίαν τοῦ τείχους (πίν. 41β). Οἱ δόμοι β, γ καὶ δ εἶναι ἰσοῦψεῖς, ἤτοι ἔχουν ὕψος 0.495 μ., ἐνῶ τὸ ὕψος τοῦ ε δόμου εἶναι 0.26 μ. Αἱ λιθόπλινθοι καὶ αὐτοῦ τοῦ τμήματος τοῦ τείχους φέρουν συχνάκις κατὰ μῆκος τῶν ὀριζοντίων ἢ καὶ τῶν καθέτων ἀρμῶν, ταινίαν πλάτους 0.04 - 0.05 μ. (πίν. 41β).

Δυτικῶς τῶν ὀχετῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.75 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς τομῆς τὸ ἑλληνιστικὸν τεῖχος διακόπτεται, σχηματίζον ὀρθὴν γωνίαν πρὸς

τὸ ἐσωτερικόν, ἐνῶ τὸ ἀρχαιότερον κλασσικὸν τεῖχος προχωρεῖ κατ' εὐθεΐαν γραμμὴν (εἰκ. 5 καὶ πίν. 42β). Τὸ σχηματίζον γωνίαν τμήμα τοῦ νεωτέρου τείχους, κάθετον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀρχαιότερου τείχους, ἔχει μῆκος 2.95 μ., πᾶχος 1.73 μ. καὶ ὕψος 2.88 μ. (πίν. 42α), παρουσιάζει δὲ ὠραίαν ψευδοῖσόδομον τοιχοδομίαν. Ἡ ἐν λόγῳ γωνία τοῦ τείχους, ὡς καὶ σειρὰ λιθοπλίνθων ἐπὶ τοῦ κλασσικοῦ τείχους καὶ κατὰ μῆκος τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ δεικνύουν τὴν ἐκτέλεσιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νεωτέρων οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν, αἵτινες θὰ διευκρινηθῶσι μὲ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης πρὸς Δ. καὶ Ν.

Δύο εἰσέτι τομαί, ἡ πρώτη γενομένη μεταξὺ τῶν τάφρων Α καὶ Β, περὶ τὰ 10.80 μ. ΝΔ. τῆς τάφρου Α, καὶ ἡ δευτέρα περὶ τὰ 10.30 μ. ΝΔ. τῆς τάφρου Β, εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διαπίστωσιν καὶ μερικὴν ἀποκάλυψιν τοῦ τείχους, ἐπὶ μῆκους 6.50 μ. καὶ 4.60 μ. περίπου ἀντιστοίχως. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν παρουσιάζει ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον, ὅχι μόνον διὰ τὴν ἀποκάλυψιν μεγάλου τμήματος τοῦ περιβόλου τῆς κλασσικῆς πόλεως, ὅπερ ἀποτελεῖ ἐντυπωσιακὸν σύνολον, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ θέσις τοῦ τείχους μεταξὺ δύο ὄχυρῶν λόφων εἰς τὸ βορειότερον τμήμα τῆς πόλεως καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπαρξιν εἰς τὸν τομέα τοῦτον σημαντικῆς τιнос πύλης, δι' ἧς θὰ ἐπικοινωνῶναι ἡ πόλις μὲ τοὺς παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τοῦ Στρυμόνος ἀγρούς, καθὼς καὶ μὲ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Θράκης.

Τὰ στρώματα τῆς ἐπιχώσεως, καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῶν ἀνασκαφῶν, ἰδίᾳ ὅμως εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ὀχετῶν καὶ εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς τάφρου Β, ἀπετελοῦντο ἐξ ἀποθέσεων καθαροῦ ἀμμοχαλικοῦ ἢ ἀμμώδους χώματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον κατὰ στρώσεις ἀποτμήματα κεράμων καὶ ὀστράκα ἀγγείων κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (πίν. 41γ), ἀνήκοντα εἰς κυάθια, κανθάρους, πελίκας, κρατῆρας, πινάκια, κύλικας, σκύφους, ληκύθια, πυξίδας καὶ ἄλλα σχήματα ἀγγείων. Περισυνελέγη μέγας ἀριθμὸς ἐνδιαφερόντων ὀστράκων ἐρυθρομόρφων ἀττικῶν ἀγγείων (πίν. 43α-γ), μελαμβαφῶν σκύφων (πίν. 43δ-ε), ὀξυβάφων πινακίων (πίν. 43ς'), πινακίων καὶ κυαθίων, φερόντων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπαιστὴν διακόσμησιν ἀνθεμίων (πίν. 44α, 44γ), μελαμβαφῶν ἀγγείων μὲ ραβδώσεις εἰς τὴν γάστραν, ὡς καὶ ἀγγείων τοῦ ρυθμοῦ τῆς «δυτικῆς κλιτύος», μετὰ γραπτῆς διακοσμῆσεως φυλλοστοιχιῶν, κλάδων κισσοῦ καὶ ἄλλων θεμάτων (πίν. 44γ). Εὐρέθησαν ἐπίσης κεφαλαὶ καὶ ἀποτμήματα πηλίνων εἰδωλίων (πίν. 43γ), μελαμβαφεῖς λύχνοι καὶ ἀποτμήματα τοιούτων (πίν. 43ε, 44δ), ἀγνῦθες διαφόρων σχημάτων (πίν. 44β), πολλοὶ ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, ἀντικείμενα ἐκ χαλκοῦ, ἥτοι ἀρυτῆρ (πίν. 44ε), ἄγκιστρον καὶ διάφορα ἄλλα, ὡς καὶ περισσότερα ἀπὸ πεντήκοντα χαλκᾶ νομίσματα.

ΤΟΜΕΥΣ Β Ὁ εἰς τὴν θέσιν «Καστάς», ἐγγὺς τοῦ λόφου, ὕψ. 133 μ. ὑπερμεγέθους τύμβος (πίν. 45α), ἐπισημανθεὶς καὶ δοκιμαστικῶς ἐρευνηθεὶς κατὰ τὰ ἔτη 1964 καὶ 1965¹, ὑπῆρξε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀντικείμενον συστηματικῆς ἐρεύνης, χρησιμοποιεθέντος κατ' αὐτὴν καὶ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως. Κατ' ἀρχὰς ἐπανελήφθη ἡ ἐρευνα εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ τύμβου, διαπλατυνθείσης τῆς τομῆς Β² πρὸς τὸ κέντρον μέχρις ἀποστάσεως 17.50 μ. ἐκ τῆς περιφερείας (πίν. 45β). Εἰς σημεῖον ἀπέχον 17.15 μ. ἐκ τῆς περιφερείας καὶ εἰς βάθος 5.60 μ. ἀπὸ τῆς πρανοῦς ἐπιφανείας τοῦ τύμβου, εὐρέθη ἐντὸς ἀμμόδους στρώματος κρανίον ἀνθρώπου. Εἷτα, κατασκευασθείσης ἀτραποῦ, ἐπετεύχθη ἡ ἀνοδος τοῦ ἐκσκαφέως εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου. Ἐδῶ, περὶ τὸ νοητὸν κέντρον τοῦ τύμβου, ἐγένετο ὀρθογώνιος τομή, διαστάσεων 20 × 20 μ. καὶ ἤρχισεν ἡ ἀπομάκρυνσις τῆς τεχνητῆς ἐπιχώσεως, συγκειμένης ἐξ ἐναλλασσομένων στρωμάτων καθαρᾶς λεπτῆς ἄμμου καὶ ἀμμοδῶν ἐρυθρογαίων (πίν. 46α). Ἡ ἐκσκαφὴ τῆς τομῆς αὐτῆς ἐπροχώρησε μέχρι βάθους ± 6.50 μ. Περὶ τὸ νοητὸν κέντρον τοῦ τύμβου, εἰς τὰ ὑψηλότερα στρώματα, ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 2.40 μ. τοῖχος, ὕψους 3.40 μ. καὶ πλάτους 1.20 μ., ἀγνώστου προορισμοῦ, ἐκτισμένος κατὰ τὸ ἰσόδομον σύστημα διὰ τραχέων καὶ μὲ φυσικὴν ὄψιν ἀκατεργάστων λιθοπλίνθων (πίν. 46β).

Ἐξαντλουμένης τῆς πιστώσεως περιωρίσθη ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ δυτικῶς τοῦ τοίχου τμήμα τῆς τομῆς, φθάσασα μέχρι βάθους 8.50 μ. (πίν. 47α). Εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦτο τομὴ, διαστάσεων 5.50 × 5.50 μ., ἔφθασε μέχρι βάθους 12.30 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου. Ἐν συνεχείᾳ ἡρευνήθη διὰ λοστοῦ τὸ χαμηλότερον ἐπίπεδον τῆς τομῆς καὶ διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς ἐντὸς ἀμμόδους σκληροῦ στρώματος κυκλικῆς ὁπῆς, διαμ. ± 1.20 μ., πλήρους λεπτοτάτης καθαρᾶς ἄμμου, θερματισθείσης τῆς ἐρεύνης εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἰς βάθος 15.30 μ. περίπου. Λιθόπλινθοι πωρολίθου, λίθοι τοῦ βουνοῦ καὶ κροκάλοι, οἵτινες ἀνευρίσκοντο κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν βαθυτέρων στρωμάτων, πιθανῶς ὑποδηλοῦν τὴν ἐκεῖ που πλησίον ὑπαρξίν μεγάλου τάφου, ὡς συμβαίνει καὶ μὲ ἄλλας γνωστὰς περιπτώσεις μακεδονικῶν τάφων.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τύμβου εὐρέθησαν ἐν ἀφθονίᾳ μεγάλα ἀποτμήματα κεράμων καὶ στομίων πίθων, ὀλίγα ὄστρακα ἀγγείων, ὧν τινὰ μελαμβαφεῖ, ἀποτμήματα ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, χαλκοῦν περιεστραμμένον ἔλασμα (σφηκωτῆρ;) ὡς καὶ λατύπαι, ὄστρεα, ὅστ' ἀ μικρῶν ζώων καὶ μικρὰ τεμάχια ἀνθράκων. Ἡ ἐρευνα τοῦ τύμβου θὰ πρέπει νὰ συνεχισθῇ.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω δύο κυρίων τομέων ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι δοκιμαστικαὶ τάφροι:

1. ΠΑΕ 1964, σ. 39· 1965, σ. 49, 50, πίν. 62 - 64.

2. ΠΑΕ 1965, σ. 49, πίν. 63α.

Τάφρος Γ (διαστάσεων 4.00×2.00 μ.) γενομένη ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Δ. Γαρούφα, βορείως τῆς κοινότητος καὶ ἐγγὺς τῶν ἀκραίων οἰκιῶν, ἔφθασεν εἰς βάθος 0.70 μ., ἐνθα εὐρέθη στερεὸν ἔδαφος. Πολλὰ ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων, ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, ἀγνὺς καὶ χαλκοῦν νόμισμα ἦσαν τὰ μόνα εὐρήματα.

Τάφρος Δ (διαστάσεων 4.00×2.00 μ.), περὶ τὰ 100 μ. δυτ. τοῦ βυζαντινοῦ πύργου τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ Στρυμόνος, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κ. Φωτιάδη. Εἰς βάθος 2.00 μ. ἀπεκαλύφθη τοῖχος εὐτελοῦς κατασκευῆς, πλησίον δὲ τούτου παχὺ στῶμα τέφρας. Εἰς βάθος 2.55 μ. ἀνεφάνη τὸ στερεὸν ἔδαφος καὶ ἡ ἔρευνα ἐτερματίσθη. Ἡ ἐπίχωσις τῆς τάφρου περιεῖχε μέγαν ἀριθμὸν ὀστράκων βυζαντινῶν ἀγγείων, ὡς καὶ ὀλίγα μελαμβαφῆ.

Τάφρος Ε (διαστάσεων 5.00×2.00 μ.), ἐντὸς ἀγροῦ νοτίως τῆς κοινότητος. Εἰς βάθος 1.40 μ. εὐρέθη θεμέλιον ἀσβεστόκτιστον οἰκοδομῆς, ἀποκαλυφθὲν ἐπὶ μήκους 4.40 μ. Περισυνελέγησαν ὄστρακα διαφόρων ἀγγείων καὶ μικροαντικείμενα ἐκ χαλκοῦ.

Τάφρος ΣΤ (διαστάσεων 3.00×2.00 μ.) ΝΔ. τῆς τάφρου Ε καὶ εἰς ἀπόστασιν 19.00 μ. ἐξ αὐτῆς. Εὐρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων, χαλκῇ περόνῃ καὶ ἐν νόμισμα.

Τάφρος Ζ (διαστάσεων 4.00×3.00 μ.) βορ. καὶ ἐγγὺς τῆς κοινότητος ἐπὶ κοινοτικῆς ὁδοῦ, ἀγούσης εἰς τὸν Στρυμόνα. Εἰς τὴν παρυφὴν ταύτης κατέκειντο λιθόπλινθοι πωρολίθου μεγάλης οἰκοδομῆς, ἐξαχθέντες ὑπὸ τοῦ προωθητῆρος κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς ὁδοῦ. Διὰ τῆς γενομένης τομῆς ἀπεκαλύφθη τοῖχος οἰκοδομῆς, κατευθύνσεως ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἀποτελούμενος ἐκ τεσσάρων μεγάλων πωροπλίνθων, μήκους 2.65 μ., πάχους 0.82 μ. καὶ ὕψους 0.43 μ. (πίν. 48α). Οὗτος σχηματίζει γωνίαν μὲ ἕτερον τοῖχον, ἐξ οὗ διεσώθη μία μόνον λιθόπλινθος. Αἱ πλίνθοι ἐπὶ τῶν ὀριζοντίων καὶ πλαγίων ἐπιφανειῶν των φέρουν ταινίαν ἀναθυρώσεως.

Τάφροι Η καὶ Θ γενόμεναι εἰς τὸ ΒΔ. τμήμα τῆς κοινότητος, ἐπὶ ὁμαλοῦ φυσικοῦ ἀνδῆρου, σχηματιζομένου ἄνωθεν τοῦ ἱεροῦ τῆς Κλειοῦς. Ἡ τάφρος Η (διαστάσεων 5.50×2.00 μ.) διανοιχθεῖσα εἰς ἀπόστασιν 40 μ. βορ. τοῦ ἱεροῦ τῆς Κλειοῦς ἀπεκάλυψεν ἐπὶ μήκους 4.80 μ. θεμέλιον οἰκίας, ὕψους 0.60 μ. καὶ πάχους 0.52 μ. (πίν. 48β). Ὁ τοῖχος οὗτος βαίνειν ἀπὸ 'Α. πρὸς Δ. εἶναι ὀικοδομημένος μὲ μικροὺς λογάδες λίθους ἐπιμελῶς προσηρμοσμένους (πίν. 48β). Ἡ τάφρος Θ (διαστάσεων 3.00×2.00 μ.) γενομένη 20 μ. βορ. τοῦ ἱεροῦ τῆς Κλειοῦς συνήντησεν εἰς βάθος 2.00 μ. τὸ στερεὸν ἔδαφος. Περισυνελέγησαν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν τάφρων πολλὰ ἐνδιαφέροντα ὄστρακα ἀγγείων, ἀποτμήματα λύχνων καὶ διάφορα μικροαντικείμενα.

'Αταύτιστος οἰκοδομή. Εἰς κλιτὺν λόφου, εὐρισκομένου δυτ. τῆς ἀρχαίας πόλεως, παρετηρήθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὀγκόλιθοι ἀκατέργαστοι, τοποθετημένοι εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν. Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα γενομένη εἰς τὸ ση-

μεῖον τοῦτο ἀπεκάλυψε σειράν ὀγκολίθων οἰκοδομῆς, ἀδήλου προορισμοῦ, ἧς σφύζονται ἡ ἀνατολική πλευρά, μήκους 10.40 μ., ὡς καὶ μέρος τῆς νοτίας καὶ τῆς δυτικῆς (πίν. 47β). Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα οἰκοδομή, κατεστραμμένη κατὰ μέγα μέρος, ἔχει μέγιστον μήκος 10.40 μ., πλάτος 6.45 μ. καὶ πάχος τοίχων 0.62 μ. Λιθόπλινθος ἀποκαλυφθεῖσα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀνήκει πιθανῶς εἰς διαχωριστικὸν τοῖχον. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς οἰκοδομῆς περισυνελέγησαν ὀλίγα ὄστρακα ἀγγείων μελαμβαφῇ, ἀμαυρόχρωμα καὶ ἀβαθῇ, μολυβδίνη ἀγνὺς καὶ δύο χάλκινα νομίσματα. Ἔτερα ἑπτὰ χάλκινα νομίσματα ἀνευρέθησαν ἐγγὺς τῆς οἰκοδομῆς.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

6. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΦΙΛΙΠΠΩΝ

(Πίν. 49 - 59)

Αί συνεχισθεῖσαι ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ Ὀκταγώνου κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούνιον - Ἰούλιον (28.6 - 31.7.72) ὡς στόχους ἔθεσαν: 1) τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ περὶ τὴν ἀψίδα τοῦ Ὀκταγώνου δακτυλίου καὶ τὴν σύνδεσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ νοτίως καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν ναὸν βαίνοντος ἀντερεισματικοῦ τοίχου, 2) τὸν καθαρισμὸν τοῦ αἰθρίου τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ Ὀκταγώνου ἐκκλησίας ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων κρημνισμάτων μέχρι τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, 3) τὴν ἔρευναν τῶν ΝΑ. τοῦ προπύλου χώρων Δ καὶ Ε καὶ 4) τὴν συνέχισιν τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Ἐγνατίας μέχρι τῆς συμβολῆς αὐτῆς μετὰ τῆς παρόδου Β.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ταύτην περίοδον, ὡς καὶ κατὰ τὰς προηγουμένας, οὐσιωδῶς συνέβαλον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ δυσχεροῦς ἔργου μου οἱ βοηθοὶ τῆς ἑδρας τῆς Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας δ. Ἄννα Τσιτουρίδου καὶ κ. Γεώργ. Γούναρης. Προσέτι συμπαραεστάθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὡς ἐξασκούμενοι φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

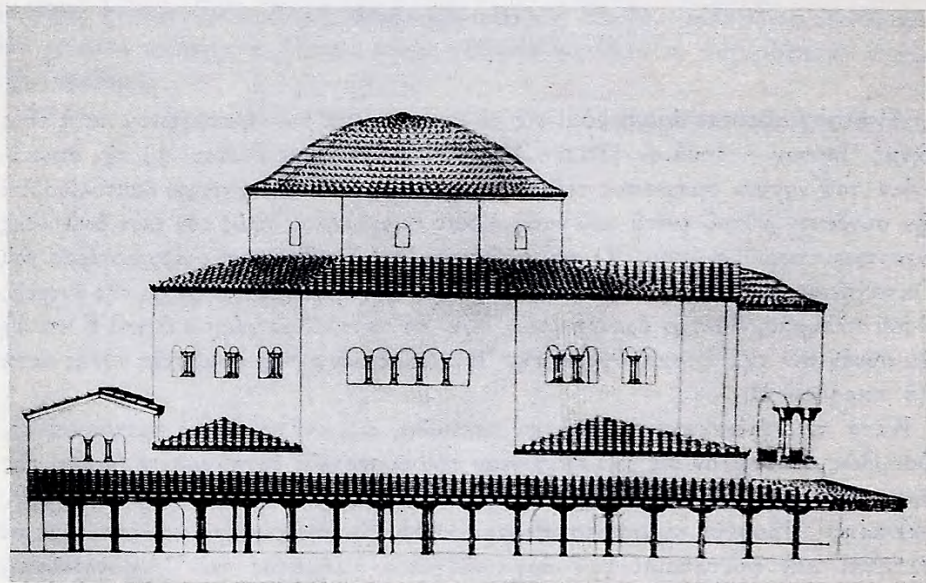
1. ΔΑΚΤΥΛΙΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΣ ΤΗΣ ΚΟΓΧΗΣ

Ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1964 διακοπεῖσα, ἕνεκα τεχνικῶν λόγων, εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνασκαφῇ, συνεχίσθη ἐφέτος πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ ὑπολοίπου τμήματος τοῦ δακτυλίου¹, πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ παραλλήλου πρὸς τὴν ΝΑ. πλευρὰν τοῦ Ὀκταγώνου βαίνοντος τοίχου καὶ τοῦ σημείου ἔνθα οὗτος ἡνοῦτο ἐνδεχομένως μετὰ τοῦ ἀναλημματικοῦ νοτίου τοίχου, τοῦ ἀρχομένου ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ναοῦ καὶ συνεχιζομένου καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοίχου αὐτοῦ.

Ἡ σκαφὴ ἤρξατο ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τόξου τοῦ δακτυλίου μὲ κατεῦθυνσιν πρὸς Νότον. Ἀπεκαλύφθη ἅπαν τὸ περὶ τὴν κόγχην ἡμικύκλιον τοῦ δακτυλίου, τὸ ὁποῖον ἔχει χορδὴν 16.60 μ., ἐνοῦται δὲ κατὰ τὴν νοτίαν αὐτοῦ ἀπόληξιν δι' ἀμβλείας γωνίας μετὰ τοῦ ὁμολόγως πρὸς τὸν ΝΑ. ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ ναοῦ βαίνοντος τοίχου, μῆκ. 10.70 μ. (πίν. 49α). Καὶ οὗτος δηλονότι ἀκολουθεῖ τὴν ἀπόκλινσιν τοῦ παραλλήλου τοίχου τοῦ Ὀκταγώνου, ὅστις δι' εἰδικούς λό-

1. ΠΑΕ 1964, σ. 174, εἰκ. 160α.

γους εἶναι κατὰ 3.50 μ. ἀνατολικώτερον ἰδρυμένος τοῦ ἀντιστοίχου βορειοανατολικοῦ¹. Ὁ δακτύλιος ὡς καὶ οἱ συνενούμενοι μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν βόρειον καὶ νοτίαν ἀπόληξιν τοῦ τοίχου ἐδράζονται ἐπὶ ὑποδομῆς πλατυτέρας κατὰ ± 0.20 μ. καὶ συνισταμένης ἐξ ἐγχωρήγου δομῆς. Τὸ μέγιστον διατηρούμενον ὕψος τοῦ δακτυλίου εἶναι 0.72 μ., τὸ ἐλάχιστον δὲ 0.14 μ. Ἐκ τῶν

Εἰκ. 1. Ἀναπαράστασις τῆς νοτίας ὕψεως τοῦ Ὀκταγώνου μετὰ τῆς πρὸ αὐτῆς στοᾶς.

ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ὀριζοντίων τοίχων ὁ βόρειος ἔχει ὕψος ± 0.60 μ., ὁ δὲ νότιος κατεστράφη σχεδὸν μέχρι τῆς ὑποδομῆς.

Εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. ἐκ τῆς νοτίας ἀπολήξεως τοῦ δακτυλίου ἐγένετο ἐγκαρσία τομή, μήκ. 1.20 μ., πλάτ. 0.60 μ. καὶ βάθ. 0.45 μ., πρὸς διαπίστωσιν τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου, ἄνευ ἀποτελέσματος. Διεπιστώθησαν μόνον ἐκτὸς τῶν ἐκ τοῦ ὀρύγματος χωμάτων, ὅστρακα πηλίνων ἀγγείων, τινὰ τῶν ὁποίων φέρουν χαρακτὴν διακόσμησιν, θραύσματα λεπτῆς ὕालου καὶ ψηφίδες ἐξ ἐντοιχείων ψηφιδωτῶν διαφόρων χρωμάτων. Ἄλλοτερον ὄρυγμα, διαστ. 0.70 μ. \times 0.80 μ. \times 0.25 μ., παρὰ τὴν ἐσωτερικὴν παρεῖαν τοῦ τόξου τοῦ δακτυλίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.70 μ. ἐκ τῆς γωνίας τῆς σχηματιζομένης κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ δακτυλίου καὶ τοῦ ΝΑ. ὀριζοντίου τοίχου, οὐδὲν τὸ οὐσιῶδες ἀπέδωκεν εἰμὴ τεμάχια ὕालου ποικίλων χρωμάτων καὶ τμήματά τινα ἐκ συμπαγοῦς κονιάμα-

1. ΠΑΕ 1959, σ. 57 καὶ 1960, σ. 77.

τος προερχόμενα ἐξ ὑαλοστατῶν. Ὅμοια πρὸς τὰ ἀνωτέρω εὐρήματα περισυνελέγησαν καὶ ἐκ σκαφικῆς ἐρεῦνης παρὰ τὴν τομὴν. Μόνον εἰς ἓν τμήμα ἐκτάσεως 2 μ.², ἀπέχον 2.80 μ. νοτίως αὐτῆς καὶ παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ δακτυλίου, διεπιστώθη κατὰ χώραν κεραμεικὸν κονίαμα, τὸ ὁποῖον, ὑποθέτω, ἀνήκει εἰς τὸ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου.

Ὁ ΝΑ. τοῖχος τοῦ δακτυλίου ἐνοῦται εἰς ὀξεῖαν γωνίαν μετὰ τοῦ νοτίου ἀντερεισματικοῦ τοίχου τῆς στοᾶς¹. Οὕτω κυροῦνται ὅσα μέχρι σήμερον ὡς ὑποθέσεις διετυπώθησαν περὶ ὑπαρχούσης κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ νοτίαν πλευρὰν τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ στοᾶς (εἰκ. 1).

Ἐκτὸς μικρῶν τινων καὶ ἄνευ ἰδιαίτερας σημασίας ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν (βατῆρων, θραυσμάτων θωρακίων κ.ἄ.), εὐρέθησαν ἐξωτερικῶς τοῦ δακτυλίου: 1) Μαρμαρίνη κεφαλὴ ἀνδρός, πιθανῶς φιλοσόφου, ἀνήκουσα εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντωνίνων. Πλὴν ἐνίων ἀπολεπίσεων εἰς τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὴν δεξιὰν παρεῖαν, ἡ διατήρησις εἶναι καλὴ. Ἐπὶ τῆς κάτω ἀπολήξεως τοῦ λαίμοῦ φέρεται τόρμον. 2) Τρία νομίσματα χαλκᾶ, Θεοδοσίου Α', Ὁνωρίου καὶ Ἀρκαδίου εὑρεθέντα εἰς βάθος 0.80 μ. ἐκ τῆς ἄνω ἀπολήξεως τοῦ τοίχου τοῦ δακτυλίου. 3) Ἐτερον νόμισμα χαλκοῦν κατεστραμμένον.

Ἡ σκαφικὴ ἔρευνα συνεχίσθη κατὰ τὴν ἀνατ. ἀπόληξιν τοῦ ἀντερεισματικοῦ νοτίου τοίχου καὶ παρὰ τὴν γωνίαν, διὰ τὴν διαπιστωθῆ ἂν ἡ ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς ἐκκινουῖσα καὶ εἰς τινὰ σημεῖα παρὰ τὸν ἀνωτέρω τοῖχον ἀναφανεῖσα ὁδὸς συνεχίζεται καὶ ἀνατολικώτερον. Εἰς βάθος 0.30 μ. ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ τοίχου ἐνεφανίσθη στρῶμα ἐξ ἀργῶν λίθων προερχομένων ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν εἰς τὴν θέσιν ταύτην συμβαλλομένων τοίχων τοῦ δακτυλίου καὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τῆς νοτίας στοᾶς. Κάτωθι τῶν λίθων παρατηρήθησαν δύο ἔτερα στρώματα. Τὸ ἀνώτερον, πᾶς. 1.40 μ., συνίσταται ἐξ ἀργῶν ἐπίσης λίθων, κεράμων φερουσῶν ἱχνη πυρὸς καὶ κεραμεικοῦ κονιάματος. Τὸ τρίτον, πᾶς. 0.20 μ. - 0.30 μ., ἀποτελεῖται ἐκ χώματος καὶ μεγάλης ποσότητος τέφρας. Τοῦτο εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ εἰς βάθος 2.17 μ. ἐκ τῆς ἀνωτάτης ἐπιφανείας τοῦ τοίχου ἀποκαλυφθέντος ὁδοστρώματος, τὸ ὁποῖον διατηρούμενον καλῶς ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων μαρμαρολίθων διατεταγμένων κατὰ διαγώνιον φορὰν (πίν. 50). Ἐπ' αὐτῶν ἐδράζεται καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς τὰς προηγουμένας περιπτώσεις, ὁ νότιος τοῖχος τῆς στοᾶς (πίν. 49β). Τούτου ἡ ὑποδομή, ἐξ ἀργῶν καὶ πελεκητῶν λίθων, ὡς καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, προέχει πού μὲν 0.25 μ. πού δὲ 0.30 μ. ἐκ τῆς καθέτου τοῦ τοίχου. Εἰς τὸ κατώτατον τμήμα αὐτοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 5.15 μ. ἀπὸ τῆς συμβολῆς του πρὸς τὸν δακτύλιον, ἀνοίγεται ἀνακουφιστικὸν τόξον μεικτῆς δομῆς ἐκ λίθων ὕψ. 1.10 μ. καὶ πλάτ. 1.30 μ. (πίν. 49β, 51α). Κάτωθι αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὸν μαρμαρόλιθον τῆς ὁδοῦ διέρχεται μέγας ἀγωγὸς με κατεύθυνσιν ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Συνεχιζομένης τῆς ἐρεῦνης πρὸς Ἀνα-

1. ΠΑΕ 1963, σ. 53.

τολάς πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ὁδοῦ καὶ παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν αὐτῆς ἀνεφάνησαν πρόχειροί τινες κατασκευαὶ ἀνήκουσαι εἰς πολὺ μεταγενεστέραν τοῦ Ὀκταγώνου ἐποχὴν.

Τὰ εὐρήματα εἰς τὸν τομέα τοῦτον, μολονότι ὀλίγα καὶ οὐχὶ ἐντυπωσιακά, ἐν τούτοις εἶναι λίαν ἀξιόλογα διότι διδάσκουν τὸν τρόπον τῆς διαμορφώσεως τοῦ τοίχου τοῦ δακτυλίου. Οὕτω διαπιστωθέντα, εἰς ἀπόστασιν 0.80 μ. ἐκ τοῦ δακτυλίου καὶ εἰς βάθος 1.70 μ. ἐκ τῆς ὑφισταμένης ἄνω ἀκμῆς αὐτοῦ καὶ παρὰ τὴν γωνίαν, τμήματα ἀμφικιονίου ὁδηγοῦν εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι τὰ ὡς ἀπλᾶ τοξωτὰ παράθυρα τοῦ δακτυλίου, ὅπως ἐσχεδιάσθησαν εἰς τὴν ἀναπαράστασιν, ἦσαν μᾶλλον δίλοβα, τοῦθ' ὅπερ ἀνταποκρίνεται μορφολογικῶς εἰς τὸ κτήριο.

Ἐπίσης περισυνελέγησαν νομίσματα χαλκᾶ δύο: τοῦ Ἀναστασίου (491 - 518) καὶ τοῦ Θεοφίλου (829 - 842). Ταῦτα εὐρέθησαν τὸ μὲν πρῶτον εἰς βάθος 0.70 μ. παρὰ τὴν νοτίαν ἀπόληξιν τοῦ δακτυλίου, τὸ δ' ἕτερον εἰς ἀπόστασιν 1.70 μ. ἀνατολικῶς τῆς νοτίας γωνίας τοῦ δακτυλίου καὶ εἰς ὕψος 0.80 μ. ἐκ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, ἥτοι ἐπὶ τοῦ πρώτου στρώματος τῶν ἐπ' αὐτῆς κρημνισμάτων. Ἡ θέσις εὐρέσεως τοῦ νομίσματος καθιστᾷ τοῦτο ὡς ἐν ἐπὶ πλέον, μεταξύ ἄλλων, τεκμήριον διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου καθ' ὃν κατεστράφη τὸ Ὀκτάγωνον, συμπέτοντος πρὸς τὴν τελευταίαν βουλγαρικὴν ἐπιδρομὴν κατὰ τῶν Φιλίππων, τῆς ἀλώσεως καὶ τῆς καταστροφῆς αὐτῶν (837). Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον κατεστράφη καὶ ἡ ἐκτὸς τῶν τειχῶν βασιλικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ¹.

Ἀνατολικῶς τοῦ δακτυλίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.80 μ. καὶ 1.30 μ. ἀπεκαλύφθησαν δύο ἐπιπόλαιοι τάφοι ἀκτέριστοι, φέροντες ἐκάτερος ἀνὰ ἓνα σκελετὸν ἀδιτάρακτον (πίν. 51β). Ἀμφότεροι, ἔχοντες κατεῦθυνσιν νοτιοδυτικὴν, παρουσιάζουν λίαν πρόχειρον κατασκευήν. Ἐκ τούτων ὁ εἰς, διαστ. 2.00 × 0.70 μ., συνεκροτήθη ἐκ τεμαχίων πλακῶν διαφόρου προελεύσεως καὶ ἐξ ἐνεπιγράφων ρωμαϊκῶν στηλῶν ἀποκεκρουμένων τοῦ ἐτέρου τὰ τοιχώματα συνίστανται ἐπίσης ἐκ μαρμαρίνου ὕλικου ποικίλου, προχείρως τοποθετημένου. Τμῆμα τῆς ὀριζοντίου καλύψεώς του ἀνήκει εἰς τράπεζαν προσφορῶν, φέρουσιν ἐπὶ τοῦ περιχειλώματος χαρακτὸν δελφῖνα (πίν. 52α-β).

Ἡ συνεχισθεῖσα εἰς τὸ αἶθριον καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.00 μ.

2. Αἶθριον τοῦ
ἀρχαιότερου τοῦ
Ὀκταγώνου ναοῦ

βορείως τοῦ νοτίου στυλοβάτου σκαφή, ἀπεκάλυψεν εἰς
βάθος 1.30 μ. τὸ δάπεδον αὐτοῦ, συνιστάμενον ἐκ μεγάλων
ἀνισομεγέθων πλακῶν χρησιμοποιοηθεισῶν τὸ δεύ-

τερον ἐνταῦθα. Τμῆμα τοῦ δαπέδου τούτου καὶ δὴ παρὰ τὸν νότιον στυλοβάτην ὡς καὶ κατὰ τὸ κέντρον τοῦ αἵθριου εἰς ἑκτασιν ± 7.00 μ.² καθιζηθέν, ὠδήγη-

1. ΣΤ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ, Ἡ ἔξω τῶν τειχῶν βασιλικὴ τῶν Φιλίππων, ΑΕ 1955, σ. 178 κέ.

σεν εις την υπόθεσιν ὅτι ἐνδεχομένως κάτωθι τῆς ἐρευνωμένης ἐπιφανείας ὑπῆρχε κενὸς χώρος ἢ μεγάλων διαστάσεων ἀγωγὸς μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὰ πάλαι ποτὲ νοτίως τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου ὑπάρξαντα τενάγη. Πρὸς διακρίβωσιν τῶν ἀνωτέρω ἐγένετο πλατεῖα καὶ βαθεῖα τομή, ἐξ ἧς ὁμως οὐδὲν ἀπεδείχθη. Ἐπομένως ἡ σημειωθείσα καθίζησις προῆλθε μᾶλλον ἐκ τῆς πτώσεως τῆς νοτίας στοᾶς τοῦ αἰθρίου, τῆς ὁποίας τὰ ὑλικά δομῆς συνίστων τὰ ἐπὶ τῶν πλακῶν κρημνίσματα. Ταῦτα ἀπετελοῦντο ἐκ κεράμων στρωτῆρων καὶ καλυπτῆρων, ἐκ πλίνθων πάχ. 0.03 μ., πολλῶν συνδεομένων μετ' ἀλλήλων διὰ κεραμικοῦ κονιάματος, ἐκ μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τμημάτων ὕαλου προερχομένων πιθανῶς ἐκ φεγγιτῶν φρασσόντων τὰ ἄνωθι τῶν θαυρακίων μετακίονια τῆς στοᾶς.

Ἀποκαλυφθέντος τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ αἰθρίου καὶ τῆς νοτίας αὐτοῦ στοᾶς, ἡ ἐργασία περιωρίσθη εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς βορείου στοᾶς καὶ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ στυλοβάτου αὐτῆς¹. Κατὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τῆς στοᾶς ἀπεκαλύφθη ὅλος ὁ βόρειος τοῖχος. Οὗτος, εἰς ὕψος 1.40 μ. ἀπὸ τοῦ σφζομένου ἄνω πέρατος μέχρι τῆς ἐδράσεώς του, παχύνεται κατὰ 0.07 μ., ἀποτελούμενος ἐξ ἀργῶν λίθων μετ' ἐπιμελῶς ἀποδοθέντων ἀρμῶν ἐκ κεραμικοῦ κονιάματος. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ ἀνατ. τμήματος τῆς στοᾶς ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ἔχει ὡς ἐξῆς: α) φερτὸν χῶμα, β) στρώμα πάχους 0.80 μ. περιέχον ἄφθονα τεμάχια κεραμικοῦ κονιάματος, πλίνθους τινὰς καὶ σπαράγματα τοιχογραφιῶν μιμουμένων ὀρθομαρμάρωσιν, καὶ ἄλλα διακοσμητικὰ ἀδιάγνωστα θέματα.

Ἐκ τῆς συνθέσεως τῆς ἐπιχώσεως τεκμαίρεται ὅτι αὕτη οὔτε ἐκ καταστροφῆς προῆλθεν οὔτε σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου διεμορφώθη, ἀλλ' εἶναι τεχνητή. Ἐπεδιώχθη δηλονότι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ ἐπέκτασις τοῦ χώρου τοῦ ὀριζομένου ὑπὸ τοῦ νάρθηκος, τῆς ΒΔ. πύλης καὶ τῆς νοτίας πύλης τοῦ τρικλίτου δρόμου, κατὰ 3.00 μ. πρὸς Δυσμὰς μέχρι τοῦ τοίχου τοῦ ἰδρυθέντος ὡς ἀντερειατικοῦ.

ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπίχωσιν εἰς προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον διεκρίναμεν δύο ἐπιμήκεις μαρμαρολίθους ὀρθογωνίου τομῆς, οἵτινες ἔβαινον καθέτως πρὸς τὸν στυλοβάτην τῆς στοᾶς (πίν. 53α). Ἀποκαλυφθέντων τῶρα τούτων διεπιστώθη ὅτι ἔχουν σχῆμα παραλληλόγραμμον καὶ μετροῦν 3.40 μ. × 0.70 μ. καὶ 2.65 μ. × 0.60 μ., καθ' ὅλον δὲ τὸ μῆκος καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς ἄνω ἐπιφανείας εἶναι ἁδρῶς εἰργασμένοι διὰ βελονίου. Ἐχω τὴν γνώμην ὅτι πρόκειται περὶ βαθμίδων ἀνηκουσῶν εἰς κλίμακα, ἧτις ἔφερον ἀπὸ τοῦ παλαιότερου αἰθρίου ἄφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ Ὀκταγώνου, ἄφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ΒΔ. θύραν τῆς τρικλίτου στοᾶς. Ἡ κλιμαξ αὕτη ἀργότερον, ὅτε ἐπεξετάθη ὁ πρὸ τοῦ Ὀκταγώνου χώρος, κατηργήθη ἐπιχωσθεῖσα.

Ὁ βόρειος στυλοβάτης συνεχίζεται πρὸς Δυσμὰς ἀποκαλυφθεὶς καθ' ὅλον

1. ΠΑΕ 1966, σ. 55.

τὸ μῆκος αὐτοῦ, τὸ ὅποῖον εἶναι 21.93 μ. Κατὰ χώραν ἀνεφάνησαν τρεῖς πλάκες, αἵτινες ἐπεκάλυπτον αὐτόν, φέρουσαι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας των ἴχνη κεραμικοῦ κονιάματος ἐκ τῆς ἐδράσεως τῶν βάσεων τῶν κιόνων (διαστάσεις ἐκάστης πλακός: 1.20 μ. × 0.95 μ., 1.00 μ. × 0.95 μ., 1.50 μ. × 0.87 μ.).

Ἡ πρό τινων ἐτῶν γενομένη ὑπόθεσις ὅτι ὁ στυλοβάτης οὗτος ὡς καὶ ὁ παραλλήλως αὐτοῦ βαίνων νότιος ἐκάμπτοντο κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῶν ἀπόληξιν κατ' ὀρθὴν γωνίαν, ὁ μὲν πρὸς Νότον ὁ δὲ πρὸς Βορρᾶν, ἀπεδείχθη ἐκ τῶν πραγμάτων ὡς μὴ ὀρθή. Ἐκ τούτων, ὡς διεπιστώθη, ὁ μὲν νότιος ἀπολήγει εἰς ἰσχυρὸν κτιστὸν τοῖχον μετὰ τριῶν μαρμαρίνων ὑπολειφθεῖσων βαθμίδων ὀδηγουσῶν πιθανῶς εἰς δεύτερον ὄροφον, ὁ δὲ βόρειος εἰς τετράγωνον πεσσὸν ἀποκαλυφθέντα πρὸς τὸ παρὸν κατὰ τὸ ἥμισυ.

Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ αἰθρίου, προεξέχουσα κατὰ 4.20 μ. ἐκ τοῦ κανονικοῦ τετραγώνου αὐτοῦ, ὀρίζεται νοτίως, βορείως καὶ δυτικῶς ὑπὸ τριῶν τοίχων ὀργανικῶς συνδεδεμένων. Ἐκ τούτων ὁ βόρειος καὶ ὁ νότιος (ἔχοντες ἐκάτερος ἐξωτερικὸν μὲν μῆκος 5.10 μ. καὶ πᾶχος 1.20 μ., ἐσωτερικὸν δὲ 2.90 μ.), κάμπτονται εἰς ὀρθὴν γωνίαν ὁ μὲν πρὸς Νότον, ὁ δὲ πρὸς Βορρᾶν εἰς μῆκος 1.10 μ. Ὁ δυτικὸς καταλαμβάνει ὅλην τὴν πλευράν, μήκους 18.60 μ. (πίν. 53β). Ὅλοι οἱ τοῖχοι οὗτοι, οἵτινες ἀποτελοῦνται ἐξ ἐπιμελεστάτης ἀργολιθοδομῆς φέρουν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν παρειῶν καὶ κατὰ διαστήματα λείψανα ὀρθομαρμαρώσεως, συγκρατουμένης διὰ παχέος καὶ ἰσχυροῦ κεραμοκονιάματος. Τὸ δάπεδον τοῦ οὗτω διαμορφουμένου στενοεπιμήκους τούτου χώρου, ἦτο ἐστρωμένον διὰ πλινθίων καὶ παραλληλογράμμων πλακῶν ἐπὶ ἰσχυροῦ ὑδραυλικοῦ κονιάματος. Ὁμοίου κονιάματος ταινία ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τὰς βάσεις τῶν τοίχων ἔνθα οὗτοι ἐνοῦνται μετὰ τοῦ δαπέδου, τοῦθ' ὅπερ προϋποθέτει, ὅτι ὁ χώρος ἄλλοτε ἦτο διηρθρωμένος κατὰ τρόπον ὥστε εἶτε νὰ περιέχῃ μονίμως εἶτε νὰ δέχεται συνεχῶς ὕδωρ. Αἱ οἰκοδομικαὶ αὐταὶ ἐνδείξεις συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν τοῦ αἰθρίου διαμορφοῦτο κρηναῖον οἰκοδόμημα. Τὴν σκέψιν αὐτὴν ἐνισχύουν καὶ αἱ ἀκόλουθοι διαπιστώσεις καὶ τὰ εὐρήματα: α) Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς παρειᾶς τοῦ δυτ. τοίχου καὶ καθ' ὅλον τὸ σφζόμενον ὕψος αὐτοῦ, διεπιστώθησαν εἰς τρία σημεῖα πλατέα λείψανα ἰζήματος, πᾶχ. 0.05 μ. Τὰ ἀκραῖα ἀπέχουν ἐκ τῶν ἀκμῶν τοῦ τοίχου 4.00 μ. καὶ 4.20 μ., αἱ δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις εἶναι 3.10 μ. καὶ 3.22 μ. β) Εἰς τὸν χώρον τοῦτον, ἐκτὸς τῶν κρημισμάτων τῶν κειμένων ἀμέσως ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ ἀποτελουμένων ἐκ κεραμικοῦ κονιάματος καὶ ἐκ πολλῶν ὀγκωδῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, διεχωρίσθησαν ἐν ἀκέραιον τριγωνικῆς μορφῆς μαρμαρίνον κατασκευάσματα (πίν. 54α-β) καὶ ἐξ τεμάχια, μαρμαρίνα ἐπίσης, προερχόμενα ἀπὸ ὁμοία πρὸς τὸ πρῶτον τρίγωνον. Τὰ τέσσαρα ἐξ αὐτῶν συνανήκουν καὶ συνθέτουν ἐπίσης ὀρθογώνιον τρίγωνον (μῆκ. καθέτων πλευρῶν 0.92 μ. καὶ βάσεως 0.50 μ. × 0.50 μ.) (πίν. 55α). Κατὰ τὴν προσθίαν ὄψιν τὰ τρίγωνα ταῦτα φέρουν ἐπτὰ ἐπαλλήλους πριονωτὰς ὀριζοντίους ταινίας, εἰς

ἐκατέραν δὲ τῶν πλαγίων πλευρῶν ἀνάγλυφον παράστασιν δελφῖνος μετὰ κογχυλίου καὶ θαλασσίου μαλακίου. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ εἶναι ἀδρῶς εἰργασμένη διὰ ξοῖδος. Τὰ δύο ἔτερα τεμάχια ἀποτελοῦν τμήματα ἄλλου ὁμοίου πρὸς τὰ ἀνωτέρω τριγώνου. Πρόκειται περὶ «εὐρίπων» ἢ «καταρρακτῶν», ἡ παρουσία τῶν ὁποίων, συνδυαζομένη πρὸς τὴν ὑπαρξιν τῶν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ τοίχου ἰζημάτων, ὁδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι οἱ «εὐριποι» οὗτοι, ὡς καὶ ὁ μὴ δυνάμενος νὰ συγκροτηθῇ τρίτος, ἦσαν τοποθετημένοι ἐσωτερικῶς τοῦ τοίχου καὶ εἰς τὰ αὐτὰ σημεῖα ἔνθα εἰς τὴν ἐξωτερικὴν παρεῖαν τὰ ἰζήματα. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων καὶ τῶν εὐρημάτων νόμιμον εἶναι, πιστεύω, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ αἰθρίου ὑπῆρχε κρήνη παράλληλος κατὰ τὴν θέσιν καὶ τὸν προορισμὸν πρὸς τὴν τῆς βασιλικῆς Α τῶν Φιλίππων. Πῶς διεμορφοῦτο ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ ἐρευνωμένου κρηναίου κτίσματος καὶ εἰδικώτερον ποία ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτοῦ διάθρωσις δὲν εἶναι δυνατόν πρὸς τὸ παρὸν νὰ καθορισθῇ. Ὅπως δὲ ποτε θὰ συμβάλουν τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐφέτος μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων καὶ εἰς διάφορον ἐκάστοτε στάθμην πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια ἀποτελέσαντά ποτε γεῖσον ἢ θριγκόν. Εἶναι πεποικιλμένα δι' ὀδοντωτοῦ γεισιποδίσματος, ἀστραγάλου, σπειρομαϊάνδρου, λεσβίου καὶ ἰωνικοῦ κυματίου, ἀνθεμίων καὶ ἐλισσομένου βλαστοῦ (πίν. 56α-β). Ἡ τεχνικὴ τῆς ἐπεξεργασίας εἶναι ἡ τῆς Sidamara. Προέρχονται, ὡς διεπιστώσαμεν, ἐκ τῶν ἀνατολικῶν κτισμάτων τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς, χρησιμοποιοιθέντων ἐνταῦθα εἰς δευτέραν χρῆσιν. Ἐπίσης ἐκ τοῦ ἐντὸς καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀνασκαπτομένου χώρου περισυνελέγησαν τμήματά τινα κιόνων μικροτέρας τῆς τῶν κιόνων τῶν στοῶν περιμέτρου καὶ ἀποτμήματα ἰωνικῶν κιονοκράνων. Ἐκ τοῦ τομέως τούτου προέρχεται καὶ τὸ πέρυσιν εὑρεθὲν θωράκιον¹, τοῦ ὁποίου ἡ μία τῶν ὀψεων μεταγενεστέρως καὶ διὰ δευτέραν χρῆσιν διεκοσμήθη διὰ σταυροῦ (πίν. 57). Ἡ θέσις εἰς ἣν ἔκειτο τοῦτο, τὸ λεπτὸν ἰζημα τὸ ἐπικεκολλημένον ἐπὶ τῆς ἀρχῆθεν κοσμηθείσης ὀψεως (πίν. 58) καὶ αἱ διαστάσεις του, ἀποτελοῦν τεκμήρια πείθοντα ὅτι τὸ θωράκιον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸ ἀποκαλυπτόμενον κρηναῖον οἰκοδόμημα.

3. ΟΙ ΝΑ. ΤΟΥ ΠΡΟΠΥΛΑΟΥ
ΧΩΡΟΙ Δ ΚΑΙ Ε

¹ Ἀνατολικῶς τοῦ προπύλου τοῦ αἰθρίου ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη εἰς τὰ διαμερίσματα Δ καὶ Ε καὶ εἰς τὴν ἐμπορικὴν ὁδὸν τὴν διερχομένην πρὸ τοῦ προπύλου.

Εἰς τὸν χώρον Δ ἡ ἔρευνα ἤρchiσεν ἀνατολικῶς τοῦ δυτικοῦ τοίχου, εἰς ἀπόστασιν 5.80 μ. ἐκ τῆς παραστάδος, ἣτις ἀνεφάνη κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον. Ἐναντι αὐτῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.30 μ. διεπιστώθη παράλληλος παραστάς σφῆζομένη εἰς ὕψος 0.70 μ. Ἀμφότεραι ἔχουν τὴν αὐτὴν τοιχοδομίαν ἐξ ἀργῶν πλίνθων, συνιστῶσαι τὴν ἐκ Βορρᾶ θύραν τοῦ διαμερίσμα-

τος. Οὐδὸς δὲν ἀνευρέθη εἰμὴ μόνον ἡ ὑποδομὴ αὐτοῦ ἐξ ἀργολιθοδομῆς ὕψ. 0.20 μ. Ἐτέρα θύρα, εἰς ἀπόστασιν 0.85 μ. ἐκ τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ὑπάρχει εἰς τὸν αὐτὸν βόρειον τοῖχον, ἔχουσα ἀνοιγμα 1.35 μ. Ὁ οὐδὸς καὶ ἐνταῦθα ἐλλείπει διατηρουμένης μόνον τῆς ὑποθεμελιώσεως αὐτοῦ ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ κεραμοκονιάματος. Τρίτη θύρα ἄνευ κατωφλίου, πλάτ. 1.30 μ., εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον ὁδηγεῖ πρὸς τὸ πρόπυλον.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν δωμάτιον Δ, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 3.90 μ. × 9.70 μ. × 3.80 μ. × 9.70 μ., παρουσιάζει ἀρκετὰς δυσκολίας διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν κατὰ περιόδους μετασκευῶν. Εἰς αὐτὰς ὀφείλονται αἱ διαφοραὶ εἰς τε τὰς διαστάσεις καὶ τὴν δομὴν τῶν τοίχων. Καὶ οἱ τέσσαρες τοῖχοι συνίστανται ἐξ ἀργολιθοδομῆς ἀλλὰ διαφόρου συνθέσεως καὶ ὕφους. Τοῦ βορείου τοίχου ἡ κατασκευὴ ἐξ ἀργολιθοδομῆς, ἐγγωνίων λίθων καὶ πλινθοδομῆς εἶναι λίαν ἐπιμελής· τοῦ νοτίου καὶ βορείου ὑπολείπεται αἰσθητῶς τῆς προηγούμενης· ἡ δομὴ τέλος τοῦ ἀνατ. τοίχου ἀποτελεῖται ἐκ προχείρου ἀργολιθοδομῆς μεθ' ἀπλοῦ ἀμμοκονιάματος. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω δομικῶν διαφορῶν ὁ δυτικὸς τοῖχος ἐπικολλᾷται ἐπὶ τοῦ βορείου, ὁ δὲ ἀνατολικὸς δεικνύει τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ἱδρυσίν του μὴ ἐνούμενος οὔτε μετὰ τοῦ βορείου οὔτε μετὰ τοῦ νοτίου. Ἡ ἀπουσία ὀργανικῆς συνοχῆς τῶν τοίχων μετ' ἀλλήλων καὶ ἡ διάφορος, ὡς περιεγράφη, δομὴ των, ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ διαμέρισμα Δ διεμορφώθη, ὡς ἔχει τοῦλάχιστον, εἰς δύο περιόδους. Εἰς τὴν πρώτην περίοδον, εἰς ἣν καὶ τὸ ἡμικυκλικὸν πρόπυλον, καταγράφω τὸν βόρειον τοῖχον, εὕρισκόμενον ἐν ἰσογραμμῇ καὶ ὀργανικῇ ἐνότητι μετὰ τῆς ΝΑ. ἀπολήξεως τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ προπύλου. Ἐπομένως ὡς βέβαιον πρέπει νὰ ληφθῇ ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος ἦτο τὸ πρῶτον ὁ ἐξωτερικὸς τῶν πρὸς Βορρᾶν αὐτοῦ ἐκτεινομένων κτισμάτων καὶ πρὸ αὐτοῦ διήρχετο ἡ ἐμπορικὴ ὁδός, ἔχουσα τότε τὸ τῆς ἀφετηρίας αὐτῆς πλάτος, ἦτοι 9.45 μ., ἀντὶ τοῦ νῦν περισταλμένου 5.20 μ., ἕνεκα τῆς ἐπ' αὐτῆς ἱδρύσεως τμήματος τοῦ προπύλου καὶ τῶν ἀποκαλυπτομένων ἀνατολικῶς αὐτοῦ κτισμάτων. Τὴν γνώμην μου αὐτὴν ἐνισχύουν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων (βλ. κατωτέρω), καὶ αἱ ἐπόμεναι δύο παρατηρήσεις. Εἰς παλαιότεραν ἔρευναν τοῦ χώρου Δ ἀνεφάνη ὑπὸ τὸ ἐκ χώματος δάπεδον τμήμα τοῦ παλαιοῦ ὁδοστρώματος, ἐπὶ τῶν νῦν δὲ μαρμαρολίθων αὐτοῦ ἐδράζεται ἐν πολλοῖς ὁ νότιος τοῖχός του. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰς δευτέραν περίοδον πρέπει νὰ ἀνήκουν ὁ δυτικὸς καὶ νότιος τοῖχος, ἔχοντες ὡς ἐρρήθη, τὴν αὐτὴν δομὴν καὶ ὀργανικὴν μετ' ἀλλήλων σύνδεσιν. Ἄλλ' ὁ νότιος τοῖχος δὲν περιορίζεται μόνον εἰς μῆκος 10.40 μ., ὅσον ἀπῆρτετο διὰ νὰ περιορίσῃ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τὸ διαμέρισμα Δ. Προεκτείνεται ἄνευ διακοπῆς εἰς μῆκος μέγα (37.50 μ.) παραλλήλως καὶ εἰς ἀπόστασιν 3.70 μ. ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ, ἐνούμενος μετὰ τοῦ δακτυλίου τῆς κόγχης αὐτοῦ. Συγχρόνως πρὸς τὴν ἱδρυσίν του διεμορφώθη τὸ διαμέρισμα Δ, προστεθέντος ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ἀσυνδέτως τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐσημειώθη, διαφέρει τῶν ἐτέρων δύο, τοῦ δυτικοῦ καὶ

τοῦ νοτίου, κατὰ τὴν δομὴν. Ἐκ τῆς μορφῆς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ διαμερίσματος Δ φαίνεται ἡ ἐκ πυρκαϊᾶς καταστροφή. Ἐκτὸς τῶν πολλῶν ἐν συμφορμῇ μετὰ χώματος ἀργῶν λίθων προερχομένων ἐκ τῶν ἄνω τμημάτων τῶν τοίχων, τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐν τεμαχίοις, ὑάλου καὶ στρώματος καταπεσούσων κεραμίδων, εἰς πολλὰ σημεῖα ὑπάρχουν ἔντονα ἔχνη πυρός, ἤτοι σωροὶ τέφρας, ἀπληθρακωμένα ξύλα, ἡμαυρισμένοι λίθοι καὶ πλίνθοι. Ἐκ τοῦ δωματίου τούτου, περισυνελέγησαν εἰς βάθος 1.25 μ. ἀπὸ τὸ σφζόμενον ὕψος τῶν τοίχων δύο νομίσματα, τὸ μὲν Ἀναστασίου (495 - 517), τὸ δ' ἕτερον τοῦ Ἰουστίνου Α' (517 - 527).

Ἐν εἰσέτι ἀδιευκρίνητον σημεῖον ἀπομένει: ἡ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ βορείου τοίχου τοῦ διαμερίσματος Δ ὑπάρχουσα θύρα. Καὶ τὸ ἀνοιγμα τοῦτο ὅτε ἰδρῦθη ὁ δεῦτερος ναὸς πρέπει νὰ ἐφράχθῃ διὰ νὰ μεταβληθῇ ὁ ἀνατ. τοῖχος εἰς ἀντερεισματικόν. Τούτου ὑπῆρχεν ἀνάγκη διὰ τὴν πλήρωσιν διὰ φερτῶν χωμάτων, λίθων καὶ γενικῶς κρημνισμάτων, ἵνα οὕτω σχηματισθῇ ἐπ' αὐτοῦ ὑψηλότερας στάθμης ἐπίπεδον πρὸς ἐπέκτασιν μέχρι τῆς νοτίας ἰσογραμμῆς τοῦ κυρίως ναοῦ τοῦ στενοεπιμήκους αὐτοῦ νάρθηκος. Ἀντένδειξις εἰς τὴν ἀνωτέρω γνώμην εἶναι ὅτι τὸ ἀνοιγμα τοῦτο ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐλεύθερον καὶ οὐχὶ πεφραγμένον. Ἀλλ' ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν καταστροφὴν, ἣτις μετέβαλεν εἰς ἄμορφον σωρὸν τὸ ὅλον μεγαλοπρεπὲς συγκρότημα τοῦ Ὀκταγώνου, ἰδιαίτερος ὅμως τὴν παντελεῖ σχεδὸν ἐξαφάνισιν μέχρι τῶν θεμελίων, τὴν διαπιστουμένην κατὰ τὴν νοτίαν καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν ΝΔ. πλευρὰν καὶ περὶ τὴν γωνίαν αὐτῆς, τότε εὐεξήγητος, νομίζω, εἶναι καὶ ἡ μερικὴ καταστροφὴ τοῦ ἀνατ. τμήματος τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἀμέσως παρὰ τὸν ὀκτάγωνον ναὸν δωματίου Δ καὶ ἡ κατάρρευσις καὶ ἐξαφάνισις τοῦ προχείρου μᾶλλον φράγματος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀνοιγματος.

Τὸ διαμέρισμα Ε, περιοριζόμενον δυτικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ τοίχου τῆς ἀνατ. πλευρᾶς τοῦ ἡμικυκλικοῦ προπύλου, βορείως, νοτίως καὶ ἀνατολικῶς ὑπὸ τοίχων πάρχους μὲν 0.80 μ., μήκους δὲ 7.00 μ., 5.40 μ. καὶ 3.00 μ. ἀντιστοίχως, ἐχρησίμευσε καὶ ὡς ἀντέρεισμα τοῦ ἀνωτέρω προπύλου (πίν. 59α). Κατὰ τὴν ἀνατ. αὐτοῦ πλευρὰν ἠνοίγετο θύρα, ἣτις εἰς τὴν περίοδον τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ὀκταγώνου ἐφράχθη, ἐναπομεινάσης τῆς μιᾶς μόνον εἰς τὸν νότιον τοῖχον εἰσόδου, ἣτις ἄλλοτε μὲν ὠδῆγει εἰς τὴν διερχομένην πρὸ αὐτῆς ὁδόν, ἀργότερον δὲ, κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον, εἰς τὸ διαμέρισμα Δ. Κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ χώρου Ε ἀνεφάνη παραστάς, διαστ. 1.50 μ. × 0.50 μ., ἐδραζομένη ἐπὶ ρωμαϊκοῦ ἐπιστυλίου φέροντος ἀνάγλυφον ταινίαν ἐκ κισσοφύλων. Εἶναι ἴση κατὰ τὸ μέγεθος καὶ εὗρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον (ΝΑ. γωνίαν) τῆς ἀναφανείσης κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1970 εἰς τὸ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ προπύλου δωματίου Β. Ἀμφότεραι αἱ παραστάδες ἐνίσχυνον τὴν ἀντερεισματικὴν ἀποστολὴν τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ προπύλου διαμερισμάτων.

Ἡ στρωματογραφικὴ διάταξις τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δωματίου τούτου εἶναι

περίπου ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ χώρου Δ, ἦτοι εἰς τὸ ἀνώτατον στρῶμα, 0.30 μ. ἐκ τοῦ σφζομένου ὕψους τῶν τοίχων, λίθοι ἀργοὶ καὶ τινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, εἰς τὸ δεύτερον, πάχ. 0.90 μ., σὺν τοῖς ἀνωτέρω καὶ κέραμοι καλυπτῆρες καὶ στρωτῆρες, ἥλοι διαφόρων μεγεθῶν καὶ τέλος εἰς τὸ κατώτατον, πάχ. 0.20 μ., πολλὴ τέφρα, ξυλάνθρακες καὶ τεμάχια πλίνθων καὶ κεράμων ἀμαυρά. Ἐπίσης εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν τοίχων δηλοῦται ἡ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς καταστροφή. Ἐκ τοῦ διαμερίσματος τούτου περισυνελέγησαν: θραύσματα ὑαλίνου ἀγγείου, ἀρυβαλλοειδὲς ἀγγεῖον μετὰ πρασίνης ἐφυαλώσεως, τμήμα ἀνδρικοῦ ἀγάλματος ("Ἀδωνις;), ὕψ. 0.35 μ., διατηρούμενον ἀπὸ τῆς ὀσφύος μέχρι τοῦ ἄνω τμήματος τῶν μηρῶν καὶ τεμάχιον ὀρειχάλκου, διαστ. 0.85 μ. × 0.45 μ., φέρον κατὰ μῆκος ραβδώσεις· ἐπίσης νομίσματα χαλκᾶ: Μεγ. Κωνσταντίνου εἰς βάθ. 1.95 μ., Θεοδοσίου Α' εἰς βάθ. 1.67 μ., τριάκοντα νομίσματα ἐξ ὧν ἓν μόνον εὐδιάκριτον, Ἀρχαδίου εἰς βάθ. 1.85 μ., Τιβερίου Μαυρικίου εἰς βάθ. 1.95 μ. καὶ Κωνσταντίνου Ζ' εἰς βάθος 0.50 μ.

Συγχρόνως ἡ ἔρευνα συνεχίσθη κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ Ὀκταγώνου καὶ ἐπεξετάθη ἀνατολικῶς. Καθ' ὅλον τὸν χώρον ἡ ἐπίχωσις, ὡς ἐξηκριβώθη, εἶναι τεχνητή, προορισμὸν ἔχουσα τὴν πλήρωσιν τοῦ μεταξὺ τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου καὶ τοῦ Ὀκταγώνου κενοῦ πρὸς διαμόρφωσιν τῆς νοτίας στοᾶς. Ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ πρόκειται περὶ φερτῶν ὑλικῶν βεβαιοῦται διὰ τῶν κάτωθι: Εἰς βάθος 0.50 μ. ἐκ τῆς στάθμης τοῦ οὐδοῦ τῆς ΝΔ. πύλης τοῦ ναοῦ εὐρέθησαν πλούσιον κεραμικὸν κονίαμα, εἴτε ἐν πλήρει διαλύσει εἴτε εἰς συμπαγῇ μεγάλα τεμάχια, τμήματα ψηφιδωτῶν ἐντοιχίων καὶ δαπέδου καὶ πολλὰ ψηφίδες εἰς σωρούς, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγαι προσκεκολλημέναι ἢ μᾶλλον συμπεπιεσμέναι ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς παρειᾶς τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ Ὀκταγώνου. Αἱ ψηφίδες αὗται, ἅλλαι μὲν μικρῶν διαστάσεων, ἅλλαι δὲ πολὺ μεγαλύτεραι, ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν, διακρίνονται διὰ τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν χρωμάτων. Τινὲς τούτων εἶναι ἐκ μαργάρου. Ἐπίσης δὲν εἶναι ὀλίγα καὶ τὰ σπαράγματα τοιχογραφιῶν μιμουμένων ὀρθομαρμάρωσιν ἢ ἐχουσῶν ἀνθικὴν διακόσμησιν. Τὸ κατώτατον στρῶμα ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων ἀργῶν λίθων καὶ τινων ἀσημάντων καὶ ἀμόρφων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Εἰς τὸν τομέα τοῦτον συνεχίσθη συγχρόνως ἡ πρὸς Ἀνατολὰς ἀποκάλυψις τῆς «ἐμπορικῆς ὁδοῦ» εἰς μῆκος 6.50 μ. Ἐπὶ τοῦ καταστρώματος καὶ δὴ καὶ ὅπου ἦσαν κατεστραμμένοι οἱ μαρμαρόλιθοι, παρατηρήθη πολλὴ λατὺπη προερχομένη ἐκ τῆς πτώσεως ἐπ' αὐτῶν κρημνισμάτων περιεχόντων ὀγκώδεις ἀργοὺς λίθους, διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ μεγάλων διαστάσεων πλίνθους (0.39 μ. × 0.49 μ. × 0.04 μ.).

4. ΕΓΝΑΤΙΑ Ἐθεωρήθη σκόπιμον ἡ ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας περαιτέρω ἔρευνα, ἥτις κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρελθόντος ἔτους διηυκρίνησε πολλὰ ἀμφιλεγόμενα σημεῖα, σχετιζόμενα κυρίως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ἣν εἶχεν ἡ ὁδός.

Πρὸς ἔλεγχον τῶν συμπερασμάτων, ἅτινα ἐξετέθησαν ἐν ΠΑΕ 1971, σ. 83 κέ. καὶ διασάφησιν τοῦ προορισμοῦ τῶν πολλῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν ἀνευρεθέντων ἐν συμφυρμῷ μετὰ τῶν κρημνισμάτων, συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν αὐτὸν χώρον, προεκταθεῖσα ἐν συνεχείᾳ πρὸς Ἀνατολάς.

Εἰς ὕψος 0.90 μ. ἐκ τοῦ ὁδοστρώματος, διεπιστώθησαν στρῶμα κεραμικοῦ κονιάματος, κάτωθι αὐτοῦ κρημνίσματα, συνιστάμενα ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ μεγάλων πλίνθων πάχ. 0.04 μ., ἐνῷ εἰς τὸ τελευταῖον στρῶμα τὸ ἐπικαθήμενον ἐπὶ τῶν μαρμαρολίθων τῆς ὁδοῦ πολλαὶ πλίνθοι φέρουσαι ἐπ' αὐτῶν ἐπικεκκολλημένον παχὺ κονίαμα. Αἱ τελευταῖαι αὗται, λεπτότεραι (πάχ. 0.03 μ.) τῶν ἄλλων, προέρχονται πιθανώτατα ἐκ διαλελυμένων τόξων, ὡς δηλοῖ τὸ ἐπ' αὐτῶν κονίαμα, λεπτυνόμενον κατὰ τὴν μίαν στενὴν πλευράν. Κατὰ πυκνὰ διαστήματα ἐπὶ τῶν κατωτάτων κρημνισμάτων καὶ ἐπὶ τῶν μαρμαρολίθων τῆς ὁδοῦ ὑπῆρχον ἔντονα ἴχνη πυρός.

Καθαρθείσης τῆς ὁδοῦ ἐκ τοῦ ὕλικου μέχρι τῆς συμβολῆς αὐτῆς πρὸς τὴν ἀπαρόδον Β, ἀνεφάνη βορείως καὶ καθ' ὅλην τὴν πλευράν τῆς Ἑγνατίας, ἥτοι εἰς μῆκος 10.50 μ., τοῖχος χθαμαλός, ὕψους μόλις 0.30 μ., καλῶς ὠκοδομημένος, χρησιμεύων ὡς κρηπὶς. Ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐν ἔσοχῇ ± 0.15 μ. ἐδράζονται πεσσοὶ (πίν. 59β), ἐξ ὧν τέσσαρες ἀπεκαλύφθησαν. Οὗτοι παρουσιάζουν λίαν ἐπιμελεμένην τοιχοδομίαν ἐξ ἐγγωνίων λίθων καὶ πλίνθων φέροντες εἰς τὴν προσθίαν ὀψιν ἐπίχρισμα ἐκ λεπτοῦ κονιάματος. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ τελευταῖος πρὸς Ἀνατολάς πεσσός, παρὰ τὴν συμβολὴν Ἑγνατίας καὶ παρόδου Β, εἶναι πλατύτερος τῶν ἀναφανέντων ἐτέρων τριῶν. Ἐνῷ δηλονότι ὁ πρῶτος ἔχει μῆκος 1.80 μ., οἱ ὑπόλοιποι μετροῦν 1.40 μ. Διαφορὰ διεπιστώθη καὶ εἰς τὰς ἀποστάσεις μεταξὺ τῶν πεσσῶν. Ὁ ἀκραῖος ἀπέχει ἐκ τοῦ ἐπομένου 1.60 μ., οἱ δὲ ἄλλοι 1.30 μ. ἀπ' ἀλλήλων. Οὕτω διαμορφοῦται καθ' ὅλην τὴν μεταξὺ τῶν δύο παρόδων Α καὶ Β ἑκτασιν τῆς Ἑγνατίας πεσσοστοιχία ἐξ ἐννέα πεσσῶν, ἐχόντων τῶν τε ἐνδιαμέσων καὶ τοῦ πρὸς Δυσμὰς ἀκράιου τὰς αὐτὰς πρὸς τοὺς ἀποκαλυφθέντας διαστάσεις. Θὰ ἐπετρέπετο ἡ εἰκασία ὅτι τὰ ἀναφανέντα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα συνιστοῦν τὴν πρόσοψιν τοῦ ἐκεῖσε τῆς Ἑγνατίας κτηρίου ἢ πεσσοστηρίκτου στοᾶς κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ. Ἀλλ' ἀντενδείξεις πρὸς τὰς ἀνωτέρω ὑποθέσεις ὑπάρχουν ἰσχυραί, προερχόμεναι ἀπὸ αὐτὰ ταῦτα τὰ εὐρήματα.

Ἀνεφέρθη ἤδη¹ ὅτι «μεταξὺ αὐτῶν (τῶν κρημνισμάτων) ἀνεφάνησαν δύο τμήματα τόξων ἐκ πλινθοδομῆς, ἐξ ὧν τὸ ἐν καλῶς διατηρούμενον ἔχει χορδὴν 2.58 μ. καὶ βέλος 0.43 μ., τὸ δ' ἕτερον προέρχεται ἀπὸ τοξοστοιχίαν διότι εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς αὐτοῦ διετηρήθησαν αἱ γενέσεις τόξων. Πρὸς τὰς

1. ΠΑΕ 1971, σ. 84.

τοξωτάς αὐτάς πλινθοκτίστους κατασκευὰς συνδέεται καὶ τὸ πλῆθος τῶν κιόνων, τῶν βάσεων αὐτῶν καὶ τῶν κιονοκρανίων, ἀπάντων ἰωνικῶν, τὰ ὁποῖα ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν βόρειον ἐπίσης πλευρὰν τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ, συμπεφυρμένα μετὰ τῶν κρημνισμάτων καὶ κατακείμενα ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον»¹. Ἀληθῶς εἰπεῖν ἐπλανήθη ὑποθέσας κατ' ἀρχὰς ὅτι πρόκειται περὶ στωικοῦ κτηρίου μετὰ κιονοστοιχίας εἰς τὴν πρόσοψιν, διότι ἐστηρίχθη μόνον εἰς τὰ ἀναφανέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Τώρα ἡ ὑπαρξίς τῶν πεσσῶν ἐπιβάλλει ἄλλην ἐρμηνείαν καὶ λύσιν οὐχὶ τόσον ἀπλῆν. Οἱ ἀνευρεθέντες κίονες κατὰκεινται σχεδὸν εἰς τὰ μεταξὺ τῶν πεσσῶν ἀνοίγματα. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνευρεθὲν πέρυσι ἀκέραιον τόξον ὡς καὶ ἄλλα ὅμοια, ὡς συμπεραίνεται, πρὸς αὐτό, χορδῆς 2.58 μ., εἶναι δυσανάλογα πρὸς τὰς ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις, μῆκ. 1.40 μ. ἢ 1.80 μ., τῶν πεσσῶν. Οὕτω, δύο λύσεις βάσει τῶν νῦν δεδομένων εἶναι δυνατὸν νὰ δοθοῦν: α) "Ὅτι οἱ πεσσοὶ ἐχρησίμευον ὡς βάρθρα τῶν κιόνων, ὁπότε ἡ ἀπόστασις τῶν μεταξονίων αὐτῶν μετρεῖ 3.00 μ. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ πάχος τοῦ τόξου καὶ αἱ προεξοχαὶ τῶν ἐπιθημάτων εἰς ἀμφοτέρους τοὺς κίονας, τότε τὸ εὑρεθὲν καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ τόξα γεφυρώνουν ἀπολύτως τὰ μετακίονια. Ἀλλὰ ἡ λύσις αὕτη δὲν ἱκανοποιεῖ διότι οἱ ὡς ὑποτιθέμενα βάρθρα (postamenta) τῶν κιόνων ὑπάρχοντες πεσσοὶ εἶναι δυσανάλογως πλατεῖς ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀποκαλυφθείσας βάσεις. β) "Ὅτι πρόκειται περὶ διωρόφου κτηρίου, τοῦ ὁποίου τὸ μὲν κάτω τμήμα τῆς προσόψεως ἀπετελεῖτο ἐκ τοξωτῆς πεσσοστοιχίας, τὸ δὲ ἄνω ἐκ κιονοστοιχίας γεφυρουμένης διὰ τόξων. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὕτη μορφή, συνήθης κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν περίοδον καὶ τὴν ὀψιμον ἀρχαιότητα, συνδυάζεται ἀπολύτως μὲ τὴν μνημειακὴν διαμόρφωσιν τῶν σπουδαιοτέρων ὁδῶν καὶ γενικώτερον τῶν πόλεων.

Συνεχιζομένης τῆς ἐκσκαφῆς ἐπὶ τῆς Ἑγνατίας ἡνοιξα εἰς τὴν διασταύρωσιν ταύτης μετὰ τῆς παρόδου Β, ὄρυγμα πρὸς διερεύνησιν τοῦ ἀποχετευτικοῦ συστήματος τῶν ὁδῶν (πίν. 55β). Κάτωθι πλακὸς τῆς παρόδου, ἥτις, ἀποκεκρουμένη κατὰ τὸ ἥμισυ, διατηρεῖ ἡμικυκλικὸν ἄνοιγμα, ἀποτελοῦν τμήμα κυκλικῆς ὁπῆς διαμ. 0.55 μ., διεπιστώθη τὸ σημεῖον συμβολῆς τῶν δύο ἀγωγῶν. Ἐκ τούτων ὁ τῆς παρόδου Β, προερχόμενος ἐκ Βορρᾶ καὶ ἀποκαλυφθεὶς εἰς μῆκος 2.84 μ., ἔχει πλάτος 0.40 μ. καὶ ὕψος 1.51 μ. Ὁ ἀγωγὸς τῆς Ἑγνατίας εἶναι, ὡς φυσικόν, πλατύτερος (0.72 μ.), ἔχων τὸ αὐτὸ πρὸς τὸν προηγούμενον ὕψος. Τὰ τοιχώματα ἀμφοτέρων συνίστανται ἐξ ἀργῶν λίθων μετὰ κεραμικοῦ κονιάματος, ὁ δὲ πυθμὴν τῶν ἐκ μικρῶν ἀσυντάκτων λίθων ἄνευ συνδετικοῦ κονιάματος. Εἰς τὸ ἀνατ. σκέλος τοῦ ἀγωγοῦ τῆς Ἑγνατίας παρατηρεῖται ἀνύψωσις τοῦ πυθμένος κατὰ 0.10 μ., ἐνῶ εἰς τὸ δυτικόν ἡ ὑπερύψωσις εἶναι πολὺ μεγαλύτερα. Αἱ παρατηρούμεναι διαφοραὶ τῆς στάθμης τοῦ πυ-

1. ΠΑΕ 1971, πίν. 103α-β.

θμένος ἐπεβάλλοντο διὰ τὴν καλὴν λειτουργίαν αὐτῶν διὰ τῆς ἀνασχέσεως τῆς ὀρμῆς τῶν ὑδάτων. Ἡ αὐτὴ περίπου διαμόρφωσις συναντᾶται καὶ εἰς τὸν ἀγωγὸν τῆς παρόδου, ἔνθα αὕτη ἐνοῦται μετὰ τῆς Ἑγνατίας. Διὰ τὴν ὑπερύψωσιν καὶ ἐνταῦθα τῆς στάθμης τοῦ ἀγωγοῦ χρησιμοποιοῦνται ἀργοὶ λίθοι ὡς ὑπόβαθρον, ἐφ' οὗ στηρίζεται ἡ ἰσχυρὰ ἐξ opus caementicium τοῦ πυθμένος δομῇ.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ

7. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑΙ ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ ΕΝ ΘΡΑΚΗ

(Πίν. 60-66)

Ἐπανελήφθησαν ἐφέτος διὰ δευτέραν ἀνασκαφικὴν περίοδον μὲ χρηματοδότησιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας αἱ ἀρξάμεναι κατὰ τὸ ἔτος 1969 ὑπὸ τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀνασθηλώσεως καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ γράφοντος¹ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς δύο προϊστορικὰς ἀκροπόλεις τοῦ νομοῦ Ροδόπης. Αἱ προϊστορικαὶ αὗται ἀκροπόλεις εἰς Ἀσὰρ Τεπέ καὶ Ἀγ. Γεώργιον Μαρωνείας, εἶχον τοπογραφηθῇ καὶ ἀποτυπωθῇ κατὰ τὸ ἔτος 1971². Αἱ ἐνταῦθα δημοσιευόμεναι γενικαὶ κατόψεις βασιζονται εἰς τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ ἔτους 1971, αἱ δὲ διαφοραὶ καὶ προσθῆκαι ὀφείλονται εἰς τὰς νέας ἀνασκαφικὰς ἐρεῦνας³ καὶ εἰς τὸν ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπὶ τόπου ἑλεγχον τῶν σχεδίων.

ἈΣΑΡ ΤΕΠΕ⁴ Ἡ ἀνασκαφὴ περιωρίσθη εἰς τὸ κεντρικὸν τμῆμα τῆς ἄνω ἀκροπόλεως, εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς δύο κυκλικὰ κτίσματα (εἰκ. 1, πίν. 60α-β).

Εἰς τὸ κέντρον τῆς ἄνω ἀκροπόλεως (εἰκ. 1, D) ἡ ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κτίσματος (εἰκ. 2) τοῦ χαρακτηριζομένου⁵ ὡς ἑλλειψοειδοῦς, ἡ ὁποία ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι εὐθεῖα καὶ ὄχι καμπύλη ὡς ἀρχικῶς ὑπετέθη. Ἐντὸς τοῦ κτίσματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἡ ἔδρα τοῦ ἡγεμόνος τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως, κατεσκευάσθη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους δωμάτιον, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 4.90 × 3.50 μ., μὲ εἴσοδον ἀπὸ Δυσμῶν. Πρόκειται πιθανώτατα περὶ ναυδρίου (εἰκ. 2, B καὶ πίν. 61α). Οἱ τοῖχοι τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοῦ κτίσματος ἔχουν πλάτος 0.80 μ. οἱ πλευρικοὶ καὶ

1. Ε. ΠΕΝΤΑΖΟΣ, ΠΑΕ 1971, σ. 90 - 93, 97 - 101.

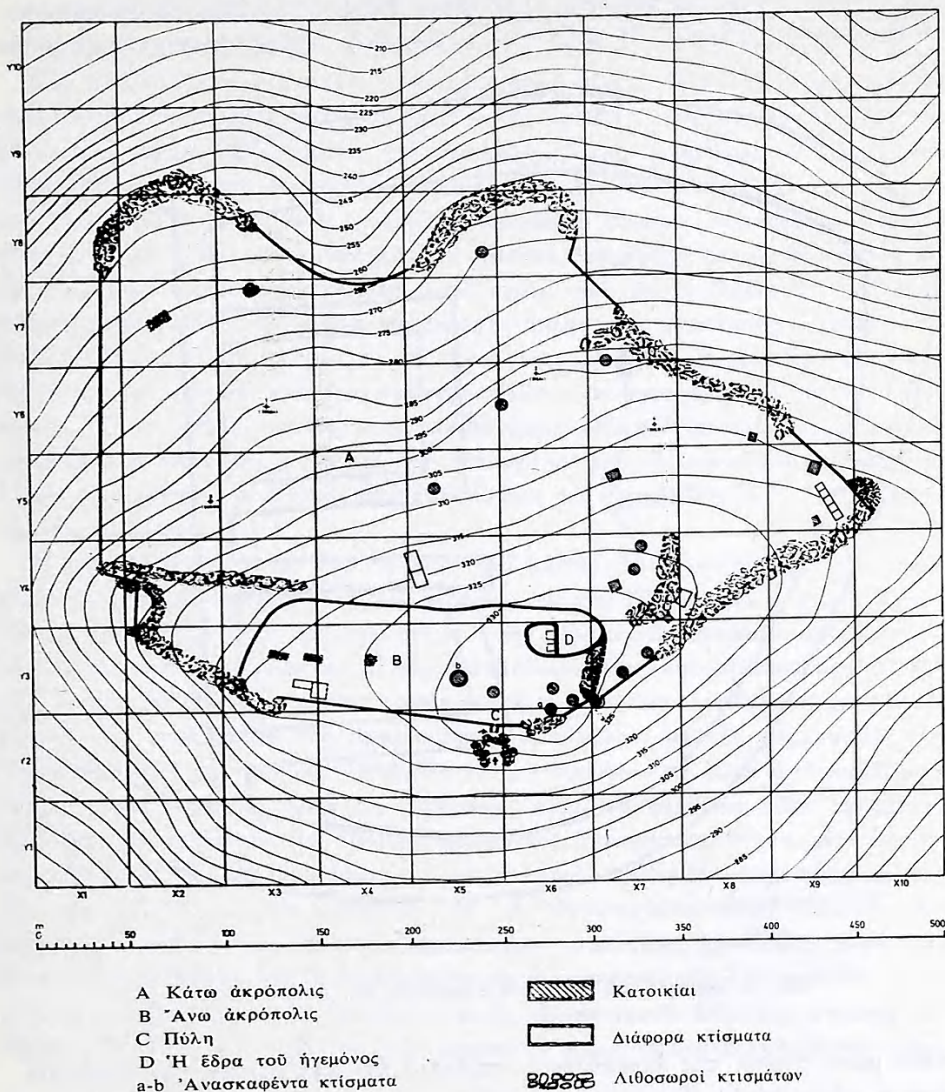
2. Αὐτόθι σ. 86, σημ. 2.

3. Πολλὰ εὐχαριστίαι ὀφείλονται εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ν. Κοντολέοντα, εἰς τὸ ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον τοῦ ὁποίου ὀφείλεται ἡ συνέχισις τῶν ἐρευνῶν, καὶ εἰς τὸν προϊστάμενον τῆς ἐφορείας κ. Δ. Τριαντάφυλλον διὰ τὴν ἐν γένει συμπαράστασιν. Ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Κωνσταντινίδης εἶχεν ἀναλάβει τὸ ἐπίπονον ἔργον τῆς προετοιμασίας καὶ παρακολούθησε τῶν ἐργασιῶν καὶ ἡ κ. Μ. Βαϊκούση - Ἀθανασιάδην τὴν ἐπιτυχῇ διόρθωσιν τῶν παλαιῶν σχεδίων καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νέων. Ἐντεῦθεν εὐχαριστῶ ἀμφοτέρους.

4. Τὸ τοπωνύμιον εἶναι τουρκικὸν καὶ σημαίνει κρεμαστὸς βράχος.

5. ΠΑΕ 1971, σ. 92.

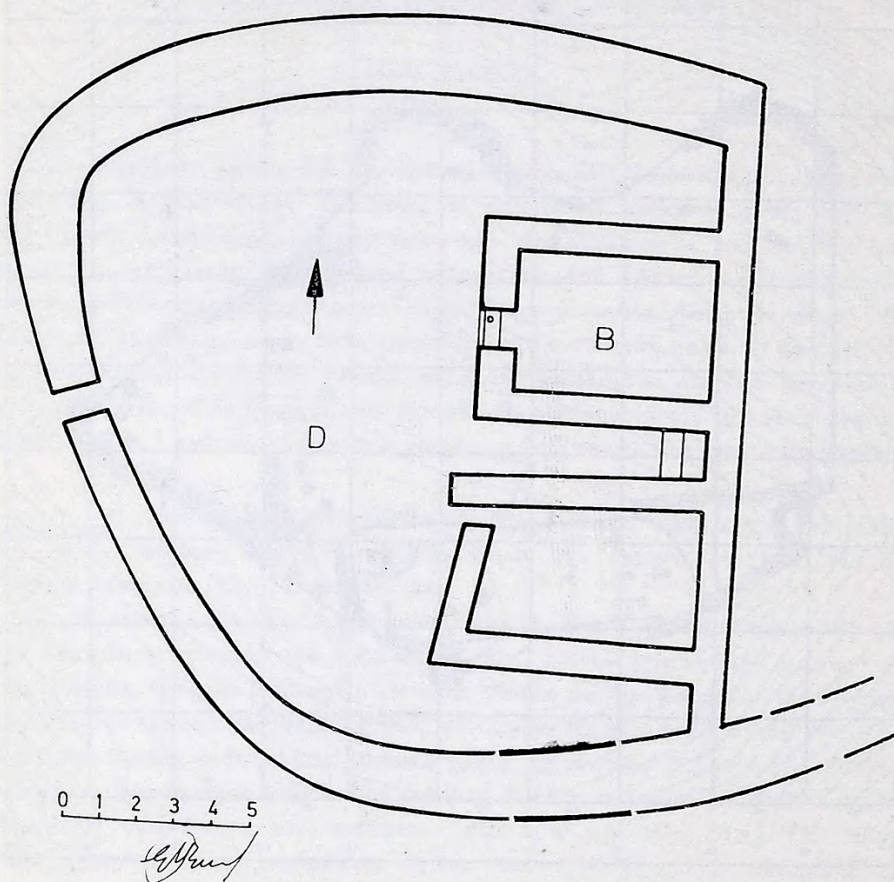
0.90 μ. οἱ ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου καὶ εἶναι ἐκτισμένοι ἐξ ἀργῶν λίθων μετὰ πηλοῦ καὶ κεράμων. Οἱ τοῖχοι τοῦ κτίσματος ἔφερον πιθανῶς ἐσωτε-

Εἰκ. 1. Ἡ προϊστορικὴ ἀκρόπολις τοῦ Ἀσάρ - Τεπέ.

ρικῶς ἐπίχρισμα ἐκ πολυχρώμου κονιάματος, τοῦ ὁποίου πολλὰ τεμάχια εὑρέθησαν εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν του (πίν. 61β). Εἰς τὴν εἰσόδον ἐσώθη τὸ ἐκ λίθου ἀδρῶς εἰργασμένον κατώφλιον τοῦ ναυδρίου (πίν. 62α). Οἱ νοτίως τοῦ βυζαντι-

νοῦ ναυδρίου κακότεχνοι τοῖχοι, πλάτους 0.80 μ. καὶ 1.00 μ., εἶναι ἐν πολλοῖς κατεστραμμένοι ἐκ τῶν ριζῶν τοῦ παρακειμένου δένδρου. Ὁ προσρισμός των εἶναι ἀσαφής. Τὰ ἐκ τῆς περιοχῆς D ὅστρακα ἀνήκουν εἰς τοὺς προϊστορικοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους. Ἡ βυζαντινὴ κεραμεικὴ, περιορισμένη εἰς τὸ κεν-

Εἰκ. 2. Κάτοψις τοῦ κεντρικοῦ κτίσματος εἰς Ἀσάρ - Τεπέ.

τρικὸν μόνον τμήμα τῆς ἀκροπόλεως, ὑποδηλοῖ ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον μόνον ὁ χώρος αὐτὸς εἶχε χρησιμοποιηθῇ.

Εἰς τὰ κυκλικὰ κτίσματα (εἰκ. 1, a καὶ b), ὅπου τὸ 1969 εἶχε πραγματοποιηθῇ μικρὰ ἔρευνα, ἠγνοίχθησαν δύο νέαι τομαὶ πρὸς συγκέντρωσιν περισσοτέρας κεραμεικῆς. Ἡ ἔρευνα ἔφθασε μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνώμαλος, καὶ δὲν παρετηρήθη δάπεδον. Ἡ συλλεχθεῖσα κεραμεικὴ ἀνήκει εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους καὶ εἶναι μιᾶς ἐποχῆς (13ος - 12ος αἰ. π.Χ.)

(πίν. 62β). Οἱ τοῖχοι, ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ, σφύζονται μέχρις ὕψους 0.80 μ. (πίν. 63α). Τὰ ἀνώτερα μέρη των θὰ ἦσαν ἐκ πηλοῦ μετ' ἀσβέστου καὶ καλὰ μων, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν μικρῶν τεμαχίων τῶν εὐρεθέντων εἰς τὸ κυκλικὸν κτίσμα α (πίν. 63β).

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως (εἰκ. 1, X10 - Υ5), ὅπου καὶ τὸ πλέον προσιτὸν τμῆμα αὐτῆς, ἡ ἔρευνα περιωρίσθη εἰς ἓν τμῆμα τοῦ τεραστίου λιθοσωροῦ πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ προορισμοῦ του· ἡ ἔρευνα ὁλοκλήρου τοῦ λιθοσωροῦ καὶ ἐπίπονος θὰ ἦτο καὶ δαπανηρά. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ λιθοσωροῦ διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς μικροῦ τετραγώνου πύργου, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 3.25×3.25 μ. Οἱ τοῖχοι τοῦ πύργου, πάχους 1.00 μ., ἐκτισμένοι δι' ἀργῶν λίθων διαφόρων μεγεθῶν μετὰ πηλοῦ καὶ ὀλίγης ἀσβέστου, σφύζονται μέχρις ὕψους 1.10 μ. Παρὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου ἀπεκαλύφθη τμῆμα τοίχου ἐλαφρῶς καμπύλον ἐκ μικρῶν λίθων καὶ ἀσβέστου, φερόμενον καθέτως πρὸς τὸν πύργον καὶ συνεχιζόμενον ὑπὸ τὸν λιθοσωρόν. Ὁ καμπύλος αὐτὸς τοῖχος πιθανώτατα ἐξηγεῖ καὶ τὴν παρουσίαν τοῦ τεραστίου λιθοσωροῦ, ὁ ὁποῖος θὰ προέρχεται ἀπὸ κυκλικὸν πύργον, ἀκτίνος 15.00 μ. περίπου· ὁ πύργος θὰ ἐπροστάτευε τὸ εὐπρόσβλητον τοῦτο σημεῖον τῆς ἀκροπόλεως.

Ἡ χρονολόγησις τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀσάρ Τεπέ πιστεύομεν ὅτι τώρα πλέον πρέπει νὰ ἀναχθῇ χωρὶς ἀμφιβολίαν εἰς τὸν 13ον - 12ον π.Χ. αἰ. Ἡ ραβδωτὴ καὶ ἐγχάρακτος διακόσμησις εἰς τὴν κεραμεικὴν, παραδουναβίου ἀσφαλῶς προσελεύσεως, συνδέεται μὲ τὴν Buchelkeramik¹ καὶ τὴν knobbed ware² τῆς Τροίας VIIIB, τῆς ὁποίας ἡ καταγωγή τοποθετεῖται εἰς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην. Τὸ πρόβλημα τῆς προσελεύσεως τῶν φύλων μὲ τὴν κεραμεικὴν τῆς Τροίας VIIIB ἔχει τεθῇ κατ' ἐπανάληψιν³. Ποῖα ἦσαν τὰ φύλα αὐτὰ παραμένει ἀκόμη ἀναπάντητον, ἀλλὰ τὸ ὀρθότερον εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρόκειται περὶ θρακικῶν φύλων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ὅτι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν περιοχὴν. Ἴσως δὲν θὰ ἦτο πρόωρον καὶ τολμηρὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ἐνισχυόμενοι ἀπὸ τὴν πληθώραν τῶν οἰκισμῶν καὶ τὰς ὀργανωμένας ἀκροπόλεις εἰς τὴν περιοχὴν⁴, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν κεραμεικὴν, — καλυτέραν εἰς ποιότητα τῆς εἰς Θάσον ἀνευρεθείσης καὶ πλουσιωτέραν εἰς διακόσμησιν τῆς Τροίας VIIIB — ὅτι οἱ φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ, ἐκκινήσαντες ἐκ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ἐγκατεστάθησαν τὸν 13ον αἰ. π.Χ. εἰς τὴν περιοχὴν καὶ ἐντεῦθεν ἐξηπλώθησαν πρὸς

1. H. TODOROVA, Archeologija 14, Sofija 1972, σ. 2, 17 - 23.

2. Troy IV, σ. 145, πίν. 259 - 260, 281.

3. M. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, Βεργίνα I. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων, Ἀθῆναι 1969, σ. 279 κέ. ΧΑΤΑΔΩ ΚΟΥΚΟΥΛΗ - ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ, Προϊστορικὴ Θάσος, ΑΕ 1970, Β' Χρον., σ. 19.

4. Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, Μαρώνεια καὶ Ὁρθαγορία, Ἀθῆναι 1972, εἰκ. 32 [ΑΕΠ] 16 καὶ Ε. ΠΕΝΤΑΖΟΣ, αὐτόθι Ἐπίμετρον 2, παρ. 5 - 8.

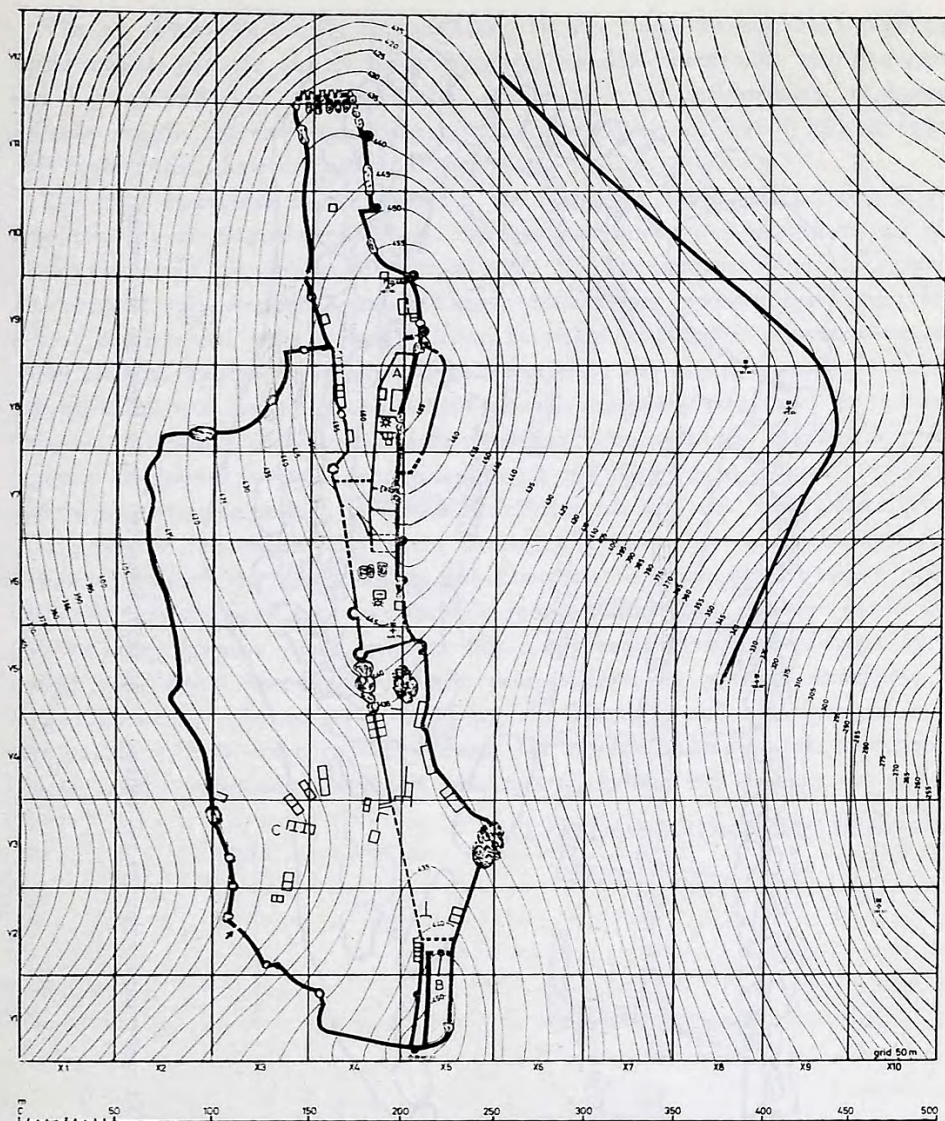
Δυσμᾶς καὶ Ἀνατολᾶς τὸν 12ον αἰ. π.Χ., καταστρέψαντες ὁλοκληρωτικῶς τὴν Τροίαν. Τὰ φῦλα ταῦτα συνδέονται τελευταίως μὲ τοὺς «λαοὺς τῆς θαλάσσης», οἱ ὅποιοι ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον κατὰ τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰ. π.Χ.¹, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη παραμένει ἀκόμῃ ἀναπόδεικτος.

ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ

Ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου (πίν. 64α) εἶχεν ὡς ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν συγκέντρωσιν στοιχείων διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ περιβόλου καὶ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ κτισμάτων. Ἡ ἔρευνα περιωρίσθη εἰς ὀλίγας τομὰς εἰς τὰ δύο ἄκρα, βόρειον καὶ νότιον, τῆς ἀκροπόλεως. Οἱ χώροι ἐκαθαρίσθησαν κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὴν πυκνοτάτην καὶ ἀγρίαν βλάστησιν, ἡ ὅποια εἶχεν ἐπιφέρει σημαντικὰς καταστροφὰς εἰς τὰ λείψανα τῶν τοίχων, ἰδίως εἰς τὸν βόρειον τομέα τῆς ἐρεύνης (εἰκ. 3).

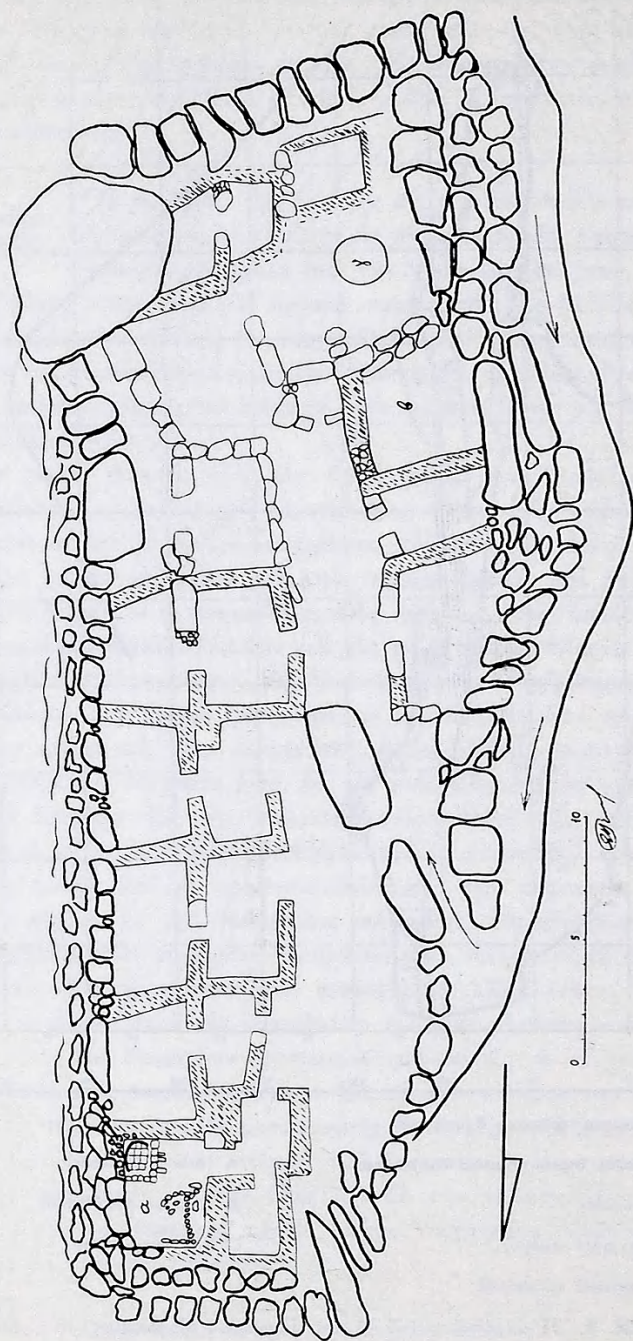
Εἰς τὸν τομέα Α (εἰκ. 3, 4, πίν. 64β) μετὰ τὴν ἀποψίλωσιν ἀνεσκάφη τὸ ἐσωτερικὸν δύο δωματίων εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ χώρου. Καὶ εἰς τὰ δύο δωμάτια α καὶ β, ἡ ἔρευνα ἔφθασε μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ ἡ συλλεχθεῖσα κεραμεικὴ ἀνήκει εἰς τοὺς προϊστορικοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους. Εἰς τὸ δωμάτιον α ἀνευρέθη μικρὸς φοῦρνος, τοῦ ὁποίου σφίζεται μόνον τὸ ἐκ πηλίνων πλακῶν δάπεδον καὶ μία σειρὰ λίθων ἐλλειψοειδῶς τεθειμένων, ἀπροσδιορίστου προορισμοῦ, εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ δωματίου (πίν. 65α). Εἰς τὸ δωμάτιον β ἡ ἔρευνα ἐπροχώρησεν ἀρκετὰ κάτωθεν τῶν τοίχων καὶ ἡ ἀνευρεθεῖσα κεραμεικὴ εἶναι ἀνάμεικτος. Μεταξὺ τῶν προϊστορικῶν καὶ βυζαντινῶν ὀστράκων ἐλάχιστα ἦσαν τὰ εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους ἀνήκοντα μελαμβαφῇ ὀστρακα. Εἰς τὸν ὑπόλοιπον χώρον μετὰ τὴν ἀποψίλωσιν διεπιστώθη ὅτι οἱ τοῖχοι ἐσφίζοντο εἰς πολὺ κακὴν κατάστασιν. Διὰ τὴν λάβην μορφὴν ὁ χώρος καὶ διὰ τὴν προστατευθεῖν ἀπὸ τὴν περαιτέρω καταστροφὴν οἱ τοῖχοι, κυρίως ἐκ τῆς διελεύσεως ποιμνίων, ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον νὰ τοποθετηθοῦν ἐπὶ τῶν σφζομένων λειψάνων τῶν τοίχων οἱ ἐξ αὐτῶν προερχόμενοι καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸν χώρον ἀποκείμενοι λίθοι. Οὕτω διεπιστώθη ὅτι ὁλόκληρος ὁ χώρος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν τοῦ μὲν πλευρὰν κατελαμβάνετο ἐκ διαμερισμάτων δύο δωματίων προσκεκολλημένων εἰς τὸ τεῖχος, κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν τοῦ ἐκ μιᾶς σειρᾶς δωματίων. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ὁ χώρος Α εἶχε ταραχθῇ ἐκ τῆς κατασκευῆς μεσαιωνικῆς ἀποσχήμου δεξαμενῆς (εἰκ. 4, γ). Κάτωθεν τῶν θεμελίων τῶν τοίχων τοῦ δωματίου β διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς βυζαντινῆς κεραμεικῆς, ὑποδηλούσης ὅτι μὲ τὴν κατασκευὴν τῆς παραπλεύρου δεξαμενῆς τὰ διάφορα πέριξ ταύτης κτίσματα ἀνακατεσκευάσθησαν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

1. ΧΡΙΣΤΟΓΛΑ ΚΑΡΔΑΡΑ, ΑΕ 1961, σ. 92 κέ., 98.

	Σφζόμενα τμήματα οχυρώσεων		
	Πιθαναί συμπληρώσεις οχυρώσεων	A	Ἄνω ἀκρόπολις
	Κατοικίαι	B	Κτήριον διοικητικόν
	Βυζαντινοὶ πύργοι	C	Κάτω ἀκρόπολις
	Βυζαντιναὶ δεξαμεναὶ		

Εἰκ. 3. Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαρωνείας.

Ελκ. 4. Τὰ προϊστορικά χτίσματα τοῦ τομέως Α τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαρωνείας.

Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως, εἰς τὸν τομέα Β (εἰκ. 3), ἡνοίχθησαν τρεῖς τομαί, μία εἰς τὸ κέντρον τοῦ χώρου καὶ δύο ἐκατέρωθεν τοῦ θεωρουμένου ὡς προπερσικοῦ τμήματος τοῦ περιβόλου¹. Ἡ συλλεχθεῖσα κεραμεικὴ ἐκ τῶν τομῶν αὐτῶν εἶναι ἀνάμεικτος, προϊστορική, βυζαντινὴ καὶ εἰς ἀρκετὴν ποσότητα κλασσική (πίν. 65β).

Ἐκ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον Μαρωνείας διαπιστοῦται ὅτι τὸ βασικὸν πρόβλημα τῆς χρονολογήσεως τοῦ περιβόλου καὶ τῶν κτισμάτων τῆς ἀκροπόλεως δὲν ἔχει εὖρει τὴν ὀριστικὴν του λύσιν. Ἡ πυκνὴ κατοίκησις τῆς ἀκροπόλεως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἔχει διαταράξει τὰ στρώματα καὶ πιθανώτατα θὰ εἶναι δύσκολον νὰ εὑρεθοῦν ἀδιατάρακτα τοιαῦτα διὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τοῦ περιβόλου καὶ τῶν κτισμάτων. Ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τοῦ περιβόλου (πίν. 66α - β) καὶ τῶν τοίχων τῶν διαμερισμάτων καὶ ἀπὸ τὴν διάταξιν τούτων (εἰκ. 4) πιστεύομεν ὅτι πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν τὰ στρώματα εἰς τὸν 13ον - 12ον αἰ. π.Χ., συμβαδίζοντα μὲ τὴν κεραμεικὴν, ἥ ὁποία ταυτίζεται μὲ τὴν τοῦ Ἀσάρ Τεπέ, εἶναι ὅμως ὀλίγον κατωτέρα ποιότητος ἐκείνης. Ἡ μόνη δυνατὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπόθεσις εἶναι ὅτι ἡ ἀκρόπολις, ἀνήκουσα εἰς τὸ τέλος τῆς Χαλκῆς ἐποχῆς, ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, ἰδιαίτερος τὸ νότιον ἄκρον τῆς, ὡς παρατηρητήριον, ἀφοῦ ὑπῆρχεν ἤδη ἡ ἐγγύτατα εὑρισκομένη ἰσχυρὰ ἀκρόπολις τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου². Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀπετέλεσε τὸ ἰσχυρὸν κέντρον τῆς περιοχῆς, ὁμοῦ μὲ τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Ἀγ. Χαραλάμπους Μαρωνείας³, τοῦ τείχους ἐνισχυθέντος διὰ κυκλικῶν πύργων εἰς τὴν ἀνατολικὴν κυρίως πλευράν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, νοτίως τοῦ τομέως Α.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΤΣΙΜΠΙΔΗΣ - ΠΕΝΤΑΖΟΣ

1. Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, Προανασκαφικὲς ἐρευνες στὴ Θράκῃ, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 103.
2. Ε. ΠΕΝΤΑΖΟΣ, ΠΑΕ 1971, σ. 111, εἰκ. 18.
3. Αὐτόθι σ. 113, εἰκ. 20.

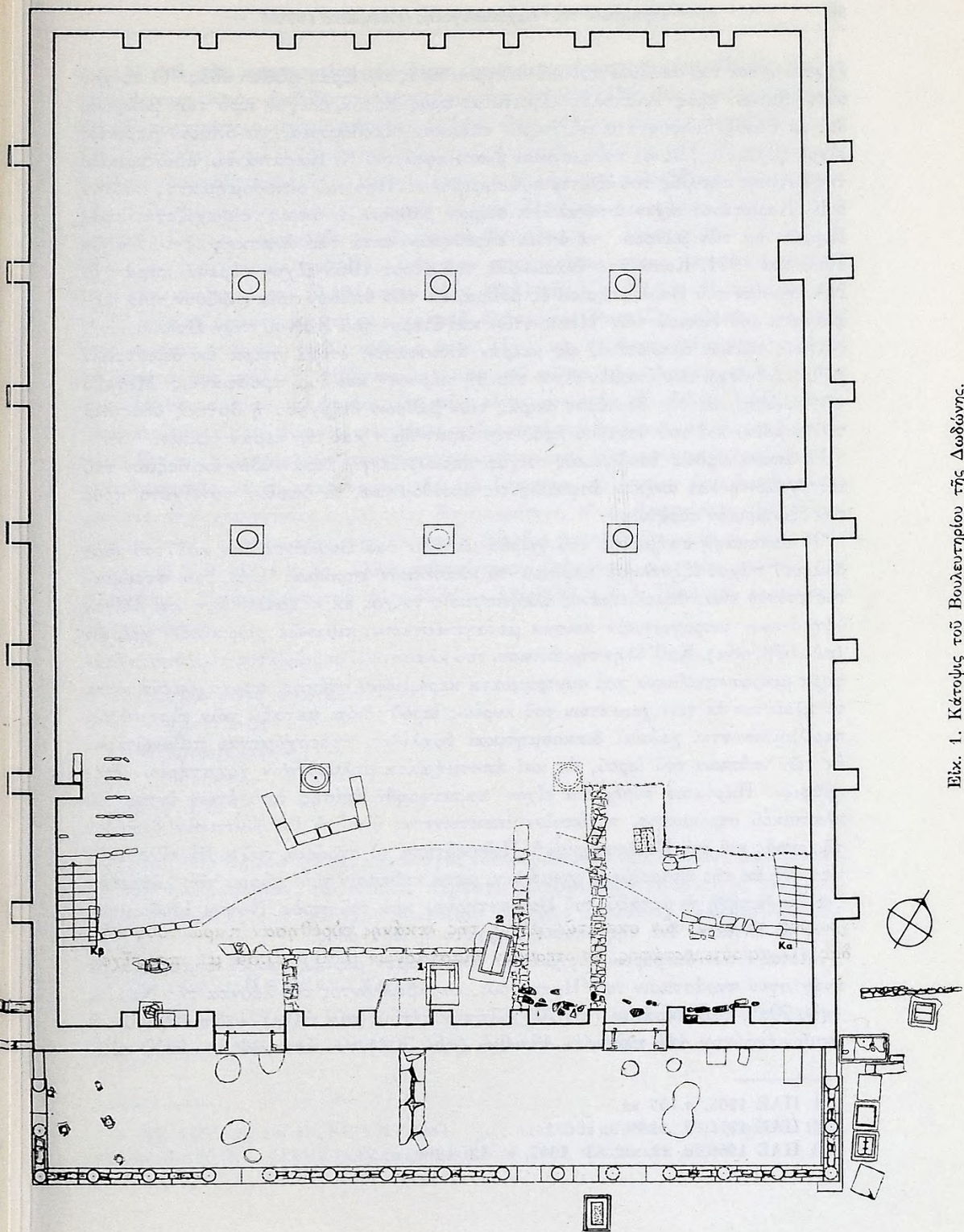
8. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ

(Πίν. 67 - 71)

Εἰς τὴν Δωδώνην συνεχίσθη τὸ παρελθὸν θέρος ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Βουλευτηρίου, ἀπεμακρύνθησαν δὲ καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν ἐτῶν 1971 καὶ 1972 χώματα. Ἀφηρέθησαν ἐπίσης αἱ ἐπιχώσεις ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Βουλευτηρίου κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα μέχρι τῆς βορείου κιονοστοιχίας (εἰκ. 1 καὶ πίν. 67α). Ὡς εἶχε διαπιστωθῇ πέρυσιν¹, ἡ κλίσις τοῦ δαπέδου, ὅπου ἐκάθηντο οἱ σύεδροι, δὲν ἦτο ἐνιαία, ἀλλὰ ἰσχυροτέρα μεταξὺ τῆς πρώτης ἐκ Νότου καὶ τῆς δευτέρας κιονοστοιχίας, ἴση πρὸς 21 ἢ 22 μοίρας, καὶ ἡπιωτέρα ὑψηλότερον, μεταξὺ τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης κιονοστοιχίας, ἴση πρὸς 15 μοίρας. Καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφῆσαν ἔκτασιν τὸ ἀρχαῖον δάπεδον ἦτο ἰσχυρῶς διαβεβρωμένον, ἕνεκα τῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν, ἐκτὸς τμήματος παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ Βουλευτηρίου, ὅπου εὐρέθη σχεδὸν ἄθικτος ἡ ἐκ πηλοῦ στρώσις τοῦ δαπέδου, πάχους 0.15 - 0.20 μ. Ἡ στρώσις αὕτη, ἡ ὁποία ἐπικάθηται ἐπὶ τῶν μελανωπῶν χωμάτων τῆς κατωφερείας, ἀντιστοιχεῖ περίπου πρὸς τὴν κλίσιν τῶν 21 μοιρῶν, ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τῆς ὑψομετρικῆς διαφορᾶς τῶν στυλοβατῶν τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας κιονοστοιχίας. Εἰς τὸν τομέα τοῦτον εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ μερικὰ ἄλλα λείψανα τῶν καθισμάτων, ὅπου ἐκάθηντο οἱ σύεδροι. Εὐρέθησαν ἐπίσης ἐνταῦθα καὶ δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι, τῶν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων, κατασκευασθέντες μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Βουλευτηρίου (πίν. 69α). Ὁ μεγαλύτερος, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 1.95×0.65 μ., περιεῖχε δύο σκελετοὺς εἰς ὑπτίαν θέσιν, ἐστραμμένους πρὸς Ἀνατολὰς, καὶ μικρὰν χαλκὴν πόρπην, εἶχε δὲ συληθῇ εἰς πολὺ παλαιούς χρόνους· τὰ ὅσα τῶν σκελετῶν μέχρι τῆς λεκάνης εὐρέθησαν παρὰ τοὺς πόδας. Ὁ μικρότερος τάφος, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 0.76×0.34 μ., περιεῖχεν ὀλίγα μόνον ὅσα βρέφους ἄνευ κτερισμάτων.

Νοτίως τοῦ Βουλευτηρίου ἀπεκαλύφθη ὠραῖος ἰσοδομικὸς τοῖχος τῶν πρώιμων ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἀνήκων εἰς ἐπίμηκες στωικὸν οἰκοδόμημα μὲ κατεύθυνσιν ἐξ Ἀ. πρὸς Δ., συγκλίνων πρὸς Δυσμᾶς (πίν. 67β, 68α-β), προφανῶς διὰ νὰ σχηματίσῃ τὴν δυτικὴν πύλην τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου, διὰ τῆς ὁποίας δι-

1. ΠΑΕ 1971, σ. 124.

Εβλ. 1. Κάτοψις τοῦ Βουλευτηρίου τῆς Δωδώνης.

ήρχετο ἡ διὰ τοῦ σταδίου καὶ τοῦ θεάτρου πρὸς τὴν ἱερὰν οἰκίαν ὁδός. Ὁ τοῖχος οὗτος βαίνει πρὸς Ἀνατολὰς κάμπτεται πρὸς Νότον, ὀλίγον πρὸ τῶν βάθρων, διὰ τὴν ἐνὸς πιθανώτατα μὲ ἕτερον στωικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὅποιον μερικῶς εἶχον φέρει εἰς φῶς αἱ παλαιότεραι ἀνασκαφαὶ τοῦ Κ. Καραπάνου, ἐσωτερικῶς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου. Πρὸ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου ὁ Κ. Καραπάνος εἶχεν ἀποκαλύψει σειρὰν βάθρων, ἡ ὁποία συνεχίζεται πρὸς Βορρᾶν διὰ τῶν βάθρων, τὰ ὅποια εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν ἐτῶν 1965 καὶ 1971. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους 1965 εἶχον εὐρεθῆ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ Βουλευτηρίου ἐξ βάθρα, ἐκ τῶν ὁποίων τρία σφῶζουν τρία ψηφίσματα τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ ἕτερον τοῦ Κοινοῦ τῶν Βυλλιόνων¹. Νοτίως τούτων ἀκολουθεῖ, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, ἑτέρα σειρὰ ἐκ δεκατριῶν βάθρων, ἑνδεκα τῶν ὁποίων εἶχον εὐρεθῆ πέρυσιν² καὶ δύο προσφάτως. Μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας σειρᾶς τῶν βάθρων διήρχετο ἡ δυτικὴ ὁδὸς διὰ τοῦ σταδίου καὶ τοῦ θεάτρου πρὸς τὴν ἱερὰν δρῦν καὶ τὴν ἱερὰν οἰκίαν.

Ὁ ἀποκαλυφθεὶς ἰσοδομικὸς τοῖχος περιώριζε τὴν ἱερὰν ὁδὸν ἐκ δεξιῶν τοῦ εἰσερχομένου καὶ ἀνῆκεν ἀσφαλῶς εἰς οἰκοδόμημα, τὸ ὅποιον συνέχετο πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν περίβολον.

Ἡ ἀνασκαφὴ τμήματος τοῦ χώρου μεταξὺ τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τοῦ ἰσοδομικοῦ τοίχου ἐξήντησε περίπου τὸ κλασσικὸν στρώμα. Ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου εἶναι θεμελιωμένος ἑλληνιστικὸς τοῖχος ἐκ «ξερολιθιάς» καὶ ὀλίγον ὑψηλότερον τετραγωνικὸν κτίσμα μεταγενέστερον, πιθανῶς ρωμαϊκῶν χρόνων (πίν. 67β, 68α). Καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ κλασσικοῦ στρώματος εὐρέθησαν διάφορα μικροαντικείμενα καὶ συντρίμματα κεραμίδων στέγης, προσερχόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν χωμάτων τοῦ κυρίως ἱεροῦ· διότι μεταξὺ τῶν εὐρημάτων περιλαμβάνονται χαλκαῖ διακοσμητικαὶ ἐφηλίδες, προσερχόμεναι πιθανώτερον ἐκ τῶν ναῖσκων τοῦ ἱεροῦ, ὡς καὶ ἀποτμήματα μολυβδίνων χρηστηρίων ἐπιγραφῶν. Παρόμοια εὐρήματα εἶχον παρατηρηθῆ ἐπίσης πρὸ ἐτῶν ἐντὸς τοῦ κλασσικοῦ στρώματος, τὸ ὅποιον ἐπεκτείνεται ὑπὸ τὸ ἑλληνιστικὸν δάπεδον τῆς στοᾶς καὶ τοῦ Βουλευτηρίου³. Πιθανώτατα τὸ στρώμα τοῦτο θὰ εἶχε σχηματισθῆ ἐκ τῆς ἀπορρίψεως χωμάτων, μετὰ κάθαρσιν τοῦ χώρου τῆς λατρείας, ἵνα διευθετηθῇ ἡ μεταξὺ τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τοῦ πρὸς Νότον ἰσοδομικοῦ κτηρίου ἑκτασις, διὰ τῆς ὁποίας διήρχετο ἡ ἱερὰ ὁδός.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων εὐρημάτων εἰκονίζομεν μερικὰ χαλκᾶ ἐλάσματα μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν τοῦ Ἡρακλέους, καταβάλλοντος τὸν λέοντα τῆς Νεμέας (πίν. 70α), λεοντοκράνου (πίν. 70β), ἵπποκάμπου (πίν. 70γ) καὶ ἀνθεμίου, τὸ ὅποιον ἐκφύεται ἀπὸ πλουσίαν ἄκανθαν (πίν. 70δ) τοῦ 4ου καὶ 3ου π.Χ. αἰῶ-

1. ΠΑΕ 1965, σ. 57 κέ.

2. ΠΑΕ 1971, σ. 128 - 9, εἰκ. 2.

3. ΠΑΕ 1966, σ. 82 καὶ 83· 1967, σ. 43· 1968, σ. 53.

νος. Αἱ ἐπὶ τῆς περιφερείας τῶν ἐλασμάτων μικραὶ ὀπαὶ μαρτυροῦν, ὅτι ταῦτα ἐχρησίμευον πρὸς ἐπένδυσιν προσηλούμενα ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας. Μεταξὺ ἄλλων εὐρημάτων μνημονεύονται ἐπίσης δύο πῆλιναι λύχνοι καὶ ὀλπη (πίν. 71α), ἀμφοτέρω μετὰ λάμπρον γάνωμα, τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου γυναικὸς (πίν. 71β), ἀποτμήματα χαλκῶν καὶ μολυβδίνων ἐλασμάτων, τὰ ὅποια διατηροῦν μερικὰ γράμματα (πίν. 71γ) καὶ νομίσματα κυρίως ἡπειρωτικά, ὡς καὶ ἀργυροῦν ἡμίδραχμον Φωκίδος τῶν χρόνων 485 - 480 π.Χ. Ἐκ τῶν ἐπιχύσεων τοῦ Βουλευτηρίου προέρχονται τέλος μερικὰ μυκηναϊκὰ ὄστρακα κυλίκων καὶ ἀλαβάστρου (πίν. 69β) τῆς ΥἚ ΙΙΑ2 - Β περιόδου.

Τὸ εἰκονιζόμενον ἀπότημα χαλκοῦ ἐλάσματος διασφίξει μερικὰ γράμματα ψηφίσματος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (πίν. 71γ), εἰς τὸ ὅποῖον ἀναγιγνώσκονται τὰ ἔθνικα τῆς πόλεως (Εὐρυμεναί) καὶ τοῦ φύλου τῶν Ἀρκτάνων παρὰ τὴν δυτικὴν Θεσσαλίαν, οἱ ὅποιοι, ὡς μᾶς εἶναι γνωστὸν ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν¹, συμμετείχον εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Μολοσσῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐκ τῆς μορφῆς τῶν στικτῶν γραμμάτων καὶ τῆς μνείας τῶν φύλων τούτων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὸ ψήφισμα, τὸ ὅποῖον ἀφορᾷ πιθανώτερον εἰς τὴν χορήγησιν πολιτικῶν δικαιωμάτων, εἶναι ἀρχαιότερον τῆς Συμμαχίας τῶν Ἡπειρωτῶν, τῆς ὁποίας ἡ ἑναρξίς τοποθετεῖται μὲν εἰς τοὺς χρόνους 331/330-325 π.Χ., ἀλλὰ πιθανώτερον ἀνέρχεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' (343/2 - 331/330 π.Χ.). Ἐπὶ τοῦ ἐλάσματος ἀναγιγνώσκομεν:

-- ω --

-- δόμ]εν γᾱ[ς ἔγκτασιν? --

--- Ἀρκτ[ᾱνος --

-- Ε]ὐρυμ[εναίων ---

-- τουτ ----

-- Πaus]ανία ---

Κατωτέρω δημοσιεύεται κατάλογος τῶν εὐρεθέντων νομισμάτων, βασιζόμενος εἰς τὰς πληροφορίες, τὰς ὁποίας παρέσχε φιλοφρόνως ἡ ἔφορος τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν κ. Μάντω Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου.

Ἐκ τοῦ Βουλευτηρίου

1. Χαλκοῦν νόμισμα Κοινοῦ Ἡπειρωτῶν, 233/2 - 168 π.Χ. Πρβ. P. Franke, Die antiken Münzen, 1961, σ. 202, ἀρ. 491 κέ., πίν. 38.

1. AE 1956, σ. 1 - 13, SEG XV, 384, ἰδίως AE 1957, σ. 88 κέ., Ἑλληνικά 15, 1957, σ. 248 κέ., N.G.L. HAMMOND, Epirus, Oxford 1967, σ. 525 κέ., 530 κέ.

2. AES IV Θεοδοσίου Α', τύπος: Spes rei publicae, νομισματοκοπεῖον ἐφθαρμένον.

3. Χαλκοῦν νόμισμα ρωμαϊκὸν πολὺ ἐφθαρμένον.

4. Χαλκοῦν νόμισμα πολὺ ἐφθαρμένον, πιθανῶς Νικοπόλεως, 2ου μ.Χ. αἰ.

5. Πέντε «μικραὶ χαλκαὶ ὑποδιαίρέσεις» τοῦ 5ου - 6ου μ.Χ. αἰ.

6. Τρία χαλκᾶ ὑστερορρωμαϊκὰ τελείως ἐφθαρμένα ἐκ τοῦ κιβωτισχῆμου τάφου.

7. Χαλκοῦν Ἀμβρακίας, 233/2 - 168 π.Χ. (κεφαλὴ Ἀπόλλωνος ἀκτινοστεφοῦς/βαίτυλος, A-M-B-P, ἐντὸς στεφάνου δάφνης).

Νοτίως τοῦ Βουλευτηρίου

8. Χαλκοῦν νόμισμα βασιλέως Πύρρου (κεφαλὴ Διὸς δεξιὰ δαφνοστεφῆς/κεραυνός, μονογράφημα (Α) ἐντὸς στεφάνου δρυός).

9. Χαλκοῦν νόμισμα Ἀμβρακίας 233/2 - 168 π.Χ. (κεφαλὴ Διώνης με καλύπτραν πρὸς δεξιὰ/βαίτυλος, A-M-B-P-, ἐντὸς στεφάνου δάφνης).

10. Χαλκοῦν νόμισμα ἀρχαῖον ἐλληνικὸν τοῦ 3ου - 2ου π.Χ. αἰ.

11. Ἀργυροῦν ἡμίδραχμον Φωκίδος, 485 - 480 π.Χ., πρβ. R. Williams, Silver Coinage of the Phokians, σ. 75, ἀρ. 25.

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ

9. ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗΝ ΤΟΥ ΓΛΥΚΕΟΣ

(Παρένθ. πίν. Β', πίν. 72 - 85)

Ἡ διεξαχθεῖσα ἐφέτος εἰς τὴν βυζαντινὴν βασιλικὴν τοῦ Γλυκέος ἀνασκαφικὴ ἔρευνα¹ ἦτο κυριολεκτικῶς ἐκτὸς προγράμματος, διότι ἡ αἰτηθεῖσα ἐκ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πίστωσις ἀπεσκόπει εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Κατὰ τὰς ἐργασίας ὅμως διαμορφώσεώς του — ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς βλαστήσεως καὶ ἀπομακρύνσεως σωρῶν χωμάτων — ἤλθον ἀπροσδοκῆτως εἰς φῶς, χαμηλά, λείψανα παλαιότερων τοίχων, οὕτω δὲ κατ' ἀνάγκην ἐτροποποιήθη τὸ πρόγραμμα ἐργασιῶν μετετράπη ἐν μέρει καὶ εἰς ἀνασκαφικὴν ἔρευναν. Τὴν προκειμένην ἔρευναν κατέστησεν ἐξ ἄλλου δυνατὴν ἡ ἐκ παραλλήλου διάθεσις διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν χρηματικοῦ ποσοῦ ἐκ τῶν πιστώσεων τῆς Δ' Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Παναγιώτου Βοκοτοπούλου. Αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι διεξήχθησαν ἔξω τοῦ μνημεῖου καὶ κατὰ κύριον λόγον ἔξω τῆς νοτίας πλευρᾶς του, ὅπου τὸ ὕψος τῶν χωμάτων μετὰ τῶν ὀγκωδῶν μεταγενεστέρων ἀντηρίδων ὑπερέβαινε τὰ 3.50 μ. καὶ ἡ πυκνὴ βλάστησις ἐπνίγε τὸ μνημεῖον (πίν. 72α - β, 73α).

α. Λείψανα παλαιότερου οἰκοδομήματος. Κατὰ τὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ χώρου πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ διακονικοῦ ἀπεκαλύφθη τὸ τέλος τοῦ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους 1970 ἐπισημανθέντος παλαιότερου τοίχου, πάχους 0.80 μ., τοῦ βαίνοντος ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἀνατολικῶς τοῦ ἐπίσης τότε ἐπισημανθέντος πηλίνου ὀχετοῦ τοῦ κατερχομένου ὁμολόγως πρὸς Ν.² Ὁ τοῖχος οὗτος συναντᾷ εἰς ἀπόστασιν 3.65 μ. ἀπὸ τῆς εὐθείας τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς ἕτερον τοῖχον, πάχους 0.73 μ., βαίνοντα ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ., μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ συνδέεται ὀργανικῶς. Ὁ τοῖχος, πάχους 0.73 μ., προχωρεῖ μέχρι μήκους 5.00 μ. ἀπὸ τῆς κατ' Ἀνατολὰς γωνίας του (παρένθ. πίν. Β', πίν. 73β).

1. Ἡ ἀνασκαφὴ διεξήχθη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς διὰ τοῦ κ. Δημητρίου Τριανταφυλλοπούλου, βοηθοῦ τῆς ἑδρας τῆς Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν· συμμετέσχεν ὁ κ. Νικόλαος Τσιτσιμελῆς, τελειόφοιτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου.

2. Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΠΑΕ 1970, σ. 86, εἰκ. 1 καὶ πίν. 122.

δυτικώτερον καὶ μέχρι τῆς πρώτης — ἀπὸ Ἀνατολῶν — ἀντηρίδος ἀκολουθεῖ ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας τοῖχος ἐκτισμένος ἀμελῶς καὶ διὰ πηλοῦ ὡς συνεκτικῆς ὕλης (πίν. 74α). Δὲν εἶναι σαφὲς ἂν οἱ ὡς ἀνωτέρω σχηματίζοντες γωνίαν παλαιότεροι ἀσβεστόκτιστοι τοῖχοι σχετίζονται πρὸς τὸν πέρυσιν ἐπισημανθέντα τοῖχον τὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ διακονικοῦ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς (πίν. 72β δεξιὰ)¹, ἢ, δηλαδή, συναπαρτίζουσιν τοίχους κλειστοῦ τινος χώρου, εἰς σχῆμα πλαγιαστοῦ ὀρθογωνίου, ἀνήκοντος ἴσως εἰς μεγαλύτερον τι σύνολον.

Κατὰ τὴν προκειμένην ἔρευναν ἀπεκαλύφθησαν, ἀριστερὰ τοῦ ὡς ἀνωτέρω ὀχετοῦ, εἰς χαμηλότεραν στάθμην, καὶ λείψανα ἄλλου, κατευθυνομένου ὁμοίως ἀπὸ Β. πρὸς Ν. (πίν. 74β δεξιὰ). Ἀμφότεροι ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὸ αὐτὸ σύστημα, φαίνεται δὲ ἀπλῶς ὅτι ὁ εὐρισκόμενος εἰς ὑψηλότεραν στάθμην ὀχετὸς εἶχεν ἀντικαταστήσει τὸν χαμηλότερον κείμενον, παλαιότερόν του. Τὸ ἐν λόγῳ σύστημα ὀχετῶν, ἀρχαιότερον τῶν χρόνων τῆς προσθήκης τῆς κόγχης τῆς προθέσεως², φαίνεται πάντως νεώτερον τῶν ὡς ἀνωτέρω παλαιῶν ἀσβεστοκτίστων τοίχων, διότι κατὰ τὴν κατασκευὴν του κατεστράφη ἐν μέρει τὸν νότιον ἐκ τούτων, διὰ τὴν διέλθῃ ὁ ὀχετός, χωρῶν ἔτι πρὸς Ν. (πίν. 74β). Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους κατασκευῆς τοῦ ὀχετοῦ οἱ ἐν λόγῳ τοῖχοι ἦσαν ἤδη ἡρειπιωμένοι. Ἀλλὰ παραλλήλως ἀπεκαλύφθησαν ἐφέτος, κάτω τῆς στάθμης τοῦ πέρυσι σημειωθέντος πηλίνου ὀχετοῦ τοῦ ἐρχομένου ἐκ τοῦ διακονικοῦ καὶ διατρυπῶντος τὸν νότιον τοῖχον του³, λείψανα δύο εἰσέτι παλαιότερων ὁμοίων ὀχετῶν, προφανῶς ἀνηκόντων — καὶ τούτων — εἰς τὸ αὐτὸ σύστημα (πίν. 75α). Κατὰ τὴν κατασκευὴν των κατέστρεψαν ἐν μέρει τὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ διακονικοῦ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς παλαιότερον τοῖχον.

Παρατηροῦμεν, λοιπόν, ὅτι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀντικαθίστων διὰ νεωτέρων ὀχετῶν τοὺς βαθμηδὸν ἀχρηστευομένους. Ὑποθέτω ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ὀχετοί, ὁμοῦ καὶ οἱ ἀνατολικῶς τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς σημειωθέντες, ἦσαν ἀπλῶς ἀποστραγγιστικοί. Ἐκ τῆς παρουσίας τῶν ὀχετῶν παρορμηθεῖς εἶχον διατυπώσει πέρυσι περὶ τῶν ἀρχαιότερων τοίχων, τῶν σημειωθέντων νοτίως καὶ νοτιοανατολικῶς τοῦ διακονικοῦ, τὴν γνώμην, ὅτι ἀνήκουν εἰς κατασκευὴν τινα κοσμητικῆς χρήσεως⁴. Ἡδὴ, κατόπιν τῆς ἐφέτος γενομένης συμπληρωματικῆς ἐρεῦνης, οἱ ὡς ἀνωτέρω τοῖχοι παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν λειψάνων ἰσχυροῦ οἰκοδομήματος. Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ οὕτω ἐπισημανθέντος ἀρχαιότερου οἰκοδομήματος ἐνδεικτικῇ εἶναι, ἴσως, ἡ ἐπιμονὴ τῶν οἰκοδόμων τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς νὰ

1. Βλ. ΠΑΕ 1971, σ. 131 καὶ 137.

2. ΠΑΕ 1970, σ. 84 κέ. καὶ 1971, σ. 130.

3. ΠΑΕ 1971, σ. 137 - 8, εἰκ. 1.

4. Αὐτόθι σ. 138 καὶ 139.

κτίσουν αὐτὴν εἰς χῶρον, ἔνεκα τῶν ἐδῶ ἀναβλυζόντων ὑδάτων, τὰ ὅποια ὑπέκλυζον τὸ οἰκοδόμημά των, ὅχι πολὺ κατάλληλον· ὑποσημαίνει δὲ ἡ ἐπιμονὴ των αὕτη ὅτι ἡ βούλησίς των ἐδεσμεύετο, πιθανῶς, ἐκ τῆς παρουσίας παραδόσεώς τινος σχετικῆς πρὸς τὸν τόπον τοῦτον. Ἀλλὰ πρέπει ἡ περιοχὴ ἡ ὀριζομένη ὑπὸ τῶν παλαιότερων τοίχων νὰ ἀνασκαφῇ βαθύτερον, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ συναχθοῦν ἀσφαλῆ συμπεράσματα.

Περισσότερον ἐνδεικτικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐπισήμανσις ἐφέτος παλαιότερων τοίχων ἀφ' ἐνὸς ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν νότιον τοῖχον τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, δυτικῶς τοῦ διακονικοῦ τῆς μέχρι τοῦ νάρθηκος καὶ ἀφ' ἐτέρου νοτίως τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 1).

Νοτίως τοῦ νάρθηκος παλαιότεροι τοῖχοι ὀρίζουν πλαγιαστὸν ὀρθογώνιον, παράλληλον πρὸς τὸν ἄξονα τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, μὲ τὴν νοτίαν δὲ τῶν μακρῶν πλευρῶν του, πᾶρους 0.64 μ., εἰς ἀπόστασιν ± 4.70 μ. ἀπ' αὐτῆς (παρένθ. πίν. Β' καὶ πίν. 75β). Ἡ ἀνατολικὴ ἐκ τῶν στενῶν πλευρῶν του διακόπτεται ἀνωμάλως εἰς ἀπόστασιν ± 0.60 μ. ἀπὸ τῆς εὐθείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας κεῖται ὁ νότιος τοῖχος τῆς βασιλικῆς, παρεμβαλλομένης μάζης ἀμόρφου τοιχοποιίας δίκην γεμίσματος (πίν. 76α). Ἡ δυτικὴ ἐκ τῶν στενῶν πλευρῶν του δὲν ἀπεκαλύφθη, τῆς ἐρεύνης διεξαχθείσης εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀτελῶς· ἐπεσημάνθη ὅμως εἰς τὸ δυτικὸν πέρασ τοῦ νοτίου τοίχου ἡ ὑπαρξίς γωνίας καμπτομένης πρὸς Β. Ὁ οὕτω προσδιοριζόμενος νοτίως τοῦ νάρθηκος παλαιότερος χῶρος παρουσιάζεται νὰ ἔχῃ μῆκος ± 10.30 μ. (ἐξωτερικῶς). Ἀλλὰ κεῖται εἰς στάθμην πολὺ χαμηλοτέραν τοῦ δαπέδου τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, πρὸς ἀπόκτησιν δὲ ἀσφαλοῦς ἐντυπώσεως καὶ περὶ τοῦ χώρου τούτου ἀπαιτεῖται ἐπίσης περαιτέρω ἐρευνα εἰς βάθος.

Ὁ ὑπὸ τὸν νότιον τοῖχον τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς παλαιότερος τοῖχος σφίζεται εἰς ὕψος μέχρι ± 0.85 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ ἐδάφους, εἰς τὴν ὁποίαν ἔφθασεν ἡ ἐδῶ ἀποχωμάτωσις. Εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος διεσώθη καὶ ὁ τοῖχος τῆς ἀνατολικῆς στενῆς πλευρᾶς τοῦ ὡς ἀνωτέρω ὀρθογώνιου πλαγιαστοῦ χώρου (πίν. 76β). Ὑπενθυμίζω ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος, κάθεται πρὸς τὸν ἡδὴ ὑπ' ὀψει τοῖχον, διακόπτεται ἀνωμάλως πρὸ τῆς συναντήσεώς του μετὰ τοῦ τελευταίου. Ἀλλ' ἐπίσης ἀνωμάλως φαίνεται ὅτι διακόπτεται, ἀκριβῶς δ' ἐντεῦθεν τοῦ σημείου ἐπαφῆς του πρὸς τὸν προηγούμενον, καὶ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος τοῖχος (πίν. 76α - β, 77α), παρεμβαλλομένης τῆς ἀμόρφου μάζης τοιχοποιίας (βλ. ἀνωτέρω). Προφανῶς ἀμφότεροι συνεδέοντο ἀρχικῶς μετὰ τῶν ὀργανικῶς καὶ ἐσχημάτιζον σκέλη ὀρθῆς γωνίας. Πρὸς Ἀ. τῆς ἐν λόγῳ γωνίας ὁ ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. βαίνων παλαιότερος — ὑπὸ τὸν νότιον τοῖχον τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς — τοῖχος διακόπτεται κανονικῶς ὑπὸ ἀνοίγματος πλάτους ± 1.20 μ., θύρας βεβαίως. Τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου διεπιστώθη ἡ παρουσία διαδοχικῶς (πίν. 76β, 77β) μέχρι περίπου ὀπίσω τῆς ἀπὸ Ἀ. πρώτης ἀντηρίδος. Ἀνατολικώτερον — εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ διακονικοῦ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς — πα-

λαιότερος τοῖχος διεπιστώθη νὰ ἐκτείνεται ἐξωτερικῶς, ὡς εἶδομεν, καὶ σχεδὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν βυζαντινὸν τοῖχον (βλ. ἄνωτ. σ. 100). Πρὸς τὸ παρὸν δὲν εἶναι σαφὲς ἂν ὑπάρχῃ ὀργανικὴ σχέσις μεταξὺ τούτου ἐκ τῶν παλαιότερων τοίχων καὶ τοῦ ὡς ἄνωτέρω ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν νότιον τοῖχον τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς ἐκτεινομένου¹.

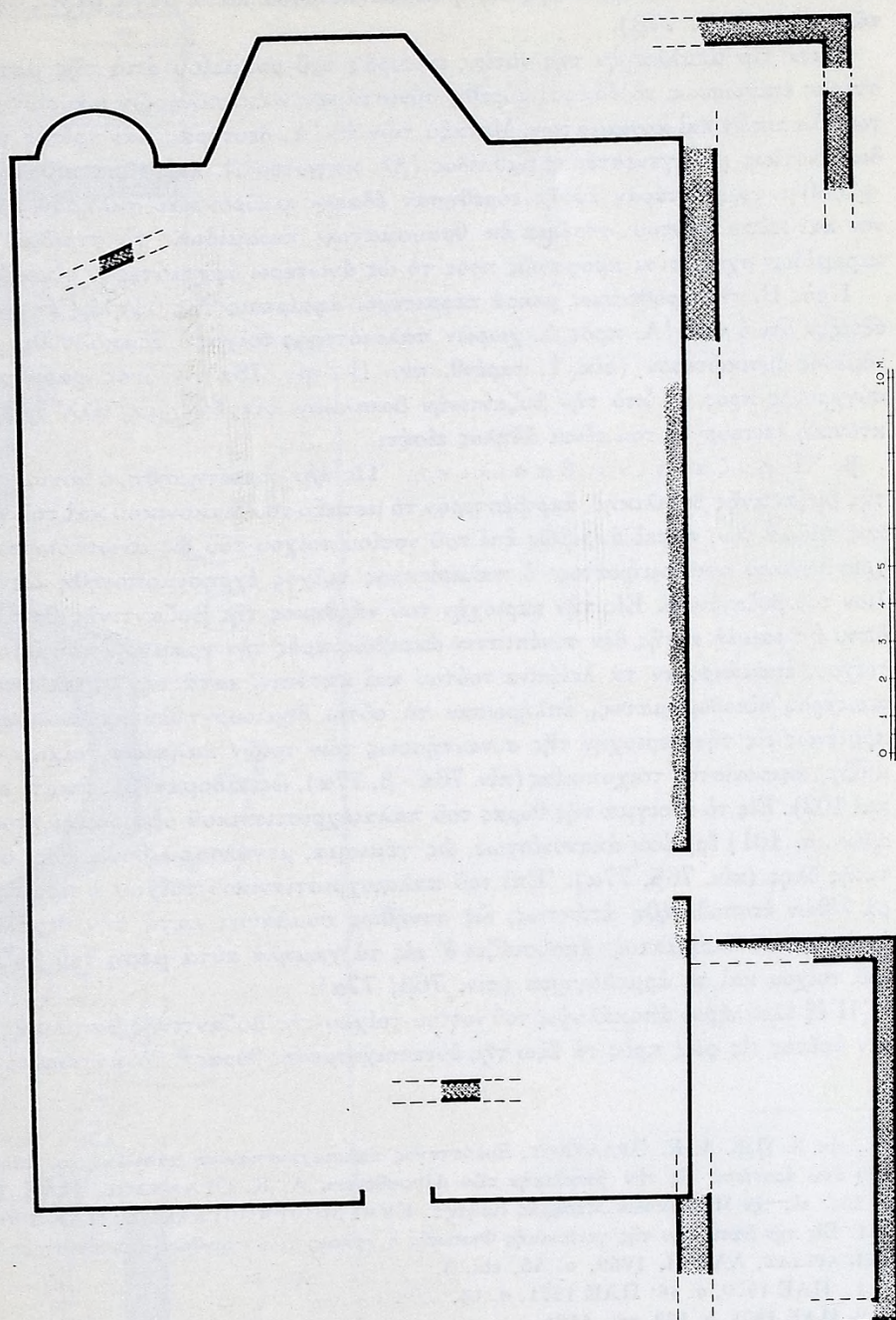
Παλαιότερος τοῖχος ἐπεσημάνθη κατὰ τὴν περυσινὴν ἔρευναν καὶ πρὸς Δ. τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ νάρθηκος τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, ἐκτεινόμενος πρὸς Δ.² παραλλήλως πρὸς τὸν ἄξονά της (εἰκ. 1). Ἀλλ' ἐδῶ ἡ εὐθεΐα τῆς ὁψews τοῦ βυζαντινοῦ τοίχου (τοῦ νάρθηκος) πίπτει ἐκεῖθεν τῆς ὁψews τοῦ παλαιοῦ· περίπου εἰς τὸν ἄξονά του. Κατὰ τὰς ἐργασίας ἀνεγέρσεως τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς φαίνεται, λοιπόν, νὰ κατέστρεψαν ὅσα μέρη τοῦ παλαιοῦ τοίχου ἔκειντο περίπου εἰς τὴν θέσιν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ νάρθηκος της. Περὶ τοῦ παλαιότερου τούτου τοίχου (πάχους 0.68 μ.) δὲν εἶναι, πάλιν, σαφὲς ἂν συνανῆκε μετὰ τούτων εἰς τὴν αὐτὴν δομικὴν ἐνότητα. Ἡ ἄνωτέρω σημειωθεῖσα καταστροφὴ τμήματος τοιχοποιίας, εἰς τὸ μέρος ἐπαφῆς μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ πλαγιαστοῦ χώρου καὶ τοῦ μακροῦ τοίχου τοῦ ἐφωδιασμένου διὰ θύρας (πίν. 76α - β, 77α), ἴσως ἐπεβλήθη ἐκ τοῦ λόγου ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νάρθηκος ὁ παλαιὸς τοῖχος ἐπιπτεν ὀλίγον ἔξω (νοτιώτερον) τῆς εὐθείας τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς· ὅπερ πιθανῶς ὑποσημαίνει ὅτι οἱ ἐν λόγῳ τοῖχοι ἦσαν μεταξὺ των — καὶ οἱ τρεῖς — ὀργανικῶς συνδεδεμένοι, σχηματίζοντες γωνίας. Ἐπισημαίνεται πάντως οὕτω ἐν παλαιότερον οἰκοδομήματι, τοῦ ὁποίου πρὸς τὸ παρὸν διαφαίνεται μὲ σαφήνειαν εἰς κύριος χῶρος, ἐφωδιασμένος διὰ θύρας πρὸς Ν. καὶ ἐν πρόσκτισμα εἰς σχῆμα πλαγιαστοῦ ὀρθογωνίου (εἰκ. 1). Περὶ τοῦ πρὸς Ἀ. σημειωθέντος νοτίως τοῦ διακονικοῦ πλαγιαστοῦ ὀρθογωνίου χώρου (βλ. ἄνωτ. σ. 99-100) δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ μὲ ἀσφάλειαν ὅτι συνδέεται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ ὑπὸ τὸν νότιον τοῖχον τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς ἐκτεινομένου τοίχου τοῦ παλαιότερου οἰκοδομήματος, ὅτι συνιστᾷ καὶ τοῦτο πρόσκτισμά του.

Ἡ τοιχοδομία τοῦ οὕτω ἀποκαθισταμένου παλαιότερου οἰκοδομήματος παρυσιάζεται συνισταμένη ἐξ ἀργολιθοδομῆς κατὰ ὀριζοντίας ζώνας χωριζόμενας διὰ στρώσεων ἐκ μιᾶς σειρᾶς καὶ κατὰ τόπους, ἀκανονίστως, καὶ ἐκ δευτέρας, ἀλλ' ἑλλιπὺς σειρᾶς πλίνθων (πίν. 76β, 77α)· χαρακτηριστικῶς παλαιοχριστιανική³. Παλαιοχριστιανικὸν ὕφος προδίδει καὶ ἡ ἐπιμελημένη δι'

1. Διὰ νὰ διευκρινηθῇ τὸ ζήτημα πρέπει νὰ διατυπηθῇ ἡ ἀντηρὶς ἐγκαρσίως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς.

2. ΠΑΕ 1971, σ. 138.

3. Ἀκριβῶς ὁμοία τοιχοδομία παρατηρεῖται εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀσκληπείου Ἀθηνῶν: Ι. ΤΡΑΥΛΟΣ, ΑΕ 1939 - 41, σ. 40, εἰκ. 5. Κανονικώτερον, ἐκ μιᾶς σειρᾶς πλίνθων, εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Βραυρῶνος: ΕΥΣΤ. ΣΤΙΚΑΣ, ΠΑΕ 1951, σ. 57, εἰκ. 6· ΠΑΕ 1952, σ. 75

Εις. 1. Κάτοψις τῶν παλαιότερων τῶν ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς.

ἀφθόνου κονιάματος ἀρμολόγησις, ἡ ἐπικαλύπτουσα κατὰ μέγα μέρος τὴν ὄψιν τῶν λίθων (πίν. 77β).

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ μνημείου ἀπὸ τῆς μεταγενεστέρας ἐπιχώσεως τὸ ἔδαφος εὐρέθῃ συνιστάμενον ἐκ σκληρῶν μαῦρων χωμάτων, λατυπῶν καὶ κονιαμάτων. Μεταξὺ τῶν ἐξ Ἀ. δευτέρας καὶ τρίτης ἀντηρίδων, νοτίως μεταγενεστέρας βαθμίδος (βλ. κατωτέρω), καὶ εἰς στάθμην κατὰ ± 0.80 μ. χαμηλοτέραν αὐτῆς εὐρέθῃσαν ἔδαφος μαῦρον καὶ σκληρόν, πατημένον καὶ κάτω τούτου στρώμα ἐκ θραυσμάτων κεραμίδων· τὸ στρώμα τοῦτο κεραμίδων σχετίζεται προφανῶς πρὸς τὸ ὡς ἀνωτέρω ἀρχαιότερον οἰκοδόμημα.

Πρὸς Β. τῆς προθέσεως μικρὰ περαιτέρω ἀφαίσεις τῆς ὑψηλῆς ἐπιχώσεως ἔδειξεν ὅτι ὁ ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. χωρῶν παλαιότερος τοῖχος¹ ἐξακολουθεῖ ἐκτείνεσθαι νότιώτερον (εἰκ. 1, παρένθ. πίν. Β', πίν. 78α). Οὗτος φαίνεται μὲν σύγχρονος πρὸς τὸ ὑπὸ τὴν βυζαντινὴν βασιλικὴν οἰκοδόμημα, ἀλλ' ἡ ἀρχιτεκτονικὴ λειτουργία του εἶναι ἄδηλος εἰσέτι.

β. Ἡ βυζαντινὴ βασιλική. Ὡς ἤδη παρατηρήθη, ὁ νότιος τοῖχος τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, ἀκριβέστερον τὸ μεταξὺ τοῦ διακονικοῦ καὶ τοῦ νάρθηκος τμήμα του, πατεῖ ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ ὡς ἀνωτέρω παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος· ὁ παλαιότερος τοῖχος ἐχρησιμοποιήθη ὡς θεμέλιον τοῦ βυζαντινοῦ. Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νάρθηκος τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, ὅπου ἡ γραμμὴ αὐτῆς δὲν συνέπιπτεν ἀκριβῶς πρὸς τὴν γραμμὴν τοῦ ὑποκάτω τοίχου, ἀπεμάκρυναν τὰ λείψανα τούτου καὶ κατόπιν, κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ νεωτέρου οἰκοδομήματος, ἐπλήρωσαν τὸ οὕτω δημιουργηθὲν κενόν — συγκεκριμένως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς συναντήσεως τῶν τριῶν παλαιῶν τοίχων — διὰ μάζης ἀκανονίστου τοιχοποιίας (πίν. 76α - β, 77α), ὡς εἶδομεν (βλ. ἀνωτ. σ. 101 καὶ 102). Εἰς τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος (βλ. ἀνωτ. σ. 101) ἔρριψαν ἀκανονίστως, ὡς γέμισμα, μεγάλους λίθους ἄνευ συνδετικῆς ὕλης (πίν. 76β, 77α). Ἐπὶ τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ τοίχου ἡ πρώτη σειρὰ λίθων ἐτοποθετήθη ἀτάκτως, ὡς συνήθως συμβαίνει κατὰ τὴν θεμελίωσιν ἐντὸς κοινοῦ σκάμματος· ἀπουσιάζει δ' εἰς τὰ χαμηλὰ αὐτὰ μέρη τοῦ βυζαντινοῦ τοίχου καὶ τὸ ἀρμολόγημα (πίν. 76β, 77α).

Ἡ ἐξ ὀλοκλήρου ἀποκάλυψις τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς ἔφε-
ρεν ἐφέτος εἰς φῶς πρὸς τὰ ἔξω τῆς ἐντετοιχισμένης θύρας² τὸ κατώφλιόν της

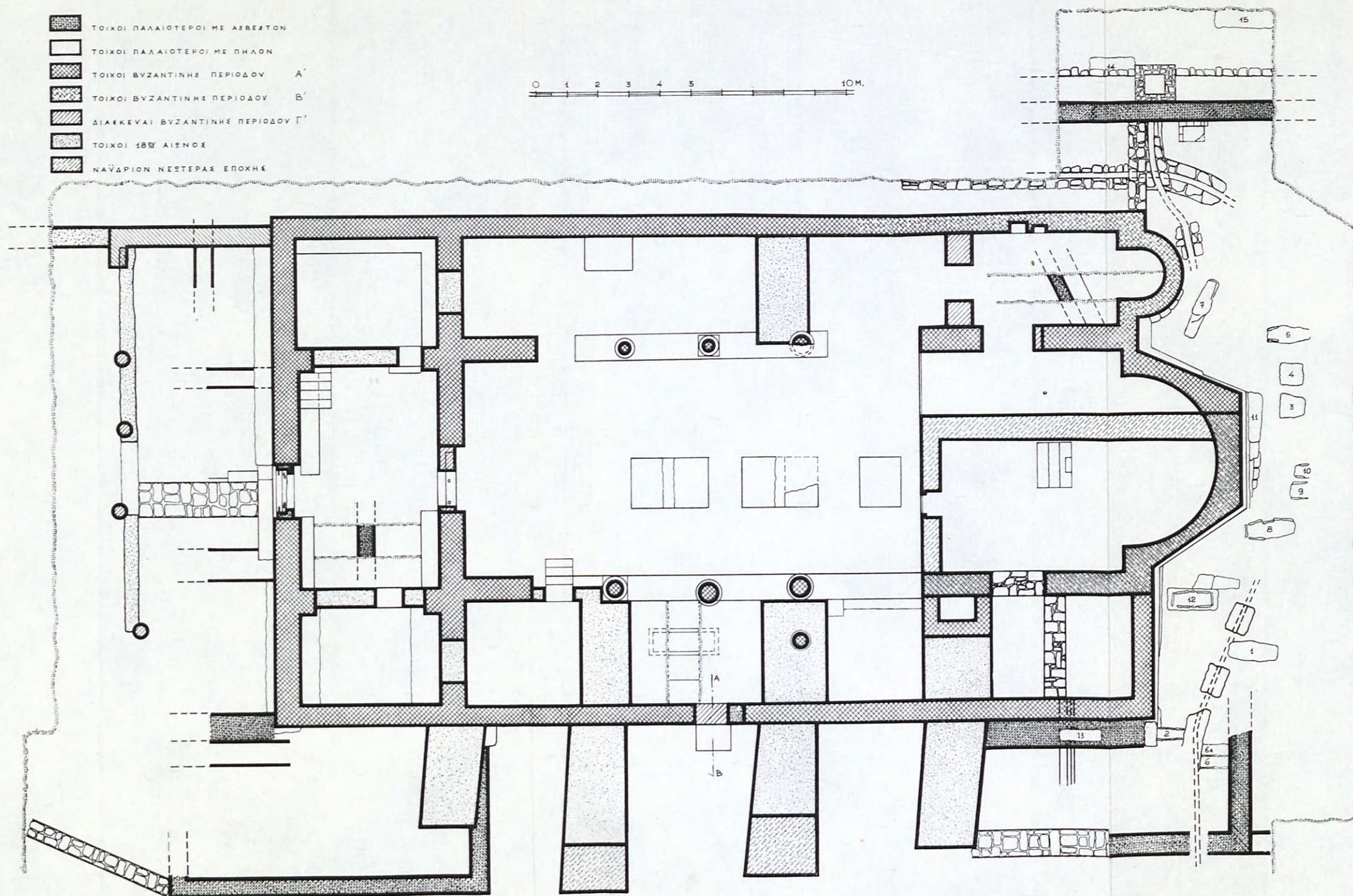
κέ., εἰκ. 3. Πρβ. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, *Εὐλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλική*, σ. 235, εἰκ. 190 ἄνω ἀριστερά· εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν Αἰγοσθένων: Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ΠΑΕ 1954, σ. 131· εἰς τὴν Μητρόπολιν Μεσαρᾶς Κρήτης: ΕΜΜ. ΜΠΟΡΜΠΟΥΔΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1968, σ. 141. Εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς γειτονικῆς Φωτικῆς ἡ χρῆσις τῶν πλίνθων ἀκανόνιστος: ΕΥΘ. ΤΣΙΓΑΡΙΔΑΣ, ΑΑΑ II, 1969, σ. 45, εἰκ. 3.

1. ΠΑΕ 1970, σ. 86· ΠΑΕ 1971, σ. 137, εἰκ. 1.

2. ΠΑΕ 1971, σ. 133, πίν. 169α.

- ΤΟΙΧΟΙ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΟΙ ΜΕ ΑΣΒΕΣΤΟΝ
- ΤΟΙΧΟΙ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΟΙ ΜΕ ΠΗΛΟΝ
- ΤΟΙΧΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ Α'
- ΤΟΙΧΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ Β'
- ΔΙΑΚΕΚΥΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ Γ'
- ΤΟΙΧΟΙ 18^{ου} ΑΙΩΝΟΣ
- ΝΑΥΔΡΙΟΝ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΠΟΧΗΣ

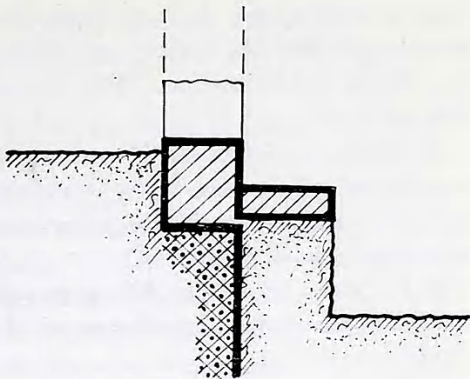
0 1 2 3 4 5 10 Μ.

καὶ πρὸ τούτου, εἰς στάθμην κατὰ ± 0.43 μ. χαμηλοτέραν τοῦ κατωφλίου, βαθμίδα πλάτους 0.84 μ. (εἰκ. 2, πίν. 78β, 79α), ἡ ὑπαρξίς τῆς ὁποίας δηλοῖ ὅτι ἡ ἐν λόγῳ θύρα εἶχε χρησιμοποιηθῇ πρὶν φραχθῇ. Ἡ βαθμὶς παρέχει ἐκ παραλλήλου μαρτυρίαν περὶ τῆς στάθμης τοῦ ἐδάφους πρὸς Ν. τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δομήσεώς της. Ἡ θύρα, ἀρχικῶς πλάτους ± 1.40 μ., περιωρίσθη, ἴσως ἀμέσως μετὰ τὸ πέρασ τῶν δομικῶν ἐργασιῶν, ἀπὸ 'Α. διὰ τῆς προσθήκης λωρίδος τοίχου πλάτ. ± 0.40 μ., εἰς πλάτος ± 1.05 μ., εἰς τὸ ὅποῖον ἀντιστοιχεῖ τὸ μῆκος (1.00 μ.) τῆς βαθμίδος (πίν. 79α). Τὸ ἀρχικὸν μαρμάρινον κατώφλιον ἐκτείνεται πρὸς 'Α. κάτω τῆς, ὡς ἀνωτέρω, προστεθείσης λωρίδος τοίχου.

Ἦδη, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἐξωτερικῆς ὀψέως τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς κατέστη δυνατόν νὰ παρατηρηθῇ καλύτερον ἡ τοιχοδομία του. Διεπιστώθη καὶ πάλιν αἰσθητὴ ἔλλειψις ἐνότητος¹. Μεταξὺ δηλαδὴ τῶν ἀπὸ 'Α. τρίτης καὶ τετάρτης ἀντηρίδων ἡ τοιχοδομία παρουσιάζεται ἀριστερὰ μετὰ χονδροειδὲς ἀρμολόγημα (πίν. 76β, 79β) καὶ δεξιὰ χωρὶς ἀρμολόγημα. Ἐπίσης χωρὶς ἀρμολόγημα παρουσιάζεται καὶ ἡ πρὸς 'Α. συνέχειά του, ἥτοι μεταξὺ τῶν ἀπὸ 'Α. δευτέρας καὶ τρίτης ἀντηρίδων (πίν. 78β, 79α). Τὸ χονδροειδὲς ἀρμολόγημα παρατηρεῖται κατόπιν μεταξὺ τῶν ἀπὸ 'Α. πρώτης καὶ δευτέρας ἀντηρίδων (πίν. 77β, 80α). Τὸ διάμεσον, χωρὶς ἀρμολόγημα, τμῆμα τοίχου φαίνεται, λοιπόν, νὰ προέρχεται, ἴσως, ἐξ ἄλλης ἐποχῆς. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ πάχη τῶν τοίχων παρατηρήσεων εἵχομεν ἤδη ὁδηγηθῇ εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ὑποθέσεως, ὅτι τὰ ἀνατολικά καὶ τὰ δυτικά μέρη τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ διαμέσου τμήματός του².

γ. Αἱ ἀντηρίδες: Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐγένοντο παρατηρήσεις τινὲς ὡς πρὸς τὰς ἀντηρίδας. Αὗται, ἀνίσου μήκους καὶ πάχους, ἐθεμελιώθησαν εἰς βάθος ± 1.10 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ ἐδάφους (πίν. 73α, 76β, 77β, 78β) τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν κατεσκευάσθησαν (18ος αἰ.)³. Μεταγενεστέρως ἡ δευ-

ΤΟΜΗ Α-Β

Εἰκ. 2. Τομὴ τοῦ κατωφλίου τῆς νοτίας θύρας μετὰ τῆς — ἐξωτερικῆς — βαθμίδος.

1. Πρβ. ΠΑΕ 1971, σ. 133 - 4.

2. ΠΑΕ 1971, σ. 133 - 4.

3. Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΠΑΕ 1954, σ. 198· ΠΑΕ 1971, σ. 135, 139.

τέρα καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ Ἀ. ἐνισχύθησαν, ἐπιμηκυνθεῖσαι εἰς τὰ χαμηλά των μέρη. Μεταξὺ τῶν ἀπὸ Ἀ. πρώτης καὶ δευτέρας ἀντηρίδων ὁ τοῖχος, σφζόμενος μέχρς ὕψους ± 2.50 μ. (πίν. 77β), παρουσιάζει ἀπόκλινσιν ἀπὸ τῆς κατακορύφου 0.11 μ.

δ. Τάφοι: Ἡ πρὸς Ν. τοῦ μνημείου ἐλευθέρα ἔκτασις παρουσίασε τὰ γνωστὰ ἐκ τῶν παλαιότερων ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν χαρακτηριστικά, ὅτι δηλαδὴ εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς χῶρος ταφῶν. Εὐρέθησαν ἐξ λακκοειδεῖς κεραμοσκεπεῖς τάφοι (πίν. 80β).

ε. Εὐρήματα: 1. Λίθινα, ψηφιδωτὸν δάπεδον: Ἐντὸς τῆς μεταξὺ τῶν ἀντηρίδων ἐπιχώσεως εὐρέθησαν τὰ ἐξῆς λίθινα μέλη καὶ τεμάχιον ψηφιδωτοῦ δαπέδου:

— Τεμάχιον στέψεως θωρακίου(;) κοσμουμένης διὰ κανόνος καὶ κυματίου (πίν. 81α). Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἑλλιπές· ἐμπρός, ἄνω καὶ κάτω ἀποκεκρουμένον· ὀπίσω, λείον. Μῆκ. 0.26 μ., πλάτ. 0.085 μ., ὕψ. 0.11 μ. Πιθανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ ἄμβωνος.

— Ἀπότμημα παρίνου θωρακίου. Ἡ ἑτέρα τῶν ὀρθίων πλευρῶν του — ἡ ἀριστερὰ — διαμορφωμένη εἰς ἡμικυλινδρικὸν κυμάτιον· εἰς τὸ οὕτω ἐξ ἀριστερῶν πλασιούμενον πεδῖον μαλακὰ φύλλα μὲ φορὰν λοξῶς πρὸς τὰ ἄνω (πίν. 83α). Ἄνω, δεξιὰ καὶ κάτω ἑλλιπές. Πλάτ. 0.115 μ., ὕψ. 0.20 μ., πᾶχ. 0.022 μ.

— Ἀπότμημα μαρμαρίνου ἐπικράνου, διεσκευασμένου ἐκ παλαιοχριστιανικοῦ ἐπιθήματος, κοσμουμένου διὰ σταυροῦ, κρινανθέμων καὶ φύλλων μαλακῆς ἀκάνθης μὲ τὴν κορυφὴν τῆς ἀναδιπλωμένην (πίν. 81β). Ἀριστερὰ λοξότμητον, κάτω δεξιὰ ἑλλιπές. Μῆκ. 0.22 μ., πλάτ. 0.31 μ., ὕψ. 0.29 μ. Σύλημα ἐκ παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος, φαίνεται νὰ ἀνεχρησιμοποιήθῃ εἰς τὴν βυζαντινὴν βασιλικήν.

— Ἴωνικὸν μαρμαρίνον κιονόκρανον. Διασφύζονται μέρη τοῦ ἐχίνου κοσμουμένου δι' ἡμιανθεμίων ἐκατέρωθεν κυματίου ἐξ ὧν καὶ λογχοειδῶν φύλλων ἐναλλάξ (πίν. 82α-β). Αἱ ἑλικες καὶ μέρος τοῦ ἄβακος ἐλλείπουν. Διάμ. ± 0.60 μ., ὕψ. 0.37 μ. Σύγχρονον, ὡς φαίνεται, πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἐπίθημα (πίν. 81β)· προέρχονται ἀμφότερα πιθανῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ παλαιοχριστιανικοῦ μνημείου.

— Ἀρχαία πλάξ μαρμαρίνη. Εἰς τὸ μέσον ἑξεργον ἀποκεκρουμένον θέμα ὁμοιάζον πρὸς κεφαλὴν ζῶου κατενώπιον (λέοντος[;]· ἐπάνω διακρίνονται λείψανα κόμης)· δεξιὰ εἰς χαμηλὸν ἀνάγλυφον κερατοειδῆς ἀπόληξις (ταινίας;) καὶ ἀριστερὰ ἀδιάγνωστον ἑξεργον θέμα καθ' ὁλοκληρίαν ἀποκεκρουμένον (πίν. 83γ). Γύρω ἑλλιπής. Μῆκ. 0.70 μ., πλάτ. 0.37 μ., πᾶχ. 0.08 μ. Εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς πλευρὰ μεταγενεστέρου τάφου.

— Ἀπότμημα ἐπικράνου (;). Ἐπὶ τῆς λοξοτμήτου ὀψεως φύλλον ἀκάνθης (πίν. 83β). Ἐκατέρωθεν καὶ ὀπίσω ἑλλιπές, ἄνω ἀποκεκρουμένον. Μῆκ. 0.27 μ., πλάτ. 0.19 μ., ὕψ. ± 0.15 μ. Περισυνελέγη ἐκ τῆς αὐλῆς οἰκίας τοῦ χωρίου.

— Σπάραγμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου (πίν. 84γ). Εὐρέθη μεταξύ τῶν κρημνισμάτων ἐντὸς τῆς πρὸς Ν. τοῦ μνημείου ἐπιχώσεως· εἶχε μεταγενεστέρως χρησιμοποιηθῇ ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν.

2. Μετάλλινα, νομίσματα: Ζεῦχος ἐνωτίων (;) ἐκ κράματος χαλκοῦ καὶ ἀργύρου. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 252 (πίν. 84α). Τὸ κύριον σῶμα ἐξ ἐλάσματος πιννοειδοῦς σχήματος μὲ ἐσωτερικὸν ρομβοειδὲς περίγραμμα ἐκ δύο παραλλήλων γραμμῶν ἐκατέρωθεν στιγμῶν, οἶονεὶ ταινίας πληρουμένης διὰ στιγμῶν· ἐντὸς τοῦ πεδίου σταυρὸς καὶ ὅμοιαι στιγμαί, εἰς τὸ ἕτερον δ' ἐκ τῶν περάτων τοῦ ἐλάσματος ὁπῇ ἐξαρτήσεως. Μῆκ. 0.032 μ., πλάτ. 0.013 μ. Εἰς ἐκάτερον τῶν τεμαχίων ἀναλογεῖ εἶδος ἀλύσου ἐκ συρματείνων κρίκων καὶ ἐκ στενῶν ὀκτωσχημῶν ἐλασμάτων. Πιθανῶς ἀπετέλουν ἀμφοτέρα ἐν ἐνιαῖον κόσμημα (πρεπενδούλιον;). Εὐρέθησαν ἀπερριμμένα νοτίως τοῦ διακονικοῦ παρὰ τὸ ὑδραυλικὸν σύστημα (βλ. ἀνωτ. σ. 99-100) ἐντὸς ἐπιχώσεως μὲ ὅστ᾽.

— Ἐξάρτημα στολῆς (;) ἀργυροῦν. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 251 (πίν. 84β). Τὸ κύριον σῶμα ρομβοειδὲς κιβωτιόσχημον ἐκ δύο θηλυκουμένων ἐλασμάτων μὲ ἀραβουργηματοειδὲς κόσμημα εἰς διάτρητον τεχνικὴν. Κάτω σφαιροειδὴς ἀπόφυσις καὶ ὑποκάτω κυλινδρική ὁπῇ ἐκ στενοῦ ἐλάσματος, πιθανῶς πρὸς ἐξάρτησιν ἄλλου μικροτέρου στοιχείου· εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ κυρίου, θηλυκουμένου, σώματος κεφαλὴ μὲ περίκλειστον λίθον ἐξ ὕαλου καὶ ὑπεράνω καμπύλος κρίκος ἐξαρτήσεως. Κυρίου σώματος μῆκος 0.035 μ., πλάτ. 0.02 μ. Ὀλικὸν μῆκος 0.067 μ. Εὐρέθη ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως μεταξύ τῶν ἀντηρίδων.

— Νόμισμα τουρκικὸν ἐφθαρμένον. Εὐρέθη ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ μαύρων χρωμάτων, θραυσμάτων κεραμίδων καὶ ἡλων ἐξωτερικῶς τοῦ μνημείου.

— Νόμισμα χαλκοῦν Θεοδοσίου Α' (379-395). Ἐφθαρμένον. Εὐρέθη κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς τάφρου τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ χωρίου. Παρεδόθη ὑπὸ τοῦ ἱερέως αἰδεσιμωτάτου κ. Ἀθανασίου Μάρκου.

— Νόμισμα πιθανώτατα φραγκικόν. Ἐφθαρμένον. Εὐρέθη ὅπου καὶ τὸ προηγούμενον.

3. Πήλινα: Ἐκ τῆς πρὸς Ν. τῆς βασιλικῆς ἐπιχώσεως περισυνελέγησαν ὀστρακὰ τινα ἐφυλαγμένων καὶ ἐγχαράκτων ἀγγείων ἄνευ ἰδιαίτερας σημασίας.

Συμπεράσματα: Διὰ τῆς προκειμένης συμπληρωματικῆς ἀνασκαφῆς ἐπερατώθη οὐσιαστικῶς ἡ ἔρευνα τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκεῶς. Ἡ ἔκτακτος αὕτη ἔρευνα ὑπῆρξε κατὰ τοῦτο χρήσιμος καὶ καρποφόρος, διότι ἔφερεν — ἐπὶ τέλους — εἰς φῶς τεκμήρια βέβαια (τοίχους, τεμάχιον ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ ἀποτμήματα μαρμαρίνων μελῶν) περὶ τοῦ ὅτι ἡ βυζαντινὴ βασιλικὴ εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς θέσεως οἰκοδομήματος παλαιοχριστιανικῶν χρόνων. Ἐκ τοῦ ἐπισημανθέντος τούτου παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος, ἐκτεινομένου ἐν μέρει ὑπὸ τὰ θεμέλια τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, πιθανώτατα ἐλήφθη ὅσον παλαιοχριστιανικὸν ὕλικόν ἀνεχρησιμοποιήθη εἰς αὐτήν.

Τὸ δάπεδον τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος πρέπει νὰ εὐρίσκεται εἰς στάθμην πολὺ χαμηλοτέραν ἐκείνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἔφθασεν ἡ μέχρι τοῦδε ἔρευνα τοῦ χώρου (βλ. ἀνωτ. σ. 101).

Ἀνασκαφὴ εἰς βάθος ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ νοτίως τοῦ νάρθηκος τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς σημειωθέντος προσκτίσματος θὰ παράσχη, ἐνδεχομένως, χρησίμους ἐνδείξεις περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος καὶ περὶ τῆς κατευθύνσεως, τὴν ὁποίαν δέον νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ περαιτέρω ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ χώρου. Βεβαίως δὲν εἶναι ἀκόμῃ ἀσφαλὲς ὅτι τὸ ἐπισημανθὲν παλαιοχριστιανικὸν οἰκοδόμημα ταυτίζεται πρὸς τὸ μαρτυρούμενον ὑπὸ τῶν πηγῶν καὶ ἀναγόμενον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου¹. Πάντως ἐκ τοῦ ἐλθόντος εἰς φῶς κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἡ ἀπλῶς σημειωθέντος εἰς τὴν τοιχοδομίαν τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς ἀρχαίου μαρμαρίνου ὑλικοῦ, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ ἐλήφθῃ ἐξ ἀρχαίων μνημείων κειμένων εἰς τὴν ἄμεσον γειτονίαν τοῦ ἐρευνημένου χώρου, δύναται νὰ συναχθῇ μὲ σχετικὴν βεβαιότητα τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀρχαία Εὐροία ἐντοπίζεται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ σημερινοῦ χωρίου, τῆς Γλυκῆς.

Μὲ τὴν ἐπισημάνσιν τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος ἐπετεύχθη ἐν μέρει ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1953 ἀναληφθείσης ἐν Γλυκεῖ ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης. Ἐν τούτοις ὁ ὑποφαινόμενος θεωρεῖ, μὲ τὴν ὀλοκλήρῳσιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, τὴν ἀπὸ μέρους τοῦ ἔρευναν τοῦ ἐδῶ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ὡς περατωθεῖσαν. Ἄν, ἄλλος τις ἐπιθυμῇ τυχόν, μετὰ τὰς ὡς ἀνωτέρω ἐνδείξεις, νὰ συνεχίσῃ τὴν ἔρευναν, ἀναζητῶν περαιτέρω καὶ ἐκ τοῦ ἐγγύτερον τὸ θεοδοσιανὸν οἰκοδόμημα, ἐνδέχεται νὰ εὐτυχήσῃ νὰ φέρῃ εἰς φῶς ἐν τῶν παλαιότερων χριστιανικῶν μνημείων ἐν Ἑλλάδι, μαρτυρούμενον ὑπὸ τῶν πηγῶν.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τούτου, διὰ τῶν ἐφέτος γενομένων ἀφ' ἐνὸς καθαρισμοῦ τῶν ἐρειπίων τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ τῶν θάμνων καὶ ἀφ' ἐτέρου διευθετήσεως τοῦ περὶ αὐτὴν χώρου (πίν. 85), ἀνεδείχθη, παρὰ τὸν σύσκιον ροῦν τοῦ Ἀχέροντος καὶ μὲ ὀπτικὸν βάθος τὰ ἐπιβλητικὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου, ἐν γραφικὸν σύνολον μεσαιωνικῶν ἐρειπίων. Ὅταν ἀναστηλωθοῦν οἱ κίονες — ἐξ ἀκέραιοι — τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, τὸ μνημεῖον καὶ τὸ τοπίον θὰ ἀποκτήσουν ἰδιαιτέραν δύναμιν ὑποβολῆς.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

1. ΠΑΕ 1970, σ. 82.

10. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ ΜΥΤΙΚΑ

(Πίν. 86 - 90)

Τὰ εἰς ἀπόστασιν 2 σχεδὸν χλμ. ἀνατολικῶς τοῦ παραλίου ἀκαρνανικοῦ χωρίου Μύτικας ἐρείπια τρικλίτου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ἐπεσκέφθην τὸ πρῶτον τὸ θέρος τοῦ 1966¹. Τὸ μνημεῖον, γνωστὸν ὡς Ἀγία Σοφία, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν τοπικῶν λογίων κτίσμα τῆς ὑστερας βυζαντινῆς περιόδου, παραμεῖναν ἡμιτελές². Τὸ γεγονὸς ὅτι, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλας περιοχὰς τῆς χώρας, ἐλάχιστα παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα ἦσαν γνωστὰ εἰς τὴν δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα³, ἐπέβαλλε τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Ἀγίας Σοφίας. Αὕτη καθυστέρησεν ἐπ' ἄρκετόν, ἕως ὅτου ἀπαλλοτριωθοῦν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἡ βασιλικὴ καὶ ἡ πέριξ αὐτῆς ἔκτασις. Ἡ πρώτη ἀνασκαφικὴ περίοδος διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 4 μέχρι τῆς 23 Σεπτεμβρίου 1972, ἡρουνήθησαν δὲ κατ' αὐτὴν τὸ κεντρικὸν καὶ τὸ βόρειον κλιῖτος, πλὴν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος αὐτῶν, καὶ ὁ νάρθηξ (εἰκ. 1, πίν. 86α)⁴. Ἡ ἐπίχωσις ὑπερέβαινε τὸ μέτρον. Εἰδικῶς εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου αὕτη ἐφθανε τὸ 1.40 μ.

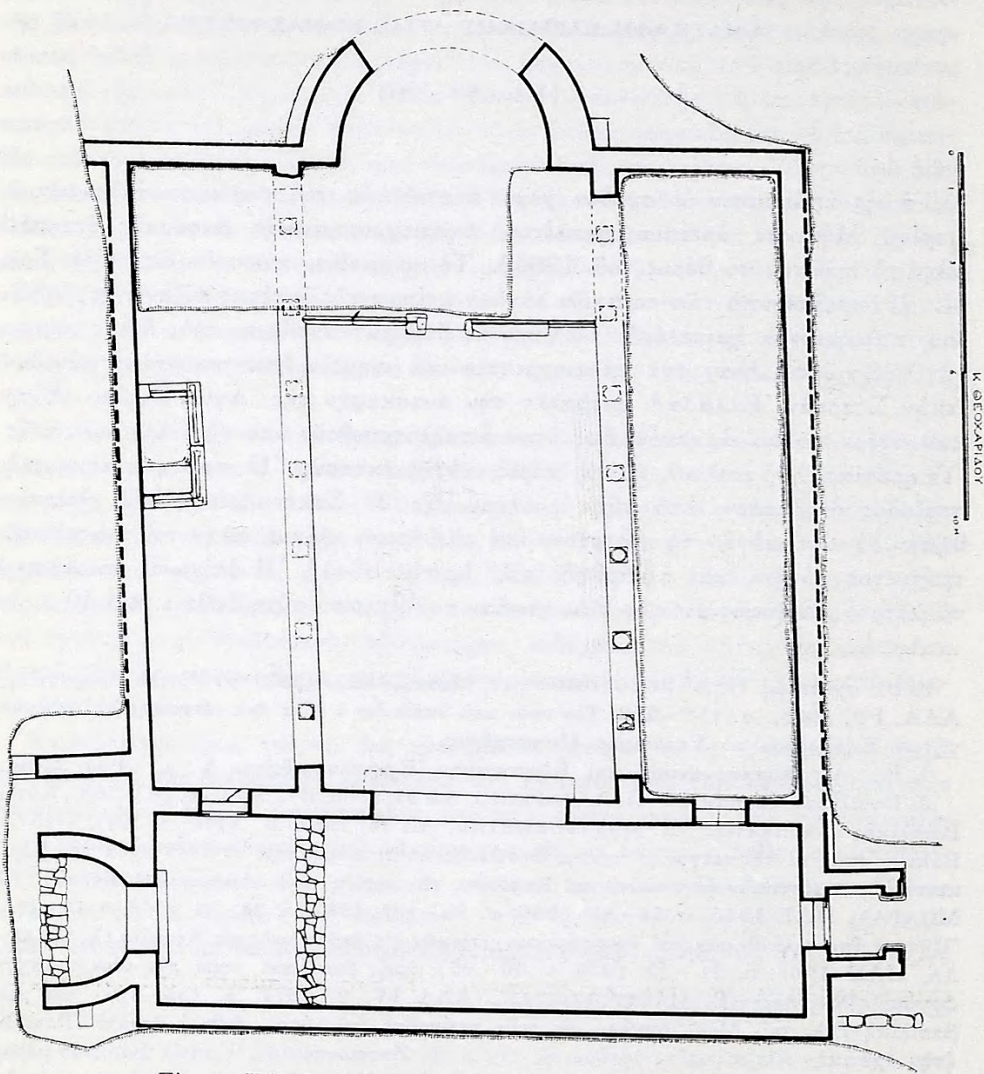
1. Βλ. σχετικῶς Π. Α. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, Μεσαιωνικὰ μνημεῖα τοῦ Μύτικα Ἀκαρνανίας, ΑΑΑ, I 2, 1968, σ. 152 - 153. Τὸν ναὸν μοῦ ὑπέδειξεν ὁ τότε ἔκτ. ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων Ξηρομέρου κ. Γεράσιμος Παπατρέχας.

2. Βλ. Αἰτωλοακαρνανικὴν καὶ Εὐρυτανικὴν Ἑγκυκλοπαιδεῖαν, Α', λ. Ἀγία Σοφία.

3. Βασιλικαὶ Ναυπάκτου (Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, ΑΔ 21, 1966, Β' 2 Χρον., σ. 267 - 268), Κάτω Βασιλικῆς Ναυπακτίας (Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΑΔ 16, 1960, Β' Χρον., σ. 196), Ὀχθίων Βάλτου (τμήμα τῆς μεγάλης ταύτης βασιλικῆς κατεστράφη περὶ τὸ 1963 κατὰ τὴν διάρκειαν ἐγγειοβελτικῶν ἐργασιῶν) καὶ Κεφάλου, εἰς νησίδα τοῦ Ἀμβρακικοῦ Κόλπου (Χ. ΜΠΑΡΛΑ, ΠΑΕ 1965, σ. 78 - 84· 1966, σ. 95 - 102· 1967, σ. 28 - 32· 1968, σ. 16 - 21). Ἐκτοτε ἐπεσημάνθησαν καὶ ἀνεσκάφησαν μερικῶς εἰς ἀκόμῃ ναὸς εἰς Κέφαλον (Χ. ΜΠΑΡΛΑ, ΠΑΕ 1968, σ. 21 - 23· 1970, σ. 90 - 97), τρεῖς βασιλικαὶ παρὰ τὸν νέον οἰκισμὸν Δρυμοῦ Βονίτσας (Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ, ΑΑΑ IV, 2, 1971, σ. 185 - 193) καὶ μία βασιλικὴ ΒΔ. τοῦ Μεσολογγίου, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου, ἔνθα ἡ ἀρχαία Πλευρῶν (τὴν σχετικὴν πληροφορίαν ὀφείλω εἰς τὴν κ. Φ. Ζαφειροπούλου, ἡ ὁποία ἀνέσκαψε μέρος τοῦ μνημείου κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος). Τὰ ἐρείπια ἐτέρας βασιλικῆς, κειμένης παρὰ τὸν Ἀστακόν, κατεστράφησαν πρὸ πενταετίας διὰ τὰ ἀνεγερθῆ εἰς τὴν θέσιν των νέος ναός, τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ὁποίου διέκοψεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία.

4. Πολύτιμος ὑπῆρξε κατ' αὐτὴν ἡ βοήθεια τῶν πτυχιούχων τῆς ἀρχαιολογίας κ. Εὐαγγέλου Κυριακούδη καὶ δ. Μαρίας Καμπούρη. Τὰ σχέδια ἐξέπōνησεν ἡ ἀρχιτέκτων δ. Καλλιόπη Θεοχαρίδου.

Ἡ Ἀγία Σοφία ἦτο τρίκλιτος ξυλόστεγος βασιλική μετὰ νάρθηκος καὶ ἡμι-κυκλικῆς ἀψίδος, χορδῆς 5.25 μ. καὶ βέλους 3.20 μ. Τὸ κτήριον εἶναι ἐλαφρῶς παράγωνον, μετρεῖ δὲ 24.30 × 17.70 μ. ἄνευ τῆς ἀψίδος. Ὁ κυρίως ναὸς ἔχει

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Ἀγίας Σοφίας Μύτικα.

μῆκος 18.50 μ. Τὸ μέσον κλιῖτος ἔχει σχεδὸν διπλάσιον πλάτος τῶν πλαγίων (7.35 ἔναντι 3.75 μ.: λόγος εὗρους κεντρικοῦ πρὸς πλάγια κλιτή 1.96). Ἡ ἀψὶς ἔχει πάχος 1.05 μ., οἱ λοιποὶ τοῖχοι ± 0.65 μ. Ἡ διαφορὰ αὕτη μαρτυ-

ρεῖ, ὅτι ἡ ἀψὶς ἐκαλύπτετο διὰ κτιστοῦ τεταρτοσφαιρικοῦ θόλου, ἐνῶ ὁ ναὸς καὶ ὁ νάρθηξ ἦσαν ξυλόστεγοι.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ μνημεῖον ἐγένετο διὰ θυρῶν ἀνοιγομένων εἰς τὸν βόρειον καὶ νότιον τοῖχον τοῦ νάρθηκος, πλάτους 1.72 καὶ 1.22 μ. ἀντιστοιχῶς, πρὸ τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν πρόφυλα. Τὸ πρόφυλον τῆς νοτίας εἰσόδου εἶναι ὀρθογώνιον· τὸ τῆς βορείου ἀντιθέτως ἔχει τὰς πλευρὰς καμπύλας¹, δύο δὲ κόγχαι χορδῆς 0.65 μ. ἀνοίγονται ἐκατέρωθεν τῆς θύρας.

Κιονοστοιχίαι ἐξ ἐπτὰ ἀρραβδῶτων κίωνων, στηριζόντων πλίνθινα τόξα, ἐχώριζον τὸ κεντρικὸν κλιῖτος ἀπὸ τῶν πλαγίων (πίν. 86β). Αὗται ἔβαινον ἐπὶ στυλοβατῶν πλάτους 0.60 μ. καὶ ὕψους ± 0.12 μ., ἀντίκρυζον δὲ παραστάδας πάχους 0.60 μ., ἐξεχούσας τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ τοίχου κατὰ 0.60 - 0.70 μ. Ἡ βάσις τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου, ὕψους ± 0.18 μ. καὶ πλάτους 0.22 μ., ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ κεντρικὸν κλιῖτος εἰς ἀπόστασιν 4.10 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου.

Τὸ κτήριο εἶναι ἐκτισμένον δι' ἀργῶν λίθων, τεθειμένων ἐντὸς ἀφθόνου κονιάματος, καλύπτοντος τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐπιφανείας των. Εἰς τὸ κονίαμα ἔχουν χαραχθῇ γραμμαί, δηλοῦσαι τὰς στρώσεις τῶν λίθων καὶ περιβάλλουσαι τὸ ὁρατὸν τμήμα αὐτῶν, καὶ ἔχουν ἀποτυπωθῇ μικροὶ κύκλοι διὰ τοῦ στομίου ἢ τοῦ πυθμένος ἀγγείων (πίν. 87α). Κατὰ διαστήματα παρεμβάλλονται ζῶναι ἐκ τριῶν πλίνθων, πάχους 0.03 μ. Εἰς τὴν ἀψίδα, σφζομένην εἰς ὕψος ἄνω τῶν 3 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, οἱ λίθοι σχηματίζουν ὀριζοντίους στρώσεις, χωριζόμενας ὑπὸ μονῶν ἢ, ἐνίοτε, triplῶν σειρῶν πλίνθων (πίν. 87β).

Οἱ τοῖχοι ἐκοσμοῦντο ἐσωτερικῶς διὰ τοιχογραφιῶν, τῶν ὁποίων ὀλίγα μόνον σπαράγματα εὐρέθησαν. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος ἦτο ἐπενδεδυμένος, εἰς τὸ κατώτερον τοῦλάχιστον τμήμα του, διὰ λιθίνων πλακῶν μετὰ ζεύξεων (πίν. 88α).

Τὸ Ἱερὸν Βῆμα εἶναι κατὰ 0.10 μ. ὑψηλότερον τοῦ κυρίως ναοῦ, ὁ νάρθηξ κατὰ 0.35 μ. Ὁ κυρίως ναὸς εἶναι ἐστρωμένος δι' ὀρθογωνίων λιθίνων πλακῶν· εἰς τὸ πρεσβυτέριον ἀντιθέτως ἀπεκαλύφθησαν λείψανα μαρμαροθετήματος (πίν. 88α).

Εἰς τὸ βόρειον κλιῖτος σφζεται ἡ λιθίνη βάσις ὀρθογωνίου κατασκευῆς, διαστάσεων 3.40×1.65 μ., ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔβαινον, ὡς δεικνύουν τὰ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἔχνη, θωράκια καὶ πεσσίσχοι. Ἡ βάσις κοσμεῖται ὑπὸ κοιλοκύρτου κυματίου. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐκαλύπτετο ὑπὸ λιθίνων πλακῶν, ἐξ ὧν μία διεσώθη κατὰ χώραν (εἰκ. 1, πίν. 88β). Ἡ κατασκευὴ αὕτη παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἐγκαρσίου κλιῖτους τῆς βασιλικῆς

1. Πρβ. ἀνάλογα παραδείγματα εἰς τὴν Καταπολιανὴν τῆς Πάρου (Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ΠΑΕ 1964, σ. 140 - 141, εἰκ. 1) καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν Α τῶν Φιλίππων (P. LEMERLE, Philippes et la Macédoine Orientale, Paris 1945, σ. 292-293, πίν. XV - XVI).

Δ τῆς Νικοπόλεως, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀ. Ὀρλάνδος χαρακτηρίζει ὡς παστοφόριον¹.

Ὁ ἀνατολικῶς τοῦ βορείου προπύλου μερικῶς ἀνασκαφεὶς τοῖχος, κάθετος πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ μνημείου, ἀνήκει εἰς πρόσκτισμα τῆς βασιλικῆς, τοῦ ὁποίου ἡ χρῆσις θὰ διευκρινηθῇ κατὰ τὴν ἐπομένην ἀνασκαφικὴν περίοδον. Εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ νάρθηκος νοητὴν προέκτασιν τοῦ βορείου στυλοβάτου ἀπεκαλύφθη θεμέλιον τοίχου, πλάτους 0.70 μ. Μεταγενέστερος τοῖχος ἐξ ἀργῶν λίθων ἐναλλασσομένων πρὸς πλίνθους, σφζομένου ὕψους 0.55 μ., πατεῖ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τοῦ νοτίου στυλοβάτου.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς ὀλίγα ἀκέραια ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτὰ καὶ πλήθος θραυσμάτων. Τὰ κιονόκρανα τῶν κιονοστοιχιῶν εἶναι ἰωνικοῦ ρυθμοῦ καὶ ἀμελοῦς μᾶλλον ἐκτελέσεως (πίν. 89α). Ὁ ἐχλινός των κοσμεῖται ὑπὸ τριῶν ὧν, ἐνῶ τὸ προσκεφάλαιον δὲν φέρει διακόσμησιν. Μεταξὺ τῶν κιονοκράνων καὶ τῶν τόξων ἐμεσολάβουν ἐπιθήματα. Ταῦτα κοσμοῦνται εἰς μὲν τὴν πρὸς τὸ κεντρικὸν κλίτος βλέπουσαν πλευρὰν δι' ἀναγλύφου μονογραμματοῦ σταυροῦ ἐγγεγραμμένου ἐντὸς κύκλου μὲ τὰ ἀποκαλυπτικὰ γράμματα Α καὶ Ω εἰς τὰ δύο κάτω τεταρτοκυκλικὰ διάχωρα (πίν. 89β), εἰς δὲ τὴν πρὸς τὰ πλάγια κλίτη δι' ἐγχράκτου φύλλου ὕδροχαροῦς φυτοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκφύονται δύο ἐλικοειδεῖς βλαστοί (πίν. 89α). Αἱ βάσεις τῶν κιόνων φέρουν σκοτίαν μεταξὺ δύο σπειρῶν. Πλησίον τοῦ παστοφορίου τοῦ βορείου κλίτους εὐρέθησαν τεμάχια θωρακίων, κοσμουμένων κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν ὑπὸ ἀναγλύφων σταυρῶν μὲ τὰς κεραίας διαπλατυνομένας εἰς τὰ ἄκρα (πίν. 90α). Ἐξῶθι τοῦ ναοῦ καὶ κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βορείου πλευρᾶς ἀνευρέθησαν τρία θράυσματα μαρμαρίνης λεκάνης. Ἦλθον ἐπίσης εἰς φῶς τεμάχια πεσσίσκων μετὰ συμφυῶν κιονίσκων, μικρῶν κιονοκράνων, διατρήτων ἢ ἀναγλύφων θωρακίων καὶ ἀκοσμήτων πλακῶν ἐκ πρασινοφαίου μαρμάρου, πάχους 0.02 μ., προερχομένων προφανῶς ἀπὸ ὀρθομαρμάρωσιν, ὡς καὶ θράυσματα ἀγγείων, πηλίων πλακῶν φερουσῶν χαραγὰς διὰ τοῦ δακτύλου ἢ ἀνάγλυφον σταυρὸν ἐντὸς κύκλου, κεράμων καὶ ὑαλίνων ἀντικειμένων.

Ὡς κατώφλιον τῆς βορείου θύρας τοῦ νάρθηκος ἐχρησιμοποιήθη πλάξ πλάτους 0.84 μ., φέρουσα τὴν ἐγχάρακτον ἐπιγραφὴν:

ΧΑΙΡΕΤΕ

ΥΡΛΛΙ

Τμῆμα ἐτέρας ἐπιγραφῆς, ἐγκεκολαμμένης ἐπὶ μαρμαρίνης πλακός, μεγίστων σφζομένων διαστάσεων 0.67×0.71 μ. καὶ πάχους 0.07 μ., εὐρέθη εἰς βάθος 1.20 μ. εἰς τὸ ἄνοιγμα τῆς βορείου θύρας τοῦ νάρθηκος (πίν. 90β). Σφάζεται τὸ δεξιὸν ἡμισυ τῆς ἐπιγραφῆς, ἔχον οὕτως:

1. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ΠΑΕ 1959, σ. 92, εἰκ. 2, πίν. 87α.

[- - - - - εὔσεβ]ίην τε σαφροσύ-
 [νην - - - - -] υριδὶς ἢ τε πόθους
 [- - - - -] α πιστὰ κλέει δῆπ[οτε]
 [- - - - -] δος ἔτεα πάντα
 5 [- - - - -] νη πολυήρατον ἄν[δρα]
 [- - - - -] ὕνοα δίην βιοτήν [- - - -]
 [- - - - -] αὶ θαλάμους ἔλιπ[ες - - -]
 [- - - - - π]ροσώπου.

Ὑπεράνω τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει χαραχθῆ σταυρός, ἐνῶ ἕτερος σταυρός, ἀνάγλυφος καὶ μεγαλυτέρων διαστάσεων, εὑρίσκεται κάτωθεν αὐτῆς.

Τὸ μόνον νόμισμα, τὸ ὁποῖον ἀπέδωκεν ἡ ἀνασκαφή, εὑρέθη παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ κυρίως ναοῦ εἰς βάθος 0.75 μ. (περίπου 0.65 μ. ὑπεράνω τοῦ δαπέδου). Εἶναι χαλκοῦν ἀνώνυμον βυζαντινὸν τῆς περιόδου 989 - 1028¹.

Ὀλίγαι ταφαὶ ἄνευ κτερισμάτων εὑρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκος εἰς βάθος 0.40 - 1.10 μ. Οἱ νεκροὶ ἦσαν ἐστραμμένοι πρὸς Ἀνατολάν, ἦσαν δ' ἐνίοτε τοποθετημένοι ἐντὸς ἀτελῶν κιβωτισχῶν τάφων. Εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις εὑρέθησαν ἑκατέρωθεν τῶν σκελετῶν ἥλοι, ἐξ ὧν οἱ παρὰ τὰ κάτω ἄκρα ἦσαν κεκαμμένοι.

Εἰς τὸ ἀνώτερον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως, μέχρι βάθους περ. 0.90 μ., ἀπαντοῦν ὀλίγοι λίθοι καὶ ἔτι ὀλιγώτεροι πλίνθοι. Μεταξὺ 0.50 καὶ 0.90 μ. συναντῶνται πολὺ περισσότεροι λίθοι καὶ πλίνθοι, ὡς καὶ ἔχγη ἀσβεστοκονιάματος. Τὸ κατώτερον στρῶμα ἀποτελεῖται ἀπὸ ἱλύν.

Αἱ στρωματογραφικαὶ ἐνδείξεις συνηγοροῦν ὑπὲρ ἐρειπώσεως μᾶλλον τοῦ μνημείου συνεπείᾳ ἐγκαταλείψεως ἢ ὑπὲρ βιαίας καταστροφῆς αὐτοῦ. Προφανῶς ἡ γειτονικὴ Ἀλυσία, τοὺς κατοίκους τῆς ὁποίας ἐξυπηρετεῖ ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς βασιλική, συνέχισε τὸν βίον τῆς, ὡς καὶ τόσοι ἄλλοι ἀρχαῖοι παράλιοι οἰκισμοί, μέχρι τῶν μέσων τοῦλάχιστον τοῦ Ζ' αἰ., ἡρημώθη δὲ κατὰ τὴν ἀμέσως ἀκολουθήσασαν περίοδον, καθ' ἣν ὁ ἀστικός βίος παρήκμασε καὶ τὰ παράλια ἐγκατελείφθησαν συνεπείᾳ τῶν ἀραβικῶν ἀπὸ θαλάσσης ἐπιδρομῶν καὶ τῆς παρακμῆς τοῦ ἐμπορίου². Ἡ Ἀγία Σοφία εἶχεν ἐρειπωθῆ πολὺ πρὸ τοῦ ΙΑ' αἰ., ὡς συμπεραίνομεν ἀπὸ τὸ βάθος εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθη τὸ προαναφερθὲν νόμισμα, ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ κατὰ τὴν μέσσην βυζαντινὴν περίοδον ὡς τόπος ταφῆς.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Α. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

1. Βλ. M. THOMPSON, The Athenian Agora, II, ἀρ. 1864· πρβ. C. MORRISON, Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale, Paris 1970, II, σ. 597, ἀρ. 41/Cp/AE/40. Ἡ ταῦτις ὀφείλεται εἰς τὴν κ. Ἀδαμαντίαν Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου.

2. Βλ. σχετικῶς D. ΖΑΚΥΤΗΝΟΣ, La grande brèche dans la tradition historique de l'Hellénisme du septième au neuvième siècle, Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον, Γ', Ἀθῆναι 1966, σ. 300 - 327.

11. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΩΝ

(Πίν. 91 - 102)

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τῶν Μυκηνῶν τοῦ 1972 ἔλαβον μέρος ἡ Dr. Betty Grossman, ἡ κ. Harv. Hecker, αἱ δίδες Ἴω. Κριτσέλη, Αἰκ. Βλαβιανοῦ, Στ. Ἀλεξοπούλου, Τ. Δαμαλᾶ, Ἀ. Ὀνάσογλου, Β. Ζωγράφου, Ph. Rudder καὶ ὁ κ. Σ. Γκλαβᾶς. Ἀρχιτέκτων τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ὁ κ. Kenneth Schaar, φωτογράφοι δὲ ὁ Dr. Edwin Grossman καὶ ὁ κ. Σπ. Τσαβδάρου. Ἐφέτος ἠτύχησα νὰ ἔχω ὡς συνδιευθυντὴν τῆς ἀνασκαφῆς τὸν καθηγητὴν τῆς ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Σπυρ. Ἰακωβίδην. Πρὸς τοῦτον ὡς καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς συνεργάτας ἐκφράζω θερμὰς εὐχαριστίας. Ἐπίσης εὐχαριστοῦμαι ὅφειλονται εἰς τοὺς φιλοτίμους μυκηναίους, τοὺς ἐργασθέντας μὲ προθυμίαν καὶ ἐνδιαφέρον ὑπὸ τὸν ἐργοδηγὸν κ. Παναγιώτην Βλάχον.

Ὡς σκοπὸς τῆς ἀνασκαφῆς ἐτέθη ὁ πλήρης καθαρισμὸς τοῦ χώρου τῆς δυτικῆς κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν μεταξὺ τῆς «Οἰκίας Τσούντα» καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ William Taylour ἀνασκαφείσης πρὸς Βορρᾶν περιοχῆς, ὡς καὶ ἡ διὰ δοκιμαστικῶν τάφων ἐπισήμανσις μυκηναϊκῶν οἰκιῶν εἰς τὸν ἔξω τῆς ἀκροπόλεως χώρον. Ὁ σκοπὸς οὗτος ἠϋρύνθη διότι κατέστη ἀναγκαία ἡ ἔρευνα ἐξ θαλαμωτῶν τάφων εἰς δύο διάφορα τμήματα τῆς μυκηναϊκῆς περιοχῆς, τῶν ὁποίων ἡ στέγη βυθισθεῖσα ἐφανερώνε τὴν θέσιν των καὶ τὸ σχηματισθὲν ἄνοιγμα εἶχε προσελκύσει τὴν προσοχὴν ἀρχαιοκαπήλων.

Α. ΤΑΦΟΙ Περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα πρὸς τὰ βορειοανατολικά τῆς ἀκροπόλεως ἠρευνήθησαν πέντε θαλαμωτοὶ τάφοι. Ἐκ τούτων οἱ δύο εἰς τὴν θέσιν Βλαχόστρατα φαίνεται ὅτι εἶχον συληθῇ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν κατὰ τὴν χάραξιν τῆς ἀπὸ τὸ Στεφάνι πρὸς τὰς Μυκήνας ὁδοῦ. Οὐδὲν ἔχνος ὁστοῦ ἢ κτερισμάτων εὑρέθη εἰς τὸν θάλαμον τοῦ πρώτου τάφου. Εἰς τὸν δεύτερον καὶ εἰς κόγχην λαξευθεῖσαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τετραπλεύρου θαλάμου τοῦ μεταξὺ συσσωρευθέντων ὁστῶν εὑρέθησαν τέσσαρα ἀγγεῖα ΥἚ IIIB χρόνων. Κατὰ μῆκος τῆς νοτίας τοῦ θαλάμου πλευρᾶς ἀπεκαλύφθη ὁ σκελετὸς τοῦ τελευταίως ἐνταφιασθέντος. Ἐκεῖτο ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς εἰς στάσιν συνεσταλμένην. Οὐδὲν κτέρισμα εὑρέθη περὶ τὸ λείψανον τοῦτο, ἀλλὰ προφανῶς ὁ θάλαμος (5.12 × 2.40 μ.) εἶχε προηγουμένως ἐρευνηθῇ. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου, μήκους 7.70 μ., καὶ πλάτους κατὰ τὴν εἴσοδόν του 1.20 μ., ἐστενοῦτο

πρὸς τὰ ἄνω καὶ κατέληγεν εἰς λαξευτὴν ἐν τῷ βράχῳ εἴσοδον, πλάτους 1 μ. Ἡ εἴσοδος ἐκλείετο ὑπὸ ξηρολιθιᾶς.

Περὶ τὰ 250 μ. πρὸς Νότον τῶν δύο τούτων τάφων, καὶ εἰς θέσιν γνωστὴν ὡς Καψάλα, ἡρευνήθη συστάς τριῶν θαλαμωτῶν τάφων λαξευμένων εἰς τὸν μαλακὸν πωρόλιθον τῆς περιοχῆς (πίν. 91α). Ἐκ τούτων τοῦλάχιστον ὁ μεσαῖος εἶχε διαφύγει τὴν σύλησιν. Εἰς τὸ βόρειον τοίχωμα τοῦ δρόμου του, μήκους 7.50 μ. καὶ πλάτους κατὰ τὴν εἴσοδόν του 1.20 μ., εὑρέθησαν δύο ἀβαθεῖς κόγχαι, τὸ ἀνοιγμα τῶν ὁποίων ἐκλείετο ὑπὸ ξηρολιθιᾶς. Προφανῶς αἱ κόγχαι ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν ταφὴν νηπίων, διότι οὐδὲν εὑρέθη εἰς αὐτάς. Εἰς τὸν κυκλοτερεῖ θάλαμον τοῦ τάφου, διαμέτρων 2.50 μ. καὶ 3.05 μ. καὶ ὕψους 1.80 μ., εὑρέθησαν ὁστᾶ παιδικοῦ σκελετοῦ καὶ ψευδόστομος ἀμφορεὺς ΥΕ ΠΙΒ χρόνων (πίν. 91β). Οἱ ἐκατέρωθεν τοῦ μνημείου τούτου θαλαμωτοὶ τάφοι οὐδὲν ἀπέδωσαν. Ἴσως εἶχον χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν ταφὴν μικρῶν παιδίων, οἱ σκελετοὶ τῶν ὁποίων διελύθησαν πλήρως. Ὡς γνωστὸν τὸ πώρινον πέτρωμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐλαξεύθη ὁ τάφος, συντείνει εἰς τὴν διάλυσιν ὁστῶν, ἰδίᾳ παιδικῶν.

Εἰς τὴν βόρειον κλιτὸν τοῦ λόφου τῆς Παναγίτσας, περὶ τὰ 600 μ. πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, ἡρευνήθη θαλαμωτὸς τάφος, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπαρξίς ἦτο πρὸ πολλοῦ γνωστὴ εἰς τοὺς χώρου. Ὁ δρόμος του, μὲ συγκλίνοντα τοιχώματα, πλάτους κάτω 0.78 μ. καὶ ἄνω 0.31 μ., εὑρέθη πλήρης χώματος. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου, πλάτους 1.30 μ., ἐκλείετο ὑπὸ ξηρολιθιᾶς. Πρὸ ταύτης εὑρέθη λάκκος εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον συσσωρευθῇ φέροντα μίγδην ὁστᾶ, ἐνῶ εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ δρόμου κατὰ τὴν εἴσοδόν του εὑρέθη ἀκανόνιστον ἡμικυκλικὸν ὄρυγμα, διαμέτρου 1.09 μ., περιλαμβάνον παιδικὰ ὁστᾶ καὶ τέσσαρα ἀγγεῖα τεθραυσμένα ΥΕ ΠΙΒ χρόνων (πίν. 92α). Ὁ θάλαμος τοῦ τάφου, σχήματος τετραπλεύρου μὲ καμπύλα τοιχώματα, περιεῖχεν ἀρκετὰς ταφάς, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς εἶχον διαταραχθῇ. Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ θαλάμου διεκρίνοντο ὑπολείμματα σκελετοῦ ἐνήλικος καὶ λείψανον παιδίου, μεταξὺ τῶν ὁστῶν τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν μικρὰ πρόχους καὶ δύο εἰδῶλια, ἐν τοῦ τύπου Φ καὶ ἕτερον τοῦ τύπου Τ. Παρὰ τὸ τοίχωμα τῆς βορείου πλευρᾶς καὶ μεταξὺ παραμερισμένων παιδικῶν ὁστῶν εὑρέθη τριποδικὸς θρόνος ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθεται γυναικεῖα μορφή (θεά;) μὲ τὰς χεῖρας εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν στάσιν τῆς εὐλογίας (πίν. 92β), δύο πῆλινα γυναικεῖα εἰδῶλια μὲ τὰς χεῖρας μεταξὺ τῶν μαστῶν καὶ τρίτον τοῦ τύπου Τ, ὡς καὶ μικρὸν δίσκον σκυφίδιον.

Ὀλίγον πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ τάφου τούτου εὑρέθη ὄρυγμα τετράπλευρον, προφανῶς ἡ ἀρχὴ δρόμου, τοῦ ὁποίου ἡ περαιτέρω λάξευσις ἐγκατελείφθη λόγῳ τῆς σκληρότητος τοῦ βράχου. Ὑπὸ τὸ τοίχωμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὀρύγματος ἀπεκαλύφθη σκελετὸς εἰς στάσιν ὑπτίαν μὲ τὴν κεφαλὴν ὑψωμένην ἐπὶ προσκεφαλαίου ἐκ χώματος καὶ μικρῶν χαλίκων. Οὐδὲν κτέρισμα εὑρέθη

περὶ τὸν σκελετόν, τὰ ὀλίγα δὲ ὀστράκα τὰ εὑρεθέντα εἰς τὸ ὄρυγμα ἀνάγουν τὴν ταφὴν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου.

Πρὸς τὰ ΝΔ. τοῦ θαλαμωτοῦ εὑρέθη λακκοειδὴς τάφος, μήκους 1.65 μ. καὶ πλάτους 1.40 μ., τοῦ ὁποῖου τὸ πρὸς τὴν κλιτὺν τοίχωμα εἶχεν ἐνισχυθῆ δια τὸίχου. Ὀλίγα ὀστᾶ, τρία ἀρτόσχημα ἀλάβαστρα ΥΕ ΙΙ πρὸς ΥΕ ΙΙΑ χρόνων (πίν. 93α) καὶ ὄρμος ψηφίδων ἐξ ὑαλομάζης εὑρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ τάφου τούτου. Ὑπεράνω τῆς περιοχῆς του καὶ μόλις 0.30 μ. κάτωθεν τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εὑρέθησαν ἀνάμεικτα ὀστᾶ ἀνήκοντα εἰς ταφὰς ἀκαθορίστων χρόνων.

Τὰ ἐκ τῶν τάφων τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς προελθόντα στοιχεῖα συμφωνοῦν ἀπολύτως πρὸς τὰ ἤδη γνωστὰ ἐκ προηγουμένων ἐρευνῶν μυκηναϊκῶν τάφων.

Β. ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ Εἰς ἀπόστασιν 200 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς βορείου πυ-
ΤΑΦΡΟΙ λίδος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν καὶ εἰς τὸν ἀγρὸν
τοῦ Παντελῆ Χριστοπούλου δοκιμαστικὴ τάφος ἀπεκάλυψε θεμέλια οἰκῆ-
ματος, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθη πλῆθος ὀστράκων ΥΕ ΙΙΒ χρόνων καὶ
πολλὰ τεμάχια κονιαμάτων. Τὰ εὑρήματα ὑποδεικνύουν ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ
πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου. Δοκιμαστικαὶ τάφροι, σκαφεῖσαι πέραν τοῦ δυ-
τικοῦ Κυκλωπείου τείχους εἰς τοὺς ἀγρούς τῶν κ. Παν. Βλάχου καὶ Δημ.
Κοσμοπούλου, ἔφερον εἰς φῶς ἡρειπωμένα θεμέλια εὐτελῶν ἐλληνιστικῶν κτι-
σμάτων, ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τῶν ὁποίων δὲν θεωρεῖται σκόπιμος.

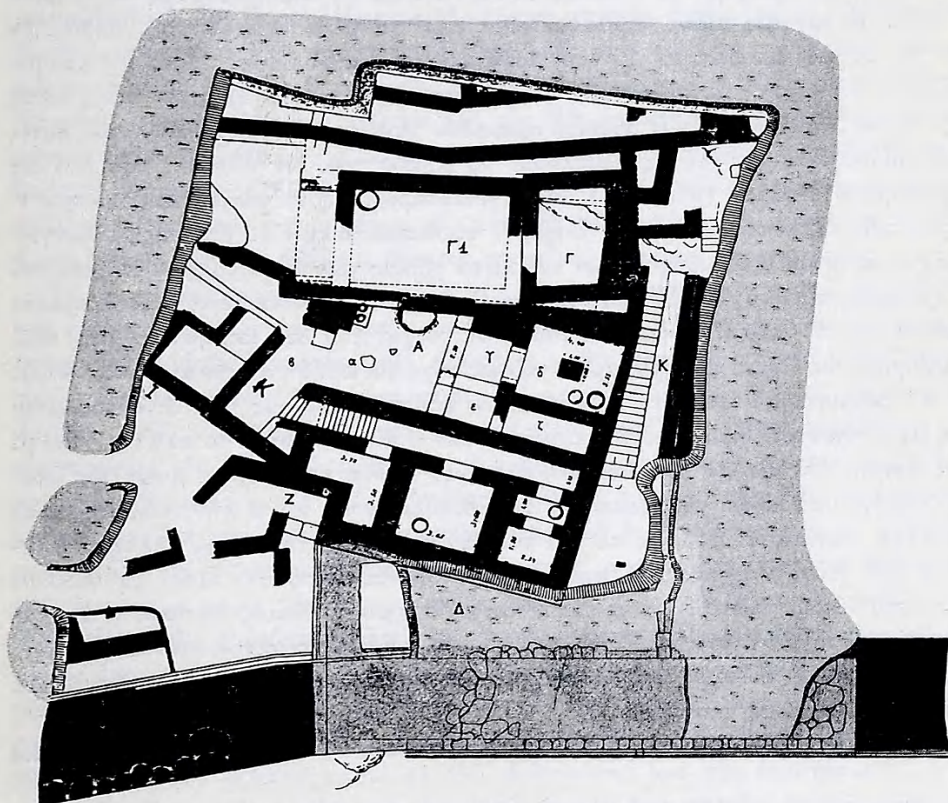
Γ. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝΤΟΣ
ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Ἡ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως ἀνασκαφὴ περιωρίσθη εἰς
τὴν δυτικὴν κλιτὺν καὶ εἰς τὸν περὶ τὴν «Οἰκίαν
Τσουντα» χῶρον. Περὶ τὰ 2.25 μ. ὑπεράνω τῆς ἀνα-
τολικῆς πλευρᾶς τῆς οἰκίας ἐκείνης ὁ αἰμνηστος διδάσκαλος ἀπεκάλυψε τὰ
θεμέλια κτίσματος, ἀποτελουμένου ἐκ δύο διαμερισμάτων, τὸ νοτιώτερον τῶν
ὁποίων ἐχαρακτήρισε διὰ τοῦ γράμματος Γ (εἰκ. 1). Τοῦτο ἀνέσκαψε πλή-
ρως καὶ εἰς τὴν ἐπίχωσίν του ἀνεῦρε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν γνωστὴν γρα-
πτὴν πλίνθον, τὴν φέρουσαν παράστασιν δύο γυναικῶν λατρευουσῶν τὴν μετα-
ξὺ των ἰσταμένην θεότητα τοῦ πολέμου¹. «Τὸ ἔδαφος» τοῦ διαμερίσματος Γ,
ὡς ἀναφέρει ὁ Χ. Τσουντας εἰς τὴν ἐκθεσίν του, «δὲν ἦτο κεχρισμένος, ἐσκάφη
δὲ μέχρι τοῦ βράχου, διότι εὑρήματα ἐγένοντο ἐν πάσῃ τῇ ἐπιχώσει». Φαίνε-
ται ὅτι δὲν ἀνέσκαψε μέχρι τοῦ βράχου τὸ βόρειον διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον
ἐδῶ χαρακτηρίζομεν διὰ τοῦ Γ1. Δὲν ἀνέφερεν ὅμως ἐὰν εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο
ἀνεῦρε δάπεδον κεχρισμένον ἢ ἄλλο τι, τὸ ὁποῖον τὸν ἔπεισε νὰ σταματήσῃ
τὴν ἀνασκαφὴν ὅπου τὴν ἐσταμάτησε.

¹ ΠΑΕ 1886, σ. 74 καὶ ΑΕ 1887, πίν. 10, ἀρ. 2. G. RODENWALDT, AM 37, 1912, πίν. VIII.

Τὸ βόρειον διαμέρισμα ἀνέσκαψε πλήρως τὸ 1950 ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Alan B. Wace. Διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἐκείνην ὁ Wace ἐδημοσίευσε μόνον βραχύ, μολονότι σπουδαῖον, σημείωμα ἐν *Journal of Hellenic Studies*¹. Εἰς τοῦτο ἀναφέρει τὴν εὐρεσιν βωμοῦ-ἐστίας (altar-hearth), ὀγκολίθου εἰς τὸ δάπεδον τοῦ διαμερίσματος καὶ ἐδράνου κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς

ΟΙΚΙΑ

Εἰκ. 1. Σχέδιον Dörpfeld τῆς «Οἰκίας Τσουντα».

καὶ νοτίας πλευρᾶς τοῦ διαμερίσματος. Βασιζόμενος ἐπὶ τῶν εὐρημάτων τούτων ἰδίᾳ, συνεπέραναν ὅτι: «we may regard the building as a shrine, the first of its kind to be discovered at Mycenae». Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐρεῦνης τοῦ ὁ Wace ἐπλήρωσε χρώματος τὸ διαμέρισμα Γ1, διὰ νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ φθορὰν καὶ καταστροφὴν τὸ δάπεδόν του καὶ τὸν βωμόν. Οὕτω

1. JHS 71, 1951, σ. 254 κέ. 'Αφ' οὗ συνεπληρώθη ἡ ἰδική μας ἔρευνα, ἡ κ. Elizabeth Wace French μοι ἐγνώρισεν ὅτι ὁ ἀείμνηστος πατὴρ τῆς ἐδημοσίευσε μικρὰν περι-

ἀπὸ τοῦ 1950 τὰ διασωθέντα λείψανα τοῦ σπουδαίου τούτου κτηρίου παρέμειναν ἀθέατα καὶ ἀπρόσιτα εἰς τὸν μελετητὴν, ἀκόμη δὲ καὶ ἡγνοήθησαν πλήρως.

Ἡ τελικὴ ἀποκάλυψις τοῦ τετραπλεύρου βωμοῦ τὸ 1971¹ καὶ ἡ γενικευμένη καὶ ἀτελὴς δημοσίευσις τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ τε Τσουντα καὶ τοῦ Wace ἐπέβαλλον καὶ τὴν ἐκ νέου ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἀνωτάτου ἐπιπέδου τῆς περιοχῆς τῆς «Οἰκίας Τσουντα», εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθη τὸ κτήριο Γ-Γ1. Ἡ ἐργασία αὕτη, τερματισθεῖσα περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου, ἀπέδειξεν ὅτι τὸ νότιον διαμέρισμα Γ ἦτο ἀρχαιότερον μικρὸν τετράπλευρον κτίσμα (4.90 × 3.20 μ.), οἱ τοῖχοι τοῦ ὁποῖου διασφύζονται εἰς ἀρκετὸν ὕψος κατὰ τὴν νοτίαν, ἀνατολικὴν καὶ βόρειον πλευράν. Ἀκόμη καὶ τὰ θεμέλια τοῦ δυτικοῦ τοίχου διασφύζονται εἰς ὁλόκληρον τὸ μῆκος του. Ἡ εἴσοδος του ἦτο εἰς τὴν βόρειον πλευράν (πίν. 93β). Μεταγενεστέρως εἰς τὸ νότιον διαμέρισμα Γ προσετέθη, ὡς ἐπέκτασις πρὸς Βορρᾶν, τὸ διαμέρισμα Γ1. Τούτου οἱ πλάγιοι τοῖχοι, ἐπεκταθέντες πρὸς Νότον καὶ κατὰ μῆκος τῶν ἀντιστοιχῶν τοίχων τοῦ Γ, περιέκλεισαν τὸ ἀρχαιότερον τμήμα Γ. Προφανῶς, ἰδιαίτερα σημασία ἀπέδιδετο εἰς τὸ τμήμα τοῦτο, διὰ τοῦτο οἱ τοῖχοί του δὲν ἐκρημνίσθησαν ἀλλ' ἀφέθησαν, ὡς εἶχον, καὶ ἡ ὑπαρξίς του ὡς εἶχε ἐθεωρήθη ἀναγκαία (πίν. 94α).

Τὸ βόρειον διαμέρισμα Γ1, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοὺς τοίχους του ἀποδεικνύεται ὡς μεταγενεστέρα προσθήκη, ἔχει μῆκος μὲν 6.45 μ., μέσον δὲ πλάτος 4.50 μ. Ἡ δυτικὴ του πλευρὰ δὲν διεσώθη πλήρως, ἡ θέσις της ὅμως ἀσφαλῶς ὑποδεικνύεται ὑπὸ λίθων τῶν θεμελιῶν της, διασωθέντων κατὰ τὴν ΝΔ. καὶ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν. Ἡ βόρειος πλευρὰ του δὲν ἐκλείετο ὑπὸ τοίχου ἀλλ' ἦτο ἀνοικτὴ καθ' ὅλον τὸ μῆκος της καὶ ἀπετέλει εὐρεῖαν εἴσοδον. Περὶ τὰ 0.80 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου μεσοτοίχου κεῖται ὁ πεταλὸσχημος «βωμός-ἐστία», ὁ ἀποκαλυφθεὶς τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Wace (πίν. 94β). εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ πηλοῦ ἀναμεικτοῦ μὲ πλέσιαν, καὶ τὰ τοιχώματά του ἐκαλύφθησαν ἐπανειλημμένως ὑπὸ ἀσβεστοκονιάματος.

Ὁ βωμὸς ὑψοῦται 0.20 μ. ἄνωθεν τοῦ δαπέδου καὶ παρουσιάζει ἐλαφρῶς

γραφὴν τῆς ἀνασκαφῆς του καὶ εἰς τὸ ILN 23. XII. 1950, 1041 (εἰκ. 4 - 6). Εὐγενῶς μοὶ ἀπέστειλεν ἀντίγραφα τῶν εἰκόνων ἐκείνων. Ἡ δημοσιευθεῖσα ἐν JHS σχετικὴ παράγραφος ἔχει οὕτως: εἰς τὸν νότιον τμήμα ἀνεῦρε «altar-hearth of stucco which has at its southwest angle a sinking to accommodate the pointed end of a rhyton or libation vessel. From its side a shallow runlet in the stucco led into a two handled jar sunk in the floor. Connected with this is a bolster-like construction of stucco of unknown purpose. Near here also was found a shallow dish probably intended for offerings and in or near this room were three small vases not much larger than thimbles and probably votives... A large stone was set in the floor before the hearth, perhaps the foundation for the base of a pillar».

1. ΠΑΕ 1971, σ. 155.

κοίλην ἐπιφάνειαν. Τὸ μέγιστον πλάτος τοῦ ἀπὸ 'Ανατολῶν πρὸς Δυσμὰς ἀνέρχεται εἰς 1.29 μ., ἐνῷ τὸ μέγιστον μῆκος τοῦ ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον ἰσοῦται πρὸς 1.33 μ. Κυκλοτερὴς ἐπέκτασις (0.57×0.40 μ.) προσετέθη εἰς τὸ ΝΔ. ἄκρον τοῦ βωμοῦ, εἰς τὸ κέντρον τῆς ὁποίας περίπου διατηρεῖται βύθισμα ἢ ὀπή, διαμέτρου 0.16 μ. καὶ βάθους 0.12 μ. Τὰ τοιχώματα τῆς ὀπῆς εἶναι κεχρισμένα μέχρι τοῦ βάθους ἐκείνου, κάτωθεν δ' αὐτοῦ διατηρεῖται ἐπίχωσις μαλακῇ μὲν περὶ τὰ 0.07 μ., εἷτα δὲ σκληρὰ περιλαμβάνουσα μεσοελλαδικὰ ὄστρακα. Ἡμικυλινδρικός συμπαγὴς ὄγκος πηλοῦ κεχρισμένος δι' ἀσβεστοκονίας καὶ προσκεκολλημένος εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ βωμοῦ διατηρεῖται περὶ τὰ 0.09 μ. πέραν τῆς ΝΔ. ἐπεκτάσεως (πίν. 94β)· ὁ σκοπὸς τοῦ δὲν εἶναι σαφές. Μεταξὺ τούτου καὶ τῆς ΝΔ. ἐπεκτάσεως διασφίζεται αὐλαξ, μέσου πλάτους 0.08 μ., ἡ κεχρισμένη ἐπιφάνεια τῆς ὁποίας συνεχίζεται πρὸς Δυσμὰς περὶ τὰ 0.60 μ. Ὁ Wace ἀνέφερεν ὅτι ἡ αὐλαξ κατέληγεν εἰς τὸ στόμιον ἀμφορέως κεχωσμένου εἰς τὴν γῆν· οὐδὲν ἔχνος τοῦ ἀμφορέως τούτου ἢ καὶ τῆς ἐντὸς τοῦ ἐδάφους θέσεώς του εἶναι σήμερον καταφανές.

Τὰ τοιχώματα τῆς ἐστίας φαίνεται ὅτι ἀνενεοῦντο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καὶ σήμερον διακρίνονται τρεῖς ἐπαλείψεις πηλοῦ πλέσιας καὶ ἐπτὰ διάφορα ἐπιχρίσματα ἀσβεστοκονίας. Ἡ ἐλαφρῶς κοίλη ἐπιφάνειά του διατηρεῖ ἔχνη τριῶν ἐπιχρισμάτων. Ἰχνη καύσεως καὶ καπνοῦ διασφίζονται εἰς τὰ ἐπιχρίσματα· αὐτὰ εἶναι ὅμως τόσον ἐλαφρὰ καὶ ἐπιπόλαια, ὥστε ἐπιβάλλουν τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ «βωμός-ἐστία» δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο δι' οἰκιακὴν χρῆσιν ἢ καὶ πρὸς θέρμανσιν. Ὁ Wace ὑπέθεσεν ὅτι τὸ βύθισμα τῆς ΝΔ. ἐπεκτάσεως ἐχρησίμευε διὰ τὴν στερέωσιν ρυτοῦ, ἀνέφερε δ' ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βωμοῦ ἀνεῦρε καὶ τεμάχιον ρυτοῦ. Νομίζω ὅτι ἡ μεγάλη διάμετρος τοῦ βυθίσματος, ἡ πλαγία φορὰ τῶν τοιχωμάτων του καὶ τὸ μικρὸν σχετικῶς βάθος του ἀποκλείουν τὴν τοιαύτην χρῆσιν καὶ ὑποδεικνύουν διάφορον χρῆσίν του· προφανῶς ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ σπονδᾶς. Ἡ πρὸς τὸ βύθισμα ἐπικλινὴς ἐπιφάνεια τῆς ἐπεκτάσεως ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ἴσως ἡ μεταξὺ τῆς ἐπεκτάσεως καὶ τοῦ ὄγκου αὐλαξ ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀπορροὴν ὑγρῶν τῆς σπονδῆς, τὰ ὅποια τυχὸν ἐξέφευγον πέραν τοῦ βυθίσματος καὶ τῆς ἐπεκτάσεως.

Κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ βωμοῦ καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ νοτίου μεσοτοιχείου τοῦ διαμερίσματος Γ εὐρέθησαν κατάλοιπα στρώματος πλέσιας, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς ἐπλήρου τὸν χῶρον. Τὰ κατάλοιπα αὐτὰ διασφίζονται νῦν εἰς ὕψος 0:20 μ. καὶ τὸ στρώμα θὰ ἀπετέλει εἶδος βαθμίδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἴσως ἴστατο ὁ ἱερεὺς κατὰ τὰς ἱεροπραξίας τὰς τελουμένας πρὸ καὶ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ. Πέραν τοῦ στρώματος τῆς πλέσιας ὁ νότιος τοῦχος τοῦ Γ1, διακοπτόμενος, σχηματίζει τὸ ὑπόβαθρον κατωφλίου παραλλήλου πρὸς τὸ ἐσώτερον κατώφλιον τοῦ Γ. Τὸ ὑπόβαθρον ἐκαλύπτετο ὑπὸ ξυλίνου οὐδοῦ, τὰ καέντα κατάλοιπα τοῦ ὁποίου διετηρήθησαν κατὰ χώραν καὶ μέχρι τῆς ἐφετινῆς ἀποκαλύψεώς του (πίν. 93β).

Πρὸς Βορρᾶν τοῦ βωμοῦ περὶ τὰ 0.82 μ. καὶ εἰς τὸν ἄξονα τοῦ Γ1 εἶναι τοποθετημένος ὀγκόλιθος ($1.15 \times 0.70 \times 0.65$ μ.) στερεούμενος διὰ λίθων (σφηνῶν) ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ διαμερίσματος βράχου (πίν. 95). Ἡ ἐπιφάνειά του, ὑψομένη περὶ τὰ 0.25 μ. ἄνωθεν τοῦ δαπέδου, εἶναι ἀκατέργαστος καὶ ἀνώμαλος, τοῦτο δὲ ὡς καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ὀγκολίθου ἀποκλείει τὴν χρῆσίν του ὡς βάσεως κίονος ἢ καὶ κτιστοῦ στύλου. Προφανῶς καὶ ὁ ὀγκόλιθος σχέσιν ἔχει πρὸς τὰς ἐν τῷ διαμερίσματι τελουμένας ἱεροπραξίας, ἴσως δ' ἐπ' αὐτοῦ ἐσφαγιάζοντο τὰ προσφερόμενα ζῶα (ἦτο δηλαδὴ slaughtering stone), τὸ αἶμα τῶν ὁποίων ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὰς σπονδάς.

Κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ δωματίου οἱ βράχοι προεκτείνονται εἰς τὸ ἐσωτερικόν του κατὰ τόπους μέχρι καὶ ἐνὸς μέτρου. Τὰ προεξέχοντα τμήματα τῶν βράχων ἐκαλύφθησαν διὰ πηλοῦ ἀναμείκτου με πλέσιαν καὶ οὕτω ἐδημιουργήθη θρανίον κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, πλάτους 1.00 περίπου μέτρου καὶ ὕψους 0.45 μ. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ θρανίου τούτου εἰς τμήματα ἐκαλύπτετο ὑπὸ μείγματος ἀσβέστου καὶ ἀσπροχώματος. Τὸ περὶ τὴν ΒΑ. γωνίαν τμήμα του, ὅπου διεσώζετο ὁ δακτύλιος ἐκ πηλοῦ τὸν ὁποῖον περιεγράψαμεν εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ 1971, ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἀσβεστοκονίας (πίν. 94α). Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακριβωθῇ νῦν ἐὰν τὸ στρώμα τοῦτο τῆς ἀσβεστοκονίας προεξετείνεται καὶ πέρα τοῦ πλάτους τοῦ θρανίου, ἐὰν δηλαδὴ ἐκαλύπτεν ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ διαμερίσματος, ὁπότε θὰ ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ὡς μεταγενέστερον δάπεδον διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐκαλύφθη καὶ ὁ βωμὸς καὶ ὁ ὀγκόλιθος. Οὔτε ὁ Τσουντάς οὔτε ὁ Wace ἀναφέρουν τὴν ὑπαρξίν κεχρισμένου ὑψηλοτέρου δαπέδου πέρα τῆς ΒΑ. γωνίας, οὐδ' εἶναι δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τόσον μέγα τμήμα τοιοῦτου δαπέδου θὰ κατεστράφη κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφάς. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ τμήμα τοῦ δαπέδου περὶ τὸν βωμόν, τὸν ὀγκόλιθον καὶ τὴν εἴσοδον τοῦ διαμερίσματος Γ1, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται, καλύπτεται ὑφ' ἐνὸς μόνον στρώματος ἐπιχρίσματος λεπτοῦ καὶ ἐπιμελῶς εἰργασμένου. Ἐσημειώσαμεν ἤδη ὅτι τὰ τοιχώματα τῆς ἐστίας καλύπτονται ὑπὸ πολλαπλῶν ἐπιχρισμάτων. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ διαφορὰ αὕτη; Εἶναι δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ εἴτε ὅτι ἡ εἴσοδος εἰς τὸ διαμέρισμα Γ1 ἐπετρέπετο εἰς ὀλίγους μόνον, εἰς τοὺς ἱερεῖς, εἴτε ὅτι κατόπιν ἐκάστης χρήσεως τοῦ βωμοῦ ἡ ἐπιφάνεια καὶ τὰ τοιχώματά του ἔπρεπε νὰ χρισθῶσιν ἐκ νέου, εἴτε ὅτι ὠφείλετο καὶ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς λόγους τούτους.

Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι τὸ συμπέρασμα τοῦ Wace εἶναι ὀρθόν καὶ ὅτι τὸ διαμέρισμα Γ1 ἦτο ναὸς τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Τὸ ἀρχαιότερον μικρὸν νότιον διαμέρισμα Γ ἴσως ἐχρησίμευεν ὡς ἄδυτον καὶ εἰς αὐτὸ ἀπετίθεντο τὰ ἱερώτερα τῶν σκευῶν, ὡς ἡ ἐκ γύψου γραπτὴ πλίνθος. Τὰ ὀλίγα δ-στρακα, τὰ εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἰδικήν μας ἀνασκαφήν, ἀνάγουν τὸ κτήριοις ἐς ΥΕ ΙΙΒ χρόνους. Ἡ ἀμέσως κάτωθεν τοῦ δαπέδου τοῦ Γ1 ἐπίχωσις περι-

ελάμβανε μόνον μεσοελλαδικά ὄστρακα, κίτρινα καὶ τεφρὰ μινύεια καὶ ἀμαυρόχρωμα μὲ καμπυλόγραμμα στοιχεῖα.

Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ ἑτερματίζετο ὁ ἐσωτερικὸς διάδρομος Τσουντα, ἡ πομπικὴ ὁδὸς τῶν Μυκηνῶν (πίν. 96). Νέαι δοκιμαὶ τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ διαδρόμου ἀπέδειξαν ὅτι ὑπὸ τὴν κεχρισμένην ἐπιφάνειάν του καὶ εἰς μέσον βάθος 0.20 μ. διασφύζεται ἀρχαιότερον δάπεδον κεκαλυμμένον ἐπίσης ὑπὸ καλῶς εἰργασμένου ἐπιχρίσματος. Τὸ ἀρχαιότερον δάπεδον πρέπει νὰ σχετισθῇ μὲ τὸν ναόν, μολονότι κεῖται 0.50 μ. ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ βωμοῦ. Φαίνεται ὅτι δύο βαθμίδες ἐκ μικρῶν πωρίνων πλακῶν ἔφερον πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ ναῦσκου. Τρεῖς πλάκες τῶν βαθμίδων εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν, ὑποδεικνύουσαι τὴν τοιαύτην πρόσβασιν. Ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ διαδρόμου προάγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναῦσκου τετράπλευρος βωμός (πίν. 97), ὁ σχετιζόμενος μὲ τὸ ὑψηλότερον ἐπίπεδον τοῦ διαδρόμου, εἶναι νεώτερος τοῦ δωματίου Γ1, τοῦ περιλαμβανόντος τὸν ἐκ πηλοῦ πεταλόσχημον βωμόν. Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου ἐκείνου διατηρηθὲν δάπεδον ἐξετείνετο καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ Γ1 καὶ οὕτω ἐκάλυπτε πλήρως καὶ τὸν πεταλόσχημον βωμόν καὶ τὸν ὀγκόλιθον, τότε θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι διὰ λόγους ἀκαθορίστους ἢ χρῆσις τοῦ πεταλοσχήμου βωμοῦ ἐγκατελείφθη, τὸ Γ1 ἐπληρώθη χώματος σχηματίσαντος νεώτερον δάπεδον καὶ πρὸ τῆς νέας προσόψεώς του ἰδρύθη ὁ τετράπλευρος βωμός διὰ νὰ ἐξυπηρετῇ τὰς λατρευτικὰς ἀνάγκας, τὰς ὁποίας πρότερον ἐξυπηρετεῖ ὁ ἐγκαταλειφθεὶς πεταλόσχημος βωμός. Τὰ κατώφλια τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ Γ1 ἀποδεικνύουν ὅτι καὶ μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τετραπλεύρου βωμοῦ ἀμφότερα τὰ διαμερίσματα τοῦ κτηρίου, καὶ τὸ Γ καὶ τὸ Γ1, ἐχρησιμοποιοῦντο προφανῶς διὰ λατρευτικούς σκοπούς.

Ὁ πρὸς Δυσμὰς τῆς πομπικῆς ὁδοῦ, τοῦ νοτίου σκέλους τοῦ διαδρόμου Τσουντα, χώρος ἀνεσκάφη προγενεστέρως ὑπὸ τοῦ W. Taylour, ἐκαθαρίσθη ὅμως καὶ ἐμελετήθη καὶ πάλιν τὸ 1972¹. Διὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν μελέτην ταύτην καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ χώρου θὰ πρέπει νὰ ἀναμείνῃ τις τὴν δημοσίευσιν τοῦ Taylour. Δύναται ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀπὸ τὴν τελευταίαν βαθμίδα τῆς ἐκ πωρίνων πλακῶν κλίμακος τῆς πομπικῆς ὁδοῦ ἔφερον εἰς τὸ προαύλιον τῆς «Οἰκίας Τσουντα»² κατωφερὲς δρομίσκος μὲ κεχρισμένην ἐπιφάνειαν (πίν. 98). Ἡ ἔρευνα καὶ τοῦ προαυλίου τούτου ἀπέδειξεν ὅτι κάτωθεν τοῦ ὑπὸ τοῦ Τσουντα ἀποκαλυφθέντος κεχρισμένου δαπέδου τοῦ προαυλίου ὑπάρχει ἕτερον ἐπίσης κεχρισμένον ἀρχαιότερον δάπεδον, ἀναγόμενον εἰς ΥἚ IIIB χρόνους. Κατ' ἀκο-

1. Διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ W. TAYLOUR βλ. *Antiquity* 43, 1969, σ. 91 κέ. καὶ 44, 1970, σ. 270 κέ.

2. ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, *AE* 1887, πίν. 10, ἀρ. 1.

λουθίαν καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ προαυλίου ἔχομεν δύο διαφόρους χρονολογικὰς φάσεις. Ἡ διάκρισις αὕτη ὑποδεικνύεται ἀκόμη καὶ ὑπὸ τῆς κλίμακος, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ προαυλίου φέρει εἰς τὸν διάδρομον τῶν ὑπογείων τῆς «Οἰκίας Τσουντα» (πίν. 99). Ἐκ τῆς διαφόρου των κατευθύνσεως γίνεται φανερόν ὅτι αἱ τρεῖς βαθμίδες εἰς τὴν κορυφὴν τῆς κλίμακος ἀποτελοῦν μεταγενεστέραν προσθήκην. Κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν φάσιν τῆς χρήσεως τοῦ προαυλίου ἤρχιζεν ἐξ αὐτοῦ κατωφερῆς κáθοδος (ramp), ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς τὸν πρὸ τοῦ «δωματίου τῶν εἰδώλων» χώρον. Πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, ὅταν ὑψώθη τὸ ἐπίπεδον τοῦ προαυλίου, ἡ κáθοδος αὕτη ἐκλείσθη διὰ τοίχου καὶ ὁ πρὸ τούτου χώρος τῆς κáθοδου μετεβλήθη εἰς τετράπλευρον δωματίον, ὑπ' ἀρ. 5, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι διασφίζονται εἰς ἀρκετὸν ὕψος. Εἰς τὸν πίνακα 100β φαίνεται σαφῶς ὁ τοῖχος ὁ ἀποκλείσας τὴν κáθοδον, ὡς πραγματικὸν ἐμβάλωμα, καὶ ὁ εἰς τοῦτον ἀπολήγων τοῖχος, ἡ ἀρχὴ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ φορὰ του ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον ἐδηλώθη ὑπὸ τοῦ Taylour διὰ τοῦ γράμματος M. Τὸ δωματίον θὰ εἶχεν ἴσως εἴσοδον ἀπὸ τὸν πρὸ τοῦ «δωματίου τῶν εἰδώλων» χώρον, ἡ σχέσις του ὅμως πρὸς αὐτὸ θὰ ἐξακριβωθῇ μόνον ὅταν δημοσιευθοῦν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Taylour, ἡ ὅταν καὶ πάλιν σκαφῇ ὁ χώρος ὁ ὁποῖος ἐπληρώθη χωμάτων κατόπιν τῆς ἀνασκαφῆς ἐκείνης. Ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἀπομάκρυνσις τῶν χωμάτων τούτων νῦν ἀποβαίνει ἀναγκαία καὶ ἐπείγουσα, διότι εἰς τὸν πρὸς Δυσμὰς τοῦ τετραπλεύρου δωματίου χώρον, εἰς τὴν μεταξὺ τῶν ἀνασκαφῶν Τσουντα καὶ Taylour λωρίδα, ἡ ὁποία εἶχε παραμείνει ἄσκαπτος, εὐρέθησαν ἐνδιαφέροντα κατ'ἀλοιπα (πίν. 100α). Τὸ σπουδαιότερον τούτων εἶναι κυκλικὸς βωμός, ὁ ὁποῖος ὑπερυψοῦται τοῦ δαπέδου κατὰ 0.68 μ. Εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ πηλοῦ καὶ ἀργῶν μικρῶν λίθων, ἡ ἐπιφάνειά του καλύπτεται ὑπὸ παχέος στρώματος πλέσιαις καὶ ἡ περίμετρος του εἰς τμήματα ἐνισχύεται ὑπὸ πλακωτῶν λίθων. Τὰ κυκλικά του τοιχώματα εἰς ὁλόκληρον τὸ ὕψος τοῦ βωμοῦ καλύπτονται ὑπὸ ἐπιχρίσματος πλέσιαις. Ἡ περίμετρος τοῦ βωμοῦ ἀπέχει μόλις 0.25 μ. ἀπὸ τῆς γραμμῆς τῆς προγενεστέρας ἀνασκαφῆς καὶ οἱ εἰς τὴν φωτογραφίαν εἰκονιζόμενοι πρὸς Βορρᾶν τοῦ βωμοῦ τοῖχοι εἶχον ἀποκαλυφθῇ ὑπὸ τοῦ Taylour (πίν. 102α).

Ἡ ἐπίχωσις, ἀμέσως ἄνωθεν τοῦ βωμοῦ, ἤτο ἀδιατάρακτος, ἀπέδωσε πολλὰ ὄστρακα καὶ παρουσίαζε πολλὰ (τοῦλάχιστον τέσσαρα) δάπεδα μὲ πραγματικὸν στρῶμα εἰς βάθος 1.00 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ὡς εἶχε πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς μας. Εἰς τὸ βάθος ἐκεῖνο ἀπεκαλύφθη στρῶμα πλέσιαις, μέσου πάχους 0.25 μ., διὰ τοῦ ὁποίου εἶχε καλυφθῇ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ βωμοῦ καὶ ἡ περὶ αὐτὴν ἔκτασις. Προφανῶς ὁ βωμὸς εἶχεν ἀχρηστευθῇ καὶ ὁ χώρος του εἶχε σφραγισθῇ διὰ τοῦ στρώματος τῆς πλέσιαις. Τὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν μέχρι τοῦ βάθους τοῦ στρώματος τῆς πλέσιαις ἀνάγονται εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, περιλαμβάνουσι δὲ πολλὰ μὲ ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν καλυπτομένην ὑπὸ βαφῆς. Ἀλλὰ

καὶ ἡ ἐπίχωσις κάτωθεν τοῦ στρώματος τῆς πλέσιας ἀπέδωσε μόνον ὄστρακα ΥΕ ΙΙΒ χρόνων προχωρημένων. Ἡ προσεκτικωτέρα μελέτη των θὰ καθορίσῃ ἀκριβέστερον τοὺς χρόνους των, ἀλλ' ὥς συνάγεται ἐκ τῆς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐξετάσεως τῶν ὀστράκων, ταῦτα ἀνάγονται εἰς ὀλίγον νεώτερα ἔτη τῶν μέσων τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου. Χαρακτηριστικὴ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ βωμοῦ, κάτωθεν τοῦ στρώματος τῆς πλέσιας, ἦτο ἡ ἀφθονος τέφρα καὶ ἡ ἔλλειψις κεκαυμένων ὀστέων ζώων. Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ὅτι εἰς τὴν ἐπίχωσιν καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βωμοῦ, ἡ ὁποία ἦτο κεκαλυμμένη ὑπὸ τέφρας καὶ παρουσίαζε πολλὰ ἔγχνη καπνοῦ καὶ πυρᾶς, δὲν εὐρέθησαν ἀγγεῖα καὶ σκευὴ χρήσιμα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἱεροπραξιῶν. Μόνον εἰς βαθὺς ἄγραφος σκύφος εὐρέθη θρυμματισμένος εἰς τὸ δάπεδον καὶ παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ βωμοῦ (πίν. 102α). Προφανῶς τὰ σκευὴ εἶχον ἀφαιρεθῇ ὅταν ἡχρηστεύθῃ ὁ βωμός.

Ὁ βωμὸς ἦτο εἰς τὸ κέντρον περίπου τετραπλεύρου κτίσματος, τοῦ ὁποίου διεσώθησαν τμήματα τῶν τοίχων τῆς νοτίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (πίν. 102α). Φαίνεται ὅτι τὸ κεντρικὸν τμῆμα τοῦ κτίσματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο ἰδρυμένος ὁ βωμός, ἦτο ὑπαίθριον καὶ ὅτι κατὰ μῆκος τῶν τοίχων περὶ τὸν βωμὸν ἐσχηματίζετο στοὰ ὑποστηριζομένη ὑπὸ ἀντηρίδων καὶ καλυπτομένη ὑπὸ πλακῶν. Τὸ μετὰ στοᾶς κτήριο δὲν κατεστράφη διὰ πυρός καὶ ἡ διάταξις τῶν πλακῶν τῆς στέγης, ὡς εὐρέθησαν, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ στέγη ἐβυθίσθη. Τὰ ὄστρακα τὰ εὐρεθέντα εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ κτηρίου ὑποδεικνύουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ κτήριο κατέρρευσε λόγῳ μακροχρονίου χρήσεως. Ἴσως εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ κτήριο κατεστράφη ὑπὸ σεισμικῆς δονήσεως καὶ διὰ τοῦτο ὁ βωμὸς ἐγκατελείφθη ἀφ' οὗ προηγουμένως ὁ χώρος του ἐκαλύφθη ὑπὸ στρώματος πλέσιας, ἐσφραγίσθη, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς ἀποφυγὴν βεβηλώσεως τῆς ἱερᾶς περιοχῆς. Πρέπει νὰ τονισθῇ ἰδιαίτερώς ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βωμοῦ ὁ Τσοῦντας ἀνεῦρε τὸ τεμάχιον τοιχογραφίας, εἰς τὸ ὁποῖον εἰκονίζονται οἱ ὀνοκέφαλοι δαίμονες. Ἀξιοσημεῖωτον ἐπίσης εἶναι ὅτι καὶ ὁ Taylour ἀναφέρει ἀχρήστευσιν ἱεροῦ εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφέντα χώρον καὶ τὴν κατασκευὴν διὰ τεχνητοῦ γεμίσματος «θρανίου» ἠνωθεν καταλοίπων τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου. Τούτων τὰ σπουδαιότερα εἶναι ἡ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ κεφαλὴ ἀνδρὸς καὶ τὸ ἐξ ἐλέφαντος ἀγαλμάτιον λέοντος¹. Πάντως εἰς τὰ διάφορα τμήματα τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου ἀποδεικνύεται ὅτι ἔχομεν δύο περιόδους τῆς χρήσεώς του, ὅτι αὗται περιλαμβάνονται εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, ὅτι ἡ ἀχρήστευσις βωμῶν καὶ κτισμάτων δὲν ἐπεβλήθη ὑπὸ καταστροφῆς τούτων διὰ πυρός, οὔτε ὅτι ἦτο ἀποτέλεσμα ἐχθρικῆς εἰσβολῆς· ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀχρήστευσιν ἀνιδρύθησαν ἱερά, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦντο μέχρι τοῦ τέλους τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου.

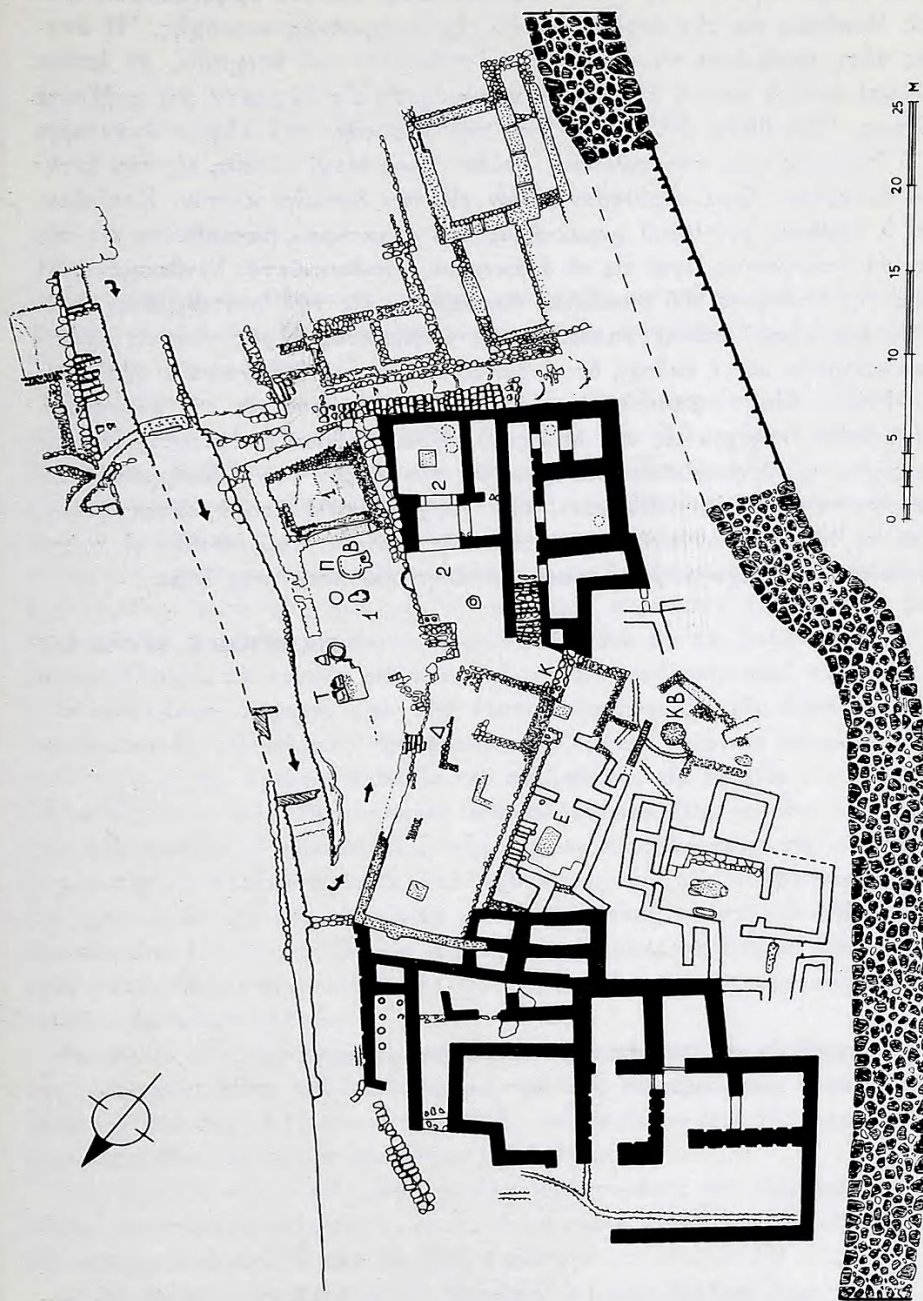
Ὁ πρὸς Νότον χώρος τῆς «Οἰκίας Τσοῦντα» εἶχεν ἀνασκαφῇ πρὸ ἐτῶν,

1. W. TAYLOUR, *Antiquity* 44, 1970, σ. 275 δι' ἐλεφαντοστᾶ.

ἔπρεπε ὅμως νὰ ἐρευνηθῇ ἐκ νέου διότι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου εἶχε μεταβληθῇ εἰς ἐρειπιῶνα. Ἡ ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι ὁ χώρος περιλαμβάνει οἰκοδομικὰ τετράπλευρα, διακρινόμενα ἀπ' ἀλλήλων ὑπὸ κλιμακωτῶν δρομίσκων, ὑπὸ τὸ δάπεδον τῶν ὁποίων εἶχον δημιουργηθῇ ὀχετοί. Τὸ ἀμέσως πρὸς Νότον τῆς «Οἰκίας Τσουντα» τετράπλευρον (τετράπλευρον Α) περιλαμβάνει δύο ἐπαλλήλους σειρὰς ὑπογείων-δωματίων, ἐκ πέντε ὑπογείων ἐκάστη σειρά. Τὸ μεγαλύτερον βάθος τῶν δωματίων τούτων ἀρχικῶς θὰ εἶχε πληρωθῇ χωμάτων, θὰ εἶχε προσχωθῇ, διότι οἱ τοῖχοί των δὲν ἔχουν ὁμαλὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν, ἀλλὰ παρουσιάζουν τὴν συνήθη ἀνώμαλον ὄψιν ἀναλημματικῶν τοίχων. Οὐδὲν εὐρέθη εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ τετραπλεύρου Α, ἀλλ' εἰς ὅλην τὴν ἔκτασίν του ἡ κάτωθεν τῶν θεμελιῶν των ἐπίχωσις περιελάμβανε μόνον μεσοελλαδικὰ ὄστρακα. Ἡ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων σημείων τῆς δυτικῆς κλιτύος κατάβασις πρὸς τὰ δωμάτια τοῦ τετραπλεύρου ἐγένετο διὰ πλατείας κλίμακος, δύο βαθμίδες τῆς ὁποίας διασφίζονται (πίν. 101). Ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ περὶ τὴν κλίμακα χώρου ἀφέθη διὰ μελλοντικὴν περίοδον ἐργασίας διότι θὰ ἀπαιτήσῃ πολὺν χρόνον καὶ κόπον. Ἡ ἄνωθεν τῆς κλίμακος ἐπίχωσις ἀνήκει εἰς τὴν ἐλληνιστικὴν ἐποχὴν, ἴσως δ' εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατεστράφη τὸ ὑψηλότερον τμήμα τῆς κλίμακος. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη κλιμαξ τῆς δυτικῆς κλιτύος εἶναι εἰς ἀπόστασιν μόνον 10 μέτρων νοτίως τῆς πρώτης κλίμακος, ἡ ὁποία φέρει εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πομπικῆς ὁδοῦ, τῆς ἀποκαλυφθείσης πλήρως τὸ 1971. Ἡ εὑρεσις τῆς δευτέρας κλίμακος ἀποδεικνύει ὅτι μόνον δι' ὠρισμένας πράξεις θρησκευτικῆς λατρείας ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ πρώτη μνημειώδης κλιμαξ, ἐνῶ ἡ συνήθης ἐπικοινωνία μὲ τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τῆς κλιτύος ἐξυπηρετεῖτο ὑπὸ τῆς δευτέρας.

Τὸ τετράπλευρον Α διακρίνεται τοῦ Β ὑπὸ στενοῦ κλιμακωτοῦ δρομίσκου, ὀλίγαι μόνον βαθμίδες τοῦ ὁποίου διασφίζονται. Ἐφέτος ἀνεσκάφη καὶ πάλιν μικρὸν τμήμα τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ τετραπλεύρου Β. Εἰς τὸ μικρὸν τοῦτο τμήμα εὐρέθη δωμάτιον, εἰς τὸ κέντρον τοῦ δαπέδου τοῦ ὁποίου διασφίζεται τετράπλευρος ἐστία ἐκ πώρου λίθου καὶ πηλοῦ (1.15×1.50 μ.), τῆς ὁποίας εἶχε καταστραφῇ ἡ ΒΑ. γωνία ὡς καὶ μέρος τοῦ περὶ αὐτὴν δαπέδου (πίν. 102β). Φαίνεται ὅτι κατὰ μῆκος τῶν δύο μακρῶν τοίχων τοῦ δωματίου ὑπῆρχον ἑδράνα ἐκ πηλοῦ κεχρισμένα δι' ἀσβέστου ἀναμείκτου μὲ ἀσπρόχωμα. Τὸ δωμάτιον τοῦτο δὲν ἀνεσκάφη πλήρως, διεσώθη δὲ διότι μέρος τῆς ἐκτάσεώς του εἶχεν ἀφεθῇ ὡς δίοδος τῶν ἐργατῶν τῆς πρώτης ἀνασκαφῆς. Ἐλπίζεται ὅτι ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ δωματίου θὰ ἀποκαλύψῃ τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον ἐξυπηρετεῖ.

Ἡ ἀποκάλυψις τόσων ἱερῶν καὶ βωμῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς «Οἰκίας Τσουντα» ἀποδεικνύει ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο τῆς δυτικῆς κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως ἦτο τὸ θρησκευτικὸν κέντρον τῶν Μυκηνῶν (εἰκ. 2). Τὴν ὑπαρξίν τοιούτων κέντρων ὑπεδείκνυν αἱ πινακίδες τῆς Πύλου εἰς τὰς ὁποίας μνημονεύεται ἡ Pa-Ki-Ja-

Εἰκ. 2. Μυκῆναι. Προκαταρκτικὸν σχέδιον τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου.

nes, ἡ ἱερὰ ἔδρα τῆς Ποτνίας¹. Νῦν ἀποκαλύπτεται τοιοῦτο θρησκευτικὸν κέντρον εἰς Μυκήνας, εἰς τὴν καρδίαν αὐτὴν τῆς μυκηναϊκῆς περιοχῆς. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη φανερώνει τὸ ἀστήρικτον ὑποθέσεων καὶ θεωριῶν, αἱ ὁποῖαι προβαλλόμεναι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν κατήντησαν εἰς δόγματα μὴ χρήζοντα ἀποδείξεως. Ὑπετίθετο ὅτι εἰς τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἀνάκτορον ἔκειτο ὁ ἐπίσημος ναὸς τῆς πολιτείας. Οὐδὲν ἔχνος ἱεροῦ εὐρέθη εἰς τὴν ἑκτασιν τοῦ ἀνακτόρου· ἱερὰ εὐρέθησαν μόνον εἰς τὴν δυτικὴν κλιτύν. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἱεροῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνακτόρου, βασισθεῖσα εἰς τὴν ὑπαρξιν μὴ ὑπάρχοντος ἱεροῦ εἰς τὸ ἀνάκτορον, ἀποδεικνύεται λανθασμένη. Ἡ ὑπόθεσις τῆς ἱερότητος τοῦ βασιλέως, βασισθεῖσα εἰς τὴν ὑποτιθεμένην ἱερότητα τοῦ ἀνακτόρου, ἐπίσης ἀποδεικνύεται ἀστήρικτος. Πρὸς τοῦτοις ἀβάσιμος ἀποδεικνύεται καὶ ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦτο καὶ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς πολιτείας — Priest King — βασισθεῖσα εἰς τὴν ὑπαρξιν ναοῦ εἰς τὸ ἀνάκτορον. Ἱερεῖς βεβαίως ὑπῆρχον εἰς τὰς Μυκήνας, ἀλλὰ θὰ ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου, εἰς τὸν χώρον τῶν οἰκοδομικῶν τετραπλεύρων τὰ ὁποῖα ἐσημειώσαμεν, καὶ ὁ ἀρχιερεὺς θὰ ἦτο ἐγκατεστημένος ἴσως εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν κτήριο τῆς δυτικῆς κλιτύος, τοῦ ὁποῖου οἱ τοῖχοι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τοιχογραφιῶν τόσον μεγάλης καλλιτεχνικῆς ἀξίας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΜΥΛΩΝΑΣ

1. R. L. PALMER, *Mycenaeans and Minoans*, London 1961, σ. 82.

12. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΣΣΗΝΗΣ

(Πίν. 103 - 116)

Ἡ ἐφετινὴ ἐν Μεσσήνῃ σκαφὴ συνεχίσθη καὶ πάλιν διὰ τοῦ καθηγητοῦ Ἀναστ. Ὁρλάνδου, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἀναστηλώσεως Χαριλάου Σφακιανᾶκη.

Διὰ τῶν δύο προηγουμένων ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας, ἰδίᾳ δὲ τῆς περυσινῆς (1971), εἶχεν ἀποκαλυφθῇ, ἐξαιρέσει τῆς ΒΔ. μόνον γωνίας συνολικοῦ ὄγκου 1500 περίπου κυβικῶν μέτρων (βλ. Ἔργον 1971, εἰκ. 173), ὁλόκληρος ἡ ἑκτασις τῆς αὐλῆς (πίν. 106α), τὴν ὁποίαν περιέβαλλε τὸ τετράστων οἰκοδόμημα τοῦ ἐν τῇ Ἀγορᾷ ἐγκατεστημένου Ἀσκληπείου (εἰκ. 1). Λόγῳ τοῦ μεγάλου ὕψους (2 καὶ πλέον μ.) τῆς ἐπιχώσεως ἡ σχετικὴ ἀποχωμάτωσις ἐπετεύχθη διὰ μὲν τὰ ἀνώτερα στρώματα (ἤτοι μέχρι βάθους 1.20 μ.) τῇ βοηθείᾳ μηχανικῶν ἐκσκαφῶν, διὰ δὲ τὰ ὑπόλοιπα κατώτερα, τὰ καλύπτοντα τὰ ἀρχαῖα λείψανα, διὰ προσεκτικοῦ χειρισμοῦ τῆς σκαπάνης.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἤρχισεν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἀσκάφου γωνίας, ἀπεκάλυψε δὲ κατ' ἀρχὰς τὴν ἀρτίως σωζομένην πωρίνην αὐλακα τὴν τρέχουσιν παρὰ τὴν πρώτην βαθμίδα τοῦ στυλοβάτου τῆς βορείου πλευρᾶς (α - β) τῆς αὐλῆς (εἰκ. 2). Τῆς αὐλακος ἀπεκαλύφθησαν ὅλοι οἱ λίθοι (πίν. 103α), ἤτοι ἐπὶ συνολικοῦ μήκους 24 μ. τῆς βορείου πλευρᾶς μέχρι τῆς καμπῆς πρὸς Δ. καὶ τῆς περαιτέρω πρὸς Δ. κατ' ὀρθὴν γωνίαν (πίν. 103β) συνεχείας αὐτῆς (εἰκ. 2, β - γ) ἐπὶ μήκους 14 μ. Εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἀποκαλυφθέντα σκέλη τῆς αὐλακος εὐρέθησαν καὶ δύο ἀκόμῃ ἐλλειψοειδεῖς κοιλότητες, χρησιμεύουσαι πρὸς κατακάθισιν τῆς ἰλῦος τῶν ἐκ τῆς βορείου στοᾶς τῆς αὐλῆς καταρρέοντων ὀμβρίων ὑδάτων.

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ εὐθὺς παρὰ τὴν γωνίαν εὐρέθησαν προσθέτως καὶ τρεῖς λίθοι τοῦ στυλοβάτου, ἐπὶ τοῦ δευτέρου τῶν ὁποίων ἵσταται ἀκόμῃ ἡ πλίνθος τῆς βάσεως (εἰκ. 2, δ) τοῦ δευτέρου ἀπὸ τῆς βορείου γωνίας κίονος τῆς ἐσωτερικῆς στοᾶς (πίν. 103β, 104α).

Ἐσωτερικῶς τῆς κατ' ὀρθὴν γωνίαν καμπτομένης καὶ ἀνωτέρω περιγραφείσης ἀποστραγγιστηρίου αὐλακος, ἤτοι πλέον ἐντὸς τοῦ ὑπαιθρίου χώρου τῆς αὐλῆς, ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐξῆς (εἰκ. 2):

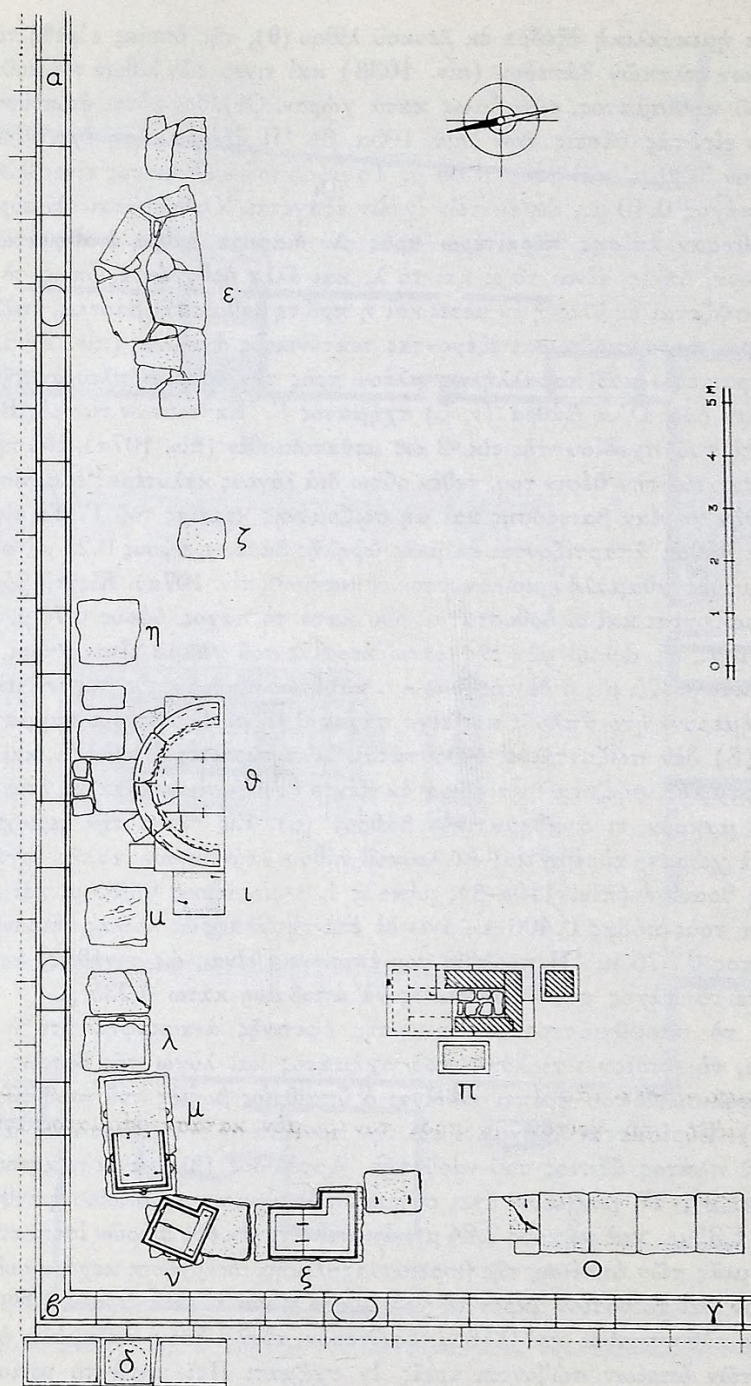
1) Τὸ ἐκ πλακῶν ἡμικυκλικὸν θεμέλιον (ε) μιᾶς ἐξέδρας (πίν. 103α).

2) Τὰ θεμέλια δύο μικρῶν βάθρων ἀναθημάτων (ζ, η) καὶ μετὰ ταῦτα

δευτέρα ἡμικυκλικὴ ἐξέδρα ἐκ λευκοῦ λίθου (θ), τῆς ὁποίας εὐρέθη τὸ ἐκ τετραγώνων πλακῶν δάπεδον (πίν. 103β) καὶ τινες τῶν λίθων τοῦ κοίλου ἡμικυκλικοῦ καθίσματος, οὐχὶ ὅμως κατὰ χώραν. Οἱ λίθοι οὗτοι ἐτοποθετήθησαν περίπου εἰς τὰς θέσεις των (πίν. 105α, β). Ἡ ἐξέδρα αὕτη ἔχει ἐξωτερικὴν διάμετρον 3.20 μ. καὶ βέλος 1.65 μ. Τὸ ὕψος τοῦ καθίσματος εἶναι 0.36 μ. (;) καὶ τὸ πάχος 0.40 μ., ὡς ἐκ τῶν ἰχνῶν ἐξάγεται. Ὁρθοστάται δὲν εὐρέθησαν.

Εὐρέθησαν ἐπίσης περαιτέρω πρὸς Δ. διάφορα βάθρα ἀναθημάτων, ἄλλα τετράγωνα, ὅπως εἶναι τὸ κ καὶ τὸ λ, καὶ ἄλλα ὀρθογώνια, ὅπως τὸ μ, τῶν ὁποίων σφύζεται ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει καὶ ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς βάσεως, τινῶν δὲ καὶ ἡ δευτέρα, παρουσιάζουσαι ἐξέχοντας τεκτονικοὺς ἀγκῶνας (πίν. 106β, 107β). Ἐπὶ περαιτέρω καὶ παραλλήλως πλέον πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς αὐλῆς εὐρέθησαν δύο ἄλλα βάθρα (ν, ξ) σχήματος Γ. Ἐκ τούτων τὸ πρὸς Β. ν φαίνεται ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς εἰκ. 2 ὡς μετατοπισθὲν (πίν. 107α), ἐνῶ πράγματι εὐρίσκεται εἰς τὴν θέσιν του, τεθὲν οὕτω διὰ λόγους καλυτέρας ἐμφανίσεως τῆς κατ' ὀρθὴν γωνίαν βαινούσης καὶ μὴ σφωζομένης κεραίας τοῦ Γ. Τὰ εἰς σχῆμα Γ ταῦτα βάθρα ἀπαρτίζονται ἐκ μιᾶς ὑψηλῆς βάσεως, ὕψους 0.23 μ., φερούσης ἄνω συμφυῆς χθαμαλὸν κοιλόκυρτον κυμάτιον (πίν. 107α). Εἰς τὸ βόρειον ἐξ αὐτῶν σφύζονται καὶ οἱ ὀρθοστάται, δύο κατὰ τὸ πάχος, ὕψους 0.76 μ. καὶ μήκους 0.70 μ., ἐξ ὧν οἱ μὲν τῆς κάτω κεραίας τοῦ γάμμα εἶναι διπλοῦ, πάχους 0.36 μ. καὶ 0.375 μ., ὁ δὲ τῆς ἄνω καὶ καθέτως πρὸς αὐτοὺς βαίνων, μὴ σφωζόμενος σήμερον, ἦτο ἀπλοῦς καὶ εἶχε πάχος 0.16 μ. Τοῦ ἐτέρου γαμματοειδοῦς βάθρου (ξ) δὲν σφύζονται οἱ ὀρθοστάται. Ἐπὶ περαιτέρω πρὸς Δ., καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς, σφύζεται μία σειρὰ ἐκ πέντε ὀρθογωνίων πλακῶν, ἥτις θὰ ὑπεβάσταξε μακρόν τι ἀναθηματικὸν βάθρον (ο). Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν, ἀλλ' ὄχι κατὰ χώραν, εὐρέθη καὶ ἐκ λευκοῦ λίθου λεοντόπουον καλῆς ἐργασίας ἑδρανὸν ἢ θρανίον (πίν. 110α-β), μήκους 1.10 μ., ὕψους 0.383 μ. καὶ πλάτους κατὰ μὲν τοὺς πόδας 0.406 μ., ἄνω δὲ ἐπὶ τῆς ἐλαφρῶς κοίλης ἐπιφανείας τοῦ καθίσματος 0.375 μ. Ἡ προσθία τοῦ ἐπιφάνεια εἶναι, ὡς συνήθως, κοίλη, οὕτως ὥστε τὸ πάχος τοῦ ἐσωτερικῶς νὰ ἀποβαίνει κάτω 0.235 μ.

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εὑρημα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ἡ εὑρεσις μνημείου, τὸ ὁποῖον καὶ λόγῳ τοῦ σχήματος καὶ λόγῳ τῆς θέσεως καὶ τοῦ προσανατολισμοῦ του πρέπει νὰ εἶναι ὁ ὑπαίθριος βωμὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (π). Εὐρίσκεται πράγματι εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ μέσου ἀνοίγματος καὶ τοῦ κατὰ πλάτος ἄξονος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (βλ. γενικὴν κάτοψιν, εἰκ. 1 καὶ εἰκ. 2). Τὸ μνημεῖον ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον, τοῦ ὁποῖου ἡ εὐθυνηρία, πλάτους 1.35 μ. καὶ μήκους 2.64 μ., ἀποτελεῖται ἐκ δύο σειρῶν ἰσοπλατῶν πλακῶν ἐπὶ μιᾶς τῶν ὁποίων, τῆς βορειοανατολικῆς, ὑπάρχουσι κεχαραγμένα κατὰ τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον ἄκρον τὰ γράμματα Β καὶ Γ (εἰκ. 3, πίν. 108β). Ὑπεράνω τῆς εὐθυνηρίας καὶ 0.15 μ. ἐσώτερον αὐτῆς ἦσαν τεθειμένοι ὀρθοστάται, ἐκ τῶν ὁποίων σφύζονται τρεῖς ἐν σχήματι Πεῖ κατὰ τὸ νότιον ἄκρον

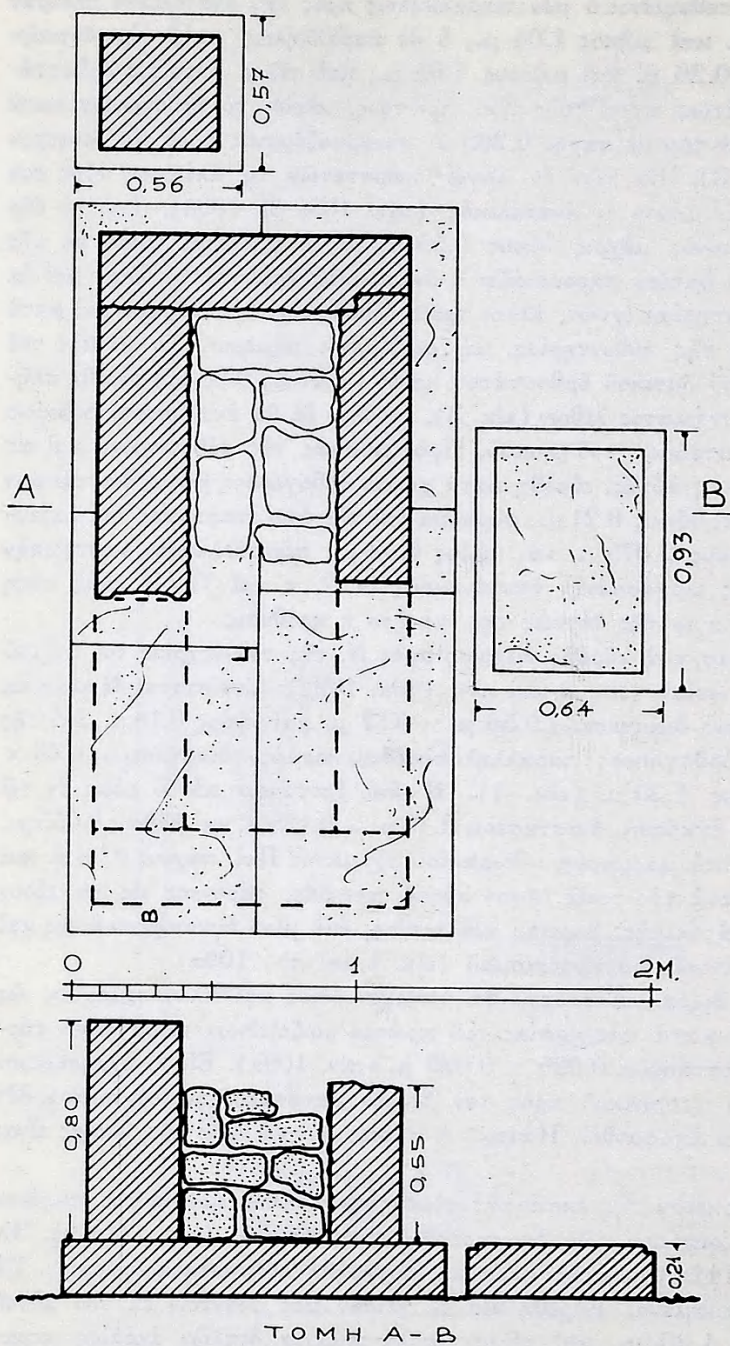
Εἰκ. 2. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τῆς αὐλῆς.

τῆς εὐθυνητῆρας, τεθειμένοι ὁ μὲν παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν μετὰ πάχος 0.34 μ. καὶ μῆκος 1.04 μ., ὁ δὲ παραλλήλως πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν, πάχους 0.26 μ. καὶ μήκους 1.05 μ., καὶ τέλος ὁ τρίτος ὀρθοστάτης, βαίνων καθέτως πρὸς τοὺς δύο πρώτους, κλείει τὸ ὀρθογώνιον κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ μετὰ πάχος 0.265 μ. συναρμολογούμενος πρὸς τὸν δεύτερον δι' ἐγκοπῆς (εἰκ. 3). Ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ὀρθοστατῶν τὸ ἀκέραιον ὕψος τοῦ 0.80 μ. διατηρεῖ μόνον ὁ ἀνατολικὸς (πίν. 108α-β, 109β), ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι σφύζονται μόνον μέχρις ὕψους 0.55 μ. Ὡς δ' ἐξάγεται τόσον ἐκ τῆς ἀναθυρώσεως, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ ἀνατολικὸς ὀρθοστάτης, ὅσον καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς εὐθυνητῆρας ἰχνῶν, ἄλλοι τρεῖς ὀρθοστάται θὰ ὑπῆρχον καὶ κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τῆς εὐθυνητῆρας, μὴ σφύζόμενοι σήμερον. Τὸ μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ ὀρθοστατοῦ κενόν (πλάτους 0.63 μ.) εὐρέθη πληθεὺς ἀκανονίστου σχήματος λίθων (εἰκ. 3), τὸ ὅλον δὲ θὰ ἐκαλύπτετο βεβαίως διὰ τῶν πλακῶν στέψεως τοῦ βωμοῦ. Πρὸς Δυσμὰς τῆς εὐθυνητῆρας καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ μήκους αὐτῆς, εὐρέθη κατὰ χώραν ὀρθογώνιος βάσις, διαστάσεων 0.64×0.93 μ. καὶ ὕψους 0.21 μ., φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς λαξευτῆς ταινίας, πλάτους 0.075 μ. καὶ ὕψους 0.02 μ., περιβάλλουσαν ἐσωτερικὴν ὀρθογώνιον ἀδρῶς εἰργασμένην ἐπιφάνειαν (εἰκ. 2, π καὶ 3). Ἡ πλάξ αὕτη πρέπει βεβαίως, λόγῳ τῆς θέσεώς της, νὰ ᾔτο ἢ πρόθυσις.

Περίεργος κατασκευὴ εὐρέθη ἀμέσως πρὸς Ν. τῆς εὐθυνητῆρας τοῦ βωμοῦ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν (εἰκ. 3 καὶ πίν. 108α, 109β). Συνίσταται δὲ αὕτη ἐκ τετραγώνου βάσεως διαστάσεων $0.56 \mu. \times 0.57 \mu.$ καὶ ὕψους 0.18 μ., ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑψοῦται ὀρθογώνιος παραλληλεπίπεδος κορμός, διαστάσεων $0.43 \times 0.44 \mu.$ καὶ ὕψους 1.20 μ. (εἰκ. 4). Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια αὐτοῦ φέρει ἐν τῷ μέσῳ τετράγωνον ἐγκοπὴν, διαστάσεων $0.13 \mu. \times 0.125 \mu.$ καὶ βάθους 0.055 μ., περιεβάλλετο δὲ ὑπὸ μαρμαρίνου θωρακίου σχήματος Πεῦ, πάχους 0.06 μ. καὶ ὕψους 0.18 μ., κατὰ τὰς τρεῖς μόνον αὐτοῦ πλευράς, φέροντος εἰς τὸ μέσον ἐκάστης, δηλ. ἀνατολικῆς, βορείου καὶ νοτίας, ἀνὰ μίαν ἐγκοπὴν πλάτους καὶ βάθους 0.04 μ. ἀγνώστου προορισμοῦ (εἰκ. 4 καὶ πίν. 109α).

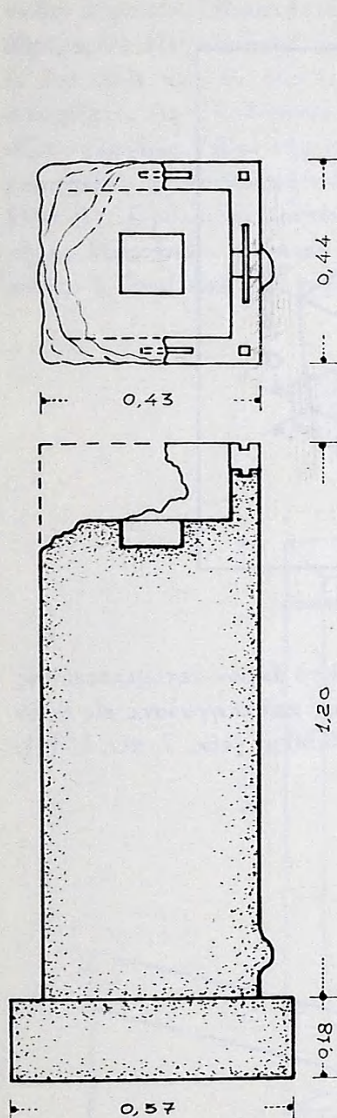
Ὑπεράνω τοῦ θωρακίου τούτου θὰ ὑπῆρχεν ἴσως καὶ ἄλλο τεμάχιον, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν κατὰ τὰς γωνίας τοῦ πρώτου σφυζομένων τετραγώνων τῶν γόμφων, διαστάσεων $0.025 \times 0.025 \mu.$ (πίν. 109α). Εἰς τί ἐχρησίμευον τὰ ἄνω μέρη τοῦ γειτονικοῦ πρὸς τὸν βωμὸν κατασκευάσματος τούτου, δὲν δύναμαι ἀκόμη νὰ ἀποφανθῶ. Πάντως ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὰς θυσίας εἶναι ἀναμφισβήτητος.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκσκαφῆς εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια τοῦ πωρίνου ἐπιστυλίου καὶ ζωφόρου τῶν ἐσωτερικῶν κιονοστοιχιῶν (πίν. 111α-γ). Ἐν ἐξ αὐτῶν (πίν. 111α), μήκους 3.25 μ., διετηρήθη πιθανώτατα ἀκέραιον. Τὰ ἄλλα εἶναι τεθραυσμένα. Εὐρέθη καὶ ἓν γεῖσον μετ' ὀδόντων ἐκ τοῦ αὐτοῦ θριγκοῦ, μήκους 1.20 μ., καὶ τέλος πολλὰ τεμάχια διπλῶν ἀκραίων κερα-

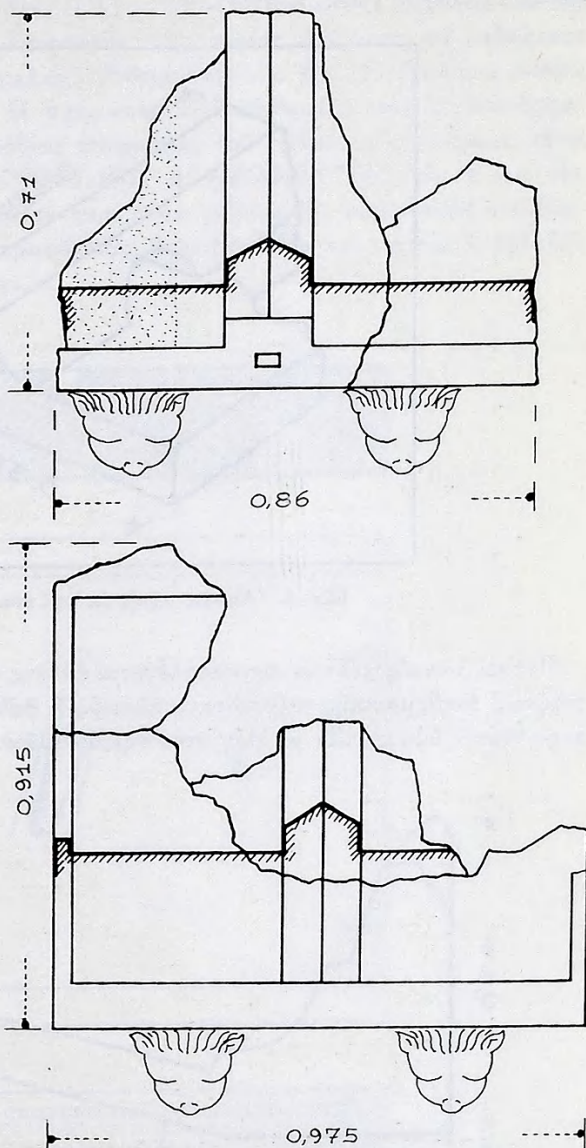

Εικ. 3. Κάτοψις (ἄνω) καὶ κατὰ πλάτος τομή (κάτω) τοῦ βωμοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.

μίδων ἐκ λευκοῦ λίθου, συναφῇ πρὸς σίμην κοσμουμένην δι' ἀναγλύφων ἑλικοειδῶν βλαστῶν ἀκάνθης καὶ διατρήτων λεοντοκεφαλῶν (εἰκ. 5, 6 καὶ πίν. 112α-β, 113α-β). Εἰς τὸ μετὰ τῶν λεοντοκεφαλῶν διάστημα ἐπεκράθητο

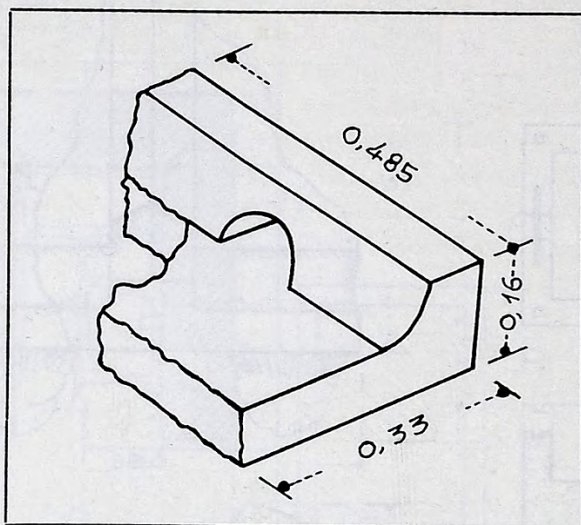

Εἰκ. 4. Τὸ νοτίως τοῦ βωμοῦ τῆς Ἀρτέμιδος εὑρεθὲν ὀρθογώνιον πρισματικὸν κατασκεῦσμα.

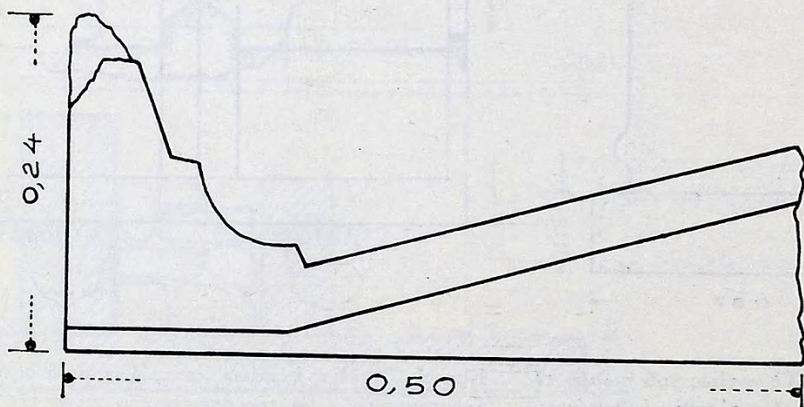
Εἰκ. 5. Σχέδια ἀκραίων κεραμίδων μετὰ σίμης καὶ λεοντοκεφαλῶν ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν στοῶν τῆς αὐλῆς.

ἡγεμῶν ἀχροκεράμος, εἰς τὸν ὁποῖον κατέληγον ἀνερχόμενοι οἱ τριγωνικῆς τομῆς καλυπτῆρες (εἰκ. 5). Τοῦ ἀχροκεράμου τούτου σφάζεται μόνον γόμφος ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς σίμης, διαπλατυνομένου ἐκεῖ εἰς $0.155 \mu. \times 0.13 \mu.$ διὰ νὰ τὸν δεχθῇ (εἰκ. 5, ἄνω).

Εἰκ. 6. Ὑποψὶς σίμης ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

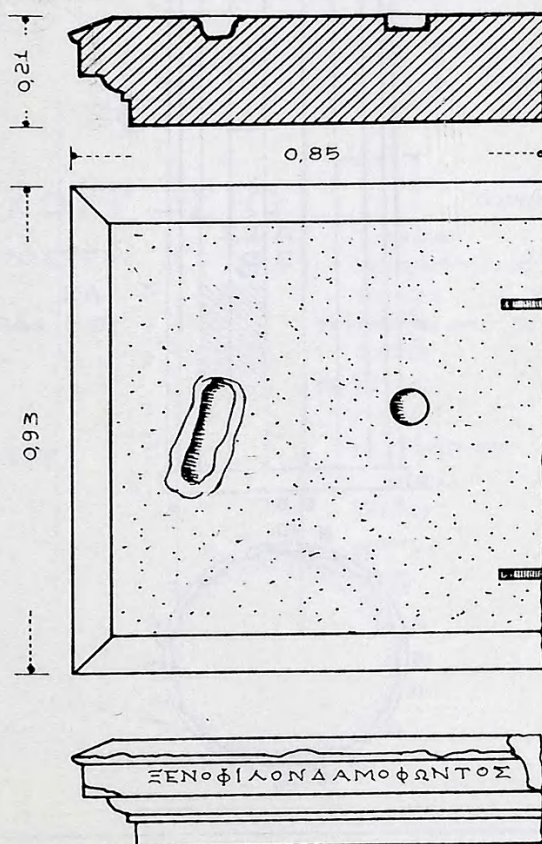
Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων συγκαταλέγεται ἐπίσης καὶ τὸ ἄκρον ἀετωματοειδοῦς στέψεως ἀναθηματικῆς πιθανώτατα πλακὸς ἢ βάρου, καταληγούσης εἰς λεῖον ἀκρωτήριο, ὕψους $0.24 \mu.$ Μέγιστον σφζόμ. μήκος $0.50 \mu.$ (εἰκ. 7, πίν. 113γ).

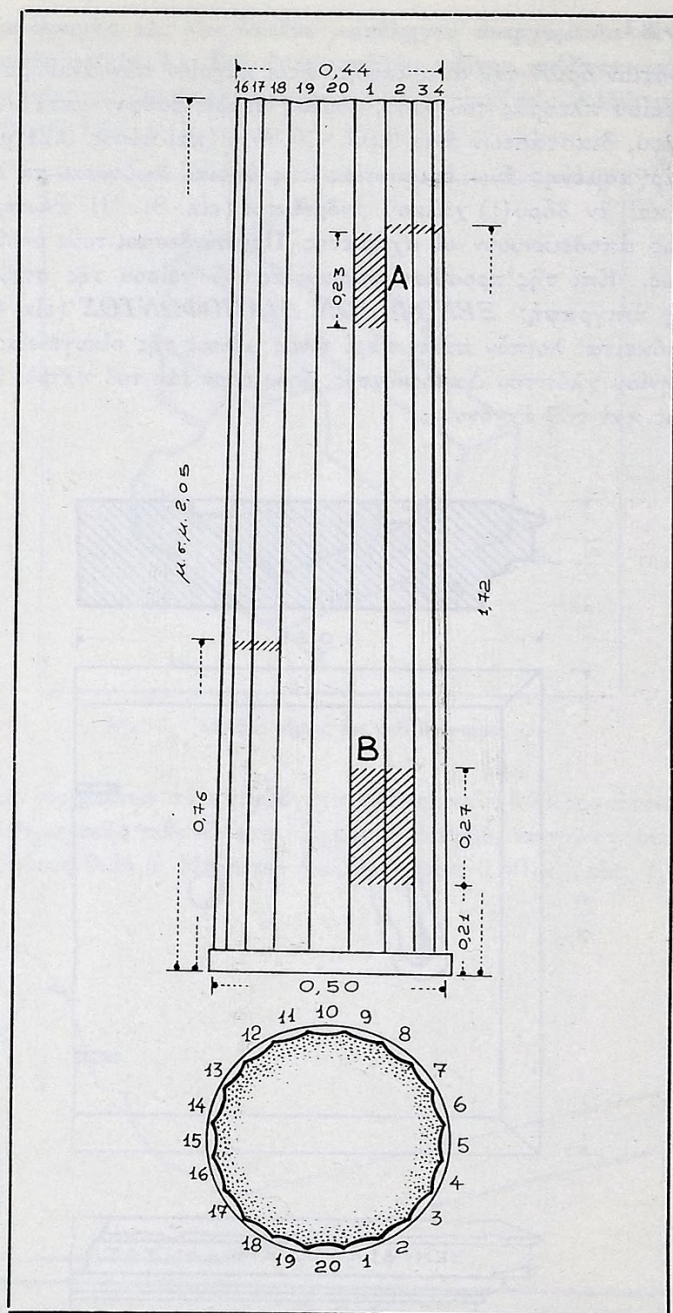
Εἰκ. 7. Γωνία ἀετωματοειδοῦς στέψεως.

Ἐπιγραφαὶ

Κατὰ τὸ νότιον ὄριον τῆς ἀνασκαφῆς, ἦτοι πλησίον τῶν ἀναθηματικῶν βάθρων τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, εὑρέθη στέψις βάθρου μετὰ ἰωνικοῦ κάτωθεν κυματίου, διαστάσεων ἄνω 0.93×0.85 μ. καὶ ὕψους 0.21 μ., ἐπὶ τῆς ἀδρομερῶς εἰργασμένης ἄνω ἐπιφανείας τῆς ὁποίας σφύζονται τὰ λαξεύματα δι' ἓνα πόδα καὶ ἓν δόρυ(;) χαλκοῦ ἀνδριάντος (εἰκ. 8). Ἡ ἀνωτέρω στέψις συνεχίζετο, ὥς ἀποδεικνύουν οἱ σχήματος Πεῖ σύνδεσμοι τοὺς ὁποίους ἐμφανίζει, πλαγίως. Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας τοῦ γείσου τῆς στέψεως εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή: *ΞΕΝΟΦΙΛΟΝ ΔΙΑΜΟΦΩΝΤΟΣ* (εἰκ. 8 καὶ πίν. 114α-β). Πρόκειται λοιπὸν πάλιν περὶ τινος μέλους τῆς οἰκογενείας τοῦ διασήμευ Μεσσηνίου γλύπτου Διαμοφῶντος, ἄγνωστον ἐὰν τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ἢ ἴσως καὶ τοῦ ἐγγόνου.

Εἰκ. 8. Κάτοψις, τομὴ καὶ ὄψις στέψεως ἀναθηματικοῦ βάθρου.

Εἰκ. 9. Δωρικός κίον ἐξ ὁλοκλήρου ἐπιγεγραμμένος.

Ἡ ἐπιγραφή εὐρέθη ἐρριμμένη παραπλεύρως τοῦ πρὸς Β. τοῦ ναοῦ πλησίον τῆς δυτικῆς ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας ὀρθογωνίου βάθρου (εἰκ. 1), ἐκ τοῦ ὁποῖου δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ προέρχεται. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφή εἶναι ἢ τρίτη, ἥτις ἀναφέρει ρητῶς ἀνάθεσιν ἀνδριάντος τῆς οἰκογενείας τοῦ Δαμοφῶντος εἰς τὸ ἐξεταζόμενον ἱερόν¹.

Τέλος δευτέρα ἐξ 99 περίπου στίχων, ἀλλὰ λίαν ἐκ τῆς βροχῆς ἐφθαρμένη, ἐπιγραφή εὐρέθη κεχαραγμένη περιφερικῶς ἐπὶ δωρικοῦ ραβδωτοῦ κίονος ἐκ σκληροῦ τιτανολίθου, κάτω διαμέτρου 0.50 μ., ἄνω διαμέτρου 0.44 μ. καὶ μεγίστου σφζομένου ὕψους 2.05 μ., καταπεσόντος πιθανώτατα ἐκ τοῦ ἄνωθεν τῆς βορείου στοᾶς Σεβαστείου ἢ τοῦ θεάτρου. Λόγῳ τῆς φθορᾶς τῶν γραμμάτων καὶ τῆς μᾶλλον ἀμελοῦς χαράξεως αὐτῶν (πίν. 115-116), ὀλίγα μόνον τμήματα τῆς ἐπιγραφῆς, κάπως καλύτερον διατηρηθέντα, ἡδυνήθην νὰ ἀναγνώσω. Τὰ τμήματα ταῦτα σημειῶ ἐπὶ τοῦ συνημμένου σχεδίου (εἰκ. 9) διὰ διαγραμμίσεως (Α καὶ Β). Τὸ κείμενον τοῦ Α, ὕψους ἐν συνόλῳ 0.23 μ., ἔχει ὡς ἐξῆς (πίν. 115):

1	2	3	4	
	ΛΥΚΟΥΡ		ΣΙΩ	Λυκουρ.σίω[ν
ΠΕΙΔΑΙΟ			ΣΣΑ	πειδαιο
ΠΡΕΣΒΕΥΣΑΝΤΟΣ	ΤΕΙΛ		ΑΣ	πρεσβεύσαντος τειλ
ΤΟΣΑΥΤ		ΚΛ		τος αυτ
ΝΕΣΘΑΙ	ΡΑΙ	ΟΥ		γε]νέσθαι ραι ου
ΠΝΟ·ΑΙ				πνο.αι
..ΟΣΤΑΣ				πρ]ός τας
ΙΤΑΝΑΙ				ιταναι
ΝΗ.ΕΝΑΝΑΤΟΕΦΥ				νη.ενανατοεφν
ΟΤΑ				οτα
ΤΕΤΡΑΧ				τετραχ
ΚΟΝΤΑ				κοντα
ΟΟΥΣ				θους

1. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ΠΑΕ 1962, σ. 111-112· πρβ. καὶ IG V, 1 1443.

Τὸ κείμενον τοῦ Β, ὕψους ἐν συνόλῳ 0.27 μ., ἔχει ὡς ἑξῆς (πίν. 116):

ΔΕ	
ΞΟΑ	
ΚΟΙΝΑΣ	
ΠΑΡΑ	
ΚΑΙΕΡΕ	
ΑΥΤΟΣΕΙΣΚΥΛ	
ΛΕΙΑΣ	ΛΟΞΕΙΑ
	ΚΡΑΝΙΩ
ΕΔΟΞΕ	ΤΑΙΤΕΒΟΥ
ΣΙΑΙΔΕΔΟΣΘΑΙ	
ΜΕΙΔΑΜΟΦΩ	
ΝΙΚΑΙΑΥΤΟΝ	
ΠΑΝΤΑΧΡΟΝ	
ΘΡΩΠΑΚΑΙΗ	
ΞΕΝΟΙΣΚΑΙΕΥ	
ΜΩΝΥΠΑΡΧΕΙΠΡ	
ΦΑΜΕΣΥΜΙΝΟΠ	

αε
 ξοα
 κοινὰς
 παρὰ
 καὶ ἐρεῖ[ως
 αὐτὸς εἰς κυλ..
 λειας.λοξεία
 κρανίω
 ἔδοξε τῇ τε βον[λῃ
 γερου]σία δεδόσθαι
 μεῖ Δαμοφῶ[ν
 τω καὶ αὐτὸν
 πάντα χρόν[ον
 φιλάν]θρωπα καὶ ἡ
 ξένοις καὶ εὐ
 μῶν ὑπάρχει πρ[ὸς
 φάμες ὑμῖν ὅπ[ως

Τέλος μεμονωμένην λέξιν ἀνέγνωσα εἰς τὸ σημεῖον Γ: ΥΘΙΝΩΝ.

Αἱ λέξεις δὲν ἔχουν ὅλοι τὸ αὐτὸ ὕψος: Τὸ *Λυκουρασίων* π.χ. εἶναι γεγραμ-
 μένον διὰ μεγαλυτέρων γραμμάτων καὶ ἴσως νὰ ᾔτο ἡ ἀρχή.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

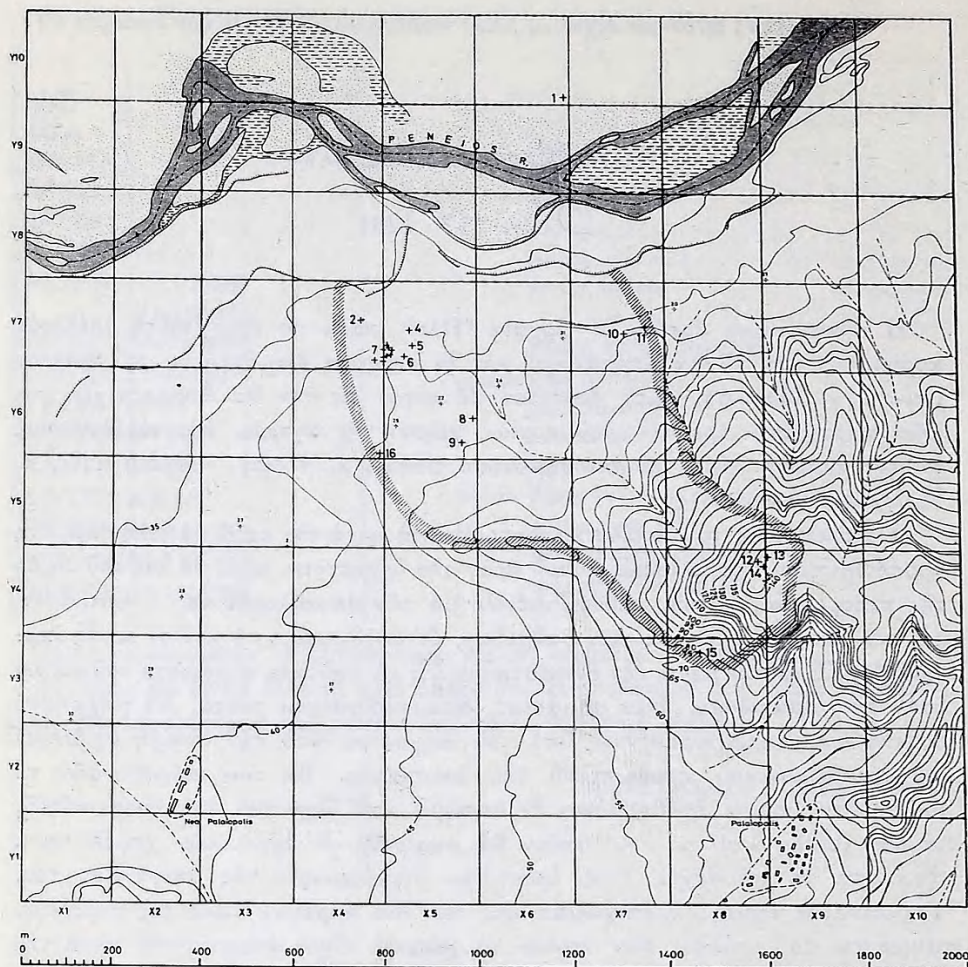
13. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΡΧΑΙΑΣ ΗΛΙΔΟΣ

(Πίν. 117 - 123)

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐν ἀρχαίᾳ Ἡλιδι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν καὶ ἐν συνεχείᾳ διαμόρφωσιν τοῦ θεάτρου (πίν. 117, 118α-β), κατὰ δεύτερον δὲ λόγον εἰς τὴν διὰ δοκιμαστικῶν τομῶν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ κυρίως χώρου τῆς ἀγορᾶς. Εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας ἔλαβον μέρος οἱ ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ κ. Ἡλίας Ἀνδρέου καὶ ἡ δ. Ἑλληάνα Ραυτοπούλου.

Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κοίλου κατέστη δυνατὴ μετὰ τὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη προσδιορισμὸν τῆς κλίσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ὀρχήστραν, πρὸς δὲ καὶ τοῦ τόξου τῆς περιφερείας αὐτοῦ, καθοριζομένου διὰ τῶν ἀποκαλυφθέντων λιθοστρώτων καὶ τῶν ὑπερκειμένων αὐτῶν βαθμίδων, δι' ὧν διηρεῖτο τὸ κοῖλον εἰς ἕξ κερκίδας¹. Ἐξ ἄλλου μετὰ τὴν διαπίστωσιν ὅτι τὰ ἀνώτατα στρώματα τοῦ κοίλου ἦσαν ἐπιχωματώσεις ἄνευ σημασίας, ἀπεμακρύνθησαν ταῦτα, διὰ μηχανικοῦ ἐκσκαφῆς, παραχωρηθέντος ὑπὸ τοῦ Δημοσίου, ὑπὸ τὴν συνεχῇ ἐπίβλεψιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐκ τῶν καλυπτοσῶν τὸ κοῖλον ἐπιχώσεων ἀφῆθη μόνον ἐν στρώμα καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, πάχους 0.40 - 0.50 μ., τὸ ὅποῖον θὰ ἀφαιρεθῇ δι' ἐργατικῶν χειρῶν κατὰ τὴν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ὀριστικὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐπιφανείας του. Ὑπολείπεται ἐπίσης ἡ ἐπιχωμάτωσις τῶν δύο ἀκραίων, πρὸς τὰς παρόδους, τμημάτων τοῦ κοίλου, τῶν ὁποίων τὰ χρώματα εἶχον ἀπομακρυνθῇ κατὰ τὴν εἰς βάθος αὐτόθι ἔρευναν, τέλος δὲ ἡ διαμόρφωσις τῆς περιφερείας τοῦ κοίλου. Ἀπεμακρύνθησαν ἐπίσης τὰ κατὰ καιροὺς ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας συσσωρευθέντα χρώματα τῆς ἀνασκαφῆς, οὕτως ὥστε καὶ αὕτη ἀποκατεστάθη κατὰ τὸ μέγιστον μέρος αὐτῆς. Ὡσαύτως ἀπεμακρύνθησαν τὰ ὀπισθεν τῆς σκηνῆς καὶ πέραν τῶν παρόδων χρώματα (πίν. 118β) ἀπὸ τῶν πρώτων, ὑπὸ τοῦ Ο. Walter, ἀνασκαφῶν μέχρι καὶ τῶν προσφάτων, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ προσεχῶς ἡ ἔρευνα καὶ τοῦ χώρου τούτου, ἐνθα, συμφώνως πρὸς τὰς εἰδήσεις τοῦ Παυσανίου, πρέπει νὰ κεῖται ὁ ναὸς τοῦ Διονύσου.

1. Ἔργον 1964, σ. 124 κέ., εἰκ. 150· 1966, σ. 110 κέ., εἰκ. 130 - 133· 1967, σ. 14 κέ., εἰκ. 9 - 10 καὶ 1969, σ. 80 κέ., εἰκ. 90.

Νεολιθικά θέσεις ἐξ ὧν
προέρχονται λίθινα ἐργαλεία: 4. 5. 6. 8. 9. 14
Πρωτοελλαδικὸς τάφος: 2
Μεσοελλαδικαὶ θέσεις ἐξ ὧν
προέρχονται ὄστρακα: 1. 7. 13
Ἵπομυκηναῖοι τάφοι: 7. 10. 11
Θέσεις ἐξ ὧν προέρχονται
γεωμετρικά ὄστρακα: 4. 12. 16
Πηγή: 15

Ταχυμ. σημεῖα τοπογραφίσεως
Σύγχρονος κοίτη ποταμοῦ
Περιοχὴ τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ
Σύγχρονοι οἰκισμοί

Εἰκ. 1. Ἡ πόλις ἀπὸ τῆς προϊστορικῆς μέχρι τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

1. Γέφυρα
2. Ἀνασκαφέν τμήμα κατοικιών
3. Κεραμεικοί κλίβανοι
- 4.5. Νεκροταφεία ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων
6. Θέατρον
- 7.8. Μνημειώδεις τάφοι
9. Γυμνάσιον
- 10.11. Λουτρά
12. Ἀνασκαφικαὶ τάφοι περιέχουσαι ἐρείπια κτηρίων
13. Ἑλληνοδικεῶν
14. Βόρειον οἰκοδόμημα
- 15-17. Ἱερὰ
18. Οἰκοδόμημα ἑλληνιστικῶν χρόνων, μετασκευασθὲν κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους

19. Νοτιά στοά
20. Τετράγωνος βωμός
21. Τμήμα ἀρχαίου δρόμου
22. Στοά Ἑλληνοδικῶν
23. Βωμός (;
24. Ἐξέδρα (;
25. Τοῖχοι ἀβεβαίας περιόδου
26. Τέμενος
27. Ναὸς κλασσικῶν χρόνων περιβαλλόμενος ὑπὸ ρωμαϊκῶν κτισμάτων
28. Ἀνασκαφέντα τμήματα τοῦ κατωκτιμένου χώρου.
- 29-31. Λουτρά
32. Μνημειώδης τάφος
33. Τάφοι
34. Ὀκτάγωνον

35. Πηγή
36. Ἐρείπια ρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων
37. Ἐρείπια ἑλληνιστικῶν χρόνων
38. Τάφος Φιλομήνας, ἑλληνιστικῶν χρόνων
39. Οἰκοδόμημα ἑλληνιστικῶν χρόνων
40. Νεκροταφεῖον ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων
41. Τύμβος
42. Μακεδονικὸς τάφος
- 43.44. Τάφοι καὶ ὀστρακὰ ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων

Σ Η Μ.— Ἐρείπια ἄνευ ἀριθμοῦ ἢ σημειούμενα μόνον διὰ (+) δηλοῦν κτίσματα ἀβεβαίας ἐποχῆς ἢ θέσεις ἐξ ὧν προέρχονται κινητὰ εὐρήματα.

+ Ταχυμ. σημεία τοπογραφώσεως
 — Σύγχρονος κοίτη ποταμοῦ
 ———— Περιοχὴ τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ
 335733 Σύγχρονος οἰκισμοῦ

Εικ. 2. Ἡ πόλις μετὰ τῆς πέριξ αὐτῆς περιοχῆς ἀπὸ τῆς κλασσικῆς μέχρι τῆς ὑστέρως ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Ἐξ ἄλλου ἢ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διανοιγεῖσα τάφος τοῦ ἀγωγοῦ¹ διεπλάτυνθη ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ ἔκτου μέτρου, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀπεκαλύφθη ὁ ἀγωγὸς μέχρι τοῦ πεντηκοστοῦ δευτέρου μέτρου (πίν. 119). Παρὰ τὰ ἐξωτερικὰ τοιχώματα τοῦ ἀγωγοῦ εὐρέθησαν πολυάριθμα ἀκέραια ἀγγεῖα, νομίσματα καὶ ὄστρακα (πίν. 120β), ἐν οἷς καὶ λαιμὸς ἐρυθρομόρφου ἀττικῆς λουτροφόρου τοῦ 420 π.Χ. περίπου (πίν. 122α), ὡς καὶ ἐνδιαφέρον τεμάχιον ρωμαϊκῆς σίμης μὲ πλαστικὴν φυτικὴν διακόσμησιν καὶ ἀνάγλυφον οἶνοχόην (πίν. 122β). Ἐπίσης εὐρέθη μέγας ἀριθμὸς μικρῶν ἀγγείων (πίν. 121α) — ὑδριῶν καὶ σκύφων μελαμβαφῶν μὲ ἀκτινωτὴν διακόσμησιν ἐξωτερικῶς — ἐξ ὧν 20 ἀκέραια τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (πίν. 120α). Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ταῦτα εὐρέθησαν συγκεντρωμένα ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ ἐβδόμου μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἐνάτου μέτρου τοῦ ἀγωγοῦ ἀπὸ τῆς σκηνῆς, εἰς τὴν δεξιὰ τοῦ ἀγωγοῦ ἀνοιγεῖσαν τάφρον, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐκεῖ πλησίον πρέπει νὰ ἔκειτο ἀποθέτης ἱεροῦ.

Ἐκτὸς τῆς ἐρεῦνης εἰς τὸ θέατρον ἐγένοντο τρεῖς τομαί, εἰς τὸ μεταξὺ τῆς Νοτίας στοᾶς καὶ τοῦ κτίσματος Η (τέμενος) τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς². Εἰς τὴν πρώτην τομήν, διαπλατυθεῖσαν ἐν συνεχείᾳ κατὰ τὰς τέσσαρας πλευράς, ἀπεκαλύφθη κατασκευὴ ὁμοιάζουσα πρὸς βωμόν, ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐξ ὑλικοῦ ἐκ παλαιότερων κτηρίων (πίν. 121β). Εἰς ἑτέραν τομήν, ὀλίγον βορειότερον τῆς πρώτης, ἀπεκαλύφθη δάπεδον ἀπαρτιζόμενον ἐκ πολλῶν στερεῶν στρωμάτων, ἀνῆκον ἴσως εἰς τμήμα δρόμου τῆς ἀγορᾶς.

Μεταξὺ τῶν συγκεντρωθέντων εὐρημάτων (ὄστρακα χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς μέχρι καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς) ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας εἶναι μέγα θραῦσμα πηλίνης ἀρχαϊκῆς σίμης τοῦ πρωίμου 6ου π.Χ. αἰῶνος, τοῦ τύπου τῶν λεγομένων παλαιοῖταλικῶν (πίν. 123α-β). Ἐτερον ὅμοιον τεμάχιον εἶχεν εὐρεθῇ κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Ο. Walter ἀνασκαφᾶς τῆς Ἡλιδος. Τοῦ ἰδίου τύπου πολυάριθμα τεμάχια ἔχουν εὐρεθῇ καὶ εἰς τὸ Ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας.

Τέλος διὰ τοῦ τοπογράφου μηχανικοῦ κ. Λαγοδήμου, τοῦ Ἀθηναικοῦ Κέντρου Οἰκιστικῆς Δοξιάδης, συνεπληρώθη τὸ τοπογραφικὸν σχέδιον τῆς Ἡλιδος, περιλαβὸν ἅπαντα τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ἀποκαλυφθέντα ἢ γνωστὰ ἐξ ἀρχαιοτέρων σχεδίων περιηγητῶν κτήρια καὶ τάφους ὀλοκλήρου τῆς ἀρχαίας πόλεως, ὡς καὶ τὰ ἀξιολογώτερα τῶν κινητῶν εὐρημάτων ἐκ τοῦ χώρου ταύτης ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς καὶ ἐντεῦθεν (εἰκ. 1, 2). Διὰ τῆς ἀποτυπώσεως ταύτης καθίσταται φανερά ἡ μακρὰ καὶ ἀδιάκοπος ζωὴ τῆς σημαντικῆς ταύτης πόλεως καὶ ἡ τεραστία ἔκτασις, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν αὕτη κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καταστᾶσα μία τῶν πολυανθρωποτέρων τῆς Πελοποννήσου.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

1. Βλ. Ἔργον 1970, σ. 132 κέ. ΠΑΕ 1970, σ. 142 κέ.

2. JÖAI 27, 1932, σ. 68, εἰκ. 77.

14. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΑΞΟΥ

(Πίν. 124 - 150)

Ἐσυνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ 1972 (15 Ἰουλίου — 18 Αὐγούστου) αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας ἐν Νάξῳ διενεργηθεῖσαι μὲ μίαν μεγαλυτέραν ἄνεσιν ὀφειλομένην εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἰδρύματος Ψύχα. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου ἐδικαίωσαν τὴν ἐπιμονὴν ἡμῶν πρὸς συνέχισιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης. Τὸ διαφέρον ἡμῶν ἐστράφη κυρίως πρὸς τὴν νεκρόπολιν τῶν Ἀπλωμάτων, ἡ ὁποία ὡς εἶχε φανῇ κατὰ τὰς ἀνασκαφικὰς περιόδους τοῦ 1970 καὶ τοῦ 1971 ἀποτελεῖ πηγὴν πλουσιωτάτην εἰς εὐρήματα, ὅθεν καὶ ἐπιβάλλεται ἡ κατὰ τὸ δυνατόν ταχύτερα ὁλοκλήρωσις τῆς ἐρεύνης αὐτῆς. Εἰς σημασίαν δὲν ὑπελείφθησαν καὶ τὰ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς προϊστορικῆς πόλεως (Γκρόττας) εὐρήματα*.

ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ἡ ἐν τῇ περυσινῇ ἐκθέσει¹ μνημονευθεῖσα δυνατότης ἐπεκτάσεως τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς, ἐνθα ἡ μεταμυκηναϊκὴ ἐπίχλωσις ἀποτελεῖ παχύτερον στρώμα, περιώρισε τὴν ἐνταῦθα ἔρευναν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν μόνον τοῦ στρώματος τῆς ἐπιχώσεως, μέχρι βάθους 2.20 περίπου μέτρων, χωρὶς δηλαδὴ νὰ φθάσωμεν οὕτω εἰς τὰ μυκηναϊκά στρώματα. Ἡ ἔρευνα διήρκεσεν ἐνταῦθα δύο ἐβδομάδας (4-18 Αὐγούστου) διεξαχθεῖσα δι' ὀλίγων ἐργατῶν.

Ἡ ἀνασκαφεῖσα περιοχὴ, ἐκτάσεως 10 × 12 περίπου μέτρων, ἀποτελεῖ τὴν ἄμεσον πρὸς Νότον συνέχειαν τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διεξαχθείσης ἐρεύνης². Ὀλίγον μετὰ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους ἀνεφάνησαν πέντε σκελετοί, ἕκαστος ἐν τάφῳ ἐσκαμμένῳ ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ ἐδάφους, προφανῶς μεταγενέστεροι καὶ ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος. Ὀλίγον χαμηλότερον, εἰς βάθος 1.20 περίπου μέτρων, ἀνεφάνησαν λείψανα ἐκ τῶν μεταγενε-

* Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἔλαβον μέρος οἱ παλαιοὶ ἤδη συνεργάται μου ἐν τῇ ἀνασκαφῇ κ. Β. Λαμπρινουδάκης καὶ Ἀν. Γαβρίλης καὶ αἱ κυραὶ Ν. Μποζάνα-Κούρου, Εὐα. Σημαντῶνη-Μπουρνιᾶ καὶ ἄρκετοὶ νεώτεροι πτυχιῶχοι τῆς Ἀρχαιολογίας.

1. ΠΑΕ 1971, σ. 172 κέ.

2. ΠΑΕ 1971, σ. 173, εἰκ. 1.

στέρων κτισμάτων, τὰ ὅποια ἀρκετοὺς αἰῶνας μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐνταῦθα μυκηναϊκῆς καὶ (πρωτο)γεωμετρικῆς ἐγκαταστάσεως κατέλαβον τὴν περιοχὴν. Τὰ λείψανα ταῦτα, τοῖχοι μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο δύο ὁχετοί, δύο φρέατα καὶ ἄλλα, κεῖνται ἐντὸς τῆς Ἑλληνορρωμαϊκῆς κυρίως ἐπιχώσεως ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀνεφαίνοντο καὶ παλαιότερα ὄστρακα.

Ἐκ τοῦ στρώματος τούτου προέρχονται τεμάχια μεγάλου ἀναγλύφου ἀμφορέως (πίν. 128α-β). Τὴν κυρίαν ζώνην τῆς διακοσμήσεως ἀποτελεῖ σειρὰ δορκάδων ἐν παρατακτικῇ κινήσει πρὸς τὰ δεξιὰ. Διὰ τριῶν παραλλήλων γραμμῶν χωρίζεται ἡ ζώνη αὕτη ἀπὸ τῆς κάτωθι αὐτῆς λεπτοτέρας ἥτις κατέχεται ὑπὸ ἀναγλύφων, κλιμακοειδῶς τεταγμένων παραλλήλων γραμμῶν καὶ ἥτις περιορίζεται κατωτέρω ἐπίσης ὑπὸ τριῶν γραμμῶν. Ἀνάλογος γραμμικὴ διακόσμησις ἐπλαισίωνε τὴν ζώνην τῶν δορκάδων πιθανώτατα καὶ πρὸς τὰ ἄνω. Τὸ ὑπόλοιπον σῶμα τοῦ ἀγγείου ἐχωρίζετο δι' ἀναγλύφων ταινιῶν εἰς ἀκοσμήτους ζώνας. Καὶ ἡ σύνθεσις τῆς διακοσμῆσεως καὶ ἡ τεχνοτροπία τοῦ ἀναγλύφου ὁδηγοῦν, πιστεύω, πρὸς τὸ δεύτερον τέταρτον τοῦ 8ου αἰῶνος.

Ὀλίγον χαμηλότερον, εἰς βάθος 2 περίπου μέτρων, ἀνεφάνησαν ἄλλα πενιχρὰ λείψανα τοίχων καὶ πλησίον αὐτῶν δύο ἐλλιπεῖς κοῦροι. Ὁ πρῶτος (πίν. 124 - 125), φυσικοῦ μεγέθους, εἶναι ἐλλιπὴς κατὰ τὴν κεφαλὴν μέχρι καὶ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τῶν ὠμων, τὰς κνήμας, τὴν δεξιὰν ἀπὸ τοῦ γόνατος, τὴν ἀριστερὰν μετὰ τμήματος τοῦ μηροῦ. Σφζ. ὕψος 0.95 περίπου μέτρα.

Ἡ ἰδιαιτέρα σημασία τοῦ κούρου τούτου ἐγκρίνεται εἰς τὴν διὰ πρώτην φορὰν παρουσιαζομένην εἰς μνημειώδη κοῦρον τοποθέτησιν τῶν χειρῶν. Ἀμφότεροι οἱ πήχεις μετὰ τὴν κατ' ὀρθὴν γωνίαν κάμψιν κατὰ τὸν ἀγκῶνα παρίστανται ὀριζοντίως προσπεφυκότες εἰς ἑκάτερον πλευρόν, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς κοιλίας, τὴν ὁποίαν ἀφήνουν ἐλευθέραν. Αἱ παλάμαι εἶναι συνεσφιγμέναι μὲ τὸν μέγαν δάκτυλον φερόμενον πρὸς τὰ ἄνω. Μετὰ τὸν κολοσσιαῖον Κριοφόρον τῆς Θάσου εἶναι ἐν ἑκ τῶν ὀλίγων παραδειγμάτων¹ κούρου παριστανομένου οὐχὶ ἐν ἀπολύτῳ ἀδρανείᾳ διὰ τῶν καθειμένων χειρῶν, ἀλλ' εἰκονιζομένου ἐν τινὶ δράσει ὅπως οἱ ἐπὶ τῶν ἀρχαϊκῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν ἀνάγλυφοι κοῦροι ἢ τὰ χαλκᾷ ὅμοια ἀγαλμάτια τῆς μικροτεχνίας. Μόνον εἰς τινὰς μικροῦ μεγέθους λιθίνους κούρους φέρεται ἡ μία μόνον χεὶρ ἐπὶ τοῦ στήθους. Ὡς πρώτη σκέψις γεννᾶται ἡ ὑπόθεσις ὅτι πρόκειται παράστασις δρομέως καὶ — περαιτέρω — ὅτι ἡ παράστασις αὕτη τῆς δράσεως θὰ ἦτο εὐλογωτέρα, ἐὰν ὁ νέος κοῦρος ἐκόσμιε τάφον. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰῶνος.

Ὁ πλησίον εὐρεθεὶς δεύτερος κοῦρος (πίν. 129α) συνεχίζει τὴν σειρὰν τῶν

1. Εἰς τὰ τρία νεώτερα παραδείγματα ἐκ Σάμου, Διδύμων καὶ Κλάρου τὸ ζῶον κρατεῖται δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἔμπροσθεν τῆς μέσης. Ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τῶν χειρῶν εἶναι ὅμοια πρὸς τὴν παρατηρουμένην ἐνταῦθα, ἀλλὰ φυσικὰ ἐνταῦθα αἱ χεῖρες δὲν κρατοῦν ζῶον.

ἐκ τῆς περιοχῆς προσερχομένων μικροῦ μεγέθους κούρων. Διατηρούμενος ἀπὸ τῆς μέσης μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος — δεξιά ἐλλεῖπει καὶ τμήμα τοῦ μηροῦ — ἔχει ὕψος 39 ἐκ. Ἡ σαφῶς τετράγωνος κατασκευὴ ἐπιβάλλει ὅπως δὴποτε τὴν χρονολόγησιν αὐτοῦ εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ βου αἰῶνος.

Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν, ὀλίγον περαιτέρω, ἐγένετο τὸ ὠραιότερον ἀρχαῖον εὕρημα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς: Ἡ σχεδὸν ἀρτία κεφαλὴ (πίν. 126-127) ἐκ τοῦ δευτέρου τετάρτου τοῦ βου αἰ., ὕψους μετὰ τοῦ λαιμοῦ 16.5 ἐκ., ἄνευ τοῦ λαιμοῦ (ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τοῦ πηγουνίου) 12.5 ἐκ., ἥτις ἐπίσης ἀνήκει εἰς κούρον μεγέθους μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ. Παρὰ τὴν ἐν γένει ἐπιπεδικὴν ἀκόμη διαμόρφωσιν εἶναι διάχυτος εἰς τὸ πρόσωπον ἡ ἔντονος ἰωνικὴ αἰσθησις τῆς ζωῆς. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημεῖωτος εἶναι ἡ «ὀριζοντία» κόμμωσις ἢ καταπίπτουσα ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τῶν νώτων καὶ πλαισιώουσα τὸ πρόσωπον δεξιά καὶ ἀριστερά, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ κρανίου, τοῦ μετώπου καὶ τῶν κροτάφων ἡ διάταξις εἶναι βοστρυχωτή: Ἀλλ' οἱ ἐπὶ τοῦ κρανίου βόστρυχοι ἀποδίδονται δι' ἀπλῶν ἐγχαράκτων γραμμῶν (πίν. 126α-β), ἐνῶ ἐπὶ τοῦ μετώπου σχηματίζονται ἐλικοειδῶς καταλήγοντα κανονικὰ βοστρυχίδια, ἀνὰ τέσσαρα πρὸς τὰ δεξιά καὶ πρὸς τὰ ἀριστερά· μεταξὺ τοῦ τελευταίου τούτων καὶ τοῦ ὠτὸς σχηματίζεται σύστημα λεπτοτέρων κυματοειδῶς σχηματιζομένων βοστρυχιδίων. Μετὰ τὴν Ἀρτεμιν τῆς Νικάνδρης εἶναι τὸ πρῶτον γνωστὸν παράδειγμα εἰς τὰς Κυκλάδας ὀριζοντίας ἀρχαϊκῆς κομμώσεως, περιοριζομένης δὲ μόνον εἰς τὰ νῶτα, ὑποδηλοῦν ἴσως μίαν Ναξιοκορινθιακὴν σχέσιν διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῆς τοιαύτης κομμώσεως καὶ εἰς τὸν κούρον τῆς Τενέας. Ἀρκετὰ ἔντονος εἶναι ἡ ἀσυμμετρία τοῦ προσώπου, διὰ τῆς εὐρυτέρας ἀναπτύξεως τοῦ δεξιοῦ ἡμίσεος αὐτοῦ, φανερὰς εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ προσώπου ὡς καὶ εἰς τὴν πλαισιουῶσαν τὸ τμήμα τοῦτο κόμην. Ἡ κεφαλὴ ἐδείκνυεν οὕτω μίαν ἔντονον στροφὴν πρὸς τὰ ἀριστερά, ἥτις ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀμελεστέραν ἀπόδοσιν τῆς ἐπὶ τοῦ κρανίου κομμώσεως θὰ ἐπέτρεπεν ἴσως τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται περὶ σφιγγὸς ἰδρυμένης ἐπὶ ὑψηλῆς βάσεως. Οὐδεὶς ὅμως ἄλλος χαρακτήρ τῆς κεφαλῆς στηρίζει τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἐνῶ ἡ ὑπαρξίς στεφάνου ἢ διαδήματος θὰ ἀνεμένετο ὅπως δὴποτε εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην.

ΝΕΚΡΟΠΟΛΙΣ
ΤΩΝ
ΑΠΛΩΜΑΤΩΝ

Ἡ συνέχισις τῆς συστηματικῆς ἐξερευνήσεως τῆς νεκροπόλεως τῶν Ἀπλωμάτων παρουσίασε καὶ ἐφέτος τὴν αὐτὴν ἐν γένει ὡς καὶ κατὰ τὰ δύο προηγούμενα ἔτη εἰκόνα, πλουσιωτέραν ὅμως καὶ εὐκρινεστέραν.

Ἐν τοῖς δημοσιευομένοις σχεδιογραφήμασι (εἰκ. 1, περιεχούση καὶ τοὺς στοίχους τῶν μεταγενεστέρων τάφων καὶ εἰκ. 2, ἄνευ τούτων), περιλαμβάνεται ὁλόκληρος ἡ κατὰ τὰ ἔτη 1970, 1971 καὶ 1972 ἀνασκαφεῖσα περιοχὴ τῶν τάφων, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ΝΔ. τῶν παλαιότερων ἀνασκαφέντων δύο θαλαμοειδῶν μυκηναϊκῶν τάφων Α καὶ Β τῶν κειμένων ἐπὶ τῆς ὀφρύος τῆς ἀμέσως ὑπὲρ

τὴν θάλασσαν ἀποκρήμυνος ὑψουμένης βορείου παρυφῆς τῆς κλιτύος τῶν Ἀπλωμάτων.

Ἀμέσως μετὰ τὴν καλύπτουσαν τὴν περιοχὴν ἐπὶ χῶσιν ἤρχισαν ἐμφανιζόμενοι οἱ μεταγενέστεροι εἰς κανονικοὺς στοίχους διατεταγμένοι ἀπλοὶ λαξευτοὶ τάφοι (πίν. 129β, 130α), ἕκαστος τῶν ὁποίων περιεῖχεν ἓνα σκελετὸν ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος, γνωστοὶ καὶ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν προηγουμένων ἐτῶν. Εἷς τινὰς περιπτώσεις παρατηρήθησαν ἐφέτος τεμάχια ξύλου καὶ ἡλῶν ἐπὶ τοῦ σκελετοῦ, κατάλοιπα προφανῶς ξυλίνων θηκῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ὁμαδικῆς ταφῆς ἀλλὰ συστηματικοῦ νεκροταφείου. Ὡς πρὸς τοὺς χρόνους, ἐξ ὧν προέρχονται οἱ τάφοι οὗτοι οὐδὲν νέον δύναται νὰ προστεθῇ εἰς τὰ λεχθέντα ἐν ΠΑΕ 1971, σ. 176 κέ.

Ὑπὸ τοὺς νεωτέρους τούτους τάφους, ἐσκαμμένοι εἰς μεγαλύτερον βάθος, εὐρίσκονται οἱ «κυκλαδικοὶ» τάφοι κυριολεκτικῶς ἐν καταστροφικῇ καταστάσει. Ἐν τοῖς σχεδιογραφήμασι (εἰκ. 1 καὶ 2) σημειοῦνται διὰ τῶν ἀρ. XIVα μέχρι XXIV.

Ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν XXIIIα ἐσημειώθη ὡς τάφος τετράγωνον ὄρυγμα, 1×1 περίπου μέτρων, βάθους 0.88 μ., ἄνευ τοίχων εἰς τὰς πλευράς του περιέχων θραῦσμα κυκλαδικοῦ εἰδωλίου ἀλλὰ καὶ ὄστρακα ἀνάμεικτα, κυκλαδικά, γεωμετρικά καὶ ἐλληνιστικά. Ὁ ὑπ' ἀρ. XXIIIβ εἶναι κυκλαδικὸς τάφος μὲ ἐλλιπέστατα διατηρουμένας τὰς κτιστὰς πλευράς του, διαστάσεων 0.80×0.60 μ., ἀλλ' οὐδὲν περιείχετο ἐν αὐτῷ.

Μεταξὺ τῶν τάφων ἀνεφάνησαν καὶ ἀρκετὰ βαθύτερα ἢ ἀβαθέστερα λαξεύματα ἢ ὀρύγματα πλήρη ἀναμείκτου ἐπιχώσεως, ὥστε οὐδὲν ἀσφαλὲς ἦτο δυνατόν νὰ συναχθῇ περὶ τῆς χρονολογίας καὶ τοῦ προορισμοῦ των. Ὅπως δὲ ποτε ἡ καλύπτουσα τὴν ὅλην περιοχὴν ἐπὶ χῶσις, ἐντελῶς ἀνάμεικτος — κυκλαδικὰ τεμάχια, ἀκόμη καὶ εἰδώλια, ἔχουν εὑρεθῇ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους — περιεῖχε ταφικῆς προελεύσεως ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τοὺς κυκλαδικούς, τοὺς μυκηναϊκοὺς καὶ τοὺς πρωιμωτέρους ἀρχαίκοις χρόνους. Τὸ πλῆθος ὅμως τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιχώσεως προέρχεται ἐκ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἀρχαιότητος — ὄστρακα ἐκ κοινῆς χρήσεως ἀγγείων ἐπὶ τὸ πλεῖστον — καθ' οὓς εἶχε κατοικηθῇ ἡ περιοχὴ. Ἡ συνεχὴς χρησιμοποίησις καὶ ἀναμόχλευσις τῆς ἐκτάσεως ταύτης εἴτε πρὸς λάξευσιν τάφων ἀρχικῶς εἴτε πρὸς ἀνοικοδόμησιν ἀργότερον ἐρμηνεύει τὴν διατήρησιν εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνεπάφω τῶν κυκλαδικῶν μόνον τάφων ὡς βαθύτερον κειμένων καὶ δὴ καὶ μόνον τοῦ κατωτέρου αὐτῶν τμήματος.

Οἱ ἀνασκαφέντες κυκλαδικοὶ τάφοι εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον βαθεῖς σχετικῶς λάκκοι ὀρθογωνίου σχήματος, λαξευτοὶ ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ κροκαλοπαγοῦς ἐδάφους μὲ τὰς πλευράς των ἐπενδεδυμένας διὰ τοίχου ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων (πίν. 130α-β, 131α-β, 132α-β) κατὰ τὸ κατώτερον αὐτῶν τμήμα, μεγαλύτερων δὲ κατὰ τὸ ἀνώτερον· συχνάκις ὁ ἐπενδύων τὰς πλευράς τοιχίσκος

ἔχει καταστραφῇ, ὥστε σήμερον νὰ φαίνωνται ὡς πλευραὶ τάφου ἐνίοτε τὰ τοιχώματα τοῦ λαξεύματος (πίν. 130β). Ὅπωςδήποτε αἱ κτισταὶ πλευραὶ τοῦ τάφου ἀρχίζουν ὑψηλότερον τοῦ βαθύτερου ἀκανονίστου ὀρύγματος τοῦ ἀποτελοῦντος τὸν πυθμένα τοῦ τάφου, στηριζόμεναι ἐπὶ σχηματιζομένης ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου βαθμίδος (πίν. 131β, 132α-β).

Ὡς διπλοῦς (διώροφος) ἐμφανίζεται ὁ τάφος XVIII (πίν. 132α-β) διαστάσεων ἐσωτερικῶν 0.95×0.81 μ., βάθος τοῦ ἀνωτέρου σφζομένου τμήματος 0.43 μ., τοῦ κατωτέρου 0.75 μ. Τοῦ τάφου τούτου τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀποτελεῖ μεγάλη σχιστολιθικὴ πλάξ, μήκους 0.76 μ. καὶ μεγίστου ὕψους 0.36 μ., ἣτις ὅμως ἐπενδύει τὸν ὀπισθεν αὐτῆς ὑπάρχοντα μικρὸν τοῖχον. Τεμάχια πλακῶν κείμενα ὀριζοντίως ὑπὸ ταύτην καὶ τὰς ἄλλας ἐκ μεγαλυτέρων λίθων ἀποτελουμένης πλευρᾶς ἐθεωρήθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὴν ὀροφὴν δευτέρου κατωτέρου τάφου. Ἀλλὰ τὰ τοιχώματα τοῦ κατωτέρου τούτου τμήματος εἶναι ἀκανονίστως λαξευτὰ χωρὶς ἐπένδυσιν διὰ τοίχων. Ὅπωςδήποτε καὶ ἐὰν ἀκόμη πρόκειται ὄντως περὶ διπλοῦ τάφου, ὁ τύπος τούτου εἶναι διάφορος τῶν διπλῶν τάφων τῆς παλαιότερας κυκλαδικῆς ἐποχῆς.

Ἐκ τῶν ἄλλων τάφων ἀπεικονίζεται ὁ ὑπ' ἀρ. XV (πίν. 130β), κτιστὸς ὀρθογώνιος πλάτους 0.82 μ., μήκους 1.50 μ., βάθους 0.80 μ. Σφζονται οἱ τοῖχοι τῶν τριῶν αὐτοῦ πλευρῶν, ἐνῶ ἡ τετάρτη (νοτιά) πλευρὰ δεικνύει ὡς ὅσιν τὸ λαξευτὸν αὐτῆς τοίχωμα, ἀλλ' ἀρκετὰ ἔμπροσθεν αὐτῆς σφζονται λίθοι τινὲς γωνιούμενοι πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν, ὥστε νὰ περιορίζεται τὸ μῆκος τοῦ τάφου εἰς 1.10 μ., ἀσφαλῶς ὅμως πρόκειται, τοῦλάχιστον διὰ τινος ἐξ αὐτῶν, περὶ καταπεσόντων λίθων, διότι ὑπὸ τὸν τελευταῖον ἐκ τούτων ἀνευρέθη ἓν εἰδώλιον.

Εἰς τὸν τάφον XVI ὁ τοῖχος τῆς βορείου πλευρᾶς ἦτο ἐπενδεδυμένος διὰ μεγάλης σχιστολιθικῆς πλακός — ὡς καὶ ὁ ὑπ' ἀρ. XVIII — ἀλλ' οὗτος ἦτο λίαν κατεστραμμένος· ὀλίγοι μόνον λίθοι ἐσφζοντο εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν.

Ὁ τάφος XIX (πίν. 131β) ἦτο σχεδὸν τετράγωνος, ἀλλ' ἦσαν κατεστραμμένοι οἱ τοῖχοι τῶν πλευρῶν του· ὀλίγοι λίθοι ἐσφζοντο περὶ τὸ χεῖλος αὐτοῦ. εἰς βάθος 0.50 μ. γίνεται στενότερος διὰ τοῦ σχηματισμοῦ λαξευτῆς βαθμίδος ἐφ' ἧς ἐπάτουν πιθανώτατα οἱ τοῖχοι οἱ ἐπενδύοντες τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. Μῆκος 0.90 μ., πλάτος 0.85 μ., βάθος 0.72 μ.

Ὁ τάφος XXIII μήκους 1 μ., πλάτους 0.90 μ. καὶ βάθους 0.60 περίπου μέτρα ἐλάχιστα διασφρίζει τὰ τοιχώματά του· καλύτερον διατηρεῖται ἡ νοτιά αὐτοῦ πλευρὰ τῆς ὁποίας ὁ τοῖχος ἀποτελεῖται ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων, ἐπὶ τῶν ὁποίων πατοῦν πολλὸν μεγαλύτεροι.

Εἰς τὸν τάφον XXIV (πίν. 130α), σχεδὸν τετράγωνον διαστάσεων 1×1.03 μ., σφζόμενον δὲ εἰς βάθος 28 μόνον ἑκατοστῶν διακρίνεται ἡ ἐπιμελὴς ἐκ

μικρῶν πλακοειδῶν λίθων τοιχοδομία τῆς βορείου καὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εἰς τὸ σφζόμενον μικρὸν τμήμα αὐτῶν.

Ἡμικυκλικὸν σχῆμα παρουσίασεν ὁ τάφος XVII (πίν. 133α) μὲ ἀπλῶς λαξευτὴν τὴν ἡμικυκλικὴν του περιφέρειαν τῆς ὁποίας τὴν βάσιν ἀπετέλει κτιστὸς τοῖχος, εἰς τὸ δυτικὸν πέρασ τοῦ ὁποίου ἐσυνεχίζετο ἐπ' ὀλίγον τὸ λάξευμα σχηματίζον ἀδρομερῇ δρόμον. Ὁμοίος «δρόμος» ἐσχηματίζετο καὶ εἰς τὸν τάφον XX, ἀποτελοῦντα ἐπίσης κυκλικὸν ὄρυγμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου δι' ἀργολιθοδομῆς σχηματίζεται ὀρθογώνιος λάκκος, 0.50×1.50 μ., ὁ ὁποῖος ἐσυνεχίζετο διὰ λεπτοτέρου ἀνοίγματος, δίκην δρόμου, ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς πλευρᾶς του. Τὴν ὑπαρξίν δρόμου εἴχομεν διαπιστώσει¹ καὶ παλαιότερον εἰς τὸν τάφον III.

Ἡ ὀροφή τῶν τάφων ἀπετελεῖτο ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν, τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν τεμάχια. Οὐδεὶς τῶν τάφων εὐρέθη ἄθικτος, οἱ σκελετοὶ ἐσφζοντο ἐπίσης πάντοτε ἐλλιπῶς, ἀλλ' ὅπου ἦτο δυνατὴ ἡ διαπίστωσις τῆς τοποθετήσεως τοῦ σώματος, ἐπρόκειτο πάντοτε διὰ τὸν γνωστὸν τρόπον τῆς ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν πλευρῶν τοποθετήσεως τοῦ νεκροῦ μὲ συνεσταλμένα τὰ σκέλη.

Ἡ ἀνεύρεσις χρώματος εἰς τοὺς τάφους πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθῇ· ἰδίως εἰς τοὺς τάφους XV καὶ XXIII κυανοῦν χρῶμα τὸ ὁποῖον εἶχε διαποτίσει τὸ χῶμα, τὰ ὁστᾶ, ὠρισμένα σκεύη, τινὰ τῶν ὁποίων πιθανώτατα ἦσαν δοχεῖα χρώματος. Ἐπίσης ἀνευρίσκετο καὶ ἐρυθρόν, ὀλιγώτερον, καὶ συνήθως ὡς ἐπίχρισμα εἰς ὠρισμένα ἄγγεῖα.

Μέχρι τῆς πλήρους ἐξερευνήσεως τῆς νεκροπόλεως περιορίζομαι εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας παρατηρήσεις, δι' ὧν ὅμως συμπληρουμένων παλαιότερων μου διαπιστώσεων² συνάγεται σαφῶς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντες τάφοι τῶν Ἀπλωμάτων ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν «ὀρίζοντα», ὡς καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ Τσουντα ἀνασκαφέντες εἰς τὴν Χαλανδριανὴν τῆς Σύρου, ὅστις βεβαίως δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν Σῦρον. Τὴν κοινότητα ταύτην βεβαίως ὄχι μόνον ἡ τυπολογία τῶν τάφων ἀλλὰ καὶ τὰ εὐρήματα.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰ εὐρήματα πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅπωςδῆποτε μία διαφορὰ, ὅσον καὶ ἂν αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ τυχαία. Ὅτι δηλαδὴ ἐνῶ τὰ εἰδῶλια εἶναι τόσον συνήθη εἰς τοὺς τάφους τῶν Ἀπλωμάτων, εἰς τοὺς τάφους τῆς Χαλανδριανῆς ταῦτα εἶναι ἰδιαιτέρως σπάνια. Τὸ πλῆθος τῶν τάφων τῆς Χαλανδριανῆς, τῶν ἀνασκαφέντων ὑπὸ τοῦ Τσουντα ἀπέδωσε συνολικῶς ἐξ (6) μόνον εἰδῶλια προερχόμενα ἐκ πέντε τάφων³.

1. ΠΑΕ 1970, σ. 150, πίν. 189α.

2. Βλ. π.χ. ΠΑΕ 1970, σ. 148: «οἱ τάφοι δὲν ἀνήκουν εἰς τοὺς συνήθεις πρωτοκυκλαδικούς τύπους», αὐτόθι 1971, σ. 179: «διὰ τὰ (κυκλαδικὰ) εἰδῶλια πρέπει νὰ δεχθῶμεν χρονολογίας χαμηλοτέρας ἢ ὅσον πιστεύεται».

3. ΑΕ 1899, σ. 100.

Καθήμενα εἰδώλια ἀνευρέθησαν καὶ ἐφέτος. Τὸ δημοσιευόμενον (πίν. 137), ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ἄκρους πόδας, σφζ. ὕψους 15 ἐκ., προέρχεται ἐκ τοῦ τάφου XXIV. Ἡ κεφαλὴ τοῦ πίν. 135α-β προερχομένη ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ τάφου XXIII ἐπιχώσεως (καὶ ὄχι ἐξ αὐτοῦ τοῦ τάφου ὡς σημειοῦται ἐν: "Εργον 1972, εἰκ. 84), εἶναι μοναδικὴ σχεδὸν μεταξὺ τῶν γνωστῶν κυκλαδικῶν εἰδωλίων διὰ τὴν, ἐν τῇ γενικότητι τῆς παραστάσεως τῶν μορφῶν, «φυσιοκρατικὴν» διάκρισιν τῶν ἐπιφανειῶν αὐτῆς, τόσον ἀντίθετον πρὸς τὴν σαφῶς ἐκγεωμετρισμένην κατασκευὴν τῆς ἐκ τοῦ τάφου XXIII προερχομένης κεφαλῆς τοῦ πίν. 134α-β ἀνηκούσης εἰς σχετικῶς μέγα εἰδώλιον μὴ ἀνευρεθὲν δυστυχῶς ἐν τῷ τάφῳ. Ἡ κεφαλὴ ἔχει ὕψος μετὰ τοῦ λαιμοῦ 13 ἐκ. Ὡς δεῖγμα μιᾶς ἀναλόγου ἀντιθέσεως εἰς τὴν ὅλην κατασκευὴν τοῦ σώματος παρατίθεται ἡ πλαγία ὄψις δύο εἰδωλίων, προερχομένων τοῦ ἐνός (πίν. 136α) ἐκ τοῦ τάφου XXIII, τοῦ ἑτέρου (πίν. 136β) ἐκ τοῦ τάφου XIX (ἐσφαλμένως XXIII εἰς "Εργον ἔ.ἀ. εἰκ. 86), τὰ ὁποῖα παρὰ τὴν τυπολογικὴν ὁμοιότητα δεικνύουν μίαν τόσον διάφορον ἀντίληψιν καὶ παράστασιν τῶν μορφῶν.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ σπανίζοντα πήλινα, τὰ λίθινα ἀγγεῖα καὶ σκεύη ἀποτελοῦν τὰ πολυπληθέστερα κτερίσματα· κυριαρχεῖ τὸ μάρμαρον ὡς ὕλη αὐτῶν εἰς διαφόρους ποιότητας, συχνὰ εἶναι τὰ ἐκ μαρμαροειδοῦς ἄσβεστολίθου μὲ ἐναλλασσομένας λευκάς καὶ κυανωπὰς φλέβας· ἐπίσης δὲν λείπουν ἀγγεῖα ἐκ στεατίτου. Ἀπεικονίζονται ἐνταῦθα ὀλίγα μόνον δείγματα μὴ ἀντιπροσωπευόμενα μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς ἡμετέρας ἀνασκαφῆς.

Ἐκ μ α ρ μ ᾶ ρ ο υ :

Κύπελλον μὲ κυλινδρικὸν σῶμα καὶ εὐρυνόμενον λοξῶς χεῖλος ἐκ τοῦ τάφου XIVα. Ὑψ. 0.06 μ., διάμ. χεῖλους 7.2 ἐκ. (πίν. 133β).

Μικρὰ κύλιξ μὲ ὀριζοντίως ἐπίπεδον τὴν βάσιν τοῦ σώματος καὶ λοξῶς εὐρυνόμενον τὸ τοίχωμα πρὸς τὰ ἄνω, ἄνευ χεῖλους μὲ ὑψηλὸν κωνικὸν πόδα· τὸ λοξὸν περίγραμμα καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ ποδὸς σχηματίζεται κοῖλον. Ὑψος 7.5 ἐκ., ἄνω διάμετρος 9.6 ἐκ. Ἐκ τοῦ τάφου XV (πίν. 138α).

Δύο μικραὶ κύλικες μὲ ἡμισφαιρικὸν σῶμα καὶ κωνικὸν πόδα, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἀρτίως διατηρουμένη (πίν. 138β) ἐκ τοῦ τάφου XXIII, ὕψους 5.6 ἐκ., μεγ. διάμ. 6.2 ἐκ., φέρει ὀριζόντιον ἐκροήν. Εἰς τὴν δευτέραν, ἐλλιπῆ κατὰ τὸ χεῖλος, εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν ἐσχηματίζετο ὁμοία ἐκροή. Σφζ. ὕψος 5 μ., μεγ. διάμ. 0.09 μ., ἐκ τοῦ τάφου XXIII ἐπίσης (πίν. 138γ).

Ἐκ τοῦ τάφου XV προέρχεται ἡ μεθ' ὁμοίου ποδὸς ἀλλὰ μὲ σῶμα σχήματος πεπιεσμένης σφαίρας πυξίς (πίν. 138δ) ἔχουσα δύο κατὰ τὴν μεγαλυτέραν διάμετρον φυομένας μικρὰς ἡμιδισκοειδεῖς τετρημένας λαβάς. Ὑψος 6 ἐκ., μεγ. διάμ. 6.1 ἐκ.

Ἐκ τοῦ τάφου XXIII προέρχεται ἡ μαρμαρίνη φιάλη (πίν. 139α) μετ' ἐπιπέδου βάσεως καὶ λοξοῦ εὐθυγράμμου σχεδὸν τοιχώματος, τῆς ὁποίας εἰ-

ναι ἀξιοσημεῖωτοι αἱ δύο ἐπιμήκεις λαβαὶ καὶ τὸ μέγεθος. Ὑψος 9.8 ἐκ., ἄνω διάμ. 27 ἐκ.

Περίεργα εἶναι τὰ δύο μικρὰ ἐπιμήκη ἐργαλεῖα ἢ σκεύη. Τὸ ἓν (πίν. 139β) σφωζομένου μήκους 13 ἐκ., πλάτους 3.3 ἐκ., προέρχεται ἐκ τοῦ τάφου XVIII, τὸ ἄλλο, μὲ ἐφθαρμένα τὰ ἄκρα, ἐκ τοῦ τάφου XV (πίν. 139γ). Τὸ περίγραμμα ἀντὶ εὐθυγράμμου εἶναι κοῖλον, μὲ ἐντονωτέραν τὴν κοιλότητα εἰς τὰς δύο στενὰς πλευράς. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια εἶναι κυρτὴ γενικῶς ἀλλὰ μὲ σαφῇ τὴν πρὸς ἐκάστην τῶν τεσσάρων ἀκμῶν — ἰδίως τῶν στενωτέρων — ἐπικλινῇ διαμόρφωσιν, δίκην τετρακλινοῦς στέγης ἐκ μικρογραφία. Ποία ἦτο ἡ χρῆσις τῶν σκευῶν τούτων δὲν εἶναι σαφές· ἴσως πρόκειται περὶ πώματος μαρμαρίνου ἀγγείου κάπως περιπλοκωτέρου σχήματος.

Νῦν τὸ πρῶτον γίνεται γνωστὸν ἓν δεῖγμα τηγανοσχήμου σκεύους οὐχὶ ἐκ πηλοῦ ἀλλ' ἐκ μαρμάρου, σχεδὸν ἄρτιον εὑρεθὲν ἐν τῷ τάφῳ XXIII (πίν. 140α-β). Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ ἐπιφάνειαν διέσφωζεν ἔχνη κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος. Μῆκος μετὰ τῆς λαβῆς 35 ἐκ., διάμετρος τῆς ἄνω ἐπιφανείας — ἥτις εἶναι οὐχὶ ἐπίπεδος ἀλλ' ἐλαφρῶς κυρτὴ — 25 ἐκ., διάμ. τῆς κοιλότητος τῆς κατωτέρας ἐπιφανείας 18.5 ἐκ. Ἡ λαβὴ, ἀπλή, σχηματίζει ἐλαφρῶς κοίλην τὴν κάτω ὀψιν. Ὁ τάφος ἦτο ἐκ τῶν διασφζόντων ἀφθόνως τὰ ἔχνη τοῦ χρώματος· κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς ἐπῆλθεν ἐκ τούτου ἡ ἰδέα — ἐπαναλαμβανομένη ἐνταῦθα ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀξιώσεως — μήπως πρόκειται περὶ σκεύους διὰ τὴν ἔνθεσιν τῶν χρωμάτων (παλέτα).

Ἐκ στεατίτου:

Μοναδικὴ εἶναι ἡ ἑλλιπὴς ἐν τῷ τάφῳ XXI ἀνευρεθεῖσα πυξίς, τῆς ὁποίας σχεδὸν ἄρτιον διετηρήθη τὸ πῶμα, ἐνῶ δύο μόνον τεμάχια ἀνευρέθησαν ἐκ τοῦ σώματος αὐτῆς (πίν. 145α-γ, 146, 147). Τοῦ πώματος μῆκος 14.5 ἐκ., ὕψος 0.22 μ., μέγ. πλάτος 0.73 μ. Αἱ στεναὶ πλευραὶ τοῦ σκεύους ἦσαν ἡμικυλινδρικάι, ἐνῶ αἱ μακράι ἐλαφρῶς κοῖλαι. Τὸ σκεῦος δύναται οὕτως εὐχερῶς νὰ ἀποκατασταθῇ ὡς ἐπιμήκης πυξίς μὲ κυκλοτερεῖς τὸ τοίχωμα αὐτῆς ἥτοι ὡς διπλῇ πυξίς.

Σαφές εἶναι ὅπωςδὴποτε ὅτι τὸ πῶμα δεικνύει τὴν μορφήν «τετρακλινοῦς» στέγης (πίν. 145α, 144γ) μὲ κυρτουμένας ὅμως τὰς ἐπιφανείας καὶ τὰς ἀκμὰς τὰς ἐνούσας αὐτάς. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ διπλῇ αὕτη πυξίς μιμεῖται ἐλλειψοειδῇ οἰκίαν εἶναι ἀναμφίβολος. Ἄλλως τε δὲν εἶναι τὸ πρῶτον παράδειγμα ἐκ τῶν «κυκλαδικῶν» χρόνων. Σημαντικώτερον εἶναι ὅτι οὕτω παρέχεται εἰς ἐνδιαφέρων συγχρονισμὸς πρὸς τὰ κυκλοειδῆ οἰκήματα τῶν προϊστορικῶν χρόνων.

Ἐξάιρετον εἶναι τὸ λαβυρινθικὸν κόσμημα τοῦ πώματος τὸ καταλαμβάνον ἐνιαίως ὁλόκληρον τὴν ὑπὸ τοῦ δίκην γείσου πλασιουμένην κυρτὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ (πίν. 146). Πρόκειται περὶ συστήματος παραλλήλων ἀναγλύφων μαιανδρικῶν γραμμῶν μὲ καμπυλουμένας τὰς γωνίας. Σαφῶς μαιανδρικὴν μορφήν

προσλαμβάνει τὸ κόσμημα εἰς τὰ ἄκρα τῶν δύο στενῶν πλευρῶν, ἐνῶ καθ' ὅλον τὸ μεταξὺ αὐτῶν μῆκος σχηματίζονται συνεχεῖς κυματισμοί, μικροτέρου ἢ μεγαλυτέρου ἀνοίγματος, πλαισιοῦντες τὰς ἀντιστροφῶς ἐν ἑκατέρᾳ πλευρᾷ σχηματιζομένας λογχοειδεῖς γωνίας, ἐπαναλαμβανομένας δὲ δις ἐν τῇ αὐτῇ ἐγκαρσίῳ φορᾷ. Τὸ κόσμημα μὴ δυνάμενον νὰ ἀναλυθῇ λεπτομερέστερον ἐνταῦθα ἀποτελεῖται ἐκ πλείονων μικροτέρων γραμμῶν — οὐχὶ ἐκ μιᾶς συνεχοῦς ἐνιαίας. "Οτι ἡ τοιαύτη διακόσμησις ἀποδίδει πραγματικὴν πλεκτὴν ἐκ κλάδων ἢ καλαμοειδῶν φυτῶν στέγην δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλές. Τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια τοῦ σώματος (πίν. 145α) δεικνύουν ὅτι καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐπανελαμβάνετο τὸ αὐτό.

Τὸ πολυτιμότερον καὶ ἄρτιώτερον εὔρημα ἐκ μετὰλλου εἶναι τὸ ἐκ τοῦ τάφου XXIII ἀργυροῦν κοχλιάριον (πίν. 143β-γ) μὲ ὀρθογωνίου τομῆς λαβὴν, μήκους 5 ἐκ., στενουμένην πρὸς τὸ ἄκρον αὐτῆς τὸ ὅποιον καμπτόμενον κατ' ὀρθὴν γωνίαν λαμβάνει ἄδρομερῶς τὸ σχῆμα κνήμης μετὰ πέλματος χωριζομένου εἰς δύο· ὕψος κνήμης 2.5 ἐκ.

Ἐξ ὁστού σημαντικώτερα εὐρήματα εἶναι τὰ σωληνοειδῆ λεπτὰ σκεύη (πίν. 144α-δ) τῶν ὁποίων τὸ ἐν μὲν ἄκρον — ἡ βάσις — ἀποτελεῖ κανονικὸν κύκλον, μὲ δύο ὁπὰς ἐν διαμέτρῳ ἐν τῇ μετ' αὐτὸν ζώνῃ πρὸς προσήλωσιν ἀναλόγου πάματος (;), τὸ δ' ἕτερον ἄκρον εἶναι λοξῶς τετμημένον πρὸς σχηματισμὸν τῆς καταλλήλου ἐκροῆς. Τὰ σωληνάρια ταῦτα, καμπύλα καὶ στενότερα κατὰ τὸ μέσον αὐτῶν, γνωστὰ καὶ ἀλλαχόθεν, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Αἰγαίου, εἶναι ἐπίσης γνωστὰ καὶ ἐκ Νάξου καὶ ἐκ Σύρου ἔνθα ἐπανευρίσκομεν τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς διακόσμησιν. Ἀκόσμητον εἶναι τὸ ἐκ τοῦ τάφου XV (πίν. 144β) προερχόμενον, μήκους 7.2 ἐκ. περιέχον κυανοῦν χρῶμα (κόνιν ἐν τῷ χρώματι) ἐντὸς αὐτοῦ, ὅπερ τὸ ἔχει διαποτίσει, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ἐξ ὁστοῦ μεγαλύτερον, πρασινωποῦ χρώματος τὸ προερχόμενον ἐκ τοῦ τάφου XXIII (πίν. 144γ). Δυκτυωτὸν ἐγγάρακτον πλέγμα (λοξῶς σταυρούμεναι γραμμαὶ) κοσμεῖ δύο ἐγκαρσίους ζώνας — ἐναλλασσομένας πρὸς ἀκοσμήτους — ἐπὶ τοῦ ἐκ τοῦ τάφου XVIII προερχομένου (πίν. 144δ), ἐνῶ ἐγγάρακτον διακόσμησιν κατέχουσιν ὁλόκληρον αὐτοῦ τὸ σῶμα φέρει τὸ ἐπίσης ἐκ τοῦ τάφου XXIII προερχόμενον (πίν. 144α). Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ δοχείων, δι' ὧν ἔρρεε τὸ χρῶμα, ὡς ἔχει παρατηρήσει ὁ Τσουντας.

Ὡς ἐλέχθη ἤδη ὀλίγα εἶναι τὰ πῆλινα κτερίσματα. "Οσον καὶ ἐὰν ἡ τόσον ἐλλιπὴς διατήρησις τῶν τάφων θὰ ἠδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ, ὡς εὐφθαρτοτέρων, τὴν καταστροφὴν τῶν πηλίνων κτερισμάτων, ἀλλ' ὅμως δὲν δύναται ἡ σπάνις αὕτη νὰ εἶναι τυχαία. Διότι καὶ τὰ ἐν τῇ ἐπιχώσει ἢ ἐν τοῖς τάφοις εὐρισκόμενα ὅστρακα εἶναι ὀλίγα καὶ ἀνέχουν συνήθως εἰς τηγανόσχημα ἀγγεῖα ἐκ τῶν ὁποίων δύο ἔχουν εὑρεθῇ ἄρτια ἐντὸς τάφων.

Τὸ ἐν (πίν. 142) προερχόμενον ἐκ τοῦ τάφου XV φέρει ἀπλὴν λαβὴν, ἡ δὲ ἀνωτέρα αὐτοῦ ἐπιφάνεια ἐκτείνεται, ὡς καὶ εἰς τὸ μαρμάρινον, περαιτέρω

τοῦ περιχειλώματος τῆς ὑποκάτω κοιλότητος. Ἡ λαβὴ εἶναι ἀπλῆ εὐρυνομένη πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια διακοσμεῖται ὑπὸ συστήματος αὐτοτελῶν κύκλων πληρουμένων ὑπὸ κοσμήματος διπλῆς σπείρας. Εἰς τούτων κατέχει τὸ κέντρον, ἐνῶ περὶ αὐτὸν σχηματίζονται τρεῖς ὁμόκεντροι σειραί, ἡ ἐσωτέρα ἐξ ὀκτώ κύκλων, ἡ μεσαία ἐκ δώδεκα, ἡ ἐξωτερικὴ ἐκ δέκα ὀκτώ — οὐχὶ δὲ ἐν ἀκτινωτῇ διατάξει· ἕκαστον κυκλικὸν κόσμημα ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἀναγλύφων σπειροειδῶν γραμμῶν, τῶν ὁποίων αἱ παχύτεραι «κεφαλαί» εὐρίσκονται ἀντιμέτωποι εἰς τὸ κέντρον, αἱ λεπταὶ ἀπολήξεις εἰς τὴν περιφέρειαν, ὥσπερ δύο ἀντιστρόφως ἀπὸ κοινοῦ κέντρου ἐλισσομένων ὄψεων· τὸ κόσμημα προφανῶς ἀποτύπωμα σφραγίδος. Ἀπλουστέρα καὶ εὐθύγραμμος ἡ διάταξις τῆς διακοσμήσεως τῆς λαβῆς. Μῆκος 21 ἐκ., διάμ. 17 ἐκ.

Πολυποικωτέρα εἶναι ἡ διακόσμησις τοῦ δευτέρου, ἐκ τοῦ τάφου XIX, προερχομένου τηγανίου (πίν. 141α-γ). Ἡ ἀτελής ὀπτησις εἶχε καταστήσει τοῦτο λίαν εὐθρυπτον, ἐξ οὗ καὶ αἱ πολλαὶ φθοραὶ (συμπληρωθεῖσαι) εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ἀνήκει εἰς τὸν τύπον καθ' ὃν τὸ μὲν περιχέλωμα τῆς κοιλότητος εἶναι εὐθύγραμμον συνεχίζον τὸ ἄκρον τῆς κυκλικῆς ἄνω ἐπιφανείας πρὸς ἣν τοῦτο σχηματίζει ὀρθὴν γωνίαν, ἡ δὲ λαβὴ εἶναι διχαλωτὴ· εἰς τὸν τύπον τοῦτον ἐπίσης ἡ ἄνω ἐπιφάνεια δὲν εἶναι κυρτὴ ἀλλ' ἐπίπεδος. Ἡ διακόσμησις τῆς ἄνω ἐπιφανείας, εὐθύγραμμος, συνεχιζομένη μέχρι τοῦ ἄκρου τῶν λαβῶν παρουσιάζει μίαν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ σκεύους μετάβασιν ἀπὸ τῆς κυκλικῆς διατάξεως ἐν τῷ μέσῳ εἰς τὸν ριπιδοειδῆ σχηματισμὸν κατὰ τὴν λαβήν, ὡς εἶναι φανερόν ἐκ τῆς εἰκόνος (πίν. 141γ). Τὰ ἐγγλυφα μικρὰ φύλλα τῆς ἐξωτερικῆς ταινίας ἐπαναλαμβάνονται εἰς δύο σειρὰς καὶ ἐπὶ τοῦ κατακορύφου τοιχώματος τοῦ σκεύους. Μῆκος 0.30 μ., διάμ. 0.246 μ., ὕψος 0.27 μ.

Σημειοῦμεν ἐπίσης μικρόν, ὕψους 0.45 μ., ἀπίοσχημον ἀγγεῖον, ἀπεσπασμένον πιθανώτατα ἐκ κέρνου, εὐρεθὲν ἐν τῷ τάφῳ XV καθὼς ἐπίσης καὶ ἐκ περιδεραίου προερχομένης ἑνδεκα ψήφους ἀμφικωνικᾶς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον — ἐντελῶς ἄρτια διατηροῦνται αἱ ὀκτώ — αἵτινες φέρουν ἐγχάρακτον διακόσμησιν (πίν. 143α) ἐκ τοῦ τάφου XX.

Ταῦτα εἶναι τὰ κυριώτερα εὐρήματα τῶν τάφων εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ προστεθοῦν θαλάσσια ὄστρεα, εὐρισκόμενα συχνάκις ἐντὸς τῶν τάφων καὶ πληθὸς ὀψιδιανῶν, λεπίδων καὶ πυρήνων.

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως, ἀλλ' ὀλίγον περαιτέρω τῆς περιοχῆς τῶν τάφων προέρχονται πολλὰ τεμάχια δι' ὧν ἀνασυνεκροτήθη τὸ μεγαλύτερον τμήμα ὠραίου μυκηναϊκοῦ κρατῆρος (πίν. 148α).

Ἐκ τῶν ὀστράκων, τῆς ἐπιχώσεως ἐπίσης, γεωμετρικῆς καὶ ἀνατολιζούσης ἐποχῆς ἀπεικονίζονται τεμάχιον μεγάλου ἀμφορέως ἐφ' οὗ πτηνὸν ὑπὸ τὴν λαβήν (πίν. 148γ) καθὼς καὶ ἄλλο ἐκ τοῦ λαίμοῦ ἀμφορέως μὲ τετράφυλλον

ἐν μετόπη (πίν. 148β) ἀμφότερα ἀνήκοντα εἰς γνωστούς τύπους τῆς Ναξιακῆς ὑστερογεωμετρικῆς κεραμεικῆς, ἐνῶ τὸ τεμάχιον ἀμφορέως μὲ τὴν ἐλλιπῆ μεγαλοπρεπῆ ὅμως δορκάδα ἐν μετόπη (πίν. 149α) ἀνήκει εἰς τὸν πρῶτον 7ον αἰῶνα. Ἡ κατηγορία εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ τελευταῖον τοῦτο, γνωστὴ παλαιότερον ἐκ Θήρας κυρίως καὶ — ὀλιγώτερον — ἐκ Πάρου ἀντιπροσωπεύεται τῶρα ἀρκετὰ καὶ ἐν Νάξῳ.

Ἐξ ἀνοικτοῦ ἀγγείου προέρχεται τὸ ὄστρακον ἀσφαλῶς τοῦ 7ου ἀκόμῃ αἰῶνος, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τὰ λαϊά: *Ναξύε* (πίν. 149β). Ὁ κ. Β. Λαμπρινουδάκης ἐσκέφθη τὴν συμπλήρωσιν *Ναξύης* κατὰ τὰ γνωστὰ εἰς -ύης ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὡς *Χηραμύης* κ.ἄ.

Ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἐπίσης προερχόμενον ἑλλιπὲς τὴν κεφαλὴν εἰδῶλιον ὀκλάζοντος προγάστορος (πίν. 150α-β), προφανῶς ἀρχαῖον.

Τοὺς χρόνους τῶν μεταγενεστέρων οἰκημάτων τῆς περιοχῆς ταύτης, διατηρηθέντων εἰς ἰδιαιτέρως ἐρειπιώδη κατάστασιν ὀρίζουν κατὰ τινα τρόπον τὰ ὀλίγα εὑρεθέντα ἐφθαρμένα χαλκᾶ νομίσματα, ἐν τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ ἐν ἐξαιρετικῆς διατηρήσεως χρυσοῦν τοῦ Τιβερίου-Μαυρικίου (582-602 π.Χ.) (πίν. 149γ). Ὅπως δὴ ποτε ἐντὸς τῶν τοίχων τούτων ὑπάρχουν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ κτισμάτων οὐχὶ παλαιότερων τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

15. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΘΗΡΑΣ VI

(Πίν. 151 - 155)

Συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγ. κ. Σπ. Μαρινάτου αἱ εἰς Ἀκρωτήρι τῆς Θήρας ἀνασκαφαί.

Λόγῳ τοῦ λεπτοῦ τῆς ἐργασίας κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως τῶν ἐπιφανειῶν τῶν καλυφθεισῶν διὰ στέγης Dexion, αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξετάθησαν ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι Νοεμβρίου.

Κύριος σκοπὸς ὑπῆρξεν ἀνασκαφικῶς μὲν νὰ καθαρισθῶσι καὶ νὰ στερεωθῶσιν ἡ Οἰκία τῶν Γυναικῶν καὶ ἡ Δυτικὴ Οἰκία, γενικώτερον δὲ νὰ κερδίσωμεν σαφεστέραν εἰκόνα τοῦ κυρίου χαρακτῆρος τῆς ἀνασκαπτομένης πόλεως, ὥστε ἡ μέλλουσα ἔρευνα νὰ μὴ διεξάγεται εἰκῇ, ἀλλὰ κατὰ τὸ δυνατόν ἐλλόγως.

Ἡ Οἰκία τῶν Γυναικῶν, ἔνθα σπουδαῖαι τοιχογραφίαι εἶχον εὑρεθῇ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ προηγουμένου ἔτους, ἀπεδείχθη, ὅτι εἶναι ἀρκούντως ἐκτεταμένη. Ὁ νότιος αὐτῆς τοῖχος πρέπει νὰ φθάνῃ πολὺ πλησίον πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τῆς Δυτικῆς Οἰκίας, ἀφ' ἧς ἴσως χωρίζεται διὰ στενωποῦ. Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς Οἰκίας τῶν Γυναικῶν εἶναι, ὅτι περὶ τὸ κέντρον αὐτῆς ὑπάρχει τετράγωνος φρεάτοειδὲς χώρος περικλειόμενος ὑπὸ ἰσχυρῶν τοίχων (φωταγωγός;). Κλίμαξ ἀναρριχᾶται περίξ τῶν τοίχων τούτων πρὸς τὰ ἄνω πατώματα.

Τὸ δωμάτιον 2, εὐρισκόμενον εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς οἰκίας, ἦτο τὸ περιέχον τὰς τοιχογραφίας¹. Δυτικῶς συνάπτονται τὰ δωμάτια 6 καὶ 7. Διατηροῦνται καλῶς ἐν τῇ πρώτῃ καὶ δευτέρῃ πατῶματι, τὰ δὲ δάπεδα ἀμφοτέρων ἦσαν πλήρη κεραμεικῆς. Ἡ εἰκὼν τοῦ πίν. 152 δίδει ἰδέαν τοῦ δωματίου 7. Τὰ δύο ἀνοίγματα εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ ἄνω πατώματος εἶναι ἑρμάρια, πλήρες δ' ἀγγείων εὑρέθη τὸ ἔτερον ἐκ τούτων.

Ἡ λόγῳ τῶν τοιχογραφιῶν αὐτῆς περίφημος ἤδη καταστᾶσα Δυτικὴ Οἰκία, συνάπτεται σχεδόν, ὡς ἐλέχθη ἤδη, πρὸς Νότον τῆς Οἰκίας τῶν Γυναικῶν. Ἐκαθαρίσθη τελείως σχεδόν τὸ περίγραμμα αὐτῆς, ἰδιαίτατα ἡ πρόσοψις, ἥτις ἀνοίγεται πρὸς τὸ «Τρίγωνον», δηλαδὴ τριγωνοειδῆ διαπλάτυνσιν τῆς Ὀδοῦ Τελγίνων, ὥστε ἐνταῦθα νὰ δημιουργῇται μικρὰ τριγωνικὴ πλατεῖα

1. ΠΑΕ 1971, Ἀνασκαφὴ Θήρας V, πίν. 309 - 312.

(πίν. 151). Ἐσωτερικῶς ἀνεσκάφη μόνον ἡ δυτικὴ πλευρὰ (δωμάτια 4 καὶ 5), διότι περιεῖχεν σπουδαιοτάτας τοιχογραφίας. Ἐπὶ πλέον ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν μικρὸν δωμάτιον μετὰ κόγχης καὶ καθέτου σωληνωτοῦ ἀγωγοῦ, εἴτε λουτρὸν εἴτε τόπος προσφορᾶς σπονδῶν (4α). Ἐσωτερικαὶ κλίμακες καὶ πλῆθος κεραμεικῆς ὑπάρχουν εἰς τὸ ἄσκαφον ἔτι τμῆμα (κεντρικὸν καὶ ἀνατολικόν) τῆς οἰκίας.

Ἀνατολικῶς ἐκτείνεται, τεθαμμένον εἰσέτι, σπουδαῖον τμῆμα τῆς πόλεως. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1967 ἐξηκριβώθη ἐκεῖ ἡ ὑπαρξίς μεγάλης ξεστῆς κατασκευῆς, τότε («Ἀρβανίτη 2») κληθείσης. Νῦν ἔλαβε χαρακτηρισμόν «Ξεστῆ 2». Ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐρεῦνης πρὸς τὰ ἐκεῖ ἔδειξεν, ὅτι πρόκειται περὶ οἰκοδομῆς, ἥς ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἔχει μῆκος ἄνω τῶν 20 μ. Τοῦ βορείου τοίχου μόνον τμῆμα ἐκαθαρίσθη καὶ ἔδειξεν, ὅτι τρία πατώματα εἰς ὕψος διατηροῦνται, χωριζόμενα ὑπὸ γείσων (πίν. 153α).

Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι ἡ μνημονευθεῖσα νοτία πλευρὰ φθάνει μέχρι καὶ 30 μ. μήκους, διότι εἶναι μὲν κατεστραμμένη εἰς τὸ ὕψος τοῦ τρίτου πατώματος, ἔνθα νῦν εὐρισκόμεθα, ἀλλὰ βαθύτερον διατηρεῖται σχεδὸν ἀσφαλῶς. Τοῦτο εἶναι τὸ μέγιστον μέχρι τοῦδε εὑρεθὲν μονῆρες οἰκοδόμημα. Τὰ εἰς τὸ ἔσωτερικόν του ἀνοιγέντα φρέατα τοῦ ὑποστέγου ἔδειξαν, ὅτι κοσμεῖται ὑπὸ μαρμαροειδῶν λίθων, πλακοστρώτων καὶ στερεῶν τοίχων. Παρουσιάσθησαν βάσις διπλοῦ πελέκως, τμήματα ἱερῶν κεράτων καὶ πλάξ μετὰ σειρᾶς ἀβαθῶν κοιλοτήτων (Κέρνος). Ὅλοι αἱ ἐνδείξεις πείθουν, ὅτι πρόκειται περὶ οἰκοδομῆς ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος. Τοῦτο δ' ἐνισχύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ οἰκοδομὴ αὕτη δὲν εἶναι μεμονωμένη.

Σχεδὸν συναπτομένη πρὸς Νότον ἀπεκαλύφθη ἑτέρα μεγαλοπρεπὴς οἰκοδομή. Μόνον τμήματα τοῦ δυτικοῦ καὶ τοῦ βορείου τοίχου ἐκαθαρίσθησαν. Σύγκεινται ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ πελεκητῶν λίθων. Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς «Ξεστῆς 4», ὡς ὠνομάσθη, διατηρεῖται εἰς ὕψος δύο πατωμάτων, ἔχει ὕψος ἄνω τῶν 6 μ. καὶ οὐδὲν ἄνοιγμα παρουσιάζει (πίν. 153β). Φαίνεται ἀρκοῦντως ἐκτεταμένη οἰκοδομὴ καὶ αὕτη. Εὐρισκόμεθα ἀκόμη εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τρίτου πατώματος, τὸ ὅποιον δεικνύει πολύθυρον καὶ γραπτὰ κονιάματα.

Συνεχιζομένης τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὕλικου εἶναι δυνατὰ μόνον ὀλίγαι λέξεις περὶ εὐρημάτων. Ἡ κεραμεικὴ ὑπῆρξεν ἄφθονος, ἐν μέρει λίαν ἀξιόλογος. Ἐκ τῶν ἐντοπίων ἀγγείων ἀρκετὰ εἶναι πολύχρωμα. Ὡς παράδειγμα δεικνύομεν μίαν κύμβην ἐκ τῆς Δυτικῆς Οἰκίας, ἣτις φέρει ἀγριμαῖα νεμόμενα ἐντὸς ἄλσους κρόκων καὶ δελφίνας ὑπὲρ τὰ κύματα σκιρτῶντας (πίν. 153γ). Ἐκ τῆς αὐτῆς χειρὸς προέρχεται ἑτέρα μεγαλύτερα κύμβη, ἥς τὰ τεμάχια εὑρέθησαν κατεσπαρμένα εἰς τὸ ἄνω καὶ κάτω πάτωμα τῆς Οἰκίας τῶν Γυναικῶν, δωμάτιον 7, ὅπερ μετὰ παραδειγματικῆς προσοχῆς ἐκαθαρίσθη ὑπὸ τῆς δ. Καλλιόπης Πρέκα. Ἡ αἰχμαλωσία τῶν διαφόρων τεμαχίων εἰς διάφορα ὕψη τῆς ἐπιχώσεως εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ τοῦ τρόπου τῆς καταστροφῆς.

Δέον εἰσέτι νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐνῶ ἡ Οἰκία τῶν Γυναικῶν παρέσχε ἐν μέρει ἀξιολογωτάτην κεραμεικὴν, ἀλλὰ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐντοπιάν, ἡ Δυτικὴ Οἰκία τὸν ἀντικείμενον ἀπέδωκε πλῆθος εἰσηγμένων Μινωικῶν ἀγγείων.

Ἡ Δυτικὴ Οἰκία, ὡς ἀνεμένετο, παρέσχε τοιχογραφίας ἀνωτέρας πάσης προσδοκίας. Εἰς ἀλιεύς, εἰς δύο τρίτα τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, διεσώθη ἀκέραιος. Ὁ νεανίας δύναται νὰ παραβληθῇ ἀφόβως πρὸς τὰ εὐγενέστερα κεραμεικὰ προϊόντα τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀποτελεῖ ἐπὶ πλέον καὶ τὸν πρῶτον φορητὸν ζωγραφικὸν πίνακα. Τὸ κονίαμα εἶχε στερεωθῇ ἐπὶ λεπτῆς πλακῶς πηλοῦ καὶ μετὰ τὴν ζωγράφησιν εἶχεν ἀναρτηθῇ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου 5, ὁπόθεν ὠλισθήσεν εἰς τὸ πάτωμα χωρὶς νὰ θραυσθῇ (πίν. 154).

Τὸ ἀπροσδόκητον ὅμως εὕρημα ἦτο ὁλόκληρος ζωφόρος ἐκ τοῦ αὐτοῦ δωματίου, μήκους ἄνω τῶν 6 μέτρων, ἥτις εἶναι ἡ μακρῶ πληρεστάτη μέχρι σήμερον εὑρεθεῖσα. Ἡ σπουδαιότης αὐτῆς, ἡ καλλιτεχνικὴ, εἶναι μεγάλη, ἀλλ' ἀκόμη μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἱστορικὴ τῆς σημασία. Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε μελέτης τῶν τεμαχίων καθίσταται σαφές, ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς θαλασσίας περιπετειᾶς ἐξελισσομένης μεταξὺ τριῶν πόλεων. Ἡ πρώτη εἶναι πολὺ ἐλλιπής, ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα εἶναι εὐγλωττα: Ναυαγοί (εἰκ. 155α), οἵτινες εἶναι ἔργα καταπληκτικοῦ πράγματι καλλιτέχνου. Μυκηναῖοι πολεμισταί, ἀπαγωγὴ λείας, τεῖχη καὶ πύργοι.

Τὰ πολεμικὰ πλοῖα εἶναι ἐν συνόλῳ ἐπτά. Ἀπίστευτον στρατιωτικὴν πειθαρχίαν ἀποπνέουν τὰ καταστροφώματα μετὰ τοὺς ἐρέτας κινουμένους ὡς μηχανάς, τὸν τριήραρχον, τὸν κυβερνήτην, τὸν κελευστὴν καὶ τοὺς ἐπιβάτας εἰς τὰς θέσεις των (πίν. 155β).

Αἱ δύο ἄλλαι πόλεις παρουσιάζουν προβλήματα, ἅτινα εἶναι ἀδύνατον ἔστω καὶ ἀπλῶς νὰ μνημονευθῶσιν ἐνταῦθα. Εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι συνεπάγονται μεγάλης σημασίας ἱστορικὰ συμπεράσματα, ἅτινα θέλουν ἐρμηνεύσει πληρέστερον τὸν βίον τῶν κατοίκων τοῦ Αἰγαίου. Οὐδεμία ἄλλη χώρα πλὴν τῆς Λιβύης, εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ θέατρον τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ περιγραφή τῆς χώρας ταύτης ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, ἂν καὶ κατὰ χίλια καὶ πλέον ἔτη μεταγενεστέρα, ἀποτελεῖ κάτοπτρον πιστὸν καὶ τοῦ ἱστορήματος τῆς μικρογραφίας, λόγῳ τῆς παροιμιώδους συντηρητικότητος τῶν ὑποαναπτύκτων λαῶν.

Τὸ μέγα πρόβλημα πάντως εἶναι ἄλλο, δηλαδὴ τίς ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ Αἰγαίου λαοῦ τῆς Θήρας καὶ τῶν Λιβύων τῆς Σύρτews, διότι ἐκεῖ που δέον νὰ ἐντοπίσωμεν τὰ γεγονότα. Πρὸς τὸ παρὸν αἱ σχέσεις φαίνονται ἄκρως φιλικαί. Εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφανθῶμεν, ἂν ἡ τρίτη πόλις, ἥτις φέρει Αἰγαῖον χαρακτῆρα, εὐρίσκεται εἰς τὸ ἀρχιπέλαγος τῶν Κυκλάδων ἢ εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Λιβύης. Τὰ πληρώματα τῶν πλοίων παρουσιάζονται ὡσαύτως μεικτά. Εἶναι ἐξ ἴσου δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι Αἰγαῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς Λιβύην, ἀλλὰ καὶ Λίβυες εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου.

16. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΖΑΚΡΟΥ

(Παρένθ. πίν. Γ' και πίν. 156 - 176)

Συνεχίσθη δι' ένδεκάτην κατὰ συνέχειαν περίοδον — μὴ συνυπολογιζομένης τῆς δοκιμαστικῆς τοῦ ἔτους 1961 — ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου καὶ τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντός του. Εἰς ταύτην συμμετέσχον ὑπὸ τὰς ὁδηγίας μου ἡ ἀρχαιολόγος Ἀναστασία Πλάτωνος καὶ ὡς ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ ἡ Μαρία Νερουλίδου καὶ ὁ Ἀθανάσιος Τζιαφάλιας, ὁ ἀρχιτέκτων Ἰωσήφ Σώου μὲ βοηθὸν ἀρχιτέκτονα τὴν Μαρίαν Ξύδα, οἱ τεχνῖται Γεώργιος Ἡλιάκης καὶ Κωνσταντῖνος Βιτωράκης καὶ ὁ ἐπιστάτης Ἀντώνιος Παπαδάκης· τὴν ἀνασκαφὴν παρηκολούθησεν ὁμᾶς ἀσκουμένων φοιτητῶν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἡ ἀνασκαφὴ διεξήχθη μόνον διὰ τῶν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διατεθέντων μέσων, τῆς χορηγίας τῶν Pomerance διακοπείσης, λόγῳ τοῦ ἀδοκῆτου θανάτου τῆς Harriet Pomerance. Καὶ ἐντεῦθεν ἐκφράζεται ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν ἀνασκαφῶν διὰ τὴν ἐπὶ δέκα συναπτὰ ἔτη χορηγηθεῖσαν οἰκονομικὴν βοήθειαν καὶ τὴν καθόλου ἡθικὴν καὶ φιλικὴν ἐνίσχυσιν ὑπὸ τοῦ Leon Pomerance καὶ τῆς ἀειμνήστου συζύγου του. Λόγῳ τοῦ περιορισμοῦ τῶν μέσων περιωρίσθη καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς ἀνασκαφῆς, τὸ ὁποῖον ἀπέβλεψε κυρίως ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν ἐνοποίησιν τῶν ἐπὶ τοῦ ΒΔ. λόφου συγκροτημάτων διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἐνδιαμέσων χώρων, οἱ ὁποῖοι διὰ καθαρώς τεχνικοὺς λόγους εἶχον παραμείνει ἀνεξερεύνητοι, κυρίως λόγῳ τῆς ἀνάγκης προσπελάσεως τῶν αὐτοκινήτων διὰ τὴν ἀποκόμισιν τῶν χωμάτων καὶ λίθων τῶν ἐπιχώσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν πληρεστέραν ἐξερεύνησιν τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου ἀποκαλυφθέντος ἰσχυροῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι τὸ παλαιότερον ἀνάκτορον (παρένθ. πίν. Γ').

Ὁ χώρος κατ' ἀρχὰς ἐκαθαρίσθη ἐκ τῶν βοτανῶν καὶ τῶν συσσωρευθέντων χωμάτων. Αἱ ζημίαι κατὰ τὸν παρελθόντα χειμῶνα ὑπῆρξαν μᾶλλον μικραί, κυρίως εἰς ἐπιχρίσματα καὶ πλίνθινα διαχωρίσματα, τὰ ὁποῖα κατέπεσαν, καὶ εἰς τινὰ κατώφλια καὶ πλάκας, τῶν ὁποίων ἀπесπᾶσθησαν τμήματα· σοβαρότερα ὑπῆρξεν ἡ ζημία εἰς τὴν ἐπίχριστον κλιμακίδα τοῦ προσθέτου ἐργαστηριακοῦ δυτικοῦ χώρου, ὅπου τμήμα τῶν βαθμίδων ἐξετινάχθη ἐξ ἀναβλαστησάντων βολβῶν. Αἱ ζημίαι ἀποκατεστάθησαν κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἐστερεώθησαν καὶ ἄλλα κινδυνεύοντα τμήματα τοῦ ἀνακτόρου. Ἐκ τῶν περυσινῶν ἀποκο-

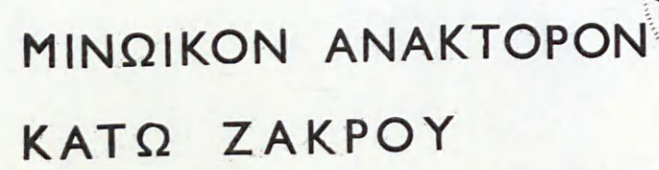
μισθέντων χωμάτων τῆς ἀνασκαφῆς ὁ φύλαξ περισυνέλεξε μικρὰν ὀρθογώνιον χαμηλὴν τετράπουν τράπεζαν προσφορῶν ἐκ τεφροῦ λίθου καὶ δύο ἀμφικοίλους ὄλμους περιστροφῆς ἀξόνων τῶν θυρῶν. Ὑπὸ τοῦ Ν. Καραντώνη παρεδόθησαν ἐπίσης χαλκοῦν ἄγκιστρον, τοῦ ὁποῦ ἀπεκόπη ἡ αἰχμή, καὶ θαλάσσιον ὄστρεον (*cerithium vulgatum*), συλλεγέντα εἰς μικρὸν σπήλαιον τοῦ ΝΔ. ἄκρου τοῦ ὄρμου, καὶ κεφαλὴ εἰδωλίου τύπου Πετσοφᾶ, συλλεγεῖσα εἰς θέσιν Ἀλυκιδάκη τοῦ ΝΑ. ὄρμου.

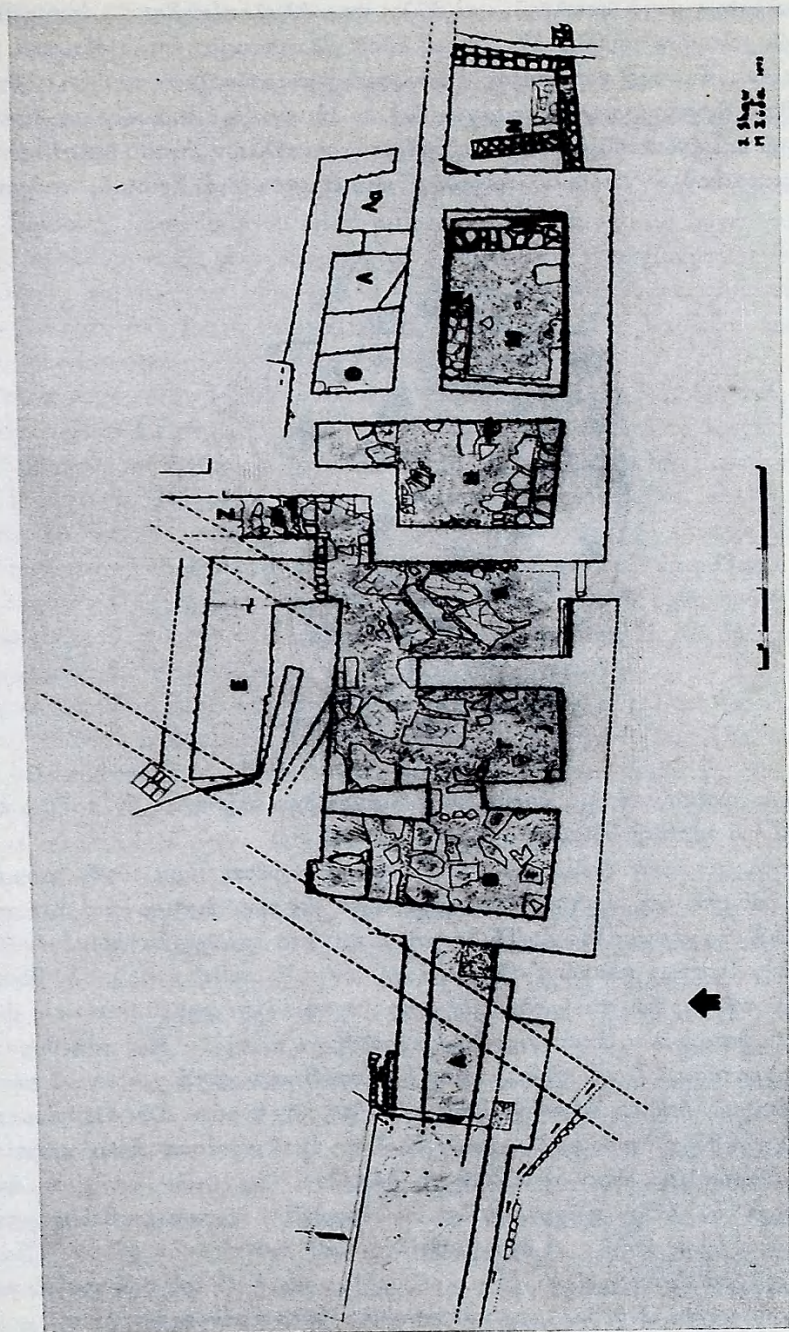
ΤΟ ΙΕΣΤΡΟΝ ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟΝ
ΚΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΠΤΕ-
ΡΥΓΟΣ (πίν. 156 - 165 καὶ σχέδ. εἰκ. 1)

Ἡ εἰς ποσότητα ἐλάττωσις τῶν ἀναβλυ-
ζόντων ὑδάτων λόγω τῆς μικρᾶς βροχο-
πτώσεως ἐπέτρεψε, μὲ τὴν πρόσθετον βο-
ήθειαν ἀντλητικοῦ συστήματος, τὴν ἔρευ-
ναν τῶν κατωτέρων στρωμάτων τοῦ ὑπὸ

τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα ἀνακαλυφθέντος ἰσχυροῦ καὶ ἐκτεταμένου οἰκοδομή-
ματος, τὸ ὁποῖον δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι τὸ παλαιότερον ἀνάκτορον. Κατὰ
τὴν προσπάθειαν ἀντλήσεως τοῦ ὕδατος εἰς τὸ δωμάτιον Η ἀπεκαλύφθη, εἰς
βάθος 0.40 μ. ἀπὸ τοῦ πηλητοῦ ἐκ πηλοχώματος δαπέδου, πλακόστρωτον, τὸ
ὁποῖον τελικῶς ἀπεδείχθη ὅτι ἀπετέλει τὸ ἀρχικὸν δάπεδον τοῦ δωματίου.
Ἦτο πλέον φανερόν ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀρχικῶν πλακοστρώ-
των δαπέδων, τὰ ὁποῖα ὀλικῶς ἢ μερικῶς διεσφύζοντο, καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν
τοῦ ἀνασκαπτομένου κτηρίου. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποκαλύψεως τούτων ἐγένετο εἰς
τὸ δωμάτιον Η (πίν. 159β). Αἱ πλάκες ἦσαν ἀκανόνιστοι, μεγάλαι ἢ μικραί,
ἀκέραιαι ἢ θραυσθεῖσαι, κατὰ τὸ κέντρον καὶ τὸ Β. τμήμα ἐλλείπουσαι, προ-
φανῶς διότι ἐξήχθησαν ἐκ τῆς θέσεώς των. Πράγματι δύο ἢ τρεῖς ἀνευρέθη-
σαν κείμεναι ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἢ εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς ἐπιχώσεως. Ἄλλαι
πλάκες ἦσαν ἐκ κυανίζοντος, ἄλλαι ἐκ λευκάζοντος λίθου. Κονιάματα μὲ ἐρυ-
θρὰν χρῶσιν ἀπετέλουν τοὺς εὐρεῖς ἢ στενωτέρους ἀρμούς. Κατὰ τὸν ὀρθο-
γώνιον μυχόν, δημιουργηθέντα λόγω τῆς κατασκευῆς τοῦ κλιμακοστασίου Ζ,
ἀνευρέθησαν δύο μεγάλαι πλάκες, σχηματίζουσαι εἶδος κατωφλίου, ἐνῶ ὁ
ὑπόλοιπος χώρος τοῦ μυχοῦ δὲν ἦτο ἐστρωμένος διὰ πλακῶν. Μία στρογγύλη
πλάξ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο πλάξ κέρνου πανσπερ-
μίας μὲ μικρὰ βαθύσματα, ὡς ἐδείχθη κατόπιν τῆς σχεδιάσεως (πίν. 160β καὶ
σχέδ. εἰκ. 2) εἰς σπειροειδῆ διάταξιν σχεδὸν κανονικὴν, πλὴν ἐνὸς πληρωτικοῦ
βοθρίου. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου ἀπὸ ὠρισμένου ὕψους καὶ ἄνω ἔχουν κτι-
σθῇ ὀλίγον ἐξέχοντες, καὶ τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐγένετο κατὰ τὴν ἐπαναχρησι-
μοποίησιν μετ' ἐπανοικοδόμησιν τοῦ ὅλου κτηρίου.

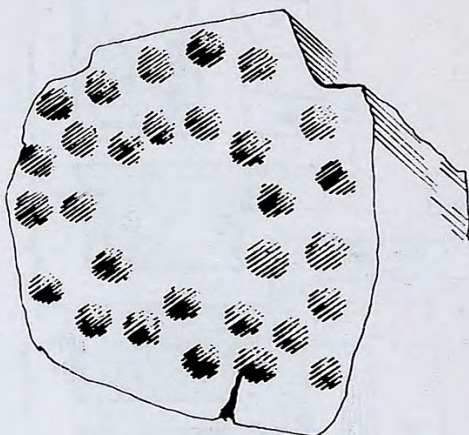
Εἰς τὴν ἐπιχώσιν συνελέγησαν πολλὰ ὄστρακα καὶ τμήματα κοινῶν ἀγγείων,
μάλιστα λοπαδίων μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος, κυπέλλων μὲ καστανομέλαν ἐπί-
χρισμα, χυτρῶν κλπ., μετ' αὐτῶν δὲ συνελέγησαν κολουροκωνικὴ ἀγνὺς μὲ
δύο τρήματα ἐξαρτήσεως καὶ ἐπ' αὐτῆς σφράγισμα δυσδιάκριτον, ἴσως δι-

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου.

πλοῦ πελέκεως μετὰ στελλεοῦ, καὶ ἄλλη παραλληλεπίπεδος — ἀνευρεθεῖσα μετὰ τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου — μὲ τρεῖς διαμπερεῖς ὁπὰς εἰς τὴν προσθίαν ἐπιφάνειαν. Ἐκ τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως περισυνελέγησαν τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους ἀγγείου, πολλὰ τεμάχια ἄλλων εὐμεγέθων σκευῶν μὲ διακόσμησιν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ ἐκ ταινιῶν, τμήματα κυπέλλων τύπου tumblers, ὄστρακον καμαραῖκου ἀγγείου μὲ τρίφυλλα κοσμήματα διὰ λευκοῦ, τμήμα λύχνου

Εἰκ. 2. Κέρνος πανσπερμίας.

παλαιοανακτορικοῦ τύπου, ἀμφίκυρτος δισκοειδῆς ἀγνὺς μὲ ἐν τρῆμα ἐξαρτήσεως καὶ δύο λεπίδες ὀψιανοῦ.

Πρὸς τὸ γειτονικὸν δωμάτιον Δ (πίν. 161) δὲν φέρει θύρα εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν· φαίνεται ὅτι εἰς τοῦτο κατήρχετό τις ἐκ τῶν διαμερισμάτων τοῦ ἄνω ὀρόφου διὰ τῆς κλιμακίδος Ζ. Τὸ δάπεδόν του ἦτο ἐπίσης ἐστρωμένον διὰ μεγάλων ἀκανονίστων πλακῶν, τῶν ὁποίων πέντε διεσώθησαν εἰς τὴν θέσιν των, ἐνῶ ἄλλαι τοῦ βορείου καὶ νοτίου τμήματος προφανῶς ἀφῆρέθησαν· εἰς ὠρισμένα σημεῖα διεκρίνοντο ἐπισκευαὶ διὰ μικροτέρων πλακῶν. Εἰς τὰς θύρας πρὸς τὸ κλιμακοστάσιον Ζ καὶ τὸ δωμάτιον Γ διεσώθησαν κατὰ χώραν αἱ πλευρικαὶ πλάκες ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔβαινον αἱ παραστάδες τῶν θυρῶν. Δὲν διεκρίνοντο τοιαῦται εἰς τὴν θύραν πρὸς τὸ δωμάτιον Ε, διότι ἐκεῖ κατεσκευάσθη κρητὶς ὑψηλοτέρου κατωφλίου, ὅταν ἀνυψώθῃ τὸ δάπεδον. Ἀρχικῶς ὑπῆρχεν ἄνοιγμα θύρας κατὰ τὸν νότιον τοῖχον, τὸ ὅποῖον ἐφράχθη, καταδικασθείσης ταύτης, διακρίνονται ὅμως καλῶς αἱ δύο βαθμίδες καθόδου εἰς τὸν χώρον. Χαμηλαὶ κρητῖδες, ἡμικαταστραφεῖσαι, ἐκ μικρῶν λίθων κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου εἶναι λείψανα παλαιοτέρου ὑποκειμένου κτηρίου.

Εἰς τὴν ἐπὶ χώσιν πλην τῶν συνήθων ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων τῆς

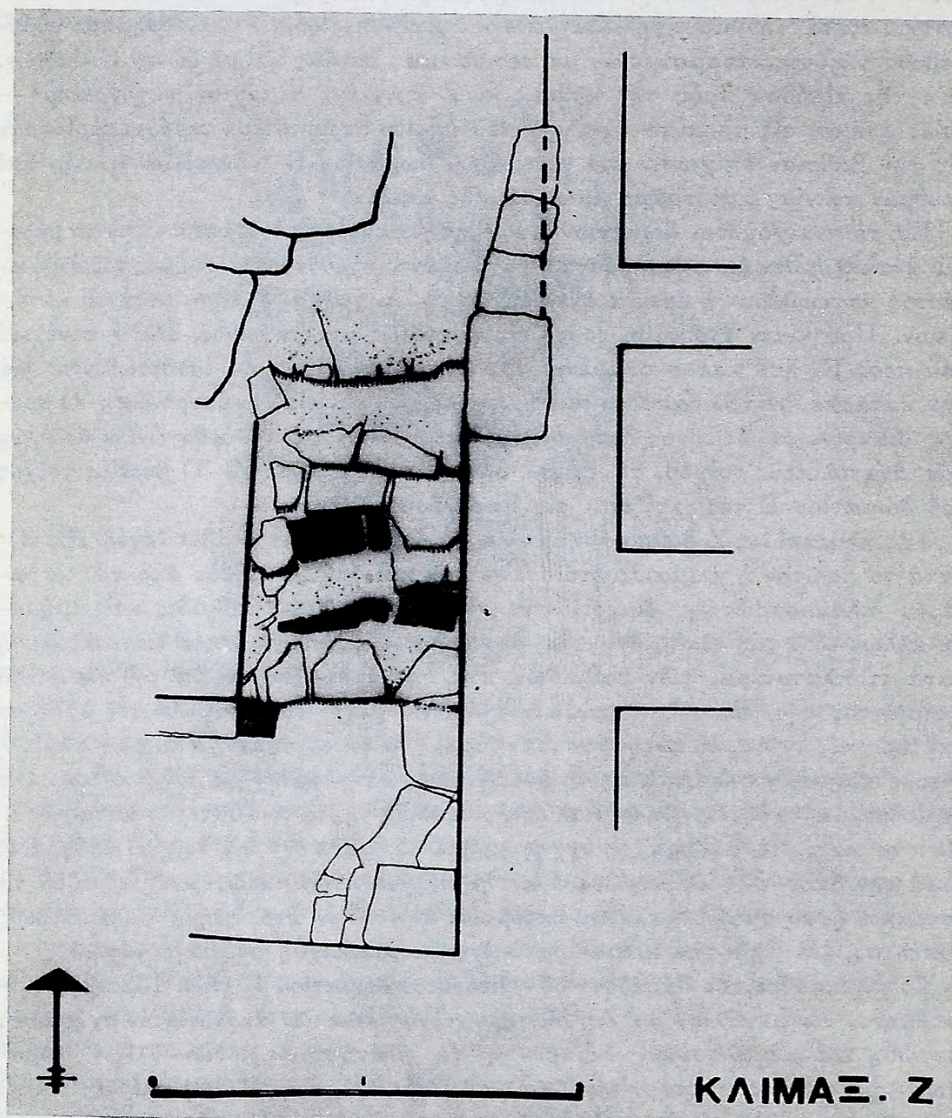
MM IIIB περιόδου περισυνελέγησαν τμήματα εὐμεγέθους σκεύους, κάδου ἢ βαθείας λεκάνης, μὲ διακόσμησιν λευκῶν δίσκων ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, κειμένου ἐπὶ μιᾷ τῶν βαθμίδων τῆς φραχθείσης εἰσόδου, ἅωτά τινα κωνικά κύπελλα, τμήμα κωνικοῦ ρυτοῦ μὲ διακόσμησιν ἀπομιμουμένην χροκαλοπαγῇ λίθον — τοῦ ἰδίου ἴσως ρυτοῦ τεμάχια περισυνελέγησαν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ δωματίου κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον — καὶ τμήματα εὐμεγέθους σκεύους, κοσμουμένου μὲ περιθεούσας ταινίας καὶ μὲ ζώνην φυλλιδίων. Ἐκ τῆς εἰσόδου πρὸς τὴν κλιμακίδα Z συνελέγη τεμάχιον τοιχογραφίας — ἴσως ἀνῆκον εἰς τὸ αὐτὸ σύνολον, τοῦ ὁποῦοι περισσότερα τεμάχια εὐρέθησαν εἰς τὴν βαθεῖαν ἐπίχωσιν τοῦ γειτονικοῦ δωματίου E — διασῶζον κυανὴν καὶ ἐρυθρὰν ταινίαν καὶ τμήμα ἴσως λευκῆς σπείρας.

Εἰς τὸ συνεχόμενον δωμάτιον E ἀνεζητήθη τὸ ἀρχικὸν δάπεδον ὑπὸ τὸ πέρυσιν ἀνακαλυφθὲν ἐκ πηλασβέστου, ἐστρωμένου σχεδὸν κατὰ τὸ ὕψος τοῦ ἀνυψωθέντος κατωφλίου· ἡ ἔρευνα ἐγένετο εἰς τὸ Ἀ. τμήμα, ἀμέσως μετὰ τὸ κατωφλίον. Πράγματι ἀνευρέθη τοῦτο εἰς σχετικῶς μικρὸν βάθος, ἀλλ' ἡ συνέχειά του πρὸς B. ἦτο κατεστραμμένη, τοῦ ἀνερχομένου βράχου ἰσοπεδωθέντος διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ δαπέδου καὶ διακρινομένου νῦν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ὁ βράχος διακρίνεται ἄτμητος ἀνερχόμενος ἔτι μᾶλλον εἰς τὸ ὀρθογώνιον ἄνοιγμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, τὸ φέρον ὑπὸ τὴν κλιμακίδα Z. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου E τερματίζεται εἰς κατακόρυφον ἀκμὴν.

Τῆς κλιμακίδος Z διεσαφήθησαν νῦν τὰ δύο διαδοχικὰ στάδια (σχέδ. εἰκ. 3)· κατὰ τὸ πρῶτον ἡ κλιμακίς ἦτο στενωτέρα καὶ ἤρχιζεν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ κατωτέρου πλακοστρώτου· διακρίνονται αἱ τρεῖς πρῶται βαθμίδες καὶ τμήματα ἄλλων ὑπὸ τὰς βαθμίδας τῆς δευτέρας κλίμακος, ἡ ὁποία κατεσκευάσθη κατὰ τι πλατυτέρα, τῶν βαθμίδων τῆς ἐπεκταθεισῶν καὶ ἐπὶ τοῦ πλευρικοῦ ἐρείσματος τῆς πρώτης· ἡ τελευταία ἔφθανε μέχρι τοῦ ἀνυψωθέντος δαπέδου καὶ ἴσως εἰς τὴν πρὸς αὐτὴν ἄγουσαν θύραν ἦτο τοποθετημένη ἡ πωρὴν πλάξ, ἡ ἀνευρεθεῖσα ἐκτὸς θέσεως εἰς τὸ ἄνοιγμα κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον, ὁπότε ἐθεωρήθη ὡς καλυπτήριος πλάξ τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευασθείσης κατὰ τὸ βάθος τῆς κόγχης κρηπίδος, μετὰ τὴν διὰ τοιχίου ἀπόφραξιν κατὰ τὴν βάσιν τῆς κλιμακίδος. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῶν κατωτέρων βαθμίδων τὰ ὅστρακα ἦσαν σαφῶς παλαιοανακτορικά· ἐν τούτων ἦτο τμήμα μελαμβανοῦς κυπέλλου. Ἡ ὑπὸ τὴν κλιμακίδα ἐπίχωσις ἀπεδείχθη συμπαγεστάτη.

Τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τοῦ γειτονικοῦ δωματίου Γ (πίν. 162α-β), συνιστάμενον ἐκ μεγάλων καλῶς διατηρουμένων πλακῶν ἀκανονίστου σχήματος, διεσώθη εἰς μεγαλύτεραν ἔκτασιν ἢ τὰ πλακόστρωτα τῶν ἄλλων δωματίων, ὡς ἐπίσης διετηρήθησαν οἱ κεκονιαμένοι ἄρμοι. Ὁρισμένοι πλάκες τοῦ κέντρου, πρὸς τὸ N. τμήμα μάλιστα, εἶχον ἀφαιρεθῇ· αἱ παραστάδες τῆς θύρας πρὸς τὸ δωμάτιον Δ ἐπάτησαν ἐπὶ πλακῶν τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου, καὶ ὁμοίως αἱ παραστάδες τῆς πρὸς τὸ δωμάτιον B ἀγούσης θύρας.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ Γ περισυνελέγησαν, πλὴν πολλῶν ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων τῶν δύο ρυθμῶν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ καὶ ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, κωνικά τινα ὄψα κύπελλα, λαιμὸς ραμφοστόμου πρόχου, ἐλλειψοει-

Εἰκ. 3. Κάτοψις τῆς κλιμακίδος Ζ τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος.

δὲς ἄωτον κύπελλον, μόνωτον βαθὺ κυάθιον, κύπελλον μὲ δύο ὀριζοντίους λαβὰς καὶ δύο καθέτους, τεμάχιον εἰς δύο τμήματα ἐκ πυρῆνος λίθου ἢ παχέος ἀγγείου διαβεβρωμένου, πρισματικὸς τριπτῆρ ἐξ ὀφείτου λίθου, ἀγνῦθές τινες τοῦ τραπεζοειδοῦς, παραλληλεπιπέδου καὶ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου, λεπὶς ὀψιανοῦ καὶ θαλασσία ἀχιβάς.

Τὸ συνεχόμενον δωμάτιον Β (πλν. 162β, 163α) εἶχεν ἐπίσης δάπεδον ἐξ ἀκανονίστων, μετρίου μᾶλλον μεγέθους, πλακῶν μὲ κεκονιαμένους ἄρμους, ἀλλὰ τὸ πλακόστρωτον κατελάμβανε μόνον τὰ $2/3$ τοῦ δωματίου. Τὸ ὑπόλοιπον βόρειον τμήμα εἶχε μὲν κράσπεδον ἐκ μικροτέρων πλακῶν, ἀλλὰ περαιτέρω ἀνυψοῦτο ὁ βράχος βαίνων ἐπικλινῶς ἄνω τοῦ δαπέδου καὶ ἐπεκτεινόμενος μέχρι πλινθίνου διαχωρίσματος, τὸ ὁποῖον ἐστηρίζετο ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἐπὶ λιθίνης κρηπίδος, ἡμικαταστραφείσης· τὸ πρὸς Δ. τμήμα τοῦ χώρου τούτου μετεσχηματίζετο εἰς εἶδος μυχοῦ, κατὰ τὸ βάθος τοῦ ὁποίου ἐντὸς κόγχης ἐμορφοῦτο εἶδος ὑψηλοῦ θρανίου. Ἡ παράδοξος αὕτη διάταξις εἶναι δυσεξήγητος· κατ' ἄρχας ὑπετέθη ὅτι εἰς τὸ ἐν τμήμα ὑπῆρχε ξυλίνη κλιμακίς μὲ πρόσβασιν ἐκ τοῦ δωματίου, ἢ ὅποια ἀκολούθως ἔστρεφε πρὸς Δυσμᾶς, δημιουργουμένου ὑπὸ τὴν κλίμακα μικροῦ ἀποθηκευτικοῦ χώρου μὲ ἐρμάριον εἰς τὸ βάθος. Ὅμως ὁ χῶρος δὲν προσαρμόζεται καλῶς διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν δύο σκελῶν καὶ τοῦ μεσολαβοῦντος κεφαλαισκάλου. Ἡ παρατήρησις ὅτι τὸ μεταξὺ τῶν δωματίων Β καὶ Γ διαχώρισμα κατεσκευάσθη ἐκ τῶν ὑστέρων, βαῖνον ἐπὶ τοῦ προϋπάρχοντος πλακοστρώτου, ὡς ἐφαίνετο καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ δύο ἡμιτοίχια τούτου δὲν συνεδέοντο μὲ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῶν δωματίων, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὑπὸ τὸ διατοιχίσμα ὑπῆρχον ἀρχικῶς βάσεις παραστάδων, ὁμοίαι μὲ τὰς τῆς θύρας, ἐξ ἐρυθρωποῦ σχιστολίθου, ἤγαγε τὸν ἀρχιτέκτονα κ. Ἰ. Σώου νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ κλιμαξ εἶχεν ἀρχικῶς, πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ διατοιχίσματος, εἴσοδον ἐξ Ἀνατολῶν καὶ ἔβαινε μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ., στηριζομένη ἐπὶ τοῦ πλινθίνου διαχωρίσματος καὶ καταλήγουσα εἰς κεφαλόσκαλον ἀμέσως ὑπεράνω τῆς κόγχης. Εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας σφύζεται ἐκτὸς τῶν βάσεων τῶν παραστάδων τὸ ὑπόστρωμα τοῦ κατωφλίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη μικρὸν τεμάχιον τῶν ἐκ φλεβωτοῦ μαρμαρολίθου πλακῶν, τῶν ὁποίων πολλὰ τεμάχια περισυνελέγησαν κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφικὰς περιόδους εἰς τὸ ἀνοιγμα τῆς θύρας μεταξὺ τῶν δωματίων Γ καὶ Δ. Κατὰ τὴν Δ. γωνίαν τοῦ δωματίου Β διεσώθη κρηπίς ἐστρωμένη μὲ πλάκας, πιθανῶς εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ δευτέρου ἐκ πηλασβέστου δαπέδου τῶν δωματίων. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δωματίου Β, τὴν ἀμέσως κάτω τοῦ ἐκ πηλασβέστου δαπέδου, περισυνελέγησαν 7 ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, ἐλλιπὲς λοπάδιον, κύπελλον μὲ κυματιστὰ τοιχώματα, κάτω μέρος βαθέος κυπέλλου, προχοΐσκη μὲ ὠοειδῇ κοιλίαν καὶ στρογγύλον στόμιον, ἄλλη ὁμοία ἐλλιπής, τμήματα ἀγγείων μὲ διακόσμησιν στολιδωτῆν, κυματιστῶν γραμμῶν ἢ σπειρῶν, δύο ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων μία τραπεζοειδὴς καὶ ἄλλη δισκοειδὴς ἀμφικύρτος μὲ ἐν τρῆμα ἀναρ-

τήσεως, κωνική ὀστεῖνη λαβή μαχαίριου με φυσικὴν κοίλανσιν κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν καὶ διαμπερεῖς ὅπας στερεώσεως, ἴσως μήλου μαχαίριου, τμήμα φυσικοῦ τρίτωνος καὶ σιαγὼν μεγάλου ζώου, ἴσως ἵππου. Εἰς τὸ κατώτατον στρώμα τῆς ἐπιχώσεως συνελέγησαν προχοῖσκη, τμήμα κυρτῆς λοπάδος με διακόσμησιν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, κυρτουμένων λευκῶν ταινιῶν καὶ σκοτεινῆς ταινίας περὶ τὸ χεῖλος, ἐσωτερικῶς δὲ σειρᾶς γραμμωτῶν τριγώνων, μᾶλλον παλαιοανακτορικῶν χρόνων, ὡς ἐπίσης ἀγνὺς τοῦ ἀμφικύρτου δι-σκοιδοῦς τύπου με ἐν τρῆμα ἀναρτήσεως.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ κτηρίου συνεχίσθη ἡ ἐργασία ἀποσαφηνίσεως εἰς τὸ δωμάτιον Μ (πίν. 163β), ἀφοῦ διελύθη τὸ πρόχειρον καὶ ἄνευ θεμελίων ἡμιελλειπτικὸν περίφραγμα κατὰ τὴν Δ. γωνίαν. Ἀμέσως κάτωθεν αὐτοῦ συνελέγησαν ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων, χαρακτηριστικὰ τῆς ΜΜ ΙΙΒ περιόδου, τῶν ὁποίων τινὰ στιλβωτὰ με διακόσμησιν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ στολιδωτῇ, χυτρίδιον με ἐλισσομένους πρὸς τὰ ἔξω πόδας καὶ λαβὴ κυπέλλου με τρεῖς ἥλους ἐν ἀπομιμήσει. Δύο εὐμεγέθη ἀγγεῖα ἐλλιπῇ ἀνεφάνησαν κατὰ τὸν Ν. τοῖχον, ἐνῶ κατὰ τὴν Δ. γωνίαν περισυνελέγη ἀργυροῦν ἐπίχρυσον ἔλασμα καμπτόμενον κατὰ τὴν ῥαν, τοῦ ὁποίου ἐν τμήμα ἔχει λεπτὴν ὀδόντωσιν, ἴσως ἐκ ξυλίνου καλύμματος πυξίδος. Ἐκαθαρίσθησαν αἱ δύο κρηπίδες, ἡ μία κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἴσως συνέχεια τοῦ εἰς δύο διατέμνοντος τὸν πρὸς Β. χώρον Α - Λα, καὶ ἡ ἄλλη ὀρθογώνιος καταλαμβάνουσα τὸ ἡμισυ τοῦ βορείου τοίχου. Παρὰ τὸ ἄκρον τῆς τελευταίας, ἀνεφάνησαν, ἴσως εὐρισκόμενα εἰς τὴν θέσιν των, δύο μεγάλα τμήματα ἐπιχρίσματος ἐρυθροῦ χρώματος. Λείψανα παλαιότερων τοίχων, ἴσως ἀνήκοντα εἰς τὸ ἀνατολικώτερον ἀποκαλυφθὲν παλαιότερον κτήριο, ἀπεκαλύφθησαν ἐσώτερον τοῦ τοίχου - κρηπίδος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ὑπὸ τὸν δυτικὸν καὶ ὑπὸ μέρος τοῦ νοτίου. Λόγω τοῦ ἀναβλύζοντος ὕδατος δὲν κατέστη δυνατόν νὰ βεβαιωθῇ ἂν τὸ κατώτερον δάπεδον ἦτο πλακόστρωτον, ὡς τὰ τῶν ἄλλων δωματίων. Τοῦτο ὅμως φαίνεται πιθανόν, ἂν τὰ ἐρυθρὰ ἐπιχρίσματα παρὰ τὴν βόρειον κρηπίδα εἶναι εὐρέα κονιάματα ἄρμων.

Εἰς τὸ κατώτερον μέρος τῆς ἐπιχώσεως συνελέγησαν πολλὰ ἄλλα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων τῆς ΜΜ ΙΙΒ περιόδου, κωνικὸν κύπελλον καὶ κατὰ τὸν Ν. τοῖχον τὸ ἄνω τμήμα ἀμφορέως με ἐλλειπτικὸν στόμιον, ὡς καὶ τμήμα τριποδικῆς τραπέζης με κυρτούμενον περιχέλωμα, διασφῶζον μόνον τὸν ἕνα τῶν ὑψηλῶν τριγωνικῶν πεπλατυσμένων ποδῶν. Ἀνατολικώτερον τὸ κτήριο ἐξετείνετο διὰ προσθέτων χώρων, ὡς τῶν Ν καὶ Π, Ξ καὶ Σ, τῶν ὁποίων ὁ χαρακτὴρ, ἀφοῦ εἰς τούτους ἡ ἔρευνα δὲν ἐπερατώθη, δὲν ἔχει ἀπολύτως διασαφηνθῇ καὶ διὰ τοῦτο μόνον ἐν μέρει περιελήφθησαν εἰς τὰ γενόμενα σχέδια. Ἐκ τούτων ὁ χώρος Ν (πίν. 158β) φαίνεται ὁ μᾶλλον ἐκτεταμένος, ἀλλ' ὁ μὲν ἀνατολικὸς τοῖχος του εἶναι λεπτὸς καὶ ἐλαφρῶς καμπυλούμενος, βαίνων ἐπὶ παλαιότερου τοίχου, ὁ δὲ νότιος ὑπετέθη ἀρχικῶς ὅτι ἦτο εἰς τὴν σειρὰν πελεκητῶν πωρολί-

θων, βαινόντων ὀλίγον ἔξω τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ Μ ἐκ Δ. πρὸς Ἀ. Ὅμως οἱ παρόλιθοι οὗτοι ἀπεδείχθη ὅτι ἐκρέμαντο ὡς ἔβαινον ὑπεράνω παλαιότερου τοίχου, ἀνήκοντος εἰς ἀρχαιότερον συγκρότημα, τὸ ὅποιον ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ βάθος τοῦ χώρου Ν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο φαίνεται νὰ εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου εἶδομεν τοίχους νὰ ὑπόκεινται ὑπὸ τοὺς τοίχους τῶν δωματίων Μ καὶ Η. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν ὁ χώρος Ν νὰ ἦτο ὑπαιθρος, ἂν καὶ τοῦτο φαίνεται ὀλιγώτερον πιθανὸν ἐκ τῶν γενομένων ὑπεραφθόνων ἐντὸς αὐτοῦ εὐρημάτων.

Πράγματι εἰς τὴν ἀνωτέραν καὶ μέσσην ἐπίχωσιν ἀνευρέθησαν πλὴν ἀφθόνων ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων τῆς ληγούσης ΜΜ ΙΙΙ περιόδου, λοπάδιὰ τινα χαρακτηριστικὰ μὲ ἐπιπεδούμενα χεῖλη, λοπάδιον - πῶμα μὲ ἐσωτερικὴν λοξοειδῆ λαβὴν, κάτω τμήμα μελαμβανοῦς κυάθου μὲ περιθέοντας ἀναγλύφους δακτυλίους, τμήματα στυλόντων κυάθων μὲ ἐρπύζοντας βλαστούς, τμήμα σκύφου μὲ παρόμοιον ἐξωτερικὸν διάκοσμον, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐσωτερικὸν πυκνῆς χλωρίδος, τεμάχια ἀγγείων μὲ γραπτὴν στολιδωτὴν διακόσμησιν, ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, ἥμισυ βαθέος κυάθου μὲ δύο ἐγχαράκτους δακτυλίους ἔσω τοῦ χείλους, τμήμα ἀγγείου μέσου πάχους ἐκ μέλανος λίθου, τέλος δύο πεταλόσχημοι ἀγνῶτες μὲ ἐν τρήμα ἐξαρτήσεως, πυρὴν λίθου μὲ κυλινδρικὴν κοιλότητα καὶ πορφύρα θαλάσσης. Ὀλίγον βαθύτερον εἰς τὴν ἐπίχωσιν συνελέγησαν τμήματα εὐμεγέθους ἐπιμήκους λοπάδος, τμήματα λοπαδίων καὶ κυπέλλων μὲ χαρακτηριστικὰς ΜΜ ΙΙΒ διακοσμήσεις φυλλιδίων, σπειρῶν, βλαστῶν, ὁμάδων καμπτομένων γραμμῶν κλπ., πούς τριποδικῆς τραπέζης μὲ περιχέλωμα καὶ μελαμβαφὲς κυρτούμενον κέρας, μήκους 0.135 μ., ἴσως ἐκ руτοῦ μορφῆς κεφαλῆς ταύρου. Ἀφαιρεθείσης τῆς ἐπιχώσεως ταύτης ἀνεφάνη τμήμα παλαιότερου κτηρίου (πίν. 156β, 157α, 158α-β, 164α-β), συγκειμένον ἐκ τριῶν διαμερισμάτων, τῶν ὁποίων τὸ πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον ἦτο στενεπίμηκες, μὲ δυτικὸν τοῖχον ὑποκείμενον τοῦ δυτικοῦ τοῦ δωματίου Ν, ἀνατολικὸν τοῖχον μὲ ἀνοιγμα πρὸς τὸ βόρειον ἄκρον· τὸ ἀνατολικώτερον ἦτο μεγαλύτερον μὲ χαμηλὴν κρηπίδα κατὰ τὸν νότιον τοῖχον, μὲ εἴσοδον ἐκ Ν. ἐκ τῶν ὑστέρων φραχθεῖσαν· τὸ τρίτον τέλος ἦτο στενεπίμηκες διαμέρισμα, εἶδος διαδρόμου, ἐκτεινόμενον μεταξὺ τοῦ νοτίου τοίχου, ὁ ὁποῖος, φαίνεται, προεξετείνετο καὶ εἰς τὸ γειτονικὸν διαμέρισμα Π, καὶ ἄλλου τοίχου, ἔτι νοτιωτέρου, βαίνοντος ὀλίγον ἐσωτέρω τῆς σειρᾶς τῶν παρολιθικῶν πελεκητῶν λίθων. Τὸ κτήριον ἐκ τῆς ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεώς του ἀνευρεθείσης κεραμεικῆς εἶναι φανερόν ὅτι ἀνήκει εἰς πρωίμους παλαιοανακτορικοὺς χρόνους, ἐγένετο ὅμως, ὅπως φαίνεται, ἀναχρησιμοποίησις τοῦ στενεπιμήκους χώρου α κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐπαναχρησιμοποίησεως τοῦ ὅλου ἰσχυροῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου.

Τὰ εἰς τὴν κατωτέραν ἐπίχωσιν περισυλλεγένητα εἶναι: ἄωτα κωνικά κύπελλα μὲ στολιδώσεις τῶν τοιχωμάτων των διὰ τοῦ τροχοῦ γενομένης, λοπάδια μὲ

ἐπιπεδούμενον χεῖλος, τοῦλάχιστον ὀκτώ, ἄωτον διώροφον κύπελλον, ἄλλα τεμάχια μελανογανώτων κυπέλλων, τεμάχια ἀγγείων μὲ διακόσμησιν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ καὶ ἀντιστρόφως, στολιδωτὴν, ἐκ σπειρῶν ἢ κλαδίσκων, ἐρπυζόντων βλαστῶν ἢ ἄλλων φυτῶν ἐπὶ στίλπνου βάθους, ἢ κυπέλλων μὲ λευκὰς καὶ ἐρυθρὰς ταινίας καὶ μίμησιν βράχων μὲ κοκκίδας· ἄλλα ὄστρακα μὲ ἀμφίπλευρον διακόσμησιν μὲ λευκὰς καὶ ἐρυθρὰς ταινίας ἐπὶ τῶν κοσμημάτων, εὐρεῖς λαιμοὶ πρόχων μὲ στολιδώσεις ἀναγλύφους, τμήματα εὐρέων κωνικῶν κυπέλλων μὲ λευκὰς ταινίας ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, προχοαὶ γεφυροστόμων μελαμβαφῶν σκύφων, τῶν ὁποίων μία λίαν ἐπιμήκης, τὸ κάτω μέρος τριῶν εὐμεγέθων ἀγγείων, τοῦ ἐνὸς μὲ σωληνωτὴν προχοὴν εἰς τὸ κάτω μέρος, ἔχουσιν πλευρικάς μικρὰς λαβάς, τεμάχια τῶν παρειῶν καὶ τοῦ στομίου ραμφοστόμου πρόχου, τέλος ἀγνῶθές τινες, τῶν ὁποίων 5 τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου καὶ 3 τοῦ πεταλοσχήμου, αἱ πρῶται μὲ ἓν, αἱ δευτέραι μὲ δύο τρήματα ἐξαρτήσεως. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ Ν. τοίχου συνελέγησαν ἄωτον διώροφον κύπελλον, σκυφωτὸν πῶμα μὲ ἀπόφυσιν ὡς λαβὴν, τμήμα εὐμεγέθους γεφυροστόμου πρόχου μὲ διακόσμησιν ἀνοικτὴν ἐπὶ σκοτεινοῦ, καὶ ἄλλα τεμάχια σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ μὲ διακόσμησιν στολιδωτὴν ἢ σπειρῶν, λοπάδιον μὲ ἐπιπεδούμενα χεῖλη, 4 ἀγνῶθες τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου καὶ ἡ μία τοῦ παραλληλεπιπέδου, τέλος τεμάχια κονιαμάτων μὲ ἐρυθρὸν βάθος καὶ κυανὰς ταινίας ἢ φύλλα. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος συνελέγη ἐπίσης μεγάλη πληθὺς ὄστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων, κατὰ τὸ πλεῖστον MM IIIB ἄνω τῶν τοίχων καὶ παλαιοανακτορικῶν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν τοίχων τοῦ παλαιότερου κτηρίου καὶ κάτω. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἦσαν δύο δωδεκάδες λοπαδίων μὲ ἐπιπεδούμενα χεῖλη, 4 ἄωτα κωνικά κύπελλα, ὄστρακα στίλπνᾶ μὲ σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ διακόσμησιν ταινιῶν, συνδεομένων σπειρῶν, στολιδωτὴν ἢ μὲ φυτικά θέματα, τμήμα πηλίνου φωλεοσχήμου ἐκ μέλανος πηλοῦ, τὸ κάτω τμήμα δύο βαθέων μονώτων μελανογανώτων κυπέλλων, βαθὺ ἄωτον κωνικὸν κύπελλον μὲ κυματιστὸν τοίχωμα καὶ ἄλλο περισυλλεγὲν εἰς τεμάχια, τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους ἀγγείου, τὸ 1/3 φωλεοσχήμου ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου καὶ δισκοειδὲς πῶμα μὲ κωνικὴν ἀπόφυσιν ἐπίσης ἐκ μέλανος λίθου, 5 ἀγνῶθες, τῶν ὁποίων δύο τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου, δύο τοῦ παραλληλεπιπέδου, καὶ μία τοῦ πεταλοειδοῦς τύπου, τμήματα κονιάματος ἐκ τριποδικῆς τραπέζης - βωμοῦ μὲ ἀναθύρωσιν κύκλῳ, μὲ ταινίας μέλανος καὶ κυανοῦ χρώματος, ὡς καὶ ἐπιχρίσματα ἐρυθρὰ μὲ λευκὴν ταινίαν καὶ μικρὸν στίλβον τεμάχιον ἐπιχρίσματος, ἴσως μὲ ἐλίσσομένην σπεῖραν. Μετ' αὐτῶν συνελέγησαν πυρὴν ὀψιανοῦ καὶ δύο σιαγόνες ζώων, ἡ μία μὲ φυόμενον φρονιμίτην, καὶ τμήμα κέρατος.

Ἐτι βαθύτερον συνελέγησαν πολλὰ τεμάχια εὐμεγέθους γεφυροστόμου σκύφου μὲ διακόσμησιν λευκῶν ταινιῶν ἐπὶ καστανοῦ βάθους καὶ μὲ συστήματα παραλλήλων λεπτῶν ταινιῶν ἐπὶ τοῦ χείλους, χαρακτηριστικὴ ἐπιμήκης προ-

χοή γεφυροστόμου σκύφου, ἑλλιπῆς μόνωτος κύαθος μὲ λεπτὰ τοιχώματα, διακοσμούμενος μὲ ἑλλειπτικὰς καμπύλας ἄνω περιθεουσῶν ταινιῶν διὰ σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ, μικκύλη στρογγυλόστομος προχοῖσκη καὶ δύο σφαιροειδεῖς τριπτῆρες ἐξ ὀφείτου.

Τὸ φραχθὲν ἀνοιγμα τοῦ Ν. τοίχου καταλαμβάνει καὶ μέρος τῆς κατὰ τὸν τοῖχον τοῦτον ὀρθογωνίου κρηπίδος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευὴν τῆς. Ἀμέσως ἄνω τῶν τοίχων κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην συνελέγησαν 7 ἀπλᾶ κωνικὰ ἄνω κύπελλα, 6 λοπάδια μὲ ἐπιπεδούμενα χεῖλη, βαθὺ μελανογάνωτον κύπελλον, λοπάδιον μὲ κυματιστὸν τοίχωμα, πρόχους μέσου μεγέθους μὲ τρίφυλλον στόμιον, ἐλαφρῶς στολιδωτὴ καὶ μὲ δύο ἀποφύσεις, παχεῖα μικρὰ ἀπίσχημος προχοῖσκη μὲ πολὺ μικρὰν λαβὴν, μελανογάνωτον κύπελλον ἄνω κωνικὸν καὶ κάτω τροχαλιοειδές, μελανογάνωτος πρόχους μὲ εὐρὺν στολιδωτὸν λαιμὸν καὶ ἀπόφυσιν, τμήματα γεφυροστόμου σκύφου μὲ μακρὰν πορτοκαλόχρουν προχὴν καὶ ἄλλου μὲ καστανέρυθρον ἐπίχρισμα, τμήματα λαιμοῦ στολιδωτοῦ ἄλλης πρόχου, ἑλλιπῆς κυλινδρική βάσις, ἴσως φρουτοδόχης, τμήματα βαθέος κυπέλλου μὲ ζώνας γραπτῆς στολιδωτῆς διακοσμῆσεως ἐπὶ ὠχροκιτρίνου βάθους καὶ ἄλλα πολλὰ ὄστρακα μὲ διακοσμήσιν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ συνδεδεμένων σπειρῶν ἢ στολιδωτῶν.

Εἰς τὸ στρώμα ἐπιχώσεως ἐντὸς τοῦ κατωτέρου Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ἢ κεραμεικῇ καὶ τὰ ἄλλα μετ' αὐτῆς ἀνευρεθέντα ἀντικείμενα ἦσαν σαφῶς παλαιοανακτορικά: τμήματα καὶ πόδες χυτρῶν μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα — ἐνῶ οἱ πόδες χυτρῶν τοῦ ὑπερκειμένου στρώματος ἦσαν μεγάλοι μὲ διακόσμησιν ἐμπιέστων σχοινίων —, τμήματα κυπέλλων μελανογανώτων μὲ ἐρυθρὰς καὶ λευκὰς ταινίας, τμήματα κυπέλλων τοῦ τύπου tumblers μὲ ὁμοίας, ἀλλὰ καὶ λοξὰς ταινίας, τμήματα λεκανίδων, μιᾶς μὲ ἐπικαθημένας ἐπὶ τῶν χειλέων τοξοειδεῖς λαβὰς, τμήμα πυριατηρίου, 3 ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων αἱ δύο τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου καὶ ἡ μία τοῦ γλωσσοειδοῦς, ἅπασαι μὲ ἐν τῇμα ἐξαρτήσεως. Εἰς τὸ ἀνοιγμα ἀπὸ τὸ α εἰς τὸ β συνελέγησαν τμήματα σκύφου μὲ ἐπίπεδον περιχέλωμα μὲ παραλλήλους γραμμὰς ἐπὶ τοῦ χείλους καὶ στολιδωτὰς ζώνας· ἀνήκει εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς κατασκευῆς τοῦ βορείου τοίχου καὶ φαίνεται νὰ εἶναι τῆς ΜΜ ΙΙΑ περιόδου. Ἐπὶ τόπου περισυνελέγη τεμάχιον ἄνθρακος διὰ καθορισμὸν τῆς χρονολογίας.

Οἱ τοῖχοι τοῦ παλαιότερου κτηρίου δὲν ἔχουν βαθεῖαν θεμελίωσιν καὶ εἰς βάθος 0.50 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν ἀνεφάνησαν πλάκες καὶ χαμηλὸν τοιχίον κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν ἐφάνετο ὡς νὰ ἀπεχώριζεν εἶδος ἐστίας ἢ ἀποθέτου. Ἀλλῇ σειρὰ τοίχων ἔβαινεν ἐκ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. δηλαδὴ καθέτως πρὸς ἄλλον λοξὸν τοῖχον ἀνακαλυφθέντα βαθέως ὑπὸ τὴν Β. γωνίαν τοῦ χώρου Ν, καὶ παρὰ τὸν ὁποῖον ἀνευρέθη κεραμεικὴ τῶν τελευταίων προανακτορικῶν ἢ τῶν πρώτων παλαιοανακτορικῶν χρόνων, τμήματα tumblers καὶ κυπέλλων μὲ λευκὰς καὶ ἐρυθρὰς ταινίας. Παλαιοανακτορικὴ ἦτο ἡ κεραμεικὴ καὶ ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ δυτικοῦ

τοίχου τοῦ Ν. Βαθέως κατὰ τὴν γωνίαν ἀνευρέθη τμήμα γυναικείου ἀκεφάλου εἰδωλίου, τοῦ τύπου με collar Medicis καὶ προτεταμένης χεῖρας, ἀποκρουσθείσας. Εἰς τὴν ἄκραν μέσσην ἐπὶ χῶσιν τοῦ χώρου τὰ περισσότερα ὄστρακα ἦσαν ΜΜ IIIB, μετὰξὺ τούτων τινὰ με φυλλίδια ἄνω κροσσώτου περιθέοντος κοσμήματος ἐπὶ στυλποῦ βάθους, ἐνῶ ὀλίγα ἦσαν παλαιοανακτορικά, ὡς tumblers με λοξὰς λευκὰς ζώνας καὶ τμήματα ἄλλων με λευκὰς καὶ ἐρυθρὰς ταινίας· δύο ἀγνῶτες ἦσαν ἢ μία τοῦ παραλληλεπιδέου τύπου, ἡ ἄλλη τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς με ἐν τρήμα ἐξαρτήσεως.

Μεικτὴ ἐφαίνετο ἐπίσης ἡ ἐπὶ χῶσις εἰς τὸ στενεπύμνηκες διαμέρισμα γ. Εἰς βάθος ἀνεφάνησαν δύο τετραγωνικοὶ παρόλιοι συνεχόμενοι, τοῦ δευτέρου τούτων διερχομένου ὑπὸ τὸν Ἀ. διαχωριστικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου τούτου. Εἰς τὴν χαμηλὴν ἐπὶ χῶσιν τῶν παρόλιων περισυνελέγησαν δύο προσαρμοζόμενα τεμάχια πηλίνης μελανογανώτου κεφαλῆς λέοντος, τοῦ τύπου τῶν πλαστικῶν ρυτῶν, ἴσως ἀνηκούσης εἰς τὸ τέλος τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων. Ὁμοῦ ἀνευρέθησαν δύο λοπάδια με ἐπιπεδούμενα χεῖλη καὶ τμήμα βαθέος μονώτου κυπέλλου. Συνεχιζομένης τῆς ἐκβαθύνσεως τοῦ Ἀ. τμήματος τοῦ δωματίου Ν περισυνελέγησαν δύο λοπάδια με ἐπιπεδούμενον χεῖλος, τοξοειδῆς λαβὴ τετραπλοῦ κέρνου μελανογανώτου, λαβὴ ὑπερυψωμένη ποτηρίου, τμήμα λεκανίδος μελαμβανοῦς με ἐπιπεδούμενα χεῖλη, ἐσωτερικῶς καλυπτομένης ὑπὸ λευκοῦ κονιάματος, ὑπολείμματος ἴσως τῆς ἐμπεριεχομένης ὕλης, τμήμα κυπέλλου με κυματιστὸν τοίχωμα, λεπτὰ ὄστρακα με περιθεούσας σπείρας, ταινίας ἢ στολιδώσεις, ἐν με ἐξωτερικὴν διακόσμησιν κυρτῶν ταινιῶν καὶ ἐσωτερικὴν φυλλιδίων, ἄλλο με λευκὰς ταινίας ἐπὶ πορτοκαλόχρου ἐπιχρίσματος, ὡς ἐπίσης ὄστρακα ἐξ εὐμεγέθους ἀγγείου καμαραϊκοῦ με ἐρυθρὰς καὶ λευκὰς ταινίας καὶ ταινιωτὴ λαβὴ με ἥλον, μειομένη πρὸς τὰ κάτω, καὶ δύο τεμάχια ἐκ λιθίνων ἀγγείων ἐκ τῆς παρειᾶς ἐνὸς μέσου μεγέθους καὶ ἐκ τοῦ χείλους καὶ τῆς κεκοσμημένης λαβῆς ἄλλου λεπτοῦ. Εἰς τὸ κατώτερον στρώμα τοῦ αὐτοῦ χώρου συνελέγησαν δώροφος κύαθος με σκοτεινὸν ἐπιχρίσμα, λοπάδια με ἐπιπεδούμενα χεῖλη, τμήμα λεκανίδος με τρεῖς ἥλους εἰς τὴν ταινιωτὴν λαβὴν, τμήματα ἀγγείων με συνδεομένας σπείρας, καὶ τμήμα ἄλλου με λευκὰς ταινίας ἐπὶ κεραμόχρου βάθους, ἐσωτερικῶς κοσμούμενον διὰ σκοτεινῶν ταινιῶν ἐπὶ ὠχροκιτρίνου βάθους, ἐρυθρὸς κεκονιαμένος πούς τραπέζης προσφορῶν καὶ ἀγνὺς τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου με δύο τρήματα ἐξαρτήσεως.

Εἰς τὸ στρώμα τὸ καλύπτει τὸν Ἀ. τοῖχον, ἐπικαθήμενον ἐπὶ τοίχου τοῦ παλαιότερου κτηρίου, συνελέγησαν δεκάς λοπαδίων με ἐπιπεδούμενα χεῖλη, ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, τὸ μεγαλύτερον μέρος μικρᾶς στάμνου με λείψανα ἐσωτερικῆς ἐπιχρίσεως ἐξ ἐξαφανισθείσης ὕλης τοῦ περιεχομένου του, δύο δώροφοι κύαθοι, τμήμα μελαμβανοῦς ἡμισφαιρικοῦ κυαθίου προανακτορικοῦ τύπου, βαθὺ μελαμβαφὲς κύπελλον με λευκὰς γραμμὰς καὶ τμήμα τῆς βάσεως ἄλλου, προχοῇ γεφυροστόμου με λευκὴν ἐπὶ σκοτεινοῦ διακόσμησιν, τμήμα λο-

παδίου με ζώνας στολιδωτοῦ κοσμήματος ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς περὶ τὸν πυθμένα, ἔνθα ἀπεδόθη τετράκτινος τροχὸς ἐπὶ πορτοκαλόχρου βάθους· ἄνω τῶν ζωνῶν τῶν στολιδώσεων ἐσωτερικῶς ἀπεδόθη μίμησις κροκαλοπαγοῦς λίθου, ἐξωτερικῶς ἐρπύζων βλαστός, ἐνῶ ἄλλα τμήματα ἀγγείων ἐκοσμοῦντο με συνδεομένας σπείρας καὶ ἐρπύζοντας βλαστούς, τμήμα σκύφου με ταινίας καὶ συστήματα καθέτων γραμμῶν, τμήμα εὐρέος κύαθου με ἀμφίπλευρον διακόσμησιν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ, με λαβὴν μειουμένην πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀπομίμησιν ἡλου, τμήμα ἐκ τοῦ χείλους καὶ τῆς γεφυρωτῆς προχύσεως πίθου τύπου jar με χεῖλος τετραγωνικῆς τομῆς καὶ ἀναγλύφους ταινίας περὶ τὴν πρόχυσιν, τμήμα μεγάλης λεκανίδος μελαμβανοῦς, λαιμὸς στολιδωτὸς καὶ τρίφυλλον στόμιον πρόχου, ἐχούσης καὶ ἐσωτερικὸν ἐπίχρισμα, στόμιον καὶ κυλινδρικός λαιμὸς πρόχου ἢ ἀμφορέως, ὑπερυψουμένη λαβὴ ἡμισφαιρικοῦ χονδροῦ σκεύους, πῆλινον ἀντικείμενον ἀσαφές, ἴσως ἐπίμηκες πρόσωπον ἢ τμήμα ὑδροβίου, τμήμα ἐκ τῆς βάσεως παχείος λιθίνου ἀγγείου, 4 ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων μία πυραμιδικὴ με δύο τρήματα καὶ τρεῖς ἀμφίκυρτοι δισκοειδεῖς με ἐν τρήμα ἐξαρτήσεως, δύο τριπτῆρες, ὁ εἷς λοξὸς μυκητοειδὴς με σφαίρωμα ἄνω, ὁ μικρότερος ἐλλειψοειδής. Συνελέγησαν ἐπίσης ἀχιβάς καὶ ὁστᾶ ζώων. Πρὸ τοῦ βαθέος θεμελίου τῆς ΒΔ. γωνίας συνελέγη ὀγκώδης παραλληλεπίπεδος ἄγνυς, τμήματα παλαισανακτορικῶν ἀγγείων, ὡς ἐπίσης ὄστρακα μελαμβαφῇ σκεύους με πλατείας ταινίας σκοτεινὰς ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάθους καὶ τριπτῆρ κολούρου τετραπλεύρου πυραμιδικοῦ σχήματος στρογγυλούμενος ἄνω. Ἡμιελλειψοειδὴς χάλιζ με λαβὴν, χρησιμοποιοιθεὶς ἴσως ὡς τριπτῆρ, περισυνελέγη εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐπίχωσιν.

Ἡ ἀμέσως ἀνατολικῶς τοῦ Ν περιοχὴ ἐχαρκτηρίσθη με τὸ γράμμα Π, καίτοι δὲν ἀνευρέθησαν οἱ κλείοντες τὸν χώρον τοῖχοι (πίν. 164α-β). Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν πλευρὸν ἀνεφάνη εἰς βάθος διαχώρισμα, δημιουργοῦν στενεπύμηκες διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον ὡς ἀπεδείχθη, ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀποθέτης εἰς δευτέραν χρῆσιν κατὰ τὸ τέλος τῆς πρώτης νεοανακτορικῆς φάσεως (MM IIIB). Ἡ εἴσοδος εἰς τοῦτο ἦτο κατὰ τὸ Β. ἄκρον. Τὸ διαμέρισμα εἶναι στενώτερον κατὰ τὸ βορειότερον αὐτοῦ τμήμα, τοῦ διαχωρίσματος μὴ βαίνοντος ἀκριβῶς παραλλήλως πρὸς τὸν Δ. τοῖχον· δέον ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ ὑπ' αὐτὸν παλαιότερος τοῖχος εἶναι μᾶλλον παράλληλος. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν μέχρι τῶν τοίχων τοῦ περιφράγματος συνελέγησαν ὁκτὼ λοπάδια με ἐπιτεδούμενα χεῖλη, λοπάδιον μελαμβαφές με ἐπικλινῇ χεῖλῃ, τριποδικὴ χυτρίσκη μορφουμένη ὡς πρόχους με πρόχυσιν, τμήματα μελαμβαφῶν κυπέλλων διαφόρων τύπων, ἐνὸς με κυματιστὰς ταινίας πληρουμένας διὰ λευκῶν κοκκίδων, κατὰ μίμησιν βράχου, τμήμα κυπέλλου με δακτυλιοειδῇ βάσιν, ὄστρακα με στίλβουσιν ἐπιφάνειαν, διακοσμούμενα με στολιδωτὴν, με συνδεομένας σπείρας ἢ ἐρπύζοντας βλαστούς διακόσμησιν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ· εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίχωσιν συνελέγησαν δύο ἀγνῦθες, μία ἡμιδισκοειδὴς με τρία τρήματα ἐξαρτήσεως καὶ μία τοῦ ἀμφίκυρτου δισκοει-

δοῦς τύπου μὲ ἐν τρῆμα, εὐμέγεθες τμήμα παχέος λιθίνου σκεύους, μᾶλλον λοπάδος, τὸ ἥμισυ λιθίνης βάσεως στρόφιγγος θύρας, κονιάματα τραπέζης προσφορῶν μὲ μελανὴν καὶ κυανὴν χρωσιν, ἴσως τῆς αὐτῆς τῆς ὁποίας τεμάχια συνελέγησαν εἰς τὸ δωμάτιον N, κυρτοὶ τινες ὀδόντες πλατύτεροι ἢ λεπτότεροι κάπρου ἢ χοίρου, τμήμα φυσικοῦ τρίτωνος καὶ ὄστρεον ἀχιβάδος. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ περιφράγματος εἶχε στερεωθῇ διὰ μικρῶν λίθων κύκλῳ εὐμεγέθους λεκάνη μὲ πλατέα ἐπιπεδούμενα χεῖλη, ἡμισφαιρικὴ τὸ σχῆμα καὶ μὲ κοίλωμα πυθμένος, διακοσμηθεῖσα δι' ἐρυθροῦ χρώματος μὲ στολίδωσιν κατὰ τὰ χεῖλη καὶ κατὰ ζώνας ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς (πίν. 164α-β, 165α). Μετὰ τὸν ὁλοσχερῆ καθαρισμὸν τοῦ ἀποθέτου ἀνεφάνη τὸ πλακόστρωτον δάπεδον εἰς τὸ B. τμήμα του, ἐνῶ εἰς τὸ N. τμήμα ἦτο ἐστρωμένον διὰ μικρῶν λίθων καὶ κατὰ τὸ μέσον ἦτο ἐπίχριστον. Τὰ θεμέλια τῶν τοίχων τοῦ ἦσαν βαθύτερα τοῦ εἰς τὸ αὐτὸ βάθος παλαιότερου κτηρίου τοῦ δωματίου N. Εἰς τὴν κάτω ἐπίχωσιν τοῦ ἀποθέτου συνελέγησαν δύο διώροφα ἅωτα κύπελλα, τμήμα μικροῦ πηλίνου φωλεοσχήμου, τμήματα μελαμβανοῦς ἡμισφαιρικοῦ, ὄστρακα μὲ στολίδωσιν γραπτὴν ἢ χαρακτὴν, λοπάδιὰ τινα μὲ ἐπικλινῇ ἐπιπεδούμενα χεῖλη, πολλὰ ἄλλα ὄστρακα καὶ τμήματα παλαιοανακτορικῶν κυπέλλων τοῦ ἀπλοῦ ἢ διωρόφου τύπου, ὡς καὶ μελαμβανοῦς λεπτοῦ σκύφου μὲ στενὸν περιχέλωμα, ὀριζοντίους λαβάς καὶ δακτυλιοειδῆ βάσιν, δισκοειδῆς βάσις εὐμεγέθους μελαμβανοῦς σκεύους καὶ ἅωτον κωνικὸν κύπελλον. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἀνατολικοῦ τοιχείου τοῦ ἀποθέτου συνελέγησαν τμήμα μελαμβανοῦς εὐμεγέθους ἀγγείου, κοσμουμένου μὲ λευκὰς ταινίας, τμήμα εὐρυστόμου ἀγγείου, ἐπίσης μελαμβανοῦς, τμήμα κυπέλλου μὲ ὑπερυψουμένην λαβὴν μὲ ταινίας λευκὰς ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους καὶ τὸ ἥμισυ μικροῦ λοπαδίου.

Εἰς τὴν παχεῖαν ἐπίχωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ πέραν τοῦ ἀποθέτου τμήματος τοῦ δωματίου Π περισυνελέγησαν τριποδικὸν χωνοειδὲς πυριατήριον, τμήμα ἀγγείου κοσμουμένου κατὰ ζώνας μὲ στολιδωτὴν διακόσμησιν ἐκατέρωθεν ἄλλης μὲ κυρτούμενας γραμμὰς διὰ σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ, καὶ ἄλλα πολυάριθμα ὄστρακα· ἀμέσως κάτω τοῦ στρώματος τούτων συνελέγησαν τεμάχια ἐκ τοῦ πυθμένος παχέος ἀγγείου, ἐσωτερικῶς κεκαυμένου, καὶ βαθὺ κωνικὸν σκεῦος μὲ κυρτούμενα τοιχώματα. Πρὸς τὴν νοτίαν πλευράν, συνελέγη τμήμα κυπέλλου ἐκ τεφροῦ πηλοῦ καὶ ἀνεφάνησαν τεμάχια ἐρυθροῦ ἐπιχρίσματος, ἐνῶ νοτίως τοῦ ἀποθέτου ἀνευρέθησαν τὸ ἥμισυ τῆς βάσεως εὐμεγέθους ἀγγείου καὶ ὄστρακον ἀγγείου κοσμουμένου μὲ συμβατικoὺς βράχους ἐκ τῶν ὁποίων βλαστάνουν φυτά. Εἰς τὸ βαθύτερον στῶμα τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος ἀνευρέθη (πίν. 164α-β), βαῖνον ἐπὶ στρώματος χρώματος καὶ ὄχι ἐπὶ τοῦ δαπέδου, καδοειδὲς σκεῦος κυλινδρικὸν μὲ στενὸν περιχέλωμα καὶ δύο τοξοειδεῖς λαβάς· ἐκοσμεῖτο μὲ δύο ἐμπιέστους σχοινίνας ταινίας κατὰ τὸ χεῖλος καὶ περὶ τὸν πυθμένα· ἐνεθύμιζε συλλεκτῆρα, ἀλλ' ἦτο ἐλλιπὲς τὸ κέντρον τοῦ πυθμένος καὶ τὸ 1/4 τῆς παρειᾶς· προφανῶς δὲν ἦτο εἰς τὴν θέσιν του, ἐντὸς

αὐτοῦ ὁμῶς ἀνευρέθησαν ἄωτον μελαμβαφές κύπελλον, κοίλη κωνικὴ βάσις εὐμεγέθους ἀγγείου καὶ τὸ κεντρικὸν τμῆμα τοῦ πυθμένου μικρᾶς τριποδικῆς χύτρας, ἐνῶ ἀμέσως ἔξω αὐτοῦ συνελέγη μικκύλη τριποδικὴ προχοειδῆς χυτρίσκη μὲ ἀποφύσεις ἀντὶ ποδῶν καὶ συσσωμάτωμα ἐκ τριῶν ὀστρέων ἀχιβάδων. Πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον συνελέγησαν εὐρὺ μελαμβαφές κύπελλον μὲ λευκὰς ταινίας περὶ τὸ χεῖλος καὶ τὸν πυθμένα καὶ σύστημα περιθεουσῶν ταινιῶν, τῶν ὁποίων αἱ πλαισιοῦσαι παχύτεραι, καὶ ἄλλο ἄωτον κωνικὸν μελαμβαφές, ἐνῶ περὶ τὸ κέντρον τοῦ χώρου τροχαλιοειδῆς μελαμβαφῆς βάσις καὶ τμῆμα λεκανιδίου μὲ φολιδωτὴν διακόσμησιν μιμουμένην φλεβωτὸν λίθον.

Εἰς βαθύτερον στρῶμα ἀνεφάνησαν μεγάλοι λίθοι. Νοτίως τοῦ κάδου συνελέγη μικκύλον ἡμισφαιρικὸν λοπάδιον καὶ παραλληλεπίπεδος ἀγνύς. Εἰς τὸ κεντρικὸν βαθύτερον στρῶμα συνελέγησαν μεταξὺ ἄλλων λοπάδιον μὲ ἐπιπεδούμενον ἐπικλινές χεῖλος, τμῆμα βαθέος κυπέλλου μὲ καστανέρυθρον ἐπίχρυσμα, τμῆμα μελαμβαφοῦς κυάθου μὲ ζώνην χαρακτῶν γραμμῶν, τμῆμα κυάθου μὲ ἔκτυπον διακόσμησιν κυκλίσκων, ὄστρακον κοσμούμενον μὲ πλατεῖαν στολίδωσιν, τμῆμα τοῦ ἐπικλινοῦς χείλους καδοειδοῦς σκεύους, διασφζον ἀρχὴν τοξοειδοῦς λαβῆς, μὲ διακόσμησιν μιμουμένην φλεβωτὸν λίθον, τὸ ἥμισυ μονομύξου λύχνου μὲ μελανθεῖσαν ἐκ τοῦ πυρὸς μύξαν καὶ τμῆμα ἀγνύθους τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου.

Ἐκ τῆς κάτω ἐπιχώσεως τῆς περιοχῆς τῆς παρωλιθικῆς νοτίας κρηπίδος, ἐνθα ἀνεφάνησαν λίθοι ἴσως δαπέδου, περισυνελέγη ἀγνύς τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου, μὲ ἐν τρῆμα ἐξαρτήσεως. Ὁ ἀνατολικὸς καὶ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ Π εἶναι ἄνευ θεμελίων καὶ κρέμαται ἔξω τῶν παλαιότερων τοίχων τοῦ βαθύτερου κειμένου κτηρίου. Ἡ ὅλη κατάστασις ὁμῶς δὲν διεσαφῆθη εἰσέτι. Εἰς τὸ βαθύτερον στρῶμα κάτω τοῦ κάδου ἀνεφάνησαν ἄφθονα ὅσα ζώων καὶ λίαν παχὺς τοῖχος, σχεδὸν παράλληλος τοῦ λοξοῦ ὑπὸ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ Ν, ἴσως δὲ ὑπάρχει καὶ κάθετος διαχωριστικός. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο τὰ ὄστρακα ἦσαν παλαιοανακτορικὰ ἢ τοῦ τέλους τῶν προανακτορικῶν χρόνων. Οὕτω εἰς τὸ κάτω στρῶμα τοῦ κεντρικοῦ τμήματος συνελέγησαν πολλὰ τεμάχια ἀγγείων τοῦ εἶδους τοῦ ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, μὲ λευκὰς καὶ ἐρυθρὰς ταινίας, κάτω μέρος ποτηρίου τύπου tumbler μὲ ἐρυθρὰς ταινίας, καὶ πῶμα-λοπάδιον μὲ πρισματικὴν ἀπόφυσιν ὡς λαβὴν. Ἐκ τῶν θεμελίων τοῦ παλαιότερου τοίχου τῆς νοτίας πλευρᾶς περισυνελέγησαν διώροφον κύπελλον, ἐπιμήκης καὶ πλατεῖα μελανογάνωτος γεφυρόστομος προχόη, ἐνῶ εἰς τὰ θεμέλια τοῦ ὑπερκειμένου τοίχου, ἀνήκοντος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ μέγα κτήριο, τὰ ὄστρακα ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς MM IIIB περιόδου, μεταξὺ ἄλλων τμῆμα βαθέος κυπέλλου μὲ συνεχομένην σπεῖραν καὶ πλατείας ταινίας διὰ σκοτεινοῦ χρώματος ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάθους.

Ἀμέσως πρὸς Β. τῶν δωματίων Ν καὶ Π καὶ ἀνατολικῶς τῶν εἰς σειρὰν δωματίων Θ, Λ καὶ Λα ἀνεσκάφησαν εἰς μικρὸν μόνον μέρος δύο ἄλλα μικρὰ

σχετικῶς διαμερίσματα, τὰ Ξ καὶ Σ, ἐν μέρει μόνον ἀποδοθέντα εἰς τὸ γενικὸν σχέδιον καὶ οὐδόλως εἰς τὸ σχέδιον κατόψεως τοῦ μεγάλου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου. Ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος τούτων πρὸς τὰ δωμάτια Ν καὶ Π συνεχίζεται εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν καὶ πέραν τῶν δωματίων τούτων. Ἡ ἄνω ἐπίχωσις ἦτο πλήρης ἐκ τῶν συνήθων ὀστράκων τῆς γενικῆς ἐπιχώσεως τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνηκόντων εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΒ περίοδον, καίτοι ὑπῆρχον συνανάμεικτα καὶ ὀλίγα παλαιοανακτορικά. Πολλὰ ἰδίως ἦσαν τὰ ἄνω κωνικὰ κύπελλα καὶ μετ' αὐτῶν εὐρέθησαν καὶ ἐνταῦθα χαρακτηριστικὰ τινα λοπάδια, ἐκ τῶν μετ' ἐπιπεδουμένου χείλους· συνελέγησαν ἐπίσης τμῆμα λαίμου ἀμφορέως μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον καὶ λαβὴν, τμῆμα καρποδόχης, μόνωτος κύαθος μὲ κωνικὴν ἀπόφυσιν ὑπὸ τὸ χεῖλος, τμῆμα φωλεοσχῆμου ἐκ μέλανος λίθου καὶ ἀγνὺς τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου.

Μεγάλη προσπάθεια κατεβλήθη πρὸς διευκρίνησιν τῶν νοτίως τοῦ μεγάλου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ἐκτεινομένων κτισμάτων, μάλιστα πρὸς Ν. τῶν δωματίων Μ, Ν καὶ Π. Ἡ ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ Μ ἀρχομένη ὀλίγον ἔξω ταύτης σειρὰ πωρολίθων, ὡς ἀνευρέθη διατεταραγμένη, δὲν φαίνεται νὰ ἀπετέλει πραγματικὸν τοῖχον· μετὰξὺ ὅμως τούτων ἦτο ἐστερεωμένη διὰ μικρῶν λίθων στρογγύλη, καίτοι ὀλίγον ἀκανόνιστος, βάσις κίονος· εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν διεκρίνοντο καὶ ἄλλαι σειραὶ λίθων, ἐνῶ ὁ ἐν τῷ μετὰξὺ χώρος εἶχε πληρωθῇ ἐξ ὀλοκλήρου διὰ μικροτέρων λίθων, προσελθόντων ἐκ τῆς διαλύσεως κτηρίων, πιθανῶς ἀνηκόντων εἰς τὸ νεώτερον ἀνάκτορον. Ὁ προσανατολισμὸς τῶν τοίχων ἀποτελεῖ μίαν τῶν ἐνδείξεων τῆς χρονολογίας αὐτῶν, τῶν παλαιοανακτορικῶν ἀκολουθούντων τὸν προσανατολισμὸν τοῦ μεγάλου κτηρίου, τῶν νεοανακτορικῶν τὸν γενικὸν προσανατολισμὸν τοῦ νεωτέρου ἀνακτόρου. Ἡ πέρυσιν ἀναφανεῖσα μακρὰ κρητὶς τοίχου, βαίνουσα ἐκ Β. πρὸς Ν. καὶ κατὰ λήγουσα εἰς παραστάδα ἐκ μεγάλων πωρολίθων, ἐκκλινάντων πρὸς τὰ ἔξω τῆς κατακορύφου, ἐκαθαρίσθη ἔτι περισσότερον καὶ ἀφηρέθησαν οἱ κατὰ τὸ ἄκρον αὐτῆς καταπεσόντες μεγάλοι λίθοι, τῶν ὁποίων τινὲς πελεκητοὶ πωρόλιθοι, ὅποτε ἀνεφάνησαν μεγάλοι λίθοι, ἀποτελοῦντες ἴσως ὑπόστρωμα κατωφλίου. Ἄλλος τοῖχος, βαίνων, ὅπως φαίνεται, ἐφ' ὑψηλῆς κρηπίδος ἐξ ἐπιμήκων μεγάλων λίθων, συναντᾶται καθέτως μὲ τὸν προηγούμενον, ἀλλὰ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διασαφηθῇ οὗτος, διότι ἐν μέρει συγχέεται πρὸς ἄλλον νεοανακτορικὸν λοξῶς, ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ δωματίου Μ, βαίνοντα, τοῦ ὁποίου παρηκολουθήθη ἡ γενικὴ πορεία, καίτοι οἱ ἄνω λίθοι του φαίνονται ἰσχυρῶς διατεταραγμένοι. Ἰσως πρόκειται μόνον περὶ λιθορριπῆς θεμελίων. Εἰς τὴν ἐκεῖ ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν τεμάχια κισήρεως. Νοτίως τοῦ δωματίου Π καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τοῦ χώρου μεγάλοι εἰς σειρὰν λίθοι παρείχον τὴν ἐντύπωσιν τοίχων, ἐνὸς βαίνοντος καθέτως πρὸς τὸν Ν. τοῖχον τοῦ Π, ἄλλου λοξῶς καὶ παραλλήλως τοῦ ἄλλου νεοανακτορικοῦ. Τελικῶς ἡ κατάστασις παρέμεινε συγκεχυμένη λόγῳ τῆς καθολικῆς πληρώσεως τῆς περι-

οχῆς ὑπὸ μεγάλων σωρῶν λίθων. Μεταξὺ τούτων, νοτίως τῆς βάσεως κίονος, συνελέγη τεμάχιον εὐμέγεθες μάζης μὲ ἐσωτερικούς, ὡς μεταλλικούς, βώλους καὶ πληροῦσαν κιτρίνην οὐσίαν, ἴσως θείου, πολὺ ὅμοιον μὲ τὰ εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα καὶ ἀλλαχοῦ περισυλλεγέντα.

Δυτικῶς τοῦ δωματίου Β ἀνεσκάφη πληρέστερον τὸ στενεπίμηκες διαμέρισμα ἢ μᾶλλον διάδρομος Α (πίν. 160α, 165β), ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ὁποίου, παραμεινάσης ἀδιαταράκτου, εἶχον ἀνακαλυφθῆ κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον πολυάριθμα σκεύη τῆς παλαιοανακτορικῆς περιόδου, μάλιστα ὑψηλὰ κύπελλα τοῦ τύπου τῶν tumblers. Ὁ Β. καὶ ὁ Ν. τοίχος προχωροῦν εἰσδύοντες ὑπὸ τὸ ὀρθογώνιον δάπεδον ἐκ χαλिकासβέστου, τὸ ἀπὸ ἐτῶν ἀνακαλυφθὲν ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς LXIII, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ φυσικοῦ, ἴσως ἀρχικῶς ἐπιχρίστου, βράχου δάπεδον εἶναι εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην μὲ τὸ ἀποκαλυφθὲν εἰς τὸ ὑπόλοιπον δωμάτιον Α ἐπίχριστον δάπεδον καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ ὑπαρξίς ὑπογείου θεμελίου διαμερίσματος ὑπὸ τὸ δωμάτιον μὲ τὸ δάπεδον ἐκ χαλिकासβέστου, ὡς ἀρχικῶς ὑπετέθη· ἄλλως ἡ ἐντὸς αὐτοῦ ἐπίχωσις ἦτο συμπαγεστάτη καὶ μὲ κεραμεικὴν ἀποκλειστικῶς παλαιοανακτορικὴν, ὡς ἦτο καὶ εἰς τὸ ὑπόλοιπον δωμάτιον Α. Τοῦτο δεικνύει ὅτι ὁ διάδρομος Α ἀνῆκεν εἰς προγενεστέραν φάσιν τῆς κατασκευῆς τῶν ἄνω τούτου δωματίων, τῶν ὁποίων τὸ δυτικώτερον διετήρησεν ἐξ ὁλοκλήρου τὸ ἐκ χαλिकासβέστου δάπεδον. Τοῦ τελευταίου τούτου διαμερίσματος ὁ νότιος τοῖχος ἐπενέδυσσε τὸν νότιον τοῦ ἀρχικοῦ διαδρόμου καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄνω διαμέρισμα ἐσχημάτισε γωνίαν, προωθηθεὶς πρὸς Ν. προφανῶς ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν δημιουργίαν εὐρυχώρου πῶς δωματίου εἰς τὴν στάθμην τοῦ ἐκ χαλिकासβέστου δαπέδου. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ διαμέρισμα Α καὶ κατὰ τὰς δύο φάσεις ἦτο, φαίνεται, κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον τοῦ νοτίου τοίχου, ἀλλὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας ἦτο εὐρύτερον κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν. Κατὰ τὴν Ν. γωνίαν τοῦ δαπέδου τοῦ παλαιότερου δωματίου Α ἀνεκαλύφθη ὀρθογώνιον βάθυσμα, ὁμοίως μὲ τὸ δάπεδον ἐπίχριστον, ἀλλὰ μὲ τὸ ἐπίχρισμα ἐν μέρει κατεστραμμένον· τὸ βάθυσμα προχωρεῖ καὶ ὑπὸ τὸν διαχωριστικὸν πρὸς τὸ δωμάτιον Β τοῖχον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ὁ τοῖχος ὠκοδομήθη κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν παχύτερος, καλύψας μέρος τοῦ βαθύσματος. Ἀρχικῶς ὑπετέθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀποθέτου, καίτοι οὐδὲν σχεδὸν ἀνευρέθη ἐκτὸς αὐτοῦ. Εἰς τὴν θέσιν ὅμως ὅπου εὐρίσκεται, κατὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας, εἶναι πιθανώτερον ὅτι ἀπετέλει μίαν τῶν βαθμίδων προσπελάσεως εἰς τὸν διάδρομον Α· μελλοντικὴ δοκιμὴ θὰ δείξῃ ἂν εὐσταθῇ ἡ ὑπόθεσις. Ἀνοδος διὰ βαθμίδων θὰ ἦτο ἀναγκαία, ἀφοῦ τὰ πλακόστρωτα τῶν δωματίων καὶ ἀσφαλῶς τὸ δάπεδον τοῦ ἔξω τοῦ Α χώρου εὐρίσκοντο εἰς χαμηλότεραν στάθμην. Εἰς τὴν κατωτέραν ἐπίχωσιν συνελέγη πυραμιδικὴ ἀγνὺς μὲ ἐν τρῆμα ἐξαρτήσεως· ὑπὸ τὸ καταστραφέν θεμέλιον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου μὲ τὸ δάπεδον ἐκ χαλिकासβέστου καὶ περαιτέρω ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦτο, εἰς τὸν μεταξὺ τῶν δύο σχεδὸν παραλλήλων τοί-

χων τοῦ Α χῶρον, συνελέγησαν παλαιοανακτορικά τινα σκεύη, ὡς δύο ἄωτα κωνικά κύπελλα μὲ καστανομέλαν ἐπίχρισμα, διώροφος κύαθος μὲ λευκὴν ταινίαν ἐπὶ σκοτεινοῦ ἐπιχρίσματος καὶ τμήμα ἄλλου μὲ στολιδωτὸν τοίχωμα. Ὑπὸ τὸ δάπεδον ἐκ χαλिकासβέστου καὶ εἰς βάθος μόλις 0.15 μ., ἀνεφάνη ἑτερον ὅμοιον δάπεδον προεκτεινόμενον ὀλίγον περαιτέρω κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν.

Εἰς τὴν Β. καὶ τὴν Ἀ. πλευράν τοῦ δαπέδου ἐκ χαλिकासβέστου ἀνεζητήθησαν δι' ἐρευνητικῶν τάφρων τὰ θεμέλια τῶν κλειόντων τοίχων· ἡ τάφος πρὸς Β. ἐπροχώρησε μέχρι βάθους 0.80 μ., ἀλλὰ συνήντησε μόνον συμπαγὲς ὑποπράσινον πηλόχωμα, τῆς αὐτῆς ὕψους μὲ τὸ διαστρωθὲν κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς· πιθανῶς τοῖχος ἐξ ὀπτοπλίνθων εἶχεν ἐδραιωθῆ ἐπὶ τοῦ στερεοῦ τούτου ὑποστρώματος· κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς πλευρᾶς ἀνεφάνησαν δύο παραλλήλως βαίνοντα τοιχάρια κατευθυνόμενα πρὸς τὰ ΒΑ., ἴσως ἀποχετευτικῶν τινος ἀγωγῶ. Ἄλλος ἀνάλογος ἀγωγός (πίν. 160α) ἀνεφάνη ἀνατολικώτερον, πρὸς Β. τοῦ δωματίου Α, ὁμοίας κατασκευῆς· βορείως τοῦ τοιχείων του συνελέγησαν 5 λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ τινα ἀπολεπίσματα. Μεταξὺ τῶν δύο ἀγωγῶν τὸ ὑπόστρωμα τῆς αὐλῆς ἐπληρώθη διὰ θλαστῶν χαλίκων, ἐνῶ τὸ πέραν τοῦ ἀγωγῶ πρὸς Δ. ὑπόστρωμα ἀπετελέσθη ἐκ τοῦ στιβακτοῦ ὑποπρασίνου πηλοχώματος. Βορείως τοῦ δευτέρου ἀγωγῶ ὑπῆρχε στρῶμα λεπτῶν θαλασσίων ὀστρέων, ὁμοίων μὲ πορφύρας. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ ἀποχετευτικῶ ἀγωγῶ τὰ ὀστρακα ἦσαν παλαιοανακτορικά. Τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου μὲ τὸ δάπεδον ἐκ πηλασβέστου διεσώθησαν μόνον ὀλίγοι τῶν λίθων τῶν ὄχι βαθέων θεμελίων.

Νοτίως τοῦ δωματίου μὲ τὸ δάπεδον ἐκ χαλिकासβέστου καὶ τῆς πρὸς τὴν αὐλὴν LXIII προσόψεως τῆς μεγάλης τετραγωνικῆς αἰθούσης τῆς δεξαμενῆς καὶ τοῦ προθαλάμου τῆς ἀνεσκάφη εἰς βάθος ὁ χῶρος, ἀποκαλυφθέντων τῶν λειψάνων τοῦ παρὰ τὴν Ν. πλευράν τοῦ δωματίου βαίνοντος ὀχετοῦ, ὅστις παρακάμπτων κατ' ἀμβλεῖαν γωνίαν τὸν μετὰ γωνίας ἐνισχυμένον Ν. τοῖχον τοῦ δωματίου Α διέρχεται ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ παχέος ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς. Τμήμα τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν μικρῶν λίθων κατεστράφη. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀνευρέθη λοξῶς ἀποκειμένη ἐπιμήκης ἀβεστολιθικὴ πλάξ, ἀκανόνιστός πως, ἐκτὸς θέσεως. Ἐξω τοῦ Β. τοίχου τῆς τετραγώνου αἰθούσης περισυνελέγησαν τμήματα μὲ ἐρυθράν χρῶσιν κονιαμάτων μορφουμένων κατὰ τρίγωνα μὲ κοίλας πλευράς, ἴσως προερχόμενα ἐκ τῶν ἐνδιαμέσων τριπλῆς δοκώσεως τῆς ὀροφῆς τῆς αἰθούσης ταύτης. Ἐκ τῆς ἐγγύς ἐπιχώσεως συνελέγησαν ἀγνύς τοῦ παραλληλεπίπεδου τύπου καὶ δύο ἀπολεπίσματα ὀψιανοῦ.

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟ-
ΓΩΝΙΟΥ ΚΡΗΠΙΔΟΣ ΠΡΟ ΤΗΣ
ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΥ ΑΙΘΟΥΣΗΣ ΤΗΣ
ΔΕΞΑΜΕΝΗΣ

Κατὰ τὴν πρὸ ἐτῶν γενομένην ἀνασκαφὴν τοῦ
προδρομικοῦ χώρου LXIV τῆς μεγάλης τετρα-
γώνου αἰθούσης τῆς δεξαμενῆς εἶχεν ἀποκα-
λυφθῇ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς τελευ-
ταίας ὀρθογώνιος κρηπὶς, ὠκοδομημένη κατὰ τὸ

ἄνω αὐτῆς τμήμα διὰ μεγάλων πελεκητῶν πωρολίθων, συνεχομένων πρὸς τοὺς
ἐπίσης πελεκητοὺς πωρολίθους τῆς προσόψεως τῆς αἰθούσης. Ἡ κρηπὶς εἶχε
καθιζήσει ἐν μέρει λόγῳ τῶν ἀφθόνων εἰς τὸν χώρον τοῦτον ἀναβλυζόντων
ὕδατων, τὰ ὅποια παρημποδίζον καὶ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν. Τινὲς τῶν πωρο-
λίθων τῆς Β. πλευρᾶς εἶχον ἐκφύγει τῆς θέσεώς των, ἀλλὰ διεκρίνετο ἡ θέσις
των· ἄλλοι πωρολίθοι τῆς Ν. πλευρᾶς εἶχον ἀφαιρεθῇ, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ
ιδιοκτήτου τοῦ χώρου, ὅστις ἐξήγαγε καὶ ἄλλους πωρολίθους τῆς προσόψεως.
Ἀπεφασίσθη νῦν, λόγῳ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ στάθμη τῶν ἀναβλυζόντων ὕδα-
των κατῆλθε προσωρινῶς ἐκ τῆς ἀνομβρίας, νὰ γίνῃ μερικὴ ἀποκατάστασις
μὲ τὴν ἐπανατοποθέτησιν τῶν ἐκφυγόντων πωρολίθων (πίν. 166α - β). Πρὸς
τοῦτο ἐγένετο προηγουμένως ἐπιμελὴς καθαρισμὸς τόσον τῶν πελεκητῶν λί-
θων, ὅσον καὶ τῆς ὀρθογώνιου κρηπίδος, ἠκολούθησεν ἡ ἀποτύπωσις καὶ
φωτογράφησις, εἶτα δὲ ἐπραγματοποιήθη ἡ ἐπανατοποθέτησις τῶν λίθων καὶ
ἡ ἐπίχωσις τῶν διανοιγείσων τάφρων. Τὸ σχῆμα τῆς κρηπίδος εἶναι ἀκριβῶς
ὀρθογώνιον καὶ ἡ θέσις αὐτῆς κατὰ τὴν πρόσοψιν τῆς μεγάλης αἰθούσης καθι-
στᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἐχρησίμευσε διὰ τὴν ἔδρασιν προστώου. Τὸ ἐσω-
τερικὸν ἦτο πεπληρωμένον διὰ μικρῶν λίθων μέχρι τῆς ἐπιφανείας τῶν ἄνω
πελεκητῶν λίθων, ἐνθα θὰ ἐσχηματίζετο ἡ διάστρωσις.

ΚΤΗΡΙΟΝ ΒΟΡΕΙΩΣ
ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΛΙΜΕΝΟΣ

Τὸ νότιον τμήμα τοῦ ἐκτεταμένου τούτου κτηρίου—τοῦ
ὁποίου ἡ πρὸς τὴν Ὀδὸν λιμένος, κατέναντι τῆς ΒΑ.
πύλης τοῦ Ἀνακτόρου, πρόσοψις εἶχεν ἀποκαλυφθῇ ἤδη
κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πρὸς τὴν πύλιν ταύτην τέρματος τῆς ἐρχομένης ἀπὸ
τοῦ λιμένος ὁδοῦ ἀπὸ ἐτῶν, ἐνῶ τὸ βόρειον τμήμα εἶχεν ἐρευνηθῇ κατὰ δύο
διαδοχικὰ στάδια κατὰ τὰ ἔτη 1968 καὶ 1971—εἶχε παραμείνει ἄσκαφον, διότι
ἐκεῖθεν ἐγένετο ἡ προσπέλασις τῶν φορτηγῶν αὐτοκινήτων διὰ τὴν ἀποκόμι-
σιν τῶν χωμάτων τῆς περιοχῆς τοῦ ΒΑ. λόφου. Νῦν, ἀφοῦ ἡρευνήθησαν καὶ
τὰ ὑπόλοιπα ἐνδιάμεσα τμήματα τῶν κτηρίων τοῦ λόφου τούτου καὶ ἡνοποιή-
θη ὁλόκληρος ὁ βόρειος ἀνεσκαμμένος χώρος, ἀπεφασίσθη νὰ σκαφῇ καὶ τὸ
ὑπόλοιπον τοῦ κτηρίου, ὅταν πλέον ἡ ἀνασκαφικὴ περίοδος ἔβαινε πρὸς τὸ
τέρμα της. Διὰ τοῦτο δὲν κατέστη ἐφικτὴ ἡ ὁλοκλήρωσις τοῦ προγράμματος
τούτου. Ἀφοῦ ἀφηρέθη σχεδὸν καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν ἡ ἐπιφανειακὴ ἐπίχωσις,
ἤρχισεν ἡ ἀποκάλυψις τῶν διαμερισμάτων ἀμέσως νοτίως τῶν διαμερισμάτων
Ρ, Ψ καὶ Τ (πίν. 167α - β). Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ δευτέρου στρώματος ἐπι-
χώσεως περισυνελέγησαν πῆλινον μελαμβαφὲς τεμάχιον μὲ ἀποφύσεις, προσ-

ομοιάζον με κεφαλὴν πτηνοῦ, κυρτὸν τμήμα τῆς παρειᾶς ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου, δύο ἀπολεπίσματα ὀψιανοῦ καὶ δύο μικρὰ τεμάχια πλεκτοῦ εἰς ἀλυσιδωτὴν πλέξιν σχήματος ἰχθυοκάνθης ὑφάσματος ἢ ψιάθου, διατηρηθέντα διότι εἶχον ἐμποτισθῇ ὑπὸ ὀξειδίων χαλκοῦ. Κατὰ τὴν Β. γωνίαν τοῦ ὅλου χώρου ἀνεφάνη εἶδος ἀποθέτου με κεκονιαμένον δάπεδον ἡμικαταστραφέν· ἐκ τούτου ἐξεκίνει ἀγωγὸς ἀποχετεύσεως ἐλαφρῶς καμπυλούμενος πρὸς Ν., ἐνῶ εἰς τὴν ρίζαν αὐτοῦ τὸ ἔδαφος ἦτο συμπαγές, ἄνω πληρώματος λίθων· ἴσως εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦτο ἦτο τὸ δάπεδον τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν δωματίων. Ἐκ τῆς στρώσεως ταύτης προῆλθον τεμάχιον σκεύους ἐκ μέλανος λίθου, μικρὸν τεμάχιον στεατίτου καὶ ἀπολείψιμα ὀψιανοῦ. Νοτίως τοῦ Ψ συνελέγη ἐκ τῆς ἐπιχώσεως μικρὸν τμήμα ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου καὶ Ν. τοῦ διαχωρίσματος τῶν δωματίων Τ καὶ Υ δύο τμήματα ἐκ τῶν κεράτων πηλίνου ταύρου, τμήμα πυριατηρίου με ἐσωτερικὰ σχοινοειδῆ ἐξάρματα, τεμάχιον ἀνθρακος καὶ μικρὰ λεπίς ὀψιανοῦ. Εἰς ἔτι χαμηλότερον στρώμα τῆς ἐπιχώσεως, κατὰ τὸ κέντρον, συνελέγησαν πήλινον οὖς ζῶου, ἴσως ἐκ πλαστικοῦ ρυτοῦ, μικρότατον τεμάχιον λιθίνου ἀγγείου, μικρὰ λεπίς ὀψιανοῦ καὶ τεμάχιον κισήρεως. Πρὸ τοῦ παρίνου κατωφλίου, ἀμέσως πρὸς Ν. τῆς νοτίας γωνίας τοῦ δωματίου Ρ, παρηκολουθήθη πλακόστρωτον ἐκτεινόμενον πρὸς τὰ ΝΔ. μέχρι σειρᾶς λίθων, ἴσως ὑπολείμματος διαχωρίσματος· πέραν λοξῆς γραμμῆς τὸ πλακόστρωτον ἐφαίνετο κατεστραμμένον ἢ βεβυθισμένον· πλήρωμα ἐκ μικρῶν λίθων ἀπετέλει ἴσως ἐπεσκευασμένον τμήμα ἢ ὑπόστρωμα καταστραφέντος τμήματος τοῦ πλακοστρώτου. Πανταχοῦ ὑπὸ τὸ πηλόχωμα ἐνεφανίζετο τὸ ὑπόστρωμα ἐκ θλαστῶν χαλίκων, συναμείκτων με ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων. Ἐκ τούτου κατέστη πιθανὸν ὅτι τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῶν νοτίων δαπέδων καὶ διαχωρισμάτων τοίχων ἔχει καταστραφῇ. Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πλακοστρώτου συνελέγησαν μικρὸν τεμάχιον λιθίνου ἀγγείου, μικρότατον τεμάχιον χαλκοῦ, λεπίς ὀψιανοῦ καὶ δύο ἀπολεπίσματα. ΝΔ. τοῦ δωματίου Β, κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν γωνίαν, περισυνελέγησαν γεφυρόστομος προχοὴ παλαιοανακτορικῆς πρόχου με λευκὰς ταινίας ἐπὶ καστανεύθρου βάθους, πυρὴν καὶ μικροτάτη λεπίς ὀψιανοῦ. Εἰς τὴν δυτικὴν περιοχὴν τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ κτηρίου ἀνευρέθη μικρὰ τριποδικὴ χύτρα, ἐλλιπὴς τὴν μίαν πλευρὰν καὶ τοὺς πόδας καὶ τριγωνικὸς πούς μεγάλης χύτρας με ράχιν ἐμπιέστου σχοινίου.

Τῶν διαχωρισμάτων σφύζονται ἴσως μόνον τὰ θεμέλια· προκαταρκτικῶς οἱ χώροι κατὰ σειρὰν ἐκ Δ. πρὸς Ἀ. ἐχαρκτηρίστησαν με τὰ στοιχεῖα Αα, Ββ, Γγ, Δδ, Εε καὶ Ζζ. Ἀγνωστος εἰσέτι παραμένει ἡ διαμόρφωσις τοῦ κτηρίου Ν. τῶν διαμερισμάτων Ω καὶ Ωα. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ Δδ περισυνελέγησαν δισκοειδὲς ὑπόθεμα με γυριστὸν περιχέילωμα ἐκ ληνοῦ διὰ τὴν περισυλλογὴν τοῦ γλεύκους, με ἀνοικτὸν κρουνόν, διασφζόμενον κατὰ τὰ 2/3, ἀνάλογον, ἀλλὰ μεγαλύτερον, τοῦ ἀνευρεθέντος εἰς τὸ δωμάτιον Δ τοῦ Κτηρίου τῶν τριθύρων ἐπὶ τοῦ ΒΑ. λόφου καὶ μικρὸν δισκοειδὲς λίθινον πῶμα με ἀποκεκρουμένην τὴν

κομβιοειδῆ ἀπόφυσιν. Ἐκ τοῦ χώρου Ζζ προέρχεται παράδοξον πῆλινον ἀντικείμενον, διακοσμούμενον με χαρακτὰς τεθλασμένας, ἴσως μέρος τῆς καθέτου κεραίας διπλῶν ἱερῶν κεράτων.

ΤΟ ΙΣΧΥΡΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ
ΚΑΙ Η ΝΟΤΙΩΣ
ΤΟΥΤΟΥ ΠΕΡΙΟΧΗ

Κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφικὰς περιόδους εἶχεν ἀνασκαφῇ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐκτεταμένου καὶ με ἰσχυροὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους — ἐκ τούτου καὶ ἡ ὀνομασία του — τοῦ κτηρίου, κειμένου ἀμέσως δυτικῶς τοῦ

Κτηρίου Β. τῆς Ὀδοῦ λιμένος, ἔχοντος τὸν αὐτὸν προσανατολισμὸν καὶ διαχωρίζομένου ἀπὸ τούτου διὰ τῆς ἀνερχομένης ἀπὸ τῆς Ὀδοῦ λιμένος διακλαδώσεως (πίν. 168α)· ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης δύο εἰσοδοί, ἡ μία με ἐξωτερικὴν κλιμακίδα ἐπὶ ὑψομένης κρηπίδος, ἔδιδον εἰσόδον εἰς τὸ οἰκοδόμημα, ἐνῶ τρίτη εἰσοδος ἔδιδε προσπέλασιν ἐκ τοῦ ὑψηλοτέρου ἰσοπέδου. Ἡ ἀνασκαφὴ εἶχε προχωρήσει μέχρις ἐνὸς νοτίου ἰσχυροῦ, ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευασθέντος τοίχου, ὅστις περιώρισε τὴν ἀρχικὴν ἑκτασιν τῶν εἰς σειρὰν δωματίων Χ, Ψ καὶ Ω. Ἀρχικῶς εἶχεν ὑποτεθῆ ὅτι ἡ πρὸς Ν. πρόσοψις τοῦ κτηρίου θὰ ἦτο περίπου εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ προσθέτου ἀντερεισματικοῦ, τοῦ περιορίσαντος τὴν μικρὰν δημιουργουμένην κατὰ τὸ τέρμα τῆς Ὀδοῦ λιμένος πλατεῖαν LXVI καὶ ὅτι μέχρι ταύτης θὰ κατήρχοντο αἱ δύο πλευρίζουσαι τὸ κτήριο ὀδικαὶ διακλαδώσεις. Ἡ κατὰ τὸν Ν. χώρον τοῦ κτηρίου συνέχισις τῆς ἐρεύνης ἀπέδειξεν ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶχον ἀκριβῶς οὕτως. Ἀμέσως Ν. τοῦ πρώτου παχέος τοίχου ἀντιστηρίζεως, τοῦ διατέμνοντος τὰ δώματα Ω καὶ Ψ, ὑπῆρχε τὸ πλήρωμα λίθων ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεμορφώθησαν τὰ δάπεδα τῶν δωματίων τούτων, σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου καταστραφέντα κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀντερεισματικοῦ, θεμελιωθέντος ἐπὶ τοῦ ἀνερχομένου βράχου. Τὸ κτήριο περιωρίζετο πρὸς Ν. ὑπὸ τοίχου ἐπιμήκους προσόψεως, εἰς τὸν ὁποῖον ἐσχηματίζετο μικρὰ ἐξέχουσα γωνία, ἀπὸ τοῦ σημείου δὲ τούτου ἡ γραμμὴ τοῦ τοίχου ἔβαινε ἐλαφρῶς λοξῶς. Ἡ ΝΔ. γωνία ἐμορφοῦτο ἰσχυρῶς, ἀλλ' ἀπὸ ταύτης ἤρχιζε μία ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευασθεῖσα σειρὰ προχείρων προσκτισμάτων, τῶν ὁποίων τὸ μόνον στερεῶς κατεσκευασμένον με ἰσχυρὰ θεμέλια καὶ συναπτόμενον με τὸν κατερχόμενον τοῖχον τῆς δυτικῆς προσόψεως ἦτο τὸ ΝΑ. γωνιακὸν διαμέρισμα Γγ. Τὰ ἄλλα δύο πρόσθετα κατασκευάσματα, χαρακτηρισθέντα με τὰ στοιχεῖα Αα καὶ Ββ, οὔτε βαθέα θεμέλια οὔτε συμπαγεῖς τοίχους εἶχον καί, ὡς τελικῶς ἀπεδείχθη, κατεσκευάσθησαν ἐπὶ ἐπιχωσθείσης παλαιότερας πλακοστρώτου ὁδοῦ, λοξῶς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνατολικῆς διακλαδώσεως βαινούσης (πίν. 168β).

Τὸ δώματιον Ω φαίνεται ὅτι ἐξετείνετο μέχρι διαχωρίσματος κειμένου ὀλίγον πέραν τῆς μικρᾶς δημιουργουμένης εἰς τὴν Ν. πρόσοψιν γωνίας, πέραν δὲ τούτου ἐξετείνετο τὸ εὐμέγεθες, σχεδὸν τετραγωνικὸν διάμερισμα Ψ, με στηρίζοντα, ὅχι ἀκριβῶς κατὰ τὸ μέσον, κίονα, τοῦ ὁποίου ἡ βᾶσις εἶχε κατὰ τὴν

παρελθοῦσαν περίοδον ἀναφανῇ παρὰ τὸν ἰσχυρὸν ἀντερεισματικὸν τοῖχον. Εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τοῦ προσθέτου ἀντερεισματικοῦ καὶ τοῦ τῆς Ν. προσόψεως ὑπῆρχον εἰς βάθος καὶ παλαιότερα κτήρια, τῶν ὁποίων ἓν, σχηματίζον γωνίαν μεταξὺ καθέτων πρὸς ἄλληλα τοιχείων, ἀνεκαλύφθη ἀμέσως ἔξω τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ δωματίου Ψ. Ἦτο ἐστρωμένον διὰ πλακιδίων μετὰ κονιάματος καὶ κατ' ἀρχὰς ἐχαρκτηρίσθη ὡς ἀποθέτης. Εἰς τὸ ἐκ λίθων πλήρωμά του, παρὰ τὸ Ν. τοίχιον, ἀνεκαλύφθη τμήμα ἐκ τῶν μυκτῆρων καὶ τοῦ λαιμοῦ κεφαλῆς ταύρου, μέρος ρυτοῦ θαυμαστῆς ἐπεξεργασίας ἐκ χλωρίτου· ἐντὸς τῶν μυκτῆρων ὑπῆρχον ἐπενδύοντα φύλλα χρυσοῦ, τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἦτο εἰς τὴν θέσιν του, τὸ ἄλλο περισυνελέγη ἐκεῖ πλησίον (πίν. 169α-β). Ὁ Β. τοῖχος τοῦ στενεπιμήκους τούτου διαμερίσματος ἀνεφάνη ὑπὸ τὸν παχὺν ἀντερεισματικόν, ὀλίγον ἐσωτέρω. Ἐκ τῆς περιοχῆς τούτου, εἰς τὴν ἐπίχωσιν, συνελέγησαν πολλὰ τεμάχια ἀγγείων· περὶ τὸ ἥμισυ μέτρον ἀνατολικῶς τῆς θέσεως εἰς ἣν περισυνελέγη τὸ ρύγχος τοῦ ταύρου εἶχεν ἐγκτισθῇ εἰς τὸ τοίχιον τμήμα διμύζου ἐπὶ ποδὸς λύχνου ἐκ λευκοῦ λίθου, μὲ ἀναθύρωσιν εἰς τὸ περιχέλωμα καὶ μὲ γλωσσοειδεῖς κάτωθεν ἀποφύσεις ἀντὶ λαβῶν· τούτου διεσώθη σχεδὸν τὸ ἥμισυ. Παρ' αὐτὸν συνελέγη ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ ἔξω τῆς προσόψεως χώρου συνελέγησαν τμήμα λεπτοῦ λιθίνου ἀγγείου, πυρὴν λιθίνου σκεύους, χαλκᾶ ἐλάσματα ἐκ διαλυθέντος χαλκοῦ κυλινδρικοῦ σκεύους, λεπίς καὶ ἀπολεπίσματα ὀψιανοῦ, τμήμα ὁστοῦ ζώου καὶ ἀπηνθρακωμένα τεμάχια ξύλου. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως νοτίως τοῦ Ψ συνελέγησαν λαιμὸς καὶ χεῖλος εὐρυστόμου ἀγγείου, δύο μικρὰ τεμάχια λιθίνου σκεύους, δύο ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων ἡ μία μικρὰ σχεδὸν κυβικὴ καὶ ἡ ἄλλη τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου, κατὰ τὸ ἥμισυ διασωθεῖσα, λεπίς καὶ ἀπολεπίσματα ὀψιανοῦ καὶ τεμάχιον κισήρεως.

Παρηκολουθήθη καθαρισθεὶς ὁ νοτιώτερος παρὰ τὴν Ὀδὸν λιμένος καὶ κατὰ τὸν χώρον LXVI τοῖχος ἀντιστηρίζεως, ὁ ὁποῖος βαίνει καμπυλούμενος πρὸς τὴν περιοχὴν ἄνω τῶν δωματίων τοῦ λουτροῦ· οὐδαμοῦ ἐνεφανίσθη δίοδος ἢ ἄλλη σύνδεσις πρὸς τὴν δυτικὴν ὁδικὴν διακλάδωσιν· εἰς τὴν ἐπίχωσιν τούτου περισυνελέγησαν δύο ὀγκώδεις ἀγνῦθες τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου, ἡ μία φέρουσα ἐγχάρακτον γραμμὴν εἰς μίαν τῶν στενῶν πλευρῶν, καὶ μὲ ὀκτὼ κοκκίδας εἰς δύο σειρὰς μεταξὺ παραλλήλων γραμμῶν εἰς τὴν ἄλλην.

Εἰς τοὺς νοτίως τῆς προσόψεως διαμορφουμένους χώρους τὰ πρόχειρα οἰκοδομήματα (πίν. 168β) ἐσχηματίζοντο εἰς μὲν τὸν Αα εἰς μορφήν ἡμικυκλικοῦ ἀποθέτου, εἰς δὲ τὸν χώρον Ββ εἰς μορφήν στενεπιμήκους διαμερίσματος, ἀποτελεσθέντος διὰ σειρᾶς λίθων παρὰ τὴν πρόσοψιν· δὲν ἀποκλείεται ὅμως οἱ λίθοι οὗτοι νὰ ἔπесαν εἰς σειρὰν ἐκ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς προσόψεως· ἀντιθέτως τὸ κτίσμα Γγ ἀπεδείχθη στερεῶς κατεσκευασμένον εἰς μορφήν ὀρθογωνίου μὲ ἰσχυρὰς γωνίας διαμερίσματος, τοῦ Α. τοίχου ἀποτελοῦντος προέκτασιν

τοῦ ἰσχυροῦ τοίχου τῆς Ἀ. προσόψεως, ὅστις νῦν ἐκαθαρίσθη ἐπιμελῶς, ἀφαιρεθέντων τῶν μεγάλων ἐκ τῆς προσόψεως ταύτης καταπεσόντων λίθων. Ἀμέσως ὁμῶς πρὸς Ν. τοῦ διαμερίσματος τούτου εἶχε προσκτισθῇ προχείρως καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἄλλων νοτίων προσκτισμάτων ἕτερον στενεπίμηκες κτίσμα, τὸ Γγ. Διερχομένη κάτωθεν πάντων τούτων τῶν προχείρων προσκτισμάτων ἀνεκαλύφθη διακλάδωσις, τῆς ὁποίας τὸ πλακόστρωτον διεσώθη, βαῖνον λοξῶς, καὶ καταλῆγον εἰς εὐθέα κράσπεδα, ἰδίως κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτῆς τμήμα, ἐνῶ τὸ ἀνατολικώτερον κατεστράφη ἐν μέρει κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ προσκτίσματος Γγ (πίν. 170-171). Εἰς τὸ Αα ὁ Δ. τοῖχος ἀπετελέσθη ἀπλῶς ἐκ λίθων εἰς σειρὰν τοποθετημένων. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ Ββ ὑπῆρχον ἄφθονα ὄστρακα καὶ τεμάχια ἀγγείων τῆς MM IIIB-ΥM IA περιόδου καὶ μετὰ αὐτῶν ἀνευρέθησαν δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, γλωσσοειδὲς τεμάχιον ἐκ ποδὸς τριποδικῆς κεκονιαμένης τραπέζης προσφορῶν, κερατοειδὲς πῆλινον τεμάχιον μὲ κεντρικὴν νεύρωσιν, ἴσως ἐκ λαβῆς σκεύους, λεπίς ὀψιανοῦ καὶ τεμάχιον ἀνθράκος.

Εἰς τὸν ἀβαθῆ ἀποθέτην τοῦ στενεπιμήκου Ν. τῶν δωματίων Ψ' καὶ Χ χώρου προῆλθε τὸ ὀπίσθιον μόνον τμήμα πηλίνου ζωδίου. Πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ ἀποθέτου συνελέγησαν τμήματα εὐρείας ἐλλειψοειδοῦς λεκάνης μὲ ἀναθύρωσιν περὶ τὸ χεῖλος, πλατεῖαν πρόχυσιν κοσμουμένην κύκλῳ μὲ ἐμπέστον σχοινίην διακόσμησιν καὶ μὲ δύο τοξοειδεῖς λαβάς, ὡς καὶ ἀπόφυσιν κατὰ τὸ ὀπισθεν μέρος. Ἐκεῖθεν προέρχονται ἐπίσης λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ μικρὰ τεμάχια ἀνθράκων. Εἰς τὸ στενεπίμηκες διαμέρισμα μὲ τὸν ἀποθέτην ἀνευρέθη χαλκοῦς ὀπεὺς τετραγώνου τομῆς μὲ στενὸν αὐλὸν στερεώσεως ξυλίνης λαβῆς. Ὅτι διὰ πληρώματος λίθων ἐπεζητήθη ἡ κατασκευὴ ὑψηλοτέρου δαπέδου εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ ἐφαίνετο ἐκ τῶν προεξεχόντων λίθων τῆς κρηπίδος τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως καὶ ἐκ τοῦ ἀνευρεθέντος ὕλικου. Τὸ πλακόστρωτον ἀπετελέσθη ἐκ κυανιζόντων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκανονίστων πλακῶν καὶ μόνον κατὰ τὸ στενωτέρον τμήμα τῆς Δ. γωνίας τοῦ Γγ διεστρώθησαν δύο κανονικαὶ πλάκες ἐκ λευκάζοντος λίθου. Ἡ πλακόστρωτος ὁδὸς ἐπλαισιόυτο ὑπὸ σειρᾶς πλακῶν καὶ πρὸς τὴν πρόσοψιν εἶχε διαμορφωθῇ ρεῖθρον. Καὶ ἐκτὸς τῆς στρώσεως τῆς ὁδοῦ, πρὸς τὸν πρόσθετον νότιον τοῖχον, ὑπῆρχε πλήρωμα λίθων διὰ κατασκευὴν δαπέδου.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ διαμερίσματος Γγ περισυνελέγησαν βαθεῖς ἄωτος κύαθος, ἄωτα κωνικὰ κύπελλα καὶ τμήματα κυάθων, τμήματα εὐμεγέθων ἀγγείων, σφαιρικὴ πρόχους, χοανοειδὲς σκεῦος, ἴσως πυριατήριον, τριφυλλόστομος πρόχους, τρίβαθμος πηλίνῃ βάσις διπλοῦ πελέκεως, μὲ ὀπὴν στερεώσεως τοῦ στείλειου, τμήμα ἀγωγοῦ διατομῆς ἀνεστραμμένου Π ἐκ πηλοῦ, τμήμα ἐκ τοῦ χείλους καὶ τῆς παρειᾶς ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου καὶ λεπίς ὀψιανοῦ. Ἐκ τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως τοῦ αὐτοῦ χώρου περισυνελέγησαν ὄστρακα ἀγγείων μὲ παπυροειδῆ φυτά, τμήμα πυράννου μὲ λεπτὰ κολλύρια εἰς τὸν

πυθμένα διὰ τὸν ἀερισμὸν τῶν ἀνθρώκων, ἄνωτά τινα, κωνικὰ κύπελλα, μελανο-
 γάνωτον στόμιον ραμφοστόμου πρόχου μετρεῖς ἡλομόρφους ἀποφύσεις, τεμά-
 χια λευκοῦ κονιάματος, ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ, τεμάχιον ἀνθρακος καὶ ὀστᾶ
 ζώου. Κατὰ τὴν Ν. γωνίαν ἀνευρέθη ἡμικυκλικὸν περιτοίχισμα ἐστίας ἢ ἀπο-
 θέτου καὶ ἐντὸς αὐτοῦ σκάφη ὀρθογώνιος ἐκ πωρολίθου, μᾶλλον ἀκανόνι-
 στος (πίν. 172α). Κατὰ τὸν ΒΔ. τοῖχον ὑπῆρχεν εἶδος κρηπίδος ἢ θρανίου. Τὸ
 δωματίον ἐχρησιμοποιήθη, φαίνεται, ὡς ἐργαστήριον, διότι ἀνευρέθησαν ἐπί-
 σης δύο κυρτοὶ λίθοι τριβείων καὶ ραβδοειδῆς κυρτεπίπεδος ἀκὸνῃ σμύριδος· μετ'
 αὐτῶν περισυρλέγη κοῦλον πῆλινον πωμάτιον μετρεῖς τοξοειδῆ ἐσωτερικὴν λαβήν.
 Πρὸς τὴν Δ. γωνίαν ἀνεκαλύφθη (πίν. 172β) ὀλόκληρος σωρὸς ἁγίων κω-
 νικῶν κυπέλλων, τοῦλάχιστον 70, τῶν ὁποίων 15 ἀκέραια, δωδεκάς κυάθων,
 καὶ τμήματα εὐμεγέθων ἀγγείων, τὸ ἄνω ἡμισυ πρόχου μετρεῖς τριφυλλοὺς στόμιον,
 μικρὸν κωνικὸν ἀγγεῖον εἰς σχῆμα κάδου ἢ καλάθου μετρεῖς ἐκκλινόν στενὸν περιχέ-
 λωμα, τμήματα δύο εὐρυστόμων στάμνων μετρεῖς τοξοειδεῖς λαβάς, δύο τεμάχια
 σκεύους ἰσχυρῶς διαβεβρωμένου ἐκ σιδηροῦχοι λίθου, τέσσαρες ἀγνῶτες, μία τοῦ
 γλωσσοειδοῦς, δύο τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου καὶ μία τοῦ πυραμιδικοῦ,
 μικρὸν λοπάδιον, ὀλμοειδῆς λίθος ἄνω τετρημένος, ἴσως χρησιμοποιηθεῖς
 ὡς ἄγκυρα, πυθμὴν λιθίνου διαβεβρωμένου ἀγγείου, εὐρὺ λεκανίδιον ἢ βαθεῖα
 λοπάς μετρεῖς τοξοειδεῖς ἐπὶ τοῦ χεῖλους λαβάς, διακοσμουμένη μετρεῖς ἐρπύζοντα κισ-
 σόφυλλα βλαστάνοντα ἐκ κυματιστοῦ στελέχους ἐπ' ὠχρολεύκου ἐπιχρίσμα-
 τος, τέλος πυρὴν ὀψιανοῦ. Βορείως τοῦ γωνιακοῦ περιφράγματος εἶχε βυθισθῇ εἰς
 τὴν κάτω ἐπίχωσιν τὸ ἄνω μέρος πιθίσκου, τοῦ ὁποῦ ἐθραύσθη τὸ περιχέ-
 λωμα· παρεῖχε τὴν ἐντύπωσιν συλλεκτῆρος. Κάτω αὐτοῦ ἦτο ὁ φυσικὸς βράχος.
 Πρὸς τὴν παρερχομένην πρὸ τοῦ Γγ ἀρχικὴν ὁδὸν ἔφερε πρὸ τῆς οἰκοδομήσεως
 τοῦ προσκτίσματος Γγ θύρα, ἣτις μετὰ ταῦτα ἡχρηστεύθη τοιχισθεῖσα. Καὶ
 τοῦ προσκτίσματος τούτου οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι ἔβαινον ἐπὶ ἐπιχώσεως ὅχι
 μεγάλου πάχους. Τελικῶς τὸ μεγαλύτερον μέρος κατηδαφίσθη, ἵνα καταστῇ
 δυνατὴ ἡ ἔρευνα τοῦ κατωτάτου στρώματος. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ταύτην περισυ-
 ελέγη πυρὴν ἐλαιόχρου στεατίτου, ἐνῶ εἰς τὸ κατώτατον τοῦ Γγ ἀνευρέθησαν
 τεμάχια βάσεως λιθίνου ἀγγείου, ὀδοῦς καὶ ἀστράγαλος ζώου. Εἰς τὸ κατώτα-
 τον στρῶμα τοῦ Γγ ἀνεφάνη θεμέλιος τοῖχος καὶ ἄλλος στενὸς παράλληλος εἰς
 μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ προηγουμένου, δημιουργῶν μετ' αὐτοῦ ἀγωγὸν
 ἀποχετεύσεως· κατὰ τὴν κατασκευὴν τούτων κατεστράφη τμήμα τῆς πλακο-
 στρώτου ὁδοῦ, τῆς ὁποίας διεσώθησαν μόνον αἱ τελευταῖαι πλάκες κατὰ τὴν
 συνάντησιν μετ' τὴν ἀνατολικὴν κατερχομένην διακλάδωσιν καὶ ἡ κρηπίς τοῦ
 ἀντερεισματικοῦ τοίχου τῆς παρυφῆς (πίν. 171). Κατὰ τὴν καθαίρεσιν τῶν
 προχείρων προσκτισμάτων τοῦ χώρου Ββ, τὸ τοίχιον ἀντιστηρίξεως τῆς ὁδοῦ
 ἀνευρέθη κατὰ τὸ μέσον κατεστραμμένον. Ἐκ τῆς παραμεινάσης ἐπιχώσεως
 προῆλθον ἄνωτον κωνικὸν κύπελλον, εἰδωλόσχημον ἀντικείμενον, τμήμα πα-
 ρειᾶς καὶ λαβῆς ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου, μικρὸς ὀδοῦς κάπρου καὶ τεμάχια

ἄνθρακος. Πέραν τοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον διαλυθέντος νοτίου τοίχου ἀντιστηρίξεως ὁ βράχος ἐπιπολάζει. Εἰς τὸ στρῶμα δαπέδου τοῦ χώρου Αα συνελέγη τμήμα παρειᾶς ἀγγείου ἐκ πρασίνου λίθου καὶ κατὰ τὸν τοῦχον ἀντιστηρίζεως πύς πηλίνου ζωδίου.

Τῆς ἀνατολικῶς τοῦ ἰσχυροῦ κτηρίου ἀνερχομένης ὁδοῦ, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν μεγάλων καταπεσόντων λίθων, ἀνεφάνησαν συνολικῶς ἑπτὰ βαθμίδες, τῶν ὁποίων τινὲς εἶναι πλατεῖαι, προσλαμβάνουσαι τὴν μορφήν κεκλιμένων ἐπιπέδων (πίν. 173α). Ἡ δευτέρα ἐκ τῶν κάτω ἐκτείνεται καὶ συνδέεται μὲ τὴν λοξῶς βαίνουσαν πλακόστρωτον διακλάδωσιν Ν. τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, διερχομένην ὑπὸ τὸ πρόσθετον πρόχειρον κτίσμα Γγ, εἰς τὴν κατωτάτην ἐπίχωσιν τοῦ ὁποίου συνελέγη λίθος κεκαυμένος, μικρὸν λοπάδιον καὶ τὸ $1/3$ διμύζου λύχνου μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος ἐκ λευκάζοντος λίθου. Αἱ δύο ἐπόμεναι βαθμίδες ἦσαν ἐκ ψαμμολίθων. Μία ζώνη, περίπου τὸ $1/3$ τοῦ συνολικοῦ πλάτους, πρὸ τῆς Δ. προσόψεως τοῦ Κτηρίου Β. τῆς Ὁδοῦ λιμένος εἶχε πάθει ἰσχυρῶς ἐκ καταπεσόντων λίθων τῆς προσόψεως εἰς προγενεστέραν, ὡς φαίνεται, καταστροφὴν καὶ εἶχε γίνεи ἐνιαχοῦ ἐπιδιόρθωσις διὰ μικροτέρων λίθων. Ἡ συνάντησις τῶν τριῶν ὁδῶν ἔξω τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου ἐγένετο ἐξ ἀρχῆς, κατὰ τὴν τελευταίαν ὅμως φάσιν κατεσκευάσθη τὸ πρόσκτισμα Γγ, ἵσως ὡς ἀντέρεισμα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γωνίας, καὶ ἐπεξετάθη διὰ προσθήκης σειρᾶς πλακῶν ἢ πρώτῃ κατωτάτῃ βαθμίδι τῆς κλιμακωτῆς ὁδοῦ. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς ὁδοῦ συνελέγη ὀγκώδης παραλληλεπίπεδος ἀγνύς.

Ἀριστερὰ τῆς ἀνερχομένης ὁδοῦ ὑπάρχει μέγας λίθος ὀρθογωνίου κρηπίδος, ἵσως βάσις θωρακίου, τὸ ὅποῖον συνεχίζετο μὲ σειρὰν ἐκ κυανῶν λίθων. Κατὰ τὴν γωνίαν διετηρήθη ὑπόστρωμα μόνον ἐξ ἀσβέστου. Εἰς τὴν ἐκεῖ ἐπίχωσιν περισυνελέγη τμήμα κυλινδρικοῦ ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῶν βαθμίδων τῆς ὁδοῦ προῆλθε μικρὸν τεμάχιον σκεύους ἐκ μέλανος λίθου, μὲ σχεδὸν παραλλήλους στολιδώσεις, ἵσως ἐκ ρυτοῦ μορφῆς τρίτωνος ἢ ἐξ ἀγγείου μὲ λοξὴν πρόχυσιν.

Μία ἐπὶ πλεόν διακλάδωσις ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸ τέρμα τῆς Ὁδοῦ λιμένος, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ὑπῆρχεν, ὡς φαίνεται, ἡ παλαιότερα εἴσοδος ἢ κατεύθυνσις τοῦ ἤτοι ἐκ Β. πρὸς Ν., σχεδὸν παράλληλος τοῦ ὀλίγα μέτρα δυτικώτερον παραλλήλου ὁχετοῦ τοῦ χώρου LXVI.

ΚΤΗΡΙΟΝ ΑΠΟΘΕΤΩΝ
ΚΕΡΑΜΕΙΚΗΣ

Τὸ κτήριο τοῦτο εἶχεν ἤδη ὀλοκληρωτικῶς ἀνασκαφῇ καὶ μόνον συμπληρωματικαὶ διασφαητικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο (πίν. 173β). Εἰς τὸ νότιον δωμάτιον Ζ ὑπὸ τὸ χαλικωτὸν δάπεδον ἀνεκαλύφθη τὸ κάτω ἡμισυ εὐμεγέθους ἀγγείου, ἵσως στάμνου παρομοίας ἐκείνων αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀνακαλυφθῇ εἰς τὸ γειτονικὸν δωμάτιον Η. Οὐδὲν ἕτερον εἰς τὴν χαμηλὴν ταύτην ἐπίχωσιν ἀνευρέθη πλὴν λεπίδος ὀψιανοῦ.

Κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ κτηρίου καὶ παρὰ τὸν ἀποχετευτικὸν ἀγωγὸν καὶ τὸ φρεάτιον νοτίως τοῦ δωματίου Λ ἐμορφουτο εἶδος ὀρθογωνίου κόγχης, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας διήρχετο τοῖχος βαίνων ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., ἐν μέρει ὑπὸ τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως. Ὁ τοῖχος οὗτος προφανῶς ἀνήκει εἰς τὸ σύστημα τῶν μικρῶν δωματίων τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων, τὰ ὁποῖα λόγῳ τῆς ἀφθόνου ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρεθείσης κεραμεικῆς ὠνομάσθησαν ἀποθέται.

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟΙ
ΑΠΟΘΕΤΑΙ ΤΗΣ
ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΒΡΑΧΟΥ

Εἰς τὸν ἀποθέτην α διελύθησαν αἱ ομάδες τῶν πλακῶν καὶ λίθων κατὰ τὴν Β. καὶ τὴν Ἀ. πλευρὰν, ἀφοῦ τελικῶς ἀπεδείχθη ὅτι ὁ κλειὸν πρὸς Ἀνατολὰς τοῖχος ἦτο ὁ ὑπὸ τὴν κόγχην τῆς γειτονικῆς προσόψεως τοῦ Κτηρίου ἀποθετῶν κεραμεικῆς διερχόμενος, αἱ δὲ πλάκες ὅτι ἀνῆκον εἰς νεοανακτορικὴν στρώσιν. Μεταξὺ τοῦ Β. τοίχου καὶ τοῦ Ἀ. δημιουργεῖται διόδος πρὸς ἄλλα βορειότερον κείμενα δωμάτια, ἐν μέρει καταστραφέντα κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν νεοανακτορικῶν κτισμάτων. Οὕτω πρὸς τὴν ἀνατολ. πλευρὰν ἀπεκαλύφθη σειρὰ μικρῶν ἀγγείων, ἀναλόγου χαρακτῆρος πρὸς τὰ ἤδη περισυλλεγέντα, ἐνῶ πολὺ ὀλιγώτερα συνελέγησαν παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ ἀποθέτου καὶ τὸν ἀνατολικὸν τῆς κόγχης. Οὕτω συνελέγη μία ομάδα — περὶ τὰ 20 — κυπέλλων, μονῶτων ἢ ἁώτων, τινῶν τοῦ τύπου τῶν tumblers, ὀλίγα τινὰ μὲ κυρτούμενα τοιχώματα, μὲ ἐπίχρισμα ἀνοικτόν, καστανέρυθρον, καστανομέλαν, κεραμόχρουν, τεφρὸν ἢ μέλαν καὶ διακόσμησιν δι' ἀνοικτοῦ χρώματος λευκὴν ἢ ἐρυθρὰν ταινιῶν, κλαδίσκων, λοξῶν ζωνῶν κλπ. Ἐν τῶν tumblers ἔφερε διακόσμησιν ἐρυθρῶν κηλίδων ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους. Ἄλλο κύπελλον εἶχεν ὑπερυψωμένας τοῦ χείλους λαβάς· ἱκανὰ ἦσαν ἐλλιπῆ, ὡς ἐν μὲ πλατείας καὶ λεπτὰς περιθεούσας ταινίας. Ἀνάλογα, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγώτερα ἀνεφάνησαν ὑπὸ τὰς ἀφαίρεθείσας πλάκας, καὶ μετ' αὐτῶν καδόσχημον ἢ εὐρύστομον σταμνοειδὲς μὲ ἐπιμήκεις ἀποφύσεις ἀντὶ λαβῶν. Ἐκ τῆς κόγχης περισυνελέγη ἡμισφαιρικὸν κύπελλον μὲ κυρτὰς ταινίας καὶ σφαιρικὸν ἀγγεῖον μὲ περιχεῖλωμα κυλινδρικόν. Εἰς ὑψηλότεραν ἐπίχωσιν συνελέγησαν τὸ ἄνω μέρος ἀμφορίσκου μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον καὶ δισκοειδῆ ἀναθύρωσιν κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαμποῦ καὶ δύο λεπίδες ὀψιανοῦ· μία ἐπὶ πλεον συνελέγη κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν.

ΤΑ ΚΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ
ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΚΤΗΡΙΟΥ
ΤΟΥ ΠΥΡΓΙΣΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ
ΛΟΞΟΥ ΚΤΗΡΙΟΥ

Παρὰ τὰς καταβληθείσας κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφικὰς περιόδους προσπάθειάς δὲν εἶχε κατορθωθῆ νὰ διακριβωθῇ ἡ μορφή τοῦ ὅλου οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τῆς περιοχῆς μεταξὺ τῶν ὡς ἄνω δύο κτηρίων καὶ τὸ σύστημα τῶν μεταξὺ τῶν κτηρίων διόδων, καίτοι ἐγένοντο ὑποθέσεις περὶ τούτων. Αἱ δυσχέρειαι προέκυπτον ἐκ τῆς κατὰ τμήματα καταστροφῆς εἰς τὸν τομέα τοῦτον, ἐκ τῆς

συνυπάρξεως κτισμάτων ἀνηκόντων εἰς διαφόρους περιόδους καὶ ἐκ τῶν προχείρων ἀντερεισματικῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεκράθησαν ἐπὶ τῶν κυρίων κτισμάτων. Μετὰ τὴν καθάραισιν τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῶν τελευταίων, μάλιστα κατὰ τὸ Ἀ. κράσπεδον τοῦ Λοξοῦ κτηρίου καὶ κατὰ τὴν παρὰ τὸ Κτήριον τοῦ πυργίσκου ἄνοδον, ἀνεφάνη εὐκρινῶς ὁ ἀντερεισματικὸς τοῖχος τῆς πλακοστρώτου ἡμικαταστραφείσης ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ Λοξοῦ κτηρίου μέχρι τῆς Β. τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου ἔβαινε ἐλαφρῶς καμπυλουμένη, διερχομένη ἄνω παλαιότερων κτηρίων, τὰ ὁποῖα ἐπεχώσθησαν, καὶ συνέχιζε τὴν πορείαν τῆς μετὰ τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς καὶ τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου. ΝΔ. τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθησαν διαμερίσματα ἀνήκοντα εἰς τὸ συγκρότημα τῶν Κτηρίων ἄνω τῆς περιοχῆς τοῦ μαγειρείου. Εἰς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον κατέληγεν οὗτος ὑπῆρχον αἱ δύο πώριναι βαθμίδες, αἱ ὁποῖαι ἔδιδον ἄμεσον προσπέλασιν εἰς τὴν πλακόστρωτον ὁδόν· ἡ ἐκ τῆς χρήσεώς των φθορὰ ἦτο ἐμφανής, μάλιστα εἰς τὴν ἀνωτέραν, ἡ ὁποία ἐκατέρωθεν εἶχε δύο ἐξέχοντας κυβολίθους, ὡς ἐὰν κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπῆρχον παραστάδες θύρας. Ἀμέσως πρὸ τῶν δύο βαθμίδων ὑπῆρχεν ἄλλη ἐξ ἄσβεστολίθου καὶ κατωτέρω ἠκολούθει ἐπικλινῆς στρῶσις χαλिकासβέστου, ἡ ὁποία ἔφερεν, ἴσως καὶ διὰ δευτέρου κεκλιμένου ἐπιπέδου, εἰς τὰς δύο ἑλλιπῶς διασωθείσας λοξὰς πωρίνας βαθμίδας τῆς ἀρχῆς τῆς ἀναβάσεως. Διακρίνεται ἡ θέσις καὶ τὸ ὑπόστρωμα δευτέρου πελεκητοῦ πωρολίθου συμπληροῦντος τὸ πλάτος τῆς μιᾶς τῶν βαθμίδων τούτων· ὁ βράχος ἐπιπολάζει ἐκατέρωθεν καὶ πρὸς Ν. τῶν βαθμίδων, καὶ ἐκ τούτου καθίσταται φανερόν ὅτι δὲν ὑπῆρχον ἄλλαι, ἀλλὰ μόνον στρῶσις ἐκ χαλिकासβέστου κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξαφανισθεῖσα. Κατὰ τὴν διάλυσιν τῶν προσθέτων ἀντερεισματικῶν τοίχων περισυνελέγησαν τὰ ὑπ' αὐτοὺς ὀστρακα. Μεταξὺ αὐτῶν ἀνευρέθη πυραμιδικὴ ἀγνὺς μὲ σφηνοειδῆ ἐγκοπὴν καὶ δύο τρήματα ἐξαρτήσεως. Ὁ περιορίζων τὴν ἄνοδον πρὸς Δ. τοῖχος, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., παρηκολουθήθη καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἀπέτελει ἐπίσης τὸ ὅριον τῶν Κτηρίων ἄνω τῶν διαμερισμάτων τοῦ μαγειρείου. Εἰς τὴν ἐπίχωσίν του περισυνελέγησαν πῆλινον σωληνωτὸν ἀντικείμενον, ἀλλὰ μὲ κεντρικὴν ὀπὴν ὅχι διαμπερῇ, ἴσως ἐκ λαβῆς ἢ ποδὸς σκεύους, τμήμα λοπάδος μέσου πάχους ἐκ μέλανος λύχνου, τὸ 1/4 περίπου διμύζου λίθου μὲ ἐπίπεδον περιχέλωμα ἐκ μέλανος λίθου, διασῶζον μέρος τῆς μύξης, καὶ πεταλόσχημος ἀγνὺς μὲ ἐν τρήματι ἐξαρτήσεως, ἄλλη ὀγκώδης ἀγνὺς παραλληλεπίπεδος καὶ ἄλλη τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου, ὡς ἐπίσης μέρος εὐρέος μελαμβανοῦς κυπέλλου (τὰ τρία τελευταῖα περισυλλεγένητα παρὰ τὸν ΒΔ. τοῖχον τῆς διαβάσεως).

ΤΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ
ΒΑ. ΤΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ
ΤΟΥ ΜΑΓΕΙΡΕΙΟΥ

Μὲ τὴν κατεδάφισιν τῶν προχείρων ἀντερεισματικῶν τοίχων τοῦ τομέως μεταξὺ τοῦ Λοξοῦ κτηρίου καὶ τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου κατέστη δυνατὴ ἡ πλήρης ἐξερεύνησις τοῦ βορειοτέρου τμήματος τοῦ συγκροτήματος τοῦ κειμένου ΒΑ. τῶν διαμερισμάτων τοῦ μαγειρείου. Τοῦ συγκροτήματος τούτου εἶχεν ἀνασκαφῇ τὸ μεγαλύτερον μέρος περιλαμβάνον τὰ διαμερίσματα ὑπὸ στοιχεῖα α - σ. Τρία ἄλλα εὐρύχωρα διαμερίσματα ἤλθον εἰς φῶς, τὰ τ, υ, φ, τῶν ὁποίων περιμετρικοὶ τοῖχοι ἦσαν ὁ τοῖχος ἀντιστηρίζεως τῆς ἡμικαταστραφείσης ὁδοῦ, ὁ ΒΔ. τοῖχος τῆς παρὰ τὸ Κτήριο τοῦ πυργίσκου ἀνόδου καὶ ἡ ΒΑ. πλευρὰ τῶν δωματίων π, ρ καὶ σ. Δύο τοῖχοι λοξῶς καὶ ἀκτινωτῶς βαίνοντες διήρουν τὸν Β. τοῦτον χώρον εἰς τρία εὐρέα διαμερίσματα, τὰ ὅποια καθ' ὅλας τὰς προκυψάσας ἐνδείξεις ἔδει νὰ ἦσαν ὑπαιθρα. Πράγματι οὐδὲν ἐνδιάμεσον στήριγμα ἀνευρέθη καὶ ὁ βράχος βαίνει ἐπικλινῶς ἀνερχόμενος πρὸς τὰ ΒΑ. οἱ ἐνδιάμεσοι τοῖχοι εἶναι, ὡς φαίνεται, ὑπολείμματα παλαιότερων κτηρίων τῶν παλαιονακτορικῶν χρόνων, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῆς κεραμεικῆς τοῦ κατωτέρου στρώματος παρὰ τούτους, τὰ δὲ ἀνοίγματα ἐπικοινωνίας, πάντα πρὸς τὸ βόρειον τμήμα, εἶναι εὐρέα καὶ δὲν ἀποτελοῦν πραγματικὰς θύρας. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ τμήμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπεκονώνει μὲ τὸ ὑπόλοιπον συγκρότημα, ἦτο κατὰ τὴν Ν. γωνίαν καὶ εἰς ταύτην διεσώθη τὸ ὑπόστρωμα τοῦ κατωφλίου καὶ ἡ ὑπὸ μορφὴν βαθμίδος πρὸ ταύτης πωρολιθικὴ πλάξ. Τὰ διαχωρίσματα δὲν διετηρήθησαν καλῶς καὶ τοῦ μεταξὺ τῶν χώρων τ καὶ υ τὸ νότιον τμήμα ἐσώθη μόνον κατὰ τὰ θεμέλια. Εἷς τινὰ σημεῖα, μάλιστα εἰς τὰ διαμερίσματα φ καὶ υ, ἐσφύζετο ἡ ἐκ μικρῶν κυανῶν θαλασσίων χαλίκων στρώσις τοῦ δαπέδου, προφανῶς ἐκ χαλिकासβέστου. Πλὴν τῶν ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων, κατὰ τὸ πλεῖστον παλαιονακτορικῶν χρόνων, ἐλάχιστα ἄλλα εὐρήματα ἐγένοντο εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ὡς δύο ἀγνῶτες τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου.

Ἐκ τῶν ἄλλων διαμερισμάτων τοῦ συγκροτήματος μόνον τὸ παρὰ τὴν ἄνδον λ ἐκ τοῦ μαγειρείου δωματίου κ εἶχεν ἀνάγκην περαιτέρω διερευνήσεως. Κατὰ τὴν πρὸ ἐτῶν ἀνασκαφὴν τοῦ στρώσις πλίνθων παρὰ τὸν ΝΑ. τοῖχον ἐξελήφθη ὡς τμήμα στρώσεως τοῦ δαπέδου, δι' ὃ δὲν ἀνεζητήθη βαθύτερον τὸ πραγματικὸν δάπεδον. Εἶχεν ὅμως παρατηρηθῇ ὅτι εἰς τὸν ΝΔ. τοῖχον ὑπῆρχε κονίαμα, τὸ ὁποῖον κατήρχετο πολὺ χαμηλότερον τῆς στρώσεως τῶν πλίνθων. Προφανῶς αἱ πλίνθοι εἶχον πέσει ἐκ τοῦ πλινθίνου τοίχου, διαστρωθέντες ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως. Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ ἐκκενωθῇ τὸ δωμάτιον μέχρι τοῦ πραγματικοῦ δαπέδου του. Μέγα μέρος τῆς ἐπιχώσεως εἶχε πυρρὸν χρῶμα λόγῳ τῶν ἐντὸς αὐτῆς διαλυθεισῶν κεκαυμένων πλίνθων. Τὸ δάπεδον ἐκαλύπτετο ὑπὸ μέλανος κεκαυμένου στρώματος μικροῦ σχετικοῦ πάχους, ὅχι ἀνωτέρου τοῦ 0.30 μ. Ἡ καῦσις ἐφαίνετο ἐντονωτέρα κατὰ τὴν ΒΑ. πλευράν, ὅχι μακρὰν τῆς εἰσόδου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεκαλύφθη τὸ ὑπόστρωμα τοῦ κατω-

φλίου. Ὁ λόγος ἀπεκαλύφθη ὅταν παρὰ τὸν τοῖχον καὶ σχεδὸν ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἀνεκαλύφθη ἀγγεῖον εἰς σχῆμα ὑψηλοῦ πρὸς τὰ κάτω διευρυνομένου καὶ μὲ ἐπιπεδούμενον πυθμένα ἀλαβάστρου, μὲ πρὸς τὰ ἔξω ἐκκλῖνον χεῖλος, ἐν μέρει ἀποκρουσθέν, ἐξ ἀραγωνίτου (πίν. 174α). Τὸ ἀγγεῖον ἦτο εἰς τὴν θέσιν του κεκλιμένον, ἀλλ' ἐρρωγὸς ἐκ τῆς ἰσχύος τοῦ πυρός, τροφοδοτηθέντος, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ ἐντὸς τοῦ ἀγγείου ἀποταμιευθέντος ἐλαίου, ἴσως ἀρωματικοῦ. Ἡ ὑπόθεσις περὶ ἀρωματικοῦ ἐλαίου ἐφάνη ὅτι ἐπεβεβαιούτο ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως παρὰ τὸ ἀγγεῖον δύο μικρῶν ἀρυτῆρων ἐξ ἀργύρου, τοῦ ἐνὸς μὲ κυρτούμενον κομφὸν στέλεχος, τοῦ ἄλλου μὲ ἰσχυρότερον, ἀναδιπλούμενον, καταλήγον εἰς διπλὴν κρινοειδῶς διανοιγομένην σπεῖραν. Τοῦ ἐνὸς τὸ ἡμισφαιρικὸν δοχεῖον διεσώθη ἱκανοποιητικῶς τοῦ δευτέρου μόνον εἰς διαβεβρωμένα τεμάχια. Εἰς τὸ κεκαυμένον στρώμα ἀνεφάνησαν πολλὰ τεμάχια κεκαυμένων ξύλων. Κατὰ τὸν ΝΔ. τοῖχον, περὶ τὸ μέσον, δύο ὄρθιαι πλάκες περὶ ἐπίπεδον στρώσιν πλακιδίων ἀπετέλουν εἶδος ἐστίας μὲ ἀνοιγμα τροφοδοτήσεως ἐκ ΒΔ. Ἀλλ' οὔτε ἄνθρακες οὔτε σκευὴς τι εὑρέθη εἰς τὴν ὑποτιθεμένην ἐστίαν· ἴσως νὰ ἦτο χῶρος διαφυλάξεως ἀντικειμένων. Ἡ χρῆσις τοῦ δωματίου ἴσως ἦτο συναφῆς μὲ τὸ ἀνευρεθὲν ἀλάβαστρον μὲ τοὺς ἀργυροῦς ἀρυτῆρας, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο προσδιοριστικὸν ταύτης ἀνευρέθη ἐντὸς αὐτοῦ· συνελέγησαν μόνον ὀλίγα ὄστρακα, κυρίως πρὸς τὴν θύραν, τμῆμα τετραώτου πιθαμφορέως καὶ λεπίσδψ ιανοῦ.

Ἐξω τοῦ δωματίου κ. κατεβλήθη προσπάθεια νὰ καθαρισθῇ τὸ ἰσόπεδον προσπελάσεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήρχετό τις ἐκ τοῦ μαγειρείου διὰ ξυλίνης, ὡς φαίνεται, κλιμακίδος — διεσώθη ἐκεῖ μόνον ὁ ἀνερχόμενος βράχος — καὶ τῶν περαιτέρω βαθμίδων ἀνόδου πρὸς τὰ ἄλλα διαμερίσματα τοῦ συγκροτήματος. Διεσώθησαν λίθοι τινὲς εἰς σειράς, ἀποτελοῦντες τὸ ὑπόστρωμα τινῶν τῶν βαθμίδων. Τὸ ἀνώτερον ὅμως τμῆμα τῆς κλιμακωτῆς ταύτης προσβάσεως, ἡ ὁποία ἔφθανεν, ὡς φαίνεται, μέχρι τοῦ κεντρικοῦ αὐλιδίου - φωταγωγοῦ, κατεστράφη, ὁμοῦ μετὰ τοῦ πλευρίζοντος ΝΑ. τοίχου, ὁ ὁποῖος ἦνοῦτο ἴσως εἰς γωνίαν μετὰ τοῦ προέχοντος ἐκ τοῦ δωματίου σ. τοιχίου.

ΚΤΗΡΙΟΝ ΒΑ. ΤΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ ΤΟΥ ΛΟΥΤΡΟΥ

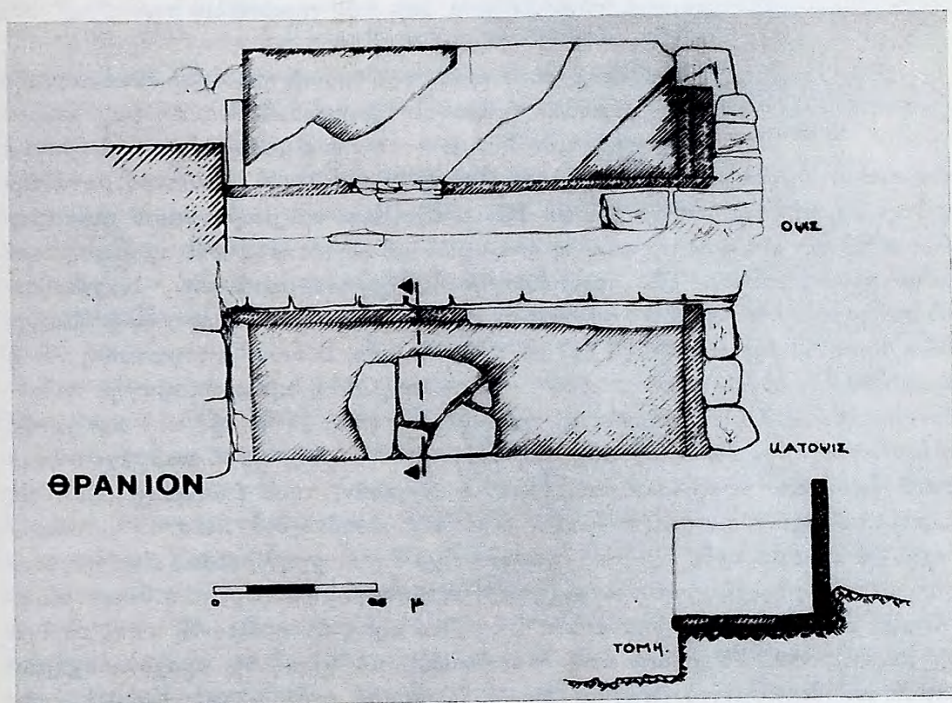
Τὸ στενεπύμηκες διαμέρισμα LV, τοῦ ὁποίου ἡ εἴσοδος ἦτο εἰς τὸ βάθος τῆς μικρᾶς στοᾶς - ἀναπαυτηρίου τῆς ΒΑ. πλευρᾶς τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου, εἶχε θεωρηθῇ ὡς κλωβὸς μακροῦ ξυλίνου κλιμακοστασίου φέροντος πρὸς συγκρότημα δωματίων, ἐκτεινόμενον εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον πέραν τῶν διαμερισμάτων τοῦ λουτροῦ· ὁ κλωβὸς κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν εἶχε κλεισθῇ διὰ διατοιχίσματος, ἴσως μὲ στενὴν εἴσοδον, καὶ εἶχε μετατραπῇ εἰς ἀποθήκην ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶχον ἀνευρεθῇ ἑκατοντάδες μικρῶν οἰκιακῶν σκευῶν, ἰδίως κυπέλλων. Ὁ τομεὺς εἰς τὸν ὁποῖον ἔφερεν ἡ ἀνάβασις αὕτη δὲν εἶχε καταστῇ δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῇ, διότι ἐπ' αὐτῆς ἔβαινεν ἰσχυρὸς ἀντερεισματικὸς τοῖχος, ἐκεῖνος ἀκριβῶς ὁ ὁποῖος περιώριζε τὴν μικρὰν πλατεῖαν εἰς τὴν

ὅποιαν κατέληγεν ἡ Ὀδὸς λιμένος, ἐπεκτεινόμενος εἰς εὐρεῖαν καμπύλην. Νῦν ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἀφοῦ καθηρέθη μέρος τοῦ μεταγενεστέρου τοίχου καὶ ἐγένετο κατορθωτὴ ἡ διεῖσδυσις εἰς τὰ θεμέλια ἀκραῖα δωμάτια. Τὸ σύστημα περιελάμβανε μέγα τετραγωνικὸν διαμέρισμα — τὸ LXXIV —, ἴσως παραμεῖναν ὑπαιθρον, ἀφοῦ οὐδὲν ἐσωτερικὸν στήριγμα ἀνεφάνη καὶ ἀφοῦ οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι, μάλιστα ὁ ΒΑ. καὶ μέρος τοῦ ΝΑ. ἀπεδείχθησαν μᾶλλον προχείρου κατασκευῆς καὶ διὰ τοῦτο ἀνευρέθησαν ἡμικατεστραμμένοι, καὶ δύο πλευρικά, μικρά, τὰ LXXV καὶ LXXVI, προφανῶς βοηθητικά, τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον διεσώθη μόνον ἐν μέρει, τὸ δὲ ἄλλο εὐρίσκετο ἐν μέρει ὑπὸ τὸν καμπύλον ἀντερεισματικὸν τοῖχον.

Τὸ δάπεδον τοῦ LXXIV ἦτο ἐστρωμένον διὰ πατητοῦ πηλοχώματος, ἀλλὰ διεσώθη κακῶς, ἀπομείναντος τοῦ ἐκ λίθων πληρώματος καὶ τοῦ ἰσοπεδωθέντος κατὰ τὸ βορειότερον τμήμα βράχου. Ὁ ἀνερχόμενος βράχος τῆς Ἀ. γωνίας εἶχε περιορισθῇ διὰ σειρᾶς λίθων καμπυλομένης, κατὰ δὲ τὴν Β. γωνίαν εἶχε περικλεισθῇ χώρος διὰ περιφράγματος ἐκ καθέτου καὶ λοξοῦ τοίχου, ὅχι καλῶς διατηρηθέντος. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν προχοῇ ἄσκοῦ, πῆλινον πλακίδιον μὲ χαρακτὸν σταυρόν, 3 ἀγνῶτες, τῶν ὁποίων δύο τοῦ δυσκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου καὶ μία τοῦ γλωσσοειδοῦς, 4 λεπίδες καὶ ἐν ἀπολέπισμα ὀψιανού.

Ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος τῶν δύο μικρῶν δωματίων ἦτο ἰσχυρὸς καὶ ὠκοδομήθη διὰ μεγάλων λίθων, μὲ ἐσωτερικὸν συμπλήρωμα μικροτέρων. Ἀπετελέσθη οὕτω ἰσχυρὰ γωνία, ἡ ὁποία ἔβαινε ἐπὶ συμπαγοῦς κρηπίδος, προεκτεινόμενης εἰς πλάτος πρὸς τὰ ἔξω, ἀκριβῶς ὑπεράνω τῶν δωματίων τοῦ λουτροῦ. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι εἶχε κατασκευασθῇ ἐκεῖ ἐπίτηδες ἀνδρῶν, ὡς μικρὸς ἐξώστης. Ὅγκώδεις λίθοι τινες, ἐκφυγόντες ἐκ τῆς γωνίας, ἔκειντο ἐπὶ τοῦ ἀνδρήρου τούτου. Εἰς ἐπανετοποθετήθη εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν κατὰ τὴν γωνίαν. Εἰς τὴν μικρὰν θύραν εἰσόδου ἀπὸ τὸ δωμάτιον LXXIV εἰς τὸ LXXV ἀνευρέθη τὸ ὑπόστρωμα τοῦ κατωφλίου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ κάτω στρώματος καὶ μέχρι τοῦ βράχου συνελέγησαν ὀλίγα ἀντικείμενα, δύο λεπίδες καὶ ἐν ἀπολέπισμα ὀψιανού, ὡς ἐπίσης ὅστρεα δύο πορφυρῶν καὶ ἐνὸς θαλασσίου κοχλίου. Τὸ δάπεδον εἶχε διαμορφωθῇ ἀκριβῶς εἰς τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου τοῦ γειτονικοῦ δωματίου, χαμηλότερον τοῦ ὑποστρώματος τοῦ κατωφλίου. Τὸ ἄλλο μικρὸν δωμάτιον LXXVI διεσώθη μόνον ἐν μέρει καὶ πιθανῶς ἦτο προσιτὸν καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου δωματίου καὶ ἐκ τῶν ΒΑ., ἀφοῦ ὁ ΒΔ. τοῖχος προεκτείνεται περαιτέρω· δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχε καὶ τρίτον μικρὸν δωμάτιον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀφανισθέν. Μεταξὺ τοῦ τελευταίου τούτου χώρου καὶ τῆς Ν. γωνίας τοῦ πυργίσκου τοῦ ὁμωνύμου κτηρίου ὑπῆρχε διάστρωσις χαλिकासβέστου καὶ μικρὸν κατασκευάσμα τετραγωνικόν, μὲ περικλείοντας ἐστρωμένον διὰ πλινθίων καὶ λιθίνων πλακιδίων χώρον τοίχους, ἔχον ἄνοιγμα ἐκ ΝΑ., ἴσως χρησιμοποιοῦν ὡς ἐστία. Στρῶσις πλακῶν ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὴν προσπέλασιν πρὸς τοῦτο.

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως πρὸ τοῦ πυργίσκου περισυνελέγη πυραμιδικὴ ἀγνὺς ἐλλιπὴς ἄνω. Εἰς τὴν περιοχὴν μεταξύ τῆς ἐστίας καὶ τῶν νοτίων προσκτισμάτων τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου ἀνεκαλύφθη σύστημα στενῶν ἀποχετευτικῶν ἀγωγῶν, τῶν ὁποίων μικρὸν ἐνδιάμεσον τμήμα κατεστράφη. Οὗτοι πιθανῶς συνεδέοντο μὲ τὸν κατὰ τὸ ρεῖθρον τῆς ὁδοῦ τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου ὀχετὸν καὶ τοὺς ἄλλους τῆς μικρᾶς πλατείας LXVI κατὰ τὸ τέλος τῆς Ὀδοῦ λιμένος. Ὁ εἰς τὴν τελευταίαν κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν γωνιούμενος τοῖχος περιέκλεισεν, ὡς φαίνεται, καμπτομένην κλίμακα, ἣ ὁποία ἔφερε πρὸς τὸ γωνιακὸν ἄνδρον τοῦ συγκροτήματος, ἄνω τῶν δωματίων τοῦ λουτροῦ. Ἀνευρέθη ὁ κλείων τὸ ἄνδρον τοῦτο τοῖχος καὶ εἰς βαθύτερον στρῶμα ἀπεκαλύφθη μικρὸν θεμέλιον δωμάτιον — τὸ LXXVII — τὸ ὁποῖον ἐκ τῆς εἰς τὴν ἐπίχωσίν του κεραμεικῆς τῆς MM IIIB φάσεως φαίνεται ὅτι δὲν ἐχρησιμοποιήθη μετὰ τὴν πρώτην μεταβατικὴν φάσιν τοῦ νέου ἀνακτόρου. Περιγενελέγη λεπίς ὀψιανοῦ καὶ ἐκ τῆς βαθυτέρας ἐπιχώσεως τμήμα παρειᾶς λιθίνου σκεύους. Ἐκ τοῦ τμήματος τοῦ ὀχετοῦ δυτικῶς τῶν προσκτισμάτων τοῦ χώρου Αα νοτίως τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου συνελέγησαν μικρὸν τεμάχιον σκεύους ἐκ τεφροῦ λίθου, μελαμβαφὲς πῆλινον κέρας καὶ λαβὶς καρκίνου· ἔξω τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ χώρου Αα περισυνελέγη διώροφον κύπελλον.

Εἰκ. 4. Τὸ θρανίον τοῦ δωματίου Ο τοῦ κτηρίου Η εἰς ὄψιν καὶ κάτωψιν.

ΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ
ΕΙΣ ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ Η ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΡΑΞΙΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Εἰς τὸ Κτήριο Η συνεχίσθη ἡ ἀποκατάστασις τῆς κλίμακος μετὰ δύο σκέλη Μ (πίν. 174β, 175α). Τοῦ ἐνδιαμέσου ἰσοπέδου — κεφαλοσκάλου — ἀποκατεστάθη ἡ στρῶσις, ἐπανετοποθετηθεῖσων τῶν καταπεσουσῶν πλακῶν· τοῦ δευτέρου σκέλους ἐπανετοποθετήθησαν ἐπίσης αἱ τρεῖς διασωθεῖσαι βαθμίδες. Συνεπληρώθη ἐπίσης ἡ ἐργασία ἀποκαταστάσεως τοῦ θρανίου κατὰ τὸν Β. τοῖχον τοῦ δωματίου Ο μετὰ τὴν ἀνασύνθεσιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν πλακῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησίμευσαν ὡς ἐρεῖσίνωντον (σχέδ. εἰκ. 4 καὶ πίν. 175β). Πολὺ πιθανὸν τὸ θρανίον εἶχε πλευρικὰς παραστάδας, τοποθετημένον οὕτω ἐντὸς κόγχης. Φαίνεται πιθανὴ ἡ ὑπαρξίς καὶ δευτέρου θρανίου εἰς τὸ ἄλλο ἡμισυ τοῦ αὐτοῦ τοίχου μετὰ τὴν εἴσοδον πρὸς τὸν διάδρομον Θ. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας ἀποκατεστάθη ἡ πρόχειρος περίφραξις τοῦ χώρου, ἐπεκταθεῖσα κατὰ τὴν ἀνατολικὴν κυρίως πλευράν, ἵνα περιλάβῃ τὴν πρόσθετον ἀποκαλυφθεῖσαν περιοχὴν τοῦ μεγάλου Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου καὶ τὸ Κτήριο βορείως τῆς Ὀδοῦ λιμένος, παρὰ τὸ ὅποιον διηυθετήθη προσωρινῶς ἡ εἴσοδος εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον καὶ τὸ ἐκδοτήριον εἰσιτηρίων. Τὰ ὄστρακα τῶν ἐπιχώσεων, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ μετεφέροντο εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Μουσείου πρὸς καθαρισμόν καὶ ἀποκατάστασιν ἐνεκιβωτίσθησαν καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὰ ξύλινα παραπήγματα, συνοδευόμενα ὑπὸ τῶν πινακίδων των.

ΤΟ ΤΑΦΙΚΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ
ΤΗΣ ΦΑΡΑΓΓΟΣ ΤΩΝ
ΝΕΚΡΩΝ

Κατὰ τὸ πέρας τῆς προηγηθείσης ἀνασκαφικῆς περιόδου γερμανοὶ περιηγηταὶ ἀνεκάλυψαν μικρὸν σπήλαιον 350 μ. μετὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Φάραγγα τῶν νεκρῶν, ὑψηλὰ εἰς τὴν ἀποτόμως κατερχομένην κλιτύν, ἀριστερὰ μετὰ τὴν πρώτην καμπὴν τῆς στενῆς διόδου. Εἶχον ἐξαγάγει τμῆμα ταφικοῦ πιθαμοφόρου κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς μικρᾶς σπηλαιώδους κοιλότητος καὶ προσεκόμισαν ταῦτα πρὸς ἐξέτασιν. Τὴν περισυλλογὴν διενήργησε μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ συνεργείου ἀνασκαφῶν ὁ φύλαξ τοῦ χώρου μετὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπίβλεψιν τοῦ καθηγητοῦ ἀρχιτέκτονος - ἀρχαιολόγου Ἰωσήφ Σώου. Ἀπεφασίσθη νῦν ἡ περαιτέρω ἐξερεύνησις τοῦ μικροῦ ταφικοῦ σπηλαίου, πρὸς ἀποφυγὴν περαιτέρω συλήσεων. Τὸ σπήλαιον εἶναι πολὺ μικρὸν (πίν. 176α - β) καὶ προφανῶς τὸ ἐσωτερικόν του εἶχεν ἰσχυρῶς παλαιόθεν διαταραχθῆ, ἀφοῦ πανταχοῦ ἦσαν ὁρατὰ διεσκορπισμένα ὅστ᾽ αὐτὰ καὶ τεμάχια ἀγγείων, τινὰ ἐνσωματωμένα εἰς μικρὰ σταλακτικὰ συσσωματώματα. Πρὸ τῆς εἰσόδου διὰ κτιστοῦ γωνιακοῦ τοίχου μετὰ ἄνοιγμα πρὸς τὴν μίαν πλευράν εἶχε δημιουργηθῆ εἶδος εἰσαγωγικοῦ ἀνδῆρου καὶ εἰς τὸν χώρον τοῦτον εἶχε πραγματοποιηθῆ ἡ ταφή τοῦ πιθαμοφόρου, ὁ ὅποιος ἔκειτο εἰς θέσιν ὑπτίαν καὶ διὰ τοῦτο εἶχεν ἀποσαθρῶθῆ κατὰ τὸ 1/2 τῆς παρειᾶς του. Τὸ σῶμά του ἦτο ὠοειδὲς μετὰ χαμηλὸν τροχαλιόσχημον λαιμόν καὶ διεκοσμεῖτο μετὰ ἐπαλλήλους ζώνας μετὰ στολιδώσεις καὶ μετὰ ἀπομίμησιν φλεβῶν μαρμάρου· εἶχε κάλυμμα κωνικόν, εἰς τὸ ὅποιον διεσώθησαν

ὑπολείμματα σκεύους εἰς τὸ ὅποιον κατέληγε τοῦτο κατὰ τὴν κορυφὴν. Ἄλλος τοῖχος ὑποκείμενος ὀλίγα μέτρα κατωτέρω ἀπετέλει ἀντέρεισμα τῆς ἀνόδου. Δέκα μέτρα ἄνω τοῦ σπηλαίου περισυνελέγη ἐντὸς κοιλότητος τὸ ἄνω μέρος ἀμφορέως μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον. Ἡ ἐξερεύνησις τοῦ μικροῦ σπηλαίου καὶ τοῦ πρὸ τούτου ἀνδρήρου ἐγένετο ὑπ' ἐμοῦ μὲ τὴν παρακολούθησιν τοῦ βοηθοῦ ἀρχαιολόγου κ. Ἀθανασίου Τζιαφάλια καὶ τοῦ τεχνίτου Κ. Βιτωράκη. Τοῦ πιθαμφορέως δὲν ἀνευρέθησαν ἄλλα τεμάχια. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς σπηλαιώδους κοιλότητος ἡ ἐπίχωσις ἦτο μικρὰ καὶ τεμάχια βράχου εἶχον ἀποσπασθῇ ἐκ τῆς ὀροφῆς. Ἐντύπωσιν ἐνεποίησαν οἱ ἄφθονοι ἀνθρώπινοι ὀδόντες οἱ ἀνακαλυφθέντες μάλιστα κατὰ τὴν εἴσοδον· ἡ ἀφθονία τῶν ὀστέων καὶ τῶν ὑπολειμμάτων τῶν κτερισμάτων καὶ τὸ γεγονόςς ὅτι ταῦτα ἀνήγοντο εἰς μακρὰν χρονικὴν περίοδον ἀπεδείκνυε τὴν ἐπὶ μακρὸν χρησιμοποίησιν τοῦ μικροῦ τούτου σπηλαίου. Τὰ περισυλλεγένητα ἐντὸς τοῦ θαλάμου εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Μικρὸν λίθινον ἀγγεῖον φακοειδὲς ἐκ λευκάζοντος λίθου· εἰς τοῦτο προσαρμόζεται καλῶς μικρὸν δισκοειδὲς πῶμα μὲ ἀπόφυσιν ὡς λαβὴν ἐκ σκοτεινοῦ λίθου· μικρὸν ὀλμοειδὲς ἀμφίκυρτον ἀγγεῖον λίθου διασωθὲν κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος· ἄλλα τεμάχια λιθίνων ἀντικειμένων, ὡς δισκοειδοῦς πώματος, ἀμφικωνικοῦ φωλεοσχήμου, λεπτοῦ σφαιροειδοῦς ἐκ λευκάζοντος λίθου· ἐπίσης συνελέγη ἱκανὸς ἀριθμὸς πηλίνων σκευῶν, ὡς κύαθος σφαιρικοῦ πεπιεσμένου σχήματος μὲ προχοήν, κωνικὸν κύπελλον μὲ κυρτούμενα πρὸς τὰ ἔξω τοιχώματα κοσμούμενον διὰ λευκῶν περιθεουσῶν ταινιῶν, τμήματα δύο κυσθίων μὲ κυλινδρικὸν σῶμα καμπυλούμενον κατὰ τὴν βάσιν μὲ διακόσμησιν λευκῶν ταινιῶν, τμῆμα ὀλμοειδοῦς μὲ μικρὰν ὀπὴν εἰς τὴν κορυφὴν, ὅπου ὑπάρχει διάβρωσις καὶ μὲ προχοήν ἀποκοπεῖσαν, ἴσως λύχνου, ραμφόστομος πρόχους μὲ ἀπιοειδὲς σῶμα, ἐλλιπὴς τὸ $1/3$, τμῆμα κυάθου μὲ λευκὴν ταινίαν, δύο τμήματα πρόχων, μιᾶς ραμφοστόμου μὲ πρὸς τὰ ἄνω κατευθυνόμενον ράμφος καὶ ἄλλης μελανογανώτου μὲ τοξοειδῇ λαβὴν, τμῆμα βαθέος κυπέλλου μὲ μέλαν ἐσωτερικὸν ἐπίχρισμα καὶ ἐγκοπὴν περὶ τὴν βάσιν, ἡμισυ διωρόφου κυπέλλου μὲ καστανέρυθρον ἐπίχρισμα καὶ στολίδωσιν κατὰ τὸ ἄνω τμῆμα, μέρος εὐρέος καμαραῖκοῦ κυάθου μὲ στολίδωσιν, ἐγκοπὴν καὶ ζώνην σιγμοειδῶν μεταξὺ ταινιῶν λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν, ὡς ἐπίσης λογχοειδῶν φύλλων, τμῆμα κυάθου μὲ ταινίαν καὶ τρίγωνον πληρούμενον διὰ παραλλήλων γραμμῶν. Συνελέγησαν ἐπίσης λέπις ὀψιανοῦ καὶ τεμάχια ἀνθράκων. Τὰ σταλακτικὰ συσσωματώματα εἰς τὸ ἔδαφος τῆς κοιλότητος ἡμπόδισαν τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἐξερεύνησιν. Διὰ διεισδύσεως ὑπ' αὐτὰ ἀνεσῆρθη φωλεόσχημον ἐκ πρασινωποῦ λίθου μὲ ἀποφύσεις ἀντὶ λαβῶν. Ἄλλα τμήματα ἀγγείων περισυνελέγησαν ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ κέντρου καὶ τῆς εἰσόδου, ἰδίᾳ παλαιοανακτορικῶν μὲ διακόσμησιν δι' ἐρυθροῦ καὶ λευκοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, καὶ τμήματα τριποδικῶν χυτῶν. Ἐκ τῶν χωμάτων τὰ ὅποια ἐξήχθησαν συνελέγησαν 2 - 3 πυρῆνες ὀψιανοῦ. Τελικῶς δὲν κατωρθώθη ἡ συνέχισις τῆς

ἐρέυνης ὑπὸ τὸ σταλακτικὸν στρῶμα, περισυλλεγέντων μόνον ὀλίγων λιθίνων τεμαχίων καὶ τινων διακοσμήτων καμαραϊκῶν. Εἰς τὴν γωνίαν τοῦ ἰσοπέδου τῆς εἰσόδου ἀνευρέθη πιθίσκος μὲ βραχὺν τροχαλιόσχημον λαιμόν, ἐπιπεδούμενον χεῖλος, καὶ ἐμπιέστους σχοινίνας ταινίας κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ περὶ τὸν πυθμένα, ἔχων κατὰ τοὺς ὤμους δύο τοξοειδεῖς λαβάς, ἴσως MM III χρόνων. Δὲν ἀνευρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ ὅστ᾽. Ἡ ὑπόλοιπος ἐπίχωσις τῆς εἰσόδου δὲν ἐξήχθη.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

17. ΙΕΡΟΝ ΕΡΜΟΥ ΚΑΙ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΕΙΣ ΣΥΜΗΝ ΚΡΗΤΗΣ

(Πίν. 177 - 194)

Ἡ διάνοιξις ἀγροτικῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ ἐκ τοῦ χωρίου Κάτω Σύμη Βιάννου πρὸς τὸν Ὀμαλὸν τῆς Βιάννου, ἔδωσε τὴν ἀφορμὴν, ὥστε νὰ ἀρχίσῃ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ σημαντικωτάτου ἱεροῦ ἐλληνικῶν χρόνων¹. Ἡ θέσις, ὀνομαζομένη «Κρύα Βρύση» ἐκ τῆς αὐτόθι πηγῆς ὕδατος, εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 6 χλμ. ἀπὸ τοῦ χωρίου καὶ εἰς ὕψος 1200 μ. περίπου. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δημιουργεῖται μικρᾶς ἐκτάσεως πρανές, προστατευόμενον πρὸς Β., Ἀ. καὶ Δ. ὑπὸ τῶν ἀποκρήμνων κλιτύων τῶν ὀρέων, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἡμικυκλικὴν διάταξιν (πίν. 177α, 179) καὶ ὁδηγοῦν εἰς ἐπιμήκη χαράδραν στενούμενην βαθμηδὸν πρὸς Ν.

Ἐντὸς τῆς χαράδρας εὐρίσκεται τὸ χωρίον Κάτω Σύμη καὶ νοτιώτερον τούτου ὑψοῦται μικρὸς λόφος, ὀνόματι «Καλές», ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου (πίν. 177β). Ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ εἶναι ὀρατὴ ἡ νοτιὰ ἀκτὴ τῆς νήσου εἰς τὸ σημεῖον ὅπου τὸ ἀκρωτήριον Σεντόνα καὶ ἀνατολικῶς τούτου ὁ ὑψηλὸς λόφος Κέρατον² (πίν. 178α).

1. Βλ. σύντομον ἀνακοίνωσιν διὰ τὸ ἱερόν: ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΕΜΠΕΣΗ, ΑΑΑ VI, 1973, σ. 104 κέ., ὅπου ἐκ παραδρομῆς ἀναφέρεται ὁ Ὀμαλὸς τῆς Βιάννου, ὡς Ὀμαλὸς Λασιθίου. Ἀκριβῆς μέτρησις ἔδειξεν, ὅτι ἡ θέσις εὐρίσκεται εἰς ὕψος 1200 μ. καὶ ὄχι 800 μ. ὡς ἐνομίσαμεν ἀρχικῶς. Ἡ ὑπόδειξις τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ὀφείλεται εἰς τὸν πρόεδρον τοῦ χωρίου κ. Κων. Μαστραντωνάκη. Πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς τεχνίτας τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Γ. Ἡλιάκη, Σταυρούλαν καὶ Μανώλην Στεφανάκη, οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν σκληρῶς ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας, ἐκφράζονται θερμόταται εὐχαριστίαι. Θερμῶς εὐχαριστῶ καὶ τὴν δ. Ἀθανασίαν Κάντα, ἀρχαιολόγον, ἡ ὁποία ἐπέβλεψε τὰς ἐργασίας τῶν δύο πρώτων ἡμερῶν. Ἰδιαιτέρως εὐχαριστῶ τὸν κ. Στ. Ἀλεξίου, διευθυντὴν τοῦ Μουσείου, διὰ τὴν προσφερθεῖσαν ἐπιστημονικὴν βοήθειαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν εὐρημάτων. Ἐπίσης τοὺς συντηρητὰς τῶν χαλκῶν τοῦ Μουσείου κ. Ἀντ. Φουντουλάκη καὶ Κων. Νικάκη, οἱ ὁποῖοι με παραδειγματικὴν ἐργατικότητα καὶ ἰδιαιτέραν προσοχὴν ὠλοκλήρωσαν τὸ ἔργον τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πολυπληθῶν χαλκῶν εὐρημάτων.

Τὰ σχέδια τῆς ἀνασκαφῆς ὀφείλονται εἰς τὴν ἀρχιτέκτονα κ. Χρυσούλαν Μπασιούδη-Τζομπανάκη, τὴν ὁποίαν εὐχαριστῶ θερμῶς.

2. Διὰ τὰ ἐπὶ τοῦ λόφου ἀρχαιολογικὰ λείψανα: S. HOOD, P. WARREN καὶ G. CADOGAN, BSA 59, 1964, σ. 84, ἀρ. 37 καὶ σ. 89, ἀρ. 42 διὰ τὰς ἀρχαιότητας τοῦ πλησίον εὐρισκόμενου κόλπου τῆς Ἀρβῆς.

Ἡ μορφολογία ἐπομένως τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ πηγή τοῦ ὕδατος ἀπετέλεσαν στοιχεῖα πρόσφορα διὰ τὴν ἱδρυσιν τοῦ ἱεροῦ.

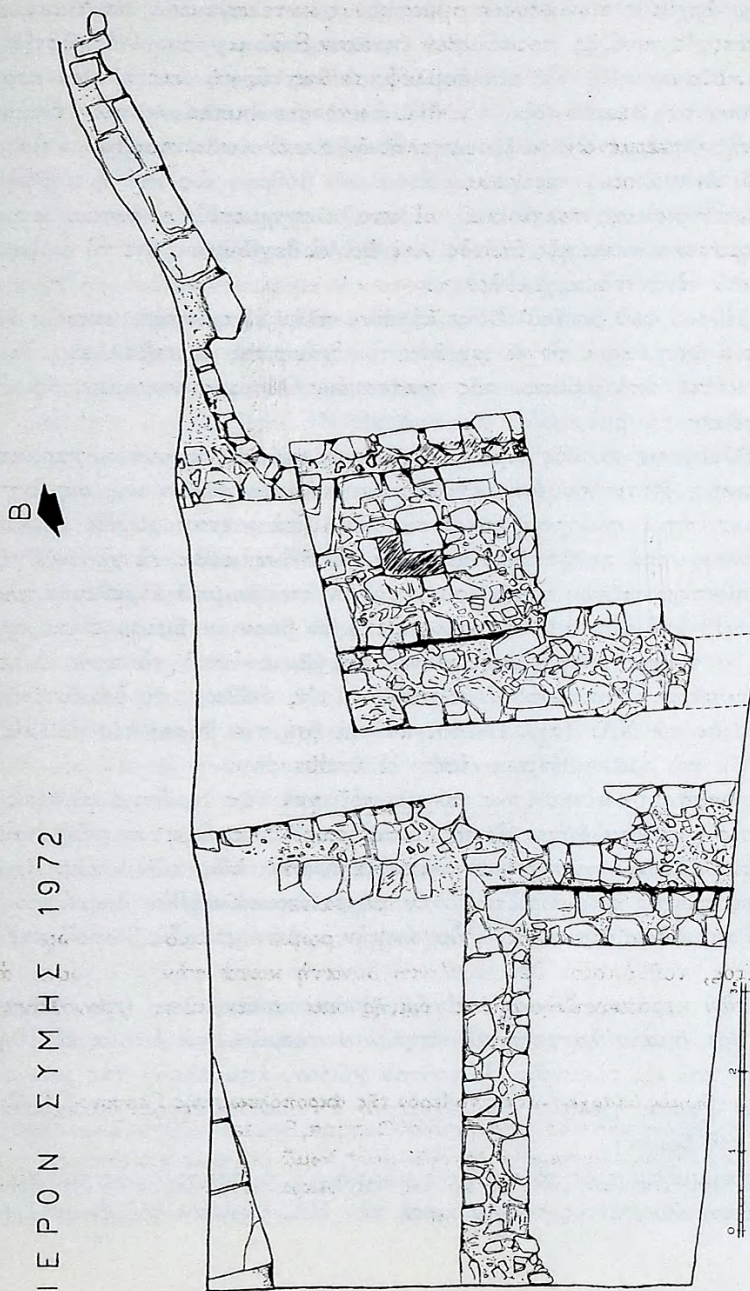
Ἡ ἐπίχωσις, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὰ λείψανα τοῦ ἱεροῦ, ἦτο χαμηλὴ λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους (πίν. 178β) καὶ ὥς ἐκ τούτου ἡ διὰ μηχανικοῦ προωθητῆρος διάνοιξις τῆς ὁδοῦ προεκάλεσε σημαντικὰς καταστροφάς. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, διαρκείας 25 ἡμερῶν, περιέλαβεν ἑκτασιν 8.30 μ. ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ 26 μ. ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. (πίν. 178β) ἀποβλέψασα κατ' ἀρχὴν εἰς τὸν καθαρισμὸν τῶν ἀναφανέντων ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων καὶ τὴν συλλογὴν τῶν ἐντὸς τῆς πυρᾶς χαλκῶν ἀντικειμένων καὶ πολυπληθῶν ἄλλων ἀναθημάτων διὰ τοῦτο καὶ ἐφηρμόσθη ἡ ἀνοικτὴ μέθοδος.

Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα, ὀλιγώτερον ἐντυπωσιακὰ τῶν πλουσιῶν εὐρημάτων, εἶναι εἰς βωμὸς καὶ δύο ὀρθογώνιοι κτιστοὶ χῶροι. Ὁ βωμὸς (πίν. 180α-β, καὶ εἰκ. 1), διαστάσεων 2.70 μ. × 2.20 μ. μὲ προσανατολισμὸν πρὸς Ἀ., ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς συμπαγοῦς κτιστῆς κατασκευῆς, ἡ ὁποία κατὰ τὸ μέσον ἔχει ὀρθογώνιον βόθρον, διαστάσεων 0.55 × 0.73 μ. καὶ βάθους 0.50 μ., καὶ κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς παρεῖδς ἀναβαθμὸν ἐκ μιᾶς σειρᾶς ἁδρῶν λίθων.

Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ βωμοῦ ἔχει ἐνσωματωθῇ ἐντὸς ἰσχυροῦ τοίχου ὁμοίας δομῆς — πλάτους 1.40 μ. καὶ ἀποκαλυφθέντος μήκους 4.00 μ. — προεκτεινόμενου πρὸς Ν. πέρα τῆς νοτίας παρεῖδς τοῦ βωμοῦ (πίν. 180α). Τὸ πρὸς Ν. ὄριον τοῦ τοίχου αὐτοῦ δὲν ἀπεκαλύφθη εἰσέτι ἐξ ὀλοκλήρου. Διὰ τοῦτο ὑποθέτομεν μετ' ἐπιφυλάξεως, ὅτι ἔχομεν δύο κατασκευὰς τοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ: τὸν ἰσχυρὸν τοῖχον, ὅστις ἀπετέλεσε τὸν ἀρχικὸν βωμὸν τοῦ ἱεροῦ¹ καὶ τὸ ὀρθογώνιον κτίσμα μετὰ τοῦ βόθρου καὶ τῆς βαθμίδος², τὸ ὁποῖον προσετέθη εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν. Τὸ προεζέχον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου βωμοῦ τμῆμα τοῦ ἰσχυροῦ τοίχου ἐχρησίμευεν ἴσως δι' ὠρισμένας παρὰ τὸν βωμὸν τελουμένας ἱερουργίας. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἔχομεν δύο διαδοχικὰς ἀρχιτεκτονικὰς φάσεις ἐνισχύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ ὀρθογώνιος βωμὸς ἔχει ἱδρυθῇ ἐπὶ παχυτάτῳ στρώματι πυρᾶς (πίν. 181α). Τὸ στῶμα τοῦτο εἶναι ἀνάμεικτον, περιέχον ὄστρακα ἀπὸ τῆς ΥΜ IIIB ἐποχῆς ἕως τῆς ὑστέρας γεωμετρικῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι ἱδρύθη ὁ βωμὸς. Ὁ ἰσχυρὸς τοῖχος ἐδράζεται ἀντιθέτως ἐπὶ στρώματος καστανοχρώμου καὶ σκληροῦ χύματος, τοῦ ὁποίου δὲν κατέστη δυνατὴ κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἡ διερεύνησις διὰ τομῆς καὶ ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις.

1. Ὁμοίου τύπου βωμὸς ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Γόρτυνος: G. Rizza καὶ A. M. SCRINARI, *Il Santuario sull'Acropoli di Gortina*, Roma 1968, σ. 99 κέ., εἰκ. 175.

2. Ὁ ὀρθογώνιος βωμὸς συνδέεται τυπολογικῶς μετὰ βωμῶν χθονίου χαρακτῆρος, ὡς λ. χ. οἱ βωμοὶ εἰς τοὺς Ἐπιζεφυρίους Λοκροὺς καὶ εἰς τὸν Ἀκράγαντα: C. G. YAVIS, *Greek Altars*, Saint Louis 1949, σ. 128, ἀρ. 5 καὶ 7.

Εἰκ. 1. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα τοῦ ἱεροῦ εἰς Σύμην Κρήτης.

Ὅπως δὴ ποτε ὁ ἰσχυρὸς τοῖχος εἶναι παλαιότερος τοῦ ὀρθογωνίου βωμοῦ.

Τὸ ἀρχικὸν ὕψος καὶ τῶν δύο ἀρχιτεκτονικῶν φάσεων τοῦ βωμοῦ εἶναι ἴσως τὸ σφζόμενον. Ἡ ὑπὸ τοῦ προωθητῆρος ἐκσκαφὴ ἐφθασεν ἕως τῆς ἄνω σφζομένης ἐπιφανείας τῶν λίθων, πολλοὺς ἐκ τῶν ὁποίων ἐθρυμμάτισεν ἢ μετετόπισεν ἐκ τῆς ἀρχικῆς των θέσεως. Μεταξὺ τῶν τελευταίων εἶναι καὶ ὑψηλὴ ὀρθογώνιος βάσις τραπέζης προσφορῶν προϊστορικῶν χρόνων ἐξ ὀφείτου, ἢ ὁποία εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς οἰκοδομικὸς λίθος εἰς τὸ ἀνατολικὸν περιχέλωμα τοῦ βόθρου τοῦ βωμοῦ (εἰκ. 1). Ἡ ἀνεύρεσις ἀκεραίων καὶ τεθραυσμένων σκύφων τῆς ὑστερας ἀνατολιζούσης ἐποχῆς καὶ κωδωνοσχημάτων κοτυλῶν κέρνου ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ περιχειλώματος τοῦ βόθρου ὡς καὶ ἡ μορφή τῶν λίθων τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ βωμοῦ, οἱ ὁποῖοι σχηματίζουν ἐνιαίαν στρῶσιν (πίν. 180α), προσφέρουν ἐπαρκεῖς ἐνδείξεις διὰ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ σφζόμενον ὕψος τοῦ βωμοῦ εἶναι τὸ ἀρχικόν.

Ἐντὸς τοῦ βόθρου τοῦ βωμοῦ οὐδὲν εὐρέθη, πλὴν ἐλαχίστων μικρῶν ὀστῶν ζώων καὶ τινων ὀστράκων, τὸ δὲ χρῶμα τοῦ χώματος μετεβάλλετο ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω ἀπὸ μέλανος εἰς καστανόν. Οὕτω συνάγομεν, ὅτι ἐντὸς τοῦ βόθρου ἐγένοντο ὕγραὶ κυρίως προσφοραί.

Λόγῳ τῆς ἐλλείψεως σαφοῦς στρωματογραφίας καὶ τῆς ἀπουσίας χαρακτηριστικῆς κεραμεικῆς, ἀποτελουμένης ἐξ ὀστράκων λατρευτικῶν κυρίως ἀγγείων ἄνευ κοσμήσεως, ἥτοι σωληνοσχημῶν σκευῶν μετὰ κατακορύφων ὀφιοειδῶν λαβῶν καὶ κέρνων μετὰ πολλαπλῶν κοτυλῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν ἄνευ στρωματογραφικῶν τομῶν τὸν πρὸς Δ. τοῦ βωμοῦ εὐρεθέντα πλατὺν τοῖχον (πίν. 180β καὶ εἰκ. 1), ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ βόρειον ἡμισυ εἶναι σχεδὸν διαλελυμένος. Ὁ τοῖχος οὗτος ἀπομονώνει τὸν βωμὸν ἀπὸ τὸ πρὸς Δ. εὐρισκόμενον καὶ ἐν μέρει ἀποκαλυφθὲν δωμάτιον (πίν. 182α), τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐκτείνεται πρὸς τὰ ΝΔ. (πίν. 182β), καὶ νὰ ἔχῃ τὴν θύραν εἰσόδου εἰς τὴν μίαν ἐκ τῶν δύο μὴ ἐρευνηθέντων εἰσέτι πλευρῶν του.

Τὰ ὡς ἄνω κτίσματα εἶναι ἴσως σύγχρονα μετὰ τῆς πρώτης φάσεως τοῦ βωμοῦ. Ἡ θέσις των θὰ ὠδήγει εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι πρόκειται περὶ ἐνὸς οἴκου-ιεροῦ, διότι οἱ βωμοὶ κεῖνται κατὰ κανόνα ἀνατολικῶς τῶν ναῶν. Ὁ διαλελυμένος ὁμως τοῖχος ἀποχωρίζει τὸ ἐν μέρει ἀποκαλυφθὲν δωμάτιον ἀπὸ τὸν βωμὸν καὶ ἀποκλείει τὴν ὡς ἄνω ὀργανικὴν σχέσιν μεταξὺ βωμοῦ καὶ δωματίου.

Τὸ πλῆθος τῶν κεράτων ζώων — αἰγῶν, βοῶν, κριῶν κλπ. (πίν. 185α) — καὶ τὰ πολλὰ θραύσματα λατρευτικῶν πηλίνων σκευῶν, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὸ δωμάτιον καὶ εἰς τὸν πρὸς Β. τούτου χώρον, ἀποτελοῦν τὰς μόνας ἐνδείξεις διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντος δωματίου ὡς παραρτήματος τοῦ βωμοῦ.

Ἄγνωστος παραμένει πρὸς τὸ παρὸν ἡ μορφή καὶ ὁ προορισμὸς τοῦ εἰς μικρὰν ἔκτασιν ἀποκαλυφθέντος τοίχου κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ βωμοῦ (εἰκ.

1 καὶ πίν. 183β), ὁ ὁποῖος ἐκτείνεται κάτωθεν τῆς ἐπιχώσεως πρὸς Β. ὡς καὶ τῆς ὑπερκειμένης τούτου σειρᾶς μικρῶν λίθων, ἡ ὁποία σχηματίζει τοξωτὸν τοιχίον (εἰκ. 1 καὶ πίν. 182α-β). Ἐκ τῆς κεραμικῆς καὶ τῶν χαλκῶν ἀντικειμένων συνάγεται, ὅτι τὸ τοιχίον εἶναι σύγχρονον τῆς δευτέρας φάσεως τοῦ βωμοῦ, ἐνῶ τὸ κάτωθεν τούτου τμήμα τοῦ τοίχου, τὸ ἐκτεινόμενον πρὸς Β., εἶναι σύγχρονον τῆς πρώτης φάσεως.

Πλὴν τῶν ἀναγομένων εἰς τὰς δύο ὡς ἄνω ἐποχὰς ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων, τὰ ὁποῖα ἀπεκάλυψεν ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐν μέσῳ τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς, ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς ὁδοῦ καὶ παρὰ τὴν βόρειον παρυφὴν τῆς τμήματα δύο τοίχων, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς μίαν τρίτην ἀρχιτεκτονικὴν φάσιν τοῦ ἱεροῦ, ἀναγομένην ἴσως εἰς τὴν ἐλληνιστικὴν ἐποχὴν (εἰκ. 1 καὶ πίν. 181α, 184α). Ἡ χρονικὴ των τοποθέτησις βασίζεται πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὰ ἐλληνιστικὰ ἀντικείμενα, τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς τῶν ὑπὸ τοῦ προωθητῆρος παρασυρθέντων χωμάτων, καθόσον δὲν ἐπεξετείναμεν τὴν ἔρευναν πρὸς Β., πέρα δηλαδὴ τῶν ὑπαρχόντων ὁρίων τῆς διανοιχθείσης ὁδοῦ.

Τῶν εὐρημάτων τῆς νεωτέρας αὐτῆς ἐποχῆς σημαντικώτατον εἶναι ἐν χαλκοῦν εἰδώλιον Ἑρμοῦ (πίν. 185β), ὕψους 0.102 μ., μὲ βραχὺν χιτῶνα, χλαμύδα καὶ πέτασον, τὸ ὁποῖον ἐν συνδυασμῷ μεθ' ἐνὸς χαλκοῦ κηρυκείου καὶ ἐνὸς ἐνεπιγράφου ὀστράκου μικροῦ ἐλληνιστικοῦ ἀγγείου, ὅπου σφύζονται τὰ γράμματα *ΕΡΜ*. . . ἀποκαλύπτει τὸ ὄνομα τοῦ εἰς τὸ ἱερὸν λατρευομένου θεοῦ. "Οτι ὁ λατρευόμενος θεὸς ἦτο ὁ Ἑρμῆς βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς εἰκόνης του ἐπὶ χαλκοῦ ὀρθογωνίου ἐλάσματος τοῦ πρωίμου 5ου αἰ. (πίν. 185α), ὅπου παρίσταται γυμνὸς πρὸς τὰ δεξιὰ, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ κηρύκειον, ὡς καὶ ἐκ τοῦ εἴδους τῶν πολυπληθῶν συγχρόνων καὶ παλαιότερας ἐποχῆς ἀναθημάτων τῶν εὑρεθέντων ἐντὸς τῆς πυρᾶς.

Πλὴν τοῦ Ἑρμοῦ συνελατρεύετο καὶ μία θήλεια θεότης, ἡ Ἀφροδίτη, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα γνωρίζομεν ἐξ ἐνεπιγράφου χείλους ἐλληνιστικῆς ὕδριος, ὅπου ἀναγράφεται *Ι ΑΦΡΟΔΙΤΑΙ*, ἴσως [Ἑρμᾶ κα]ὶ Ἀφροδίτῃ¹.

Τὸ στῶμα τῆς πυρᾶς ἐξετείνετο καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου καὶ φαίνεται ὅτι συνεχίζεται καὶ πέρα τούτου πρὸς Β., Ἀ, καὶ Ν. Δυτικῶς τοῦ βωμοῦ δὲν ὑπερέβαινε τὸ πάχος τῶν 0.20-0.30 μ., ἐνῶ πρὸς Ἀ. καὶ Ν. ἐφθάνεν εἰς πάχος 0.80 μ., ἔχον βαθὺ μέλαν χρῶμα καὶ σύστασιν ἰδιαίτερος λιπαράν, λόγῳ τῶν πολυπληθῶν θυσιασθέντων ζώων, τῶν ὁποίων ὅστ' αὐτὴν εὐρέθησαν καὶ ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ.

Τὸ πλῆθος τῶν ἀναθημάτων ἐξετείνετο ἀνατολικῶς καὶ νοτίως τοῦ βωμοῦ

1. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν δύο παραδείγματα παραλλήλου λατρείας Ἑρμοῦ καὶ Ἀφροδίτης, ἧτοι τὸ τῆς Σάμου: E. BUSCHOR, AM 72, 1957, σ. 77 κέ. καὶ τὸ τῶν Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν: Q. QUAGLIATI, Aussonia 3, 1908, σ. 136 κέ. καὶ ἰδιαίτερος σ. 188 κέ., εἰκ. 41. Βλ. καὶ P. ZANCANI MONTUORO, AA 1941, σ. 663, εἰκ. 437. Διὰ τὴν σχετικὴν περὶ τῆς

καὶ μάλιστα εἰς ἀκτινωτὴν διάταξιν. Ἀνάλογος διάταξις ἀναθημάτων εὐρίσκεται καὶ περὶ τὸν βωμὸν τῆς τρίτης φάσεως τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀγ. Εἰρήνης εἰς Κύπρον¹.

Κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν διεκρίναμεν ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς τρία μόνον στρώματα ἀντιστοιχοῦντα προφανῶς πρὸς τὰς τρεῖς ἀρχιτεκτονικὰς περιόδους τοῦ ἱεροῦ (πίν. 184β). Ἐντὸς τοῦ παλαιότερου ἀναμείκτου στρώματος, τοῦ ὁποῦ τοις πρώτοις δασκαλῶν εἶναι τῆς ΥΜ ΙΙΒ ἐποχῆς καὶ τὰ νεώτερα τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, εὐρέθη σειρὰ ὁλόκληρος μικρῶν λιθίνων, στρογγύλων βωμῶν προσφορῶν (πίν. 186β), ἐνδὲς τύπου εὐρέως διαδεδομένου καὶ γνωστοῦ καὶ ἐκ τοῦ σπηλαίου τοῦ Ψυχροῦ². Πλὴν τῶν τραπέζων εὐρέθησαν καὶ τρεῖς λίθινοι λύχνοι, ὡς καὶ δύο κωνικὰ κύπελλα τοῦ τύπου τῶν κυπέλλων κοινωνίας, γνωστοῦ ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου, ἀλλὰ εἰς μίαν ἀπλουστέραν, ἄνευ ποδὸς καὶ ποιητικῶς πολὺ κατωτέραν μορφήν. Τὰ περισσότερα τῶν λιθίνων σκευῶν ἔκκειντο παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ βωμοῦ, ἐνῶ τμήματα ὁμοίων ἐξετείνοντο καὶ πρὸς Ἀνατολάς.

Ἐκ τοῦ ἰδίου στρώματος προέρχονται τρία χρυσᾶ ἀνίσου μεγέθους δισκία, διάτρητα εἰς δύο σημεῖα τῆς περιφερείας καὶ πολλὰ τμήματα χαλκῶν τριπόδων τοῦ τύπου τοῦ Ἰδαίου ἄντρου καὶ τοῦ κυπριακοῦ τύπου, ὡς καὶ πολλὰ χαλκᾶ ζῳδία, μετὰ τῶν ὁποίων ὑπερτεροῦν τὰ εἰδῶλια τῶν βοῶν.

Τὰ πῆλινα ἀναθήματα τοῦ ἰδίου στρώματος ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἀναφερθείσας ἐποχὰς τῆς κεραμεικῆς. Χαρακτηριστικὰ τῆς ΥΜ ΙΙΒ ἐποχῆς παραδείγματα εἶναι τὰ θραύσματα μεγάλων κοίλων εἰδωλίων βοῶν, ἐχόντων κυλινδρικοὺς κοῖλον σῶμα καὶ δισκοειδὲς μετὰ τριῶν ὀπῶν ρύγχος (πίν. 186γ), ὡς καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος προερχόμενα ὅμοια παραδείγματα³. Ἐκ δὲ τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς, τὸ ξοανόμορφον καὶ ἄρρυθμον γυναικεῖον εἰδῶλιον (πίν. 187α), τοῦ ὁποῦ τοις τὸ ἐν τμήμα εὐρέθη εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἐτέρου καὶ βαθύτερον κατὰ 0.20 μ., ὡς καὶ τὸ ἀνθρωπόμορφον πλαστικὸν ἀγγεῖον (πίν. 187β), τὸ ὁποῖον εἶναι δίδυμον καὶ ὁμοιάζει πρὸς τὸ τῆς Ὁξφόρδης ἐκ Πισκοκεφάλου⁴. Τέλος χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῶν γεωμετρικῶν χρόνων εἶναι ἐν κοῖλον ἀκέφαλον γυναικεῖον εἰδῶλιον (πίν. 188α), τὸ ὁποῖον εὐρέθη ἐντὸς τῆς παλαιότερας κοίτης τοῦ ὕδατος τῆς πηγῆς

λατρείας τῶν δύο θεοτήτων φιλολογικὴν παράδοσιν: O. GRUPPE, Gr. Mythol., München 1906, I, σ. 143, σημ. 3, σ. 196 κέ. καὶ II, σ. 1331.

1. C. G. YAVIS, ἔ.ἀ. σ. 78 κέ., εἰκ. 28, 64.

2. Βλ. D. G. HOGARTH, BSA6, 1899 - 1900, σ. 114, πίν. II. Πρβ. J. BOARDMAN, The Cretan Collection in Oxford, σ. 63 κέ. καὶ YAVIS, ἔ.ἀ. σ. 23, ἀρ. 6, εἰκ. 9 διὰ τὴν κατὰ κανόνα τοποθέτησιν τῶν μικρῶν λιθίνων βωμῶν ἐντὸς τῶν ναῶν.

3. L. BANTI, ASAtene III-V, 1941 - 3, σ. 54, εἰκ. 31.

4. Βλ. BOARDMAN, ἔ.ἀ. σ. 101 κέ., ἀρ. 472, πίν. 35.

μετὰ χαλκῶν ἀντικειμένων τοῦ πρωίμου 7ου αἰ. καὶ ἐν πηλινὸν εἰδῶλιον κρανοφόρου πολεμιστοῦ (πίν. 188β), πλησίον τοῦ ὁποίου εὐρέθη ἀσπιδόμορφον ὑστερογεωμετρικὸν πινάκιον.

Ἡ δυσκολία διακρίσεως στρωμάτων ἀντιστοιχούντων εἰς μικρότερας διαρκείας χρονικὰς περιόδους ὀφείλεται, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν ἀναμόχλευσιν τῶν στρωμάτων τῆς πυρᾶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καθόσον πλὴν τῶν ἀναφερθέντων παραδειγμάτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλα παραδείγματα μὲ ὁμοίαν ἢ καὶ μεγαλυτέραν διασποράν. Τὸ παράδειγμα ἐξ ἄλλου μιᾶς μεγάλης ὀρθογωνίου βαθμιδωτῆς λιθίνης τραπέζης προσφορῶν (πίν. 187γ), ὁμοίας πρὸς τὰς ἐκ Παλαϊκάστρου¹, ἡ ὁποία ἐξήχθη ὑπὸ τοῦ προωθητῆρος, ὑποδηλώνει ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν προαναφερθέντων προϊστορικῶν θραυσμάτων εἰδωλίων ζῶων καὶ τῆς ΥΜ ΙΙΒ περιόδου κεραμεικῆς τὴν παρουσίαν προϊστορικοῦ στρώματος. Ἐκ τοῦ στρώματος τούτου προέρχονται προφανῶς καὶ τὰ λίθινα σκεύη, τὰ ὁποῖα δυνατόν καὶ νὰ ἐπανεχρησιμοποιήθησαν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἢ νὰ ἐνσωματώθησαν ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ βωμοῦ καὶ τῶν πέριξ τούτου κτισμάτων, μὴ ἀποκλειομένης καὶ τῆς ἐπιβιώσεως ὀρισμένων τύπων².

Ἐκ τοῦ παλαιότερου τούτου στρώματος ἀξιόλογον εὔρημα ὑπῆρξε τὸ μικρὸν χαλκοῦν εἰδῶλιον μιᾶς γυμνῆς γυναικείας μορφῆς, ὕψ. 0.114 μ., (πίν. 189β), πιθανῶς τῆς Ἀφροδίτης, τὸ ὁποῖον εὐρέθη ὁμοῦ μετὰ πηλίνων εἰδωλίων ζῶων τῆς πρωίμου γεωμετρικῆς ἐποχῆς. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ὑπάρχει, ὡς ἀνεφέραμεν, σαφῆς στρωματογραφικὴ διάκρισις μετὰ τῆς πρωτογεωμετρικῆς καὶ τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ συνύπαρξις μόνον συγχρόνων πηλίνων καὶ χαλκῶν ἀναθημάτων, πρέπει ἡ ἀκριβεστέρα χρονολόγησις τοῦ ἀναθήματος νὰ στηριχθῇ εἰς τὸν ρυθμὸν του.

Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον διὰ τὸ εἶδος τῆς λατρείας τοῦ ἱεροῦ παρουσιάζει τὸ χαλκοῦν «σύμπλεγμα» δύο γυμνῶν ἰθυφαλλικῶν πολεμιστῶν (πίν. 188δ) ἐπὶ κοινῆς βάσεως, τῶν ὁποίων ἡ ἐρμηνεία πρέπει ἴσως νὰ συνδεθῇ μετὰ τῆς δαιμονικῆς ὑποστάσεως τοῦ Ἑρμοῦ³. Ἡ χρονολόγησις τούτου εἰς τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνος βασιζέται εἰς τὸν ρυθμὸν, καθόσον εὐρέθη εἰς διατεταραγμένον ὑπὸ τοῦ προωθητῆρος σημεῖον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

Ἡ ποιότης καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναθημάτων τοῦ δευτέρου στρώματος τῆς πυρᾶς, χρονολογουμένου ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς μέχρι τοῦ

1. Βλ. BSA, Suppl. I, 1923, πίν. 31.

2. Μικρὰ λιθίνη τράπεζα προσφορῶν εὐρέθη μετὰ πρωτοελληνικῶν ἀναθημάτων καὶ εἰς τὸ λατρευτικὸν σπήλαιον τῆς Εἰλειθείας εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἰνάτον, τὸ σημερινὸν χωρίον Τσοῦτσουρος: ΑΔ 18, 1963, Β' 2, σ. 310 κέ.

3. Ἡ δαιμονικὴ ὑπόστασις τοῦ Ἑρμοῦ διαφαίνεται καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἐνὸς σπηλαίου τῶν Ταλλαίων ὁρέων τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος: IC II, XXVIII₂. Πρβ. καὶ M. NILSSON, Geschichte der gr. Religion, τ. 1, München 1941, σ. 340, σημ. 3.

τέλους τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἀποκαλύπτει τὴν συνέχισιν τῆς λατρείας καὶ τοποθετεῖ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἱεροῦ εἰς τὸν 7ον κυρίως καὶ τὸν 6ον αἰῶνα. Τὰ πλέον ἀξιόλογα καὶ πάλιν ἀναθήματα εἶναι τὰ χαλκᾶ.

Ἐν χαλκοῦν εἰδῶλιον τῆς πρωίμου δαιδαλικῆς περιόδου (σφζ. ὕψους 17 ἐκ.) παριστάνει τὸν θεὸν μετὰ περιζώματος καὶ τετραχόρδου λύρας εἰς τὴν ἀριστεράν (πίν. 189γ). Καὶ τὸ εὔρημα τοῦτο εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διαταραχῆς τῶν στρώματων τῆς πυρᾶς, καθόσον ὁ ἄνω κορμὸς τοῦ μετὰ τῆς κεφαλῆς εὑρέθη εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ στρώματος, ἐνῶ ὁ κάτω μετὰ τῶν σκελῶν 0.30 μ. βαθύτερον καὶ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν μεθ' ἑνὸς τμήματος πώματος ἀγγείου, κοσμουμένου δι' ὀλογλύφου ταυροκεφαλῆς, τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 7ου αἰῶνος.

Ἡ ἀρχὴ τῆς μέσης δαιδαλικῆς περιόδου ἀντιπροσωπεύεται δι' ἑνὸς θαυμασίου χαλκοῦ εἰδωλίου ἀνδρός, ὅστις φορεῖ περίζωμα καὶ φέρει τὰς χεῖρας κεκαμμένας πρὸ τοῦ στήθους, ἐνῶ τὸ τέλος τῆς ἰδίας περιόδου δι' ἑνὸς ἐξόχου τέχνης εἰδωλίου τοξότου, τοῦ ὁποίου ἐλλεῖπει δυστυχῶς ἡ κεφαλὴ. Τὸ χαλκοῦν εἰδῶλιον τοῦ κενταύρου (πίν. 188γ) καὶ ἐν χαλκοῦν εἰδῶλιον γυμνοῦ νέου, τοῦ ὁποίου τὸ σῶμα ἀποδίδει εἰς σμικρογραφικὴν τελειότητα τὸν τύπον τοῦ κούρου, χρονολογοῦνται εἰς τὴν ὑστέραν δαιδαλικὴν περίοδον βάσει τοῦ ρυθμοῦ των, διότι εὑρέθησαν κατὰ τὸ κοσκίνισμα τῶν ὑπὸ τοῦ προωθητῆρος ἐξαχθέντων χωμάτων.

Τὸ εἰδῶλιον τοῦ τοξότου καὶ τὸ εἰδῶλιον τοῦ μικροῦ κούρου ἀποκαλύπτουν, ὅτι ὁ γνωστὸς κριοφόρος τοῦ Βερολίνου¹ προέρχεται ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου μεταλλοτεχνίας τῶν ἀναθημάτων τοῦ ἱεροῦ τῆς Σύμης.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω εἰδωλίων εὑρέθησαν καὶ βάσεις μετὰ τῶν ἄκρων ποδῶν ἐτέρων ἀναλόγων χαλκῶν μορφῶν. Δύο ἐκ τῶν βάσεων εἶναι τοῦ τύπου τῆς βάσεως τοῦ κριοφόρου τοῦ Βερολίνου καὶ ἡ μία ἐξ αὐτῶν ἔχει ἀνώμαλον τὴν κάτω ἐπιφάνειαν, διὰ τὴν στερέωσιν προφανῶς τοῦ εἰδωλίου ἐπὶ κιβωτιδίου ἢ σκεύους.

Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου καὶ μετὰ πηλίνων ἀναθημάτων τοῦ 7ου αἰ. εὑρέθη τμήμα χαλκοῦ καὶ δυσκόλως καθοριζομένου ἀντικειμένου, ὀρθογωνίου σχήματος, κοσμουμένου ἐπὶ τῶν εὐρειῶν ἐπιφανειῶν δι' ἐκκρούστων ἄθωρικῶν κεφαλῶν καὶ ἐπὶ τῶν στενῶν διὰ τῆς εἰκόνος τῆς Ἀστάρτης. Ὑποθέτομεν μετ' ἐπιφυλάξεως ὅτι πρόκειται περὶ εἰσηγμένου ἔργου, τοῦ ὁποίου αἱ μορφαὶ ἂν καὶ παρουσιάζουν στοιχεῖα τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης εἶναι μᾶλλον ἄσσυριακαί. Ἀνάλογα εἰσηγμένα ἀντικείμενα ἀπετέλεσαν ἴσως τὰ πρότυπα τῶν ἐπὶ τῶν χρητικῶν ἀσπίδων τοῦ Ἰδαίου ἄντρου ἀπεικονιζομένων μορφῶν².

1. K. A. NEUGEBAUER, Die minoischen und archaisch griechischen Bronzen, Berlin 1931, σ. 61, ἀρ. 158, πίν. 19.

2. EMIL KUNZE, Kretische Bronzereliefs, Stuttgart 1931, σ. 191 κέ.

Ἀπροσδόκητος ὑπῆρξεν ἡ ἐντὸς τοῦ ἰδίου στρώματος ἀνεύρεσις τόσων πολλῶν χαλκῶν περιτμήτων ἐλασμάτων — 26 ἀκεραίων κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ τινων ἀποσπασματικῶς διατηρουμένων — τὰ ὅποια ἐπαναλαμβάνουν εἰς μίαν πλουσίαν εἰκονογραφικὴν ποικιλίαν δύο μόνον τύπους, χρονολογούμενους ἀπὸ τοῦ β' τετάρτου ἕως τοῦ τέλους τοῦ 7ου αἰῶνος, ἐνῶ μερικὰ ἐξ αὐτῶν δυνατὸν νὰ χρονολογηθοῦν καὶ εἰς τὸν 8ον αἰῶνα. Ὁ πρῶτος τύπος, ὁ τοῦ κυνηγοῦ, προσφέροντος ὁλόκληρα ζῷα ἢ τμήματα τούτων (πίν. 191 - 193) — τὴν κεφαλὴν κυρίως καὶ τὸν μηρὸν — ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ πολλῶν παραδειγμάτων. Ὁ δεῦτερος τύπος ὁ ὁποῖος παριστάνει ἄνδρα φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων πολυτελῆ μανδύαν, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου προβάλλεται τὸ γυμνὸν τοῦ σώματος, καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς βραχεῖαν ράβδον ἢ στέφανον, ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τριῶν μόνον παραδειγμάτων (πίν. 194). Εἰς τρίτος τύπος, ἀντιπροσωπευόμενος ὑπὸ ἐνὸς παραδείγματος, παριστάνει γυναικεῖαν μορφήν πρὸς τὰ δεξιά, ἐνδεδυμένην καὶ φέρουσαν κάλυμμα κυλινδρικὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Αἱ ἀνδρικοὶ μορφαί, αἱ ὅποια κρατοῦν τὴν βραχεῖαν ράβδον, ἥτις δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ σκῆπτρον, εἰκονίζουσι ἴσως τὸν θεὸν Ἑρμῆν, τοῦ ὁποῖου ἡ εἰκὼν ἐπὶ τοῦ ἐλάσματος τοῦ πρωΐμου 5ου αἰ. (πίν. 185α) εἶναι ἀναμφισβήτητος. Τὰ ἄλλα ἐλάσματα παριστάνουν θνητὰς μᾶλλον μορφάς, τοὺς ἀναθέτας, οἱ ὅποιοι προσφέρουν θυσίαν πρὸς τὰς θεότητας τοῦ ἱεροῦ.

Ἡ εἰκὼν τῆς θεᾶς Ἀφροδίτης, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτει τὴν γυμνότητά της, ἀπεικονίζεται ἐπὶ πηλίνου δαιδαλικοῦ πλακιδίου, ὡς μεμονωμένη μορφή¹ (πίν. 190γ) καὶ ἐπὶ ἐτέρου ὡς διπλῆ, ἐνῶ τρίτον δαιδαλικὸν πλακίδιον (πίν. 190α) δεικνύει ὅτι ἡ θεὰ ἐλατρεύετο καὶ ὡς κουροτρόφος. Ἡ ἀνεύρεσις πλήθους μικρῶν ἀναθηματικῶν χαλκῶν ἀσπίδων ἀποτελεῖ ἐνδειξιν, ὅτι ἡ ἰδία θεὰ ἐλατρεύετο καὶ ὡς πολεμική (ἐγχειρις).

Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναφερθῶμεν λεπτομερῶς εἰς τὰ πολυπληθῆ πηλῖνα ἀναθήματα — ἀνάγλυφα πλακίδια, εἰδῶλια ἀνθρωπίνων μορφῶν καὶ ζώδιων — καὶ τὰ διακόσια χαλκᾶ εἰδῶλια ζώων τοῦ δευτέρου αὐτοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς. Σημειοῦμεν μόνον τὴν ἀνωτέραν ποιότητα τοῦ ἐργαστηρίου τῶν χαλκῶν ἐλασμάτων, εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν καὶ τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ περίτμητα ἐλάσματα τῶν Μουσείων τοῦ Λούβρου, τῆς Ὁξφόρδης καὶ τῆς Κοπεγχάγης². Κοινὰ εἰκονογραφικὰ καὶ στυλιστικὰ στοιχεῖα μεταξὺ τῶν ἐλασμάτων καὶ τῶν χαλκῶν εἰδωλίων δεικνύουν, ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ ἰδίου ἐργαστηρίου. Τὸ ἐργαστήριον τοῦτο διαφοροποιεῖται σαφῶς τοῦ ἐργαστηρίου τῶν ἐξ Ἀρκάδων χαλκῶν ὅπλων³, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζουν αἱ δυνατὰ καὶ

1. Ὁ ἴδιος τύπος ἀπεικονίζεται ἐπὶ πλακιδίου ἐκ τῆς Ἀξοῦ: AM 77, 1962, σ. 79, σημ. 43.

2. Βλ. σχετικῶς H. HOFFMANN, *Early Cretan Armour*, σ. 32 κέ., πίν. 48 - 49.

3. H. HOFFMANN, ἑ.ἀ. σ. 30 - 31, πίν. 1 - 10, 19 - 23, 30 - 33 καὶ 36.

ἄδραϊ συγχρόνως μορφαί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς καλλιγράμμους καὶ εὐρύθμους μορφὰς τοῦ ἐργαστηρίου τῶν χαλκῶν τοῦ ἱεροῦ τῆς Σύμης.

Ὁ κρίκος ἀναρτήσεως, ὁ ὁποῖος σφύζεται ἐπὶ ἐνὸς περιτμήτου ἐλάσματος καὶ αἱ ὀπαὶ προσηλώσεως ἐπὶ τριῶν ἄλλων ὑποδηλώνουν, ὅτι τὰ ἐλάσματα ἦσαν προσηλωμένα ἢ ἀνηρτημένα ἐπὶ ξυλίνης ἐπιφανείας. Ἡ ἐπανάληψις τοῦ ἰδίου θέματος, ἥτοι τοῦ κυνηγοῦ ἄγοντος ἢ προσφέροντος ἐν ζῶον, καὶ τὸ κυριώτερον ἢ ἀνεύρεσις τῶν ἐλασμάτων ἀνατολικῶς καὶ νοτίως τοῦ βωμοῦ εἰς μίαν κανονικὴν σχεδὸν διάταξιν, ἥτις εἶχε τὴν μορφήν ἐναλλήλων τόξων μὲ κέντρον τὸν βωμόν, μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὰ ἐλάσματα ἀπετέλουν μεμονωμένα ἀναθήματα, προσηλωμένα ἴσως ἐπὶ μικρῶν ξυλίνων πινάκων καὶ ὄχι τμήματα συνθέσεως ἐπὶ ἐνὸς ἢ περισσοτέρων ξυλίνων κιβωτίων τοῦ τύπου τῆς λάρνακος τοῦ Κυψέλου.

Τὰ ὀλίγα ἀναθήματα τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. δίδουν εἰκόνα παρακμῆς, ἥτις χαρακτηρίζει καὶ ὁλόκληρον τὴν Κρήτην.

Κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους παρουσιάζεται ἀναβίωσις τοῦ ἱεροῦ, ἡ ὁποία δὲν δύναται βεβαίως νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν ἀκμὴν τοῦ κατὰ τὴν πρωτοελληνικὴν ἐποχὴν, πλὴν ὅμως εἶναι ζωηρὰ καὶ μακροχρόνιος. Τὰ ἀναθήματα τοῦ νεωτέρου τούτου στρώματος, τὸ ὁποῖον εἰς μικρότατον μόνον τμήμα τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου (πίν. 184α) δὲν ἀνεμοχλεύθη ὑπὸ τοῦ προωθητῆρος, εἶναι πῆλινα κυρίως εἰδῶλια, πλὴν τοῦ ἀναφερθέντος χαλκοῦ (πίν. 185β), μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχει καὶ πάλιν ἡ εἰκὼν τῶν λατρευομένων θεοτήτων, τοῦ Ἑρμοῦ (πίν. 190β) καὶ τῆς Ἀφροδίτης (πίν. 189α).

Μερίστη ἀπεδείχθη ἡ σπουδαιότης τῶν ἐκ τῶν ἀναμοχλευθέντων χωμάτων συλλεγέντων θραυσμάτων κεράμων στέγης κορινθιακοῦ τύπου, διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἔφερον χαρακτὰς ἐπιγραφάς. Ὀνόματα ἢ φράσεις ὡς *Δαμιθάλης Θιομνάστω Λύττιο[ς]*, *[Αἰ]σχύλος*, *Σωκράτ[ης]*, *Σάτυρος Ἀπολλ[οδώρου]*, *Ἀρκάδ[ιος] Ναοῦ*, . . . *ασοι [ἀ]νέθεναν [σ]υνοδοιπορέοντες*, *Ἰδρυσά κέδροις*, ὑποδηλώνουν ἴσως ὅτι ἐγένοντο κατὰ καιροὺς ἐπισκευαὶ τῆς στέγης τοῦ ναοῦ, ἡ ὑπαρξίς τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖται δι' ὁμοίων ἐπιγραφῶν καὶ ἐπὶ ἄλλων θραυσμάτων, τῆς δαπάνης καταβαλλομένης ὑπὸ εὐσεβῶν πολιτῶν. Ἐκτὸς τούτου εἶναι φανερόν, ὅτι οἱ ἀναθέται προήρχοντο ἐκ περισσοτέρων τῆς μιᾶς πόλεων. Ἐὰν εἰς τὰ ὡς ἄνω ὀνόματα πόλεων προσθέσωμεν καὶ τὰ ἀναφερόμενα ἐπὶ ἐνεπιγράφων θραυσμάτων ἀγγείων, ὡς π.χ. *Κνώσι[ος]* ἢ *Κνωσί[ων]*, δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁ ἀνασκαφεὶς χώρος, ὅπου ἡ ἀσκήσις τῆς λατρείας ἦτο μακραίων, ἀπετέλει ἐν παγκρῆτιον ἱερόν.

Ἡ ταύτισις ἐπομένως τοῦ σημαντικοῦ ἱεροῦ τῆς Σύμης μετὰ τοῦ ἀναφερομένου ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου μεταξὺ Ἰνάτου καὶ Ἱεραπέτρας Ἱεροῦ Ὅρους εἶναι πολὺ πιθανή, βάσει τῶν μέχρι τοῦδε ἀνασκαφικῶν δεδομένων¹.

1. Τὴν ὑπόδειξιν ὀφείλω εἰς τὸν κ. Στ. Ἀλεξίου, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν

Ὁ πλησιέστερος πρὸς τὸ ἱερὸν οἰκισμός, τὸν ὁποῖον ἐνετοπίσαμεν, εὐρίσκειται ἐπὶ τοῦ ἀναφερθέντος ὑψώματος «Καλές» καὶ ἀκριβέστερον ἐπὶ τῆς νοτίας κλιτύος, ἥ ὁποία ὀνομάζεται «Πλακόμουρο». Ἐπιφανειακὰ λείψανα τοίχων οἰκιῶν καὶ τινὰ ὄστρακα ἀναγλύφων πίθων ἀποτελοῦν ἐπαρκεῖς ἐνδείξεις διὰ τὴν παρουσίαν ἐνὸς οἰκισμοῦ τῶν πρωτοελληνικῶν χρόνων, ὁ ὁποῖος συνδέεται ἴσως μετὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους εὐρισκομένου ἱεροῦ.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΕΜΠΕΣΗ

θερμῶς. Διὰ τὸ Ἱερὸν Ὅρος: RE VIII₂, 1530. Πρβ. καὶ L. MARIANI, Mon. Ant. 1896, πίν. VI καὶ VII, Atlas zur Weltgeschichte I, 1956, πίν. 10. Οἱ HOOD, WARREN καὶ CADOGAN, ἑ.ἀ. ταυτίζουσιν τὸ Ἱερὸν Ὅρος μὲ τὸ Κέρατον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀρβῆς καὶ τὸ συνδέουν μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Διὸς Ἀρβίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β

ΕΙΔΙΚΩΤΕΡΑΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Ἐπειδὴ εἰς ὠρισμένας περιστάσεις οἱ ἀνασκαφεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ δώσουν μεγαλυτέραν ἔκτασιν εἰς τὰς ἐτησίας ἐκθέσεις περὶ τῶν ἀνασκαφῶν των, αἵτινες ὅμως ἀπομακρύνονται οὕτω τοῦ συμφώνου πρὸς τῇ φύσει τῶν Πρακτικῶν κανονικοῦ τύπου τῶν ἐκθέσεων, ἐκρίθη σκόπιμον ἵνα αἱ διεξοδικώτεραι αὗται ἐκθέσεις ἀποτελέσουν ἰδιαίτερον τμῆμα τῶν Πρακτικῶν.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπεφασίσθη ἵνα παραλλήλως πρὸς τὴν ἀγγλικὴν ἔκδοσιν τῶν ἐτησίων ἐκθέσεων περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Θήρας, Thera I - VI, ἐκδίδεται εἰς τὸ ἐξῆς εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος καὶ τὸ ἐλληνικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον μέχρι σήμερον ἐδημοσιεύετο μόνον εἰς τὰ Πρακτικά. Διὸ καὶ ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας τόμῳ τῶν Πρακτικῶν δημοσιεύεται σύντομος μόνον περίληψις περὶ τῶν ἐν Θήρᾳ ἀνασκαφῶν ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει.

18. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΤΟΥ ΚΡΑΝΕΙΟΥ

(Παρένθ. πίν. Δ', Ε', Ϛ', πίν. 195 - 230)

Μετά διακοπὴν ἑνὸς ἔτους ἐπανελήφθη ἐφέτος ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου ἐν Κορίνθῳ, ἔσω τοῦ τείχους τῆς ἀρχαίας πόλεως, παρὰ τὴν πύλην τῶν Κεγχρεῶν¹. Ἡ ἔρευνα διεξήχθη κατὰ κύριον λόγον εἰς τὸ βόρειον κλίτος καὶ εἰς τὰ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τοῦτο προσκτίσματα καὶ κατὰ δεύτερον λόγον πρὸς Ἀ. τοῦ κλίτους καί, παρεμπιπτόντως, πρὸς Ν. τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου παρουσιάζει τὴν ἰδιοτυπίαν ὅτι τὸ κύριον σῶμα τοῦ μνημείου εἶναι βασικῶς γνωστόν, ἀλλ' ἐν τούτοις ἀτελῶς ἀνεσκαμμένον· ἀναποτρέπτως δὲ κατὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποβλέπει ἡ ἀπὸ τοῦ 1970 ἀρξάμενη συμπληρωματικὴ ἔρευνα, καθίσταται ἀναγκαία ἡ ἀνασκαφὴ καὶ μερῶν τοῦ μνημείου γνωστῶν, ἀλλὰ μὴ εἰς βάθος ἀνεσκαμμένων (πίν. 195α).

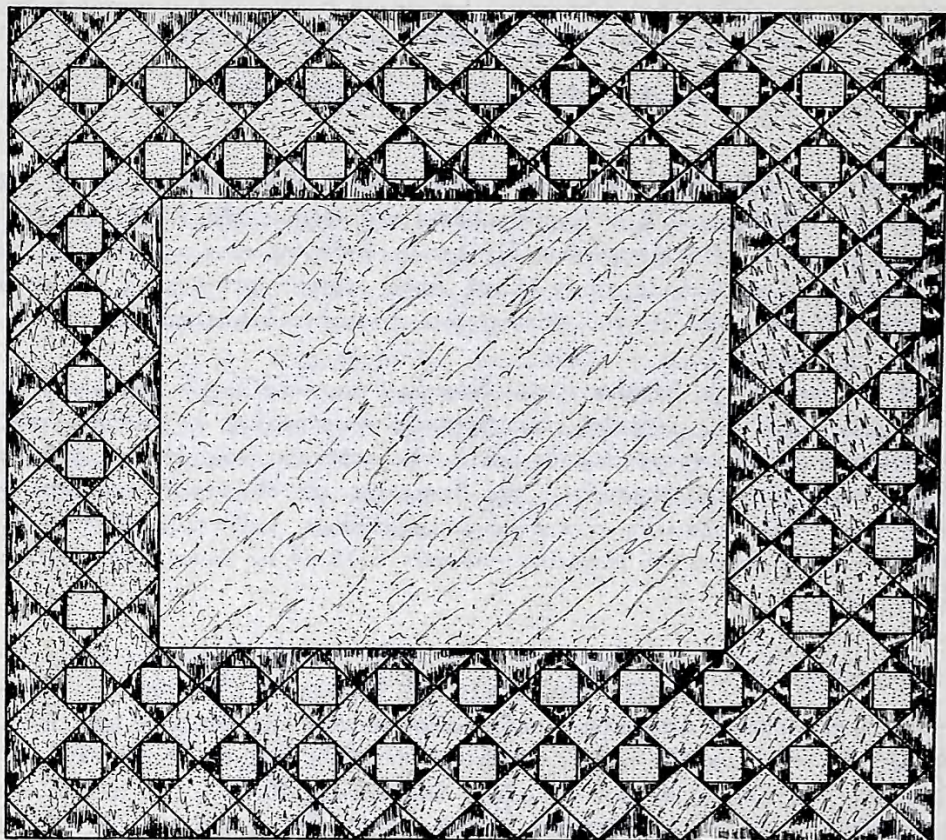
1. ΤΟ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ α'. Ἡ ἔρευνα εἰς τὰ κλίτη βόρειον καὶ μεσαῖον καὶ εἰς τὸ βόρειον πτερύγιον: Ἐφέτος συνεπληρώθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ βορείου κλίτους τῆς βασιλικῆς (πίν. 195β, δεξιὰ) διὰ τῆς ἀνασκαφῆς του μέχρι τοῦ δαπέδου, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ κάτω τοῦ δαπέδου. Τὸ κλίτος μετρεῖ εἰς μῆκος ἐσωτερικῶς 40.75 μ., τὸ πλάτος του ὁμῶς εἶναι ἐλαφρῶς ἀκανόνιστον· μετρεῖ πρὸς Δ. 4.60 μ. καὶ πρὸς Ἀ. 4.85 μ. (παρένθ. πίν. Δ'). Μετὰ τοῦ πτερυγίου καὶ τοῦ νάρθηκος μετρεῖ τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς — ἄνευ τῆς ἀψίδος — ἐσωτερικῶς 55.25 μ. Σημειώνω ἐξ ἀρχῆς ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος (πάχ. 0.65 μ.) τῆς βασιλικῆς εὐρέθη κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένος μέχρι κάτω τῆς εὐθυνηρίας, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐκθεμελιωμένος — ἔχει συληθῇ ἀνηλεῶς πρὸς πορισμὸν ὑλικῶν δομῆς. Τὸ θεμέλιόν του φθάνει εἰς βάθος ± 1.45 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ κλίτους (εἰκ. 6γ-δ).

Τὸ δάπεδον τοῦ βορείου κλίτους, ἐστρωμένον διὰ πλακῶν καὶ μαρμαροθετημάτων², εὐρέθη κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένον· ἐν μέρει μόνον εἶχον

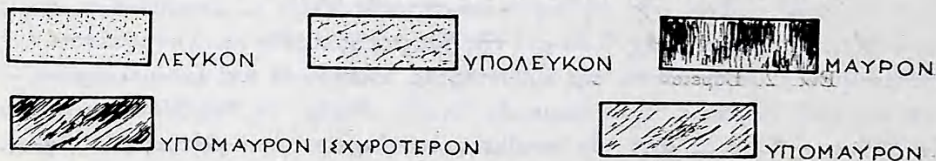
1. ΠΑΕ 1970, σ. 98 - 117. Τῆς ἐφετινῆς ἐρεύνης μετέσχον, ὡς ἐπιστημονικοὶ βοηθοί, οἱ τελειόφοιτοι τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἡλίας Ἀντωνόπουλος καὶ Μιχαὴλ Ἀνδριανάκης.

2. Πρβ. ΠΑΕ 1970, σ. 102, πίν. 144β.

διασωθῇ τμήματά του, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἐλλιπῶς (πίν. 196α-β, 197α-β). Οἱ ἐπὶ τοῦ κονιάματος ὅμως τῆς στρώσεώς του παρατηρηθέντες τύποι ἐλλειπουσῶν πλακῶν καὶ πλακιδίων ἐπέτρεψαν μερικὴν ἀναπαράστασιν τῆς διατάξεως τῶν

Εἰκ. 1. Βόρειον κλίτος τῆς βασιλικῆς. Σχέδιον μαρμαροθετήματος.

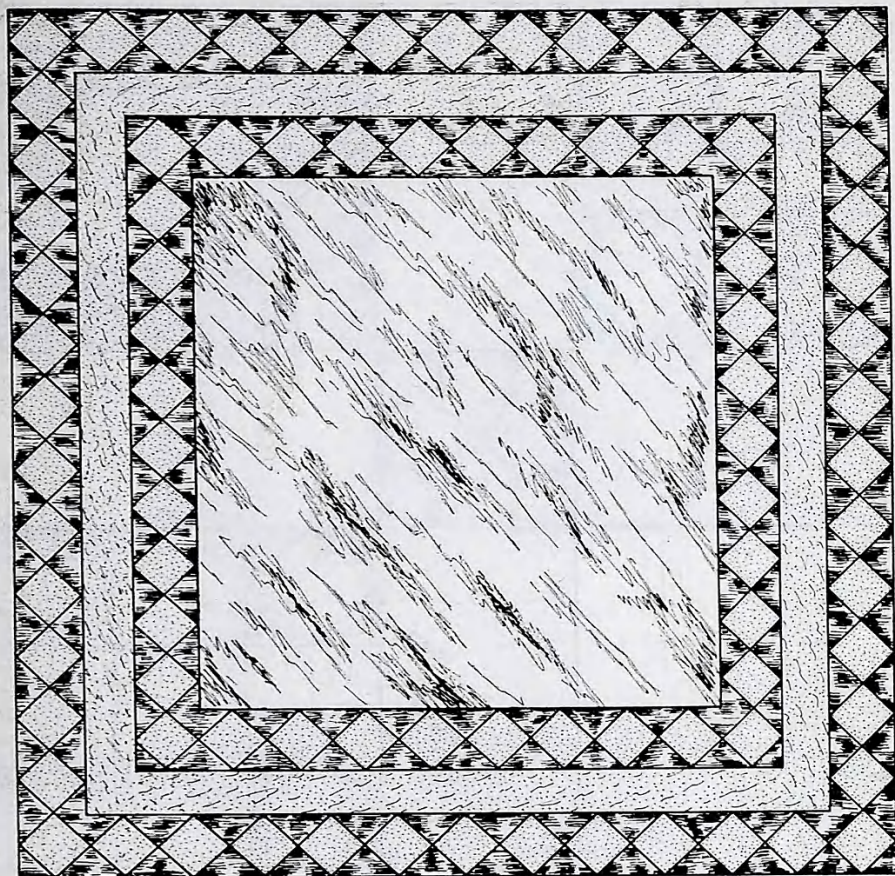

Ὑπόμνημα τῶν εἰκ. 1-5.

διαχώρων του καὶ τῶν ἐσωτερικῶν σχεδίων των (παρένθ. πίν. Ε'). Τὰ πλαίσια τῶν διαχώρων καὶ τὰ ὑπὸ τούτων ὀριζόμενα ἐσωτερικὰ πεδία συνίστανται ἐκ μεγάλων πλακῶν ἐξ ὑποτέφρου σχιστολίθου· τὰ πλακίδια, διὰ τῶν ὁποίων συντίθενται αἱ διακοσμητικαὶ λεπτομέρειαι (πίν. 197β), συνίστανται ἐκ μαρ-

μάρου λευκοῦ ἢ διαρροεμένου ὑπὸ κυανῶν φλεβῶν, πρασινωποῦ καὶ ἀποχρώσεων τοῦ ροδίνου· ἐνιαχοῦ γίνεται χρῆσις καὶ μικρῶν τεμαχίων ὀπτῆς γῆς (παρένθ. πίν. F' καὶ εἰκ. 1-5).

Περὶ τοῦ μεσαίου κλίτους θεωρῶ χρήσιμον νὰ σημειώσω ἐδῶ, ὅτι κατὰ τὴν

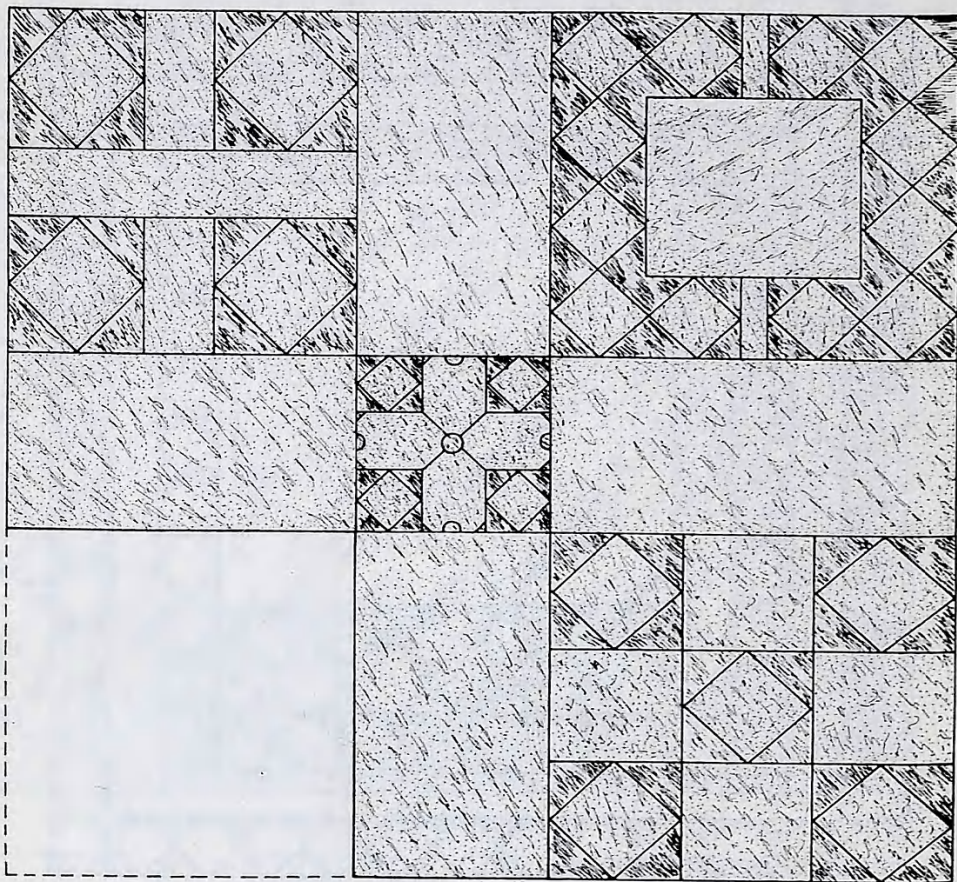

Εἰκ. 2. Βόρειον κλίτος τῆς βασιλικῆς. Σχέδιον μαρμαροθετήματος.

ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους 1957¹ εἶχον ἐπισημανθῇ κάτω τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου ἀφ' ἑνὸς κατὰ τὴν χορδὴν τῆς ἀψίδος τοῖχος, πάχους 0.50 μ., διήκων κατὰ τὴν φορὰν τῆς χορδῆς καὶ προφανῶς συνδέων τὰ ἄκρα τῆς ἀψίδος (πίν. 195α), καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῖχος, πάχους ± 0.90 μ., διήκων μεταξύ τῶν παραστάδων τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου (παρένθ. πίν. Δ' καὶ πίν. 200, δεξιὰ)· διὰ τού-

1. Βλ. ΠΑΕ 1970, σ. 98 κέ.

των συνδέονται τὰ συστήματα τοίχων εἰς ἓν ἐνιαῖον στατικὸν ὄργανισμὸν. Ὁμοίος συνδετικὸς τοῖχος κάτω τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου παρατηρήθη ἐκτεινόμενος μεταξύ τῶν παραστάδων καὶ εἰς τὸ βόρειον πτερύγιον. Φαίνεται, δηλαδή, ὅτι πανταχοῦ μεταξύ τῶν ἀπέναντι ἀλλήλων παραστάδων, τῶν γεφυ-

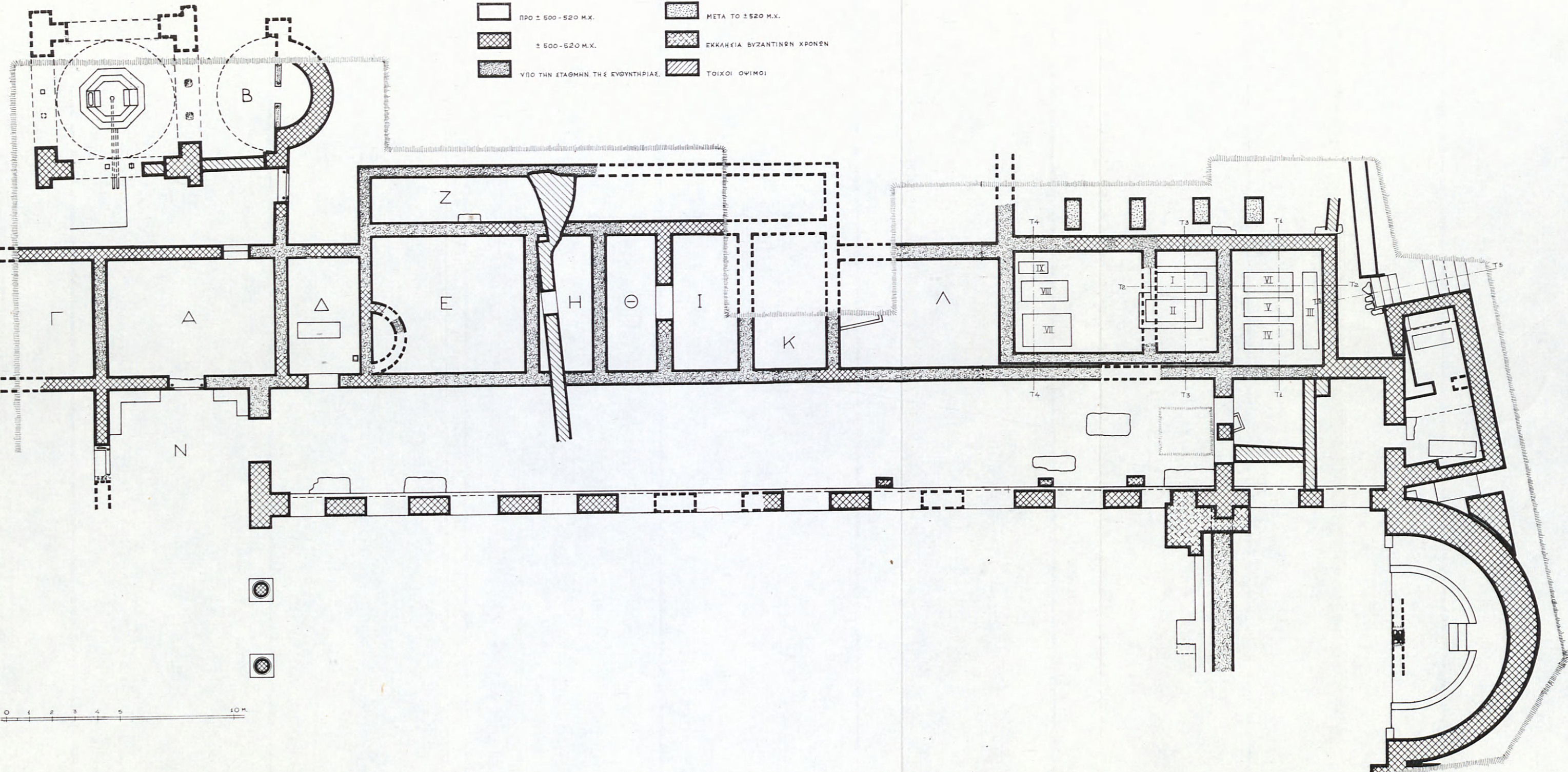

Εἰκ. 3. Βόρειον κλίτος τῆς βασιλικῆς. Σχέδιον μαρμαροθετήματος.

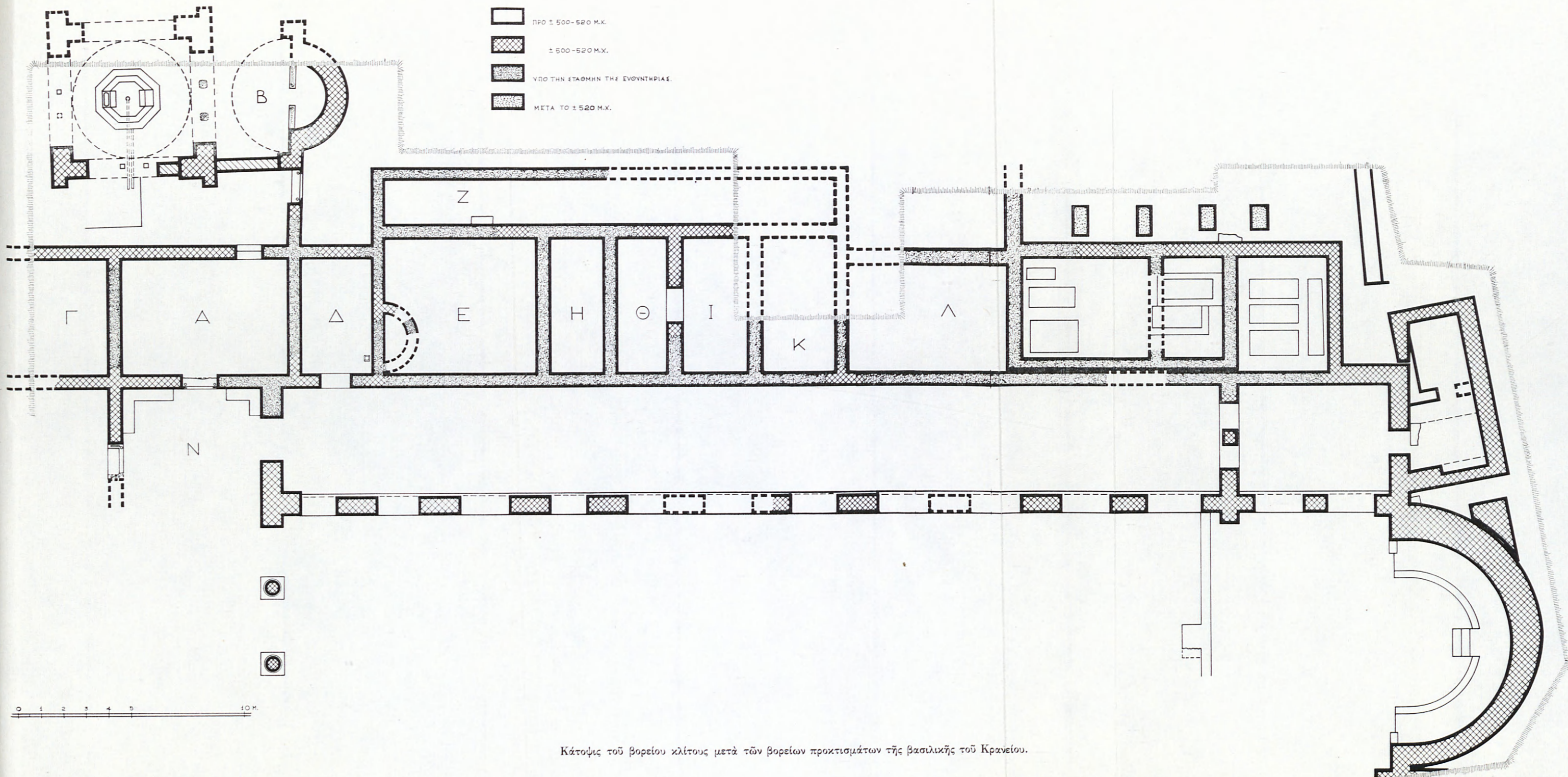
ρουμένων ἄνω διὰ τόξων, τὸ οἰκοδόμημα δένεται καὶ κάτω, εἰς τὰ θεμέλιά του. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστόν¹.

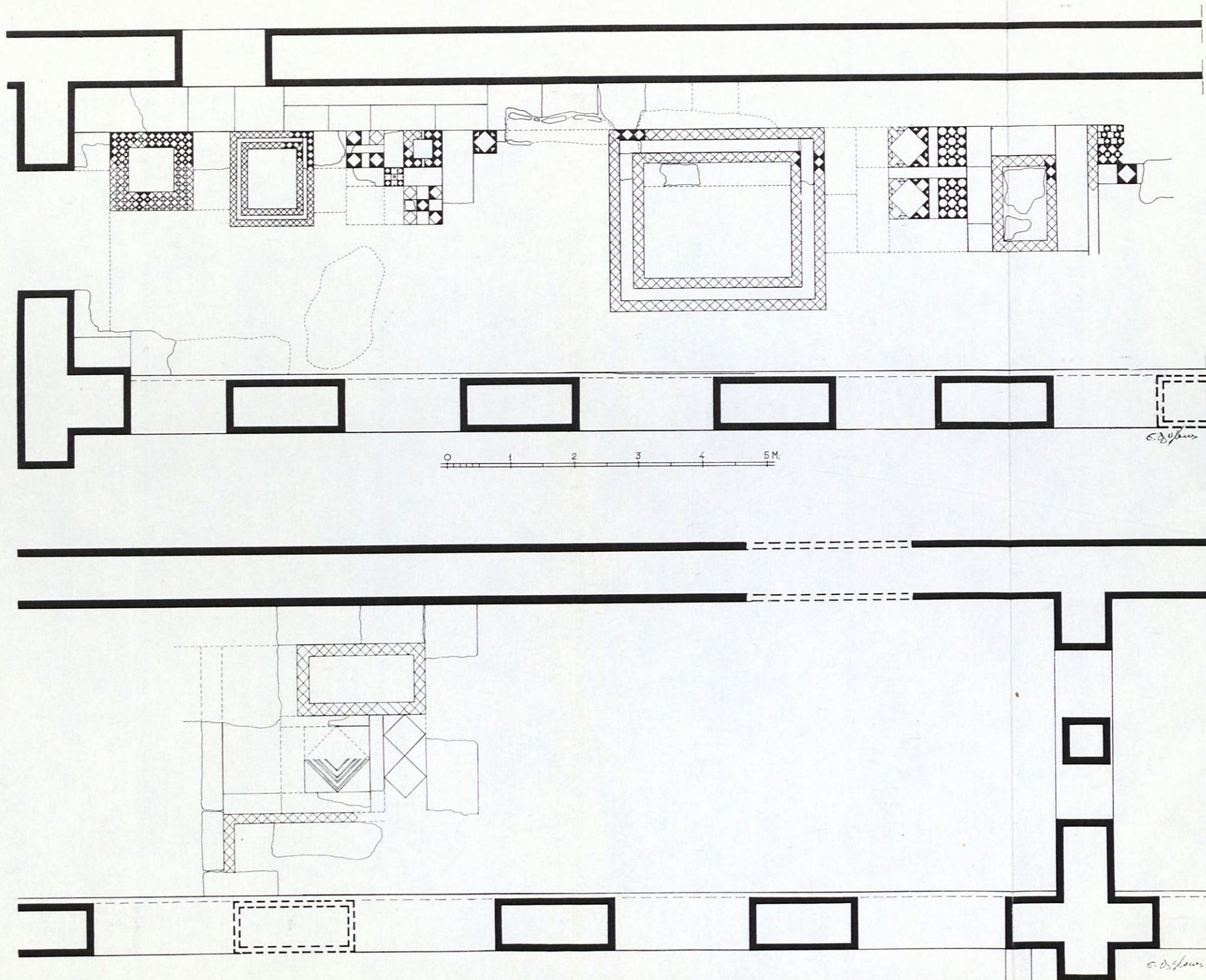
Ἵπενθυμίζω ὅτι τὸ ἡμικυκλικὸν σύνθρονον συνίσταται ἐκ μιᾶς βαθμίδος, πλ. 0.35 μ., ὕψ. 0.20 μ., καὶ κατόπιν, εἰς ὕψος ± 0.45 μ. ἀπὸ τῆς βαθμίδος, ἐξ ἑνὸς ὁμολόγου πρὸς αὐτὴν πλατυβάθμου, πλ. ± 1.05 μ., ἐπὶ τοῦ ὁποίου πιθανώ-

1. Πρβ. Α.Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, ABME, Ζ', 1951, σ. 13 καὶ 18, εἰκ. 3.

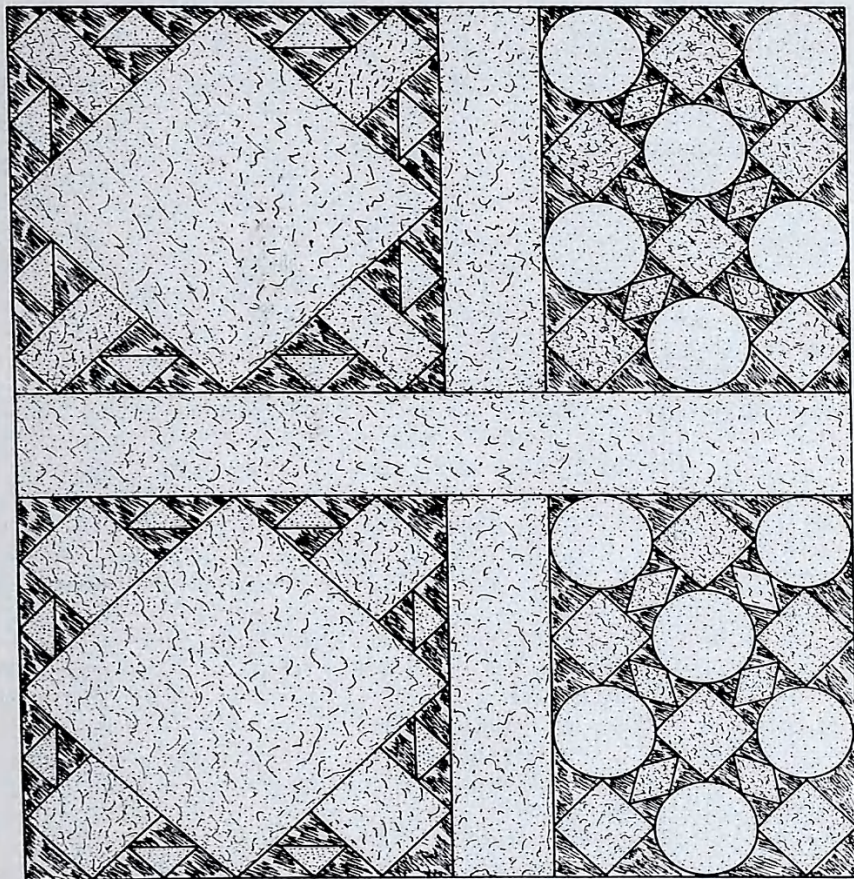
Κάτοψις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ βορείου κλίτους μετὰ τῶν βορείων προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου.

Σχέδιον τῶν μαρμαροθετημάτων τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου.

τατα ἔβαινον ξύλινα ἔδρανα. Κατὰ τὸν ἄξονα τῆς βασιλικῆς διεκόπτετο ἡ ἐν λόγῳ κατασκευὴ ὑπὸ κλίμακος, πλ. ± 1.25 μ., ἐκ δύο βαθμίδων μετὰ πλατυβάθμου, διὰ τὸν ἐν μέσῳ τῶν ἐδράνων τῶν ἄλλων κληρικῶν εὐρισκόμενον θρόνον τοῦ ἐπισκόπου (παρένθ. πίν. Δ' καὶ πίν. 198α)¹. Ἡ ἀρχὴ τοῦ συνθρόνου εὐρίσκεται κατὰ 0.32 μ. ἔσω τῆς εὐθείας τοῦ μετώπου τῆς ἀψίδος. Κατὰ τὴν

Εἰκ. 4. Βόρειον κλίτος τῆς βασιλικῆς. Σχέδιον μαρμαροθετήματος.

ἔρευναν τοῦ 1957 ἀπεκαλύφθη ὅτι εἰς τὰ ἐκατέρωθεν ἄκρα τῆς ἀψίδος — κατὰ τοὺς πόλους τῆς χορδῆς — οἱ γωνιαῖοι δόμοι τοῦ τοίχου αὐτῆς χαμηλὰ ἐξέχουν πρὸς τὰ ἔσω καὶ φέρονται ἐν εἰσοχῇ λαξευμένοι, οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζεται κοίλη ὀρθογώνιος ἐγκοπτή, μήκους 0.47 μ. καὶ πλάτους 0.32 μ., μὲ τὸν πυθμένα

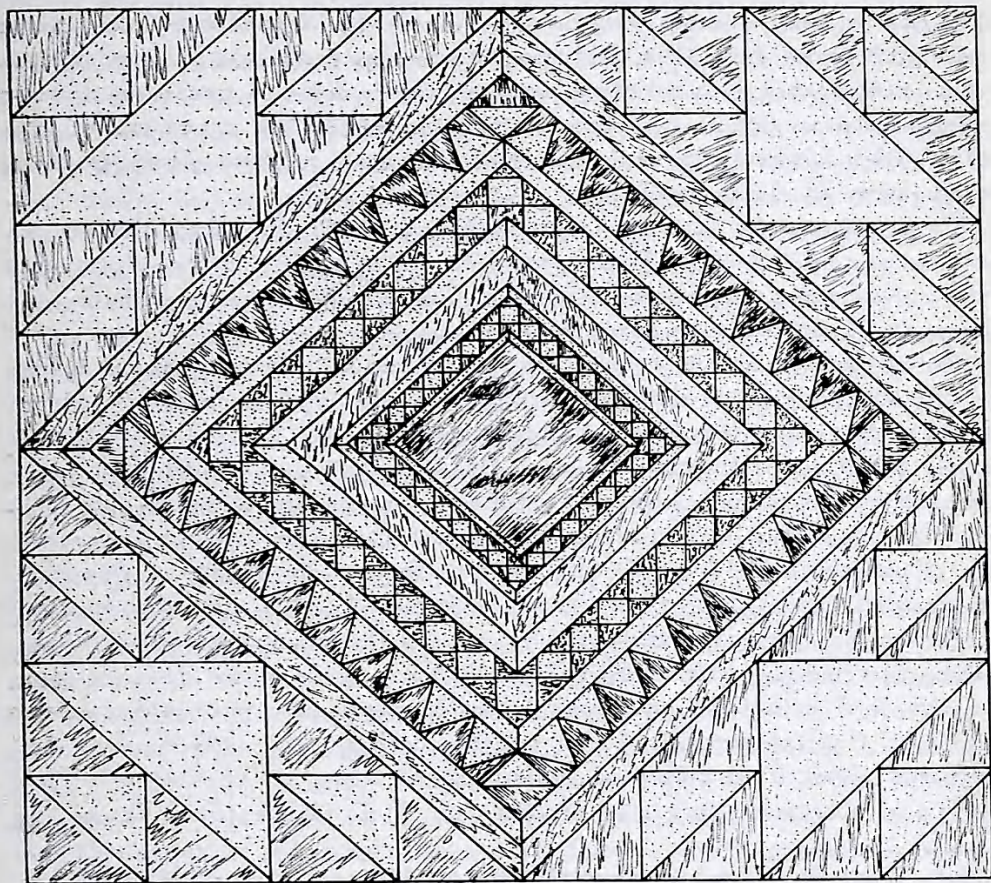
1. J. M. SHELLEY, *Hesperia* 12, 1943, σ. 167.

δὲ αὐτῆς εἰς ὕψος ± 0.10 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ βήματος (πίν. 198β, 199α). Εἰς ἑκατέραν, δηλαδή, τῶν γωνιῶν τῶν διαμορφωμένων εἰς τὰ πέ-
ρατα τοῦ βάθρου τοῦ συνθρόνου σχηματίζεται μετὰ τούτου καὶ τοῦ τοίχου
τῆς ἀψίδος ἰσχυρὰ κρητὶς. Δὲν εἶναι πολὺ σαφὴς ὁ λόγος τῆς παρουσίας των.
Πιθανῶς ἔφερον μαρμάρινον πεσσὸν πεπλατυσμένης διατομῆς ἢ ἡμικίονα, ἀνὰ
ἓνα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔβαινε θριαμβευτικὸν τόξον¹. ἔαν δεχθῶμεν, ὅτι ἔφερον ἄλλα
τινὰ μικρότερα μαρμάρινα μέλη, πρὸς αἰσθητικὴν διαμόρφωσιν τῶν περάτων
τοῦ συνθρόνου², θὰ μεῖνῃ ἀνεξήγητος ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον αἱ ὑπ' ὄψει
κρητίδες ἔπρεπε νὰ εἶναι τόσον ἰσχυραί. Ὁ χώρος τῆς ἀψίδος εἶναι κατὰ ± 0.30 μ.
ὑψηλότερος τοῦ ὑπολοίπου δαπέδου τοῦ βήματος: ἀπεκαλύφθησαν μέρη τοῦ ἐκ
μαρμαροθετημάτων δαπέδου του (πίν. 199α). Τὰ μέτωπα τοῦ συνθρόνου ἐξέ-

1. Ἑλλαδικὰ καὶ νησιωτικὰ παραδείγματα θριαμβευτικοῦ τόξου ἐπὶ κιόνων ἢ παραστά-
δων εἰς τὸ μέτωπον τῆς ἀψίδος βασιλικῶν: Παρθενῶνος (Fr. W. DEICHMANN, AM 63/64,
1938/39, σ. 132, πίν. 23. J. TRAVLOS ἐν Reallex. z. byz. Kunst I, 1966, σ. 358, εἰκ. 1),
Βραυρῶνος (Ε. ΣΤΙΚΑΣ, ΠΑΕ 1951, σ. 58 κέ., εἰκ. 8 καὶ 1952, σ. 71 κέ., εἰκ. 1. Πρβ. Α. Κ.
ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Ξυλόστ. παλαιοχρ. βασιλική, εἰκ. 471, 2), Κυπαρίσσου Μάνης (Ν. ΔΡΑΝΔΑ-
ΚΗΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 233 κέ., εἰκ. 1), Ἡραίου Σάμου (Α. Μ. SCHNEIDER, AM 54, 1929,
σ. 123, εἰκ. 14), Ἀρκάσης Καρπάθου, τοῦ πρεσβυτέρου Εὐχαρίστου (G. JACOBI, Clara
Rhodos VI-VII, 1932-33, σ. 564, εἰκ. 11, 13), Αἰγίνης (Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, ΑΔ 22,
1966, Β' Χρον., σ. 161, εἰκ. 2), Κλαυσείου, (ΕΜΜ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1958, σ. 58
κέ., εἰκ. 1, πίν. 47). Ἡ προκειμένη διάταξις τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου φαίνεται ὅτι
ἐπανελήφθη κατὰ τινα τρόπον εἰς τὴν βυζαντινὴν βασιλικὴν τοῦ Ὁσίου Νίκωνος ἐν Σπάρτῃ
(Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1939, σ. 107 κέ., παρένθ. πίν. αζ. Εἰς τὸ κείμενον — αὐτόθι
σ. 110 — δὲν περιγράφεται). Πρβ. παραδείγματα ἐκ Παλαιστίνης καὶ Συρίας (Γεράσων
'Εκκλησία Ἀγίων Θεοδώρων: J. W. CROWFOOT ἐν CARL H. KRAELING, Gerasa. City
of the Decapolis, New Haven 1938, σ. 219, κέ., πίν. XXXXIII, καὶ Γενεσίου: αὐτόθι
σ. 249 κέ., πίν. XXXVIII, Ἀγίου Φωκᾶ εἰς Βασουφάν: GEORGES TCHALENKO, Villages
antiques de la Syrie du Nord, Paris 1953, II, σ. 231 κέ., πίν. LXXIV. Πρβ. JEAN
LASSUS, Sanctuaires chrétiens de Syrie, Paris 1947, σ. 38 κέ., εἰκ. 18 καὶ γενικώτερον
σ. 57 κέ., εἰκ. 31 καὶ σ. 177 κέ.), ἰδίως δ' ἐκ Βορείου Ἀφρικῆς (Ἀπολλωνίας: προχείρως
ἐν J. B. WARD-PERKINS, L'Archeologia Cristiana in Cirenaica, 1953-1962, Atti
VI Congr. Intern. di Archeologia Cristiana, Città del Vaticano 1965, σ. 641 κέ.,
εἰκ. 1 καὶ 2, ἐπίσης Recent work and problems in Libya ἐν Actas del VIII Congr.
Intern. de Arqueol. Cristiana, Barcelona 1969, Città del Vaticano - Barcelona 1972,
σ. 226 καὶ 227, εἰκ. 10 καὶ 15, Σαβαραθᾶς: ἐν J. B. WARD-PERKINS καὶ R. G. GOODCHILD,
The Christian Antiquities of Tripolitana, Archaeologia XCV, 1953, σ. 7 κέ.,
εἰκ. 3 καὶ πίν. I-II, σ. 15, εἰκ. 6, σ. 18, εἰκ. 6, βλ. καὶ παρατηρήσεις σ. 63, εἰκ. 29,
Χαΐδρας: NOËL DUVAL ἐν Compt. Rend. Acad. Inscr. et Belles Lettres 1971, σ.
143 κέ., εἰκ. 5 καὶ 8, Τιγκζίρ: St. GSELL, Les monuments antiques de l'Algérie,
Paris 1901, II, σ. 294 κέ., εἰκ. 137). Πρβ. CH. DELVOYE ἐν Reallex. z. byz. Kunst I,
1946, σ. 256-57 (λ. Apsis).

2. Πρβ. τὴν βασιλικὴν τῆς Δαβραβίνας κατὰ τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ D. SERGEJEVSKI,
Basilika von Dabravina (=Glasnik Zemaliskog Muzeja u Sarajevu, N.S. XI, 1956
εἰς ἰδιαίτερον τεύχος), Sarajevo 1956, σ. 44, πίν. XVII.

χουν τῆς εὐθείας τῆς ὀριζούσης πρὸς Δ. τὸ δάπεδον τῆς ἀψίδος κατὰ 0.09 μ., ἔφερον δὲ καὶ αὐτὰ μαρμαρίνην ἐπένδυσιν. Δύο ὅμοιοι μεταξύ των μικροὶ πρόβολοι, μήκους ὀλικοῦ 0.445 μ., μήκους κατὰ τὸ ἐλεύθερον τούτων μέρος 0.27 μ. καὶ πλάτους 0.15 μ. — Μουσείου Κορίνθου ἀριθ. 448 καὶ 449 — (πίν. 199β),

Εἰκ. 5. Βόρειον κλίτος τῆς βασιλικῆς. Σχέδιον μαρμαροθετήματος.

εὐρεθέντες κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν νοτίων προσκτισμάτων (κατὰ τὸ 1957), πιθανῶς ἐχρησίμευσαν διὰ νὰ βαστάζουν οὐρανὸν ὑπεράνω τοῦ θρόνου τοῦ ἐπισκόπου¹.

1. Ὅμοιον διακοσμητικὸν μέλος — μήκ. 0.35 μ., πλάτ. 0.16 μ. καὶ ὕψ. 0.10 μ. — εὐρεθὲν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς τοῦ Μισοκάμπου ἐν Σάμῳ (WALTER WREDE, AM 54,

Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἔτους 1957 ἀπεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν 7.85 μ. ἀπὸ τῆς χορδῆς τῆς ἀψίδος ὑπὸ τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου ἡ κρηπίς τοῦ τέμπλου (πίν. 200α-β), συνισταμένη ἐκ τοίχου πάχους 0.50 μ. Ἐντὸς τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου εἶχον τοποθετηθῇ ὀριζοντίως ἐντοιχισμένα δύο τεμάχια κίωνων ἀποτετμημένων κατὰ μῆκος — ὡς ἡμικίωνων — τὸ ἕτερον τῶν ὁποίων φέρει ἐγκοπήν ἐκ τῶν συνήθων πρὸς στήριξιν πεσσίσκων καὶ θωρακίων τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου (πίν. 215α, ἀριστερά). Κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς ἡ κρηπίς σχηματίζεται — πρὸς Δ. καὶ πάντοτε ὑπὸ τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου — προεξοχήν πλάτους ± 1.05 καὶ μήκους 0.80 μ., προφανῶς πρὸς ὑποθεμελίωσιν προστώφου τοῦ τέμπλου¹. Εἶναι προφανές ὅτι τὰ ὡς ἀνωτέρω μαρμάρινα τεμάχια, μὲ τὰς ἐγκοπὰς, προέρχονται ἐξ ἀχρήστου ὕλικου.

Ἐντὸς τοῦ μεσαίου κλίτους ἡ ἀποχωμάτωσις ἐπεξετάθη ἐφέτος ὀλίγον μόνον, δυτικῶς τοῦ τέμπλου. Τὸ δάπεδον ἐδῶ εὐρέθη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου κατεστραμμένον ὑπὸ μεταγενεστέρων ταφῶν· ἐνιαχοῦ μόνον παρατηρήθησαν λείψανα τῆς ἐξ ἀβεστοκονιάματος ὑποστρώσεώς του.

Εἰς τὸ βόρειον πτερύγιον (ἔσωτερ. πλ. 6.55 μ.) ἀπεκαλύφθησαν ἐφέτος τὰ ὑπολείμματα τοίχων τῶν βορείων μερῶν του καὶ προσδιωρίσθη ἀκριβέστερον τὸ πλάτος τοῦ ἀνοίγματος τοῦ μεταξὺ τοῦ πτερυγίου καὶ τοῦ πρὸς Ἀ. τοῦτου ἐν ἐπαφῇ προσεκτισμένου νεκρικοῦ θαλάμου, τοῦ ὑπὸ τοῦ Shelley χαρκτηρισθέντος διὰ τοῦ γράμματος Α². Τὸ ἀνοίγμα τοῦτο εἰς ἀπόστασιν ± 3.90 μ. ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ πτερυγίου, εἶναι πλάτους μόνον ± 0.80 μ. (παρένθ. πίν. Δ. καὶ πίν. 213β, ἄνω δεξιὰ). Κατὰ τὴν ἔρευνάν του εὐρέθη σχεδὸν κατὰ χώραν ἀπότμημα μαρμαρίνου κατωφλίου, πλάτους ± 0.35 μ., διασῶζον ἐγκοπήν διὰ ξύλινον ὀρθοστάτην τῆς θύρας καὶ τὸρμον διὰ τὸν γόμφον τοῦ ξυλίνου θυροφύλλου τῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἀνοίγμα, ἐντεῦθεν δὲ νὰ συναχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ νεκρικός θάλαμος Α ἀπεκλείετο διὰ θύρας. Πρὸς κατασκευὴν τοῦ κατωφλίου εἶχε χρησιμοποιηθῇ τεμάχιον ἀρραβδώτου κίονος. Τρία βυζαντινὰ νομίσματα τοῦ 11ου αἰ., εὐρεθέντα ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ πτερυγίου, ἀκριβέστερον δ' εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλοτε βο-

1929, σ. 78, ἀριθ. 14, εἰκ. 10, 2) συνεσχέτισθη ὑπὸ τοῦ Α.Μ. SCHNEIDER, αὐτόθι σ. 109, πρὸς θρόνον. Μαρμάρινος «οὐρανός» τοιοῦτου θρόνου, ἀποκείμενος εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν τῆς Νεμέας, προέρχεται, προφανῶς, ἐκ τῆς ἐκεῖ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (μνεία τῆς βασιλικῆς: Γ.Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, ΑΕ 1929, σ. 165 - 66). Παραδείγματα οὐρανοῦ συνθρόνου: Α.Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, *Εὐλόστ. παλαιοχρ. βασιλική, τ. Β'*, Ἀθῆναι 1954, σ. 508 κέ. Ἀλλ' ἐπίσης ἐνθυμίζον κυλλίβαντας ξυλίνων δοκῶν πατώματος ὑπερφύου, ὡς π.χ. εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Στουδίου.

1. Τὸ πλάτος τοῦ προστώφου τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἐξτείνεται συμμετρικῶς πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ κλίτους, πρέπει νὰ ἀνήρχετο εἰς ± 1.55 μ. Εἰς ὀψίμους χρόνους, κατὰ τὴν διάνοξιν τάφου, ἡ κρηπίς τοῦ προστώφου κατεστράφη κατὰ τὸ νότιον αὐτῆς μέρος.

2. Πρβ. SHELLEY, *ἑ.ἀ.* σ. 176 κέ., 178.

ρείου ὀρθοστάτου τοῦ ὡς ἀνωτέρω ἀνοίγματος, παρέχουν ἐνδειξιν ὅτι ἡ διεύρυνσις τούτου πρὸς Β. — πρὸς σύλησιν ὑλικοῦ — συνετελέσθη πιθανότατα κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα.

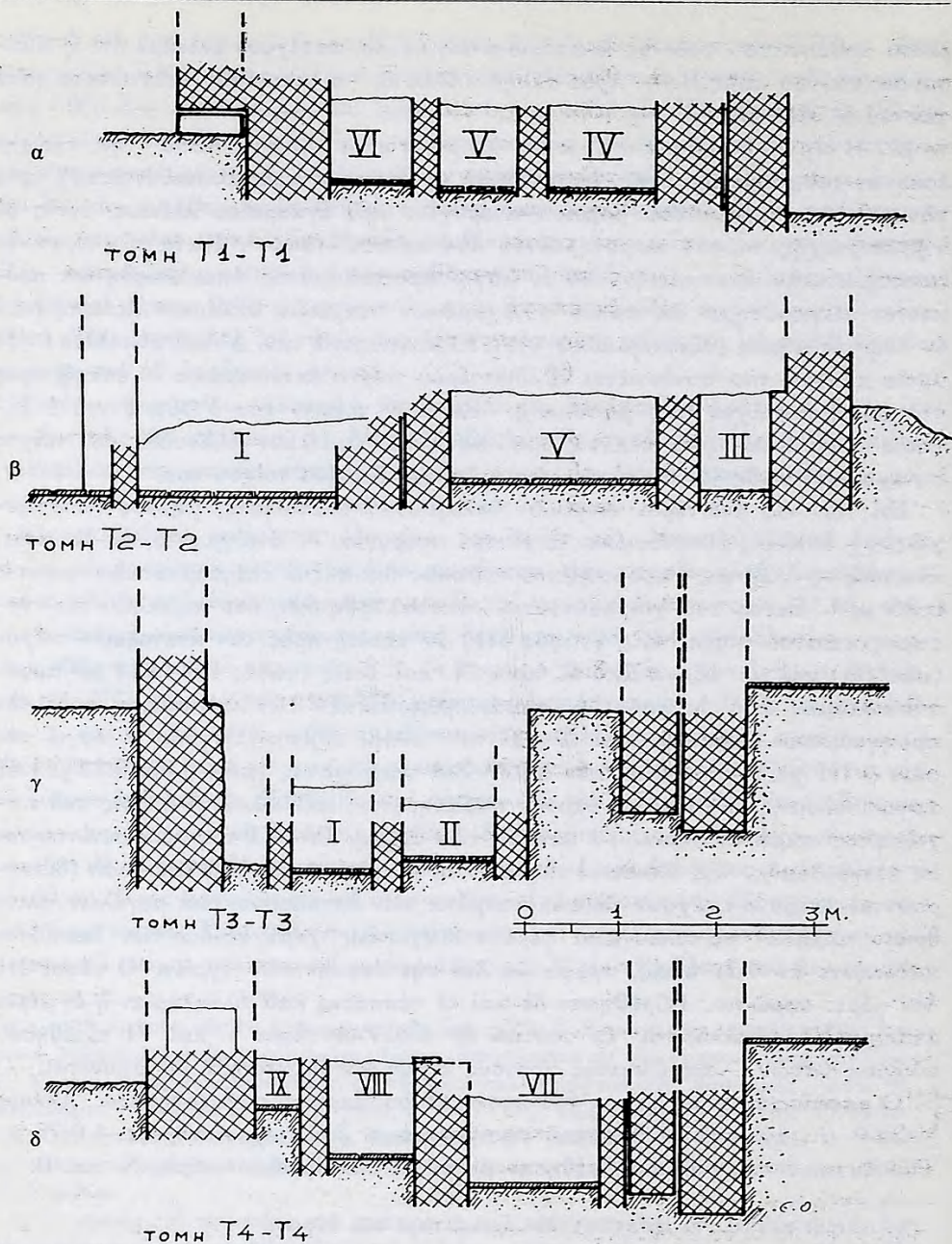
β'. Βορειοανατολικὸν πρόσκτισμα: Κατὰ τὴν πρώτην ἔρευναν τοῦ μνημείου εἶχεν ἐπισημανθῇ πρόσκτισμα πρὸς Β. καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ βορείου πτερυγίου τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους, ἐντὸς δὲ τῆς περιοχῆς τούτου παρετηροῦντο δύο κτιστοὶ τάφοι¹. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν συστηματικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἐν λόγῳ προσκτίσματος ἀπεκαλύφθη ὅτι πρόκειται συγκρότημα ἐκ τριῶν συνεχομένων νεκρικῶν θαλάμων ἐκτεινομένων ἐν ὅλῳ εἰς μῆκος (ἐξωτερικῶς) ± 17.70 μ. (παρένθ. πίν. Δ' καὶ πίν. 201α). Ἡ νοτία πλευρά του συνίσταται ἐξ ἰδιαίτερου τοίχου ἐκτεινομένου ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τῆς βασιλικῆς. Ἐκ τῶν τοίχων του ὁ νότιος καὶ ὁ δυτικὸς ἔχουν συληθῇ ἐν πολλοῖς ὁμοῦ μετὰ τῶν θεμελίων ὁ δυτικὸς του τοίχος συνεχίζεται πρὸς Β. πέρα τῆς γραμμῆς τοῦ βορείου τοίχου του.

Ἐκ τῶν ὡς ἀνωτέρω νεκρικῶν θαλάμων ὁ ἀνατολικός, μῆκους (ἐσωτερικῶς) ± 4.00 μ., συνεκοινώνει μετὰ τοῦ πτερυγίου δι' ἀνοίγματος, ὡς φαίνεται, πλάτους ± 3.20 μ., γεφυρουμένου πιθανῶς διὰ τόξου ἐπὶ παραστάδων μῆκους 0.35 μ.² Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου ἀπεκαλύφθη ἤδη ὅτι περικλείονται τέσσαρες κτιστοὶ τάφοι: Εἷς (τάφος III) ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον (εἰκ. 6β) καὶ μετὰ ἄξονα ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ τρεῖς (τάφοι IV - VI) μετὰ προσανατολισμὸν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., παράλληλοι μετὰ τῶν καὶ κάθετοι πρὸς τὸν προηγούμενον (παρένθ. πίν. Δ' καὶ πίν. 201β, 202α). Ἐκ τῶν ἐν λόγῳ τάφων ὁ III χωρίζεται ἀπὸ τῶν ἄλλων διὰ τοιχώματος (πάχ. $0.35-0.42$ μ.) ἐξ ἀργολιθοδομῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας παρατηρεῖται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ τοιχώματος σειρὰ πλίνθων. Τὰ μετὰ τῶν τάφων IV - VI τοιχάρια συνίστανται ἐκ πλινθοδομῆς. Ἐξ ἄλλου οἱ τάφοι οὗτοι ἔφερον μαρμαρίνην ἐπένδυσιν (διατηροῦνται λείψανα), ἔχουν δὲ τὸν πυθμένα των ἐστρωμένον διὰ μεγάλων πλινθίνων πλακῶν· αἱ τελευταῖαι φέρουν διαγωνίως χαραγὰς διὰ τῶν δακτύλων καὶ πέντε ἐν ὅλῳ ὁπὰς, προφανῶς διὰ τὴν ἐκροὴν τῶν ὑγρῶν. Ὁ τάφος III δὲν φέρει στρώσιν. Εὐρέθησαν δὲ καὶ οἱ τέσσαρες καθ' ὅλοκληρίαν ἢ ἐν μέρει (τάφος III) ἀκάλυπτοι· ἐκ τούτων δὲ πάλιν οἱ τάφοι V καὶ VI εὐρέθησαν πλήρεις ὁστῶν — εἰς ὁψίμους χρόνους εἶχον χρησιμοποιηθῇ ὡς ἀποθήκη.

Ὁ μεσαῖος ἐκ τῶν χώρων τοῦ προκειμένου νεκρικοῦ συγκροτήματος, μῆκους ± 2.60 μ., ἐχωρίζετο ἀπὸ τοῦ προηγούμενου διὰ τοίχου πάχους ± 0.75 μ. Τοῦ δυτικοῦ του τοίχου εὐρέθησαν μόνον αἱ ἐκατέρωθεν — πρὸς Ν. καὶ Β. —

1. Αὐτόθι σ. 170. Ὁ SHELLEY δὲν ὁμιλεῖ περὶ τῶν τάφων.

2. Ἡ ἐξήγησις τοῦ πρὸς Ἀ. τμήματος τοῖχου, ὡς παραστάδος, αἰτιολογεῖται ἐκ τῆς πρὸς Δ. ὁμαλῆς ὀψέως του καὶ ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῆς λειψάνων δύο — ἐπαλλήλως — στρώσεων ἐπιχρίσματος (πίν. 206α, δεξιά). Ἡ δὲ ὁ SHELLEY, σ. 170, εἶχε χαρακτηρίσει τὸ προκείμενον πρόσκτισμα ὡς διεύρυνσιν τοῦ βορείου πτερυγίου.

Εικ. 6. Βασιλική Κρανείου. α. Οἱ τάφοι τοῦ ἀνατολικοῦ νεκρικοῦ θαλάμου (τομή κατὰ πλάτος). β. Οἱ τάφοι τῶν ἀνατολικοῦ καὶ μεσαίου νεκρικῶν θαλάμων (τομή κατὰ μῆκος), γ. Οἱ τάφοι τοῦ μεσαίου νεκρικοῦ θαλάμου (τομή κατὰ πλάτος). δ. Οἱ τάφοι τοῦ δυτικοῦ νεκρικοῦ θαλάμου (τομή κατὰ πλάτος).

ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι, συνδεδεμένοι ὀργανικῶς μετὰ τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ προσκτίσματος κατὰ τὴν θεμελίωσιν (πίν. 201β, ἄνω δεξιά), προχωροῦν ἀπὸ τούτων ἢ μὲν πρὸς Ν. εἰς μήκος ± 0.35 μ., ἢ δὲ πρὸς Β. εἰς μήκος ± 0.70 μ. πρὸς τὰ ἔσω ἀντιθέτως — κατὰ τὴν φορὰν των — καὶ περατοῦνται ἀνωμάλως. Ὡς σημειωθῇ ὅτι ὁ τοῖχος, πάχους ± 0.75 μ., συνεχίζεται κατὰ τι πέρα τῆς εὐθείας τοῦ βορείου τοίχου τοῦ χώρου, περατούμενος ἀνωμάλως καὶ ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος πατεῖ ἐπὶ τούτου (πίν. 201β, 202α, κάτω δεξιά καὶ 206β, ἐμπρὸς ἀριστερά). Ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ τούτου θαλάμου περικλείονται δύο κτιστοὶ τάφοι (I καὶ II) ἐν ἐπαφῇ μεταξὺ των καὶ μὲ προσανατολισμὸν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. (εἰκ. 6γ). Ἐκ τῶν τάφων τούτων ὁ πρὸς Β. (τάφος I) εἶναι ἐκτισμένος διὰ πλινθοδομῆς (εἰκ. 6β, πίν. 203α, ἀριστερά), εἶναι δ' ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ δυτικοῦ τοιχώματός του εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας ὡς καὶ ἡ ἀνατολικὴ ὄψις τοῦ ὡς ἀνωτέρω ἀτελοῦς τοίχου, ἡ ἀρχὴ τοῦ ὁποίου πρὸς Β. φθάνει μέχρι τοῦ ἐν λόγῳ τάφου. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ὁ τάφος οὗτος κατεσκευάσθη καθ' ὃν χρόνον ἐθεμελιόυτο ὁ προκειμένος χώρος· ἐκτείνεται καθ' ὅλον τὸ μήκος τοῦ χώρου τούτου. Ὁ ἕτερος (τάφος II), κατὰ τι βραχύτερος τοῦ προηγουμένου (μήκους μόνον 2.25 μ.), εἶναι ἐκτισμένος δι' ἀργολιθοδομῆς μὲ παρένθετα τεμάχια πλίνθων (πίν. 203α, δεξιά). Ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ ἀνατ. τοιχώματος τοῦ τάφου τούτου κεῖται εἰς ἀπόστασιν ± 0.90 μ. ἀπὸ τῆς δυτ. ὀψέως τοῦ διαμέσου τοίχου (πάχ. ± 0.75 μ.), τοῦ μεταξὺ τοῦ χώρου τούτου καὶ τοῦ προηγουμένου, τοῦ δυτικοῦ δὲ τοιχώματος τοῦ ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις εὐρίσκεται κάτω τοῦ δυτ. τοίχου τοῦ προκειμένου χώρου, κατὰ 0.15 μ. πέρα τῆς πρὸς τὸν θάλαμον τοῦτον ὀψέως τοῦ τοίχου. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ τάφος II κατεσκευάσθη μετὰ τὸν τάφον I· ἐκ τῆς θέσεως δὲ τοῦ τάφου II συνάγεται ὅτι πρὸς Ἀ. τούτου ἀφέθη ἐλεύθερός τις χώρος, διὰ νὰ εἶναι προσιτὸς ὁ τάφος I, ἐπίσης δὲ ὅτι ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ προκειμένου νεκρικοῦ θαλάμου ὑψώθη μετὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τάφων — ἄνευ θεμελίωσεως διαμέσεως καὶ ὑπεράνω τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ τάφου II. Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ προκειμένου νεκρικοῦ θαλάμου, μὴ διασωθέντων ὑπεράνω τῆς εὐθυντηρίας, δὲν παρατηρήθησαν ἐγκοπαι δηλωτικαὶ ἀνοίγματός τινος ἐπικοινωνίας. Ἐκ τοῦ ὅτι ὅμως ἀφέθη, ὡς παρατηρήσαμεν, δίοδος προσπελάσεως πρὸς τὸν τάφον II, δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ὑπῆρχε θύρα ἐπικοινωνίας ἐκ τοῦ κλίτους τῆς βασιλικῆς κατὰ τὸν ἄξονα τῆς ἐν λόγῳ διόδου. Ἀμφότεροι οἱ τάφοι, ἐπενδεδυμένοι ἄλλοτε διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, εὐρέθησαν συλημένοι καθ' ὅλοκληρίαν.

Ὁ ἐπόμενος — δυτικὸς — νεκρικὸς θάλαμος, ἐσωτερικοῦ μήκους ± 8.45 μ., περικλείει κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος του τρεῖς τάφους (VII - IX), παραλλήλως καὶ ἐν ἐπαφῇ μεταξὺ των διευθετημένους καὶ προσανατολισμένους ἐπίσης κανονικῶς — ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. (παρένθ. πίν. Δ', εἰκ. 6δ καὶ πίν. 201α κάτω, 203β ἄνω). Ἐκ τούτων δύο εἶναι μεγάλοι καὶ εἷς μικρός, παιδός (μήκ. 1.52 μ., πλ. 0.55 μ. καὶ

βάθ. 0.62 μ.). Ἐκ τῶν μεγάλων τάφων, ἐκτισμένων δι' ὀπτῶν πλίνθων, ἐντελῶς ἰδιάζει ὁ ἀπὸ N. πρῶτος (τάφος VII) διὰ τὸ μέγα πλάτος καὶ τὸ βάθος του (μῆκ. 2.37 μ., πλάτ. 1.45 μ. καὶ βάθος ± 1.70 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους), ἐνῷ ὁ ἕτερος (τάφος VIII) εἶναι κανονικός (μῆκ. 2.36 μ., πλάτ. 0.91 μ. καὶ βάθος ± 1.35 μ.). Εἶχον μαρμαρίνην ἐπένδυσιν ἀλλ' ἐξ αὐτῆς μόνον λείψανα ἀπέμειναν. Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ μεγάλων διαστάσεων τάφος (VII) πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ὡς τάφος διπλοῦς, ἐνὸς ἀνδρογύνου, ἐν πάσῃ περιπτώσει ὡς οἰκογενειακὸν μνημα¹ ἢ ἄλλως πως. Καὶ οἱ ἐν λόγῳ τάφοι εὑρέθησαν καθ' ὁλοκληρίαν συλημένοι. Τέλος εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ ὁ θάλαμος οὗτος ἦτο προσιτὸς ἐκ τοῦ βορείου κλίτους.

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος εἰς τὰ κάτω αὐτοῦ μέρη ἀκκουμβᾷ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ πτερυγίου τῆς βασιλικῆς (πίν. 204α), ὁ ὁποῖος προχωρεῖ ἐλευθέρως πρὸς Δ. Ὑπενθυμίζω, ὅτι τὸ πρόσκτισμα τοῦτο ἔχει ἴδιον τοῖχον πρὸς N., ἐκτισμένον ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ πτερυγίου καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ βορείου κλίτους. Συνεπῶς τοῦτο δομικῶς ἔπεται τοῦ κυρίου σώματος τῆς βασιλικῆς· δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸν σκάριφον, ὅτε ἐθεμελιώθη τὸ σῶμα τῆς βασιλικῆς καί, ἀκολούθως, ὑψώθησαν οἱ τοῖχοί της. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ἐπιμελημένον καὶ με χάριν ἀρμολόγημα τοῦ βορείου τοίχου τοῦ πτερυγίου, με διακοσμητικὰ μιστρίσματα ἐκ ζεύγους παραλλήλων γραμμῶν καὶ μικρῶν σφηνοειδῶν καὶ φολιδοειδῶν σχημάτων δι' ἐμπιέσεως τοῦ ἄκρου τοῦ μιστρίου (πίν. 205α)². Ἀντιθέτως ἡ παρακαμμένη ὄψις τοῦ τοίχου τοῦ προσκτίσματος παρουσιάζει ἀμέλειαν κατασκευῆς (πίν. 204α)· περαιτέρω δέ — βορειότερον — παρουσιάζεται αὕτη ἐντελῶς ἀνώμαλος — ἀναρμολόγητος (πίν. 204β). Τὸ ἀνώμαλον τοῦτο ἐξηγεῖται, πιθανώτατα, διὰ τοῦ λόγου ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τοῦ τοίχου εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, ὡς θεμέλιον· ὅτε, δηλαδή, ἐκτίζετο ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος τὸ

1. Πιθανῶς εἶναι ἀντίστοιχόν τι πρὸς τὴν *memoriam b(eatorum) v(ironum)*, τὴν μαρτυρουμένην εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ ἔτους 309 ἐκ βορείου Ἀφρικῆς: J. MARCILLET-JAUBERT, *Les inscriptions d'Altava, Aix en Provence* 1968, σ. 32 κέ., ἀριθ. 19. Πρβ. JEAN LASSUS, *L'architecture chrétienne d'Afrique*, *Actas VIII Congr. Internac. de Arqueol. Cristiana*, 1969, σ. 124.

2. Τὸ ἀρμολόγημα ἀρχίζει ἀμέσως ὑπεράνω τῆς εὐθυνηρίας (πίν. 204α, ἀριστερά), ἀλλ' ὑπὸ τὴν στάθμην τοῦ ἐδάφους, ἀνοιγομένης πρὸς τοῦτο εὐρείας ἐπικλινούς τάφρου ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ θεμέλιον καὶ κατὰ τὴν φορὰν του. Πρβ. τὴν βασιλικὴν τοῦ Λεχαίου, ἀλλὰ με μιστρίσματα διάφορα τῶν ἐδῶ: Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 159, εἰκ. 2. Ὁμοία διακοσμητικὰ μιστρίσματα ἔχουν παρατηρηθῇ καὶ ἐξωτερικῶς τῆς ἀψίδος, χαμηλὰ πρὸς Νότον (Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΑΔ 16, 1960, Χρον., σ. 99, πίν. 99δ) ὡς καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ τρικόγχου (RHYS CARPENTER, AJA 33, 1929, σ. 348), ἐπίσης εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Ἀλίκας τοῦ Ἀργους (Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΑΔ 16, 1960, Χρον., σ. 99, πίν. 79γ καὶ BCH 83, 1959, σ. 616, εἰκ. 27, D. PALLAS, Riv. Arch. Crist. XXXV, 1959, σ. 216, εἰκ. 31 καὶ εἰς τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ (Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΑΔ 17, 1961/62, Χρον., σ. 79β, πίν. 93β). Πρὸς τὴν ἔσω ὄψιν τοῦ τοίχου τὸ ἀρμολόγημα εἶναι ὀλιγώτερον ἐπιμελὲς καὶ ἄνευ μιστρισμάτων (πίν. 205β).

ἔδαφος εὐρίσκετο εἰς σχετικῶς ὑψηλὴν στάθμην¹. Ἀλλ' εἰς τὴν γωνίαν, ὅπου ἐφάπτονται μεταξύ των οἱ ὡς ἀνωτέρω δύο τοῖχοι καὶ εἰς ὕψος ± 0.65 μ. ἀπὸ τῆς εὐθυνητῆρας τοῦ βορείου τοίχου τοῦ πτερυγίου, παρατηρεῖται νὰ ἔχη, ἐξωτερικῶς, παρεμβληθῇ μέγας δόμος (πίν. 204α, ἄνω ἀριστερά), διὰ τοῦ ὁποίου, ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου, ἀμφότεροι οἱ τοῖχοι συνδέονται μεταξύ των εἰς ὀργανικὴν ἐνότητα. Ἐπὶ πλέον παρατηρεῖται ἐσωτερικῶς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ προσκτίσματος, πρὸς τὸ νότιον ἄκρον του καὶ παρὰ τὴν παραστάδα τοῦ τοξωτοῦ ἀνοίγματος², ἀνωμαλία τις εἰς τὴν ὅσιν (πίν. 206α), ὡς νὰ ἔχη πελεκηθῇ εἰς πλάτος ἐπιφάνεια ὅση ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ πᾶχος τοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος παρατηρεῖται χαμηλὰ νὰ προχωρῇ πρὸς Δ. ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν βορείον τοῖχον τοῦ πτερυγίου, κάτω τοῦ ὡς ἀνωτέρω τοξωτοῦ ἀνοίγματος. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι κατὰ τὰς ἐργασίας ὀργανικῆς συνδέσεως τοῦ πτερυγίου μετὰ τοῦ προσκτίσματος καθηρέθη ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος — τοῦ προσκτίσματος — μέχρι τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ τότε διευθετηθέντος τοξωτοῦ ἀνοίγματος καὶ ἐπελεκήθη τὸ πρὸς Ἀ. ὑπολειφθὲν μέρος του, ὑπεράνω τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου, διὰ νὰ ἐνταχθῇ τὸ μέρος τοῦτο εἰς τὴν ἐνότητα ἐπιφανείας τῆς ἐσωτερικῆς ὀψέως τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ προκειμένου χώρου. Εἶναι τέλος χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ καθαιρεθεὶς νότιος τοῖχος τοῦ ἀνατολικοῦ νεκρικοῦ προθαλάμου (πᾶχ. 0.68 μ.) εἶναι παχύτερος τοῦ ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτὸν τοίχου τοῦ βορείου πτερυγίου (πᾶχ. 0.64 μ.), ὁ ὁποῖος, παρὰ ταῦτα, πρέπει νὰ ἦτο ἄρκετὰ ὑψηλός, ὑπερβαίων κατὰ πολὺ τὸ ὕψος τοῦ ἐν συνεχείᾳ τοίχου τοῦ βορείου κλίτους³. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ἐπίσης τὸ πᾶχος τοῦ δυτικοῦ τοίχου (± 0.75 μ.) τοῦ κατ' Ἀ. νεκρικοῦ θαλάμου (πρβ. ἄνωτ. σ. 213) καὶ τὸ ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ χώρου τούτου (πᾶχ. 0.66 μ.) ὑψοῦται ἐπὶ θεμελίου ἐκτεινομένου πρὸς τὰ ἔσω κατὰ ± 0.30 μ. (πίν. 206β), γινόμενος οὕτω ἰδιαιτέρως ἰσχυρός. Τὰ ὡς ἀνωτέρω πᾶχη τοίχων ὑποβάλλουν τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ ἀνατολικὸς νεκρικὸς θάλαμος τοῦ προκειμένου προσκτίσματος ἦτο θολωτός, στεγαζόμενος πιθανώτατα δι' ἡμισφαιρίου ἢ σταυροθολίου.

Ὁ νότιος τοῖχος τῶν ἐπομένων — πρὸς Δ. — νεκρικῶν θαλάμων φαίνεται νὰ εἶναι ὀργανικῶς συνδεδεμένος μόνον μετὰ τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου (πᾶχ. ± 0.75 μ.), τοῦ μετὰ τῶν ἀνατολικοῦ καὶ μεσαίου νεκρικῶν θαλάμων⁴,

1. Ἐδῶ παρέλειψαν νὰ διευρύνουν τὴν τομὴν τοῦ θεμελίου ἄνω τῆς στάθμης τῆς εὐθυνητῆρας, ἀντιθέτως πρὸς τὴν συνήθη μέθοδον (βλ. σ. 216, σημ. 2), οὕτως, ὥστε νὰ μὴ δυνηθοῦν νὰ ἐργασθοῦν μὲ ἄνεσιν καὶ νὰ ἀρμολογήσουν μὲ ἐπιμέλειαν τὸν τοῖχον.

2. Πρβ. ἄνωτ. σ. 213.

3. Πρβ. τὴν ἀναπαράστασιν Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Ξυλόστ. παλαιοχρ. βασιλική, τ. Α', Ἀθῆναι 1952, σ. 176 καὶ 178, εἰκ. 140, 143.

4. Ὁ διαχωριστικὸς οὗτος τοῖχος δὲν φαίνεται νὰ συνδέεται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ ἀνατολικῶς τούτου ἐκτεινομένου νοτίου — τοῦ καθαιρεθέντος — τοίχου τοῦ ἀνατολικοῦ νεκρικοῦ θαλάμου.

εἶναι δὲ καὶ λεπτότερος τούτου, μόλις φθάνων τὰ 0.55 μ. Τὸ δὲ θεμέλιόν του φθάνει εἰς βάθος μόνον 1.20 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ κλίτους (εἰκ. 6γ καὶ δ). Ἐπίσης παχύτερος εἶναι ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ προσκτίσματος (0.72 μ.). Ἐντεῦθεν συνάγονται: Πρῶτον, ὅτι ὁ μεσαῖος νεκρικὸς θάλαμος ὁμοῦ μετὰ τοῦ δυτικοῦ εἶχον ἐνιαίαν ἀμφικλινῆ στέγην, διευθετημένην μὲ φορὰν παράλληλον πρὸς τὸν ἄξονα τῆς βασιλικῆς καὶ μέχρι ὕψους μὴ ὑπερβαίνοντος τὴν στάθμην τῆς σειρᾶς τῶν παραθύρων, τὰ ὅποια ὑπῆρχον, βεβαίως, ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς· ἡ λύσις αὕτη ἐπιβάλλεται ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ ἰδιαίτερου τοίχου, τοῦ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τῆς βασιλικῆς. Καὶ δεύτερον, ὅτι καὶ ὡς πρὸς τὸ πρόσκτισμα τοῦτο δὲν ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς ἐνιαῖον σχέδιον. Φαίνεται, δηλαδή, ὅτι ἔκτισαν ἢ ἤρχισαν νὰ κτίζουν πρῶτους τὸν μεσαῖον καὶ τὸν δυτικὸν ἐκ τῶν χώρων τοῦ ὅλου βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος. Ἡ πρὸς Β. προέκτασις, ἀφ' ἑνός, τοῦ μεταξὺ τῶν ἀνατολικοῦ καὶ μεσαίου νεκρικῶν θαλάμων διαμέσου τοίχου πάχους ± 0.75 μ. (βλ. ἄνωτ. σ. 215) ὡς καί, ἀφ' ἑτέρου, τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ προσκτίσματος (βλ. ἄνωτ. σ. 213) σημαίνει ὅτι ὁ μεσαῖος καὶ ὁ δυτικὸς νεκρικὸς θάλαμος εἶχον, τοῦλάχιστον, ἀρχίσει νὰ κτιζώνται μὲ μεγαλύτερον πλάτος καὶ ὅτι τὸ πλάτος των περιωρίσθη, ὅταν ἤρχισεν ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐκ τῶν νεκρικῶν θαλάμων.

Τὸ βορειοανατολικὸν πρόσκτισμα συνίστα, λοιπόν, συμφώνως πρὸς τὰ ἄνωτέρω, οἰκοδόμημα ἀρχικῶς μὲ ἰδικήν του δομικὴν ὀργανικότητα· προσετέθη ὅτε ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ πτερυγίου καί, ἐν συνεχείᾳ, ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ κλίτους εἶχον ὑψωθῇ. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ πτερυγίου ὡς καὶ ὁ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τοῦτον νότιος τοῖχος τοῦ ἀνατολικοῦ νεκρικοῦ θαλάμου καθηρέθησαν ἐν μέρει, διὰ νὰ συνδεθοῦν τὰ δύο οἰκοδομήματα ὀργανικῶς καὶ ἀπὸ ἐπόψεως τοιχοδομῆς καὶ ἀπὸ ἐπόψεως λειτουργικότητος, διὰ νὰ δημιουργηθῇ δηλαδή ἀνοιγμα ἐπικοινωνίας μεταξὺ των (βλ. ἄνωτ. σ. 213). Ἐν τούτοις δὲν γνωρίζομεν, ἂν αἱ ὡς ἄνωτέρω τροποποιήσεις ἔγιναν κατὰ τὴν ἀνέλιξιν τῶν δομικῶν ἐργασιῶν ἢ μετὰ τὸ πέρας των, ὅταν, δηλαδή, εἶχον ἤδη ὑψωθῇ ἐξ ὁλοκλήρου τὰ δύο οἰκοδομήματα.

Ἄς προστεθῇ, τέλος, ὅτι, ἴσως εἰς κάπως μεταγενεστέραν ἐποχὴν, ἐξωτερικῶς τῶν δυτικοῦ καὶ μεσαίου νεκρικῶν θαλάμων ἔκτισαν τέσσαρας ἀντηρίδας. Τοῦτο πιθανῶς ἔγινε πρὸς στερέωσιν τοῦ πιθανῶς θολωτοῦ προσκτίσματος μετὰ τινος σεισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ γνωρίζομεν ὅτι τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Κορίνθου ἐγκατελείφθησαν μετὰ τὴν ὁλοσχερῆ καταστροφὴν τῆς Κορίνθου κατὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ ἔτους 550/51¹, λογικώτερον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ

1. Περὶ τοῦ σεισμοῦ: ΠΡΟΚΟΠ., Ἱστορ. IV, 25 (Βόνν. 2, σ. 594 κέ.). Πρβ. Α. HERMANN ἐν Reallex. f. Ant. u. Christ. V, 1962, 1111 (λ.: *Erdbeben*). Δὲν ἀναφέρεται ὀνομαστὶ ἡ Κόρινθος, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ὑπονοεῖται μετὰ τῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι τότε κατεστράφησαν ὁλοσχερῶς. Πρβ. τὰς παρατηρήσεις περὶ τῶν βασιλικῶν τῆς Κορίνθου: Σκου-

ὡς ἀνωτέρω ἀντηρίδες προσετέθησαν μετὰ τὸν σεισμόν τοῦ ἔτους 522¹.

γ'. Βορειοδυτικὰ προσκτίσματα: Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν βορειοδυτικῶν προσκτισμάτων, ἦτοι τοῦ κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἔτους 1970 κατὰ μέγα μέρος ἀποκαλυφθέντος βαπτιστηρίου² καὶ τῶν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ βαπτιστήριον χώρων, ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνά προωθήθη πρὸς Ἀ. (παρ. ἐνθ. πίν. Δ', πίν. 195β, ἐμπρός, 207α). Ἀλλ' ἀτυχῶς πρὸ πάντων ἐδῶ οἱ τοῖχοι εὐρέθησαν κατεστραμμένοι μέχρι κάτω τῆς εὐθυνηρίας, οὕτως ὥστε νὰ ἀποβαίῃ δύσκολος ἡ ἐξήγησις τῆς ὀργανικῆς λειτουργίας τῶν ἀποκαλυφθέντων χώρων.

Ὡλοκληρώθη ἐν πρώτοις ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἀμέσως παρὰ τὸν προθάλαμον τοῦ βαπτιστηρίου (Α) κειμένου χώρου Δ (παρ. ἐνθ. πίν. Δ' καὶ πίν. 207α, 208β), τοῦ ὁποίου εἶχον προσδιορισθῇ κατὰ τὸ 1970 αἱ διαστάσεις ($\pm 5.10 \times \pm 3.10$ μ.). Διεπιστώθη ὅτι ὁ χώρος Δ ἐπεκονώνει μετὰ τοῦ βορείου κλίτους δι' ἀνοίγματος, πλάτους 1.30 μ., μὲ κατώφλιον ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν (πίν. 207β, ἀριστερά), ἀπεκαλύφθη δὲ ὅτι ἦτο ἐφωδιασμένος κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν του διὰ μικροῦ βόθρου (πλευραί: 0.205×0.235 μ.) μὲ ἐπένδυσιν ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν μέχρι βάθους ± 0.20 μ. (ὁ πυθμὴν εἶχεν ἀφεθῇ ἀκατασκεύαστος). Ἐρευνα τοῦ βόθρου μέχρι βάθους ± 0.35 μ. οὐδὲν ἀπέδωκεν· ἦτο ἐν κοινὸν χωνευτήριον. Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χώρου καὶ περίπου εἰς τὸ μέσον του ἀπεκαλύφθη κτιστὸς κιβωτιόσχημος τάφος (μῆκ. 1.89 μ., πλ. 0.58 - 0.66 μ. καὶ ὕψ. 0.76 μ.), μὲ πυθμένα ἐκ δύο σειρῶν πλίνθων. Εὐρέθη ἄθικτος κεκαλυμμένος διὰ θραυσμάτων ἐκ μαρμαρίνων κιόνων καὶ παχειῶν παρίνων πλακῶν (πίν. 207β, 208α). Ὁ τάφος εἶχε χρησιμοποιηθῇ δις· τὰ λείψανα τῆς πρώτης ταφῆς εἶχον συγκεντρωθῇ κατὰ τὰ ἀνατολικά μέρη του ἀποτεθειμένα ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρως ταφῆς. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ σκελετοῦ τῆς δευτέρας ταφῆς εὐρέθησαν ἐν χάλκινον καὶ τρία ὑάλινα βραχιόλια (βλ. κατωτ. σ. 246 κέ.). Ἡ σχετικὴ μετρίότης εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐν λόγῳ τάφου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πολυτέλειαν τῶν τάφων τῶν νεκρικῶν θαλάμων τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος, μὲ μαρμαρίνας ἐπενδύσεις (βλ. ἀνωτ. σ. 213, 215 καὶ 216), ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἐν λόγῳ τάφος εἶναι σχετικῶς μεταγενέστερος· ὅτι, συνεπῶς, δὲν χαρακτηρίζει τὸν χώρον Δ ὡς νεκρικὸν θάλαμον. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπικοινωνία τοῦ προκειμένου χώρου ἀπ' εὐθείας μὲ τὸ κλίτος τῆς βασιλικῆς καὶ ὁ ἐφοδιασμός του διὰ βόθρου ἀποκλείουν, ὡς νομίζω, τὸ νὰ ἐξηγηθῇ οὗτος ὡς τὸ ἀποδυτήριον τοῦ βαπτιστηρίου, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι εἶχον ὑποθέσει κατὰ

τέλας (Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΠΑΕ 1954, σ. 218) καὶ Λεχαίου (Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΠΑΕ 1956, σ. 178-1959, σ. 138 - 39· 1960, σ. 161, 164 - 65 καὶ 1961, σ. 151 - 52, 165 - 66).

1. Περὶ τοῦ σειμοῦ: ΠΡΟΚΟΠ., Περὶ κτισμ. IV 2 (Βόνν. 3, σ. 272), ΘΕΟΦΑΝ., Χρονογρ. 144 (Βόνν. 1, σ. 259). Πρβ. HERMANN, ἔ.δ. σ. 1109.

2. ΠΑΕ 1970, σ. 104 κέ., εἰκ. 2.

τὴν ἐπισήμανσιν τοῦ χώρου¹, ἀλλὰ φαίνεται πάντως νὰ ἀνήκει ὀργανικῶς εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ βαπτιστηρίου. Ἴσως εἶναι τὸ χρισμάριον τοῦ, ὅπου δηλαδὴ παρείχeto εἰς τοὺς νεοφωτίστους τὸ χρίσμα διὰ τοῦ ἁγίου μύρου.

Ὁ ἀνατολικῶς τοῦ χώρου Δ κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἔτους 1970 ἐπισημανθεὶς χῶρος Ε² συνιστᾷ τὸν πρῶτον μιᾶς ἐνότητος ἐκ πέντε ἐν ὅλῳ διαδοχικῶν χώρων (Ε, Η, Θ, Ι, Κ), πλάτους ± 6.00 μ. Ἐκ τούτων ἀνεσκάφησαν ἐξ ὁλοκλήρου μόνον οἱ ἀπὸ Δ. δύο πρῶτοι, οἱ Ε καὶ Η (παρένθ. πίν. Δ' καὶ πίν. 195β, 207α, 208β).

Ὁ χῶρος Ε ἐκτείνεται εἰς μῆκος ± 6.60 μ. Ἐντὸς τούτου ἐπεσημάνθη ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν δυτικὸν τοῦ τοῖχον, ἀλλ' ἀτυχῶς ἐκ θεμελίων κατεστραμμένη, ἡμικυκλικὴ κατασκευὴ ἐκ τοίχου πάχους ± 0.50 μ., χορδῆς — ἐσωτερικῶς — 2.10 μ. καὶ βέλους ± 0.90 μ. (πίν. 207β). Τὸ ἰσχυρὸν θεμέλιον τῆς ἐν λόγῳ κατασκευῆς ὑποσημαίνει ὅτι συνίστατο αὕτη ἐξ ὑψηλοῦ ἡμικυλινδρικοῦ τοίχου· ὅτι, ἐπομένως, ἦτο ἀψὶς ἀνοικομένη ἐντὸς τοῦ χώρου Δ, εἰς τὸν ὁποῖον συνεπῶς καὶ ἀνήκεν. Ἀντιλαμβανόμεθα ἤδη ὅτι ὁ ἐντὸς τοῦ χώρου Δ σημειωθείς βόθρος συνιστᾷ λειτουργικὴν κατασκευὴν εὐρισκομένην ἐν ἀναφορᾷ ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἀψίδα. Ἐὰν δέ, ὅπως εἶναι φυσικόν, δεχθῶμεν ὅτι ὁ βόθρος ἐχρησίμευε διὰ νὰ χωνεύωνται ἐντὸς τούτου ἀπονίμματα, ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀψὶς πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ὡς θέσις ἀπονιπτομένου προσώπου, συγκεκριμένως τοῦ ἐπισκόπου, ὡς ἐξέδρα, ὅπου οὗτος ἐκάθητο εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις. Ὁ χῶρος Δ — μετὰ τῆς ἐξέδρας, ὡς θέσεως τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τοῦ παρ' αὐτὴν βόθρου — εἶναι, λοιπόν, ὁρθὸν νὰ ἐννοηθῇ ὡς ὁ παρὰ τῶν πηγῶν μαρτυρούμενος «χῶρος εἰς πρόσρησιν»³ ἢ «ἀσπαστικὸς οἶκος»⁴, ὅπου, δηλαδή, ὁ ἐπίσκοπος πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας ἐνεδύετο τὴν ἱερατικὴν του στολὴν καὶ ὅπου, μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἐδέχετο τὰς προσρήσεις τῶν πιστῶν. Εἶναι πολὺ πιθανόν ὅτι ὁ χῶρος Δ ἐπεκοινώνει διὰ θύρας καὶ μετὰ τοῦ προθαλάμου Α τοῦ βαπτιστηρίου, εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ ὁποῖου καὶ δομικῶς ἀνήκει· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἐπιτρέπεται νὰ ἐξηγηθῇ ὁ χῶρος Δ καὶ ὡς χρισμάριον⁵, ἐὰν ἡ πρὸς Δ.

1. ΠΑΕ 1970, σ. 105.

2. Αὐτόθι σ. 104.

3. ΧΟΡΙΚΙΟΣ, Ἐγκώμ. εἰς Μαρκαν., Λόγ. α' 22 καὶ Λόγ. β' 33 (Förster, σ. 8 καὶ 36). Πρβ. Δ. ΠΑΛΛΑΣ, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. Κ', 1950, σ. 298 κέ.

4. ΘΕΟΔΩΡ., Ἐκκλησι. Ἱστορ. V 18, 13 - 20 (Parmentier, σ. 311 - 12). Πρβ. Δ. ΠΑΛΛΑΣ, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. ΚΓ', 1953, σ. 580 κέ.

5. Πρβ. τὴν ἐξέδραν, ἡ ὁποία ἀνοίγεται ἀπέναντι τῆς ἀψίδος τοῦ χώρου Α, τοῦ προσεκτισμένου πρὸς Β. τῆς βασιλικῆς τῆς Ἑρμιόνης, τοῦ ὁποῖου ὅμως ὁ λειτουργικὸς προορισμὸς δὲν εἶναι σαφής (Ε. ΣΤΙΚΑΣ, ΠΑΕ 1956, σ. 181, εἰκ. 1 καὶ Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἔργον 1956, σ. 79, εἰκ. 78). Εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Σκουτέλας ἐν Κορίνθῳ ὁ θρόνος τοῦ ἐπισκόπου — σχετικῶς πρὸς ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἐδῶ — εὐρίσκετο ἐντὸς ἰδιαίτερου χώρου, προσιστοῦ ἀφ' ἐνὸς ἐκ τοῦ προθαλάμου τοῦ βαπτιστηρίου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τοῦ νάρθηκος (Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΠΑΕ 1955, σ. 195 - 96, εἰκ. 1).

συνέχισις τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης δὲν ἀποδώσῃ περισσοτέρας ἐνδείξεις περὶ τῶν χώρων τοῦ βαπτιστηρίου. Ἐντὸς τοῦ χώρου Ε δὲν ἤλθον εἰς φῶς — λόγῳ τῆς μεγάλῃς καταστροφῆς του — ἐνδείξεις περὶ τῆς λειτουργικῆς χρησιμότητός του· σχετικῶς εὐρύχωρος ὁ χώρος οὗτος δὲν ἀποκλείεται νὰ ᾔτο τὸ διακονικόν.

Ὁ πρὸς Ἀ. ἐπόμενος χώρος Η εἶναι στενομήκης (πλ. ± 2.35 μ.)· ὁμοίως καὶ οἱ μετὰ τοῦτον χώροι Θ (πλάτ. ± 2.20), Ι (πλ. ± 2.85) καὶ Κ (πλ. ± 3.25 μ.). Ἐντὸς τοῦ χώρου Η οὐδεμία ἐνδείξις ἤλθεν εἰς φῶς περὶ τοῦ προορισμοῦ του. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ χώρου Η παρουσιάζει κατὰ τὸ μέσον του (πίν. 207α, εἰς τὸ μέσον) ἐγκοπὴν, ἀλλ' ὅχι σαφῆ, πιθανῶς ἀνοίγματος ἐπικοινωνίας του μετὰ τοῦ ἐπομένου χώρου¹, εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι ὅλοι οἱ χώροι τῆς προκειμένης δομικῆς ἐνότητος (Ε καὶ Η-Κ) ἐπεκονώνουν μεταξὺ των καὶ ὅτι ὅλοι ὁμοῦ συνίσταν τὸ συγκρότημα χώρων τοῦ διακονικοῦ, ὅπου κατετίθεντο αἱ προσφοραί, κατεγράφοντο τὰ ὀνόματα κλπ.²

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους 1970 εἶχεν ἐπισημανθῇ πρὸς Β. τοῦ χώρου Ε ἀκανόνιστος χώρος Ζ, πλάτους ± 1.45 μ., ὁ ὁποῖος εἶχε τότε θεωρηθῇ ὡς μεταγενέστερος³. Ἡ ἐφετινὴ περαιτέρω ἐρευνά του καὶ προσεκτικωτέρα παρατήρησις ἔδειξεν ὅτι τὸ ἀκανόνιστον τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ ἐν λόγῳ χώρου περιορίζεται μόνον εἰς τὸ θεμέλιον καὶ ὅτι ὑπεράνω τῆς εὐθυντηρίας ὁ τοῖχος ὑψοῦτο κανονικῶς εἰς ὀρθὴν γωνίαν (πίν. 208β). Ὁ χώρος Ζ προχωρεῖ πρὸς Ἀ. καὶ πέρα τοῦ ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντος χώρου Θ, τὸ μικρὸν δὲ πλάτος του ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ μέγα μῆκος του ὑποβάλλουν τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ πρὸς Δ. καὶ Β. τοῖχοί του διὰ τῶν ὁποίων ὀρίζεται ἐν μέρει ὁ χώρος Ζ, συνιστοῦν τὸ θεμέλιον στοᾶς, διηκούσης, ὡς φαίνεται ἔμπροσθεν τοῦ ὡς ἀνωτέρω συγκροτήματος χώρων καὶ καθ' ὅλην τὴν ἑκτασίν των. Οἱ χώροι Ε καὶ Η-Κ θὰ ᾔσαν ἐκ τῶν ἔξω προσιτοὶ διὰ τῆς ἐν λόγῳ στοᾶς. Ἡ στοὰ προσέδιδεν εἰς τὴν βόρειον ὄψιν τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου μνημειακὴν ἐμφάνισιν, καθὼς ὑψοῦτο ἀμέσως δεξιὰ τῆς ὁδοῦ τῆς φερούσης εἰς τὴν παρακειμένην πύλιν⁴. Ἐν συμφωνίᾳ δὲ πρὸς τὸ ἐν λόγῳ σύνολον χώρων πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καὶ ἡ — παρὰ τὴν στοάν — παρυσία θύρας εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ φωτιστηρίου⁵.

1. Διακρίνονται οἱ τύποι δύο ἀφαιρεθέντων μεγάλων δόμων, ὁ εἰς εἰς ἀπόστασιν 1.75 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου καὶ ὁ ἕτερος — ἀσυμμέτρως πως — εἰς ἀπόστασιν 1.90 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου, ἀλλ' οὗτος εἰς αἰσθητῶς χαμηλοτέραν στάθμην, οὕτως, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ἀσφαλὴς ἡ ἐξήγησις τῆς ἐγκοπῆς ὡς τύπου ἀφαιρεθέντος κατωφλίου καὶ ὁ προσδιορισμὸς με ἀσφάλειαν τοῦ πλάτους τοῦ ὑποτιθεμένου ἀνοίγματος.

2. Πρβ. Διαθήκη Ι, 19 (Rahmani 25, προχειρῶς: Δ. ΠΑΛΛΑΣ, Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. ΚΤ', 1953, σ. 585). Πρβ. τὸ ἐκ τριῶν χώρων καὶ ἐνὸς διαδρόμου διακονικὸν τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου: Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 151 - 152, εἰκ. 1.

3. ΠΑΕ 1970, σ. 104, εἰκ. 2 (ὁ χώρος με διαγράμμισιν ἐκ παραλλήλων γραμμῶν).

4. Παραδείγματα μνημειώδους διαμορφώσεως τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν ὀψews παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν: Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ξυλόστ. παλαιοχρ. βασιλική, σ. 125 - 126.

5. ΠΑΕ 1970, σ. 105, πίν. 146 καὶ 147β.

Κατὰ τὴν προσθήκην τοῦ ἐκ νεκρικῶν θαλάμων βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος ἀφέθη πρὸς Δ., μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ συγκροτήματος τῶν χώρων Ε, Θ, Ι καὶ Κ, ὡς πλάτους 3.60 μ., ἀλλὰ μήκους ± 4.65 μ., μικροτέρου δηλαδὴ τῶν πρὸς Δ. τούτου χώρων, περίπου δὲ ὅσον εἶναι τὸ πλάτος τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ δομικῶς ὁ ὡς πλάτος Α ἀνήκει. Δὲν δύναται πρὸ τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως τούτου νὰ γίνη μὲ ἀσφάλειαν λόγος περὶ τῆς λειτουργικῆς χρησιμότητός του· πιθανῶς ἐχρησίμευεν ὡς ὡς πλάτος ἐπικοινωνίας ἐκ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ βόρειον κλίτος, ὡς πλάγιός τις προθάλαμος.

Τὰ βορειοδυτικὰ προσκτίσματα εἶναι, ὡς ἤδη παρατηρήθη κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ 1970¹, δομικῶς σύγχρονα πρὸς τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς· εἶχον, δηλαδή, περιληφθῇ εἰς τὸν σκάριφον τοῦ οἰκοδομήματος.

δ'. Ν ο τ ῖ ω ς τ ο ῦ ν ἄ ρ θ η κ ο ς : Νοτίως τοῦ νάρθηκος ἐπανελήφθη ἡ ἔρευνα διὰ δοκιμαστικῆς τομῆς πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ μήκους τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς πρὸς Ν. τῆς βασιλικῆς ἐκτεινομένης αὐλῆς. Ὑπενθυμίζω ὅτι ἡ ἐν λόγω πλευρὰ συνίστατο ἐκ διαδοχικῆς σειρᾶς δωματίων. Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ 1970 εἶχε διαπιστωθῇ μήκος τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτῆς τοίχου μέχρι ± 36.00 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς γωνίας τοῦ νάρθηκος². Ἐφέτος ἡ δοκιμαστικὴ τομὴ — πλάτους ± 1.30 μ. — ἐπεξετάθη πρὸς Ν. κατὰ 8.00 μ. εἰσέτι, ἦτοι μέχρις ὀλικοῦ μήκους ± 44.00 μ., ἀλλ' ἐντὸς αὐτῆς παρατηρήθησαν μόνον λείψανα κρημνισμάτων καὶ λατυπῶν· δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ σαφῶς ἂν ὁ ὡς ἀνωτέρω τοῖχος συνεχίζετο ἢ ὄχι καὶ πέρα τοῦ μήκους τῶν ± 36.00 μ.

ε'. Χ ρ ο ν ο λ ο γ ι κ ἂ ἰ ἔ ν δ ε ῖ ξ ε ι ς : Ἐντὸς ἐπιχώσεων δυναμένων νὰ θεωρηθῶν ὅτι προῆλθον ἐκ τῶν χρόνων δομήσεως διαφόρων μερῶν τοῦ ἀνασκαπτομένου μνημείου, εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος νομίσματα, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων συνάγονται ἐνδιαφέρουσαι ἐνδείξεις διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τοίχων, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς ὁποίους ἐτέλουν αἱ ὡς ἀνωτέρω ἐπιχώσεις. Καταχωρίζω τὰ νομισματικὰ εὐρήματα κατὰ περιοχάς:

Β α σ ι λ ι κ ῆ : Ἐντὸς ἐπιχώσεως, προσελθούσης πιθανώτατα ἐκ τοῦ κοινάματος τῆς διὰ μαρμάρων ἐπενδύσεως τοῦ βορείου κλίτους, νόμισμα, ἀνῆκον εἰς μικρὰν χαλκῆν ὑποδιαίρεσιν τοῦ 5ου - 6ου αἰ. (ἐκ τῶν λεγομένων βανδαλικῶν)· παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ βορείου κλίτους ἐν τοῦ Φωκᾶ (603 - 610).

Β ο ρ ε ι ο δ υ τ ι κ ὸ ν π ρ ὅ σ κ τ ι σ μ α . Χ ὡ ρ ο ς Η : Ἐντὸς λατυπῶν νόμισμα τοῦ Λέοντος Γ' (457 - 474) ἀνῆκον εἰς μικρὰν χαλκῆν ὑποδιαίρεσιν· παρὰ τὸν νότιον τοῖχόν του ἐντὸς λατυπῶν(;) νόμισμα τοῦ Φωκᾶ τοῦ ἔτους 605/606 καὶ ἐν ἀνῆκον εἰς μικρὰν χαλκῆν ὑποδιαίρεσιν τοῦ 5ου - 6ου αἰ. Χ ὡ ρ ο ς Θ : Νόμισμα τοῦ Θεοδοσίου Β' (408 - 450) ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐξ ἐρυθρῶν χαμάτων καὶ λατυπῶν. Χ ὡ ρ ο ς Ι : Ἐντὸς λατυπῶν νόμισμα ἀνῆκον εἰς μικρὰν

1. ΠΑΕ 1970, σ. 109.

2. Αὐτόθι σ. 111, εἰκ. 4.

χαλκῆν ὑποδιαίρεσιν τοῦ 5ου - 6ου αἰ. καὶ πλησίον μεταγενεστέρου τάφου, ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χώρου, νόμισμα τοῦ Ἰουστίνου Β' τοῦ ἔτους 567/68.

Ἐκ τῶν ὡς ἀνωτέρω νομισμάτων τὰ προσγραφόμενα εἰς τὸν Ἰουστίνον Β' καὶ τὸν Φωκᾶν βεβαίως δὲν χρονολογοῦν τὴν βασιλικήν, ἀλλ' εἶναι καὶ δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ ἡ παρουσία τοῦ νομίσματος τοῦ Φωκᾶ ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ λατυπῶν· παρέχουν ἔνδειξιν (post quem) πιθανῶς περὶ ἐπισκευῆς τινος τοῦ μνημείου μετὰ τοὺς σεισμούς τοῦ ἔτους 550/51 ἢ, ἀκόμη πιθανώτερον, περὶ σιγήσεως ὕλικου ἐκ τοῦ μνημείου. Τὰ νομίσματα τῶν Θεοδοσίου Β' καὶ Λέοντος Α' παρέχουν περὶ τῶν βορειοδυτικῶν προσκτισμάτων ἀπλῶς ἔνδειξιν post quem. Ἀσφαλῶς περὶ τῶν χρόνων δομῆσεως τοῦ μνημείου μαρτυροῦν αἱ μικραὶ χαλκαὶ ὑποδιαίρεσεις τοῦ 5ου - 6ου αἰ., ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν προσφέρονται πρὸς χρονικὸν προσδιορισμὸν μὲ στενότερα ὅρια¹.

Βορραιοανατολικὸν προσκτίσμα: Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τοίχου τοῦ μεταξὺ τοῦ μεσαίου καὶ τοῦ δυτικοῦ νεκρικοῦ θαλάμου (βλ. ἀνωτ. σ. 213-214), εἰς βάθος καὶ σχεδὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ θεμέλιον τοῦ τοίχου, νόμισμα τοῦ Ἀναστασίου Α' (498 - 518). Τὸ νόμισμα τοῦτο παρέχει μὲ ἀρκετὴν ἀσφάλειαν ὅριον ante quem non περὶ τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος ὅτι, δηλαδή, ὠκοδομήθη τὸ ἐνωρίτερον μεταξὺ τῶν ἐτῶν 498 καὶ 518. Περίπου εἰς παρόμοιον συμπέρασμα, ὅτι, δηλαδή, ἡ βασιλικὴ τοῦ Κρανείου δὲν πρέπει ἴσως νὰ χρονολογηθῇ πρὸ τοῦ ἔτους 500 εἶχον ὀδηγήσει καὶ τὰ νομισματικὰ εὐρήματα τοῦ ἔτους 1970². Ὡς ὅριον post quem non δύναται ἐνδεχομένως νὰ χρησιμεύσῃ ἡ παρουσία τῶν ἀντηρίδων ἐξωτερικῶς τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι προσετέθησαν μετὰ τὸν σεισμὸν τοῦ ἔτους 522 (βλ. ἀνωτ. σ. 218-219). Κατὰ ταῦτα θὰ ἦτο, ὡς νομίζω, βάσιμον νὰ προταθῇ ὡς χρονολογία τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου, μὲ πολλὴν πιθανότητα, τὸ χρονικὸν διάστημα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 498 καὶ 522, μὲ ἄλλους λόγους ἢ πρώτη εἰκασαετία τοῦ 6ου αἰῶνος.

2. ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑ
ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΑ.
ΤΟ ΕΔΑΦΟΣ

Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ ἀνατολικοῦ θαλάμου — τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος — ἔχουν χρησιμοπονηθῇ ὑπεράνω τῆς εὐθυντηρίας πώρινοι δόμοι ἐξ ἀρχαιοτέρου οἰκοδομήματος· εἰς ἓνα ἐκ τούτων παρατηρεῖται χαραγμένον τὸ γράμμα Η (δὶς διὰ δύο διαφόρων χειρῶν) καὶ εἰς ἕτερον τὸ γράμμα Λ (πίν. 209α), σήματα πρὸς δήλωσιν τῆς τάξεως τῶν ἐν λόγῳ

1. Δύο νομίσματα τῆς αὐτῆς κατηγορίας ὡς τὰ ἀνωτέρω καὶ ἐντὸς ἐπιχώσεως τῶν χρόνων δομῆσεως τοῦ μνημείου εἶχον ἐπίσης εὐρεθῇ — ἐξωτερικῶς τοῦ βορείου τοίχου τοῦ βορείου πτερυγίου — κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἔτους 1957.

2. ΠΑΕ 1970, σ. 109.

δόμων εἰς τὸ ἀρχαῖον οἰκοδόμημα¹. Αὐτὸς οὗτος ὁ τοῖχος πατεῖ, εἰς ἀρκετὸν μῆκος ἀπὸ τῆς ἀπὸ Ἀ. ἀρχῆς του, ἐπὶ τῆς εὐθυντηρίας θεμελίου ἐκτισμένου ἐν ξηρῷ (πίν. 209β), ἀνήκοντος, συνεπῶς, εἰς ἀρχαῖον οἰκοδόμημα καὶ ἐκτεινομένου πρὸς Δ. κάτω τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ τοίχου μὲ ἐλαφρὰν ἀπόκλινιν πρὸς Ν. (εἰκ. 6α, πίν. 209α). Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι οἱ ὡς ἀνωτέρω δόμοι προέρχονται ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, εὐρισκομένου, λοιπόν, ἄλλοτε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς τὴν θέσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐκτίσθη ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλική. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄξων τῆς χριστιανικῆς βασιλικῆς δὲν συνέπιπτεν ἀκριβῶς πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος, οἱ μεταγενέστεροι οἰκοδόμοι — τοῦ προσκτίσματος — μὴ ὄντες ἐλεύθεροι νὰ ἀκολουθήσουν ἐξ ὁλοκλήρου τὴν γραμμὴν τοῦ ἀρχαίου θεμελίου, ἐχρησιμοποίησαν μόνον τὴν ἀπὸ Ἀ. ἀρχὴν του². Τὸ διασωθὲν θεμέλιον μετὰ τῆς εὐθυντηρίας του ἀνήκει εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος, εἰς τὴν ἀπὸ Ἀ. ἀρχὴν του. Ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου ἐνδέχεται νὰ προέρχεται καὶ πῶρινον δωρικὸν κιονόκρανον (πίν. 210α), χρησιμοποιημένον ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν εἰς τὴν παρεῖαν τοῦ τάφου VI τοῦ ἀνατολικοῦ νεκρικοῦ θαλάμου (πρβ. πίν. 201β, 202α, 206β). Θὰ ἔτινε δέ τις νὰ ἀποδώσῃ τὰ προκείμενα ἀρχαῖα λείψανα εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης Μελαινίδος, ὁ ὁποῖος, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς περιηγήσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Πausaniou, ἵστατο εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κρανείου³. Σημειῶνω ἀκόμη ὅτι, ἐκτὸς τῶν ὡς ἀνωτέρω λειψάνων, ἀρχαῖοι πῶρινοι δόμοι, ἀφθεντες ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς βασιλικῆς κατὰ χώραν, παρατηροῦνται ἐπίσης εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς ὡς καὶ εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ βορείου τοίχου τοῦ χώρου Z, περὶ τοῦ ὁποῦ ὑπεθέσαμεν ὅτι συνιστᾷ τὸ θεμέλιον στοᾶς (βλ. ἀνωτ. σ. 221). Ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος — ἔξω τῶν βορείου καὶ δυτικοῦ τοίχων του — περισυνελέγησαν τεμάχια πωρίνου ἐπικράνου παραστάδος (πλ. 0.365 μ., ὕψ. 0.34 μ., γύρω ἐλλιπές) κοσμουμένου διὰ μεγάλου ἀναγλύφου ἀνθεμίου (πίν. 210β)⁴. Περιγενελέγησαν ἐπίσης ἀρκετὰ τεμάχια μικρῶν κατεργασμένων πωρολίθων μὲ τετράγωνον ὄψιν, ἐκ τῶν χρησιμοποιουμένων εἰς τὸ οὖρον

1. Παραδείγματα: Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Τὰ ὕλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τ. Β', Ἀθήναι 1958, 160 κέ. (=Α. ORLANDOS, Les matériaux de construction κλπ., τ. II, Paris 1968, σ. 85 κέ.).

2. Ἴσως ἡ παρουσία τοῦ προκειμένου ἀρχαίου τοίχου ὑπεχρέωσε τοὺς οἰκοδόμους τοῦ ἀνατολικοῦ νεκρικοῦ θαλάμου νὰ ἐνισχύσουν τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ τελευταίου χαμηλὰ πρὸς τὰ ἔσω (βλ. ἀνωτ. σ. 217, εἰκ. 6α).

3. Ἐνταῦθα — δηλαδὴ εἰς τὸ Κράνειον — Βελλεροφόντου τέ ἐστι τέμενος καὶ Ἀφροδίτης ναὸς Μελαινίδος (ΠΑΥΣΑΝ., Κορινθ. II, 4, ἐκδ. Jones I, σ. 256). Πρβ. H.N. FOWLER - R. STILLWELL ἐν Corinth I, σ. 78, J. G. FRAZER, Pausanias's Description of Greece, III, London 1898, σ. 19 καὶ G. ROUX, Pausanias en Corinthie, Paris 1958, σ. 106.

4. Μουσεῖον Κορίνθου, ἀριθ. Μ.Κ. 1640.

reticulatum· τὰ τελευταῖα προέρχονται ἐκ ρωμαϊκοῦ τινος μαυσωλείου τῆς περιοχῆς¹, πιθανῶς κατεδαφισθέντος χάριν τῆς βασιλικῆς.

Κατὰ τὴν πρώτην ἔρευναν τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου εἶχεν ἀνασκαφῇ ὑπὸ τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου πτερυγίου κατεστραμμένος καμαρωτὸς τάφος μὲ ἄξονα κάπως ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ., κάτω δὲ τῆς θέσεως τοῦ μεσαίου στηρίγματος τοῦ διβήλου τοῦ μεταξὺ τοῦ βορείου κλίτους καὶ τοῦ βορείου πτερυγίου εἶχεν ἐπισημανθῇ ἡ ἀρχὴ πωρίνης σαρκοφάγου ἄνευ καλύμματος, εἰς βάθος ± 0.90 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τῆς εὐθυνηρίας, ἐπὶ τῆς ὁποίας πατεῖ τὸ ὡς ἀνωτέρω μεσόστυλον τοῦ διβήλου². Ὁμοίᾳ σαρκοφάγος, ὡσαύτως ἄνευ καλύμματος, ἐπεσημάνθη καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου Λ (βλ. ἀνωτ. σ. 222). Ἐπιβεβαιοῦται οὕτω ἡ παρατήρησις τοῦ Shelley ὅτι ἡ ἐρευνωμένη βασιλικὴ ἐκτίσθη εἰς τὴν περιοχὴν ἀρχαίου νεκροταφείου³. Εἰς τὴν περιοχὴν νεκροταφείου δύναται, βεβαίως, νὰ ἐννοηθῇ καὶ ἡ παρουσία ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης Μελαίνιδος, θεότητος χθονίας⁴.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσης ἔρευναν τοῦ μνημείου εἶχεν ἐπισημανθῇ ἀνατολικῶς τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος τοῖχος μὲ κατεύθυνσιν κάπως ἀπὸ Β. πρὸς Ν. — εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Shelley δημοσιευομένην ἀτοψιν ἀπλῶς σημειοῦται⁵. Ἐπεκταθείσης ἐφέτος τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς τὰ ἐκεῖ, διεπιστώθη ὅτι πρόκειται καμάρᾳ, ἐκτισμένη ἐξωτερικῶς δι' ἀργολιθοδομῆς καὶ ἐσωτερικῶς διὰ πλινθοδομῆς, ὡς ἀκριβῶς καὶ ὁ ἀπὸ τῆς πρώτης ἐρεῦνης τοῦ μνημείου γνωστὸς πυρὴν τοῦ ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος τῆς βασιλικῆς προσεκτισμένου ὑπογείου νεκρικοῦ θαλάμου⁶. Ἐπεσημάνθησαν ἐκ τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς καμάρᾳς ἡ πρὸς Δ. (ἀριστερὰ) μέχρι μήκους ± 4.20 μ. (ἐξωτερικῶς) καὶ ἐκ τῶν στενῶν ἡ πρὸς Ν. (πάχους ± 0.85 μ.). Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς γεννήσεως τῆς καμάρᾳς ἡ ἐσωτερικὴ πλινθοδομὴ ἔχει συληθῇ. Ὁ προκείμενος καμαρωτὸς χώρος ἀνεσκάφη ἐν μέρει μόνον καὶ μέχρι βάθους ± 1.00 μ. ἀπὸ τῆς εὐθείας τῆς γεννήσεως τῆς καμάρᾳς· ἡ ἐπίχωσις του συνίσταται ἀποκλειστικῶς ἐκ κρημνισμάτων.

Ὁ ἐν λόγῳ καμαρωτὸς χώρος δὲν ἀκολουθεῖ τὴν φορὰν τοῦ ὡς ἀνωτέρω ὑπὸ τὸ πτερύγιον καμαρωτοῦ τάφου, ἀλλὰ τοῦ περιληφθέντος εἰς τὸ ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος ὑπόγειον· εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι καὶ ἐδῶ πρόκειται καμαρωτὸς τάφος. Λεῖψανα τοῦ ἀρμολογήματος τῆς ἐξωτερικῆς ὕψεως τοῦ δυτικοῦ τοίχου του,

1. Πρβ. ΠΑΕ 1970, σ. 111.

2. SHELLEY, ἔ.ἀ. σ. 176.

3. Αὐτόθι.

4. Πρβ. FRAZER, ἔ.ἀ. καὶ W. H. ROSCHER, Ausführliches Lexikon der griechischen u. römisch. Mythologie I, σ. 402 κέ. (λ. *Aphrodite*).

5. SHELLEY, ἔ.ἀ. πίν. XII. Εἰς τὸ κείμενον δὲν μνημονεύεται.

6. Πρβ. SHELLEY, ἔ.ἀ. σ. 167 κέ. καὶ 176 κέ., εἰκ. 9 καὶ 10.

ἀρμολογήματος κοσμουμένου διὰ μιστρισμάτων ἐκ διπλῶν γραμμῶν (πίν. 211α), ἀλλ' ὅχι τόσον ἐπιμελῶς ὅσον εἰς τὴν βασιλικήν (βλ. ἄνωτ. σ. 216), ἰδιάζοντος δ' εἰς τὴν τοιχοδομίαν οἰκοδομημάτων τοῦ 5ου - 6ου μ.Χ. αἰ.¹, δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν εἰς ἀνακαίνισίν τινα τοῦ κτίσματος εἰς χρόνους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐγγύς τῆς δομῆσεως τῆς βασιλικῆς². Ἡ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος τῆς βασιλικῆς ὑψηλὴ ἐπίχωσις — ἀμέσως ὑπὸ τὴν στάθμην τῶν μιστρισμάτων — χρονολογεῖται τὸ ἐνωρίτερον εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μαρκιανοῦ (450 - 457). Περὶ τοῦ προκειμένου συνιστᾷ αὕτη πιθανῶς χρονολογικὸν τεκμήριον³.

Κατὰ τὴν διερεύνησιν τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς, εἰς τὴν περιοχὴν ὅπου οὗτος παρουσιάζετο κατεστραμμένος μέχρι θεμελίων (βλ. ἄνωτ. σ. 205), ἐπεσημάνθη εἰς τὸ τοίχωμα τῆς σχετικῆς τομῆς ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ βορείου κλίτους καὶ ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ κοκκιοχωμάτων κεραμωτὸς τάφος διατεταγμένος ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. Ἡ θέσις του — ὑπὸ τὴν στρώσιν τοῦ δαπέδου — καὶ ἡ περὶ τοῦτον ἀδιατάρακτος ἐπίχωσις δεικνύουν ὅτι οὗτος ἀνήκει

1. Παραδείγματα: Δ. ΠΑΛΛΑΣ, *ΑΔ* 17, 1961/62, Χρον., 82α. Ἄλλα κορινθιακὰ παραδείγματα, χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 4ου - 5ου αἰ.: Ο. BRONEER, *AJA* 30, 1925, σ. 50. τοῦ αὐτοῦ *The South Stoa* κλπ. ἐν *Corinth I* 5, σ. 139, πίν. 43,2, R. SCRANTON, *Medieval Architecture* κλπ. ἐν *Corinth XVI*, σ. 19 καὶ 99, J. WISEMAN, *Hesperia* 38, 1969, σ. 91, πίν. 24e καὶ *Zeuglatis Corinthias* S. CHARITONIDIS - R. GINOUVÈS, *BCH* 79, 1955, σ. 116, εἰκ. 13.

2. Τὰ ἀρμολογήματα ἀρχίζουν — κάτω — ἀπὸ σχετικῶς ὑψηλῆς στάθμης καὶ εἰς εὐθειαν γραμμὴν, οὕτως, ὥστε νὰ εἶναι ἐπιτρεπτὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀρμολογήσεως τὸ ἔδαφος ἔφθανε τόσον ὑψηλὰ ὅτι, δηλαδή, τὰ κάτω τοῦ ἀρμολογήματος μέρη τοῦ τοίχου εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, ὅτι ἀνῆκον οἰοῦναι εἰς τὸ θεμέλιον τοῦ κτίσματος.

3. Ἐντὸς τῆς ἐν λόγῳ ἐπιχώσεως εὐρέθησαν: Νόμισμα τοῦ Ἀρκαδίου (395 - 408), ἕτερον τοῦ Θεοδοσίου Β' (408 - 450) καὶ τρίτον τοῦ Μαρκιανοῦ, τὸ πιθανώτερον δὲ εἶναι ὅτι ἡ ἐπίχωσις αὕτη προῆλθεν ἐκ τῶν χωμάτων ἀνορύξεως πρὸς θεμελίωσιν εἴτε τοῦ καμαρωτοῦ κτίσματος εἴτε τοῦ ΒΑ. προσκτίσματος. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν αἱ ἐκ τῶν νομισμάτων ἐνδείξεις παρέχουν περὶ τοῦ καμαρωτοῦ κτίσματος ὡς χρονολογικὸν ὄριον *post quem* τοὺς χρόνους τοῦ Μαρκιανοῦ· εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἀπλῶς ἐνισχύουν τὰ ἤδη ἀποκτημένα τεκμήρια περὶ τῶν ἡβδόμησέως τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος (βλ. ἄνωτ. σ. 223), τὸ ὅποῖον, συνεπῶς, προσφέρεται, οὕτω, περὶ τοῦ καμαρωτοῦ κτίσματος ὡς ὄριον πάλιν *post quem*. Μὲ ἄλλους λόγους, τὸ μικρὸν τοῦτο καμαρωτὸν κτίσμα φέρεται χρονολογητέον, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὡς ἀνωτέρω ἐνδείξεων, εἴτε, τὸ ἐνωρίτερον, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μαρκιανοῦ εἴτε, τὸ ἐνωρίτερον πάλιν, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀναστασίου Α' (πρβ. ἄνωτ. σ. 223). Ἡ ἔλλειψις ἀναφορᾶς τοῦ ἄξονος τοῦ καμαρωτοῦ κτίσματος πρὸς τὸν ἄξονα τῆς βασιλικῆς ὁδηγεῖ εἰς ἀποδοχὴν τῆς πρώτης ἐκ τῶν ὡς ἀνωτέρω ἐκδοχῶν, ἥτοι εἰς χρονολόγησίν του πρὸ τῆς βασιλικῆς (πρὸ τοῦ 500 - 520), πιθανῶς, λοιπόν, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μαρκιανοῦ (τὸ ἐνωρίτερον).

εἰς χρόνους προγενεστέρους τῆς βασιλικῆς, ἡ δὲ κατεύθυνσίς του ὑποδηλοῖ ὅτι πιθανῶς εἶναι χριστιανικός¹.

Τέλος ἐντὸς διερευνητικῆς τομῆς (2.40×2.15 μ.), ἐπιχειρηθείσης μέχρι βάθους ± 1.50 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου², παρατηρήθη ὅτι τὸ ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη ἡ βασιλική, συνίσταται ἐξ ἐπιχώσεως σχηματισθείσης ἐκ κοκκινωπῶν ἀργιλοειδῶν χωμάτων. Παρόμοιόν τι παρατηρήθη καὶ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ βήματος. Ἐντὸς τῆς ὡς ἀνωτέρω τομῆς ἡ ἐπίχωσις περιεῖχεν ἐπίσης: τεμάχια στρωτήρων κεραμίδων κορινθιακοῦ τύπου (μὲ τὰς μακράς των πλευρὰς ἀνακεκαμμένες)³, τεμάχια ἀρχαίων λύχνων καὶ ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων (βλ. κατωτ. σ. 241). τέλος δ' ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθη καὶ ἀπότμημα ἀρραβδῶτου κίονος, ἀσχέτου πρὸς τὸ μαρμαρίνον ὕλικόν τῆς βασιλικῆς, προφανῶς δὲ ρωμαϊκῶν χρόνων.

Τὸ συμπέρασμα ἐκ τῶν ὡς ἀνωτέρω παρατηρήσεων εἶναι ὅτι ἡ ἑκτασις, ὅπου ἰδρύθη ἡ ἀνασκαπτομένη βασιλική, συνίστα ἀνέκαθεν χῶρον ἱερόν, ἀφιερωμένον εἰς τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν· καὶ ὅτι τὸ ἔδαφος ἐδῶ ἀνυψοῦτο βαθμὴδὸν διὰ φυσικῆς ἐπιχώσεως ἐκ χωμάτων, κατερχομένων ἐκ τῶν γύρωθεν πρανῶν, μᾶλλον δὲ μὲ ταχὺν ρυθμόν, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς μεγάλης διαφορᾶς στάθμης μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς τῶν ἀρχαιότερων τάφων καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ἀμέσως πρὸ τῆς ἐγέρσεως τῆς βασιλικῆς. Ἡ μεγαλυτέρα ἐπίχωσις φαίνεται νὰ ἐπεσωρεύθη νοτίως τοῦ ἄξονος τῆς βασιλικῆς, ὅπου φαίνεται νὰ διήρχετο καὶ ἡ ἀρχαία ὁδός, ἡ φέρουσα πρὸς τὴν παρακειμένην πύλιν. Ἡ ὁδὸς ἐκεῖνη πρέπει νὰ εὐρίσκετο εἰς πολὺ χαμηλὴν στάθμην· ἀντιθέτως, τὸ ἀρχαῖον οἰκοδόμημα, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγινεν ἀνωτέρω λόγος (βλ. σ. 224), φαίνεται νὰ ὑψοῦτο κάπως ἐπὶ ἐξάρματος τοῦ ἐδάφους δεξιὰ ὡς πρὸς τὸν ἐκ τῆς πύλης πορευόμενον πρὸς τὴν πόλιν. Μετὰ τὴν ἰδρύσιν τῆς βασιλικῆς ἡ περιοχὴ ἠλλαξεν ὅψιν: Ἡ ἀρχαία ὁδὸς ἡχρηστεύθη διὰ τῆς πρὸς Ν. ἐπεκτάσεως τοῦ ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς λατρείας καταληφθέντος χώρου, διὰ τοῦ ἐκτεταμένου δηλαδὴ περιβάλλου τοῦ προσηρτημένου νοτίως καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βασιλικῆς (βλ. ἀνωτ. σ. 222). παραλλήλως μετετέθη αὕτη βορειότερον, ἀμέσως παρὰ καὶ ὁμολόγως πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς βασιλικῆς μὲ τὴν μνημειακὴν διαμόρφωσίν της (πρβ. ἀνωτ. σ. 221).

Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀποφασιστικῶς

1. Ἐπειδὴ εἰς τοὺς τάφους τοῦ εἰδους τούτου σπανίως περιέχονται κτερίσματα, δὲν προσχώρησα εἰς τὴν διάλυσιν καὶ τὴν ἔρευνάν του, διὰ νὰ μείνῃ ὡς μάρτυς περὶ τῆς φυσιογνωμίας τοῦ πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς βασιλικῆς ἀρχαιολογικοῦ τοπίου.

2. Εἰς ἐρευνητικὴν τομὴν διεμορφώθη μετὰ τὴν ἀποχωμάτωσίν του λάκκος, ὁ ὁποῖος εἶχε διανοιχθῇ πρὸς ἀπόληψιν χώματος καὶ εἶχε πληρωθῇ διὰ κρημνισμάτων, τεφρῶν χωμάτων καὶ τεμαχίων ἐκ τοῦ μαρμαρίνου ὕλικου τῆς βασιλικῆς.

3. Παραδείγματα: Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Τὰ ὕλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τ. Α', Ἀθήναι 1955, σ. 103, εἰκ. 57 (= Α. ORLANDOS, Matériaux de construction κλπ., I, Paris 1966, σ. 96, εἰκ. 57).

3. ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΙ
ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ: ΕΚ-
ΚΛΗΣΙΑΙ, ΟΙΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΤΑΦΑΙ

α. Κτίσματα: Κατὰ τὴν πρώτην ἔρευναν τοῦ μνημείου εἶχον ἀποκαλυφθῇ ἐντὸς τοῦ βορείου πτερυγίου μεταγενέστεροι τοῖχοι μὲ συνεκτικὴν ὕλην πηλὸν (παρένθ. πίν. Δ')¹, ἀνήκοντες προφανῶς εἰς κατοικίαν. Ὁμοίως, μεταγενέστερος τοῖχος (πάχ. 0.50 μ.) ἀπεκαλύφθη ἐφέ-

τος καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος, προχωρῶν ἐκ τῆς γωνίας τούτου πρὸς τὰ βορειοανατολικά μέχρι μήκους 1.60 μ.² Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἔτους 1957 εἶχεν ἀποκαλυφθῇ ἐντὸς τοῦ βήματος, ἐντεῦθεν τῆς εὐθείας, ὅπου ὑπὸ τοῦ Shelley τοποθετεῖται τὸ τέμπλον τῆς ἐκκλησίας τῆς τρίτης περιόδου τοῦ μνημείου³ — χρονολογεῖ αὐτὴν εἰς τὸν 11ον - 12ον αἰ.⁴ — τοῖχος, βαίνων ἀπὸ Ν. πρὸς Β. εἰς ἀπόστασιν ± 2.10 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς καὶ πρὸς Ν. τοῦ ἄξονός της, ἐξ ἀργολιθοδομῆς, μὲ συνεκτικὴν ὕλην πηλὸν καὶ μὲ ἐπίχρισμα εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὀψεις. Οὗτος, πάχους 0.50 μ., πατεῖ ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου τοῦ βήματος, ἐκτείνεται πρὸς Β. μέχρι μήκους 1.95 μ., περικλείει δ' εἰς τὴν τοιχοδομίαν του — ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν — καὶ ἀποτμήματα ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ μνημείου (πίν. 211β). Ὁμοία τοιχοποιία χαρακτηρίζει καὶ θύραν διευθετημένην μεταγενεστέρως εἰς τὸ δίβηλον τὸ μεταξὺ τοῦ βήματος καὶ τοῦ νοτίου πτερυγίου.

Πρὸς Ἀ. τοῦ ὡς ἀνωτέρω τοίχου διεπιστώθησαν ὑπεράνω τοῦ ἀρχικοῦ μαρμαροστρώτου δαπέδου ἐπαλλήλως δύο μεταγενέστερα δάπεδα: τὸ ἐν ἐκ πλίνθων

1. Ἐκ τῶν τοίχων τούτων εἰς, ὁ πατὼν ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ πτερυγίου, ὅπου τὸ τοξωτὸν ἄνοιγμα (βλ. ἀνωτ. σ. 213), διελύθη, διὰ νὰ μελετηθῇ καλὺτερον τὸ παλαιοχριστιανικὸν οἰκοδόμημα.

2. Καὶ τοῦ τοίχου τούτου μέρος διελύθη πρὸς παρατήρησιν τῆς κρηπίδος τοῦ προχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος (πρβ. ἀνωτ. σ. 223 κέ.).

3. Τὸ θεωρούμενον ὡς λείψανον τοῦ τέμπλου τῆς ἐκκλησίας τῆς τρίτης περιόδου (SHELLEY, ἔ.δ. σ. 168, πίν. XII) φαίνεται νὰ ἐχρησιμοποιήθῃ ὡς δυτικὸς τοῖχος ναυδρίου. Ὁ τοῖχος οὗτος, σφῶδμενος εἰς ὕψος ± 0.75 μ. ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου τοῦ βήματος, εἶναι πάχους 0.75 μ. καὶ ἐκτείνεται εἰς ἀπόστασιν ± 3.40 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς. Ἡ εὐθυνηρία του συνίσταται ἐκ δύο τεμαχίων κίονος ἀξονικῶς θρασυμένου, φερόντων ἐγκοπὴν πρὸς στήριξιν θωρακίων (πίν. 212α, ἀριστερά) καὶ τοποθετημένων ἐκατέρωθεν μεγάλου μαρμαρίνου κατωφλίου (μῆκ. 2.85 μ., πλάτ. 0.82 μ., ἄνοιγμα μεταξὺ τῶν τόρων 2.15 μ.), τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν θύραν τοῦ ἐν λόγῳ, τελευταίου κατὰ ἱστορικὴν διαδοχὴν ναυδρίου, ἀλλὰ μὲ μικρότερον ἄνοιγμα (0.65 μ.) (SHELLEY, ἔ.δ. πίν. XII). Τὰ τεμάχια κίονος μὲ τὴν ἐγκοπὴν εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ σημειωθέντα εἰς τὴν κρηπίδα τοῦ τέμπλου τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου (βλ. ἀνωτ. σ. 212), ἐκ τῆς ὁποίας, ὡς φαίνεται, ἀπεσπάρθησαν. Ἐκ τοῦ μαρμαρίνου ὕλικου τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου φαίνεται νὰ προέρχεται καὶ τὸ κατώφλιον.

4. SHELLEY, ἔ.δ. σ. 168, 186 καὶ 189.

(πίν. 211β, 212α) καὶ τὸ ἕτερον ἐκ λίθων¹. Εἰς τὸ σύνθρονον παρατηρήθη χαμηλὰ ἐπίχρισμα ἐκ γαλακτώματος ἀσβέστου, κατὰ τὰ βόρειον δὲ καὶ νότιον μέρη τοῦ βήματος ὡς καὶ εἰς τὸ ἡμικύκλιον τῆς ἀψίδος — κατὰ τὴν χορδὴν — παρατηρήθησαν πώρινα λατύπαι, προφανῶς κατάλοιπα πορισμοῦ καὶ κατεργασίας πωρίνου ὕλικου ἐκ τοῦ μνημείου, πιθανῶς πρὸς κατασκευὴν θολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ μεταγενεστέραν περίοδον τοῦ μνημείου (βλ. κατωτ. σ. 230, 232). Τὸ ἀρχικὸν ἐκ μαρμαροθετημάτων δάπεδον τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἀψίδος παρατηρήθη νὰ ἔχῃ ἐπισκευασθῇ κατὰ μέρος.

Ἐντὸς τοῦ βήματος ἡ ἐπίχρωσις εἶχεν — ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω — ὡς ἐξῆς: Ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ, κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένου, δαπέδου ἐξετείνετο στρώμα ἐκ λεπτοῦ εὐθρύπτου χρώματος, πάχους 0.04/0.05 μ., τὸ ὁποῖον εἶχε προέλθει προφανῶς ἐκ τοῦ ἰζήματος ὀμβρίων ὑδάτων μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ μνημείου. Ἐτερον στρώμα ἐπὶ τούτου, πάχους ± 0.12 μ., συνιστάμενον ἐκ κονιαμάτων, φαίνεται νὰ προῆλθεν ἐκ τοῦ καταπεσόντος ὕλικου κατὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν πλακῶν ἐπενδύσεως τῶν τοίχων τοῦ βήματος τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, πρὸς ἐκκαμίνευσίν των, πιθανῶς κατὰ τὸ β' τέταρτον τοῦ 10ου αἰ., τὸ ἐνωρίτερον². Ἡκολοῦθαι ἐπίχρωσις ἐκ χρωμάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ὄστρακα ἐφυαλωμένων ἀγγείων ὡς καὶ ἀγγείων χονδρῶν καὶ μελαμβαφῶν· ἐπ' αὐτῆς δ' ἐξετείνετο τὸ κατὰ χρονικὴν σειρὰν δεύτερον, ἐκ πηλίνων πλακῶν, δάπεδον εἰς ὕψος ± 0.50 μ. ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ (πίν. 211α, 212α) καὶ ἐπὶ στρώσεως ἐκ πηλοῦ³. Ἡ ὡς ἀνωτέρω ἐπίχρωσις ἐκ χρωμάτων μετὰ ὀστράκων τόσον διαφόρων μεταξὺ των, προφανῶς τεχνητῇ, πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ὡς γέμισμα δι' ὕλικου ληφθέντος ἐκ τοῦ παρὰ τὸ χωρὸν τοῦτον ἐδάφους, διὰ νὰ στρωθῇ τὸ ἐκ πλίνθων δάπεδον εἰς τὴν ἐπιθυμητὴν στάθμην· ἐπειδὴ δὲ ὅμοια ὄστρακα εὐρέθησαν καὶ ἐντὸς τοῦ ἐκ πηλοῦ ὑποστρώματος ὁμοῦ δὲ μετὰ νομίσματος τῆς ἐποχῆς τῆς φραγκοκρατίας, συνάγεται ὅτι τὸ ἐν λόγῳ δάπεδον χρονολογεῖται τὸ ἐνωρίτερον εἰς τὸν 13ον αἰῶνα. Ἐπειδὴ δ' ἐξ ἄλλου τὸ ἐκ πλίνθων τοῦτο δάπεδον ἐξετείνετο ἐν μέρει ὑπεράνω τοῦ εἰς ἀπόστασιν 2.10 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς σημειωθέντος τοίχου, τοῦ ἔχοντος ὡς συνεκτικὴν ὕλην πηλόν (πίν. 212α, δεξιὰ· πρβ. ἀνωτ. σ. 228), συνάγεται περαιτέρω ὅτι ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος εἶναι παλαιότερος τοῦ πλινθίνου δαπέδου. Περὶ τοῦ τοίχου τούτου τείνω νὰ πιστεῦσω ὅτι ἀνήκει μᾶλλον εἰς κοσμικὸν οἰκοδόμημα, κατοικίαν κτισθεῖσαν ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ

1. Σημειοῦνται καὶ ὑπὸ τοῦ SHELLEY, ἔ.ἀ. σ. 168, ἀλλὰ κατ' ἄλλην ἀντίληψιν.

2. Πρβ. ΠΑΕ 1970, σ. 112. Νόμισμά τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ (969-976), εὐρεθὲν ἐντὸς τῆς ἀψίδος, ἐντὸς μικροῦ λάκκου σχηματισθέντος πιθανώτατα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συλῆσεως τοῦ μαρμαρίνου ὕλικου τοῦ μνημείου — περιεῖχεν ἀβεστοκονιάματα ἐκ κρημνισμάτων — φαίνεται νὰ χρονολογῇ τὸ ἐκ κονιαμάτων στρώμα, ἄρα τὴν ὡς ἀνωτέρω σύλησιν τοῦ μαρμαρίνου ὕλικου, τὸ ἐνωρίτερον εἰς τὴν ὀγδόην δεκαετίαν τοῦ 10ου αἰῶνος.

3. Ὑπὸ τοῦ SHELLEY, ἔ.ἀ. σ. 168 καὶ 184 σημειοῦται εἰς ὕψος 0.30 - 0.40 μ.

βήματος καὶ τοῦ βορείου πτερυγίου τῆς ἐρειπωμένης βασιλικῆς· καὶ ὅτι πρὸς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο πρέπει νὰ συσχετισθῇ ἡ παρουσία τῶν εἰς τὸ σύνθρονον σημειωθέντων λειψάνων ἐπιχρισμάτων διὰ γαλακτώματος ἀσβέστου (βλ. ἄνωτ. σ. 229). Πρὸς τὴν ἐν λόγῳ κατοικίαν πρέπει νὰ συσχετισθῇ καὶ ἡ μεταξὺ τοῦ βήματος καὶ τοῦ νοτίου πτερυγίου, εἰς τὸ ἄλλοτε δῖβηλον, διευθετημένη θυρίς (βλ. ἄνωτ. σ. 228), ἡ ὁποία — δέον νὰ σημειωθῇ — φέρεται κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ εἰς ὑψηλότεραν στάθμην δαπέδου ὡς ἤδη μὴ λειτουργοῦσα. Τὸ τρίτον δάπεδον, συνιστάμενον ἐκ παρίνων θολιτῶν καὶ ἀκατεργάστων λίθων, προελθόντων προφανῶς ἐκ τῆς καταρρεύσεως τοῦ θολωτοῦ οἰκοδομήματος, ἐξετείνεται εἰς ὕψος ± 0.75 μ. ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου. Ἡ στάθμη του ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν στάθμην τοῦ μεγάλου μαρμαρίνου κατωφλίου, τῆς θύρας δηλαδὴ τοῦ ναυδρίου τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ μνημείου¹. Ἐντὸς τῆς ἀμέσως ὑπὸ τὸ λιθόστρωτον δάπεδον ἐπιχώσεως — ὑπεράνω τοῦ πλινθίνου δαπέδου — ἀπηντήθησαν ἐπιμελῶς ἀποτεθειμένα ὀστᾶ, παρ' αὐτὰ δ' εὗρέθη νόμισμα τῆς ἐποχῆς τῆς φραγκοκρατίας. "Ὅθεν συνάγεται ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο δάπεδον χρονολογεῖται τὸ ἐνωρίτερον εἰς τοὺς χρόνους τῆς φραγκοκρατίας².

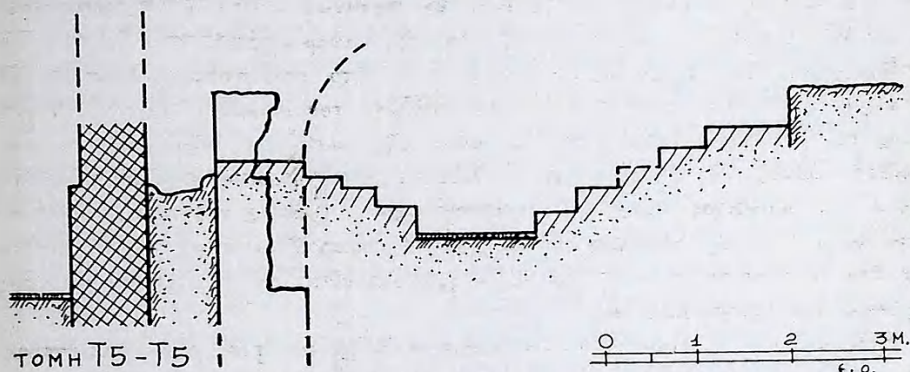
Ἐνδιαφέρουσα μεταγενεστέρα κατασκευὴ ἦλθεν εἰς φῶς ἐξωτερικῶς πρὸς Ἀ. τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος, μεταξὺ ἀφ' ἐνὸς τοῦ ὑπογείου καμαρωτοῦ τάφου μετὰ τοῦ ὑπερκειμένου νεκρικοῦ θαλάμου τοῦ προσεκτισμένου πρὸς Β. τῆς ἀψίδος τῆς βασιλικῆς, καὶ ἀφ' ἐτέρου τοῦ βορειότερον ἐπισημανθέντος καμαρωτοῦ κτίσματος (βλ. ἄνωτ. σ. 225 κέ.). Αὕτη εἶναι ἡμιυπόγειος. Συνιστᾷ μικρὸν χώρον κάτω τῆς στάθμης τοῦ γύρω ἐδάφους, προσιτὸν διὰ δύο ἀντωπῶν κτιστῶν κλιμάκων — πρὸς Ἀ. καὶ Δ. — πλάτους μέχρι ± 1.50 μ. μὲ τέσσαρας (ἡ ἀνατολική) καὶ πέντε (ἡ δυτικὴ) βαθμίδας (πίν. 213α, 213β). Αἱ κλίμακες, κατεσκευασμέναι ἐξ ὕλικου προελθόντος ἐκ τῆς καταρρεύσεως τοῦ μνημείου καὶ ἔχουσαι ὡς συνεκτικὴν ὕλην πηλόν, φέρουν εἰς δάπεδον ἐστρωμένον διὰ πλίνθων εἰς βάθος ± 0.75 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω βαθμίδος καὶ εἰς στάθμην κατὰ ± 0.60 μ. κάτω τῆς εὐθείας τῆς γεννήσεως τῆς καμάρας τοῦ καμαρωτοῦ κτίσματος (εἰκ. 7). Ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ δαπέδου, ἀριστερὰ πρὸς τὸν κατερχόμενον ἐκ τῆς δυτικῆς κλίμακος καὶ κάπως ὑπὸ τὸν ὡς ἀνωτέρω καμαρωτὸν χώρον, εὗρέθη διευθετημένη ἐκ λίθων ἀκανόνιστως κυκλοτερῆς ἐστία διαμ. $0.70/0.80$ μ. (πίν. 213α). Ἐφωδιασμένος μὲ δάπεδον ἐστρωμένον διὰ πλίνθων εὗρέθη κατὰ τὴν πρώτην ἔρευναν τοῦ μνημείου καὶ ὁ ἄλλοτε ὑπεράνω τοῦ

1. Πρβ. σ. 228, σημ. 3.

2. Ὁ SHELLEY, ἑ.ἀ. σ. 168, 184 καὶ 188 κέ. δέχεται δευτέραν περίοδον τοῦ μνημείου, ἐυλόστεγον, τὴν ὁποίαν χρονολογεῖ εἰς τὸν 10ον αἰ. καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὴν τὸ ἐκ πλίνθων δάπεδον, καὶ τρίτην περίοδον, θολωτὴν, τὴν ὁποίαν χρονολογεῖ εἰς τὸν 11ον - 12ον αἰ. καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὴν τὸ δάπεδον τὸ ἐκ θολιτῶν καὶ ἀκατεργάστων λίθων.

παρακειμένου — πρὸς Ν. — ὑπογείου ὑψούμενος νεκρικός θάλαμος¹. Ἡ ἐν λόγῳ ἡμιυπόγειος κατασκευή, ὡς καὶ ὁ μεταγενέστερος τοῖχος ὁ ἐκτεινόμενος ἐκ τῆς γωνίας τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος πρὸς τὰ ἔξω (βλ. ἄνωτ. σ. 228), φαίνεται νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ συγκρότημα κατοικίας ἢ κατοικιῶν, τὸ ἐγκαθιδρυμένον, ὡς εἶδομεν, εἰς τοὺς χώρους τοῦ βήματος καὶ τοῦ βορείου περυγίου.

Μετὰ τὴν ἀχρήστευσιν τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ὡς τόπου λατρείας (βλ. ἄνωτ. σ. 218), διηυθετήθησαν, λοιπόν, εἰς τὰ ἀνατολικά μέρη της

Εἰκ. 7. Τομή τῆς ἡμιυπογείου κατασκευῆς (ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ.).

ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων κατοικήσεις. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τοῦ μνημείου, λόγῳ τῶν ἰσχυροτέρων δομικῶν κατασκευῶν — ἀψὶς μὲ παχεῖς τοίχους, πεσσοὶ καὶ παραστάδες συνδεόμενοι μεταξύ των σταυροειδῶς διὰ τόξων — οἱ τοῖχοι ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἴσταντο εἰσέτι τοὺς ἐχρησιμοποίησαν καὶ διερρύθμισαν διὰ τούτων κατοικησίμους χώρους διὰ τῆς παρεμβολῆς εὐτελῶν τοίχων, ἐκτισμένων προχείρως ἐκ τῶν ὑλικῶν καταρρεύσεως καὶ πηλοῦ, ὡς εἶδομεν. Σχετικῶς νομίζω ὅτι διακρίνονται τρεῖς κατοικίαι: Μία διευθετημένη ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ βήματος καὶ συνισταμένη ἐξ ἐνὸς διπλοῦ δωματίου μὲ θύραν πρὸς Ν., ἑτέρα διευθετημένη ἐντὸς τοῦ βορείου περυγίου καὶ τοῦ πρὸς Ἀ. τούτου νεκρικοῦ θαλάμου, συγκοινωνούντων διὰ θύρας (βλ. ἄνωτ. σ. 212), συνισταμένη δ' ἐκ τεσσάρων ἐν ὅλῳ χώρων² καὶ τρίτη, ἔξω, διευθετημένη πρὸς Ἀ. τοῦ βορειοδυτικοῦ προσκτίσματος καὶ περιλαμβάνουσα καὶ τὴν ὡς ἄνωτέρω ἡμιυπόγειον κατασκευὴν. Τετάρτη κατοικία εἶχε διευθετηθῇ ἐντὸς τοῦ βα-

1. SHELLY, ἑ.ἀ. σ. 178. Ἀρχικῶς φαίνεται νὰ ὑπῆρχεν ἐδῶ ξύλινον δάπεδον.

2. Κατὰ τὴν ἐρειπίωσιν τῆς βασιλικῆς φαίνεται ὅτι τὸ ἀρχικὸν ξύλινον δάπεδον τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου κατεστράφη, τὸ δὲ ὑπόγειον ἐπληρώθη διὰ κρημνισμάτων τὸ ἄνωτέρω σημειωθὲν ἐκ πλίνθων δάπεδον, ἐπεστρωμένον πιθανώτατα ἐπὶ τῶν κρημνισμάτων, φαίνεται νὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν κατοικιῶν.

πιστηρίου¹, τὸ θολωτὸν μέρος τοῦ ὁποίου μὲ τοὺς ἰσχυροὺς πεσσούς, φαίνεται ὅτι εἶχεν, ὁμοίως, ἐπιδειξίει ἀντοχήν.

Ἡ χρονολόγησις τῶν κατοικιῶν συνάγεται ἐκ τῆς εὐρέσεως παρὰ τὴν ἐστίαν τῆς ὡς ἀνωτέρω ἡμιυπογείου κατασκευῆς ὀστράκων ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τινα ἀνήκοντα εἰς λοπάδα καὶ πινάκιον τῆς κατηγορίας τῶν ἐκ Β. Ἀφρικῆς (βλ. κατωτ. σ. 242) καὶ μαρτυροῦντα, ἐπομένως, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ κατασκευὴ εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ βου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος. Συνεπῶς εἶχε κατασκευασθῇ αὕτη καὶ χρησιμοποιηθῇ εὐθὺς μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Κορίνθου μετὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ ἔτους 550/551. Ὅμοιον φαινόμενον, ἥτοι κατοίκησιν ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων μεγάλης ἐκκλησίας ἔξω τῆς πόλεως, μετὰ τοὺς ὡς ἄνω σεισμούς, παρατηρήθη καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Λεχαίου².

Κατὰ ταῦτα συνάγονται τρεῖς οἰκοδομικαὶ περίοδοι μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἥτοι ἐν ὅλῳ τέσσαρες: Πρώτη, ἡ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς μετὰ τῶν προσκτισμάτων της· δευτέρα, ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν τὰ ὡς ἀνωτέρω λείψανα κατοικιῶν³· τρίτη, ἡ ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν θολωτὴν ἐκκλησίαν⁴, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ ἐκ πλινθίων δάπεδον τοῦ βήματος, χρονολογούμενον εἰς τὴν φραγκοκρατίαν⁵· καὶ τετάρτη, ἡ μικρὰ ἐκκλησία μὲ τὸ λιθόστρωτον δάπεδον⁶, χρονολογούμενη καὶ αὕτη

1. Βλ. ΠΑΕ 1970, σ. 111 - 12.

2. Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΠΑΕ 1956, σ. 172 κέ· 1957, σ. 102 κέ· 1958, σ. 129 κέ· 1959, σ. 135 κέ· 1960, σ. 161 κέ· καὶ 1965, σ. 137 κέ.

3. Ὁ SHELLEY, ἔ.ἀ. σ. 168 χρονολογεῖ τὰ διὰ γαλακτώματος ἐπιχρίσματα τοῦ συνθρόνου (βλ. ἀνωτ. σ. 229 καὶ 230) εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ πλινθίνου δαπέδου, ἀλλὰ δέχεται προηγουμένως καὶ κάποιαν ἐπισκευὴν πρὸ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ μνημείου (πρβ. ἀνωτέρω σ. 229 περὶ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ δαπέδου). Ἐπισκευαὶ πρὸ τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν οἰκοδομημάτων παρατηρήθησαν καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Σκουτέλας (ΠΑΕ 1954, σ. 210 - 213), ἐπίσης δ' εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Λεχαίου (ΠΑΕ 1956, σ. 169).

4. Περὶ τῆς θολωτῆς περιόδου βλ. SHELLEY, ἔ.ἀ. σ. 168 καὶ 186.

5. Εἰς τὴν φραγκοκρατίαν πρέπει νὰ χρονολογηθῇ ὁλόκληρος ἡ θολωτὴ ἐκκλησία. Ὑπενθυμίζω ὅτι εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν της διεσώθη τμήμα παρίνου κιονίσκου συμφυοῦς εἰς τὸν τοῖχον κατὰ δυτικὰ πρότυπα (SHELLEY, ἔ.ἀ. σ. 186, εἰκ. 18)· ὅτι, συνεπῶς, ἡ πρόσοψις αὐτῆς εἶχε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὴν μορφήν γοθικοῦ πυλῶνος. Ἡ ἐν λόγῳ ἐκκλησία, περιωρισμένη εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ μεσαίου κλίτους, ἐξετείνετο πρὸς Δ. μέχρι μήκους ± 25.00 μ. (ἐξωτερικὴ διάστασις), εἶχε χρησιμοποιήσει τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἀψίδα καὶ συνίστατο ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ, στεγαζομένου πιθανῶτα διὰ δύο σταυροθολίων, χωριζομένων ὑπὸ ἰσχυροῦ σφενδονίου καὶ ἐκ νάρθηκος μετὰ τοῦ γοθικοῦ ὅρους πυλῶνος. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὸ τοῦ SHELLEY παρεχομένων ἀνασκαφικῶν ἐνδείξεων εἶχον ἄλλοτε δεχθῇ ὅτι ἡ ἐκκλησία μὲ τὸν γοθικὸν πυλῶνα ἦτο προγενεστέρα τῶν χρόνων τῆς φραγκοκρατίας (Δ. ΠΑΛΛΑΣ, ΑΕ 1954, Γ', σ. 297). Μοῦ δίδεται ἐδῶ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπανορθώσω τὴν ἐσφαλμένην ἐκείνην γνώμην.

6. Ἡ ἐκκλησία τῆς τελευταίας περιόδου φαίνεται νὰ ἦτο ἐν πλαγιαστὸν ὀρθογώνιον,

τὸ ἐνωρίτερον εἰς τοὺς χρόνους τῆς φραγκοκρατίας. Εἰς τὰ ἀνατολικά μέρη τῆς βασιλικῆς δὲν παρατήρησα λείψανα τοίχων δυναμένων νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὸν 10ον - 11ον αἰ. Τὰ ὑπὸ τοῦ Shelley ἀποδιδόμενα εἰς ἐκκλησίαν τοῦ 10ου - 11ου αἰ. θωράκια, τὰ ἐλθόντα εἰς φῶς κατὰ τὴν πρώτην ἔρευναν τοῦ μνημείου¹, φαίνεται νὰ εἶναι συλήματα ἐκ τοῦ χώρου τῆς Κορίνθου ἐκ μέρους τῶν κτιστῶν τῆς ἐκκλησίας τῆς φραγκοκρατίας. Παρά, δηλαδή, τὰς ἐκ τῶν γλυπτῶν παρεχομένας ἐνδείξεις, ἐκκλησία ἐπὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἐρειπίων δὲν φαίνεται νὰ εἶχεν ἀνεγερθῇ πρὸ τῶν χρόνων τῆς φραγκοκρατίας. Παρατηρῶ, τέλος, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Shelley σημειούμενος μεταγενέστερος τοῖχος ἀνατολικῶς τοῦ νάρθηκος, ὁμοῦ μετὰ τοῦ τοίχου, διὰ τοῦ ὁποῦ ἐφράχθη τὸ τρίβηλον τῆς βασιλικῆς, ὡς καὶ τοῦ μεταγενεστέρου τοίχου τοῦ σημειωθέντος εἰς τὴν διόδον ἐκ τοῦ νάρθηκος πρὸς τὸ βόρειον κλίτος² φαίνεται νὰ ἀνῆκουν εἰς κατοικίαν ἐπίσης ἢ ἀπλῶς εἰς περίβολον σχετιζόμενον πρὸς τινα ἐκ τῶν ὡς ἀνωτέρω κατοικιῶν.

Κατὰ τὴν πρώτην ἔρευναν τοῦ μνημείου εἶχεν ἐπισημανθῇ ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους εἰς ἀπόστασιν 5.85 μ. ἀπὸ τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας του μεταγενεστέρου παραστάς ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν στυλοβάτην τῆς πεσσοστοιχίας³. Ἐφέτος ἀπεκαλύφθησαν δύο εἰσέτι ὅμοιαι παραστάδες, ἥτοι δευτέρα εἰς ἀπόστασιν ± 10.70 μ. καὶ τρίτη εἰς ἀπόστασιν ± 14.20 μ. ἀπὸ τῆς γωνίας. Προφανῶς συνίστων αὗται στηρίγματα δοκοῦ ξυλίνης στέγης πλαγίας στοᾶς (λότζιας, χαγιατίου), ἐκτεινομένης ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τῆς θολωτῆς ἐκκλησίας, συμφώνως πρὸς ἀρχιτεκτονικὴν παράδοσιν γνωστὴν ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Μυστρά κλπ.⁴

Πρὸς τὰ δυτικὰ μέρη τοῦ βορείου κλίτους ἀπεκαλύφθη τοῖχος μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Ν. πρὸς Β.⁵, προχωρῶν ἐντὸς τοῦ χώρου Η τοῦ βορειοδυτικοῦ προσκτίσματος, μήκους δ' ἐν ὅλῳ 8.90 μ. Ἀπὸ τοῦ πέρατος τούτου, πρὸς Β., συνεχίζεται τοῖχος ἐν εἰσοχῇ καμπύλος εἰς μῆκος ± 2.85 μ. (παρένθ. πίν. Δ' καὶ πίν.

μὲ τὰς πλαγίας του πλευρὰς ἐκτεινομένας μέχρι μήκους μόνον ± 3.40 μ. (ἐσωτερικὴ διάστασις). Πρβ. ἄνωτ. σ. 228, σημ. 3.

1. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὐρέθησαν τὸ θωράκιον Μουσείου Κορίνθου ἀριθ. Α.Μ. 299 (SHELLEY, ἔ.ἀ. σ. 186, εἰκ. 19. Πρβ. R. SCRANTON ἐν Corinth XVI, σ. 105, ἀριθ. 13, πίν. 22), ὡς κάλυμμα μεταγενεστέρου τάφου, καὶ τὰ ἀποτμήματα θωρακίου AM 347 (SHELLEY, ἔ.ἀ. εἰκ. 20. Πρβ. SCRANTON, ἔ.ἀ. σ. 106, ἀριθ. 20, πίν. 22). Ἐκ τῆς ἰδίας περιοχῆς φέρεται νὰ ἔχῃ περισυλλεγῇ καὶ τὸ θωράκιον AM 10 (SCRANTON, ἔ.ἀ. σ. 105, ἀριθ. 14, πίν. 21), ὅμοιον πρὸς τὸ πρῶτον.

2. SHELLEY, ἔ.ἀ. σ. 168.

3. Ὑπὸ τοῦ SHELLEY σημειοῦται μόνον εἰς τὴν κάτοψιν (πίν. XII).

4. Παραδείγματα: A. ORLANDOS, Ein spätbyzantinischer Hallen-Kirchen-Typus Nordgriechenlands, Jahrb. Österr. Byzantin. 21, 1972, σ. 219 κέ.

5. Ἡ παρουσία του εἶχεν ἐπισημανθῇ κατὰ τὴν πρώτην ἔρευναν τοῦ μνημείου (SHELLEY, ἔ.ἀ. πίν. XII).

212β) συνιστάμενος ἐκ μιᾶς σειρᾶς μικρῶν πελεκητῶν δόμων (ὑψους 0.30 μ.) μετὰ ἐνιαχοῦ ἀνὰ ἓνα ὀρθίων πλίνθων. Ὁ τελευταῖος οὗτος τοῖχος πατεῖ ἐπὶ ἐπιχώσεως ἐκ κρημνισμάτων μὲ τεμάχια κεραμίδων, ἀμφότεροι δὲ πατοῦν ἐν μέρει καὶ ἐπὶ τῶν θεμελίων τοίχων τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος. Νομίσματα τοῦ Μανουῆλ Α' (1143 - 1180) ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐξ ἀμαυρῶν χρωμάτων μὲ κροκάλας, τεμάχια κεραμίδων καὶ λίθους, χρονολογοῦν τοὺς τοίχους τούτους τὸ ἐνωρίτερον εἰς τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος. Μὲ τὸ νὰ πατοῦν δὲ ἐπὶ τῶν θεμελίων τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος συνάγεται ὅτι τοῦτο εἶχε περιέλθει εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Μανουῆλ Α' Κομνηνοῦ.

Διέτριψα εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ τὴν χρονολόγησιν τῶν μεταγενεστέρων κτισμάτων, τῶν ἀνεγερθέντων ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἐπειδὴ ταῦτα συνιστοῦν τεκμήρια τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου· διότι ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον παρέχουν ὄχι μόνον ἡ ἱστορία τῆς δομῆς τοῦ μνημείου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία τῆς καταστροφῆς του καὶ τῶν ἔπειτα τυχῶν του.

β' Τάφοι: Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ βορείου κλίτους ἦλθον εἰς φῶς πολλοὶ μεταγενέστεροι τάφοι, σχεδὸν ὅλοι — πλὴν ἑνὸς — κεραμωτοί (πίν. 214α). Ἐκ τούτων εἷς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθη ἐνώτιον ἐκ χαλκοῦ σύρματος (βλ. κατωτ. σ. 238, ἀριθ. 3, πίν. 222α), χρονολογεῖται τὸ ἐνωρίτερον εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν. Ὁμοῖος τάφος εὐρέθη καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου Ε, παρὰ τὸν ἐδῶ μεταγενέστερον ΝΑ. τοῖχον (βλ. ἀνωτ. σ. 233 κέ.). Παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ βορείου κλίτους ἀπεκαλύφθη τάφος τετράπλευρος μὲ εὐτελῆ τοιχώματα ἐξ ὕλικου εἰλημμένου ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς βασιλικῆς· χρονολογεῖται εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς φραγκοκρατίας. Ἡ καταστροφή τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ μαρμαρίνου δαπέδου τοῦ κλίτους προεξενήθη κατὰ μέγα μέρος κατὰ τὴν διάνοξιν τάφων.

Τετράπλευροι μεταγενέστεροι τάφοι, ὁμοίως μὲ εὐτελῆ τοιχώματα ἐξ ὕλικου εἰλημμένου ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς βασιλικῆς, ἀπεκαλύφθησαν ἐντὸς τοῦ μεσαίου κλίτους, ἔξω τοῦ ναυδρίου τῆς τελευταίας περιόδου. Εἷς τούτων, φέρων ἐν μέρει κάλυμμα ἐκ πωρίνων πλακῶν, εἶχε διευθετηθῇ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν στυλοβάτην τῆς βορείου πεσσοστοιχίας (πίν. 214β)· ἄλλοι δύο ἦσαν διευθετημένοι ἀπέναντι, παρὰ τὸν στυλοβάτην τῆς νοτίας πεσσοστοιχίας καὶ τέταρτος εἶχε διανοιχθῇ πρὸς τὸ μέσον, ἐπὶ τῆς εὐθείας τοῦ τέμπλου, τοῦ ὁποίου καὶ κατέστρεψαν τότε, χάριν τοῦ τάφου, τὴν κρηπίδα (πίν. 215α). Ὡς ἀνατολικὸν τοίχωμα τοῦ τελευταίου τούτου τάφου εἶχε χρησιμοποιηθῇ παλαιοχριστιανικὸν μαρμάρινον μέλος μὲ ἐνθετικὰς διακοσμῆσεις (βλ. κατωτ. σ. 237, πίν. 221α). Εἷς ἓνα ἐκ τῶν ἐν λόγῳ τάφων εὐρέθη δακτύλιος ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος (βλ. κατωτ. σ. 238, πίν. 221β).

Ἰδιαίτερον ὁμάδα σχηματίζουν δύο τάφοι ἐντὸς τοῦ μεσαίου κλίτους μὲ

κατεύθυνσιν πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ καὶ μὲ τοιχώματα κάπως ἐπιμελέστερον κατεσκευασμένα, ἐκ παλινῶν δόμων, πιθανῶς τάφοι μὴ χριστιανῶν· οὗτοι εὐρέθησαν ἄνευ καλύμματος (πίν. 215α, δεξιὰ).

4. ΜΑΡΜΑΡΙΝΑ·
ΜΕΛΗ Ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν τοῦ μνημείου ἐλάχιστα καὶ πάλιν ἀποτμήματα ἤλθον εἰς φῶς, ὅσα ἔτυχε νὰ διαφύγουν τὴν μεταφορὰν των εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ μνημείου ἐγκατασταθεῖσαν ἀσβεστοκάμινον. Καταχωρίζω τὰ πλέον ἀξιομνημόνευτα:

— Ἀπότμημα μαρμαρίνου κατωφλίου (πίν. 215β). Μῆκ. 0.61 μ., πλάτ. 0.45 μ., δεξιὰ ἐλλιπές. Ὁ ἄλλοτε ἔξεργος, ἐκεῖθεν τῆς γραμμῆς τοῦ τόρμου, κανὼν παρουσιάζεται μετ' ἐπιμελείας ἀπεξεσμένος, οὕτως, ὥστε ἡ ἐπιφάνεια τοῦ μαρμάρου νὰ καταστῇ ἐνιαία. Φαίνεται, ὅτι, ὑπάρχον ἔτοιμον, ἐχρησιμοποίηθη εἰς ἄνοιγμα, πιθανῶς ἄνευ θυροφύλλων (ἴσως μετὰ τοῦ βορείου πετρυγίου καὶ τοῦ πρὸς Β. προσεκτισμένου νεκρικοῦ θαλάμου. Βλ. ἄνωτ. σ. 213). Εὐρέθη μετὰ κρημνισμάτων ἐντὸς λάκκου εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ βορείου κλίτους (βλ. ἄνωτ. σ. 227).

— Ἀποτμήματα κιονοκράνων ἰωνικοῦ τύπου (πίν. 216α)², ἐπιθήματος (πίν. 216β) καὶ θωρακίων. Ἐπὶ ἐνὸς ἐκ τῶν ἀποτμημάτων θωρακίων (πίν. 217α) παρατηροῦνται ἡ ράχιν καὶ τὸ ρύγχος προβάτου μὲ ἐστραμμένην τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, δάκνοντος σαρκῶδες φύλλον φυτοῦ (μῆκ. 0.18 μ., ὕψ. 0.30 μ. Γύρω ἐλλιπές. Μουσεῖον Κορίνθου, ἀριθ. Μ.Κ. 1639)³. Πιθανῶς εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ἀνήκε καὶ μικρότερον ἀπότμημα θωρακίου (πίν. 216γ). Κατὰ

1. Τὰ γράμματα Μ.Κ. καὶ ἐν συνεχείᾳ οἱ ἀριθμοί, διὰ τῶν ὁποίων χαρακτηρίζονται τὰ ἀντικείμενα — γλυπτὰ καὶ μικρὰ ἄλλα εὐρήματα —, εἶναι οἱ τῆς εἰσαγωγῆς των εἰς τὸ Μουσεῖον Κορίνθου.

2. Εἰς τὸ ἀπότμημα τοῦ πίν. 216β τὸ θέμα εἶναι συνθετικόν ἐκ δύο συμφῶν καὶ ἀπὸ κοινοῦ μίσχου ἐκφουμένων κρινανθέμων, τὰ ὅποια συγχλίνουν ἀντιθετικῶς, εἰς λυροειδὲς σχῆμα, οὕτως, ὥστε νὰ διαγράφεται τὸ σχέδιον φῶς — ἀνάμνησις τοῦ συνήθους κυματίου ἐχίνου ἰωνικοῦ κιονοκράνου· ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἀναγλύφου ἐπιτυγχάνεται δι' ἐγγλυφῆς τοῦ περιγράμματος, σχεδιασμένου μὲ διακοσμητικὴν συμμετρίαν. Ἀλλαχού, π.χ. εἰς τὴν Νέαν Ἀγχιάλον, τὸ θέμα ἀποδίδεται εἰς ἔξεργον τεχνικὴν, πλουσιώτερον (ἡμιανθέμια) καὶ μὲ ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαίας ὀργανικότητος (Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, ΑΕ 1929, σ. 66, εἰκ. 70)· ὑποχώρησιν τῆς ὀργανικότητος πρβ. εἰς τὰ κιονόκρανα τοῦ Θεολόγου τῆς Ἐφέσου (R. KAUTZSCH, Kapitellstudien, σ. 176 κέ., ἀριθ. 566d, πίν. 35. Πρβ. τὸν αὐτόθι ἀριθ. 566 a-c, πίν. 35). Ὡς πρὸς τὸ ἀπότμημα πίν. 216α πρβ. τὴν διακόσμησιν προσκεφαλαίων ἰωνικῶν κιονοκράνων εὐρεθέντων εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Λεγαίου (ΠΑΕ 1958, σ. 126, πίν. 100β). Ὁμοία εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν Στόβων (προχείρως: HODDINOTT, Early byz. Churches in Macedonia, σ. 161 κέ., πίν. 39α) καὶ πλουσιώτερα εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν Κωνσταντινουπόλεως (KAUTZSCH, ἔ.δ. σ. 173 κέ., ἀριθ. 558 καὶ 559, πίν. 34).

3. Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὀψεως τοῦ μαρμάρου καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς προελθούσης ἐκ τῆς ἀποτμήσεως — ἐπὶ τοῦ πάχους — λείψανα κονιαμάτων ὑποδηλοῦν ὅτι τοῦτο εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν.

τὴν ἔρευναν τοῦ 1957 εἶχον εὑρεθῇ δύο ἀποτμήματα θωρακίου (τὸ μεγαλύτερον: μῆκ. 0.43 μ., ὕψ. 0.37 μ., πᾶχ. 0.085 μ. Μουσ. Κορίνθου, ἀριθ. Α.Μ. 450) μὲ μαλακὰ, ὁμοίως καλλιτεχνικῆς ἀντιλήψεως φύλλα καὶ καρπὸν πιθανῶς μεσπιλέας (πίν. 217β) ¹. Εἶναι χαρακτηριστικὴ εἰς τὰ ἀποτμήματα αὐτὰ ἡ καλλιτεχνικὴ μορφή· μαλακὴ καὶ παρέχουσα τὴν ἐντύπωσιν πλασίματος ἐκ ζύμης, ὥσάν ἐστερημένη τῆς βουλήσεως τοῦ ὑπάρχειν. Εἰς ἀπότμημα ἄλλου θωρακίου — δύο τεμάχια ὁμοῦ: μήκους 0.44 μ. καὶ ὕψους 0.26 μ. — ὁμοίως μὲ φύλλωμα (πίν. 218α), πιθανῶς δ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ διακοσμητικοῦ συνόλου, τὰ φύλλα ἔχουν ἀποδοθῇ μὲ περισσοτέραν βουλητικὴν διάθεσιν, μὲ σταθερότητα εἰς τὸ σχῆμα. Τὰ ἐν λόγῳ θωράκια — πλὴν τοῦ ἀποτμήματος τοῦ πίν. 217β — ἔχουν τὴν ὀπισθίαν ὀψιν κατεργασμένην διὰ τραχείας ξοῖδος ².

— Ἀπότμημα διατρήτου θωρακίου (πίν. 218β) διασῶζον διακόσμησιν ἐκ σταφυλῆς καὶ φύλλου ἀμπέλου μεταξὺ δύο καμπύλων ταινιῶν (ἐλίκων) (μῆκ. 0.23 μ., πλάτ. 0.16 μ., πᾶχ. 0.029 μ., Μουσ. Κορίνθου, ἀριθ. Μ.Κ. 1637). Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου Ι τοῦ βορειοδυτικοῦ προσκτίσματος ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ κοκκινοχωμάτων καὶ λατυπῶν· φέρει — καὶ τοῦτο — λείψανα κονιαμάτων, προέρχεται δὲ πιθανῶς ἐξ ἀρχαιοτέρας φάσεως τοῦ μνημείου ³. Ἄλλα ἀποτμήματα διατρήτων θωρακίων παρουσιάζουν διακόσμησιν ἐκ φολίδων. Ἐν ἐκ τούτων (πίν. 219α, εἰς τὸ μέσον κάτω) φέρει ἐπὶ τῆς ὀπίσω ὀψεως ἐγκοπὴν, πλάτους 0.045 μ. καὶ βάθους 0.015 μ., βαίνουσαν κατὰ τὴν φορὰν τοῦ πλαίσιου· ἐπειδὴ δ' ἐγκοπὴν, ὡς ἡ ἀνωτέρω, φέρουν κατὰ κανόνα οἱ πεσσίσκοι οἱ συγκρατοῦντες ὀρθία θωράκια, συνάγεται ὅτι ἡ μαρμαρίνη διατρήτος πλάξ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκε τὸ προκείμενον ἀπότμημα, ἀπετέλει στοιχεῖον συστήματος ὑπὸ μορφὴν κοίλης τινὸς κιβωτισσῆμος κατασκευῆς - transenna (:). Δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ποῦ εὐρίσκετο ἡ ὑποτιθεμένη κατασκευή· ἐντὸς τοῦ βήματος δὲν παρετρήθησαν λείψανα ἐνδεικτικὰ πρὸς ἐντοπισμὸν τῆς.

— Τεμάχιον θωρακίου: Εἰς τὴν προσθίαν ὀψιν ὀκτάφυλλος ρόδαξ ἐντὸς κύκλου, εἰς τὸ κέντρον μικρὸς δίσκος πληρούμενος δι' ὀκταφύλλου ρόδακος καὶ δεξιὰ πλαίσιον. Ὁ κύκλος καὶ ὁ μέγας ρόδαξ ἀποδίδονται δι' ἐγγλυφῆς τῶν περιγραμμάτων, ὁ μικρὸς ρόδαξ εἶναι ἐλαφρῶς ἀνάγλυφος· ἡ ὀψις τοῦ ἀναγλύφου εἶναι λεία (πίν. 220α). Ἡ ὀπισθία ὀψις κοσμεῖται διὰ σταυροῦ μὲ κεραίας πλατυνομένης εἰς τὰ ἄκρα (πίν. 220β). Τὸ θέμα τῆς ὀπίσω ὀψεως διαγράφεται

1. Τὰ ἀποτμήματα πίν. 217β εἶχον εὑρεθῇ ἐντὸς ἐνὸς ἐκ τῶν νεκρικῶν θαλάμων τῶν προσεκτισμένων ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ νότιον κλιῖτος, ὅπου εἶχον μεταφερθῇ καὶ ἄλλα ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν τοῦ μνημείου.

2. Περὶ τοῦ ἐργαλείου: Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ὑλικά δομῆς, τ. Β', σ. 123 (= ORLANDOS, Matériaux de construction, II, σ. 51 κέ.)

3. Πλησίον εὐρέθη ὁ λύχνος Μ.Κ. 1353, πίν. 229β (βλ. κατωτ. σ. 246, ἀριθ. 25) καὶ νόμισμα ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς χαλκὴν μικρὰν ὑποδιαίρεσιν τοῦ 5ου - 6ου αἰ. (βλ. κατωτ. σ. 249).

δι' ἐγγλυφῆς τοῦ γύρω βάθους καὶ μετὰ δηλώσεως τοῦ περιγράμματος διὰ χαραγῆς· ἡ ἐπιφάνεια, εἰργασμένη διὰ λίστρου (λάμας), ἔχει ἀφεθῇ ἐλαφρῶς τραχεῖα, τὸ δὲ θέμα ἄπλαστον (μῆκ. 0.60 μ., ὕψ. 0.48 μ., πᾶχ. 0.08 μ. Ἀνω, κάτω καὶ ἀριστερὰ ἐλλιπές). Εὐρέθη εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος εἰς ὑψηλὴν ἐπίχωσιν ὁμοῦ μετὰ ἀποτμήματος ὀκταγωνικοῦ κιονίσκου καὶ νομίσματος τοῦ 13ου αἰ. Τὰ δύο αὐτὰ μάρμαρα φαίνονται ἄσχετα πρὸς τὸ ἀνασκαπτόμενον μνημεῖον, προέρχονται δὲ πιθανῶς ἐκ περισυλλογῆς μαρμαρίνου ὑλικοῦ ἐκ τοῦ χώρου τῆς Κορίνθου πρὸς ἐκκαμίνευσιν.

— Ἀνω ἡμισυ θωρακίου (Μουσεῖον Κορίνθου, ἀριθ. Μ.Κ. 1641) μὲ πάραστασιν δύο παγωνίων ἐκατέρωθεν τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς (πίν. 219β). Τὸ θέμα ἐντὸς κυκλικοῦ πεδίου ἐκ τριπλῆς ταινίας συμπλεκομένης κατὰ τὸ σύστημα τῶν σηρικῶν τροχῶν καὶ ἐλισσομένης κατὰ τὰς φορὰς τοῦ ὀρθογωνίου, οὕτως, ὥστε νὰ σχηματίζῃ αὕτη καὶ τὸ πλαίσιον τῆς πλακός· εἰς τὰς γωνίας ἀνὰ εἰς δίσκος μὲ σταυρὸν (μῆκ. 0.83 μ., ὕψ. 0.615 μ., πᾶχ. 0.07 μ. Κάτω ἐλλιπές). Εὐρέθη μετὰ τοῦ τεμαχίου κατωφλίου τοῦ πίν. 215β.

— Τεμάχιον μαρμάρου (Μουσεῖον Κορίνθου, ἀριθ. Μ.Κ. 1642), εἰς τὸ μέσον τοῦ ὁποίου ὑπάρχει στεφάνη μὲ ἐνθετικὰς διακοσμήσεις ἐκ μικρῶν τετραγωνικῶν ρομβοειδῶς διατεταγμένων καὶ τριγωνικῶν μαρμαρίνων — μαύρων, λευκῶν καὶ κιτρινωπῶν — ὡς καὶ κεραμίνων ψήφων· ἐντὸς τοῦ δίσκου ἐγγράφακτον τὸ γράμμα Ε (πίν. 221α). Πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἐχρησιμοποιήθη ἀρχαιότερον ἰωνικὸν κιονόκρανον (μῆκ. 0.465 μ., πλ. 0.325 μ., πᾶχ. 0.13 μ., διάμ. στεφάνης 0.20 μ.). Εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς στενὴ πλευρὰ μεταγενεστέρου τάφου ἐντὸς τοῦ βήματος (βλ. ἀνωτ. σ. 234). Προέρχεται ἐκ τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου τῆς βασιλικῆς¹.

— Σπάραγμα ἐπιγραφῆς (Μουσεῖον Κορίνθου, ἀριθ. Μ.Κ. 1636): Ἐπὶ πλακὸς ἐκ τεφροῦ μαρμάρου (ὕψ. 0.085 μ., πλάτ. 0.055 μ., πᾶχ. 0.025 μ.) ἐλάχιστα γράμματα. Ὑψος γραμμάτων 0.038 μ. (Α). Γύρω ἐλλιπές (πίν. 218β). Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὀψεως γλυφαί (πιθανῶς μίμησις κιγκλίδων):

] 4 [
] Α Ω [
] C H [

1. Πρβ. τὸ μαρμαροθέτημα τοῦ βορείου κλίτους (ἀνωτ. σ. 206 κέ., πίν. 196α, εἰκ. 5) καὶ τοῦ βαπτιστηρίου (ΠΑΕ 1970, σ. 109, πίν. 157γ). Τὸ τελευταῖον ἀτυχῶς κατεστράφη ὑπὸ τῶν χωρικῶν.

- α'. Μετάλλινα:** 1. Ζευγος χαλκῶν ἐνωτίων. Μ.Κ. 1305α,β (πίν. 222α). Ἐκ σύρματος. Κάτω πρὸς τὰ ἔξω ὡς ἀπόφυσις τρεῖς μικροὶ κύκλοι ἐν μέσῳ βοτρυῶν ἀνὰ εἰς πρὸς τὰ ἔσω κύκλος με ὀρθιον καυλὸν καὶ παρὰ τὴν βάσιν τούτου, ἐκατέρωθεν, δύο μικροὶ κύκλοι (ἐσχηματοποιημένον περιγραμμά ἀνθεμίου ἐγγεγραμμένου ἐντὸς καρδιοσχῆμου)¹. Ὑψος 0.035 μ. (α) καὶ 0.34 μ. (β), πλάτος 0.032 μ. (α) καὶ 0.028 μ. (β). Εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου V (βλ. ἀνωτ. σ. 213).
2. Ἐνώτιον ἐκ χαλκοῦ συρματοειδοῦς ἐλάσματος. Μ.Κ. 1306α (πίν. 222α). Εἰς τὴν κοιλίαν τὸ ἔλασμα γίνεται παχύτερον. Ὑψ. 0.025 μ., πλ. 0.033 μ. Ἄνω ἐλλιπές. Εὐρέθη μετὰ τῶν προηγουμένων.
3. Ἐνώτιον ἐκ χαλκοῦ σύρματος. Μ.Κ. 1306β (πίν. 222α). Κατὰ τὸ ἔτερον ἄκρον κεκαμμένον. Διάμ. 0.017 μ. (εἰς δύο τεμάχια). Εὐρέθη μετὰ τῶν προηγουμένων.
4. Βραχιόλιον ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος. Μ.Κ. 1309 (πίν. 221δ-ε). Ἀνοικτόν· τὰ ἐκατέρωθεν πέρατα πεπλατυσμένα. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας διακόσμησις ἐκ στιγμῶν εἰς τεθλασμένην γραμμὴν (ζιγκ-ζάγκ) ἐν μέσῳ δύο εὐθειῶν· εἰς τὰ πέρατα ἡ διακόσμησις σχηματίζει τρίγωνον². Διάμετρος μεγίστη 0.47 μ. (κατὰ τὸν καθαρισμὸν ἐθραύσθη). Εὐρέθη μετὰ τριῶν ἄλλων, ὑαλίνων, βραχιολίων ἐντὸς τοῦ κτιστοῦ τάφου τοῦ ἐντὸς τοῦ χώρου Δ (βλ. ἀνωτ. σ. 219).
5. Χαλκοῦς δακτύλιος. Μ.Κ. 1303 (πίν. 221β). Ἐξ ἐλάσματος. Διάμ. 0.019 μ. Εὐρέθη δυτικῶς τῆς θέσεως τοῦ τέμπλου τῆς βασιλικῆς, μεταξὺ ἀπερριμμένων ὀστέων προερχομένων ἐκ μεταγενεστέρων ταφῶν.
6. Χαλκοῦς κρίκος (πίν. 221β). Διάμ. 0.025 μ. καὶ 0.033 μ. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου Ε, ἐντὸς ἐπιχώσεως με νόμισμα τοῦ Μανουὴλ Ε' (1080 - 1118).
7. Κομβίον ἐκ λεπτοῦ χαλκίνου ἐλάσματος. Μ.Κ. 1302 (πίν. 221β). Εἰς τὸ κέντρον τῆς κάτω ὀψεως θηλειὰ ἐξαρτήσεως· ἐπὶ τῆς κυρίας ὀψεως τρεῖς ὁμόκεντροι κύκλοι ἐλαφρῶς ἐξεργοί. Διάμ. 0.028 μ. Εὐρέθη εἰς ἐπίχωσιν με ὄστρακα ἐφυαλωμένων ἀγγείων.

Α.Μ.

1. Τύπος καινὸς ἐν Κορίνθῳ ὑπὸ ἐλαφρῶς διαφορῶς παραλλαγῆς: GLADYS R. DAVIDSON, *Corinth XII. The Minor Objects*, 1952, σ. 253 κέ., ἀριθ. 2036 καὶ 2038-2042, πίν. 107 καὶ 108. Συνευρήματα: 6ου - 7ου αἰ. (οἱ ἀριθ. 2036 καὶ 2039), 10ου - 12ου αἰ. (οἱ ἀριθ. 2038 καὶ 2040) καὶ μετὰ τὸν 9ον αἰ. (οἱ ἀριθ. 2041 καὶ 2042). Πολυτελὴ παραδείγματα τοῦ αὐτοῦ τύπου, ἀλλὰ πλουσιώτερα εἰς καλλιτεχνικὰς μορφὰς καὶ με πολυτίμους λίθους: ÉTIENNE COCHE DE LA FERTÉ ἐν *Collection Hélène Stathatos. Les objets byzantins et postbyzantins*, Limoges 1957, σ. 18 κέ., πίν. 11 - 11 bis.

2. Πρβ. τὸ παράδειγμα GL. R. DAVIDSON, *Corinth XII*, σ. 263, ἀριθ. 2130, πίν. 112, χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ 4ου μέχρι τοῦ 6ου αἰ. Ἐνδειξιν διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ ἡμετέρου βραχιολίου προσφέρουν τὰ ὑάλινα συνευρήματα (βλ. κατωτ. σ. 246 κέ.).

8. Σιδηροῦν ἐργαλεῖον (ἐξάρτημα σαγῆς, περιουχενίου;). Μ.Κ. 1316 (πίν. 222β-γ). Συνίσταται ἐκ δύο καμπύλων σκελῶν θηλυκουμένων κατὰ τὸ ἐν ἄκρον καὶ συγκρατουμένων διὰ γόμφου πιθανῶς κοχλιωτοῦ· τούτων τὸ ἕτερον ἄκρον, καμπτόμενον, σχηματίζει θηλειάν, διὰ τὴν συνδεθοῦν τὰ σκέλη μεταξὺ των δι' ἰμάντος, ἐπὶ πλέον δ' ἕκαστον σκέλος φέρει ἀνὰ μίαν ἀπόφυσιν μετ' ὅπην ὀρθογωνίου σχήματος, προφανῶς πρὸς διέλευσιν, πάλιν, ἰμάντος. Μῆκ. 0.25 μ., πλάτ. 0.095 μ. Εὐρέθῃ ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους εἰς ἐπίχωσιν μετ' ὄστρακα ἐφυαλωμένων ἀγγείων.

9. Σιδηροῦν τρύπανον ἀρίδος Μ.Κ. 1317 (πίν. 221γ). Φέρει ἐλικωτὴν αἰχμήν καὶ — ἄνω — τετράγωνον πυραμιδωτὴν ἀπόληξιν. Μῆκ. 0.178 μ. Εὐρέθῃ εἰς τὸ βόρειον κλίτος.

10. Σιδηρᾶ λεπίς μαχαίριου. Μ.Κ. 1318 (πίν. 221γ). Κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον ἐλλιπής. Μῆκ. 0.099 μ., πλάτ. 0.021 μ. Εὐρέθῃ μετὰ τοῦ προηγούμενου.

11. Σιδηροῦν ἐργαλεῖον ἀπολῆγον κατὰ τὸ ἐν ἄκρον εἰς αἰχμήν· κοπεύς (βελόνι)¹. Μ.Κ. 1331 (πίν. 224β). Μῆκ. 0.14 μ., πλάτ. 0.016 μ. Κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον ἐλλιπές. Εὐρέθῃ εἰς τὴν περιμετρικὴν τομὴν ἔξω τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος.

12. Τεμάχιον σιδηρᾶς ἀλύσεως. Μ.Κ. 1311 (πίν. 223α). Δύο κρίκοι ἐξηρτημένοι ἐκ διπλοῦ κρικοειδοῦς ἡλου. Ὀλικὸν μῆκος 0.20 μ. Ἦτο προσηλωμένη πιθανῶς ἐπὶ ξυλίνου κιβωτίου. Εὐρέθῃ μετὰ τοῦ ἐπομένου ἐντὸς τοῦ χώρου Ε.

13. Σιδηροῦν ἔλασμα φέρον ἡλον. Μ.Κ. 1312 (πίν. 223α). Διπλοῦν διακρίνονται ὑπολείμματα ἐνὸς ἡλου εἰσέτι. Μῆκ. 0.065 μ., πλάτ. 0.02 μ., πάχ. (μετὰ τοῦ ἡλου) 0.029 μ. Κατὰ τὸ ἕτερον αὐτοῦ ἄκρον ἐλλιπές. Εὐρέθῃ μετὰ τοῦ προηγούμενου καὶ, πιθανῶς, συνανῆκε μετὰ τούτου εἰς τὴν αὐτὴν ξυλουργικὴν κατασκευὴν.

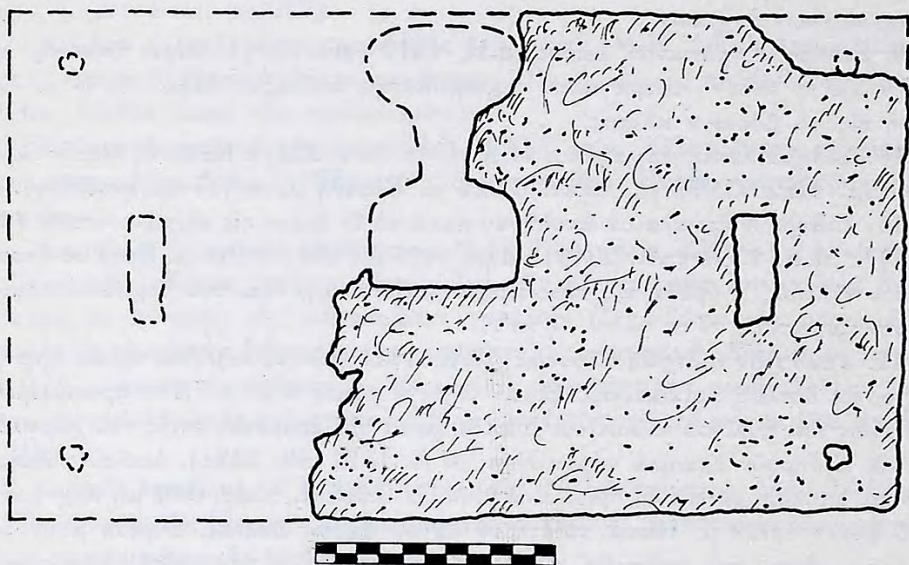
14. Σιδηροῦν ἔλασμα ἀνῆκον εἰς σύστημα κλείθρου. Μ.Κ. 1307 (πίν. 223β καὶ εἰκ. 8). Ὀρθογώνιον. Εἰς τὸ μέσον ὅπῃ τοξοειδοῦς σχήματος πλάτ. 0.032 μ., πιθανῶς ἢ κλειθρία διὰ τὴν διέλευσιν τῆς κλειδός· δεξιὰ ὅπῃ ὀρθογώνιος καὶ παρὰ τὴν κάτω δεξιάν γωνίαν μικρὰ ὅπῃ προσηλώσεως. Μῆκ. 0.132 μ., ὕψ. 0.122 μ. Ἀριστερὰ ἐλλιπές σχεδὸν κατὰ τὸ ἥμισυ, ἐπίσης δὲ ἄνω δεξιὰ. Πιθανῶς ἦτο θῶραξ κλείθρου. Εὐρέθῃ ἐντὸς τοῦ χώρου Ε.

15. Τεμάχιον σιδηροῦ ἐλάσματος καμπτομένου εἰς τρίεδρον γωνίαν. Μ.Κ. 1328 (πίν. 224α). Πιθανῶς ἐκ κλείθρου. Μῆκ. 0.08 μ., πλάτ. 0.03 μ., πάχ. 0.019 μ. Ἀριστερὰ καὶ ἐν μέρει κάτω δεξιὰ ἐλλιπές. Εὐρέθῃ ἐντὸς τοῦ χώρου Ζ, ἐντὸς ἐπιχώσεως μετ' αἰψάνα πυρᾶς, ἡλους καὶ ὄστρακα ἐφυαλωμένων ἀγγείων.

1. Περὶ τοῦ ἐργαλείου: ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ὑλικά δομῆς, σ. 117, εἰκ. 56, 3 καὶ 57 (=ORLANDOS, Matériaux, σ. 47, εἰκ. 33,3 καὶ 32).

16. Τεμάχιον καμπύλου ἐλάσματος ἐκ κώδωνος προβάτων. Μ.Κ. 1327 (πίν. 225α). Μῆκ. 0.043 μ., ὕψ. 0.04 μ. Ἀνω, ἀριστερὰ καὶ κάτω ἐλλιπές. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου Ζ ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐξ ἀμαυρῶν ἐκ πυρᾶς χωμάτων ἐντὸς αὐτῆς νόμισμα τοῦ Γουλιέλμου Α' Βιλλαρδουίνου (1245 - 1278).

17. Σιδηροῦν ἐξάρτημα κλείθρου (;). Μ.Κ. 1322 (πίν. 225β). Ἐλασμα περατούμενον κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον του εἰς καμπυλωμένην ἀπόφυσιν (κρίκον).

Εἰκ. 8. Σχέδιον θώρακος κλείθρου.

Ἐπὶ τοῦ κυρίου σώματος ὑπολείμματα δύο ἡλῶν· ὁ κρίκος ἐλλιπής. Μῆκ. 0.06 μ., πλάτ. 0.016 μ. Εὐρέθη μετὰ τοῦ προηγούμενου.

18. Ἡμισυ σιδηροῦ πετάλου. Μ.Κ. 1320 (πίν. 225β). Μῆκ. 0.08 μ., πλάτ. 0.02 μ. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους ἐντὸς ἐπιχώσεως χαρακτηριζομένης ὑπὸ τεταρτηροῦ τοῦ Ἀλεξίου Α' (1081 - 1118) καὶ ἑτέρου βυζαντινοῦ νομίσματος τοῦ 12ου αἰῶνος.

19. Ἡλοι σιδηροῦ ὑπὲρ τοὺς δέκα. Ἀρκετοὶ εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους· εἰς — ἀριθ. Μ.Κ. 1319, μήκ. 0.87 μ. (πίν. 224α) — ἐντὸς ἐπιχώσεως με δοτρακα ἐφυσωμένων ἀγγείων καὶ βυζαντινῶν νομισμάτων τοῦ 12ου αἰῶνος. Ἄλλοι εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ χώρου Ζ· εἰς — ἀριθ. Μ.Κ. 1329β, μήκ. 0.035 μ. (πίν. 224α) — με πλατεῖαν κεφαλὴν εὐρέθη ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐλάσματος Μ.Κ. 1328 (πίν. 224α), ἕτερος — Μ.Κ. 1321, μήκ. 0.09 μ. (πίν. 225β) — ἐντὸς ἐπιχώσεως μετὰ δοτρακῶν χονδροῦ ἀμφορέως.

20. Γυρωτικὸς ἥλος καμπύλος (τζαβέτα). Μ.Κ. 1325 (πίν. 225α). Μῆκ.

0.07 μ., ἀνοιγμα 0.032 μ. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου Z μετὰ τῶν Μ.Κ. 1327 (πίν. 225α) καὶ Μ.Κ. 1322 (πίν. 225β) καὶ τοῦ ἡλου Μ.Κ. 1326 (πίν. 225α).

Μικρά τινα εἰσέτι σιδηρᾶ μολύβδινα καὶ χαλκᾶ εὐρήματα — ἄμορφα τεμάχια, μικρὰ ἐλάσματα — εἶναι ἄνευ σημασίας.

β'. Πήλινα

Ι. Προχριστιανικά

Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα:

1. Κυάθιον. Μ.Κ. 1293 (πίν. 225ε). Πηλὸς κιτρινόλευκος (κορινθιακός). Ὑψ. 0.065 μ., διάμ. βάσεως 0.039 μ., χορδὴ χείλους 0.08 μ. Ἄνω ἐν μέρει ἑλλίπεις. Εὐρέθη εἰς τὴν περιμετρικὴν τομὴν παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος.

2. Πινάκιον. Μ.Κ. 1296 (πίν. 225γ). Τεμάχιον χείλους. Ἐξωτερικῶς περὶ τὸ χεῖλος πλατεῖα ζώνη ἐξ ἀμαυροῦ βερνικίου. ἔσωτερικῶς ἐλαφρὰ ἀμαυρὰ γάνωσις. Μῆκ. 0.065 μ., πλάτ. 0.05 μ. Εὐρέθη μετὰ τοῦ προηγούμενου.

3. Ἀμφορεύς (;). Μ.Κ. 1292 (πίν. 225γ). Τρία ὄστρακα. Ἐξωτερικῶς ραβδώσεις καὶ μαύρη γάνωσις. ἔσωτερικῶς γάνωσις πορτοκαλόχρους. Μῆκ. 0.05 μ., ὕψ. 0.06 μ. (τὸ μεγαλύτερον). Εὐρέθησαν μετὰ τοῦ προηγούμενου.

4. Ἀγνύς. Μ.Κ. 1295 (πίν. 225γ). Σφύζεται περίπου κατὰ τὸ ἥμισυ. Ὑψ. 0.08 μ., διάμ. 0.057 μ. Εὐρέθη μετὰ τῶν προηγούμενων.

5. Λύχνος. Μ.Κ. 1348α,β (πίν. 225δ). Δύο τεμάχια ἐκ τῆς βάσεως καὶ ἐκ τοῦ δίσκου μετὰ τοῦ πλαισίου. Εἰς τὸν δίσκον κεφαλὴ, εἰς τὸ πλαίσιον καὶ κατὰ τὴν φορὰν τοῦ δύο ὁμόλογοι χαραγαὶ καὶ ἐγκαρσία ταινία μὲ δύο στιγμὰς ἐκατέρωθεν αὐτῆς. Εἰς τὴν βάσιν ἡ ἐπιγραφὴ *ΕΠΙΚΤ* (ἡτου)¹. Πηλὸς λεπτὸς ὑπόφαιος. Μῆκ. 0.07 μ., πλ. 0.04 μ. Εὐρέθησαν ἐντὸς κοκκιοχωμάτων κάτω τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου.

ΙΙ. Χριστιανικῶν χρόνων

1. Πιθάριον. Μ.Κ. 1291 (πίν. 226α). Δίωτον. Πηλὸς κιτρινόφαιος, τραχύς, μὲ ὀλίγους κόκκους ἄμμου. Διάμ. πυθμένος 0.79 μ., χείλους 0.106 μ., ὕψ. 0.171 μ. Τὸ ἔτερον τῶν ὠτων καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ χείλους ἑλλείπουν. Εὐρέθη εἰς τὸν χώρον Ε ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ θραυσμάτων κεραμίδων καὶ χρημνισμάτων. Ὅμοῦ τεμάχια ὑαλίνων κανδηλῶν (βλ. κατωτ. πίν. 230α).

2. Χύτρα. Μ.Κ. 1301 (πίν. 226γ). Δίωτος. Τὸ χεῖλος παρουσιάζει ἐξωτερι-

1. Τύπου XXVII, κατὰ τὴν κατάταξιν τοῦ Ο. BRONEER. Ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Ἐπικτήτου καὶ ὁ λύχνος Ο. BRONEER, Corinth IV 2, σ. 208, ἀριθ. 730, πίν. XXXI. Ἄλλα παραδείγματα αὐτόθι σ. 308 ἐν λ. Ἐπικτήτου. Ὁ τύπος χρονολογεῖται ὑπὸ τοῦ BRONEER (αὐτόθι σ. 90 κέ.) πρὸς τὰ τέλη τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. Ὅμοιος λύχνος ἐξ Ἀττικῆς (JUDITH PERLZWEIG, The Athenian Agora, VII, ἀριθ. 1029, πίν. 21) χρονολογεῖται εἰς τὸ α' ἥμισυ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ.

κῶς ἔξεργον ταινίαν τομῆς εἰς σχῆμα ἀμβλείας γωνίας¹. Ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Σφίζεται μέρος τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ ἐτέρου τῶν ὠτων καὶ μέρους τῆς κοιλίας. Εὐρέθη εἰς τὸν χῶρον Ζ παρὰ τὸν μεταγενέστερον τοῖχον (βλ. ἄνωτ. σ. 233 κέ.) ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐπομένου.

3. Στάμνος. Μ.Κ. 1297 (πίν. 226γ). Μόνωτος. Ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Εἰς τοὺς ὤμους δύο ἐλαφραὶ χαραγαὶ διὰ τοῦ τροχοῦ· ἄνω μέχρι τῶν ὠμων γάνωσις λευκὴ καὶ κιτρινωπὴ ἐφύαλωσις. Πηλὸς ὑπόφαιος. Διάμ. βάσεως 0.09 μ., ὕψ. 0.17 μ. Ὁ λαιμὸς καὶ ἡ λαβὴ ἐλλείπουν. Εὐρέθη μετὰ τοῦ προηγουμένου.

4. Ἀμφορεὺς ἢ πρόχους. Μ.Κ. 1280 (πίν. 227α). Μέρος τοῦ ὤμου καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ λαιμοῦ. Εἰς τὸν ὦμον δύο παράλληλοι χαραγαὶ καὶ ἀκολουθῶς μαλακαὶ αὐλακώσεις διὰ τοῦ τροχοῦ· ἐπὶ τοῦ πηλοῦ γραπτὸν σπειροειδὲς κόσμημα διὰ βαθέος καστανοῦ χρώματος². Πηλὸς ἀνοικτοῦ φαιοῦ τόνου με ἄμμον καὶ φουσαλίδας, εἰς τὴν ὄψιν τραχύς. Μῆκ. 0.155 μ., ὕψ. 0.09 μ. Εὐρέθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους εἰς ἐπιχώσιν με νόμισμα τοῦ Ἀλεξίου Α' (1081 - 1118) καὶ ἕτερον βυζαντινὸν τοῦ 12ου αἰῶνος.

5. Πρόχους. Μ.Κ. 1294 (πίν. 227α). Μέρος κάτω τοῦ λαιμοῦ καὶ τεμάχια τοῦ τριφυλλοσχήμου στομίου καὶ τῆς λαβῆς. Ἐξωτερικῶς ἐλαφραὶ αὐλακώσεις διὰ τοῦ τροχοῦ· ἐπὶ τοῦ πηλοῦ γραπτὰ διακοσμήσεις διὰ μαύρου χρώματος³. Πηλὸς φαιὸς ἀνοικτοῦ τόνου με μικροὺς κόκκους ἄμμου καὶ φουσαλίδας. Μῆκ. 0.125 μ., ὕψ. 0.07 μ. Εὐρέθη εἰς τὸν χῶρον Ζ ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ λειψάνων πυρᾶς· ὁμοῦ νόμισμα τοῦ Γουλιέλμου Α' Βιλλαρδουίνου (1245 - 1278).

6. Λοπάς. Μ.Κ. 1286 (πίν. 227β-γ). Τεμάχιον πυθμένος· κάτω βάσις ἐξέχουσα ὡς στεφάνη. Γάνωσις διὰ βερνικίου πορτοκαλερύθρου· ἀνήκει εἰς κατηγορίαν ὁμοιάζουσαν πρὸς κεραμεϊκὰ προϊόντα ἐκ Βορείου Ἀφρικῆς⁴. Μῆκ. 0.19 μ., πλ. 0.125 μ. Εὐρέθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς ἡμιυπογείου κατασκευῆς πρὸς Ἀ. τοῦ βορείου πτερυγίου (βλ. ἄνωτ. σ. 232).

7. Λοπάς. Μ.Κ. 1287 (πίν. 227β). Τεμάχιον χεῖλους· τὸ χεῖλος περατοῦται εἰς κυλινδρικὸν κυμάτιον. Τῆς αὐτῆς κατηγορίας ὡς τὸ προηγούμενον. Εὐρέθησαν ὁμοῦ.

8. Πινάκιον. Μ.Κ. 1288 (πίν. 227δ). Τεμάχιον χεῖλους· τὸ χεῖλος περατοῦται ἄνω εἰς εὐθεῖαν ἐπιφάνειαν. Τῆς αὐτῆς κατηγορίας ὡς τὰ ἀμέσως προηγούμενα. Μῆκ. 0.075 μ., πλ. 0.037 μ. Εὐρέθη μετὰ τῶν προηγούμενων.

1. Ἡ κατατομή του ἐνθυμίζει τὸ παράδειγμα βλ. THEODORA STILLWELL MCKAY, *Hesperia* 36, 1967, σ. 299, ἀριθ. 130, εἰκ. 5.

2. Παραδείγματα προχείρως: Δ. ΠΑΛΛΑΣ, *ΑΕ* 1968, σ. 163, ἀριθ. 44.

3. Βλ. ἄνωτέρω σημ. 2.

4. Δὲν εἶναι βεβαία ἡ ἀπόδοσις του εἰς τὴν κεραμεϊκὴν τῆς Β. Ἀφρικῆς. Περὶ τῶν κεραμεϊκῶν τῆς ἐν λόγῳ κατηγορίας ἔχει προταθῇ, ὡς τόπος καταγωγῆς των, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις.

9. Πρόχους (;). Μ.Κ. 1282 (πίν. 226β). Ὅστρακον ἐκ τῆς κοιλίας. Ὅριζόντιοι μαλακαὶ αὐλακώσεις διὰ τοῦ τροχοῦ καὶ ἐπὶ τούτων συστήματα παραλλήλων βαθέων χαραγῶν δι' ἀμβλέος ξυλίνου ὀργάνου. Πηλὸς λεπτόκοκκος φαίδος πρὸς τὸ κοκκινωπὸν ἀνοιχτοῦ τόνου¹. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκρικοῦ θαλάμου, παρὰ τὸν βόρειον τοῖχόν του, κάτω τῆς στάθμης τῆς εὐθυτηρίας.

10. Λαβὴ ἀγγείου. Μ.Κ. 1279 (πίν. 226β). Τεμάχιον. Ἐπὶ τῆς ἑξω ὀψεως ἐπίθετος διακόσμησις ἐκ μακαρονοειδοῦς μάζης πηλοῦ². Μῆκ. 0.05 μ., πλ. 0.03 μ. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους μετὰ τοῦ ἐπομένου.

11. Τρύβλιον ἐφυσωμένον, γραπτόν. Μ.Κ. 1281 (πίν. 228α). Μέρος τῆς κοιλίας καὶ τοῦ χεῖλους. Τὸ χεῖλος ἀνακεκαμμένον πρὸς τὰ ἑξω. Ἐσωτερικῶς γάνωσις λευκή. Εἰς τὴν κοιλίαν σπειροειδὲς κόσμημα, παρὰ τὸ χεῖλος φεστονοειδὲς ἐξ ἡμικυκλίων διὰ καστανῶν χρώσεων, ἐντὸς δὲ τούτων ἀνὰ ἐν μικρότερον ὅμοιον διὰ πρασίνης χρώσεως· εἰς τὸ χεῖλος πράσιναι καὶ κασταναὶ παράλληλοι χρώσεις ἐναλλάξ³. Πηλὸς ἐρυθρόφαιος. Μῆκ. 0.011 μ., πλάτ. 0.0105 μ. Εὐρέθη μετὰ τοῦ προηγούμενου.

12. Πινάκιον ἐφυσωμένον, ἐγχάρακτον. Μ.Κ. 1278 (πίν. 228α). Τεμάχιον κοιλίας παρὰ τὸ χεῖλος. Χεῖλος ὀρθιον. Γάνωσις λευκή· κατὰ τὴν φορὰν τοῦ χεῖλους ἐγχάρακτος ταινία ἐκ φυτικῆς ἑλικος ἐν μέσῳ δύο ζευγῶν παραλλήλων γραμμῶν⁴. Μῆκ. 0.045 μ., πλ. 0.03 μ. Εὐρέθη μετὰ τῶν ὀστράκων τῆς πρόχου Μ.Κ. 1280 (πίν. 227α).

13. Πινάκιον ἐφυσωμένον, γραπτόν. Μ.Κ. 1299 (πίν. 228β). Πυθμὴν. Ἐπὶ τοῦ πηλοῦ, καστανοῦ, λευκαὶ καμπύλαι χρώσεις καὶ στιγμαί⁵. Πηλὸς χονδρο-

1. Πρβ. τὰ παραδείγματα ἐκ τῆς Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν: P 16353 (HENRY ROBINSON, The Athenian Agora, V, σ. 78, ἀριθ. L 38, πίν. 16) καὶ P 22565 (αὐτόθι L 40, πίν. 17), χρονολογούμενα εἰς τὸν ὀψιμον 4ον αἰ., ἐπίσης τὸ P 11571 (αὐτόθι 112, ἀριθ. M 298, πίν. 30), χρονολογούμενον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος.

2. Ἐνθυμίζει τὰ πλαστικὰ κεραμεϊκὰ τῆς Κορίνθου: CH. H. MORGAN, Corinth XI, σ. 50 κέ., 193, ἀριθ. 152 κέ., πίν. VIII, χρονολογούμενα εἰς τὸν 10ον - 11ον αἰῶνα.

3. Παραδείγματα ἐκ Κορίνθου τῆς κατηγορίας τῶν ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ κεραμεϊκῶν τῶν γραπτῶν διὰ πρασίνων καὶ φαίῶν χρώσεων: MORGAN, ἑ.ἀ. σ. 217 κέ., ἀριθ. 433 κέ. (πρβ. ἰδίως τὰ παραδείγματα R. STEVENSON, The Great Palace of the Byzantine Emperors, Oxford-London 1947, σ. 52, πίν. 25, 13, καὶ 25, 14 τῆς ἐκεῖ κατηγορίας Va). Ὡς πρὸς τὴν κατατομὴν τοῦ χεῖλους πρβ. MORGAN, ἑ.ἀ. σ. 76, ἀριθ. 433, εἰκ. 55b καὶ STEVENSON, ἑ.ἀ. σ. 52, πίν. 20, 16. Τὰ ἐκ Κορίνθου χρονολογοῦνται εἰς τὸ α' τέταρτον τοῦ 12ου αἰ., τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸν 11ον πρὸς τὸν 12ον αἰῶνα.

4. Παραδείγματα ἐκ Κορίνθου τῆς ὁμάδος κεραμεϊκῶν τῆς χαρακτηρησθείσης ὡς «σπειροειδοῦς ρυθμοῦ»: MORGAN, ἑ.ἀ. σ. 267, ἀριθ. 992 κέ., πίν. XLIIa καὶ ἰδίως ἀριθ. 1025, πίν. XLII. Τὸ χεῖλός του φαίνεται ὅτι ἀνεκάμπετο πρὸς τὰ ἄνω, ὅπως περίπου τὸ παράδειγμα αὐτόθι 120, ἀριθ. 1007, εἰκ. 95a. Χρονολογοῦνται εἰς τὰ τέλη τοῦ 11ου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰῶνος.

5. Βλ. κατωτέρω σ. 244, σημ. 1.

ειδῆς με ἄμμον καὶ φυσαλίδας. Μῆκ. 0.11 μ., πλ. 0.058 μ. Εὐρέθη εἰς τὸν χῶρον Ζ, ἐντὸς ἐπιχώσεως με λείψανα πυρᾶς.

14. Πινάκιον ἐφυαλωμένον, γραπτόν. Μ.Κ. 1298 (πίν. 228β). "Ομοιον πρὸς τὸ προηγούμενον.

15. Πινάκιον ἐφυαλωμένον, γραπτόν. Μ.Κ. 1283 (πίν. 228β). Τεμάχιον. Ἐπὶ τοῦ πηλοῦ κόσμημα ἐξ ἐλίκων καὶ σπειρῶν διὰ λευκῶν χρώσεων ἐξωτερικῶς ἐλαφρὰ λευκὴ γάνωσις¹. Πηλὸς ἐρυθρὸς με φυσαλίδας. Μῆκ. 0.12 μ., πλ. 0.055 μ. Εὐρέθη εἰς ἐπίχωσιν διαταραγμένην ὁμοῦ νόμισμα τοῦ Μιχαήλ Ζ' Δούκα (1071 - 1078).

16. Πρόχους μαγιόλικος. Μ.Κ. 1290 (πίν. 228β). Μικρὸν ὄστρακον. Γάνωσις λευκὴ διακόσμησις γραπτὴ ἐκ καστανῆς ταινίας καὶ κυανοῦ, ἀνοικτοῦ τόνου κύκλου, τὸ πεδῖον τοῦ ὁποῖου πληροῦται ὑπὸ ἀραβικῆς γραφῆς. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος, βορείως τοῦ τάφου VI, ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐξ ἀμαυρῶν χρωμάτων.

17. Τρύβλιον ἐφυαλωμένον. Μ.Κ. 1285 (πίν. 228α). Τεμάχιον με μέρος τοῦ χεῖλους. Τὸ χεῖλος ἐλαφρῶς ἀνακεκαμμένον πρὸς τὰ ἔσω. Γάνωσις καστανοπρασίνη με μεγάλην πρασίνην κηλῖδα βαθέος τόνου πρὸς τὸν πυθμένα ἢ ἐφυάλωσις καθίσταται παχεῖα (πάχ. περίπου 0.0025 μ.). Ἐξωτερικῶς ἐξέχει κάτω τοῦ χεῖλους εἶδος κυματίου, κάτω τοῦ ὁποῖου, ἐλαττωμένου τοῦ πάχους τοῦ τοιχώματος, τὸ περίγραμμα τοῦ πινακίου καμπυλοῦται ἰσχυρῶς². Πηλὸς φαῖδς ἀνοικτοῦ τόνου καὶ σχετικῶς χονδρόκοκκος. Μῆκ. 0.07 μ., πλ. 0.065 μ. Εὐρέθη εἰς τὸ βόρειον κλῖτος, ἐντὸς ἐπιχώσεως ὅπου καὶ τὰ ἐργαλεῖα ἀριθ. Μ.Κ. 1316 - 1318 (πίν. 221γ, 222β-γ).

18. Τρύβλιον ἐφυαλωμένον. Μ.Κ. 1277 (πίν. 228γ). Πυθμὴν μετὰ μέρους τοῦ χεῖλους. Ἐσωτερικῶς γάνωσις ἐλαιοπρασίνη με γραπτὰς καστανὰς χρώσεις. Πηλὸς φαῖδς χονδρόκοκκος. Διάμ. βάσεως 0.085 μ., ὕψ. 0.73 μ. Εὐρέθη εἰς τὸν χῶρον Ε ἐντὸς ἐπιχώσεως με κεραμίδας καὶ νόμισμα τοῦ Γουλιέλμου Α' Βιλλαρδουίνου (1245 - 1278).

19. Πινάκιον ἐφυαλωμένον. Μ.Κ. 1300 (πίν. 228γ). Μέρος τῆς κοιλίας μετὰ χεῖλους. Τὸ χεῖλος ἀνακεκαμμένον πρὸς τὰ ἐπάνω. Ἐσωτερικῶς ἀπλὴ ἐλαιοπρασίνη ἐφυάλωσις. Πηλὸς κακῆς ποιότητος με φυσαλίδας καὶ ἄμμον. Μῆκ.

1. Ἐχει παρατηρηθῇ ὅτι ἡ διακόσμησις τῆς ὁμάδος κεραμικῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ προκείμενον ὄστρακον, ἐνθυμίζει κεντητὴν διακόσμησιν ἐνδυμάτων. Πρβ. τὰ κεραμικὰ Κορίνθου: MORGAN, ἔ.ἀ. σ. 249, ἀριθ. 747 κέ., εἰκ. 190 καὶ πίν. XXXIIa, d, ἐπίσης STEVENSON, ἔ.ἀ. σ. 50 - 51, πίν. 25, 12, ὅπου καὶ ἡ προγενεστέρα βιβλιογραφία. Τὰ κορινθιακὰ χρονολογοῦνται εἰς τὸν 12ον αἰ., τὰ κωνσταντινουπολίτικα εἰς τὸν 11ον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰῶνος.

2. Ἐνθυμίζει τὸ παρὰ STILLWELL MCKAY, Hesperia 36, 1967, σ. 268, ἀριθ. 1 τῆς κατηγορίας τῶν «μεταλλικῶν».

0.146 μ., πλ. 0.10 μ. (ἐκ τριῶν τεμαχίων). Εὐρέθη εἰς τὸν χώρον Ζ ἐντὸς ἐπιχώσεως μὲ λείψανα πυρᾶς.

20. Κύαθος ἐφυαλωμένος. Μ.Κ. 1284 (πίν. 228γ). Πυθμὴν μετὰ μέρους τοῦ χεῖλους. Ὁ πυθμὴν μὲ χαμηλὸν πόδα. Ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἐφυάλωσις καστανή. Πηλὸς καστανέρυθρος λεπτόκοκκος. Διάμ. ποδὸς 0.052 μ., ὕψ. 0.06 μ. Ὑψος ποδὸς 0.01 μ. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους.

21. Λύχνος. Τὸ ἄνω μέρος. Μ.Κ. 1351 (πίν. 229α). Εἰς τὸν δίσκον σταυρὸς καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὀπῆ· εἰς τὸ πλαίσιον ἀνὰ ἓν φύλλον φοῖνικος· λαβὴ κωνική¹. Ἡ μύξα ἐλλείπει. Μῆκ. 0.085 μ., πλ. 0.07 μ. Εὐρέθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους, προέρχεται δέ, πιθανώτατα, ἐκ τῶν χρόνων τῶν εὐθὺς μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ μνημείου (ὄριον post quem τὸ ἔτος 550/51. Βλ. ἀνωτ. σ. 218-19).

22. Λύχνος. Μέρος τοῦ δίσκου καὶ τοῦ πλαισίου. Μ.Κ. 1350 (πίν. 229α). Εἰς τὸν δίσκον σταυρὸς μὲ στιγμαὶς καὶ μεταξὺ τῶν κεραίων ἀνὰ εἷς κύκλος· εἰς τὸ πλαίσιον ἔλιξ μὲ φύλλα ὑπὸ μορφὴν δισκαρίων καὶ στιγμαί². Ἡ διακόσμησις λεπτή καὶ μὲ καλλιγραφικὴν καθαρότητα. Πηλὸς πολὺ λεπτὸς, φαιὸς ἀνοικτοῦ τόνου. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου Η ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ κοκκινωχωμάτων.

23. Λύχνος. Ἀνω μέρος. Μ.Κ. 1349 (πίν. 229α). Εἰς τὸν δίσκον μονογραμματικὸς σταυρὸς (χρῆσμον) καὶ μεταξὺ τῶν κεραίων τοῦ ἀνὰ μία ὀπῆ· εἰς τὸ πλαίσιον ψαροκόκκαλον. Λαβὴ διάτρητος. Ἡ διακόσμησις παχεῖα, ἡ ὅλη δ' ἐπιφάνεια παρέχει τὴν ἐντύπωσιν πλαστικῆς διὰ ζύμης³. Πηλὸς φαιός. Μῆκ. 0.065 μ., πλάτ. 0.048 μ. Εὐρέθη ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ κρημνισμάτων.

24. Λύχνος. Μικρὸν τεμάχιον. Μ.Κ. 1355 (πίν. 229α). Δίσκος ἀδιακόσμητος μὲ ὀπὴν ἀριστερά· πλαίσιον μὲ ρόδακας καὶ φύλλα ἢ βότρυς ἐναλλάξ (πεπιεσμένα, ἀσαφῆ)⁴. Μῆκ. 0.05 μ., πλ. 0.035 μ. Εὐρέθη μετὰ τοῦ ἐπομένου.

1. Τύπου XXXI κατὰ τὴν κατάταξιν τοῦ Ο. BRONEER. Ὁμοῖος λύχνος: Ο. BRONEER, ἐν Corinth IV 2, ἀριθ. 1456. Ἡ παρουσία τοῦ τύπου εἰς τὴν Κόρινθον περιορίζεται ὑπὸ τοῦ BRONEER μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰ., εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπαντᾷ κατὰ τὸν 6ον αἰ. (PERLZWEIG, ἔ.δ. ἀριθ. 2591, πίν. 41). Ὁμοῖοι λύχνοι εὐρέθησαν εἰς Ἄργος (P. COURBIN, BCH 80, 1956, σ. 200, εἰκ. 17), Φθιώτιδας Θήβας (Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, ΠΑΕ 1960, σ. 66, πίν. 45α) κ.ά.

2. Τύπου XXXI (κατατάξεως BRONEER). Ὁμοῖος λύχνος ἐν Ἀθήναις (PERLZWEIG, ἔ.δ. ἀριθ. 2924, πίν. 46) χρονολογεῖται εἰς τὸν 7ον αἰῶνα.

3. Τύπου XXVIII (κατατάξεως BRONEER). Ὁμοῖος λύχνος: Ο. BRONEER, Corinth IV 2, ἀριθ. 1363, εἰκ. 196. Ἐξ Ἀθηνῶν ὅμοιοι λύχνοι τοποθετοῦνται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν μέχρι τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ. (PERLZWEIG, ἔ.δ. ἀριθ. 2455, πίν. 39 καὶ 2479, πίν. 40). Ἀπαντοῦν καὶ ἐν Βορείῳ Ἀφρικῇ: E. MAREC, Monuments chrétiens d'Hippone, σ. 213.

4. Τύπου XXXI (κατατάξεως BRONEER). Πρβ. πρὸς Corinth IV 2, σ. 118 κέ., εἰκ.

25. Λύχνος. Μ.Κ. 1353 (πίν. 229β). Εἰς τὸν δίσκον κόγχη καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὀπῆ· εἰς τὸ πλαίσιον κύκλοι κατὰ σειράν¹. Εἰς τὴν βάσιν κλάδος φοίνικος ἐντὸς καρδιοσχήμου πλαισίου καὶ τρία διασκάρια. Πηλὸς κοκκινωπός. Μῆκ. 0.087 μ., πλάτ. 0.06 μ., ὕψ. 0.03 μ. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου I, ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ κοκκinoχωμάτων καὶ λατυπῶν. Συνευρήματα: Τὸ προηγούμενον τεμάχιον λύχνου, νόμισμα μικρᾶς χαλκῆς ὑποδιαίρεσεως τοῦ 5ου - 6ου αἰ. καὶ τὸ ἀπότμημα θωρακίου ἀριθ. Μ.Κ. 1637 (πίν. 218β).

26. Λύχνος. Τὸ ὀπίσθιον μέρος μετὰ τῆς λαβῆς. Μ.Κ. 1352 (πίν. 229β). Εἰς τὸν δίσκον χρῆσμον κοσμούμενον δι' ἐκτύπων στιγμῶν καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὀπῆ· εἰς τὸ πλαίσιον ἐλικοειδῆς φυτικῆ ἑλιξ μετὰ σαρκώδη ἀσπιδοειδῆ φύλλα καὶ διαμέσως ἐκτύπους στιγμάς². Πηλὸς κοκκινόφαιος, λεπτόκοκκος. Μῆκ. 0.67 μ., πλάτ. 0.76 μ., ὕψ. 0.033 μ. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου Z.

27. Λύχνος. Ἀνω πρόσθιον δεξιὸν μέρος. Μ.Κ. 1354α (πίν. 229β). Δίσκος τετράπλευρος ἔχων ὡς πλαίσιον δεξιὰ ψαροκόκκαλον· ἔξω τοῦ δίσκου ὁμόλογοι κυματοειδεῖς καμπύλαι καὶ παρὰ τὴν μύξαν τέσσαρες κύκλοι³. Μῆκ. 0.047 μ., πλάτ. 0.028 μ. Εὐρέθη μετὰ τοῦ λύχνου Μ.Κ. 1353 (πίν. 229β).

27. Λύχνος. Κάτω μέρος. Μ.Κ. 1354β (πίν. 229β). Εἰς τὴν βάσιν δύο ὁμόκεντροι ἐντυποὶ κύκλοι καὶ ἐντὸς τοῦ πεδίου πέντε σταυροειδῶς διατεταγμένα διασκάρια⁴. Μῆκ. 0.068 μ., πλάτ. 0.05 μ., ὕψ. 0.025 μ. Εὐρέθη μετὰ τοῦ προηγούμενου.

γ'. Ὑάλινα: 1. Βραχιόλιον. Μ.Κ. 1340 (πίν. 229γ). Μᾶζα πεπλατυσμένη χρώματος κυανοῦ, ἀνοικτοῦ τόνου. Διάμ. ἐξωτερικῶς 0.05-0.053 μ., πάχος ὑα-

53 καὶ τὸ — ἀταξινόμητον — αὐτόθι σ. 288, ἀριθ. 1479, εἰκ. 205. Ὡς πρὸς τὴν βάσιν ὁμοιάζει πρὸς τὸ παράδειγμα αὐτόθι σ. 219, ἀριθ. 847, εἰκ. 152.

1. Τύπου XXVIII (κατατάξεως BRONEER). Πρβ. Corinth IV 2, ἀριθ. 1098. Ἐξ Ἀθηνῶν ὅμοιος λύχνος χρονολογεῖται εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 5ου αἰ. (PERLZWEIG, ἔ.δ. ἀριθ. 2431, πίν. 39). Περίπου ὅμοιοι λύχνοι εὐρέθησαν καὶ ἐν Ἐφέσῳ: FR. MILTNER ἐν Forschungen in Ephesos IV 2, σ. 101, πίν. II, ἀριθ. 226.

2. Περίπου ὅμοιος πρὸς τὸν ἐδῶ λύχνον 22 (Μ.Κ. 1350, πίν. 229α). Ἡ διακόσμησις τοῦ πλαισίου συγγενής πρὸς τὸ παράδειγμα Corinth IV 2, σ. 222, ἀριθ. 884, εἰκ. 153.

3. Τύπου XXVIII (κατατάξεως BRONEER). Πρβ. Corinth IV 2, ἀριθ. 1070 καὶ 1080 (πίν. XV), ἰδίως δὲ ἀριθ. 1325, πίν. XIX καὶ Corinth XIV, ἀριθ. CL 2937, πίν. 67. Ἐν Κορίνθῳ ἡ παρουσία τοῦ τύπου τούτου φέρεται ὡς διήκουσα μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰ., ἐν Ἀθῆναις δὲ μέχρι τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 6ου αἰ. (PERLZWEIG, ἔ.δ. ἀριθ. 1430, πίν. 27. Πρβ. αὐτόθι καὶ τοὺς ἀριθ. 1424 - 1426, 1429 - 1433, 1445, πίν. 27 καὶ ἀριθ. 2454, πίν. 39 — τὸ τελευταῖον τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰ.).

4. Τύπου XXVIII (κατατάξεως BRONEER). Πρβ. Corinth IV 2, ἀριθ. 801, εἰκ. 147 καὶ ἀριθ. 1392, εἰκ. 198 ἀλλὰ μετὰ γράμματα εἰς τὸ πεδῖον τοῦ δίσκου· μετὰ διασκάρια διατεταγμένα σταυροειδῶς: MILTNER, ἔ.δ. σ. 111, ἀριθ. 102 καὶ σ. 149, ἀριθ. 1184, πίν. X.

λομάζης 0.012 μ.¹ Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ ἐντὸς τοῦ χώρου Δ (βλ. ἄνωτ. σ. 219). Συνευρήματα: Χάλκινον βραχιόλιον (μετάλλινον, ἀριθ. 4) καὶ τὰ ἐπόμενα δύο ὑάλινα.

2. Βραχιόλιον. Μ.Κ. 1342 (πίν. 229γ). Μᾶζα ὁμοίου χρώματος, τομῆς κυλινδρικής. Διάμ. ἐξωτερικὴ 0.047-0.05 μ. Εὐρέθη μετὰ τοῦ προηγουμένου.

3. Ὅμοιον. Μ.Κ. 1341 (πίν. 229γ). Διάμ. ἐξωτερικὴ 0.05-0.052 μ. Εὐρέθη μετὰ τοῦ προηγουμένου.

4. Ποὺς κανδήλας. Μ.Κ. 1339 (πίν. 230α). Χωνοειδής. Ἐλαφρῶς ἐγχρωμος. Διάμ. 0.043 μ., ὕψ. 0.03 μ. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου Ζ. Συνευρήματα: Τὰ μετάλλινα ὑπ' ἀριθ. 16, 17 καὶ 20, τὰ πῆλινα ὑπ' ἀριθ. 5, 13, 14 καὶ 19 καὶ τὸ κατωτέρω ἀριθ. 9.

5. Ὅμοιος. Μ.Κ. 1343 (πίν. 230α). Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου Ζ εἰς ἐπίχλωσιν μὲ θραύσματα κεραμίδων.

6. Λαβὴ κανδήλας μετὰ μέρους τοῦ χείλους. Μ.Κ. 1344β (πίν. 230α). Ὑψ. 0.027 μ., πλάτ. 0.017 μ. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου Ε μετὰ τοῦ μικροῦ πίθου Μ.Κ. 1291 (πίν. 226) καὶ τῶν ἐπομένων.

7. Λαβὴ κανδήλας μετὰ μέρους τοῦ χείλους. Μ.Κ. 1344α (πίν. 230α). Ὑψ. 0.04 μ., πλάτ. 0.027 μ. Εὐρέθη μετὰ τοῦ προηγουμένου.

8. Μέρος χείλους κανδήλας. Μ.Κ. 1344γ (πίν. 230α). Μῆκ. 0.05 μ., ὕψ. 0.031 μ. Εὐρέθη μετὰ τοῦ προηγουμένου.

9. Λαίμκος ἀγγείου. Μ.Κ. 1338 (πίν. 230β). Ἐξωτερικῶς ὀριζόντιοι ἔξεργοι γραμμαῖ.² Σφζόμενον ὕψος 0.052 μ., διάμ. χείλους 0.033 μ. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου Ζ. Συνευρήματα: Ὁ ποὺς κανδήλας ἀριθ. 4 μετὰ τῶν ἐκεῖ σημειούμενων.

10. Τέσσαρα διάφορα τεμάχια πυθμένων ἀγγείων. Μ.Κ. 1347α - δ. Εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ χώρου Ζ. Συνευρήματα: Κεραμεικὰ ἀριθ. 2 καὶ 3.

11. Ἀποτμήματα ὑαλοπινάκων. Μ.Κ. 1345. Χρώματος πρασινοκυάνου πολὺ ἀνοικτοῦ τόνου. Ἐκ τοῦ χώρου Ε. Ὅμοῦ τὸ μετάλλινον ἀριθ. 14.

12. Ἀποτμήματα ὑαλοπινάκων. Μ.Κ. 1346. Χρώματος ἐλαιοπρασίνου πολὺ ἀνοικτοῦ τόνου. Εὐρέθησαν ὁμοῦ μετὰ τῶν προηγουμένων.

δ'. Διάφορα: — Ὅρμος ἐκ μέλανος λίθου. Μ.Κ. 1334 (πίν. 230β). Ἡμι-

1. Ὅμοια παραδείγματα ἐκ Κορίνθου: GLADYS R. DAVIDSON, Corinth XII, σ. 263, ἀριθ. 2139, πίν. 112, χρονολογούμενον εἰς τὸν 4ον - 5ον αἰ., καὶ 2141 καὶ 2142, πίν. 112, χρονολογούμενα εἰς τὸν 11ον - 12ον αἰ. Πρβ. καὶ JOSEPH PHILIPPE, Le monde byzantin dans l'histoire de la verrerie, Bologne 1970, σ. 44. Ἐν Κορίνθῳ ἔχει διαπιστωθῇ ἡ ὑπαρξίς δύο ἐργαστηρίων κατασκευῆς ὑαλίνων σκευῶν ἐν ἐνεργείᾳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰ. (DAVIDSON, ἑ.ἀ. σ. 83 κέ., τῆς αὐτῆς: A Mediaeval Glass-factory at Corinth, AJA 44, 1940, σ. 297 κέ.).

2. Πρβ. DAVIDSON, ἑ.ἀ. σ. 120, ἀριθ. 793, πίν. 59.

σφαιρικός¹. Ἐκ τῆς ἐρευνητικῆς τομῆς τῆς ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους (βλ. ἄνωτ. σ. 227), ἐξ ἐπιχώσεως ἐκ κοκκινωπῶν χρωμάτων.

— Καρπὸς M.K. 1335 (πίν. 230β). Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως μὲ τέφραν ὁμοῦ μετὰ τῶν μεταλλίνων ἀριθ. 16, 17 καὶ 20, τῶν πηλίνων (χριστιανικῶν) ἀριθ. 5, 13, 14 καὶ 19 καὶ τοῦ ὑαλίνου ἀριθ. 4.

— Τεμάχια μίλτου. M.K. 1336. Ἐκ τῆς περιμετρικῆς τομῆς δυτικῶς τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος, ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ κοκκινωπῶν χρωμάτων.

— Ψηφίδες διαφόρων χρωμάτων. M.K. 1337. Ἐξ ἐντοιχίου ψηφιδωτοῦ.

6. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ - Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου ἀπέδωσε ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ τεσσαράκοντα τρία χαλκᾶ νομίσματα καὶ ἓν μολυβδόβουλλον. Ἐκ τῶν νομισμάτων ἐφθαρμένα τινὰ κατεστράφησαν κατὰ τὸν καθαρισμόν. Ἀνεγνωρίσθησαν τὰ ἀκόλουθα²:

— Χαλκίδος 369 - 313 π.Χ. (πρβ. S.N.G. Cop. ἀριθ. 443 - 446)

— Ὑστερορρωμαϊκὸν ἐφθαρμένον.

— Ὑστερορρωμαϊκὸν 395 - 408. Τρεῖς αὐτοκράτορες (πρβ. Carson - Hill-Kent, σ. 95, ἀριθ. 2446 - 49). Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ βορείου πτερυγίου ἐντὸς ἐπιχώσεως ἀκαθορίστου.

— Ἀρκαδίου (395 - 408). Σταυρὸς - Ἀρκάδιος: Concordia Aug. (πρβ. N.N.M. 1485, σ. 54, ἀριθ. 117 κέ.). Εὐρέθη ὁμοῦ μετὰ τοῦ κατωτέρω νομίσματος ἐποχῆς τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξωτερικῶς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος ἐντὸς τῆς περιμετρικῆς τομῆς, εἰς τὴν στάθμην τοῦ πυθμένος τῆς.

— Θεοδοσίου Β' (408 - 450). Εὐρέθη μετὰ τοῦ προηγούμενου.

— Θεοδοσίου Β' (πρβ. N.N.M. 148, σ. 52, ἀριθ. 51 κέ.). Εὐρέθη παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ χώρου Θ.

— Ἐποχῆς Μαρκιανοῦ (450 - 457) μικρὰ χαλκῇ ὑποδιαίρεσις. Εὐρέθη μετὰ τοῦ νομίσματος τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τοῦ πρώτου ἐκ τῶν νομισμάτων τοῦ Θεοδοσίου Β'.

— Λέοντος Α' (457 - 474) μικρὰ χαλκῇ ὑποδιαίρεσις. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου Η εἰς ἐπίχωσιν μεταξὺ κρημνισμάτων καὶ λατυπῶν (ἀκαθόριστον).

— Ἀναστασίου Α' (498 - 518). Πρβ. D.O.C., I, σ. 21, ἀριθ. 2316. Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος (βλ. ἄνωτ. σ. 223).

— Μικρὰ χαλκῇ ὑποδιαίρεσις 5ου-6ου αἰῶνος. Ὁμοῦ τὸ νόμισμα Λέοντος Α'.

1. Κατὰ τὸ σχῆμα ὅμοιος πρὸς τὸ θεωρούμενον ὡς κομβίον: DAVIDSON, ἑ.ἀ. ἀριθ. 2562, σ. 296 κέ., εἰκ. 68 IV.

2. Ἡ ἀναγνώρισις των ὀφείλεται εἰς τὴν κ. Μάντω Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου, διευθύντριαν τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς Ἀθηνῶν.

- “Ομοιον. Εὐρέθη εἰς ἐπίχωσιν προελθοῦσαν πιθανώτατα ἐκ τοῦ κονιάματος τῆς ἐπενδύσεως τῶν τοίχων (βλ. ἄνωτ. σ. 222).
- “Ομοιον. Ἐντὸς τοῦ βορείου πτερυγίου εἰς ἐπίχωσιν ἀκαθόριστον.
- “Ομοιον. Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιχώσεως.
- “Ομοιον. Ἐκ τοῦ χώρου I ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ κοκκινοχωμάτων μετὰ λατυπῶν.
- “Ομοιον.
- “Ομοιον.
- Ἰουστίνου Β' εἰκοσανούμιον νομισματοκοπείου Θεσσαλονίκης (567/68). Πρβ. D.O.C., I. σ. 221, ἀριθ. 63,3. Ἐκ τοῦ χώρου I.
- Ἰουστίνου Β', κοπῆς 574/75 (πρβ. D.O.C., I, σ. 229, ἀριθ. 100a). Ἐκ τοῦ χώρου Λ, μεταξὺ τοῦ βορειοανατολικοῦ καὶ τοῦ νοτιοανατολικοῦ προσκτίσματος (βλ. ἄνωτ. σ. 222)· ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου καὶ νόμισμα τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου.
- Φωκᾶ φόλλις (605/6). Πρβ. D.O.C., I, 173, ἀριθ. 43. Ἐκ τοῦ χώρου H, ἐξ ἐπιχώσεως μετὰ λατυπῶν(;).
- Φωκᾶ (603 - 610) εἰκοσανούμιον (πρβ. D.O.C., I., σ. 168, ἀριθ. 37a I κέ.). Ἐκ τοῦ χώρου E, παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ βορείου κλίτους, χαμηλά.
- Ἀνώνυμον βυζαντινόν (989 - 1028). Πρβ. Thompson, ἀριθ. 1864.
- Ἀνώνυμον βυζαντινόν (1067 - 1071). Πρβ. Thompson, Class G, ἀριθ. 1870. Εὐρέθη μετὰ τῶν ἐπομένων δύο ὑπὸ λίθον εἰς τὸ ἄνοιγμα ἐπικοινωνίας τὸ μεταξὺ τοῦ βορείου πτερυγίου καὶ τῆς πρὸς Ἀ. τούτου ὑπογείου κρύπτῃς (βλ. ἄνωτ. σ. 212).
- “Ομοιον.
- “Ομοιον.
- Μιχαήλ Ζ' Δούκα (1071 - 1078). Πρβ. BMC, II, σ. 533, ἀριθ. 24 κέ.
- Ἀνώνυμον βυζαντινόν (1078 - 1081) ἐπικομμένον ἐπὶ προγενεστέρου (πρβ. Thompson, ἀριθ. 1872).
- Ἀλεξίου Α' (1081 - 1118) τεταρτηρὸν νομισματοκοπείου Θεσσαλονίκης ἐπικομμένον ἐπὶ προγενεστέρου (Hendy, σ. 88, πίν. 8, ἀριθ. 8 - 12). Εὐρέθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους.
- Μανουήλ Α' (1143 - 1180) ἡμισυ τεταρτηρὸν ἄβεβαίου νομισματοκοπείου (Hendy, πίν. 18, ἀριθ. 3 - 4).
- Μανουήλ Α' (1143 - 1180) ἡμισυ τεταρτηρὸν ἄβεβαίου ἑλληνικοῦ ἐργαστηρίου (πρβ. Hendy, σ. 121, πίν. 18, ἀριθ. 1 - 2). Ἐκ τοῦ χώρου E, ἐξ ἐπιχώσεως ἐκ μαύρων χωμάτων καὶ κεραμίδων παρὰ τὸν μεταγενέστερον τοῖχον, τὸν ἐγκάρσιον πρὸς τὸ βόρειον κλίτος (βλ. ἄνωτ. σ. 234).
- Ἐποχῆς Κομνηνῶν ἐξ ἐπιχώσεως ἐκ κρημνισμάτων ἔξω τοῦ χώρου Θ.
- “Ομοιον ἐφθαρμένον. Ἐκ μεταγενεστέρου τάφου ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους.

- Βυζαντινὸν 12ου αἰῶνος. Ἐφθαρμένον. Ἐκ τοῦ βορειοδυτικοῦ προσκτίσματος.
- Ὅμοιον. Ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους.
- Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου (1245 - 1278). (Πρβ. Schlumberger, σ. 313, πίν. XII, 7).
- Γουτδωνος Β' Δελαρός (1287 - 1308). Πρβ. Schlumberger, σ. 340, πίν. XIII, 10.
- Φιλίππου ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος (1307 - 1313). Πρβ. Schlumberger, σ. 317, πίν. XII, 21.
- Λατινικὴ ἀπομίμησης 13ου αἰῶνος (Hendy, πίν. 29, ἀριθ. 10 - 12). Συνευρήματα: Τὸ θωράκιον Μ.Κ. 1638 (πίν. 220) καὶ ἀπότμημα ὀκταγωνικοῦ κιονίσκου (βλ. ἄνωτ. σ. 237).
- Ὅμοιον. Ἐκ τοῦ βορείου κλίτους ὀλίγον ὑπὲρ τὸ δάπεδον.
- Ὅμοιον, νομισματοκοπέου Θεσσαλονίκης. Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιχώσεως ὡς τὸ ἄνωτέρω.
- Ὅμοιον (Hendy, σ. 198, ἀριθ. 1 - 3). Ἐκ τοῦ μεταγενεστέρου τάφου τοῦ κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ βορείου κλίτους (βλ. ἄνωτ. σ. 234).
- Ὅμοιον (Hendy, πίν. 29, ἀριθ. 1 - 3).
- Μολυβδόβουλλον. α'. Σταυρὸς καὶ ἀστέρες. Γύρω ἡ ἐπιγραφή: Κύ]PIE [βο]HΘEI TΩ ΣΩ ΔΟΥΛ[ω]. β'. NIK[o]/ΛΑΩ E[πι]CK[ό]ΠΩ ΛΑ/ ΚΕΔΑΙ/ ΜΟΝΙ(ας)¹. Ἐκ τῆς περιμετρικῆς τομῆς ἐξωτερικῶς τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

Π ρ ο σ θ ή κ η

Ἐκ τοῦ χώρου ἀπορρίψεως τῶν χωμάτων τῆς προκειμένης ἀνασκαφῆς, περισυλλέγη καὶ μετεφέρθη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπὶ κρανὸν παραστάδος (πίν. 230γ), τὸ ὅποιον εἶχεν, ὡς φαίνεται, εὑρεθῇ ὑπὸ ἰδιώτου εἰς ἰδιοκτησίαν του ἐν τὸς τῆς περιοχῆς τῆς Ἀρχαίας Κορίνθου καὶ εἶχεν ἀπορριφθῇ ὑπὸ τούτου μακράν, διὰ τὰ ἀποφευχθῇ, πιθανῶς, ἔρευνα εἰς τὸ ἀκίνητόν του. Ταῦτα πρὸς ἀποφυγὴν ἐνδεχομένης συγχύσεως τοῦ ἐν λόγῳ ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους πρὸς τὰ μαρμάρινα μέλη τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου.

Δ.Ι.Π.

1. Θὰ δημοσιευθῇ ὑπὸ τῆς κ. Μάντως Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου.

19. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΖΑΓΟΡΑΣ ΑΝΔΡΟΥ (1971) *

(Πίν. 231 - 241)

Ἡ τετάρτη ἀνασκαφικὴ περίοδος εἰς τὸν γεωμετρικὸν συνοικισμὸν τῆς Ζαγορᾶς ἐκάλυψε τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Ἰουνίου μέχρι τὴν 17 Αὐγούστου 1971¹. Ἡ ἀποστολὴ συμπεριελάμβανε τὰ ἑξῆς μέλη: τὸν συνεργάτην Δρ. J. J. Coulton (ἀρχιτέκτονα), τὸν κ. Colin Williams (βοηθὸν του), τὴν συνεργάτιδα Δρ. Ann Birchall τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, τὸν κ. Ray Skobe (φωτογράφον), τὴν κ. Kathrine Lawler (ἀρχεῖα), τὴν δ. Ann Woods καὶ τὸν κ. Karl Faltermeier (συντηρητὰς)· ἐπίσης τοὺς φοιτητὰς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney κ. Peter Callaghan, David Frankel καὶ John Wade, τὰς φοιτητρίδας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney δ. Celia Atwill καὶ Christine Eslick καὶ τὸν φοιτητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πενσυλβανίας κ. Merle Langdon².

Τὸ βραχῶδες ἀκρωτήριον τῆς Ζαγορᾶς εὐρίσκεται περίπου εἰς τὸ μέσον τῆς

*Ἡ ἔκθεσις αὕτη ἐπρόκειτο νὰ δημοσιευθῇ ἐν ΠΑΕ 1971, ὅπου καὶ ἀνήκει· λόγῳ ὁμῶς σοβαρᾶς ἀσθενείας τοῦ ἀνασκάφαντος δημοσιεύεται εἰς τὸν παρόντα τόμον τῶν ΠΑΕ.

1. Τρεῖς ἄλλαι ἀνασκαφαὶ εἶχον προηγηθῇ: μία κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1960 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Νικολάου Ζαφειροπούλου καὶ δύο ἄλλαι ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου κατὰ τὸ θέρος τῶν ἐτῶν 1967 καὶ 1969. Διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1967 βλ. Ἔργον 1967, σ. 75 - 82, ΠΑΕ 1967, σ. 103 - 111, ΑΔ 23, 1968, Β' Χρονικά, σ. 384 - 388, Arch. Reports 1967 - 68, σ. 17, ΑJA 72, 1968, σ. 381 - 382, BCH 92, 1968, σ. 951 - 954, ΑΕ 1970, σ. 154 - 233 καὶ Α. CAMBITOΓΛΟΥ, J. J. COULTON, JUDY BIRMINGHAM, J. R. GREEN, Zagora 1, Sydney 1971 (Sydney University Press for the Australian Academy of the Humanities). Διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1969 βλ. Ἔργον 1969, σ. 132 - 141, ΠΑΕ 1969, σ. 135 - 138, Arch. Reports 1969 - 70, σ. 23, ΑJA 74, 1970, σ. 282 - 283, BCH 94, 1970, σ. 1114.

2. Θὰ ἤθελα ἐδῶ νὰ ἐκφράσω εἰδικῶς τὴν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην μου εἰς τὸν διακεκριμένον συνεργάτην Δρ. J. R. Green, ὁ ὅποιος συμμετέχει τῆς εἰς Ἀνδρὸν ἀρχαιολογικῆς ἀποστολῆς κατὰ τὰς περιόδους μελέτης μόνον, συμβάλλων μεγάλως εἰς τὴν ἐμβριθῆ ἔρευναν τῶν εὐρημάτων. Ἐπίσης θὰ ἤθελα νὰ ἐκφράσω τὴν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην μου, διὰ τὴν θερμὴν αὐτῶν συμπαράστασιν, πρὸς τὸ Συμβούλιον καὶ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὴν Γενικὴν Διεύθυνσιν Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑλλάδος, τὰς διοικητικὰς ἀρχὰς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney, τὴν Ἐπιτροπὴν ἐπιχορηγήσεως ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν Αὐστραλίας (ARGC), τὸν Πρόεδρον καὶ τὸ Συμβούλιον τοῦ ἐν Sydney Συνδέσμου Κλασσικῆς Ἀρχαιολογίας καθὼς καὶ τοὺς ἐπιτρόπους (Trustees) τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, οἱ ὅποιοι ἐπέτρεψαν τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς Δρ. Ann Birchall.

δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀνδρου καὶ ἐπ' αὐτοῦ εὐρέθη συνοικισμὸς τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς καὶ εἰδικώτερον τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνος. Ὁ συνοικισμὸς καλύπτει περιοχὴν περίπου 16 ἑκταρίων, τὸ ὁροπέδιον δὲ ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε κτισθῇ συνίσταται κυρίως ἐκ φαιοῦ μαρμάρου, ἐνῶ οἱ ὑψηλότερον πρὸς Ἀνατολὰς αὐτοῦ εὐρισκόμενοι λόφοι εἶναι κυρίως σχιστολιθικοί. Ἀπότομοι κρημνοὶ πρὸς Βορρᾶν, Δυσμὰς καὶ Νότον ἐσχημάτιζον φυσικὴν ὀχύρωσιν τοῦ συνοικισμοῦ ἐναντίον πειρατικῶν ἐπιθέσεων ἐκ τῆς θαλάσσης. Ἡ πόλις ὅμως ἦτο ἐκτεθειμένη πρὸς Ἀνατολὰς. Ἐναντίον ἐνδεχομένων ἐπιθέσεων ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης οἱ κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ ἔκτισαν ὀχυρωματικὸν τεῖχος εἰς τὸν αὐχένα τοῦ ἀκρωτηρίου. Τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνας 1 δίδει τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἶχεν ἀρχίσει κατὰ τὸ 1969 καὶ ἐξηκολούθησε κατὰ τὸ 1971.

Παρ' ὅλον ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπιζήσουν ἄνευ ὕδατος, οὐδὲν ἔχνος πηγῶν, φρέατος ἢ δεξαμενῆς εὐρέθη μέχρι στιγμῆς ἐντὸς τῆς ὀχυρωμένης περιοχῆς. Κατ' ἀναλογίαν ὅμως πρὸς συγχρόνους συνηθείας εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αἱ στέγαι τῶν οἰκιῶν τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐπίπεδοι, καθίσταν ὀδυνηρὰ τὴν συσσώρευσιν ὀμβρίου ὕδατος εἰς μεγάλους πηλίνους πίθους, τεμάχια τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν οἰκιῶν τοῦ ἀρχαίου συνοικισμοῦ, ἢ καὶ εἰς σκαφοειδῆ δοχεῖα ἐκ σχιστολίθου, μερικὰ τῶν ὁποίων ἔχουν ἤδη ἐπισημανθῇ¹. Ἡ τοιαύτη ἐναποθήκευσις ὕδατος ἦτο ἀναμφιβόλως ἀναγκαία ἐν περιπτώσει ἐχθρικῆς πολιορκίας. Διὰ τὰς καθημερινὰς τῶν ἀνάγκας ὅμως οἱ κάτοικοι τῆς Ζαγορᾶς κατὰ τὴν Γεωμετρικὴν ἐποχὴν πρέπει νὰ ἐχρησιμοποιοῦν τὰς πηγὰς, τὰς ἐπισημανθείσας πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου καὶ κυρίως τὴν πηγὴν S4². Ἐὰν ὑποθεθῇ ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ ἔπινον τὸ ὕδωρ τῶν πέριξ αὐτοῦ πηγῶν μόνον, ὁ πληθυσμὸς τοῦ δὲν θὰ ὑπερέβαινε τοὺς 2.500 κατοίκους. Ἀλλὰ δυνατόν νὰ ἔπινον ἐναποθηκευμένον ὕδωρ· ἴσως δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν πέριξ πηγῶν νὰ ἦτο μεγαλύτερος, τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν νὰ ἐξηφανίσθησαν μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων λόγῳ σεισμῶν.

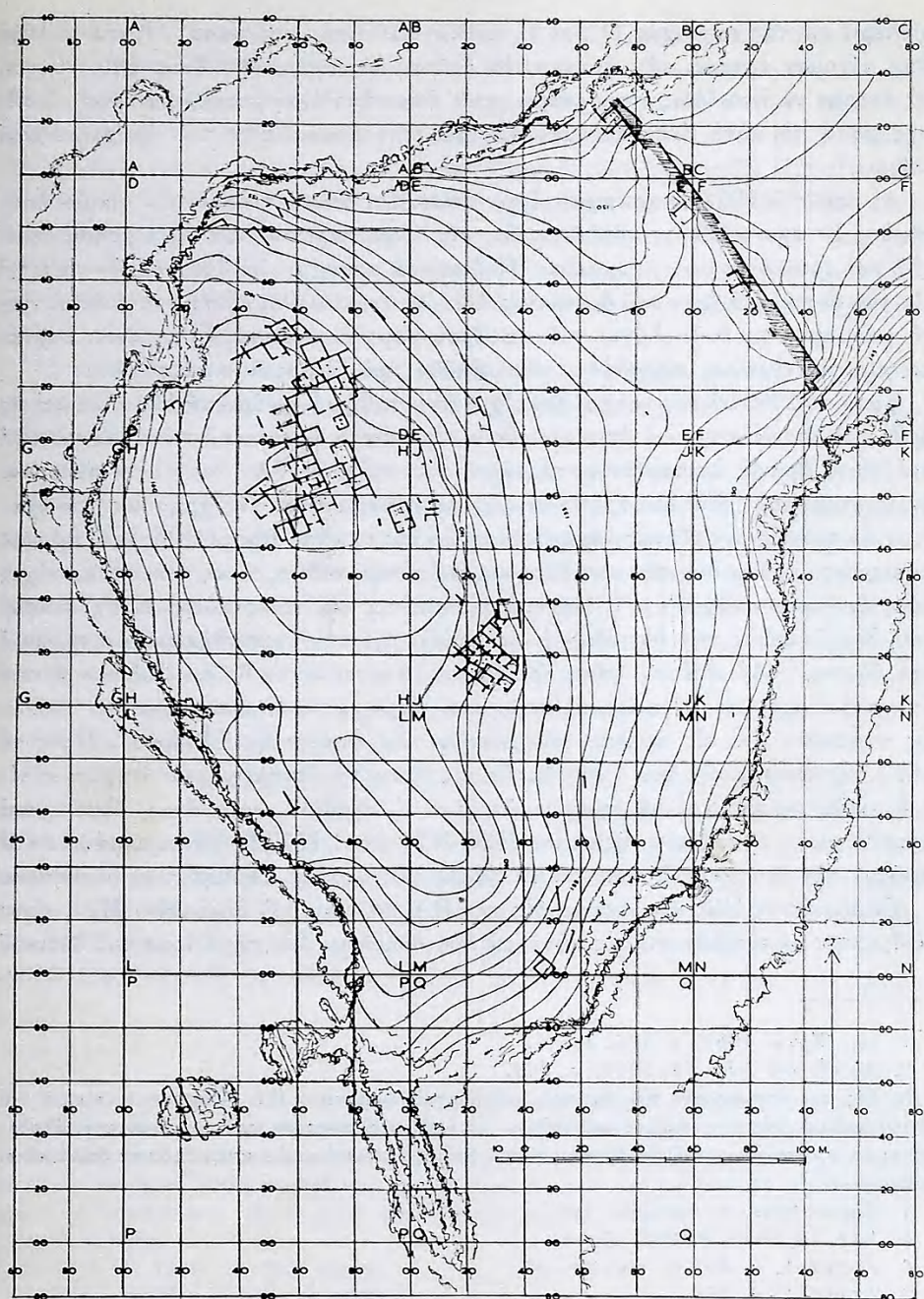
Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1960, τὰς διενεργηθείσας ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Ζαφειροπούλου, εἶχον ἀποκαλυφθῇ ὠρισμένα κτήρια, συμπεριλαμβανομένου καὶ ναοῦ. Τὰῦτα ὅμως εἶχον ἐρευνηθῇ ἐπιφανειακῶς μόνον³. Ἡ ἡμετέρα ἀνασκαφὴ κατὰ τὸ 1967 εἶχεν ἐπεκταθῇ μετὰξὺ τῶν βορείων κτηρίων τῶν ἀποκαλυφθέντων κατὰ τὸ 1960 καὶ τοῦ ναοῦ⁴. Κατὰ τὸ 1969 ἡ ἔρευνα ἡμῶν εἶχε συνεχισθῇ πε-

1. Βλ. Zagora 1, εἰκ. 11, σχέδ. II D11, D5.

2. Βλ. Zagora 1, σ. 4, 9, χάρτην III.

3. Βλ. Zagora 1, σ. 5 καὶ σχέδ. II (D1 - D14, H30 - H31) καὶ σχέδ. I (τὰ δύο δωμάτια πλησίον τοῦ τείχους εἰς τὴν ΒΑ. πλευρὰν τοῦ συνοικισμοῦ).

4. Βλ. Zagora 1, σχέδ. II (D15 - D16, H17 - H29) καὶ σχέδ. IV.

Εἰκ. 1. Ὁ συνοικισμὸς μετὰ τοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους αὐτοῦ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1971 (Dr. J. J. Coulton).

ραιτέρω εἰς τὰς περιοχὰς D καὶ H καθὼς καὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ¹. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἶχομεν ἀρχίσει τὴν ἀνασκαφὴν ἐτέρας περιοχῆς (J) ἣτις, ἐπιστεύομεν, θὰ ἔπρεπε νὰ ᾔτο ἴσως πτωχοτέρα, καθ' ὅσον ᾔτο ὀλιγώτερον κεντρικὴ. Ἐπίσης κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἶχομεν ἀρχίσει τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους².

Αἱ πρὸ τοῦ 1971 ἀνασκαφαὶ εἶχον ἀποδείξει ὅτι οἱ τοῖχοι τῶν οἰκιῶν ἦσαν κυρίως ἐκ σχιστολίθων, παρ' ὅλον ὅτι εἷς τινὰς περιπτώσεις εἶχε χρησιμοποιοῦν καὶ τοπικὸν φαῖον μάρμαρον. Ἡ διαφορὰ μετὰ τῶν δύο ὕλικῶν φαίνεται εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου D1: οἱ σχιστόλιθοι εἶναι πρασινωποί, ἐνῶ τὸ μάρμαρον φαῖον³. Λόγῳ τοῦ σφοδροῦ βορείου ἀνέμου, ὅστις πνέει συχνάκις εἰς τὸ Αἰγαῖον, προσόψεις τῶν οἰκιῶν πρὸς Βορρᾶν ἀπεφεύγοντο.

Κατὰ τὸ 1969 αἱ ἀνασκαφαὶ δὲν εἶχον ἐπεκταθῇ μόνον ὀριζοντίως ἀλλὰ καὶ εἰς βάθος μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποκαλυφθοῦν εἰς ἀρκετὰ δωμάτια ἐστὶν ὀρθογώνιοι⁴ καὶ λίθινα θρανία ἐκτισμένα κατὰ μῆκος τῶν τοίχων⁵. Ἄν καὶ εἰς τὸ τέλος τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1969 δὲν ἤμεθα ἀπολύτως βέβαιοι περὶ τῆς χρήσεως τῶν θρανίων, ἐν τούτοις δὲν εἶχομεν ἀμφιβολίας ὅτι εἰς τὴν ἀποθήκην H26-H27 ἐχρησιμοποιοῦντο ταῦτα διὰ τὴν τοποθέτησιν ἐπ' αὐτῶν πίθων, τινὲς τῶν ὁποίων εἶχον ὕψος ἐνῆλικων ἀνθρώπων⁶. Ὡρισμένα δωμάτια καὶ τινες αὐλαὶ εἶχον σκαφοειδῆ δοχεῖα ἐντὸς τῶν δαπέδων ἢ ἐπ' αὐτῶν διὰ τὴν ἐναποθήκευσιν σιτηρῶν ἢ καὶ ὕδατος⁷. Αἱ στέγαι ἦσαν ὀριζόντιοι, ἀπετελοῦντο δὲ ἐκ ξυλίνων δοκῶν καλυπτομένων ὑπὸ πλακῶν σχίστου καὶ στρώματος συμπεπιεσμένου πηλοῦ, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς πολλὰς τῶν οἰκιῶν τῆς σημερινῆς Ἀνδρου⁸. Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1969 ἤμεθα εἰς θέσιν νὰ διακρίνωμεν διαφόρους οἰκοδομικὰς φάσεις καὶ νὰ προσδιορίσωμεν τὸ σχέδιον ὀρισμένων οἰκιῶν, ἐπὶ παραδείγματι τὸ σχέδιον τῆς οἰκίας H26-H27-H43-H42⁹. Θὰ περιγράψω κατὰ πρῶτον τὴν δευτέραν ἢ τελευταίαν φάσιν τῆς ομάδος ταύτης τῶν δωματίων.

Τὸ δωμάτιον H26 εὐρίσκεται εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου H27, εἶναι δὲ δυνατόν νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς αὐτὰ τὰ δύο δωμάτια διὰ τῆς θύρας τοῦ δυτικοῦ

1. Βλ. Ἔργον 1969, σ. 136, εἰκ. 1.

2. Αὐτόθι καὶ AJA 74, 1970, σ. 282.

3. Εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου D1 (Zagora 1, εἰκ. 5) τὸ νότιον βαθεὸς χρώματος τμήμα τοῦ τοίχου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀποτελεῖται ἐκ σχιστολίθων, ἐνῶ τὸ βόρειον αὐτοῦ τμήμα ἀνοικοῦ χρώματος, πρὸς τὰ δεξιὰ, εἶναι μαρμάρινον.

4. Ἔργον 1969, σ. 135, εἰκ. 165.

5. AJA 74, 1970, σ. 282, εἰκ. 8.

6. Zagora 1, σ. 52 κέ., εἰκ. 28 - 32.

7. Zagora 1, σ. 26.

8. Zagora 1, σ. 27 - 28.

9. Βλ. ΠΑΕ 1969, σ. 136 - 137, εἰκ. 1.

τοίχου τοῦ H27 ἐκ τῆς αὐλῆς H43. Τὰ θρανία, τὰ ὑπολείμματα τῶν εὐρεθέντων ἐπ' αὐτῶν πίθων καὶ τὸ μικρὸν ἐμβαδὸν τῶν δαπέδων καθιστοῦν τὴν ταύτισιν τῶν δύο χώρων, ὡς ἀποθηκῶν, ἀναμφισβήτητον. Ἡ οἰκία ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ δωματίου H42, τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ ᾔτο καθημερινῆς χρήσεως, ἐκ τῆς κεντρικῆς αὐλῆς H43 καὶ ἐκ τῶν ἀποθηκῶν H26 καὶ H27. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν πρώτην οἰκοδομικὴν φάσιν, τὸ δωμάτιον H42 καὶ ἡ αὐλὴ H43 δὲν ὑπῆρχον. Ὁ χώρος ὁ καταλαμβάνομενος ὑπὸ τῶν ἀποθηκῶν H26 καὶ H27 ἀπετέλει ἀρχικῶς ἐν εὐρύτατον δωμάτιον μετὰ τεσσάρων ξυλίων κίωνων ἐντὸς αὐτοῦ, οἵτινες ὑπεστήριζον τὴν ὀροφήν, πιθανὸν δὲ εἶχεν ὑπόστεγον πρόδομον πρὸς Δυσμάς.

Τὸ σχέδιον τῆς πρώτης οἰκοδομικῆς φάσεως τῆς οἰκίας ταύτης συμπεραίνομεν κυρίως ἐκ τῆς διατηρήσεως ἐπὶ τοῦ δαπέδου αὐτῆς δύο ἐκ τῶν τεσσάρων λιθίνων βάσεων τῶν κίωνων. Ταύτας εἶχομεν ἀποκαλύψει κατὰ τὸ 1969 μεταξὺ τοῦ δωματίου H26 καὶ τοῦ νοτίου βραχίονος τοῦ θρανίου εἰς τὴν ἀποθήκην H27¹. Κατὰ τὸ 1969 εἶχομεν ἐπίσης ἀρχίσει τὴν ἀνασκαφὴν τῆς κλιτύος εἰς τὴν περιοχὴν J NA. τοῦ ναοῦ². Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἐπεσημάνθησαν δωματία τινα ἔνθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ διαδρόμου J3 καὶ ἀτραπὸς ἔχουσα κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον³. Ἡ ὑπαρξὶς ἀτραποῦ κατὰ μῆκος τῶν δωματίων J2 καὶ J4 ἀπεδείχθη ἐκ τοῦ πεπιεσμένου χρώματος πρὸς Ἀνατολὰς αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς καμπυλωτῆς πῶς BA. γωνίας τοῦ δωματίου J4. Εἰς τὴν Ζαγοράν, ὡς καὶ εἰς τὴν σημερινὴν Ἀνδρον, ὁ λόγος τοῦ φαινομένου αὐτοῦ εἶναι ἡ διευκόλυνσις τῆς διαβάσεως ζῶων φερόντων ὀγκῶδες φορτίον.

Κατὰ τὸ 1969 εἶχομεν ἀρχίσει καὶ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐρευνηθῇ ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Ζαφειροπούλου ἐν μέρει μόνον κατὰ τὸ 1960. Ὁ κ. Ν. Ζαφειρόπουλος εἶχεν ἐκφράσει τὴν γνώμην ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ συνεχίσθη μέχρι καὶ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων, καθόσον εἶχεν εὑρεῖ πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ ὄστρακα ἀττικῶν ἀγγείων τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος. Εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ ἀπόγονοι τῶν κατοίκων τοῦ γεωμετρικοῦ συνοικισμοῦ, οἵτινες, ὡς γνωρίζομεν τώρα⁴, ἐγκατέλιπον αὐτὸν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. ἵνα

1. Βλ. Ἔργον 1969, σ. 134, εἰκ. 164, ἐνθα δεικνύεται μία τῶν δύο βάσεων, καθὼς καὶ ὁ τοῖχος, ὁ διαχωρίζων τὰς δύο ἀποθήκας· τὸ κατώτατον τμήμα τοῦ τοίχου εὐρίσκεται εἰς ἐπίπεδον αἰσθητῶς ὑψηλότερον τοῦ τῆς βάσεως τοῦ κίονος. Ἡ διαφορὰ αὕτη ὕψους τῶν ἐπιπέδων ἀποτελεῖ καθαρὰν ἔνδειξιν ὅτι τὸ εὐρὺ δωμάτιον διεχωρίσθη εἰς δύο χώρους εἰς χρόνον μεταγενέστερον τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ οἰκοδομήσεως, πρὸς τὸ τέλος τῆς ὑστερογεωμετρικῆς ἐποχῆς.

2. AJA 74, 1970, σ. 282, εἰκ. 8.

3. Ἔργον 1969, σ. 133, εἰκ. 163.

4. Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1971 δὲν ὑπάρχει πλέον ἀμφιβολία ὅτι ὁ συνοικισμὸς ἐγκατελείφθη περὶ τὸ τέλος τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς (700 π.Χ.).

ἐγκατασταθοῦν εἰς ἄλλο σημεῖον, ἴσως τῆς αὐτῆς νήσου¹, διετήρησαν τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ζαγορᾶς καὶ ἔδειξαν ἐπανειλημμένως τὸν σεβασμὸν των διὰ προσκυνημάτων καὶ ἀναθημάτων εἰς τοῦτο. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅμως, ὅτι ὁ ναὸς ὁμοιάζει ἐκπληκτικῶς πρὸς ἐκεῖνον τοῦ 6ου αἰῶνος εἰς τὸ Ἐμπορίο τῆς Χίου². Θὰ ἡδύνατο ἐπομένως νὰ εἶναι σύγχρονος αὐτοῦ; Πλησίον τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εἶχομεν εὖρει κατὰ τὸ 1969 ὄστρακα κύλικος χρονολογουμένης εἰς περίοδον ὀλίγον πρὸ τῶν μέσων τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐφόσον τὰ ὄστρακα ταῦτα εὐρέθησαν εἰς τὸ τεταραγμένον χώμα τὸ χρησιμοποιηθὲν διὰ τὴν πλήρωσιν τῆς τάφρου τῶν θεμελίων μετὰ τὴν τοποθέτησιν αὐτῶν, συμπεραίνομεν ὅτι ὁ ναός, ὡς διατηρεῖται σήμερον, ἐκτίσθη ὅχι ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ συνοικισμοῦ κατὰ τὴν Γεωμετρικὴν ἐποχὴν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τῶν μεταναστῶν ἐκ τῆς Ζαγορᾶς, οἵτινες ἐγκατέλιπον τὸν συνοικισμὸν περὶ τὸ τέλος τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνος³. Οἱ ἀπόγονοι οὗτοι ἐχρηματοδότησαν τὴν κατασκευὴν τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ 6ου αἰ. ἐκ τῆς νέας πατρίδος των περίπου ἑκατὸν πεντήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἀκρωτηρίου. Ἐκ τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων κατὰ τὸ 1969 εἶχεν ἤδη φανῇ ὅτι ὁ ναὸς ἦτο εἰς χρῆσιν τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ὡς θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω, τὰ συμπεράσματα ταῦτα ἐπεβεβαιώθησαν καὶ ἐκ τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1971, ὅτε ἡλπίζομεν ὅτι θὰ ἐλάβομεν ἀπαντήσεις εἰς τινὰ τῶν ἀκολουθῶν ἐρωτημάτων: Ποία ἦτο ἡ μορφή τοῦ κτηρίου τοῦ ἀντικατασταθέντος ὑπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ 6ου αἰ., τοῦ διατηρουμένου ἐν μέρει μέχρι σήμερον; Ὑπῆρχε πρὸ αὐτοῦ ναὸς τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς ἢ ἴσως μόνον ὑπαίθριον ἱερόν; Ποία ἦτο ἡ χρονολογία τοῦ ἀσυμμέτρου βωμοῦ τοῦ σφζομένου ἐντὸς τοῦ σηκοῦ; Ὑπῆρχον ἀναθήματα ὑπὸ τὸν βωμόν; Ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω, τινὰ τῶν προβλημάτων τῶν σχετιζομένων πρὸς τὸν ναὸν ἐλύθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1971, τὰ κεραμεικὰ εὐρήματα ὅμως τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1969 — μεταξὺ τῶν ὁποίων σκύφοι καὶ κύπελλα — εἶχον δείξει ὅτι τὸ ἱερόν ὑπῆρχεν ἤδη κατὰ τὸν 8ον π.Χ. αἰῶνα.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸν ναόν, πρέπει ἐπίσης νὰ ἀναφέρω ὅτι τὸ 1969 ἐντὸς τάφρου ἀνοιχθείσης πρὸς Νότον τῆς εἰσόδου αὐτοῦ καὶ πλησίον αὐτῆς, εἶχον εὐρεθῇ μικρὰ ἀντικείμενα, τινὰ τῶν ὁποίων προφανῶς προήρχοντο ἐκ τοῦ παλαιότερου ἱεροῦ. Τὰ ἀντικείμενα αὐτά, τὰ ὅποια, ἐφ' ὅσον εἶναι πολύτιμα, πρέπει νὰ ᾔσαν ἀναθήματα πρὸς τὴν εἰς τὸ ἱερόν λατρευομένην θεότητα, εἶχον εὐρεθῇ ἀναμειγμένα τόσον ἀπὸ στρωματογραφικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ χρονολογικῆς

1. Περὶ τοῦ προβλήματος αὐτοῦ βλ. τὰς εἰς Zagora 1, σ. 11 - 12 ἐκφρασθείσας ἀπόψεις.

2. Zagora 1, σ. 20 - 21.

3. Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ ναοῦ βλ. τὰ ἐν περίληψει γραφέντα ἐν ΠΑΕ 1969, σ. 137.

ἀπόψεως, ἦσαν ὅμως ἐν τῷ συνόλῳ πρῶιμα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑποδηλοῖ ὅτι εἶχον ἴσως πτυαρισθῇ ἐκτὸς τῆς ἱερᾶς περιοχῆς, εἰς χῶρον οὐχὶ μακρὰν αὐτῆς, κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ναοῦ τοῦ βου αἰῶνος¹.

Κατὰ τὸ 1969 εἶχομεν ἐπίσης ἀρχίσει καὶ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους². αὕτη ἦτο ἐξαιρετικῶς σημαντικὴ ἐπειδὴ ὅσον γνωρίζομεν, ὀχυρωματικὰ τεῖχη τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς εἶναι σπανιώτατα. Μακρὰ τομὴ ἐγκαρσίως τοῦ τείχους ἀπέδειξεν ὅτι τὸ νότιον τρίτον αὐτοῦ ἦτο ἰσχυρότερον τοῦ ὑπολοίπου, εἶχε δὲ πᾶχος περίπου 7 μ. Τὸ τεῖχος ἔχει δύο προσόψεις καὶ εἶναι ἐκτισμένον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ σχιστολίθων. Εἰς ἐν σημεῖον, τοῦλάχιστον, βορείως τῆς περιοχῆς τῆς πύλης ἡ ἐξωτερικὴ πρόσοψις σφύζεται εἰς ὕψος 2 περίπου μέτρων, τὸ δὲ ἀρχικὸν ὕψος δυνατὸν νὰ ἐφθανε τὰ 3 ἢ 4 μ. Τὸ κενὸν μεταξὺ τῶν δύο προσόψεων ἀπετελεῖτο κυρίως ἐξ ἀκανονίστων μαρμαρίνων δόμων (εἰκ. 1). Ἀπροσδοκῆτως, ἡ πύλη τοῦ τείχους εἶχεν εὐρεθῇ ὅχι εἰς τὸ κέντρον, ἀλλὰ εἰς τὸ νότιον ἄκρον αὐτοῦ. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1969 εἶχον ἀποκαλύψει τὸ ἐπιβλητικὸν σχέδιον αὐτῆς³. Ἡ πρόσβασις εἰς τὴν πύλην ἦτο δυνατὴ δι' εὐρείας ἀτραποῦ ὑποστηριζομένης ὑπὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου ἀναγκαίου λόγῳ τῆς ἀποκρήνου κλιτύος. Ἡ εἰκὼν τοῦ πίν. 231α δεικνύει ἄποψιν δύο ἀναλημματικῶν τοίχων ἐξ Ἀνατολῶν. Οἱ δύο τοῖχοι ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν πραγματικότητα εἰς δύο φάσεις τῆς ἀτραποῦ καὶ εἰς τὴν ἀλλαγὴν κατευθύνσεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς χαμηλοτέρας (παλαιοτέρας) εἰς τὴν ὑψηλοτέραν (νεωτέραν). Πρὸ τῆς πύλης ὑπάρχει ὀρθογώνιος περίπου περιοχὴ μεταξὺ τῆς φάραγγος πρὸς Νότον καὶ τοῦ τείχους πρὸς Βορρᾶν, τὸ ὁποῖον σχηματίζει προμαχῶνα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο διὰ τῆς πρὸς Δυσμᾶς ὑποχωρήσεως αὐτοῦ κατὰ γωνίαν περίπου 90° (εἰκ. 2). Ἡ πύλη εὐρίσκεται εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ὀρθογωνίου περιοχῆς, τὸ δὲ προεξέχον τμήμα τοίχου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς πύλης, εἶναι νεωτέρα προσθήκη, ἀντιτείχισμα σκοπὸν ἔχον τὴν ὑποστήριξιν τοῦ προμαχῶνος καὶ κτισθὲν ἴσως κατὰ τὸν βον π.Χ. αἰ., ὅτε ᾠκοδομήθη ὁ ναός. Ἡ γνώμη αὕτη στηρίζεται τόσον εἰς τὰ στρωματογραφικὰ δεδομένα, ὅσον καὶ εἰς τὴν ὁμοιότητα τῆς τοιχοποιίας τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἀντιτείχισματος. Ὁ πίν. 231β δεικνύει ἄποψιν τῆς ὀρθογωνίου περιοχῆς πρὸ τῆς πύλης: πρὸς τὰ ἀριστερὰ φαίνεται τὸ ἀντιτείχισμα, ὅπερ εἶναι ἐκτισμένον ἐκ λεπτῶν πλακῶν σχίστου· πρὸς τὰ δεξιὰ φαίνεται ἡ ὀρθὴ γωνία (εἰκ. 2) καὶ ὁ προμαχῶν, ὅστις σχηματίζεται λόγῳ τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ τείχους πρὸς Δυσμᾶς.

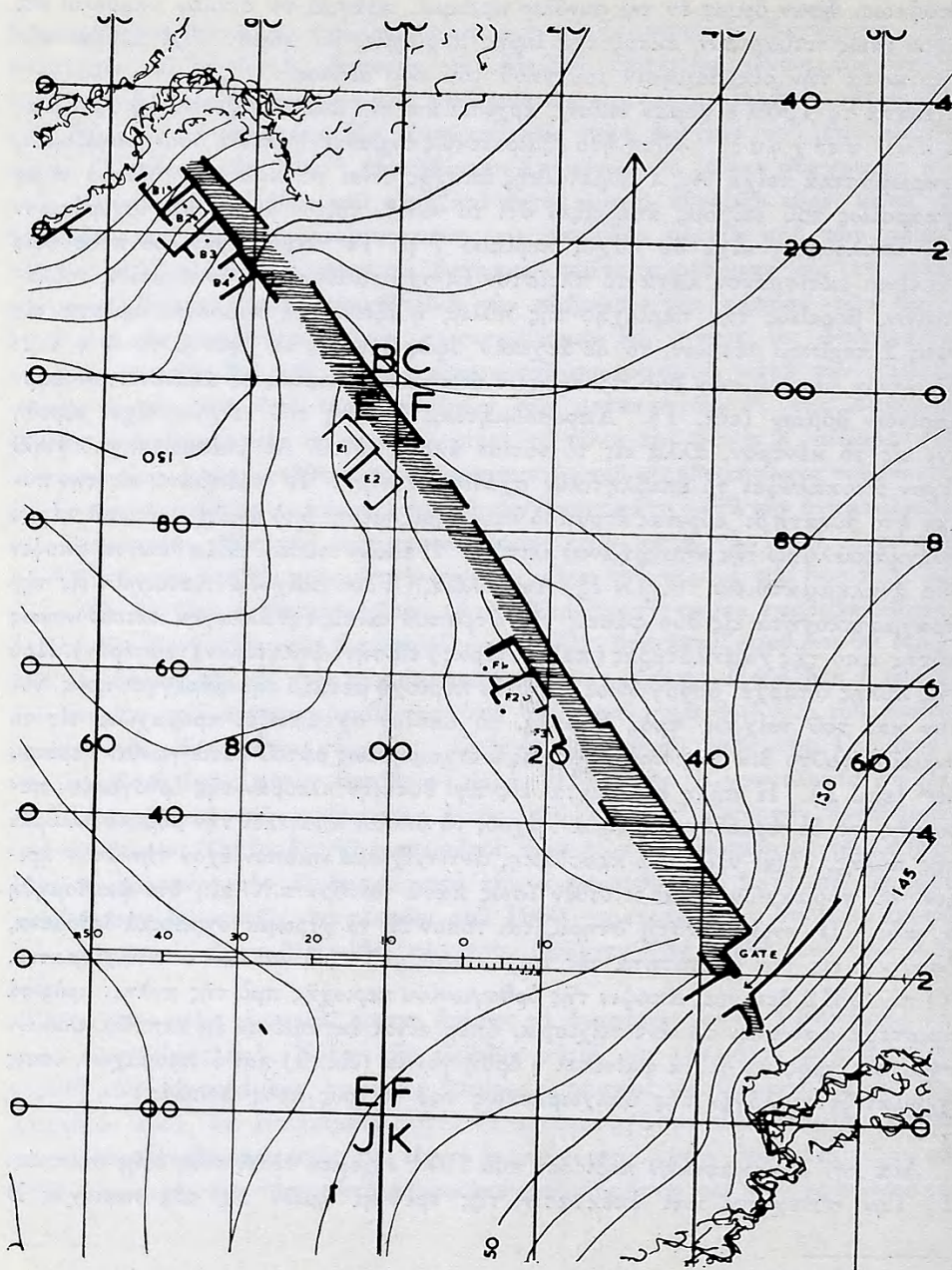
Διὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1971 εἶχομεν θέσει τοὺς ἐξῆς σκοποὺς:

1) Τὴν συνέχισιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἐρεῦνης ἡμῶν εἰς τὰς περιοχὰς D

1. ΠΑΕ 1969, σ. 137, πίν. 148γ.

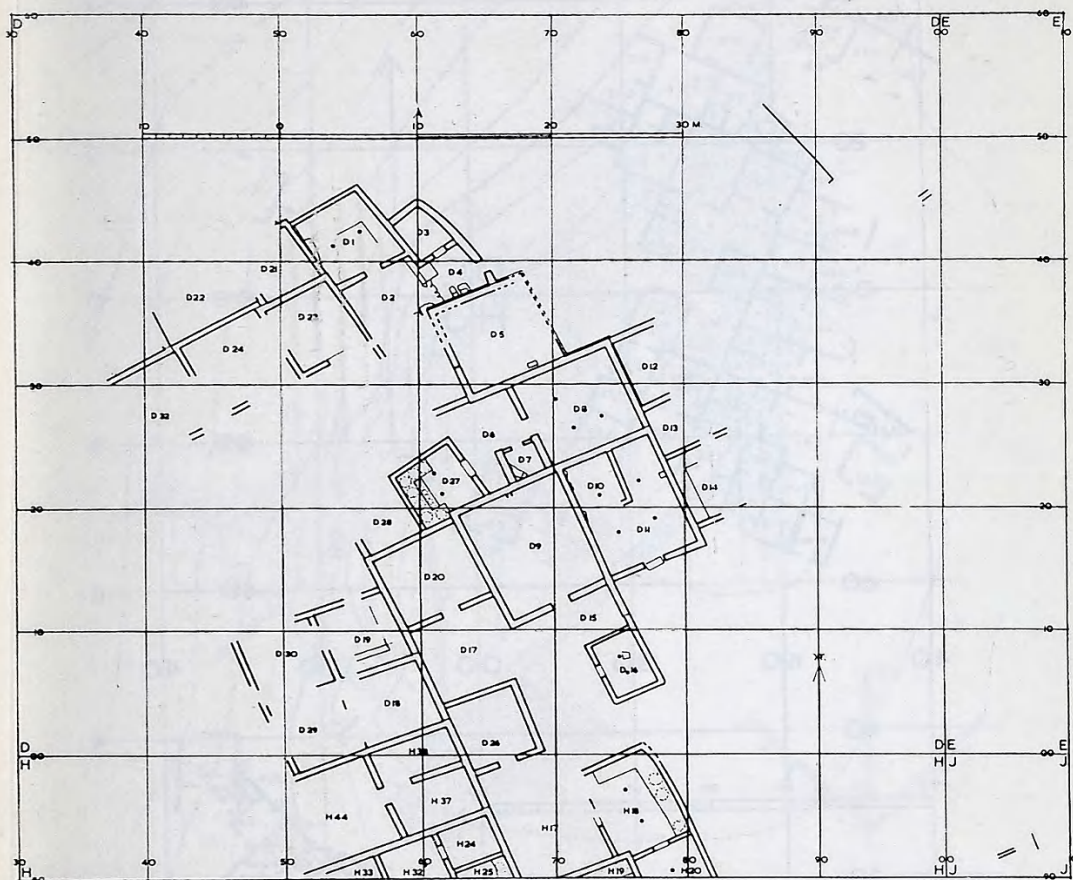
2. ΠΑΕ 1969, σ. 136, εἰκ. 1.

3. ΠΑΕ 1969, σ. 136, εἰκ. 1 καὶ 3.

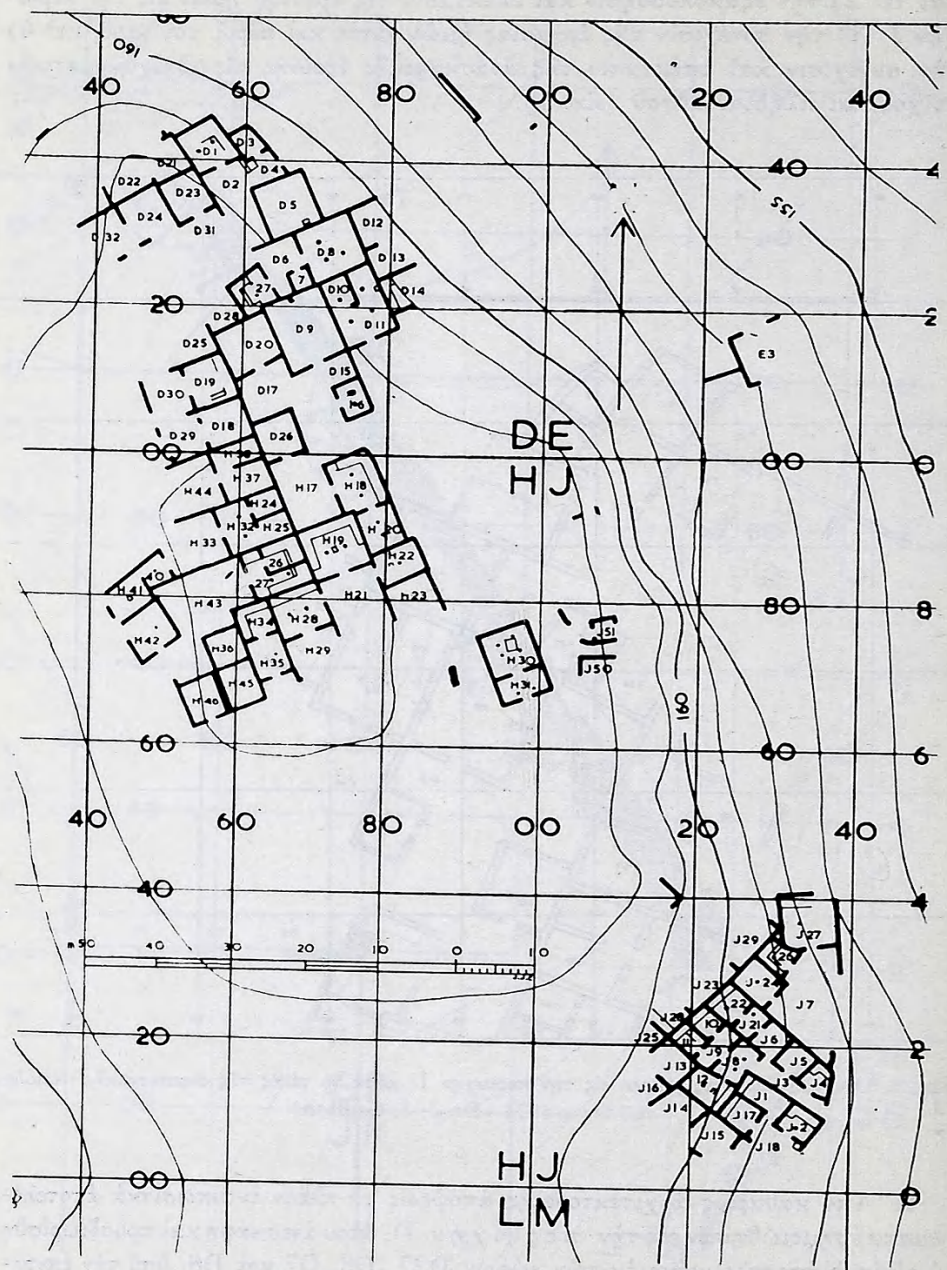
Εἰκ. 2. Τὸ τεῖχος μετὰ τῆς πύλης καὶ τῶν δωματίων τῶν εὐρεθέντων πλησίον αὐτοῦ
(Dr. J. J. Coulton).

καὶ Η· 2) τὴν ἐξακολούθησιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἐρεῦνης ἡμῶν εἰς τὴν περιοχὴν J· 3) τὴν συνέχισιν τῆς ἐργασίας ἡμῶν ἐντὸς καὶ πέραν τοῦ ναοῦ, καὶ 4) τὴν συνέχισιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης εἰς τὸ ὀχυρωματικὸν τεῖχος καὶ πλησίον αὐτοῦ (εἰκ. 1).

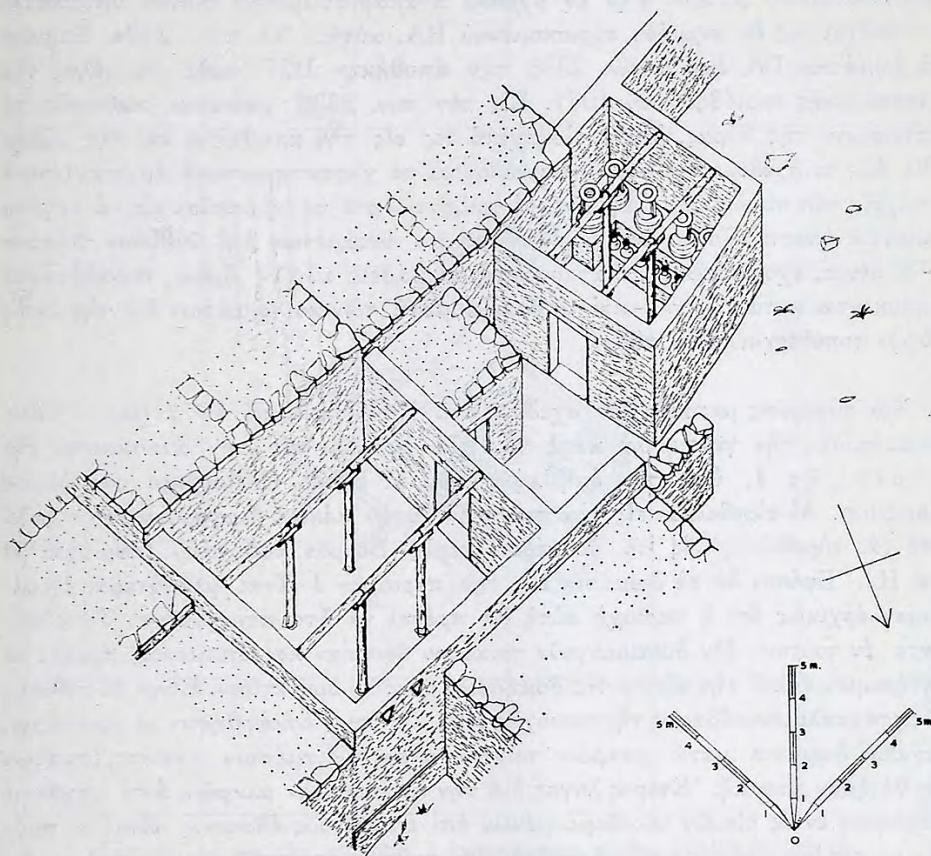
Εἰκ. 3. Οἱ ἀνασκαφέντες χώροι εἰς τὴν περιοχὴν D κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ ἔτους 1971 (Dr. J. J. Coulton).

1. Ἀπὸ καθαρῶς ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως τὰ πλέον ἐντυπωσιακὰ ἀποτελέσματα ἐσημειώθησαν εἰς τὴν περιοχὴν D, ὅπου ἀνεσκάφη καὶ προσδιωρίσθη ἡ οἰκία ἡ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν χώρων D27, D6, D7 καὶ D8, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ κ. David Frankel καὶ τῆς δ. Christine Eslick (εἰκ. 3, 4, πίν. 232). Ἡ σύγκρισις τῶν σχεδίων τῶν κτισμάτων τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου

Εικ. 4. Οἱ ἀνασκαφέντες εἰς τὰς περιοχὰς D καὶ H χώροι κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ ἔτους 1971 (Dr. J. J. Coulton).

κατὰ τὸ τέλος τῶν ἀνασκαφικῶν περιόδων τῶν ἐτῶν 1969¹ καὶ 1971 (εἰκ. 1, 3) θὰ βοηθήσῃ τὸν ἀναγνώστην νὰ σχηματίσῃ μίαν ἰδέαν τῆς γενομένης εἰς τὸ διάστημα τοῦτο προόδου. Εἰς τὸ σχέδιο τοῦ 1969 ἡ σχέσις μεταξύ τῶν χώρων D6, D7 καὶ D8² δὲν εἶναι εὐκρινής· εἰς τὰ σχέδια τοῦ 1971 ὅμως, κατόπιν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου D27, διακρίνει τις

Εἰκ. 5. Ἀναπαράστασις τῆς οἰκίας D27, D6, D7, D8 (Dr. J. J. Coulton).

οἰκίαν ἀποτελουμένην ἐκ δωματίου καθημερινῆς χρήσεως πρὸς Ἀνατολάς (D8), ἐξ αὐλῆς εἰς τὸ μέσον (D6) μετὰ μικροῦ χώρου χρησιμοποιουμένου ἴσως διὰ τὰ ζῶα (D7) καὶ ἐξ ἀποθήκης πρὸς Δυσμὰς (D27). Ἡ χρῆσις τοῦ χώρου D27 ὡς ἀποθήκης εἶναι ἀπολύτως βεβαία λόγῳ τῶν θρανίων,

1. Ἔργον 1969, σ. 133, εἰκ. 163.

2. ΠΑΕ 1969, σ. 136, εἰκ. 1.

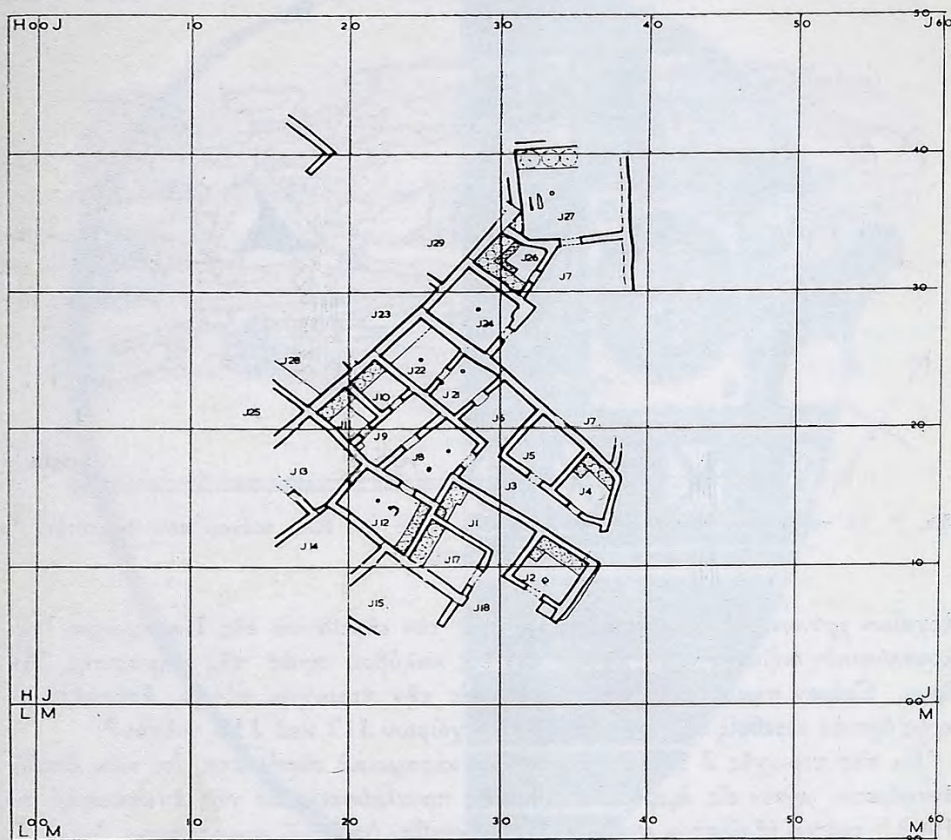
τὰ ὅποια εὐρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ. Τὰ θρανία εἶναι ἐκτισμένα εἰς σχῆμα Π, ἔχουν δὲ εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν αὐτῶν κοιλώματα διὰ τὴν τοποθέτησιν πύλων. Τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 5 δεικνύει ἀναπαράστασιν τῆς οἰκίας, ὡς θὰ ἦτο αὕτη κατὰ τὸν 8ον π.Χ. αἰ. πρὸ τῆς καταστροφῆς αὐτῆς. Ἡ εἰς τὸ σχέδιον ἀπουσία τῆς στέγης τῶν δωματίων καθιστᾷ δυνατὴν τὴν θέαν τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῶν. Τὴν ἐν σχεδίῳ ἀναπαριστωμένην οἰκίαν ὑποτίθεται ὅτι θεᾶται τις ἐκ σημείου εὐρισκομένου ΒΑ. αὐτῆς. Ὁ πίν. 233α δεικνύει τὸ δωμάτιον D8, ἐνῶ ὁ πίν. 233β τὴν ἀποθήκην D27 πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ 1971. Εἰς τὸν πίν. 233β φαίνεται καθαρῶς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας, δι' ἧς εἰσῆρχετο τις εἰς τὴν ἀποθήκην ἐκ τῆς αὐλῆς D6. Εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 5 διακρίνονται τὰ χαρακτηριστικὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα τῶν οἰκιῶν τῆς Ζαγοράς: αἱ ὀριζόντιοι στέγαι, αἱ ὅποια εἰς τὰ μεγάλα δωμάτια ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ ξυλίνων κίωνων ἱσταμένων ἐπὶ λιθίνων βάσεων — οἱ κίονες ἔχουν βεβαίως καταστραφῇ, αἱ βάσεις αὐτῶν, ὅμως, συνηθέστατα εὐρίσκονται κατὰ χώραν — καὶ τὰ θρανία μετὰ τῶν κοιλωμάτων διὰ τὴν ἐντὸς αὐτῶν τοποθέτησιν τῶν πύλων.

2. Νέα σύγκρισις μετὰ τῶν σχεδίων τοῦ 1969¹ καὶ τοῦ 1971 (εἰκ. 1) δεικνύει ἐπίσης τὴν γενομένην κατὰ τὸ 1971 πρόοδον εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς περιοχῆς J, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν κ. Peter Callaghan καὶ Merle Langdon. Αἱ εὐρεθεῖσαι εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν οἰκίαι διαφέρουν κατὰ πολὺ ἀπὸ τὰς εὐρεθείσας εἰς τὸ ὁροπέδιον πρὸς Βορρᾶν τοῦ ναοῦ (περιοχαὶ D καὶ H). Ἐφόσον δὲ τὰ δωμάτια εἰς τὴν περιοχὴν J εἶναι μικρότερα, ἐνομίσαμεν ἀρχικῶς ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη θὰ πρέπει νὰ ἦτο πτωχοτέρα. Τὰ εὐρήματα, ἐν τούτοις, δὲν δικαιολογοῦν τοιαύτην θεωρίαν καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἄλλου τὴν αἰτίαν τῆς δομήσεως μικρῶν δωματίων. Εἶναι δὲ πιθανὸν αὕτη τὸ κεκλιμένον ἔδαφος τῆς περιοχῆς ἐνθα, ὡς ἴσως ἐσκέφθησαν οἱ οἰκοδόμοι, μεγάλα δωμάτια μετὰ μακρῶν τοίχων ἄνευ ἐνδιαμέσων ἀντικειχισμάτων δὲν θὰ ἦσαν ἀσφαλῆ. Ἄλλος λόγος διὰ τὴν κατασκευὴν μικρῶν ἀντὶ μεγάλων δωματίων ἐντὸς οἰκιῶν οἰκοδομουμένων ἐπὶ ἐπικλινούσιν ἐδάφους εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἰσοπεδώσεως τῶν δαπέδων, ἵνα ταῦτα καταστοῦν, κατὰ τὸ δυνατόν, ὀριζόντια. Ἡ ἰσοπέδωσις ὅμως τῶν δαπέδων εἰς τὴν περιοχὴν J ἐντὸς μεγάλων δωματίων θὰ ἦτο πολὺ δύσκολος, ἐπειδὴ, συνήθως, ὁ βράχος προεξέχει εἰς τὸ ΒΔ. Ἡμισυ ἐκάστου δωματίου κατὰ τρόπον καθιστῶντα ἀναγκαίαν τὴν συμπίεσιν μεγάλων ποσοτήτων χώματος εἰς τὸ ΝΑ. ἡμισυ αὐτῶν.

Αἱ οἰκίαι τῆς περιοχῆς J θὰ ἐξετασθῶσι λεπτομερῶς ἀλλοχού· ἀρκεῖ ἐδῶ νὰ ἀναφερθῇ ὅτι ἐκ τῶν δεδομένων (εἰκ. 6) φαίνεται ὅτι οἱ χώροι J4, J5, J6, J21, J22, J8, J9, J10, J11 καὶ J12, εἰς τοὺς ὁποίους ἡδύνατό τις νὰ εἰσέλθῃ ἐκ

1. Ἔργον 1969, σ. 133, εἰκ. 163.

τοῦ διαδρόμου J3, ἀπετέλουν μίαν καὶ μόνην οἰκίαν, ὅτι ὁ διάδρομος J3, διὰ τοῦ ὁποίου εἰσήρχετό τις εἰς αὐτήν, ἦτο ἐστεγασμένος καὶ ὅτι ὁ χώρος J6 ἦτο ὑπαίθριος αὐλή. Ἄλλην οἰκίαν εἰς τὴν περιοχὴν J ἀπετέλουν οἱ χώροι J2, J1, J17 καὶ J15, εἰς τοὺς ὁποίους ἡδύνατό τις νὰ εἰσέλθῃ ἐκ τῆς αὐλῆς J18, τρίτην

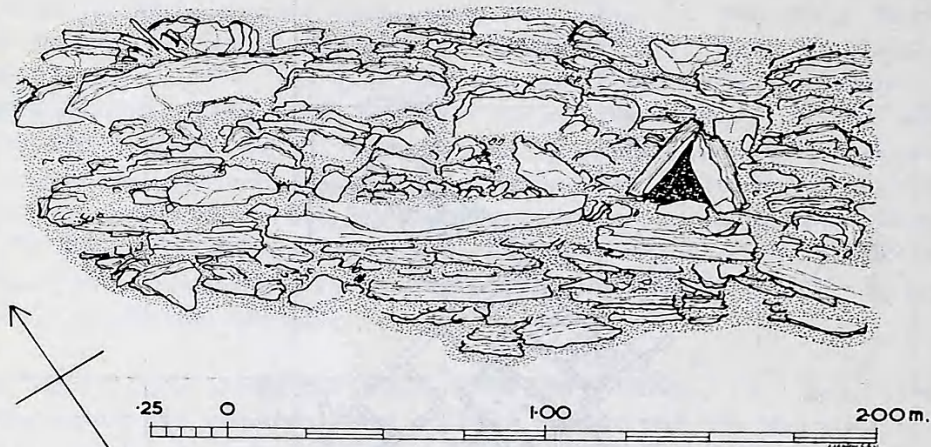

Εἰκ. 6. Αἱ εἰς τὴν περιοχὴν J ἀνασκαφεῖσαι οἰκίαι (Colin Williams).

δὲ αὐτοτελεῖ οἰκίαν ἀπετέλουν οἱ χώροι J24, J26 καὶ J27, οἱ ὅποιοι ἦσαν προσιτοὶ ἐκ τῆς ὑπαίθριου αὐλῆς J7.

Ἐντὸς τοῦ χώρου J1 εὗρέθη ὁλόκληρος ὁ ΒΑ. αὐτοῦ τοῖχος, ὅστις εἶχε κρημνισθῇ ὡς «τράπουλα» παιγνιοχάρτων, διετηρεῖτο δὲ εἰς ὕψος ὑπερβαῖνον τὰ δύο μέτρα (πίν. 234α). Ὁ τοῖχος αὐτὸς μᾶς ἐπέτρεψε νὰ ὑπολογίσωμεν τὸ ὕψος τοῦλάχιστον ἑνὸς δωματίου τοῦ συνοικισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἀναμφισβητῶς ὑπερέβαινε τὰ δύο μέτρα. Ἐτι σπουδαιότερον, ἐντὸς τοῦ κρημνισθέντος τοῖχου διετηρεῖτο παράθυρον τριγωνικοῦ σχήματος, σχηματιζόμενον διὰ τῆς καταλλή-

λου τοποθετήσεως τριῶν πλακῶν σχίστου (εἰκ. 7). Τὸ παράθυρον τοῦτο εὐρίσκετο μεταξύ δύο ὀριζοντίων σειρῶν κατὰ τι μεγαλυτέρων πλακῶν, δυνατὸν δὲ νὰ ὑπῆρχον ἀρχικῶς εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος τοῦ τοίχου καὶ ἄλλα παράθυρα. Ἡ ταῦτις τοῦ τριγωνικοῦ κενοῦ ὡς παραθύρου δὲν ἀμφισβητεῖται, ἀφοῦ ἡ ὑπαρξίς παραθύρων τοιοῦτου σχήματος διεπιστώθη καὶ εἰς ἄλλα κτήρια τῶν

Εἰκ. 7. Τὸ τριγωνικὸν παράθυρον τὸ διασωθὲν ἐντὸς τοῦ ΒΑ. τοίχου τοῦ δωματίου J1 (Colin Williams).

ἀρχαίων χρόνων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸν εὐρεθέντα εἰς Περachώραν¹ μικροσκοπικὸν πῆλινον ναόν, καθὼς καὶ εἰς καλύβας τινὰς τῆς σημερινῆς Ἀνδρου. Ἐτέραν σημαντικὴν ἀποκάλυψιν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν, ἀποτελεῖ μικρὸς ὀχετὸς εὐρεθεὶς εἰς τὸν μεταξὺ τῶν χώρων J12 καὶ J13 τοῖχον².

Ἐκ τῆς περιοχῆς J ἔχομεν σημαντικὰ κεραμεικὰ εὐρήματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρεται μόνον εἰς ἀμφορεὺς εὐβοϊκῆς προελεύσεως ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1969³. τοῦτου ἐξάαιρετον σχέδιον, φιλοτεχνηθὲν ὑπὸ τοῦ συνεργάτου Δρ. J. R. Green, δημοσιεύεται ἐνταῦθα (εἰκ. 8).

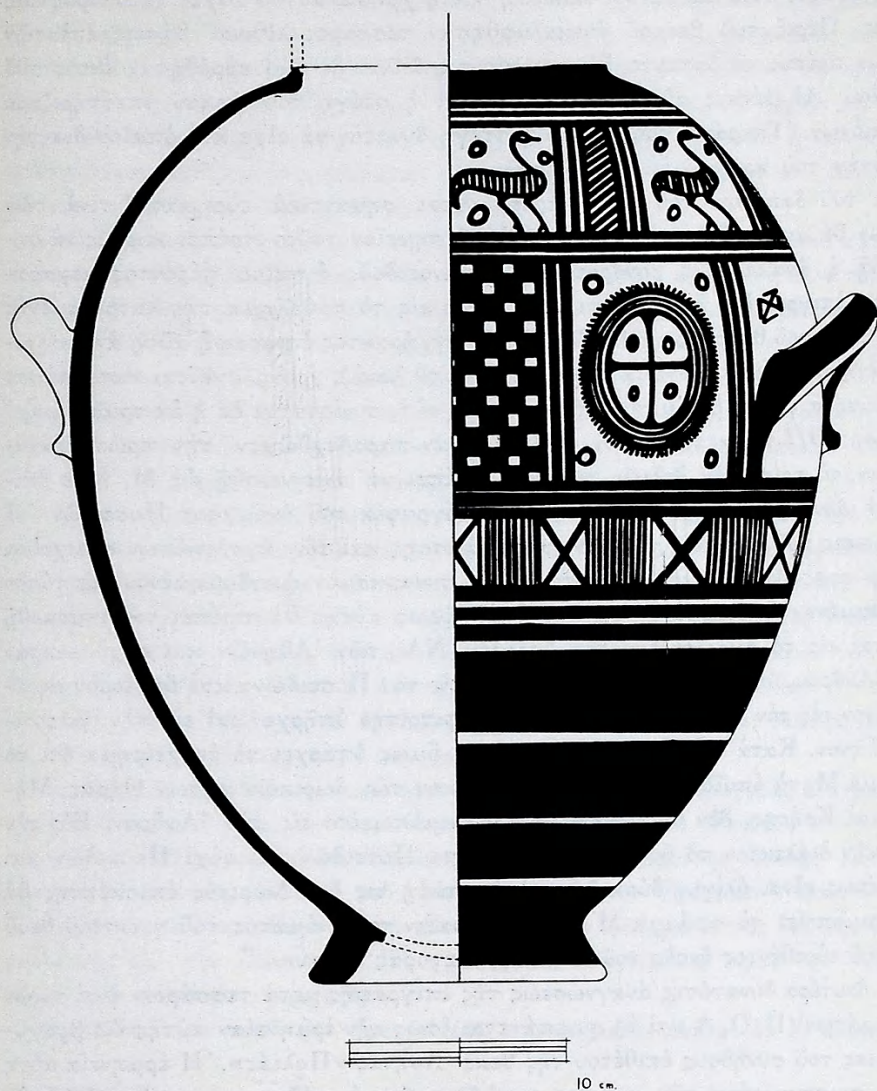
3. Εἰς τὸν ν α ό ν (εἰκ. 1 - 3) ἡ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κυρίου John Wade ἀνασκαφὴ τοῦ 1971 ἐπεβεβαίωσε τὰς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1969 ἐνδείξεις: ὅτι δηλαδὴ τὸ μέχρι σήμερον διατηρούμενον οἰκοδόμημα ἦτο νεώτερον τοῦ συνοικισμοῦ, ὅτι ἐκτίσθη περὶ τὰ μέσα τοῦ βου π.Χ. αἰ. καὶ ὅτι εἰς τὸν χώρον

1. H. Payne, Perachora I, σ. 42 κέ.

2. Ἄλλος ὀχετὸς εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἀνευρέθη κατὰ τὸ 1969 εἰς τὸν τοῖχον μεταξὺ τῶν χώρων J2 καὶ J3 (Ἔργον 1969, σ. 138, εἰκ. 168).

3. Ἔργον 1969, σ. 137, εἰκ. 167.

αὐτὸν τῆς πόλεως προὔπῃρχεν ἱερόν, μᾶλλον ὑπαίθριον, τῆς Γεωμετρικῆς ἐπο-
χῆς, εἰς τὴν ὁποίαν προφανῶς ἀνάγεται καὶ ὁ βωμός. Ἐν τριγωνικὸν μαρμά-

Εἰκ. 8. Ἀναπαράστασις τοῦ εὐρεθέντος ἐντὸς τοῦ δωματίου J5 κατὰ τὸ 1969
εὐβοϊκοῦ ἀμοφορέως (Dr. J. R. Green).

ρινον τεμάχιον εὐρεθὲν πλησίον τοῦ βωμοῦ καὶ ΝΑ. αὐτοῦ (πίν. 234β), ἀπεδεί-
χθη ὅτι ἦτο νεώτερον· τὸ τεμάχιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν σημειοῦται εἰς τὰ ἐδῶ δη-

μοσιευόμενα σχέδια, χρονολογεῖται ἴσως ἀπὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., εἶναι δὲ προφανῶς σύγχρονον πρὸς τὸν ναόν. Ἐπειδὴ δὲ εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ σηκοῦ ἀρκεταὶ ποσό- τητες ὀστῶν, δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ χρῆσις αὐτοῦ ἐσχετίζετο πρὸς τὰς θυσίας. Πέριξ τοῦ βωμοῦ ἀνεκαλύφθησαν τέσσαρες λίθιναι βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἴσταντο ξύλινοι κίονες, ἄλλαι δὲ δύο εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ προναοῦ. Αἱ βάσεις αὗται ὑποδηλοῦν ὅτι ἡ στέγη τοῦ σηκοῦ ὑπεστηρίζετο ὑπὸ κίωνων. Ὑπεράνω τοῦ βωμοῦ ἡ στέγη δυνατόν νὰ εἶχε καὶ ὀπαῖον διὰ τὴν διαφυγὴν τοῦ καπνοῦ ἐκ τῶν θυσιῶν.

Ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ προέρχονται σημαντικὰ εὐρήματα, τινὰ τῶν ὁποίων θὰ ἀναφερθῶσι κατωτέρω. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει κυρίως νὰ σημειωθῇ ἡ ἀνακάλυψις χονδροειδοῦς λεκανοειδοῦς ἀγγείου φέροντος κεχαραγμένην ἐπιγραφὴν, ἥτις ρίπτει ἴσως φῶς εἰς τὸ πρόβλημα τῆς λατρευομένης ἐντὸς τοῦ ναοῦ θεότητος (πίν. 235α). Ἡ ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναγιγνωσκόμενη ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά (ἐπὶ τὰ λαῖα), χρονολογεῖται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.¹, συνίσταται δὲ ἡ ἐκ τριῶν γραμμάτων ΛΟΠ ἢ ἐκ τεσσάρων, ΛΙΟΠ. Ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν, τὸ τρίτον ἐκ δεξιῶν γράμμα πρὸς τὰ ἀριστερά ὡς Μ, ἡ δὲ ἐπιγραφὴ δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς συντομογραφία τοῦ ὀνόματος Ποσειδῶν. Ἡ ἀφιέρωσις τοῦ ναοῦ εἰς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἀχαλινώτων στοιχείων τῆς φύσεως θὰ ἦτο καταλληλοτάτη εἰς συνοικισμὸν ὠκοδομημένον εἰς τόσον ἐκτεθειμένην τοποθεσίαν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Σουνίου, ΝΑ. τῶν Ἀθηνῶν καὶ οὐχὶ μακρὰν τῆς Ἀνδρου, ὑπάρχει ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ ὅτι ἱερὸν ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὴν Ἀμφιτρίτην ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν γειτονικὴν Τήνον. Κατὰ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῆς ὅμως ὑπάρχει τὸ ἐπιχείρημα ὅτι τὸ γράμμα Μ, τὸ ὁποῖον εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν δωρικῶν νήσων Θήρας, Μήλου καὶ Κρήτης, δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὴν Ἀνδρον. Εἰς τὴν δωρικὴν διάλεκτον τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ ἦτο Ποτειδῶν καὶ οὐχὶ Ποσειδῶν καὶ ἐπομένως εἶναι ὀλίγον δύσκολον νὰ πιστέψῃ τις ὅτι Δωριεὺς ἐπισκέπτῃς θὰ ἐχρησιμοποιεῖ τὸ γράμμα Μ εἰς τὴν χάραξιν τοῦ ὀνόματος τοῦ γνωστοῦ θεοῦ ἐπὶ τοῦ εὐρεθέντος ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ζαγοράς ἀγγείου.

Ἡ δευτέρα δυνατότης ἀναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ τεσσάρων ἀντὶ τριῶν γραμμάτων (Π, Ο, Λ καὶ Ι) συνεπάγεται ἴσως τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς ὡς βραχυγραφίας τοῦ συνήθους ἐπιθέτου τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς «Πολιάς». Ἡ ἐρμηνεία αὕτη εἶναι πειστικωτέρα τῆς πρώτης παρ' ὅλον ὅτι ἡ κάθετη γραμμὴ τοῦ λάμδα μετατρέπεται συνήθως εἰς λοξὴν πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, τάσις ἥτις δὲν παρατηρεῖται εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην. Ἡ ἀφιέρωσις τοῦ ναοῦ

1. Ἡ ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά γραφὴ κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα εἶναι ἀσυνήθης.

τῆς Ζαγοράς εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ἐνισχύεται ἴσως ἐκ τῆς εὐρέσεως πρὸ τοῦ ναοῦ ὁστεῖνης σφραγιῖδος μετὰ παραστάσεως εἰς τὴν ἄνω αὐτῆς ἐπιφάνειαν ἀναγλύφου γυναικείας μορφῆς (προφανῶς τῆς θεᾶς), καθὼς καὶ βραχίονος ἀγάλματος ἀρχαϊκῆς κόρης¹. Ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς ἐπιγραφῆς ὡς βραχυγραφίας τοῦ ἐπιθέτου «Πολιάς» γεννᾶται τὸ ἐρώτημα ἐὰν ὁ ἀναθέτης ἐσκόπευε νὰ γράψῃ τὸ ὄνομα εἰς τὴν γενικήν (Πολιάδος) ἢ τὴν δοτικήν (Πολιάδι). Ὅριστικὴ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν δύναται νὰ δοθῇ παρ' ὅλον ὅτι ἡ γενικὴ εἶναι πιθανωτέρα διότι χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς ἑτέραν ἐγχάρακτον ἐπιγραφὴν ἐπὶ ἀγγείου εὐρεθέντος ἐπίσης ἐντὸς τοῦ ναοῦ.

Τοῦ δευτέρου ἐνεπιγράφου ἀγγείου, τοῦ εὐρεθέντος ἐντὸς τοῦ ναοῦ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1971, διατηρεῖται καλῶς ἡ βάσις μόνον καὶ ὀλίγα ἄλλα τεμάχια. Πρόκειται περὶ ἀττικοῦ μελαμβανοῦς ἀγγείου σχήματος ἀβεβαίου πρὸς τὸ παρόν. Ἡ σπουδαιότης τοῦ ἀγγείου ὁφείλεται εἰς τὴν ἐγχάρακτον ἐπιγραφὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἥρωος Ἡρακλέους εἰς τὴν γενικήν *ΗΡΑΚΛΕΟΣ* ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας τῆς βάσεως αὐτοῦ (πίν. 235β). Ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5ου αἰ., πιθανώτατα δὲ εἰς τὴν περίοδον μετὰ 425 καὶ 400 π.Χ. Ἡ ἐγχάραξις τῶν γραμμάτων εἶναι ἐπιμελής, ἡ ἰωνικὴ δὲ χρῆσις τοῦ Η καὶ τῆς ψιλώσεως ὀρθοτάτη. Τὰ κακῶς κεχαραγμένα σημεῖα πρὸ τοῦ Η εἶναι δυσερμηνεύτα καὶ προφανῶς ἐγράφησαν ὑπὸ χειρὸς διαφορετικῆς ἀπὸ τὴν χαράξασαν τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος. Ἐὰν τὸ ἀναφερόμενον ὄνομα ἦτο διαφορετικόν, θὰ ἤδυνάμεθα ἴσως νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἐπιγραφὴν ὡς ὑποδηλοῦσαν τὸν κάτοχον τοῦ ἀγγείου, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ κυπέλλου τοῦ Φειδίου, τοῦ εὐρεθέντος εἰς τὸ ἐργαστήριον τούτου, εἰς τὴν Ὀλυμπίαν. Τὸ ὄνομα Ἡρακλῆς ὅμως πρέπει νὰ ἀναφέρεται, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, μᾶλλον εἰς τὸν γνωστὸν ἥρωα, παρὰ εἰς κοινὸν θνητόν.

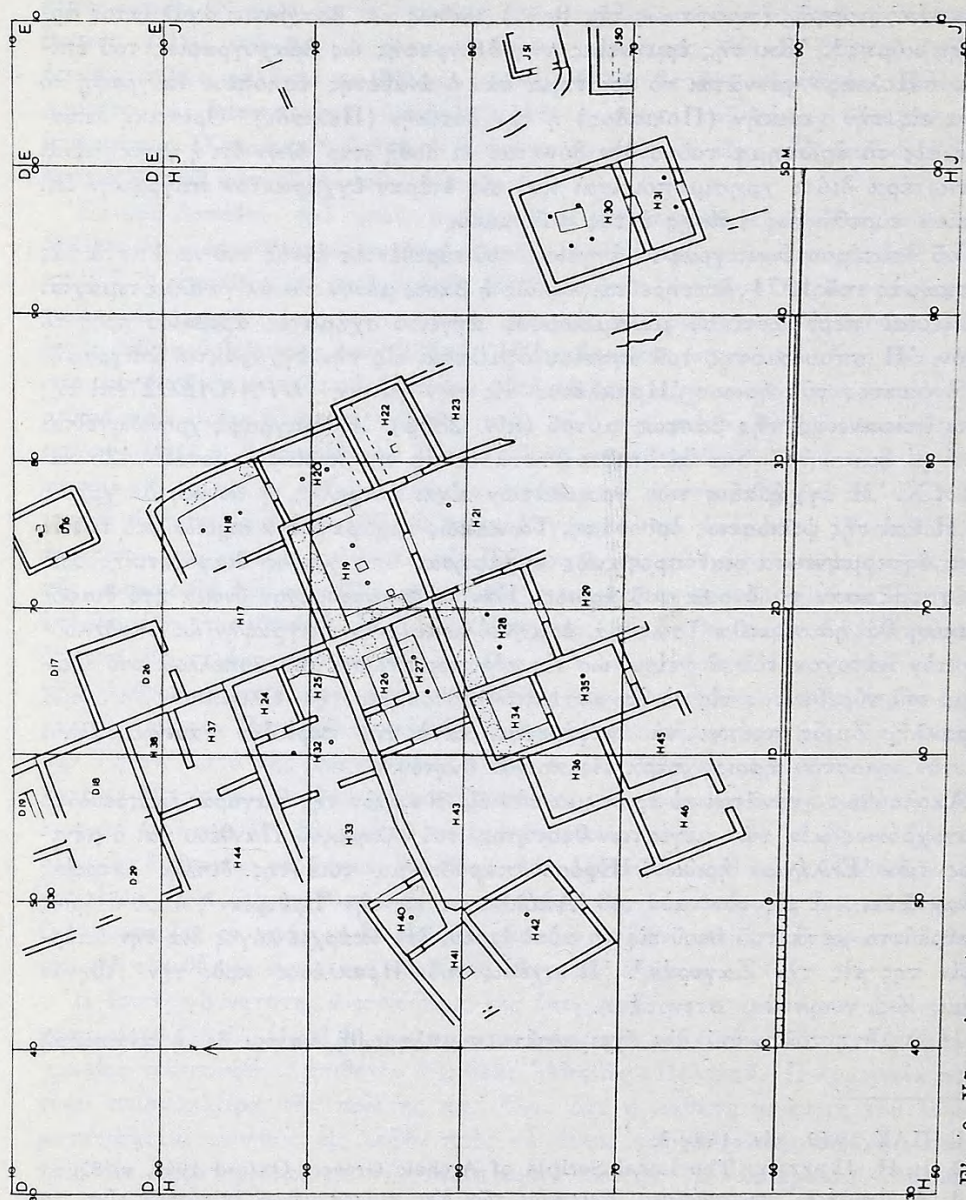
Ἀκολούθως γεννᾶται τὸ ἐρώτημα ἐὰν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ζαγοράς ἐλατρεύοντο ταυτοχρόνως μία τῶν μεγίστων θεοτήτων τοῦ ἑλληνικοῦ Πανθέου καὶ ὁ μέγιστος τῶν Ἑλλήνων ἡρώων. Ἐφόσον παράδειγμα τοιαύτης διπλῆς λατρείας συναντᾶται καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὴν Ἐρέτριαν², ὅπου ὁ ἥρωος ἐλατρεύετο μετὰ τοῦ θεοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ἱερόν, δὲν ὑπάρχει λόγος διὰ τὴν ἀπόρριψίν της εἰς τὴν Ζαγοράν³. Ἡ σχέσις τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν εἶναι, ὡς γνωστόν, στενοτάτη.

Ἡ μελέτη τοῦ ναοῦ δὲν ἔχει εἰσέτι συμπληρωθῇ, καίτοι δὲ ἡ ἀνασκαφὴ

1. ΠΑΕ 1969, πίν. 148γ-δ.

2. L. H. JEFFERY, *The Local Scripts of Archaic Greece*, Oxford 1961, σ. 85.

3. Αἱ ἀνωτέρω προτεινόμεναι ἐρμηνεῖαι τῶν δύο κεχαραγμένων ἐπιγραφῶν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα πολυτίμων δι' ἐμὲ συζητήσεων καὶ ἀλληλογραφίας μετὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Homer Thompson, τοῦ Δρ. J. R. Green καὶ τῆς δ. L. H. Jeffery, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλω βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην.

Εἰκ. 9. Χῶροι ἀνασκαφέντες εἰς τὰς περιογὰς Η καὶ Ι, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ναοῦ καὶ τῶν πλησίον κτηρίων αὐτοῦ (Dr. J. J. Coulton).

ἐντὸς αὐτοῦ ἐπεξετάθη εἰς βάθος μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὁ βωμὸς δὲν ἔχει εἰσέτι ἐρευνηθῇ. Ἐξ ἄλλου διὰ τὴν ἀκριβεστέραν ταύτισιν τῆς περιοχῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς εἶναι ἀναγκαία ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς πέραν τοῦ ναοῦ, ἥτις ἤρχισε τὸ 1971 με ἀποτέλεσμα τὴν μερικὴν ἀποκάλυψιν τῶν κτηρίων J50 καὶ J51 (εἰκ. 9).

4. Τελικῶς πρέπει νὰ ἀναφερθῇ συντόμως ἡ ἐργασία ἡ γενομένη κατὰ τὸ ἔτος 1971 εἰς τὸ ὀχυρωματικὸν τεῖχος καὶ εἰδικῶς εἰς τὴν πύλην, ὅπου συνεχίσθη ἡ κατὰ τὸ 1969 ἀρξαμένη ἐρευνα. Κατὰ τὸ 1971 ἡ ἐρευνα ἡμῶν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ τείχους ἐπεξετάθη καὶ πλησίον τοῦ βορείου πέρατος αὐτοῦ (εἰκ. 1, 4). Ἡ ἐπιβλεψὶς τῆς ἀνασκαφῆς εἰς αὐτὰ τὰ δύο σημεῖα ἀνετέθη εἰς τὴν Δρ. Ann Birchall, βοηθουμένης ὑπὸ τῆς δ. Celia Atwill.

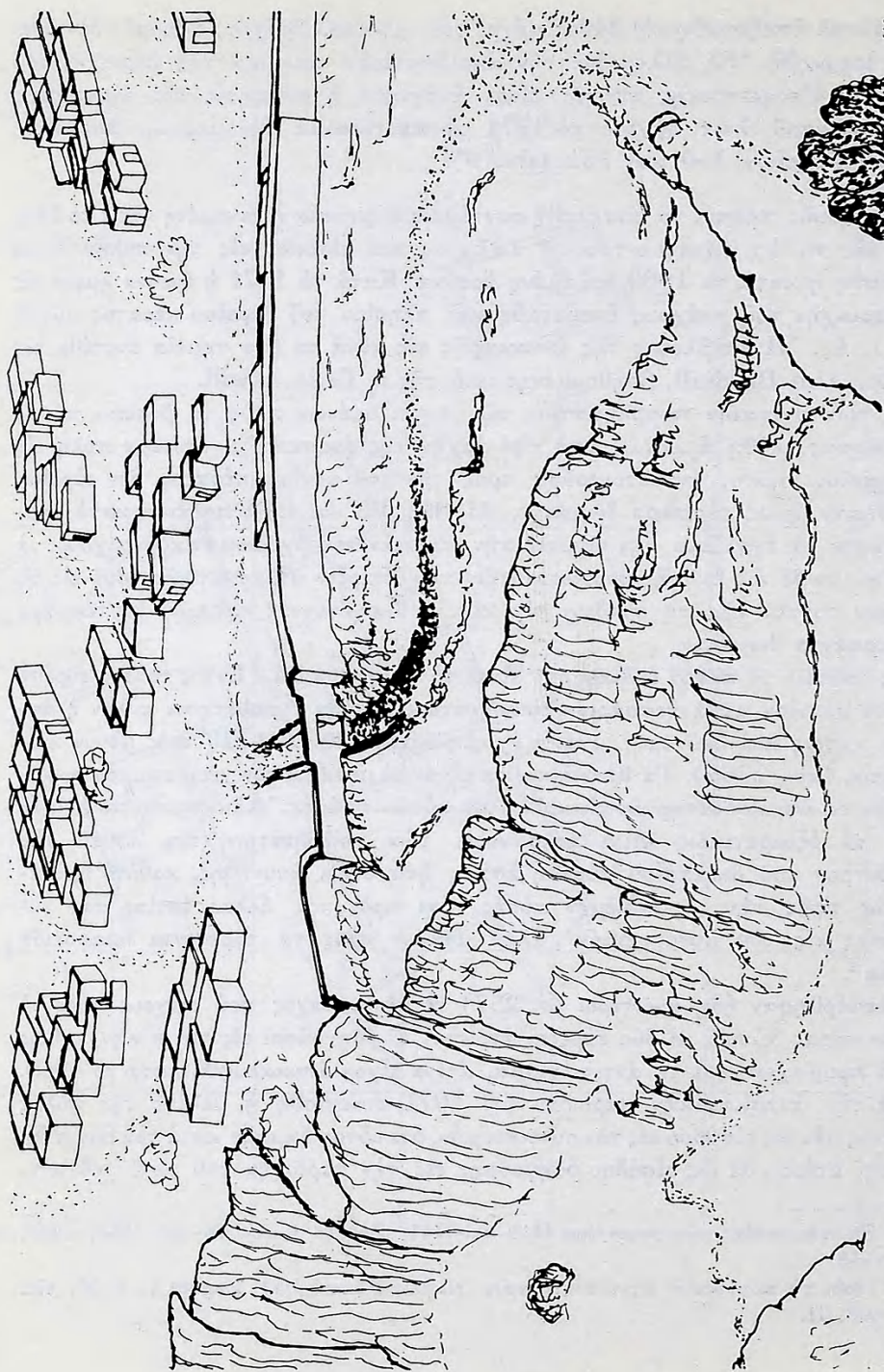
Ἐν τῶν βασικῶν προβλημάτων τῶν σχετιζομένων πρὸς τὸ βόρειον πέρας τοῦ τείχους ἐλύθη ἀμέσως, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνασκαφῆς: δευτέρα πύλη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν τοῦ νοτίου πέρατος, δὲν εὑρέθη. Εὑρέθησαν ὅμως τέσσαρα δωμάτια, B1, B2, B3 καὶ B4 κτισθέντα κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ ἐγγίξουν τὴν ἐσωτερικὴν παρεῖαν τοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους, νὰ ἀποκλείουν δὲ ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν τὴν ὑπαρξίν στρατιωτικῆς ὁδοῦ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 4 διακρίνονται καθαρῶς τὰ τέσσαρα ἀνασκαφέντα δωμάτια.

Ἐκ τούτων τὸ πλέον ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ δωμάτιον B4. Ἐντὸς τούτου εὑρέθη μακρὸν θρανίον μετὰ τεσσάρων κοιλωμάτων διὰ τὴν τοποθέτησιν πίθων ἢ ἀγγείων καθὼς καὶ δεύτερον μικρόν, χαμηλότερον, θρανίον μεθ' ἐνὸς μόνου κοιλωματος (πίν. 236α). Τὰ θρανία ταῦτα εἶναι τὰ μόνα εἰς τὸν γεωμετρικὸν συνοικισμόν, τὰ ὅποια διατηροῦνται καθ' ὅλον αὐτῶν τὸ ὕψος. Ἀξιοσημείωτοι ἐπίσης εἶναι αἱ ἐξαιρετικῶς λεῖραι ἐπιφάνειαι τῶν κοιλωμάτων (πίν. 236α). Εἰς τὸ κέντρον τοῦ δωματίου εὑρέθη ἐστία, ἥτις εἶναι ἀσυνήθης, καθότι ὁμοιάζει, ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν αὐτῆς, ὅχι πρὸς τὰς ἄλλας ἐστίας τὰς εὑρεθείσας εἰς τὸν συνοικισμόν¹, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὰ εὑρεθέντα σκαφοειδῆ δοχεῖα².

Ἀνεφέρθησαν ἤδη ἀνωτέρω (σ. 257) τὸ μέγα πάχος τοῦ τείχους πρὸς τὸ νότιον πέρας αὐτοῦ, αἱ δύο εὐρεῖαι ἀτραποί, αἱ ὁδηγοῦσαι εἰς τὴν πύλην, καθὼς καὶ ὁ προμαχὼν καὶ τὸ ἀντιτείχισμα, ἅτινα εἶχον ἀποκαλυφθῇ κατὰ τὸ 1969. Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1971 συνεχίσθη ἡ μελέτη τῆς πύλης ἀφ' ἐνὸς μὲν ὡς εἰσόδου εἰς τὸν συνοικισμόν, ὅτε οὗτος ἤκμαζε κατὰ τὸν 8ον π.Χ. αἰ., ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς εἰσόδου ὁδηγούσης εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ναοῦ τοῦ κτι-

1. Βλ. τὰς ἐστίας τῶν δωματίων H19 καὶ H41, Zagora 1, εἰκ. 16 καὶ ΠΑΕ 1969, πίν. 145β.

2. Πρβ. τὰ σκαφοειδῆ ἀγγεῖα εἰς τοὺς χώρους D5 καὶ D11, Zagora 1, σ. 26, εἰκ. 11, σχέδ. II.

Εικ. 10. Ἐλευθέρα ἀναπαράστασις τοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους καὶ τοῦ συνοικισμοῦ. Ἀποψὺς ἐξ ὑποθετικοῦ σημείου εὐρισκομένου ἀνατολικῶς τοῦ τείχους καὶ εἰς ἀρχετὴν ἀπόστασιν ἐξ αὐτοῦ (Dr. J. J. Coulton).

σθέντος κατὰ τὸν 6ον π.Χ. αἰ. μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἀκρωτηρίου ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτοῦ. Εἰς τῶν σκοπῶν τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ 1971 εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο καὶ ἡ περισυλλογὴ περισσοτέρων πληροφοριῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπαρξίν δύο ἀτραπῶν, ἐν ἄλλοις λόγοις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ αἷτια τῆς κατασκευῆς τῆς ὑψηλοτέρας ἀτραποῦ, ἥτις εἶναι καὶ ἡ νεωτέρα.

Πρὸς τοῦτο ἠνοιχθὴ βαθεῖα τάφος μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. εἰς τὴν ὀρθογώνιον περιοχὴν ἀνατολικῶς τῆς πύλης καὶ πολὺ πλησίον αὐτῆς. Ἡ ἀνοιχθεῖσα τάφος ἔδειξεν ὅτι ἡ κατωτέρα ἀτραπὸς εἶχε χαλικώδη ἐπιφάνειαν καὶ πλάτος περίπου δύο καὶ ἡμίσεος μέτρων. Ἡ κατασκευὴ τῆς ὑψηλοτέρας (νεωτέρας) ἀτραποῦ φαίνεται ὅτι εἶχε καταστῇ ἀναγκαία λόγῳ τῆς καταρρεύσεως τοῦ ὑπερκειμένου προμαχώνος. Ὁ πίν. 236β δεικνύει μίαν τῶν ὁδοστρωσιῶν τῆς χαμηλοτέρας ἀτραποῦ¹ καθὼς καὶ τὴν κατωτάτην ὁδοστρωσίαν τῆς ὑψηλοτέρας ἀτραποῦ.

Πρὸ τῆς οἰκοδομήσεως τῆς παρούσης πύλης, ἥτις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἀνωτέραν ἀτραπὸν τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχεν ἀρχαιότερα πύλη τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς· ἐλπίζεται δὲ ὅτι ἡ συνέχισις τῶν ἀνασκαφῶν θὰ ἀποδείξῃ ὀριστικῶς τὴν ὑπαρξίν ταύτης.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ 1971 δὲν ὑπάρχει πλέον ἀμφιβολία ὅτι ἡ πύλη τοῦ συνοικισμοῦ εἶχε κτισθῇ εἰς τὸ νότιον πέρας τοῦ τείχους ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν γειτνίασιν πρὸς τὴν χαράδραν, δι' ἧς διήρχετο ἡ ἀτραπὸς ἡ ὁδηγοῦσα εἰς τὸν συνοικισμὸν ἐκ τοῦ κολπίσκου τοῦ Μελάγκωνα νοτίως τοῦ ἀκρωτηρίου², ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ καθαρῶς στρατηγικοὺς λόγους, οἱ ὅποιοι γίνονται σαφέστεροι ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι μόνον εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον τοῦ τείχους ἦτο δυνατὴ ἡ υπεράσπισις τῆς πύλης δι' ἑνὸς προμαχώνος πρὸς Βορρᾶν αὐτῆς.

Τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 10, τὸ ὅποιον δίδει ἐλευθέραν ἀναπαράστασιν μέρους τοῦ συνοικισμοῦ καὶ ἄποψιν τούτου καὶ τοῦ τείχους ἐκ σημείου εὐρισκομένου ἀνατολικῶς αὐτοῦ, καθιστᾷ τὴν παρακολούθησιν τῆς ἀπόψεως ταύτης εὐκολωτέραν. Τὸ σχέδιον δὲν ἀπεικονίζει μετ' ἀκριβείας τὰς ἀναφερθείσας δύο φάσεις τῆς ὁδοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν ἐλισσομένην ἀτραπὸν τὴν ὁδηγοῦσαν ἐκ τοῦ κολπίσκου τοῦ Μελάγκωνα, νοτίως τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ζαγοράς, εἰς τὴν πύλην τοῦ τείχους καὶ τὰς διαδοχικὰς γραμμὰς τῶν βραχιδῶν κλιμακωτῶν ἐπιπέδων κάτωθεν αὐτῆς.

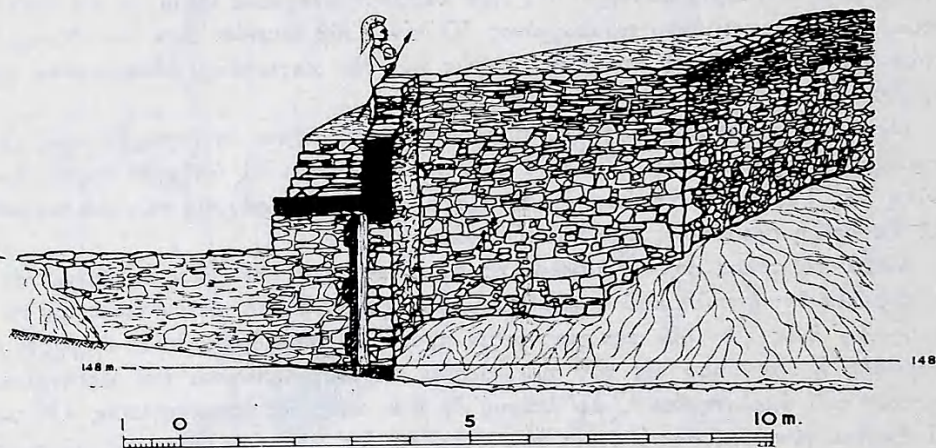
Ἡ ὀρθογώνιος περιοχὴ πρὸ τῆς πύλης καὶ ὁ σχηματισμὸς προμαχώνος πρὸς Βορρᾶν αὐτῆς ἦσαν χρήσιμοι ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως· διότι ὁ ἐχθρὸς δὲν ἠδύνατο νὰ προσβάλλῃ τὴν εἴσοδον τοῦ συνοικισμοῦ παρὰ μόνον πλησιάζων ἐκ τῆς ἀτραποῦ, ἐκθέτων ὅμως ἑαυτὸν εἰς τὰ ὅπλα τῶν υπερασπιστῶν τοῦ συνοι-

1. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν ὅτι ὑπῆρχον περισσότεραι τῆς μιᾶς ὁδοστρωσαί.

2. Βλ. Zagora 1, σ. 4, χάρτ. III.

κισμοῦ, τῶν ἀμυνομένων ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ προμαχώνος, καὶ ἔχων πρὸς τὰ ἀριστερὰ τὴν φάραγγα τοῦ Μελάγκωνα. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν στρατηγικὴν σημασίαν τοῦ σχεδίου καὶ τῆς θέσεως τῆς πύλης εἰς τὸ τεῖχος, θὰ πρέπει νὰ ἐνθυμῆται τις ὅτι ἡ δεξιὰ πλευρὰ τῶν Ἑλλήνων ὀπλιτῶν ἦτο πάντοτε τρωτή, ἀφοῦ ἐκράτουν τὰς ἀσπίδας των διὰ τῆς ἀριστερᾶς, τὰ δὲ ἐπιθετικὰ ὅπλα διὰ τῆς δεξιᾶς.

Τὰ σχέδια τῶν εἰκ. 11 καὶ 12, τὰ ὅποια ἀναπαριστοῦν ἐλευθέρως τὴν πύλην καὶ τὴν πρὸ αὐτῆς περιοχὴν, διασαφηνίζουν τὰς ἀπόψεις αὐτάς.

Εἰκ. 11. Ἐλευθέρᾳ ἀναπαράστασις τῆς πύλης τοῦ τείχους τῆς Ζαγορᾶς καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς περιοχῆς (Dr. J. J. Coulton).

Ἡ εἰκ. 11 δεικνύει τὸν προμαχῶνα τοῦ τείχους ἐξ ὑποθετικοῦ σημείου ΝΑ. αὐτοῦ· εἰς τὴν εἰκόνα ἡ πύλη, ὡς εἶναι φυσικόν, δὲν εἶναι ὁρατή, παρ' ὅλον ὅτι εὐρίσκεται πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ ὀπλίτου τοῦ ἱσταμένου ἐπὶ τοῦ τείχους. Ἡ εἰκ. 12 δεικνύει τὴν πύλην καὶ τὴν πρὸ αὐτῆς περιοχὴν ἐξ ὑποθετικοῦ σημείου ΒΑ. αὐτῆς· ὁ φύλαξ ἵσταται ἐπὶ τοῦ τείχους ὀπισθεν τοῦ προμαχῶνος πλησίον τῶν ἐπάλξεων. Οὐσιαστικῶς, εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῆς πύλης τοῦ τείχους τοῦ γεωμετρικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ζαγορᾶς ἠκολουθήθησαν ἐν μικρογραφίᾳ αἱ ἀρχαὶ αἱ ἰσχύσασαι διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς Πύλης τῶν λεόντων εἰς τὰς Μυκῆνας.

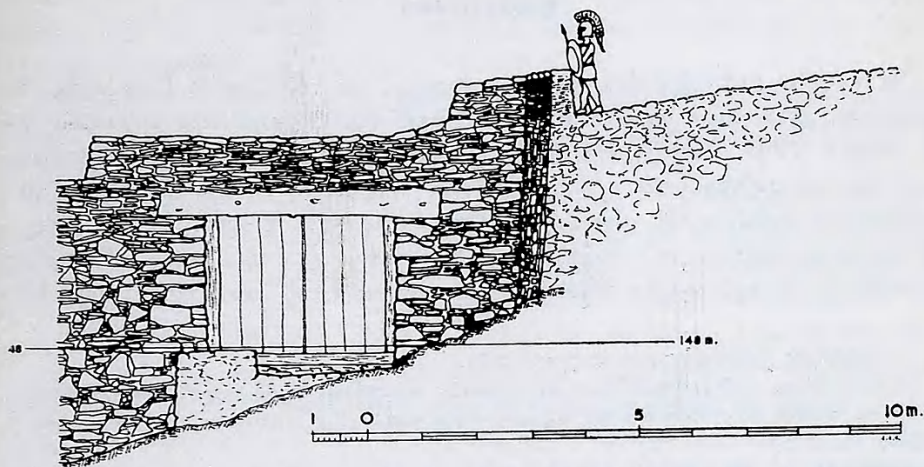
Κεραμεικὰ εὑρήματα:

Σκύφος τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. εὑρεθεὶς εἰς τὸν χῶρον (πίν. 237α). Κρατὴρ εὑρεθεὶς ἐντὸς ἐνὸς τῶν κοιλωμάτων τοῦ θρανίου τοῦ δωματίου H19, ὅστις δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν καλλιτέχνην τὸν κοσμήσαντα τὸ ἀγ-

γεῖτον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθ. 897 (πίν. 237β)¹. Κορινθιακὴ κοτύλη εὐρεθεῖσα εἰς τὸ δωμάτιον Β2 πλησίον τοῦ βορείου πέρατος τοῦ τείχους (πίν. 238α).

Διάφορα εὐρήματα ἐκ τοῦ ναοῦ:

Τεμάχιον σιδηροῦ ὀβελοῦ (πίν. 238β), σιδηροῦν μαχαίριον (πίν. 238γ), ὀστετὴν σφραγὶς ἀπεικονίζουσα εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν αὐτῆς ἀνάγλυφον κατακλινό-

Εἰκ. 12. Ἐλευθέρα ἀναπαράστασις τῆς πύλης τοῦ τείχους τῆς Ζαγοράς καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς περιοχῆς (Dr. J. J. Coulton).

μενον λέοντα (πίν. 239α), εἰς δὲ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν πομπὴν τριῶν ἐγγλύφων μορφῶν (πίν. 239β). Ἐκ τῶν κοσμημάτων ἀναφέρονται: ἓν περίαπτον ἐκ πρασίνου λίθου (πίν. 240α), δακτύλιος κατασκευασθεὶς ἐκ συνεστραμμένου χαλκίνου σύρματος (πίν. 240β) καὶ δύο πήλιναι ψῆφοι περιδεραίου (πίν. 241).

Ἐν κατακλεῖδι θὰ ἤθελα νὰ τονίσω τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ζαγοράς κατὰ τὸ 1971, ἡ ὁποία συνέβαλε μεγάλως εἰς τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν προβλημάτων καθὼς καὶ ὅσων σχετίζονται πρὸς τὴν θρησκευτικὴν, καλλιτεχνικὴν, οἰκονομικὴν καὶ στρατιωτικὴν ζωὴν τῶν κατοίκων τοῦ γεωμετρικοῦ συνοικισμού, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶναι πλέον γνωστόν, εἶναι σχεδὸν μοναδικὸς εἰς τὸ εἶδος του ἐν Ἑλλάδι.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΜΠΙΤΟΓΛΟΥ

1. J. N. COLDSTREAM, Greek Geometric Pottery. A survey of ten local styles and their chronology, Methuen, London 1968.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ἡ ἐκ νέου ἀνάληψις ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης εἰς τὸ Κεφάλι Βασιλικῆς Ἱεραπέτρας, μετὰ ἐπτὰ σχεδὸν δεκαετίας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἐργασιῶν τοῦ R. Seager (1903 - 1906), ἀφωρμήθη ἐκ λόγων καθαρῶς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας καὶ μεθοδολογίας: Ἀπὸ ἀρκετῶν ἤδη ἐτῶν τὰ σχετικὰ πρὸς τοὺς κεραμικοὺς ρυθμοὺς τῆς μινωικῆς Κρήτης προβλήματα ἀπετέλουν τὸ κύριον ἀντικείμενον ἐρεῦνης τοῦ γράφοντος. Ἐπ' ὀλίγα ἔτη ἡ ἐρευνα αὕτη εἶχεν ἐνταχθῆ εἰς τὸ πρόγραμμα ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθη-

*Διευκρίνησις ὀρολογίας καὶ βραχυγραφιῶν.

Μεγάλη Οἰκία: Οὕτω ὀνομάζομεν συμβατικῶς, συμφώνως πρὸς τὴν ὀρολογίαν Seager, τὰ ἄλλως γνωστὰ ὡς «Οἰκία ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου» ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα (εἰκ. 1, παρένθ. πίν. Ζ').

Ἐρυθρὰ Οἰκία: Τὸ κεντρικὸν καὶ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς Μεγάλης Οἰκίας, τοῦ ὁποίου τὰ περισσότερα δωμάτια ἔχουν τοίχους μὲ ἐρυθρὰ κονιάματα. Συγκεκριμένως ἀποδίδομεν εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Οἰκίαν τὸ φέρον διαγράμμισιν εἰς τὸ σχέδιον τοῦ παρενθ. πίν. Ζ' τμῆμα, ὁλόκληρον τὴν Ἀνατολικὴν Πτέρυγα μετὰ τοῦ Πλακοστρώτου 44, τὸ Πλακόστρωτον 4α καὶ τὴν μεγάλην Πλακόστρωτον Δυτικὴν Αὐλήν. Ἡ Ἐρυθρὰ Οἰκία εἶναι κατὰ τι ἀρχαιότερα τῆς Δυτικῆς.

Δυτικὴ Οἰκία: Τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς Μεγάλης Οἰκίας (τοῖχοι ἄνευ διαγραμμίσεως εἰς τὸ σχέδιον τοῦ παρενθ. πίν. Ζ'). Εἶναι πιθανὸν τὸ τμῆμα τοῦτο νὰ ἀπετέλεσεν ἐνιαῖον οἰκοδόμημα μετὰ τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν δύναται πρὸς τὸ παρὸν νὰ στηριχθῇ.

Ἀνατολικὴ Πτέρυξ: Τὸ σύνολον τῶν χώρων τῆς Μεγάλης Οἰκίας ἀνατολικῶς τοῦ Κυκλωπείου (χώροι 36 ἕως 44, πλὴν τοῦ κτίσματος 43).

Κυκλώπειον: Ὁ ἀναλημματικὸς ἢ ὀχυρωματικὸς τοῖχος εἰς τὸ δυτικὸν ὄριον τῆς Ἀνατολικῆς Πτέρυγος.

Vasiliki-Report 1904: R. SEAGER, Excavations at Vasiliki, 1904. Trans. Univ. Penns., Dpt. Arch. τ. I, Μέρος I - II, 1904, σ. 207 - 221.

Vasiliki-Report 1906: R. SEAGER, Report of Excavations at Vasiliki, Crete, in 1906. Univ. Penns., Free Museum of Science and Art, τ. II, Μέρος 2, σ. 111 - 132.

Vasiliki-Report 1908: R. SEAGER, Excavations at Vasiliki, ἐν H. BOYD HAWES, Gournia, Vasiliki and Other Prehist. Sites. . . , Philadelphia 1908, σ. 49 - 50.

Βασιλική I: A. ΖΩΗΣ, Βασιλική I (ὑπὸ ἐκδοσιν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας).

ῶν (1967 - 1971). Εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐρέυνης αὐτῆς ἀντιμετωπίσθη, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἡ ἀνάληψις ἀνασκαφικῆς ἐργασίας παραλλήλως πρὸς τὴν ἐντὸς τῶν μουσείων μελέτην τοῦ ὕλικου¹.

Εἰς τοὺς εἰδικοὺς τῆς μινωικῆς ἀρχαιολογίας εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐκ τῶν πλουσίων ἀρχαιολογικῶν καταλοίπων τῆς μινωικῆς Κρήτης πολλὰ ἐλλιπῶς ἐδημοσιεύθησαν, ἄλλα δὲ παρέμειναν ἀδημοσίευτα. Ὅθεν ἐπιτακτικὸν προβάλλει τὸ ἐπιστημονικὸν χρέος τῶν ἀρχαιολόγων τῆς γενεᾶς μας καὶ τῶν νεωτέρων, ὅπως μελετήσουν καὶ δημοσιεύσουν, συμφώνως πρὸς τὰ σήμερον ἰσχύοντα εἰς τὴν ἐπιστήμην, τοὺς συσσωρευθέντας εἰς διάστημα ἑπτὰ δεκαετιῶν ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς².

Ἡ ἐρευνητικὴ προσπάθεια ἡμῶν ἐστράφη κυρίως πρὸς τὰς πρωιμωτέρας ὁμάδας μινωικῆς κεραμεικῆς, ἐξ ἀρχῆς δὲ ἀντιμετωπίσθη ἡ πιθανότης τῆς ἐξ ὑπαρχῆς δημοσιεύσεως τῶν κυριωτέρων ἐκ τούτων.

Ὡς ἦτο ἐπόμενον αἱ σημαντικαὶ κεραμεικαὶ ὁμάδες τῆς Βασιλικῆς, αἱ ὁποῖαι φυλάσσονται εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου, ἔγιναν ἀντικείμενον λεπτομεροῦς μελέτης· ἅπαντα τὰ ἀγγεῖα ἐξητάσθησαν ἐν πρὸς ἐν καὶ ἐφωτογραφήθησαν, αἱ δὲ γενόμεναι παρατηρήσεις κατεγράφησαν. Ἡ ἀποφασισθεῖσα δημοσίευσις τοῦ πολυτίμου τούτου ὕλικου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ μέγιστον ποσοστὸν τοῦ εἶχε παραμείνει ἄγνωστον εἰς τὴν ἐπιστήμην, δὲν ἦτο σκόπιμον νὰ πραγματοποιηθῇ πρὶν ἢ συγκεντρωθῇ πᾶσα δυνατὴ εἰδησις ἢ ὁποία θὰ ἐβοήθει εἰς τὴν ἀκριβῆ κατὰτάξιν αὐτοῦ. Ὅτι αἱ ἐκθέσεις τοῦ ἀνασκαφέως³ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιοῦν μὲ κάποιαν προσοχὴν ἦτο ἤδη γνωστόν, ὡς ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία μικρὰν μόνον βοήθειαν παρεῖχεν. Ἀπέμενε μία καὶ μόνη ὁδός: ἡ ἐκτέλεσις μικρῶν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν ἐπὶ τόπου. Οἱ ἐλάχιστοι σκοποί, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ τεθοῦν εἰς μίαν τοιαύτην προσπάθειαν, ἦσαν: α) Συγκέντρωσις στρωματογραφικῶν δεδομένων διὰ τὴν σχετικὴν χρονολόγησιν τῶν ἀπαντάντων εἰς Βασιλικὴν κεραμεικῶν ρυθμῶν. β) Ἀκριβὲς χρονολόγησις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν καταλοίπων καὶ ἰδίᾳ τῆς «Οἰκίας εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου», ἡ ὁποία γενικῶς θεωρεῖται ὡς ἐν ἀπὸ τὰ ἐντυπωτικώτερα οἰκοδομήματα τῆς Πρωτοχαλκῆς ἐποχῆς τοῦ αἰγαιακοῦ χώρου.

Ἐξ ἄλλου ἐπεβάλλετο ἡ ἐκτέλεσις νέας ἀποτυπώσεως τῶν ΠΜ ἐρείπων, καθόσον τὰ ὑπὸ τοῦ R. Seager δημοσιευθέντα τρία σχέδια τῆς «Οἰκίας τοῦ λό-

1. Ἰδὲ περὶ τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν Α. ΖΩΗΝ, Ἐπετηρὶς Ἐπιστημ. Ἐρευνῶν Πανεπ. Ἀθηνῶν 1, 1967 - 1968, σ. 703 κέ. καὶ 3, 1972, σ. 381 κέ.

2. Πρβ. σχετικῶς πρὸς τὴν στάθμην τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρέυνης Α. ΖΟΙΣ, Gnomon 44, 1972, σ. 589 κέ. καὶ Α. ΖΩΗΝ, Κρήτη - Ἐποχὴ τοῦ Λίθου, ΑΕΠ 18, Ἀθῆνα 1973, σ. XXV κέ., ἰδίᾳ § 3, 9 - 10 καὶ σποράδην.

3. R. SEAGER, Vasiliki - Report 1904, 1906, 1908. Πλήρης κριτικὴ ἀνασύνθεσις τῶν σφωζομένων εἰς τὰς ἐκθέσεις Seager ἀνασκαφικῶν στοιχείων ἔχει ἤδη ἐτοιμασθῇ ὑφ' ἡμῶν εἰς τὸν ὑπὸ ἐκδοσιν τόμον Βασιλικῆ Ι.

φου» διέφερον σημαντικῶς ἀλλήλων (πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὐδεὶς παρετήρησε), χωρὶς ἢ διαφορὰ αὕτη νὰ ἔχῃ δικαιολογηθῇ ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως.

Εὐρυτέρα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ Κεφάλι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκλεισθῇ, παρὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ ἀνασκαφέως ὅτι ὁ λόφος ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ἀρχαιολογικῶς μᾶλλον ἐξηγλημένος¹.

Ἄλλ' ὁ κύριος παράγων, ὁ ὁποῖος μᾶς παρεκίνησεν εἰς τὴν ἀνάληψιν ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ἐν Βασιλικῇ ὑπῆρξε τὸ γεγονός, ὅτι ἐξαιρετικὴν σημασίαν ἀποδίδει ἡ μινωικὴ βιβλιογραφία εἰς τὰ πορίσματα τῶν ἐν Βασιλικῇ ἀνασκαφῶν τοῦ Seager, θεωρουμένου τοῦ τόπου ὡς κλειδὸς τρόπὸν τινὰ τῆς μινωικῆς χρονολογίας τῶν παλαιότερων περιόδων. Καὶ ὄντως τὰ εὐρήματα δικαιολογοῦν μίαν τοιαύτην ἐκτίμησιν τοῦ τόπου, ἥτις ὅμως δὲν ἔχει πραγματικὸν ἀντίκρουσμα εἰς τὰς ἐκθέσεις τοῦ ἀνασκαφέως, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐλλιπεῖς εἶναι καὶ ἀντιφάσεις εἰς καίρια σημεῖα περιέχουν· ταύτας ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἀδικοιολογῆτως παρεῖδεν.

Αἱ πρῶται ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι ἐν Βασιλικῇ (Σεπτέμβριος 1970) ἐπραγματοποιήθησαν διὰ πιστώσεων ἐκ τοῦ προγράμματος ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Πρόκειται, καθ' ὅσον γνωρίζω, περὶ τῆς μοναδικῆς μέχρι σήμερον ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης τοῦ Πανεπιστημίου τούτου. Ἡ συνέχισις τῶν ἐργασιῶν εἰς τὰ πλαίσια τοῦ αὐτοῦ προγράμματος δὲν κατέστη δυνατόν, λόγῳ τῆς ἀποχωρήσεώς μου ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου. Αἱ ἐργασίαι τῆς δευτέρας ἀνασκαφικῆς περιόδου (Νοέμβριος 1972) ἐπραγματοποιήθησαν διὰ πιστώσεων τῆς Ἑταιρείας. Συνέχισις τῶν ἐργασιῶν κατὰ τὸ 1973 δὲν κατέστη δυνατόν, λόγῳ μὴ χορηγήσεως τῆς σχετικῆς ἀδείας ἐκ μέρους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας.

Καὶ κατὰ τὰς δύο περιόδους αἱ ἐργασίαι ἐν Βασιλικῇ ἐγένοντο μὲ τὴν πολυτίμον συμπαράστασιν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, διαθέσαντος τεχνικὰ μέσα καὶ ἔμπειρον τεχνικὸν προσωπικόν· ὅθεν θερμὰς ἐκφράζομεν εὐχαριστίας πρὸς τὸν κ. Στ. Ἀλεξίου καὶ τὴν δ. Ἀγγ. Λεμπέση. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον εἰργάσθη ὡς ἐπιστημονικὸς βοηθὸς ὁ κ. Χρ. Μόρτζος. Ὁ κ. Ἰ. Μεραμβελιωτάκης, ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, εἰργάσθη καὶ κατὰ τὰς δύο περιόδους. Ὁ τεχνίτης τοῦ αὐτοῦ μουσείου κ. Δ. Βασιλακάκης εἰργάσθη κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον. Πολυτίμους ὑπηρεσίας προσέφερε, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, καὶ ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων τῆς Βασιλικῆς κ. Ἐμμ. Μενεγάκης. Οἱ ὀλίγοι σχετικῶς ἐργάται, οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν προήρχοντο τόσον ἐκ Βασιλικῆς ὅσον καὶ ἐξ Ἐπισκοπῆς καὶ Παχυνάμμου. Πολυτίμος ὑπῆρξεν ἡ βοήθεια τὴν ὁποίαν μᾶς παρέσχον οἱ ἰδιοκτῆται τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου κ. Ἐμμ. Δερμιτζάκης καὶ Νικ. Περάκης, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀποφασισθεῖσα ἀπαλλοτριώσις χρονίζει.

1. Vasiliki - Report 1906, σ. 111.

Τὸν Ὀκτώβριον 1972, ἤτοι εἰς χρονικὸν διάστημα μεταξύ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας ἀνασκαφικῆς περιόδου, ἐγένε λεπτομερὲς τοπογραφικὴ ἀποτύπωσις εἰς τὸ Κεφάλι Βασιλικῆς, καθὼς καὶ εἰς τὸ πλησίον εὐρισκόμενον ὕδραγωγεῖον τῆς ὑστέρας ἀρχαιότητος ὑπὸ συνεργείου τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Κέντρου Οἰκιστικῆς τοῦ Ὁργανισμοῦ Δοξιάδη, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ τοπογράφου κ. Ν. Χαβάκη. Εἰς τὰς δημοσιευόμενας ἐνταῦθα ἀποτυπώσεις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν καταλοίπων, αἱ ὁποῖαι ἐσχεδιάσθησαν ὑπὸ τοῦ γράφοντος, ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ στοιχεῖα τῆς τοπογραφῆσεως· ὅθεν θερμὰς ἐκφράζομεν εὐχαστίας πρὸς τὸ Ἀθηναϊκὸν Κέντρον Οἰκιστικῆς.

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ἐν Βασιλικῇ ἐπὶ τινα ἀκόμῃ ἔτη εἶναι ἀπολύτως ἐπιβεβλημένη¹. Κατωτέρω ἐκτίθενται ἐν συντομίᾳ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν καὶ τῶν δύο περιόδων (1970, 1972).

ΜΕΓΑΛΗ ΟΙΚΙΑ (ΠΜ ΙΒ)

(Παρένθ. πίν. Ζ' καὶ πίν. 242α-β, 243β, 252-256)

Ἡ Μεγάλη Οἰκία ἡρηνήθη ἀνασκαφικῶς εἰς τὰ ἐξῆς τέσσαρα σημεῖα:

α) Περιοχὴ Δυτικῆς Αὐλῆς

Ἡ Δυτικὴ Αὐλὴ εἶχεν ἐν μέρει μόνον ἀποκαλυφθῇ ὑπὸ τοῦ R. Seager. Τὸ πλεῖστον αὐτῆς ἀπεκαλύφθη κατὰ τὰς ἐργασίας καθαρισμοῦ καὶ στερεώσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας². Ἡμεῖς προέβημεν εἰς μικρὸν καθαρισμόν κατὰ τὴν περίμετρον τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος, ὥστε νὰ γίνῃ δυνατὴ ἡ λεπτομερειακὴ νέα ἀποτύπωσις καὶ ἀφηρέσαμεν μικρὸν τμήμα ἐπιχώσεως τὸ ὁποῖον, ὡς γλῶσσα γῆς μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ὑπῆρχεν ἀκόμῃ εἰς τὸ βόρειον τμήμα τῆς αὐλῆς, παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου 30, ὅπως φαίνεται εἰς τὸ σχέδιον Σίνου³. Ἡ ἐπίχωσις αὕτη (πίν. 242α-β) εἶχεν ὕψος 0.50 μ., μῆκος 2 καὶ πλάτος 0.80 μ. περίπου. Ἐπρόκειτο περὶ τμήματος τῆς ἐπιχώσεως τῆς δημιουργηθείσης κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Μεγάλης Οἰκίας, ἡ ὁποία δὲν εἶχε διαταραχθῇ εἰμὴ μόνον κατὰ τὸ ἀνώτατον αὐτῆς τμήμα ὑπὸ τῆς καλλιεργείας. Ὑπὸ τὸ τμήμα τοῦτο τὰ χῶματα ἦσαν σκληρὰ καὶ περιείχον ἄφθονον ὕλικὸν καταστροφῆς, τεμάχια σκληρῶν κο-

1. Πρβ. Ἔργον 1972, σ. 113-118.

2. ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ, ΑΔ 19, 1964, Χρονικά 3, σ. 445: Αἱ παρεχόμεναι ἐνταῦθα πληροφορίες περὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐλλιπεῖς.

3. Τὸ σχέδιον ST. SINOS, AA 1970, σ. 1-24, εἰκ. 1, δίδει καλὴν εἰκόνα τῆς ἀνασκαφῆς μετὰ τὰς ἐργασίας καθαρισμοῦ καὶ στερεώσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἡμετέρων ἐργασιῶν. Κριτικὴν τῆς ἐργασίας τοῦ ΣΤ. Σίνου μὲ ἀναφορὰν καὶ εἰς τινα σφάλματα τοῦ σχεδίου του ἰδὲ εἰς τὸν ὑπὸ ἐκδοσιν τόμον Βασιλικῆ Ι.

νιαμάτων, λίθους καὶ πολλὰ ὄστρακα, ἀμιγῶς ΠΜ ΙΙ ἐποχῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀρκετὰ τοῦ καλοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς καὶ ἐν τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας. Ἀφθονα ἦσαν τὰ ὄστρακα μεγαλυτέρων κοινῶν ἀγγείων.

Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ κεραμεικὴ αὕτῃ ἀντιπροσωπεύει τὴν «στιγμὴν καταστροφῆς» τῆς Δυτικῆς Οἰκίας. Πρόκειται περὶ τμήματος τῆς ἐπιχώσεως τῆς δημιουργηθείσης ἐπὶ τοῦ πλησίον τοῦ κτηρίου τμήματος τοῦ πλακοστρώτου κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς κατακρημνίσεως τῶν δωματίων 30 - 31.

Ἡ σπουδαιότης τῆς μικρᾶς ταύτης ἐρεῦνης ἔγκειται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι διὰ πρώτην φοράν ἀποκτῶνται ἀσφαλῆ στοιχεῖα πρὸς χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου, ἐπιβεβαιουμένης οὕτω τῆς χρονολογήσεως Seager, ὁ ὁποῖος παρέλειψε νὰ δώσῃ πληροφορίας περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως εὐρέσεως τῆς ὑπ' αὐτοῦ συλλεγείσης κεραμεικῆς¹.

β) Χῶρος 28

Ὁ αἰνιγματικὸς μικρὸς χῶρος 28 (ἀεραγωγός;) ἐφαίνετο ἀνερευνήτος ὑπὸ τοῦ Seager, καθόσον τὸ ἥμισυ περίπου αὐτοῦ ἐκαλύπτετο ἀκόμη ὑπὸ τοῦ «σφραγίσματος ἀπὸ ἀστράκι», δηλαδὴ τοῦ σκληροῦ ὕλικου καταστροφῆς, τὸ ὁποῖον εἶχε καλύψει τὰ μὴ κατακρημνισθέντα κατώτερα τμήματα τοῦ κτηρίου (πρβ. σχέδιον Σίνου). Ἡ ἐρευνα τοῦ χώρου τούτου ἐφαίνετο πολλὰ ὑποσχόμενη, καθόσον ὁ ἀρχιτεχνίτης κ. Μεραμβελιωτάκης ἐβεβαίουν ὅτι τὸ ἐλλεῖπον ἥμισυ τοῦ σφραγίσματος εἶχεν ἀφαιρέσει ὁ ἴδιος κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1963. Δυστυχῶς αἱ ἐλπίδες μας διεψεύσθησαν· ἀπεδείχθη ὅτι ὁ χῶρος 28 ἦτο μὲν πλήρης ἐνδιαφέροντος ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου, κεραμεικῆς καὶ τεμαχίων κονιαμάτων, ἀλλὰ ταῦτα ἀπετέλουν χαλαρὰν ἐπίχωσιν ἀπορριφθεῖσαν ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Seager, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνασκάψει τὸν χῶρον ἔξωθεν δημιουργήσας ρῆγμα εἰς τὴν βόρειον πλευράν, ἀρχόμενον εἰς βάθος 1 μ. ἀπὸ τῆς σφζομένης ἄνω ἐπιφανείας τῶν τοίχων. Ὁ Seager εἰσῆλθεν ἐδῶ ἐκ τοῦ παρακειμένου δωματίου 15, τοῦ ὁποίου ἐπίσης κατέστρεψε τμήμα τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν τοῦ χώρου 28 ὑπάρχει εἰς τὸ ἄνω μέρος διακοπὴ τοῦ τοίχου, εἶναι βέβαιοι ὅτι ὁ χῶρος ἠδύνατο νὰ ἐπιχωσθῇ ἐκ τῶν ἄνω. Μετὰ τὴν διαπίστωσιν ταύτην διεκόψαμεν τὴν ἐρευναν καὶ ἐπληρώσαμεν ἐκ νέου τὸν χῶρον, πρὸς ἀσφάλειάν του, διὰ τοῦ αὐτοῦ ὕλικου, κρατήσαντες τὰ ἐνδιαφέροντα πρὸς μελέτην τεμάχια. Τὸ ὕλικόν τοῦτο ἀπετελεῖτο ἀπὸ μικρὰ καὶ μεγάλα τεμάχια σκληρῶν κονιαμάτων (ἐν τούτων ἔφερον ἀποτύπωμα δοκοῦ κυκλικῆς διατομῆς, διαμέτρου 8 ἐκ. περίπου), τεμάχια ΠΜ ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων προχόη μεγάλῃς ραμφοστόμου πρόχου, καὶ

1. Ὁ Seager συνεκέντρωσε μόνον τὰ καλῶς σφζόμενα ἀγγεῖα καὶ ἐλάχιστα τεμάχια. Τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου ἐγκατελείφθη ἐπὶ τόπου, ὅπως διεπιστώσαμεν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἰδικῶν μας ἐργασιῶν.

ἀκέραιον ἄωτον κύπελλον μὲ δισκοειδῆ βάσιν (egg-cup) τοῦ τυπικοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς (πίν. 253α-β). Εἶναι φανερόν ὅτι ἔχομεν πάλιν ὑλικὸν τῆς «στιγμῆς καταστροφῆς» τοῦ κτηρίου καὶ οὕτω μίαν νέαν, ἔμμεσον αὐτὴν τὴν φορὰν, ἐνδειξὶν πρὸς χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου. Τὸ ὑλικὸν τοῦτο δύναται νὰ προέρχεται τόσον ἐκ τῆς Δυτικῆς ὅσον καὶ ἐκ τῆς Ἑρυθρᾶς Οἰκίας, ἀλλὰ τὸ δεύτερον φαίνεται πιθανώτερον.

γ) Περιοχὴ νοτίως τῶν δωματίων 36 — 36β

Τὸ γεγονός ὅτι τὰ δωμάτια 36 - 36α διασφύζουσι μεγάλα τμήματα τῶν κεκονιαμένων δαπέδων των μᾶς ἔκαμε νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν, ἐν μέρει ὑπὸ τὰ δάπεδα, θὰ ἔδιδεν ἀσφαλῆ στοιχεῖα διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς «στιγμῆς οἰκοδομήσεως» τοῦ κτηρίου. Ἡ τομὴ ἐπροχώρησε μέχρι βάθους 1 μ. ἀλλ' ἡ ἔρευνα ἐνταῦθα ἀπέβη ἄκαρπος, καθόσον ὁλόκληρος ὁ χώρος εἶχεν ἀνασκαφῇ εἰς μέγα βάθος ὑπὸ τοῦ Seager καὶ εἶχεν ἐπιχωσθῇ ἐκ νέου ὑπ' αὐτοῦ (αὕτῃ ἦτο τοῦλάχιστον ἡ ἐντύπωσίς μας), ἐνῶ τὸ ἀνώτερον τμήμα τῆς ἐπιχώσεως (50 ἐκ. περίπου) ἀπετελεῖτο ἀπὸ σωρὸν λίθων καὶ τεμάχια σκληρῶν κονιαμάτων ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ κτηρίου, τὰ ὁποῖα ἀπερρίπτοντο ἐκεῖ ὑπὸ τῶν καλλιεργούντων τὸν παρακείμενον ἀγρὸν χωρικῶν¹. Ἐρευνα ἐξ ἄλλου ὑπὸ τὰ σφζόμενα δάπεδα δὲν ἐφαίνετο νὰ ἐνδείκνυται, καθόσον ταῦτα πατοῦν ἐπὶ σωροῦ λίθων, πιθανῶς ὑλικοῦ καταστροφῆς προὑπαρξάντων κτηρίων.

Ἡ νοτία ἀπόληξις τοῦ κτηρίου εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι πλήρως κατεστραμμένη. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐρεῦνης ἐκτίσαμεν ἐδῶ «ξερολιθιά» πρὸς προστασίαν τῶν δωματίων 36 - 36β.

δ) Ἀνατολικὴ Πτέρυξ

Περιοχὴ δωματίων καὶ χώρων 36β ἕως 44. Ἡ ἔρευνα τῆς περιοχῆς αὐτῆς ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα, ὅπως ἀποδεικνύει ἀπλῇ ἀντιπαράθεσις τοῦ σχεδίου Seager 1906 καὶ τοῦ νέου σχεδίου (παρένθ. πίν. Ζ'). Ἡ ἔρευνα τοῦ Seager² ὑπῆρξεν ἐνταῦθα ἐπιπολαία καὶ ὥς ἐκ τούτου τὸ σχέδιόν του ἀνακριβές. Εἰς τὸ πλεῖστον τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφέντων χώρων, ἀνεύρομεν λεπτὸν στρώμα σκληρᾶς ἐπιχώσεως, μὴ ἀνασκαλευθὲν ὑπ' αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον περιεῖχε πολλὰ ὄστρακα, ἐνῶ ἡ περιοχὴ τοῦ βορείου βαθμιδωτοῦ πλακοστρώτου 44 οὐδόλως εἶχε θιγῇ.

1) Ἡ ἔρευνα ἤρχισεν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῶν δωματίων 36β καὶ 38α, ὁ ὁποῖος εἶχε κατὰ τὸ ἐσώτερον ἡμισυ τοῦ πλάτους του

1. O. R. SEAGER, Vasiliki - Report 1906, σ. 118 (πρβ. Vasiliki - Report 1904, σ. 211), ἀναφέρει ὅτι αἱ ἐπιχώσεις εἰς τὴν περιοχὴν IV, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ σημεῖον τῆς ἰδικῆς μας δοκιμῆς, εἶχον βάθος 4 μ.

2. R. SEAGER, ἔ.ἀ.σ. 113, 118 κέ., εἰκ. 1.

συμπληρωθῇ κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ 1963. Ἐδείχθη ὅτι ὁ τοῖχος ἐσώζετο εἰς ὅλον αὐτοῦ τὸ πλάτος εἰς τὴν κατωτέραν στρώσιν τῶν λίθων. Ὁ τοῖχος μετὰ τὴν ἐξέτασίν του ἀνεστηλώθη εἰς μικρὸν ὕψος, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ δυσ-
αρμονία πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀναστηλωθέντας ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρε-
σίας τοίχους τῆς πτέρυγος αὐτῆς.

2) Οἱ ἐκατέρωθεν τοῦ στενοῦ χώρου 39β τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον ἀνα-
στηλωθῇ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἐκαθαρίσθησαν ἀπὸ τὸ μὴ
ἀνῆκον εἰς αὐτοὺς ὕλικόν. Διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἀπεδείχθη ὅτι οἱ τοῖχοι
οὗτοι, κατὰ συνέπειαν καὶ ὁλόκληρος ἡ Ἀνατολικὴ Πτέρυξ, ἀποτελοῦν ὁρ-
γανικὸν τμήμα τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας (πίν. 243α).

Περίεργος εἶναι ὁ χώρος 39β, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι διάδρο-
μος, καθόσον εἶχε πλάτος μόλις 30 - 40 ἐκ. περίπου. Ὁ τοῖχος μεταξὺ τῶν
χώρων 39α καὶ 39 πρέπει νὰ θεωρηθῇ βέβαιος, ἂν καὶ οἱ διασωθέντες λίθοι
τοῦ θεμελίου εἶναι ἐλάχιστοι¹.

Ἐπιχώσεις — στρωματογραφία Ἀνατολικῆς Πτέρ-
υγος. Οἱ χῶροι 39 - 39β δὲν εἶχον καθόλου ἐπιχώσεις, οὔτε διέσφζον
λείψανα δαπέδων, ἀλλὰ πανταχοῦ ἐφαίνετο ὁ σκληρὸς φυσικὸς βράχος, καλυ-
πτόμενος ἐν μέρει ὑπὸ φερτῶν χωμάτων τῆς βροχῆς. Ὁ Seager ἔσκαψεν
ἐνταῦθα μέχρι τοῦ φυσικοῦ. Ρητῶς ἀναφέρει ὅτι εἰς τὰ κοιλάματα τοῦ βράχου
τοῦ δωματίου 39 εὔρε πολλὰ ὄστρακα τοῦ ρυθμοῦ τῶν τεφρῶν ἐγχαράκτων²,
ρυθμοῦ χαρακτηριστικοῦ τῆς ΠΜ Πα. Ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς Ἀνατολικῆς
Πτέρυγος, ἥτοι ἡ περιοχὴ ἀνατολικῶς καὶ βορείως τῶν χώρων 39 - 39β,
ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἐπιχώσεων, κατὰ τόπους ἀρκετὰ ἰσχυρῶν, μέχρι 0.70 μ. περί-
που, ἀποτελουμένων ἀπὸ χαλαρὰ χώματα καὶ λίθους. Αἱ χαλαραὶ ἐπιχώσεις δὲν
ἦσαν ἄλλο τι, εἰμὴ χώματα τῆς ἀνασκαφῆς Seager, ὁ ὁποῖος, ἀνασκάπτων τὴν
Ἀνατολικὴν Πτέρυγα, ἄφηνε τοὺς λίθους καὶ τὰ χώματα ἐπὶ τόπου³. Εἰς τὸ
γεγονὸς τοῦτο προφανῶς ὀφείλεται καὶ ἡ πλήρως ἐσφαλμένη σχεδιάσις τῶν
ἀρχιτεκτονικῶν καταλοίπων. Τὴν αὐτὴν εἰκόνα συνηντήσαμεν εἰς τὴν Οἰκίαν
Μ, ἡ ὁποία ἐκαλύπτετο πλήρως ὑπὸ τῶν χαλαρῶν λίθων καὶ χωμάτων τῆς
ἀνασκαφῆς Seager.

Σκληρὸν στρῶμα θεμελιώσεως. Καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν
ἐκτασιν τοῦ διαδρόμου Α καὶ τῶν χώρων 40 ἕως 42α ὑπὸ τὰ χαλαρὰ χώματα
τῆς ἀνασκαφῆς Seager καὶ εἰς ἐπίπεδον κατώτερον κατ' ὀλίγα ἑκατοστὰ ἀπὸ
τῆς σφζομένης ἄνω ἐπιφανείας τῶν τοίχων, εὑρέθη στρῶμα σκληρὸν πάχους
ἀπὸ 5 μέχρι 20 ἐκ., ἀναλόγως τῆς διαμορφώσεως τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου
(ἡ ὁποία εἶναι ἀνώμαλος καὶ κατηφορικὴ με κλίσιν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ.). Τὸ

1. Πρβ. καὶ σχέδιον ἐν Vasiliki - Report 1906, εἰκ. 1.

2. Αὐτόθι σ. 118.

3. Πρβ. κατωτέρω σ. 283 (δωμάτιον 39).

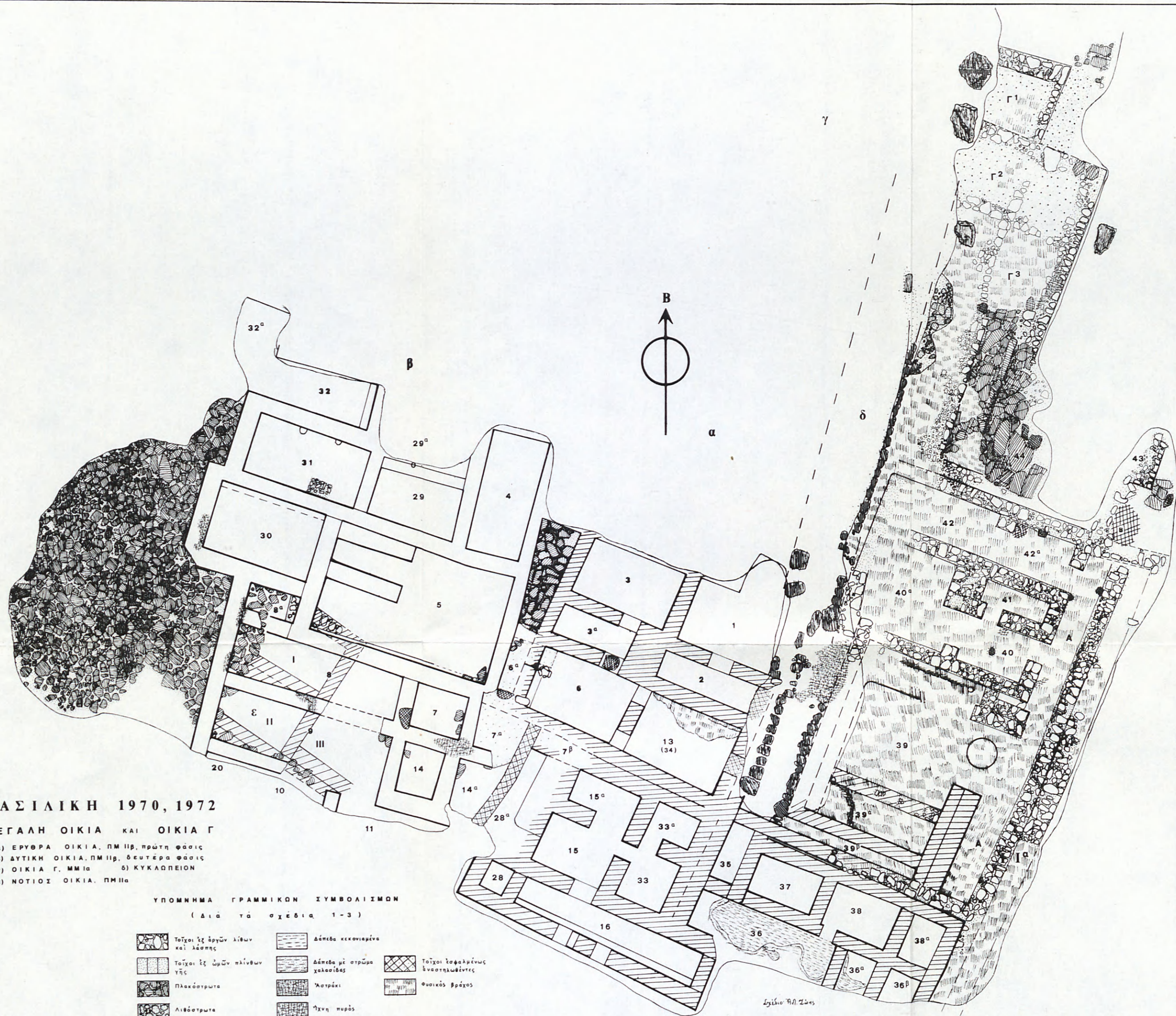
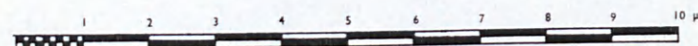
ΒΑΣΙΛΙΚΗ 1970, 1972

ΜΕΓΑΛΗ ΟΙΚΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΙΑ Γ

- α) ΕΡΥΘΡΑ ΟΙΚΙΑ, ΠΜ ΙΙβ, πρώτη φάσις
 β) ΔΥΤΙΚΗ ΟΙΚΙΑ, ΠΜ ΙΙβ, δεύτερα φάσις
 γ) ΟΙΚΙΑ Γ, ΜΜ Ια δ) ΚΥΚΛΩΠΕΙΟΝ
 ε) ΝΟΤΙΟΣ ΟΙΚΙΑ, ΠΜ ΙΙα

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΓΡΑΜΜΙΚΩΝ ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΩΝ (ΔΙΑ ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ 1-3)

	Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης		Δάπεδα κεκολλημένα		Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης
	Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης		Δάπεδα κεκολλημένα		Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης
	Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης		Δάπεδα κεκολλημένα		Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης
	Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης		Δάπεδα κεκολλημένα		Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης
	Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης		Δάπεδα κεκολλημένα		Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης
	Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης		Δάπεδα κεκολλημένα		Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης
	Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης		Δάπεδα κεκολλημένα		Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης
	Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης		Δάπεδα κεκολλημένα		Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης
	Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης		Δάπεδα κεκολλημένα		Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης
	Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης		Δάπεδα κεκολλημένα		Τοίχοι ἐξ ὀργῶν λίθων καὶ λῶσης

στρώμα τοῦτο ἀπετελεῖτο ἀπὸ λευκάζουσας καὶ κατὰ τόπους (εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν δωματίων 40α καὶ 42) ἐρυθρὰν γῆν καὶ περιεῖχεν ἀρκετὰ μικρὰ ὅστρακα μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ χαρακτηριστικὰ ΠΜ ρυθμῶν, ἥτοι Κουμάσας, Βασιλικῆς καὶ τοῦ λευκοῦ ρυθμοῦ (πίν. 256α-γ). Τεφρὰ ὅστρακα εὐρέθησαν ἐπίσης ὀλίγα, ἀλλ' οὐδὲν ἐγγάρακτον, ὡς τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Seager διὰ τὸ δωματίον 39.

Οἱ τοῖχοι εὐρέθησαν περιβαλλόμενοι ἀκόμη ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ σκληροῦ τούτου στρώματος, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς εἶχε θεωρηθῇ καὶ ὑπ' ἐμοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ πεπειραμένου ἀρχιτεχνίτου Μεραμβελιωτάκη φυσικόν. Ποῖον ἦτο τὸ ἀρχικὸν ὕψος τοῦ στρώματος τούτου, καθὼς καὶ ἐὰν τοῦτο εἶχε καθ' ὅλον του τὸ πᾶχος τὴν αὐτὴν σκληρότητα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν «ἀνασκαφικῶς», λόγῳ τῆς προηγηθείσης ἀνασκαφῆς Seager. Φαίνεται πάντως ὅτι τὸ στρώμα τοῦτο εἶναι «στρώμα θεμελιώσεως», ἥτοι κατὰ τὸ δυνατόν καθαρὰ γῆ, ἡ ὁποία ἐπλήρου τὰ μεταξὺ τῶν ἐπὶ τοῦ σκληροῦ φυσικοῦ βράχου θεμελιωθέντων τοίχων κενὰ μέχρι τοῦ ὕψους τῶν δαπέδων τῶν δωματίων. Πρόκειται περὶ οἰκοδομικῆς πρακτικῆς, ἡ ὁποία διαπιστοῦται ἀνετώτερον εἰς τὴν κεντρικὴν καὶ δυτικὴν πτέρυγαν τῆς Μεγάλης Οἰκίας¹. Τὸ ἐπίπεδον τῶν δαπέδων δὲν εἶναι γνωστὸν εἰμὴ μόνον εἰς τοὺς χώρους 40α καὶ 42, τῶν ὁποίων ἡ δυτικὴ ἀπόληξις ἔχει λαξευθῇ εἰς τὸ σκληρὸν ἀσβεστολιθικὸν πέτρωμα. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ λαξευθέντος εἰς τὸν βράχον τμήματος τοῦ δαπέδου ὑπῆρχε στρώμα καθαρᾶς ἐρυθρᾶς γῆς πᾶχους 18 ἐκ. (ἀρχικῶς ἴσως κατὰ τι μεγαλυτέρου).

Ἀπαντες οἱ τοῖχοι τῆς Ἀνατολικῆς Πτέρυγος ἀπὸ τοῦ χώρου 39β μέχρι τοῦ πλακοστρώτου 44 εὐρέθησαν ἰσχυρότατα κατεστραμμένοι. Εἶναι θεμελιωμένοι ἐπὶ τοῦ σκληροῦ φυσικοῦ βράχου καὶ διασφύζουσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μίαν ἢ δύο στρώσεις λίθων (π.χ. πίν. 243β). Εἰς ὅλους εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς συνδετικὸν ὕλικόν λάσπη ἀπὸ κοινὸν χῶμα, ἡ ὁποία διελύετο εὐκόλως ὑπὸ τῆς βροχῆς, διὰ τοῦτο παρέστη ἀνάγκη νὰ στερεωθοῦν.

3) Διπλοῦς τοῖχος I - Ια καὶ Διάδρομος Α. Ἡ ἔρευνα ὅλων τῶν χώρων ἀνατολικῶς καὶ βορείως τοῦ δωματίου 39 εἶχε τὸν χαρακτῆρα ταχείας ἀποβολῆς τῶν χωμάτων ἐκ τῶν ἀπορριμμάτων τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς καὶ συγχρόνως προσεκτικῆς ἐρεύνης τῶν ὑπολειμμάτων τῆς ἀρχικῆς ἐπιχώσεως. Τὸ κύριον κέρδος τῆς ἐργασίας αὐτῆς, πλὴν τῆς συγκεντρώσεως ἀρκετῶν ὀστράκων ἐξ ἀδιαταράκτων ἐπιχώσεων, ὑπῆρξεν ἡ διακρίβωσις τῆς ἐν κατόψει ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τῆς Ἀνατολικῆς Πτέρυγος.

Ὁ τοῖχος I παρηκολούθηθη καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ Διαδρόμου Α. Τὸ νοτιώτερον τμήμα του δὲν εὐρέθη, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τοῦτο ἡκολούθει τὴν εἰς

1. Ἰδὲ τὰς σχετικὰς παρατηρήσεις εἰς τὸν ὑπὸ ἐκδοσιν τόμον, Βασιλικὴ Ι. Νέαι σχετικαὶ παρατηρήσεις ἐγένοντο κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν 1974.

τὸ σχέδιον ὑποδεικνυομένην φοράν. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο φαίνεται νὰ ἀνῆκον οἱ λίθοι οἱ ὁποῖοι ἐξέχουν τοῦ ἀνατολικοῦ προσώπου τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου 38α. Ἐπὶ τοῦ τοίχου Ι καθ' ὅλον τὸ μῆκος του καὶ ἀνατολικώτερον, ὥστε νὰ καλύπτεται πλήρως ὁ Ια, εὐρέθη σωρὸς χαλαρῶν λίθων προφανῶς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν παρακειμένων χώρων ὑπὸ τοῦ Seager. Τοῦ τοίχου Ια εὐρέθη μικρὸν μόνον τμήμα, ἀλλὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλὲς ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος ἠκολούθει τὸν Ι καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου, τοῦ ὁποίου ἀπετέλει τὸ ἀνατολικὸν ὄριον. Ἀποδεικνύεται ἐπομένως ὅτι εἰς καίριον ἀπὸ στατικῆς - τεκτονικῆς πλευρᾶς σημεῖον ἔχομεν διπλοῦν τοῖχον. Οἱ διπλοῖ τοῖχοι ἀποτελοῦν τὸν βασικὸν οἰκοδομικὸν σκελετὸν τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας, ὡς ἐμφαίνεται καλῶς ἐκ τῆς νέας ἀποτυπώσεως¹.

Ἡ πτέρυξ τῶν δωματίων 36 ἕως 38α φαίνεται ὅτι ἐκτίσθη συγχρόνως πρὸς τοὺς τοίχους Ι - Ια καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς Ἀνατολικῆς Πτέρυγος, ὡς ἐσημειώσαμεν καὶ ἀνωτέρω ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ στενοῦ χώρου 39β τοίχων: Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ χώρου 39β ἔχει κανονικὴν μετάβασιν πρὸς τὸν Ι, ἐνῶ ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ δωματίου 38α ἔχει κτισθῇ ἐπὶ τῆς συμβολῆς σχεδὸν τῶν ὡς ἄνω δύο τοίχων, προφανῶς κατὰ τὴν αὐτὴν οἰκοδομικὴν στιγμὴν, ὅπως ἔδειξεν ἡ μικρὰ ἔρευνα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο (πίν. 243α). Ἐὰν οἱ τοῖχοι Ι - Ια συνεχίζοντο, ὅπως ὑπεθέσαμεν ἀνωτέρω, καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν ἔκτασιν τοῦ κτηρίου, εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τῶν δωματίων 38α καὶ 36β δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ εἶναι ὑψηλός, ἦτοι νὰ φθάνῃ μέχρι τῆς ὀροφῆς, ἀλλὰ θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι χαμηλὸν θρανίον.

Ἡ πιστοποίησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ διπλοῦ τοίχου Ι - Ια προσφέρει σημαντικὴν βοήθειαν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας. Τὸ σύστημα τῶν διπλῶν τοίχων καὶ τῶν ἰσχυρῶν πεσσῶν ἀντιστηρίξεως τοῦ κτηρίου σημαίνει ὅτι ἡ Ἐρυθρὰ Οἰκία ἦτο διώροφος καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν (ἰδὲ περὶ διπλῶν τοίχων καὶ σ. 302, σημ. 2).

Εὕρεσις κυκλαδικοῦ εἰδωλίου. Ὁ κορμὸς τοῦ μαρμαρίνου κυκλαδικοῦ εἰδωλίου (πίν. 255α-β) εὐρέθη ὑπὸ τοῦ φύλακος Μενεγάκη μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν βροχῶν τοῦ χειμῶνος 1970 ἀπόπλυσιν τῶν χωμάτων τῶν τοίχων. Εἶχε χρησιμοποιοθῇ ὡς ἀπλοῦς οἰκοδομικὸς χάλιξ εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τοίχου Ι, παρὰ τὸν μέγαν λίθον πλησίον τῆς πλακὸς τῆς ἐξεχούσης τοῦ τοίχου, ἔναντι τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ δωματίου 41. Πολλαπλῇ εἶναι ἡ σημασία τοῦ εὐρήματος τούτου: α) Ἐμπεδώνει τὴν περὶ κοινότητος πολιτισμοῦ Κρήτης - Κυκλάδων κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων φάσεων τῆς Πρωτοχαικῆς ἐποχῆς ἀντίληψιν². β) Ὑποδεικνύει τὴν πιθανὴν ὑπαρξίν Κυκλαδο-κρητικῶν

1. Περισσότερα διὰ τοὺς χρησιμοποιηθέντας εἰς τὴν Μεγάλην Οἰκίαν οἰκοδομικοὺς τρόπους ἰδὲ εἰς Βασιλικὴν Ι.

2. Α. ΖΩΗΣ, Κρήτη - Ἐποχὴ τοῦ Λίθου, ΑΕΠ 18, σ. 6, § 22.

νεκροταφείου εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀνατολικῆς Πτέρυγος, πρὸ τῆς οἰκοδομήσεως τῆς Μεγάλης Οἰκίας, προφανῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πρώτης φάσεως τοῦ οἰκισμοῦ, ἤτοι τὴν Βαθμίδα Κουμάσας (Βόρειος Οἰκία, Νοτία Οἰκία), εἰς τὴν ὁποίαν ἐξ ἄλλου ἐντοπίζονται χρονικῶς τὰ κυκλαδικὰ εἰδῶλια τῆς Κρήτης. γ) Παρέχει χρονολογικὴν ἔνδειξιν διὰ τὸν χρόνον οἰκοδομήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Πτέρυγος, ἤτοι εἰς φάσιν νεωτέραν τῆς Βαθμίδος Κουμάσας.

4) Δωμάτιον 39. Τὸ δωμάτιον 39, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται τὸ λαξευτὸν φρέαρ (ἢ δεξαμενὴ) εἶχεν ἐρευνηθῇ ὑπὸ τοῦ Seager μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὅπως ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω. Πρὸ τῶν ἰδικῶν μας ἐργασιῶν ἡ βορείως τοῦ φρέατος περιοχὴ ἐκαλύπτετο πλήρως ὑπὸ χωμάτων καὶ λίθων. Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν μάλιστα τοῦ δωματίου 39, ὅπου ὑπῆρχον καὶ τινες μεγάλοι λίθοι ἀποκυλισθέντες ἀπὸ τὸ Κυκλώπειον, τὸ ὕψος τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ ἔφθανε τὸ 1.10 μ.¹ Τὸ λάξευμα τοῦ βράχου, τὸ ὁποῖον ὀρίζει τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου, δὲν ἦτο ὁρατόν. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψεν ὅτι τὸ σύνολον τοῦ ὑλικοῦ ἀνῆκεν εἰς τὰ χαλαρὰ μπάζα Seager, ὁ ὁποῖος εἶχε τοποθετήσῃ σειρὰν λίθων κατὰ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ δωματίου 39, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον πρὸς ἀντιστήριξιν τῶν ἀκολουθῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀπορριπτομένων μπάζων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν βορειότερον κειμένων χώρων. Εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν προέβη ὁ Seager, ὅπως εἶναι προφανές, διὰ νὰ διατηρήσῃ καθαρὸν καὶ ἐπισκέψιμον τὸ δωμάτιον 39 ὅπου τὸ περίφημον («λαξευτὸν φρέαρ»), ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ ἴδιος εἶχεν ἀνεύρει τὴν ὑπέροχον ὁμάδα κεραμεικῆς τοῦ λευκοῦ ρυθμοῦ.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μπάζων Seager εὗρομεν τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου λαξευμένην εἰς τὸν σκληρὸν βράχον, ἐνῶ οὐδὲ εἷς λίθος τῆς θεμελιώσεως εὐρέθη εἰς τὴν θέσιν του. Ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου εὐρέθησαν ὀλίγα σκληρὰ χρώματα περιέχοντα ἀριθμὸν ὀστράκων. Εἶναι πιθανὸν καὶ ὁ δυτικὸς τοῖχος τῶν δωματίων 39 (καὶ 39α) νὰ εἶναι τοῖχος τοῦ Seager.

Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου 39 θὰ ἦτο εἰς τὴν γραμμὴν τῆς λαξεύσεως τοῦ βράχου, ἡ ὁποία ἐξ ἄλλου ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν γραμμὴν τοῦ βορείως τοῦ φρέατος σφζομένου τμήματος τοῦ τοίχου. Μεταξὺ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου 39 καὶ τοῦ νοτίου τῶν δωματίων 40α καὶ 40 ὑπάρχει στενὸς χώρος, ὅπου διακρίνεται ἀμελῶς λαξευμένη εἰς τὸ σκληρὸν πέτρωμα αὐλαξ καὶ μικρὰ ὁμοίως λαξευτὴ κυκλικὴ κοιλότης. Εἶναι πολὺ πιθανὸν τὰ λαξεύματα ταῦτα νὰ ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ λαξευτὸν φρέαρ.

5) Χῶροι 40α - 42α. Ὁ χῶρος 40 εἶναι προσιτὸς ἐκ τοῦ Διαδρόμου Α, ἀπὸ δὲ τοῦ χώρου τούτου εἰσερχόμεθα διὰ στενῆς εἰσόδου εἰς τὸ μικρὸν δωμάτιον 41. Οἱ χῶροι 40 καὶ 40α διακρίνονται ἀλλήλων ἐκ τῆς προεξοχῆς (παραστάδος) εἰς τὸν νότιον τοῖχον. Ἀντίστοιχος εἶναι ἡ παραστάς εἰς τὸν βόρειον

1. Πρβ. σχέδιον St. SINOS, ἔ.ἀ. εἰκ. 1.

τοιχόν τῶν χώρων 42 καὶ 42α διὰ τῆς ὁποίας οὗτοι διακρίνονται ἀλλήλων.

Τὸ δυτικὸν ὄριον τῶν χώρων 40α καὶ 42 διαπιστοῦται ἐκ τοῦ λαξεύματος εἰς τὸν βράχον. Τὸ λάξευμα τοῦτο μᾶς δίδει τόσον τὴν θέσιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου ὅσον καὶ τὸ ἐπίπεδον τῶν δαπέδων κατὰ προσέγγισιν, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω. Τὸ λάξευμα πιθανῶς προχωρεῖ πρὸς Νότον καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου 40α. Ἐὰν τοῦτο ἀληθεύῃ, εἶναι φανερόν ὅτι ὁ λοξὸς τοίχος εἰς τὸ νότιον ἡμισυ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ δωματίου 40α πρέπει νὰ θεωρηθῇ μεταγενέστερος καὶ ἄσχετος πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν Οἰκίαν.

Ὁ δυτικὸς τοίχος τοῦ δωματίου 41 ἔχει διπλάσιον πάχος τῶν λοιπῶν τοίχων. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ τοίχος οὗτος, εὐρισκόμενος εἰς τὸ κέντρον τοῦ μεγάλου ὀρθογωνίου τὸ ὁποῖον συναποτελοῦν οἱ χώροι 40-42α, ἐχρησίμευεν ὡς ἰσχυρὸς πεσσὸς ἀντιστηρίξεως τῶν τοίχων καὶ ὀροφῶν τοῦ πιθανώτατα διωρόφου κτηρίου (πρβ. καὶ ἀνωτέρω σ. 282). Ἀνάλογος κατασκευὴ εἶναι ὁ ἰσχυρὸς τοίχος μεταξὺ τῶν δωματίων 3α καὶ 2.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ δωματίου 40 ὑπάρχει μικρὸς ἐπίπεδος λίθος κατὰ χώραν, τοῦ ὁποίου ἔχει ἀποτμηθῇ μικρὸν τμήμα. Ὁ λίθος φέρει ρηχὴν κυκλικὴν κοιλότητα καὶ εἶναι προφανές ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς βάσις ξυλίνου στηρίγματος, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἐλειτούργει βεβαίως ὡς τεκτονικὸν φέρον στοιχεῖον (πρὸς τοῦτο ἤρχουν οἱ τοῖχοι) ἀλλὰ, προφανῶς, ὡς στοιχεῖον διαμορφώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου.

Λίθος μὲ ὁμοίαν κοιλότητα ὑπάρχει εἰς τὸ μέσον τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου 42α, ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ ὁποίου ἐξέχει ὀλίγον πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δωματίου. Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ξυλίνην δοκόν, ἴσως ἐν εἴδει ἡμικίονος, τῆς ὁποίας ἡ λειτουργία θὰ ἦτο διπλῇ: στοιχεῖον στατικῶς χρήσιμον (τμήμα τῆς ξυλοδεσιᾶς τοῦ κτηρίου) καὶ συγχρόνως στοιχεῖον διαμορφώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου.

Ἐπίπεδοι λίθοι μὲ ρηχὴν κυκλικὴν κοιλότητα παρατηρήθησαν καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς:

α) Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ βαθμιδωτοῦ πλακοστρώτου 44. Ἐπειδὴ ὁ χώρος Γ3, ὁ ὁποῖος ἀπετέλει τμήμα τῆς MM Ια Οἰκίας Γ, εὐρέθη πλήρως ἀνεσκαμμένος ὑπὸ τοῦ Seager (οἱ ἐργάται τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ἐπροξένησαν ἐδῶ καταστροφὰς εἰς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα) δὲν εἶναι βέβαιον ἂν ὁ λίθος μὲ τὴν κοιλότητα ἀνήκει εἰς τὸ πλακόστρωτον ἢ εἰς τὴν Οἰκίαν Γ.

β) Εἰς τὸ δωμάτιον N2 τῆς Οἰκίας N (εἰκ. 1) ὁ εἰς τῶν δύο ἐπιπέδων λίθων παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον ἔχει ὁμοίαν κοιλότητα. Οἱ λίθοι οὗτοι εὐρίσκονται εἰς τὴν θέσιν των καὶ εἶναι πιθανόν ὅτι ἀπετέλουν, μετὰ τοῦ παρακειμένου πρὸς Ἀνατολὰς τοιχαρίου, θρανίον. Τεκτονικὴ χρῆσις τοῦ λίθου τούτου δὲν ἀποκλείεται, ὅπως ἐπίσης εἶναι πιθανὴ καὶ δευτερογενὴς χρῆσις του ἐνταῦθα.

γ) Μεταξὺ τῶν πλακῶν τῆς Δυτικῆς Αὐλῆς ὑπάρχουν τέσσαρες μὲ ὁμοίαν

κοιλότητα. Ὑποθέτω ὅτι αἱ πλάκες αὐταὶ προέρχονται ἀπὸ ἀρχαιότερα κτίσματα ὅπου εἶχον χρησιμοποιηθῇ ὡς βάσεις ξυλίνων στηριγμάτων.

δ) Εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν εὐρίσκεται ὁμοίος λίθος εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου 1 τῆς Βορείου Οἰκίας (εἰκ. 2). Ὁ λίθος οὗτος ὑποδεικνύει, ὅπως πιστεύω, τὴν θέσιν εἰσόδου τῆς οἰκίας, καθόσον ἐχρησίμευε προφανῶς ὡς βάσις ξυλίνης παραστάδος (ιδεὲ κατωτέρω σ. 306).

6) Β α θ μ ι δ ω τ ὸ ν π λ α κ ὅ σ τ ρ ω τ ο ν 44. Ἐνῷ ἡ περιοχὴ τῶν χώρων 39 ἕως 42 - 42α εἶχε πλήρως ἀνασκαλευθῇ ὑπὸ τοῦ Seager, εἰς δὲ τὸ δωματίον 39 εἶχεν οὗτος φθάσει μέχρι τοῦ φυσικοῦ (εἰς τοὺς ὑπολοίπους χώρους, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, εὔρομεν ἄσκαφον πάχους 5 - 20 ἐκ. ὑπὲρ τὸ φυσικόν), ὅλως περιέργως ἡ περιοχὴ τοῦ πλακοστρώτου 44 μέχρι τοῦ δυτικῶς αὐτῆς κειμένου Κυκλωπείου δὲν εἶχε θιγῇ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ σωζόμενον τμήμα. Τὸ πλακόστρωτον ἀσφαλῶς ἐξετείνεται πρὸς Ἀνατολὰς ὅπου φαίνεται ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ Seager ἔχει προχωρήσει εἰς βάθος. Δὲν ἀποκλείεται τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ πλακοστρώτου νὰ κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Seager (πίν. 244β).

Ὁμοίως ἀνεσκαμμένος ὑπὸ τοῦ Seager εὐρέθη ὁ χώρος Γ3, ἐνῷ οἱ παρακείμενοι χώροι Γ1 καὶ Γ2 εὐρέθησαν ἄθικτοι (περὶ τῆς Οἰκίας Γ ιδεὲ κατωτέρω). Ἡ ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου ἐπιχώσις εἶχε μικρὸν πάχος 10 - 20 ἐκ. καὶ ἦτο ἐνιαία. Ἡ φροντίς μας νὰ χωρίσωμεν τὰ ὄστρακα εἰς δύο ομάδας (ὄστρακα ἐκ τοῦ ἐπιφανειακοῦ μαλακοῦ στρώματος καὶ ὄστρακα ἐκ τοῦ εὐθὺς ὑπὲρ τὰς πλάκας σκληροῦ) ἀπέβη, ὅπως ἐδείχθη μετὰ τὸν καθαρισμὸν των, ἄνευ νοήματος: "Ἀπαντα ἦσαν πρῶιμα ΠΜ, μεταξὺ των δὲ ὑπῆρχον καλὰ παραδείγματα τῶν γινωστῶν ρυθμῶν: Κουμάσας, Βασιλικῆς καὶ τοῦ λευκοῦ ρυθμοῦ (πίν. 256δ, 257α-β, 258α). Οὐδὲν νεώτερον ὄστρακον εὐρέθη παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὀλίγα μέτρα βορειότερον εὐρίσκονται τὰ λείψανα τῆς ΜΜ Ια Οἰκίας Γ καὶ τῆς ΥΜ Ια Οἰκίας Μ. Ἡ φάσις κατασκευῆς τοῦ πλακοστρώτου ἐπιστοποιήθη διὰ τῆς ἀνευρέσεως ὀλίγων ὀστράκων ἐντὸς τοῦ ὑποστρώματος αὐτοῦ (ἀποτελουμένου ἐκ λίθων καὶ χρώματος), μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰ μόνα χαρακτηριστικὰ ἦσαν τρία τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς (πίν. 258β). Ὁστρακα ρυθμοῦ Βασιλικῆς εὐρέθησαν καὶ ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου εἰς τὸ κατώτερον τμήμα τῶν σκληρῶν χωμάτων. Ἀντιθέτως τὰ ὄστρακα τοῦ λευκοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας εὐρέθησαν εἰς τὰ μαλακὰ χρώματα τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως ὑπὲρ τὰς πλάκας.

Τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα ὑποδεικνύουν ὡς χρόνον κατασκευῆς καὶ χρήσεως τοῦ πλακοστρώτου τὴν ΠΜ ΙΙΒ καί, ἐφ' ὅσον θεωρηθῇ ὅτι τοῦτο εἶναι ὄργανικὸν τμήμα τῆς Μεγάλης Οἰκίας, ἀποτελοῦν περαιτέρω ἐνδείξεις πρὸς χρονολόγησιν αὐτῆς. Τὸ σωζόμενον τμήμα τοῦ πλακοστρώτου ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δυτικὸν εἶναι ὑψηλότερον κατὰ 5 - 8 ἐκ. περίπου. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τῶν χώρων Γ2 καὶ Γ3 φθάνει μέχρι τοῦ βορείου ἄκρου

τοῦ χαμηλοτέρου τμήματος τοῦ πλακοστρώτου καὶ πατεῖ ἐν μέρει ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ τοῖχος οὗτος ἀνήκει εἰς τὴν ΜΜ Ια Οἰκίαν Γ.

Ἡ σειρὰ τῶν λίθων, ἡ ὁποία κλείει τὸ πλακόστρωτον εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν φαίνεται ἀντιθέτως ὅτι δὲν ἀπετέλει τοῖχον, ἀλλὰ νέαν βαθμίδα στηρίζουσιν τοὺς λίθους τοῦ στρώτου, τοῦ ὁποίου τμήμα εὐρέθη δυτικώτερον, ὅπως φαίνεται εἰς τὸ σχέδιον, εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον τῆς θεμελιώσεως τοῦ Κυκλωπείου (πίν. 245α). Τμήματα τοῦ λιθοστρώτου σφύζονται πιθανώτατα ὑπὸ τὴν θεμελίωσιν τοῦ Κυκλωπείου. Οἱ παρὰ τοὺς μεγάλους λίθους τῆς βαθμίδος μικροὶ λίθοι καὶ τὰ χώματα εἶναι, προφανῶς, ὅτι ἀπέμεινεν ἀπὸ τὸ ὑπόστρωμα τοῦ λιθοστρώτου. Ἡ βαθμὶς τοῦ λιθοστρώτου πατεῖ ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου. Τοῦτο δὲν σημαίνει ἴσως δύο οἰκοδομικὰς φάσεις ἀλλὰ μόνον ὅτι ἡ στρώσις τῶν πλακῶν προηγήθη τῆς κατασκευῆς τοῦ λιθοστρώτου.

Ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ προσώπου τοῦ Κυκλωπείου καὶ τοῦ προσώπου τοῦ τοίχου - βαθμίδος εἶναι 1.85 μ. περίπου. Ἡ ἐπίχωσις ἐνταῦθα εἶχε πάχος ἀπὸ 10 ἐκ. περίπου (ἐπὶ τοῦ τοίχου - βαθμίδος τοῦ ὁποίου εὐρέθη μόνον μία στρώσις λίθων, εἶναι δὲ ἄγνωστον ἂν ὑπῆρχε δευτέρα) μέχρι 15 ἑκατοστῶν κατὰ τόπους. Ἡ γραμμὴ θεμελιώσεως τοῦ Κυκλωπείου εὐρίσκεται περίπου 50 ἐκ. ὑψηλότερον τῆς γραμμῆς θεμελιώσεως τοῦ τοίχου - βαθμίδος. Ἡ ἐπίχωσις εἶχεν ἀντίστοιχον κλίσιν, ἦτο δὲ τεταραγμένη ὑπὸ τῆς καλλιεργείας (εἰς τὰ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων πτωχότατα ρηχὰ χώματα ὁλοκλήρου τῆς πεζούλας ἐκαλλιεργεῖτο φακὴ καὶ εἶχον φυτευθῇ μουρέλα), ἀλλὰ πιθανώτατα, ὅπως καὶ ἡ ὑπὲρ τὸ πλακόστρωτον ἐπίχωσις, δὲν ἔχει ἀνάμειξιν ὕλικου διαφόρων ἐποχῶν. Πλησίον τοῦ λίθου μὲ τὴν κυκλικὴν κοιλότητα ἡ ἐπίχωσις ἔφθανε τὰ 35 ἐκ. Ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακὸν μαλακόν, ἔνεκα τῆς καλλιεργείας, στρώμα εὗρομεν σκληρότερον. Ἀπαντᾷ τὰ ὄστρακα ἐκ τῆς περιοχῆς μεταξὺ τοῦ πλακοστρώτου καὶ τοῦ Κυκλωπείου ἐφαίνοντο, πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ, πρωτομινωικά. Ὁ φυσικὸς βράχος ἔχει εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βαθμιδαίου πλακοστρώτου ἰσχυράν, ὡς φαίνεται, κλίσιν, τὸ δὲ κατώτερον, ἀνατολικόν, τμήμα τοῦ πλακοστρώτου ἔχει θεμελιωθῇ ἐπὶ παχέος, ὡς φαίνεται, ὑποστρώματος ἐκ λίθων καὶ χώματος. Φαίνεται ὅτι ἐπὶ ἐνὸς πρώτου στρώματος λίθων καὶ γῆς ἐστρώνετο δεύτερον ἀπὸ καθαρὸν κουσκουρόχωμα πάχους 13 ἐκ. περίπου καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐτοποθετοῦντο αἱ πλάκες.

Αἱ δύο πλάκες αἱ φέρουσαι εἰς τὸ σχέδιον (παρένθ. πίν. Ζ') δικτυωτὴν διαγράμμισιν εὐρίσκονται εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον κατὰ τινὰ ἑκατοστὰ ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῶν λοιπῶν πλακῶν καὶ τοῦτο σημαίνει, ὅπως πιστεύω, ὅτι ἐβυθίσθησαν αὗται διότι ἐπάτουν ἐπὶ ὑποστρώματος, τὸ ὁποῖον μὲ τὸν καιρὸν ἔγινε χαλαρόν, λόγῳ τῆς ἐπενεργείας τῶν ὑδάτων τῆς βροχῆς, τὰ ὁποῖα ἐχώνευον διὰ τῶν ἀρμῶν τοῦ πλακοστρώτου· τοῦτο ἐξ ἄλλου συνέβαινε καὶ μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν, πρὶν ἢ στερεωθῇ τὸ πλακόστρωτον διὰ τσιμεντόλασπης (πίν. 244β). Ἀνάλογος βύθισις πλακοστρώτου ἐστρωμένου ἐπὶ χαλαροῦ ὑποστρώματος παρε-

τηρήθη εἰς τὴν Οἰκίαν Μ (πλακόστρωτον Ζ, ἰδὲ κατωτέρω σ. 298). Ἄλλη ἐρμηνεία διὰ τὰς δύο αὐτὰς πλάκας θὰ ᾔτο ὅτι ἀποτελοῦν αὗται τμῆμα τοῦ ὑποστρώματος θεμελιώσεως τοῦ πλακοστρώτου, ἀλλ' εἶναι ἀπίθανον ὅτι θὰ ἐξα-
ραμίζοντο εἰς τοιαύτην χρῆσιν. Κατὰ τὴν συνέχισιν τῶν ἐργασιῶν πρέπει νὰ ἐρευ-
νηθῇ ἡ πιθανότης μήπως ἀνήκουν αἱ δύο πλάκες εἰς ἀρχαιότερον πλακόστρωτον.

Ἡ μνημειακὴ κατασκευὴ τοῦ πλακοστρώτου 44, τὸ ὁποῖον διαφέρει αἰ-
σθητῶς τοῦ πλακοστρώτου τῆς Δυτικῆς Αὐλῆς καὶ τοῦ πλακοστρώτου 4α,
σημαίνει προφανῶς, ἐφόσον τὰ τρία ταῦτα πλακόστρωτα εἶναι σύγχρονα,
ὅτι τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν βαθμιδωτὸν εἶχε καὶ ἐπισημοτέραν λειτουργίαν. Πρὸς
τὸ παρὸν βλέπω δύο ἐρμηνείας ὡς πιθανάς:

α) Τὸ βαθμιδωτὸν πλακόστρωτον εὐρίσκετο εἰς τὴν πλευρὰν τῆς κυρίας
εἰσόδου τῆς Μεγάλης Οἰκίας (ἡ ὁποία πρέπει νὰ ᾔτο ἐνταῦθα καὶ διὰ λόγους
τοπογραφικούς). Ἡ εἴσοδος θὰ ᾔτο εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τῶν χώρων 42 -
42α (ἐνδεικτικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ ὑπαρξίς τῆς βάσεως ξυλίνου στῆριγματος
εἰς τὸ 42α) ἢ ἀνατολικότερον εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Διαδρόμου Α.

β) Τὸ βαθμιδωτὸν πλακόστρωτον ἀσφαλῶς ᾔτο χώρος ἀναψυχῆς, καθόσον
εὐρίσκεται εἰς ἐπικαίρον θέσιν μὲ θέαν ὅλης τῆς βορείου κοιλάδος τοῦ Ἰσ-
θμοῦ καὶ τῶν ὁρέων τοῦ Καβουσιῦ καὶ τῆς Θριφτῆς. Πρόκειται περὶ ἐνὸς
ἀπὸ τὰ πλέον ὑπέροχα τοπία τῆς Κρήτης καὶ δὲν βλέπω διατί οἱ κατοικοῦντες
τὸ Κεφάλι πρῶτοι Μινώται θὰ ᾔσαν ἀδιάφοροι εἰς ταῦτο. (Τὸ «ἀγνάντεμα»
τοῦ τοπίου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ συμβαινόντων ἀπὸ ἐπικαίρου ὑψηλῆς θέσεως ἀπο-
τελεῖ ἐνεργητικὴν θέασιν τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς καὶ οὐσιώδη ψυχαγωγίαν—
μὲ τὴν ἀρχικὴν τῆς λέξεως σημασίαν — διὰ τὸν φυσικωτέραν ζῶν ἄγοντα
ἄνθρωπον. Διὰ τὸν ἐκλεπτυσμένον ἄστων προέχει συνήθως ἡ «ζωγραφικὴ»
ὄψις τοῦ τοπίου. Πρβ. καὶ Βασιλικὴ Ι, Εἰσαγωγή.)

7) Χ ὤ ρ ο ς 43. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν βορείως τοῦ πέρατος τοῦ Διαδρόμου
Α εὐρέθη μικρὸν πλακόστρωτον καὶ τμῆμα τοῦ κτίσματος 43. Ποία εἶναι ἡ
σχέσις τούτων πρὸς τὰ λοιπὰ κτίσματα τῆς πλησίον περιοχῆς θὰ δειχθῇ μὲ τὴν
συνέχισιν τῆς ἐρεῦνης. Ἡ φέρουσα τὰς κοιλότητας πλάξ εὐρέθη μετακινημένη
καὶ ἐτοποθετήθη ὑφ' ἡμῶν εἰς τὴν εἰκαζομένην ἀρχικὴν τῆς θέσιν.

«Θ η σ α υ ρ ο ῖ» κ ε ρ α μ ε ι κ ῆ ς. Εἰς δύο σημεία τῆς ἀνασκαφῆς τῆς
Ἀνατολικῆς Πτέρυγος εὐρέθησαν ὅστρακα κεραμεικῆς ἀπεριμμένα ὑπὸ τοῦ
Seager, ὁ ὁποῖος ἐκράτησε μόνον τὰ ἀκέραια ἀγγεῖα. Ὁ Seager ἀναφέρει
ὅτι εὗρεν ἀρκετὴν ποσότητα κηλιδωτῆς κεραμεικῆς εἰς ὅλα τὰ τμήματα τῆς
Ἀνατολικῆς Πτέρυγος¹, ἀλλ' ἡ μόνη συγκεκριμένη πληροφορία, τὴν ὁποίαν
παρέχει σχετικῶς, εἶναι ὅτι ἐκ τῶν 36 ἀκεραίων ἀγγείων τοῦ ρυθμοῦ αὐτοῦ,
τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν τὸ 1906, τὰ περισσότερα εὐρέθησαν εἰς τὸν χώρον 42².

1. R. SEAGER, Vasiliki - Report 1906, σ. 119.

2. Αὐτόθι σ. 116.

Ὁ μ ἄ ς Α'. Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ χώρου 42α, τὴν σχηματιζομένην ὑπὸ τῆς δίκην παραστάδος προεξοχῆς τοῦ τοίχου (Α εἰς τὸν παρένθ. πίν. Ζ'), εὗρομεν τὴν πρώτην ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Seager ἀποτεθεισῶν ομάδα ὀστράκων. Πρόκειται περὶ ὀστράκων μικρῶν κυρίως ἀγγείων, πρόχων καὶ σκύφων ρυθμοῦ Βασιλικῆς, ὡς καὶ τριποδικῶν χυτρῶν. Εἶναι πιθανὸν τὰ ὀστρακα αὐτὰ νὰ ἀπετέλουν μέρος τῆς κεραμεικῆς ομάδος τοῦ χώρου 42.

Μ ε γ ἄ λ η ὁ μ ἄ ς Β'. Μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ μεγάλη ομάδα ὀστράκων, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποτεθῆ ὑπὸ τοῦ Seager μεταξὺ τοῦ βορείου πέρατος τοῦ διαδρόμου Α καὶ τοῦ κτίσματος 43 (Β εἰς τὸν παρένθ. πίν. Ζ'). Ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ τεμάχια μικρῶν πίθων καλῆς κατασκευῆς μὲ διακόσμησιν καταλειβάδων. Δεδομένου ὅτι ὁ Seager οὐδὲ ἓνα πίθον ἐκ Βασιλικῆς ἐδημοσίευσεν, τὸ εὑρημα τοῦτο ἀποκτᾷ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ χρονολόγησις τῶν πίθων δὲν θὰ εἶναι εὐχερῆς, λόγῳ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως ἀνασκαφικῶν στοιχείων (πίν. 254α).

Ἄ λ λ α ι ὁ μ ἄ δ ε ς ἄ ρ χ α ι ο λ ο γ ι κ ο ῦ ὑ λ ι κ ο ῦ. Κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ ἀγροῦ, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη εἰς τὴν ἀνασκαφὴν, μία ἔτι μεγαλυτέρα ομάδα ἀπερριμμένης κεραμεικῆς ὑπάρχει εἰς σημεῖον μεταξὺ τοῦ κτίσματος 43 καὶ τοῦ χώρου Γ3. Ἐκ τῆς μεγάλης αὐτῆς ομάδος φαίνεται ὅτι προέρχονται πολλὰ ὀστρακα πίθων ὁμοίων πρὸς τὰ τῆς ομάδος Β, τὰ ὁποῖα εὗρομεν εἰς ἀπόστασιν περίπου 6 μ. βορείως τοῦ κτίσματος 43, εἰς τὴν ρίζαν σχίνου, ἐπὶ τοῦ τράφου τοῦ χωρίζοντος τὴν πεζούλαν τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ τὴν χαμηλότερον (ἀνατολικῶς αὐτῆς) κειμένην. Τὰ μεγάλα ὀστρακα εἶχον ἀπορριφθῆ ἐδῶ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ καλλιεργητοῦ, ἐπεὶ δὲ μερικὰ εἶχε παρατηρήσει ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων Μενεγάκης, συνεκέντρωσεν οὗτος ἐνταῦθα, ὑπὸ τὸν σχίνον, καὶ τινα ἀκόμη τεμάχια, τὰ ὁποῖα συνέλεγεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγροῦ. Ἐλπίζεται ὅτι μετὰ τὴν συγκέντρωσιν ὅλων τῶν τεμαχίων ἀρκετοὶ πίθοι καλῆς ποιότητος θὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἀνασυγκροτηθοῦν. Πρέπει νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὅτι καὶ ἄλλο πολύτιμον ἀρχαιολογικὸν ὑλικὸν συνεκεντρώθη ἐκ τῶν χαλαρῶν μπάζων τῆς ἀνασκαφῆς Seager, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον τὸ πλεῖστον τῆς Ἀνατολικῆς Πτέρυγος.

ΟΙΚΙΑ Γ (ΜΜ Ια)

(Παρένθ. πίν. Ζ', Η' καὶ πίν. 244β, 245α-β)

Ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω τὸ πλακόστρωτον 44 καὶ οἱ χώροι Γ1 καὶ Γ2 εὑρέθησαν ἄθικτοι μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν Seager, ἐνῷ ἀντιθέτως ὁ ἐνδιάμεσος χώρος Γ3 εὑρέθη ἀνεσκαμμένος μέχρι τοῦ φυσικοῦ καὶ καλυπτόμενος ἀπὸ τὰ χαλαρά μπάζα τῆς ἀνασκαφῆς. Ἀνεσκαμμένη ὑπὸ τοῦ Seager εἶναι καὶ ὅλη σχεδὸν ἡ ἑκτασις ἀνατολικῶς τοῦ πλακοστρώτου 44 καὶ τῆς Οἰκίας Γ,

ὅπως διεπιστώσαμεν κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῶν χώρων Γ2 - Γ3 καὶ τὴν σκαφὴν μικρᾶς αὐλακος μετὰ φορὰν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἀπορροῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ἡ μὴ ἀνασκαφεῖσα ὑπὸ τοῦ Seager περιοχὴ ἐξετείνεται καὶ βορειότερον, περιλαμβάνουσα καὶ τὰ δωμάτια Ν2 καὶ Ν1, ἐνῶ ἡ ἔτι βορειότερον κειμένη Οἰκία Μ εἶχεν ἀνασκαφὴν σχεδὸν πλήρως ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν χαλαρῶν μπάζων τῆς ἀνασκαφῆς (περὶ τῆς Οἰκίας Μ ἰδὲ κατωτέρω).

Ἐπίχωσις

Πλὴν τοῦ χώρου Γ3, ὁ ὁποῖος εὐρέθῃ ἀνεσκαμμένος ὑπὸ τοῦ Seager, τὸ ὑπόλοιπον τῆς Οἰκίας Γ εὐρέθῃ καλυπτόμενον ὑπὸ ἐνιαίας ἐπιχώσεως ἐνὸς στρώματος καταστροφῆς, τὸ ὁποῖον ἔφθανεν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας μέχρι τοῦ σκληροῦ φυσικοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος ἐνταῦθα εἶναι κατωφερῆς καὶ ἀνώμαλος. Μόνον εἰς τὰ ἀνατολικώτερα τμήματά του τὸ στρώμα τοῦτο εἶχεν ὀλίγον διαταραχθῇ ὑπὸ τῆς καλλιεργείας. Τὸ ἐπιφανειακὸν τοῦτο στρώμα εἶχε πάχος 5 - 20 ἐκ., τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ ὄστρακα ἐκρατήθησαν ἰδιαιτέρως. Ὑπὸ τὰ ἐπιφανειακὰ χρώματα ὑπῆρχε σκληρότατον στρώμα ἀποτελούμενον ἀπὸ σχεδὸν συμπαγῇ μᾶζαν λίθων, ὀλίγα χρώματα καὶ σχετικῶς ἄφθονον κεραμεικὴν, ἡ ὁποία εὐκόλως ἀνεγνωρίζετο (καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς) ὡς ΜΜ Ια. Κατὰ τόπους ὑπῆρχε μᾶζα σκληροτέρα ἀβεστοποιημένων λίθων (πίν. 245β, 246α - β). Ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου Γ1 εὐρέθῃ ἔκτασις καλυπτομένη ἀπὸ ἀστράκι (περίπου 2.50×1 μ.), εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον κατὰ ὀλίγα ἑκατ. τοῦ σφζομένου ἄνω ἐπιπέδου τοῦ τοίχου. Τὸ ἀστράκι τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ ψημένα χρώματα, κομμάτια σοβάδων καὶ πλίνθων γῆς, ὁμοίως ψημένων, καὶ λίθους. Κατὰ τόπους διακρίνονται μαυρισμένα ὑπὸ τοῦ πυρὸς ὑλικά καὶ τρίμματα ἀνθράκων.

Ἡ κεραμικὴ ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ κύπελλα διαφόρων σχημάτων μετὰ ἐπικράτησιν τῶν ποτηρίων (tumblers, πίν. 259α-β) καὶ τῶν μονῶτων κυπέλλων διαφόρων ἐπὶ μέρους τύπων. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ μεγαλύτερα ἀγγεῖα (πίν. 246β). Ἐπειδὴ ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Οἰκίας Γ δὲν ἔχει ἀκόμη ὀλοκληρωθῇ, δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ ἐργαστηριακὴ μελέτη τῆς κεραμικῆς.

Τὸ σκληρὸν στρώμα καταστροφῆς ἦτο ἐνιαῖον εἰς τοὺς χώρους Γ1 καὶ Γ2, ἔφθανε μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ εἶχε πάχος ἀπὸ 20 ἕως 50 ἐκ., ἀναλόγως τῆς κλίσεως καὶ τῶν κοιλωμάτων τοῦ φυσικοῦ. Λεῖψανα δαπέδων δὲν εὐρέθησαν. Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ χώρου Γ1 εὐρέθῃ (1974) μᾶζα καθαροῦ λευκοῦ χρώματος, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἴσως ἐκ τοῦ δώματος. Ἐπειδὴ τὸ στρώμα καταστροφῆς ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ λίθους, προερχομένους ἀπὸ τὴν κατακρήμνισιν τῶν τοίχων τῆς Οἰκίας Γ, καὶ παρουσίαζε μεγάλην σκληρότητα, ἀπέβη ἐξαιρετικῶς δυσχερὲς ἡ διακρίβωσις τῶν τοίχων τῆς οἰκίας. Ἡ

ἀνασκαφῇ τῆς οἰκίας δὲν ἔχει ἀκόμη ὁλοκληρωθῇ καὶ ὑπάρχει ἐλπίς νὰ κερδηθῇ καλυτέρα κάτοψις. Εἰς τὸ σχέδιον (παρένθ. πίν. Ζ') περιελήφθησαν πρὸς τὸ παρὸν μόνον οἱ βέβαιοι τοῖχοι καὶ οἱ λίθοι, οἱ ὁποῖοι πιθανώτατα ἀνήκουν εἰς τοίχους.

Ἡ οἰκία συνεχίζεται ἀσφαλῶς πρὸς Δυσμὰς ὑπὸ τὰ χῶματα τοῦ κατεστραμμένου εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ Κυκλωπείου, ἀρκετοὶ λίθοι τοῦ ὁποῖου ἔχουν ἀποκυλισθῇ τῆς ἀρχικῆς των θέσεως (μᾶλλον ὑπὸ τῶν ιδιοκτητῶν τοῦ ἀγροῦ) καὶ εὐρίσκονται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὄριον τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἡ ἀνακάλυψις καὶ ἀνασκαφῇ τῆς Οἰκίας Γ προσθέτει νέα στοιχεῖα εἰς τὰ ἤδη ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Seager γνωστὰ περὶ τοῦ MM οἰκισμοῦ τῆς Βασιλικῆς. Ὁ Seager ἐπίστευεν ὅτι ὁλόκληρος ἡ ἀνατολικὴ κλιτὺς τοῦ Κεφαλιοῦ ἐκαλύπτετο ὑπὸ MM κατοικιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχωρίζοντο ὑπὸ δρόμων ὅπως εἰς τὰ Γουρνιά¹. Αἱ ἐπιχώσεις ἔφθανον τὰ τρία μέτρα ὃ δὲ Seager τὰς κατέτασεν εἰς δύο στρώματα ἴσου πάχους. Συμφώνως πρὸς τὰς ἐλαχίστας πληροφορίες, τὰς ὁποίας δίδει, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν τὸ κατώτερον στῶμα εἰς τὴν MM Ια, τὸ δὲ ἀνώτερον εἰς τὴν MM Ιβ - ΙΙΑ².

Περισσότερον συγκεκριμένως πληροφορίας δίδει ὁ Seager διὰ δύο MM οἰκίας τοῦ κατωτέρου στρώματος (Οἰκία Α καὶ Β), τὰς ὁποίας χρονολογεῖ εἰς τὴν MM Ι³. Εἶναι πιθανὸν αἱ δύο αὗται οἰκίαι νὰ ἀνήκουν, συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων, εἰς δύο διακεκριμένας φάσεις τῆς MM Ια. Ἡ ὀριστικὴ σχετικὴ χρονολόγησις θὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν κεραμεικῶν ὁμάδων καὶ τῶν τριῶν οἰκιῶν⁴. Τῆς Οἰκίας Α, ἡ ὁποία ἦτο ἀρκούντως ἐπιβλητικὸν οἰκοδόμημα⁵, ὁ Seager ἐδημοσίευσε καὶ τὴν κάτοψιν. Ἐκ τῆς οἰκίας αὐτῆς προέρχεται ἡ περίφημος κεραμικὴ ὁμάς τῶν δεκαπέντε γεφυροστόμων πρόχων («σειρά» κυπέλλων πόσεως) με

1. Αὐτόθι σ. 111.

2. Αὐτόθι σ. 123 - 124.

3. Αὐτόθι σ. 124 - 129.

4. Δι' ὀρισμένας παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς κεραμεικῆς τῶν δύο πρώιμων MM οἰκιῶν ἰδὲ: Α. Zois, Kamares - Stil, Tübingen 1968, σ. 254 - 255, 261. Α. ΖΩΗΝ, Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον, Δ', σ. 123, 126. Τῷ αὐτοῦ: Προβλήματα χρονολογίας τῆς μινωικῆς κεραμεικῆς, σ. 45 - 46.

5. Τὸ σχέδιον ἐν Vasiliki - Report. 1906, εἰκ. 8, ἐδημοσιεύθη ἄνευ κλίμακος. Πρβ. τὰ αὐτόθι ἐν σ. 113: «One large house (fig. 8) of the Middle Minoan I occupation was remarkably well built and had several interior walls made of the same large bricks which were common in the big house of Period III (ἐννοεῖ τὴν «Μεγάλην Οἰκίαν».) Judging from the solidity of structure as well as from the objects found within, it seems to have been a mansion superior to the neighboring houses». Πρβ. καὶ σ. 124, ὅπου δίδεται ὡς πιθανὸν μέγεθος τῆς οἰκίας 20 x 12 μ. Οἱ ἐκ Βασιλικῆς ἐργάται τῆς ἀνασκαφῆς ἐβεβαίουν ὅτι ἡ θέσις τῆς Οἰκίας Α ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν πρόχειρον λατομεῖον τοῦ χωρίου, ὅθεν ἐξήγοντο λίθοι πρὸς οἰκοδόμησιν οἰκιῶν καὶ τινος μικροῦ ἐργοστασίου.

διακόσμησιν ἰχθύων. Ἡ οἰκία εὐρίσκεται πιθανώτατα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ τράφου ἀνατολικῶς τῆς Οἰκίας Μ καὶ ἐν μέρει, ὅπως ἀναφέρει ὁ Seager, ὑπὸ τὴν Οἰκίαν Μ, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένην ΥΜ Ι οἰκίαν¹. Οἱ μελανοὶ λίθοι εἰς τὴν εἰκ. 1, σ. 296, ἀνατολικῶς τοῦ πλακοστρώτου Ζ, πιστεύω ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν Οἰκίαν Α. Ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον Ζ, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐν μέρει βυθισθῇ, διότι προφανῶς πατεῖ ἐπὶ χαλαροῦ ὑλικοῦ καταστροφῆς ἀρχαιοτέρου κτίσματος.

ΟΙΚΙΑ Ν: ΔΩΜΑΤΙΑ Ν1 - Ν2 (ΥΜ Ια)

(Παρένθ. πίν. Η', εἰκ. 1 καὶ πίν. 247α-β)

Τὰ δωμάτια Ν1 - Ν2 καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ πλακοστρώτου ἀνατολικῶς αὐτῶν δὲν εἶχον, ὅπως ἐσημείωσαμεν, ἀνασκαφῇ ὑπὸ τοῦ Seager.

Τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα, ἐν μέρει ἀναμοχλευμένον ὑπὸ τῆς ἀρόσεως, εἶχε πάχος 10 - 20 ἐκ. Ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦτο εὐρέθῃ σκληρόν, πάχους ἀπὸ 10 - 30 ἐκ. Παχύτερον ἐγένετο τὸ στρώμα τοῦτο πρὸς τὴν ἀνωφέρειαν, ἤτοι τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀνασκαφῆς. Ὁ δυτικὸς κεκονιαμένος τοῖχος τοῦ δωματίου Ν1 εὐρέθῃ μόλις 10 ἐκ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν, τὸ δὲ μέγιστον σφζόμενον ὕψος του εἶναι 30 ἐκ. Ἐνεκα τῆς κατωφερείας τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Ν1 εὐρέθῃ εἰς βάθος ἀπὸ 40 (δυτικὴ πλευρὰ) ἕως 20 (πρὸς τὴν κατωφέρειαν) ἐκ.

Εἰς τὸ δωμάτιον Ν1 μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ σκληροῦ στρώματος εὗρομεν δάπεδον κεκονιαμένον, τὸ ὁποῖον ἐσφζετο εἰς τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς ἐκτάσεως τοῦ δωματίου. Τὸ δάπεδον τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ ὑπόστρωμα, πάχους πλέον τῶν 20 ἐκ., ἐκ χωμάτων, μικρῶν καὶ μεγαλυτέρων λίθων καὶ ὀλίγης κεραμεικῆς. Τὸ στρώμα τοῦτο περιέχει καὶ θαλασσινὰ βότσαλα. Ἐπὶ τοῦ ὑποστρώματος τούτου ὑπάρχει στρώμα ἀπὸ λευκάζον κονίαμα πάχους 8 ἐκ. περίπου, τὸ ὁποῖον περιέχει ἄφθονον λεπτὸν χαλίκι θαλάσσης (καὶ χονδρόκκοκον ἄμμον) ὅμοιον μὲ τὸ εὐρισκόμενον εἰς τὸν αἰγιαλὸν τῆς Ἱεραπέτρας. Τὸ λευκάζον χρῶμα ὀφείλεται εἰς τὸ καθαρὸν κουσκουρόχρωμα, τὸ ὁποῖον ἔχει χρησιμοποιηθῇ εἰς τὸ μεῖγμα. Ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου τέλος ὑπάρχει τὸ ἀνώτερον λεπτὸν στρώμα, πάχους 3 χιλ. Εἰς τὸ λεπτὸν τοῦτο στρώμα διακρίνεται τὸ ἐπιφανειακὸν λεπτότατον ἐπίστρωμα πάχους ἡμίσεος χιλιοστοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπιφάνεια εἶχεν ἴσως λαμπρὸν φινίρισμα ὀφειλόμενον μᾶλλον εἰς στίλβωσιν ὅπως μαρτυρεῖ μικρὸν τεμάχιον κονιάματος μὲ λείαν, τεφρὴν ἐπιφάνειαν, τὸ ὁποῖον εὗρομεν ἐντὸς τοῦ σκληροῦ στρώματος τοῦ δωματίου.

1. Αὐτόθι σ. 124. Πρβ. κατωτέρω, σ. 295 κέ.

Ὅμοιον πρὸς τὸ κονίαμα τοῦ δαπέδου φέρει καὶ ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου N1, σφζόμενον, ὡς ἐσημειώσαμεν, εἰς ὕψος 30 ἐκ., ἀλλ' ἐδῶ τὸ ἀνώτερον λεπτὸν στρώμα ἐστρώθη ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ σοβὰ τοῦ τοίχου, ἀποτελούμενου ἀπὸ κοινὴν λάσπην. Τὸ δωμάτιον N1 ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ δωματίου N2 διὰ θύρας τῆς ὁποίας εὐρέθη τὸ πλακοστρώτον κατώφλιον εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ μεσοτοίχου. Εἰς τοὺς ἄρμους τοῦ πλακοστρώτου τούτου ὑπάρχει κονίαμα ἐρυθρὸν μὲ στίλβουσιν ἐπιφάνειαν, ἴσως μεῖγμα καθαροῦ κούσκουρα καὶ ἐρυθρᾶς ὕλης (πίν. 247β). Τὸ ἐπίπεδον τοῦ πλακοστρώτου τῆς εἰσόδου εἶναι ὑπερυψωμένον κατὰ 2 - 7 ἐκ. περίπου τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου N1. Τὸ κονίαμα τοῦ δαπέδου ἀνέρχεται ὀλίγον καὶ δένει εἰς τὸ κάτω μέρος τῶν πλακῶν τῆς εἰσόδου.

Τὰ δωμάτια N1 καὶ N2 χωρίζονται διὰ τοίχου διπλοῦ. Ἀπὸ τὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου N2 ὁ τοῖχος οὗτος φέρει κονίαμα ὅμοιον πρὸς τὸ κονίαμα τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου N1, κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν του ἡμισυ ἀποτελεῖται εἰς τὸ ἄνω μέρος ἀπὸ δύο ἐπιπέδους λίθους, ὁ εἰς τῶν ὁποίων φέρει ρηχὴν κυκλικὴν κοιλότητα. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν λίθων τούτων εὐρίσκεται εἰς ὕψος 30 ἐκ. περίπου ἀπὸ τοῦ δαπέδου, τὸ ὅποιον δὲν ἔχει ἀκόμη καθαρισθῆ. Οὗτοι ἔχουν πᾶχος μέχρι 10 ἐκ. ὁ ἀνατ., μέχρι 16 ἐκ. ὁ δυτ. καὶ πατοῦν ἐπὶ μικροτέρων λίθων. Εἶναι πιθανόν, ὅπως ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω (σ. 284) οἱ δύο πλακωτοὶ λίθοι μετὰ τοῦ παρακειμένου τοιχαρίου νὰ ἀπετέλουν θρανίον (πίν. 247α).

Εἶναι φανερόν ὅτι τὰ δωμάτια N1 καὶ N2 ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν, τῆς ὁποίας ἡ χρονολόγησις εἰς τὴν ΥΜ Ια ἔγινε βάσει τῶν ἐντὸς τοῦ ὑποστρώματος τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου N1 κεραμεικῶν εὐρημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡμισυ κυπέλλου μὲ γραπτὴν στολιδωτὴν διακόσμησιν (rippling), τυπικὸν θέμα τῆς ΥΜ Ια (πίν. 263α-β). Ἐπίσης ἐνδεικτικὰ τοῦ χρόνου ζωῆς τῆς οἰκίας εἶναι μερικὰ ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ σκληροῦ στρώματος ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου N1 εὐρεθέντων ὀστράκων. Μεταξὺ τούτων εἶναι τὰ τεμάχια κυπέλλων μὲ διακόσμησιν ἐνοφθάλμων σπειρῶν καὶ ἡ προχοὴ γεφυροστόμου πρόχου μὲ διακόσμησιν κλάδου (πίν. 260γ, 262α-β).

Τὸ σκληρὸν στρώμα δαπέδου τῶν δωματίων N1 καὶ N2 δὲν εἶναι στρώμα καταστροφῆς ὁμοιογενές, ὅπως τὸ στρώμα τῆς Οἰκίας Γ, ἀλλ' ἀνάμεικτον ὕλικόν (πίν. 258β, 260α-γ, 261α-γ, 262α-β). Μεταξὺ τῶν ὀστράκων ὑπάρχουν καὶ ΠΜ καὶ ΜΜ. Ἐν ὀστρακον ρυθμοῦ Βασιλικῆς καὶ ἕτερον τοῦ λευκοῦ ρυθμοῦ εὐρέθησαν εἰς τὸ σκληρὸν στρώμα ὑπὲρ τὸ κεκοιναμένον δάπεδον τοῦ δωματίου N1 μαζὶ μὲ ὀστρακα μελαμβαφῇ λεπτῶν ΜΜ κυπέλλων καὶ τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρω ΥΜ (πίν. 260β-γ). Τὰ μόνωτα κωνικὰ κύπελλα τύπου Βαφειοῦ (πίν. 258β) εὐρέθησαν καὶ εἰς τὰ δύο δωμάτια εἰς κακὴν κατάστασιν. Φαίνονται μᾶλλον ΜΜ καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ προέρχωνται ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς οἰκίας Γ ἢ ἄλλης πλησίον κειμένης ΜΜ οἰκίας. Τὸ ἐνδιαφέρον λίθινον

ἀγγεῖον, ἀπὸ λευκὸν κρυσταλλικὸν λίθον μὲ γκρίζα νερά, ὥσως μάρμαρον, εὐρέθη εἰς τεμάχια εἰς δύο σημεῖα: εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου N1 τὰ περισσότερα καὶ μεγαλύτερα τεμάχια καὶ εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου N2, πλησίον τοῦ πλακοστρώτου τῆς εἰσόδου, ὀλίγα ἀκόμη μικρά θραύσματα. Συμφώνως πρὸς παράλληλα τοῦ αὐτοῦ σχήματος καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕλικου ἐκ Μόχλου τὸ λίθινον ἀγγεῖον θὰ ἠδύνατο νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὴν ΠΜ II¹. Πιθανώτατα τὸ ἀγγεῖον τῆς Βασιλικῆς εἶναι προϊόν τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Μόχλου (πίν. 261α-β).

Τὸ κατώτερον στρώμα τοῦ δωματίου N2, τὸ ὁποῖον δὲν ἀφηρέθη ἀκόμη ἐξ ὀλοκλήρου, ἀπετελεῖτο ἀπὸ σκληρὰν μᾶζαν καθαρῶν χωμάτων, μαύρων (εἰς τὸ ΒΑ. τμήμα τοῦ δωματίου), ἐρυθρῶν (πρὸς τὸ κέντρον καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, πλησίον τῶν μαύρων) καὶ λευκῶν (κέντρον καὶ ΝΑ. τμήμα τοῦ δωματίου) (πίν. 247α). Περισσότερον σκληρά, σχεδὸν λιθοποιημένα, ἦσαν τὰ λευκά. Τὰ μαύρα ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν τέφρας, ἀλλ' εἰς τὴν πραγματικότητά ἐπρόκειτο περὶ μαύρης «χαλασίδας», δηλαδὴ κοινοῦ σχιστολιθικοῦ χώματος. Τὰ λευκά καὶ τὰ ἐρυθρά χρώματα ἦσαν καθαρὰ χρώματα ἀπὸ κούσκουρα (ἀσβεστολιθικὰ καὶ μάργαι). Τόσον ἡ «χαλασίδα» ὅσον καὶ ὁ κούσκουρας ὑπάρχουν εἰς τὴν περιοχὴν εἰς μορφήν καθαρῶν χωμάτων ἄνευ ἀναμειξέως ἐπιφανειακοῦ λιπαροῦ ὕλικου (humus) καὶ ἀποτελοῦν ἰδεώδη ὕλικά πρὸς στρώσιν δαπέδων καὶ δωματίων.

Εἶναι πιθανὸν τὰ χρώματα αὐτὰ νὰ εἶχον σωρευθῇ εἰς τὸ δωμάτιον N2 προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἢ νὰ ἔπесαν ἐδῶ ἐκ τοῦ δώματος. Ὅτι ταῦτα δὲν ἀνήκουν εἰς τὸ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου N2 φαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐκάλυψαν τὸ σφζόμενον κατώτατον τμήμα τοῦ κονιάματος τοῦ βορείου τοίχου. Ἡ μελλοντικὴ ἔρευνα θὰ δείξῃ ἐὰν καὶ τὸ δωμάτιον N2 ἔχει κεκονιαμένον δάπεδον, ὅπως τὸ N1.

Ὁ τοῖχος μεταξὺ τῶν δωματίων Γ1 καὶ N2 εἶναι φανερόν ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ΜΜ Ια οἰκίαν Γ. Γεννᾶται οὕτω τὸ πρόβλημα τοῦ νοτίου ὁρίου τοῦ δωματίου N2, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, πρέπει νὰ εἶναι ΥΜ Ια. Καὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ διὰ τῆς μελλοντικῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης.

ΟΙΚΙΑ Μ (ΥΜ Ια)

(Παρένθ. πίν. Η', εἰκ. 1 καὶ πίν. 248α-β, 249α-β, 250α-β)

Ἡ Οἰκία Μ ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ Seager κατὰ τὰ ἔτη 1903 καὶ 1904. Ἡ «Μυκηναϊκὴ Οἰκία», ὅπως ὠνομάσθη ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Seager, ἦτο τὸ πρῶτον

1. R. Seager, Mochlos, Boston-New York 1912, ἀρ. II. g., σ. 25, εἰκ. 7, ἀρ. VI 16, σ. 52 καὶ εἰκ. 22. Πρβ. P. WARREN, Minoan Stone Vases, Cambridge 1969, P 107 (Πίνακες) καὶ σ. 23.

ἀνασκαφὲν κτίσμα κατὰ τὴν δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1903. Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτῃ ἐγένετο «πλησίον τῆς κορυφῆς, ὅπου ἐν τμήμα τοίχου ἐκ μεγάλων ἀδρῶς εἰργασμένων λίθων ἐφαίνετο ὑπὲρ τὸ ἔδαφος». Ὁ ἀναφερόμενος τοῖχος εἶναι προφανῶς τὸ ὑφ' ἡμῶν ἀποκαλούμενον «Κυκλώπειον». Περὶ τῆς ἀνασκαφῆς αὐτῆς ὁ Seager ἀναφέρει ὅτι ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἐκαθαρίσθη «τμήμα μιᾶς Μυκηναϊκῆς Οἰκίας τῆς περιόδου Γουρνιῶν, κειμένης πλησίον τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος τοίχου». Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς οἰκίας ὠλοκληρώθη τὸ 1904¹. Εἰς ἄλλα σημεῖα τῶν ἐκθέσεων τοῦ ὁ Seager προσθέτει μόνον ὅτι ἡ οἰκία εὗρίσκειται εἰς τὴν βόρειον κλιτύν², καὶ ὅτι εἶναι ἐν μέρει ἐκτισμένη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς MM I οἰκίας A³. Ἐπίσης ὁ ἀνασκαφεὺς ἐγκαταλείπει τὴν ἀρχαίαν ὀρολογίαν καὶ τὴν ἀποκαλεῖ «Ὑστερομινωικὴν I Οἰκίαν»⁴.

Ὅπως ἀνεφέρθη ἀνωτέρω ὁλόκληρος ἡ περιοχὴ τῆς οἰκίας M ἀνευρέθη ἀνεσκαμμένη ὑπὸ τοῦ Seager, τὰ δὲ χῶματα τῆς ἀνασκαφῆς, λίθοι, χῶματα καὶ ἀρκοῦντως πλούσιον ἀρχαιολογικὸν ὕλικόν, εἶχον ἀφεθῇ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων. Ἡ περιοχὴ, ὅπως καὶ ὁλόκληρη ἡ πεζούλα εἰς τὴν ὁποίαν εὗρίσκονται τὰ περιγραφέντα ἀρχαῖα (Ἀνατολικὴ Πτέρυξ, Οἰκία Γ, Οἰκία N, Οἰκία M), ἐκαλλιεργεῖτο, ἀλλὰ τὸ καλλιεργούμενον ἐπιφανειακὸν χῶμα εἶχεν ἐλάχιστον πάχος, περίπου 20 ἐκ., κάτωθεν αὐτοῦ δὲ ὑπῆρχον τὰ χαλαρὰ μπάζα τῆς ἀνασκαφῆς, τὰ ὁποῖα, λόγῳ τῆς ἀφθονίας τῶν λίθων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνασκαυθοῦν ὑπὸ τοῦ ἀρότρου. Οὕτω ἡ ἀνασκαφὴ εὗρέθη ἀκριβῶς ὅπως ἀφέθη ὑπὸ τοῦ Seager καὶ ὑπῆρξεν, ἐν συνδυασμῷ μάλιστα πρὸς τὴν ἀνάλογον κατάστασιν τὴν ὁποίαν εὗρομεν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Πτέρυγα (πρβ. ἀνωτέρω), λίαν ἀποκαλυπτικὴ διὰ τὸν τρόπον ἐργασίας τοῦ παλαιοῦ ἀνασκαφέως: ἐπιτολαία καὶ βιαστικὴ ἀνασκαφὴ, προφανῶς εἰς ἀναζήτησιν ἐντυπωσιακῶν κινητῶν εὐρημάτων, καταστροφὴ ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων, μὴ συλλογὴ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου ἢ ἐγκατάλειψις τοῦ τυχόν συλλεγέντος εἰς σωροῦς. Τοιοῦτον σωρὸν εὗρομεν εἰς τὸ δωμάτιον M1α, ὥστε ἐπανελήφθη τὸ φαινόμενον τῶν ἀπερριμμένων «θησαυρῶν» κεραμεικῆς, τὸ ὁποῖον παρατηρήσαμεν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Πτέρυγα (ιδεὲ ἀνωτέρω). Ἀλλὰ καὶ τὰ χῶματα τὰ καλύπτοντα τὴν ἀνασκαφὴν, τόσον τὸ ἐπιφανειακὸν καλλιεργούμενον ὅσον καὶ τὸ στῶμα τῶν μπάζων, περιεῖχον ἀρκετὸν ἀρχαιολογικὸν ὕλικόν — κεραμεικὴν, λίθινα ἐργαλεῖα, ὀψιανούς — τὸ ὁποῖον συνεκεντρώσαμεν μὲ πολλὴν προσοχήν.

Ἡ ἀνασκαφικὴ εἰκὼν ἦτο ἡ ἐξῆς: Ὑπὸ τὸ καλλιεργούμενον ἐπιφανειακὸν στῶμα, πάχους 20 ἐκ. περίπου, εὗρομεν τὸ στῶμα τῶν χωμάτων Seager

1. Vasiliki - Report 1904, σ. 207.

2. Vasiliki - Report 1908, σ. 49 ἀριστερά.

3. Vasiliki - Report 1906, σ. 124.

4. Αὐτόθι σ. 113, 124.

ἀποτελούμενον, ὅπως ἀνεφέρθη, ἀπὸ τοὺς λίθους, τὰ χρώματα καὶ τὸ ἀρχαιο-
λογικὸν ὕλικὸν τῆς ἀνασκαφῆς. Τὸ στρώμα τοῦτο εἶχε πάχος ἀπὸ 30 ἕως 70
ἐκ., ἀναλόγως τοῦ ἐπιπέδου τῶν δαπέδων τῶν διαφόρων δωματίων καὶ λοιπῶν
χώρων τῆς Οἰκίας Μ, τὸ ὁποῖον, ὅπως φαίνεται καὶ εἰς τὸ σχέδιον (εἰκ. 1), δὲν
εἶναι ἐνιαῖον. Ἐπὶ τῶν δαπέδων τέλος, κυρίως εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς
οἰκίας, εὗρομεν λεπτὸν στρώμα πάχους περίπου 10 ἐκ., σκληρόν, μὴ ἀνασκαφέν
ὑπὸ τοῦ Seager, τὸ ὁποῖον ἀπέδωσεν ἱκανὸν ἀριθμὸν ὀστράκων, ὥστε νὰ βε-
βαιωθῇ ἡ χρονολόγησις τῆς Οἰκίας Μ εἰς τὴν ΥΜ Ια (πίν. 264α). Ἀσκαφοὶ
εὐρέθησαν καὶ αἱ κυκλικαὶ λαξευταὶ κοιλότητες τοῦ δωματίου Μ3, τῶν ὁποίων
ἡ δυτικὴ εἶναι ρηχὴ καὶ ἀμελῶς λαξευμένη (ἴσως ἡμιτελής), ἐνῶ αἱ δύο ἄλλαι
εἶναι κανονικῶς λαξευμέναι καὶ ἔχουν βάθος 15 ἐκ. (πίν. 250α). Ἐντὸς τοῦ
ἀνατολικοῦ κυκλικοῦ λαξεύματος εὐρέθη τὸ τμήμα προχοῆς ραμφοστόμου
πρόχου, σαφῶς ΥΜ Ια (πίν. 264β).

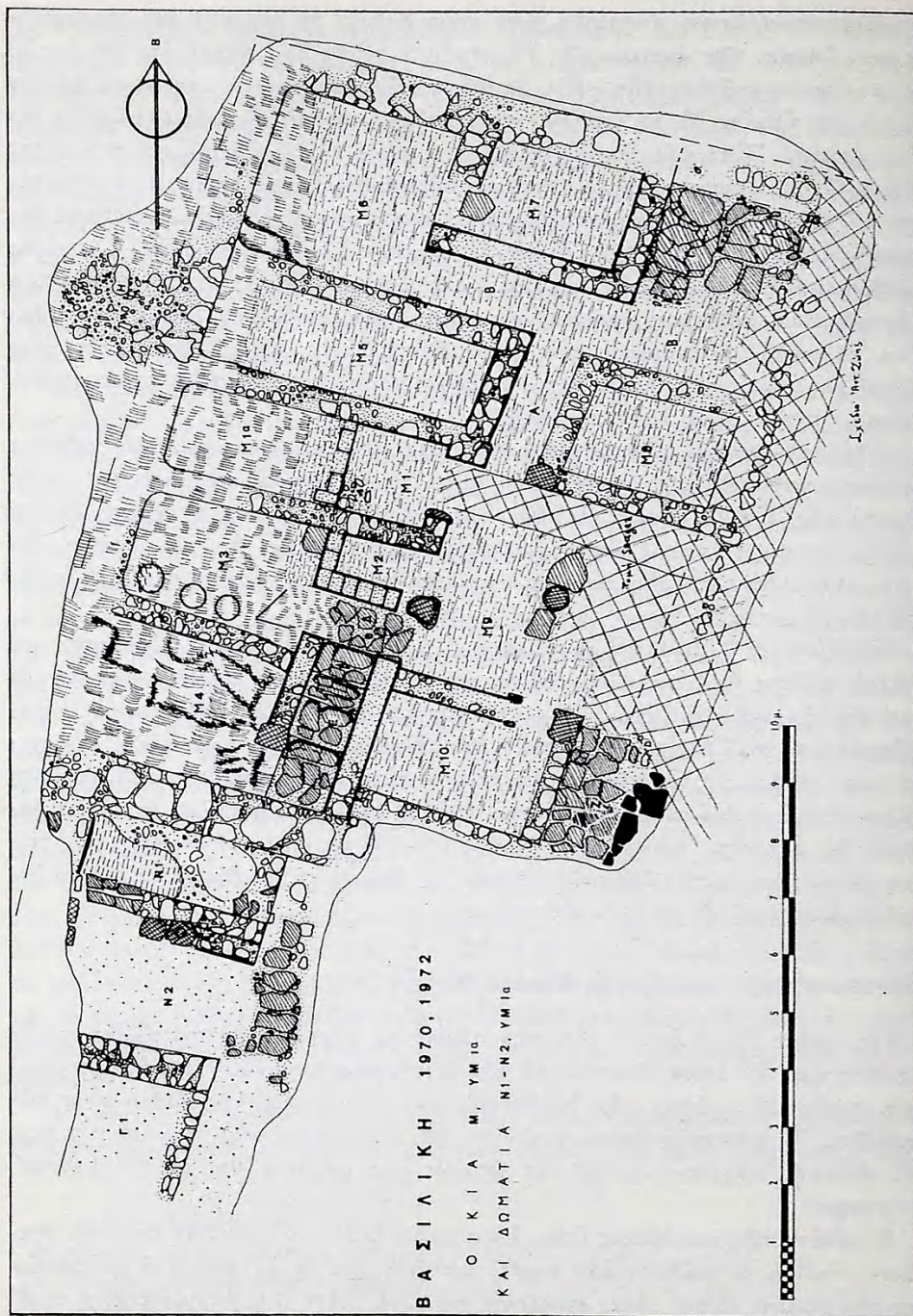
Ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ὀστράκων ἐκ τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων (καλλιερ-
γούμενον καὶ μπάζα Seager) ὑπάρχουν πολλὰ διακεκοσμημένα μὲ συνήθη
θέματα τῆς ΥΜ Ια, ὅπως τὸ θέμα τῆς χλόης, καὶ ἀρκετὰ μὲ χρῆσιν λευκοῦ
ἀσβεστώδους χρώματος ὡς συμπληρωματικοῦ, κυρίως διὰ τὴν γραφὴν στι-
γμῶν, παραλλήλως πρὸς τὸ κύριον στίλβον καστανόν, χρῆσις συνήθης εἰς τὴν
ΥΜ Ια κεραμεικῇ.

Μετὰ τῶν λίθων τοῦ στρώματος τῶν μπάζων Seager εὐρέθησαν καὶ
πολλαὶ πλάκες ἀπὸ σκληρὸν ρόδινον σχιστόλιθον, ὥστε εὐρέθημεν ἐν ἀπορίᾳ
περὶ τῆς ἀρχικῆς χρήσεώς των. Δυστυχῶς ἀνασκαφικὰ στοιχεῖα δὲν ἐκρα-
τήθησαν ὑπὸ τοῦ Seager, τὰ ὁποῖα θὰ ἐβοήθουν εἰς τὴν ἐρμηνείαν. Ἡ ἀρχι-
κὴ μας ὑπόθεσις, ὅτι πιθανὸν ἀπετέλουν αἱ πλάκες πλακόστρωτον εἰς τινα
χωρὸν τοῦ ἄνω ὀρόφου, δὲν φαίνεται πιθανὴ λόγῳ τοῦ μεγάλου σχετικῶς βά-
ρους τῶν πλακῶν. Ἴσως εἶχον χρησιμοποιηθῇ εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῶν τοί-
χων. Αἱ πλάκες αὗται ἐτοποθετήθησαν ὑφ' ἡμῶν ἐπὶ τοῦ βράχου παρὰ τὸ δυ-
τικὸν πέρας τοῦ δωματίου Μ6.

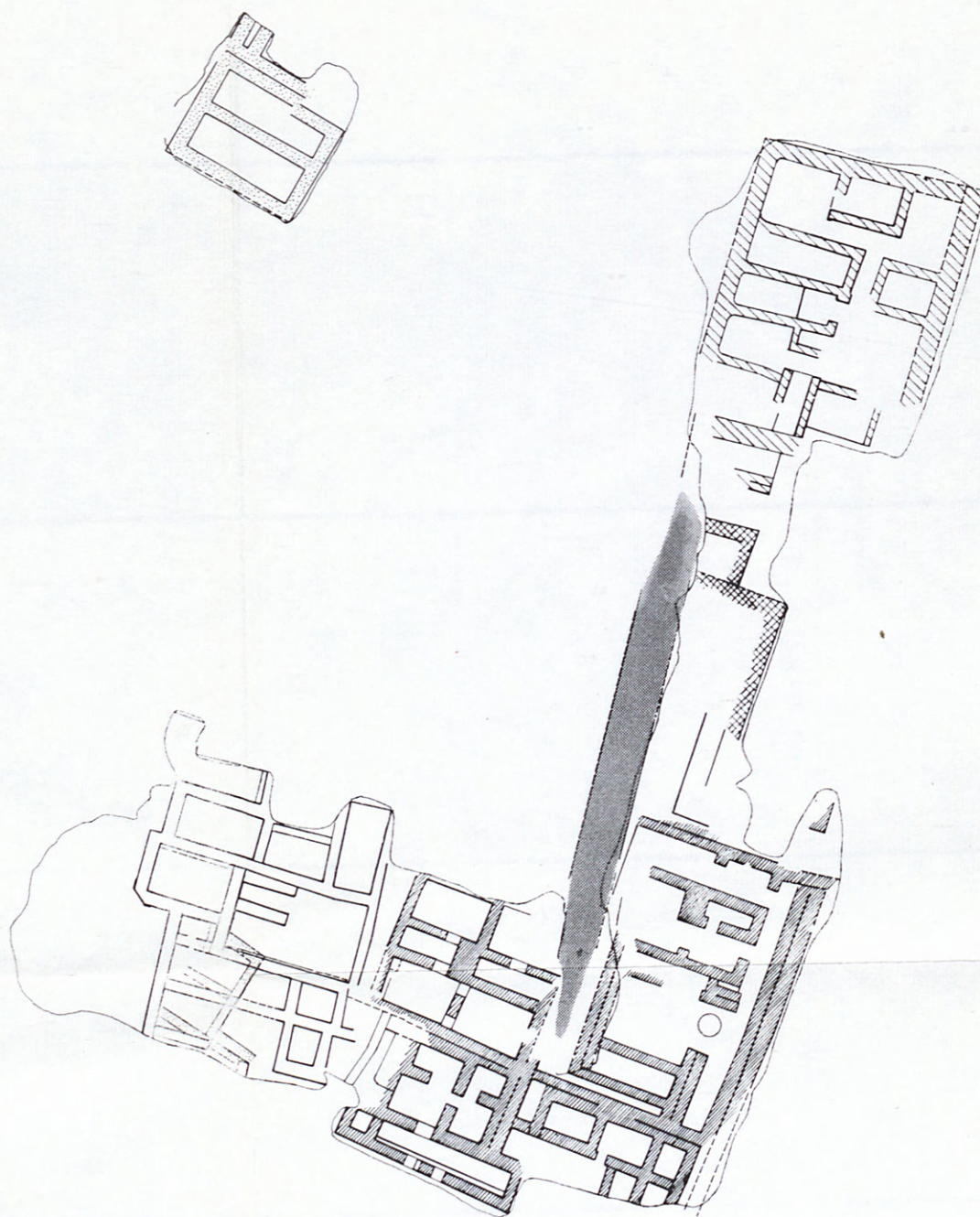
Σύντομος περιγραφή τῆς Οἰκίας Μ.

Τῆς οἰκίας Μ, ἡ ὁποία εἶχε τὴν περίεργον τύχην νὰ ἀνασκαφῇ δύο φορές
εἰς διάστημα 70 ἐτῶν, διεσώθη τὸ ἄκρως ἐνδιαφέρον σχέδιον καὶ ἀρκετὰ στοι-
χεῖα περὶ τοῦ τρόπου οἰκοδομήσεως τῶν τοίχων καὶ τῆς κατασκευῆς τῶν
δαπέδων. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἔρχονται νὰ πλουτίσουν τὰς γνώσεις μας περὶ
τῆς οἰκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς ἐποχῆς τῆς μεγάλης ἀκμῆς τοῦ μινωικοῦ
πολιτισμοῦ.

Ἡ μελέτη τῆς κατόψεως (εἰκ. 1) φανερώνει ἄκραν φροντίδα περὶ τὴν σχε-
δίασιν, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ 17 χώροι οἱ ἀποτελοῦν-
τες τὴν οἰκίαν (ὅσοι εἶναι σήμερον γνωστοί, διότι δὲν ἀποκλείεται ἡ συνέ-

Ελκ. 1. Βασιλική Ἱερωνόμου. Οἰκία Μ, ΥΜ Ια καὶ δωμάτια Ν1-Ν2, ΥΜ Ια.

- Νότιος, Βόρειος οίκια, ΠΜΠα
- Έρυθρά οίκια, ΠΜΠβ, φάσις α
- Δυτική οίκια, ΠΜΠβ, φάσις β
- Οίκια Γ, ΜΜΙα
- Οίκια Ν, Μ ΥΜΙα
- Κυκλώπειον

χισις τῆς ἐρεύνης νὰ φέρη εἰς-φῶς καὶ ἄλλους) ἐντάσσονται ἐντὸς τετραγώνου περίπου 10×14 μ.

Ἡ οἰκία ἐκτίσθη ἐπὶ ἐδάφους κατωφεροῦς μὲ κλίσιν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς πατεῖ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ σκληροῦ πετρώματος τοῦ λόφου, τὸ ὁποῖον ἐλαξεύθη πρὸς δημιουργίαν τμήματος τῶν δαπέδων τῶν δυτικῶν δωματίων M3, M1α, M5 καὶ M6 (πίν. 249β, 250α-β), τῆς κλίμακος ἀπὸ τὸ δωμάτιον M6 πρὸς τὸ δωμάτιον M5 καὶ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῶν τοίχων μεταξύ τῶν δωματίων M3 - M1α καὶ M1α - M5. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου M3 εἶναι σχεδὸν ὁλόκληρον λαξευμένον εἰς τὸν βράχον, πλὴν μικροῦ τμήματος εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν, ὅπου, λόγῳ τῆς φυσικῆς κατωφερείας τοῦ βράχου, ἐχρειάσθη νὰ γίνῃ μικρὰ συμπλήρωσις μὲ δάπεδον ἐκ πηλοῦ. Τὸ αὐτὸ ἀλλ' εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν συμβαίνει εἰς τὰ λοιπὰ τρία δυτικὰ δωμάτια· εἰς τὸ σχέδιον (εἰκ. 1) διακρίνονται τὰ λαξευμένα τμήματα τῶν δαπέδων ἀπὸ τὰ διὰ πηλοῦ ἐστρωμένα. Τὸ δωμάτιον M1 χωρίζεται ἀπὸ τὸ M1α διὰ βαθμίδος κτιστῆς μὲ ὠμάς πλίνθους καὶ λάσπην, ὕψους 26 ἐκ., ἡ ὁποία χρησιμεύει πρὸς στήριξιν τοῦ διὰ πηλοῦ ἐστρωμένου τμήματος τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου M1α. Οἱ εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου M1 φαινόμενοι λίθοι ἀποτελοῦν προφανῶς τμήμα τοῦ ὑποστρώματος τοῦ πηλίνου δαπέδου.

Εἰς τὸν χώρον M4 ὁ βράχος δὲν ἔχει λαξευθῇ ἀλλ' ἔχει ἀφεθῇ εἰς τὴν ἀρχικὴν του ἀνώμαλον φυσικὴν μορφήν. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ χώρος οὗτος δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ὑπαιθρος ἀφοῦ θὰ εἰσέρχοντο ἐξ αὐτοῦ τὰ ὄμβρια ὕδατα εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῆς κτιστῆς κλίμακος Ε. Ὁρισμέναι αὐλακώσεις εἰς τὸν βράχον ὑποδηλοῦν ἴσως ὅτι εἶχε γίνεαι καὶ ἐδῶ τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς λάξευσιν τοῦ βράχου, ἀλλὰ τοῦτο παραμένει ἀμφίβολον.

Τὸ κεντρικὸν καὶ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς οἰκίας ἔχουν θεμελιωθῇ, ὅπως μαρτυροῦν ὠρισμένα στοιχεῖα, ἐπὶ σχετικῶς χαλαροῦ ὑλικοῦ προερχομένου ἐκ τῆς καταστροφῆς παλαιότερων κτισμάτων, πιθανῶς τῆς MM Ια Οἰκίας Α, συμφώνως πρὸς τὰς εἰδήσεις τοῦ Seager. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι:

α) Εἰς τὴν τομὴν τοῦ Seager κατὰ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ δωματίου M9 εὑρομεν χαλαρὸν ὑλικὸν καταστροφῆς, λίθους, τεμάχια κονιαμάτων καὶ πλίνθων πηλίνων κλπ., ἐφάνη δὲ ὅτι τὸ πηλινὸν δάπεδον τοῦ διαδρόμου Α πατεῖ ἐπὶ τοιοῦτου ὑλικοῦ (πίν. 250β).

β) Ὅπως ἤδη ἀνεφέρθη τὸ κεντρικὸν τμήμα τοῦ πλακοστρώτου Ζ ἔχει βυθισθῇ ὀλίγον, προφανῶς ἐπεὶδὴ πατεῖ ἐπὶ σχετικῶς χαλαροῦ ὑλικοῦ.

Ἡ οἰκία φαίνεται νὰ ἔχῃ τρεῖς εἰσόδους, μίαν ἀπὸ Δ. διὰ τοῦ χώρου M4 καὶ τῆς κτιστῆς κλίμακος Ε, μίαν ἀπὸ Ν. ἢ Ἀ. διὰ τοῦ πλακοστρώτου Ζ καὶ μίαν ἀπὸ Ἀ ἢ Β. διὰ τοῦ πλακοστρώτου Γ. Λόγῳ τῆς κακῆς καταστάσεως τῶν ἐρειπίων δὲν εἶναι σαφὲς εἰς τὰς δύο τελευταίας περιπτώσεις ἀπὸ ποίαν πλευρὰν ἦτο ἡ εἰσοδος, ἀλλ' ἡ ὑπαρξίς τῶν πλακοστρώτων προφανῶς μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν εἰσόδων εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα.

Τὸ εὐρυχωρότερον τῶν δωματίων M9 ἔχει εἰς τὸ κέντρον τρεῖς πλάκας ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μεσαία εἶναι κυκλική διαμέτρου 50 ἐκ. καὶ προφανῶς ἀπετέλει βάσιν ξυλίνου κίονος. Τοιοῦτον «μέγαρον» μὲ κεντρικὸν κίονα ὑπάρχει καὶ εἰς ἄλλας μινωικὰς οἰκίας¹. Τὸ πλακόστρωτον Z δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ τόσον ὡς πλακόστρωτον εἰσόδου, ὡς ἀνωτέρω, ὅποτε τὸ δωμάτιον M9 ἐγίνετο προσιτὸν ἀπ' εὐθείας ἐξῶθεν, ὅσον καὶ ὡς φωταγωγός, ὅποτε τὸ δωμάτιον M9 δὲν θὰ ἦτο ἀπ' εὐθείας προσιτὸν ἐξῶθεν. Πιθανωτέρα μᾶς φαίνεται ἡ πρώτη ἐρμηνεία. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὅλα τὰ δωμάτια καὶ οἱ λοιποὶ χώροι τῆς οἰκίας ἠδύναντο νὰ φωτίζωνται καλῶς διὰ τοῦ εἰσερχομένου διὰ τῶν παραθύρων καὶ θυρῶν φωτός, ὥστε ἡ παρουσία φωταγωγοῦ εἰς μικρὸν σχετικῶς κτήριον θὰ ἦτο περιττή. Αἱ πλάκες τοῦ πλακοστώτου Z εἶναι ἐκ ροδίζοντος (πρὸς τὸ ἰῶδες) σχιστολίθου. Τὸ αὐτὸ ὕλικόν εὑρέθη ἀφθόνως ἐντὸς τῶν μπάζων Seager, κυρίως εἰς τὰ βόρεια δωμάτια τῆς οἰκίας.

Ἡ παρουσία τῆς πλακὸς μὲ τὰς κοιλότητας (πίν. 248β, 249α) εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου M9, παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ μικροῦ χώρου M2, ἀποτελοῦντος συνέχειαν τοῦ M9, θὰ ἠδύνετο νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ M2 ὡς «οἰκιακοῦ ἱεροῦ» παρὰ τὸ «μέγαρον» (M9) τῆς οἰκίας, ἀλλὰ διὰ τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν οὐδὲν στοιχεῖον ἔχομεν, καθόσον ἡ περιοχὴ εὑρέθη καθημαγμένη ὑπὸ τῆς ἀνασκαφῆς Seager. Διὰ τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν θὰ ἔπρεπε βεβαίως νὰ δεχθῶμεν τὴν ἐρμηνείαν τῶν πλακῶν μὲ μικρὰς κοιλότητας ὡς «κέρνων», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἰσχυρῶς ἀμφισβητεῖται².

Ἐκ τοῦ δωματίου M9 γίνονται ἀμέσως προσιτὰ τὰ δωμάτια M1, M2 καὶ M10. Τὸ πολὺ μικρὸν δωμάτιον M2 ἐδημιουργήθη διὰ τῆς οἰκοδομήσεως, εἰς σχῆμα Γ, τοῦ δυτικοῦ καὶ νοτίου τοίχου. Οἱ τοῖχοι οὗτοι ἔχουν κτισθῇ ἀπὸ ὠμὰς πλίνθους ἐκ πηλοῦ, διαστάσεων $32 \times 17 \times 8$ ἐκ. Οἱ τοῖχοι οὗτοι, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ τοῖχοι τῆς οἰκίας M, ἔφερον κονίαμα ἀπὸ πηλὸν ἀκριβῶς ὅμοιον μὲ τὸν πηλὸν τῶν πλίνθων. Πλίνθοι καὶ κονιάματα ἦσαν ἀρκούντως σκληρά, προφανῶς διότι εἶχον ψηθῇ κατὰ τὴν στιγμὴν καταστροφῆς τῆς οἰκίας. Τὸ πάχος τοῦ κονιάματος ἐποίκιλλεν ἀναλόγως τῆς κατασκευῆς τῶν τοίχων: ἀπετέλει τοῦτο τὸ ὕλικόν τὸ ὁποῖον ἔδιδε τὴν τελικὴν μορφήν καὶ ἐξωμάλυνε τὰς διαφορὰς εἰς τὰ πρόσωπα τῶν τοίχων. Παρατηρήθησαν πάχῃ ἀπὸ 1 ἕως 10 ἐκ. Εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ M2 ἔχει πάχος 5 ἐκ. εἰς τὸ νότιον καὶ 3 ἐκ. εἰς τὸ βόρειον πρόσωπον. Οὕτω, προστιθεμένου καὶ τοῦ πλάτους τῆς πλίνθου (32 ἐκ.), τὸ συνολικὸν πάχος τοῦ τοίχου εἶναι

1. Πρβ. προχείρως, St. Sinos, Die vorklassischen Hausformen in der Ägäis, Mainz am Rhein 1971, πίν. 53, ἀρ. 121, καὶ πίν. 55, ἀρ. 124 - 125.

2. Ἰδὲ π.χ. Cl. Tiré καὶ H. van Effenterre, Guide des fouilles françaises en Crète, Paris 1966, σ. 13 - 4.

40 ἐκ. Ἔτι στενότερος εἶναι ὁ βόρειος τοῖχος. Εἶναι φανερόν ὅτι οἱ λεπτοὶ ἐξ ὀλοκλήρου πήλινοι αὐτοὶ τοῖχοι ἐκτίσθησαν ἀποκλειστικῶς πρὸς δημιουργίαν τοῦ μικροῦ δωματίου M2, περίπου εἰς τὸ κέντρον τῆς οἰκίας. Ἄλλη ἐρμηνεία (π.χ. στήριγμα ἐσωτερικῆς κλίμακος) πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ.

Οἱ χώροι M1 καὶ M1α προφανῶς ἀπετέλουν ἐνιαῖον δωμάτιον εἰς δύο ἐπίπεδα. Τὸ δωμάτιον τοῦτο ἦτο προσιτὸν μόνον ἐκ τοῦ M9. Τοῦτο συμπεραίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἐκ τοῦ λαξευμένου βράχου τμήμα τῶν τοίχων μεταξὺ M3 - M1α καὶ M1α - M5 εἶναι ὑπερυψωμένον ἐν σχέσει πρὸς τὰ δάπεδα, ἐνῶ εἰς τὴν κλίμακα διὰ τῆς ὁποίας κατερχόμεθα ἀπὸ τὸ M5 εἰς τὸ M6 ὁ βράχος ἔχει λαξευθῇ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ δαπέδου.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διαμόρφωσις παραστάδων εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ M1, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ βόρειος εἶναι διπλῇ, διότι χρησιμεύει ὡς παραστάς καὶ εἰς τὴν θύραν τοῦ διαδρόμου Α (ἐκ τοῦ M9).

Ἄλλα σαφῇ λείψανα θυρῶν πλὴν τῶν σημειωθέντων τριῶν (α. M9 - M1, β. M9 - Α, γ. M5 - M6) εἶναι τὰ ἑξῆς: δ. Ἀπὸ τὸ M9 εἰς τὸ M10. Παρὰ τὴν ἰσχυρὰν καταστροφὴν τοῦ μεσοτοίχου τῶν M9 - M10 κατὰ τὸ ἀνατολικόν του ἄκρον ἡ ὑπαρξίς τῆς θύρας διαπιστοῦται ἐκ τῆς ὑπάρξεως λαξευτῆς ἐγκοπῆς εἰς τὴν μεγάλην πλάκα τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ M10 καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐναντι αὐτῆς πλακῶν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ μεσοτοίχου ἐκ τῶν ὁποίων ἡ βόρειος (δύο πλάκες ἐπάλληλοι) εὐρέθη καλυπτομένη ὑπὸ τέφρας. Ἡ ἐγκοπὴ τῆς μεγάλης πλακὸς καὶ αἱ ἐναντι μικραὶ πλάκες προφανῶς εἶχον χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν στήριξιν τῶν ξύλων τῶν παραστάδων τῆς θύρας. ε. Μεταξὺ διαδρόμου Β καὶ δωματίου M6. Ἡ ὑπαρξίς θύρας εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ διαδρόμου Β διαπιστοῦται τῇ βοήθειᾳ τῶν ἐξῆς στοιχείων: εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς παρειᾶς τοῦ βορείου τοίχου τοῦ Β ὑπάρχει γωνιώδης ἐγκοπὴ πλάτους 9.5 ἐκ. καὶ πλάτους 17 ἐκ. κατάλληλος πρὸς ὑποδοχὴν ξυλίνης παραστάδος (πιθανώτατα κυκλικῆς διατομῆς, διαμέτρου περίπου 11 - 12 ἐκ. ἐὰν τὸ ξύλον ἐξεῖχε κατὰ 1 - 3 ἐκ. ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ τοίχου). Εἰς τὸν ἐναντι τοῖχον ἐσώθη καμπύλη προεξοχὴ τοῦ σοβά μαρτυροῦσα ὅτι ὁ πηλὸς ἔδενε μὲ τὸ ἐξέχον ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ σοβά ξύλον τῆς ἀντιστοίχου παραστάδος, ἀλλὰ τὸ ξύλον τοῦτο ἐξεῖχε τοῦ προσώπου τοῦ τοίχου (= τῆς ἐπιφανείας τοῦ σοβά) καὶ δὲν ἦτο ἐντοιχισμένον ὅπως ἡ ἐναντι παραστάς (εἰς τὸ σχέδιον συνεπληρώθησαν ἐνδεικτικῶς αἱ παραστάδες). στ. Ἀπὸ τὸ δωμάτιον M6 εἰς τὸ M7. Πλὴν τῆς μεγάλης πλακὸς, ἐπεχούσης θέσιν κατωφλίου, ὑπάρχει διακοπὴ εἰς τὸ πήλινον δάπεδον τοῦ M6 καὶ ἐλαφρὰ ἀνύψωσις αὐτοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ ὅτι σάνις ἢ ἄλλο τι εὐρίσκετο παρὰ τὴν πλάκα, συμπληρουμένου οὕτω τοῦ κατωφλίου. η. Πιθανὴ ἄλλ' ὅχι βεβαία εἶναι τέλος ἡ ὑπαρξίς θύρας ἀπὸ τὸν διάδρομον Δ εἰς τὸ δωμάτιον M3. Μοναδικὸν στοιχεῖον εἶναι τὸ γωνιώδες λάξευμα εἰς τὸν βράχον, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς γενόμενον διὰ νὰ διευκολύνῃ τὸ ἀνοιγμα τῆς θύρας. Ποῦ ἦτο ἡ

εἴσοδος τοῦ δωματίου M8 δὲν εἶναι γνωστὸν λόγῳ τῆς ἰσχυροτάτης καταστροφῆς τῶν τοίχων τοῦ δωματίου τούτου. Διὰ τὰς τρεῖς πιθανὰς ἐξωτερικὰς εἰσόδους τῆς οἰκίας ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Ἡ ἀκριβὴς θέσις καὶ μορφή αὐτῶν δὲν εἶναι γνωστή.

Δ α π ε δ α. Τὸ ἀνώτερον ἐπίστρωμα τῶν δαπέδων τῆς Οἰκίας M ἀποτελεῖται ἀπὸ μεῖγμα τεφρῆς λεπίδας (λεπιδόχωμα, χαλασίδα = καθαρὸν σχιστολιθικὸν χῶμα), καὶ ψιλοῦ χαλικιοῦ τοῦ αὐτοῦ χρώματος ὅχι στρογγυλεμένου, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι περιείχετο εἰς τὴν «χαλασίδα». Ὡς συνδετικὸν ὕλικόν ἔχει καὶ πάλιν χρησιμοποιοηθῇ ὀλίγος καθαρὸς κούσκουρας. Τὸ ἐπίστρωμα τοῦτο ἔχει πάχος περίπου 3 ἐκ. καὶ εἶναι τοποθετημένον ἐπὶ κοινοῦ χρώματος. Ἡ λεπίδα προφανῶς ἐστρώνετο ὑγρὰ καὶ ἀκολούθως ἐπατεῖτο μὲ λείους μεγάλους χάλικας (τῶν ὁποίων εὐρέθη μέγας ἀριθμὸς εἰς τὸ Κεφάλι)¹. Σήμερον (δηλαδή ἀπὸ τῆς γενικεύσεως τῆς χρήσεως τοῦ σκυροδέματος) ἡ «χαλασίδα» στρώνεται εἰς τὰ δώματα καὶ τὰ πατώματα διὰ μεγάλου κυλινδρικοῦ λίθου, τοῦ «κύλιντρα».

Τὰ κονιάματα, ὡς ἀνεφέρθη, δὲν ἀποτελοῦνται ἀπὸ χαλασίδα ἀλλ' ἀπὸ κοινὸν πηλόν. Ἡ ἐπάλειψις τοῦ πηλοῦ φαίνεται ἐνιαία εἰς τοίχους καὶ δάπεδα ἀλλὰ πράγματι ὑπάρχει ἡ διαφορὰ τοῦ ὕλικου.

Π λ α κ ὸ σ τ ρ ω τ α. Τὰ πλακόστρωτα καὶ ἡ κτιστὴ κλιμαξ πατοῦν ἐπὶ ὑποστρώματος ἀπὸ κοινὸν χῶμα.

Τ ο ῖ χ ο ι. Τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τῆς οἰκίας ἐλάχιστα λείψανα διεσώθησαν, τοῦ δὲ ἀνατολικοῦ ἡ σημειουμένη ἐν τῷ σχεδίῳ θέσις δὲν εἶναι ἀπολύτως βεβαία, καθ' ὅσον ἐνταῦθα ἡ ἀνασκαφὴ εὐρέθη πλήρως ἀνασκαλευμένη, προφανῶς ἔνεκα τῆς εἰς μέγα βάθος (ἴσως περὶ τὰ 2 μ.) ἐρεύνης τῆς MM Ia Οἰκίας A ὑπὸ τοῦ Seager. Τὸ πλάτος τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων συμπεραίνεται μόνον ἐκ τῶν ὀλίγων λίθων τοῦ βορείου τοίχου τοῦ M6, ἀλλ' εἰς τὸ

1. Πλήθος λιθίνων ἐργαλείων ἔχουν συγκεντρωθῇ ὑπὸ τοῦ φύλακος καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Ἡμεῖς συνεκεντρώσαμεν καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Seager ἀπορριφθέντα ἐργαλεῖα. Οἱ στιλβωτῆρες χάλικες ἐκ σκληρῶν λίθων προέρχονται ἐκ τῆς περὶ τὰ μικρὰ ὀροπέδια τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τῆς Κρήτης περιοχῆς (Ἐθιάς - Χαντρά - Ζίρου κλπ.), ἡ ὁποία ὑπῆρξε πηγὴ πρώτης ὕλης πρὸς κατασκευὴν λιθίνων ἐργαλείων ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς. Πρβ. Α. ΖΩΗΝ, Κρήτη - Ἐποχὴ τοῦ Λίθου, ΑΕΠ 18, σ. 87-88. Ὁ σημερινὸς ταξιδιδῶτης δύναται νὰ παρατηρήσῃ τὴν μεγάλην ἀφθονίαν τοῦ σχετικοῦ ὕλικου εἰς τὰς τομάς τῶν χαλαρῶν χαλικοπαγῶν πετρωμάτων, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο κατὰ τὴν διάνοξιν τῶν νέων ἀμαξιτῶν ὁδῶν, π.χ. Ἐθιάς - Πηλιαλημάτων. Οἱ ἀρχαῖοι συνέλεγον τοὺς χάλικας εἰς τὰς ὑπὸ τῶν ὑδάτων δημιουργουμένης τομάς καὶ εἰς τὰς κοίτας τῶν χειμάρρων. Ἀνάλογα πετρώματα μὲ ἀφθονίαν καλῆς ποιότητος χάλικων δὲν γνωρίζομεν εἰς ἄλλην περιοχὴν τῆς Κρήτης. Οἱ εἰσηγμένοι χάλικες (στιλβωτῆρες καὶ τριπτῆρες) διακρίνονται εὐκόλως ἀπὸ τοὺς περισσότερον ἀκανονίστους χάλικας ἐκ σκληροῦ ἀσβεστολίθου, οἱ ὁποῖοι περιέχονται εἰς τὸν κούσκουραν τοῦ Κεφαλοῦ καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ἀφθόνως ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν.

σημειούμενον εἰς τὸ σχέδιον πλάτος πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τὸ πάχος τῶν κονιαμάτων.

Οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι (πλὴν τῶν δύο τοίχων τοῦ Μ2 καὶ τῆς βαθμίδος τοῦ Μ1 - Μ1α, οἱ ὅποιοι ἐκτίσθησαν μετὰ ὡμας πλίνθους), ἔχουν κτισθῇ μετὰ λίθους καὶ λάσπην. Λείψανα ξυλοδεσιᾶς (πλὴν τῶν σημειωθεισῶν ἐνδείξεων ὑπάρξεως ξυλίνων παραστάδων) δὲν εὐρέθησαν.

Λείψανα λιθοστρώτου αὐλῆς ἢ ὁδοῦ. Τὸ λιθόστρωτον Η, δυτικῶς τοῦ Μ5 εἶναι μᾶλλον ὑπόλειμμα ὁδοῦ, ἢ ὅποια θὰ ἔβαινε κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς οἰκίας.

Σχέσεις Οἰκιῶν Μ καὶ Ν. Ἀδιευκρίνητος παραμένει ἡ σχέση τῶν Οἰκιῶν Μ καὶ Ν (δωμάτια Ν1 - Ν2). Ἴσως πρόκειται περὶ δύο διακεκριμένων συγχρόνων οἰκιῶν (ΥΜ Ια) χωριζομένων διὰ τοῦ ἰσχυροῦ τοίχου μεταξὺ Ν1 καὶ Μ4. Ἡ προσεχὴς ἔρευνα νοτίως τοῦ Μ10 ἴσως παράσχη νέα στοιχεῖα σχετικῶς.

ΒΟΡΕΙΟΣ ΟΙΚΙΑ (ΠΜ IIα)

(Παρένθ. πίν. Η', εἰκ. 2 καὶ πίν. 251, 252α-β)

Τὸ σημαντικώτερον ἴσως ἀποτέλεσμα τῶν νέων ἀνασκαφῶν ἐν Βασιλικῇ εἶναι ἡ ἀνακάλυψις τῆς πρωίμου μινωικῆς Βορείου Οἰκίας. Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς οἰκίας αὐτῆς, τῆς ὁποίας ἡ κάτοψις εὐτυχῶς σφύζεται καλῶς, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν νέαν μελέτην τῆς Μεγάλης Οἰκίας, θὰ ἀπαλλάξῃ τὴν ἔρευναν ἀστηρίκτων θεωριῶν περὶ καταγωγῆς τοῦ τύπου τῶν μινωικῶν ἀνακτόρων ἐκ τῶν ΠΜ II οἰκιῶν¹. Ἡ οἰκία χρονολογεῖται εἰς τὴν βαθμίδα Κουμάσας — ΠΜ IIα — εἶναι δὲ ἐν ἑκ τῶν πέντε παραδειγμάτων ἀρχιτεκτονικῶν καταλοίπων τῆς βαθμίδος αὐτῆς τὰ ὅποια ἔχουν γίνῃ μέχρι σήμερον γνωστά. Ὑπενθυμίζω ἐνταῦθα ὅτι ἐκ τῶν πρωίμων φάσεων τῆς μινωικῆς ἐξελίξεως (ΠΜ I - III) ἐλάχιστα ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα εἶναι γνωστά παρὰ τὸ γεγονός τῆς ὑπάρξεως ἀκμαίων συνοικισμῶν εἰς ὅλας τὰς φάσεις τῆς ΠΜ ἐποχῆς καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Κρήτην. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ταῦτα κατάλοιπα εἰς χρονολογικὴν κατάταξιν εἶναι τὰ ἑξῆς:

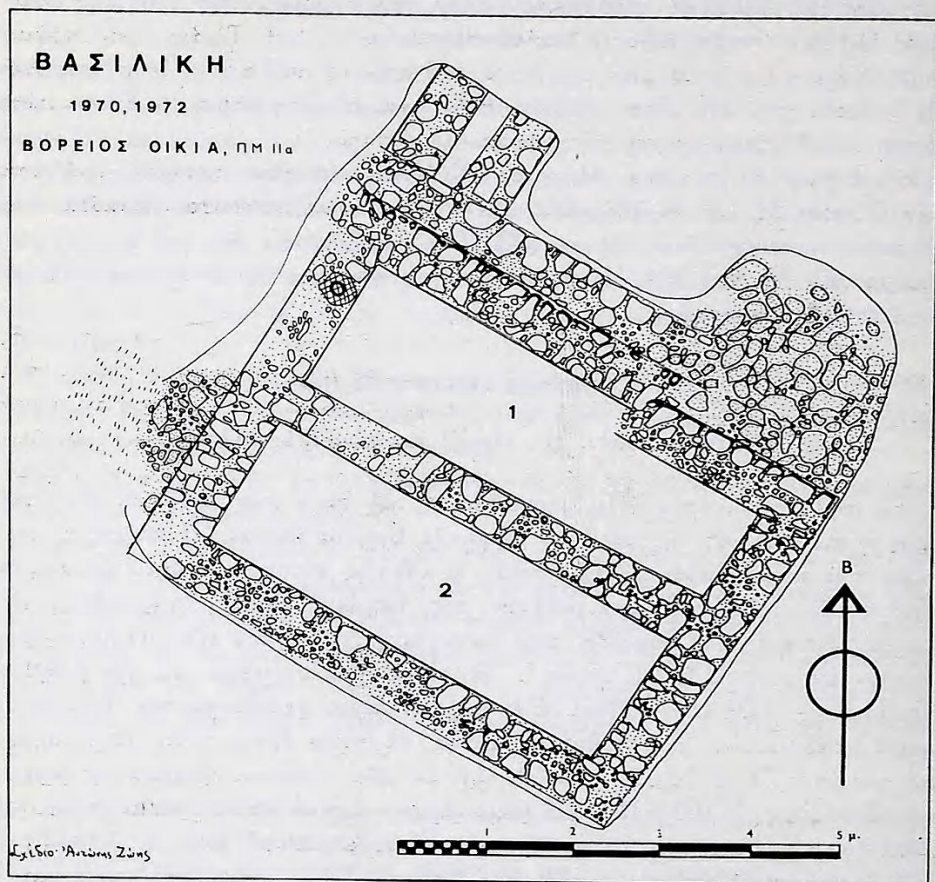
1. Τῆς βαθμίδος Πύργου (ΠΜ I) τρία μόνον κτίσματα εἶναι γνωστά:
- α. Ὁ οἰκίσκος τῆς Φαιστοῦ ὑπὸ τὸ Περιστύλιον 74 τοῦ ἀνακτόρου².
- β. Ἡ οἰκία ὑπὸ τὴν κατωτέραν Δυτικὴν Αὐλὴν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαι-

1. Πρβ. R. W. HUTCHINSON, *Prehistoric Crete*, London 1962, σ. 145. Ἡ θεωρία τοῦ Hutchinson ἀνεζωπυρώθη προσφάτως ὑπὸ τοῦ J. EVANS ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ΠΜ IIα οἰκίας τῆς Κνωσοῦ, ἰδὲ *Anatolian Studies* 22, 1972, σ. 127, ἀλλὰ τὸ εὖρημα δὲν δύναται νὰ στηρίξῃ τοιαύτην θεωρίαν.

2. L. PERNIER, *Festos I*, Roma 1935, σ. 115 κέ., εἰκ. 49 - 50 καὶ πίν. VI.

στοῦ¹. γ. Τὰ κτίσματα τοῦ οἰκισμοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς Δέμπλα παρὰ τὸ Βα-
ρύπετρον Κυδωνίας².

2. Εἰς τὴν βαθμίδα Κουμάσας (ΠΜ Πα) ἀνήκουν τὰ ἐξῆς κτίσματα:
α. Ἡ Νοτία Οἰκία, ὑπὸ τὰ δωμάτια 8 - 9 τῆς Μεγάλης Οἰκίας τῆς Βασιλικῆς

Εἰκ. 2. Βασιλική Ἱερραπέτρας. Ἡ Βόρειος Οἰκία, ΠΜ Πα.

1. D. LEVI, ASAtene XXXV - XXXVI, 1957-1958, σ. 167 κέ., εἰκ. 348 κέ. Πρβ. Α. ΖΩΗΝ, ΑΕ 1965, σ. 56 - 59 καὶ 60 - 63. Ὁ Levi ὁμιλεῖ περὶ «οἰκιῶν», προφανῶς διότι ἐθεώρησε τὸν διπλὸν τοῖχον ὡς ἀνήκοντα εἰς δύο οἰκίας. Πιθανώτερον εἶναι ὅτι τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐρείπια ἀνήκουν εἰς μίαν οἰκίαν. Οἱ διπλοὶ τοῖχοι ἀποτελοῦν τυπικὸν γνώρισμα τῆς ΠΜ Πβ ἀρχιτεκτονικῆς. Πλὴν τῆς Βασιλικῆς, ὅπου ἡ Ἐρυθρὰ Οἰκία ἔχει ὡς βασικὸν οἰκοδομικὸν σκελετὸν σύστημα διπλῶν τοίχων, καὶ τῆς Φαιστοῦ Levi, ἔ.ἀ., διπλοῖ τοῖχοι ἀπαντοῦν ἐπίσης εἰς Παλαίκαστρον καὶ Μάλια (ιδεῖ κατωτέρω σημ. 39 - 40).

2. I. TZEΛAKIS καὶ P. WARREN, AAA 5, 1972, σ. 66 - 72.

(παρένθ. πίν. Ζ'). β. Ἡ ἐνταῦθα δημοσιευομένη Βόρειος Οἰκία τῆς Βασιλικῆς (εἰκ. 2). γ. Τὰ κτίσματα τοῦ ἀρχαιότερου στρώματος τοῦ Μύρτου Ἱεραπέτρας¹. δ. Ἡ οἰκία ὑπὸ τὴν Δυτικὴν Αὐλὴν τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ² καὶ ε. Ἡ οἰκία εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ τῆς Κνωσοῦ³.

3. Εἰς τὴν βαθμίδα Βασιλικῆς — ΠΜ Ιβ — ἀνήκουν τὰ ἐξῆς κτίσματα: α. Ἡ Μεγάλῃ Οἰκία τῆς Βασιλικῆς (παρένθ. πίν. Ζ'). β. Τὸ ἀνώτερον στῶμα τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Μύρτου⁴. γ. Τὸ ἀρχαιότερον κτίσμα εἰς τὴν θέσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Δικταίου Διὸς εἰς τὸ Παλαίκαστρον⁵ καὶ δ. Πιθανῶς τὰ λείψανα οἰκίας εἰς τὴν ΒΔ. περιοχὴν τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μαλίων⁶.

Τῆς βαθμίδος τοῦ Λευκοῦ Ρυθμοῦ (ΠΜ ΙΙΙ) τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα εἶναι περισσότερον προβληματικὰ καὶ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐνταῦθα.

Ἀνασκαφικά

Ἡ θέσις ὅπου εὑρέθη ἡ οἰκία κατελαμβάνετο καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς ὡς καὶ πέραν αὐτῆς πρὸς ΒΔ. ὑπὸ μὴ καλλιεργουμένης λωρίδος γῆς, ἴσης κατὰ τὸ πλάτος πρὸς τὸ πλάτος τῆς οἰκίας καὶ στενουμένης πέραν αὐτῆς, πρὸς ΒΔ. Τὰ ἄκρα τῆς λωρίδος αὐτῆς κατελαμβάνοντο ὑπὸ χαμηλῶν τροχάλων, τὸ δὲ σύνολον τῆς ἀκαλλιεργήτου λωρίδος μετὰ τῶν τροχάλων ἐπεῖχε θέσιν τράφου, χωρίζοντος κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τὴν ἀνωτέραν καλλιεργουμένην πεζούλαν, ἡ ὁποία καταλαμβάνει τὸ κεντρικὸν τμήμα τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἀπὸ τὴν κατωτέραν εἰς τὴν βόρειον αὐτῆς πλευρὰν, τὸ ἐπίπεδον τῆς ὁποίας εἶναι μόνον κατὰ 70 ἐκ. περίπου χαμηλότερον. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἀνωτέρας πεζούλας εὑρίσκεται ἡ Μεγάλῃ Οἰκία. Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου 31 τῆς Μεγάλῃς Οἰκίας μέχρι τοῦ ΝΔ. τοίχου τοῦ δωματίου 2 τῆς Βορείου Οἰκίας εἶναι περίπου 32 μ.

Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἐφαίνοντο αἱ δύο ἀκραῖαι πλάκες τῆς λιθοστρώτου αὐλῆς ὑπὸ τὸν τρόχαλον, ἀκριβῶς εἰς τὸ ὄριον τοῦ καλλιεργημένου. Μικρὰ δοκιμὴ ἀπεκάλυψε τμήμα τοῦ λιθοστρώτου, ὅποτε μᾶς ἐγεννήθη ἡ σκέψις μήπως ἐφθάνεν ἕως ἐδῶ ἡ Δυτικὴ Αὐλὴ τῆς Μεγάλῃς Οἰκίας. Ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης ἔδειξεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ οἰκίας ἀρχαιότερας, ἡ ὁποία οὐδόλως εἶχε θιγῇ ὑπὸ τοῦ Seager, ἂν καὶ ἀκριβῶς παραπλευρῶς αὐτῆς, εἰς τὴν

¹ P. WARREN, Myrtos, London 1972, σχέδιον ἔναντι σ. 11, Period I.

² J. EVANS, ἔ.δ. σ. 115 κέ.

³ P. WARREN, AAA 5, 1972, σ. 392 - 398.

⁴ P. WARREN, Myrtos, ἔ.δ. Period II.

⁵ R. M. DAWKINS, BSA 11, 1904 - 1905, σ. 272 - 273, πίν. X.

⁶ BCH 89, 1965, σ. 1004 - 1005 καὶ εἰκ. 9. Αἱ σχετικαὶ πληροφορίες εἶναι ἀρκετὰ ἀσαφεῖς. Ἀναφέρεται ὅτι παρόμοια εὐρήματα ἐπιστοποιήθησαν καὶ εἰς τὴν ΝΔ. περιοχὴν τοῦ ἀνακτόρου ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τῶν ἀποθηκῶν.

ΝΑ. πλευράν, ὑψοῦται ὁ μέγας σωρὸς χωμάτων, τὰ ὅποια ἀπερρίφθησαν ἐδῶ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Μεγάλης Οἰκίας. Ὁ σωρὸς οὗτος ἀποτελεῖ σήμερον τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ Κεφαλιοῦ, ἐνῶ ἡ πραγματικὴ φυσικὴ κορυφὴ εἶναι ἑξαρμα βράχου περίπου 20 μ. δυτικώτερον.

Ἡ μὴ καλλιέργεια τῆς περιοχῆς τῆς οἰκίας καὶ ἡ δημιουργία τῶν τροχάλων ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ θέσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καλλιεργηθῇ λόγῳ τῆς παρουσίας τῶν λιθίνων θεμελίων, προφανῶς καὶ ἄλλων λίθων προερχομένων ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν τοίχων καὶ τοῦ λίαν σκληροῦ ὕλικου τῶν δαπέδων. Παρὰ ταῦτα οἱ φιλότιμοι καλλιεργηταὶ εἶχον κάμει, φαίνεται, παλαιότερον πολλὰς προσπάθειάς πρὸς ἐνσωμάτωσιν τοῦ σχετικῶς ὀμαλοῦ χώρου τῆς οἰκίας εἰς τὸ καλλιεργούμενον τμήμα (σχετικῶς πρόσφατος ἦτο λάκκος εἰς τὸ κέντρον τοῦ δωματίου 1 πρὸς φύτευσιν μουρέλλου) καὶ οὕτω κατεστράφησαν ἰσχυρῶς οἱ τοῖχοι, ἰδίᾳ εἰς τὸ ΒΔ. τμήμα τῆς οἰκίας, παντελῶς δὲ κατεστράφη ἡ ἐπιφάνεια τῶν δαπέδων. Εὐτυχῶς ἀπέμεινεν ἄθικτος ἀρκετὴ ἐπὶ χῶσις φθάνουσα εἰς τὸ ΝΑ. τμήμα τῶν δωματίων μέχρι βάθους περίπου 65 ἐκ. ἀπὸ τῆς σφζομένης ἄνω ἐπιφανείας τῶν τοίχων. Ἡ καλυτέρα διατήρησις τῶν ἐπιχώσεων καὶ τῶν τοίχων εἰς τὸ ΝΑ. τμήμα τῆς οἰκίας ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ὁ σκληρὸς φυσικὸς κούσκουρας ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι θεμελιωμένη αὕτη ἔχει κλίσιν ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ.

Στρωματογραφία

Ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω ἐπιφάνεια δαπέδων, ἡ ὁποία θὰ ἐχώριζε σαφῶς τὰ στρώματα εἰς στρώματα ἐπὶ τῶν δαπέδων καὶ εἰς στρώματα ὑπὸ τὰ δάπεδα (ἢ «στρῶμα θεμελιώσεως»), δὲν εὐρέθη, διότι ἡ περιοχὴ εἶχεν ἀνασκαλευθῇ παλαιότερον πρὸς καλλιέργειαν. Οὕτω ὑπὸ τοὺς λίθους τοῦ τροχάλου εὐρέθη λεπτὸν στρῶμα μαλακῶν σκούρων ἐκ τῆς παλαιᾶς καλλιεργείας καὶ τῆς συγχρόνου βλαστήσεως χωμάτων, πάχους περίπου 10 ἐκ. κατὰ τὴν ΝΔ. πλευράν τῆς οἰκίας, τὸ ὁποῖον ἐπαχύνετο πρὸς τὴν κατωφέρειαν, ὥστε κατὰ τὴν ΒΑ. πλευράν τῆς οἰκίας, ἦτοι εἰς τὸ ὄριον τοῦ καλλιεργουμένου, ἔφθανε τὰ 20 ἐκ. περίπου. Τὰ ὀστρακα ἐκ τοῦ στρώματος τούτου («ἐπιφανειακὸν στρῶμα Α») συνεκεντρώθησαν κεχωρισμένως. Ὑπὸ τὸ στρῶμα τοῦτο ὑπῆρχε στρῶμα ὁμοίως μαλακῶν χωμάτων τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο «ἀσάλευτο», ἦτοι μὴ ταραγμένον ὑπὸ τῆς καλλιεργείας. Τὸ στρῶμα τοῦτο εἶχε πάχος 5 - 10 ἐκ., μετὰ δὲ τὴν ἀφαίρεσίν του ἐφάνησαν καλῶς αἱ ἄνω ἐπιφάνειαι τῶν σφζομένων λιθίνων θεμελίων τῶν τοίχων.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ δωματίου 1 ὑπῆρχε τετράπλευρον σκάμμα ἀβαθές, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνοίξει ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ κτήματος πρὸς φύτευσιν μουρέλλου. Τὸ σκάμμα τοῦτο δὲν εἶχε βάθος μεγαλύτερον τῶν 15 - 20 ἐκ. ὑπὸ τὴν σφ-

ζομένην ἄνω ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων. Ἡ καλλιέργεια εἶχεν ἀποτύχει διότι ὑπὸ τὸ βάθος τοῦτο ὑπῆρχεν ἀκόμη ὀλίγη σκληρὰ ἐπίχωσις ἀρχαιολογικοῦ στρώματος καὶ ἠκολούθει ὁ σκληρὸς φυσικὸς κούσκουρας.

Ἡ ἀδιατάρακτος ἀρχαιολογικὴ ἐπίχωσις ἤρχιζε περίπου εἰς τὸ ὕψος τῶν τοίχων, ὀλίγα ἑκατοστὰ ὑπὲρ ἢ ὑπὸ τὴν σφζομένην ἄνω ἐπιφάνειαν τούτων. Ἀρκετὸν βάθος εἶχεν ἡ ἐπίχωσις αὕτη εἰς τὸ ΝΑ. τμήμα τῶν δωματίων ὅπου ἐφθανε τὰ 50 - 70 ἐκ. Πρὸς τὸ κέντρον τῶν δωματίων, λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ φυσικοῦ, ἡ ἐπίχωσις ἔβαινε μειομένη ὥστε τὸ ΒΔ. ἡμισυ τῶν δωματίων εἶχεν ἀδιατάρακτον ἐπίχωσιν μόνον 10 - 20 ἐκ. Ἐπειδὴ, λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ φυσικοῦ, τὸ ΒΔ. ἡμισυ τῆς οἰκίας εἶχε θεμελιωθῇ εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, οἱ τοῖχοι ἐνταῦθα ὑπέστησαν μεγαλυτέραν καταστροφὴν κατὰ τὰς παλαιὰς ἀροτριώσεις ὥστε εἰς τινὰ τμήματα αὐτῶν δὲν ἐσώθησαν οὐδὲ οἱ λίθοι τῆς κατωτάτης στρώσεως τῶν θεμελίων.

Ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου ἔξω τῆς ΒΔ. πλευρᾶς τοῦ δωματίου 2 δὲν εὐρέθη ἀδιατάρακτος ἐπίχωσις. Ἀντιθέτως εἰς τὴν περιοχὴν πέραν (ΒΔ.) τῆς λιθοστρώτου αὐλῆς πρὸ (ΒΑ.) τοῦ δωματίου 1 εὐρέθησαν ἀρκετοὶ λίθοι, οἱ ὅποιοι ἀνῆκον εἰς ἀδιατάρακτον στρώμα. Οἱ λίθοι αὐτοὶ (εἰκ. 1), ὅπως ἔδειξεν ἡ συνέχεια τῆς ἐρεῦνης, ἀνῆκον εἰς τὸ στρώμα καταστροφῆς τῆς οἰκίας, διότι ὑπ' αὐτοὺς εὐρέθησαν τὰ θεμέλια τοῦ τοίχου ὁ ὁποῖος βαίνει παραλλήλως πρὸς τὸν ΒΑ. τοῖχον τοῦ δωματίου 1.

Εἶναι λογικὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ἀνώμαλος ἐπιφάνεια τοῦ φυσικοῦ βράχου ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχει θεμελιωθῇ ἡ οἰκία, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ τὰ δάπεδα τῶν δωματίων. Τὰ δάπεδα πρέπει νὰ ἦσαν περίπου εἰς τὸ ὕψος τῆς κατωτέρας στρώσεως τῶν λίθων τῆς θεμελιώσεως εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ φυσικοῦ, ἦτοι εἰς τὸ ΒΔ. τμήμα τῆς οἰκίας. Ἐπομένως τὸ ἐπίπεδον τῶν δαπέδων θὰ ἦτο κατὰ τι ὑψηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τῆς λιθοστρώτου αὐλῆς (κατὰ 30 ἐκ. περίπου). Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐπικουρεῖται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς τὸ ΒΔ. τμήμα τῶν δωματίων διετηρήθη λίαν σκληρὸν στρώμα ἀπὸ διαλελυμένον κούσκουραν, πάχους 10 - 15 ἐκ., εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὴν κατωτέραν σειρὰν λίθων τοῦ θεμελίου (ἡ ὁποία ἐνταῦθα εὐρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὴν ἀνωτέραν σειρὰν λίθων τῶν τοίχων τῆς ΒΔ. πλευρᾶς). Τὸ στρώμα τοῦτο προφανῶς εἶχε χρησιμοποιοθῇ ὡς ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου. Εἶναι ἐπομένως φανερόν ὅτι καὶ ἡ ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦτο ἐπίχωσις μέχρι τοῦ μεγίστου βάθους τῶν 70 ἐκ. εἰς τὸ ΝΑ. τμήμα τῶν δωματίων, ἦτο ἐπίχωσις ὑπὸ τὰ δάπεδα, εἴτε ἐνιαῖον («στρώμα θεμελιώσεως»), εἴτε ἐν ἡ περισσότερα ἀρχαιότερα τῆς θεμελιώσεως τῆς οἰκίας στρώματα, καλυφθέντα κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς οἰκίας ὑπὸ τοῦ στρώματος τῶν δαπέδων αὐτῆς.

Δυστυχῶς ἡ κακὴ κατάστασις τῶν ἐρειπίων, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἀπουσία οἰοδῆποτε ἔχοντος τῆς ἐπιφανείας δαπέδων κατὰ χώραν μᾶς ἀναγκάζουν νὰ θεωρήσωμεν

τὸ σύνολον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῶν δωματίων ὡς σύγχρονον πρὸς τὴν στιγμὴν ἰδρύσεως τῆς οἰκίας ἢ καὶ ἀρχαιότερον ἐν μέρει, ἐφόσον θὰ ἀπεδεικνύετο εἴτε στρωματογραφικὴ εἴτε τυπολογικὴ διαφοροποίησις τοῦ ὕλικου τούτου. Ἀντιστοίχως τὸ ὕλικόν ἐκ τοῦ ἐπιφανειακοῦ ἡροτριωμένου στρώματος καὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ μαλακοῦ δύνανται νὰ θεωρηθῇ ἐνδεικτικὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ζωῆς τῆς οἰκίας, καθόσον μέρος τούτου δυνατόν νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ στρώματος ὑπὲρ τὰ καταστραφέντα δάπεδα.

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ μελέτη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς οἰκίας δὲν ἔχει ὀλοκληρωθῇ ἀκόμη, δύναται ἀπὸ τοῦδε νὰ βεβαιωθῇ ὅτι τὸ σύνολον τοῦ ὕλικου (παραδόξως καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος) ἔχει χρονολογικὴν ὁμοιογένειαν μὲ τυπικὴν τὴν παρουσίαν τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας εἰς ὅλα τὰ στρώματα (πίν. 265β). Εἰς τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα τὰ νεώτερα ὀστρακὰ εἶναι ὀλίγα φλογωτὰ ρυθμοῦ Βασιλικῆς, τὰ ὅποια προφανῶς προέρχονται ἐκ τοῦ παρακειμένου σωροῦ χωμάτων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς Seager τῆς Μεγάλης Οἰκίας (πίν. 251, ἄνω δεξιὰ).

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω καὶ μέχρι συμπληρώσεως τῆς μελέτης τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου, δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τόσον τὴν στιγμὴν ἰδρύσεως ὅσον καὶ τὴν φάσιν ζωῆς τῆς Βορείου Οἰκίας εἰς τὴν βαθμίδα Κουμάσας (ΠΜ IIα).

Ἀξίον σημειώσεως, τέλος, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ Βόρειος Οἰκία ἔχει τὸν αὐτὸν προσανατολισμὸν πρὸς τὴν σύγχρονον αὐτῆς Νοτίαν Οἰκίαν ὑπὸ τὰ δωμάτια 8 καὶ 9 τῆς Μεγάλης Οἰκίας (παρένθ. πίν. Ζ'). Εἶναι ἀρκοῦντως πιθανὸν ὅτι καὶ τὸ μεταξὺ τῶν δύο οἰκιῶν διάστημα, ἥτοι τὸ κεντρικὸν πλάτωμα τῆς κορυφῆς τοῦ Κεφαλιοῦ, ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἀναλόγων οἰκιῶν, προφανῶς δὲ καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Πτέρυγος, ὅπου τόσον ὁ Seager ὅσον καὶ ἡμεῖς εὗρομεν ὀστρακὰ τῆς βαθμίδος αὐτῆς εἰς τὰ κοιλάματα τοῦ φυσικοῦ βράχου (πίν. 256α-γ)¹.

Εἰς τὰς ἐπιχώσεις τῶν δωματίων, αἱ ὁποῖαι ἀφηρέθησαν τμηματικῶς — ἀφέθησαν καὶ μάρτυρες πρὸς καλύτερον ἔλεγχον τῆς πιθανῆς διακρίσεως ἐπὶ μέρους στρωμάτων — εὑρέθησαν μαῦρα χρώματα καὶ ἀρκετὰ ὀστᾶ ζώων, πλὴν τῶν πολλῶν ὀστράκων καὶ τῶν λιθίνων ἐργαλείων (λείψανα μαγειρικῶν ἐστιῶν). Περισσότερα στοιχεῖα σχετικῶς θὰ δοθοῦν εἰς τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν. Σημειοῦμεν μόνον ἐνταῦθα ὅτι ἡ παρουσία λελεασμένου πελέκεως νεολιθικοῦ τύπου ἐντὸς ἀμιγῶς ΠΜ IIα στρώματος ἀποδεικνύει ὀριστικῶς τὴν ἀπὸ μακροῦ ὑποτεθεῖσαν ἐπιβίωσιν τοῦ τύπου τούτου ἐργαλείου εἰς τὰς

1. Πρβ. ἀνωτέρω, καθὼς καὶ τὴν ὑπόθεσίν μας, ἐξ ἀφορμῆς τῆς εὑρέσεως τοῦ κορμοῦ κυκλαδικοῦ εἰδωλίου, περὶ ὑπάρξεως Κυκλαδο-κρητικοῦ νεκροταφείου εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀνατολικῆς Πτέρυγος.

πρωίμους φάσεις τῆς ΠΜ ἐποχῆς¹. Κακῶς ἐπομένως χρησιμοποιοῦνται οἱ λεγόμενοι νεολιθικοὶ πελέκεις πρὸς κατάρτισιν χαρτῶν τῶν νεολιθικῶν θέσεων τῆς Κρήτης.

Σύντομος περιγραφή τῆς Βορείου Οἰκίας.

Ἡ οἰκία ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μακρόστενα δωμάτια καὶ μικρὰν λιθόστρωτον αὐλὴν κατὰ τὸ ΒΑ. αὐτῆς ἄκρον. Ἐτερον ἀμελέστερον λιθόστρωτον ὑπάρχει εἰς τὸ ΝΔ. ἄκρον τῆς οἰκίας. Παράδοξος εἶναι ἡ κατασκευὴ τοῦ ΒΑ. τοίχου, ἀποτελουμένου ἐκ δύο τμημάτων, τῶν ὁποίων τὸ ἀνατολικὸν εἶναι πλησιέστερον πρὸς τὸν μεσότοιχον τῶν δύο δωματίων. Οὕτω τὸ δωμάτιον 1 εἶναι στενότερον εἰς τὸ ΝΑ. τμήμα του. Οὐδὲν στοιχεῖον προέκυψε πρὸς χρονολόγησιν τῶν δύο τμημάτων τοῦ τοίχου εἰς διαφόρους φάσεις· ἀντιθέτως ἡ μελέτη τῆς κατόψεως καὶ τῶν ἐρειπίων κατὰ χώραν ἀποδεικνύει ὅτι τὸ σύνολον τῶν τοίχων τῶν δύο δωματίων καὶ τὰ δύο λιθόστρωτα πρέπει νὰ εἶναι σύγχρονα. Τὸ δυτικὸν μάλιστα λιθόστρωτον ἀποτελεῖ ἐνιαίαν στρώσιν μετὰ τῶν λίθων τοῦ παρακειμένου τοίχου. Ἀντιθέτως ἡ στρώσις τοῦ βορείου λιθόστρώτου φαίνεται ὅτι προηγήθη τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ παραπλεύρως τοίχου, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει ἀρκούντως ἐπιμελημένην κατασκευὴν εἰς τὸ βλέπον πρὸς τὸ λιθόστρωτον πρόσωπον αὐτοῦ. Τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα ὑποδεικνύουν ἴσως ὅτι ἐνταῦθα ἦτο ἡ εἴσοδος τῆς οἰκίας, ὁ δὲ στενότερος χώρος τοῦ δωματίου 1 πιθανὸν ἐχρησίμευεν ὡς εἶδος προθαλάμου.

Δευτέρα εἴσοδος ὑπῆρχεν ἴσως εἰς τὴν ΒΔ. στενὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου 1, ἐὰν ὁ ἐπίπεδος λίθος ὁ φέρων τὴν κυκλικὴν ρηχὴν κοιλότητα θεωρηθῇ βάσις ξυλίνου στηρίγματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἐλειτούργει ὡς παραστάς τῆς θύρας.

Παραλλήλως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ΒΑ. τοῖχον τοῦ πλατυτέρου τμήματος τῆς οἰκίας ὑπάρχει τοῖχος ἴσου πλάτους, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐκκινοῦν, εἰς καθέτον πρὸς αὐτὸν σχέσιν δύο ἀκόμη τοῖχοι, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων. Ποία εἶναι ἡ σχέσις τῶν τοίχων τούτων πρὸς τὴν οἰκίαν θὰ δείξῃ ἡ συνέχισις τῆς ἐρεῦνης. Δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται περὶ λειψάνων δευτέρας οἰκίας ἐκτισμένης ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν πρώτην, ἀλλ' εἶναι αἰνιγματικὴ ἡ οἰκοδόμησις τῶν δύο τοίχων εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τόσον μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων.

Ἀπαντες οἱ τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι μὲ κοινούς λίθους μετρίου ἢ πολὺ μικροῦ μεγέθους καὶ λάσπην, ἐκ κοινοῦ χώματος (μυρμιδόχωμα) ὡς συνδετικὴν ὕλην. Τὸ χῶμα τοῦτο διελύετο ὑπὸ τῶν βροχῶν διὰ τοῦτο παρέστη ἀνάγκη νὰ στερεωθοῦν οἱ τοῖχοι. Λεῖψανα κονιαμάτων δὲν εὑρομεν, οὔτε τμήματα τῆς

1. J.D.S. PENDLEBURY, *Archaeology of Crete*, London 1939, σ. 45. Πρβ. Κ. ΔΑΒΑΝ, Ἀμάλθεια 1972, τεῦχος 10, σ. 44.

ἀνωδομῆς, ἀφοῦ ὅλη ἡ περιοχή εἶχε κυριολεκτικῶς «ξυρισθῇ» ὑπὸ τῆς παλαιᾶς ἀρόσεως. Εἶναι πιθανόν τὰ λίθινα θεμέλια νὰ μὴ ὑπερέβαινον τὸ διασσωθὲν ὕψος καὶ ἐπομένως ἡ ἀνωδομή, ἥτοι οἱ τοῖχοι ὑπεράνω τοῦ ἐπιπέδου τῶν δαπέδων, νὰ ᾔσαν ἐκτισμένοι μὲ λάσπην καὶ μικροὺς λίθους, λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν εὐρέθησαν λείψανα αὐτῶν.

Τὰ λιθόστρωτα πατοῦν ἐπὶ στρώματος ἐκ κοινοῦ χώματος, ἡ δὲ κατασκευὴ των εἶναι ἀμελῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ πλακόστρωτα τῆς Μεγάλης Οἰκίας.

ΚΥΚΛΩΠΕΙΟΝ

(Παρένθ. πίν. Ζ', Η' καὶ πίν. 244α-β)

Τμήμα τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς τῆς Ἀνατολικῆς Πτέρυγος τῆς Μεγάλης Οἰκίας (χῶροι 40α, 42, 44) καὶ τῆς Οἰκίας Γ ὁρίζεται ἀπὸ Δυσμῶν ὑπὸ ἀρχαίου τοίχου ἐξ ἀκατεργάστων μεγάλων λίθων, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔχει κτισθῇ τράφος ἐκ προχείρου «ξερολιθιάς», ὑποβαστάζων τὰ χώματα τοῦ καλλιεργούμενου τμήματος τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου βορείως τοῦ δωματίου 1. Ὁ τοῖχος οὗτος ἔχει κυκλώπειον σχεδὸν ἐμφάνισιν (πολλοὶ τῶν λίθων του φθάνουν εἰς μῆκος τὰ 70 ἐκ.) καὶ διαφέρει κατὰ τὸν τρόπον τῆς οἰκοδομήσεως ὅλων τῶν τοίχων τῆς Βασιλικῆς. Τὸ κεντρικὸν τμήμα του σφῆται (ἐναντι τῶν χώρων 42 καὶ 44) εἰς μῆκος 8 μ. καὶ εἰς ὕψος 0.60 ἕως 1.20 μ., εἰς δύο ἕως τρεῖς σειρὰς λίθων. Ὁ τοῖχος συνεχιζέτο πρὸς Νότον καὶ Βορρᾶν, ὅπως ὑποδεικνύει τὸ ἀφθονον ὅμοιον ὕλικόν, τὸ ὁποῖον εἰς μὲν τὴν νοτίαν προέκτασιν εἶναι ἐν μέρει ἐνσωματωμένον εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Μεγάλης Οἰκίας καὶ ἐν μέρει ἀποκυλισθὲν μακρὰν τῆς ἀρχικῆς του θέσεως (σήμερον ἐντὸς τῶν δωματίων 38 καὶ 39), ἐνῶ πρὸς Βορρᾶν ἔχει ἀποκυλισθῇ ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς του θέσεως καὶ εὐρίσκεται κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν ὁρίων τῆς ἀνασκαφῆς (μέχρι τοῦ ὕψους τῆς Οἰκίας Ν). Εἰς τὸ σχέδιον (παρένθ. πίν. Ζ') διὰ πυκνῆς ἀτάκτου διαγγραμμίσεως δηλοῦνται οἱ λίθοι οἱ ὁποῖοι πιστεύομεν ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸ Κυκλώπειον. Ἐνδεικτικῶς περιελήφθησαν εἰς τὸ σχέδιον καὶ μερικοὶ ἐκ τῶν ἀποκυλισθέντων (εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Οἰκίας Γ) λίθων.

Ἄν καὶ ἐξ ἴσου μεγάλοι λίθοι χρησιμοποιοῦνται εἰς τὰ κάτω μέρη τῶν τοίχων τῶν μεγάλων οἰκιῶν τῆς ΥΜ ἐποχῆς (π.χ. εἰς τὰ Γουρνιά), ὁ μέγας τοῖχος τῆς Βασιλικῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς τοῖχος οἰκίας, διότι ἡ οἰκοδόμησις του εἶναι ἀμελῆς καὶ οὐδεμίαν ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τοίχους οἰκιῶν.

Ἐὰν ἀποδεχθῇ ὁρθὴ ἡ ὑπόθεσις μας (ὡς ἐν τῷ σχεδίῳ ἐμφαίνεται) ὅτι οἱ μεγάλοι λίθοι παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου 1 ἀνήκουν εἰς τὸ Κυκλώπειον καὶ ἐπομένως τὸ πλάτος τούτου φθάνει τὰ 2 μ., μία μόνον ἐρμηνεία ἀπομένει ὡς πιθανή: πρόκειται περὶ ὀχυρωματικοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ἴσως κατὰ τοὺς τελευταίους μινωικοὺς χρόνους ἢ καὶ βραδύτερον.

Εἰς τοὺς χρόνους τῆς μινωικῆς ἀκμῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνήκη τὸ τεῖχος τοῦτο: Ὅπως δεικνύει ἡ στρωματογραφία εἶναι τοῦτο νεώτερον τόσον τῆς ΠΜ Μεγάλης Οἰκίας ὅσον καὶ τῆς ΜΜ Οἰκίας Γ. Ὅπως ἐξ ἄλλου ὑποδηλοῖ ἡ τοπογραφικὴ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὰς ΥΜ Ι οἰκίας Ν καὶ Μ, πρέπει νὰ εἶναι καὶ αὐταὶ ἀρχαιότεραί του, διότι εὐρίσκονται ἐκτὸς τῆς ὠχυρωμένης κορυφῆς τοῦ λόφου.

Τὰ ἀνωτέρω πρὸς τὸ παρὸν ἀποτελοῦν ἀπλῆν ὑπόθεσιν ἐργασίας ἣ ὅποια πρέπει νὰ διερευνηθῇ κατὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς. (Περὶ τοῦ Κυκλωπείου ἰδὲ καὶ Βασιλικῆ Ι, Μέρος Β', παρατήρησιν 50.)

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Α. ΖΩΗΣ

21. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΡΧΑΝΩΝ

(Πίν. 266 - 291)

Συνεχίσθη ἐφέτος δι' ἑκτὴν περίοδον¹ ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ μινωικὸν νεκροταφεῖον εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν. Εἰς ταύτην συμμετέσχον ἡ κ. Ὑ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, δρ. τῆς ἀρχαιολογίας, ὁμᾶς φοιτητῶν τῆς ἀρχαιολογίας ἀποτελουμένη ἐκ τῶν τελειοφοίτων κ. Β. Ἀραβαντινοῦ, Π. Κουραχάνη καὶ τῆς δ. Εὐ. Ἰωαννιδάκη, τῶν τριτοετῶν κ. Χ. Μπουλώτη καὶ δ. Εἰρ. Παπαδάκη, ὁ φοιτητὴς τοῦ Ε.Μ.Π. κ. Κ. Σηφάκης, ὁ ὁποῖος ἐξεπόνησε τὰ ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια, ὁ φωτογράφος κ. Σ. Τσαβδάρου, ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Ἰ. Μεραμβελλιωτάκης καὶ ὁ τεχνίτης τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν κ. Τ. Μαγνήσαλης, διατεθέντες εὐγενῶς ὑπὸ τῶν διευθυντῶν τῶν ἀντιστοιχῶν Μουσείων· τέλος οἱ φύλακες ἀρχαιοτήτων Ἀρχανῶν κ. Ε. Συναδινάκης καὶ Γ. Ἀγαπάκης.

Ἡ ἀνασκαφὴ περιέλαβε δύο τομεῖς, τὸν ἕνα βορείως τοῦ θολωτοῦ τάφου Α, ἔνθα ἀπεκαλύφθη περίβολος λακκοειδῶν τάφων μετὰ βόθρου, τὸν δ' ἕτερον νοτίως τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 3, ἔνθα ἀπεκαλύφθησαν τρία περαιτέρω δωμάτια, ἀνήκοντα εἰς τὸ κτήριον 5, καὶ εἰς νέος θολωτὸς τάφος, ὀνομασθεὶς θολωτὸς τάφος Γ. Παραλλήλως ἐγένοντο μεγάλης κλίμακος ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι

1. Διὰ τὰ ἀποτελέσματα παλαιότερων ἀνασκαφικῶν περιόδων βλ. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΑΔ 20, 1965, Β' Χρον., σ. 557 - 67· 21, 1966, Β' Χρον., σ. 411 - 19, Kadmos 4, 1965, σ. 177 - 80, ILN 26 Μαρτίου 1966, Archaeology 1967, σ. 276 - 81, ΠΑΕ 1966, σ. 174 - 84· 1967, σ. 151 - 61· 1971, σ. 276 - 83.

Ἐξ ἄλλου ἐδημοσιεύθησαν τὰ κάτωθι ἄρθρα, ἀναφερόμενα εἰς εὐρήματα τῶν Ἀρχανῶν: Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, Ὑστερομινωικὸ κενοτάφιο στὶς Ἀρχάνες, ΑΔ 20, 1965, σ. 110 - 8· Die neuen Hieroglyphensiegel vom Phourni Archanes, Kadmos 5, 1966, σ. 109 - 14· Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς σημειωθείσης εἰς Ἀρχάνες ΥΜ ΙΙΙ θυσίας ταύρου, Πεπραγμένα Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Β', Ἀθήναι 1967, σ. 238 - 46· Mason's marks from Archanes, Europa, Festschrift für Ernst Grumach, Berlin 1967, σ. 277 - 88· Ἐλεφαντοστά ἐκ τῶν Ἀρχανῶν, Atti e Memorie del 1º Congresso Internazionale di Micenologia, Roma 1968, σ. 245 - 61· Das Kuppelgrab A von Archanes und das kretisch-mykenische Tieropferitual, PZ 45, 1971, σ. 135 - 218· Minoan Ivory Carvings from Archanes, AJA, ὑπὸ ἐκτύπωσιν· Ἀποθέτης κεραμεικῆς τῆς τελευταίας φάσεως τῶν προανακτορικῶν χρόνων εἰς Ἀρχάνες, ΑΕ 1972, Β' Χρονικά, σ. 1 - 11· τέλος αἱ μέχρι τοῦ 1965 εὐρεθεῖσαι προανακτορικαὶ σφραγίδες ἐδημοσιεύθησαν εἰς CMS II 1, Berlin 1969, σ. 442 - 68, ἀρ. 379 - 95.

διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας κ. Χ. Σφακιανάκη. Τέλος συνεχίσθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου διὰ τῆς ἀρχαιολόγου δ. Ρ. Κολώνια καὶ τοῦ τελειοφοίτου τῆς ἀρχαιολογίας κ. Ἀ. Ἀθουσάκη ἡ καταγραφή, σχεδίασις καὶ φωτογράφησις παλαιῶν καὶ νέων εὐρημάτων ἐξ Ἀρχανῶν, κυρίως τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνευρεθέντος ΜΜ Ια ἀποθέτου κεραμεικῆς, ἡ συγκόλλησις τῶν ὀστράκων τοῦ ὁποίου ἀπέδωσε πλέον τῶν 250 ἀγγείων, περὶ τῶν ὁποίων ἐδημοσιεύθη ἰδιαιτέρα μελέτη ὁμοῦ μετὰ τῆς κ. Ἐ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη¹.

Ο ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ
ΤΑΦΙΚΟΣ
ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ
Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφή τοῦ βορείου τομέως τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν ἀπεκάλυψεν ἓνα ταφικὸν περίβολον λακκοειδῶν τάφων, παρὰ καὶ βορείως τοῦ λεγομένου θολωτοῦ τάφου Α, ἐντὸς χώρου ὅστις ἐκαλύπτετο μέχρι τοῦδε ὑπὸ ἀμπέλου². Ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου, τοῦ κούσκουρα, ἐσκάφησαν εἰς δύο σειράς, εἰς διάφορα ὅμως ἐπίπεδα, ἐπτὰ διαφόρου μεγέθους ὀρθογώνιοι λάκκοι, ἔχοντες ἅπαντες πλὴν ἐνὸς τὸν μέγα ἄξονα ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. Ὁ χῶρος περιεβλήθη ὑπὸ ἰσχυροῦ τοίχου, τοῦ ὁποίου διετηρήθη ὁ κατώτατος μόνον δόμος (πίν. 226α-β καὶ εἰκ. 1, 2). Τοῦ τοίχου τούτου σφίζεται ὁλόκληρον τὸ δυτικὸν σκέλος καὶ τμήματα τούτου κατὰ τὰ δύο πέρατα, βαίνοντα πρὸς Ἀ. εἶναι οὕτω βέβαιοι ὅτι ὁ περίβολος εἶχεν ὀρθογώνιον σχῆμα. Τὰ ἀνατολικά ὅρια τοῦ περιβόλου εἶναι ἀσαφῆ. Τὸ ἔδαφος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καταπίπτει ἀποτόμως πρὸς Ἀ., σφζόμενον εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον τοῦ τῶν θεμελίων τοῦ τοίχου, τὰ ὁποῖα φαίνεται οὕτω ὅτι παρεσύρθησαν. Εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀνατολικῶς ἀπεκαλύφθησαν τεταραγμένα θεμέλια τοίχου βαίνοντος ἀπὸ Β. πρὸς Ν., σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὸν διατηρούμενον δυτικὸν τοῖχον τοῦ περιβόλου. Εἶναι ἀβεβαία ὅμως ἡ σχέσις τούτων πρὸς τὸν περίβολον. Ἀσφαλὲς εἶναι πάντως ὅτι οὐδέποτε ἐσκάφη ἑτέρα σειρὰ λάκκων, ἀνατολικῶς τῆς ἀποκαλυφθείσης. Θὰ ἦτο οὕτω ἴσως λογικὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ταύτην σειρὰν τῶν λάκκων εἶχεν ἰδρυθῇ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ περιβόλου, ἀναλόγως πρὸς τὴν δυτικὴν σειρὰν τῶν λάκκων, ἐκτὸς ἐὰν ὁ χῶρος οὗτος δὲν εἶχε ποτὲ καταληφθῇ ὑπὸ κατασκευῆς τινος διὰ τὴν τέλεσιν λατρείας, ἢ ἐὰν δὲν εἶχεν ἀφεθῇ ἐλεύθερος δι' ἑτέρας ταφάς. Ἀσφαλῶς ἐντεῦθεν εἰσήρχετο τις ἐντὸς τοῦ περιβόλου, ἐφ' ὅσον ἡ πρόσβασις πάντων τῶν ταφικῶν μνημείων εἰς τὸ νεκροταφεῖον εἰς Φουρνὶ εἶναι ἀπὸ Ἀνατολῶν.

Ἐκαστος τῶν ἐπτὰ λάκκων τοῦ ταφικοῦ περιβόλου τῶν Ἀρχανῶν περιεῖχε μίαν λάρνακα. Αἱ λάρνακες ἦσαν διαφόρου μεγέθους, ἀνάλογοι δὲ τούτων ἦσαν αἱ διαστάσεις τῶν λάκκων. Τὰ τοιχώματα ἐκάστης λάρνακος ἐλάχιστα ἀπεῖ-

1. Βλ. σ. 309, σημ. 1.

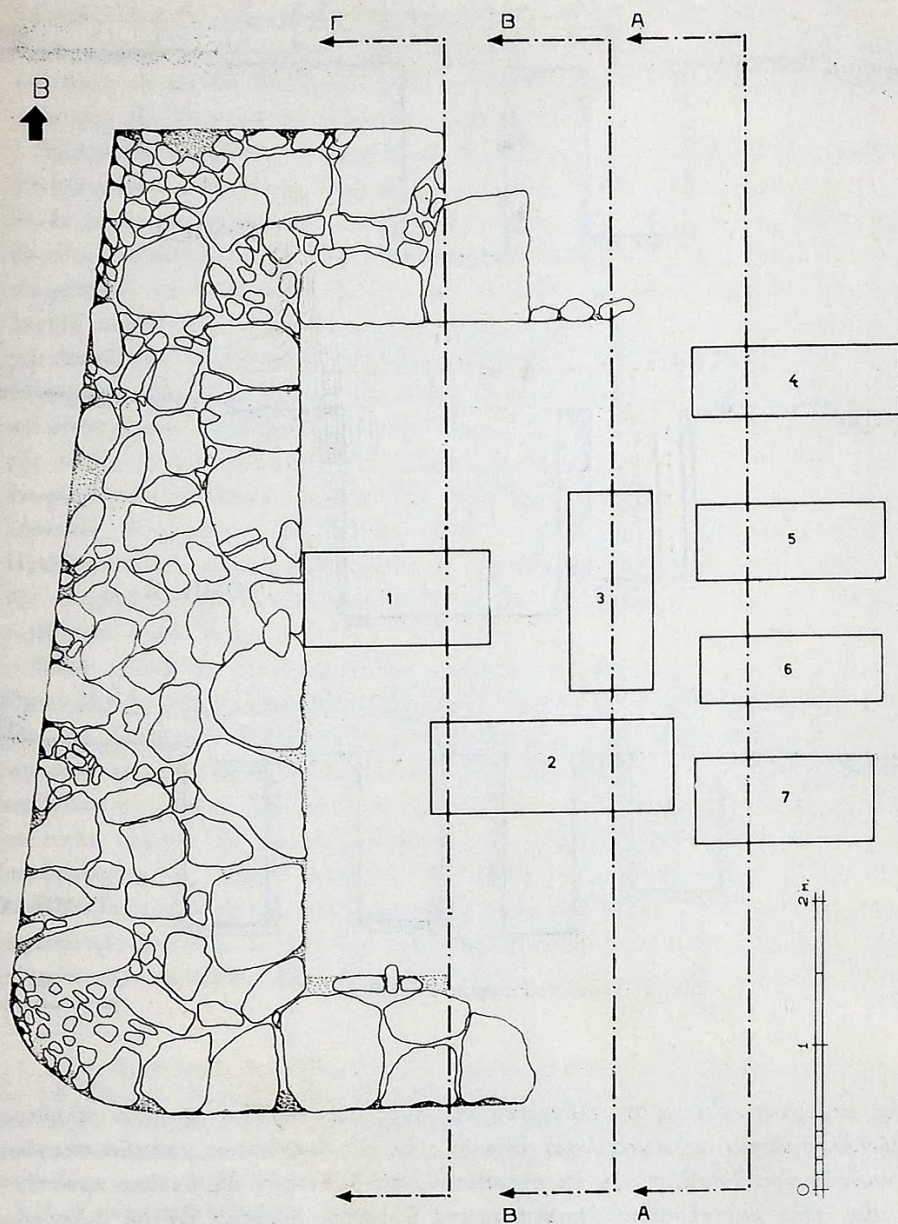
2. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, Μυκηναϊκὸς ταφικὸς περίβολος εἰς Κρήτην, ΑΑΑ 5, 1972, σ. 399 - 419, εἰκ. 1 - 28, μετ' ἀγγλογλῶσσου περιλήψεως.

χον τῶν τοιχωμάτων τοῦ ἀντιστοιχείου λάκκου, εἶναι δ' οὕτω σαφές ὅτι ἕκαστος τούτων ἐσκάφη διὰ νὰ περιλάβῃ συγκεκριμένην τινα λάρνακα. Παραδόξως ὅμως αἱ λάρνακες εὐρέθησαν κεναί. Πλὴν μιᾶς περιπτώσεως, τῆς λάρνακος τοῦ λάκκου 2, ἔνθα συνελήγσαν ἐλάχιστα τεμάχια ὁστοῦ, οὐδὲν τεμάχιον ὁστοῦ ἦλθεν εἰς φῶς ἐντὸς ἢ περὶ ταύτης¹. Χαρακτηριστικὴ ἦτο ἡ περίπτωσις τοῦ λάκκου 4. Ἡ ἐντὸς τούτου ἀποτεθεῖσα σαρκοφάγος εὐρέθη εἰς τὴν θέσιν της. Ἀνατολικῶς ταύτης ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρα χαλκᾶ ἀγγεῖα, κτερίσματα τῆς ταφῆς, τὰ ὅποια ἐρρίφθησαν ἄνωθεν, μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς λάρνακος ἐντὸς τοῦ στενοῦ λάκκου, διὰ τοῦτο καὶ ἐστηρίχθησαν ταῦτα τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἐτέρου εἰς τὸν καταλειφθέντα κενὸν χώρον. Ἐντὸς τῆς λάρνακος ὅμως οὐδὲν ἀπολύτως κτερίσμα εὐρέθη, οὐδὲ μικρότατον τεμάχιον ὁστοῦ. Πρὸς τούτοις, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αὕτη ἴστατο ἔτι ἐπὶ τῶν ποδῶν της, δὲν εὐρέθησαν ἡ βόρειος μακρὰ πλευρὰ ταύτης καὶ μέγα τμήμα τοῦ πυθμένος, τὰ ὅποια εἶχον ἀσφαλῶς ἀποσπασθῇ. Ὀλίγα τεμάχια τοῦ πώματος μόνον ἀνευρέθησαν, τὰ ὅποια εἶχον καταπέσει εἰς τὸ ἐσωτερικόν της.

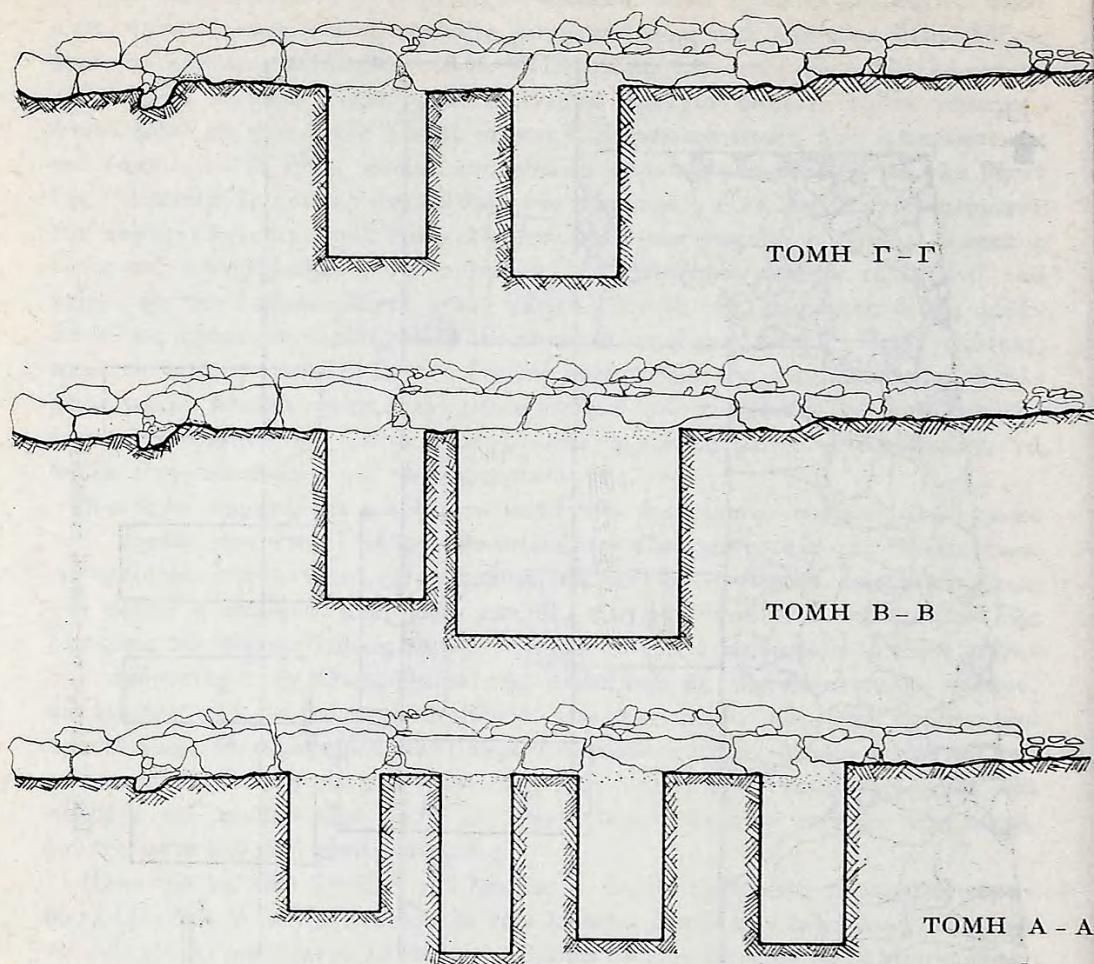
Ἀνάλογοι παρατηρήσεις ἐγένοντο κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν πασῶν τῶν λαρνάκων. Σχεδὸν πάντοτε οἱ πόδες τῶν λαρνάκων εὐρίσκοντο εἰς τὰς θέσεις των. Αἱ πλεῖσται τούτων ἦσαν τεθραυσμέναι, ἐκ τῶν συλλεγέντων τεμαχίων ὅμως ἦτο σαφές ἡ ἀπουσία μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ τοῦ πυθμένος. Τῆς λάρνακος τοῦ λάκκου 6 ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν του ὁ πυθμὴν, ὁ ὁποῖος μάλιστα παρουσίασε τὴν ἰδιορρυθμίαν τῆς ὑπάρξεως ἐξ φατνωματικῶν πεδίων, κατὰλοιπον τῆς ἐκ ξύλου κατασκευῆς τῶν λαρνάκων. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὅμως δὲν εὐρέθη μία τῶν μακρῶν πλευρῶν ταύτης. Μόνον ἡ λάρναξ τοῦ λάκκου 3 δὲν ἴστατο εἰς τὴν θέσιν της. Αὕτη εὐρέθη εἰς τεμάχια, εἰς δὲ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου εἶχε ριφθῇ εἰς τὴν πλευρὰν ἐν τῶν στενῶν τμημάτων ταύτης μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτῆς πώματος.

Πλὴν τῶν χαλκῶν ἀγγείων τοῦ λάκκου 4, ὀλίγα ἀλλὰ λίαν σημαντικὰ εὐρήματα ἐγένοντο κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν λάκκων. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ λάκκου 2 εὐρέθη μέγα λίθινον κυλινδρικὸν δίωτον ἀγγεῖον μετὰ προχύσεως, ἐπίσης δ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ λάκκου προῆλθε τμήμα ἐτέρου μικροῦ σφαιρικοῦ ἀγγείου ἐκ διορίτου. Εἰς τὸν λάκκον 1 εὐρέθη εἰς τεμάχια λίαν ἐφθαρμένη κυλινδρική πυξίς ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, τὸ πῶμα τῆς ὁποίας σφῶζει ἀνάγλυφον κεφαλὴν λέοντος ὡς καὶ ἐλεφάντινος κιονίσκος. Πλήθος τεμαχίων ἐλεφαντοστοῦ συνελήγῃ εἰς τὸν λάκκον 6. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται θραῦσμα ἐλεφαντίνου κτενίου μετὰ παραστάσεως σαυρῶν καὶ τεμάχια ἐκ τῆς ἐλεφαντίνης λαβῆς καθρέπτου μετὰ παραστάσεως ζώου στρέφοντος τὴν κεφαλὴν ὀπίσω. Ὀλίγα

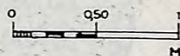
1. Τεμάχια ἀπηνθρακωμένου ξύλου καὶ ὁστοῦ ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἄνωθεν τοῦ λάκκου 1, ὀλίγα δὲ τεμάχια ἀπηνθρακωμένου ξύλου ἦλθον εἰς φῶς καὶ εἰς ἕτερα σημεῖα τοῦ περιβάλλου. Εἰς τὸν λάκκον 1 εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ δύο ὀδόντες ζώου.

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ταφικοῦ περιβόλου.

Εἰκ. 2. Τομαὶ τοῦ ταφικοῦ περιβόλου.

ἐπίσης μικροαντικείμενα συνελέγησαν εἰς διάφορα σημεῖα πλησίον πλήθους χαλκῶν ἐλασμάτων, προερχομένων ἀσφαλῶς ἐκ τῆς διαλύσεως χαλκῶν σκευῶν, δύο κωνικὰ σφονδύλια, τὸ ἓν ἐκ στεατίτου, τὸ δ' ἕτερον ἐξ ὀρείας κρυστάλλου, μία λεπίς καὶ τέσσαρα ἀπολεπίσματα ὀψιανοῦ, δώδεκα ψῆφοι διαφόρων σχημάτων ἐκ χρυσοῦ, σαρδίου, ὑαλομάζης καὶ φαγεντιανῆς καὶ εἰς χρυσοῦς σφηκωτήρ, ὁ ὁποῖος ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ λάκκου β. Λίαν ἐνδιαφέροντες εἶναι τέλος τρεῖς φακοειδεῖς σφραγιδόλιθοι, εἰς ταλισμανικὸς ἐξ ἀμεθύστου μετὰ

παραστάσεως φύλλου κισσοῦ¹, ἕτερος ἑλλιπῆς ἐκ σαρδίου μετὰ παραστάσεως πιθανῶς γρυπὸς καὶ αἰγάγρου, τρίτος δ' ἐκ σαρδώνυχος μετὰ παραστάσεως τριῶν ζώων. Ὁ τελευταῖος εἶναι σημαντικὸς ὅχι μόνον διὰ τὴν διευθέτησιν τοῦ θέματος εἰς τὸ κυκλικὸν πεδίων, ἀλλ' ἐπίσης διὰ τὴν ἐξαιρετον κατεργασίαν καὶ τὴν θαυμαστὴν φυσιοκρατικὴν ἀπόδοσιν.

Ἐλάχιστα ὑπῆρξαν τὰ κεραμεϊκὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ περιβόλου. Ὀλίγα μόνον σποραδικὰ ὄστρακα συνελέγησαν. Εἰς μόνον τὸν λάκκον 3 εὐρέθη ἐν μόνωτον κύπελλον, τυπικὸν τῶν ΥΕ IIIα χρόνων. Εἰς τοὺς χρόνους δὲ αὐτοὺς ἀνάγονται τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν δυναμένων νὰ χρονολογηθοῦν λοιπῶν εὐρημάτων, τὰ ἐλεφαντοστᾶ, ὡς καὶ τὰ τέσσαρα χαλκᾶ ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ἀκριβῆ παραλληλὰ ἀνευρέθησαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὴν παράπλευρον ἀσύλητον βασιλικὴν ταφὴν τοῦ πλευρικοῦ δωματίου τοῦ θολωτοῦ τάφου Α². Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὀδηγεῖ καὶ ἡ διὰ παπυροειδῶν διακόσμησις τινῶν ἐκ τῶν κιβωτισσῆμων λαρνάκων, σχετικὴ πάλιν πρὸς τὴν διακόσμησιν τῆς λάρνακος τῆς αὐτῆς βασιλικῆς ταφῆς³. Ἀναμφισβητήτως κατὰ τοὺς ΥΕ IIIα χρόνους ἀνωρύχθησαν οἱ ἐπτὰ λάκκοι καὶ ἀπετέθησαν ἐντὸς αὐτῶν αἱ ἀντίστοιχοι λάρνακες, συγχρόνως δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, ἀνιδρύθη ὁ περίβολος. Προβληματικαὶ εἶναι μόνον αἱ ἐντὸς τῶν λαρνάκων γενόμεναι ταφαί, λόγῳ τῆς πλήρους σχεδὸν ἀπουσίας ὀστῶν. Ὡς εἶδομεν, μόνον εἰς τὸν λάκκον 2 εὐρέθησαν ὀστᾶ τινα.

Εἶναι ἀδύνατον αἱ ἄνευ ὀστῶν σαρκοφάγοι νὰ θεωρηθοῦν κενοτάφια. Τὸ ἔθιμον δὲν ἦτο ἄγνωστον βεβαίως εἰς τὸ νεκροταφεῖον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐφ' ὅσον πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν κενοτάφιον ἐπεσημάνθη εἰς γειτονικὸν θαλαμωτὸν τάφον⁴. Εἶναι δύσκολον ὅμως νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὁ ἀνασκαφεὶς ἐφέτος περίβολος περιεῖχεν, ἐξ σεσυλημένα κενοτάφια καὶ ἓνα μόνον σεσυλημένον πραγματικὸν τάφον. Ἡ ἀνυπαρξία ὀστῶν εἰς τοὺς ἐξ τάφους δὲν φαίνεται πάλιν ὅτι ὀφείλεται εἰς ἀπλὴν σύλησιν. Ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν διαφόρων νεκροταφείων, ἐπιβεβαιοῦται δὲ ἐκ τῆς σκαφῆς τοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνί, οἱ ἀνὰ τοὺς αἰῶνας συληταὶ ὀλίγον ἐνδιαφέρονται διὰ τὰ λείψανα τῶν νεκρῶν. Εἰς τοὺς σεσυλημένους τάφους παρατηρεῖται πάντοτε

1. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι μία τῶν πολλῶν ἀδημοσιεύτων κρητομυκηναϊκῶν σφραγίδων τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (αἱ ὁποῖαι θὰ δημοσιευθοῦν προσεχῶς ἰδιαιτέρως), ἦτοι μικρὰ φακοειδῆς σφραγὶς ἐξ ἀμεθύστου, κοσμεῖται καὶ πάλιν διὰ ταλισμανικοῦ φύλλου κισσοῦ. Ἡ σφραγὶς αὕτη, ἡ ὁποία φέρεται ὡς προερχομένη ἐκ Κρήτης, φέρει τὸν ἀριθμὸν καταγραφῆς 9980 εἰς τὸ εὐρετήριον τῆς προϊστορικῆς συλλογῆς τοῦ Μουσείου.

2. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΑΔ 21, 1966, Β' Χρον., πίν. 445α· Archaeology 20, 1967, σ. 280, εἰκ. 12 κάτω· ΡΖ 45, 1970, σ. 153, σημ. 82, εἰκ. 5.

3. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΑΔ 21, 1966, Β' Χρον., πίν. 443β· Archaeology 20, 1967, σ. 280, εἰκ. 12 ἄνω· ΡΖ 45, 1970, σ. 149, εἰκ. 3.

4. Βλ. σ. 309, σημ. 1.

ὅτι οἱ τυμβωρύχοι φροντίζουν διὰ τὴν ἀποκομιδὴν πάντων τῶν κτερισμάτων, οὐχὶ δὲ τῶν ὀστέων, τὰ ὅποια καὶ ἀπορρίπτονται. Εἰς τὸν ταφικὸν περίβολον τῶν Ἀρχαίων παρατηρεῖται παραδόξως τὸ ἀντίθετον.

Διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ φαινομένου μίαν μόνον ἐξήγησιν εὐρίσκω πιθανήν, σχετικὴν βεβαίως πρὸς τὴν παρατήρησιν τῆς ἀπουσίας τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ τοῦ πυθμένος τῶν λαρνάκων. Τὴν μεταφορὰν τῶν νεκρῶν σωμάτων ὁμοῦ μετὰ τοῦ πυθμένος τῶν σαρκοφάγων, μεταφορὰν ἣτις διηκολύνετο ἐκ τῆς ἀποσπάσεως μιᾶς ἐκ τῶν μακρῶν πλευρῶν. Ἡ μεταφορὰ αὕτη ἴσως ἐγένετο ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν κατάθεσιν, πρὸ τῆς διαλύσεως τῶν σαρκῶν καὶ τῆς φθορᾶς τῶν ἐνδυμάτων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὰ εὐρήματα περιορίζονται μόνον εἰς ὀλίγα μικροαντικείμενα τῶν κοσμημάτων τῶν νεκρῶν, τὰ ὅποια ἀπέπεσαν, εἰς ἀγγεῖα καὶ σκευὴ τοποθετημένα ἐντὸς τῶν λαρνάκων, τὰ ὅποια δὲν ἐνδιέφερον, εἰς κομποτεχνήματα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, τὰ ὅποια ἐθραύσθησαν. Αἱ σκέψεις αὗται ὁδηγοῦν ἴσως μακράν. Αἱ μεταφοραὶ τῶν νεκρῶν ἐκ τῶν χώρων ταφῆς δεικνύουν ἀσκησιν τοῦ ἐθίμου τῆς ἀνακομιδῆς. Τοῦτο εἶναι ὅμως μέχρι τοῦδε ἀμάρτυρον γενικῶς ὅχι μόνον εἰς Κρήτην, ἀλλὰ γενικῶς διὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, καὶ εὐλόγως δύνανται ἐπομένως νὰ ἐκφραστοῦν ἀντιρρήσεις. Ἰσως ὅμως καὶ πάλιν ἡ ἀσκησις τοῦ ἐθίμου τούτου εἰς τὸν μοναδικὸν ταφικὸν περίβολον τῆς Κρήτης δὲν εἶναι τυχαία, ἐφόσον καὶ πάλιν διὰ πρῶτην φορὰν ἐνταῦθα ἐπισημαίνεται ἡ ὑπαρξὶς ἐπιτυμβίων στηλῶν.

Εἰς τινὰ σημεῖα ἐντὸς τοῦ περιβόλου, κυρίως δὲ κατὰ τὸ κέντρον τούτου, ἀνευρέθησαν πολλοὶ μικροῦ μεγέθους ἀκατέργαστοι λίθοι, ἀσφαλῶς προελθόντες ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν τοίχων κατὰ τὴν μακροχρόνιον καλλιέργειαν τοῦ χώρου. Ἰδιαίτερος ἐνδιαφέροντες ὅμως εἶναι τρεῖς μεγάλοι κατεργασμένοι λίθοι, οἱ ὅποιοι ἀνευρέθησαν ἐπὶ ἡ ἐντὸς τῶν λάκκων. Ὁ εἰς τούτων ἔκειτο ἐντὸς τοῦ λάκκου 2 (πίν. 267α), ὁ δεῦτερος ἐπὶ τοῦ λάκκου 3 (πίν. 267β) καὶ ὁ τρίτος ἐπὶ τοῦ λάκκου 5. Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία βάσει τῆς κατεργασίας τούτων, τῶν σχημάτων, ὡς καὶ τῶν συνθηκῶν ἀνευρέσεως, ὅτι οἱ λίθοι οὗτοι ἐχρησίμευσαν ὡς σήματα, παρόμοια ἐνὸς ἀβεβαίου μέχρι τοῦδε δείγματος τοῦ νεκροταφείου τοῦ Μαυροσπήλιου Κνωσοῦ¹. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἡ πρώτη στήλη, ἣτις ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ λάκκου 2, ἔκειτο κατὰ μῆκος τοῦ λάκκου, ἡ βάσις δὲ ταύτης ἦτο πρὸς Δ. Ἀκριβῶς ἐντὸς τοῦ λάκκου τούτου ἀνευρέθησαν καὶ τὰ μόνα ὀστᾶ, τὰ ὅποια ἤλθον εἰς φῶς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν λάκκων, κατὰ τὸ δυτικὸν δὲ τμήμα τοῦ λάκκου συνελέγησαν μικρὰ τεμάχια κρανίου καὶ τινες ὀδόντες. Δύνανται ἐπομένως νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι ἡ στήλη ἔκειτο ὀρθία ἄνωθεν τοῦ τάφου καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῇ τοῦ νεκροῦ, ἔχουσα

1. E. J. FORSDYKE, BSA 28, 1926 - 7, σ. 248, 255, εἰκ. 7. Evans, PM IV, σ. 246 - 7, εἰκ. 187· τοῦ αὐτοῦ, The Shaft Graves and the Beehive Tombs of Mycenae and their Interrelations, London 1929, σ. 61.

ἐστραμμένην τὴν πλέον κατειργασμένην ἐπιφάνειαν πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ περιβόλου. Ἡ ἀνεύρεσις τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν εἶναι κατὰ ταῦτα λίαν ἐνδιαφέρουσα, ὅχι μόνον διὰ τὴν συσχέτισιν πρὸς τὰ ἀνάγλυφα, γραπτὰ ἢ ἀπλᾶ σήματα τῆς μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος¹, ἀλλ' ἐπίσης διὰ τὸ θέμα τῆς καταγωγῆς τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν τῶν μεταγενεστέρων ἐλληνικῶν χρόνων, ἰδιαίτε-
 ρως δὲ λόγῳ τῆς ὀψίμου χρονολογήσεως τῶν σημάτων τοῦ περιβόλου τῶν Ἀρχανῶν.

Ἡ ὑπαρξίς σημάτων εἰς τὸν περίβολον τῶν λακκοειδῶν τάφων τῶν Ἀρχανῶν ἦτο ὅμως ἀναγκαία. Ὡς φαίνεται καὶ εἰς τὴν κάτοψιν (εἰκ. 1), οἱ ἐπτὰ λάκκοι εἶναι κανονικώτατα διατεταγμένοι. Θὰ ἦτο ὅμως ἀδύνατον νὰ σκαφοῦν δι' ἀλλεπαλλήλους ταφὰς τοιαῦτα κανονικὰ ὀρύγματα, ἐὰν ἡ θέσις τῶν προϋπαρχόντων δὲν ἐδηλοῦτο διὰ σημάτων. Τὴν ὑπαρξίν τῶν σημάτων καθιστᾷ ἐπίσης ἀναγκαίαν καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ περιβόλου, ὁ ὁποῖος παρακολουθεῖ κανονικῶς καὶ πάλιν τὸν προσανατολισμὸν καὶ τοὺς ἄξονας τῶν λάκκων. Ἡ τοιαύτη κατασκευὴ τοῦ περιβόλου τέλος ἀποτελεῖ ἴσως ἐνδειξίν περὶ τῆς χρονολογήσεως τούτου κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους τῆς ἀνωρύξεως τῶν λάκκων καὶ τῆς ἐναποθέσεως τῶν ἐντὸς λαρνάκων ταφῶν.

Ὡς εἶδομεν ἤδη, ὁ ταφικὸς περίβολος τῶν Ἀρχανῶν εἶναι μοναδικὸς εἰς Κρήτην καὶ μάλιστα ὅχι μόνον καθ' ἑαυτόν, ἀλλ' ἐπίσης διὰ τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖά του². Γνωστὸν εἶναι μόνον εἰς τὴν νῆσον τὸ ἔθιμον τῆς ἐντὸς λάκκων ταφῆς. Καὶ τοῦτο ὅμως εἶναι σπάνιον, ἀπαντῶμενον κυρίως εἰς τὰ σύγχρονα κνωσιακὰ νεκροταφεῖα καὶ θεωρούμενον ἀσφαλῶς ὡς ὀφειλόμενον εἰς μυκηναϊκὴν ἐπίδρασιν³. Οἱ λάκκοι οὗτοι σκάπτονται εἰς διάφορα σημεῖα τῶν νεκροταφείων ἐν μέσῳ ἄλλων εἰδῶν τάφων. Οὐδέποτε ἀνευρέθησαν συνολικῶς ἐπτὰ λακκοειδεῖς τάφοι μετ' ἐπιτυμβίων στηλῶν εἰς τοιαύτην διάταξιν καὶ δὴ ἐντὸς περιβόλου. Παράλληλα δείγματα τοῦ ταφικοῦ περιβόλου τῶν Ἀρχανῶν δύνανται νὰ ἀναζητηθοῦν ἐπομένως μόνον ἐκτὸς τῆς νήσου.

Ὡς γνωστόν, οἱ μοναδικοὶ ταφικοὶ περίβολοι, οἵτινες ἤλθον εἰς φῶς εἰς τὴν μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα, εἶναι οἱ βασιλικοὶ ταφικοὶ περίβολοι Α' καὶ Β' τῶν Μυκηνηνῶν⁴, ἀμφότεροι ἔχοντες ἐπιτυμβίους στήλας ἄνωθεν ὠρισμένων ταφῶν. Αἱ ταφαὶ τῶν περιβόλων τῶν Μυκηνηνῶν εἶναι βεβαίως κατὰ πολὺ παλαιότεραι

1. Μυκηνηνῶν, Ἰαλυσοῦ, Κεφαλληνίας. Πρβ. ἐπίσης τὰ σποραδικὰ ΜΕ σήματα ἐκ Λέρνης καὶ Ἐλευσίνος: Μ. ANDRONIKOS, Totenkult, Arch. Hom. III, W, σ. 114 - 21 μετὰ βιβλιογραφίας.

2. Πρβ. τὸν ὑπομινωικόν-γεωμετρικὸν ταφικὸν περίβολον τῆς Δρήρου: H. VAN EFFENTERRE, Mirabello Nécropoles, Et. Crét. VIII, Paris 1948, σ. 15.

3. I. PINI, Beiträge zur minoischen Gräberkunde, Wiesbaden 1968, σ. 44 - 51.

4. Διὰ τοὺς προμυκηναϊκοὺς περιβόλους εἰς Κόρινθον καὶ Μάλθι βλ. Μ. ANAPONIKON, ΑΔ 17, 1961 - 2, σ. 158 - 9. Διὰ τὸν δεύτερον πρβ. G. MYLONAS ἐν Studies Presented to D. M. Robinson, r. I, St. Louis 1951, σ. 70 κέ.

τῶν ταφῶν τοῦ περιβόλου τῶν Ἀρχανῶν. Εἶναι ὅμως ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ περίβολος, ὁ ὁποῖος περιέβαλλε τὸν Α΄ ταφικὸν κύκλον τῶν Μυκηναίων, φαίνεται ὅτι ἰδρύθη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, πιθανῶς εἰς ἐποχὴν ὀλίγον ὑστερωτέραν τοῦ περιβόλου τῶν Ἀρχανῶν¹. Αἱ παρατηρούμεναι διαφοραὶ τῶν τάφων τῶν περιβόλων τῶν Μυκηναίων καὶ τῶν Ἀρχανῶν ὀφείλονται βεβαίως εἰς τὰ ποικίλα τοπικὰ ἔθιμα καὶ χρονικῶς ἐπίσης διάφορα.

Ἡ σημαντικώτερα διαφορὰ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ περιβόλου μεταξὺ τῶν κύκλων τῶν Μυκηναίων καὶ τοῦ ὀρθογωνίου τῶν Ἀρχανῶν ὀφείλεται εἰς τὴν σύγχρονον, ὡς εἶδομεν, κατασκευὴν τῶν λάκκων καὶ τοῦ περιβόλου μόνον τοῦ δευτέρου. Τοὺς εἰς διάφορα σημεῖα διεσπαρμένους βασιλικοὺς τάφους τῶν Μυκηναίων ἡδύνατο νὰ περιβάλλουν μεταγενεστέρως μόνον κύκλοι, τὴν ἐξ ὑπαρχῆς ὅμως κανονικῶς συγκροτηθεῖσαν ὁμάδα τῶν λακκοειδῶν τάφων τῶν Ἀρχανῶν μόνον ἐν ὀρθογώνιον. Κοινὴ εἶναι ὅμως ἡ βασικὴ ἰδέα τοῦ σεβασμοῦ ἰδιαιτέρων τινῶν ταφῶν διὰ τῆς κατασκευῆς περιβόλου καὶ ἡ περαιτέρω ἑξαρσις τούτων δι' ἐπιτυμβίων στηλῶν. Τὰ βαθύτερα αἷτια τῆς κατασκευῆς τῶν περιβόλων τῶν Μυκηναίων, ἡ ἄσκησις λατρείας εἰς τὸν ταφικὸν περίβολον Α΄, ἡ ἐρμηνεία τῆς κυκλικῆς φρεατοειδοῦς κατασκευῆς, τῆς ἀνευρεθείσης ὑπὸ τοῦ Schliemann², ὡς βωμοῦ ἢ βόθρου, ἔχουν ἀποτελέσει θέμα συζητήσεων³. Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἐπομένως ἡ ἀνεύρεσις ἐνὸς βόθρου παρὰ τὸν περίβολον τῶν Ἀρχανῶν.

Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ΒΔ. τοῦ περιβόλου ἐσκάφη ἐντὸς τοῦ στερεοῦ κυκλικὸς λάκκος (πίν. 267γ), τὰ τοιχώματα τοῦ ὁποίου ἐπενεδύθησαν διὰ τοίχου ἐκ μεγάλων λίθων τὸ δὲ δάπεδον διὰ πλακῶν. Ἐντὸς τούτου ἀνευρέθησαν ὀλίγα ἀγγεῖα εἰς τεμάχια, τὰ ὁποῖα δὲν συνεκολλήθησαν εἰσέτι, φαίνεται ὅμως ὅτι τινὰ τούτων εἶναι σπονδικά. Ἐν μόνωτον κύπελλον μετὰ προχύσεως εὐρεθὲν ἐνταῦθα φέρει ἐσωτερικῶς κατὰ τὸν πυθμένα πλαστικὴν τινα διακόσμησιν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι οὐδὲν ἕτερον πλὴν τῶν ἀγγείων ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ κτιστοῦ τούτου λάκκου· ὁμοίως οὐδὲν τεμάχιον ὁστοῦ. Καθίσταται ἐπομένως ἀσφαλὲς ὅτι πρόκειται περὶ βόθρου, προωρισμένου νὰ δεχθῇ ὑγρὰς καὶ μόνον προσφοράς. Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἀναφέρεται ὅτι τὸ χῶμα ἐνταῦθα καὶ εἰς τὰ βαθύτερα σημεῖα τοῦ βόθρου ἦτο λίαν διαφόρου ὑφῆς συγκριτικῶς πρὸς τὰ συνήθη χρώματα τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ νεκροταφείου. Τοῦτο ἀπέδιδε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνυπόφορον διὰ τὸν σκάπτοντα χαρακτηριστικὴν ὁσμὴν, δίδον οὕτω τὴν ἐντύπωσιν, καὶ μόνον ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, τοῦ ἐμποτισμοῦ ἐκ διαφόρων ὑγρῶν. Εἶναι ἀξιοσημείωτον

1. Διὰ τὴν ὑτέραν χρονολόγησιν τοῦ περιβόλου τοῦ κύκλου Α βλ. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΝ, ἔ.ἀ. σ. 160, σημ. 32 μετὰ βιβλιογραφίας καὶ τὰς τελευταίας ἐρεῦνας τοῦ Γ. ΜΥΛΩΝΑ, ΑΕ 1962, σ. 110 - 3, 128.

2. H. SCHLIEMANN, Mykenai, Darmstadt 1964, σ. 246, πίν. F.

3. G. MYLONAS, ἔ.ἀ. σ. 96 κέ.· τοῦ αὐτοῦ, ΕΕΦΣΠΑ 12, 1961 - 2, σ. 309 - 10.

τέλος ὅτι περὶ τὸν βόθρον ἀνευρέθη ἐπιφανειακῶς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν περίβολον, πληθὸς ὀστράκων, προελθὼν ἐκ τῶν ἀποθέσεων μικρῶν κυρίως ἀγγείων.

Διὰ πρώτην φοράν καὶ πάλιν ἐπισημαίνεται εἰς Κρήτην βόθρος ἐντὸς νεκροταφείου, χρησιμοποιοιθεὶς ἀσφαλῶς διὰ τὴν ταφικὴν λατρείαν, διὰ χοᾶς ὁμοίας πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀναφερομένας¹. Τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον, δεδομένου ὅτι εἰς πλεῖστα ὅσα σημεῖα τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ ἤλθον εἰς φῶς ἀσφαλῆ ἔχνη ἀσκήσεως τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν. Ὁ ταφικὸς περίβολος τῶν Ἀρχανῶν καθίσταται οὕτω πλέον ἔτι σημαντικὸς διὰ τὴν ἔρευναν, ἐφόσον βεβαιοῦται ὅτι οἱ εἰς τοῦτον ταφέντες νεκροὶ δὲν ἦσαν ἀπλῶς πρόσωπα σεβαστά, ἀλλὰ νεκροὶ οἵτινες ἔτυχον περαιτέρω καὶ λατρείας².

Ὡς εἶναι φυσικόν, εἶναι πρόωρος ἀκόμη ἡ συναγωγὴ ὀριστικῶν συμπερασμάτων, κυρίως ἐφόσον παραμένει προβληματικὴ ἡ ἐρμηνεία τῆς πλήρους σχεδὸν ἀπουσίας ὀστῶν ἐκ τῶν λάκκων, τόσα δὲ στοιχεῖα τοῦ περιβάλλου εἶναι ἄνευ παραλλήλων διὰ τὴν Κρήτην. Ἀσφαλὲς δύναται ἴσως μόνον νὰ θεωρηθῇ, λόγῳ καὶ τοῦ πλούτου τῶν ὑπολειφθέντων κτερισμάτων, ὅτι οἱ νεκροὶ τοῦ περιβάλλου τῶν Ἀρχανῶν ἀνῆκον εἰς τὴν ἀχαϊκὴν ἀριστοκρατίαν τῆς νήσου. Εἶναι πιθανόν ὅτι ἡ περαιτέρω ἔρευνα τῆς περιοχῆς τοῦ βόθρου, ὡς καὶ ἡ συνέχεια τῆς σκαφῆς τοῦ νεκροταφείου, θὰ διαφωτίσῃ περαιτέρω τινὰ τῶν τιθεμένων προβλημάτων διὰ τοὺς ἐν γένει σκοτεινοὺς χρόνους τῆς μετανακτορικῆς Κρήτης. Εἶναι ὅμως ἤδη σημαντικὴ διὰ τὴν ἔρευναν ἡ ἀποκάλυψις τόσων νέων στοιχείων καὶ δὴ εἰς μίαν περιοχὴν τῆς νήσου, ἡ ὁποία ὡς φαίνεται, ὑπῆρξε δυναμικὸν κέντρον καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5, τοῦ ὁποίου
 ΤΑΦΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ 5 εἶχον ἀνασκαφῇ κατὰ τὸ παρελθὼν πέντε δωμάτια³. Τοῦ κτηρίου τούτου ἐσκάφησαν ἐφέτος οἱ χώροι οἱ κείμενοι νοτίως καὶ ΝΔ. τοῦ κτηρίου 3, ἦτοι ἐν συνόλῳ τρία νέα δωμάτια (εἰκ. 3, πίν. 33 - 34).

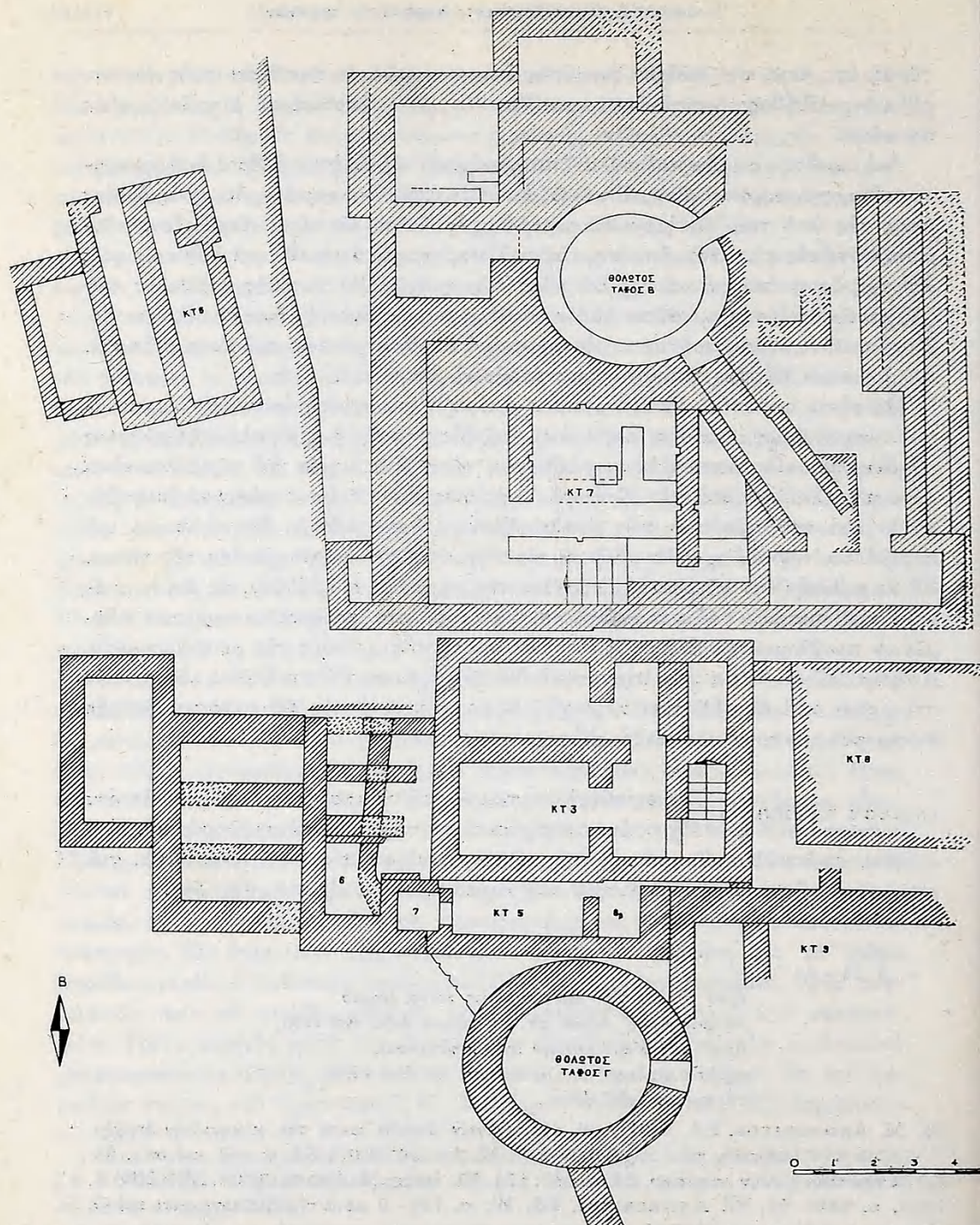
1. λ 24 - 8.

ἐγὼ δ' ἄορ ὀξὺ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
 βόθρον ὄρουξ' ὅσσον τε πυγούσιον ἐνθα καὶ ἐνθα,
 ἀμφ' αὐτῷ δὲ χερόμην πᾶσιν νεκύεσσι,
 πρῶτα μελικρήτω, μετέπειτα δὲ ἡδέϊ οἶνω,
 τὸ τρίτον αὖθ' ὕδατι.

Βλ. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ἔ.ἀ. W91 περὶ ἀναιμάκτων θυσιῶν κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν.

2. Διὰ τὴν ἱερότητα τῶν περιβάλλων πρβ. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ἔ.ἀ. σ. 161 καὶ σημ. 38, διὰ δὲ τὴν τελούμενην λατρείαν, ἔ.ἀ. σ. 167, 174. Βλ. ἐπίσης Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ΕΕΦΣΠΘ 8, 1963, σ. 289 - 91, Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ἔ.ἀ. W, σ. 126 - 9 μετὰ τῆς βιβλιογραφίας καὶ G. MYLONAS, ἔ.ἀ. σ. 83 - 105.

3. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1967, σ. 159· 1971, σ. 281.

Εικ. 3. Κάτοψις τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ ἀνασχαφέντου νεκροταφείου εἰς Φουρνί.

Δωμάτιον 6

Τὸ νοτιοδυτικώτερον τούτων, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη δωμάτιον 6, ἐν δωματίῳ σχήματος Γ, ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὸν πρὸς Β. κείμενον χώρον δι' ἀνοίγματος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν πέρας τοῦ βορείου τοίχου. Τὸ δωμάτιον 6 περιέλαβε ταφὰς τόσον ἐντὸς μιᾶς κιβωτισσῆς λάρνακος τεθειμένης μὲ τὸν μακρὸν ἄξονα ἀπὸ Β. πρὸς Ν. (πίν. 268β), ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ὁ ἐντὸς τῆς λάρνακος νεκρὸς εἶχεν ἀποτεθῆ εἰς τὴν συνεσταλμένην στάσιν, ἔχων τὴν κεφαλὴν πρὸς Β. Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ συνελέγῃ πυρὴν ὀψιανοῦ. Αἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀποθέσεις ἐγένοντο δυτικῶς τῆς λάρνακος καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου, οἱ νεκροὶ δ' ἐτέθησαν εἰς τὴν συνεσταλμένην ἐπίσης στάσιν. Ἐν μόνον κτέρισμα συνῴδευε τὰς ταφάς, χαλκοῦς κοπεύς, ἀνευρεθεῖς παρὰ τὴν πρὸς Β. ἀπόθεσιν. Τόσον αἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀποθέσεις, ὅσον καὶ ἡ σαρκοφάγος ἔκειντο ἐπὶ μεγάλων πλακοειδῶν λίθων.

Κάτωθεν τοῦ στρώματος τῶν ταφῶν τοῦ δωματίου 6 καὶ εἰς τὸ μέσον τούτου ἀνεφάνη τοίχος βαίνων ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἀποκλίνων ὀλίγον πρὸς Ἀ. (εἰκ. 3), ἀποτελῶν συνέχειαν τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνευρεθέντος τοίχου κατὰ τὸ μέσον τοῦ δωματίου 5¹. Ὁ τοίχος οὗτος χωρεῖ περαιτέρω ὑπὸ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου 7. Τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ δωματίου 6, τὸ κείμενον δυτικῶς τοῦ παλαιότερου τοίχου, ἔγμε μικρῶν λίθων. Μεταξὺ τούτων ἀνευρέθησαν ὀδόντες τινὲς ζώου, ἕτεροι δ' ὅμοιοι ἀνευρέθησαν σποραδικῶς καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ δωματίου. Ἀνατολικῶς τοῦ παλαιότερου τοίχου ἀνευρέθη ἐπίσης ἐν μόνωτον κυλινδρικὸν κύπελλον τεθειμένον ἀναστροφῶς, κατὰ δὲ τὸ ἀνοίγμα ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ δωμάτιον 5 συνελέγῃ τὸ πρόσθιον τμήμα μικύλου εἰδωλίου ζώου.

Διάφοροι οἰκοδομικαὶ φάσεις παρατηροῦνται ἐπίσης τόσον κατὰ τὸν βορρεῖον τοίχον τοῦ δωματίου 6, ὅσον καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ νοτίου (πίν. 268β). Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τοίχους τούτους ἀνευρίσκονται παλαιότερα τμήματα ἐπὶ τῶν ὁποίων ιδρύθησαν οἱ νεώτεροι τοῖχοι.

Δωμάτιον 7

Νοτιοανατολικῶς τοῦ δωματίου 6, ἀκριβῶς κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου 3 ἐδημιουργήθη μικρὸς τετράγωνος χώρος, ὁ ὁποῖος φαίνεται ἔχων πρόσβασιν μόνον ἀπὸ Δ. (πίν. 268α). Ὁ χώρος οὗτος, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη δωμάτιον 7, περιέλαβε πλῆθος ἀποθέσεων, κυρίως κρανίων, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τινων μακρῶν ὀστῶν. Εἰς μικρὸν σχετικῶς βάθος ἀνευρέθησαν συνολικῶς τριάκοντα ἐπτὰ κρανία, τὰ πλεῖστα κακῶς διατηρούμενα, ὁμοῦ μετὰ πλῆθους κεραμεικῆς (πίν. 269α-β). Κατεμετρήθησαν συνολικῶς δεκαεννέα ἀγγεῖα, ἐκ τῶν συλλεγέντων ὀστράκων ὅμως θὰ συγκολληθοῦν ἀσφαλῶς καὶ ἕτερα. Ὡς ἦτο φυσι-

1. Αὐτόθι.

κὸν αἱ πλεῖσται τῶν ἀποθέσεων ἦσαν ἰσχυρῶς τεταραγμέναι, ἰδίως αἱ κατὰ τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα, οὕτως ὥστε δὲν ἦτο πάντοτε δυνατόν νὰ διακριβωθῇ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐγένετο ἐκάστη τούτων. Ἀποθέσεις τινὲς ἀσφαλῶς ἐγένοντο ἐπὶ πλακοειδῶν λίθων, ἐπὶ τούτῳ τεθέντων ἄνωθεν ἐτέρων παλαιότερων. Εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις φαίνεται ὅτι κρανία εἶχον τεθῇ ἐντὸς ἀγγείων, ἔθιμον γνωστὸν καὶ ἐξ ἐτέρων ταφικῶν κτηρίων τῶν Ἀρχανῶν¹, ἴσως δ' ἐπίσης τέσσαρα ἢ πέντε ἀγγεῖα περιέλαβον παιδικὰς ταφάς.

Ποικίλα ἦσαν τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων τούτων. Ἀνευρέθησαν λοπάδες τινὲς (πίν. 270α), κυρίως κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ δωματίου καθὼς καὶ τροπιδωτὰ γεφυρόστομα ἀγγεῖα, πρόχοι (πίν. 270β), μόνωτα ἡμισφαιρικά καὶ ἕτερα γεφυρόστομα κύπελλα, εἰς ἀμφορεὺς μετὰ πλαστικῶν μαστοειδῶν ἀποφύσεων (πίν. 270γ), τέλος δὲ κωνικὰ κύπελλα μετὰ δακτυλιοειδοῦς ποδός. Ἐλάχιστα ἦσαν τὰ λοιπὰ εὐρήματα. Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ χώρου συνελέγησαν τριάκοντα καὶ ἓν συνολικῶς θαλάσσια ὕστρεα, δύο ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν διάτρητα, δύο δ' ἕτερα εἶχον τεθῇ ἐντὸς ἀγγείου. Εἰς τὸ δωμάτιον 7 ἀνευρέθησαν τέλος μία πεπλατυσμένη κυλινδρική ψῆφος ἐξ ὀρείας κρυστάλλου καὶ μία λεπὶς ὀψιανῶ.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ φαινομένη πρόσβασις τοῦ δωματίου 7, ἡ ὁποία ἔχει ἀνοιχθῇ εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τούτου. Ταύτης ἐσώθησαν εἰς τὴν θέσιν των αἱ μονολιθικαὶ πᾶραστάδες, ἐπίσης δὲ καὶ τὸ ἄνωθεν τοῦ ὑπερθύρου τμήμα, τὸ ὁποῖον εἶχε κλίνει πρὸς Δ., ἐστερεώθη ὅμως ἀσφαλῶς εἰς τὴν θέσιν του (πίν. 271α-β, 272α). Αἱ μικραὶ διαστάσεις τοῦ ἀνοιγματος τούτου, ὡς καὶ τὸ γεγονός ὅτι αἱ ἐντὸς τοῦ δωματίου 7 γενόμεναι ἀποθέσεις κατελάμβανον στρώμα ὑψηλότερον τοῦ ὑπερθύρου, καταδεικνύουν ὅτι τοῦτο ἦτο εἰκονικόν, αἱ ἀποθέσεις δ' ἐγένοντο ἄνωθεν, ὡς καὶ εἰς τὰ ἄνευ προσβάσεων δωμάτια ἐτέρων ταφικῶν κτηρίων τῶν Ἀρχανῶν². Τὸ ὑπὸ συζήτησιν ἀνοιγμα δὲν φαίνεται νὰ πληροῖ ἐτέραν τινα κατασκευαστικὴν ἀνάγκην. Ἰσως ἐπομένως τοῦτο εἶναι σχετικὸν πρὸς τὰς ψευδοθύρας τῶν αἰγυπτιακῶν τάφων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιστεύετο ὅτι ἠδύναντο νὰ κυκλοφοροῦν αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν, ἀνάλογον ἐπίσης πρὸς τὴν ψευδοθύραν τοῦ μυκηναϊκῶν χρόνων θολωτοῦ τάφου τῶν Ἀχλαδίων Σητείας³.

Εἶναι ἄξιον σημειώσεως καὶ πάλιν ὅτι παρατηροῦνται δύο οἰκοδομικαὶ φάσεις εἰς τὸ δωμάτιον 7 τοῦ κτηρίου 5. Τὰ δυτικὰ τμήματα τοῦ βορείου (πίν. 269β) καὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου, ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ κτηρίου 3, ἐπίσης δὲ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου, ἀποτελοῦν νεωτέραν προσθήκην. Φαίνεται οὕτω ὅτι τὸ δωμάτιον 7 εἶχεν ἀρχικῶς σχῆμα

1. I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΑΔ 21, 1966, σ. 132, Β' Χρον., πίν. 438β.

2. Π.χ. τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6.

3. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, ΠΑΕ 1952, σ. 634 κέ., I. PINI, ἔ.ἀ. σ. 91.

Π. Τέλος παρατηρεῖται ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου 7 λεπτύνεται ἰδιαζόντως κατὰ τὸ δυτικὸν πέρασ του, τμῆμα τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ἔχει ἀποκοπῇ. Τοῦτο ὅμως ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἵδρυσιν τοῦ κτηρίου 3, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Δωμάτιον 8

Ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου 7 σχηματίζεται ἐπιμήκης χῶρος — καταλαμβάνων ὁλόκληρον τὸ μῆκος τοῦ κτηρίου 3 — ὀνομασθεὶς δωμάτιον 8. Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ κτηρίου 3 ἀποτελεῖ τὸ βόρειον πέρασ τοῦ δωματίου 8, τὸ ὅποιον περιορίζεται πρὸς Ν. διὰ τῆς πρὸς Ἀ. προεκτάσεως τῶν νοτίων τοίχων τῶν δωματίων 6 καὶ 7. Ὡς καὶ εἰς ἐτέρους χώρους τοῦ κτηρίου 5, οὕτω καὶ εἰς τὸ δωμάτιον 8 διεκρίθησαν δύο διάφοροι οἰκοδομικαὶ φάσεις. Εἰς τὴν νεωτέραν τούτων τὸ δωμάτιον 8 ἀπετέλει ἐνιαῖον χῶρον, εἰς τὴν παλαιότεραν ὅμως ὁ χῶρος διηρεῖτο δι' ἐγκαρσίου τοίχου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα εἰς δύο μικρότερα δωμάτια (πίν. 272β), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δυτικὸν ὠνομάσθη 8α, τὸ δὲ ἀνατολικὸν 8β.

Νεωτέρα φάσις

Ὡς καὶ οἱ λοιποὶ χῶροι τοῦ κτηρίου 5, οὕτω καὶ τὸ δωμάτιον 8 περιέλαβε κατὰ τὴν νεωτέραν οἰκοδομικὴν φάσιν του ἀποθέσεις τόσον ἐντὸς σαρκοφάγων, ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Αἱ πλεῖσται τούτων, κυρίως αἱ ἐπιφανειακαί, ἦσαν λίαν τεταραγμέναι, ὅχι μόνον ἐκ τῆς συνεχοῦς χρήσεως τοῦ χώρου, ἀλλ' ἐπίσης ἐκ τῆς ἰδρύσεως τοῦ μεταγενεστέρου κτηρίου 3, ἐκ τῆς καταρρεύσεως τμήματος τοῦ νοτίου τοίχου, κυρίως κατὰ τὸ κέντρον τούτου ἔνθα τὰ χῶματα εἰς ἀρκετὸν βάθος ἦσαν μελανὰ, τέλος δὲ ἐκ τῆς καλλιεργείας τοῦ χώρου ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀποθέσεων ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ΝΔ. καὶ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου, ὡς καὶ κατὰ τὸ κέντρον τούτου, πάντως εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου. Λόγῳ τῆς σημειωθείσης διαταράξεως ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν σαρκοφάγων εἶναι ἀβέβαιος πρὸ τῆς ἐργαστηριακῆς ἐπεξεργασίας τούτων. Ἀσφαλῶς ὅμως ἦσαν ἄνω τῶν πέντε, αἱ πλεῖσται κιβωτιόσχημοι (πίν. 273α), ἐξ ὧν μία φέρει τέσσαρας λαβὰς εἰς ἐκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν εἰς ζεύγη ἀνὰ δύο τὴν μίαν κάτωθεν τῆς ἄλλης, μία δὲ λουτροειδής. Ἀνευρέθησαν καὶ δύο ταφικοὶ πίθοι, ὁ εἰς τῶν ὁποίων ἔφερον ὀριζοντίους κυλινδρικούς λαβὰς καὶ πῶμα μεθ' ὁμοίας λαβῆς, ὁ ἕτερος δ' εἶχε στερεωθῇ ἐν μέσῳ λίθων. Ὁμοία τοποθέτησις παρατηρήθη καὶ διὰ μίαν σαρκοφάγον, ἡ ὁποία ἐπίσης ἔκειτο ἐπὶ λίθων. Λόγῳ τῆς διαταράξεως δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ διακρίβωσις τοῦ τρόπου τῶν ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων γενομένων ἀποθέσεων. Αἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων καὶ πίθων γενόμεναι ἀποθέσεις κρανίων καὶ τινων ἐτέρων ὀστέων, κυρίως κατὰ τὰς δύο στενάς πλευράς τοῦ δωματίου, ἦσαν ὁμοίως τεταραγμέναι. Κατεμετρήθησαν συνολικῶς τριάκοντα ἔν κρανία, τὰ πλεῖστα κακῶς διατηρούμενα. Πλησίον ἐνὸς τούτων, κει-

μένου ἐν ἐπαφῇ σχεδὸν πρὸς τὸν νότιον τοῖχον καὶ περιοριζομένου ὑπὸ λίθων, ἀνευρέθησαν δεκαπέντε θαλάσσια ὕστρεα, ὧν τινὰ διάτρητα καὶ μία ἐπιμήκης σχιστολιθικὴ ἀκόνη.

Τὰ λοιπὰ εὐρήματα τοῦ δωματίου 8 ἦσαν σποραδικά. Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ χώρου ἀνευρέθησαν: τρία μικρὰ πῆλινα ἀγγεῖα, δύο πρόχοι καὶ ἐν κωνικὸν ἀγγεῖον μετὰ δακτυλιοειδοῦς βάσεως, προχοῆς καὶ ὑπερυψωμένων ὀριζοντίων κυλινδρικῶν λαβῶν, ἐπίσης τμήμα πηλίνου δισκοειδοῦς πώματος ἀγγείου, τοῦ ὁποίου ἡ λαβὴ ἔχει σχῆμα ψευδοῦς στομίου μετὰ λαβῆς πρόχου, τεμάχιον ἐκ τῆς βάσεως λιθίνου ἀγγείου καὶ πούς εἰδωλίου ζῶου. Ἀνευρέθησαν προσέτι μικροαντικείμενα τινὰ, μία τρίπλευρος σφραγίς ἐκ πρασίνου στεατίτου μετὰ στρογγύλης σφραγιστικῆς ἐπιφανείας κοσμουμένης διὰ γραμμικῶν θεμάτων (πίν. 274α), ἡ ὁποία ἤλθεν εἰς φῶς ἐν μέσῳ κρανίων, ἐν ἐλεφάντινον μῆλον ἐγχειριδίου (πίν. 274β), ὅμοιον τῶν ἐκ Μεσσαράς μέχρι τοῦδε γνωστῶν¹, δύο ἐλεφάντινα περιάπτα, ἐξ ὧν τὸ ἐν εἶναι δισκοειδές, τὸ δ' ἕτερον, ἀνευρεθὲν πλησίον πίθου κειμένου κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου, εἶναι κυλινδρικόν, δύο πυρῆνες καὶ τέσσαρες λεπίδες ὀψιανοῦ, περὶ τὰ δέκα σποραδικὰ θαλάσσια ὕστρεα, τεμάχια τινὰ ὀδόντων ζῶου, τέλος τεμάχια τινὰ κονιάματος ἐπικεχρισμένα διὰ λευκοῦ ἢ ἐρυθροῦ χρώματος, ὧν τινὰ τμήματα γωνιῶν.

Δωμάτιον 8α

Παλαιότερα Φάσις

Ὡς καὶ κατὰ τὴν νεωτέραν φάσιν, οὕτω καὶ κατὰ τὴν παλαιότεραν, τὸ δωμάτιον 8α ἐχρησιμοποιήθη δι' ἀποθέσεις νεκρῶν ἀλλὰ μόνον ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ὅχι ἐντὸς σαρκοφάγων, τῶν ὁποίων τὰ ὀλίγα σποραδικῶς ἐλθόντα εἰς φῶς ὕστρεα ἦσαν ἀσφαλῶς τυχαῖα. Πλὴν τῆς ἀπουσίας σαρκοφάγων, ἕτερον χαρακτηριστικὸν τῆς παλαιότερας χρήσεως τοῦ δωματίου ὑπῆρξεν ἡ παρουσία πλήθους κεραμεικῆς. Ἡ διάκρισις τῶν δύο φάσεων δὲν ὑπῆρξεν εὐχερής, διότι, ὡς φαίνεται, ὁ χώρος ἐχρησιμοποιήθη ἄνευ διακοπῆς. Πέντε κρανία ἀνευρεθέντα ἄνωθεν τῶν ἀποθέσεων τῶν ἀγγείων δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς μίαν τῶν δύο φάσεων.

Αἱ ἀποθέσεις τῆς κεραμεικῆς περιωρίζοντο εἰς μέγα τριγωνικὸν σχήματος τμήμα τοῦ δωματίου, κείμενον κατὰ τὸ ΝΔ. τμήμα τοῦ χώρου, ἥτοι κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ βορείου (ἐνθα τὸ στρῶμα ὑπῆρξε καθαρὸν) καὶ ἀπὸ τοῦ ἐγκαρσίου ἀνατολικοῦ τοίχου (πίν. 273β). Ἐνταῦθα εἶχον ἐναποτεθῆ τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἐτέρου ὑπὲρ τὰ ἐβδομήκοντα ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των, ἐκ τῶν συλλεγέντων ὀστράκων δὲ θὰ συγκροτηθοῦν ἀσφαλῶς περισσότερα. Τὸ πλέον κοινὸν σχῆ-

1. S. XANTHOUDIDES, *The Vaulted Tombs of Messara*, Liverpool 1924, πίν. LVIII, σ. 224 - 6.

μα τῶν ἀγγείων ἦσαν αἱ λοπάδες, τῶν ὁποίων κατεμετρήθησαν ἄνω τῶν δεκαπέντε παραδειγμάτων. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης πολλὰ σφαιρικά δῖωτα γεφυρόστομα ἀγγεῖα, σφαιρικά ραμφόστομοι πρόχοι καὶ κωνικά κύπελλα μετὰ καθέτου ταινιοειδοῦς λαβῆς, τινὰ τῶν ὁποίων, ὡς καὶ τινες λοπάδες ἀνευρέθησαν ἀνεστραμμένα, προσέτι ἰδιάζοντά τινα σχήματα μικκύλων ἀγγείων, ἐν καλαθοειδές (πίν. 275α) καὶ μία ὀπισθότμητος πρόχους. Πολλὰ τῶν ἀγγείων ἦσαν γραπτὰ διὰ τῆς σκοτεινὸν ἐπὶ ἀνοικτοῦ τεχνικῆς, εἰς ἕτερα διεκρίνετο ἤδη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀκιδωτὴ τις πλαστικὴ διακόσμησις. Σποραδικῶς μετὰ τῶν ἀποθέσεων τῆς κεραμεικῆς ἀνευρέθησαν ἔνδεκα κρανία καὶ τινα προσέτι ὅστ᾽, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς διακεκριμένας ἀποθέσεις νεκρῶν. Εἰς τινὰς περιπτώσεις ἀνευρέθησαν καὶ πάλιν ὅστ᾽ τινα καὶ τεμάχια κρανίων ἐντός τινων τῶν μεγάλων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποδοθοῦν εἰς παιδικὰς ταφάς. Ἐντὸς ἀγγείων ἀνευρέθησαν καὶ πάλιν ὀλίγα σποραδικὰ θαλάσσια ὄστρεα καὶ τινα τεμάχια ὀστῶν πιθανῶς ζώων. Ἐπὶ ἑνὸς κρανίου ἔκειτο ἀνεστραμμένον κωνικὸν κύπελλον¹. Κάτωθεν ἑτέρου κρανίου συνελέγη δισκοειδὴς ψῆφος ἐκ μέλανος στεατίτου.

Ὀλίγα ἦσαν τὰ ἐν μέσῳ τῶν ἀποθέσεων τῆς κεραμεικῆς ἑλθόντα εἰς φῶς μικροαντικείμενα. Πλὴν τῶν προαναφερθέντων θαλασσίων ὀστρέων ἀνευρέθησαν δύο ἕτερα σποραδικὰ εἰς τὸν χῶρον καὶ τέσσαρα παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῦ τοῦ δωματίου. Μετὰ τῶν ἀγγείων ἀνευρέθησαν ἐπίσης τεμάχια χαλκοῦ ἐλάσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σφύζεται καὶ εἰς ἥλος καὶ μία λεπίς ὀψιανοῦ, εἰς τὸ κατώτερον δὲ στρῶμα εἰκοσιτέσσαρα τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, ὧν τινα συνανήκουν, ἑλθόντα εἰς φῶς τὸ ἐν παρὰ τὸ ἕτερον. Πλέον ἐνδιαφέρουσαι εἶναι δύο σφραγίδες. Ἡ μία τούτων εἶναι μοναδικὴ κυλινδρική σφραγὶς ἐκ μολύβδου, κοσμουμένη κατὰ μὲν τὴν μίαν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν διὰ σειρᾶς ἐπιμήκων ῥοειδῶν βαθύνσεων κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν πιθανῶς διὰ σπείρας (πίν. 274δ). Ἡ δευτέρα εἶναι μία ὀρθογώνιος πεπλατυσμένη σφραγὶς ἐξ ἐλεφαντόδοντος, κοσμουμένη δι' αὐλακώσεων κατὰ τὰς παρυφάς, φέρουσα εἰς ἀμφοτέρας τὰς σφραγιστικὰς ἐπιφανείας δικτυωτὸν πλέγμα (πίν. 274ε).

Ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρουσα ἦτο ἀπόθεσις γενομένη ἐκτὸς τῶν ἀποθέσεων τῆς κεραμεικῆς, εἰς τὸν κενὸν χῶρον μετὰ τῆς ταύτης καὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κτηρίου 3, παρὰ τοῦτον καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.80 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου 8α. Ἐνταῦθα ἦλθεν εἰς φῶς λεπτὸν κρανίον εἰς κακὴν διατήρησιν, τὸ ὁποῖον ἔκειτο μετὰ δύο πλακοειδῶν λίθων τεθειμένων μετὰ τούτου καὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κτηρίου 3 καὶ τινα προσέτι εἰς τοῦτο συνανήκοντα κτερίσματα. Πέριξ τοῦ κρανίου εὐρέθησαν τρεῖς ψῆφοι, μία δὲ τετάρτη κάτωθεν τούτου, ἦτοι δισκοειδὴς ἐκ μέλανος λίθου, ἀμυγδαλοειδὴς ἐπίσης ἐκ λίθου,

1. Πρβ. ἀνάλογον φαινόμενον εἰς ταφὴν γενομένην ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 7, I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΝ, ΠΑΕ 1971, σ. 278.

κυλινδρική ἐξ ἐλεφαντόδοντος καὶ δισκοειδῆς ἐκ πρασινομέλανος στεατίτου, προσέτι δὲ τέσσαρα μικρὰ τετρημένα λιθάρια, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς τὸν αὐτὸν ὅρμον. Παρὰ τὸ κρανίον καὶ νοτίως τούτου εὐρέθη ἐλεφάντινον περιάπτον ἀποδίδον λίαν σχηματικῶς ταῦρον καθήμενον ἐπὶ βάσεως (πίν. 275β). Τούτου δηλοῦται πλαστικῶς μόνον ἡ κεφαλὴ, ἐνθα ὑπάρχουν δύο ὀπαὶ διὰ τὴν ἐνθεσιν ἰσως ὀφθαλμῶν ἐξ ἐτέρας ὕλης, δύο ἑτεραι διὰ τὴν ἐνθεσιν τῶν κεράτων καὶ μία γωνιώδης ὁπὴ ἀναρτήσεως. Οὐδεμία λεπτομέρεια τοῦ σώματος τοῦ ζώου ἀποδίδεται, πλὴν τοῦ προσθίου δεξιοῦ ποδὸς καὶ τῆς οὐρᾶς, δηλουμένων δι' ἐγγαράξεως. Ἐνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ ἐλεφαντίνου περιάπτου ἦλθον εἰς φῶς δύο μικκύλα λίθινα ἀνοικτὰ ἀγγεῖα, τὸ ἐν μετὰ προχοῆς (πίν. 275γ), τὸ δ' ἕτερον μετὰ τεσσάρων ἡμικυκλικῶν ἀποφύσεων κατὰ τὴν ἀνωτέραν ἐπιφάνειαν τοῦ χείλους δίκην λαβῶν (πίν. 275δ-ε). Τέλος παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κρανίου ἀνευρέθησαν δύο λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ ἐν μικρὸν εἰδῶλιον ταύρου ἐκ πηλοῦ, ἐλλιπὲς κατὰ τὴν οὐράν, τοὺς πόδας καὶ τμήματα τῆς κεφαλῆς, συγκεκολλημένον ἐκ δύο τεμαχίων, σῶζον ἔχνη μέλανος χρώματος (πίν. 277γ).

Δωμάτιον 8β

Τὸ μικρὸν δωμάτιον 8β περιέλαβε κατὰ τὴν παλαιότεραν φάσιν ἀποθέσεις τόσον ἐντὸς λαρνάκων, ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Μία λάρναξ ἐτέθη κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ κατὰ τὴν γωνίαν τοῦ χώρου, μία δευτέρα δὲ παραλλήλως πρὸς τὴν πρώτην, παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον, εἰς ἀπόστασιν ὅμως ἀπὸ τοῦ νοτίου (πίν. 276β). Ὁ κενὸς χώρος κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου περιέλαβεν εἰς τὴν παλαιότεραν φάσιν ἀποθέσεις ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, μεταγενεστέρως δὲ ἓνα πῖθον, ἀνευρεθέντα ἄνωθεν τῶν λαρνάκων (πίν. 276α). Ἀμφότεροι αἱ σαρκοφάγοι εἶναι κιβωτιόσχημοι. Ἡ ἀνατολικὴ τούτων, ἡ ὁποία ἔχει πεπλατυσμένον χεῖλος καὶ φέρει ἀνὰ δύο καθέτους κυλινδρικὰς λαβὰς εἰς ἐκάστην τῶν πλευρῶν, ἔχει μῆκος 1 μ., πλάτος 0.43 μ., καὶ ὕψος 0.36 μ., περιεῖχε δὲ δύο νεκρούς. Ὁμοίως δύο νεκρούς περιεῖχε καὶ ἡ δυτικὴ λάρναξ, τῆς ὁποίας τὸ βόρειον πέρας εἶχεν ἀποκοπῇ ὑπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κτηρίου 3. Ἐκτὸς τῶν κρανίων καὶ τῶν σκελετῶν οὐδὲν ἕτερον ἦλθεν εἰς φῶς ἐντὸς τῶν λαρνάκων, πλὴν ἑνὸς ὀστρέου, ἀνευρεθέντος ἐντὸς τῆς ἀνατολικῆς τούτων. Ἐνδιαφέροντα εὐρήματα ὅμως ἐγένοντο κάτωθεν τῆς αὐτῆς λάρνακος, παρὰ λίθους τινάς, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχε τεθῆ αὐτῇ. Ὑπὸ τὸ κέντρον ταύτης καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἦλθον εἰς φῶς δύο μικκύλα ἀγγεῖα, ἐν μόνωτον πήλινον κύπελλον μετὰ καθέτου κυλινδρικῆς λαβῆς καὶ ἐν λίθινον ἀνοικτὸν ἀγγεῖον μετὰ τεσσάρων ἡμικυκλικῶν ἀποφύσεων κατὰ τὴν ἀνωτέραν ἐπιφάνειαν τοῦ χείλους (πίν. 275ζ'-ζ), ὅμοιον πρὸς ἐν τῶν δύο λιθίνων ἀγγείων τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὸ δωμάτιον 8α, ἐπίσης δὲ πολλὰ θαλάσσια ὄστρεα. Τέλος ὑπὸ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς λάρνακος εὐρέθη λίαν ἐνδιαφέρον πήλινον ρυτὸν ταύρου, μῆκ. 0.21 μ. καὶ ὕψους 0.14 μ. (πίν. 277α-β), ἐλλιπὲς μόνον κατὰ τὸν πρόσθιον

δεξιὸν καὶ τὸν ὀπίσθιον ἀριστερὸν πόδα. Ἡ μοναδικὴ πλαστικὴ ἀπόδοσις τοῦ ζώου ἐπιτείνεται διὰ τῆς γραπτῆς διακοσμήσεως. Ὀλόκληρον τὸ πρόσθιον τμήμα τοῦ σώματος καὶ ἡ κοιλία καλύπτονται διὰ πυκνῶν στιγμῶν, τὸ λοιπὸν σῶμα δὲ διὰ κηλίδων. Κυκλικὴ ὀπὴ κατὰ τὸν τράχηλον ἐχρησίμευσε διὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ σκεύους, ἑτέρα δὲ κατὰ τὸ ρύγχος διὰ τὴν ἐκροήν¹.

Κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου καὶ ἐκτὸς τῆς ἀνατολικῆς λάρνακος ἦλθεν εἰς φῶς ἓν κρανίον, ἑτέρα δὲ τρία εἰς τὸν κενὸν χώρον μεταξύ τῶν σαρκοφάγων καὶ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ χώρου. Ὑπὸ τὰς ἀποθέσεις ταύτας ἀνευρέθησαν δύο μικκύλα ἀγγεῖα, μία τροπιδωτὴ πρόχους μετὰ καθέτου ταινιοειδοῦς λαβῆς, ἓν γεφυρόστομον ἀγγεῖον μετὰ δύο ὑπερυψωμένων κυλινδρικῶν λαβῶν καὶ ἓν κωνικὸν κύπελλον μετὰ δακτυλιοειδοῦς ποδός. Τέλος εἰς τὸ δωμάτιον 8β εὐρέθησαν δύο ἐλεφάντιναι σφραγῖδες (πίν. 274γ), μία κυλινδρική κοσμουμένη κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν διὰ τεσσάρων λεόντων εἰς συστροφὴν, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν διὰ σκορπίου καὶ τεμάχιον ἑτέρας, σφριζόμενον κατὰ τμήμα τῆς περιφερείας, κοσμούμενον διὰ βαθύνσεων. Μία δισκοειδὴς ψῆφος ἐκ στεατίτου ἀνευρέθη κατὰ τὸ κοσκίνισμα τῶν χωμάτων.

Καὶ τὰ νεωστὶ ἀνασκαφέντα δωμάτια τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5 ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τοὺς πρώιμους παλαιοανακτορικοὺς χρόνους. Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἀνάγεται ἐπομένως ἡ ἔδρυσις τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 3, οἱ πρὸς Ν. καὶ Δ. ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ ὁποίου ἀπέκοψαν τοὺς τοίχους τοῦ κτηρίου 5, διετάραξαν δ' ἐπίσης ἐλαφρῶς τὰς παρ' αὐτοὺς ταφὰς καὶ ἀποθέσεις.

Ἐξαιρετικῶς σημαντικὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς νοτίως τῶν ταφικῶν κτηρίων 3 καὶ 5, ἔνθα ἦλθεν εἰς φῶς εἷς νέος θολωτὸς τάφος, ὁ τρίτος θολωτὸς τάφος τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνί, ὀνομασθεὶς θολωτὸς τάφος Γ. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἀσυλήτου τούτου ΠΜ III χρόνων θολωτοῦ τάφου εἶναι μία τῶν πλέον σημαντικῶν τῶν γενομένων μέχρι τοῦδε εἰς τὸ νεκροταφεῖον, κυρίως ἐπεὶ διὰ φωτίζει τὰς πρώιμους σχέσεις τῆς μινωικῆς Κρήτης μετὰ τῶν Κυκλάδων.

Ὁ θολωτὸς τάφος Γ ἰδρύθη νοτίως τοῦ κτηρίου 5 καὶ ἀνατολικῶς τοῦ κτηρίου 9, κατὰ τὸν νότιον καὶ τὸν δυτικὸν τοῖχον τῶν ὁποίων προσκολλᾶται ἐξωτερικῶς (εἰκ. 3, πίν. 268α, 278β, 279). Τὰ μεταξύ τῆς θόλου καὶ τῶν τοίχων τούτων κενὰ ἐπληρώθησαν λίθων ἐν εἵδει ἀντηρίδων. Ἴσως διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ διατήρησις τῆς θόλου εἶναι ἰδιαζόντως καλὴ. Μία ἐλαία, ἡ ὁποία ἐφύετο πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον ταύτης, εἶχε διαταράξει τὰ τοιχώματα τοῦ παραπλεύρως κειμένου νοτίου τοίχου τοῦ κτηρίου 5 μᾶλλον ἢ τῆς θόλου. Μόνον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ κατὰ τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον τμήμα, ὁ τοίχος τῆς θόλου εἶχεν ἰσχυρῶς διαταραχθῇ, ἐνταῦθα δ' ἐγένοντο

1. Διὰ πῆλινα ρυτὰ ταύρων ἀνευρεθέντα εἰς τάφους βλ. I. PINI, ἐ.ἀ. σ. 25 - 6.

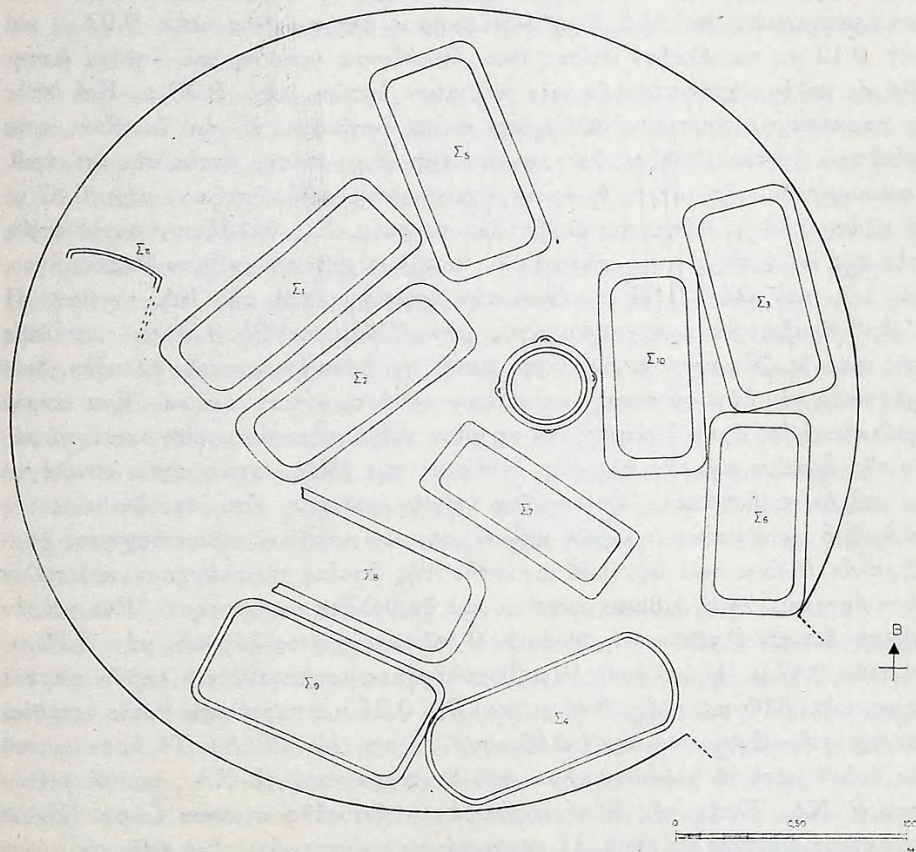
ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας πρόχειροι στερεωτικαὶ ἐργασίαι διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον συνέχειαν τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἡ θόλος, ἡ ὁποία ἐκτίσθη διὰ μικρῶν καὶ μεγάλων λίθων εἰς ἀκανονίστους δακτυλίους, ἔχει διάμετρον περὶ τὰ 3.90 μ. Τὸ ἀνώτερον τμήμα ταύτης εἶχε καταπέσει, αὕτη ὅμως σφίζεται εἰς ὕψος γενικῶς ἄνω τῶν 2 μ., ἀκριβῶς εἰς ὕψος 2.04 μ. κατὰ τὸ ΒΔ. τμήμα καὶ 2.48 μ. κατὰ τὸ ΝΑ., ἀφοῦ τὸ ἔδαφος τοῦ λόφου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο κλίνει ἰσχυρῶς ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. Ἡ πλάτους 0.71 μ. καὶ ὕψους 0.67 μ. θύρα ἡνοίχθη πρὸς τὰ ΝΑ. Αὕτη δὲν κατεσκευάσθη διὰ μονολίθων ἀλλὰ διὰ περισσοτέρων μικρῶν λίθων, τεθέντων ὑπὲρ τὰ κατώτερα ὀρθια μονολιθικὰ τμήματα τῶν παραστάδων, ὡς κατώφλιον δὲ ἐχρησιμοποιήθησαν μικροὶ πλακοειδεῖς λίθοι (πίν. 286β). Ἡ μοναδικὴ σχεδὸν διὰ θολωτὸν τάφον τῆς Κρήτης διατήρησις εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα. Εἰς τοὺς ἀνωτέρους δόμους τῆς θόλου εἶναι ἀπολύτως σαφῆς ἡ κλίσις τῶν τοιχωμάτων. Εἶναι ἀσφαλὲς ὅτι ὁ θολωτὸς τάφος ἐκαλύπτετο ἕως ἄνω διὰ λίθων, ὡς βεβαιοῦται ἐκ τοῦ πλήθους καὶ τῆς φορᾶς τῶν ἐντὸς τῆς θόλου καταπεσόντων μεγάλων, πλακοειδῶν πολλάκις λίθων τῆς στέγης (πίν. 278α), οἵτινες συνελέγησαν ἰδιαιτέρως. Τοῦτο εἶναι σημαντικὸν διὰ τὸ πρόβλημα τῆς καλύψεως τῶν ΠΜ ἐν γένει θολωτῶν τάφων τῆς Κρήτης καὶ τῆς σχέσεως τούτων πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους μυκηναϊκοὺς θολωτοὺς τάφους. Κατὰ τὰ ἐπιφανειακὰ χρώματα τοῦ χώρου καὶ κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πεσμένων λίθων τῆς θόλου, ἀνευρέθη ἐν δισκοειδὲς λίθινον σφονδύλιον μετὰ ὀρθογωνίου βαθύνσεως περὶ τὴν ὀπὴν, μεταξὺ δὲ τῶν καταπεσόντων λίθων τῆς στέγης ὀδόντες καὶ σιαγὼν ζῶου καὶ ἐν διάτρητον ὄστρεον.

Ἡ θόλος περιεῖχεν ἐνιαῖον ταφικὸν στρῶμα ἐκ ταφῶν ἀποτεθεισῶν ἐντὸς ἑνδεκα σαρκοφάγων, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς ἐνὸς πίθου (εἰκ. 4, πίν. 280α-β, 281α) ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, κυρίως κατὰ τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον τμήμα καὶ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων. Λόγῳ τῆς σημειωθείσης κατωφερείας τοῦ μετὰ ρωγμῶν βραχῶδους ἐδάφους, πλὴν τῶν λιθαρίων, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο ἐπεστρωμένον τὸ δάπεδον, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἐλήφθη ἐπίσης πρόσθετος μέριμνα διὰ τὴν ὀριζόντιον τοποθέτησιν τῶν σαρκοφάγων. Πολλὰί τούτων εἶχον τεθῆ ἐπὶ λίθων, ὑπὸ τινος εἶχον τεθῆ πολλάκις λίθοι, ὥστε νὰ ἀνυψωθοῦν τὰ ἀντίστοιχα τμήματα, ἰδίως κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τῆς θόλου, ἐνθα ἀσβεστολιθικοὶ τινες λίθοι εὐρέθησαν ἐμπεπηγμένοι διὰ τὴν στήριξιν τῶν σαρκοφάγων. Εἰς λίθος εἶχε τοποθετηθῆ κάτωθεν τῆς ΝΑ. γωνίας τῆς ὑπ' ἀριθ. 1, ἕτερος δὲ κατὰ τὴν νοτίαν στενὴν πλευρὰν τῆς ὑπ' ἀριθ. 5 σαρκοφάγου. Τὸ ταφικὸν στρῶμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν ἦτο ἀδιατάρακτον. Μόνον μία σαρκοφάγος, ἡ ὑπ' ἀριθ. 11, ἡ ὁποία ἔκειτο κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ θόλου εἶχε καταστραφῆ, ἐπ' αὐτῆς δὲ εἶχεν ἰδρυθῆ μία ἐστία· ἐπίσης ἄνωθεν τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀριθ. 2, 4, 8 καὶ 9 συνελέγησαν τεμάχια δύο πηλίνων ΥΜ IIIα κυπέλλων καὶ ψευδοστόμου ἀμφορέως, καθὼς καὶ λαβὴ λιθίνου ἀγγείου, ὡς

θα ἴδωμεν κατωτέρω. Ἀπασαί αἱ σαρκοφάγοι εὐρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των μετὰ τῶν πωμάτων, συνήθως τεθραυσμένων ἐκ τῶν καταπεσόντων λίθων. Μιᾶς σαρκοφάγου, τῆς ὑπ' ἀριθ. 7, διατηρεῖτο εἰς τὴν θέσιν του καὶ τμῆμα τοῦ πώματος.

Ὁ μοναδικὸς πίθος εἶχε τοποθετηθῇ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ταφικοῦ στρώματος, περὶ τοῦτον δ' ἐτέθησαν αἱ σαρκοφάγοι. Αὗται εὐρέθησαν εἰς ἀραιὰν διάταξιν κατὰ τὸ ἕναντι τῆς εἰσόδου δυτικὸν τμῆμα τῆς θόλου, συσσωρευμένοι ὅμως κατὰ τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον ἀνατολικὸν τμῆμα. Εἰς τὴν κάτοψιν (εἰκ. 4) εἶναι

Εἰκ. 4. Κάτοψις τῶν ἀνευρεθεισῶν σαρκοφάγων καὶ τοῦ πίθου ἐντὸς τῆς θόλου τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ.

ἰδιαίτερος φανερός ὁ τρόπος εἰσαγωγῆς τούτων ἐκ τῆς στενῆς καὶ χαμηλῆς εἰσόδου. Ἀναμφιβόλως αἱ πρῶται λάρνακες, αἱ ὑπ' ἀριθ. 5, 11, 1, 2, 3 καὶ 9 ἐτοποθετήθησαν ἀνέτως, ὡς καὶ ὁ πίθος, αἱ λοιπαὶ ὅμως, αἱ ὑπ' ἀριθ. 10, 7, 8, 4 καὶ 6 ἐσύρθησαν ἀπλῶς καὶ ἀφέθησαν εἰς τὸν ἐναπομείναντα κατὰ τὴν

εἴσοδον κενὸν χώρον, χωρὶς νὰ μετατοπισθοῦν αἱ παλαιότερον ἐναποτεθεῖσαι.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 σαρκοφάγος, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, μήκ. 1.05 μ., πλάτους 0.42 μ. καὶ ὕψ. 0.39 μ., περιεῖχεν ἓνα νεκρὸν τεθειμένον εἰς ὀκλάζουσαν στάσιν, ἔχοντα τὴν κεφαλὴν κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν ταύτης. Ἐνα νεκρὸν ἐπίσης περιεῖχε καὶ ἡ κιβωτιόσχημος ὡσαύτως λάρναξ ὑπ' ἀριθ. 2, ἡ ὁποία ἔχει μῆκος 1 μ. καὶ πλάτος 0.32 - 0.42 μ. Ὁ νεκρὸς εἶχε τεθῆ εἰς τὴν ὀκλάζουσαν στάσιν, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Β., καὶ τὸν κορμὸν ἐστραμμένον πρὸς Δ. Ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ταύτης συνελέγησαν ὀλίγα ὄστρακα. Ἡ μετὰ πλαστικῶν κομβίων κεκοσμημένη ὑπ' ἀριθ. 3 κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος, μήκ. 0.92 μ. καὶ πλάτ. 0.49 μ., περιέλαβεν ἐπίσης ἓναν ὀκλάζοντα νεκρὸν, τοῦ ὁποίου διετηρήθη εἰς καλὴν κατάστασιν ἐν τῶν μνηρῶν ὀστέων, μήκ. 0.38 μ. Καὶ ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ταύτης συνελέγησαν ὀλίγα ὄστρακα, ἐξ ὧν ἐν εἶναι πούς τριποδικοῦ ἀγγείου. Ὀλίγα ὄστρακα συνελέγησαν ἐπίσης ἐντὸς τῆς ὑπ' ἀριθ. 4 σαρκοφάγου, τῆς μόνης ἡ ὁποία ἔχει λουτηροειδὲς σχῆμα, μήκ. 0.87 μ. καὶ πλάτ. 0.43 μ. Αὕτη περιέλαβε δύο νεκρούς. Εἰς ὀκλάζων νεκρὸς ἐτέθη ἐντὸς τῆς ὑπ' ἀριθ. 5 μετὰ πλαστικῶν κομβίων κιβωτιόσχημου σαρκοφάγου, μήκ. 1 μ. καὶ πλάτ. 0.50 μ., ἔχων τὴν κεφαλὴν κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 6 κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος, μήκ. 0.82 μ. καὶ ὕψ. 0.50 μ., περιέλαβε τρεῖς νεκρούς. Ἐν κρανίον εὐρίσκετο κατὰ τὴν δυτικὴν μακρὰν πλευράν, δεύτερον κατὰ τὴν βόρειον στενὴν καὶ τρίτον κατὰ τὸ νότιον τμήμα. Ἐνα νεκρὸν περιέλαβεν ἡ ὑπ' ἀριθ. 7 λάρναξ, τὸ κρανίον τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη κατὰ τὸ μέσον τῆς βορείου μακρᾶς πλευρᾶς, ἐντὸς δὲ τῆς ἰδίας σαρκοφάγου συνελέγησαν καὶ ὀλίγα ὄστρακα. Ἐπίσης ἓνα νεκρὸν φαίνεται ὅτι περιέλαβε καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 8 μετὰ καθέτων λαβῶν καὶ πλαστικῶν κομβίων κιβωτιόσχημος λάρναξ, πλάτ. 0.45 μ. καὶ ὕψ. 0.36 μ., ἐντὸς τῆς ὁποίας συνελέγησαν καὶ πάλιν ὀλίγα ὄστρακα, λαβὴ λιθίνου ἀγγείου καὶ ἐν θαλάσσιον ὄστρεον. Ἐνα νεκρὸν φαίνεται ὅτι περιέλαβε καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 9 κιβωτιόσχημος λάρναξ, μήκ. 1.32 μ. καὶ πλάτ. 0.47 μ. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 10 κιβωτιόσχημος μετὰ καθέτων λαβῶν σαρκοφάγος, μήκ. 0.95 μ., πλάτ. 0.41 μ. καὶ ὕψ. 0.34 μ., περιέλαβε τρεῖς νεκρούς, ἅπαντας τεθειμένους εἰς τὴν ὀκλάζουσαν στάσιν (πίν. 281β). Τὸ κρανίον τοῦ ἐνὸς ἔκειτο κατὰ τὸ βόρειον τμήμα, τοῦ δευτέρου κατὰ τὸ ΝΑ., τοῦ δὲ τρίτου κατὰ τὸ ΝΔ. Ἐντὸς τῆς ἰδίας σαρκοφάγου ἀνευρέθη σιαγὼν ζῶου. Ἐντὸς τῆς κατεστραμμένης ὑπ' ἀριθ. 11 σαρκοφάγου φαίνεται ὅτι εἶχε τεθῆ εἰς μόνον νεκρός. Τέλος ἐντὸς τοῦ φέροντος ὀκτῶ λαβάς κεντρικοῦ πίθου, ὕψ. 0.97 μ., διαμ. χεῖλ. 0.31 μ. καὶ διαμ. βάσ. 0.37 μ., διεκρίθησαν δύο ταφαί: Ἐν κρανίον ἔκειτο εἰς βάθος 0.15 μ. ἀπὸ τοῦ χείλους, ἐν δεύτερον δὲ εἰς βάθος 0.25 μ. Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ πίθου συνελέγη ἐπίσης ὅσοι ἰχθύες.

Ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀπαριθμήσεως, ἅπασαι αἱ σαρκοφάγοι εἶναι κιβωτιόσχημοι, πλὴν τῆς ὑπ' ἀριθ. 4, ἡ ὁποία εἶναι λουτηροειδής. Συνολικῶς ἐντὸς τῶν ἑνδεκα σαρκοφάγων καὶ τοῦ πίθου ἐτάφησαν δεκαοκτὼ

νεκροί, ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως ἀντιστοίχων λειψάνων κρανίων, ἅπαντες δ' ἐτέθησαν εἰς τὴν συνεσταλμένην στάσιν. Αἱ πλεῖσται σαρκοφάγοι περιέλαβον ἓνα μόνον νεκρόν, μία ὅμως τούτων, ἡ ὑπ' ἀριθ. 4 καὶ ὁ πίθος, περιέλαβον δύο νεκρούς, ἕτεραι δὲ δύο σαρκοφάγοι, αἱ ὑπ' ἀριθ. 6 καὶ 10, περιέλαβον ἀσφαλῶς τρεῖς νεκρούς. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι αἱ σαρκοφάγοι αἱ περιέχουσιν πλείονας τῆς μιᾶς ταφᾶς εὐρίσκονται κατὰ τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον τμήμα τῆς θόλου. Ἐντὸς λαρνάκων τινῶν, τῶν ὑπ' ἀριθ. 2 - 4 καὶ 7 - 8 συνελέγησαν ὀλίγα ὄστρακα, ἐντὸς ἐτέρων, τῶν ὑπ' ἀριθ. 8 καὶ 10, ὡς καὶ ἐντὸς τοῦ πίθου ἀνευρέθησαν ὅσατινα ζώων καὶ ἰχθύων, ἐν ὅστρον καὶ λιθίνῃ λαβῇ ἀγγεῖου.

Ἡ ἀπουσία κτερισμάτων διὰ τὰς ἤδη σημειωθείσας ταφᾶς τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν εἶναι χαρακτηριστική. Τὸ αὐτὸ παρατηρήθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν μεταξὺ τῶν λαρνάκων κενῶν. Μόνον κατὰ τὸ ΒΔ. τμήμα τῆς θόλου, παρὰ τὸν τοῖχον εἰς τὸν κενὸν χῶρον μεταξὺ τῶν λαρνάκων 11, 1 καὶ 5 ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν τῆς μαρμαρίνης κυκλαδικῆς λοπάς. Ὁ μεταξὺ τῶν λαρνάκων χῶρος ἦτο ὅμως πλήρης ὀστέων. Ἀναμφιβόλως ὁ χῶρος οὗτος ἐχρησιμοποιήθη ἐπίσης διὰ ταφᾶς, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀνευρεθέντων κρανίων. Αἱ ταφαὶ αὗται ὅμως δὲν διεκρίθησαν ἐπακριβῶς, ὡς αἱ ἐντὸς τῶν λαρνάκων κατατεθεῖσαι. Οἱ εἰς τὰ στενὰ τμήματα μεταξὺ τῶν λαρνάκων ταφέντες νεκροὶ ἀσφαλῶς δὲν ἀπετέθησαν μετ' ἰδιαιτέρας προσοχῆς, ταφαὶ δὲ τινες ἐγένοντο ἄνωθεν ἐτέρων, ὡς παρατηρήθη ἤδη καὶ διὰ τὰς ἐντὸς τινῶν ἐκ τῶν λαρνάκων γενομένας, καὶ τέλος ἡ συσσώρευσις τούτων, κυρίως κατὰ τὸν πρὸς τὴν εἴσοδον χῶρον, δεικνύει χαρακτηριστικῶς τὸ βεβιασμένον καὶ πρόχειρον. Οὕτω ἡ διάκρισις τῶν ταφῶν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἐπισήμανσιν λειψάνων κρανίων.

Εἵκοσι καὶ τέσσαρα συνολικῶς κρανία ἀνευρέθησαν εἰς τὰ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων κενά, τρία δὲ προσέτι εἰς τὴν εἴσοδον τῆς θόλου. Ἐὰν συναριθμηθοῦν ταῦτα μετὰ τῶν δεκαοκτὼ ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων ταφέντων, ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐντὸς τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν γενομένων ταφῶν ἀνέρχεται εἰς τεσσαράκοντα πέντε. Τὸ γεγονὸς εἶναι ἄξιοσημείωτον ἐπεὶ διὰ πρῶτην φορὰν γνωρίζομεν ἀκριβῆ ἀριθμὸν ταφῶν ἐντὸς θολωτοῦ τάφου εἰς Κρήτην. Κρανία τινὰ ἐκ τῶν ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων γενομένων ταφῶν ἀνευρέθησαν σποραδικά, ἄλλα ὅμως ἔκειντο εἰς ὁμάδας. Εἰς ὁμάδας ἀναγράφονται ταῦτα ἐπίσης ἐνταῦθα διὰ τὴν εὐκολωτέραν ταύτισιν τῆς θέσεώς των, ὡς καὶ διὰ τὴν ἀπόδοσιν εἰς ταῦτα εὐρημάτων τινῶν, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Εἰς τὴν ὁμάδα κρανίων α' ἀνήκει ἓν κρανίον ἀνευρεθὲν εἰς τὸν κενὸν χῶρον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀριθ. 5, 10 καὶ 11, κατὰ τὸ ΒΔ. τμήμα τῆς θόλου καὶ παρὰ τὰ τοιχώματα ταύτης. Εἰς τὴν ὁμάδα κρανίων β' ἀνήκουν δύο κρανία ἀνευρεθέντα κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοιχώματος τῆς ὑπ' ἀριθ. 5

σαρκοφάγου. Εἰς τὴν ομάδα κρανίων γ' ἀνήκει ἓν κρανίον ἐπισημανθὲν παρὰ τὴν βόρειον περιφέρειαν τοῦ πίθου. Εἰς τὴν ομάδα κρανίων δ' ἀνήκει ἓν κρανίον ἀποτεθὲν ἀνατολικῶς τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 σαρκοφάγου, εἰς τὸν στενὸν χῶρον μεταξύ ταύτης καὶ τοῦ τοίχου. Ὀλίγον νοτιώτερον, μεταξύ τῆς ὑπ' ἀριθ. 6 σαρκοφάγου καὶ τοῦ τοίχου τῆς θόλου ἀπετέθησαν τέσσαρες νεκροὶ εἰς δύο ομάδας. Τὰ κρανία τῆς μιᾶς τούτων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ομάδα κρανίων ε' εὐρέθησαν κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς σαρκοφάγου (πίν. 282β), τῆς δὲ δευτέρας, τῆς ὁμάδος κρανίων στ', νοτιώτερον, κατὰ τὴν γωνίαν τὴν σχηματιζομένην ἐκ τῆς σαρκοφάγου καὶ τοῦ τοιχώματος τῆς θόλου. Κατὰ τὸ νότιον τμήμα τῆς θόλου, μεταξύ τῶν ὑπ' ἀριθ. 9 καὶ 4 σαρκοφάγων, κατὰ τὸν τριγωνικὸν χῶρον μεταξύ τούτων καὶ τοῦ τοίχου τῆς θόλου ἀνευρέθη ἓν κρανίον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ομάδα κρανίων ζ'. Πυκνότερον ἀπετέθησαν οἱ νεκροὶ μεταξύ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀριθ. 4, 7, 8 καὶ 9. Οὕτω μεταξύ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 8 καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικώτερον σημεῖον τῆς ὑπ' ἀριθ. 8 σαρκοφάγου ἀνευρέθη ἓν κρανίον τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ομάδα κρανίων η'. Εἰς τὸν τριγωνικὸν χῶρον μεταξύ τῶν ὑπ' ἀριθ. 8, 9 καὶ 4 σαρκοφάγων ἀνευρέθησαν τρία κρανία, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ομάδα κρανίων θ'. Μεταξὺ τῶν γωνιῶν τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 4 ἀνευρέθησαν πέντε κρανία, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ομάδα ι'. Τρία κρανία ἀνευρέθησαν καὶ εἰς τὸν τριγωνικὸν χῶρον μεταξύ τῶν ὑπ' ἀριθ. 6, 10 καὶ 7 σαρκοφάγων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ομάδα κρανίων ια'. Ἐν κρανίον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ομάδα κρανίων ιβ' ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ὑπ' ἀριθ. 4 σαρκοφάγου. Τέλος κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου καὶ κατὰ τὸ πρὸς τὴν θόλον τμήμα ἀνευρέθησαν τρία κρανία, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ομάδα κρανίων ιγ'.

Εἶναι φανερόν ὅτι αἱ ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων ταφαὶ ἠκολούθησαν τὴν τοποθέτησιν τῶν σαρκοφάγων. Εἶναι ἐπίσης ἀξιοσημείωτον ὅτι ἡ ἐναπόθεσις τῶν ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων νεκρῶν εἶναι σχετικὴ πρὸς τὴν διάταξιν τῶν σαρκοφάγων. Καὶ ἐνῶ εἰς ὠρισμένα τμήματα τῆς θόλου καταλείπεται ἱκανὸς κενὸς χῶρος, ἀλλαχοῦ οἱ νεκροὶ συσσωρεύονται μεταξύ τῶν σαρκοφάγων ἢ μεταξύ τούτων καὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου. Οὕτω πλὴν τοῦ ΝΔ. τμήματος τῆς θόλου, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν δύνανται λόγῳ τῆς ἐπελθούσης καταστροφῆς νὰ συναχθοῦν βέβαια συμπεράσματα, ἡ συσσώρευσις τῶν ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων ταφῶν εἶναι παράλληλος πρὸς τὴν συσσώρευσιν αὐτῶν τῶν σαρκοφάγων. Ὡς δὲ παρατηρήθη ἤδη διὰ ταύτας οὕτω καὶ διὰ τοὺς ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων ἐναποθεθέντας νεκρούς, αἱ ἀποθέσεις εἶναι σποραδικαὶ κατὰ τὸ ἑναντι τῆς εἰσόδου τῆς θόλου ΒΔ. τμήμα, ἀντιθέτως ὅμως πυκναὶ καὶ ἐπάλληλοι κατὰ τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον ΝΑ. τμήμα.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν σαρκοφάγων καὶ τὴν ἔρευναν τῶν ἐκτὸς τούτων ταφῶν κατεφάνη ὅτι τὸ ἔδαφος τῆς θόλου ἐκαλύπτετο διὰ λεπτοτάτου στρώματος χώματος, ἀσφαλῶς ὄχι φερτοῦ, ἀλλὰ προελθόντος ἐκ

τῆς φυσικῆς καταστάσεως τοῦ μνημείου ἀπὸ τῆς καταρρεύσεώς του καὶ ἐντεῦθεν, προσέτι λιπαροῦ λόγῳ τῆς διαλύσεως τῶν ὀργανικῶν οὐσιῶν τῶν λειψάνων. Ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦτο ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους τῆς θόλου ἐκαλύπτετο διὰ παχείας στρώσεως ἀσβεστολιθικῶν λιθαρίων (πίν. 283α). Τὰ λιθάρια ταῦτα ἀναμφιβόλως προῆλθον ἐκ τῆς θραύσεως τοῦ μετὰ ρωγμῶν βράχου κατὰ τὸν πυθμένα τῆς θόλου, ἐτοποθετήθησαν δὲ διὰ τὴν τεχνητὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ ἐδάφους. Ὁ βράχος τοῦ λόφου Φουρνὶ κατέρχεται κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἀποτόμως πρὸς ΝΑ. Ἡ στρώσις τῶν λιθαρίων κατὰ ταῦτα δὲν ἦτο ἰσοπαχὴς καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν, ἀλλ' ἀντιθέτως λεπτὴ κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς θόλου, καθίστατο δὲ παχύτερα κατὰ τὸ ἀνατολικόν. Ἐντὸς τῆς στρώσεως τῶν λιθαρίων τούτων ἐγένοντο πάντα τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα εὐρήματα. Τὰ μικρότερα τούτων ἔκειντο κεκρυμμένα ὑπὸ τὰ λιθάρια, εἰς τὰ ὑψηλότερα πάντως τμήματα τούτων. Τὰ μεγαλύτερα ἦσαν καὶ πάλιν μετὰ τῶν λιθαρίων, τεχνητῶς τοποθετημένα ἐν μέσῳ ὀλίγων μεγαλύτερων λίθων, οἱ ὅποιοι τὰ προεφύλασσον ἐκ τῆς φθορᾶς καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθησαν αἱ σαρκοφάγοι. Εἶναι ἰδιαιτέρως ἄξιον σημειώσεως ὅτι παρὰ τὸ βάρος τῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐναποτεθεισῶν σαρκοφάγων ἢ τῶν ταφῶν καὶ κυρίως παρὰ τὸ βάρος τῆς καταπεσοῦσης στέγης τοῦ τάφου εὐρήματα μικρότατα καὶ ἕτερα ὀλίγον μεγαλύτερα, πολλάκις ἐξ ἰδιαιτέρως εὐπαθῶν ὑλικῶν, ὡς τοῦ ἑλεφαντόδοντος, ἦλθον εἰς φῶς ἀκέραια. Τὰ ἀνευρεθέντα ἀποσπασματικὰ ἀντικείμενα εἶχον ἐξ ὑπαρχῆς κατατεθῆ ὡς τοιαῦτα.

Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν μέσῳ τοῦ στρώματος τῶν λιθαρίων ἀνευρεθέντων ἀντικειμένων ἔκειντο καθ' ὁμάδας. Ἀναμφιβόλως καθ' ὁμάδας εἶχον ἐπίσης κατατεθῆ εἰς τὸν τάφον. Αἱ πλεῖσται τῶν ὁμάδων τούτων ἔκειντο ἀκριβῶς ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους. Τὰ ἀποτυπώματα τῶν σαρκοφάγων, τὰ ὅποια εἶχον διατηρηθῆ κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τοῦ θολωτοῦ τάφου (πίν. 282α) ἐχρησίμευσαν τὰ μέγιστα διὰ τὴν ἀποτύπωσιν τῶν εὐρημάτων. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὰ εὐρεθέντα ἀντικείμενα ἀναγράφονται ὡς ἦλθον εἰς φῶς ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους, ἐπίσης δὲ ὡς ἦλθον εἰς φῶς ὑπὸ τὰς ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων ταφάς.

Ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 1 σαρκοφάγον, ἐνσφηνωμένον μετὰ τῶν λίθων οἵτινες ἐστέρουν ταύτην, εὐρέθη ὀρθογώνιον τεμάχιον ἐγχαράκτου σκεύους ἐκ πρασινωποῦ λίθου. Ἡ τεθραυσμένη ἐπιφάνεια τοῦ σκεύους ἤπτετο τῆς βάσεως τῆς σαρκοφάγου. Τὸ τεμάχιον, τὸ ὅποion σφῆζει ὁπὴν κατὰ τὸ κέντρον, φέρει κατὰ τὰ ἄκρα δύο ὀρθογωνίους πεπλατυσμένας ἀποφύσεις ἐν εἴδει ποδῶν, κοσμεῖται δὲ τόσον κατὰ τὰς μακρὰς ὅσον καὶ κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς δι' ἀτέχνων βαθέως κεχαραγμένων ὁμοκέντρων κύκλων καὶ παραλλήλων γραμμῶν.

Ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 2 σαρκοφάγον οὐδὲν εὕρημα ἐγένετο. Ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 σαρκοφάγον καὶ κατὰ τὸ νότιον τμήμα ταύτης εὐρέθη μόνον τεμάχιον σταγονοσχήμου περιάπτου ἐξ ἑλεφαντόδοντος.

Μέγας ἀριθμὸς μικροαντικειμένων ἦλθεν εἰς φῶς ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 4 λου-

τηροειδῆ σαρκοφάγον. Συνολικῶς ἀνευρέθησαν ὑπὸ ταύτην τρεῖς κεφαλαὶ εἰδωλίων, ἐξ ὧν μία μεγάλη ἐκ μαρμάρου καὶ δύο μικρόταται ἐξ ἐλεφαντοστοῦ καὶ πυριτολίθου, ἐν ἀγγεῖον, τρεῖς ψῆφοι ἐκ χρυσοῦ, ἐξ ἐλεφάντινα τεμάχια ἐξ ὧν ἐν εἶναι ἡ ἀναφερθεῖσα ἤδη κεφαλὴ τοῦ εἰδωλίου, τρία σταγονόσχημα περίαπτα καὶ δύο μικρότερα ἀκαθόριστα τεμάχια, τρία ἀντικείμενα ἐκ χαλκοῦ, ἥτοι ἐν ἐγχειρίδιον, εἷς ἥλος καὶ ἐν μικρότατον ἔλασμα, τέλος εἴκοσι καὶ ἐπτὰ λεπίδες ὀψιανοῦ, ἥτοι τεσσαράκοντα καὶ δύο ἐν ὅλῳ μικροαντικείμενα, ἡ ἀκριβὴς θέσις τῶν ὁποίων ἀναφέρεται κατωτέρω. Ὑπὸ τὴν ΝΑ. γωνίαν τῆς ὑπ' ἀριθ. 4 σαρκοφάγου ἔκειντο ἐν μικκύλον ἀγγεῖον εἰς τεμάχια, παρ' αὐτὸ δὲ καὶ ἀνατολικῶς τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.035 μ., καὶ τεμάχιον χαλκοῦ ἡλου, ἀποπεσὸν πιθανώτατα ἀπὸ τοῦ παρακειμένου ἐγχειριδίου. Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶχε τεθῆ μετὰ τὴν αἰχμὴν πρὸς Ν., σφίζεται εἰς ἐξαιρετικὴν κατάστασιν, φέρει παχεῖαν κεντρικὴν ράχιν, κατὰ δὲ τὸ πρὸς τὴν λαβὴν τμήμα σφίζει ἔνθεν καὶ ἔνθεν ταύτης ἀνά δύο ὁπὰς. Δυτικῶς καὶ παρὰ τὸ ἐγχειρίδιον ἦλθον εἰς φῶς τρεῖς λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ ἡ ἐξ ἐλεφαντόδοντος κεφαλὴ εἰδωλίου. Ὀλίγον περαιτέρω πρὸς Δ., ΒΔ. τοῦ ἐγχειριδίου καὶ ὑπὸ τὸ κέντρον περιπίου τῆς σαρκοφάγου, εὑρέθη ἡ ἐκ μαρμάρου κεφαλὴ εἰδωλίου, τεθειμένη μετὰ τὸ πρόσωπον πρὸς τὰ κάτω (πίν. 286α). Ἀνωθεν ταύτης ἔκειτο ὁστοῦν σπονδύλου ἀνθρώπου, περὶ ταύτην δὲ συνελέγησαν συνολικῶς τριάκοντα στρογγύλα βότσαλα ἀνοικτοῦ κυανοῦ χρώματος, ἀναμφιβόλως τεθέντα ἐπὶ τούτῳ. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν δυτικῶς τῆς μαρμαρίνης κεφαλῆς καὶ περὶ ταύτην ἔκειντο τέσσαρες λεπίδες ὀψιανοῦ, μία χρυσῇ ψῆφος, δύο σταγονόσχημα περίαπτα καὶ ἕτερα δύο μικρὰ τεμάχια ἐλεφαντόδοντος, ἐπίσης ἐν λεπτὸν τεμάχιον χαλκοῦ ἐλάσματος. Ἐτι δυτικώτερον τούτων εὑρέθησαν δύο προσέτι χρυσαῖ ψῆφοι, ἐν σταγονόσχημον περίαπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος καὶ ἡ ἐκ πυριτολίθου κεφαλὴ εἰδωλίου. Τέλος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς σαρκοφάγου εὑρέθησαν συνολικῶς εἴκοσι ἀκόμη λεπίδες ὀψιανοῦ, αἱ πλεῖσται ἀκέραιαι, τεθειμέναι παρ' ἀλλήλας καὶ εἰς ἀκτινωτὴν διάταξιν, μετὰ τὴν κόψιν πρὸς τὰ τοιχώματα τῆς σαρκοφάγου.

Ἐκ τῶν ὑπὸ τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀριθ. 4 ἀνευρεθέντων ἀντικειμένων ὅλως ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ τρεῖς κεφαλαὶ τῶν εἰδωλίων. Ἡ μεγαλύτερα τούτων, ἡ ὁποία ἔχει κατασκευασθῇ ἐκ λεπτοκόκκου λευκοῦ μαρμάρου, σφίζεται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ ἄνω εἰς καλὴν κατάστασιν, πλὴν ἐλαφροῦς ἀπολεπίσεως κατὰ τὸν πώγωνα. Πρόκειται περὶ τυπικῆς κεφαλῆς κυκλαδικοῦ εἰδωλίου, ὡς δεικνύουν τὰ περιγράμματα τῆς προσθίας καὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς, κυρίως ὁμως τῶν πλαγίων ὀψεων, ἔνθα ἐμφαίνεται ἡ κλίσις τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ ὀπίσω, τὰ καμπύλα περιγράμματα τοῦ μετώπου καὶ τῆς ρινός, κυρίως ὁμως τὸ δυναμικὸν τόξον τὸ ὁποῖον σχηματίζεται ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ κρανίου. Ἡ ρὶς δηλοῦται πλαστικῶς, ὡς καὶ τὰ σαρκώδη χεῖλη. Ὡς καταφαίνεται εἰς τὴν κατενώπιον ὄψιν ἡ κεφαλὴ κλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τὰ δεξιὰ.

Ἡ κίνησις αὕτη ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς διαφορᾶς τῶν καμπύλων γραμμῶν τοῦ περιγράμματος τοῦ προσώπου. Τὸ περίγραμμα τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς κατέρχεται ὁμαλῶς, τῆς ἀριστερᾶς ὁμῶς στρέφεται ἀποτόμως πρὸς τὸν λαιμόν. Τὸ ἠθελημένον τῆς ἴσως λανθανούσης κινήσεως ταύτης καταφαίνεται ἐπίσης εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν καὶ δὴ εἰς τὰ σημεῖα ἔνθα τὰ περιγράμματα τῆς κεφαλῆς συναντῶνται πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τοῦ λαιμοῦ. Ἴσως τὸ εἰδῶλιον εἶχε γραπτὸς ὀφθαλμούς, ὡς δεικνύουν ἐλαφρόταται χρωματικαὶ διαφοραὶ κατὰ τὸν ἀριστερὸν τούτων.

Ὅλως σημαντικαὶ εἶναι καὶ αἱ μικκύλαι κεφαλαὶ εἰδωλίων, αἱ ὁποῖαι ἤλθον εἰς φῶς ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 4 σαρκοφάγον. Ἡ ἐξ ἐλεφαντόδοντος κεφαλὴ, ὕψ. 0.02 μ., μεγ. πλάτ. 0.01 μ. καὶ πάχ. 0.008 μ., σφίζεται εἰς καλὴν κατάστασιν, πλὴν ἀπολεπισμάτων κατὰ τὴν ἀριστερὰν παρυφὴν τοῦ κρανίου. Ἀπὸ τοῦ ταπεινοῦ κυλινδρικοῦ λαιμοῦ ἐκφύεται ἡ κεφαλὴ, τῆς ὁποίας τὸ πρόσθιον ὠοειδὲς τμήμα εἶναι ἐπίπεδον. Κατὰ τὸ ἀνώτερον πρόσθιον τμήμα σφίζονται λεπτότατοι ὀριζόντιοι παράλληλοι ἐγχαραῖς, δηλοῦσαι ἴσως κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Ἀναμφιβόλως ἡ κεφαλὴ εἶχε κατασκευασθῇ ἐξ ὑπαρχῆς αὐτοτελῶς, ὡς δεικνύεται κατὰ τὸ ἐπίπεδον πέρας τοῦ λαιμοῦ κάτω, προωρίζετο δὲ ἀσφαλῶς πρὸς ἔνθεσιν ἐντὸς κορμοῦ. Τὴν ἔνθεσιν ὑποδηλοῖ ὀριζόντιος διαμπερὴς ὀπή, κατὰ τὰ πέρατα τῆς ὁποίας καὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὀψεις διανοίγονται μικραὶ αὐλακες. Ἡ ἑτέρα μικκύλη κεφαλὴ, ἡ ὁποία ἔχει κατασκευασθῇ ἐκ σκοτεινοῦ ἐρυθροῦ πυριτολίθου, ὕψους 0.0145 μ., σφζ. πλάτ. 0.012 μ., σφζ. πάχ. 0.010 μ., εἶναι ἐλλιπής, ἔχει δὲ συγκολληθῇ ἐκ δύο τεμαχίων. Ταύτης σφίζεται κυρίως τὸ πρόσωπον καὶ τὸ δεξιὸν τμήμα τοῦ κρανίου. Παρὰ τὸ μέγεθός της ἡ ἀπόδοσις τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἀμυγδαλοειδοῦς σχήματος προσώπου τῆς ὀλογλύφου ταύτης κεφαλῆς εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα. Δι' ἐγχαραῖων ἀποδίδονται οἱ ὀφθαλμοὶ μετὰ τῆς κόρης, ἡ ρίς, τὸ στόμα, ἴσως δὲ τὰ ὦτα καὶ ἡ κόρη.

Ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 5 σαρκοφάγον ἐν μέσῳ πολλῶν τεθραυσμένων ὀστῶν εὑρέθησαν κατὰ μὲν τὸ κέντρον τῆς νοτίας στενῆς πλευρᾶς ταύτης ἐν ἀργυροῦν ἔλασμα, ὀλίγον βορειότερον μία σφραγίς, ἔτι βορειότερον καὶ ὑπὸ τὸ κέντρον περίπου τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου ἐν συρρικνωμένον χρυσοῦν ἔλασμα, μήκ. 0.047 μ. καὶ πλάτ. 0.004 μ., τέλος ὑπὸ τὸ ΒΑ. τμήμα τῆς λάρνακος μικρότατον τεμάχιον χαλκοῦ. Ἐκ τῶν εὐρημάτων τούτων ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐξ ἐλεφαντόδοντος πεπλατυσμένου τριγωνικοῦ σχήματος σφραγίς, ἡ ὁποία κοσμεῖται κατὰ τὴν στενὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν διὰ γραμμικῶν θεμάτων, καὶ τὸ ἀργυροῦν ἔλασμα. Τοῦτο ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον, μήκ. 0.06 μ. καὶ μεγ. πλάτ. 0.018 μ., πλατύνεται κατὰ τὴν βάσιν, ἄνω δὲ λεπτύνεται καὶ ἀπολήγει εἰς δύο ἑλικας.

Ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 6 σαρκοφάγον ἤλθον εἰς φῶς πλείονα εὐρήματα (πίν. 284β). Ὑπὸ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς σαρκοφάγου εὑρέθησαν δύο ψῆφοι ἐκ χρυσοῦ, ἐπίσης

δὲ μία σφαιρική σφραγὶς ἐξ ἐλεφαντόδοντος, διαμ. 0.0164 μ., κοσμουμένη κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν διὰ δικτυωτοῦ. Ὀλίγον νοτιώτερον καὶ ὑπὸ τὸ κέντρον περίπου τῆς λάρνακος εὑρέθησαν σταγονόσχημον ἐλεφάντινον περίαπτον, μεγ. μήκ. 0.0215 μ., καὶ ἑλλιπὴς περόνη μετὰ δισκοειδοῦς κεφαλῆς, σφζ. μήκ. 0.044 μ., ὁμοίως ἐξ ἐλεφαντόδοντος. Ἐτι νοτιώτερον ὑπὸ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς λάρνακος εὑρέθη χρυσοῦν ἑλάσμα εἰς σχῆμα ποδός, μήκ. 0.016 μ. καὶ μεγ. πλάτ. 0.008 μ., ὑπὸ τὸ δυτικὸν δὲ μικρότατον ἀκέραιον εἰδώλιον ἐκ πρασινωποῦ σχιστολίθου. Τέλος ὑπὸ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς λάρνακος εὑρέθησαν ὁμοῦ ἀποτεθειμένα εἰς κυλινδρικοῦς τριπτῆρ ἐκ φλεβωτοῦ λίθου, μία λεπίς ὀψιανοῦ, μεγ. μήκ. 0.041 μ., ἐν σταγονόσχημον ἐλεφάντινον περίαπτον, εἰς ἀριστερὸς πούς εἰδωλίου ἐκ μαρμάρου (πίν. 288β) καὶ ἐν μνηοειδὲς ἀντικείμενον ἐξ ἐλεφαντόδοντος.

Ἐκ τῶν ὑπὸ τὴν λάρνακα 6 γενομένων εὐρημάτων ἰδιαίτερος ἐνδιαφέροντα εἶναι τὸ ἐλεφάντινον μνηοειδὲς ἀντικείμενον, ὃ ἐκ μαρμάρου πούς καὶ τὸ μικρὸν σχιστολιθικὸν εἰδώλιον. Τὸ ἐξ ἐλεφαντόδοντος μνηοειδὲς ἀντικείμενον, τὸ ὅποιον ἔχει μήκ. 0.105 μ., μεγ. πλάτ. 0.023 μ. καὶ μεγ. πάχ. 0.011 μ., σφάζεται ἀκέραιον. Τὸ καμπύλον περίγραμμα τούτου διακόπτεται κατὰ τὸ κέντρον ἄνω καὶ κάτω διὰ δύο βαθύνσεων, ἡ μία τῶν ὁποίων σχηματίζει ἀμβλεῖαν γωνίαν. Ἡ μία ἐπιφάνειά του εἶναι κυρτὴ καὶ λεία, ἡ ἑτέρα δὲ ἐπίπεδος. Κατὰ τὴν πρώτην σφάζεται εἰς τὸ κέντρον ὀρθογωνίου σχήματος ἐνθεσις ἐπίσης ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ἐνθεν καὶ ἐνθεν δὲ ταύτης ἀνά δύο ὀπαί, ἐξ ὧν μία σφάζει ἀργυροῦν ἥλον. Ὁ μαρμάρινος πούς, ὃ ὁποῖος διατηρεῖται ἀπὸ τοῦ γόνατος καὶ κάτω, σφζ. ὕψ. 0.088 μ., διατηρεῖ ράχιν κατὰ μῆκος τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς διὰ τὴν δῆλωσιν τοῦ ὅσπου τῆς κνήμης καὶ ἐγχαράξεις διὰ τὴν δῆλωσιν τῶν δακτύλων. Τέλος τὸ μικρὸν πεπλατυσμένον εἰδώλιον, ὕψ. 0.0185 μ., παριστᾷ ὀρθίαν ἀνθρωπίνην μορφήν φέρουσαν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους. Ταύτης δηλοῦνται πλαστικῶς ἡ ρίς, δι' ἐγχαράξεων δὲ οἱ ὀφθαλμοί, τὸ στόμα, αἱ χεῖρες, τινὲς τῶν δακτύλων καὶ ζώνη περὶ τὴν ὀσφύν.

Ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 7 σαρκοφάγον (πίν. 283β) κατὰ μὲν τὴν ΝΑ. γωνίαν ἦλθον εἰς φῶς χαλκοῦν ἐγχειρίδιον, ὀλίγον ἀνατολικώτερον σταγονόσχημον περίαπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ὑπὸ τὸ κεντρικὸν τμήμα τῆς σαρκοφάγου χρυσοῦ κυλινδρική ψῆφος κοσμουμένη δι' ἐγχαράξεων, ὑπὸ δὲ τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς λάρνακος δύο τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, μήκ. 0.016 μ. καὶ 0.028 μ., καὶ ἐν εἰδώλιον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ τοποθετηθὲν μετὰ τὴν ὄψιν πρὸς τὰ ἄνω ἔχον δὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Ν. Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ εἰδώλιον τοῦτο, ὕψ. 0.085 μ., μεγ. πλάτ. 0.02 μ. καὶ μεγ. πάχ. 0.0062 μ., τὸ ὅποιον σφάζεται ἀκέραιον πλὴν τῶν δακτύλων τοῦ ἀριστεροῦ ποδός καὶ τινων ἐλαφρῶν ἀπολεπίσεων. Τὸ εἰδώλιον (πίν. 285α) ἀποδίδει ἱσταμένην ἀνθρωπίνην μορφήν, ἔχουσαν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους κατὰ τὸν κυκλαδικὸν λεγόμενον τρόπον. Ἡ ὤρειδὴς κεφαλὴ κάμπτεται πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀπολήγουσα ἄνω μὲν εἰς ἐπίπεδον, κάτω δὲ

διαμορφουμένη τριγωνικῶς, μετὰ πλαστικῆς δηλώσεως τῆς ρινός. Ἀπὸ τοῦ μακροῦ κυλινδρικοῦ λαιμοῦ ἐκφύονται οἱ τριγωνικοὶ ὄμοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ δεξιὸς εἶναι ὑψηλότερος καὶ εὐρύτερος τοῦ ἀριστεροῦ. Ἐπὶ τούτου σφύζονται ἀβαθεῖς λοχαὶ παράλληλοι ἐγχαράξεις. Ἡ περιοχὴ τῆς ἡβης φέρει πλῆθος κυκλικῶν βαθύνσεων. Οἱ ἐλαφρῶς ἀνομοιομερεῖς πόδες, οἱ ὁποῖοι ἀφίστανται ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ κάτω, κατὰ μὲν τὸ πρόσθιον τμήμα εἶναι ἐπίπεδοι, κατὰ δὲ τὴν περιφέρειαν δηλοῦνται πλαστικῶς. Κατὰ τὸν δεξιὸν τούτων σφύζονται τέσσαρες αὐλακες πρὸς δῆλωσιν τῶν δακτύλων. Τὰ πέλματα τῶν ποδῶν κλίνουν πρὸς τὰ δάκτυλα. Τὸ ὀπίσθιον τμήμα ἀποδίδεται πλαστικώτερον τοῦ προσθίου. Ἰδιαζόντως πλαστικῶς δηλοῦνται αἱ ὠμοπλάται, οἱ γλουτοί, οἱ μηροὶ καὶ αἱ κνήμαι.

Ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 8 σαρκοφάγον κατὰ μὲν τὸ ΝΔ. τμήμα ἀνευρέθη μικρὸν χαλκοῦν τεμάχιον, ὑπὸ δὲ τὴν νοτίαν γωνίαν κυλινδρική σφραγὶς ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, λεπτυνομένη κατὰ τὸ μέσον, συγκεκολλημένη δ' ἐκ τεμαχίων, ἡ ὁποία κοσμεῖται κατὰ μὲν τὴν μίαν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν διὰ συμπλέγματος δύο φύλλων, κατὰ δὲ τὴν ἐτέραν διὰ τετραφύλλου, μεταξὺ τῶν σκελῶν τοῦ ὁποίου καὶ κατὰ τὴν περιφέρειαν τίθενται ὀδοντωταὶ γραμμαῖ.

Ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 9 σαρκοφάγον ἀνευρέθησαν κατὰ μὲν τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν ταύτης τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.015 μ., κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς λεπτὸν χαλκοῦν ἐπίμηκες ἀντικείμενον, ἴσως περόνη, τετραγώνου τομῆς, μήκ. 0.053 μ., παρ' αὐτὸ δὲ χρυσοῦν ἐπίμηκες ἔλασμα, μήκ. 0.0135 μ., φέρον ἀνὰ μίαν ὀπὴν εἰς τὰ δύο πέρατα, τέλος ὑπὸ τὸ κέντρον περιπού τῆς σαρκοφάγου ἕτερον χρυσοῦν τεμάχιον, καὶ τεμάχιον ἐκ στεατίτου πυραμιδοειδοῦς σχήματος, ἀποκεκρουμένον κατὰ τὴν πλευράν.

Ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 10 σαρκοφάγον συνελέγησαν διάσπαρτα καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν, κυρίως δὲ ὑπὸ τὸ κέντρον καὶ τὸ νότιον τμήμα ταύτης, εἴκοσι καὶ ἑννέα χρυσαῖ ψῆφοι διαφόρων σχημάτων, δύο δισκοειδεῖς ψῆφοι ἐξ ὀρείας χρυστάλλου, ἐπίσης δὲ μικρὰ τεμάχια ἀργύρου, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς περόνην, συλλεγένητα ὑπὸ τὴν βόρειον παρυφὴν τῆς σαρκοφάγου, τεμάχιον ὀστοῦ, πιθανῶς ἰχθύος, ἀνευρεθὲν παρὰ τὰ ἀνατολικά τοιχώματα τῆς σαρκοφάγου, δύο τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, μήκ. 0.016 μ. καὶ 0.007 μ., καὶ δύο σταγονόσχημα περίπτα ἐξ ἐλεφαντόδοντος, συλλεγένητα ὑπὸ τὸ νότιον τμήμα ταύτης· τέλος κεφαλὴ εἰδωλίου ἐκ μαρμάρου, τεθειμένη ὑπὸ τὴν νοτίαν παρυφὴν τῆς σαρκοφάγου καὶ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν, κάτωθεν λίθων, εἰς τῶν ὁποίων ἐκάλυπτε τὸ πρόσωπον.

Ἐκ τῶν ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 10 σαρκοφάγον γενομένων εὐρημάτων ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα καὶ πάλιν εἶναι ἡ ἐκ μαρμάρου κεφαλὴ εἰδωλίου (πίν. 285β), ἐπίσης ὅμως αἱ διάφοροι ψῆφοι καὶ τὰ περίπτα, τὰ ὁποῖα ἀναμφιβόλως ἀνήκουν εἰς ἓν περιδέριον. Ἡ κεφαλὴ τοῦ εἰδωλίου, ὕψ. 0.091 μ. καὶ μεγ. πλάτ. 0.051 μ., σφύζεται καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ ἄνω, ἀκραία πλὴν μικρᾶς

ἀποκρούσεως ἀριστερὰ τοῦ στόματος. Πλαστικῶς δηλοῦνται ἡ ρὶς καὶ τὸ στόμα. Ἴσως οἱ ὀφθαλμοὶ ἐδηλοῦντο γραπτῶς, ἀφοῦ κατὰ τὸν δεξιὸν τούτων παρατηροῦνται λεπταὶ χρωματικαὶ διαφοραί. Ἡ κεφαλὴ εἶναι λίαν ὁμοία πρὸς τὴν ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 4 σαρκοφάγον εὔρεθεῖσαν, ἀσφαλῶς καὶ πάλιν κυκλαδική. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 4 σαρκοφάγον εὔρεθεῖσαν, ἡ ὑπὸ τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀριθ. 10 ἐλθούσα εἰς φῶς κεφαλὴ παρουσιάζει ἐλαφρὰς διαφορὰς κατὰ τὰ περιγράμματα. Τὸ περίγραμμά τῆς προσθίας ὤψεως δὲν εἶναι καμπύλον, ὡς εἰς τὴν πρώτην, ἀλλὰ σχηματίζει γωνίας, ἰδίως κατὰ τὸν δι' εὐθείας ὀριζοντίου γραμμῆς δηλούμενον πώγωνά. Ὁμοίως τὰ περιγράμματα τῆς πλαγίας ὤψεως δὲν εἶναι καμπύλα, ἀλλ' ἐμπροσθεν σχηματίζεται μικρὰ ἐσοχὴ κατὰ τὸ μέτωπον, ὅπισθεν δὲ ἐλαφρὰ διόγκωσις κατὰ τὸν τράχηλον. Εἶναι καὶ πάλιν ἐνδιαφέρον ὅτι ἡ ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 10 σαρκοφάγον εὔρεθεῖσα κεφαλὴ ἐμφανίζει ὁμοίως κλίσιν ὄχι πρὸς τὰ δεξιὰ, ὡς ἡ προαναφερθεῖσα, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἀριστερά, ἐπιτευχθεῖσαν πάντως διὰ τῶν ἰδίων μέσων.

Τὸ περιδέραιον τοῦ πίν. 284α, ἀποτελεσθὲν ἐκ ψήφων καὶ περιάπτων συλλεγόντων κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 10 σαρκοφάγον, εἶναι ὅλως ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον διὰ τὴν σύνθεσίν του, ἡ ὁποία πρέπει νὰ θεωρηθῇ σχεδὸν ἀσφαλὴς λόγῳ τῶν συνθηκῶν ἀνευρέσεως τῶν διαφόρων στοιχείων του, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ μικροαντικείμενα, τὰ ὁποῖα τὸ ἀποτελοῦν. Ἐκ τῶν 33 μικροαντικειμένων 29 εἶναι ψῆφοι καὶ 4 περιάπτα διαφόρων ὕλῶν, ἦτοι 1 ἐκ φαγεντιανῆς, 2 ἐξ ὀρείας κρυστάλλου, 2 ἐξ ἐλεφαντόδοντος καὶ 27 ἐκ χρυσοῦ. Ἐκ τῶν χρυσῶν ψήφων 7 εἶναι ἐπιμήκεις κυλινδρικοί, κοσμούμεναι δι' ἐγχαράξεων, 13 μικρότατοι πεπιεσμένοι σφαιρικοί, κοσμούμεναι ἐπίσης δι' ἐγχαράξεων, 3 συμπαγεῖς κυλινδρικοί, καὶ 4 ἐνὸς μοναδικοῦ διὰ τὸν Αἰγαιακὸν κόσμον πεπλατυσμένου δακτυλιοειδοῦς σχήματος, κοσμούμεναι δι' αὐλάκων. Αἱ δύο ἐξ ὀρείας κρυστάλλου ψῆφοι εἶναι ἀπλαῖ δισκοειδεῖς. Τὰ δύο ἐλεφάντινα περιάπτα εἶναι τοῦ κοινοῦ σχεδὸν διὰ τὸν θολωτὸν τάφον Γ σταγονοσχήμου τύπου. Τέλος ἐκ τῶν λοιπῶν δύο περιάπτων τὸ μὲν ἐν εἶναι σφαιρικοῦ σχήματος μετὰ δύο κυλινδρικών ἀπολήξεων καὶ δύο κρίκων εἰς σταυροειδῆ διάταξιν, τὸ δ' ἕτερον, τὸ ὁποῖον εἶναι πιθανῶς ἐκ πρασίνης φαγεντιανῆς, εἶναι δισκοειδὲς τετρημένον μετὰ κυκλικῶν βαθύνσεων ἴσως δι' ἐνθεσίν τινα.

Ὑπὸ τὴν κατεστραμμένην σαρκοφάγον ὑπ' ἀριθ. 11 φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀποτεθῇ κυλινδρική σφραγὶς ἐλεφαντόδοντος, λεπτυνομένη κατὰ τὸ μέσον, μεγ. διαμ. 0.0156 μ., φέρουσα κατὰ τὴν μίαν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν τρεῖς ἰχθύς εἰς παράλληλον διάταξιν, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν τετράφυλλον ἐγγεγραμμένον ἐντὸς κύκλου, ἐν λίαν ἐφθαρμένον περιάπτων ὁμοίως ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, μήκ. 0.029 μ. καὶ πλάτ. 0.058 μ., εἰς σχῆμα ἰχθύος — φέρον δύο ὁπὰς, μίαν κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ μίαν κατὰ τὸ κέντρον περίπου — ἐπίσης δ' ἕτερον ἑλλιπὲς ἐλεφάντινον περιάπτων κωνικοῦ σχήματος, ὕψ. 0.015 μ. καὶ πλάτ. 0.017 μ. Ὑπὸ τὴν ἰδίαν σαρκοφάγον συνελέγησαν ἐπίσης μικρὸν τεμάχιον χαλκοῦ, ἀκανονίστου

σχήματος μεγ. μήκ. 0.027 μ., καὶ τεμάχιον ἀπολεπίσματος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.027 μ.

Ὑπὸ τὸν κεντρικὸν πίθον τέλος, κατὰ μὲν τὸ νότιον τμήμα ἀνευρέθη μικρό-
λον σφαιρικὸν ἀγγεῖον μετὰ κυλινδρικοῦ λαιμοῦ ἐκ καστανοῦ πηλοῦ, ἐπιτετρι-
σμένον διὰ καστανερύθρου, κατὰ δὲ τὸ βόρειον, τεμάχιον χαλκοῦ κοπέως συγκε-
κολλημένον ἐκ δύο τεμαχίων, μήκ. 0.029 μ., καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν δύο χρυ-
σαῖ ψῆφοι, μία σφαιρική καὶ μία κυλινδρική, κοσμουμένη διὰ παραλλήλων
χαραγῶν, αἵτινες πιθανῶς ἀπέπεσαν ἐκ τοῦ ὑπὸ τὴν παρακειμένην σαρκοφά-
γον ὑπ' ἀριθ. 10 κατατεθέντος περιδεραίου (πίν. 284α). Ὑπὸ τὸν πίθον συνελέ-
γησαν ἐπίσης μικρὰ τεμάχια ὀστέων ζώου.

Ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τὰς ἔνδεκα σαρκοφάγους καὶ τὸν πίθον γενομένων εὐρημάτων
μέγας ἀριθμὸς μικροαντικειμένων ἤλθεν εἰς φῶς καὶ εἰς τὰ μεταξὺ τῶν σαρκο-
φάγων κενά. Καὶ τὰ εὐρήματα ταῦτα, ὡς καὶ τὰ ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους ἀπο-
κείμενα, εἶχον κατατεθῆ καθ' ὁμάδας καὶ πάλιν ἐντὸς τοῦ ἰδίου στρώματος
τῶν λιθαρίων, κατὰ τὸν πυθμένα τῆς θόλου, μετὰ προσοχῆς ἐναποτεθέντα ἐν
μέσῳ τούτων. Ἡ μετὰ σχολαστικότητος ἀποτύπωσις τούτων ἀπέδειξεν ὅτι
ταῦτα συνώδευσαν τὰς ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων ταφάς, τοποθετηθέντα ὑπὸ
ταύτας, ὡς τὰ ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους κείμενα κτερίσματα. Ἐλάχιστα μικροαντι-
κείμενα εὐρέθησαν διάσπαρτα, ἄνευ συναφείας τινὸς πρὸς παρακειμένης ταφάς.
Οὕτω τὰ ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων εὐρεθέντα μικροαντικείμενα ἀναγράφονται
κατωτέρω ἀποδιδόμενα εἰς τὰς προαναφερθείσας ὁμάδας τῶν ἐκτὸς τῶν σαρ-
κοφάγων ἐπισημανθέντων κρανίων, τῶν ἀντιστοιχούντων ταφῶν τῶν ὁποίων
ὑπῆρξαν κτερίσματα.

Εἰς τὴν ὁμάδα κρανίων α', ἥτοι εἰς τὸ κρανίον τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὸν κενὸν
χώρον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀριθ. 5, 1 καὶ 11 κατὰ τὸ ΒΔ. τμήμα τῆς
θόλου ἀνῆκον ἢ ἀναφερθεῖσα ἤδη μαρμαρίνη λοπάς, τὸ μόνον κτερίσμα τοῦ θο-
λωτοῦ τάφου τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἀποκρυβῆ ἐν μέσῳ τῶν λιθαρίων καὶ ὁδοῦς
ζώου, συλλεγείς εἰς τὰ ΒΔ. τοιχώματα τῆς ὑπ' ἀριθ. 5 σαρκοφάγου. Ἰδιαιτέ-
ρως ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐκ τῶν Κυκλάδων ἀναμφιβόλως εἰσαχθεῖσα ἡμισφαι-
ρική ἄνευ βάσεως λοπάς, διαμ. 0.115 μ. καὶ ὕψ. 0.041 μ., ἥτις κατεσκευάσθη
ἐκ λεπτοκόκκου μαρμάρου. Ἡ λοπάς αὕτη φέρει κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν καὶ
ἀμέσως ὑπὸ τὸ χεῖλος τρεῖς ὀπές.

Εἰς τὴν ὁμάδα κρανίων β', ἥτοι εἰς τὰ δύο κρανία τὰ ἐπισημανθέντα κατὰ
μῆκος τῶν ἀνατολικῶν τοιχωμάτων τῆς ὑπ' ἀριθ. 5 σαρκοφάγου, φαίνεται
ὅτι ἀνῆκον ἐξ μικροαντικείμενα, δύο τῶν ὁποίων συνώδευσαν τὴν πρὸς Β.
γενομένην ταφήν, τὰ λοιπὰ δὲ τέσσαρα τὴν πρὸς Ν. Παρὰ τὴν βόρειον ταφήν
εὐρέθησαν εἰς χαλκοῦς ἥλος καὶ μία μικρὰ κομβιόσχημος σφραγὶς ἐξ ἐλεφαντο-
στοῦ, διαμ. 0.0125 μ., κοσμουμένη κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν δι' ἐξα-
φύλλου ρόδακος. Ὑπὸ τὴν νοτίαν ταφήν ἤλθον εἰς φῶς δύο μικρὰ τεμάχια
χαλκοῦ, πιθανῶς ἥλος ἢ περόνη, ἐν περιάπτῳ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἕτερον πιθανῶς
ἐκ πρασίνης φαγεντιανῆς. Τὰ παρ' ἄλλα κείμενα περιάπτα εἶναι ἰδιαιτέρως

ἐνδιαφέροντα. Τὸ πρῶτον τούτων, τὸ ὁποῖον σύγκειται ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ, ἀποτελεῖται ἐκ σφαιρικοῦ παχέος πυρῆνος, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐκφύονται εἰς σταυροειδῆ διάταξιν δύο μικραὶ κυλινδρिकाὶ προεξοχαὶ καὶ δύο κρίκοι. Τὸ δεύτερον, ἐν εἴδει κυλινδρικήσ ψήφου μετὰ μεγάλῃς κεντρικῆς ὀπῆς, φέρει κατὰ τὴν περιφέρειαν διαμπερῇ ὀπήν, πιθανῶς πρὸς ἀνάρτησιν, καὶ συστάδας κυκλικῶν βαθύνσεων, πιθανῶς δι' ἔνθεσιν ἐξ ἐτέρας ὕλης. Τὰ δύο περιάπτα ταῦτα συνεδέθησαν ὡς κρεμάμενα κοσμήματα μετὰ τῶν ψήφων τοῦ περιδεραιοῦ τῶν συλλεγεῖσθαι ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 10 σαρκοφάγον (πίν. 284α).

Εἰς τὴν ὁμάδα κρανίων γ', ἥτοι εἰς τὸ κρανίον τὸ ἐπισημανθὲν παρὰ τὴν βόρειον περιφέρειαν τοῦ κεντρικοῦ πίθου, ἀνῆκεν ἀσφαλῶς ἐν μαρμαρίνῳ εἰδῶλιον, εὐρεθὲν δυτικῶς τοῦ κρανίου, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἔχον τὴν κεφαλὴν πρὸς Νότον καὶ τὸ πρόσθιον τμήμα τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ κάτω καὶ θετιμένον ἐντὸς ρωγμῆς τινος τοῦ ὑψηλότερον κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο σφζομένου βράχου (πίν. 287α-β). Τὸ λίαν πεπλατυσμένον τοῦτο εἰδῶλιον, ὕψ. 0.074 μ., πλάτ. 0.044 μ. καὶ πάχ. 0.0055 μ. εἶναι ἐλλιπὲς κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τμήμα τοῦ δεξιοῦ ποδός. Εἶναι πιθανὸν ὅτι κατετέθη ἀρχικῶς ἀκέραιον εἰς τὸν τάφον, ἢ κεφαλὴ του δ' ἐθγαύσθη μετὰ ταῦτα κατὰ τὴν ἐπαφὴν πρὸς τὸν βράχον καὶ τὰ τοιχώματα τοῦ πίθου, ἐφόσον τὸ λεπτόκοκκον μάρμαρον, ἐξ οὗ κατεσκευάσθη, εἶναι ἰδιαζόντως εὐθρυπτον. Τὸ εἰδῶλιον ἀποδίδει ἱσταμένην μορφήν, ἔχουσιν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους. Εἶναι λίαν ἐπίπεδον, δι' ἀβαθῶν ἐγχαράξεων δηλοῦνται μόνον οἱ μέχρι τῶν πελμάτων ἐνούμενοι πόδες καὶ αἱ χεῖρες. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι διὰ τῶν ἐγχαράξεων τούτων δὲν ἀποδίδεται ἡ μορφή εἰς αὐστηρῶς μετωπικὴν στάσιν. Ἐμπροσθεν ὁ ἀριστερὸς ποὺς ἐμφανίζεται παχύτερος τοῦ δεξιοῦ, ὀπισθεν ὅμως παρατηρεῖται τὸ ἀντίθετον. Τὸ ἡθελμένον καὶ πάλιν τῆς ἴσως λανθανούσης ταύτης κινήσεως τῆς μορφῆς πρὸς τὰ δεξιὰ καταφαίνεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀνάλογον ἀπόδοσιν τῶν ἀντιστοιχῶν τμημάτων τοῦ κορμοῦ, ἰδίως εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου χαμηλότερον τοῦ δεξιοῦ. Εἰς τὴν ἰδίαν ὁμάδα κρανίων γ' ἀνῆκεν ἐπίσης τεμάχιον κυλινδρικοῦ περιάπτου ἐξ ἐλεφαντόδοντος, μήκ. 0.017 μ., τετρημένον ὀριζοντίως καὶ καθέτως, τὸ ὁποῖον ἦλθεν εἰς φῶς μετὰ τὸ τοῦ εἰδωλίου καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς παρακειμένης ὑπ' ἀριθ. 5 σαρκοφάγου. Ἴσως εἰς τὸν νεκρὸν τῆς ὁμάδος γ' ἀνῆκε τέλος σφαιρικὴ χρυσῇ ψήφος, εὐρεθεῖσα ΝΑ. τοῦ κρανίου καὶ μετὰ τὸ τοῦ πίθου καὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 10 σαρκοφάγου, ἐὰν δὲν ἀπέπεσεν αὕτη ἐκ τοῦ περιδεραιοῦ τοῦ ἀποτεθέντος ὑπὸ τὴν τελευταίαν.

Εἰς τὴν ὁμάδα κρανίων δ', ἥτοι παρὰ τὸ κρανίον τὸ κείμενον ἀνατολικῶς τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 σαρκοφάγου, ΒΑ. τούτου καὶ παρὰ τὸ τοίχωμα θόλου, ἀνευρέθη πεπλατυσμένον τεμάχιον ἐκ λίαν εὐθρύπτου μαρμάρου, μήκ. 0.04 μ., πλάτ. 0.013 μ. καὶ πάχ. 0.0085 μ., συγκολληθὲν ἐκ δύο τεμαχίων, πιθανῶς ποὺς εἰδωλίου (πίν. 288β).

ὑπὸ τὴν ὁμάδα κρανίων ε', ἥτοι εἰς τὴν βόρειον ὁμάδα τῶν δύο κρανίων

τῶν ἐπισημανθέντων μεταξύ τῆς ὑπ' ἀριθ. 6 σαρκοφάγου καὶ τῶν ἀνατολικῶν τοιχωμάτων θόλου οὐδὲν εὗρημα ἐγένετο.

Παρά τὴν ομάδα κρανίων στ', ἥτοι εἰς τὴν νοτίαν ομάδα τῶν δύο κρανίων, τὰ ὅποια ἤλθον εἰς φῶς μεταξύ τῆς ὑπ' ἀριθ. 6 σαρκοφάγου καὶ τῶν ἀνατολικῶν τοιχωμάτων θόλου, ἀνευρέθησαν μόνον ὁστᾶ τινα ζῶου.

Εἰς τὴν ομάδα κρανίων ζ', ἥτοι παρὰ τὸ κρανίον τὸ ἐπισημανθὲν μεταξύ τῶν ὑπ' ἀριθ. 9 καὶ 4 σαρκοφάγων ἀνευρέθησαν ἐν χαλκοῦν ἐγχειρίδιον, μήκ. 0.20 μ. κείμενον βορείως τούτου εἰς τὴν γωνίαν τὴν σχηματιζομένην μεταξύ τῶν δύο σαρκοφάγων, μὲ κατεῦνθυσιν ἀπὸ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. καὶ τὴν αἰχμὴν ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 9 λάρνακα καὶ τέσσαρα προσέτι ἀντικείμενα. Ταῦτα εἶναι μίαν μικκύλη σφαιρική πρόχους ἐξ ἀνοικοῦ καστανοῦ πηλοῦ, ἐπιχειρισμένη διὰ καστανερύθρου, ἡ ὅποια εὕρισκετο κάτωθεν τοῦ κρανίου καὶ ΝΑ. τούτου, ἐν κυλινδρικὸν περιάπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος, μήκ. 0.0180 μ. καὶ πλάτ. 0.0155 μ., τὸ ὅποιον περισυνελέγη δυτικῶς τοῦ κρανίου, τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.014 μ., περισυλλεγὲν δυτικώτερον καὶ μεταξύ τῆς ὑπ' ἀριθ. 9 σαρκοφάγου καὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου, τέλος συρρικνωμένον χρυσοῦν ἔλασμα ἐπιμήκους σχήματος, συνολικοῦ μήκ. 0.055 μ. καὶ πλ. 0.007 μ., τὸ ὅποιον ἤλθεν εἰς φῶς ἐτι δυτικώτερον.

Εἰς τὴν ομάδα κρανίων η', ἥτοι παρὰ τὸ κρανίον τὸ ἐπισημανθὲν μεταξύ τῶν ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 8 σαρκοφάγων καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικώτερον σημεῖον τῆς δευτέρας εὗρέθη μόνον χαλκοῦν τεμάχιον, ἀνῆκον πιθανῶς εἰς ἥλον ἢ περόνην.

Εἰς τὴν ομάδα κρανίων θ', ἥτοι παρὰ τὰ τρία κρανία τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὸν τριγωνικὸν χώρον μεταξύ τῶν ὑπ' ἀριθ. 8, 9 καὶ 4 σαρκοφάγων καὶ ἀνατολικῶς τούτων, ἤλθον εἰς φῶς τρία μικροαντικείμενα. Τὸ ἐν τούτων εἶναι δισκοειδὲς ἀντικείμενον ἐκ μολύβδου, διαμ. 0.016 μ. καὶ πᾶχ. 0.006 μ., τὸ δεῦτερον τεμάχιον χαλκοῦ ἥλου ἢ περόνης καὶ τὸ τρίτον τεμάχιον κυλινδρικοῦ περιάπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ὕψ. 0.0214 καὶ σφζ. πλ. 0.0136 μ.

Εἰς τὴν ομάδα κρανίων ι', ἥτοι παρὰ τὰ πέντε κρανία τὰ ἐπισημανθέντα μεταξύ τῶν γωνιῶν τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 4, ἀνατολικῶς καὶ πάλιν τούτων, εὗρέθησαν πλείονα μικροαντικείμενα, τεθειμένα εἰς δύο ομάδας. Κατὰ τὴν πρώτην τούτων, δυτικῶς τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς ὑπ' ἀριθ. 4 σαρκοφάγου ἀνευρέθησαν κεφαλὴ εἰδωλίου ἐκ μαρμάρου, τεθειμένη κατὰ τὴν παρυφὴν ἀκριβῶς τῆς λάρνακος ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. Πλησίον καὶ δυτικῶς ταύτης ἤλθον εἰς φῶς μικρὸν τεμάχιον χαλκοῦ, μία χρυσὴ ψῆφος καὶ μικρὸν ἔλασμα ἐκ χρυσοῦ, μήκ. 0.012 μ., πλ. 0.005 μ. καὶ ὕψ. 0.002 μ., ἀναδιπλούμενον κατὰ τὰς πλευράς ἐξ ἐπενδύσεως προφανῶς ἀντικειμένου τινός, κοσμούμενον δὲ δι' ἐγχαράκτων ἐναλλήλων γωνιῶν, ὡς καὶ τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.024 μ. Πλησίον καὶ βορείως τῆς ἐκ μαρμάρου κεφαλῆς ἤλθεν εἰς φῶς ἄκρος ἀριστερὸς πούς εἰδωλίου ἐκ μαρμάρου, παρ' αὐτὸν δὲ τμήμα λεπίδος ὀψιανοῦ συγκεκολλημένον ἐκ δύο τεμαχίων, μήκ. 0.022 μ., καὶ ἡμισφαιρικὸν ἔλασμα ἐκ χρυσοῦ, πεπλατυ-

σμένον κατὰ τὴν περιφέρειαν, ἔνθα φέρει τέσσαρας ὀπάς, διαμ. 0.009 μ. Πλησίον καὶ δυτικῶς τῶν μικροαντικειμένων τούτων εὐρέθησαν ἄκρος δεξιὸς πούς εἰδωλίου ἐκ μαρμάρου καὶ χρυσῇ ψῆφος. Κατὰ τὴν δευτέραν ὁμάδα τῶν μικροαντικειμένων, τὰ ὅποια ὡς φαίνεται ἀνῆκον εἰς τὴν ὁμάδα κρανίων ι' καὶ τὰ ὅποια εἶχον τεθῆ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ὑπ' ἀριθ. 7 σαρκοφάγου, ἦλθον εἰς φῶς ἐξ μικροαντικείμενα ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ἥτοι μία κυλινδρική περόνη, λεπτυνομένη κάτω, ἄνω δὲ ἀπολήγουσα εἰς πεπλατυσμένον δίσκον μετ' ὠρειδοῦς κεφαλῆς, μήκ. 0.07 μ., ἐν περιάπτον εἰς σχῆμα νήσσης τετρημένον κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ κέντρον τοῦ σώματος, μήκ. 0.03 μ., ἐν ἑλλίπες τεμάχιον, σφζόμενον κατὰ τὴν ἐτέραν τῶν κυλινδρικών ἀπεστρογγυλευμένων ἀπολήξεων, μετ' ὀπῶν, ἐντὸς μιᾶς τῶν ὁποίων σφίζεται ἀργυροῦς ἥλος καὶ τρία μικρότατα τεμάχια, ἐν μικρὸν τεμάχιον χαλκοῦ, μία κυλινδρική ψῆφος ἐκ χρυσοῦ, ἑτέρα ψῆφος σχήματος κρίκου ἀποτελουμένη ἐξ ἐπαλλήλων συρμάτων καὶ τετρημένη κατὰ μήκος τούτων, ἐπίσης ἐκ χρυσοῦ, μία ψῆφος ἐξ ὀρείας κρυστάλλου καὶ τρία τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ μετὰ τῶν κτερισμάτων τῆς ὁμάδος κρανίων ι' ἐλθόντα εἰς φῶς τεμάχια μαρμαρίνων εἰδωλίων, ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ δύο πόδες. Ἡ κεφαλὴ, ἡ ὁποία διατηρεῖται καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ ἄνω, ὕψ. 0.085 μ. καὶ πλ. 0.05 μ., ἔχει ἀποκρουσθῇ ἐλαφρῶς κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν. Ὡς καὶ εἰς τὰς προαναφερθείσας μαρμαρίνας κεφαλὰς, τὰς ἀνευρεθείσας ὑπὸ τὰς ὑπ' ἀριθ. 4 καὶ 10 σαρκοφάγους, δηλοῦνται καὶ πάλιν πλαστικῶς ἡ ρίς καὶ τὸ στόμα. Ἴσως καὶ πάλιν οἱ ὀφθαλμοὶ ἐδηλοῦντο διὰ χρώματος ὑπεράνω τοῦ δεξιοῦ τούτων σφίζεται ἐπίσης ἀβαθὴς ἐγχάρακτος ὀριζόντιος γραμμῇ. Εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν διακρίνονται ἀκόμη ἴχνη ἐργαλείου. Ἡ κεφαλὴ τῆς ὁμάδος κρανίων ι' ἀνήκει εἰς ἐνδιάμεσον τύπον μεταξὺ τῶν δύο προαναφερθεισῶν. Τὰ περιγράμματα ταύτης δὲν εἶναι ἐστρογγυλευμένα, ὡς εἰς τὴν πρώτην, οὔτε ὅμως καὶ γωνιώδη, ὡς εἰς τὴν δευτέραν. Κατὰ τὴν πλαγίαν ὅψιν δὲν ἐμφανίζει καὶ πάλιν οὔτε συνεχεῖς καμπύλας, ἀλλ' οὔτε ἰσχυρὰς διογκώσεις. Καὶ πάλιν ὅμως αὕτη κλίνει πρὸς τὰ δεξιὰ, ὡς αἱ προαναφερθεῖσαι. Ἀναμφιβόλως, ὡς καὶ οἱ κατὰ τὴν αὐτὴν ὁμάδα κρανίων ἀνευρεθέντες πόδες εἰδωλίων, εἶναι καὶ πάλιν κυκλαδική.

Ἀσφαλῶς οἱ δύο ἐκ μαρμάρου ἄκροι πόδες εἰδωλίων, οἵτινες ἦλθον εἰς φῶς κατὰ τὴν ὁμάδα κρανίων ι', ἀνήκουν εἰς δύο διάφορα εἰδώλια (πίν. 288β). Τοῦ ἀριστεροῦ τούτων, μεγ. μήκ. 0.037 μ. καὶ πλάτ. 0.013 μ., τὸ περίγραμμα εἶναι καμπύλον ἐξωτερικῶς, γωνιώδες δ' ἐσωτερικῶς. Τοῦ δεξιοῦ, μεγ. μήκ. 0.036 μ. καὶ πλ. 0.017 μ., ἀντιθέτως καμπύλον ἐξω, ἔσω δὲ εὐθύ. Εἰς ἀμφοτέρους δηλοῦται κατὰ τὴν προσθίαν ὅψιν ὀριζόντιος ἐγχάραξις, βαθυτέρα εἰς τὸν δεξιὸν τούτων, ἔνθα μάλιστα συνεχίζεται καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν. Διάφορος εἶναι ἐπίσης ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγχάραξεων διὰ τὴν δῆλωσιν τῶν δακτύλων. Εἰς τὸν ἀριστερὸν πόδα ὑπάρχει μία μόνον ἐγχάραξις, εἰς τὸν δε-

ξιὸν ὅμως τέσσαρες. Καὶ εἰς τοὺς δύο πόδας τὸ ἐπίπεδον πέλμα σχηματίζει μετὰ τοῦ καθέτου περιγράμματος τῆς κνήμης ὀξείαν γωνίαν, εἰς ἀμφοτέρους δὲ τὰ δάκτυλα κάμπτονται πρὸς τὰ κάτω, ἰσχυρότερον πάντως εἰς τὸν δεξιόν.

Εἰς τὴν ομάδα κρανίων ια', ἥτοι παρὰ τὰ τρία κρανία τὰ ἀποκαλυφθέντα μεταξύ τῶν ὑπ' ἀριθ. 6, 10 καὶ 7 σαρκοφάγων, ἦλθον εἰς φῶς ἀρκετὰ μικροαντικείμενα. Οὕτω εἰς τὴν γωνίαν τὴν σχηματιζομένην μεταξύ τῶν ὑπ' ἀριθ. 10 καὶ 6 σαρκοφάγων ἀνευρέθη κυλινδρική ψῆφος ἐκ χρυσοῦ, κοσμουμένη διὰ παραλλήλων ἐγχαράξεων. Κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ὑπ' ἀριθ. 6 σαρκοφάγου ἀνευρέθη δυσερμήνευτον κυλινδρικόν, κοῦλον ἔσω, ἀντικείμενον ἐξ ὀστοῦ, διάτρητον κατὰ τὸ κατώτερον τμήμα, ἄνω δὲ ἀπολήγον εἰς δύο διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων τοξωτά, ἔξω νεύοντα καὶ μειούμενα ἄκρα, μήκ. 0.0925 μ. καὶ διαμ. 0.0125 μ. (πίν. 288α). Δυτικώτερον συνελέγη κομβιόσχημος σφραγίς ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, διαμ. 0.0185 μ., κοσμουμένη κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν δ' ὀκταφύλλου, μεταξύ τῶν φύλλων τοῦ ὁποίου στιγμαί. Βορειοδυτικώτερον συνελέγη συρρικνωμένον ἐπίμηκες ἔλασμα ἐκ χρυσοῦ, μήκ. 0.029 μ. καὶ πλάτ. 0.0035 μ., καὶ τεμάχιον ὀστοῦ ἰχθύος. Τέλος ἔτι δυτικώτερον, εἰς τὴν γωνίαν τὴν σχηματιζομένην μεταξύ τῶν ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 10 σαρκοφάγων συνελέγησαν τεμάχιον χαλκοῦ ἡλου ἢ περόνης, τεμάχιον πυρῆνος ὀψιανοῦ καὶ δύο προσέτι ἐνδιαφέροντα ἀντικείμενα. Τὸ ἐν τούτων εἶναι δεξιὸς πούς εἰδωλίου ἐκ μαρμάρου, σφζόμενος ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τῆς κνήμης καὶ κάτω, ὕψ. 0.061 μ. καὶ πλ. 0.016 μ. (πίν. 288β), ἀναμφιβόλως ἀνήκων εἰς διάφορον εἶδωλον, ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριστερὸν πόδα εἰδωλίου, τὸν ἐλθόντα εἰς φῶς κατὰ τὴν ομάδα κρανίων ι'. Τοῦ νέου μαρμαρίνου ποδὸς τὸ περιγράμμα τῆς κνήμης εἶναι καμπύλον ἔξω, ἔσω δὲ εὐθύ. Διὰ δύο ἀβαθῶν ἐγχαράξεων δηλοῦνται τινὲς τῶν δακτύλων. Τὸ ἐπίπεδον πέλμα σχηματίζει καὶ πάλιν, ὡς εἰς τοὺς κατὰ τὴν ομάδα κρανίων ι' ἀνευρεθέντας πόδας, ἀμβλεῖαν γωνίαν μετὰ τοῦ καθέτου περιγράμματος τῆς κνήμης, πλέον ὅμως ἀπεστρογγυλωμένην. Τὰ δάκτυλα κάμπτονται ἐπίσης πρὸς τὰ κάτω. Τὸ δεύτερον ἐνδιαφέρον ἀντικείμενον ἐκ τῶν κατὰ τὴν ομάδα κρανίων ια' ἐλθόντων εἰς φῶς, τὸ ὁποῖον σύγκειται ἐξ ἐλεφαντόδοντος, εἶναι καὶ πάλιν μνηοειδοῦς σχήματος, μήκ. 0.083 μ., πλάτ. 0.025 μ. καὶ πᾶχ. 0.0099 μ., ὡς τὸ ὑπὸ τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀριθ. 6 προαναφερθέν. Καὶ τοῦ νέου μνηοειδοῦς ἀντικειμένου τὰ καμπύλα περιγράμματα διακόπτονται κατὰ τὴν μίαν πλευράν δι' ὀριζοντίου βαθύνσεως, κατὰ δὲ τὴν ἐτέραν δι' ὀρθογωνίου ἐξοχῆς. Τὸ νέον ἀντικείμενον εἶναι καὶ πάλιν κυρτὸν κατὰ τὴν μίαν πλευράν, κατὰ τὴν ἐτέραν ὅμως ἐπίπεδον. Τοῦτο φέρει τρεῖς διαμπερεῖς ὁπὰς εἰς συμμετρικὴν διάταξιν, δύο δὲ προσέτι παρακειμένας, κατὰ τὸ κέντρον τῆς κυρτῆς παρυφῆς.

Εἰς τὴν ομάδα κρανίων ιβ', ἥτοι παρὰ τὸ κρανίον τὸ ἀνευρεθὲν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν τῆς ὑπ' ἀριθ. 4 σαρκοφάγου, ἦλθον εἰς φῶς πλείονα ἀντι-

κείμενα, συνολικῶς ὀκτὼ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, ἐν ἀγγεῖον, ἐν ὀστέινον ἀντικείμενον καὶ ἐν περιάπτον ἐκ φαγεντιανῆς, ἐπίσης δὲ τρία τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, ἐξ ὧν τὰ δύο ἔχουν μῆκος 0.022 μ. καὶ 0.051 μ., καὶ ἐν ἀπολέπισμα μῆκ. 0.012 μ., ἐν μικρὸν τεμάχιον χαλκοῦ, ἐν κωνικὸν σφονδύλιον ἐκ στεατίτου καὶ δύο συνανήκοντα τεμάχια ἐκ τοῦ ποδὸς μαρμαρίνου εἰδωλίου. Τὰ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἀντικείμενα εἶναι μία σφραγίς, πιθανῶς κυλινδρική τῆς ὁποίας ἐσώθησαν μόνον τρία μικρὰ τεμάχια, κοσμουμένη κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν δι' ἐναλλήλων γωνιῶν, τρία σταγονόσχημα περιάπτα, τὸ ἐν τῶν ὁποίων συνεκολλήθη ἐκ δύο τεμαχίων, δύο περόναι κυλινδρिकाί, ἐξ ὧν ἡ μία, μῆκ. 0.056 μ., εἶναι ἐλλιπὴς κατὰ τὴν ἀπόληξιν, ἡ δὲ ἑτέρα συγκεκολλημένη ἐκ δύο τεμαχίων, μία κυλινδρική ψῆφος κοσμουμένη δι' αὐλάκων, ἥτις συνετέθη μεθ' ἐνὸς τῶν περιδεραιῶν, καὶ ἐν ἀγνώστου χρήσεως ἀντικείμενον. Τοῦτο εἶναι ἐπιμήκους πεπλατυσμένου σχήματος, ὃξὺ κατὰ τὸ ἐν ἄκρον, διχαλωτὸν δὲ κατὰ τὸ ἕτερον, κοῖλον κατὰ τὴν μίαν ἐπιφάνειαν, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν, ἔνθα σφύζει δύο ἡμικυκλικὰς βαθύνσεις, κυρτόν, μῆκ. 0.052 μ. καὶ μεγ. πλ. 0.0145 μ. Τὸ ἀγγεῖον εἶναι ἡμισφαιρικὸν κύπελλον μετὰ καθέτου ταινιοειδοῦς λαβῆς καὶ ἔξω νεύοντος χεῖλους, ἐπικεχρισμένον διὰ καστανομέλανος. Τὸ ἐκ λευκῆς φαγεντιανῆς περιάπτον εἶναι κωνικοῦ σχήματος, κοσμούμενον δι' ἐναλλήλων γωνιῶν εἰς κάθετον διάταξιν, συνετέθη δὲ μεθ' ἐνὸς τῶν ἀπαρτισθέντων περιδεραιῶν. Τὸ ἀγνώστου χρήσεως ὀστέινον, διχαλωτὸν ἄνω, ἀντικείμενον (πίν. 288α) εἶναι ὅμοιον τοῦ ὑπὸ τὴν ὁμάδα κρανίων ια' εὐρεθέντος, μικροτέρου ὅμως μεγέθους, ὕψ. 0.0747 μ. καὶ διαμ. 0.0116 μ. Ἐνδιαφέροντα εἶναι τέλος τὰ δύο συγκολλώμενα τεμάχια ἐκ μαρμάρου, τὰ ὅποια ἀνήκουν εἰς δεξιὸν πόδα εἰδωλίου, μεγ. ὕψους 0.075 μ. (πίν. 288β). Ἰδιαίτερος δηλοῦνται διὰ τριῶν ἀβαθῶν κοιλοτήτων οἱ δάκτυλοι, ἐπίσης δὲ ἡ ἐσωτερικὴ ράχιν τοῦ ὅσπου τῆς κνήμης. Τὸ πέλμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διακρίνονται ἵχνη ἐργαλείου, εἶναι ἐπίπεδον, ἐλαφρῶς κυρτούμενον κατὰ τὰ δάκτυλα, σχηματίζει δὲ ἀμβλεῖαν γωνίαν μετὰ τοῦ ποδός. Κατὰ τὴν ἀνωτέραν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν μικρὰ ἀπόφυσις δεικνύει ἴσως τὸ σημεῖον προσκολλήσεως τοῦ ἐτέρου ποδός.

Τέλος εἰς τὴν ὁμάδα κρανίων ιγ' κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου καὶ κατὰ τὸ πρὸς τὴν θόλον τμήμα, ἀνευρέθησαν ἐν ἀδιακριβώτου χρήσεως ἀκέραιον ἐλεφάντινον ἀντικείμενον, ἐπιμήκους κυλινδρικοῦ σχήματος, λεπτυνόμενον κατὰ τὸ ἐν ἄκρον, μῆκ. 0.055 μ. καὶ διαμ. 0.014 μ. καὶ μία μικκύλη σφαιρικὴ πρό-χους, κοσμουμένη κατὰ τὴν κοιλίαν διὰ πλαστικῶν κομβίων.

Ὀλίγα προσέτι μικροαντικείμενα ἀνευρέθησαν διάσπαρτα εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ δαπέδου τοῦ θολωτοῦ τάφου καὶ μακρὰν τῶν σαρκοφάγων, κεκρυμμένα καὶ πάλιν μεταξὺ τῶν λιθαρίων, τὰ ὅποια δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὰς ἤδη διακριθείσας ὁμάδας τῶν ἀντικειμένων, τῶν ἀποτεθέντων ὑπὸ τὰς διαφόρους ὁμάδας τῶν κρανίων. Ταῦτα εἶναι ἐν ἐλεφάντινον περιάπτον εἰς σχῆμα ἰχθύος, ἐλλιπὲς κατὰ τμήμα τῆς οὐρᾶς καὶ τοῦ πτερυγίου, φέρον δύο

ὀπάς, μήκ. 0.034 μ. καὶ πλάτ. 0.007 μ., ὅμοιον τοῦ ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 11 σαρκοφάγον ἀνευρεθέντος, δύο προσέτι ἐλεφάντινα σταγονόσχημα περίπτα, μία λεπὶς ὀψιανοῦ συγκολληθεῖσα ἐκ δύο τεμαχίων, μήκ. 0.044 μ., καὶ δύο τεμάχια λεπίδων, ἀμφοτέρω μήκ. 0.016 μ., τρία μικρὰ χαλκᾶ τεμάχια, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς ἡλούς ἢ περόνας καὶ μία τρίπλευρος ἀετωματική σφραγὶς ἐξ ἐλεφαντόδοντος, τῆς ὁποίας ἡ σφραγιστική ἐπιφάνεια διαιρεῖται εἰς τέσσαρας τομεῖς, ἕκαστος τῶν ὁποίων πληροῦται διὰ τριῶν παραλλήλων γραμμῶν διαφόρου φορᾶς. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν εὐρημάτων, τόσον τῶν ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους, ὅσον καὶ τῶν ὑπὸ τὰς ομάδας τῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους γενομένων ταφῶν, ἐγένοντο κατὰ τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον ἀνατολικὸν τμήμα τῆς θόλου. Τὰ κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς θόλου γινόμενα εὐρήματα ἦσαν σποραδικά, ὑπὸ δὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 2 σαρκοφάγον οὐδὲν εὐρημα ἐγένετο.

Ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς λεπτομεροῦς ἀναγραφῆς τῶν συνθηκῶν ἀνευρέσεως, τῆς ἀπαριθμήσεως καὶ τῆς λεπτομεροῦς περιγραφῆς τῶν κτερισμάτων, μοναδικὸς ὑπῆρξεν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ποικιλία τῶν εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Γ τῶν Ἀρχανῶν γενομένων εὐρημάτων. Δὲν εἶναι ἄσκοπος διὰ ταῦτα καὶ ἡ συνολικὴ θεώρησις τούτων, τόσον κατὰ ὕψος, ὅσον καὶ κατὰ εἶδη, καὶ δὴ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων ἢ ἐπὶ τοῦ δαπέδου γενομένας ταφάς.

Οὕτω πλὴν τῶν ὀστράκων καὶ τῶν ὀστῶν ἰχθύων καὶ ζώων, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος, εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Γ τῶν Ἀρχανῶν ἀνευρέθησαν συνολικῶς 269 ἀντικείμενα, ἐξ ὧν τὰ 164 ἦλθον εἰς φῶς ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους καὶ τὸν πίθον, τὰ λοιπὰ δὲ 95 ὑπὸ τὰς ἐπὶ τοῦ δαπέδου γενομένας ταφάς. Ταῦτα κατανέμονται ὡς κάτωθι: Ἀργυρᾶ 2, ἀνευρεθέντα ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους. Ἐλεφάντινα 46, ἐξ ὧν 21 ἦλθον εἰς φῶς ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους καὶ 25 ὑπὸ τὰς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους γενομένας ταφάς. Λίθινα ἐν γένει 67, ἐξ ὧν 44 ἦλθον εἰς φῶς ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους καὶ 23 ὑπὸ τὰς ἐπὶ τοῦ δαπέδου γενομένας ταφάς, ἧτοι 11 ἀντικείμενα ἐκ μαρμάρου (3 καὶ 8 ἀντιστοιχῶς), 3 ἀντικείμενα ἐξ ὀρείας κρυστάλλου (2 καὶ 1 ἀντιστοιχῶς), 47 λεπίδες ὀψιανοῦ (34 καὶ 13 ἀντιστοιχῶς), 1 ἀντικείμενον ἐκ πυριτολίθου (ὑπὸ σαρκοφάγον), 2 ἀντικείμενα ἐκ στεατίτου (ὑπὸ σαρκοφάγον), 2 ἀντικείμενα ἐκ σχιστολίθου (1 καὶ 1 ἀντιστοιχῶς). Μολύβδινον 1, ἐλθὼν εἰς φῶς ὑπὸ μίαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου γενομένην ταφήν. Ὀστείνα 2, ἐλθόντα εἰς φῶς ὑπὸ τὰς ἐπὶ τοῦ δαπέδου γενομένας ταφάς. Πήλινα 5, ἐξ ὧν 2 ἦλθον εἰς φῶς ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους καὶ 3 ὑπὸ τὰς ἐπὶ τοῦ δαπέδου γενομένας ταφάς. Φαγεντιανῆς 2, ἐξ ὧν 1 ἦλθεν εἰς φῶς ὑπὸ μίαν σαρκοφάγον καὶ 1 ὑπὸ μίαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου γενομένην ταφήν. Χαλκᾶ 23, ἐξ ὧν 9 ἦλθον εἰς φῶς ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους καὶ 14 ὑπὸ τὰς ἐπὶ τοῦ δαπέδου γενομένας ταφάς. Χρυσᾶ 55, ἐξ ὧν 42 ἦλθον εἰς φῶς ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους καὶ 13 ὑπὸ τὰς ἐπὶ τοῦ δαπέδου γενομένας ταφάς.

Κατὰ εἶδη τὰ εὐρήματα τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν κατανέμονται

ὡς κάτωθι: Ἀγγεῖα 8.5 ἐκ πηλοῦ, 1 ἐκ μαρμάρου, 1 ἐκ στεατίτου καὶ 1 ἐκ σχιστολίθου. Δισκίον μολύβδινον 1. Δυσερμήνευτα ἀντικείμενα ἐξ ὁστοῦ καὶ ἐλεφαντόδοντος 5. Ἐγχειρίδια χαλκᾶ 3. Εἰδώλια 15, 10 ἐκ μαρμάρου, 2 ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, 1 ἐκ πυριτολίθου καὶ 1 ἐκ σχιστολίθου. Ἐλάσματα ἐν γένει 15, ἦτοι 6 ἐπιμήκη χρυσᾶ (πίν. 289γ), 1 ἀργυροῦν, 6 κυκλικά χρυσᾶ (πίν. 289β), 1 χρυσοῦν εἰς σχῆμα ποδός, 1 χρυσοῦν ἐπικάλυμμα. Ἦλοι χαλκοῖ εἰς ἀδιακρίβωτον ἀριθμόν, λόγῳ διασποράς καὶ θραύσεως. Λεπίδες ὀψιανοῦ 47. Περίαπτα συνολικῶς 18, ἦτοι 15 ἐλεφάντινα (5 ἀπλᾶ κυλινδρικά, 7 σταγονόσχημα, 2 εἰς σχῆμα ἰχθύος καὶ 1 εἰς σχῆμα πτηνοῦ), 1 χρυσοῦν, 2 ἐκ φαγεντιανῆς. Περρόναι 4 ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, 1 ἐξ ἀργύρου καὶ ἀδιακρίβωτος ἀριθμὸς χαλκῶν, λόγῳ διασποράς καὶ θραύσεως. Σφονδύλιον 1. Σφραγίδες 8. Τριπτῆρ 1. Ψῆφοι συνολικῶς 41, ἦτοι 1 ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, 2 ἐξ ὀρείας κρυστάλλου καὶ 38 ἐκ χρυσοῦ.

Ταῦτα περὶ τῶν εὐρημάτων τοῦ ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν καὶ τῶν διὰ πρώτην φοράν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν θολωτοῦ μινωικοῦ τάφου γενομένων λεπτομερῶν παρατηρήσεων, λίαν σημαντικῶν διὰ τὰ ταφικά ἔθιμα τῶν πρωίμων χρόνων τῆς Κρήτης. Ἰδιαζόντως διδακτικὴ ἦτο ἡ ὑπαρξὶς ἐνὸς μόνον ταφικοῦ στρώματος. Μετὰ τὴν ἀπόθεσιν καὶ τῶν τελευταίων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ κατὰ τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον τμήμα τῆς θόλου ταφῶν, ἡ εἴσοδος ἐκλείσθη δι' ἀμελοῦς φράγματος ἐκ μικρῶν λίθων, κάτωθεν τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν τμήματα μηριαίων ὁστέων, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς τὰς κατὰ τὴν εἴσοδον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους γενομένας ταφὰς τῆς ομάδος ιγ', οὐδεμία δὲ μεταγενεστέρα ταφὴ ἐγένετο.

Δὲν δύναται ὅμως νὰ λεχθῇ μετ' ἴσης βεβαιότητος, ὅτι οὐδεὶς εἰσῆλθεν ἔκτοτε ἐντὸς τοῦ τάφου. Ἀνεφέρθησαν ἤδη ἀνωτέρω ἱχνη τινὰ μεταγενεστέρων τοῦ ταφικοῦ στρώματος χρόνων, ἡ ὑπαρξὶς κτιστῆς ἐστίας ὑπεράνω τῆς ὑπ' ἀριθ. 11 σαρκοφάγου καὶ ἡ ἀνεύρεσις ὀστράκων δύο ΥΜ ΙΙΙΑ κυπέλλων καὶ ψευδοστόμου ἀμφορέως, ἐπίσης δὲ λαβῆς τινος λιθίνου ἀγγείου ὑπεράνω τῶν ὑπ' ἀριθ. 2, 4, 8 καὶ 9 σαρκοφάγων. Τὰ μεμονωμένα ταῦτα εὐρήματα χρήζουσιν οὕτω περαιτέρω διευκρινήσεων.

Κατὰ τὸ ΝΔ. τμήμα τῆς θόλου, ἔνθα εἶχε τοποθετηθῇ ἡ ὑπ' ἀριθ. 11 σαρκοφάγος καὶ κατὰ τὸ νότιον τμήμα ταύτης, ἀνευρέθη κατασκευὴ εἰς σχῆμα Π, κτιστὴ ἐκ πέντε σχετικῶς μεγάλων λίθων (πίν. 290α). Οἱ δύο μακροὶ ἄξονες τοῦ Π εἶχον κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., ἔνθα ἦτο καὶ τὸ μεταξὺ τούτων ἄνοιγμα. Ἐκ τῶν πέντε λίθων οἱ τέσσαρες ἀπετέλουν τὰς καθέτους κεραίας τοῦ Π, ὁ δὲ πέμπτος, τὴν ἐσωτερικὴν βάσιν. Κατὰ τὰ ΝΔ. ἄκρα τῶν λίθων τῶν δύο μακρῶν κεραίων παρατηρήθησαν ἔντονα ἱχνη πυρᾶς. Εἶναι οὕτω βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ ἐστίας, ὁ προορισμὸς τῆς ὁποίας ἦτο ἀσφαλῶς ἀνάλογος τῶν πυρῶν, αἱ ὁποῖαι ἠνέφθησαν εἰς ἐτέρους θολωτοὺς τάφους, ὡς ἔδειξαν τὰ ἐνιαχοῦ εἰς τούτους ἀνασκαφέντα ἱχνη τέφρας. Ὡς γνωστὸν πυραὶ ἠνάπτοντο διὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς ἀτμοσφαίρας ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως

τῶν πτωμάτων. Μετὰ βεβαιότητος δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ κατασκευὴ τῆς ἐστίας ἀνάγεται εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν τῆς ἐναποθέσεως ταφῶν τινῶν, ἀσφαλῶς δὲ τῆς ὑπ' ἀριθ. 11 λάρνακος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀνευρέθη. Ἡ ταφή ταύτης διαταράχθη, οὐχὶ ὁμως καὶ τὰ κτερίσματα, ἅτινα ἀνευρέθησαν, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω, καὶ πάλιν κατὰ τὸ στρώμα τῶν λιθαρίων. Διὰ πρώτην φοράν ἐπισημαίνεται ἡ ὑπαρξίς κτιστῆς ἐστίας εἰς θολωτὸν τάφον διὰ τοῦτο δὲ οἱ λίθοι οἱ ἀποτελοῦντες ταύτην ἐπανετοποθετήθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ τάξιν μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν τῆς θόλου, ἐπὶ τοῦ στρώματος τῶν ἐρευνηθέντων λιθαρίων.

Πλέον ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις τῆς ὀριζοντίου κυλινδρικής λαβῆς τοῦ λιθίνου ἀγγείου, τῶν δύο τεμαχίων τῶν πηλίνων κυπέλλων καὶ τῶν τεμαχίων τοῦ ψευδοστόμου ἀμφορέως, ἐπίσης δὲ σποραδικῶν προσέτι ὀστράκων ἀγγείων, ἄνωθεν τῶν ὑπ' ἀριθ. 2, 4, 8 καὶ 9 σαρκοφάγων, κατὰ τὸ νότιον τμήμα τῆς θόλου. Ἐκ τῶν πηλίνων τούτων τεμαχίων ἰδιαίτερος μνημονεύονται ἐνταῦθα τὰ κάτωθι: 1. Δύο τεμάχια ἐκ τῆς καθέτου λαβῆς καὶ τοῦ ψευδοῦς στομίου μεγάλου ψευδοστόμου ἀμφορέως ἐκ καστανοῦ πηλοῦ ἐπικεχρισμένου ἔσω καὶ ἔξω διὰ κιτρινωποῦ, σφίζοντα ἔχνη ταινιῶν διὰ καστανομέλανος περὶ τὴν λαβὴν καὶ τὸ ψευδὲς στόμιον. 2. Ἑπτὰ τεμάχια (πίν. 291β), δύο τῶν ὁποίων συνεκολλήθησαν ἐκ μικροτέρων τεμαχίων, ἐξ ἡμισφαιρικοῦ κυπέλλου μετὰ ταπεινῆς δακτυλοειδοῦς βάσεως, ἐκπεφρασμένου χείλους καὶ κυλινδρικής ὀριζοντίου ὑπερυψωμένης λαβῆς, σφίζοντα ἔχνη παχείας ταινίας διὰ καστανερύθρου κατὰ τὴν βάσιν, λεπτοτέρων ταινιῶν κατὰ τὴν κοιλίαν καὶ τὸ χεῖλος καὶ ἑτέρας κυματοειδοῦς κατὰ τὸν ὦμον. 3. Τρία ὄστρακα (πίν. 291α) μεγ. ὕψ. 0.0925 μ., δύο τῶν ὁποίων συνεκολλήθησαν ἐκ περισσοτέρων τεμαχίων, ἀνήκοντα εἰς ἡμισφαιρικὸν κύπελλον μετὰ ἐλαφρῶς ἔξω νεύοντος χείλους, ἐπικεχρισμένα ἔσω μὲν διὰ καστανερύθρου ἔξω δὲ κοσμούμενα διὰ ζώνης μεμονωμένων σπειρῶν μετὰ στελέχους, ἀποληγουσῶν εἰς διάγραμμα φῦλλον, μεταξὺ ταινιῶν καστανερύθρου ὡσαύτως χρώματος, δύο τῶν ὁποίων γράφονται κατὰ τὴν κοιλίαν, τρίτη δὲ κατὰ τὸ χεῖλος.

Τὰ τεμάχια ταῦτα εἶναι ἰδιαίτερος σημαντικὰ, ὅχι μόνον ἐπειδὴ δεικνύουν σαφῶς μεταγενεστέραν τοῦ ταφικοῦ στρώματος χρῆσιν τοῦ τάφου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν χρονολογίαν ταύτης. Ἐκ τῶν συνθηκῶν ἀνευρέσεως τῶν ὀστράκων εἶναι ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι ταῦτα οὐδεμίαν σχέσιν εἶχον πρὸς τὸ ταφικὸν στρώμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν. Τὰ πλεῖστα περισυνελέγησαν ἐντὸς τῶν μνημονευθεισῶν σαρκοφάγων εἰς τὰ ὑψηλότερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως τούτων, πολλάκις δ' ἄνωθεν τῶν τεθραυσμένων πωμάτων. Ταῦτα ἔκειντο πάντως κάτωθεν τῶν καταπεσόντων λίθων τῆς στέγης, οἱ ὅποιοι τὰ ἐθρυμμάτισαν. Πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ ὑπόθεσις τῆς μετὰ τῶν λίθων τῆς στέγης καὶ ἐκ τῶν ἄνωθεν πτώσεώς των, ἐφ' ὅσον οὐδὲν τούτων συνελήγη μεταξὺ τῶν ἀφαιρεθέντων λίθων. Δὲν ἀπομένει εἰμὴ ἡ ἐρμηνεία τῆς δι' ἀνθρωπίνης χειρὸς ἐνα-

ποθέσεως τούτων, δι' ἀτόμων εἰσδυσάντων εἰς τὸν τάφον. Δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἡ ὕπαρξις τῶν ὀστράκων μόνον ἄνωθεν τῶν ὑπ' ἀριθ. 2, 4, 8 καὶ 9 σαρκοφάγων, τῶν κειμένων κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου καὶ κατὰ τὸ νότιον τμήμα τῆς θόλου, ἔνθα λόγῳ τῆς σημειωθείσης κατωφερείας τοῦ ἐδάφους, αἱ σαρκοφάγοι ἔκειντο εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον, ἐπομένως ἡ ἄνωθεν τούτων προσπέλασις ἦτο εὐκολωτέρα. Κατ' εὐτυχῇ συγκυρίαν τὰ ὀστρακα χρονολογοῦν τὴν προσπέλασιν ταύτην, γενομένην κατὰ τοὺς ΥΜ IIIα χρόνους, ἴσως εἰς περισσοτέρας τῆς μιᾶς περιπτώσεις¹. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ διείσδυσις αὕτη τῶν μετὰ πολλὰς γενεᾶς ἐπιγόνων τῶν νεκρῶν τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν, δὲν εἶχε σκοπὸν τὴν σύλησιν τοῦ ταφικοῦ στρώματος, τὸ ἀδιατάρακτον τοῦ ὁποῦ ἐπεσημάνθη ἄνωτέρω διὰ μακρῶν. Ἀσφαλῶς σκοπὸς τῶν κατὰ τοὺς μυκηναϊκούς χρόνους εἰσελθόντων ἐντὸς τοῦ θολωτοῦ τάφου, ὑπῆρξεν ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν, συνήθης ἄλλωστε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ λόφου Φουρνί². Τὰ κύπελλα καὶ ἡ λοιπὴ κεραμικὴ περιεῖχον προφανῶς προσφορὰς πρὸς τοὺς νεκρούς. Δὲν εἶναι καὶ πάλιν ἄνευ σημασίας τὸ γεγονὸς ὅτι ταῦτα ἐθραύσθησαν καὶ διεσπάρησαν σκοπίμως, ἀφοῦ τεμάχια τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου εὐρέθησαν ἄνωθεν διαφόρων σαρκοφάγων, κατὰ γνωστὸν καὶ πάλιν μυκηναϊκὸν ταφικὸν ἔθιμον.

Δὲν ἀπομένει πρὸς διευκρίνησιν εἰμὴ ἡ χρονολόγησις τοῦ ἐνιαίου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν. Ἡ ἀσφαλῶς εἰς τὸ ταφικὸν στρώμα ἀνήκουσα κεραμικὴ, ἂν καὶ λίαν σποραδική, εἶναι κατὰ ταῦτα ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα. Ἐκ τῶν πέντε ἐντὸς τοῦ θόλου ἀνευρεθέντων ἀγγείων, τῶν κειμένων ὑπὸ τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀριθ. 4, τὸν κεντρικὸν πίθον, ὑπὸ τὰς ομάδας κρανίων ζ' καὶ ιβ' καὶ ἄνωθεν τῆς ομάδος κρανίων ιγ', εἰς καλὴν κατάστασιν σφύζονται μόνον τὰ τρία, ἐν κύπελλον, μία μικκύλη σφαιρικὴ πρόχους μετὰ πλαστικῶν κομβίων καὶ ἑτέρα μεγαλύτερα μετ' ὀπισθοτμήτου λαιμοῦ, ἀνευρεθέντα ὑπὸ τὸν κεντρικὸν πίθον, ἄνωθεν τῆς ομάδος κρανίων ιγ' καὶ ὑπὸ τὴν ομάδα κρανίων ζ' ἀντιστοίχως (πίν. 290β). Τὸ πρῶτον, μικκύλον σφαιρικὸν ἄωτον ἀγγεῖον, ἑλλιπὲς κατὰ τμήμα τοῦ ταπεινοῦ κυλινδρικοῦ λαιμοῦ, κατεσκευάσθη ἐκ καστανοῦ πηλοῦ, ἐπεχρίσθη δὲ διὰ καστανερύθρου. Τὸ δεύτερον, σφαιρικὴ πρόχους μετ' ἀποτόμου, ἐπιπέδου βάσεως καὶ κυλινδρικής λαβῆς, ἑλλιπὲς κατὰ τὸ ἄνωτερον τμήμα τοῦ στενουμένου κυλινδρικοῦ λαιμοῦ, κοσμεῖται διὰ πλαστικῶν κομβίων καὶ λωρίδων πηλοῦ, τεθειμένων εἰς τὸ μέσον τῆς κοιλίας. Τὸ τρίτον, πρόχους συγκεκολλημένη ἐκ τεμαχίων καὶ συμπεπληρωμένη κατὰ μικρὰ τμήματα, σφίζει καλῶς τὸ σφαιρικὸν σχῆμα τοῦ ἀγγείου, τὴν ἐπίπεδον βάσιν, τὴν κάθετον κυλινδρικήν ὑπερυ-

1. A. FURUMARK, *Mycenaean Pottery, Analysis and Classification*, Stockholm 1941, σ. 362, εἰκ. 62, σημ. 49, ἰδίως ἀρ. 9.

2. J. A. SAKELLARAKIS, PZ 45, 1970, σ. 135 - 198, σποράδην.

ψωμένην λαβήν, τὸν λαιμὸν καὶ τὸ ὀπισθόστημα χεῖλος. Τὸ ἀγγεῖον, τὸ ὅποιον ἔχει λεπτὰ τοιχώματα, κατεσκευάσθη ἐκ καστανοῦ πηλοῦ, ἐπεχρίσθη δ' εἰς ὁλόκληρον τὸ σῶμα, πλὴν τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς λαβῆς, διὰ καστανερύθρου. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο, καθὼς καὶ ἡ ἑτέρα πρόχους τῆς ὁποίας τὰ πλαστικά κομβία ἀποτελοῦν προβαθμίδας τοῦ τραχωτοῦ ΜΜ Ια ρυθμοῦ¹ εὐρίσκουν ἀκριβῆ παραλλήλα ΠΜ ΙΙΙ χρόνων, κυρίως ἐκ τῆς νεκροπόλεως Μάλίων, ἀκόμη δὲ καὶ ἐξ ἑτέρων περιοχῶν τῆς Κρήτης². Εἶναι ἀξιοσημείωτος ἡ συγγένεια μετὰ τῶν δύο τούτων ἀγγείων, κυρίως ἐπειδὴ τὸ δεύτερον, ἡ μετὰ πλαστικῶν κομβίων πρόχους, ἀνευρέθη ὑπὸ τὸ φράγμα τῆς θύρας καὶ ἄνωθεν τῆς ὁμάδος κρανίων γ', συνώδευσεν ἐπομένως τὴν τελευταίαν ἀποθῆσιν νεκροῦ, ἡ ὁποία δὲν δύναται νὰ ἀπεῖχε πολὺ χρονικῶς τῶν προηγούμενων. Ἡ χρονολόγησις κατὰ ταῦτα τοῦ ἐνιαίου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν εἰς τοὺς ΠΜ ΙΙΙ χρόνους, σύμφωνα ἄλλωστε πρὸς τὴν προκεχωρημένην ἤδη ἀπόδοσιν τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐλεφαντίνων σφραγίδων καὶ τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διάδοσιν τῆς χρήσεως σαρκοφάγων καὶ πύλων, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλής.

Ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τοῦ ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν εἶναι ἐξαιρετικῶς σημαντικὴ διὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς μινωικῆς Κρήτης, τοσοῦτον μᾶλλον ἐφ' ὅσον διὰ πρώτην φοράν ἀνευρίσκεται ἐν μόνον καὶ δὴ ἀδιατάρακτον, ὀλιγοχρόνου δὲ προφανῶς χρήσεως, ταφικὸν στρῶμα, ἐντὸς μινωικοῦ θολωτοῦ τάφου, ἐκ τῶν ὑπερεβδομήκοντα μέχρι τοῦδε γνωστῶν, συνήθως συληθέντων ἢ εἰς μακροτάτην χρῆσιν θολωτῶν τάφων. Δὲν εἶναι ὅμως μόνον ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τῶν κτερισμάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν καθ' ἑαυτή, ἡ ὁποία παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, ἡ ἀπόδειξις τῆς χρησιμοποίησεως κυκλαδικῶν εἰδωλίων καὶ σκευῶν καὶ εἰς τοὺς ΠΜ ΙΙΙ χρόνους τῆς Κρήτης καθὼς καὶ ἡ μελέτη τῶν ταφικῶν ἐθίμων — διὰ τὰ ὅποια τὸ πρῶτον παρέχονται τόσον λεπτομερεῖς πληροφορίες — ὅσον ἡ διευκρίνησις τῶν σχέσεων τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Κρήτης πρὸς ἀλλήλας, τῆς Μεσσαράς πρὸς τὴν βόρειον Κρήτην, τῶν Ἀρχανῶν πρὸς τὸ Κράσι καὶ τὸν Μόχλον, κυρίως ὅμως ἡ σχέσις τῆς Κρήτης πρὸς τὰς Κυκλάδας.

Τὰ ποικίλα ταῦτα θέματα, τὰ ὅποια τόσον διαφωτίζονται διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν, δὲν δύναται εἰμὴ ἀκροθιγῶς νὰ σημειωθοῦν ἐνταῦθα, πολλῶ μᾶλλον ἐφόσον ἀπομένει προσέτι ἡ σκαφή τοῦ δρόμου καὶ τῶν πιθανῶν προσκτισμάτων τῆς θόλου μετὰ τῶν ἀποθέσεων, ἐξ ὧν προῆλ-

1. Βλ. τὰ παραδείγματα ἐξ Ἀρχανῶν, τὰ ἀπεικονισθέντα εἰς I. καὶ E. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ΑΕ 1972, Β' Χρον. πίν. Ια, ΙΓ.

2. P. DEMARGNE, *Malia, Necropoles, I*, EC VII, Paris 1945, πίν. ΙΙ, ἀρ. 8598, XXVII, ἀρ. 8508, XXVIII, ἀρ. 8598. J. D. S. PENDLEBURY, *The Archaeology of Crete*, London 1939, σ. 81, πίν. XIII, 4a. Διὰ τὴν λαβὴν πρβ. π.χ. K. BRANNIGAN, *The Foundations of Palatial Crete*, London 1970, πίν. 3b.

θε μικρὰ σφαιρικὴ πρόχους μετὰ καθέτου κυλινδρικήσ λαβῆς, ἀνευρεθεῖσα ἐπιφανειακῶς κατὰ τὴν ΝΑ. ἐξωτερικὴν παρυφὴν τῆς θόλου. Ἐκ μόνης ὁμως τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ἐκ διαφόρων καὶ ποικίλων ὕλων 269 συνολικῶς εὐρημάτων καταφαίνεται ἡ μοναδικὴ σημασία τούτων. Ὡς πρὸς τὰ ταφικὰ ἔθιμα ἀρκεῖ ἴσως πρὸς τὸ παρὸν νὰ σημειωθῇ ὅτι διὰ τῆς προσεκτικῆς σκαφῆς ἀπεδείχθη ὅτι ἅπαντα τὰ εὐρήματα, ἀκόμη καὶ τὰ κοσμήματα δὲν ἐφέροντο ὑπ' αὐτῶν τῶν νεκρῶν κατὰ τὴν ταφὴν, ἔστω καὶ ἂν ἀνῆκον εἰς τούτους, ἀλλ' ἀπετίθεντο ὑπὸ τῶν οἰκείων ὡς κτερίσματα, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἀνέυρεσις τούτων μακρὰν τῶν σκελετῶν, λυομένου οὕτω ἐνὸς προβλήματος, τὸ ὁποῖον προσφάτως ἀκόμη ἀπησχόλησε τοὺς μελετητάς¹. Αἱ σχέσεις τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Κρήτης πρὸς ἀλλήλας διευκρινίζονται περαιτέρω καὶ ἐκ μόνης τῆς ἀναφορᾶς τῶν συγγενῶν ἐξ αὐτῶν εὐρημάτων. Ἀπαραίτητος εἶναι ἴσως μόνον ἡ συζήτησις τοῦ σημαντικωτέρου πιθανῶς πορίσματος τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν, τῶν σχέσεων τῆς Κρήτης πρὸς τὰς Κυκλάδας, ὡς αὗται καταφαίνονται ἐκ τῆς μελέτης ὅχι μόνον τῶν ταφικῶν ἐθίμων, ἀλλὰ καὶ τῶν εὐρημάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου.

Τὰ εὐρήματα τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν εἰκονογραφοῦν χαρακτηριστικῶς μοναδικὰς διὰ τὴν Κρήτην ιδιορρυθμίας. Εἶναι σαφές, ὅτι ταῦτα κατανέμονται εἰς τρεῖς κατηγορίας: α) εἰς εἰσηγμένα κυκλαδικὰ ἔργα, β) εἰς ἕτερα εἰργασμένα κατὰ τὸν κυκλαδικὸν μὲν τρόπον, ἀλλ' ἐξ ἀγνώστων διὰ τὰς Κυκλάδας καὶ εὐχρηστών διὰ τὴν Κρήτην ὕλικῶν, ὡς ὁ ἐλεφαντόδους καὶ γ) εἰς ἀντικείμενα, ἀναμφιβόλως μινωικῆς κατεργασίας, ὡς αἱ σφραγίδες καὶ τὰ ὀλιγάριθμα ἀγγεῖα. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ πρώτη κατηγορία εἶναι ἰδιαιτέρως πολυάριθμος. Ἐκ τῶν 15 εἰδωλίων τὰ 10 εἰσῆχθησαν ἐκ τῶν Κυκλάδων, ὡς ἐπίσης ἡ μαρμαρίνη λοπάς, πιθανῶς δ' ἐπίσης καὶ τὸ ἀνευρεθὲν τεμάχιον τοῦ ἐγχαράκτου λιθίνου ἀγγείου. Ἡ ἀνέυρεσις τῶν 47 λεπίδων ὀψιανοῦ δὲν ἔχει παράλληλον, ὅχι μόνον εἰς τὰς πολυπληθεῖς ταφὰς ἐντὸς τῶν θολωτῶν τάφων τῆς Μεσσαρᾶς, ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ νεκροταφεῖον εἰς Φουρνί, αἱ δεκάδες ὀλίγον παλαιότεραι ἢ νεώτεραι ταφαὶ τοῦ ὁποῖου ἀπέδωσαν ἐλαχίστας καὶ μεμονωμένας λεπίδας. Τὰ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα εἶναι ἴσως καὶ πάλιν ἐκ τῶν Κυκλάδων εἰσηγμένα, ἐνθα τὸ μέταλλον τοῦτο χρησιμοποιοῦται συχνότερον ἢ εἰς Κρήτην. Καὶ μόνον ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀκεραίου ἐλεφαντίνου εἰδωλίου (πίν. 285α) ὑποδεικνύει, νομίζω, τὴν ἀναζητουμένην λύσιν τοῦ προβλήματος. Τὸ εἰδῶλιον τοῦτο ἀποδίδει τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν κατὰ τὸν γνήσιον κυκλαδικὸν τρόπον ἐκφράσεως. Τοῦτο δὲν εἶναι βεβαίως παράδοξον, ἐὰν δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ ὕλικόν. Τὸ εἰδῶλιον ὁμως κατεσκευάσθη ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ἀποτελοῦν κατὰ ταῦτα ἐν ἀπολύτως μοναδικὸν δεῖγμα μεταξὺ τῶν γνωστῶν ἀτέχνων μινωικῶν ὀστέων ἢ ἐλεφαντίνων εἰδωλίων καὶ τῶν μαρμαρίνων κυκλα-

1. I. PINI, ἔ.δ. σ. 21.

δικῶν. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρεται ὅτι τοιαύτη εἶναι ἡ μίμησις τῆς ἐκ μαρ-
 μάρου κατεργασίας τοῦ εἰδωλίου, ὥστε προσωπικῶς ἐπέισθην διὰ τὴν ἐξ ἐλε-
 φαντοστοῦ κατασκευὴν του μόνον κατὰ τὸν τελικὸν καθαρισμὸν του εἰς τὸ
 ἐργαστήριον τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου. Τὸ εἰδώλιον δὲν δύναται εἰμὴ νὰ κατε-
 σκευάσθῃ ὑπὸ κατοίκου τῶν Κυκλάδων, ἐμπειροτάτου τεχνίτου εἰς τὴν κατερ-
 γασίαν τῶν μαρμαρίνων εἰδωλίων, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποίησε τὸ εἰς τὴν διάθεσίν
 του ὑπάρχον σύνηθες μινωικὸν ὑλικὸν ἐν Κρήτῃ.

Τὰ εὐρήματα τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς
 τὰ εἰς τὸν αὐτὸν τάφον διαπιστωθέντα ταφικὰ ἔθιμα, ἄνευ παραλλήλων ὀχι
 μόνον διὰ τὸ μέχρι τοῦδε γνωστὸν σχεδὸν σύγχρονον τμήμα τοῦ νεκροτα-
 φείου τῶν Ἀρχανῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἐν γένει νεκροταφεῖα τῆς Κρήτης,
 π.χ. τὴν ἀπουσίαν κεραμεικῆς ὅλως ἀσυνήθῃ διὰ τὴν Κρήτην, ἐὰν ἐνθυμηθῇ τις
 τὰς δεκάδας τῶν πηλίνων ἀγγείων τῶν θολωτῶν τάφων τῆς Μεσσαρᾶς, ὑπο-
 δεικνύουν τὴν προέλευσιν τῶν ταφέντων ἀτόμων. Φαίνεται ὅτι αἱ ὑπὸ ἐξέτασιν
 ταφαὶ δὲν ἦσαν ταφαὶ Μινωιτῶν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀλλοδαπῶν, κατοίκων τῶν
 Κυκλάδων, οἱ ὁποῖοι εἰσῆγαγον τὰ ἀνευρεθέντα κυκλαδικὰ προϊόντα, ἐπιτοπίως
 κατεργάσθησαν ἕτερα, εἰς τοὺς οἰκείους των ρυθμούς, δι' ἐντοπίων ὅμως ὑλι-
 κῶν, τέλος δὲ πάλιν ἐπιτοπίως ἐπρομηθεύθησαν τὰ ἀντικείμενα τῶν ὁποίων δὲν
 ἐγνώριζον τὴν ὑπαρξιν εἰς τὰς νήσους των καὶ τῶν ὁποίων εἶχον ἀνάγκην ὀχι
 μόνον μετὰ θάνατον, ἀλλὰ καὶ ἐν ζωῇ. Αἱ ταφαὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν
 Ἀρχανῶν ὑποδηλοῦν κατὰ ταῦτα κυκλαδικὴν ἐγκατάστασιν εἰς Ἀρχάνας, τὴν
 πρώτην γνωστὴν ἐκτὸς τῶν Κυκλάδων νήσων. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αὐτοὶ
 οἱ ἄποικοι ἐκ Κυκλάδων ἦσαν ἔμποροι, εἰς τούτους δ' ἴσως ὀφείλονται παλαιό-
 τερα σποραδικὰ κυκλαδικὰ εὐρήματα εἰς τὴν Κρήτην, τὸ σημαντικώτερον τῶν
 ὁποίων, τὸ τοῦ Τεκὲ τοῦ Ἡρακλείου, ἐλάχιστα ἀπέχει τῶν Ἀρχανῶν. Τὴν
 ἐμπορικὴν δραστηριότητα τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποῖα ἐτάφησαν εἰς τὸν θολωτὸν
 τάφον Γ τῶν Ἀρχανῶν, ὑποδηλοῖ ἄλλωστε ὁ ἄνευ παραλλήλου διὰ τὰς Κυ-
 κλάδας πλοῦτος τῶν ἀνευρεθέντων χρυσῶν μικροαντικειμένων. Ταῦτα οὐδόλως
 σχετίζονται πρὸς τὰ σύγχρονά των χρυσᾶ μινωικὰ κοσμήματα. Ἀντιθέτως,
 παράλληλα τούτων ἀνευρίσκονται εἰς μεμακρυσμένας περιοχάς, τὴν Θυρεάτιδα
 τῆς Πελοποννήσου, τὴν Πολιόχνην, τὴν Τροίαν, ἀκόμη καὶ τὴν Μεσοποταμίαν.

Εἶναι οὕτω φανερόν ὅτι ἡ σκαφή τοῦ ταφικοῦ στρώματος τοῦ ἀσφαλῶς θο-
 λωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν, τοῦ ἀρχαιοτέρου θολωτοῦ τάφου ἐκ τῶν τόσον
 σποραδικῶν παραδειγμάτων τῆς βορείου Κρήτης, τοῦ μόνου ἀμιγῶς ΠΜ ΙΙΙ
 μινωικοῦ θολωτοῦ τάφου, ἀπετέλεσε λίαν σημαντικὴν ἀνακάλυψιν, ἐφάμιλλον
 ἴσως μόνον τῆς ἀσυλήτου βασιλικῆς ταφῆς τοῦ θολωτοῦ τάφου Α.

ΤΑΦΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ 9 Κατὰ τὸ ἔτος 1972 ἤρchiσεν ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ τα-
 φικοῦ κτηρίου 9, τοῦ κτηρίου τὸ ὁποῖον ἰδρύθη νοτίως τοῦ
 ταφικοῦ κτηρίου 8, ΝΑ. τῶν ταφικῶν κτηρίων 3 καὶ 5 καὶ ἀνατολικῶς τοῦ θο-

λωτοῦ τάφου Γ, ἐπισημανθέντος τὸ πρῶτον τὸ 1971.¹ Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νέου κτηρίου προσκολλᾶται ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ κτηρίου 5, ὁ αὐτὸς τοῖχος δὲ κατὰ τὴν πρὸς Ν. συνέχειάν του διακόπτεται ὑπὸ τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ, μὴ διευκρινηθείσης πάντως εἰσέτι τῆς σχέσεως τῶν δύο κτηρίων. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ κτηρίου 9, πάχους 1.10 μ. περίπου, ἔχει ἰδρυθῆ εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κτηρίου 3, κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ ὁποῖου τὸ μεταξὺ τῶν δύο τοίχων μικρὸν ἄνοιγμα ἔχει φραχθῆ διὰ τοιχίου. Τοῦ νέου ταφικοῦ κτηρίου ἐσκάφη ἐν μόνον δωματίον, κείμενον κατὰ τὸ ΒΔ. τμήμα, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη δωματίον 1.

Τοῦ δωματίου 1, τὸ ὁποῖον ὡς φαίνεται εἶχε πρόσβασιν ἀπὸ Ν., ἀνεσκάφη μόνον τὸ ἀνώτερον σφζόμενον ταφικὸν στρώμα, εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὁποῖου ἀνευρέθησαν τμήμα στρογγύλου ἐλάσματος ἐκ χρυσοῦ, κοσμούμενον διὰ κυκλικῶν χαραγῶν, σφῶζον δὲ ἀναδιπλώσεις κατὰ τὴν περιφέρειαν, πιθανῶς ἐκ τῆς ἐπενδύσεως ἀντικειμένου τινός (πίν. 289α), τμήμα πυρῆνος ὀψιανοῦ καὶ μικρὸν τεμάχιον λευκοῦ κονιάματος.

Τὸ ταφικὸν στρώμα συνίστατο ἐκ δύο σαρκοφάγων καὶ δύο πίθων. Ὁ εἰς πίθος, ὁ ὁποῖος εἶχε τεθῆ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου, περιέλαβε δύο ταφάς. Ἐντὸς τούτου συνελέγησαν ὀλίγα μόνον ὄστρακα. Ἀνατολικῶς τοῦ πίθου εὐρίσκετο κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος, διαστάσεων 0.40×0.33 μ., ἡ ὁποία εὐρέθη κενή, καθότι τὰ τεθραυσμένα τεμάχια τοῦ πώματός της ἔκειντο ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς λάρνακος. Ἡ σαρκοφάγος αὕτη, ἡ ὁποία ἔκειτο μὲ τὸν μακρὸν ἄξονα ἀπὸ Β. πρὸς Ν., εἶχε στερεωθῆ ἐπὶ μεγάλου τριγωνικοῦ πλακοειδοῦς λίθου, τεθέντος ὑπὸ τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν ταύτης. Νοτίως τοῦ ἤδη ἀναφερθέντος πίθου εἶχε τεθῆ ἡ δευτέρα, κιβωτιόσχημος ὡσαύτως, μετὰ καθέτων κυλινδρικῶν λαβῶν σαρκοφάγος, ὁμοίως μὲ τὸν μακρὸν ἄξονα ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἡ ὁποία εὐρέθη συντετριμμένη, ἐν ἐπαφῇ σχεδὸν πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου. Αὕτη περιεῖχε πιθανῶς μίαν ταφήν, τὰ ὑπολείμματα τοῦ κρανίου τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν νοτίαν στενὴν πλευρὰν. Τέλος κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τῆς σαρκοφάγου ἀνευρέθη ἡ βάσις τριποδικοῦ μεγάλου ἀγγείου, πιθανῶς ταφικοῦ πίθου, λίαν κατεστραμμένου.

Σποραδικοὶ λίθοι, τεμάχια σαρκοφάγων καὶ ὅσα εὐρίσκοντο καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ ταφικοῦ στρώματος τοῦ δωματίου 1 καὶ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων καὶ τῶν πίθων, τὰ τελευταῖα ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους γενομένας ταφάς. Ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων καὶ τῶν πίθων ἀνευρέθησαν τέσσαρα προσέτι κρανία, ἀνήκοντα εἰς ἀντιστοίχους ταφάς, ἐν μεταξὺ τῆς βορείου συστάδος τοῦ πίθου καὶ τῆς σαρκοφάγου, τὸ ὁποῖον ὡς φαίνεται, συνωδεύετο ὑπὸ αὐτοῦ κωνικοῦ κυπέλλου, θεθειμένου κατὰ τὴν πλευρὰν, δύο ἔτερα μεταξὺ τοῦ αὐτοῦ

1. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1971, σ. 281.

πίθου καὶ τῆς πρὸς Ν. κειμένης σαρκοφάγου καὶ τὸ τέταρτον κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς πρὸς Β. τεθειμένης σαρκοφάγου. Εἰς τὴν τελευταίαν ταφὴν ἀνήκον προφανῶς ὅστ᾽ ἀνευρεθέντα διάσπαρτα κατὰ τὸν χώρον.

Ἡ συνέχεια τῆς σκαφῆς τοῦ κατωτέρου στρώματος τοῦ δωματίου 1 καὶ τῶν λοιπῶν δωματίων τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 9 ἀφέθη διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Κατὰ ταῦτα διὰ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς τοῦ σπουδαιοτάτου διὰ τὴν Κρήτην μινωικοῦ νεκροταφείου τῶν Ἀρχανῶν, τὸ ὅποῖον ἐχρησιμοποιήθη ὡς γνωστόν διὰ τὴν ταφὴν καὶ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη, ἀπεκαλύφθησαν δύο νέα ταφικὰ κτήρια, ὁ μυκηναϊκῶν χρόνων ταφικὸς περίβολος καὶ ὁ ΠΜ ΙΙΙ θολωτὸς τάφος Γ. Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ταφικῶν κτηρίων εἰς Φουρνὶ ἀνῆλθεν ἐπομένως εἰς 11, γεγονὸς ἄνευ παραλλήλου εἰς Κρήτην· ἐπίσης ἀμάρτυρος ἄλλοθεν εἶναι ἡ παράπλευρος ἵδρυσις τριῶν διαφόρων χρόνων θολωτῶν τάφων. Τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἐπλουτίσθη καὶ πάλιν διὰ σημαντικωτάτων ἔργων τέχνης, τινὰ τῶν ὁποίων καὶ ἐξετέθησαν. Τὸ νέον ὑλικόν, τὸ ὅποῖον ἦλθεν εἰς φῶς εἶναι ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος, ὅχι μόνον διὰ τὴν μελέτην τῆς μινωικῆς Κρήτης, ἀλλ' ἐπίσης διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ταφικῶν ἐθίμων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μυκηναϊκὸς ταφικὸς περίβολος τῶν Ἀρχανῶν, αἱ ἐπιτύμβιοι στῆλαι καὶ ὁ βόθρος εὐρίσκουν παράλληλα τινά, κυρίως ὅμως διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ διὰ πρώτην φοράν ἀσφαλῆς ἐπισήμανσις καὶ δὴ καὶ καλῶς χρονολογούμενης κυκλαδικῆς ἐμπορικῆς ἐγκαταστάσεως ἐκτὸς τῶν νήσων, ἀποτελεῖ λίαν σημαντικὴν συμβολὴν διὰ τὴν μελέτην τῆς προϊστορίας τοῦ Αἰγαίου.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

1. Νέα Ἀγγίαλος (πίν. 292 - 303).

Παραλλήλως πρὸς τὰς περιγραφείσας ἀνασκαφὰς διεξήχθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1972, ὁμοίως μεγάλης ἐκτάσεως καὶ σημαντικαὶ ἐργασίαι συντηρήσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν ἀνεσκαμμένων μνημείων καὶ τῶν πολυαρίθμων εὐρημάτων. Αἱ ἐργασίαι αὗται, ἐπεκταθεῖσαι εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου (Γ), τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου (Α), τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἑλπιδίου (Β) καὶ τὴν ἐκτὸς τῶν τειχῶν κοιμητηριακὴν τοιαύτην, σκοπὸν εἶχον κατὰ κύριον λόγον τὴν στερέωσιν καὶ τὴν ἐν μέρει συμπλήρωσιν — ὅπου τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον — τῆς τοιχοδομίας ὥστε νὰ ἀποφευχθῇ περαιτέρω καταστροφή της, ἔπειτα δὲ τὴν συγκόλλησιν καὶ ἀποκατάστασιν τῶν σπουδαιότερων μαρμαρίνων μελῶν καὶ ἀγγείων. Ὅπως ἰδιαίτερα μέριμνα ἐλήφθη διὰ τὴν διάσωσιν τῶν ἐκτεταμένων ψηφιδωτῶν δαπέδων. Ἀλλὰ καὶ τὰ νομίσματα καὶ τὰ ἄλλα χαλκᾶ δὲν ἔτυχον μικροτέρας μερίμνης.

Αἱ ἐργασίαι αὗται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

1. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΠΕΤΡΟΥ (Γ)

Ἐπειδὴ ὁ νότιος τοῖχος ἦτο κατὰ 0.25 μ. χαμηλότερος τοῦ ἐπιπέδου τῶν ψηφιδωτῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου ὑπῆρχε κίνδυνος καταστροφῆς τούτων, συνεπληρώθη εἰς ὕψος 0.50 μ. περίπου κατὰ τὸ αὐτὸ μεικτὸν σύστημα τῆς παλαιᾶς τοιχοποιίας, ἥτοι διὰ τριῶν σειρῶν ὀπτοπλίνθων μὲ ἰσόπαχον συνδετικὸν μεῖγμα καὶ κοινὴν τοιχοποιάν. Οὕτω, ἡ ἐμφάνισις τῆς συμπληρωθείσης τοιχοποιίας εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῆς παλαιᾶς (πίν. 292).

Εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ, τὸ κύκλιον καὶ τὸ σύνθρονον ὁμοίως ἐστερεώθησαν συνεπληρώθη δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δομῆς ἢ τοιχοποιία.

Τὸ ἀποκολληθὲν πέρυσι ψηφιδωτὸν τοῦ δωματίου Ι, τὸ λεγόμενον τῶν ἐπιγραφῶν, ἐπανετοποθετήθη. Ἐπίσης ἀπεκολλήθησαν καὶ ἐπανετοποθετήθησαν τὰ ψηφιδωτὰ τῶν δωματίων ΙΙΙ καὶ ΙV (πίν. 293). Ἀπεκολλήθησαν δι' ἐπισκευὴν καὶ ἐπανατοποθέτησιν τὰ δύο δυτικὰ διάχωρα τοῦ δαπέδου τοῦ νοτίου κλίτους. Παραλλήλως ἐγένετο ἡ σχεδιαστικὴ ἀποτύπωσις ὅλων τῶν ψηφιδωτῶν πρὸ τῆς ἀποκολλήσεως καὶ μετὰ τὴν ἐπανατοποθέτησιν, τοῦ δὲ δωματίου ΙΙΙ ἐγένετο καὶ ἐγχρωμος τοιαύτη (πίν. 294).

Ἀρκετὴ προσπάθεια κατεβλήθη διὰ τὴν συναρμολόγησιν τῶν σπαραγμάτων τῶν τοιχογραφιῶν, τῶν περισυλλεγέντων εἰς τὸν ἐξωνάρθηκα καὶ τὸν ΤΜ - ΣΤ. Μέγας εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν συγκολληθέντων μαρμαρίνων μελῶν, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων εἶναι θωράκια (πίν. 295α), κιονόκρανα καὶ πεσσίσκοι, πηλίνων ἀγγείων, πινακίων κλπ.

2. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ (Α) Μετὰ τὴν ἐπανατοποθέτησιν τοῦ ἐκ μεγάλων λιθίνων ψηφίδων δαπέδου τοῦ ἀνατολικοῦ τετραγώνου διαμερίσματος τοῦ βαπτιστηρίου (Ἔργον 1970, σ. 194), ἀπεκολλήθη ἕτερον τμῆμα ὁμοίου ψηφιδωτοῦ, διαστάσεων 5.30×2.50 μ., ἀποκαλυφθὲν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ βαπτιστηρίου, κάτωθεν τοῦ ἐκ πηλίνων πλακῶν πατώματος. Τὸ πάτωμα τοῦτο κατεσκευάσθη κατὰ τὴν τελευταίαν οἰκοδομικὴν φάσιν, ὅτε τὸ ψηφιδωτὸν εἶχεν ὑποστῇ καθίζησιν. Τὸ ψηφιδωτὸν ἐπισκευασθὲν ἐτοποθετήθη εἰς τὸ ἀρχικόν του ἐπίπεδον. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνεγνώσθη ἡ ἐπιγραφή: *ΑΓΙΕ ΔΗΜΗΤΡΙΑΙ* (πίν. 303α).

Κατόπιν τῆς ἀνευρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἡ βασιλική, γνωστὴ μέχρι τοῦδε ὡς βασιλικὴ Α, μετωνομάσθη εἰς βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Ἀνεστηλώθη εἰς κίων τῆς βορείου κιονοστοιχείας (πίν. 296α).

3. ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΑΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ (Δ) Εἰς τὴν ἐκτὸς τῶν τειχῶν βασιλικὴν ταύτην ἐγένετο συμπλήρωσις τῆς τοιχοποιίας καὶ ἀποκατάστασις ἐν κατόψει τοῦ διαμερίσματος τοῦ ΤΜ - Β, ἔνθα ὁ ὑπόγειος τάφος ΠΙ. Διὰ δύο δὲ φρεατίων καὶ στρογγύλων πηλίνων σωλήνων, τεθέντων ὑπογείως, ἐπετεύχθη ἡ στεγανότης τοῦ χώρου. Εἰς τὸ δυτικῶς τοῦ προηγουμένου διαμέρισμα, τὸ ΤΜ - Γ, συνεπληρώθη ἡ τοιχοποιία τοῦ βορείου καὶ ἀνατολικοῦ τοίχου. Οἱ τοῖχοι τοῦ νοτίως τοῦ νάρθηκος τετραγώνου διαμερίσματος ἐσφάζοντο εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον τοῦ ψηφιδωτοῦ καὶ οὕτω ἐδημιουργεῖτο κίνδυνος διὰ τὴν ἀσφάλειαν αὐτοῦ. Δι' ὃ καὶ συνεπληρώθη εἰς ὕψος 0.20 μ. περίπου ὑπεράνω τοῦ ψηφιδωτοῦ.

Ἐκ τῶν ἀποτυπωμάτων καὶ τῶν λοιπῶν στοιχείων τῶν ἀποκαλυφθέντων κατὰ τὸν λεπτομερῆ καθαρισμὸν τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ τοῦ νάρθηκος, κατέστη δυνατὴ ἡ σχεδιαστικὴ ἀποκατάστασις τῶν, ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, πατωμάτων τῶν δύο τούτων χώρων.

4. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΕΛΠΙΔΙΟΥ (Β) Εἰς τὴν παρὰ τὴν ἀκρόπολιν τῆς ὁμηρικῆς Πυράσου βασιλικὴν συνεπληρώθη ἡ τοιχοποιία τῶν ἐδωλίων τῶν πρεσβυτέρων καὶ συνηρμολογήθησαν τὰ πολυάριθμα τεμάχια τῆς μαρμαρίνης τραπέζης. Ἐπειδὴ τὸ φράγμα τοῦ πρεσβυτερίου εἶχεν ὑποστῇ μετακίνησιν, ἔτι δὲ καθίζησιν κατὰ 0.17 μ. πρὸς Ν., διελύθη καὶ ἀνακατεσκευάσθη εἰς τρόπον, ὥστε ἡ καθίζησις νὰ μειωθῇ εἰς 0.06 μ.

Κατὰ τὴν διάλυσιν διεπιστώθη ὅτι, ὡς μέλη τοῦ στυλοβάτου τοῦ πρεσβυτερίου εἶχον χρησιμοποιηθῇ, λαξευμένα καταλλήλως, ἀρχαιότερα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτὰ μέλη, ὡς θωράκια μεγάλου πάχους (πίν. 295β), περιθυρώματα (πίν. 296β, 300α) κ.ἄ. Ἀνεστηλώθη ὁ πρῶτος ἐκ Δ. κίων τῆς βορείου κιονοστοιχίας. Ἐπειδὴ, ὡς εἶναι γνωστόν, τὰ μαρμάρινα μέλη τῆς βασιλικῆς ταύτης, ἔνεκα τῆς διὰ πυρὸς καταστροφῆς τῆς, εἶχον σχεδὸν ἀσβεστοποιηθῇ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον παρουσιάζουν ἐλαχίστην ἀνθεκτικότητα, ἐκρίθη σκόπιμον, ὅπως ὁ ἀναστηλωθεὶς κίων ἀσφαλισθῇ διὰ τριῶν σιδηρῶν δακτυλίων (πίν. 297α-β). Συνηρμολογήθησαν μαρμάρινα μέλη τοῦ μνημείου, ὡς θωράκια (πίν. 298α-β) κ.ἄ.

5. ΥΠΟΓΕΙΟΣ
ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ
ΤΑΦΟΣ

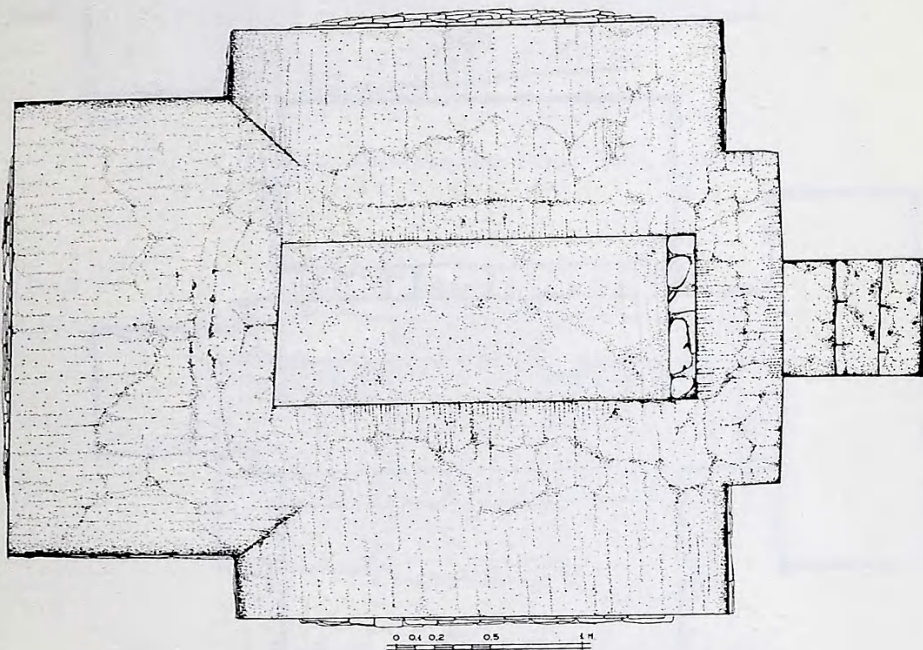
Ὁ γνωστός ἀπὸ παλαιότεραν δημοσίευσιν τοῦ καθηγητοῦ Γ. Σωτηρίου (ΠΑΕ 1956, σ. 113 κέ.) ὑπόγειος τρίκογχος τάφος εἶχεν ὑποστῇ καταστροφὴν τῆς ὀροφῆς του ἐκ διελθόντος ὑπεράνω αὐτοῦ βαρέος ὀχήματος. Διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ σημαντικοῦ τούτου μνημείου, κατεσκευάσθη ἰσχυρὸς μανδύας ἐξ ὀπλισμένου σκυροδέματος, καλύψας τὰς τέσσαρας κεραίας καὶ στηριχθεὶς ἐπὶ δοκῶν, εἰς τὰ μεταξὺ τῶν κεραίων τούτων κενά. Παραλλήλως ἐγένετο ἀποκατάστασις τῶν ἐκ πηλίνων πλακῶν ἀρκοσολίων καὶ σχεδιαστικὴ ἀποτύπωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ (εἰκ. 1-6, πίν. 299α-β).

6. ΤΕΙΧΟΣ ΑΡΧΑΙΑΣ
ΠΟΛΕΩΣ ΦΘΙΩΤΙΔΩΝ
ΘΗΒΩΝ

Οἱ ἰδιοκτῆται ἀγροτεμαχίων εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν (σήμερον Μικροθῆβαι), ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀπέρριπτον τοὺς λίθους καὶ λοιπὰ ἄχρηστα καὶ ἐπιβλαβῇ διὰ τὴν καλλιέργειαν στοιχεῖα ἐπὶ καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ τείχους, μὲ ἀποτέλεσμα τοῦτο νὰ ἔχη σχεδὸν ἐξαφανισθῇ. Ὅθεν, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ οἰκείου ἐφόρου κλασσικῶν ἀρχαιοτήτων Θεσσαλίας, διενεργήθη ὑπὸ τῆς Α' Περιφερείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων ἀποχωμάτωσις, κυρίως κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ τείχους καὶ ἐν μέρει τὴν ἐσωτερικὴν. Οὕτω, ἀπεκαλύφθη τεῖχος, μήκους 53.50 μ. κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ 265 μ. κατὰ τὴν νοτίαν. Τὸ ἀποκαλυφθὲν ὕψος τοῦ τείχους ποικίλλει κατὰ θέσεις ἀπὸ 1.00 μ. ἕως 3.40 μ. Τὸ τεῖχος, ἐκ δόμων μεγάλων διαστάσεων κατὰ τὸ ψευδοισόδομον σύστημα, χρονολογεῖται εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ. Ἔχει πλάτος 2.85 μ. καὶ εἶναι ἐφωδιασμένον διὰ τετραγώνων πύργων, διαστάσεων 6.90 × 2.75 μ. περίπου, ἐννέα τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν. Αἱ μεταξὺ τῶν πύργων ἀποστάσεις κυμαίνονται ἀπὸ 28.80 μ. ἕως 40.20 μ. Ἐκ στοιχείων παρατηρηθέντων εἰς τὸν τρίτον ἀπὸ Ἀ. πύργον τῆς νοτίας πλευρᾶς εἰκάζεται ὅτι ἐκεῖ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ μία τῶν πυλῶν τῆς πόλεως. Σημειοῦται ὅτι οἱ δόμοι ἐτακτοποιήθησαν κατὰ τρόπον ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπανατοποθέτησις των εἰς τὰς οἰκείας θέσεις (πίν. 300β, 301α-β). Κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἀποχωματώσεως εὐρέ-

θησαν δέκα ἑπτὰ (17) τάφοι κατεσπαρμένοι πρὸ τοῦ τείχους. Οὗτοι διακρίνονται εἰς τρεῖς κατηγορίας:

1. Τοὺς λακκοειδεῖς, ἀποτελουμένους ἐκ μονολίθου σαρκοφάγου ἢ ἐκ συναρμογῆς πλακοειδῶν λίθων. Εἰς τούτων ἐκαλύπτετο διὰ μιᾶς μόνον πωρίνης πλακός, οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τεσσάρων ἕως ἑξ πλακοειδῶν λίθων. Ἐντὸς τῶν τά-

Εἰκ. 1. Ἀναστηλωθεὶς τρίκογχος τάφος. Κάτοψις τῆς ἄνω ἐπιφανείας μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν.

φων τούτων ὑπῆρχον ἀπὸ εἰς ἕως τέσσαρας νεκρούς. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἔχουν προσανατολισμὸν ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. (πίν. 302α-β).

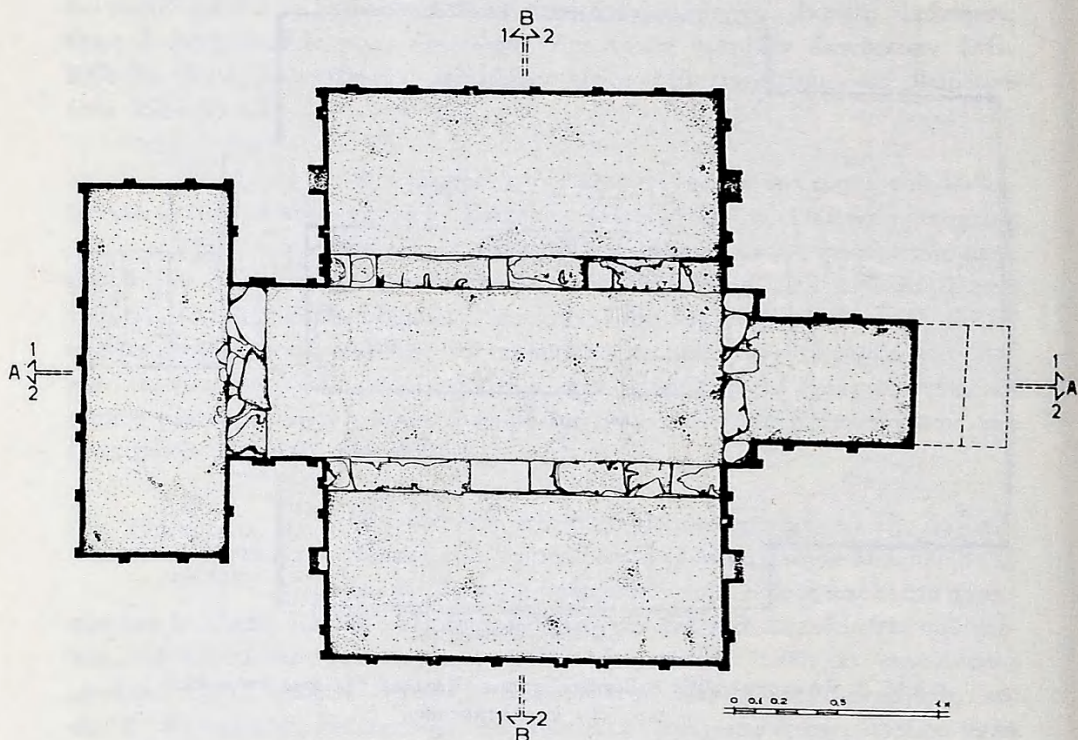
2. Τοὺς καλυβίτας, εἰς τὴν συνήθη μορφήν καὶ
3. Τοὺς ὀξυπυθμένους ἀμφορεῖς.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν περισυνελέγησαν διάφορα ἀντικείμενα, τὰ κυριώτερα τῶν ὁποίων εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Στρογγύλος ὑστερορρωμαϊκὸς λύχνος μὲ συμπαγῇ λαβήν, ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένην. Ἐπὶ τοῦ ἐντόνως κοίλου δίσκου ἀκτινωτὸν κόσμημα μεταξὺ δύο δακτυλιοειδῶν ἑξαρμάτων. Ἐπὶ τῆς περιφερείας κληματὶς μετὰ φύλλων καὶ βοτρυῶν. Πηλὸς λευκοκίτρινος. Διαστάσεις: μῆκος 0.105 μ., διάμετρος 0.075 μ.

2. Ἄωτος κυαθίσκος ἐκ πολλῶν συγκολληθέντων τεμαχίων, τροχήλατος. Πηλὸς ροδίζων, ἐρυθροβαφής. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου καταλειβάδες. Διαστάσεις: ὕψος 0.075 μ., διάμετρος 0.102 μ.

3. Τροχήλατον πινάκιον, ἀκόσμητον. Πηλὸς ροδίζων, ἐρυθροβαφής. Διαστάσεις: διάμετρος 0.19 μ., ὕψος 0.04 μ. (πίν. 303β).

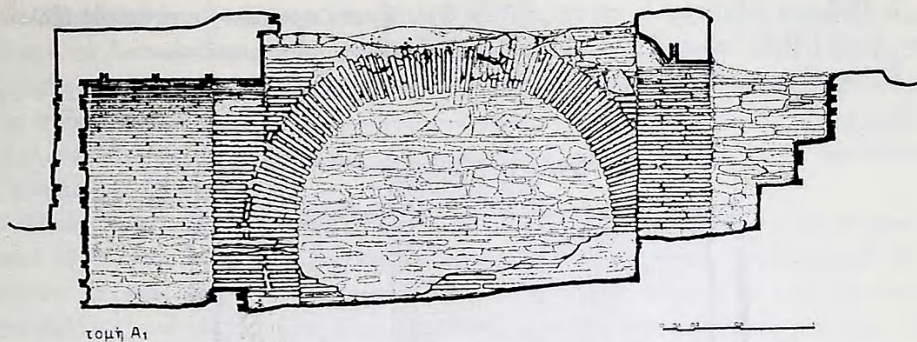

Εἰκ. 2. Ἀναστηλωθεὶς τρίκογχος τάφος. Κάτοψις ἐσωτερικοῦ.

4. Τρεῖς ἔντυποι λαβαί. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἀκτινωτῇ κεφαλῇ ἡλίου καὶ ἐπιγραφὴ εἰς δύο στίχους: *ΕΠΙΑΡΧΟ/ΚΡΑΤΕΥΣ*. Ἐπὶ τῆς δευτέρας στρογγύλης σφραγὶς μὲ ἀνάγλυπτον Θ. Ἐπὶ τῆς τρίτης δυσανάγνωστος, ὁμοίως στρογγύλη, σφραγὶς.

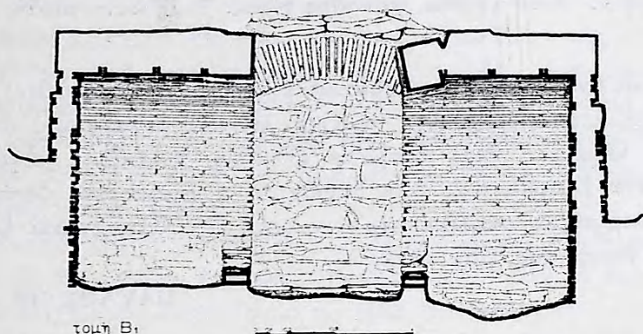
5. Πήλινον εἰδώλιον, ἐλαφρῶς κοῦλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σφάζεται προτομὴ γυναικὸς κατὰ μέτωπον. Πλουσία κόμη, ἐξίτηλα χαρακτηριστικά.

6. Πήλινον εἰδώλιον γυναικὸς ἐν προτομῇ, ὕψους 0.027 μ. Φέρει καλύπτραν πίπτουσαν ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἐλαφρὰ κλίσις πρὸς τὰ δεξιὰ. Χαρακτηριστικὰ ὀλίγον ἐξίτηλα. Πηλὸς συμπαγής.

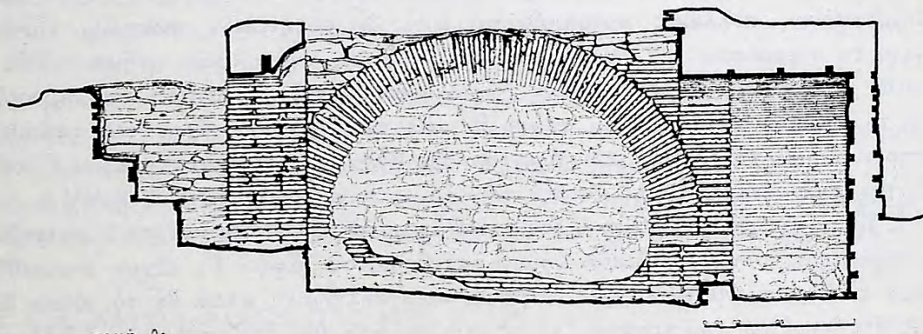
τομή Α₁

Εἰκ. 3. Ἀναστηλωθεὶς τρίκογχος τάφος. Τομή κατὰ μῆκος.

τομή Β₁

Εἰκ. 4. Ἀναστηλωθεὶς τρίκογχος τάφος. Τομή κατὰ πλάτος.

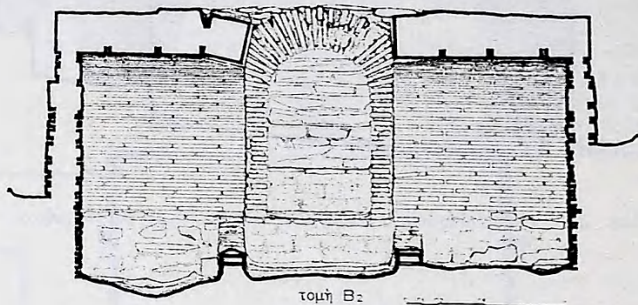

τομή Α₂

Εἰκ. 5. Ἀναστηλωθεὶς τρίκογχος τάφος. Τομή κατὰ μῆκος.

7. Πήλινον εἰδώλιον ἐν προτομῇ. Τὸ ἄνω ἥμισυ προσώπου γυναικός (ἐλλείπει ἡ ρις) μετὰ πλουσίας οὐλῆς κόμης καὶ πόλου τεθραυσμένου.

8. Μεταλλικὴ αἰχμὴ βέλους, μήκους 0.04 μ.

Εἰκ. 6. Ἀναστηλωθεὶς τρίκογχος τάφος. Τομὴ κατὰ πλάτος.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω εὐρημάτων περισυνελέγησαν πολλαὶ ἀγνῦθες, στρογγύλαι, κωνικαὶ ἢ σχήματος πυραμίδος, τεμάχια λιθίνων ἐργαλείων, σφόνδυλοι λίθινοι καὶ ἐκ κεράμου, ἥλοι, ὄστρακα ἀγγείων, πινακίων, μεγαρικῶν σκύφων, νομίσματα ἑλληνιστικά, τῶν διαδόχων, ρωμαϊκὰ καὶ ὑστερορρωμαϊκὰ καὶ πλῆθος ἐπιτυμβίων στηλῶν πωρίνων κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἐλαχίστων ἐκ μαρμάρου μὲ ἐπιγραφάς (πίν. 303γ-ε).

ΠΑΥΛΟΣ ΗΡ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

2. Κρήτη. Ἀρχάνες (πίν. 304-306).

Κατὰ τὸ 1972 ἐγένοντο μεγάλης κλίμακος ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας κ. Χ. Σφακιανάκη εἰς διάφορα κτήρια τοῦ νεκροταφείου, πολλάκις συνοδευθεῖσαι ὑπὸ διερευνητικῶν σκαφῶν. Οὕτω ἐγένοντο στερεώσεις εἰς τὰ ἐξῆς σημεῖα: Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Β· εἰς τὸν τυφλὸν χώρον μεταξὺ τοῦ δωματίου τοῦ πεσσοῦ καὶ τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου Β· εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 3· εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς θόλου τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ καὶ εἰς τὴν θύραν ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν δωματίων 7 καὶ 8 τοῦ κτηρίου 5.

1. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους 1971, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπιχειρηθῇ ἡ διερεύνησις τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ, εἶχον ἀνευρεθῇ κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τοῖχοι κείμενοι παρ' ἀλλήλους, κατὰ δὲ τὸ νότιον ἐν προσέτι δωματίον τοῦ προϋπάρχαντος ταφικοῦ κτηρίου, ὀρίζοντες οἶονεὶ διάδρομον ἀπὸ Β. πρὸς Ν., συνέχειαν πιθανῶς τοῦ νοτιώτερον κειμένου δωματίου

τοῦ προϋπάρχαντος ταφικοῦ κτηρίου 7¹. Τοῦ χώρου τούτου εἶχον παραμείνει ἀσαφῆ τὰ δυτικά ὅρια, λόγῳ τῆς ἀνευρέσεως πλήθους μεγάλων λίθων, οἱ ὅποιοι ἐρρίφθησαν μεταγενεστέρως, ἀτάκτως πῶς, διὰ τὴν ἐπίχωσην τοῦ χώρου καὶ τὴν στήριξιν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς θόλου. Τῶν λίθων τούτων ἐπεχειρήθη κατὰ τὸ 1972 ἡ ἀπομάκρυνσις, ἐν συνεχείᾳ δ' ἡ σκαφή τοῦ χώρου καὶ τέλος ἡ στερέωσις τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου.

Αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο εἰς δύο σημεῖα: Εἰς μὲν τὸ πρῶτον, τὸ κείμενον κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ χώρου, βορείως τοῦ σωζομένου τμήματος τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν πλήθους λίθων, ἀπεκαλύφθη τμήμα τοίχου βαίνοντος ἀπὸ Β. πρὸς Ν., παραλλήλως πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον. Ὁ τοῖχος οὗτος, ὁ ὅποιος πατεῖ ἐπὶ πλακοστρώτου δαπέδου, ἀνήκει προφανῶς καὶ πάλιν εἰς τὸ προϋπάρχαν ταφικὸν κτήριο 7. Ἐντὸς τῆς ἀφαιρεθείσης ἐπιχώσεως τοῦ χώρου ἀνευρέθησαν ὀλίγα ὄστρακα ἀγγείων καὶ τεμάχια σαρκοφάγων, ἐπίσης δὲ δύο διάτρητα θαλάσσια ὄστρεα καὶ τεμάχιον κονιάματος, σφῶζον ἵχνη ἐρυθρᾶς βαφῆς. Ὑπὸ τοὺς ἀφαιρεθέντας λίθους ἀνευρέθησαν ἐπίσης λείψανα ταφῆς, ἥτοι τεμάχια μνηριαίων ὀστέων, εἰσχωροῦντα περαιτέρω ὑπὸ τὸν τοῖχον τῆς θόλου. Τῆς τετραγαμμένης ταύτης ταφῆς κτερίσματα ἦσαν μία ἀκεραία τριχολαβίς (πίν. 305β), ἐν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον καὶ ἐν διάτρητον θαλάσσιον ὄστρεον. Μετὰ τὴν σημειωθεῖσαν ἀνασκαφικὴν διερεύνησιν, οἱ χαλαροὶ λίθοι, οἱ κείμενοι κατὰ τὴν πλευράν τῆς θόλου, ἐστερεώθησαν δι' ἰσχυρῶν θεμελίων (πίν. 304α).

Εἰς τὸ δεύτερον διερευνηθὲν σημεῖον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ πρώτου πρὸς Ν., νοτίως τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ ὕψος τοῦ τέλους τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου, ἀφηρέθησαν καὶ πάλιν πλῆθος πεσμένων λίθων. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, μετὰ ὀστράκων ἀγγείων καὶ σαρκοφάγων ἀνευρέθησαν ὀλίγα ὄστᾶ καὶ τρεῖς ἀνθρώπινοι ὀδόντες, ἐπίσης δὲ ἐν ὄστρεον. Βαθύτερον συνελέγησαν πλησίον τεμαχίων κρανίου 15 θαλάσσια ὄστρεα, τινὰ τῶν ὁποίων εἶναι διάτρητα, ἐπίσης δὲ μικρὸν τεμάχιον χρυσοῦ ἐλάσματος, τὸ ὅποιον πιθανῶς σχετίζεται πρὸς ἕτερα ἀνευρεθέντα τὸ παρελθὸν ἔτος². Μετὰ τὴν διερεύνησιν ἐκτίσθη ἐνταῦθα τοῖχος ἀργολιθοδομῆς, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐξωτερικῆς ἀνατολικῆς παρυφῆς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου.

2. Εἰς τὸν τυφλὸν χώρον μετὰ τοῦ δωματίου τοῦ πεσσοῦ καὶ τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, ὁ ὅποιος εἶχε τὸ πρῶτον ἀνασκαφῆ κατὰ τὸ ἔτος 1967³, ἐπεχειρήθη ἡ ἀφαίρεσις πλήθους πεσμένων λίθων, κειμένων κατὰ τὸ βόρειον, τριγωνικὸν ἰδίᾳ τμήμα, πρὸς διευκρίνησιν τοῦ τρόπου συνδέσεως τῶν τοίχων.

1. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1971, σ. 278.

2. Αὐτόθι.

3. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1967, σ. 154.

Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν λίθων τούτων συνελέγησαν μεταξύ ὀστράκων ἀγγείων καὶ σαρκοφάγων καὶ τινα προσέτι ἐνδιαφέροντα μικροαντικείμενα, προφανῶς καταπεσόντα ἄνωθεν. Ταῦτα εἶναι χαλκοῦν στρεπτόν ἔλασμα (πίν. 306β), παρόμοιον τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνευρεθῇ παλαιότερον εἰς τὸ ταφικὸν κτήριον 3¹, ἐπίμηκες χαλκοῦν ἔλασμα μήκ. 0.051 μ. καὶ πλ. 0.0016 μ., ἴσως τμήμα σμίλης καὶ ἕτερα μικρὰ τεμάχια χαλκοῦ, λίθινος μύκης ξίφους (πίν. 305γ), μικρὸν δισκίον ἐξ ἐλεφαντόδοντος καὶ δύο μολύβδινα κέρατα (πίν. 305α), ἀνήκοντα ἴσως εἰς ρυτὸν ἢ εἰδώλιον ταύρου, ὅμοια τῶν ἐκ Δενδρῶν γνωστῶν². Κάτωθεν τῶν ἀφαιρεθέντων λίθων δὲν ἀνευρέθη τὸ πλακόστρωτον τοῦ προϋπάρχαντος ταφικοῦ κτηρίου 7, τὸ ὁποῖον σφύζεται μόνον κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ χώρου (πίν. 304β). Βορείως ὁμως τῶν λειψάνων τοῦ κατεστραμμένου τούτου πλακοστρώτου καὶ εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον ἐσημειώθη λίαν τεταραγμένη, ἐνδιαφέρουσα ὁμως ταφή, ἡ παλαιότερα γενομένη ταφή εἰς τὸν χώρον τοῦ θολωτοῦ τάφου Β (πίν. 306α), ἡ ὁποία ὑποδηλοῖ ὅτι ὁ χώρος ἦτο ταφικὸς καὶ πρὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 7. Μετὰ τὴν πλήρη διερεύνησιν τοῦ χώρου ἐστερεώθησαν οἱ εὐπαθεῖς τοῖχοι, ἰδίως ὁ ἀνατολικός, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν ἐξωτερικὴν δυτικὴν παρυφὴν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου, δι' ἀργολιθοδομῆς.

3. Εἰς τὸ ταφικὸν κτήριον 3³ ἐστερεώθησαν μεγάλοι τινὲς λίθοι τοῦ ἀνωτέρου σφζομένου τμήματος τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κτηρίου, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἰσχυρῶς μετακινήθῃ πρὸς Ν., οὕτω δὲ ἀποκατεστάθη ἡ ἐνιαία ὄψις τοῦ τοίχου.

4. Εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Γ ἐγένοντο ἐργασίαι τινὲς ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τῆς θόλου. Οὕτω ἐτοποθετήθη εἰς τὴν θέσιν τοῦ μέγας λίθος, ὁ ὁποῖος εἶχε καταπέσει ἀπὸ τοῦ ΒΑ. τμήματος τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου ἐντὸς ταύτης, κυρίως δὲ ἐστερεώθη ἡ λίαν κατεστραμμένη ἐξωτερικὴ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς θόλου, διὰ τῆς τοποθετήσεως ὀλίγων μεγάλων πλακοειδῶν λίθων.

I. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ

1. Αὐτόθι σ. 158.

2. A. W. PERSON, *The Royal Tombs at Dendra, near Midea*, Lund 1931, σ. 17, 37, 64, εἰκ. 39, πίν. XXVI.

3. I.A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1966, σ. 180 κέ.· 1967, σ. 157 κέ.· 1971, σ. 281.

3. Μονὴ Ὁδηγητρίας Λευκάδος

Εἰς τὸ κεντρικὸν ἐργαστήριον τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, συνεχίσθησαν, δαπάναις τῆς Ἑταιρείας καὶ τῇ ἐποπτεία τοῦ καθηγητοῦ κ. Δ. Πάλλα, αἱ ἐργασίαι αἰσθητικῆς ἐμφανίσεως τῶν ἐκ τῆς ἄλλοτε Μονῆς τῆς Ὁδηγητρίας ἐν Λευκάδι ἀποτελεισθεισῶν τοιχογραφιῶν.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΕΓΕΡΣΕΩΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Μουσεῖον Μεσσήνης (πίν. 307).

Εἰς τὸ νεότευκτον Μουσεῖον Μεσσήνης ἐγένοντο διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἀναστηλώσεως Χαριλάου Σφακιανάκη αἱ κάτωθι ἐργασίαι:

- α) Γενικὸς ἐσωτερικὸς ὑδροχρωματισμὸς τῶν αἰθουσῶν ἐκθέσεως ἀρχαίων.
- β) Ἐλαιοχρωματισμὸς τῶν σιδηρῶν κιγκλιδωμάτων ὅλων τῶν παραθύρων.
- γ) Τοποθέτησις ὑαλοπινάκων εἰς ὅλα τὰ παράθυρα τοῦ μουσείου.
- δ) Κατασκευὴ διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος τοίχου ἀντιστηρίξεως τοῦ πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ μουσείου ἀμαξιτοῦ δρόμου εἰς μῆκος 50 μ. περίπου καὶ μὲ μέσον ὕψος 4 μ. (πίν. 307).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρασίς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη ἐντατικῇ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1972 ἐποπτεία τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάνδου καὶ τοῦ Ἀντιπροέδρου καθηγητοῦ κ. Νικ. Κοντολέοντος διὰ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς πτυχιούχου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δ. Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου Γραφείου Δημοσιευμάτων. Ἰδοὺ δὲ εἰς τί συνίσταται αὕτη:

- α) Ἐξετυπώθη κατὰ μέγα μέρος ὁ τόμος τῶν ΠΑΕ 1971.
- β) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1972, ἤρchiσε δὲ ἡ στοιχειοθεσία τῆς ΑΕ 1973.
- γ) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μυλωνᾶ, Ὁ Ταφικὸς Κύκλος Β' τῶν Μυκηνῶν, εἰς δύο ὁγκώδεις τόμους.
- δ) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ κ. Στυλ. Πελεκανίδου, Καλλιέργης, ὅλης Θετταλίας ἄριστος ζωγράφος.
- ε) Ἐξετυπώθη ἡ διατριβὴ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Γ. Κωνσταντινοπούλου, Ροδιακὸς κόσμος, Ἰ Λίνδος. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς πρὸ τοῦ ροδιακοῦ συνοικισμοῦ ἱστορίας τῆς Λίνδου.
- ς') Ἐξετυπώθη ἀγγλιστὶ καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ πέμπτον περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θήρας τεῦχος τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου, Thera V.
- ζ) Ἐγένετο ἀνατύπωσις τῶν δύο τευχῶν Thera I καὶ Thera II τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου, καθὼς ἐπίσης καὶ τῶν δύο τόμων (Α καὶ Β) τοῦ Χαριστηρίου εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον.
- η) Ἐξετυπώθη τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ 1972.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τῶν 1.280.553 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1972 εἰσέχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὅλῳ 1191, ἐξ ὧν 620 ἐξ ἀγορᾶς, 302 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 269 ἐκ δωρεᾶς.

Ἐπελήφθη ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία δι' εἰδικοῦ συνεργείου τῆς ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως αὐτῆς συντάξεως Βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν τῆς Ἑλλάδος.

Μετέσχεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία τοῦ ἐν Μονάχῳ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1972 VI Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Ἐπιγραφικῆς διὰ τοῦ ἐταίρου αὐτῆς τ. γενικοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Μαρκέλλου Θ. Μιτσοῦ καὶ τοῦ ἐταίρου ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Εὐθυμίου Μαστροκώστα.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ἡ Ἑταιρεία εἰς τοὺς ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων δ. Ὑβόννην Νικοπούλου διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 4.000 δρχ. καὶ κ. Ἰωάννην Τζεδάκιν διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 5.000 δρχ. διὰ τὴν ἐπίσκεψιν μουσείων τοῦ ἐξωτερικοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 1885 δρχ. εἰς τὸν κ. Ἠλίαν Τσιριβάκον δι' ἐξοδα ἐπιστροφῆς του ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἐνίσχυσεν ἡ Ἑταιρεία τὰς Βιβλιοθήκας τῶν μουσείων τοῦ Κράτους οὐ μόνον διὰ τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς ἀλλὰ καὶ δι' ἀγορᾶς εἰδικῶν συγγραμμάτων ὡς καὶ διὰ τῆς δαπάνης σταχώσεως αὐτῶν.

Εἰς τὸν ξενῶνα τῆς Ἑταιρείας ἐφιλοξενήθησαν οἱ κάτωθι Ἕλληνες ἔφοροι καὶ ἐπιμεληταὶ ἀρχαιοτήτων ὡς καὶ ξένοι καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας. Ἕλληνες: Φ. Πέτσας, Ἀ. Βαβρίτσας, Χρ. Χρήστου, Ἰ. Τουράτσογλου, Κ. Τσάκος, Δ. Τριαντάφυλλος, Κ. Γαλλῆς, Ν. Νικονᾶνος, Ἐμμ. Μπορμπουδάκης, Αἰκ. Ρωμιοπούλου, Στυλ. Παρλαμᾶ, Εὐτ. Κουρκουτίδου - Νικολαΐδου, Χάϊδω Κουκούλη - Χρυσανθάκη, Δέσποινα Χατζῆ. Ξένοι: Em. Condurachi, Ντάνωφ, L. Maksimović, Ἀγγελικὴ Πιερίδου, Ἀρ. Πασαδαῖος, Bogdan Rutkowski, Oswiecinski.

Τέλος παρεχώρησεν ἡ Ἑταιρεία δωρεὰν τὴν μεγάλην αἴθουσαν αὐτῆς εἰς τὰς κάτωθι κρατικὰς ὑπηρεσίας χάριν διαλέξεων πρὸς κοινωφελεῖς σκοποῦς: Εἰς τὴν Ἐθνικὴν Μετεωρολογικὴν Ὑπηρεσίαν, εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον Ναυτικοῦ καὶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἑσωτερικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε
Α' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1972

Ἐν Ἀθήναις τῇ 16 Ἀπριλίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ δευτέρου ἔτους, ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος Κυριακῇ ὥρᾳ 10 μ.μ. ἀκριβῶς, συνῆλθον ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἐλευθ. Βενιζέλου 22, ἐκ τῶν ἐταίρων αὐτῆς οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ ἔτους 1972 ὑπ' αὐξ. ἀριθ. 18 Βέλτσος Γεώργιος, 78 Κοντολέων Νικόλαος, 91 Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος, 133 Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος, 26 Γιαννουλάτου Ἀρτεμισία, 182 Συριόπουλος Κωνσταντῖνος, 116 Μιράσγεζης Δημοσθένης, 99 Λαζαρίδης Παῦλος, 126 Μυλωνᾶς Γεώργιος, 191 Τσαντίλας Ἰωάννης, 52 Καλίτσης Κωνσταντῖνος, 4 Ἀλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος, 155 Πέππα-Δελμούζου Κωνσταντίνα, 51 Καζαμίας Θωμᾶς, 147 Παπαπάνος Κωνσταντῖνος, 190 Τριανταφυλλόπουλος Ἰωάννης, 95 Κωνσταντίνου Θεόδωρος, 67 Καρανδρέας Ἀπόστολος, 2 Ἀδαμίδης Κωνσταντῖνος, 146 Παπαντωνίου Ροζαλίνδη, 17 Βελουδίου Μαρία, 81 Κορρὲς Στυλιανός, 98 Λαζαρίδης Δημήτριος, 193 Τωμαδάκης Νικόλαος, 80 Κορρὲς Γεώργιος, 179 Στεφανόπουλος Πολύβιος, 180 Στίκας Εὐστάθιος, 163 Πουλόπουλος Ἀπόστολος, 110 Μαστροκώστας Εὐθύμιος, 82 Κορωναῖος Δημήτριος, 204 Χριστόπουλος Παναγιώτης, 73 Κόλιας Γεώργιος, 187 Τοῦλ Χάρης, 173 Σπυριδάκης Γεώργιος, 125 Μπουφίδης Νικόλαος, 162 Πολυγένης Ἰωάννης, 79 Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος, 75 Κονιδάρης Γεράσιμος, 48 Ἰακωβίδης Σπυρίδων, 132 Οἰκονομίδου Ἀδαμαντία, 201 Χατζηνικολάου Ἄννα, 6 Ἀναργύρου Εὐάγγελος, 10 Ἀντωνιάδης Ἰωάννης, 138 Παντελίδου Μαρία, ἥτοι ἐν ὧν 44 ἐταῖροι, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 31 τοῦ Ὁργανισμοῦ, ἐκλέξωσι τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ Ἐξελεγκτικὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπεῖαν διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1972, ἀκούσωσι τὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1971 ἔχθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου συνταχθεῖσαν ἔχθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1971.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Γ. Βέλτσος ἐκήρυξε τὴν ἐναρξιν τῆς Συνεδρίας καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἐταίρους εἰς ἐκλογὴν τοῦ Προεδρείου τῆς Συνελεύσεως διὰ φανεράς ψηφοφορίας. Ἐξελέγησαν δὲ Πρόεδρος ὁ κ. Τσαντίλας Ἰωάννης, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Τοῦλ Χάρης, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Μιράσγεζης Δημοσθένης καὶ Β' Γραμματεὺς ὁ κ. Λαζαρίδης Παῦλος. Ὁ ἐκλεγείς Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Τσαντίλας Ἰωάννης ἠὺχαρίστησε

τοὺς ἐταίρους ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του καὶ ἐνετείλατο νὰ ἀναγνώσθῃ ἡ ἐκθεσις τῆς 'Εξελεγκτικῆς 'Επιτροπείας ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1971. Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Μιράσγεζης Δημοσθένης ἀνέγνωσε τὴν ἐκθεσιν τῆς 'Επιτροπείας φέρουσιν τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐλεγκτῶν κ. Κωνσταντίνου 'Αδαμίδη, 'Ιωάννου Δημαρᾶ, Θεοδώρου Κωνσταντίνου, 'Αποστόλου Πουλοπούλου.

Περαίνουσα τὴν ἐκθεσιν ταύτην ἡ 'Επιτροπεὶα προέτεινεν, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν διαχείρισιν τοῦ λήξαντος ἔτους 1971 ὡς ὀρθῶς γενομένην καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους τούτου.

Ἡ Συνέλευσις ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν τῆς 'Επιτροπείας καὶ ἐπεκύρωσε τὸν ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους 1971.

Μετὰ τὴν ἐγκρίσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκθέσεως τῆς 'Εξελεγκτικῆς 'Επιτροπῆς ὁ Πρόεδρος τῆς Γεν. Συνελεύσεως κ. Τσαντίλας ἐκάλεσε τοὺς ἐταίρους πρὸς ἐκλογὴν τῆς πενταμελοῦς 'Εξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ 'Επιτροπείας διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1972.

Ὁρισθέντων ψηφολεκτηῶν τῆς κ. Πέππα-Δελμούζου Κωνστ. καὶ τοῦ κ. Κορρέ Γεωργίου, προσῆλθον, ἀναγινωσκομένου τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου καὶ ἐψήφισαν οἱ δικαιούμενοι ψήφου ἐταῖροι 44, γενομένης δὲ διαλογῆς ὡς μέλη τῆς 'Εξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ 'Επιτροπείας ἔλαβον: 1) 'Αδαμίδης Κ.: ψ. 44, 2) Κωνσταντίνου Θεόδωρος: ψ. 44, 3) Νταῆς 'Αστέριος: ψ. 44, 4) Δημαρᾶς 'Ιωάννης: ψ. 43, 5) Πουλόπουλος 'Απόστολος: ψ. 43, 6) Βελουδίου Μαρία: ψ. 1 καὶ 7) Βασιλείου 'Ιωάννης: ψ. 1.

Κατὰ ταῦτα ἐξελέγησαν μέλη τῆς 'Εξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ 'Επιτροπείας διὰ τὸ τρέχον ἔτος 1972 οἱ κύριοι: 1) 'Αδαμίδης Κ., 2) Κωνσταντίνου Θ., 3) Νταῆς 'Αστ., 4) Δημαρᾶς 'Ι. καὶ 5) Πουλόπουλος 'Απόστ.

Εἶτα ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Τσαντίλας 'Ιωάννης ἐκάλεσε τὸν Γεν. Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου, ὅπως προβῇ εἰς ἀνακοίνωσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης ἐκθέσεως περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς 'Εταιρείας κατὰ τὸ 1971.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκφράζει τὰ συγχαρητήρια τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν γενομένην ἐθνικὴν ἐργασίαν. Εἶτα ἡ Συνέλευσις διελύθη περὶ ὥραν 12.15 μ.μ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως
ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΣΑΝΤΙΛΑΣ

Ὁ Α' Γραμματεὺς
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΜΙΡΑΣΓΕΖΗΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
ΧΑΡΗΣ ΤΟΥΛ

Ὁ Β' Γραμματεὺς
ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Οἱ ψηφολέκται
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΠΕΠΠΑ - ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΡΡΕΣ

Β' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1972

Τῇ 23 Ἀπριλίου 1972, ἡμέρα Κυριακῇ καὶ ὥρα 10 π.μ. ἀκριβῶς, συνῆλθον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Προέδρου τῆς Συνελεύσεως κ. Τσαντίλα Ἰωάννου ἐν τῷ Μεγάρῳ τῆς Ἑταιρείας οἱ ἐν τῷ παρόντι ἀναφερόμενοι ἑταῖροι αὐτῆς, ἵνα συμφώνως πρὸς τὰ ἄρθρα 7 καὶ 8 τοῦ Ὁργανισμοῦ ἐκλέξωσι τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν τριετίαν 1972 - 1974.

Τῆς Συνεδρίας ἀρξαμένης τὴν 10 π.μ. ἀναγινώσκονται καὶ ἐπικυροῦνται τὰ Πρακτικά τῆς προηγούμενης Συνελεύσεως τῆς 16 Ἀπριλίου 1972, μεθ' ὃ ὁ Πρόεδρος κ. Τσαντίλας Ἰω. παρισταμένων τοῦ Ἀντιπροέδρου κ. Τοῦλ Χάρη, τοῦ Α' Γραμματέως κ. Μιράσγεζη Δημοσθένους, τοῦ Β' Γραμματέως κ. Λαζαρίδη Παύλου, τῶν ψηφολεκτῶν Χριστοπούλου Παναγιώτου καὶ Λαμπρινουδάκη Βασιλείου καὶ τῶν μελῶν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας κ. Ἀδαμίδη Κ., Δημαρᾶ Ἰ., Πουλοπούλου Ἀποστ. καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ ἀναγραφόμενων ἑταίρων: 75 Κονιδάρης Γερ., 190 Τριανταφυλλόπουλος Ἰ., 122 Μπόνης Κωνστ., 67 Καρανδρέας Ἀπ., 148 Παπασταύρου Ἰ., 145 Παπαντωνίου Γ., 73 Κόλιας Γ., 188 Τραυλὸς Ἰ., 172 Σολομωνίδης Γ., 47 Θερεψιάδης Ἀντ., 129 Νταῆς Ἀστ., 48 Ἰακωβίδης Σπ., 147 Παπαπάνος Κ., 173 Σπυριδάκης Γ., 95 Κωνσταντίνου Θ., 98 Λαζαρίδης Δ., 76 Κοντῆς Ἰ., 127 Μυλωνᾶς Π., 56 Καλλιπολίτης Β., 13 Βαλάσης Θ., 6 Ἀναργύρου Εὐάγγ., 82 Κορωναῖος Δημ., 193 Τωμαδάκης Νικ., 121 Μπίτζιος Κωνστ., 37 Δροσογιάννη-Κουτσοκώστα Φανή, 33 Δοντᾶς Γεώργ., 204 Χριστόπουλος Παναγ., 182 Συριόπουλος Κωνστ., 146 Παπαντωνίου Ροζαλ., 8 Ἀνδρειωμένου Ἀγγελική, 74 Κόλλας Περικλῆς, 81 Κορρὲς Στυλ., 3 Ἀλεξανδρῇ Ὀλγα, 125 Μπουφίδης Νικ., 89 Κριμπᾶς Ἡλίας, 151 Παπαφλέσσας Κωνστ., 62 Κανελόπουλος Παῦλος, 114 Μεταξᾶς-Μεσσηνέζης Διον., 78 Κοντολέων Νικ., 18 Βέλτσος Γεώργιος, 26 Γιαννουλάτου Ἀρτεμ., 187 Τοῦλ Χάρης, 133 Ὀρλάνδος Ἀναστ., 51 Καζαμίας Θωμᾶς, 194 Φατούρου Κάντω, 100 Λαμπρινουδάκης Βασίλειος, 142 Παπαθανασόπουλος Γεώργιος, 80 Κορρὲς Γεώργιος, 2 Ἀδαμίδης Κωνστ., 71 Κεραμόπουλος Δημ., 91 Κτιστόπουλος Κωνστ., 30 Δημαρᾶς Ἰωάννης, 163 Πουλόπουλος Ἀπόστολος, 191 Τσαντίλας Ἰωάννης, 116 Μιράσγεζης Δημοσθένης, 115 Μηλιάδης Ἰωάννης, 199 Χατζηδάκης Ἐμμανουήλ, 32 Διαμαντοπούλου Ἀγνή, 20 Βορίδης Κίμων, 104 Μανούσας Μανούσος, 41 Ζέπος Παναγιώτης, 85 Κουμανούδης Ἰωάννης, 43 Ζώρα Καλλιόπη, 42 Ζῶης Ἀντώνιος, 36 Δρανδάκης Νικόλαος, 4 Ἀλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος, 87 Κουρμούλης Γεώργιος, 77 Κοντολέοντος Εὐρυδίκη, 99 Λαζαρίδης Παῦλος, 138 Παντελίδου Μαρία, 201 Χατζηνικολάου Ἀννα, 155 Πέππα-Δελμούζου Κωνσταντῖνα, 154 Πελεκίδης Χρῦσης, 54 Καλλίας Κωνσταντῖνος, 57

Καλογεροπούλου Ἀθηνᾶ, 162 Πολυγένης Ἰωάννης, 69 Καρούζου-Παπασπυρίδη Σέμνη, 109 Μαρκεζίνης Σπυρίδων, 92 Κύρου Ἀδωνις, 21 Βουκίδης Τιμολέων, 90 Κριμπᾶς Κωνσταντῖνος, 49 Ἰακωβίδου Ἀθηνᾶ, 96 Κωνσταντῖνου Ἰωάννα, 200 Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος, 64 Καράγιωργα Θεοδώρα, 132 Οἰκονομίδου Ἀδαμαντία, 117 Μιτσὸς Μάρκελλος, 176 Στασινοπούλου-Τουλούπα Ἐβη, 108 Μαρινᾶτος Σπυρίδων, 110 Μαστροκώστας Εὐθύμιος, 186 Τζαννετᾶτος Θησεὺς ἐκήρυξε τὴν ἑναρξιν τῆς ψηφοφορίας, καθ' ἣν προσῆλθον οἱ ὡς ἄνω 91 ἑταῖροι.

Τὴν 12 ὥραν, μὴ ὑπάρχοντος ἐτέρου ψηφοφόρου ὁ Πρόεδρος ἐκήρυξε τὴν λῆξιν τῆς ψηφοφορίας καὶ ἐκάλεσεν ὡς ψηφοδέκτας τὸν κ. Χριστόπουλον Παν. καὶ τὸν κ. Λαμπρινουδάκην Βασ., μεθ' ὃ καταμετρηθέντων τῶν ἐν τῇ κάλπῃ ψηφοδελτίων καὶ εὐρεθέντων ψηφοδελτίων ἐννεήκοντα ἐνός (91) ἐγκύρων ἤρξατο ἡ διαλογὴ, καθ' ἣν ἔλαβον ψήφους οἱ κύριοι: Ὁρλάνδος Ἀναστάσιος 90, Κοντολέων Νικόλαος 85, Βέλτσος Γεώργιος 78, Ζέπος Παναγιώτης 77, Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος 73, Κορρὲς Στυλιανὸς 67, Ἀλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος 64, Τριανταφυλλόπουλος Ἰωάννης 44, Δοντᾶς Γεώργιος 39, Μυλωνᾶς Γεώργιος 26, Κοντῆς Ἰωάννης 12, Χατζηδάκης Ἐμμανουὴλ 8, Ἰακωβίδης Σπυρίδων 7, Καλλιπολίτης Βασίλειος 7, Τραυλὸς Ἰωάννης 6, Μιτσὸς Μάρκελλος 5, Λαζαρίδης Δημήτριος 3, Μηλιάδης Ἰωάννης 3, Μαριδάκις Γεώργιος 2, Μυλωνᾶς Παῦλος 2, Κουρμούλης Γεώργιος 2, Πάλλας Δημήτριος 2, Λαζαρίδης Παῦλος 2, Δάκαρης Σωτήριος 2, Θρεψιάδης Ἀντιγόνη 1, Καλλιγᾶς Μαρῖνος 1, Δραγούμης Φίλιππος 1, Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας 1, Κορρὲς Γεώργιος 1, Πολυγένης Ἰωάννης 1, Καρανδρέας Ἀπόστολος 1, Καρούζου Σέμνη 1.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Πρόεδρος ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἐξελέγησαν μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου διὰ τὴν τριετίαν 1972 - 1974, κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν ἐπωνύμων οἱ ἑξῆς ἑταῖροι: Ἀλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος, Βέλτσος Γεώργιος, Ζέπος Παναγιώτης, Κοντολέων Νικόλαος, Κορρὲς Στυλιανὸς, Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος, Ὁρλάνδος Ἀναστάσιος, Τριανταφυλλόπουλος Ἰωάννης.

Μεθ' ὃ ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν καὶ ὑπεγράφησαν τὰ Πρακτικὰ ταῦτα καὶ ἐλύθη ἡ Συνεδρία περὶ ὥραν 13.15 μ.μ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως
ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΣΑΝΤΙΛΑΣ

Ὁ Α' Γραμματεὺς
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΜΙΡΑΣΓΕΖΗΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
ΧΑΡΗΣ ΤΟΥΛΑ

Τὰ Μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς
Ἐπιτροπείας

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΔΑΜΙΑΝΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΗΜΑΡΑΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ Β' Γραμματεὺς
ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Οἱ ψηφοδέκται
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1972

Κύριε Πρόεδρε,

Οι ύπογεγραμμένοι, αποτελοῦντες τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1972, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 247/2-4-1973 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ λήξαντος ἔτους 1972, ἐκ τῶν ταμειακῶν καὶ λογιστικῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα:

ΜΕΡΟΣ 1

Α' Χρηματικὸν

Ταμείον

α) Χρόσις

1.	Ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1971	Δρχ.	1.966,60
2.	Ἀπὸ Ἑσοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ 1/1/72 - 31/12/1972		8.660.567,00
3.	» Προὶόν κληρώσεως καὶ ἐκποιήσεως ὁμολογιῶν ..		976.486,00
4.	» » ἐκποιήσεως 500 μετοχῶν Ε.Η.Σ., 240 μετοχῶν Κτηματικῆς Τραπεζῆς καὶ 7.790 δικαιωμάτων Ἐθνικῆς Τραπεζῆς		4.753.300,00
5.	» Ἀναλήψεις ἐξ Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Α' no. 480042 ..		9.621.522,00
6.	» Ἀναλήψεις ἐξ Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Β' no. 480246 ..		5.071.877,00
7.	» Προσωρινοὺς λογαριασμοὺς		136.344,00
8.	» Ἐγγυήσεις		168.500,00
9.	» Εἰδικὰς ἐνισχύσεις (Δημοσίων Ἐπενδύσεων διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας)		2.500.000,00
	Εἰς μεταφορὰν	Δρχ.	31.890.562,60

Ἐκ μεταφορᾶς		Δρχ. 31.890.562,60
10.	Ἀπὸ Δωρεάν (κ. Μάρκου Νομικοῦ διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας)	200.000,00
11.	» Προσφορὰν (κ. D. Ferguson διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας)	4.485,00
12.	» Προσφορὰν (κ. Σκώττ Μόξλεϋ διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας)	44.850,00
13.	» Χορηγίαν (κ. José L. Cossio διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Κάτω Ζάκρου ἔτους 1973)	104.650,00
14.	» Κίνησιν Κεφαλαίων	611.619,00
16.	» Χαρτόσημον τιμολογίων ἐκ πωλήσεως δημοσιευμάτων	3.780,50
16.	» Τοκομερίδια ὁμολογιῶν (κληροδοτήματος Φ. Φαρμᾶ)	30.928,00
17.	» Ἀνάληψιν ἐκ διαθεσίμων, πρὸς κάλυψιν τῆς ἀξίας ἀγορᾶς 630 νέων μετοχῶν Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος	1.275.565,00
Σύνολον		<u>Δρχ. 34.166.440,10</u>

β) Πίστις

1.	Εἰς Ἑξοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ ἀπὸ 1/1/72 - 31/12/1972	Δρχ. 7.398.883,80
2.	» Ἀγορὰν 630 μετοχῶν Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος	7.245.000,00
3.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθν. Τραπ. Α' no. 480042	9.765.032,00
4.	» » » » » Β' no. 480246	6.506.896,00
5.	» » » » » Α' no. 485244	76.658,00
6.	» » » » » Α' no. 485420	30.928,00
7.	» Προσωρινοὺς λογαριασμοὺς	20.000,00
8.	» Ἐγγυήσεις	25.000,00
9.	» Ἀνασκαφὰς ἐξ εἰδικῶν ἐνισχύσεων (Δημοσίων Ἐπενδύσεων διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας)	1.939.097,50
10.	» Ἀνασκαφὰς ἐκ δωρεᾶς (κ. Μάρκου Νομικοῦ διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας)	32.584,00
11.	» Ἀνασκαφὰς ἐκ προσφορᾶς (κ. Σκώττ Μόξλεϋ διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας)	30.850,00
12.	» Κίνησιν Κεφαλαίων	<u>1.093.115,00</u>
Σύνολον		Δρχ. 34.164.044,30
Ὑπόλοιπον Ταμείου τῆς 31 Δεκεμβρίου 1972 Δρχ.		2.395,80
Σύνολον		<u>Δρχ. 34.166.440,10</u>

Β' Γενικός Ἱσολογισμὸς Χρήσεως 1972

Τὸ Ἑνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31-12-1972 ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς
61.530.772,50 ἀποτελούμενον ἐκ τῶν κάτωθι μερίδων:

Ἑνεργητικὸν

Ἀπὸ Ἀκίνητα κτήματα (οἰκόπεδα καὶ καταστήματα) . . .	Δρχ.	25.000.000,00
» Τὸ Μέγαρον τῆς Ἑταιρείας (μεῖον ἀποσβέσεις) . . .		18.000.000,00
» Ἐπιπλα καὶ Σκεύη (μεῖον ἀποσβέσεις)		1.000.000,00
» Μετοχὰς πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' .		15.146.017,05
» Ὁμολογίας πρὸς φύλαξιν » » » » Α' .		335.457,30
» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α'		289.705,20
» » » » » Β'		1.435.019,15
» » » » » Α' Ἰ. Μαρ- κοπούλου		14.706,00
» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ἐκ δωρεᾶς Ἰ. Ρώμα		178.544,00
» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ἐκ Κλη- ρονομίας Φ. Φαρμᾶ		128.928,00
» Ὑπόλοιπον Ταμείου 31 Δεκεμβρίου 1972		2.395,80
Σύνολον	Δρχ.	<u>61.530.772,50</u>

Παθητικὸν

Εἰς Κεφάλαιον	Δρχ.	61.530.772,50
Σύνολον	Δρχ.	<u>61.530.772,50</u>

Γ' Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1972 ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 61.530.772,50, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν αὐτῶν ὑπολοίπων τῶν ἐν τῷ Ἑνεργητικῷ ἀναγραφομένων λογαριασμῶν.

Περαινοῦσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσιν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ τὸν Ἱσολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1972 τῆς ἰδίας περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 12 Ἀπριλίου 1973

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

ΚΩΝ. ΑΔΑΜΙΔΗΣ

ΙΩ. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΘΕΟΔ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΑΣΤ. ΝΤΑΗΣ

ΑΠ. ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ & ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1972

Ε Σ Ο Δ Α

Ε Ξ Ο Δ Α

Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολο- γισθέντα	Εισπραχθέντα	Διαφορὰ		Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογι- σθέντα	Συμπληρω- ματικαὶ πιστώσεις	Σύνολον	Πραγματο- ποιηθέντα	Διαφορὰ ἐπὶ ἐλαττον
Κεφάλ.	Ἄρθρον				Ἐπὶ πλέον	Ἐπὶ ἐλαττον	Κεφάλ.	Ἄρθρον						
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι ΤΑΚΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ														
Πρόσοδοι ἀκινήτου περιουσίας														
A'	1α' - δ' 2	Μισθώματα Παραχώρησις αἰθουσῶν	2.360.000.— 80.000.—	2.282.500.— 105.500.—	— 25.500.—	77.500.— —	A' B' Γ' Δ'	1-2 1-2 1 1-3	Μισθοί, ἐπιδόματα διοικ. καὶ ἐπιστημ. προσωπικοῦ .. » » βοθητ. καὶ τεχνικοῦ » » » ὑπηρετ. προσωπ., ὁδοιπορικά κλπ. Ἐξοδα κινήσεως κλπ., λειτουργίας γραφείων, ἡτοι θέρμανσις, φωτισμός, ὕδρευσις, καθαριότης, Τ. Τ., στολαὶ κλητῆρων κλπ., δικαστικά ἐν γένει	1.325.100.— 660.100.— 571.100.—	— — —	1.325.100.— 660.100.— 571.100.—	1.132.205.— 659.273.— 556.036.—	192.895.— 827.— 15.064.—
Πρόσοδοι κινήτης περιουσίας														
B'	1α' - δ' 2α' - ιδ' 3	Μερίσματα μετοχῶν Τοκομερίδια ὁμολογιῶν Τόκοι καταθέσεων παρ' Ἑθνικῇ Τραπεζῇ εἰς πρώτην ζήτησιν, κλπ.	1.925.000.— 89.500.— 7.000.—	2.674.991.— 63.965.— 9.402.—	749.991.— — 2.402.—	— 25.535.— —	Δ'	4α'-η'	Συντήρησις μεγάρου, ἀμοιβὴ συντηρητῶν ἐγκαταστά- σεων, ἐπιπλώσεις, φόροι Δημοσίου καὶ Δήμου, ἀσφά- λιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστὰ εἰσπρά- κτορος κλπ.	441.000.—	110.000.—	551.000.—	460.847,10	90.152,90
Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων														
Γ'	1 - 3	Ἀντίτιμον πωλήσεως ἀντιτύπων ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου κλπ. δημοσιευμάτων καὶ Ὁδηγῶν ἀρχαίων τόπων	250.100.—	475.719.—	225.619.—	—	E'	1	Ἐξοδα Βιβλιοθήκης	200.000.—	200.000.—	400.000.—	394.507,50	5.492,50
Εἰσφοραὶ - Δικαιώματα														
Δ'	1 2 3 4	Ὑποχρεωτικὴ ἐτησίᾳ εἰσφορὰ ἐταίρων καὶ τέλη ἐγ- γραφῆς Συμμετοχὴ τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων Ἐκ δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων Ἐκ δωρεῶν ἐπὶ εἰδικῷ σκοπῷ	15.000.— 4.000.000.— 100.— 100.—	14.250.— 3.000.000.— — —	— — — —	750.— 1.000.000.— 100.— 100.—	Σ' Ζ'	1-5	Ἀνασκαφαί, ἀπαλλοτριώσεις, ἀναστήλωσις ἀρχαίων μνημείων, ἀνέγερσις καὶ ἐπισκευὴ Μουσείων, ἐμ- πλουτισμός βιβλιοθηκῶν Μουσείων κλπ.	2.210.000.—	—	2.210.000.—	1.938.646,70	271.353,30
Δημοσιεύματα ἐν γένει														
E'	1 - 3	Διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	40.200.—	34.240.—	—	5.960.—	1-4	Ἐξοδα ἐκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου, μελετῶν, δια- τριβῶν, ἀποζημιώσεις συγγραφέων κλπ.	1.400.000.—	—	1.400.000.—	1.280.553.—	119.447.—	
Οἰκονομικαὶ ἐνισχύσεις - Ὑποτροφίαι														
Σ'	1	Ὑπόλοιπα χρήσεως 1971	20.000.—	—	—	20.000.—	1-4	Ὑποτροφίαι, ἔξοδα διαλέξεων καὶ συμμετοχῆς εἰς διε- θνή συνέδρια	65.100.—	25.000.—	90.100.—	80.793.—	9.307.—	
Ἐκτακτὰ ἔξοδα														
Θ'	1 - 4	Ἀποζημιώσεις ἐκτάκτων βοηθῶν εὐρετηριώσεως ΑΕ, ἐκτάκτων βοηθῶν Λεξικοῦ, προτομαὶ καὶ ἀπρόβλεπτα	8.787.000.—	8.660.567.—	1.003.512.—	1.129.945.—	1-4	Ἐξοδα παρελθόντων οἰκον. ἐτῶν	304.592.—	—	304.592.—	222.540.—	82.052.—	
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ Κίνησις κεφαλαίων														
Z'	1 2α' - γ' 3 —	Ἐκ παρακρατήσεως χαρτοσήμου ἐκ μισθωμάτων ... Ἐκ παρακρατήσεως κρατήσεων ἐπὶ ἀποδοχῶν ἐν γένει Ἀνάληψις ἐκ διαθεσίμων Προῖον ὁμολογιῶν » μετοχῶν	25.000.— 600.000.— 100.— — —	36.765.— 574.854.— — 976.486.— 4.753.300.—	11.765.— — — 976.486.— 4.753.300.—	— 25.146.— 100.— — —	I' ΙΑ'	1 1-2	Ἐξοδα παρελθουσῶν χρήσεων Ἀποθεματικά τ. ἀποθ. 300.000 ἐκτ. » 48.308 = 348.308 - 348.308 Σύνολον ἐξόδων	30.000.— — 7.863.792.—	— — 393.000.—	30.000.— — 8.256.792.—	26.889.— — 7.398.883,80	3.111.— — 857.908,20
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ Κίνησις Κεφαλαίων														
H'	1 - 7	Μερίσματα μετοχῶν, τοκομερίδια ὁμολογιῶν, τόκοι, ἀπρόβλεπτα κλπ. ἔσοδα	30.600.—	30.928.—	328.—	—	IB' II'	1 2 — 1-4	Ἀπόδοσις κρατήσεων ἐξ ἀποδοχῶν Ἀποπεράτωσις 2 καταστημάτων ἐπὶ τῆς Α. Συγγροῦ Ἀγορὰ 630 νέων μετοχῶν Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος... Σύνολον Ἐξοδα κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ Ἀνασκαφαί, φύλακτρα, ἀσφάλιστρα καὶ ἀπρόβλεπτα Γενικὸν σύνολον	600.000.— 600.000.— — 9.063.792.— 30.600.— 9.094.392.—	— 100.000.— — 493.000.— — 493.000.—	600.000.— 700.000.— — 9.556.792.— 30.600.— 9.587.392.—	446.243.— 646.872.— 7.245.000.— 15.736.998,80 — 15.736.998,80	153.757.— 53.128.— — 1.064.793,20 — 1.064.793,20
Γενικὸν Σύνολον			9.442.700.—	15.032.900.—	6.745.391.—	1.155.191.—								

Ἀνάλυσις Ἐσόδων: Κεφαλαίου Γ', ἄρθρ. 1 - 3

Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων.	
1) Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδα, Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας, Ἔργον	Δραχ. 68.863.—
2) Διάφορα δημοσιεύματα	» 406.206.—
3) Ὁδηγοὶ Δήλου καὶ Ἐλευσίνος	» 650.—
Σύνολον	» 475.719.—

Ἀνάλυσις Ἐξόδων: α) Κεφαλαίου Σ' ἄρθρ. 1 - 5

1) Ἀνασκαφαὶ	Δραχ. 1.383.136.—
2) Ἀπαλλοτριώσεις	» —
3) Ἀναστηλώσεις	» 203.372.—
4) Ἐξοδα ἀποπερατώσεως ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἀρχαίας Μεσσήνης	» 335.469,70
5) Ἐμπλουτισμὸς βιβλιοθηκῶν Μουσείων ...	» 16.669.—
Σύνολον	» 1.938.646,70

β) Κεφαλαίου Ζ', ἄρθρ. 1 - 4

1) Ἐξοδα ἐκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου	Δραχ. 567.312.—
2) Ἐξοδα ἐκδόσεως μελετῶν, διατριβῶν	» 557.623.—
3) Ἀγοραὶ χαρτῶν	» 140.993.—
4) Ἀμοιβαὶ συγγραφέων	» 14.625.—
Σύνολον	» 1.280.553.—

Παρατηρήσεις

- Αἱ συμπληρωματικαὶ πιστώσεις ἐκαλύφθησαν εἴτε ἐξ ὑπεραποδόσεως ἐσόδων, εἴτε ἐκ μὴ ἀπορροφῆσεως ὁλοκλήρου τοῦ ποσοῦ τῶν πιστώσεων.
- Ἡ ἐκποίηση 500 μετοχῶν Ε.Η.Σ., 240 μετοχῶν Κτηματικῆς Τραπεζῆς καὶ 2.100 ὁμολογιῶν Δ.Ο.Α. ἐγένετο διὰ τὴν ἐγγραφὴν μας εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ Κεφαλαίου τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, δι' ἀγορὰς 630 νέων μετοχῶν τῆς.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1972

Ὁ Ταμίας
Ν. Κ. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Προϊστάμενος Λογιστηρίου
Ι. Χ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΧΡΗΣΙΣ 1972

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) ΠΑΕ 1970	άντίτυπα	1000
2) ΑΕ 1971	»	1000
3) Έ. Σακελλαράκη· Μινωικὸν Ζῶμα	»	1000
4) Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου· Πέλλα I	»	1000
5) Θ. Σπυροπούλου· Ὑστερομυκηναϊκοὶ ἐλλαδικοὶ θησαυροὶ	»	1000
6) Σπ. Μαρινάτου· Thera IV	»	1500
7) Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1971	»	1000

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἑφημερίς			2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας		
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1917	1	180.—	1910	1	60.—
1929	1	180.—	1911	1	60.—
1932	1	180.—	1950	1	72.—
1933	1	180.—	1954	1	72.—
1953 - 54 Γ'	1	240.—	1962	1	144.—
1958	1	180.—	1963	1	180.—
1962	3	540.—	1964	1	192.—
1965	1	210.—	1965	1	210.—
1966	4	1.085.—	1966	1	144.—
1967	1	300.—	1967	2	480.—
1968	2	490.—	1968	4	680.—
1969	39	10.850.—	1969	5	1.000.—
1970	41	9.825.—	1970	53	12.750.—
1971	68	16.380.—			
Σύνολον ...	165	40.820.—	Σύνολον ...	73	16.044.—

3) Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας			Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας		
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1954	3	60.—	Ἐκ μεταφορᾶς	28	1.884.—
1955	5	235.—	1964	3	336.—
1956	5	235.—	1965	3	288.—
1957	2	126.—	1966	4	300.—
1958	2	126.—	1967	4	300.—
1959	2	126.—	1968	2	132.—
1960	2	196.—	1969	3	228.—
1961	4	516.—	1970	13	1.152.—
1962	2	168.—	1971	82	9.675.—
1963	1	96.—			
Εἰς μεταφορὰν	28	1.884.—	Σύνολον	142	14.295.—

ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1971

Αἰξων , Αριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθέν ποσόν
4	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φύλλ. 2ον. 1852	4	72.—
4	» » » 3ον. 1855	4	72.—
6	Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί. 1860	4	72.—
8	A. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου	4	221.—
10	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολ. Ἐ- ταιρείας 1837 - 1900. 1900	4	64.—
11	Comptes rendus du Congrès International d'Archéologie. 1905	3	144.—
12	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος 1ος. 1906 ..	2	224.—
14	Χρ. Τσουντα: Αἱ προϊστορικοὶ ἀκροπόλεις Δι- μηνίου καὶ Σέσκλου. 1908. Ἀνατύπωσις 1964	29	6.090.—
15	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρ- χαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910	10	730.—
16	Κ. Κουρουνιώτη: Κατάλογος Μουσείου Λυ- κοσοῦρας. 1911	8	244.—
17	Γ. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	6	240.—
18	Γ. Γαρδίκας: Μελετήματα Ἀρχαιολογικά ..	2	112.—
19	Ἀ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελ- φῶν. 1912 - 17	7	100.—
21	G. Oeconomus: De profusionum recepta- culis sepulchralibus. 1921	1	16.—
23	Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στήλαι Δη- μητριάδος - Παγασῶν. 1928	7	2.385.—
25	Ἰ. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἑλγιν... 1930 ...	17	1.197.—
26	Ἰ. Χατζιδάκη: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μου- σείου... 1931	6	92.—
26α	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι 1931 ..	7	1.560.—
27	Γ. Οἰκονόμου: Τὸ ἔργον τῆς Α.Ε. 1837-1937	4	160.—
28	Γ. Οἰκονόμου: Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς Α.Ε. 1942	2	24.—
28α	Λεύκωμα Ἐκατονταετηρίδος τῆς Α.Ε. 1837 - 1937	1	144.—
	Εἰς μεταφορὰν	132	13.963.—

Αὐξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγραμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφοῶς	132	13.963.—
30	Φ. Σταυροπούλου: Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	10	414.—
31	Ἀ. Ευγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλ. Σταθάτου. 1950	8	1.020.—
32	Κ. Συριοπούλου: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρ- θενῶνος. 1951	6	329.—
33	Κ. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	14	1.872.—
34	Μ. Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1962	3	336.—
35	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δη- μητρίου Θεσ/νίκης (κεῖμ. + λεύκωμα). 1952	16	3.570.—
36	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχρι- στιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης Τόμ. Α'. 1952	75	9.880.—
	Τόμ. Β'. 1954	74	12.200.—
	Εὐρετήριον. 1957	72	2.380.—
37	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Τὰ ὕλικά δομῆς τῶν ἀρ- χαίων Ἑλλήνων. Τεῦχ. 1ον. 1955	41	4.665.—
	Τεῦχ. 2ον. 1959-60	38	9.975.—
38	Ν. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυ- νίας. 1956	17	1.680.—
39	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλευσίνος. 1957	8	1.710.—
40	Ἀ. Ευγγοπούλου: Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς. 1957	1	250.—
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλα- στικὴν. 1957	7	312.—
42	Ν. Βερδελῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958	10	480.—
43	Ἰ. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ. 1958	17	840.—
44	Β. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958 ..	6	270.—
	Εἰς μεταφορὰν	555	66.146.—

Αὐξων , Αριθ.	Τίτλος Συγγραμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	555	66.146.—
45	Χ. Μπάρλα: Μορφή καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαν- τινῶν κωδωνοστασίων. 1959	18	705.—
46	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. 1960	8	600.—
47	Δ. Λαζαρίδης: Πήλινα εἰδῶλια Ἀβδήρων. 1960	11	702.—
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	6	2.255.—
49	Χ. Καρδαῶ: Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. 1963	9	1.920.—
50	Ν. Δρανδάκης: Ἐμμ. Τζάνε Μπουνιαλῆς... 1962	10	864.—
51	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελο- ποννήσου. 1964	19	4.567.—
52	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης (ἄδετον). 1963	6	2.760.—
	(δεμένον). 1963	5	2.508.—
53	Σ. Δάκαρη: Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μο- λοσσῶν. 1964	8	600.—
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον		
	Τόμ. Α'. 1965 ...	6	1.880.—
	Τόμ. Β'. 1966 ...	6	1.880.—
	Τόμ. Γ'. 1966 ...	6	1.680.—
	Τόμ. Δ'. 1967 - 68	7	2.400.—
55	Ἀ. Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνη- μείων τῆς Κων/πόλεως. 1965	9	1.820.—
56	Στ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμέ- νος Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ). 1966	13	2.684.—
57	Φ. Πέτσα: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	9	2.040.—
58	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967 - 68	10	2.280.—
59	Ἐμμ. Πρωτοψάλτη: Ἱστορικὰ ἔγγραφα κλπ. 1967	6	2.025.—
60	Σ. Χαριτωνίδης: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	7	1.344.—
	Εἰς μεταφορὰν	734	103.660.—

Αἰξῶν Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφοῶς	734	103.660.—
61	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 1968	11	3.160.—
62	Μ. Ἀνδρονίκου: Βεργίνα Ι. 1969	7	2.700.—
63	Β. Πετράκου: Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	14	3.240.—
64	Σπ. Μαρινάτου: Ἀνασκαφαὶ Θήρας (ἀγγλιστί) I. 1968	397	31.530.—
	II. 1969	371	41.150.—
	III. 1970	674	52.670.—
	IV. 1971	1.041	120.245.—
	V. 1972	52	6.375.—
65	Ε. Στίκα: Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μο- νῆς Ὀσίου Λουκᾶ Φωκίδος. 1970	23	7.785.—
66	Ἀ. Ζώη: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μι- νωικῆς κεραμεικῆς. 1969	9	840.—
67	Σ. Ἰακωβίδη: Περαιτή. Τόμ. Α-Γ. 1969-70.	16	16.250.—
68	Χ. Τζαβέλλα - Ενjen: Τὰ πτερωτὰ δῶτα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου. 1970 ..	5	440.—
69	Θ. Καράγιωργα: Γοργεῖη Κεφαλή. 1970...	5	520.—
70	Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου: Πέλ- λα Ι. 1971	25	3.900.—
71	Ἐ. Σαπουναῖ - Σακελλαράκη: Μινωικὸν Ζῶμα. 1971	14	2.140.—
	Β. Λεονάρδου: Ὀλυμπία. 1901	15	722.—
72	Θ. Σπυροπούλου: Ὑστερομυκηναῖκοι Ἑλλα- δικοὶ Θησαυροί. 1972	34	5.320.—
74	Γ. Κωνσταντινοπούλου: Ροδιακὸς κόσμος. Ι Λίνδος. 1972	22	1.120.—
	Σύνολον	3.469	403.767.—

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αὐξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθέν ποσόν
1	Κ. Κουρουνιώτου: Ὁδηγὸς Ἐλευσίνος (ἀγ- γλιστί). 1936	16	793
	Σύνολον	16	793
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ			
1	ΑΕ		40.820.—
2	ΠΑΕ		16.044.—
3	Ἔργον		14.295.—
4	Διάφορα δημοσιεύματα		403.767.—
5	Ἀρχαῖοι Τόποι καὶ Μουσεῖα		793.—
	Σύνολον		475.719.—

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠ' ΑΝΤΑΛΛΑΓῃ

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς		Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
1883	2	Ἐκ μεταφορᾶς	58
1884	4	1929	2
1893	2	1930	2
1894	2	1931	2
1898	2	1932	3
1899	3	1933	3
1905	2	1934 - 35	3
1906	2	1936	1
1907	2	1937 Α	3
1908	2	1937 Β	3
1909	2	1937 Γ	3
1910	2	1938	3
1911	2	1939 - 41	3
1912	2	1942 - 44	3
1913	2	1945 - 47	3
1914	2	1948 - 49	3
1915	2	1950 - 51	2
1916	2	1952	2
1917	2	1953 - 54 Α'	2
1918	2	1953 - 54 Β'	2
1919	2	1953 - 54 Γ'	2
1920	2	1955	2
1921	2	1956	1
1922	2	1957	1
1923	2	1958	1
1924	1	1959	1
1925 - 26	2	1960	1
1927 - 28	2	1961	1
Εἰς μεταφορὰν	58	Εἰς μεταφορὰν	116

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς		Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς	116	Ἐκ μεταφορᾶς	15
1962	2	1915	2
1963	2	1916 - 19	3
1964	1	1920	3
1965	1	1921	3
1966	2	1922 - 24	3
1967	2	1925 - 26	3
1968	3	1927	3
1969	5	1928	3
1970	6	1929	2
1971	363	1930	2
Σύνολον ...	503	1931	2
Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας		1932	2
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	1933	2
1871 - 72	1	1934	2
1872 - 73	2	1935	2
1873 - 74	2	1936	2
1874 - 75	2	1937	2
1876	1	1938	2
1880	1	1939	2
1888	1	1940	2
1890	1	1941 - 44	2
1892	1	1945 - 48	2
1893	1	1949	2
1910	1	1950	1
1911	1	1951	1
Εἰς μεταφορὰν	15	1952	1
		1953	1
		1954	1
		Εἰς μεταφορὰν	73

Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας		Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς .	73	1954	4
1955	1	1955	3
1956	1	1956	3
1957	2	1957	3
1958	1	1958	4
1959	2	1959	3
1960	2	1960	3
1961	1	1961	3
1962	1	1962	3
1963	2	1963	3
1964	2	1964	4
1965	2	1965	3
1966	2	1966	3
1967	1	1967	6
1968	1	1968	10
1969	3	1969	10
1970	335	1970	15
Σύνολον ...	432	1971	469
		Σύνολον ...	552
		Ἀρχαῖοι τόποι καὶ μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος	
		Κ. Κουρουνιώτου: Ὁδηγὸς Ἐλευσίνος (ἀγγλιστὶ) 1936.	5
		Σύνολον	5

ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠ' ΑΝΤΑΛΛΑΓῃ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1972

Αἰξῶν 'Αριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	'Αριθ. τόμων
6	'Επιγραφαὶ Ἑλληνικαί. Φυλ. α'. 1960.....	2
12	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος 1ος. 1906.	3
14	Χρ. Τσουντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908. 'Ανατύπωσις 1969.	3
16	Κ. Κουρουνιώτου: Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	9
17	Γ. Οἰκονόμου: 'Επιγραφαὶ Μακεδονίας. 1915.	2
19	'Α. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912 - 17.	—
25	'Ι. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἑλγιν. 1930.	1
27	Γ. Οἰκονόμου: Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἐ- ταιρείας (1837 - 1937). 1938.	3
30	Φ. Σταυροπούλλου: Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου 1950	2
31	'Α. Ξυγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλ. Σταθάτου. 1950.	1
32	Κ. Συριοπούλου: Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951.	3
33	Κ. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	—
34	Μ. Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952	7
35	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσ/κης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. 1952	—
36	'Α. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βα- σιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α'. 1952	—
	» Β'. 1954	—
	Εὐρετήριον. 1957	—
37	'Α. Κ. Ὁρλάνδου: Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τόμ. 1ος. 1955	1
	Τόμ. 2ος. 1959 - 1960	1
38	Ν. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956.	4
	Εἰς μεταφορὰν	42

Αὐξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	42
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν. 1957	—
42	N. Βερδελῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσα- λίας. 1958	—
43	Ἰ. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ. 1958	1
44	B. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατὰτάξις τῶν μετὰ μυ- θολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρχοφάγων τῆς ρω- μαϊκῆς ἐποχῆς. 1958	3
45	X. Μπάρλα: Μορφή καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδω- νοστασίων. 1959	—
46	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. 1960	—
47	Δ. Λαζαρίδης: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδῆρων. 1960	3
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου I τοῦ Ἀναγυροῦν- τος. 1963	—
49	X. Καρδαρᾶ: Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. 1963	3
50	N. Δρανδάκης: Ὁ Ἑμμ. Τζάνε Μπουνιαλῆς. 1962	3
51	K. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. 1964	4
52	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης. 1963 (δεμένον)	—
	(ἄδετον)	1
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον. Τόμ. Α'. 1965	2
	» Β'. 1966	4
	» Γ'. 1966	2
	» Δ'. 1967-68	4
55	Ἀ. Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κων/πόλεως. 1965	3
	Εἰς μεταφορὰν	75

Αὐξὼν Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	75
56	Στ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ. 1966	8
58	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967 - 68 ..	3
60	Σ. Χαριτωνίδη: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	—
61	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 1968	6
62	Μ. Ἀνδρονίκου: Βεργίνα Ι. 1969	3
63	Β. Πετράκου: Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	6
64	Σπ. Μαρινάτου: Ἀνασκαφαὶ Θήρας (ἀγγλιστί) Ι. 1968 .	19
	II. 1969 .	56
	III. 1970 .	30
	IV. 1971 .	378
	V. 1972 .	342
65	Ε. Στίκα: Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος. 1970	7
66	Ἀ. Ζώη: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς. Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια. 1969	6
67	Σ. Ἰακωβίδη: Περαιτὶ. Τόμ. Α'. 1969	14
	» Β'. 1969	13
	» Γ'. 1970	13
68	Χ. Τζαβέλλα - Ενjen: Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου. 1970	1
69	Θ. Καράγιωργα: Γοργεῖη Κεφαλή. 1970	4
70	Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου. Πέλλα Ι. 1971....	258
71	Ἔφη Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη: Μινωικὸν Ζῶμα. 1971..	20
72	Θ. Σπυροπούλου: Ὑστερομυκηναῖκοι Ἑλλαδικοὶ Θεσαυροί. 1972.	256
74	Γρ. Κωνσταντινοπούλου: Ροδιακὸς κόσμος. Ι Αίνδος. 1972.	232
	Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία.	1
	Σύνολον	1.751

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (1837 - 1974)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Δραχμαί

1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837-1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910 - 1972 (1 - 111: πρβ. πινάκιον παρὰ (Β. Λεονάρδω), Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 - 3). Σχῆμα 4ον	—
Περίοδος Α' : τόμος 1 - 16 (1837 - 1860): 1837: τεύχη 4 (Ἰοῦνιος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α' καὶ β'), (1838 - 1841 δὲν πωλοῦνται), 1842: τεύχος 26 (τεύχη 25 καὶ 27 - 28 δὲν πωλοῦνται), (1843 - 57 δὲν πωλοῦνται), 1858, τεύχος 50, 1859, τεύχος 51, (1860 δὲν πωλεῖται)· ἑκάστον τεύχος	200.—
Περίοδος Β' : τόμος 17 - 21 (1862 - 1874): 17 (1862): τεύχη α' - ιβ' (τὰ τεύχη θ' - ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἑκάστον τεύχος	200.—
18 - 21 (1869 - 1874): 18 (1869): τεύχος ιγ' 19 (1870): τεύχος ιδ' 20 (1872): τεύχη ιε' καὶ ιϛ' (τὸ ιϛ' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874): τεύχος ιζ'· ἑκάστον τεύχος	200.—
Περίοδος Γ' : τόμος 22 - 62 (1883 - 1923): 22- 62 (1883 - 1923): 1883 - 1884, (1885 - 1892 δὲν πωλοῦνται), 1893 - 1894, (1895 - 1897 δὲν πωλοῦνται), 1898 - 1899, (1900 - 1904 δὲν πωλοῦνται), 1905 - 1918· εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἑκάστος τόμος	300.—
1919 - 1923· εἰς τόμος κατ' ἔτος· ἑκάστος τόμος	300.—
Περίοδος Δ' : τόμος 63 κέ. (1924 κέ.): 63 - 75 (1924 - 1936), 1924, 1925/6, 1927/8, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/5, 1936: εἰς τόμος κατ' ἔτος· ἑκάστος τόμος	400.—
76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· α' καὶ β' μέρος· ἑκάστος τόμος	800.—
γ' μέρος	300.—
77 - 91 (1938 - 1952): 1938, 1939/41, 1942/4, 1945/7, 1948/9, 1950/1, 1952· ἑκάστος τόμος	400.—
92/3 (1953 - 4): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α' μέρος	500.—
Β' καὶ Γ' μέρος· ἑκάστος τόμος	450.—
94 - 103 (1955 - 1964): 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964· ἑκάστος τόμος	450.—
104 - 105 (1965 - 1966): 1965, 1966· ἑκάστος τόμος	500.—
106 (1967): 1967	600.—
107 - 108 (1968 - 1969): 1968, 1969· ἑκάστος τόμος	500.—
109 - 111 (1970, 1971, 1972): 1970, 1971, 1972	450.—
112 (1973): 1973	800.—
Εὐρετήριο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου· τόμος 1ος: 1883 - 1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 550. 1902	300.—

Εὐρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς πρώτης καὶ δευτέρας περιόδου (1837 - 1874) ὑπὸ Ἀθηνᾶς Γ. Καλογεροπούλου καὶ Μαρίας Προῦνη - Φιλίπ· τόμος 1ος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ροθ' + 243. 1973 600.—

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837 - 1970 (ΠΑΕ 1 - 127: πρβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

Περίοδος Α' : τόμος 1 - 13 (1837 - 1848/9) : 1 - 3 (1837 - 1837/8, 1838/9):

Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν (Ἔκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

4 (1840/41): Πρακτικά τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Ἔκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

5 (1840/1): Πρακτικά τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Ἔκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) —

6 (1841/2): Πρακτικά τῆς Ζ' (γράφει: F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Ἔκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) —

7 - 11 (1842/3 - 1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως —

1 - 11 (1837 - 1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν (Ἔκδοσις 2α). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) —

12 (1847/8): Πρακτικά τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) —

13 (1848/9): Πρακτικά τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) —

Περίοδος Β' : τόμος 14 - 25 (1858/9 - 1869/70) : 14 (1858/9): Συνοπτικὴ

ἐκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α + 43. 1858/9. 15 - 25 (1859/60 - 1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), (1863/4, 1864/5 δὲν πωλοῦνται), 1865/6, (1866/7, 1867/8 δὲν πωλοῦνται), 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος 100.—

Περίοδος Γ' : τόμος 26 - 74 (1870/1 - 1916/9) : 26 - 74 (1870/1 - 1916/9):

Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1870/1 δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876 - 1882, (1883 - 1884 δὲν πωλοῦνται), 1885, (1886 - 1887 δὲν πωλοῦνται), 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, (1894 - 1909 δὲν πωλοῦνται), 1910, 1911, (1912 - 1914 δὲν πωλοῦνται), 1915 - 1916/9. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 300.—

Περίοδος Δ' : τόμος 75 κέ. (1920 κέ.) : 75 - 107 (1920 - 1951): Πρακτικά

Δραχμαὶ

Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/44, 1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἑκάστος τόμος	300.—
108 (1952): 1952	400.—
109 - 110 (1953 - 1954): 1953, 1954· ἑκάστος τόμος	200.—
111 - 115 (1955 - 1959): 1955, 1956, 1957, 1958, 1959· ἑκάστος τόμος	250.—
116 (1960): 1960	500.—
117 (1961): 1961	250.—
118 (1962): 1962	350.—
119 (1963): 1963	450.—
120 (1964): 1964	350.—
121 (1965): 1965	450.—
122 (1966): 1966	350.—
123 (1967): 1967	450.—
124 (1968): 1968	350.—
125 (1969): 1969	400.—
126 (1970): 1970	450.—
127 (1971): 1971	700.—
128 (1972): 1972	—

3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελεία Ἀναστασίου

Κ. Ὁρλάνδου] κατὰ τὸ ἔτος 1954	100.—
» » » 1955, 1956· ἑκάστον τεύχος	100.—
» » » 1957	150.—
» » » 1958	150.—
» » » 1959	150.—
» » » 1960, 1961· ἑκάστον τεύχος	200.—
» » » 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970 ἑκάστον τεύχος	200.—
» » » 1971	200.—
» » » 1972	200.—
» » » 1973	200.—

B. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

4. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον (1ον: 1851, σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἐκάτερον 100.—

5. Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφή τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) —

6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 100.—

7. **Εὐθύμιος Καστόρχης**· *Ἱστορικὴ ἐκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879. (Δὲν πωλεῖται) —
- 7α. **Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας** (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887 (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται) —
8. **A. G. Lolling**· *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου*· τόμος 1ος. Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαῖαι ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899. 150.—
9. **Π. Καββαδίας**· *Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται) —
10. **Π. Καββαδίας**· *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 100.—
- 10α. **Βαλέριος Στάης**· *Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων (=ΑΕ 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11*. (Δὲν πωλεῖται) —
11. *Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, Ière session: Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 200.—
12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάχται: **Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1 - 33). 1906 250.—
13. **P. Kanvadias + G. Kawerau**· *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890*. **Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου**· *Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890*. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906 - 1907 [1974].. 1000.—
14. **Χρῆστος Τσουντας**· *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου*. Σχῆμα 4ον, στῆλαι IF + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 600.—
15. **Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου**· *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν*. Σχῆμα 4ον, στῆλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 200.—
16. **Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης**· *Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσοῦρας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 150.—
- 16α. **Βασίλειος Λεονάρδος**· *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφὴ*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) —

Δραχμαί

- 16β. (Βασίλειος Λεονάρδος)· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. (Δὲν πωλεῖται) —
17. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· τεύχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 150.—
18. Γεώργιος Κ. Γαρδικας· Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 150.—
19. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Τοπογραφία τῶν Δελφῶν· τεύχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 - 17 150.—
20. Βαλέριος Στάης· Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται) —
21. Georgius P. Oeconomus· De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 150.—
22. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Ὁ ἀποτυμπανισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ἐξ ὧν 7 παρένθετοι. 1923. (Δὲν πωλεῖται) —
23. Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος· Γραπτὰ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἐγχρωμοὶ 10. 1928 900.—
24. Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς· Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928. (Δὲν πωλεῖται) .. —
25. Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος· Ὁ Λόρδος Ἐλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κΓ' + 257, πίνακες 5. 1930 200.—
26. Ἰωσήφ Χατζιδάκης· Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 100.—
- 26α. Γεώργιος Σωτηρίου· Χριστιανικαὶ Θῆβαι (=ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931 600.—
27. (Γεώργιος Π. Οἰκονόμος)· Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937, ἐν ἀλφαριθμητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 150.—
28. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Λόγος πανηγυρικὸς τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ρηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14 [1942] 150.—
- 28α. Λεύκωμα τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις (1937 - 1952) 400.—

29. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**· *Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 8' + 102, εἰκὼν 1. 1949. (Δὲν πωλεῖται) —
30. **Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλος**· *Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 9' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950 200.—
31. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος**· *Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικῶς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 9' + 47, πίνακες 27. 1950 350.—
32. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· *Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 121, εἰκόνες 8. 1951 150.—
33. **Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος**· *Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης*. Σχῆμα 4ον, σελίδες F' + 144, εἰκόνες 76. 1951 400.—
34. **Μάρκελλος Μιτσός**· *Ἀργολικὴ προσωπογραφία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952 300.—
35. **Γεώργιος καὶ Μαρία Σωτηρίου**· *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952 900.—
36. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**· *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης*. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952) + Β' (1954), σελίδες 605 + κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ «Εὐρετήριο» τοῦ Α' καὶ τοῦ Β' τόμου (1957), σελίδες 136 1000.—
 Τόμος Α' 400.—
 Τόμος Β' 450.—
 Εὐρετήριον 150.—
37. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**· *Τὰ ὕλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα*. Σχῆμα 4ον 1000.—
 Τχ. 1ον. Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός. Σελίδες 154, εἰκόνες 64. 1955 400.—
 Τχ. 2ον. Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα, καὶ οἱ λίθοι. Σελίδες 426, εἰκόνες 405. 1959 - 60 600.—
38. **Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος**· *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956 ... 250.—
39. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**· *Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσίνης*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 135, εἰκόνες 39, πίνακες 16 καὶ ἐγχρωμοὶ Α + Β. 1957. 450.—
40. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος**· *Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν*. Σχῆμα 4ον, σελίδες μς' + 380, πίνακες 72. 1957 800.—
41. **Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου**· *Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, εἰκόνες 31, πίνακες 16. 1957 150.—

Δραχμαὶ

42. **Νικόλαος Μ. Βερδελῆς** · Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 7' + 102, εἰκόνες 25, πίνακες 15. 1958 150.—
43. **Ἰωάννης Δ. Κοντῆς** · Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα. Σχῆμα 8ον, σελίδες 7' + 120, πίνακες 17. 1958 150.—
44. **Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης** · Χρονολογικὴ κατὰταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 79 + πίνακες 6. 1958 150.—
45. **Χαρίκλεια Μπάρλα** · Μορφή καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. Σχῆμα 8ον, σελίδες 52, εἰκόνες 12, πίνακες 14. 1959 150.—
46. **Γεώργιος Σ. Δοντᾶς** · Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τέχνην. Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960 200.—
47. **Δημήτριος Λαζαρίδης** · Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. Σχῆμα 8ον, σελίδες 83 + πίνακες 34. 1960 200.—
48. **Σέμνη Καρούζου** · Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 13' + 140, εἰκόνες 98, πίνακες 93 καὶ 9 ἐγχρωμοί. 1963 900.—
49. **Χρυσούλα Καρδαρά** · Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. Σχῆμα 4ον, σελίδες 13' + 310, εἰκόνες 287, παρένθ. πίν. Α + Β, πίνακες 14. 1963 500.—
50. **Νικόλαος Δρανδάκης** · Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων του σφισσομένων κυρίως ἐν Βενετίᾳ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 7' + 182, πίνακες 70. 1962 250.—
51. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος** · Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII + 633, εἰκόνες 10, χάρται Ι - VI, πίνακες Ι - VIII. 1964 ... 500.—
52. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος** · Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης. Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, εἰκόνες 157, πίνακες 30 (1 - 20 ἐγχρωμοί), μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII. 1963 ἄδետον 1000.—
δεμένον 1200.—
53. **Σωτήριος Ἰ. Δάκαρης** · Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες β' + 169, πίνακες 5. 1964 200.—
54. «**Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον**» Τόμ. Α' (1965), Β' καὶ Γ' (1966) ·
ἑκαστος τόμος 600.—
Τόμ. Δ' (1967 - 68) 700.—
55. **Ἀριστείδης Πασαδαῖος** · Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας. Σχῆμα 4ον, σελίδες 108, παρένθ. πίνακες Α - ΚΖ', πίνακες 16. 1965 350.—
56. **Στυλιανὸς Ἀλεξίου** · Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπά). Σχῆμα 4ον, σελίδες 13' + 85, εἰκόνες 38, παρένθετοι πίνακες 6, πίνακες 38 (ὁ πίναξ προμετωπίδος καὶ οἱ πίνακες 6 καὶ 20 ἐγχρωμοί). 1966 400.—

57. **Φώτιος Μ. Πέτσας**· *Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 192, εἰκόνες 43, παρένθετοι πίνακες 3, ἐγχρωμοί πίνακες Α' - Ι', πίνακες 45. 1966 ... 600.—
58. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**· *Ἡ ἀρκαδική Ἀλφειρα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 274, εἰκόνες 175, παρένθ. πίνακες 1 - 5. 1967 - 68 600.—
59. **Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτης**· *Ἱστορικά ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἀρχαιότητας καὶ λοιπὰ μνημεῖα τῆς Ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια*. Σχῆμα 4ον, σελίδες μδ' + 296, πίνακες Ι - XIX. 1967 600.—
60. **Σεραφεῖμ Χαριτωνίδης**· *Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 106, εἰκόνες 48, πίνακες 46. 1968 400.—
61. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· *Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες L + 540, εἰκόνες 10, χάρται Ι - VI, πίνακες 8. 1968 600.—
62. **Μ. Ἀνδρόνικος**· *Βεργίνα Ι. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 298, εἰκόνες 108, παρένθ. πίν. Α - ΚΓ (ΚΓ 1 - 5), πίνακες 135. 1969.. 700.—
63. **Βασίλειος Χ. Πετράκος**· *Ὁ Ὁρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιδ' + 222, εἰκόνες 43, παρένθ. πίν. Α, πίνακες 63. 1968. 450.—
64. Μεταφέρεται εἰς τὸ Κεφάλαιον Γ, ἀριθ. 4.
65. **Εὐστάθιος Γ. Στίκας**· *Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά Φωκίδος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 299, εἰκόνες 135, παρένθ. πίν. Α - ΙΒ', πίνακες 184 + ἐγχρωμος πίναξ προμετωπίδος καὶ Α - Γ. 1970 600.—
66. **Ἀντώνιος Ζώης**· *Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς — Γούρνες, Τύλισος, Μάλια*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 99, πίνακες 47 + Α - Β ἐγχρωμοί. 1969 200.—
67. **Σπυρίδων Ε. Ἰακωβίδης**· *Περατὴ. Τὸ νεκροταφεῖον*. Σχῆμα 4ον. Τόμ. Α - Γ. (Α'. *Οἱ τάφοι καὶ τὰ εὐρήματα*. Σελίδες ια' + 473, σχέδια 155. — Β'. *Γενικαὶ παρατηρήσεις*. Σελίδες ιδ' + 485, εἰκόνες 161, ἐγχρωμοί πίνακες Ι - IV. — Γ'. *Πίνακες 1 - 190 + σελίδες 1 - 38*). 1969 - 1970 2400.—
68. **Χαρὰ Τζαβέλλα - Ενjen**· *Τὰ πετρωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 132, πίνακες 40. 1970 200.—
69. **Θεοδώρα Γ. Καραγιωργά**· *«Γοργεῖη Κεφαλὴ» (Καταγωγή καὶ νόημα τῆς γοργονικῆς μορφῆς ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ τέχνῃ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων)*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 158, πίνακες 23. 1970 250.—
70. **Δέσποινα Παπακωνσταντίνου - Διαμαντούρου**· *Πέλλα Ι. Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις καὶ μαρτυρίαι*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 257, πίνακες 40 + Α - Β ἐγχρωμοί. 1971. 300.—
71. **Ἐφη Σαπουνα - Σακελλαράκη**· *Μινωικὸν Ζῶμα*. Σχῆμα 8ον, σελίδες κγ' + 259, εἰκόνες 77, πίνακες 54 + Α - Γ, ἐγχρωμοί καὶ χάρτης 1. 1971 300.—

Δραχμαί

72. **Θεόδωρος Σπυρόπουλος**: Ὑστερομυκηναϊκοὶ ἐλλαδικοὶ θησαυροί. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 233, εἰκόνες 1-37, πίνακες 37. 1972 300.—
73. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**: Ὁ ταφικὸς Κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν. Σχῆμα 4ον, (Τόμος Α', σελίδες κδ' + 442, εἰκόνες 30, ἐγχρωμοὶ πίνακες ε-ιβ'. Τόμος Β', πίνακες 1-249 + σελίδες δ-ις'). 1972 1500.—
74. **Γρηγόριος Κωνσταντινίδης**: Ὁ Ροδιακὸς Κόσμος. I Λίνδος. Σχῆμα 8ον, σελίδες 82, εἰκόνες 4. 1972 150.—
75. **Στυλιανὸς Πελεκανίδης**: Καλλιέργης. Ὁλης Θετταλίας ἄριστος ζωγράφος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 175, εἰκόνες 3, πίνακες 1 - 83, ἐγχρωμοὶ πίνακες Α - ΚΑ, ἐγχρωμος πίναξ προμετωπίδος + παρένθετος πίναξ Ι. 1973 800.—
76. **Ἀριστείδης Πασαδαῖος**: Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τῶν βυζαντινῶν κτηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Σχῆμα 4ον, σελίδες Ι - XII + 84, πίνακες 50 + παρένθ. πίν. Α - Β. 1973 400.—
77. **Ἀγγελικὴ Πιερίδου**: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ. Σχῆμα 4ον, σελίδες ις' + 112, εἰκόνες 5, σχήματα 23, πίνακες 35. 1973 400.—
78. **Γεώργιος Στ. Κορρές**: Ἡ βιβλιογραφία τοῦ Ἐρρίκου Schliemann. Σχῆμα 8ον. 250.—
79. **Μάντω Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου**: Ἡ νομισματοκοπία τῆς Νικοπόλεως. Σχῆμα 4ον —
80. **Εὐστάθιος Στίκας**: Περί τοῦ κτίτορος τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά. Σχῆμα 4ον —
81. **Γεώργιος Μυλωνᾶς**: Τὸ Δυτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς Ἑλενσίνας. Σχῆμα 4ον. —

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**: Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται) —
2. **K. Kourouniotes**: *Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936 150.—
3. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**: Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950. (Δὲν πωλεῖται) —
4. **Spyridon Marinatos**: *Excavations at Thera I (1967 season)*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 59, εἰκόνες 88, πίνακες Α - C (Α - Β ἐγχρωμοί). 1968 200.—
Excavations at Thera II (1968 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 44, σχέδια Ι - ΧΙ, πίνακες 41 + Α - Ε ἐγχρωμοί. 1969 200.—
Excavations at Thera III (1969 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 68, εἰκόνες 45, σχέδια Ι - VIII, πίνακες 62 + Α - Β ἐγχρωμοί. 1971 200.—
Excavations at Thera IV (1970 season). Σχῆμα 8ον,

Δραχμαὶ

σελίδες 54, εἰκόνες 4, σχέδιον 1, πίνακες 126 + Α - Η ἔγχρωμοι. 1971	250.—
<i>Excavations at Thera V (1971 season)</i> . Σχῆμα 8ον,	
σελίδες 47, εἰκόνες 6, σχέδια 1, πίνακες 104 + Α-Ι ἔγχρωμοι. 1972	250.—
<i>Excavations at Thera VI (1972 season)</i> . Σχῆμα 8ον,	
σελίδες 60, εἰκόνες 7, πίνακες 112. 1972	250.—
<i>Thera VI Colour Plates and Plans</i> . Σχῆμα 4ον, ἔγ-	
χρωμοὶ πίνακες 11, σχέδια 7. 1974	250.—
Ἀνασκαφαὶ Θήρας VI (1972). Σχῆμα 8ον, σελίδες	
52, εἰκόνες 7, πίνακες 112. 1974	250.—
Θήρα VI, ἔγχρωμοι πίνακες καὶ σχέδια. Σχῆμα 4ον,	
ἔγχρωμοι πίνακες 11, σχέδια 7. 1974	250.—
5. Νικόλαος Πλάτων· Ζάκρος. Τὸ νέον μινωικὸν ἀνάκτορον. Σχῆμα 8ον..	—

Δ. ΦΩΤΟΜΗΧΑΝΙΚΑΙ ΑΝΑΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΛΛΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

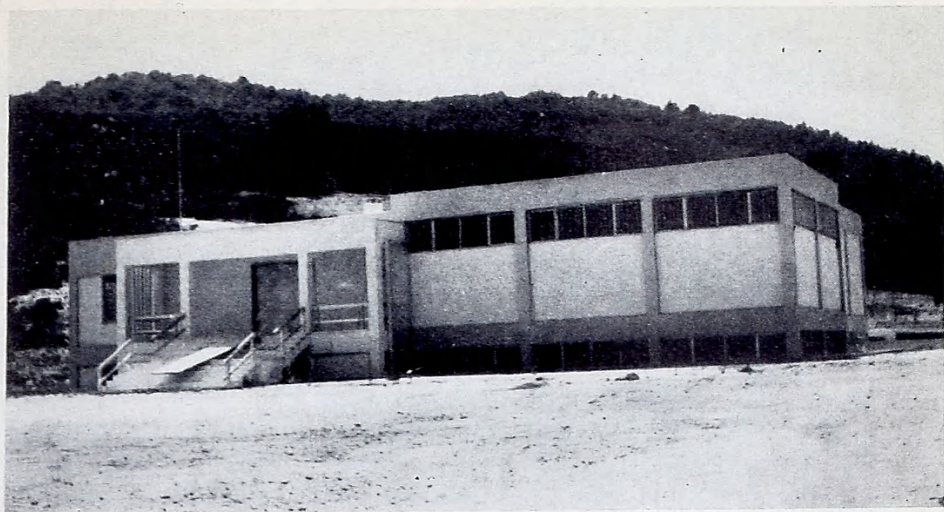
1. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ	500.—

Ε. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

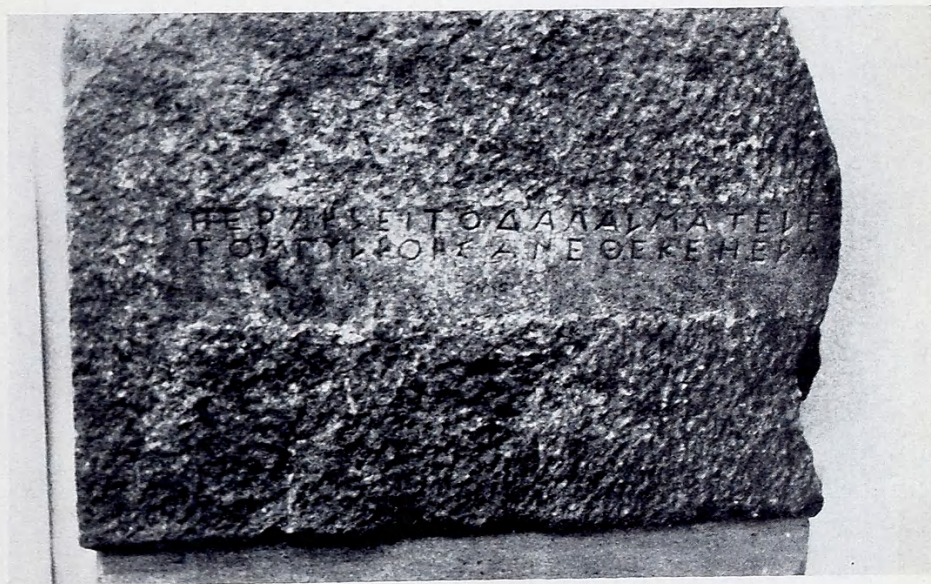
1. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται)...	—
2. Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασιλεῖον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται).....	—
3. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1949. (Δὲν πωλεῖται).....	—
4. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 51. 1966. (Δὲν πωλεῖται)	—
Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλεῖται καὶ τὸ ἐξῆς σύγγραμμα: Βασίλειος Λεονάρδος· Ἡ Ὀλυμπία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες	
2. 1901	200.—

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (128 τόμος)

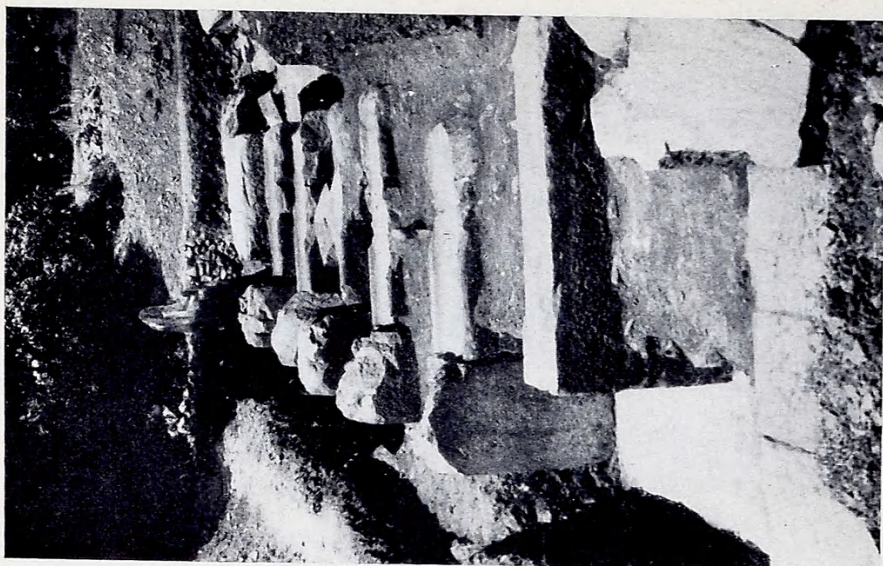
Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

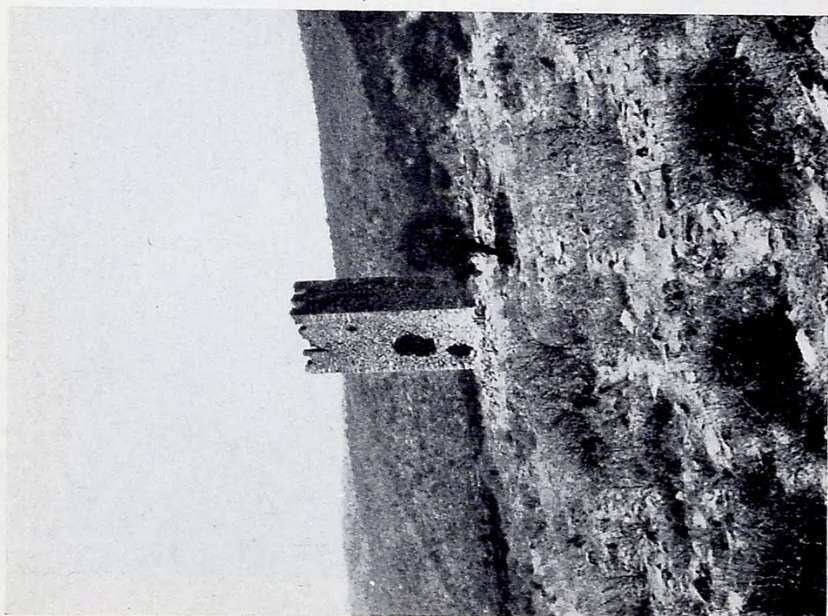
α. Τὸ μουσεῖον Μαραθῶνος.

β. Μουσείον Μαραθῶνος. Τὸ ἐπίγραμμα ἐκ Βαλαρίας.

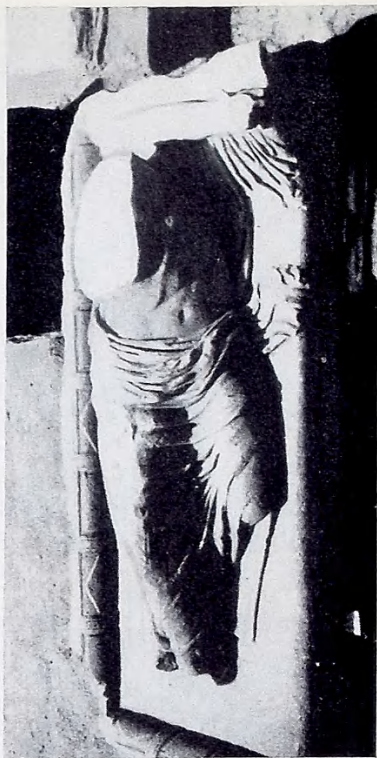
β. Τὸ χτίσμα τῆς Οἰκίας ἐξ Α.

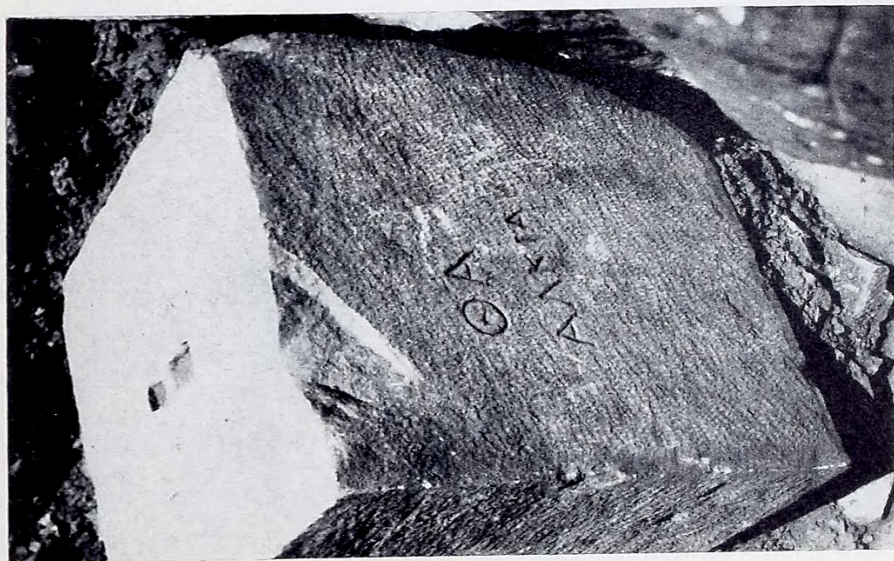
α. Ὁ πύργος τῆς Οἰκίας.

β. Κιονόκρανον ἐντὸς τοῦ κτίσματος τῆς «κρήνης».

γ. Ἀνδρική ἀνακεκλιμένη μορφή ἐκ τοῦ κτίσματος τῆς κρήνης.

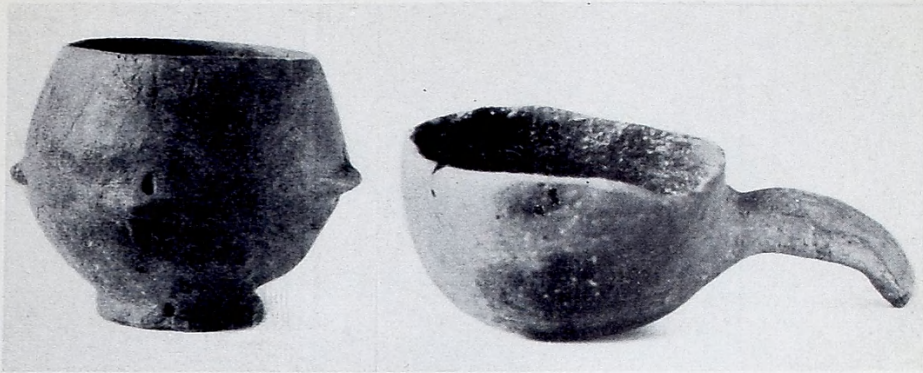
α. Κυβικὸν τμήμα πεσοῦ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς.

α. Ἀποψὶς οἰκημάτων τῆς μέσης Νεολιθικῆς εἰς τὸν κύριον τομέα τῶν ἀνασκαφῶν (ΒΙ).

β. Τομή εἰς βάθος ἐντὸς τοῦ κυρίου τομέως.

α. Μονόχρωμον άγγεϊον και άρυτηρ της άρχαιοτέρας Νεολιθικης.

β. Πήλινα άγγεϊα της μέσης Νεολιθικης. Το πρώτον φέρει «ξεστήν» (scraped) διακόσμησην. Το δεύτερον ανήκει εις την κατηγορίαν των έρυθρών μονοχρώμων (Α1).

α. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Τὰ τρία κλίτη ἀπὸ ΝΔ.

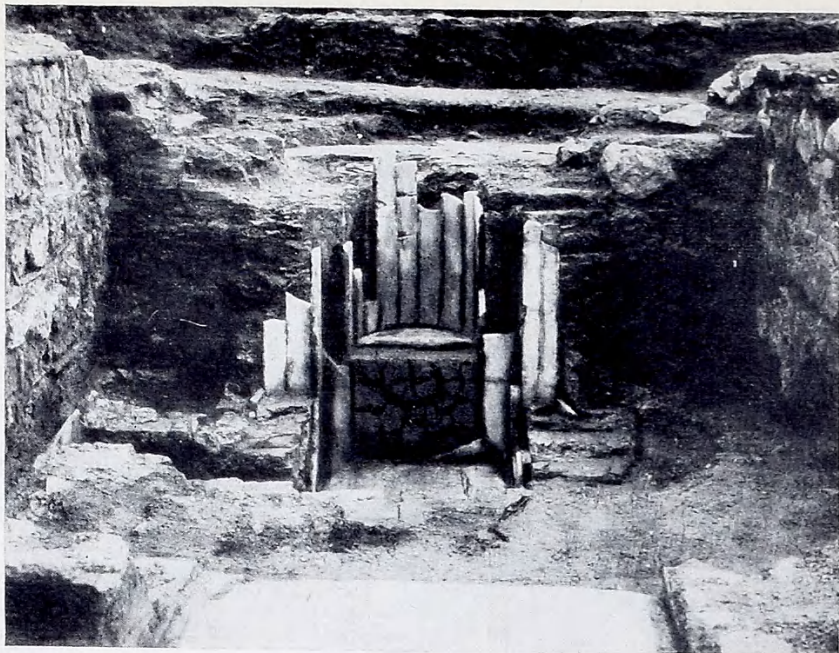
β. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. ΤΜ - Α. Τὸ μαρμαρόστρωτον πάτωμα Δ1, ὁ βόρειος
 στυλοβάτης, ὁ τοῖχος Το1 καὶ τὸ ψηφιδωτὸν Δ4.

α. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ ἐξωνάρθηξ ἀπὸ Νότου.

β. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. ΤΜ - Β. Τὰ δυτικῶς τοῦ Βαπτιστηρίου διαμερίσματα.

α. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἡ κολυμβήθρα.

β. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἐσωνάρθηξ. Ἡ ἀνατολική παραστάς.

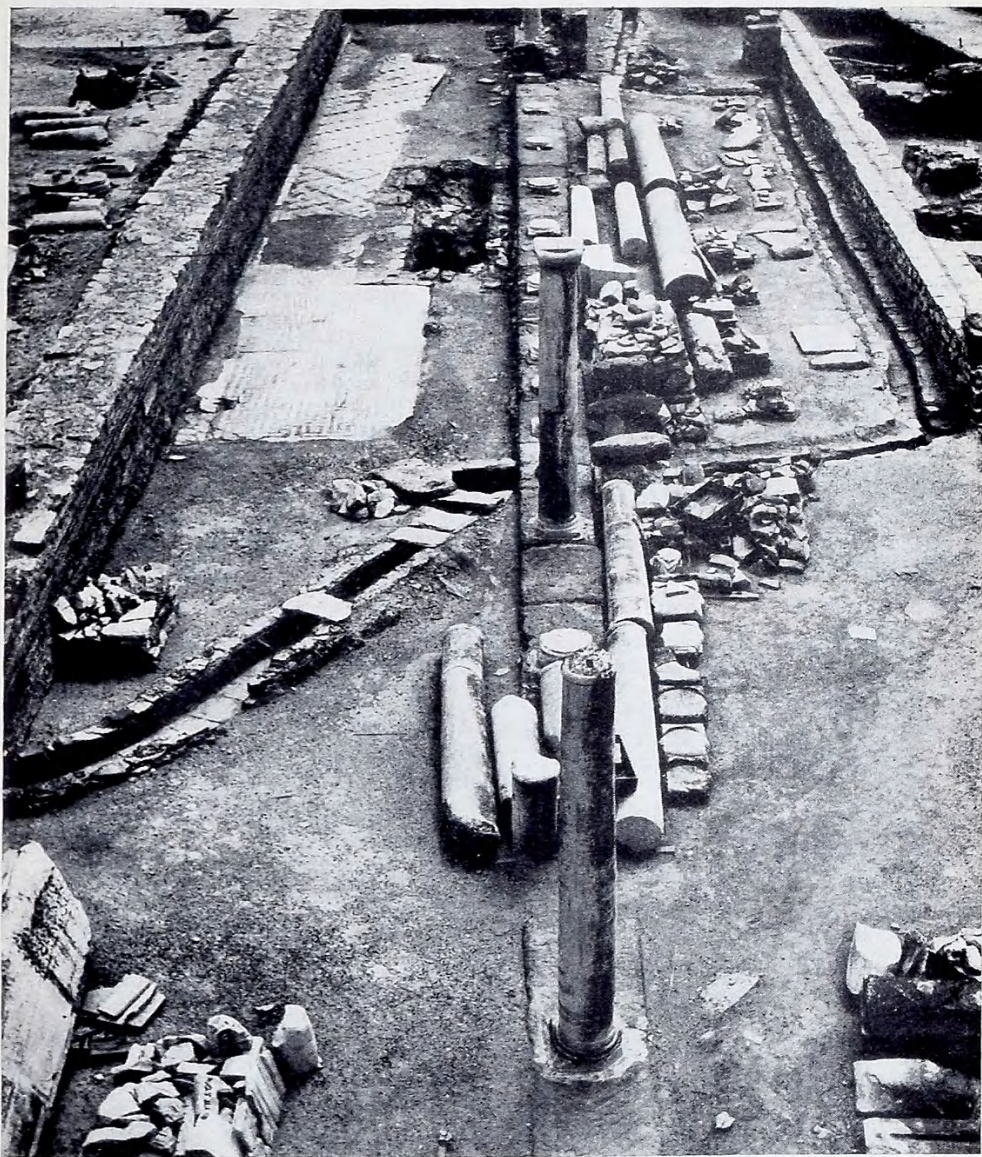
Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ ἐσωνόρθηξ ἀπὸ Νότου.

α. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ ΤΜ - ΣΤ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

β. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ ΤΜ - ΣΤ μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἡ στοὰ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

α. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Θωράκιον, τὰ τεμάχια τοῦ ὁποίου ἐκάλυπτον τὸν ἀγωγόν.

β. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Θωράκιον, τὰ τεμάχια τοῦ ὁποίου ἐκάλυπτον τὸν ἀγωγόν.

α. Κοιμητηριακὴ βασιλική. Ἡ κρήνη.

β. Κοιμητηριακὴ βασιλική. Τομεὺς Ν (TM - Ν). Πλακόστρωτον.

α. Κοιμητηριακή βασιλική. Ἡ ἀψὶς μετὰ τὴν ἀποκάλυψίν της.

β. Βασιλικὴ Ἀγίου Δημητρίου. Αἱ βάσεις τοῦ τριβήλου καὶ αἱ μεταγενέστεραι προσθήκαι.

α. Βασιλική Ἀγίου Δημητρίου. Τὸ βόρειον ἥμισυ τῆς βασιλικῆς καὶ ὁ Τομεὺς Β, ἀπὸ Ἀνατολῶν.

β. Βασιλική Ἀγίου Δημητρίου. Τομεὺς Δ. Ἐρείπια τοίγων, τάφων κλπ.

α. Βασιλική Ἀγίου Δημητρίου, Τομέας Γ. Ἡ πλακόστρωτος ὁδὸς καὶ ὁ ὑπὸ νόμος ἀπὸ Ἀνατολῶν.

β. Βασιλική Ἀγίου Δημητρίου. Ὁπίσθια πλευρὰ τῆς ἐπιγραφῆς Ε 188.

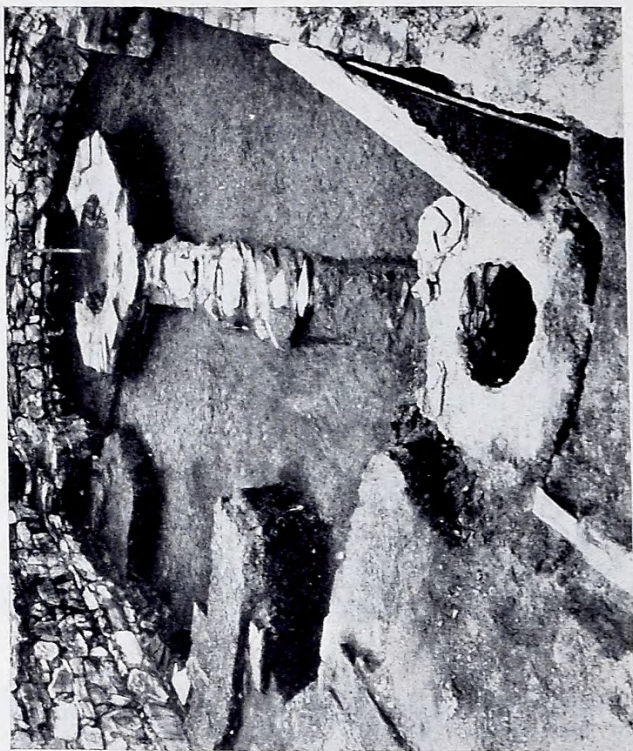
α. Βασιλική Ἀγίου Δημητρίου. Τὸ κάλυμμα τοῦ τάφου 8.

β. Βασιλική Ἀγίου Δημητρίου. Τομεὺς Δ (TM - Δ). Ἐρείπια τοίχων, τάφοι καὶ πίθοι.

α. Βασιλική 'Αγίου Δημητρίου. Μαρμαρίνην *φορέμα*
ποξονοῦ-παραθύρου. Τραπεζία.

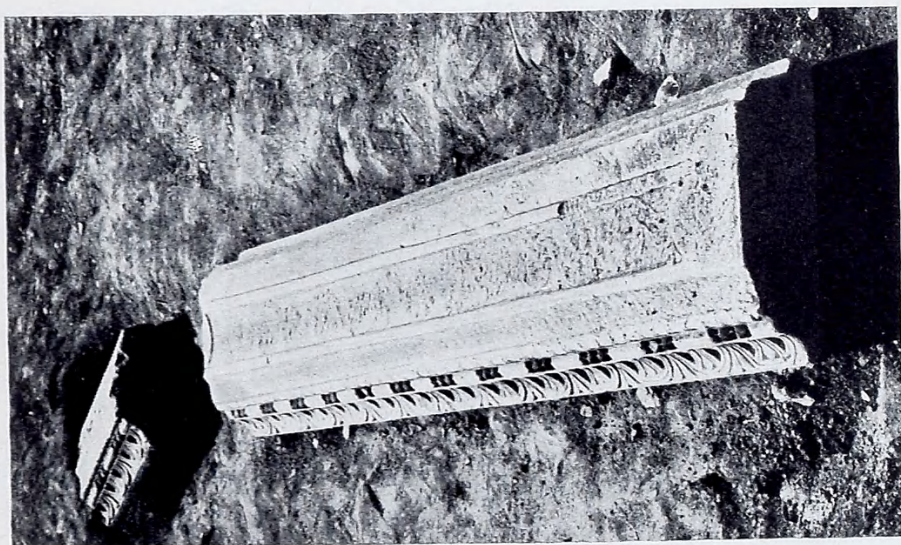
β. Βασιλική 'Αγίου Δημητρίου. Βαπτιστήριον. Τὸ φρεάτιον - γωνευτήριο,
ὁ ἀγωγὸς καὶ ἡ καλυμμένη βρύση.

β. Βασίλισσά 'Αργιφρέως Πέτρου. Κορινθιακόν κιονόκρανον (TM - ΣΤ).

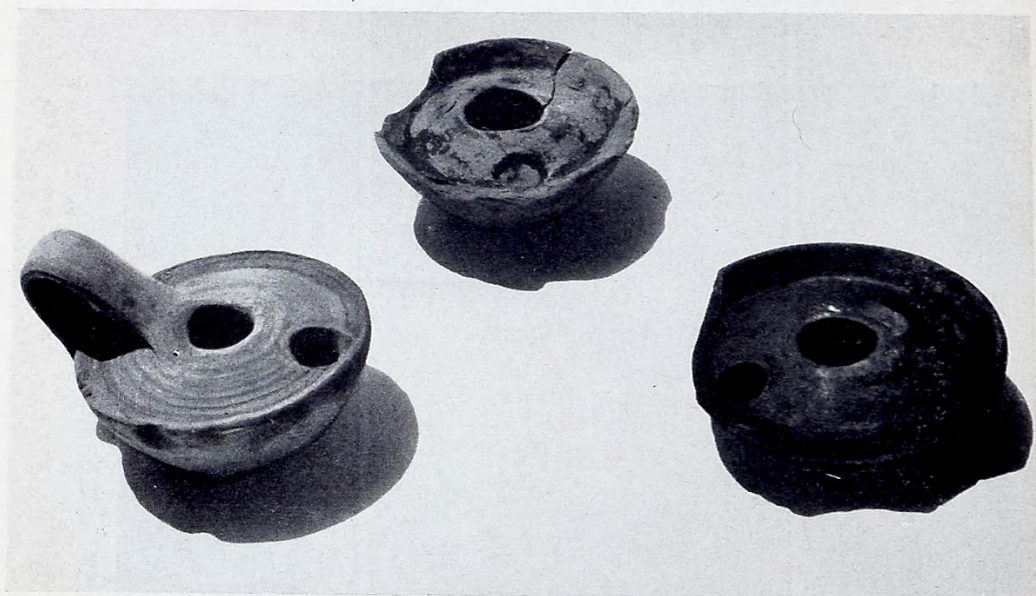
γ. Βασίλισσά 'Αργιφρέως Πέτρου. 'Επίθημα ἐξ ἐνεπιγράφου στήλης.

α. 'Επιστολικόν μέγαρον. 'Επιστύλιον.

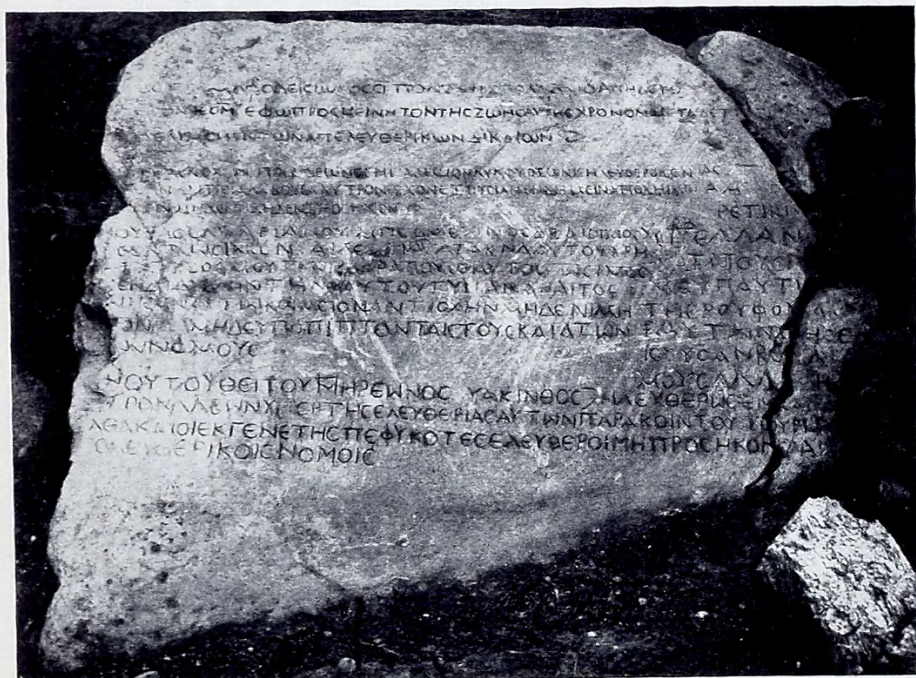
α. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Λύχνοι.

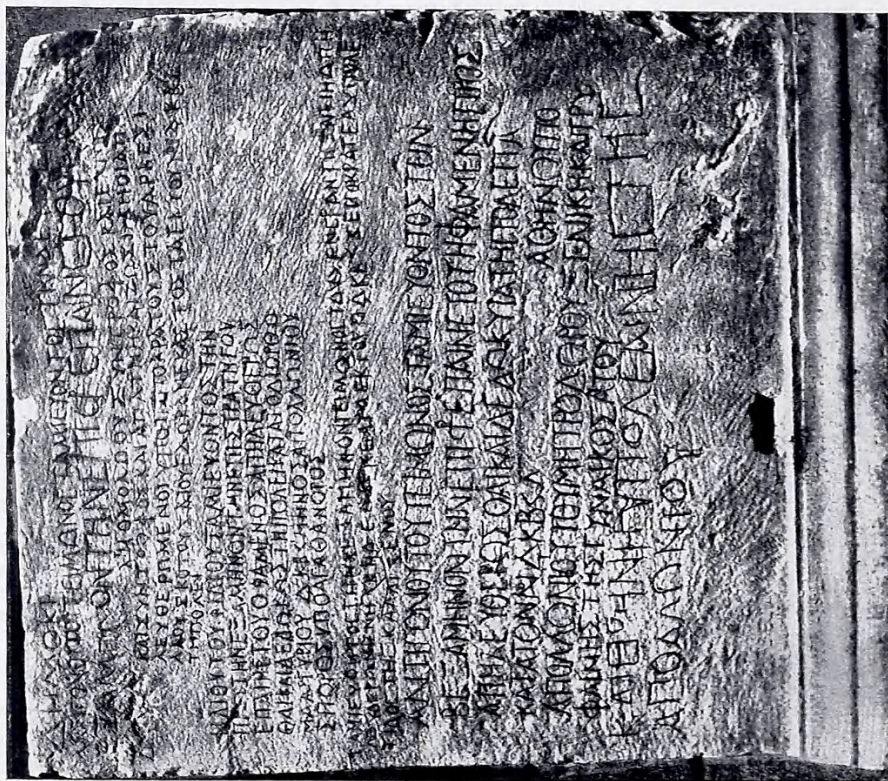
β. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Λύχνοι τοῦ στρογγύλου τύπου.

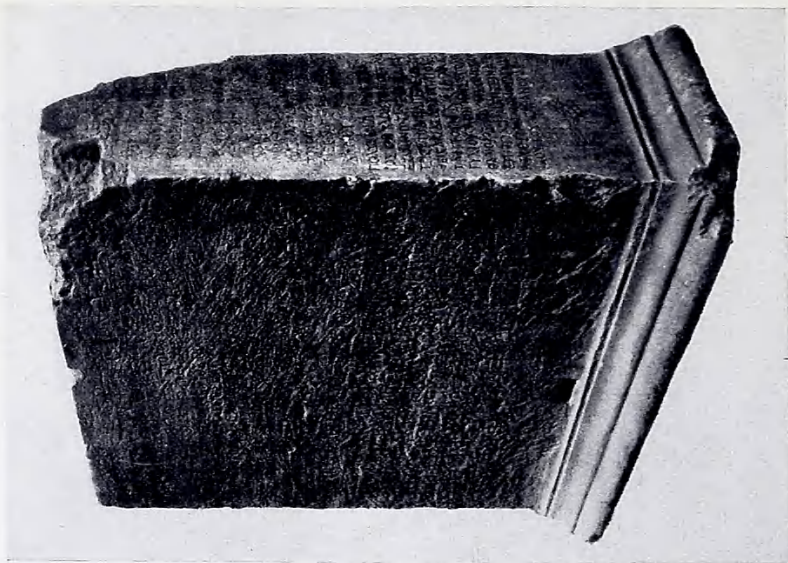
α. Βασιλική Ἀρχιερέως Πέτρου. Λαβύρινθος ἐκ πηλοῦ.

β. Βασιλική Ἀγίου Δημητρίου. Ἐπιγραφή εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ τριβήλου.

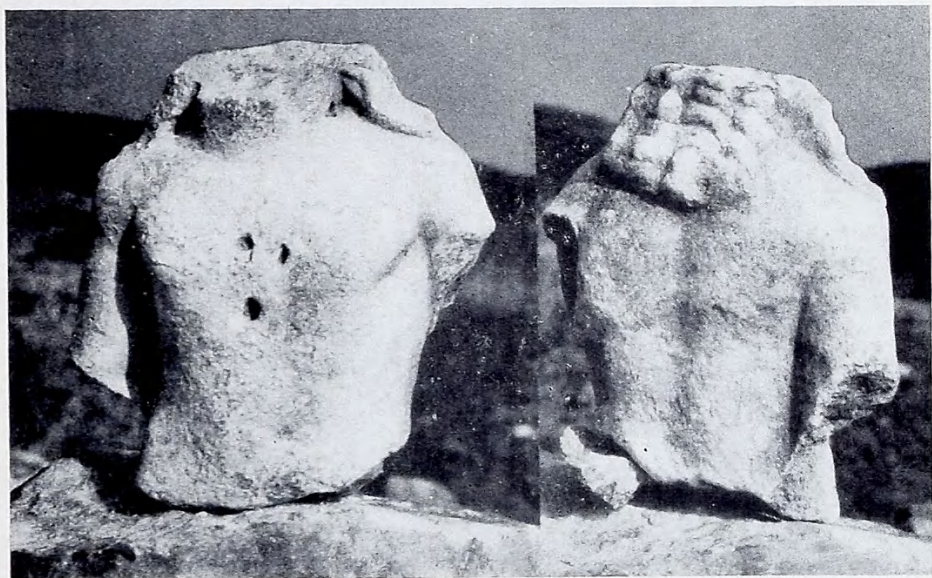
α. Βασιλική 'Αρχιερέως Ηέροτ. 'Επιγραφή ἐπὶ τῆς ὕψους δόμου βάσεως (ΤΙΜ-Γ').

β. Βασιλική 'Αρχιερέως Ηέροτ. 'Επιγραφή ἐπὶ τῆς πλαγίας ὕψους τοῦ εἰκονιζομένου παραπλευρώς δόμου.

α. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος παρεκκλησίου τῆς βασιλικῆς Α.

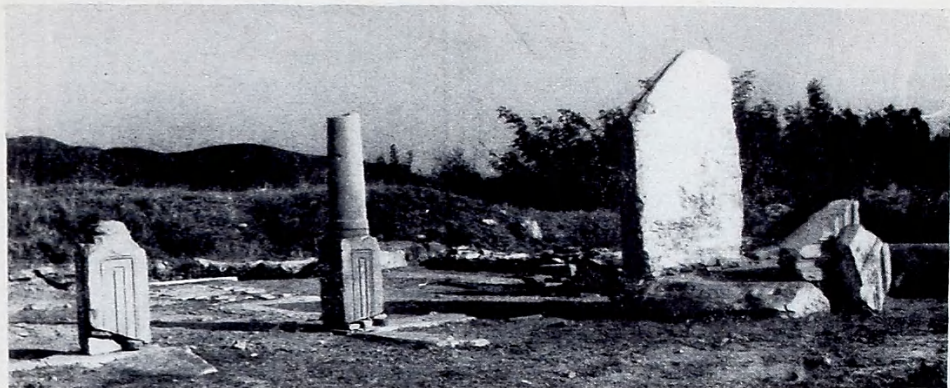
β. Μαρμαρίνον ἀκέφαλον ἀγαλμάτιον κόυρου ἐλληνιστικῶν χρόνων.
Προσθία καὶ ὀπισθία ὄψεις.

α. Διαχωριστικός άμφικίων μετά τοῦ ἐπιθήματος ἐκ τῶν παραθύρων τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς Α.

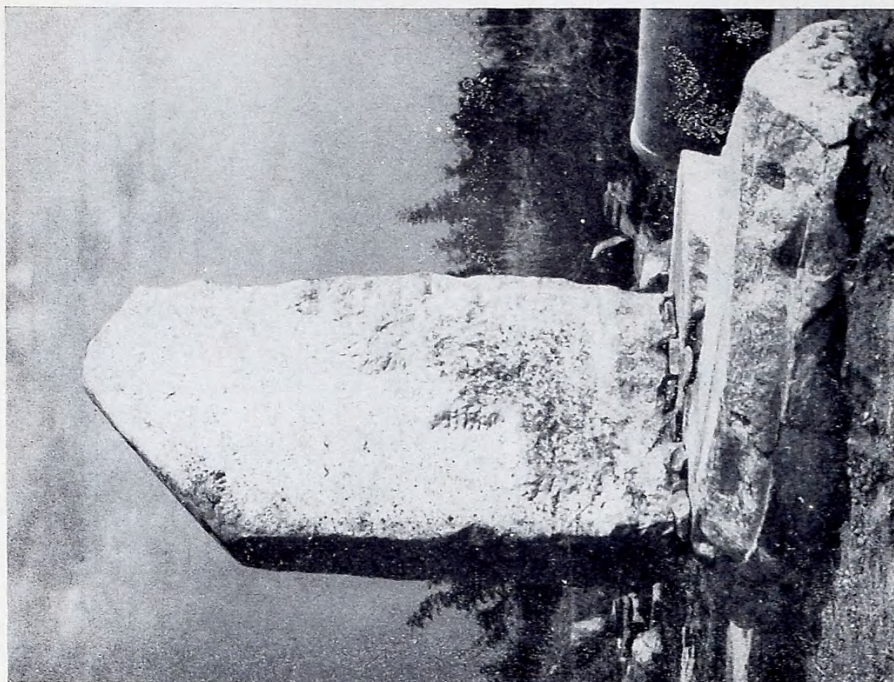
β. Ὁψις τῆς βασιλικῆς Δ μετά τὴν ἀνασκαφὴν. Διακρίνεται τὸ τρίβηλον τοῦ νάρθηκος, τὸ τέμπλον καὶ δεξιὰ ὁ δεσποτικὸς θρόνος.

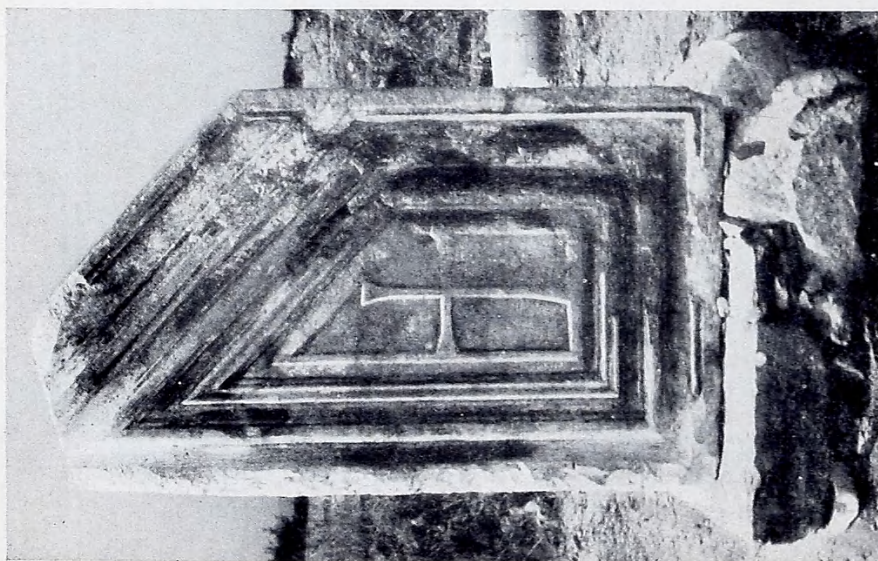
α. Ἡ πρόστασις τοῦ τέμπλου μετὰ τῶν πεσσίσκων καὶ συμφυῶν κιονίσκων τοποθετημένων εἰς τὴν θέσιν των. Δεξιὰ ὁ δεσποτικὸς θρόνος (ἢ ἄμβων) μετὰ τὸ δεξιὸν θωράκιον τετραυλισμένον.

β. Ὁ νάρθηξ τῆς βασιλικῆς Δ μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν. Ἀριστερὰ τὸ τρίβηλον, δεξιὰ αἱ δύο θύραι εἰσόδου μετὰ τῶν μαρμαρίνων κατωφλίων εἰς τὴν θέσιν των.

β. 'Η ἐσωτερικὴ πλευρὰ τῆς πλατῆς (βοραζίου) ἐνθα φαίνονται τὰ ἔγγρα τῶν βασιμίδων.

α. Τὸ πλάγιον βοράμιον τοῦ δεσποτικικοῦ θρόνου τῆς βασιλικῆς Δ μετὰ τῆς βάσεως αὐτοῦ.

α. Αἱ βάσεις τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος εἰς τὴν θέσιν των· δεξιὰ χίονες καὶ πεσσίσκοι μετὰ συμφυῶν κιονίσκων.

β. Τὸ πρὸς Β. μαρμαρίνον κατώφλιον τῆς ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος θύρας αὐτοῦ.

α. Μαρμάρινοι κίονες μετὰ ἰωνικῶν κιονοκράνων φερόντων ἐπιθήματα, ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς.

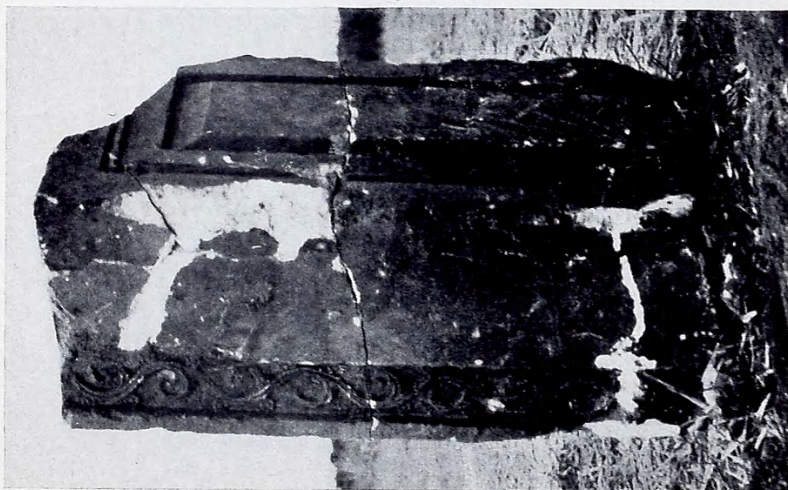
β. Πολλὰ μαρμάρινα τεμάχια κορνιζωμάτων μετὰ γλυπτῆς διακοσμῆσεως, μικρὸν κορινθιακὸν κιονόκρανον, τεμάχια θωρακίων καὶ ζυῦξεων, τεμάχιον στρογγύλης τραπέζης ἀγαπῶν, ἐν πῆλινον ἀγγεῖον καὶ πλῆθος τεμαχίων μετ' ἐγχρώμων ψηφίδων.

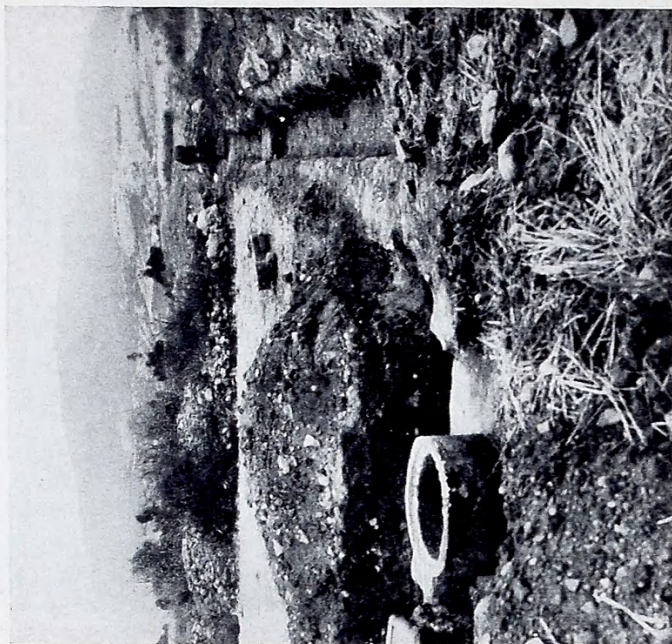
α. Ἡ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς βασιλικῆς Δ ἀποκαλυφθεῖσα μεγάλη θύρα μετὰ τὸ μαρμάρινον κατώφλιον εἰς τὴν θέσιν του.

β. Ὁ βόρειος τοῖχος καὶ τμῆμα τοῦ βορείου κλίτους τῆς βασιλικῆς Β.

α. Πεσσός ανευρεθείς εις τὸν πρὸ τοῦ κατωφλίου
τῆς εἰσόδου τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἐξωνάρηχου
χώρου τῆς βασιλικῆς Δ'.

β. Μαρμάρινον στόμιον δεξαμενῆς ἀνευρεθὲν εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν
τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς Β'.

α. Μικρὸν ἐκ μαρμάρου ζῷον (χοιρίδιον) ἀνευρεθὲν
ἐξώθεν τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς Α.

β. Τὸ εἰς τὸ βόρειον κλίτος τῆς βασιλικῆς Β ἀποκαλυφθὲν τμῆμα
ψηφιδωτοῦ δαπέδου με γεωμετρικὰ σχέδια· ἐντὸς μεγάλου
κύκλου ζῷον, τοῦ ὁποίου σφύζονται μόνον οἱ πόδες.

α. "Αποψις τοῦ τείχους καὶ τοῦ συγκροτήματος ὀχετῶν ἐκ Δ.

β. "Αποψις συγκροτήματος ὀχετῶν τείχους Ἀμφιπόλεως ἐκ Β.

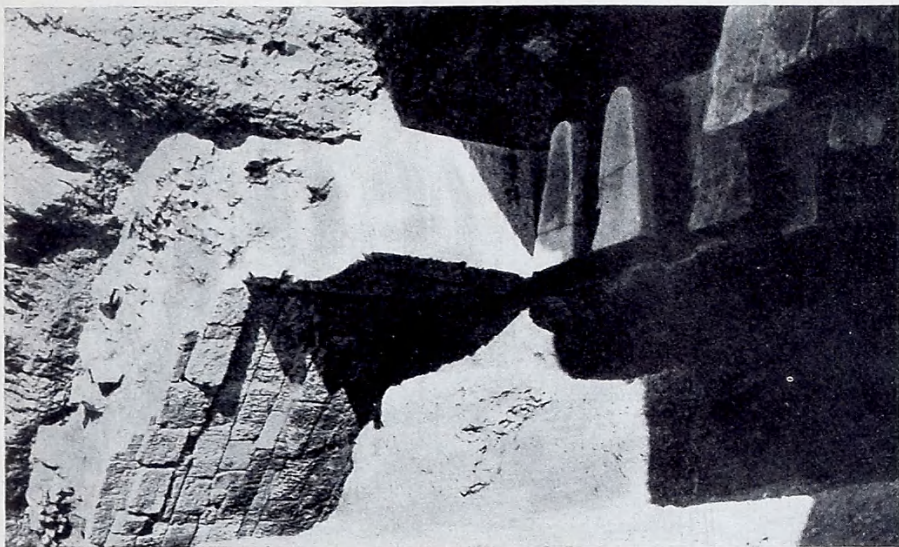
Τομή Α. Τμήμα τοῦ τείχους μετὰ τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ διευθετημένου ἔργου τῶν ὀχετῶν.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν ἐντὸς τῆς τομῆς Α τμήμα τοῦ κλασσικοῦ τείχους Ἀμφιπόλεως μετὰ τῶν ὀχετῶν. Ἀποψις ἐκ Δ.

α. Ὁ πρῶτος πεσὸς τοῦ συγκροτήματος ὀρετῶν ἐκ τῶν ἔσω.

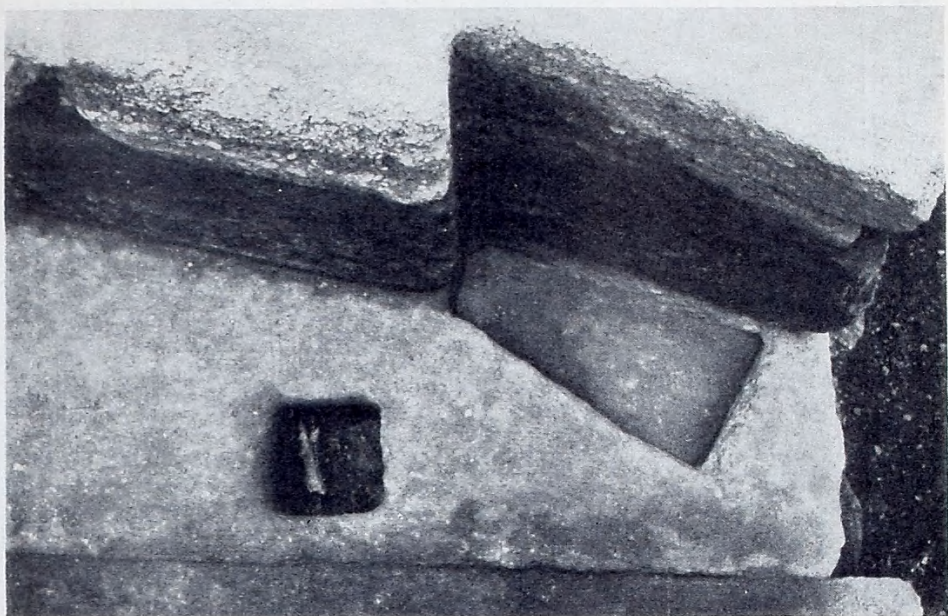
β. Μερικὴ ἀποψὲς ὀρετῶν τεύχους Ἀμφιπόλεως ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς.

β. Τύρμιοι ἐπὶ τοῦ πυθμένος τοῦ ἔχτου ὀγκοῦ πρὸς στῆριζιν
ὀβελίσκων.

α. Ὁ ἔκτος πεσσὸς καὶ τὰ παρ' αὐτὸν στόμα ὀγκῶν.
"Αποψὲς ἀπὸ Β.

α. Τόρμος και έγκοπή έπεί τοῦ πυθμένος τοῦ πέμπτου ὀχετοῦ πρὸς στήριξιν ὀβελίσκου καὶ πλίνθου.

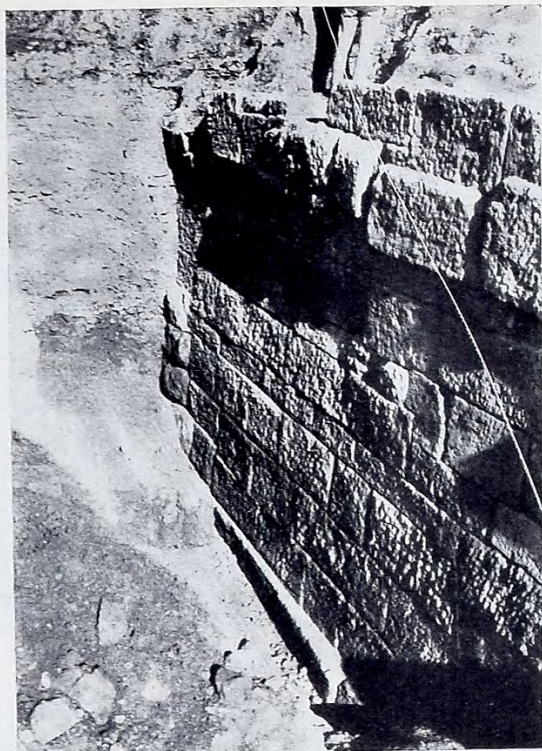
β. Τόρμος καὶ έγκοπή έντός τοῦ τετάρτου ὀχετοῦ πρὸς στήριξιν ὀβελίσκου καὶ πλίνθου.

α. Τοίχος κάθετος ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους πρὸς Δ. τῶν ὀχετῶν.

β. Ἀποψὶς τοῦ τείχους ἀπὸ Β. Παραστὰς καὶ πρῶτος πεσσός.

α. Ἀποψὶς τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἐντὸς τῆς τομῆς Α τείχους.

β. Μερικὴ ἀποψὶς τοῦ τείχους ἐντὸς τῆς τομῆς Α. Ἰσόδομος καὶ ψευδοῖσόδομος τοιχοποιία καὶ λεπτομέρειαι κατασκευῆς.

α. Στρώμα δξυπυθμένων αμφορέων πρὸ τοῦ τείχους. Ἀποκάλυψις αμφορέως.

β. Ὁξυπύθμενος αμφορεύς καὶ στρώμα με ἀποτμήματα αμφορέων πρὸ τοῦ τείχους.

α. Ὁξυπύθμενοι ἀμφορεῖς εἰς στρώμα πρὸ τοῦ τείχους.

β. Ἀποψὲς τοῦ κλασσικοῦ τείχους ἐντὸς τῆς τομῆς Β. Λεπτομέρεια τοιχοδομίας.

γ. Τὰ στρώματα τῶν ἐπιχώσεων ἐξωτερικῶς τοῦ ἔκτου πεσσού.

α. Ἡ ἀνευρεθεῖσα γωνία τοῦ ἐλληνιστικοῦ τείχους καὶ τὰ στόμια τῶν παρακειμένων δύο ὀχετῶν.

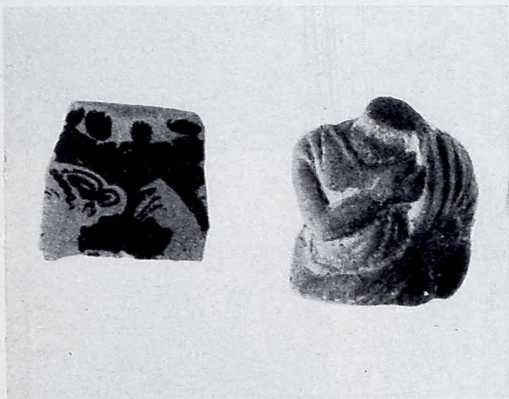
β. Ἀριστερά, ἡ ἀποκαλυφθεῖσα γωνία τοῦ ἐλληνιστικοῦ τείχους. Κάτω, οἱ δόμοι τοῦ κλασσικοῦ τείχους.

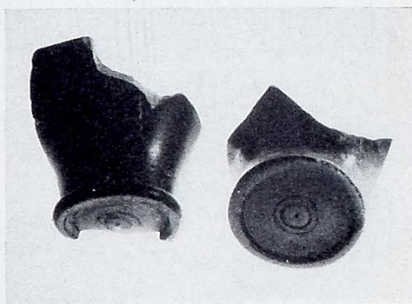
α. "Όστρακα ἐρυθρομόρφων ἀττικῶν ἀγγείων με πα-
ράστασιν σφιγγὸς καὶ γυναικὸς πρὸ ἐπιτυμβίου στήλης.

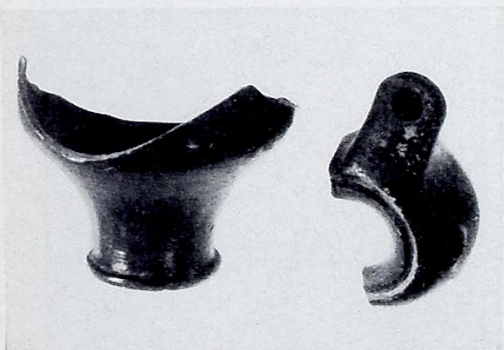
β. "Όστρακον ἐρυθρομόρφου
ἀγγείου με παράστασιν Νίκης.

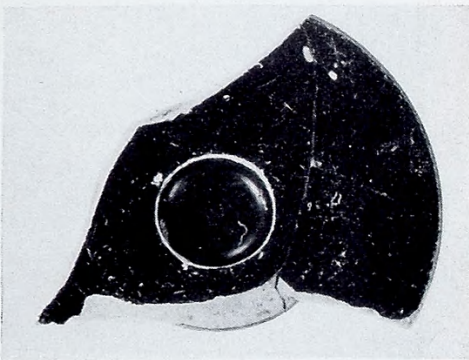
γ. Ἀριστερά, ὕστρακον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου
με κεφαλὴν γυναικὸς ἀνυψούσης τὴν χεῖρα.
Δεξιά, κορμὸς εἰδωλίου ἐνδεδυμένης μορφῆς,
φερούσης τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους.

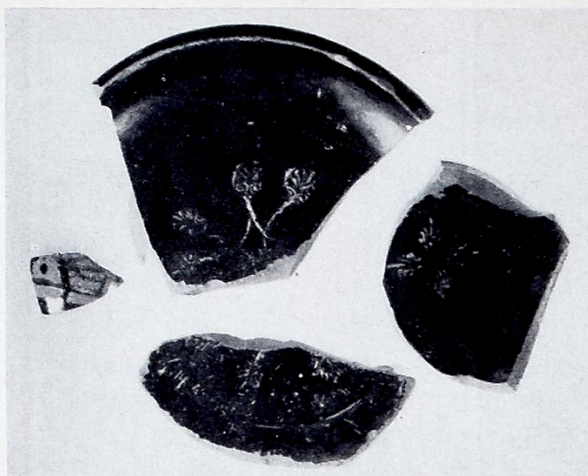
δ. Ἀποτμήματα μελαμβαφῶν σκύφων.

ε. Ἀπότμημα μελαμβαφοῦς σκύφου καὶ
μελαμβαφοῦς λύχνου.

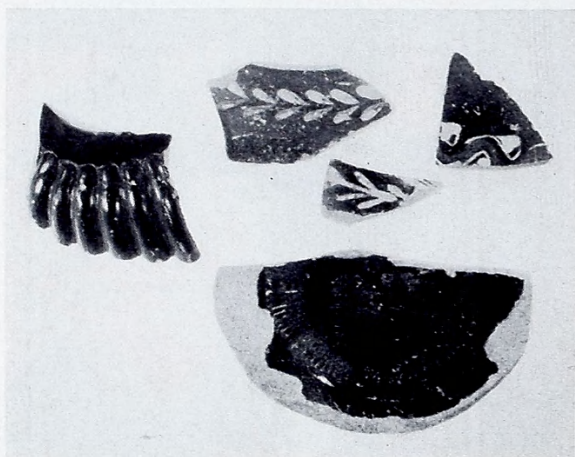
ς'. Ἀπότμημα μελαμβαφοῦς ὀξυβάφου
πινακίου.

α. Ἀποτμήματα μελαμβραφῶν ἀγγείων, φερόντων ἐπὶ τοῦ πυθμένος ἐμπαιστὴν διακόσμησιν ἀνθεμίων.

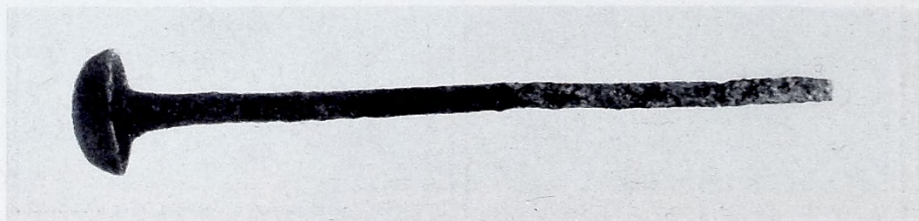
β. Ἄγνυς μετὰ σφραγίσματος.

γ. Ἀποτμήματα μελαμβραφῶν ἀγγείων ὡς καὶ ὀστρακα ἀγγείων ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος».

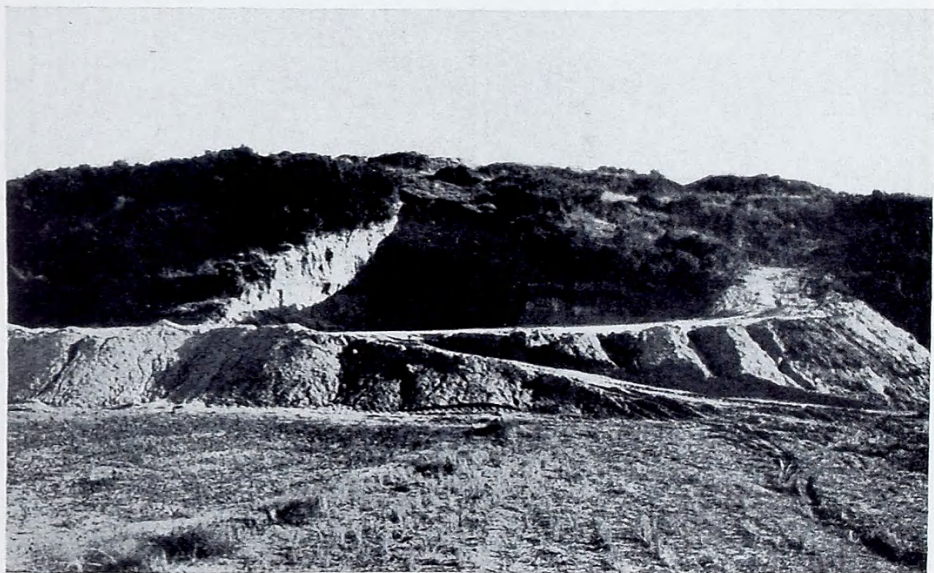
δ. Μελαμβραφῆς λύχνος.

ε. Χαλκοῦς ἀρυτὴρ εὐρεθεὶς πρὸ τοῦ τείχους τῆς Ἀμφιπόλεως.

α. Ὑποψὶς τοῦ τύμβου εἰς θέσιν «Καστὰς» ἐκ τοῦ λόφου, ὕψ. 133 μ.

β. Τομὴ εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ τύμβου.

α. Τομή εις τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου. Στρώματα ἐπιχώσεων.

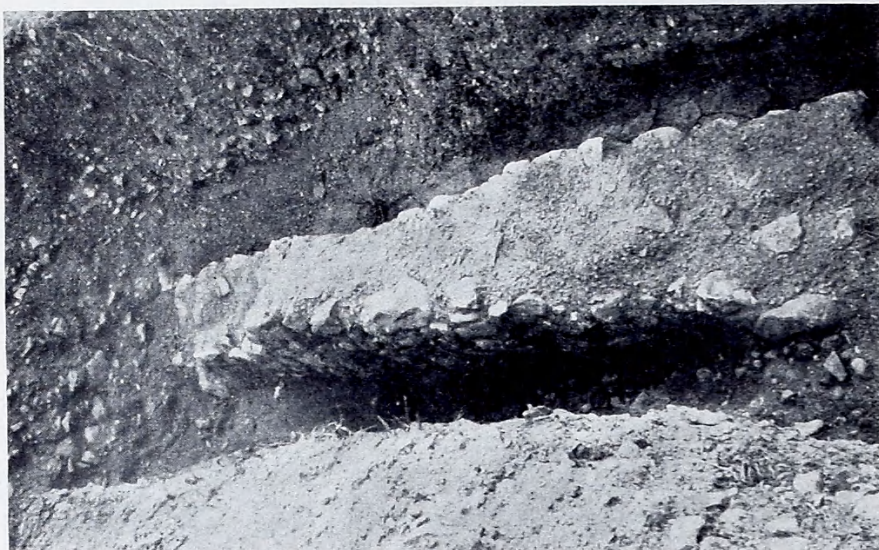
β. Τομή εις τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος.

α. Ἡ ἔρευνα εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τοῦ τύμβου, περὶ τὸ νοητὸν κέντρον αὐτοῦ.

β. Θεμέλιον ἀταυτίστου οἰκοδομῆς εὐρισκομένης πρὸς Δ. τῆς ἀρχαίας πόλεως.

β. Θυμέλιον οικόδομησ, ἐγγὺς τοῦ ἱεροῦ τῆς Κλειτοῦς.

α. Γωνία οικόδομησ, ἐπὶ κοινοτικῆς ὁδοῦ, βορείως τοῦ χωρίου.

α. Γενική ἄποψις τοῦ δακτυλίου καὶ τῆς συναντήσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου τῆς νοτίας στοᾶς.

β. Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ Ὀκταγώνου ἐπικαθήμενος ἐπὶ τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ.

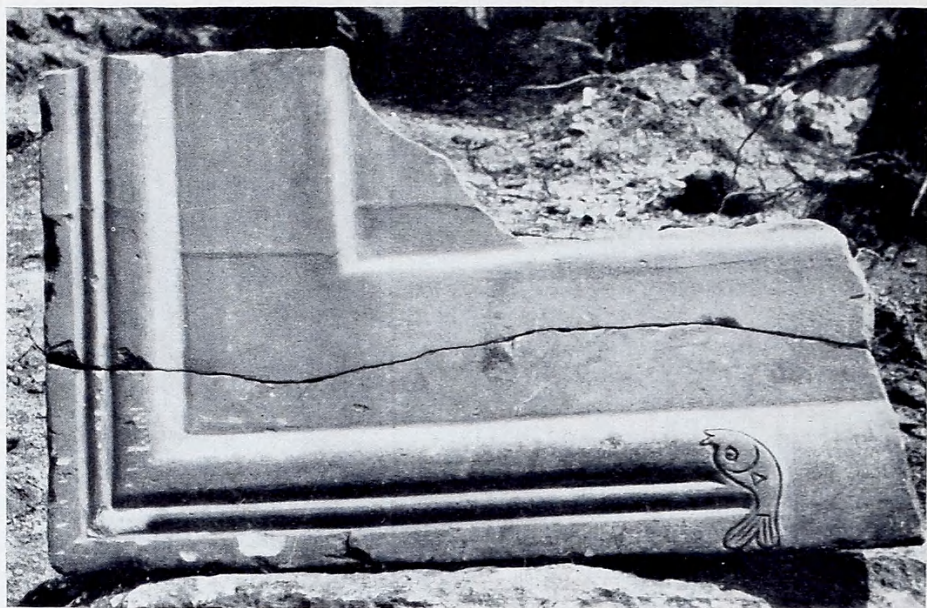
Τμήμα τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δακτυλίου.

α. Ἀνακουφιστικὸν τῶξον ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ Ὀκταγώνου καὶ ἐπὶ τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ. Κάτωθι αὐτοῦ διέρχεται μέγας ἀποχετευτικὸς ἀγωγός.

β. Οἱ ἀνατολικῶς τοῦ δακτυλίου τάφοι.

α. Τμήμα τραπέζης προσφορών χρησιμοποιηθὲν ὡς ἐπικάλυψις τοῦ τάφου.

β. Λεπτομέρεια τῆς ἀνωτέρω εἰκόνας.

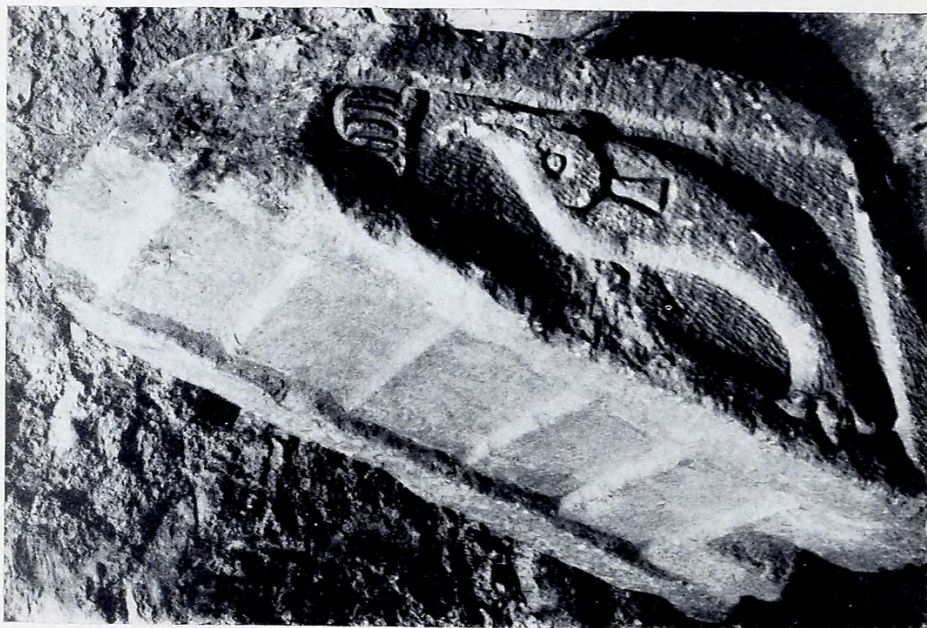
α. Τὸ αἶθριον, ὁ βόρειος στυλοβάτης τῆς στοᾶς τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ Ὀκταγώνου ἐκκλησίας καὶ αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι βαθμίδες τῆς ΒΑ. κλίμακος.

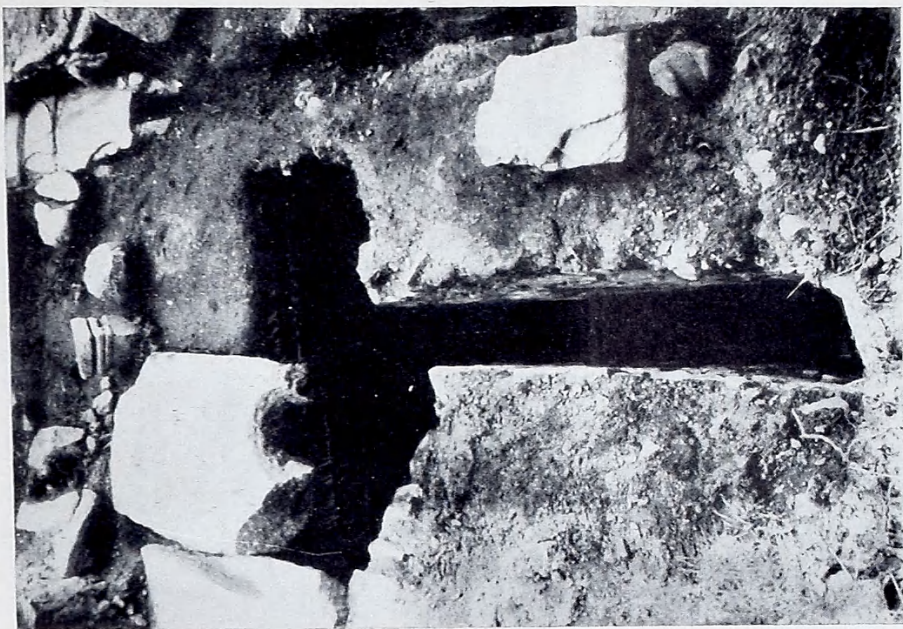
β. Τὸ κρηναῖον οἰκοδόμημα μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀνευρεθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

β. Ἡ ἑτέρα ὄψις τοῦ «εὐρίπου».

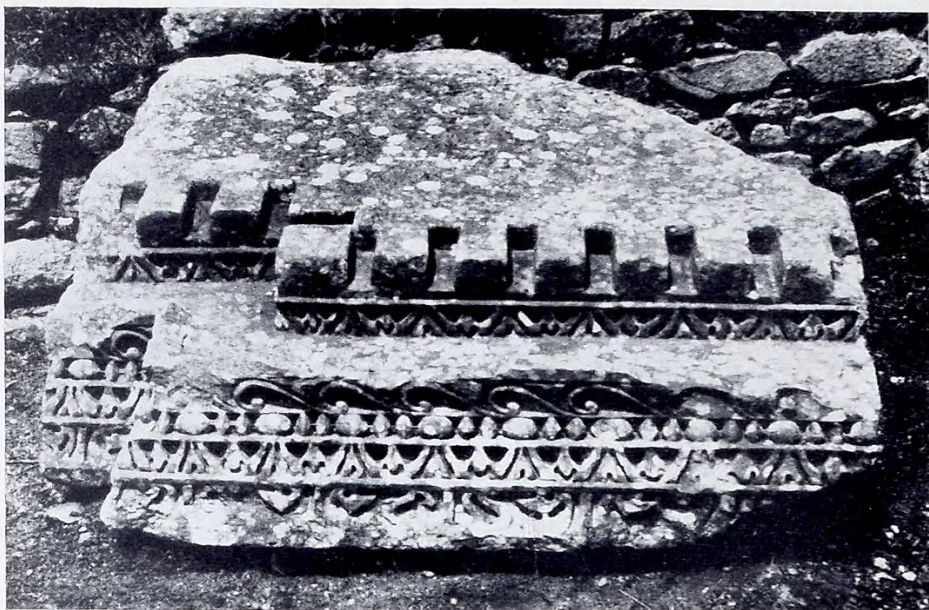
α. Ἀνέρας «εὐρίπος» ἐκ τοῦ χρηναίου οἰκοδομήματος.

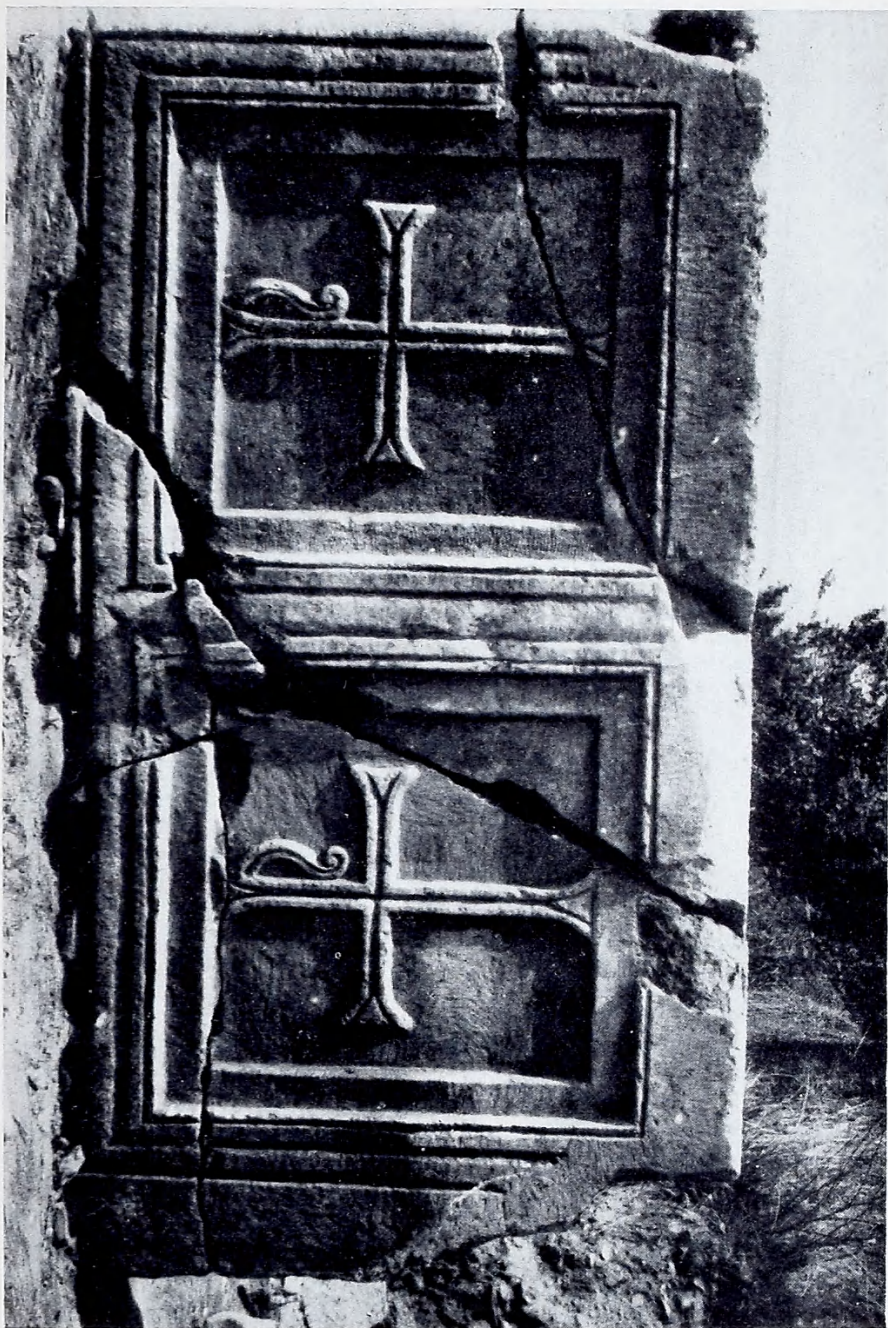
β. Ἡ διαστάσεις τῶν ἀπογευτυκῶν ἀγωγῶν Ἐρνάτις καὶ παρόδου Β.

α. Ὁ συναρμολογηθεὶς «ἐῤῥπος» τοῦ κρηναίου οἰκοδομήματος.

α - β. Γεῖσα ἐκ τοῦ κρηναίου οἰκοδομήματος.

Θωράχιον τῶν μεταχριστιανικῶν τῆς προσόψεως τοῦ κρηναίου οἰκοδομήματος.

Ἡ ἑτέρα πλευρὰ τοῦ θορακίου τοῦ πίν. 57.

α. Ἡ καταπεσούσα κεράμωσις τοῦ διαμερίσματος Ε.

β. Ἡ ὁδὸς Ἐγνατία καὶ οἱ πρὸς Β. αὐτῆς ἀναφανέντες πεσσοί.

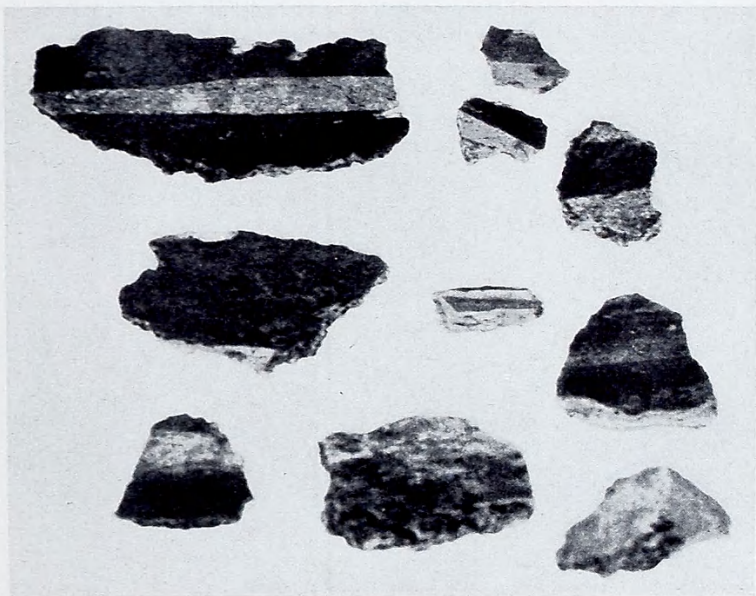
α. Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἀσάρ-Τεπέ ἀπὸ Δ.

β. Τμῆμα τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀσάρ-Τεπέ μετὰ τοῦ εἰς λιθωσάρων σφζομένου περιβόλου.

Ἀσάρ Τεπέ. α. Τὰ εἰσπίδια τοῦ βυζαντινοῦ ναΐσκου.

β. Τὰ ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ ναΐσκου (;) πολύχρωμα κονιάματα.

Ἀσάρ-Τεπέ. α. Ἡ εἴσοδος τοῦ μικροῦ βυζαντινοῦ ναοῦ ἀπὸ Ἀ.

β. Ἡ ἐκ τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος ὁ προϊστορικὴ κεραμεικὴ.

Ἀσάρ-Τεπέ. α. Ἡ τοιχοδομία τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος b.

β. Ἡ ἐκ τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος a συλλεχθεῖσα προϊστορικὴ κεραμεικὴ.

α. "Αγ. Γεώργιος Μαρωνείας. "Αποψις από ΒΑ. "Η ακρόπολις εκτείνεται καί εἰς τὰς δύο κορυφάς.

β. Τὰ προϊστορικὰ οἰκήματα τοῦ τομέως Α ἀπὸ Ν.

α. Ἀγ. Γεώργιος Μαρωνείας. α. Ἡ ἐλλειψοειδῆς κατασκευὴ καὶ ὁ φούρνος τοῦ δωματίου α.

β. Κεραμεικὴ ἐκ τοῦ τομέως Β, παραπλευρῶς τοῦ περιβόλου.

“Αγ. Γεώργιος Μαρωνείας. α. Τμήμα τοῦ περιβόλου τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως (ἐσωτ. ὄψις).

β. Τμήμα τοῦ περιβόλου τῆς ΝΑ. πλευρᾶς, παρὰ τὴν πυλίδα (ἐξωτ. ὄψις).

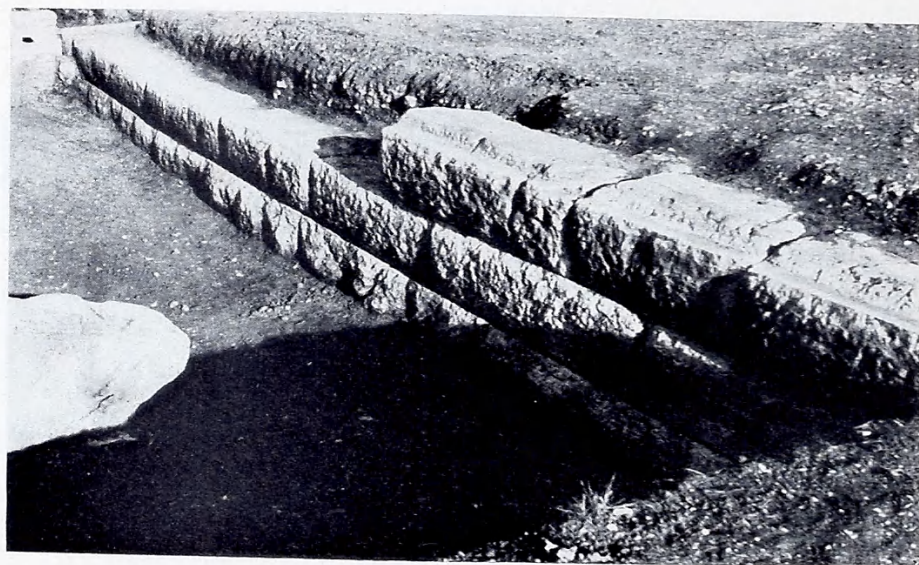
α. Ἀποψις ἀπὸ Δ. τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τῶν πρὸς Ν. κτηρίων καὶ βάθρων.

β. Τὰ πρὸς Ν. τοῦ Βουλευτηρίου ἀποκαλυφθέντα λείψανα κτηρίων καὶ βάθρα.

α. Ὁ ἰσοδομικὸς τοῖχος τοῦ ἐπιμήκους οἰκοδομήματος καὶ τὰ πρὸς Β. τούτου λείψανα
κτισμάτων.

β. Ἡ ΒΑ. πλευρὰ τοῦ ἰσοδομικοῦ ἐπιμήκους οἰκοδομήματος.

α. Κιβωτιόσχημοι τάφοι από Δυσμῶν.

β. Ύστερομυκηναϊκά ὄστρακα.

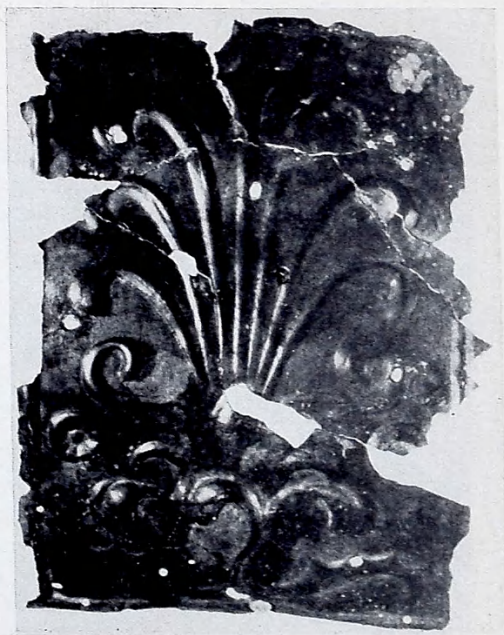
α

β

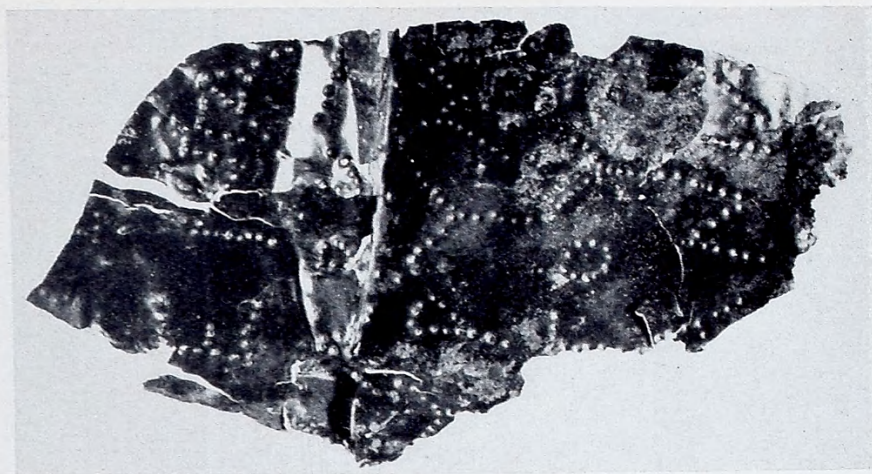

γ

δ

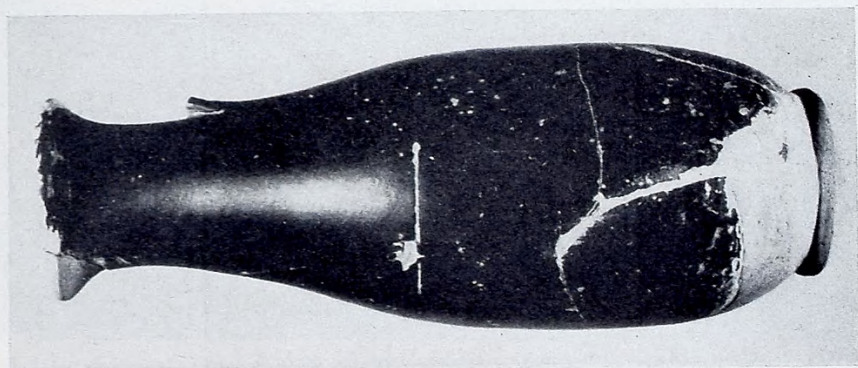
α - δ. Χαλκᾶ ἐλάσματα με ἀνάγλυφον παράστασιν τῆς πάλης τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας (α), λεοντοκράνου (β), ἵπποκάμπου (γ) καὶ ἀνθεμίου (δ).

γ. Τμήμα ένεπιγράφοι χάλκοι έλάσματος.

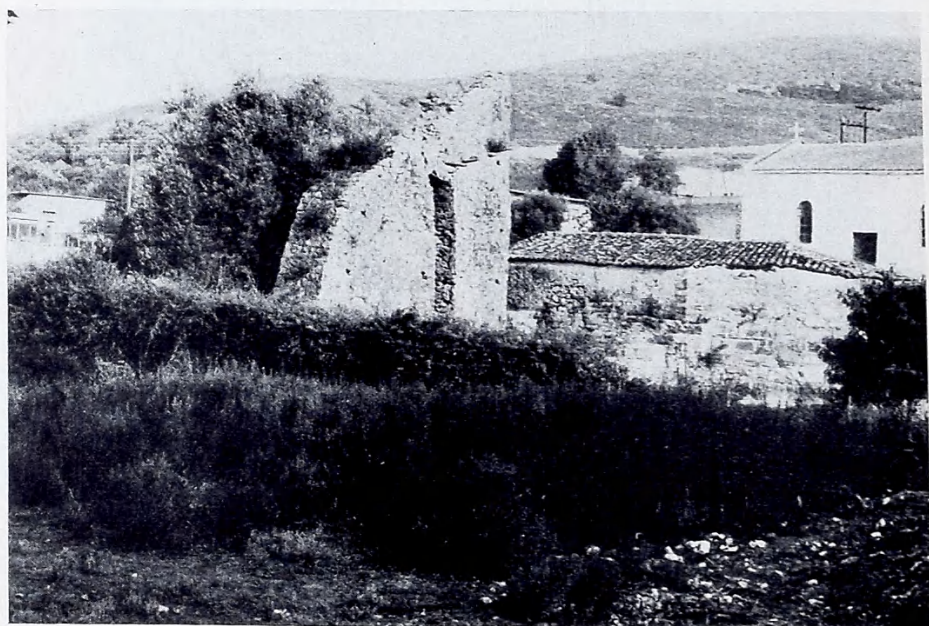
β. Κεφαλή γυναίκας πλήντοι ειδωλίου ίου αϊ. π. Χ.

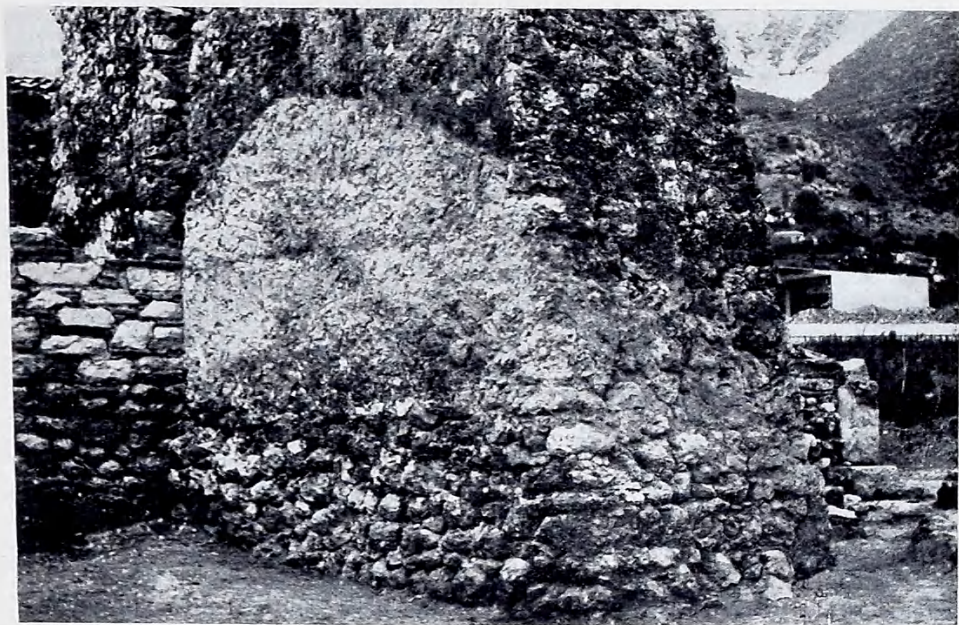
α. "Ολπη

α. "Αποψεις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ἀπὸ ΝΔ.

β. "Αποψεις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ἀπὸ ΝΑ.

α. Ἡ ἀπὸ Ἀ. πρώτη ἀντηρίς μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων (ἀπὸ ΝΔ.).

β. Τοῖχοι παλαιότεροι νοτίως τοῦ διακονικοῦ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς (ἀπὸ Ἀ.).

α. Τοῖχοι παλαιότεροι νοτίως τοῦ διακονικοῦ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς (ἀπὸ ΝΔ.).

β. Λείψανα πηλίνων ὀχετῶν ΝΑ. τοῦ διακονικοῦ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς (ἀπὸ Ν.).

α. Λείψανα πηλίνων ὀχρετῶν ὑπὸ τὸ διακονικὸν τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς (ἀπὸ Ν.).

β. Τοῖχοι παλαιότερου οἰκοδομήματος ΝΔ. τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς (ἀπὸ ΝΑ.).

α. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ παλαιότερου οἰκοδομήματος (ἀπὸ ΝΑ.).

β. Ὁ νότιος τοῖχος τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς μεταξὺ τῶν ἀπὸ Ἀ. τρίτης καὶ τετάρτης ἀντηρίδων.

α. 'Ο νότιος τοῖχος μεταξύ τῶν ἀπὸ 'Α. τρίτης καὶ τετάρτης ἀντηρίδων. Λεπτομέρεια.

β. 'Ο νότιος τοῖχος τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς μεταξύ τῶν ἀπὸ 'Α. πρώτης καὶ δευτέρας ἀντηρίδων.

α. Παλαιότερος τοίχος πρὸς Β. τῆς προθέσεως τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς καὶ μεταγενέστερα ὑδραυλικά συστήματα (ἀπὸ Δ.).

β. Ὁ νότιος τοίχος μεταξύ τῶν ἀπὸ Ἀ. δευτέρου καὶ τρίτου ἀντηρίδων.

α. Ὁ νότιος τοῖχος μεταξύ τῶν ἀπὸ Ἀ. δευτέρας καὶ τρίτης ἀντηρίδων. Λεπτομέρεια.

β. Ὁ νότιος τοῖχος μεταξύ τῶν ἀπὸ Ἀ. τρίτης καὶ τετάρτης ἀντηρίδων. Λεπτομέρεια
(ἄνω ἀριστερὸν μέρος).

α. Ὁ νότιος τοῖχος μεταξύ τῶν ἀπὸ Ἀ. πρώτης καὶ δευτέρας ἀντηρίδων. Λεπτομέρεια.

β. Λακκοειδὴς τάφος νοτίως τοῦ διακονικοῦ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς (ἀπὸ Ἀ.).

α. Ἀπότμημα στέψεως θωρακίου (;).

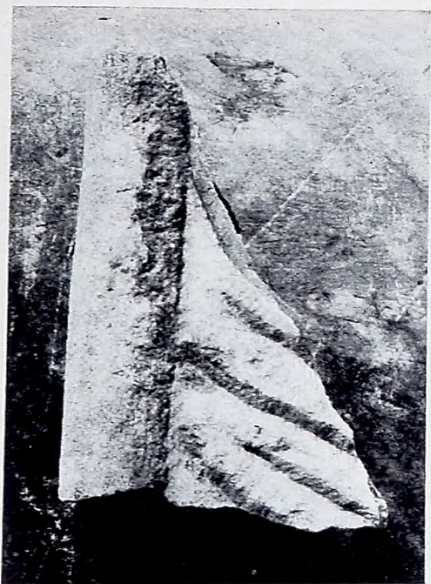
β. Ἀπότμημα ἐπιθήματος.

α. Ίωνικόν κιονόκρανον.

β. Ίωνικόν κιονόκρανον (ἐτέρα ὄψις τοῦ προηγουμένου).

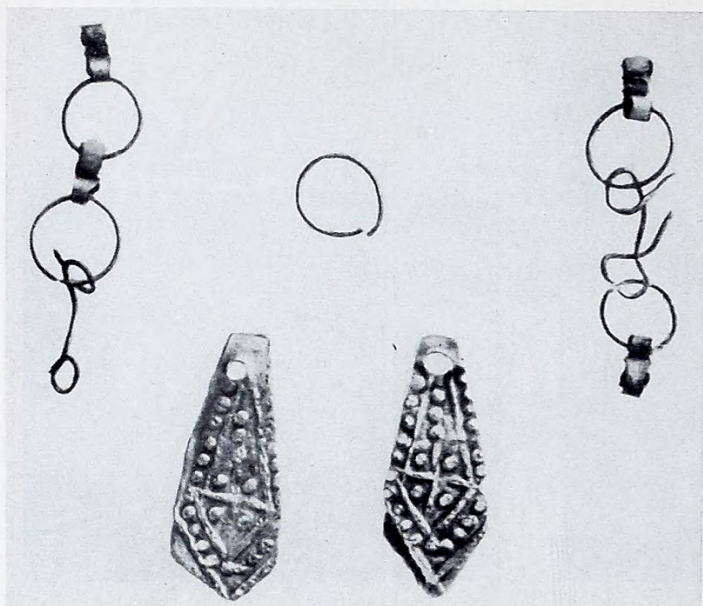
α. Ἀπότμημα πωρίνου θωρακίου.

β. Ἀπότμημα ἐπικράνου.

γ. Ἀπότμημα ἀρχαίου ἀναγλύφου.

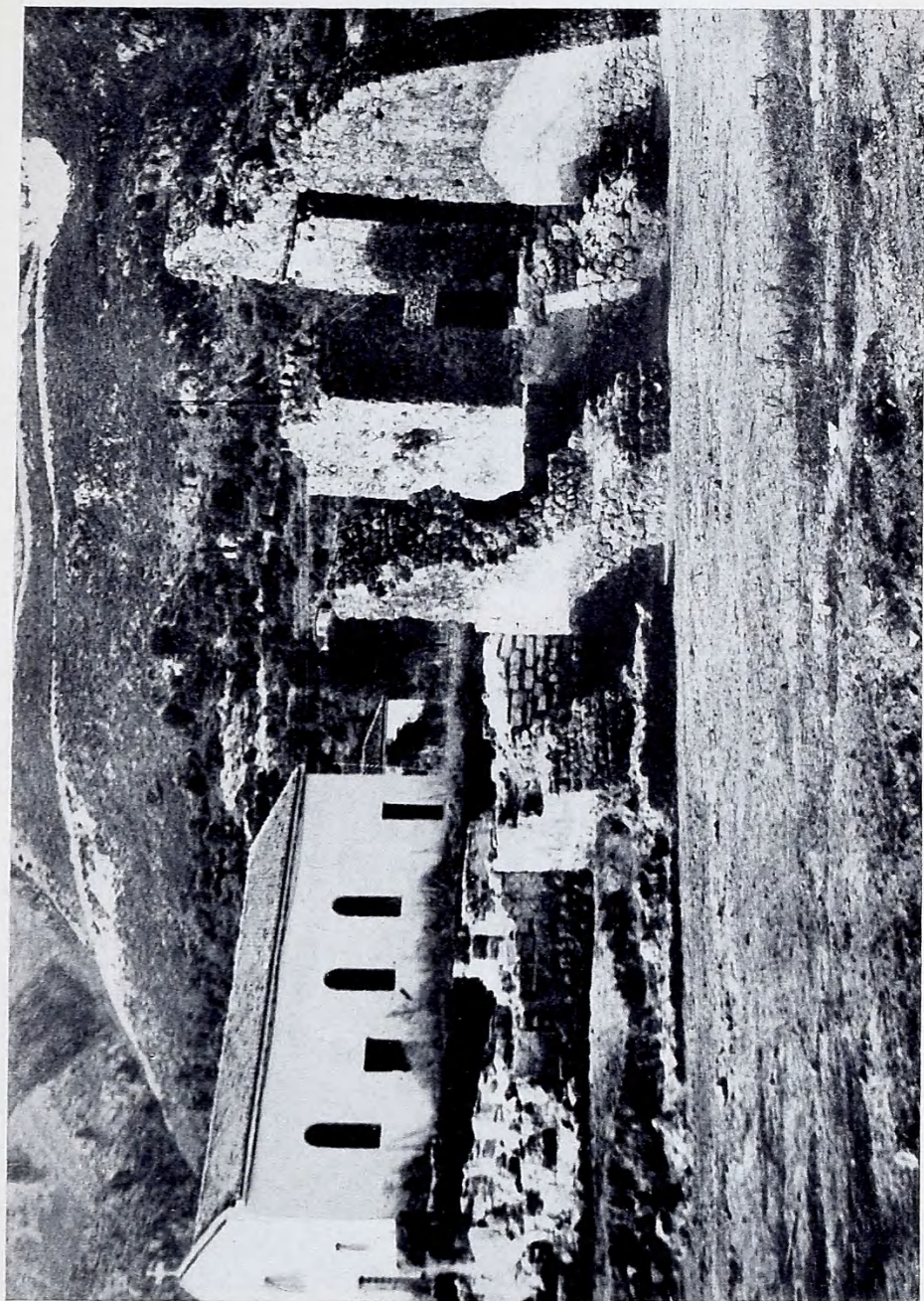
α. Ζεύγος ἐνωτίων (πρεπενδούλιον).

β. Ἐξάρτημα στολῆς.

γ. Ἀπότμημα ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

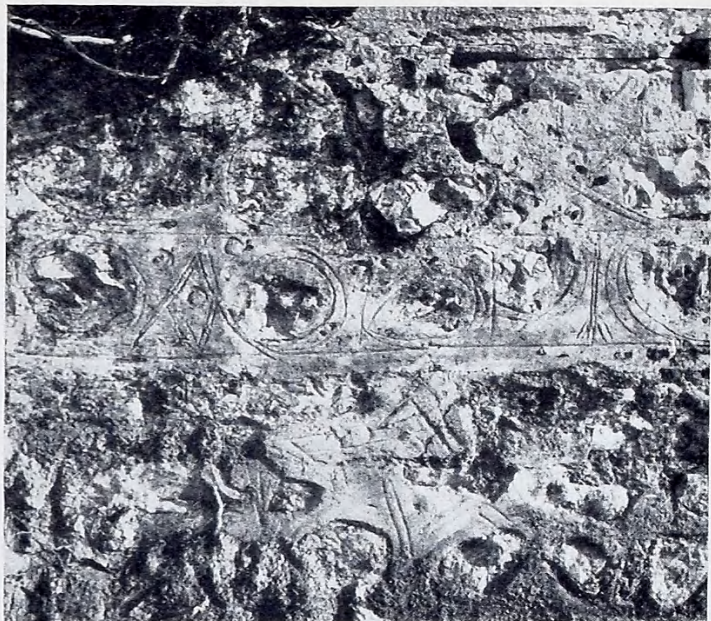
Μερική άποψις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου μετὰ τὴν διεκτέτησίν του (ἀπὸ ΝΔ.).

α. Ἀποψὺς τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ ΝΑ.

β. Καταπεσὸν τμήμα τῆς νοτίας κιονοστοιχίας.

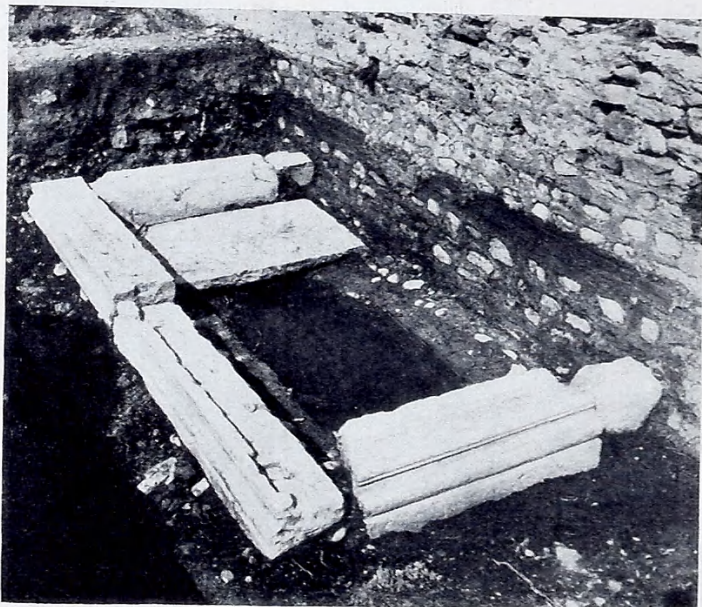
α. Λεπτομέρεια τῆς τοιχοδομίας τοῦ βορείου τοίχου.

β. Ἡ ἀψὶς ἀπὸ Νότου.

α. Ἡ ΝΑ. γωνία τοῦ κεντρικοῦ κλίτους.

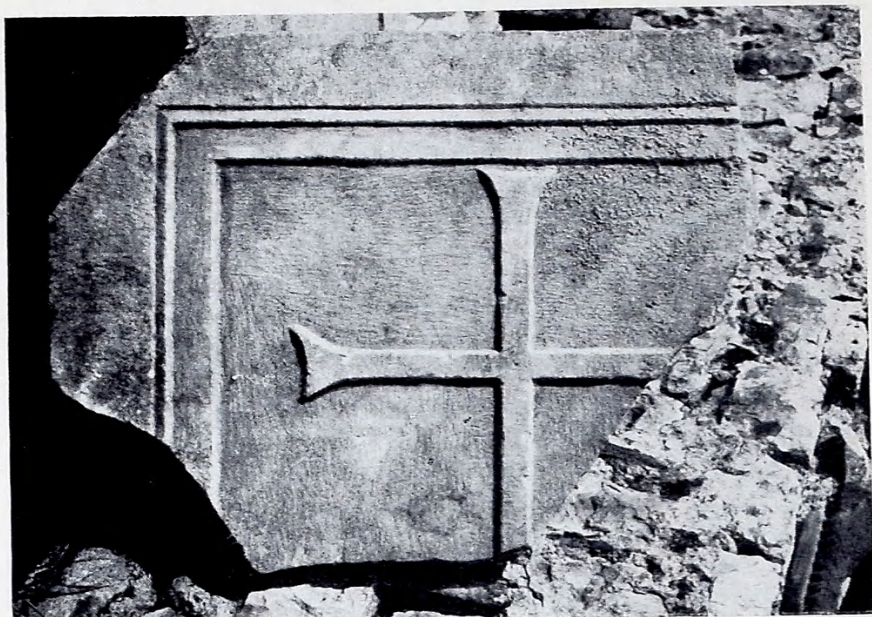
β. Βάσις παστοφορίου εἰς τὸ βόρειον κλίτος.

α. Ίωνικόν κιονόκρανον μετ' ἐπιθήματος.

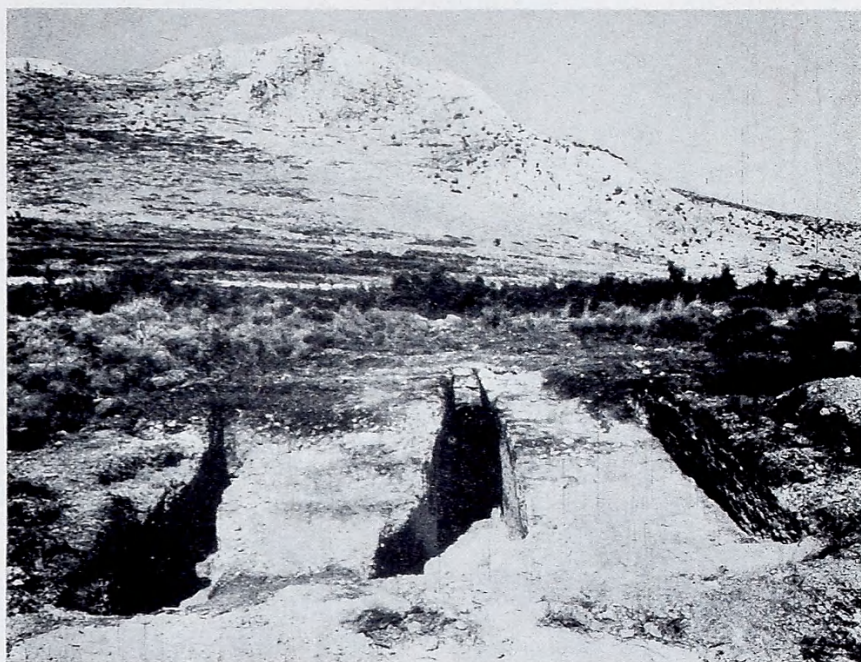
β. Ἐπίθημα κιονοκράνου.

α. Τεμάχιον θωρακίου.

β. Τμήμα ἐπιγραφῆς ἐπὶ μαρμαρίνης πλάκῃς.

α. Θαλαμωτοὶ τάφοι Καψάλας Μυκηνῶν.

β. Ψευδόστομος ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ θαλαμωτοῦ τάφου 1 Καψάλας.

α. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου τῆς εἰσόδου τοῦ θαλαμωτοῦ τάφου Παναγίτσας.

β. Θρόνος μετὰ καθημένης γυναικείας μορφῆς (θεᾶς;) ἐκ τοῦ θαλαμωτοῦ τάφου Παναγίτσας.

α. Ἀρτόσχημα ἀλάβαστρα ἐκ τοῦ λακκοειδοῦς τάφου Παναγίτσας.

β. Κατώφλια καὶ μεσότοιχοι διαμερισμάτων Γ1 πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ Γ πρὸς τὰ ἀριστερά.

α. Γενική άποψις τοῦ τετραπλεύρου βωμοῦ καὶ τοῦ διαμερίσματος Γ1 ἀπὸ Βορρᾶ.

β. «Βωμὸς-ἐστία» διαμερίσματος Γ1.

«Βωμός-έστία» καὶ ὀγκόλιθος κατὰ χώραν τοῦ διαμερίσματος Γ1.

Γενική ὄψις τῆς πομπικῆς ὁδοῦ, τοῦ τετραπλεύρου βωμοῦ καὶ τοῦ διαμερίσματος Γ1.

Γενική ἄποψις τοῦ διαμερίσματος Γ1 καὶ τοῦ παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ τετραπλεύρου βωμοῦ
(ἡ φωτογραφία ἐλήφθη ἀφ' οὗ τὰ δάπεδα ἐκαλύφθησαν).

Ὁ πύλος Δυσμῆς τῆς πομπικῆς ὁδοῦ χῶρος. Βαθμίδες ἐν πύρῳ λίθου εἰς τὸ δεξιὸν χάτω ἄκρον τῆς εἰκόνης.

Κλίμαξ πρὸς τὰ ὑπόγεια τῆς «Οἰκίας Τσοῦντα».

α. Γενική άποψις από Νότου τής περιοχής τοῦ κυκλικοῦ βωμοῦ τῶν Μυκηνῶν. Ὁ ἐστεγασμένος χώρος εἶναι τὸ «δωμάτιον τῶν εἰδώλων».

β. Τετράπλευρον δωματίον πρὸ τῆς ἐντοιχισθείσης ἀρχαιοτέρας καθόδου, ἀπὸ τοῦ προαυλίου τῆς «Οἰκίας Τσούντα».

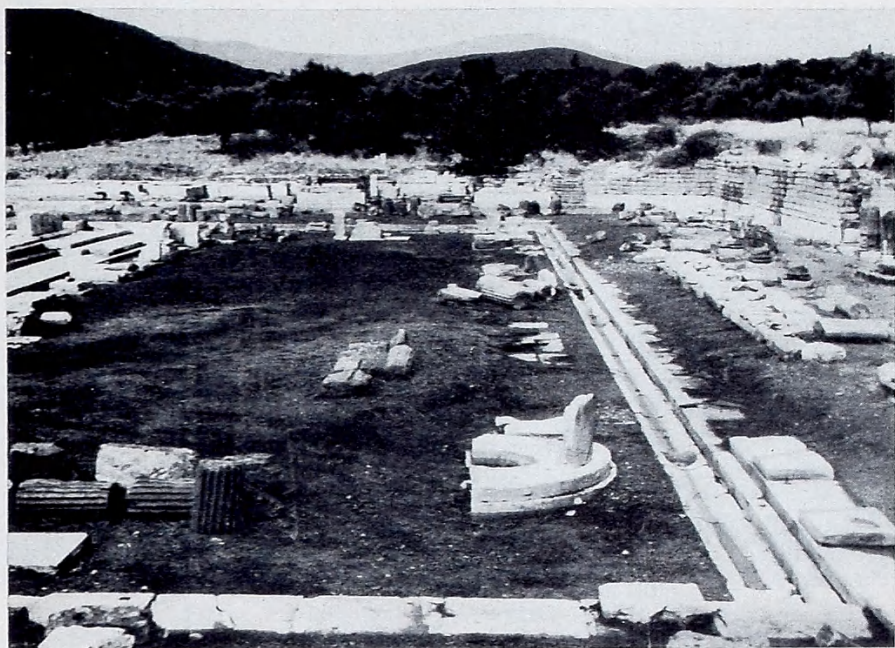
Κλῑμαξ ὑπ' ἀρ. 2 εἰς τὴν δυτικὴν κλιτὸν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν.

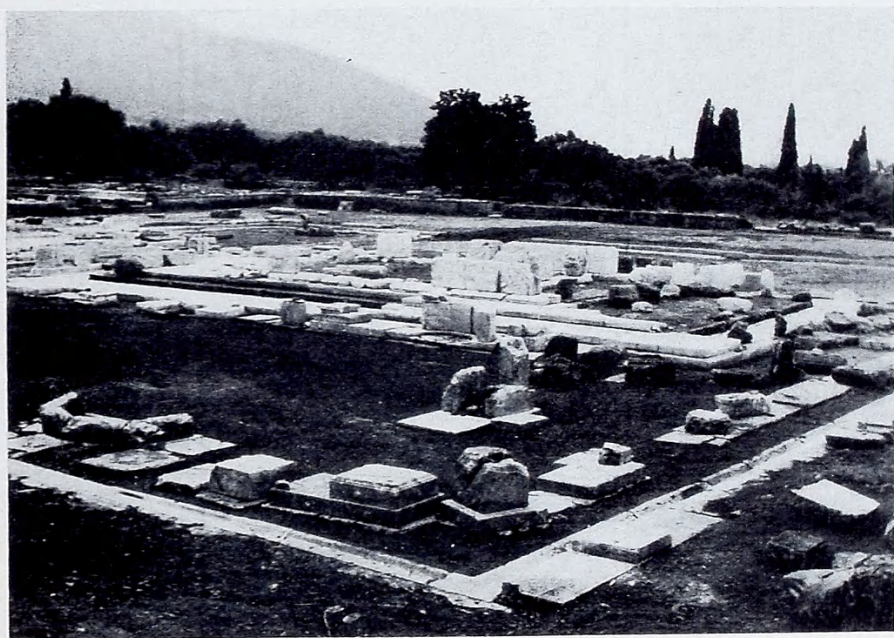
α. Θεμέλια τετραπλεύρου κτίσματος εις τὸ κέντρον τοῦ ὁποίου ἵσταται ὁ κυκλικὸς βωμὸς τῶν Μυκηνῶν ἀπὸ τὰ ΝΑ.

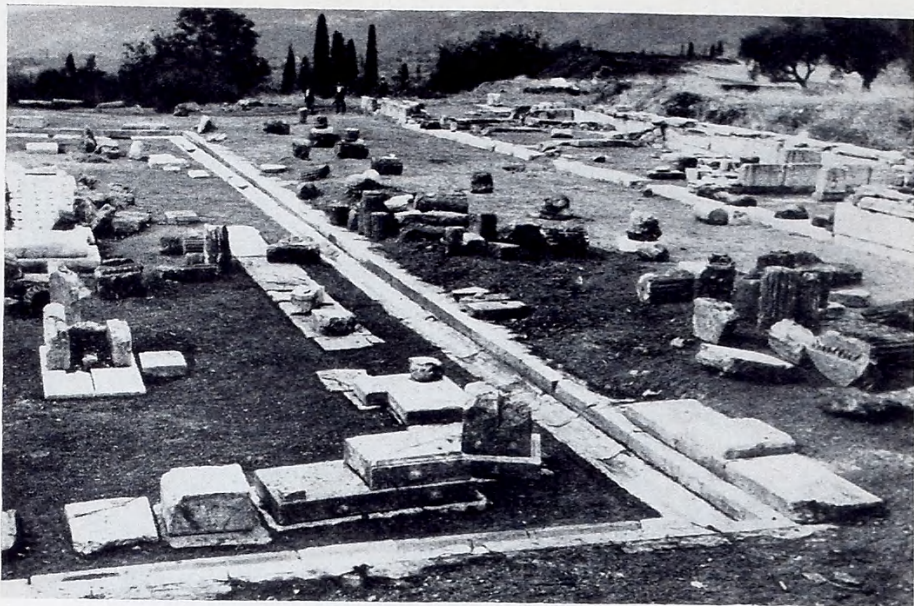
β. Ἑστία(;) εις τὸ κέντρον δωματίου τοῦ Β οἰκοδομικοῦ τετραγώνου τῆς δυτικῆς κλιτύος.

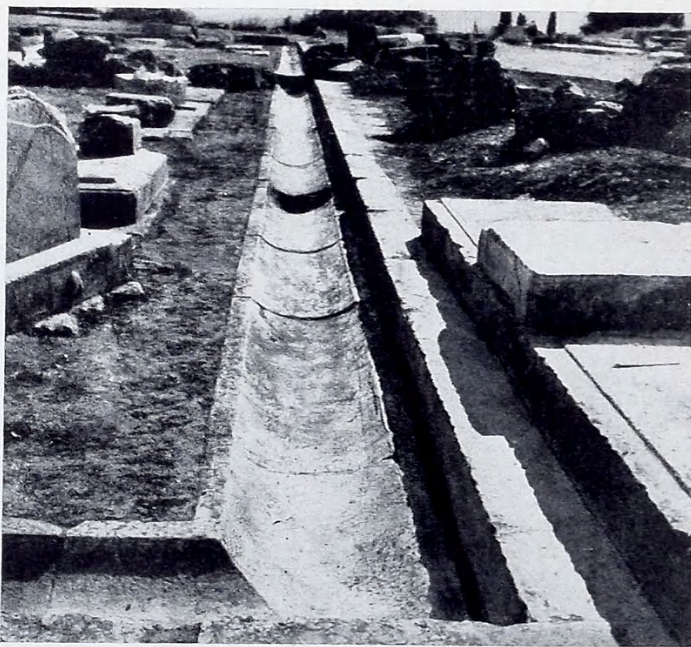
α. Ὑποψὶς τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Ἀνατολῶν.

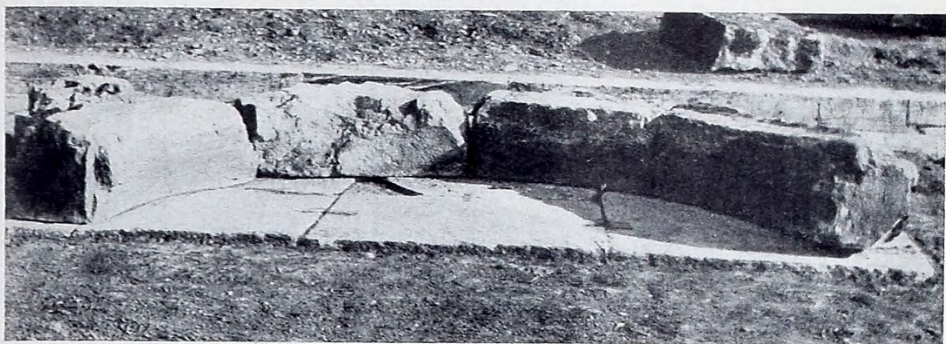
β. Ὑποψὶς τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

α. Ὑποψη τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Βορρᾶ.

β. Ὑποψη ἀπὸ Β. τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἀποστραγγιστηρίου αὐλάκος. Δεξιὰ τμήμα τοῦ στυλοβάτου καὶ τῆς πλίνθου δ' ἐνὸς τῶν κιόνων τῆς στοᾶς.

α. Τὰ τεμάχια τῆς ἐξέδρας θ προχείρως συναρμολογηθέντα.

β. Ἡ πρὸς Βορρᾶν τοῦ ναοῦ προχείρως συναρμολογηθεῖσα ἐξέδρα.

α. Τὸ κατὰ τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου βάθρον. Ἀριστερὰ ἢ Ἀνατολικὴ ὄψις τοῦ βωμοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.

β. Τὰ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς αὐλῆς ἀποκαλυφθέντα ἀναθηματικὰ βάθρα.

α. Ἀποψις τοῦ γαμματοειδοῦς ἀναθηματικοῦ βάρθρου ν.

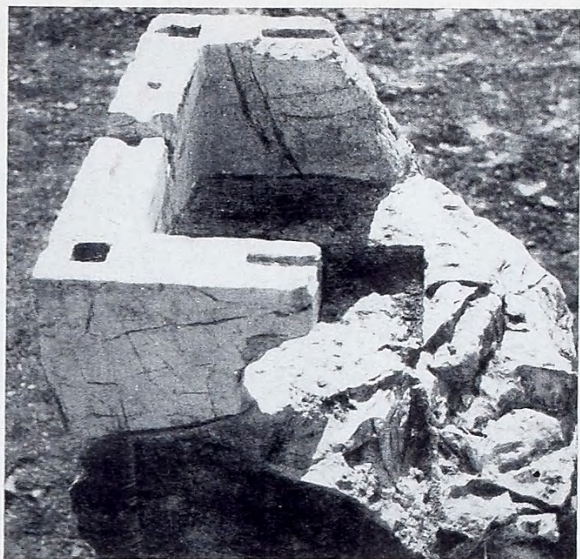
β. Τὰ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς αὐλῆς ἀποκαλυφθέντα βάθρα ἀναθημάτων (λ, μ, ν).

α. Ἡ ἀνατολική ὄψις τοῦ βωμοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.

β. Ὁψις τοῦ βωμοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἀπὸ Βορρᾶ.

α. Τὸ κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ παρὰ τὸν βωμὸν ὀρθογωνίου κατασκευάσματος λίθινον πεί-
μορφον θωράκιον.

β. "Αποψις ἀπὸ ΝΔ. τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ πρὸς Ν. αὐτοῦ ὀρθογωνίου κατασκευάσματος.

α. Λιθινον λεοντόπουν ἔδρανον.

β. Ἐτέρα ὄψις τοῦ λιθίνου λεοντόποδος ἔδρανου.

α - γ. Τεμάχια ἐπιστυλίου καὶ ζωφόρου τῆς ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας τῆς αὐλῆς.

α. Λίθινον τεμάχιον σίμης μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως καὶ προεχούσης λεοντοκεφαλῆς.

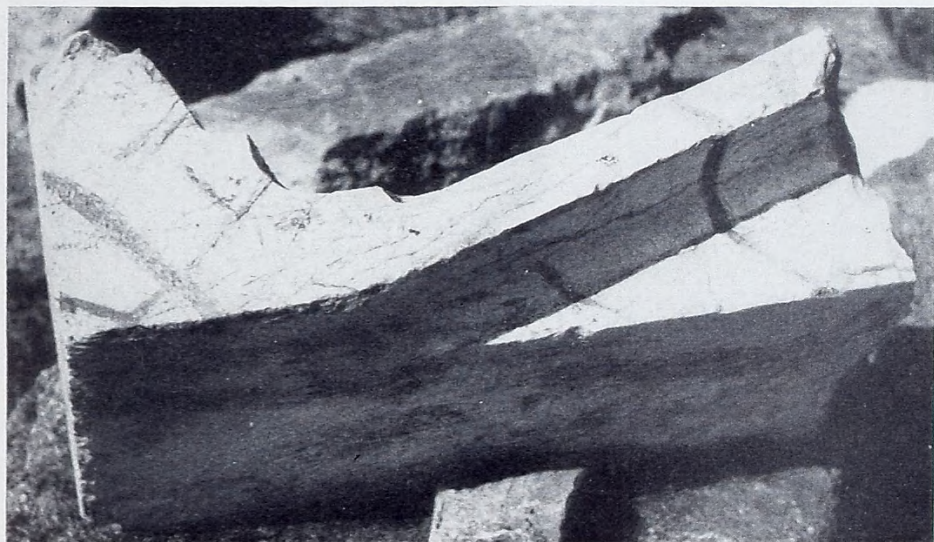
β. Λίθινον τεμάχιον σίμης μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως καὶ λεοντοκεφαλῆς.

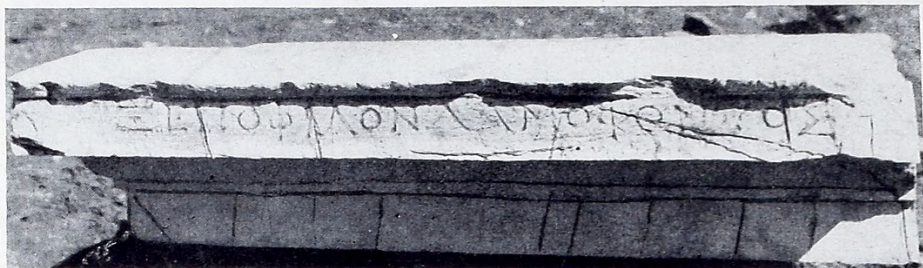
Δύο τεμάχια λιθίνης σίμης μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως καὶ λεοντοκεφαλῆς.

β. Τεμάχια λιθίνης σίμης μετὰ λεοντοκεφαλῶν.

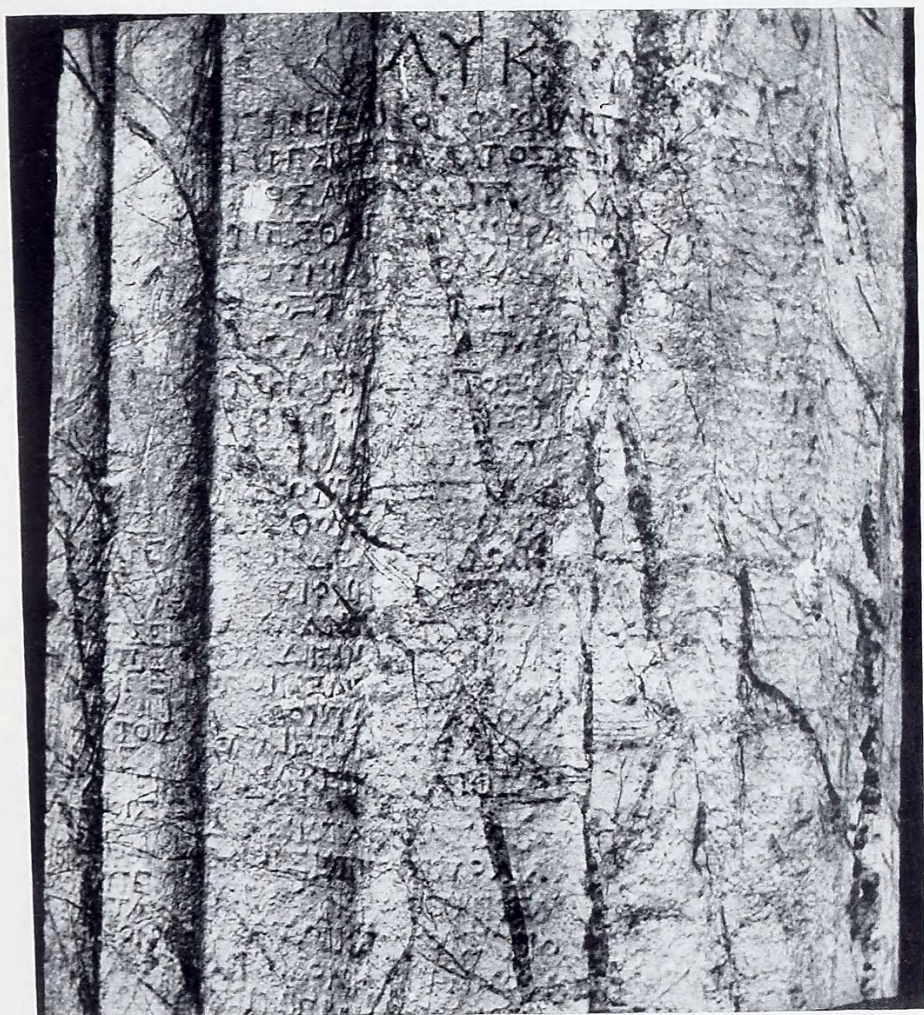
γ. Ἄκρον τεμαχίου ἀετωματοσιδοῦς ἐπιστέψεως.

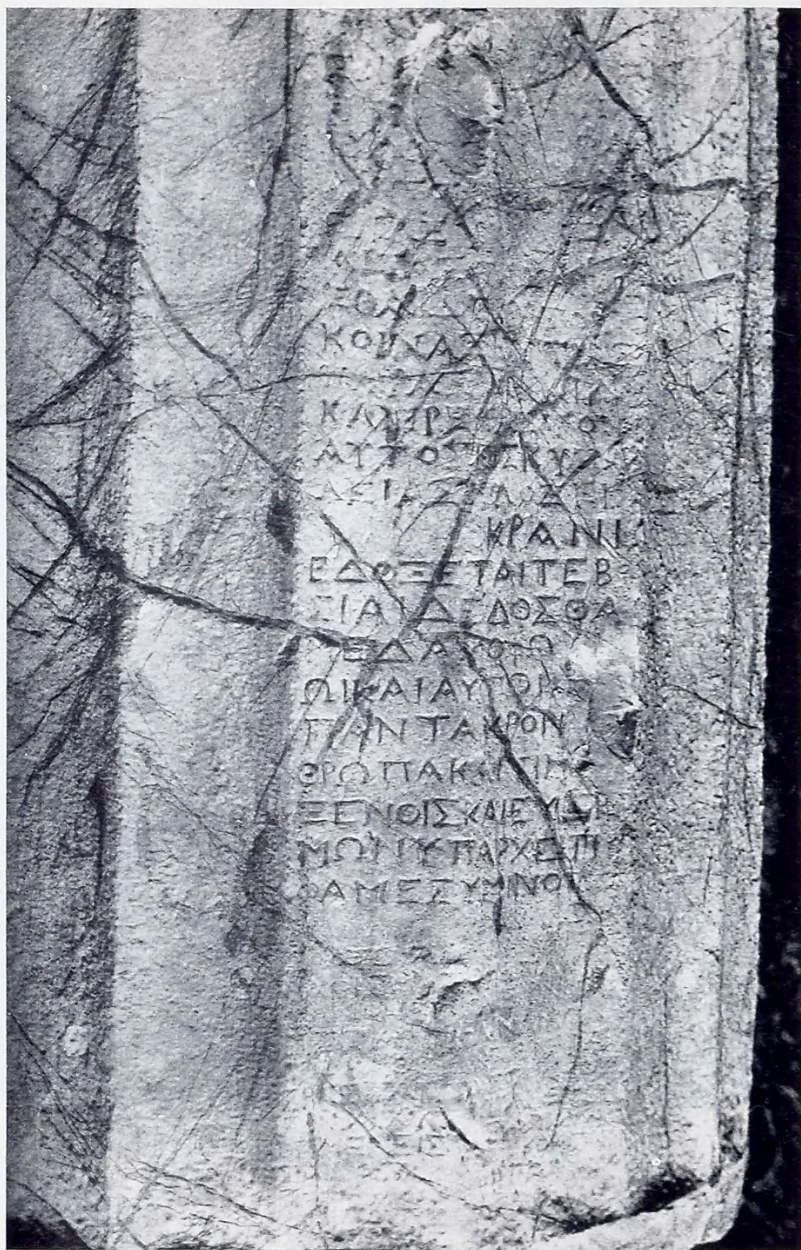
α. Ἐνεπίγραφος στέψις βάθρου ἀγάλματος.

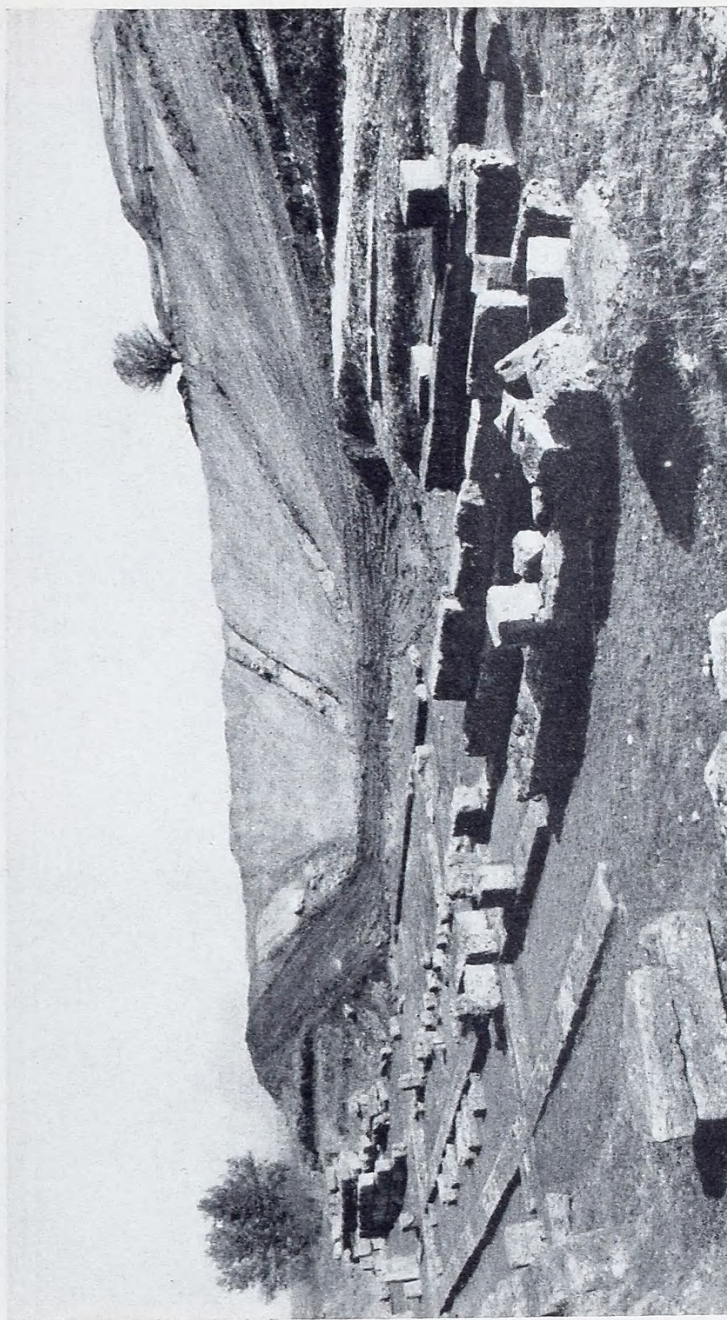
β. Ἡ αὐτὴ ὡς ἄνω ἐνεπίγραφος στέψις.

Τμήμα τῆς ἐπὶ τοῦ ραβδωτοῦ χίονος ἐπιγραφῆς.

Ἐν ἐκ τῶν ὀλίγων ἀναγνωσίμων τμημάτων τῶν ἐπὶ τοῦ κίονος
τῆς εἰκ. 9 ἐπιγραφῶν.

Ἀποψὲς τοῦ θεάτρου ἀπὸ Δυσμῶν.

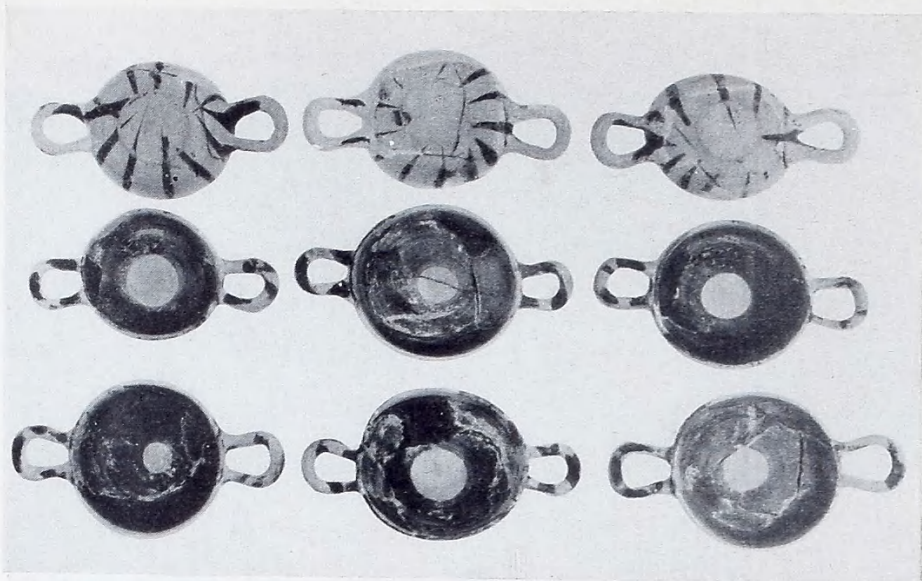
α. ᾽Αποψις τοῦ θεάτρου ἀπὸ ᾽Ανατολῶν.

β. ᾽Αποψις τοῦ θεάτρου ἀπὸ ΒΑ.

Τὸ ὀπισθεν τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ.

α. Σκυφίδια υστέρων κλασσικῶν χρόνων ἐκ τῆς παρὰ τὸν ἀποχευτικὸν ἀγωγὸν τάφρου.

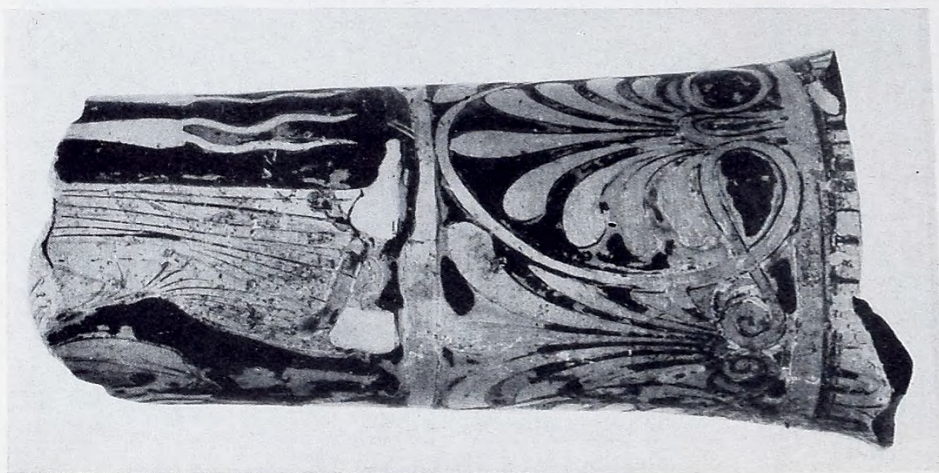
β. Σωρὸς ἀγγείων καὶ ὀστράκων παρὰ τὰ ἐξωτερικὰ τοιχώματα τοῦ ἀγωγοῦ, ἐκ ρωμαϊκῆς ἐπιχώσεως.

α. Μικκύλα άγγεΐα έξ άποθέτου(;) ύπισθεν τής σκηνής τοϋ θεάτροϋ.

β. Θεμέλιον κτίσματος, βωμοϋ(;) εις τόν χώρον τής άγορᾶς.

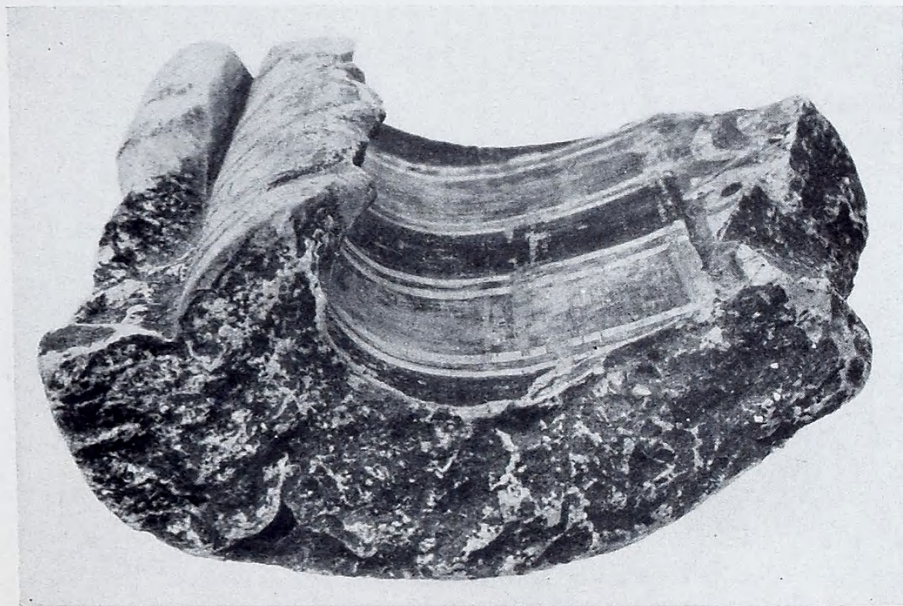
α. Λαϊμός ἐρυθρομόρφου ἀττικῆς λουτροφόρου ἐκ τῆς παρὰ τὸν ἀποχετευτικὸν ἀγιογὸν τάφρου.

β. Θραῦσμα ἀρχαῖνης σίμης ἐκ τοῦ χώρου τῆς ἀγορᾶς.

β. Ἀπότμημα ρωμαϊκῆς σίμης.

α. Θραύσμα ἀρχαϊκῆς σίμης ἐκ τοῦ χώρου τῆς ἀγορᾶς.

Γιρόττα. Κούρος με τὰς χεῖρας ὀριζοντίως ἐπὶ τοῦ σώματος.

Γκρόττα. Πλάγιαι όψεις του έναντι κούρου.

α - β. Γχροόττα. Ήξ δριστερῶν (α) καὶ ἐκ τῶν ὄνω (β) ὄψας τῆς κεφαλῆς τοῦ πν. 127.

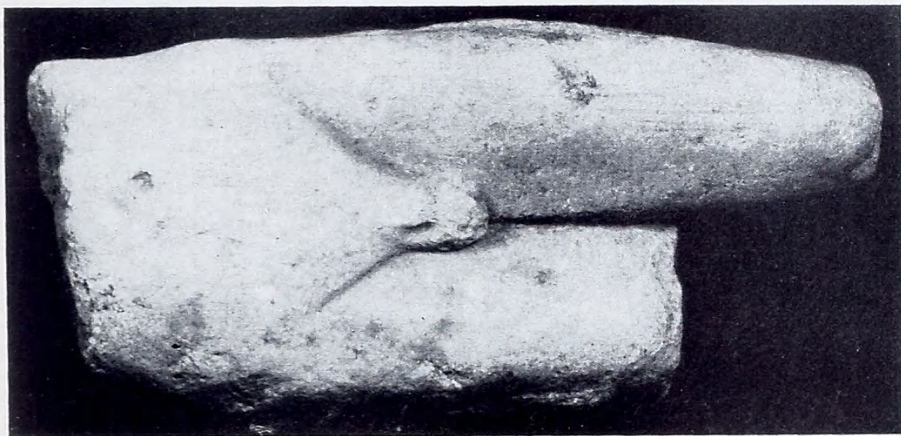
Γκρόττα. Κεφαλή κούρου.

α-β. Γκρόττα. Θρούσματα αναγλύφου άμφορέως.

β. Ἀπλώματα. Στοιῖλοι ἐκ τῶν μεταγενεστέρων τάφων.

α. Γχρόττα. Τεμάχιον κοῦρου μικροῦ μεγέθους (σφζ. ὕψ. 0.39 μ.).

α. Ἀπλώματα. Κυκλαδικὸς τάφος XXIV καὶ ἀνωτέρω σκελετὸς τῶν «μεταγενεστέρων» τάφων.

β. Ἀπλώματα. Κυκλαδικὸς τάφος XV.

α. Ἀπλώματα. Κυκλαδικὸς τάφος XVI.

β. Ἀπλώματα. Κυκλαδικὸς τάφος XIX.

α. 'Απλώματα. Κυκλαδικός τάφος XVIII. 'Ανώτερον μέρος.

β. 'Απλώματα. Κυκλαδικός τάφος XVIII. Πυθμήν.

α. 'Απλώματα. Κυκλαδικός τάφος XVII.

β. 'Απλώματα. Κύπελλον ἐκ τοῦ τάφου XIVα.

α - β. 'Απλώματα. Κεφαλή ειδωλίου ἐκ τοῦ τάφου XVIII (προσβλ. καὶ πλαγία ὄψις).

α - β. 'Απλόματα. Κεφαλή ειδωλίου ἐκ τῆς ἐπιχώσεως (προσβλ. καὶ πλαγία ὄψις).

α. Ἀπλώματα. Εἰδώλιον ἐκ τοῦ
τάφου XXIII (πλαγία ὄψις).

β. Ἀπλώματα. Εἰδώλιον ἐκ τοῦ
τάφου XIX (πλαγία ὄψις).

Ἀπλώματα. Καθήμενον εἰδώλιον ἐκ τοῦ τάφου XXIV.

α

β

γ

δ

α-δ. Ἀπλώματα. Μαρμάρινα ἀγγεῖα. α. Κύλιξ ἐκ τοῦ τάφου XV (ὑψος 7.5 ἐκ.). β. Κύλιξ ἐκ τοῦ τάφου XXIII (ὑψος 5.6 ἐκ.). γ. Κύλιξ ἐκ τοῦ τάφου XXIII (ὑψος 5 ἐκ.). δ. Πυξίς μετὰ ποδὸς ἐκ τοῦ τάφου XV (ὑψος 6.1 ἐκ.).

Απλώματα. α. Μαρμαρίνη φιάλη ἐκ τοῦ τάφου XXIII (διάμ. 27 ἐκ.).

β. Ἐπίμηκες μαρμαρίνον ἐργαλεῖον ἐκ τοῦ τάφου XVIII (μῆκος 13 ἐκ.).

γ. Ὅμοιον ὀλίγον μικρότερον ἐκ τοῦ τάφου XV.

Ἀπλώματα. α. Μαρμάρινον «τηγάνιον» ἐκ τοῦ τάφου XXIII. Ἑσωτερικὴ ὄψις.

β. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ αὐτοῦ.

α

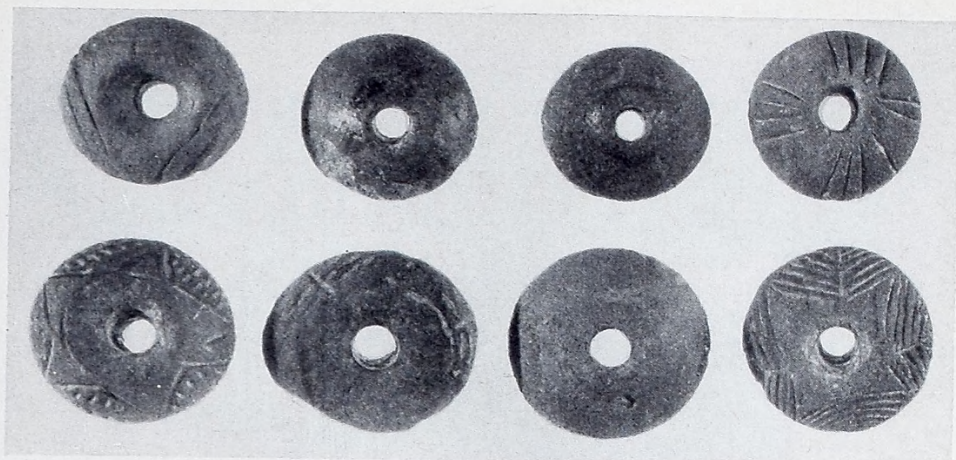
β

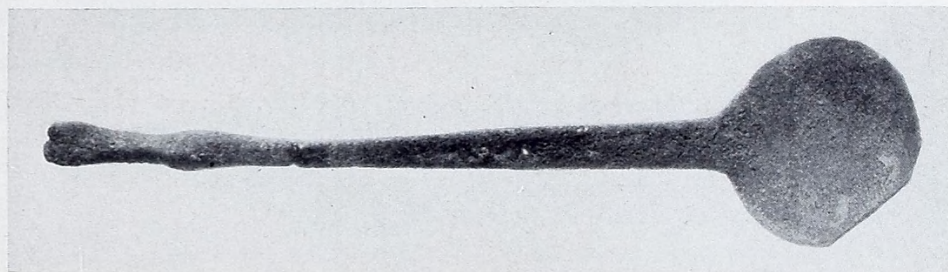
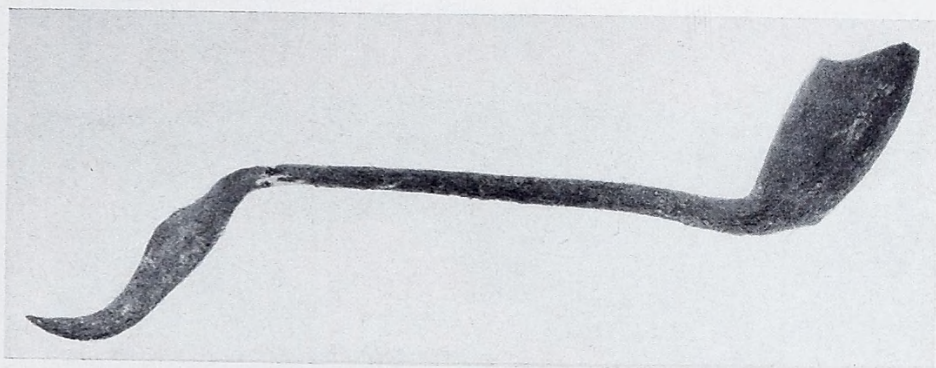
α - γ. Ἀπλώματα. Πήλινον τηγάνιον ἐκ τοῦ τάφου XIX: α. Ἐξωτερικὴ ὄψις, β. Πλαγία ὄψις, γ. Δίχηλος λαβὴ ἐκ τῶν ἔσω.

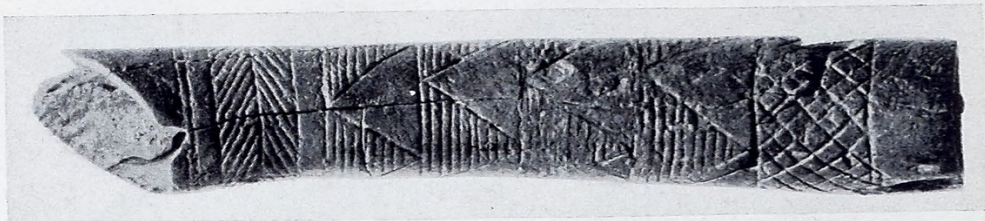
Ἀπλώματα. Πήλινον «τηγάνιον» ἐκ τοῦ τάφου XV.

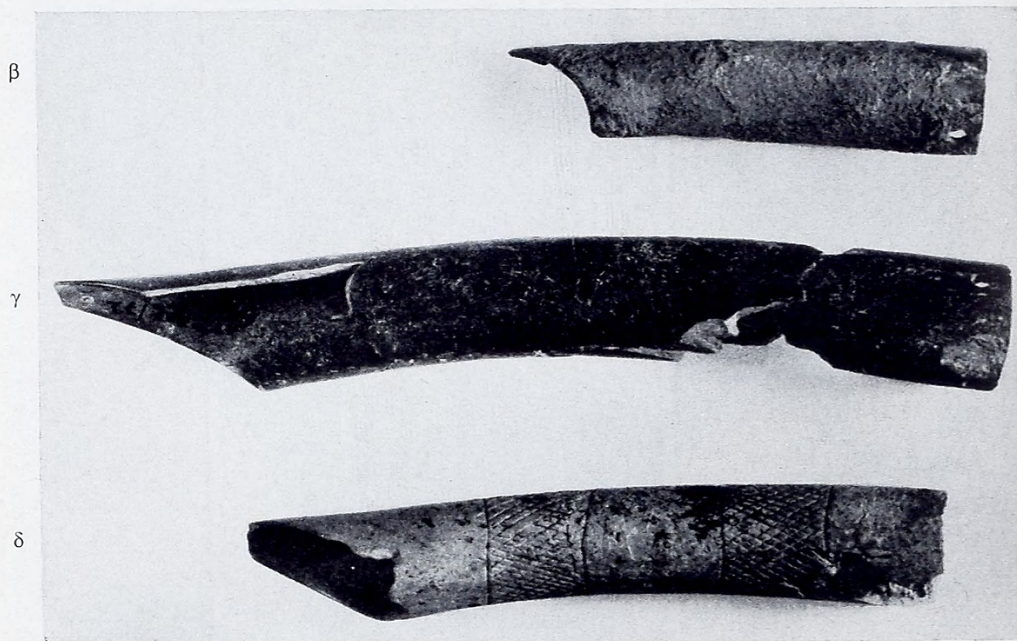
Ἀπλώματα. α. Πήλιναι ψῆφοι ἐκ τοῦ τάφου XX.

β - γ. Δύο ὀψεις ἀργυροῦ κοχλιαρίου ἐκ τοῦ τάφου XXIII.

α. 'Απλώματα. Σωληνοειδές ὀστέϊνον σκεῦος ἐκ τοῦ τάφου XXIII.

β - δ. 'Απλώματα. Τρία ὅμοια σκεύη: β. 'Εκ τοῦ τάφου XV. γ. 'Εκ τοῦ τάφου XXIII.
δ. 'Εκ τοῦ τάφου XVIII.

α. Ἀπλώματα. Τὸ πῶμα τῆς πυξίδος πίν. 146 ἐπὶ τοῦ διασωθέντος τμήματος τοῦ σώματος αὐτῆς.

β. Ἀπλώματα. Τὰ διασωθέντα τμήματα ἐκ τοῦ χεῖλους τῆς πυξίδος.

γ. Ἀπλώματα. Πλαγία ὄψις τοῦ πώματος τῆς πυξίδος πίν. 146.

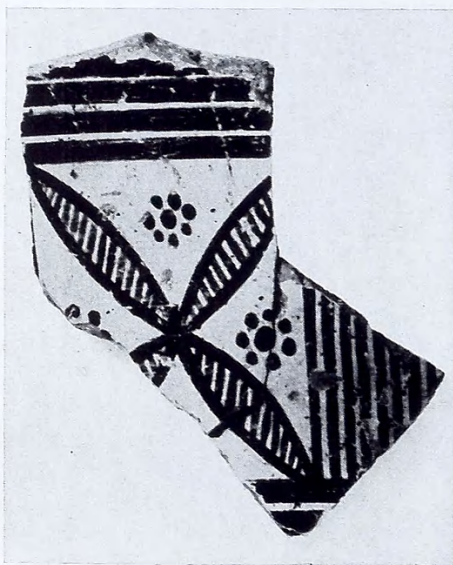
‘Απλόματα. Πῶμα πυξίδος ἐκ στεατίτου, ἐκ τοῦ τάφου ΧΧΙ.

‘Απλώματα. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πόματος τῆς πυξίδος πίν. 146.

α

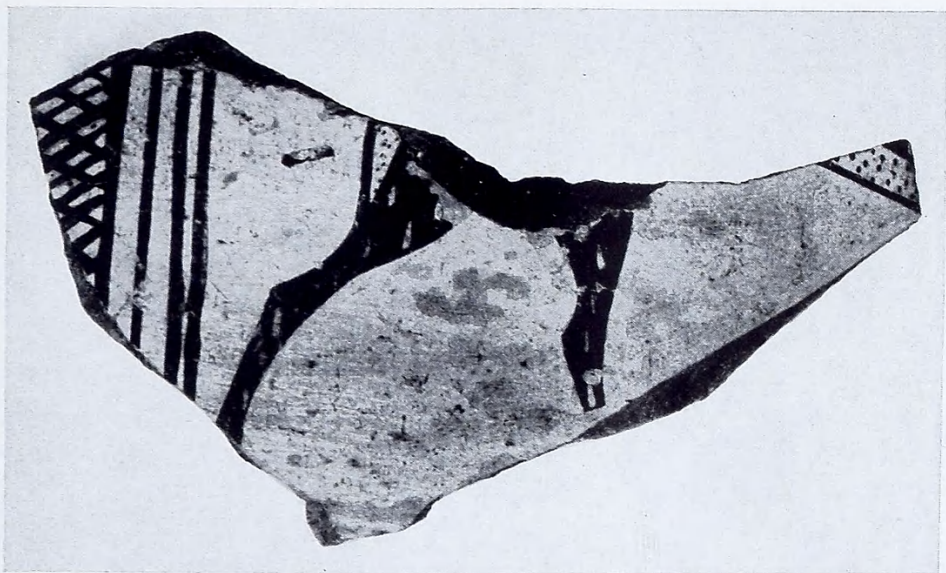

β

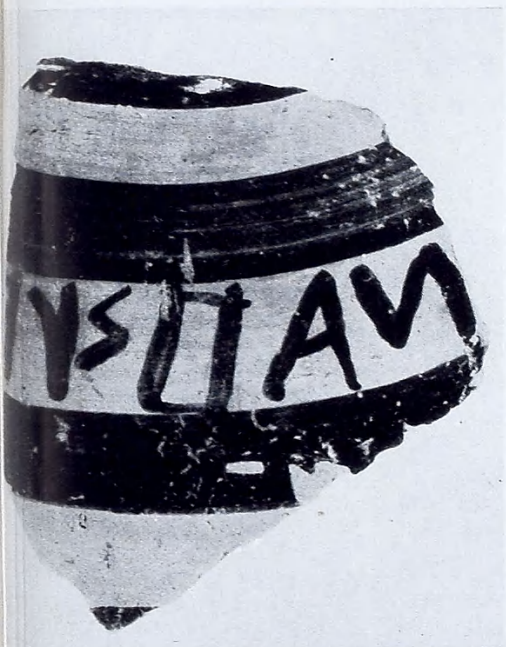

γ

α-γ. Ἀπλώματα. Θραύσματα ἐκ τῆς ἐπιχώσεως: (α) Μυκηναϊκοῦ κρατῆρος τὸ ἀνώτερον τμήμα. β. Ἐκ λαίμου γεωμετρικοῦ ἀμφορέως. γ. Ἐκ τῆς λαβῆς μεγάλου γεωμετρικοῦ ἀμφορέως.

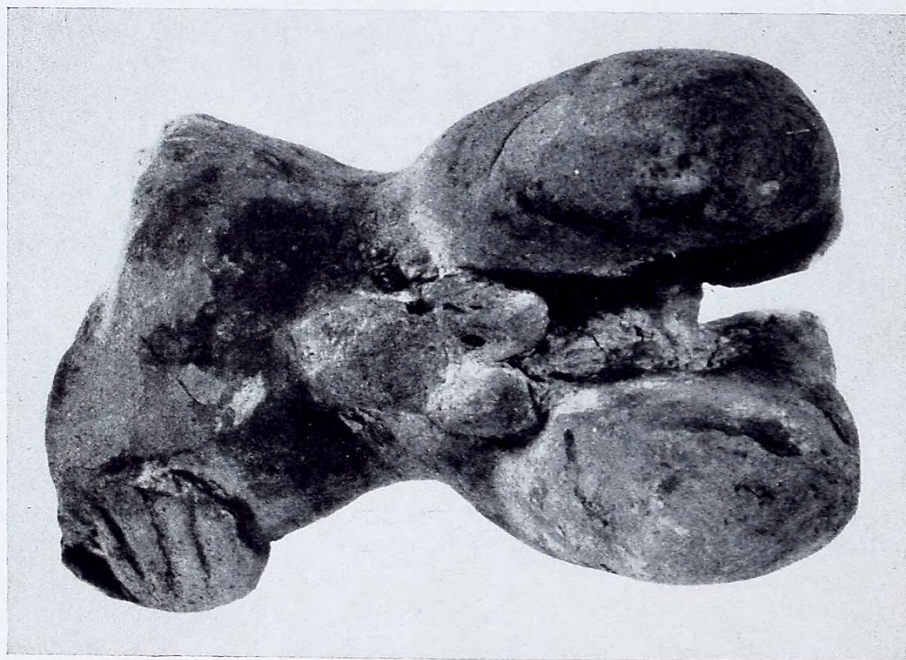
α. 'Απλώματα. Τεμάχιον ἀμφορέως φέρον δορκάδα.

β. 'Απλώματα. Τεμάχιον κρατήρος ἐνεπίγραφον (ἐκ τῆς ἐπιχώσεως).

γ. 'Απλώματα. Χρυσούν νόμισμα Τιβερίου-Μαυριχίου.

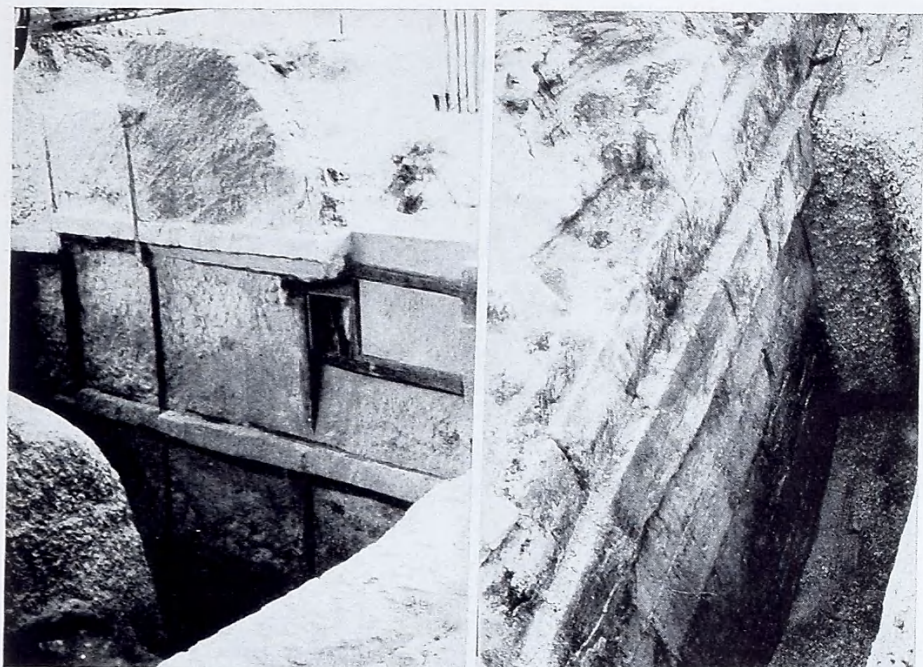
α - β. 'Απλώματα. 'Οκλάζων κομμαστές. Προσθία (α) και πλάγια (β) όψεις.

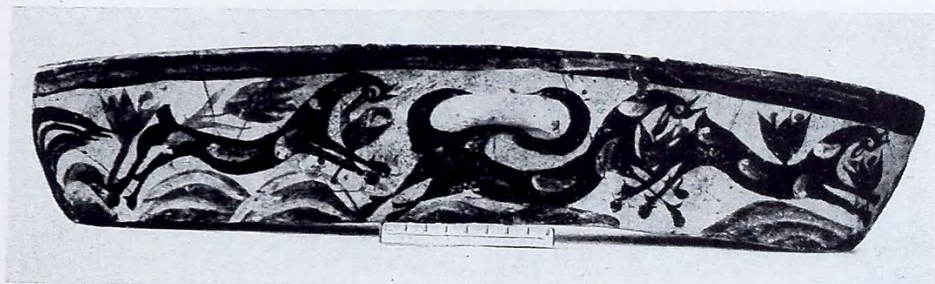
Ἡ πλάστιχα «Πρίγνων». Δεξιά, Εσοτή 1. Ἀριστερά, ἡ Δυτικὴ Οἰκία. Μεταξὺ τούτων ἡ Ὀδὸς Τελχίνων βάθουσα πρὸς Β.

Οιζία των Γυναικών. Δοιμάτιον 7 ἐν ἱσογείῳ καὶ ἀνωγείῳ.

α. Ἡ Ξεστή 2, βόρειος τοίχος. Διακρίνονται, χωριζόμενα διὰ προεχόντων πελεκητῶν γείσων, τὸ ἰσόγειον καὶ δύο ὑπερκείμενα πατώματα. β. Ἡ Ξεστή 4, βόρειος τοίχος, ἰσόγειον καὶ τμήμα ἀνωγείου.

γ, δ. Κύμβα ἐκ τῆς Δυτικῆς Οἰκίας. Ἐντόπιος πολύχρωμος ρυθμός. Ἡ κυρία πλευρὰ δεικνύει ἀγριμαῖα νεμόμενα κρόκους, ἡ ὀπισθία φέρει νηχομένους δελφίνας.

Τοιχογραφία τοῦ Ἀλιέως. Δυτική Οἰκία.

Δύο σκηναὶ ἐκ τῆς μικρογραφικῆς ζωφόρου τῆς Δυτικῆς Οἰκίας. α. Ναυμάχοι ἢ ναυαγοί.
β. Μία τῶν ἐξ μακρῶν νεῶν. Τριήραρχος ἐντὸς τοῦ θαλαμίσκου του καὶ καθήμενὴ μορφή
ἐκτὸς τούτου. Κυβερνήτης κρατῶν πελώριον πηδάλιον, κλειυστῆς, κωπηλάται, ἐπιβάται
καθήμενοι ὑπὸ σκιᾶδα.

α. Γενική άποψις τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῶν κτηρίων τοῦ ΒΑ. λόφου, ἀπὸ Νότου.

β. Γενική άποψις τῆς περιοχῆς τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ ΝΑ.

α. Γενική άποψις τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ ΒΑ.

β. Γενική άποψις πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ ΒΑ.

α. Γενική άποψις πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ Παλαιοανακτορικῶς κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ ΒΑ.

β. Γενική ὄψις τοῦ Παλαιοανακτορικῶς κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ ΝΑ. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον τὸ δωμάτιον Ν.

α. Γενική ἄποψις πρὸς τὸ κεντρικὸν τμήμα τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ Νότου.

β. Τὸ δωμάτιον Η τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ Νότου.

α. Γενική άποψις πρὸς τὸ Παλαιοανακτορικὸν κτήριον τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ Δυσμῶν. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον τμήμα τοῦ δωματίου α.

β. Τμήμα τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Η εἰς τὸ Παλαιοανακτορικὸν κτήριον τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, μετὰ τὴν πλάκα τοῦ κέρνου εἰς τὴν θέσιν του, ἀπὸ ΝΔ.

Τὸ δωμάτιον Δ τοῦ Παλαιονακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου,
ἀπὸ Νότου.

α. Τὸ δωμάτιον Γ τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ Νότου.

β. Τὰ δωμάτια Γ καὶ Β τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ ΝΑ.

α. Τὸ δωμάτιον Β τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ Νότου.

β. Τὸ δωμάτιον Μ τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου μετὰ τῶν κρηπίδων του, ἀπὸ Δυσμῶν.

α. Τὰ δωμάτια Π καὶ Ν τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος, μετὰ τὴν λεκάνην καὶ τὸν κάδον κατὰ χώραν, ἀπὸ ΝΑ.

β. Ὁ χώρος Π τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, μετὰ τὸν ἀποθέτην τῆς λεκάνης καὶ τὸν κάδον, ἀπὸ Νότου.

α. Ὁ ἀποθέτης τῆς λεκάνης εἰς τὸν χώρον Π τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ Νότου.

β. Τμῆμα τοῦ δωματίου Α τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, μὲ τὸν ἐπ' αὐτοῦ διερχόμενον ΝΑ. τοῖχον τῆς αὐλῆς LXIII, ἀπὸ Νότου.

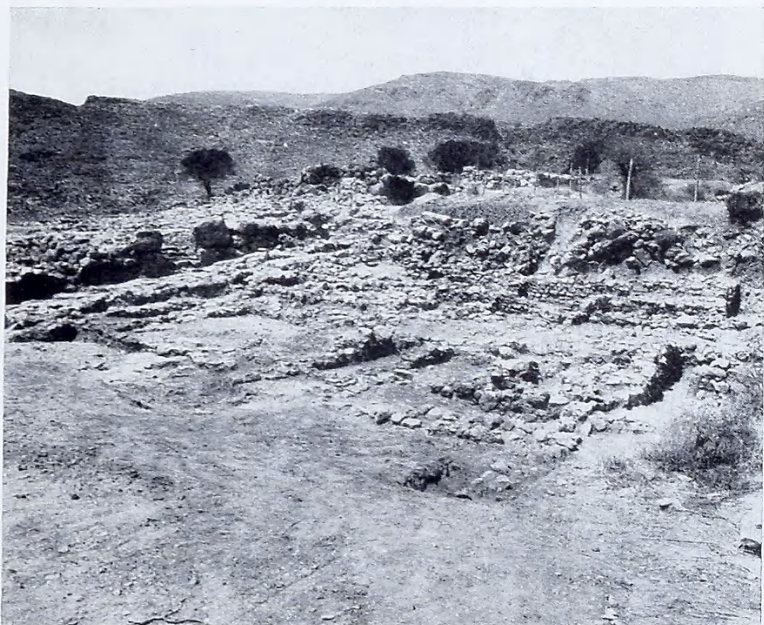
α. Ἡ ὀρθογώνιος κρηπίς τοῦ προδρομικοῦ τῆς Αἰθούσης τῆς δεξαμενῆς χώρου LXIV, πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως, ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Ἡ ὀρθογώνιος κρηπίς τοῦ προδρομικοῦ χώρου LXIV τῆς Αἰθούσης τῆς δεξαμενῆς τοῦ ἀνακτόρου μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν της, ἀπὸ Ἀνατολῶν.

α. Τὸ νότιον τμήμα τοῦ κτηρίου Β τῆς Ὁδοῦ λιμένος κατὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου, ἀπὸ ΒΔ.

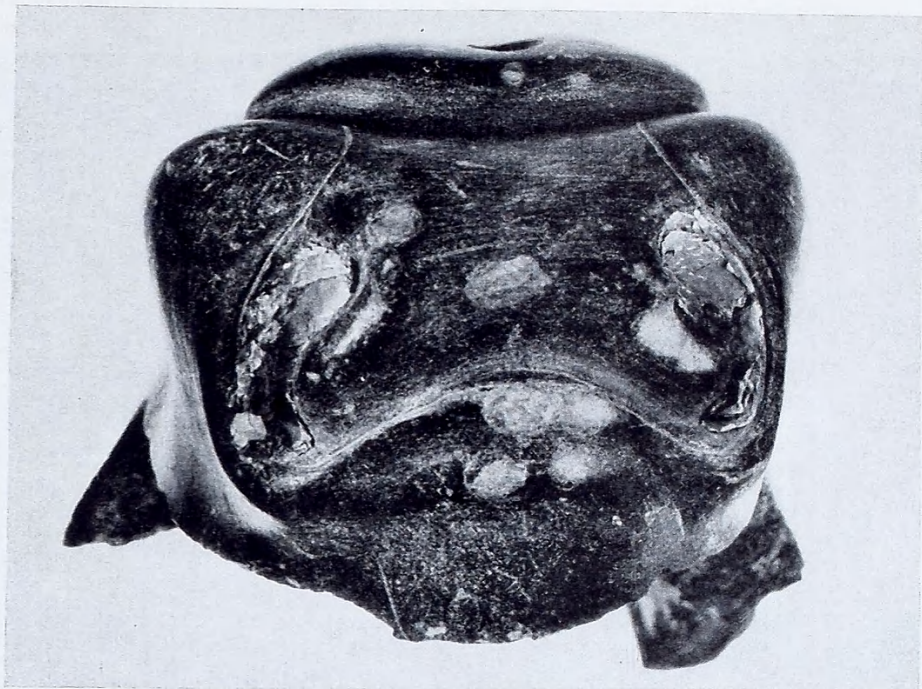
β. Τὸ Κτήριο Β τῆς Ὁδοῦ λιμένος κατὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἐρεῦνης, ἀπὸ Νότου.

α. Ἡ πλακόστρωτος διακλάδωσις ὁδοῦ, ἡ κατερχομένη μεταξὺ τοῦ Κτηρίου Β τῆς Ὁδοῦ λιμένος καὶ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, ἀπὸ ΒΔ. Δεξιά ἡ κρηπὶς τῆς ἐξωτερικῆς κλίμακος τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου.

β. Ἡ ἡμικατεστραμμένη πλακόστρωτος διακλάδωσις ὁδοῦ μετὰ τὸ μεταγενέστερον ἐπ' αὐτῆς περίφραγμα, ἀμέσως πρὸς Ν. τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, ἀπὸ Δυσμῶν.

α - β. Τμήμα ρυτού μορφής κεφαλής ταύρου εκ χλωρίτου, διασώζον τους μυκτήρας του ζώου, επενδεδυμένον με φύλλα χρυσοῦ. Ἐκ τοῦ χώρου τοῦ ὀρθογωνίου ἀποθέτου νοτίως τοῦ δωματίου Χ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου.

Γενική άποψη από ΝΑ. προς την άμέσως προς Νότον του Ίσχυρου κτηρίου ήμικατεστραμμένην πλακόστρωτον διαχλάδωσιν οδού. Είς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον τὸ τέμα τῆς Ὁδοῦ λυμένος καὶ ἡ Β.Α. πύλη τοῦ ἀνακτόρου.

Ἡ ἡμικατεστραμμένη διακλάδωσις ὁδοῦ ἀμέσως νοτίως τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, ἀπὸ ΝΑ.

α. Τὸ ἐργαστήριον Γγ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, μετὰ τὴν σκάφην καὶ τὸν συλλεκτῆρα εἰς τὴν θέσιν των, ἀπὸ Βορρᾶ.

β. Ὁ σωρὸς τῶν κυπέλλων καὶ λοπαδίων τῆς δυτικῆς γωνίας τοῦ ἐργαστηρίου Γγ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, ἀπὸ Ἀνατολῶν.

α. Ἡ ἀνερχομένη κλιμακωτὴ ὁδὸς μεταξὺ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου καὶ τοῦ κτηρίου Β τῆς ὁδοῦ λιμένος, ἀπὸ Βορρῶ.

β. Γενικὴ ἀποψὺς τοῦ ΝΑ. τμήματος τοῦ Κτηρίου Η καὶ ὁλοκληρίου τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς, ἀπὸ Βορρῶ.

α. Τὸ ἐξ ἀραγωνίτου ἀλάβαστρον τοῦ δωματίου κ εἰς τὸ κτήριον Β τῶν διαμερισμάτων τοῦ μαγειρείου τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ ΝΑ.

β. Ἡ κλίμαξ τοῦ Κτηρίου Η μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν της, ἀπὸ Δυσμῶν.

α. Τὸ μεταξύ τῶν σκελῶν τῆς κλίμακος Μ ἰσόπεδον εἰς τὸ Κτήριον Η μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν του, ἀπὸ ΝΑ.

β. Τὸ θρανίον τοῦ δωματίου Ο τοῦ Κτηρίου Η μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν του, ἀπὸ ΝΔ.

α. Ἡ περιοχή τοῦ μικροῦ ταφικοῦ σπηλαίου τοῦ ἐγχρώμου πιθανοφόρεως εἰς τὴν Φάραγγα τῶν νεκρῶν.

β. Ἐρευνα εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ ἐγχρώμου πιθανοφόρεως τῆς Φάραγγος τῶν νεκρῶν.

α. Ὁ χώρος τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τῆς διανοιχθείσης ὁδοῦ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς (ἀπὸ Δυσμῶν).

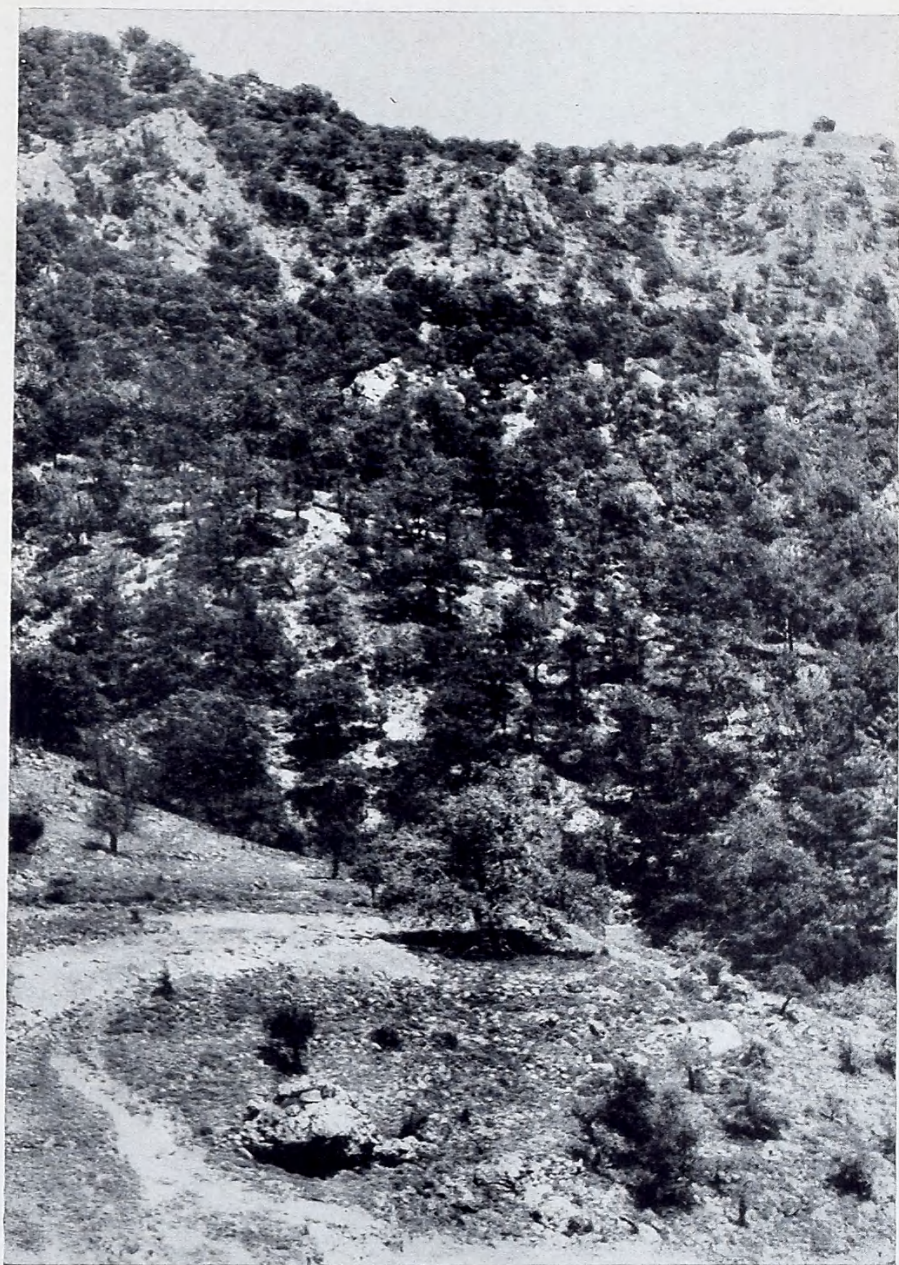
β. Τὸ χωρίον Κάτω Σύμη ἐντὸς τῆς χαράδρας καὶ εἰς τὸ βάθος ὁ λόφος «Καλές»
(ἐκ τοῦ βορείου ἄκρου τοῦ χωρίου).

α. Ἡ νοτιὰ ἀκτὴ τῆς νήσου καὶ ὁ ὑψηλὸς λόφος Κέρατον (ἐκ τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς).

β. Ὁ ἀνασκαφειὺς χώρος τοῦ ἱεροῦ (ἀπὸ Δυσμῶν).

Ὁ χώρος τοῦ ἱεροῦ (ἀπὸ ΝΔ).

α. 'Ο βωμὸς ἀπὸ ΒΑ.

β. 'Ο βωμὸς ἀπὸ ΒΔ.

α. Τὸ στρώμα τῆς πυρᾶς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐδράζεται ἡ δευτέρα ἀρχιτεκτονικὴ φάσις τοῦ βωμοῦ (ἀπὸ Νότου).

β. Ὁ διακελυμένος τοῖχος δυτικῶς τοῦ βωμοῦ (ἀπὸ Νότου).

α. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ δυτικῶς τοῦ βωμοῦ εὕρισκομένου δωματίου
(ἀπὸ ΝΔ.)

β. Τὰ δυτικῶς τοῦ βωμοῦ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα (ἀπὸ Δυσμῶν).

α. Ὁ ἀποκαλυφθείς παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ βωμοῦ τοῖχος (ἀπὸ Δυσμῶν).

β. Οἱ δύο παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ βωμοῦ ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι (ἀπὸ Δυσμῶν)

α. Ὁ παρά τὴν βόρειον παρυφὴν τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος.

β. Τὰ τρία στρώματα τῶν ἀντιστοιγῶν ἀρχιτεκτονικῶν φάσεων τοῦ ἱεροῦ (ἀπὸ Δυσμῶν).

α. Χαλκοῦν ἔλασμα μετὰ παραστάσεως Ἑρμοῦ.

β. Χαλκοῦν ἐλληνιστικὸν εἰδώλιον
Ἑρμοῦ.

α. Δείγματα ἐκ τῶν εὐρεθέντων κεράτων ζώων. β. Μικροὶ λίθινοι βωμοὶ προσφορῶν.
γ. Τμῆμα πηλίνου εἰδωλίου βοός.

α. Πήλινον γυναικεῖον εἰδῶλιον.

β. Πήλινον ἀνθρωπόμορφον πλαστικὸν ἀγγεῖον.

γ. Τμῆμα λιθίνης τραπέζης προσφορῶν.

α

β

γ δ

α. Πήλινον γυναικεῖον εἰδώλιον. β. Πήλινον εἰδώλιον κρανοφόρου πολεμιστοῦ. γ. Χαλκοῦν δαιδαλικόν εἰδώλιον κενταύρου δ. Χαλκοῦν «σύμπλεγμα» δύο πολεμιστῶν.

γ. Χαλκοῦν δαίδαλιχόν εἰδω-
λίον Ἑρμού.

β. Χαλκοῦν γυναικεῖον εἰδώλιον.

α. Πήλινον ἐλληνιστικόν εἰδώλιον Ἀφροδίτης.

α. Πήλινον δαίδαλικόν πλακίδιον κουροτρόφου. β. Πήλινον ἐλληγιστικόν ειδώλιον Ἑρμοῦ. γ. Πήλινον δαίδαλικόν πλακίδιον ἀποκαλυπτομένης Ἀφροδίτης.

Χαλκοῦν περίτμητον ἔλασμα νέου προσφέροντος αἴγα.

Χαλκοῦν περίτμητον ἔλασμα τοξότου.

Χαλκοῦν περίτμητον ἔλασμα τοξότου προσφέροντος τμήματα ζώου.

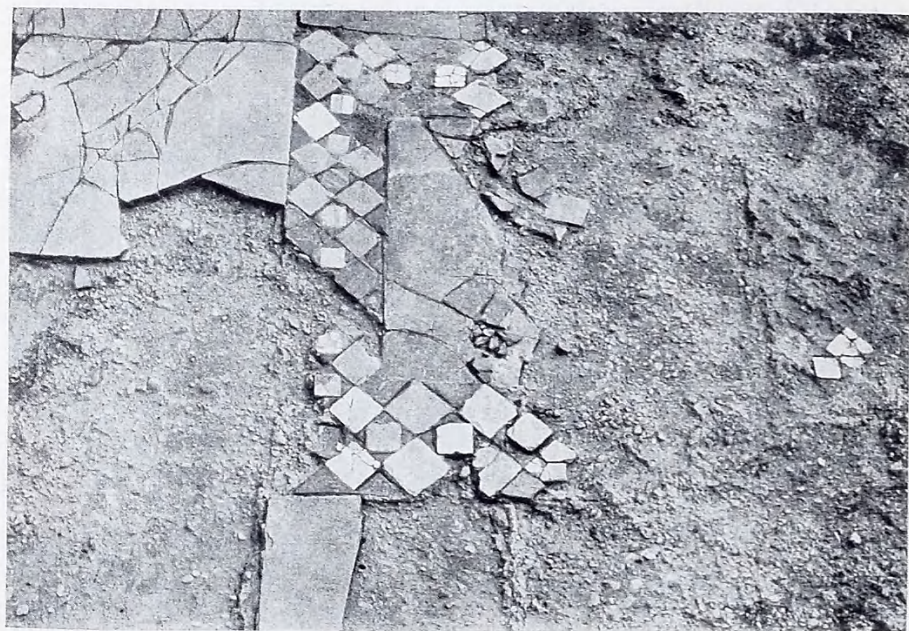
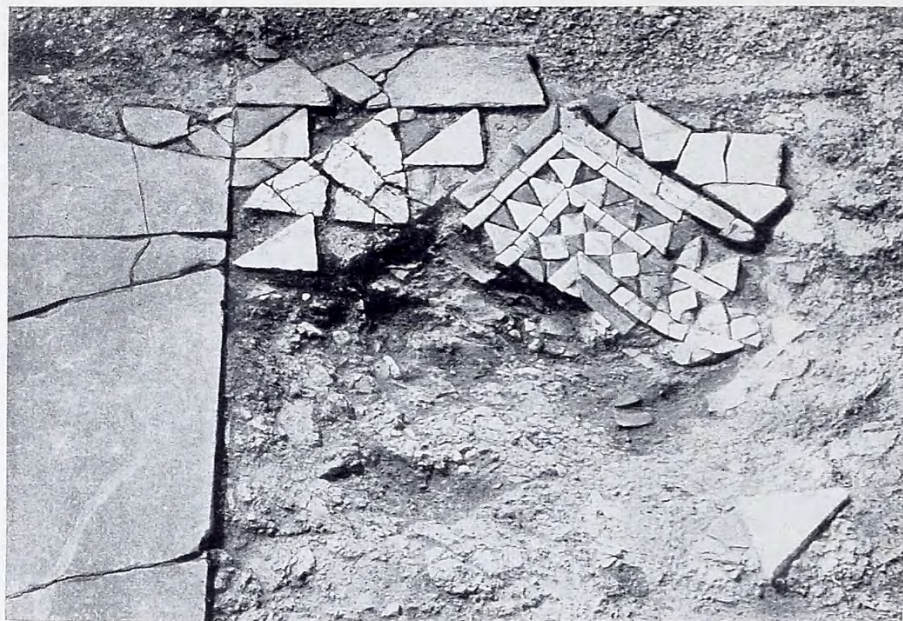
Χαλκοῦν περίτμητον ἔλασμα ἀνδρός.

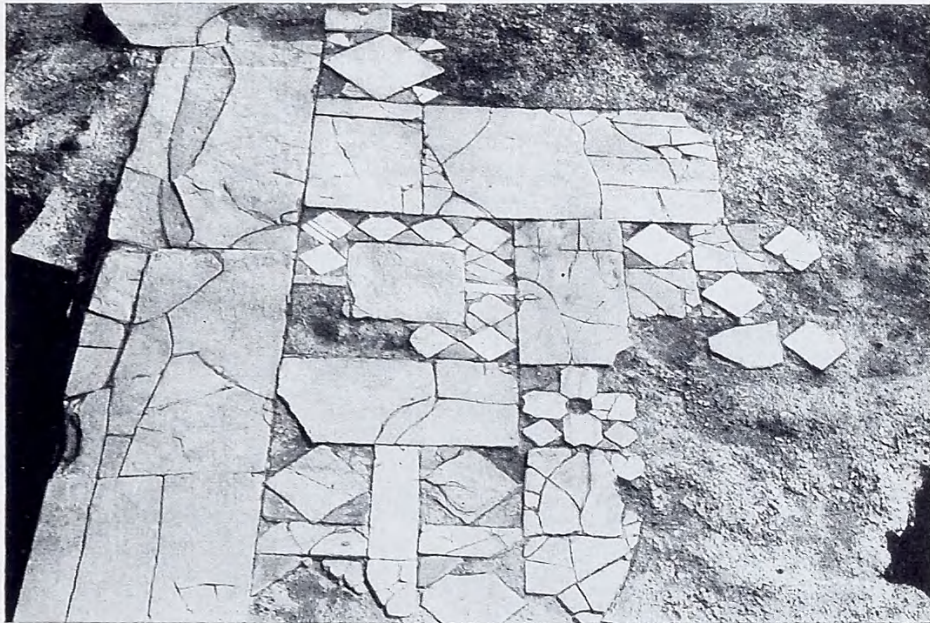
α. Μερική άποψις τῆς βασιλικῆς (ἀπὸ ΒΔ.).

β. Ἄποψις τοῦ βορείου κλίτους μετὰ τῶν βορείων προσκτισμάτων (ἀπὸ Δ.).

α - β. Μακροθετήματα τοῦ βορείου κλίτους.

α. - β Μαρμαροθετήματα του βορείου κλίτους.

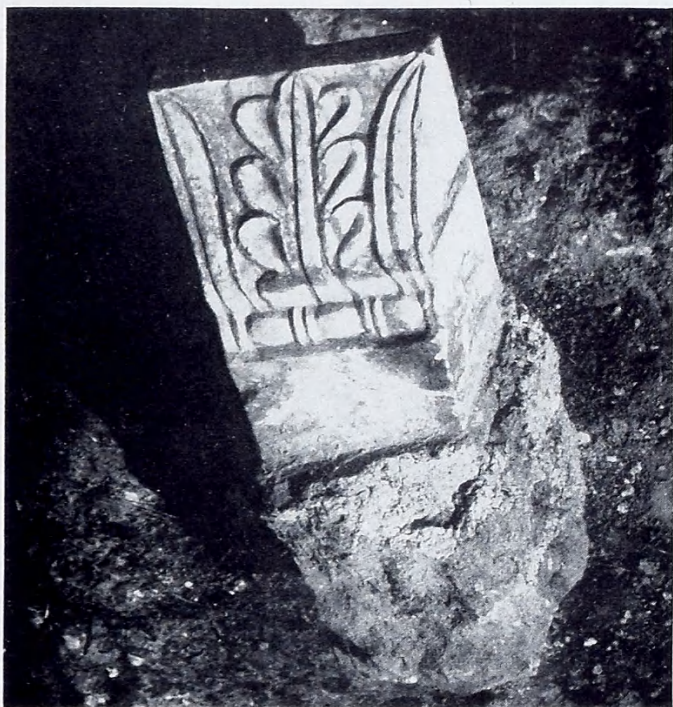
α. Βαθμίδες πρὸ τῆς θέσεως τοῦ θρόνου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τὸ σύνθρονον,
(φωτογραφία ἔτους 1957).

β. Κρηπίς εἰς τὴν γωνίαν μεταξὺ τοῦ τοίχου τῆς ἀψίδος καὶ τῆς βορείου ἀπολήξεως τοῦ
συνθρόνου (ἀπὸ ΝΔ.), (φωτογραφία ἔτους 1957).

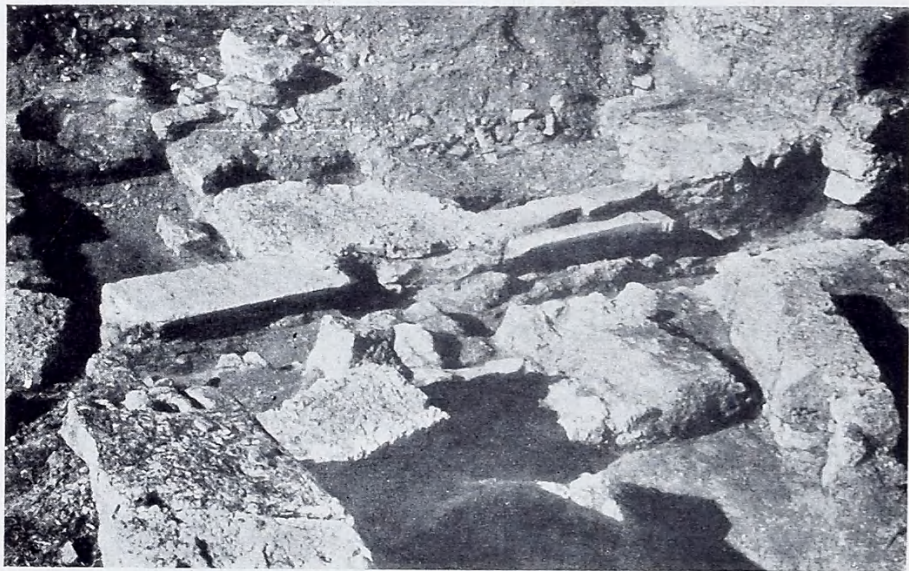
α. Ὑποψὶς τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἀψίδος μετὰ τῆς νοτίας ἀπολήξεως τοῦ συνθρόνου
(ἀπὸ ΒΔ.), (φωτογραφία ἔτους 1957).

β. Πρόβολος οὐρανίσκου ὑπεράνω τοῦ συνθρόνου (;) (φωτογραφία ἔτους 1957).

α. Συνδετικός τοίχος μεταξύ τῶν πεσσῶν καὶ κρηπὶς τοῦ τέμπλου (ἀπὸ ΝΔ.),
(φωτογραφία ἔτους 1957).

β. Συνδετικός τοίχος μεταξύ τῶν πεσσῶν καὶ κρηπὶς τοῦ τέμπλου (ἀπὸ ΝΑ.),
(φωτογραφία ἔτους 1957).

α. Ὑποψὶς τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος (ἀπὸ Δ.).

β. Ὑποψὶς τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ μεσαίου χώρων τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος (ἀπὸ ΒΑ.).

α. Ἀποψις τοῦ ἀνατολικοῦ θαλάμου τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος (ἀπὸ Β.).

β. Ὁ ἀνατολικὸς θάλαμος τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος. Τάφοι (ἀπὸ ΒΑ.).

α. Ὁ μεσαῖος θάλαμος τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος. Τάφοι (ἀπὸ Δ.).

β. Ὁ δυτικὸς γνεφρικός θάλαμος τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος (ἀπὸ ΒΑ.).

α. Ἐξωτερικὴ γωνία ἐπαφῆς τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τῆς βασιλικῆς (ἀπὸ ΒΔ.).

β. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος (ἀπὸ Ἀ.).

α. Ἀρμολόγημα με διακοσμητικά μιστρίσματα ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὀψέως τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς (ἀπὸ Β.).

β. Ἀρμολόγημα ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὀψέως τοῦ αὐτοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς (ἀπὸ Ν.).

α. Ἐσωτερικὴ ὄψις τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος.

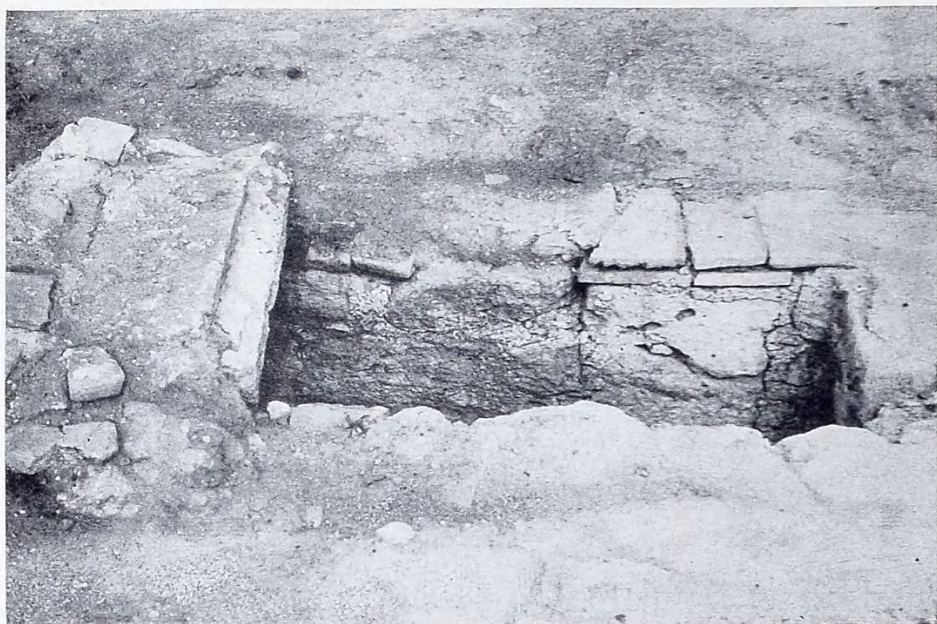
β. Λεπτομέρεια τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἀνατολικοῦ νεκρικοῦ θαλάμου (ἀπὸ Δ.),
(φωτογραφία κ. Δ. Τριανταφυλλοπούλου).

α. Βορειοδυτικά προσκτίσματα.

β. "Αποψις του χώρου Δ από Α. Έμπρός τὸ θεμέλιον κόγχης ἐντὸς τοῦ χώρου Ε (ἀπὸ Α.).

α. Τάφος ἐντὸς τοῦ χώρου Δ (ἀπὸ Ν.).

β. Οἱ χώροι Ζ, Ε καὶ Δ (ἀπὸ ΒΑ.).

α. Ἀρχαῖοι πώρινοι δόμοι με σημεῖα τοῦ ἀλφαβήτου (ἀπὸ Β.).

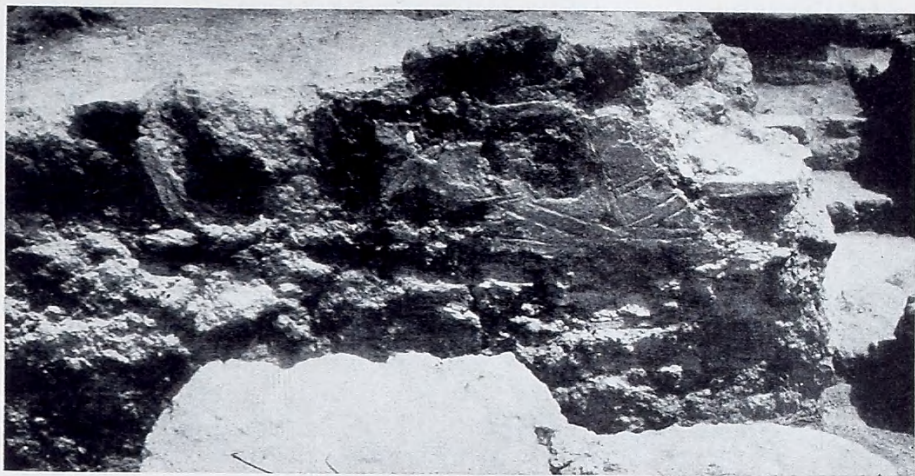
β. Τὸ θεμέλιον τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος. Ἐσωτερικὴ ὄψις (ἀπὸ Ν.), (φωτογραφία κ. Δ. Τριανταφυλλοπούλου).

α. Πώρινον δωρικὸν κιονόκρανον ἐντὸς τῆς τοιχοδομίας τάφου τοῦ ἀνατολικοῦ νεκρικοῦ θαλάμου (φωτογραφία κ. Δ. Τριανταφυλλοπούλου).

β. Πώρινον ἐπίκρανον παραστάδος.

α. Τοιχοδομία καμαρωτοῦ οἰκοδομήματος εἰς τὰ ΒΑ. τῆς βασιλικῆς.
Ἐξωτερικὴ ὄψις.

β. Μεταγενέστερος πηλόκτιστος τοῖχος ἐντὸς τοῦ βήματος τῆς βασιλικῆς· ὀπίσω τοῦ τοίχου δάπεδον ἐκ πλίνθων, εἰς τὸ βάθος ἡ κρητὶς τῆς Ἀγίας Τραπέζης (φωτογραφία ἔτους 1957).

α. Ἡ κρηπίς τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς (ἐμπρὸς) καὶ μεταγενέστερον δάπεδον ἐκ πλίνθων (ἀπὸ Β.), (φωτογραφία ἔτους 1957).

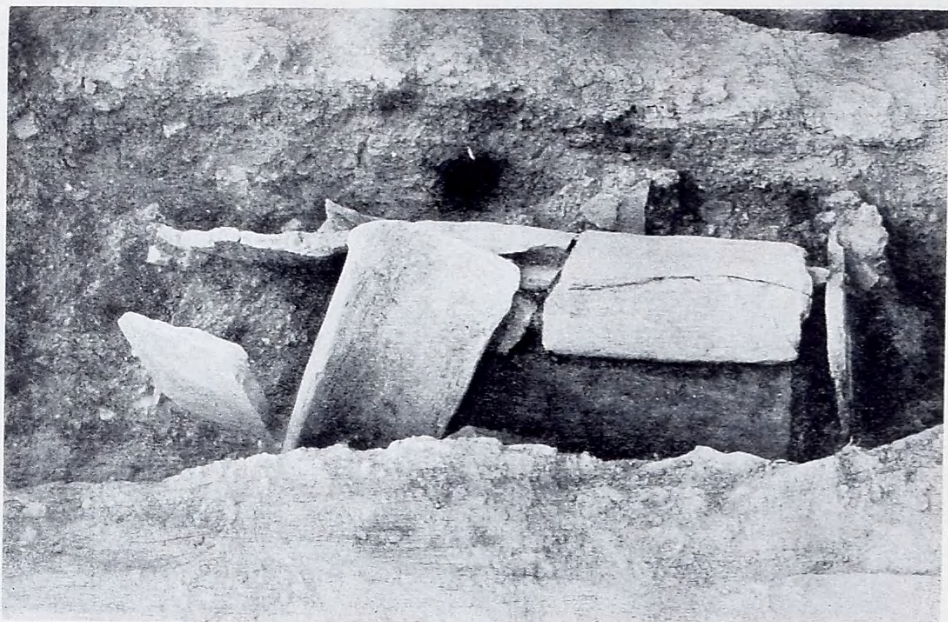
β. Μεταγενέστεροι τοῖχοι εἰς τὴν περιοχὴν τῶν βορειοδυτικῶν προεκτισμάτων (ἀπὸ ΒΔ.).

α. Ήμισπόγειος κατασκευή μεταξύ τῶν κατὰ τὰ ΒΑ. τῆς βασιλικῆς καμαρωτῶν προσκτισμάτων (ἀπὸ ΝΑ.).

β. Ήμισπόγειος κατασκευή μεταξύ τῶν κατὰ τὰ ΒΑ. τῆς βασιλικῆς καμαρωτῶν προσκτισμάτων (ἀπὸ ΒΔ.).

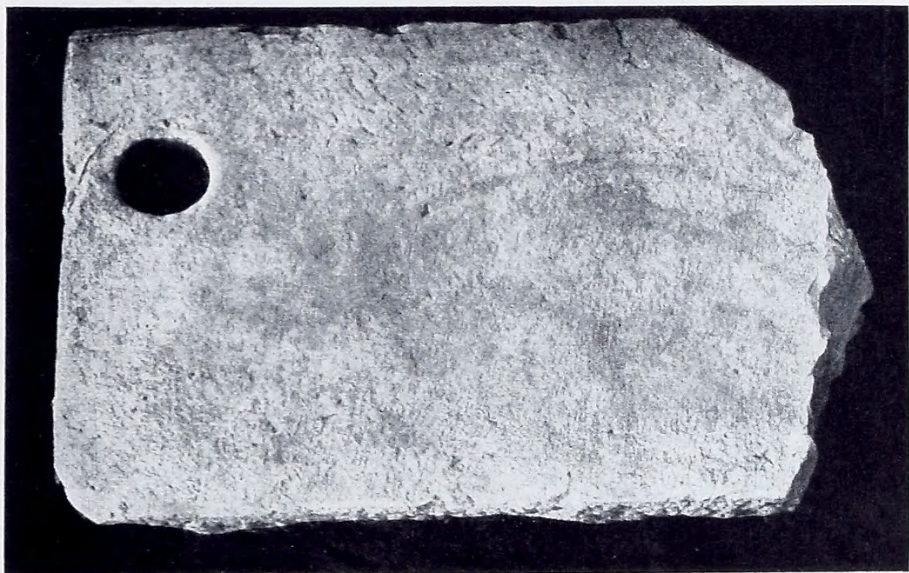
α. Κεραμωτός τάφος ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους (μεταγενέστερος).

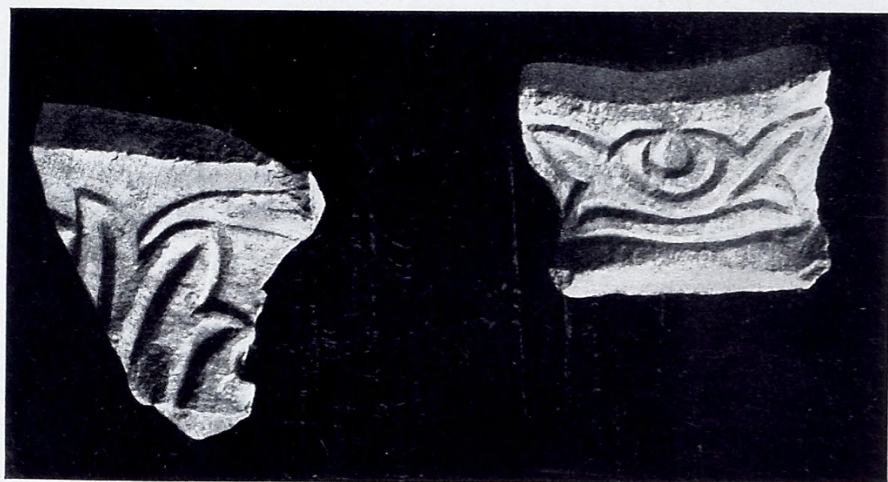
β. Τάφος ἐντὸς τοῦ μεσαίου κλίτους ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν βόρειον στυλοβάτην.

α. Τάφοι ἐντὸς τοῦ μεσαίου κλίτους (ἀπὸ ΒΔ.).

β. Ἀπότμημα κατωφλίου.

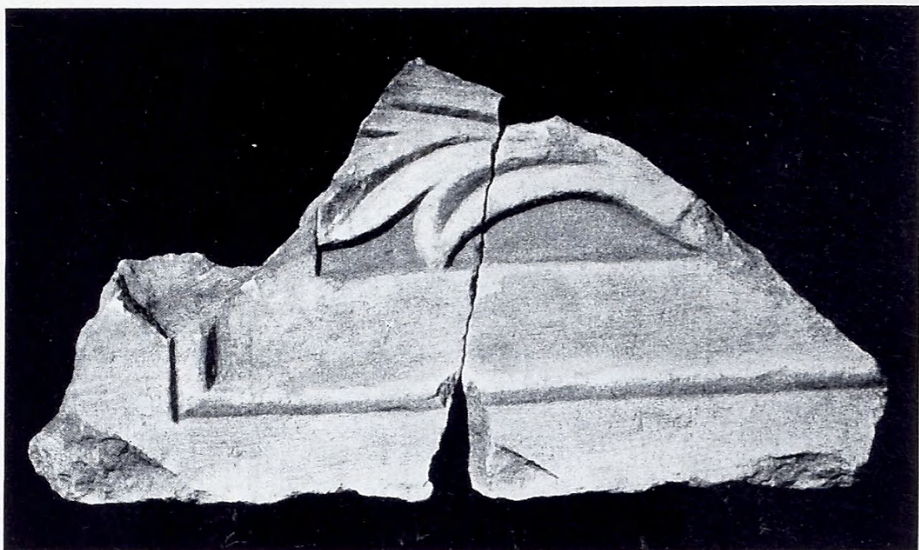
α - β. Ἀποτμήματα κιονοκράνων. γ. Ἀποτμήματα θωρακίων.

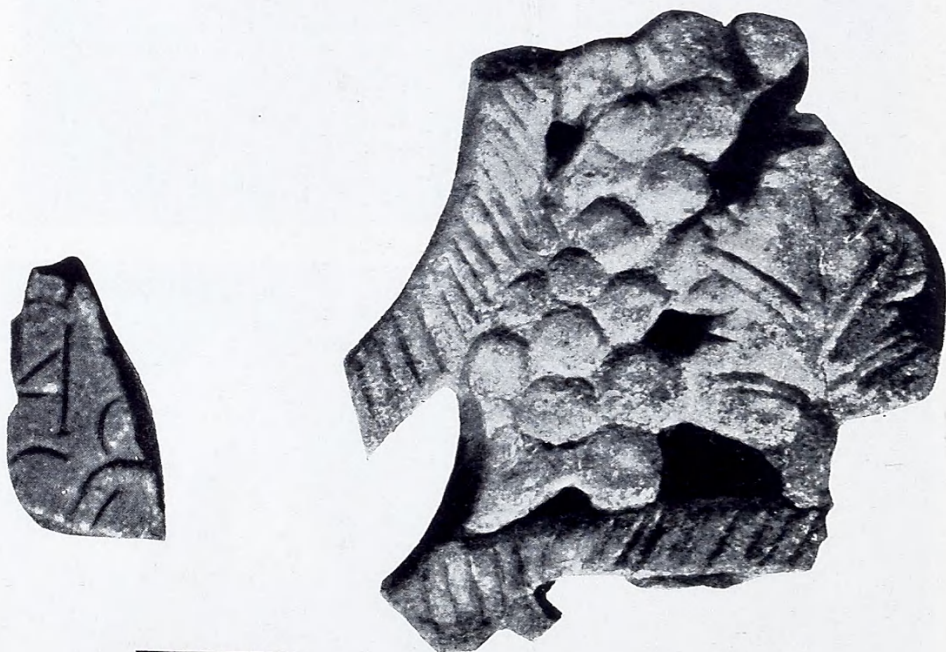
α. Ἀπότρημα θωρακίου με παράσταση προβάτου.

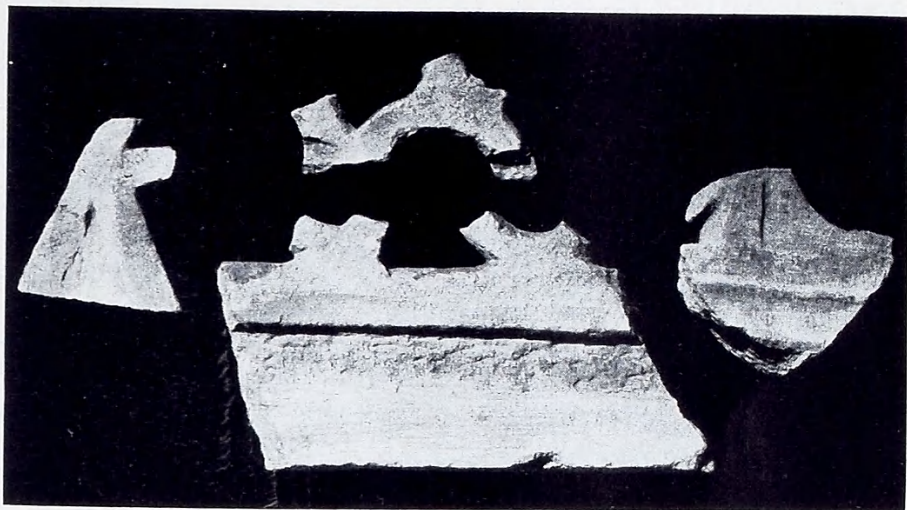
β. Ἀποτμήματα θωρακίου (φωτογραφία ἔτους 1957).

α. Ἀποτμήματα θωρακίου.

β. Ἀποτμήματα ἐπιγραφῆς καὶ διατρήτου θωρακίου.

α. Ἀποτμήματα διατρήτων θωρακίων (ὀπίσω ὄψεις).

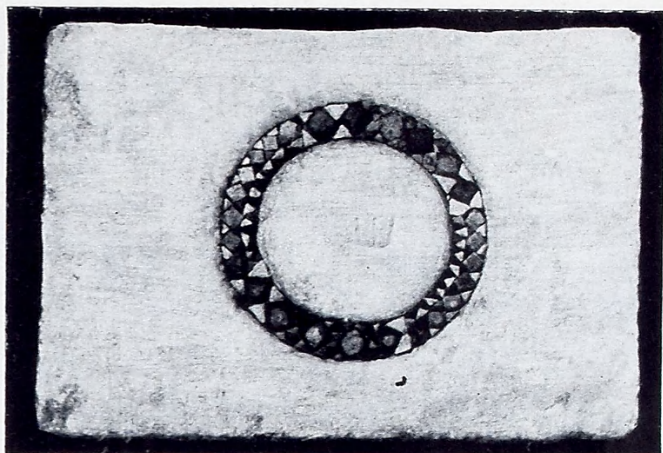
β. Θωράκιον βυζαντινῶν χρόνων.

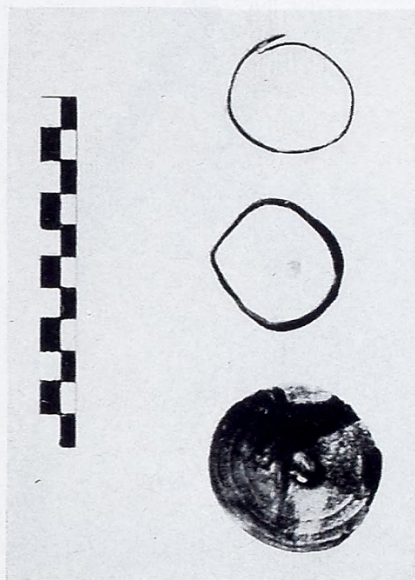
α. Τεμάχιον θωρακίου. Προσθία ὄψις.

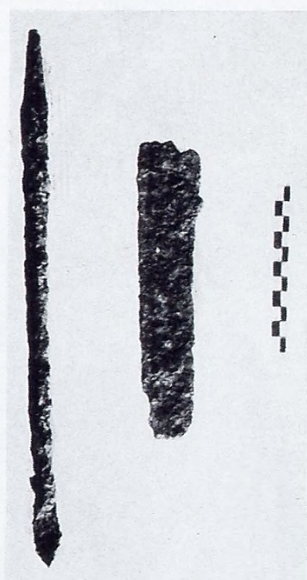
β. Τοῦ αὐτοῦ θωρακίου ἡ ὀπίσω ὄψις.

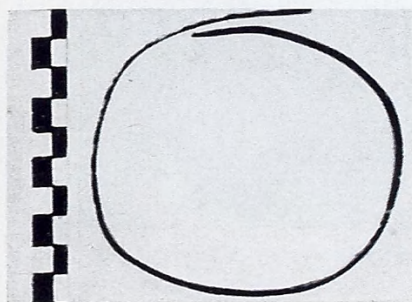
α. Μάρμαρον με ένθετικὴν διακόσμησην.

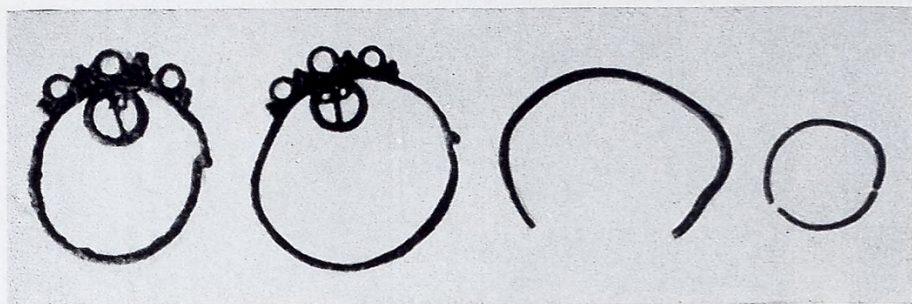
β. Χαλκοῦς δακτύλιος, κρίκος καὶ κομβίον.

γ. Τρύπανον καὶ λεπίς μαχαίριου.

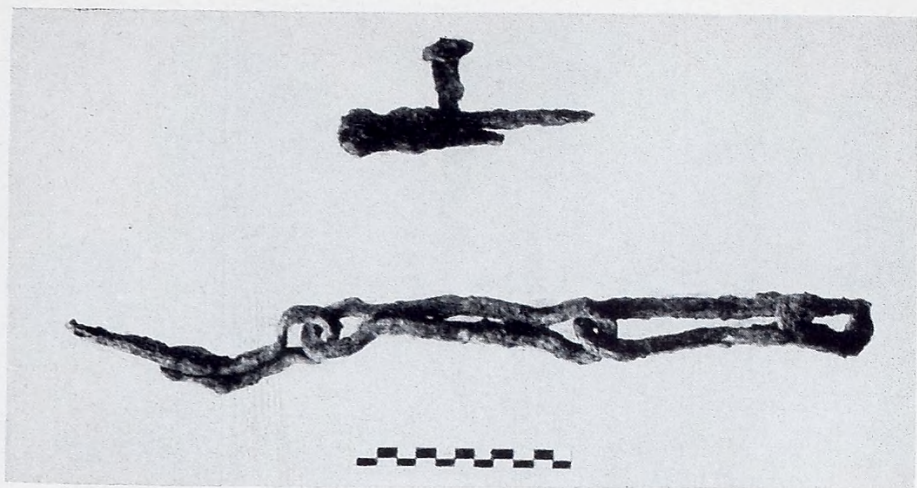
Βραχιόλιον χαλκοῦν. δ. Πλαγία ὄψις. ε. Ἄνω ὄψις.

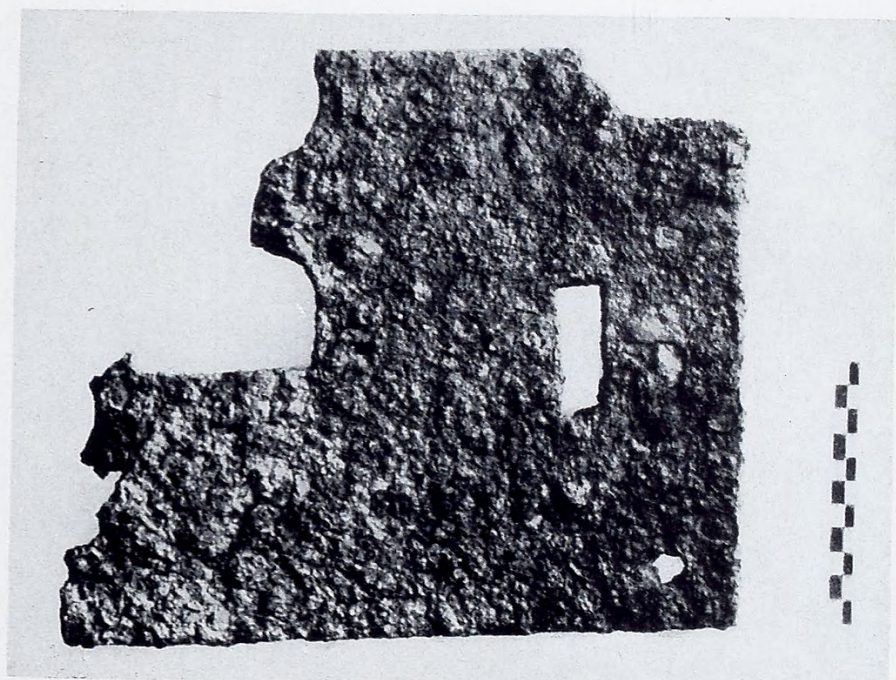
α. Χαλκᾶ ένώτια.

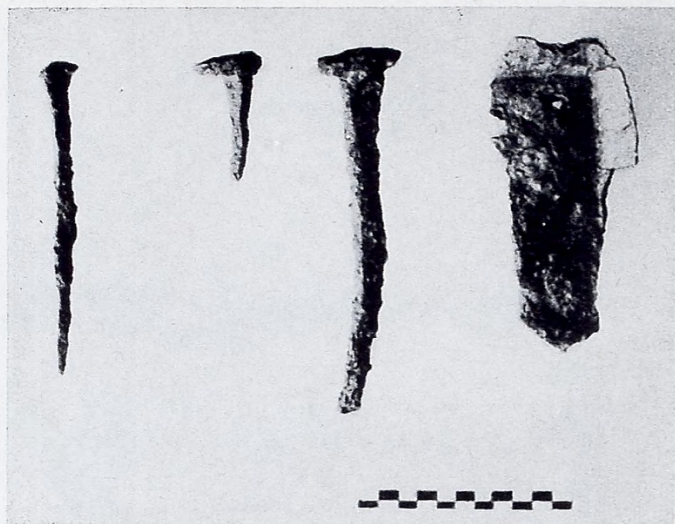
Σιδηροῦν ἐργαλεῖον (ἐξάρτημα σαγῆς;) β. Ὅψις κατενώπιον. γ. Πλαγία ὄψις.

α. Τεμάχιον σιδηρᾶς ἀλύσεως καὶ ἕτερον σιδηροῦ ἐλάσματος.

β. Σιδηροῦν ἔλασμα ἐκ συστήματος κλειδαριᾶς.

α. Σιδηροῦν ἔλασμα κλειδαριᾶς καὶ ἧλοι.

β. Σιδηροῖ ἧλοι καὶ ἐργαλεῖον.

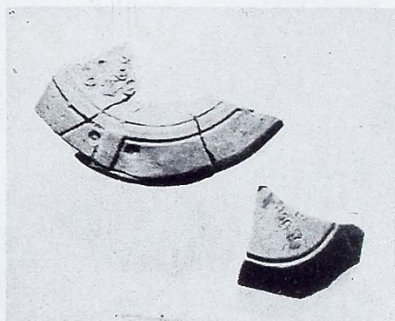
α. Ἀπότμημα σιδηροῦ κωδωνίσκου.
κοινὸς ῥηλος καὶ ῥηλος γυρωτικός.

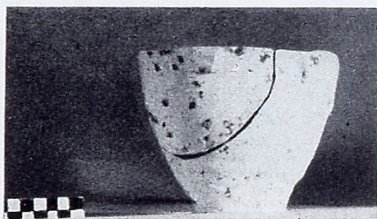
β. Ἡμισυ πετάλου, σιδηροῦν ἐξάρτημα
παραθυροφύλλου καὶ ῥηλος.

γ. Ὅστρακα ἐλληνιστικῶν ἀγγείων καὶ
ἀγνύς.

δ. Τεμάχια λύχνου ρωμαϊκῶν χρόνων.

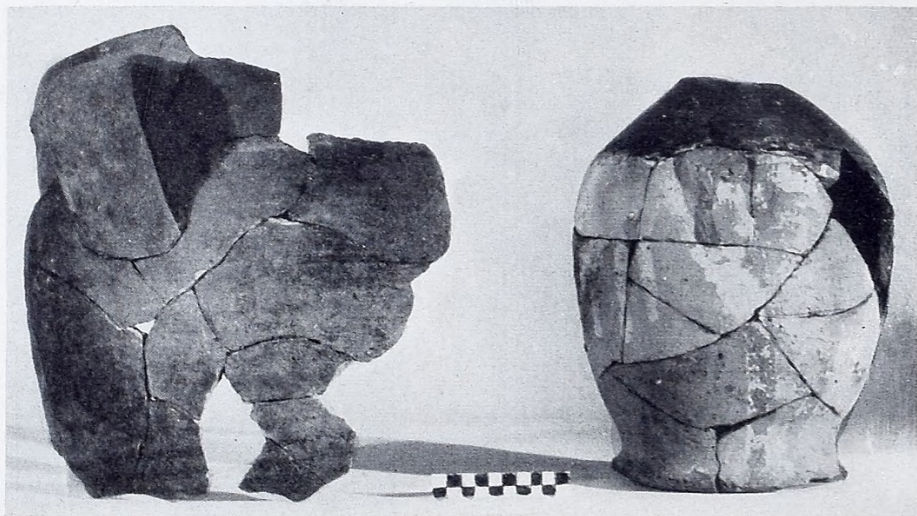
ε. Κυάθιον.

α. Πιθάριον.

β. "Οστρακα βυζαντινῶν ἐφυα-
λωμένων ἀγγείων.

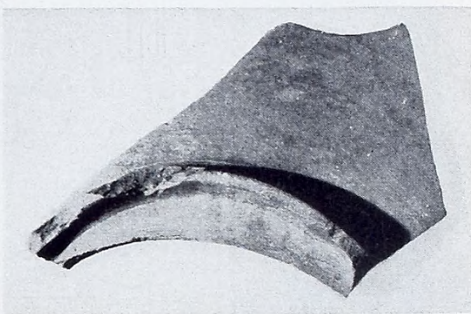
γ. Χύτρα καὶ στάμνος.

α. Τεμάχια δύο βυζαντινῶν πρόχων με γραπτὴν διακόσμηση.

β

γ

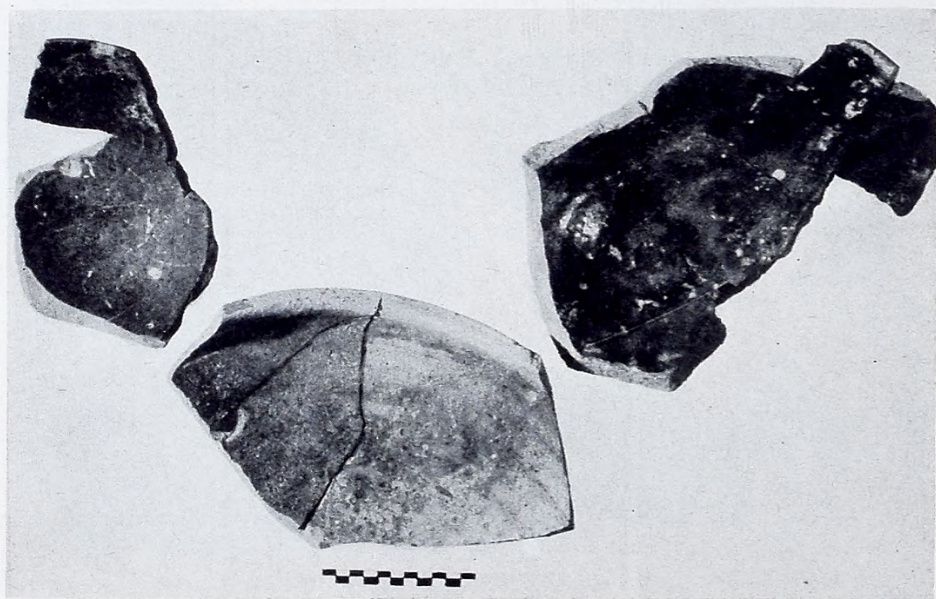

δ

"Οστρακα κεραμεικῆς ἐκ Βορείου Ἀφρικῆς (;). β. Ἄνω ὄψεις.
γ - δ. Κάτω ὄψεις.

α β

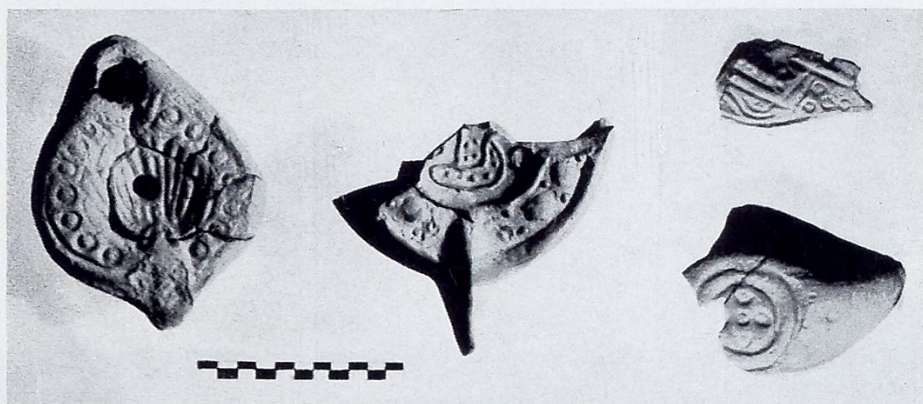

γ

Ὅστρακα βυζαντινῶν ἀγγείων. α, γ. Ἐφυσλωμένων β. γραπτῶν ἐφυσλωμένων.

α. Τεμάχια παλαιοχριστιανικῶν λύχνων.

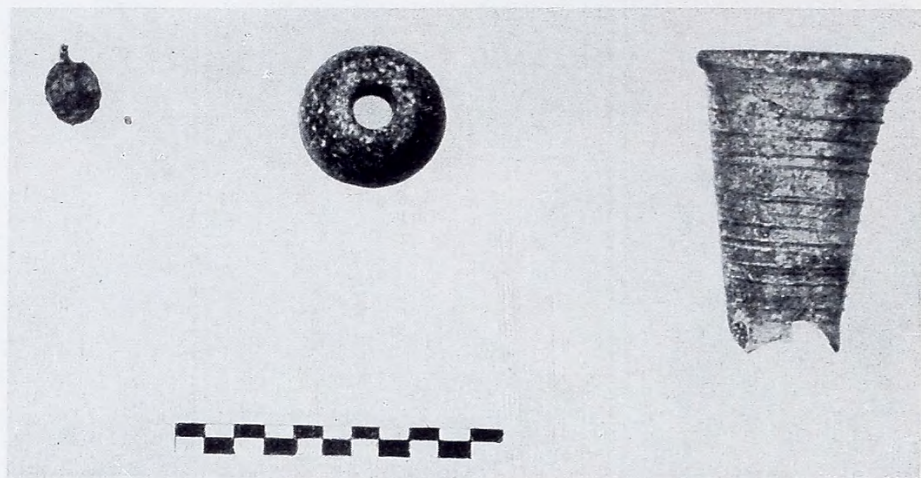
β. Παλαιοχριστιανικὸς λύχνος καὶ τεμάχια ἄλλων παλαιοχριστιανικῶν λύχνων.

γ. Βραχιόλια ὀψίλινα.

α. Τεμάχια υαλίνων κανδηλῶν.

β. Καρπός, λίθινος ὄρμος καὶ λαιμὸς υαλίνου σκεύους.

γ. Ἐπίκρανον παραστάδος. Ἐκ περισυλλογῆς.

α. Ἀποψὶς τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων τῶν δύο ἀτραπῶν, τῶν ὁδηγοῦσῶν εἰς τὴν πύλην τοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους. Ὁ χαμηλότερος ἀναλημματικὸς τοῖχος πρὸς τὰ ἀριστερὰ ὑπεστήριζε τὴν παλαιότεραν· ὁ ὑψηλότερος, εἰς τὸ κέντρον, τὴν νεωτέραν.

β. Ἡ περιοχὴ τῆς πύλης μετὰ τοῦ ἀντιτειχίσματος καὶ τοῦ προμαχώνος. Ἀποψὶς ἀπὸ Ἀνατολῶν.

Ἡ οὐλία D27-D6-D7-D8 πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ 1971. Ὑποψὺς ἀπὸ Δυσμῶν.

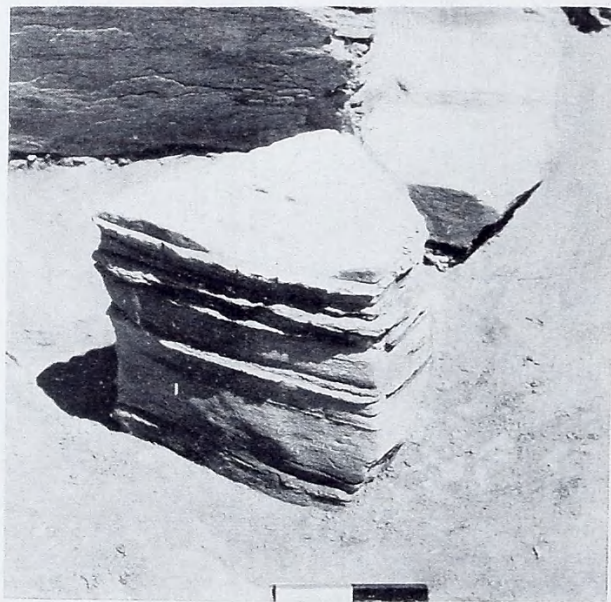
α. Τὸ δωμάτιον D8 πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ 1971. Ἀποψὺς ἀπὸ ΝΔ.

β. Ἡ ἀποθήκη D27 πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς. Ἀποψὺς ἐκ τῆς αὐλῆς D6.

α. 'Ο κατακρημνισθείς ἐντὸς τοῦ χώρου J1 βορειοανατολικῶς αὐτοῦ τοῦτοιχος."Αποψις ἀπὸ ΝΑ.

β. Τριγωνικὸν τεμάχιον μαρμαρίνου λίθου, εὑρεθὲν εἰς τὸν σηκὸν τοῦ ναοῦ, ΝΑ. τοῦ βωμοῦ.

α. Λεπτομέρεια ένεπιγράφου άγγείου, εύρεθέντος έντός του ναού.

β. Ένεπίγραφος βάσις άττικου μελαμβαφούς άγγείου, εύρεθέντος έντός του ναού.

α. Τὸ θρανίον τοῦ δωματίου Β4.

β. Τάφος ἀνοιχθεῖσα πρὸ τῆς πύλης τοῦ τείχους, δεικνύουσα τὰς ἐπιφανείας δύο ἀτραπῶν ὁδηγουσῶν εἰς ταύτην· μιᾶς κατωτέρας (παλαιότερας) καὶ μιᾶς ὑψηλοτέρας (νεωτέρας).

α. Κύπελλον τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., εὑρεθὲν εἰς τὸν χώρον.

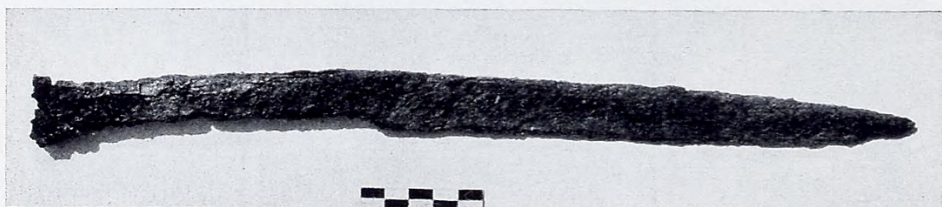
β. Ἀττικὸς γεωμετρικὸς κρατὴρ τοῦ ἀγγειογράφου τῶν Ἀθηνῶν 897.

α. Κορινθιακή κοτύλη, εύρεθεῖσα εἰς τὸ δωμάτιον Β2, πλησίον τοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους.

β. Τεμάχιον σιδηροῦ ὀβελοῦ, εύρεθὲν ἐντὸς τοῦ ναοῦ.

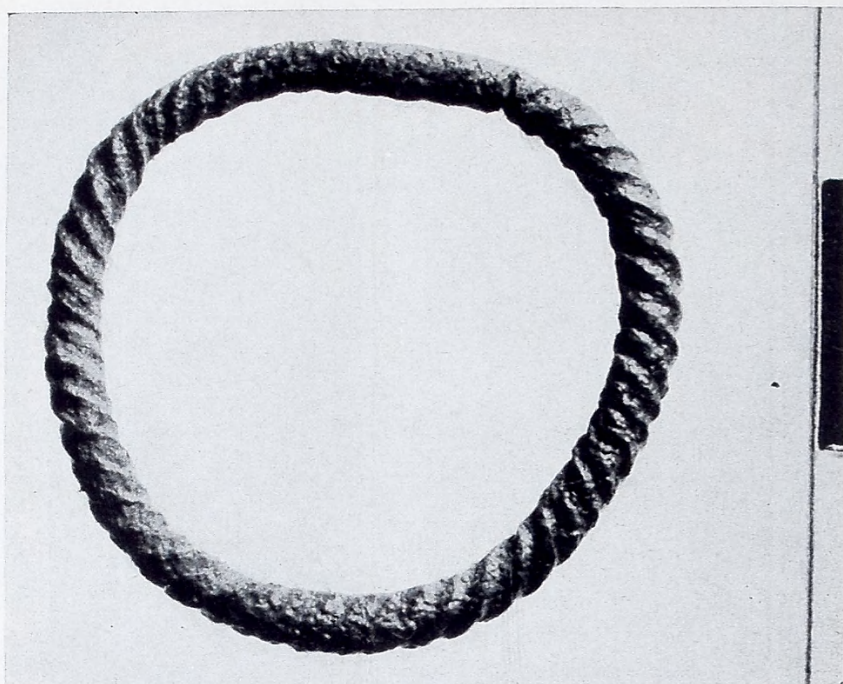
γ. Σιδηροῦν μαχαίριον, εύρεθὲν ἐντὸς τοῦ ναοῦ.

β. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια ἐντός τοῦ ναοῦ. β. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῆς σφραγίδος, ἡ ὅποια περιεῖχε πομπὴν ἐγγλύφων μορφῶν.

α. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια ὁστεῖνης σφραγίδος, εὐρεθείσης ἐντός τοῦ ναοῦ.

β. Χαλκοῦς δακτύλιος.

α. Κόσμημα ἐκ πρασίνου λίθου, εὑρεθὲν εἰς τὸν χώρον.

Πήλιναι ψῆφοι περιδεραίου.

Μεγάλη Οικία. α. ΒΔ. περιοχή. Γλῶσσα γῆς Δ. τῶν δωματίων 30 - 31 (ἔπου ὁ δείκτης).
β. Γλῶσσα γῆς ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τῆς Δυτικῆς Αὐλῆς.

Μεγάλη Οικία. α. Ἡ περιοχή τῶν χώρων 38, 38α, 39β, ἀπὸ Ἀνατολῶν. (Ὁ δείκτης ἐπὶ τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ τοίχου Ι, ἔξω τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ δωματίου 38α.) β. Ἀνασκαφὴ τῶν δωματίων 42 - 42α (1970). Δεξιὰ, τὸ δωμάτιον 41 ἀπὸ Δυσμῶν.

α. Κεντρικόν τμήμα τοῦ Κυκλωπέου καὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ τράφος ἀπὸ 'Ανατολῶν, πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1970 (διαίρεσις δείκτου ἀνὰ 5 ἐκ.). β. Τμήμα τοῦ βαθμιδατοῦ πλακοστρώτου 44 καὶ τοῦ Κυκλωπέου μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν 1970, ἀπὸ 'Ανατολῶν.

α. Τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ βαθμιδωτοῦ πλακοστρώτου 41, τοῖχος - βαθμὶς (ὅπου ὁ δείκτης) καὶ λείψανα λιθοστρώτου ὑπὸ τὴν θεμελίωσιν τοῦ Κυκλωπείου, ἀπὸ Ἀνατολῶν (1972). β. Οἰκία Γ. Ὁ χώρος Γ1, ἀπὸ Ἀνατολῶν. Εἰς τὸ βάθος ἀποκυλισθέντες λίθοι τοῦ Κυκλωπείου.

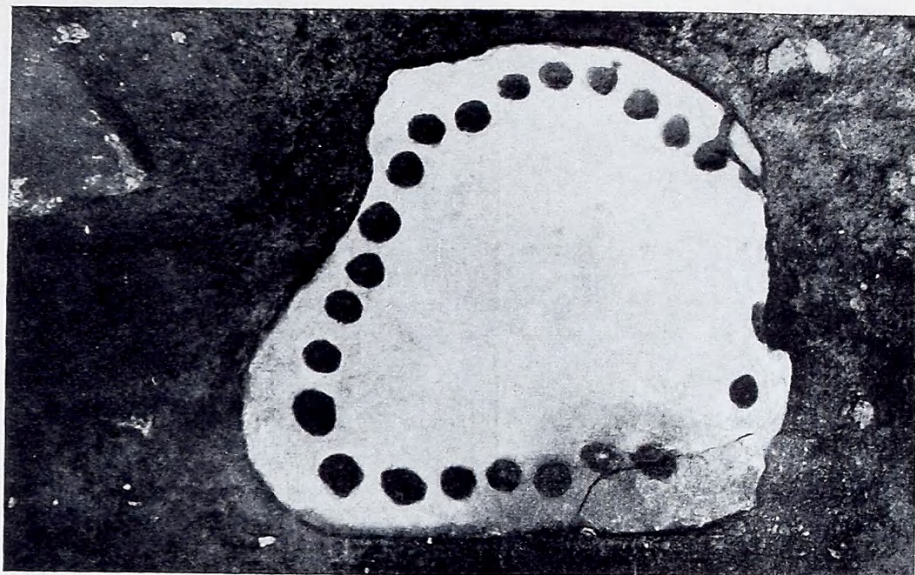
Οίκη Γ. α. Ἀπὸ Δυσμῶν. Ἀριστερὰ καὶ κέντρον τὸ στῶμα καταστροφῆς, δεξιὰ ὁ
 χώρος Γ3 ἀνασκαφείς ὑπὸ τοῦ Seager μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου. β. Ὁ χώρος Γ2,
 στῶμα καταστροφῆς.

Οἰκία Ν. α. Χῶρος Ν2, ἀπὸ Δυσμῶν. Δεξιὰ τοῦ διπλοῦ τοίχου λιθοποιημέναι μᾶζαι καθαρῶν χωμάτων. β. Πλακόστρωτος εἰσόδος μεταξὺ τῶν χώρων Ν1 ἀριστερὰ καὶ Ν2 δεξιὰ, ἀπὸ Δυσμῶν. Διακρίνονται τὰ ἐρυθρὰ κονιάματα τῆς εἰσόδου καὶ τὸ κεκονιαμένον δάπεδον τοῦ Ν1, ἀριστερά.

Οἰκία Μ. Ἡ περιοχή τῆς κτιστῆς κλίμακος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς (1970).
 α. Ὁ ἐπίπεδος λίθος κατὰ χώραν (νότιον ἄκρον τοῦ δυτικοῦ χώρου τῆς κλίμακος).
 Ὑψω ἀριστερά, κεκονιαμένον δωμάτιον Ν1. β. Δωμάτιον Μ2, «κέρνος», λιθίνη κλῖμαξ,
 ἀπὸ Βορρᾶ, μετὰ τὰς ἐργασίας συντηρήσεως (1970).

Οικία Μ. α. «Κέρνος» πρὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου Μ2 (οἱ λακκίσκοι διάβροχοι πρὸς φωτογράφησιν). β. Δυτικά δωμάτια ἐν μέρει λαξευμένα εἰς τὸν βράχον, ἀπὸ Βορρᾶ.

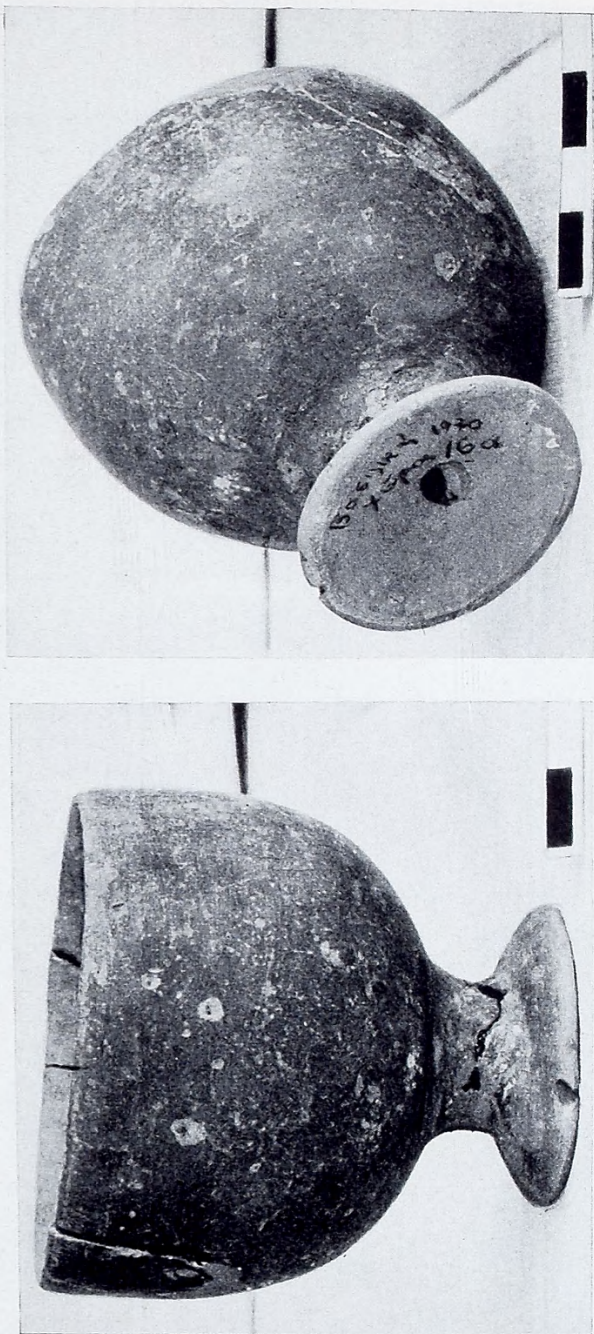
Οικία Μ. α. Κυκλικά λαξεύματα εις τὸ βραχῶδες δάπεδον τοῦ δωματίου Μ3. β. Τομὴ Seager εις τὸ δωμάτιον Μ9. Λίθοι καὶ πλίνθοι γῆς ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ διαδρόμου Α.

Βόρειος Οίκος. Γενική άποψη από ΒΔ.

Βόρειος Οίκία. α. Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῶν δωμάτων 1 καὶ 2 ἀπὸ Βορρᾶ. (Ὁ δείκτης εἰς τὸ δωμάτιον Ν1.) β. Τὸ δυτικὸν
 λιθόστρωτον καὶ τὸ δωμάτιον 2 ἀπὸ Δυσμῶν. (Ὁ δείκτης εἰς τὸ δωμάτιον Δ2.)

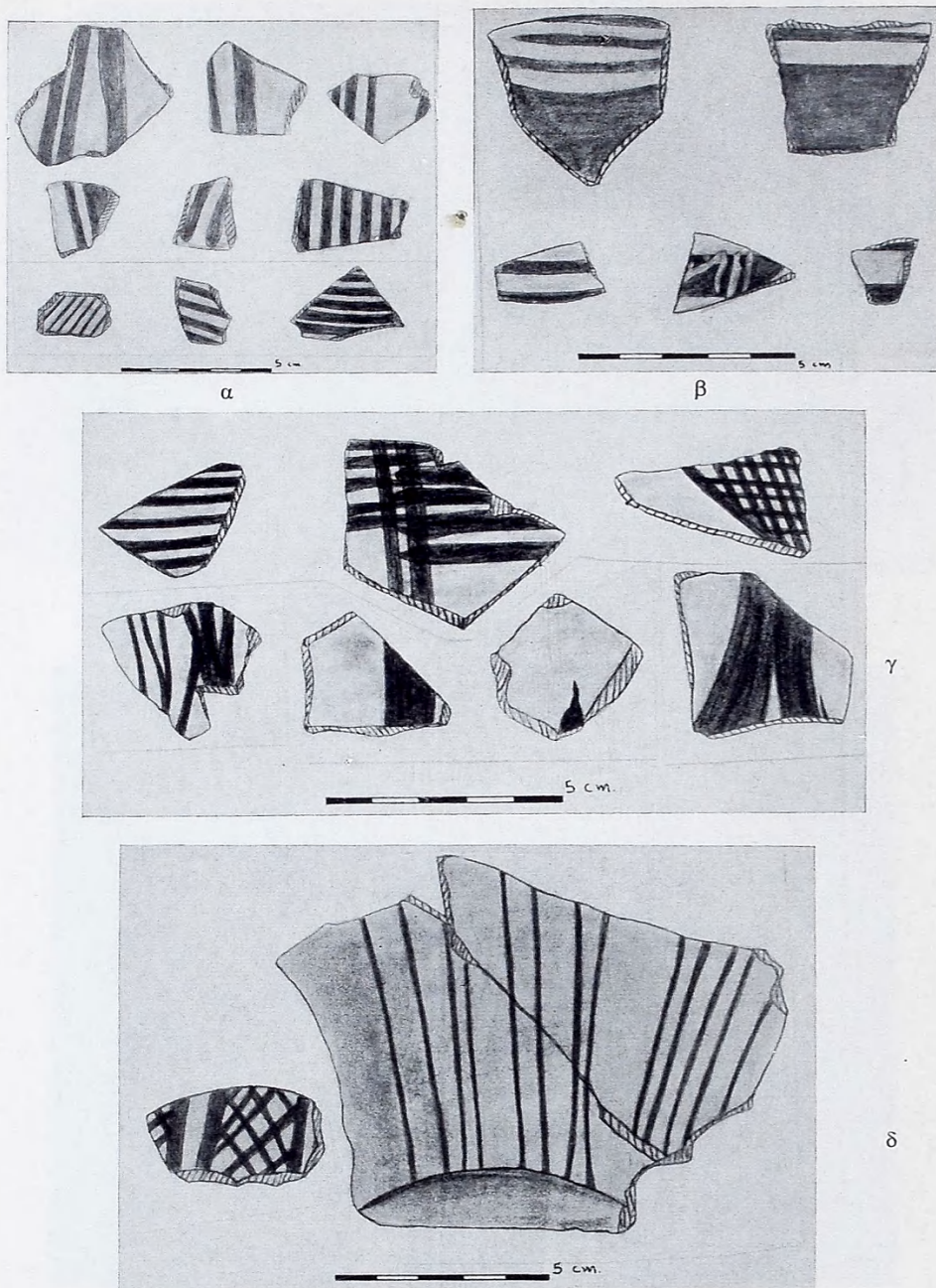
α - β. Μεγάλη Οίκη. Χώρος 28 (ἀρίθμησις ἡμερολογίου: 16α). Ἀγέραιον ἄντον κύπελλον μὲ δισκοειδῆ βάσιν (egg-cup).

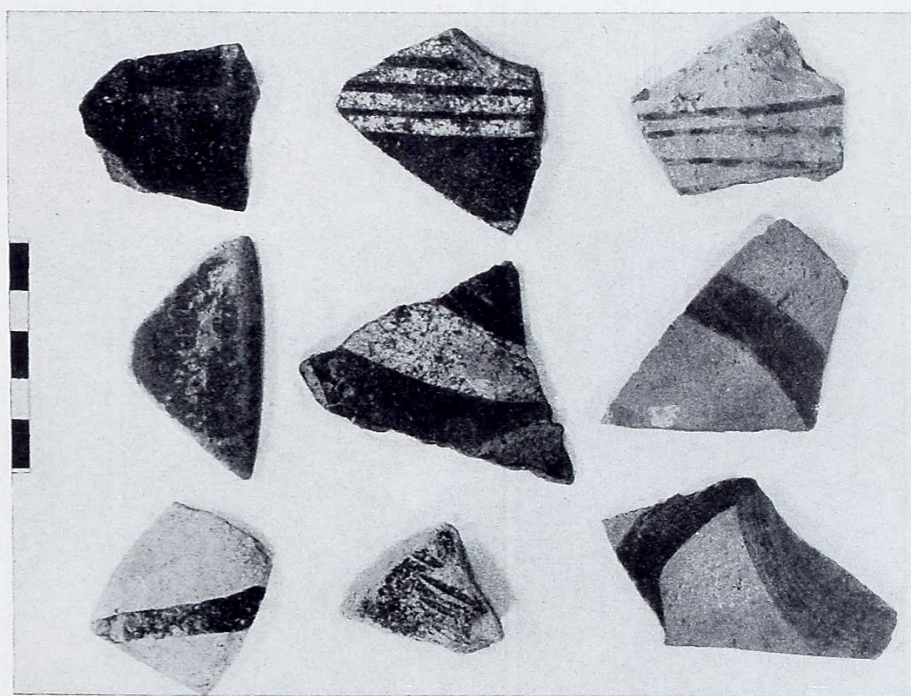
α. Μέρος τῆς μεγάλης κεραμεικῆς ομάδος Β. β. Οἰκία Μ.
Μέρος σωροῦ κεραμεικῆς εἰς τὸ δωμάτιον Μ1α (δείκτης ἀνὰ 5 ἐκ.).

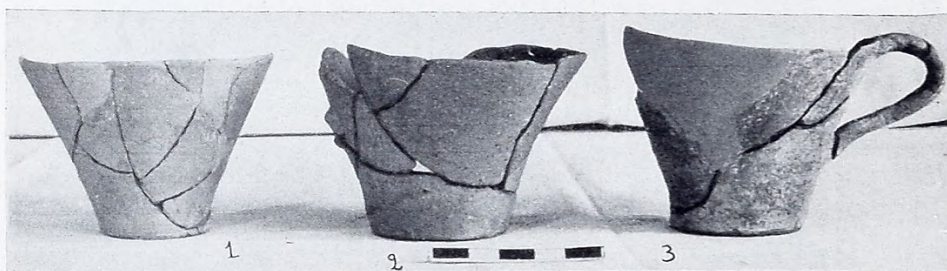
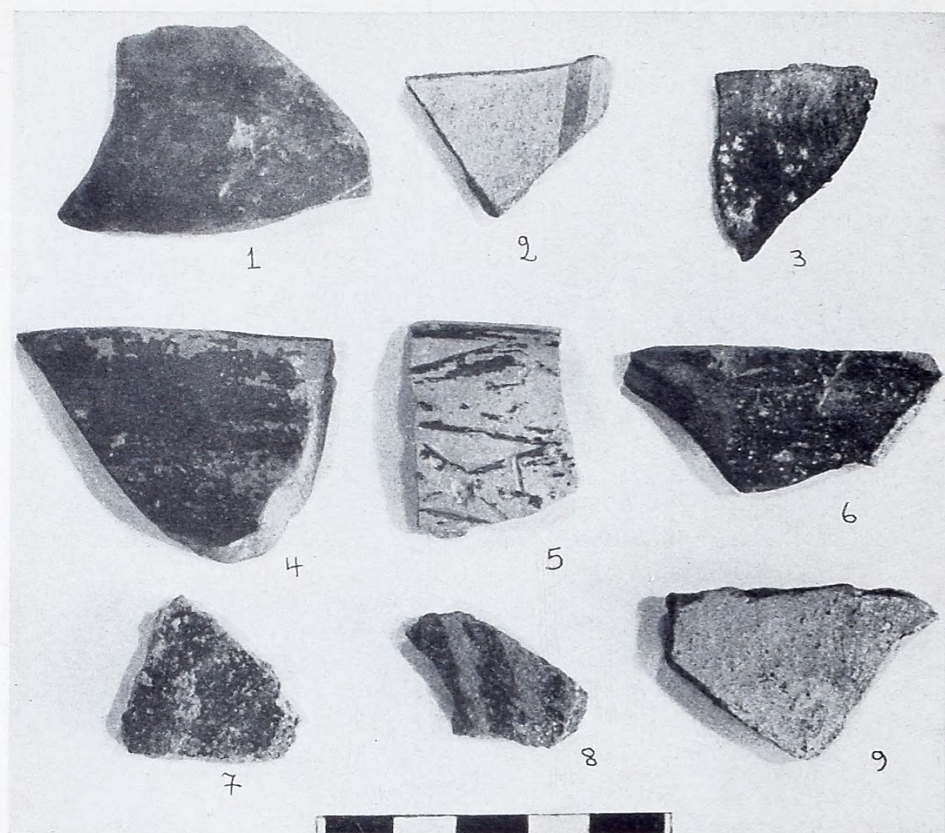
Μεγάλη Οικία. Ἐντὸς τοῦ τοίχου Ι, ἔναντι τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ δωματίου 41. α. Ἐμπροσθία ὄψις μαρμαρίνου κυκλαδικοῦ εἰδωλίου. β. Ἡ ὀπισθία ὄψις τοῦ αὐτοῦ εἰδωλίου.

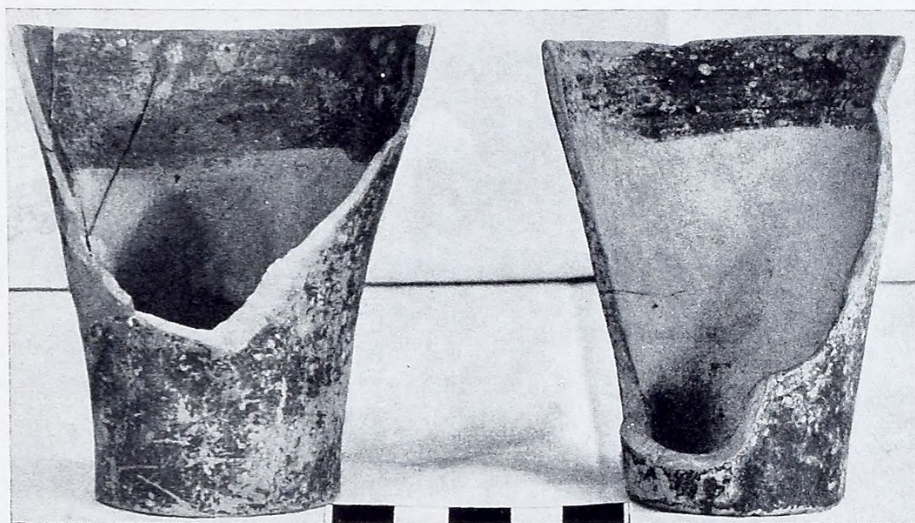
Μεγάλη Οικία. Ἀνατολική Πτέρυξ. α - β. Διάδρομος Α. Ὅστρακα με διακόσμησιν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ ἐκ τοῦ σκληροῦ στρώματος, μεταξύ τοῦ τοίχου Ι καὶ τῶν δυτικῶν τοίχων τῶν δωματίων 39 - 40. γ. Ὅστρακα με τὴν αὐτὴν διακόσμησιν ἐκ τοῦ σκληροῦ στρώματος τοῦ δωματίου 41. δ. Ὅστρακα ἐκ τοῦ μαλακοῦ στρώματος τοῦ βαθμιδωτοῦ πλακοστρώτου 44. (Σχεδιαστικὴ ἀπόδοσις.)

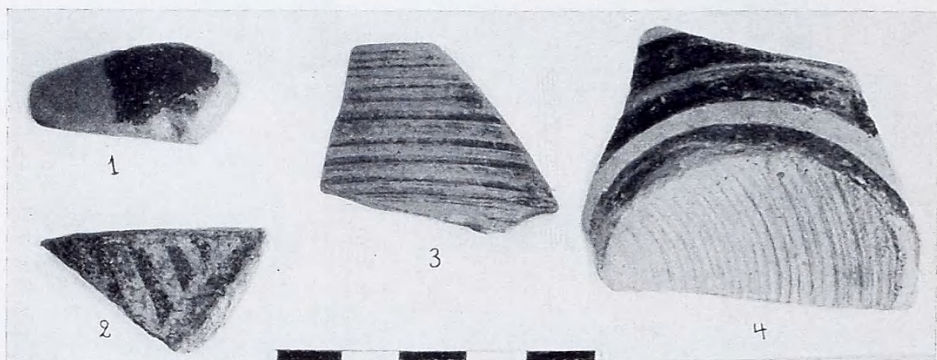
α. Τὰ ὄστρακα τοῦ πίνακος 256δ. β. Ὅστρακα ἐκ τοῦ μαλακοῦ
στρώματος τοῦ βαθμιδωτοῦ πλακοστρώτου.

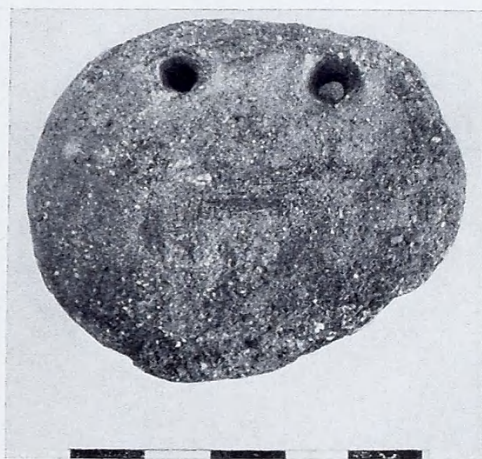
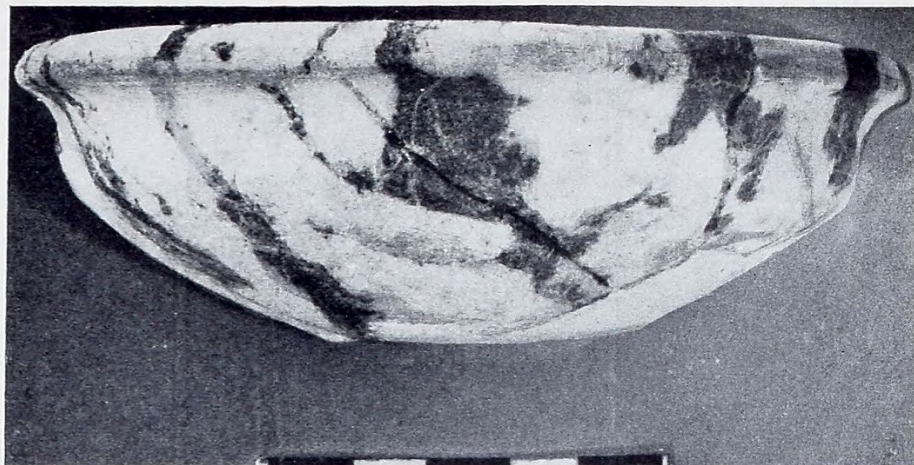
α. Ὅστρακα ἐκ τοῦ βαθμιδαίου πλακοστρώτου 44. 1 - 2: ἐκ τοῦ σκληροῦ στρώματος ἐπὶ πλακῶν. 3 - 9: ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον, τὰ 4, 5, 6 ρυθμοῦ Βασιλικῆς, τὸ 8 μετὰ καστανῶν ταινιῶν. β. Οἰκία Ν. Στῶμα τεταραγμένον ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Ν2. Τρία μόνωτα κωνικά κύπελλα, ΜΜ. 1: ἀδιακόσμητον, 2 - 3: μετ' ἀπλῆν λείανσιν ἐπιφανείας.

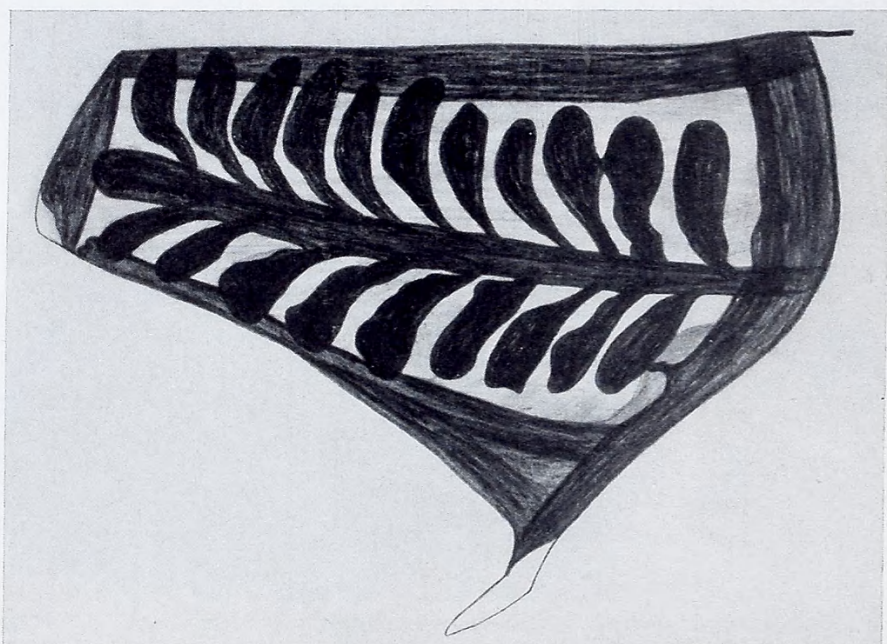
α - β. Οικία Γ. Χῶρος Γ1. Στρώμα καταστροφῆς. Αἱ δύο ὀψεις ποτηρίων MM Ια.

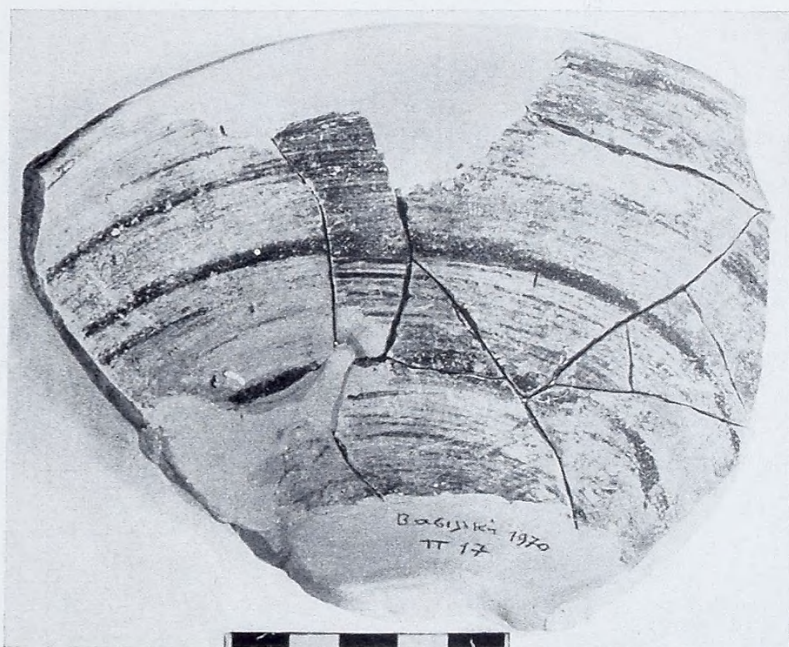
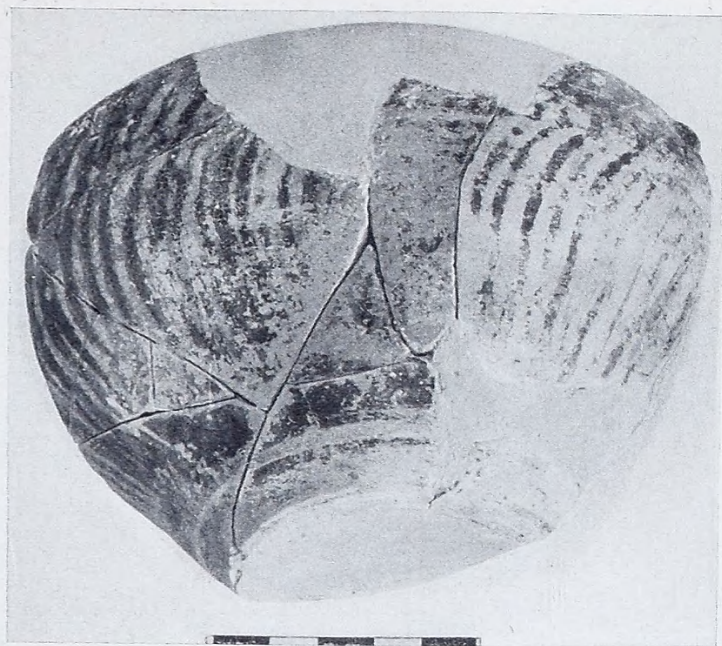
Οικία Ν. α. Στρώμα ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Ν2. Κύπελλον μελαμβαφές, ΜΜ.
 β-γ. Στρώμα ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Ν1. Ὅστρακα ΠΜ (1 - 2), ΜΜ (3 - 4) (β.)
 Τμήματα κυπέλλων μὲ ἐνοφθάλμους σπείρας, ΥΜ Ια (γ.)

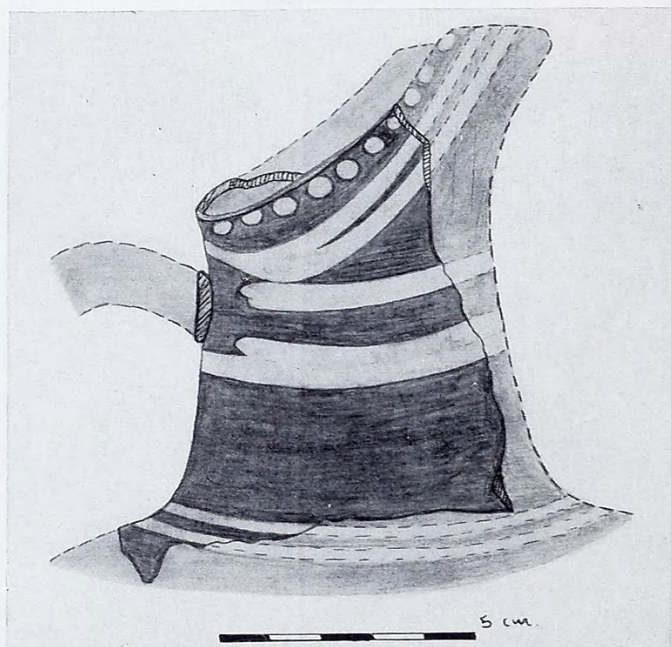
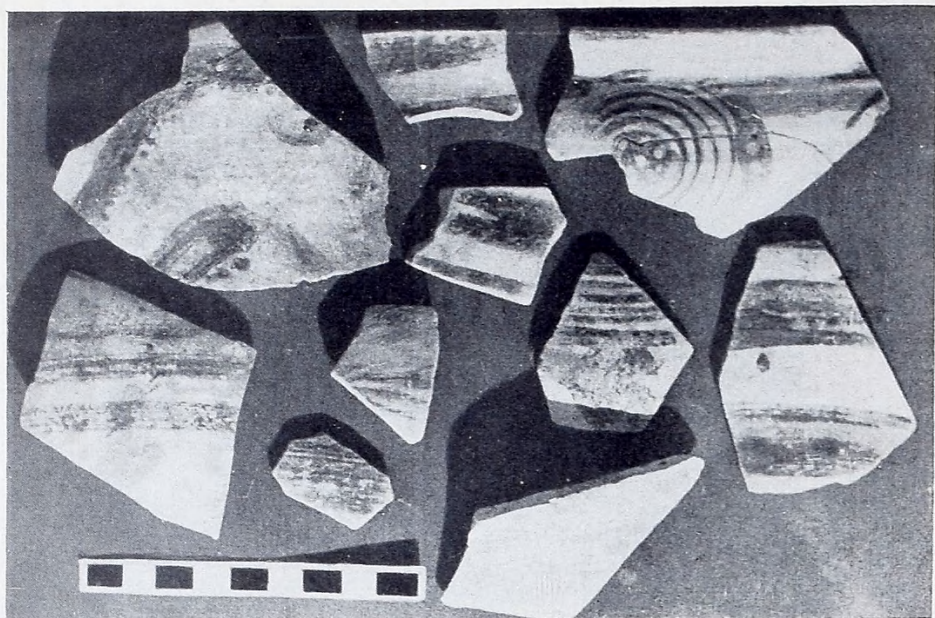
Οικία Ν. α - β. Στρώμα τετραραγμένον ὑπὲρ τὰ δάπεδα τῶν δωματίων Ν1 καὶ Ν2 (ΒΔ. γωνία τοῦ δωματίου Ν1, παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον Ν1 καὶ ΒΔ. γωνία τοῦ δωματίου Ν2).
Λίθινον ἀγγεῖον. γ. Στρώμα ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Ν1. Ἄγνως.

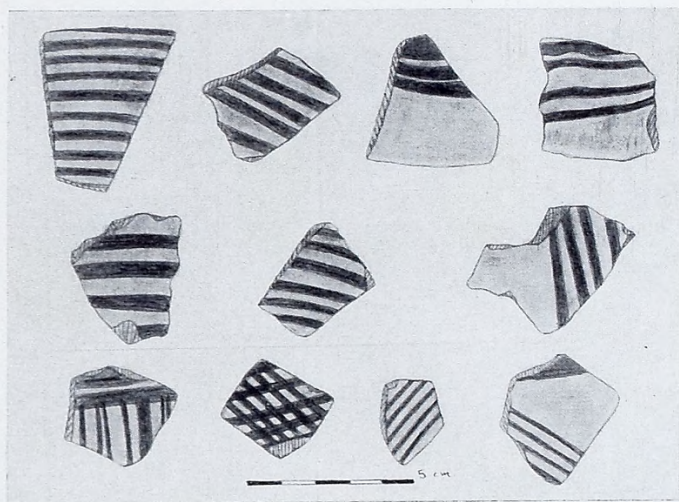
α - β. Οίκλια Ν. Στρώμα ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Ν1. Προχὴ γέφυροστόμου ἀγγείου, ΥΜ Ια. (β. Σχεδιαστικὴ ἀπόδοσις.)

α - β. Οικία Ν. Ὑπόστρωμα δαπέδου τοῦ δωματίου Ν1. Τμῆμα κυπέλλου με γραπτὴν στολιδωτὴν διακόσμησην (rippling) ἔξω καὶ σκοτεινὸν ἐπίχρυσμα ἔσω, ΥΜ Ια.

Οικία Μ. α. "Οστρακα ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Μ8, ΥΜ Ια. β. Τμῆμα πρόχου εὑρεθὲν ἐντὸς τοῦ κυκλικοῦ λαξεύματος 1 (ἀνατολικοῦ) τοῦ δωματίου Μ3, ΥΜ Ια. (Σχεδιαστική ἀπόδοσις.)

α. Οικία Ν. Ὑπόστρωμα δαπέδου τοῦ δωματίου Ν1. Τμήματα ὕμ ἀγγείων.
 β. Βόρειος Οἰκία. Σκληρὸν στρώμα δαπέδων. Ὅστρακα μὲ διακόσμεισιν σκοτεινὴν
 ἐπὶ ἀνοικτοῦ, ΠΜ Πα. (Σχεδιαστικὴ ἀπόδοσις.)

α. Ὁ ταφικὸς περίβολος ἀπὸ Ἀνατολῶν.

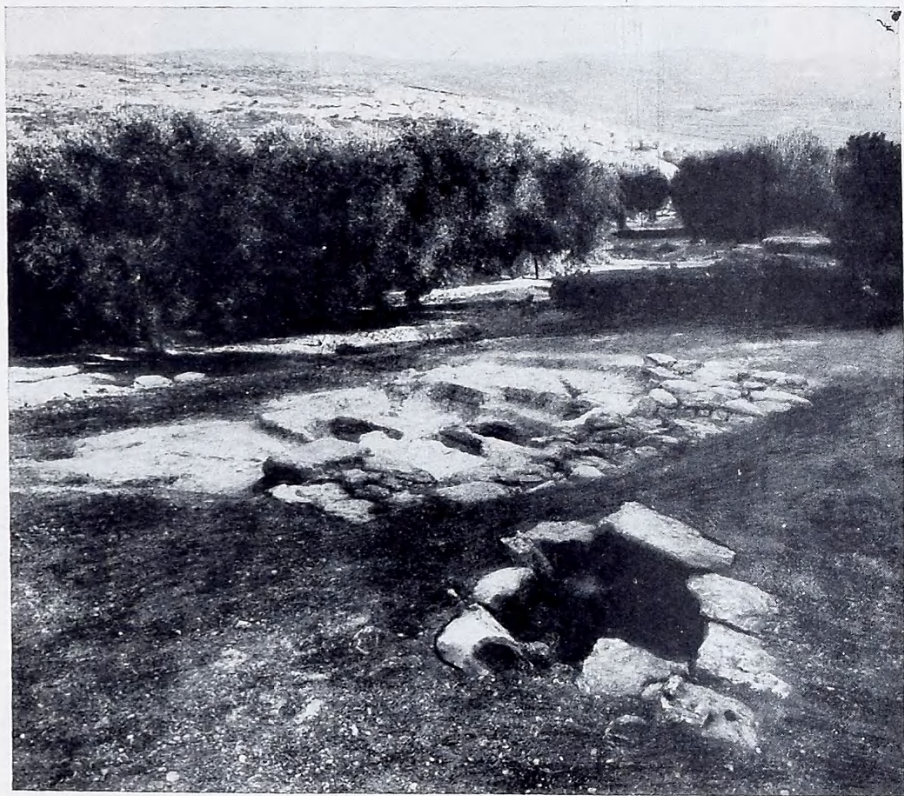
β. Ὁ ταφικὸς περίβολος ἀπὸ Βορρᾶ.

α. Ἡ ἐπιτύμβιος στήλη τοῦ λάκκου 2.

β. Ἡ ἐπιτύμβιος στήλη τοῦ λάκκου 3.

γ. Ἀποψις τοῦ ταφικοῦ περιβόλου καὶ τοῦ βόθρου ἀπὸ ΒΔ.

α. Τμήμα τοῦ κτηρίου 5 καὶ ὁ θολωτὸς τάφος Γ ἀπὸ ΒΔ.

β. Ἡ σαρκοφάγος ἐντὸς τοῦ δωματίου 6 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5 ἀπὸ Νότου.

α-β. Ἀγγεῖα καὶ ἀποθέσεις νεκρῶν ἐντὸς τοῦ δωματίου 7 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5 ἀπὸ Νότου.

α

β

γ

Ταφικόν κτήριον 5, δωμάτιον 7. α. Λοπάς. β. Γραπτή πρόχους. γ. Ἀμφορεύς.

Ἡ θύρα ἐπικοινωνίας μεταξύ τῶν δωματίων 7 καὶ 8 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5. α. Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Δυσμῶν. β. Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως ἀπὸ Ἀνατολῶν.

α. Ἡ θύρα ἐπικοινωνίας μεταξύ τῶν δωματίων 7 καὶ 8 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5 μετὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ὑπερθύρου ἀπὸ Ἀνατολῶν.

β. Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 3 καὶ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ δωματίου 8 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5 μετὰ τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου ἀπὸ Δυσμῶν.

α. Σαρκοφάγος ἐντὸς τοῦ δωματίου 8 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5 ἀπὸ Βορρᾶ.

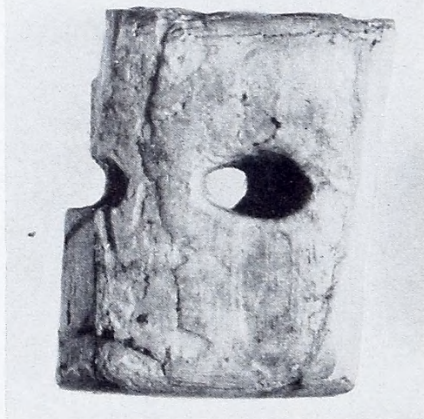
β. Αἱ ἀποθέσεις κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ δωματίου 8α τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5 ἀπὸ Ἀνατολῶν.

α

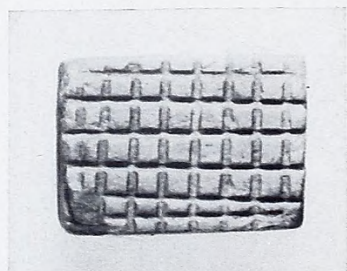
β

γ

δ

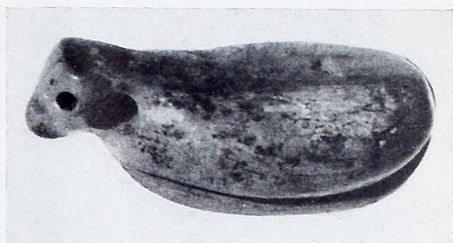

ε

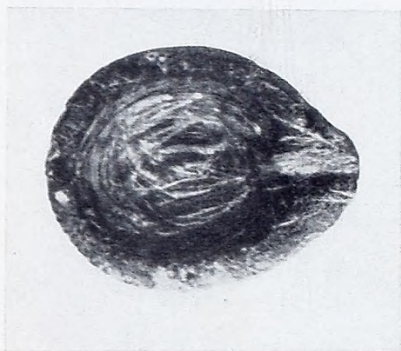
Ταφικὸν κτήριον 5, δωμάτιον 8. α. Σφραγὶς ἐκ στεατίτου. β. Ἐλεφάντινον μῆλον ἐγχειριδίου. γ. Δύο ἐλεφάντιναι σφραγίδες ἐκ τοῦ δωματίου 8β τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5. Ταφικὸν κτήριον 5, δωμάτιον 8α. δ. Μολυβδίνη σφραγὶς. ε. Ἐλεφαντίνη σφραγὶς.

α

β

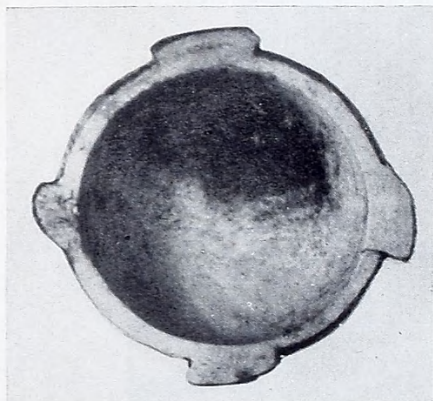
γ

δ

ε

ζ'

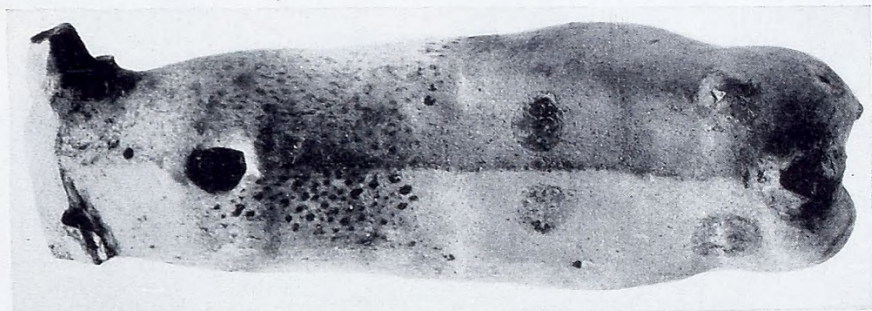
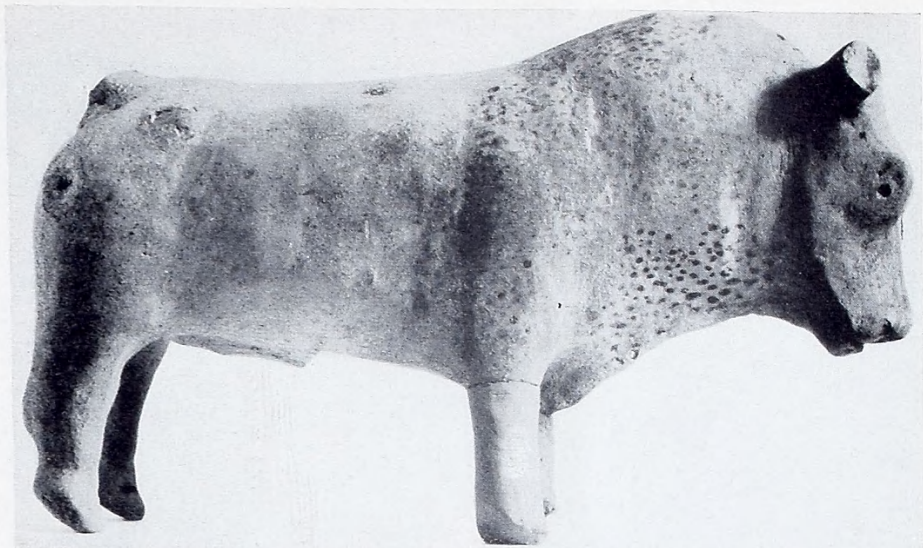

ζ

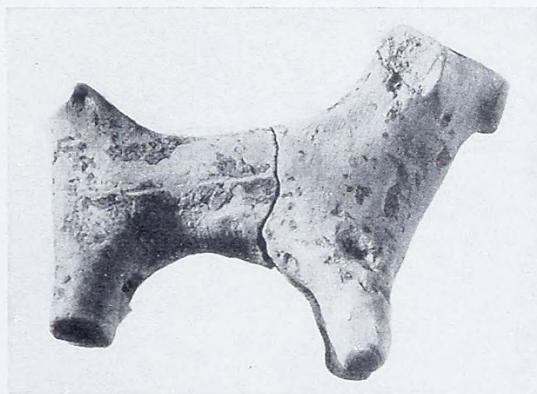
Ταφικὸν κτήριον 5, δωμάτιον 8α. α. Καλαθίσκος. β. Ἐλεφάντινον περίαπτον εἰς σχῆμα καθημένου ταύρου. γ. Μικκύλον λίθινον ἀγγεῖον μετὰ προχοῆς ἐκ τῶν ἄνω. δ, ζ'. Μικκύλον λίθινον ἀγγεῖον. Πλαγία ὄψις (δ). Τὸ ἀγγεῖον ἐκ τῶν ἄνω (ζ'). ε, ζ. Ταφικὸν κτήριον 5, δωμάτιον 8β. Πλαγία καὶ ἄνω ὄψις μικκύλου λιθίνου ἀγγείου.

Ταφικόν κτήριον 5, δωμάτιον 8β. α. Πίθος και σαρκοφάγος. β. Λί
δύο σαρκοφάγοι από ΒΔ.

Ταφικὸν κτήριον 5, δωμάτιον 8β. α. Ρυτὸν εἰς σχῆμα ταύρου. β. Τὸ ρυτὸν ἐκ τῶν ἄνω.

γ. Ταφικὸν κτήριον 5, δωμάτιον 8α. Εἰδῶλιον ζώου.

α. Λίθοι καταπεσόντες ἐντὸς τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ ἀπὸ Νότου.

β. Ὁ θολωτὸς τάφος Γ ἀπὸ Δυσμῶν.

Ἀποψη τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ καὶ τῶν βορείως κειμένων ταφικῶν κτηρίων 5 καὶ 3 ἀπὸ Δυσμῶν.

α. Τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς θόλου μετὰ τῶν τεμαχίων τῶν σαρκοφάγων.

β. Αἱ σαρκοφάγοι ὑπ' ἀριθ. 10, 2, 7 καὶ 5 μετὰ τοῦ κεντρικοῦ πίθου, ἀπὸ ΝΑ.

α. Αί σαρκοφάγοι ὑπ' ἀριθ. 2, 7, 8, 10, 4, 6 καὶ 3 μετὰ τοῦ κεντρικοῦ πίθου, ἀπὸ ΝΔ.

β. Οἱ ἐντὸς τῆς ὑπ' ἀριθ. 10 σαρκοφάγου ἀνευρεθέντες σκελετοί, ἀπὸ Βορρᾶ.

α. Ὁ πίθος καὶ τὰ ἀποτυπώματα τῶν ὑπ' ἀριθ. 10, 6, 7, 4 καὶ 9 σαρκοφάγων εἰς τὸ δάπεδον τῆς θόλου, ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Ἐν κρανίον τῆς ομάδος κρανίων ε' παρὰ τὸν τοῖχον τῆς θόλου.

α. Ὁ πίθος καὶ τὸ στρώμα τῶν λιθαρίων ὑπὸ τὰς ὑπ' ἀριθ. 10, 6, 7, 4 καὶ 9 σαρκοφάγους εἰς τὸ δάπεδον τῆς θόλου, ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Τὸ στρώμα τῶν λιθαρίων ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 7 σαρκοφάγον, ἀπὸ Δυσμῶν.
Διακρίνονται τὸ ἐγχειρίδιον καὶ τὸ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ εἰδώλιον.

α. Εἰδώλιον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἀνευρεθὲν
ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 7 σαρκοφάγον.

β. Κεφαλὴ μαρμαρίνου κυκλαδικοῦ εἰδω-
λίου εὑρεθεῖσα ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 10
σαρκοφάγον.

α. Κεφαλή κυκλαδικού μαρμαρίνου ειδώλιου και χαλκοῦν ἐγχειρίδιον ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 4 σαρκοφάγον, ἀπὸ ΒΔ. Διακρίνονται τὰ περὶ τὸ ειδώλιον ἀποτεθέντα θαλάσσια βότσαλα.

β. Τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ δαπέδου τῆς θόλου μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου.

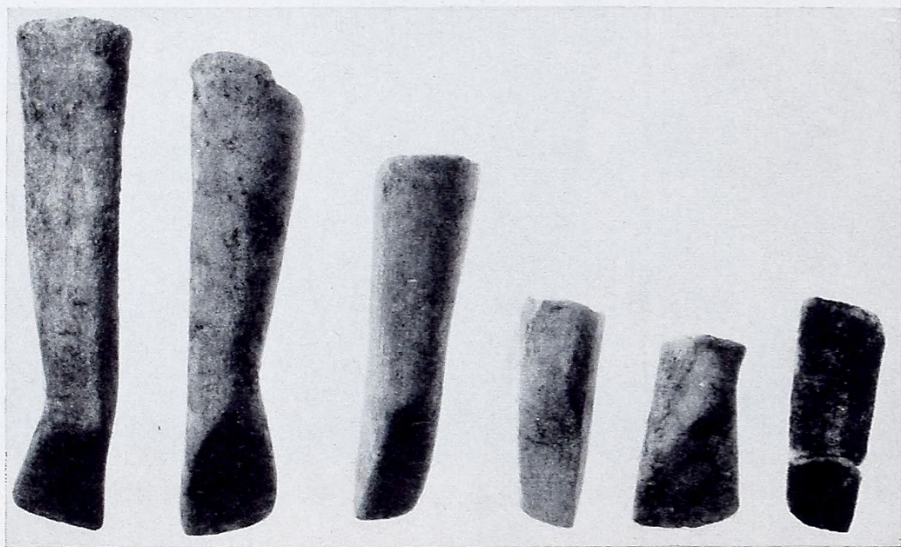
α. Ὁ ταφικὸς πίθος καὶ τὸ παρ' αὐτὸ κυκλαδικὸν εἶδωλιον ἀπὸ Βορρᾶ.

β. Τὸ εἶδωλιον τῆς ἀνωτέρω εἰκόνας.

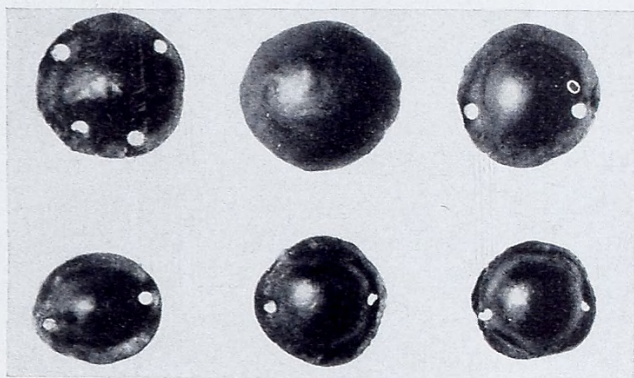
α. Δύο δυσερμήνευτα ὀστέινα ἀντικείμενα, ἀνευρεθέντα ὑπὸ τὰς ὁμάδας κρανίων ια' καὶ ιβ'.

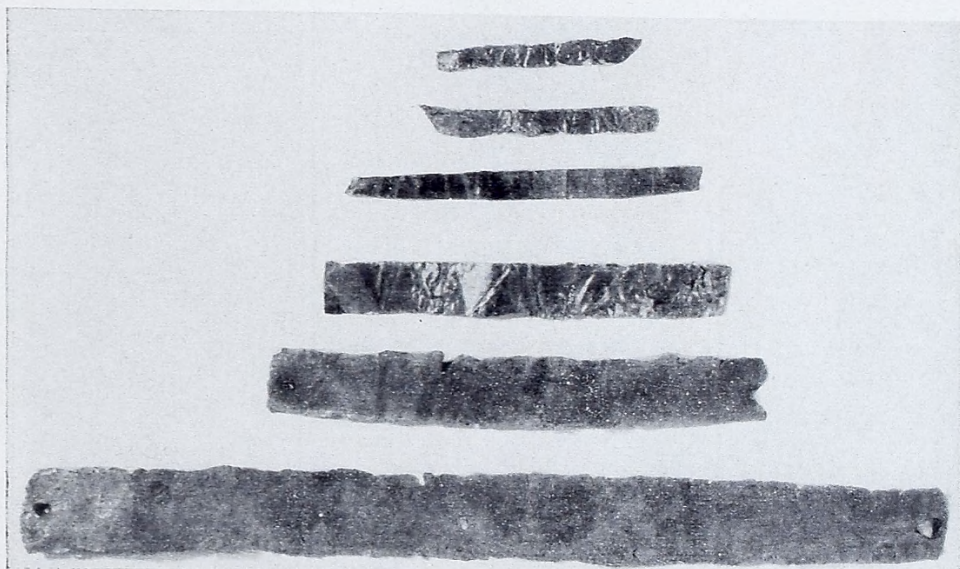
β. Ἐξ πόδες διαφόρων μαρμαρίνων κυκλαδικῶν εἰδωλίων ἀνευρεθέντες ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 6 σαρκοφάγον καὶ ὑπὸ τὰς ὁμάδας κρανίων ιβ', ια', ι' καὶ δ' κατὰ σειρὰν ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ.

α. Χρυσούν κυκλικόν ἔλασμα ἐκ τοῦ δωματίου 1 τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 9.

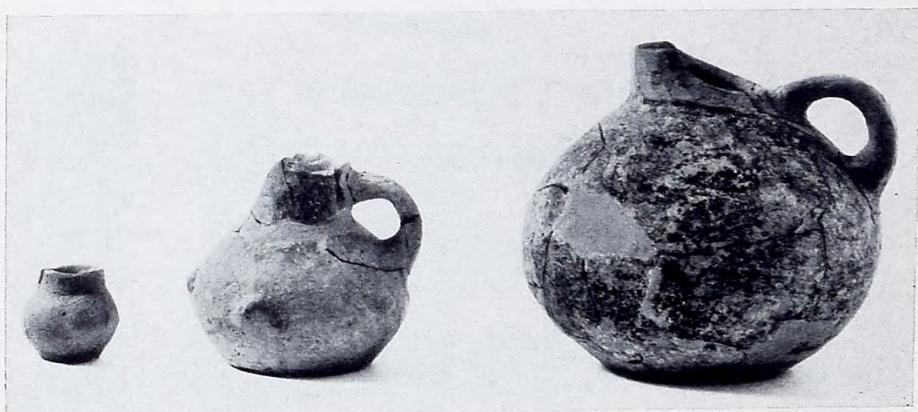
β. Χρυσᾶ ἡμισφαιρικά ἐπικαλύμματα.

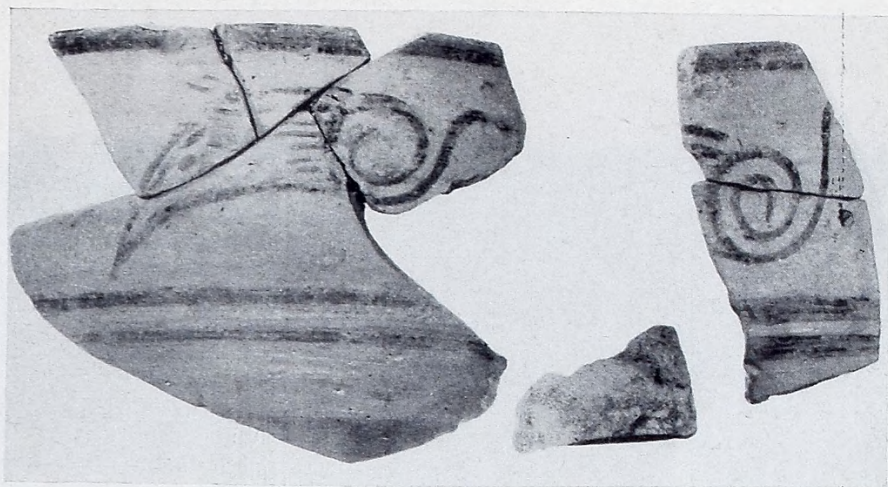
γ. Χρυσαῖ ταινίαι.

α. Ἡ κτιστὴ ἐστία ἄνωθεν τῆς ὑπ' ἀριθ. 11 σαρκοφάγου.

β. Τὰ τρία ἐκ τῶν πέντε ἀνευρεθέντων ἀγγείων εἰς τὸ ταφικὸν στρῶμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ.

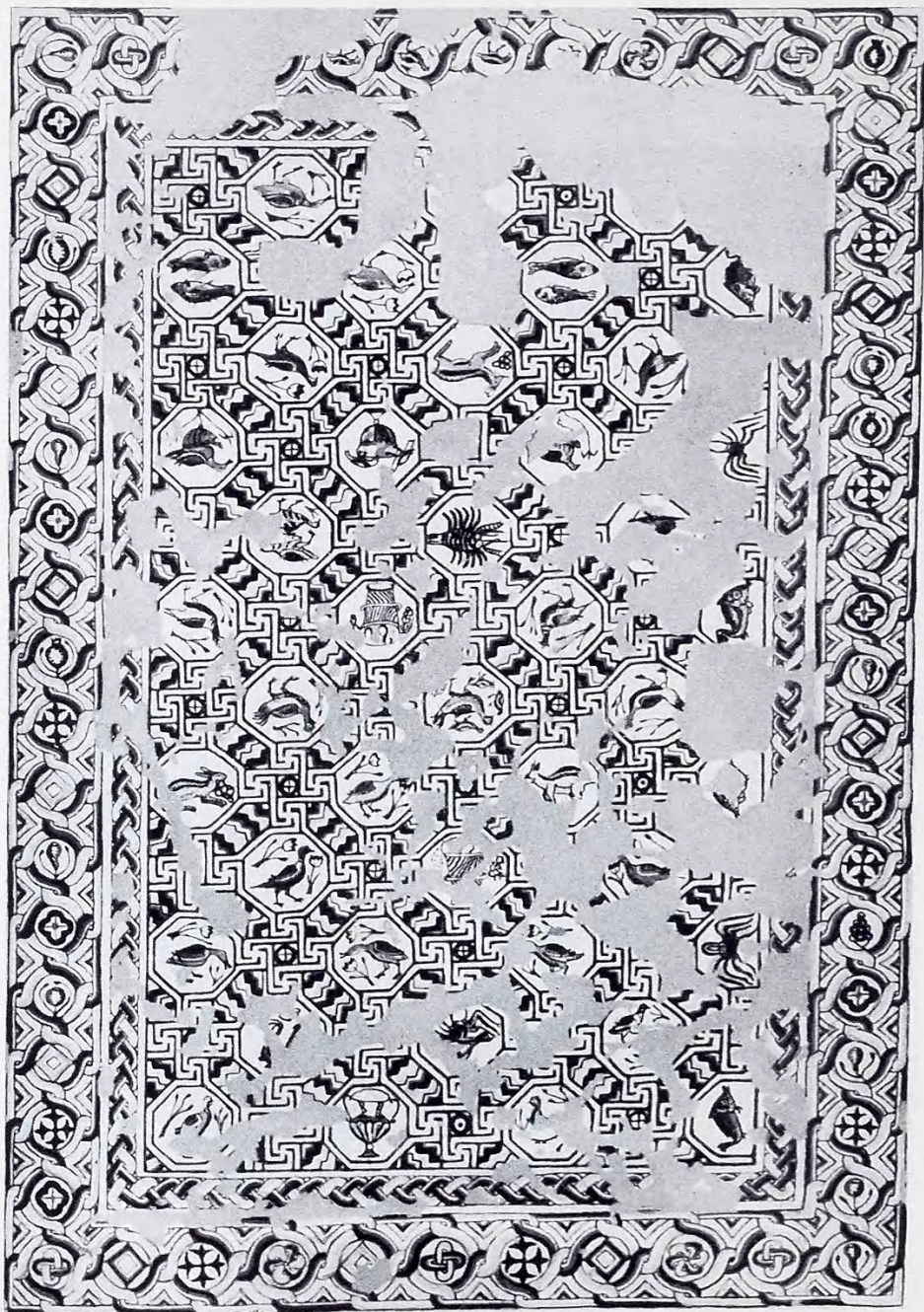
α - β. "Οστρακα δύο ΥΜ γραπτῶν κυπέλλων, συλλεγέμενα ἄνωθεν τῶν σαρκοφάγων.

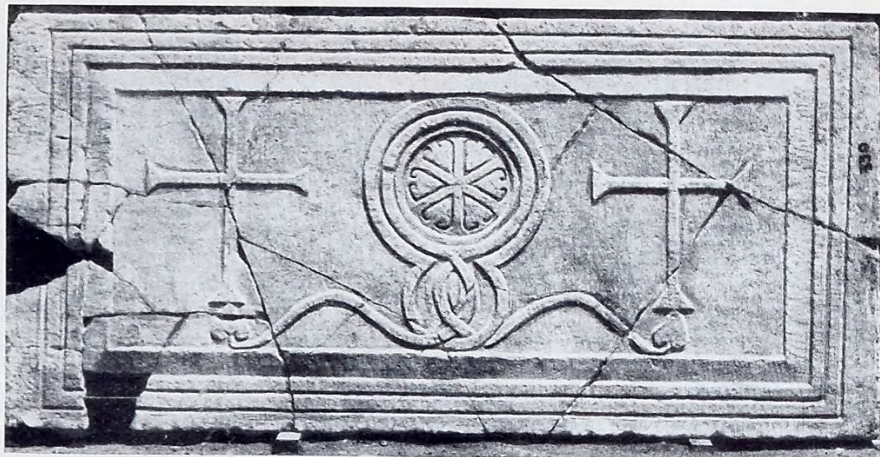
Βασιλική ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ νότιος τοῖχος πρὸ τῆς συμπληρώσεως, ἀπὸ Νότου.

Βασιλική ἀρχιερέως Πέτρου. Τὰ ψηφιδωτὰ τῶν δωματίων I, II, III καὶ IV, μετὰ τὴν ἐπισκευήν.

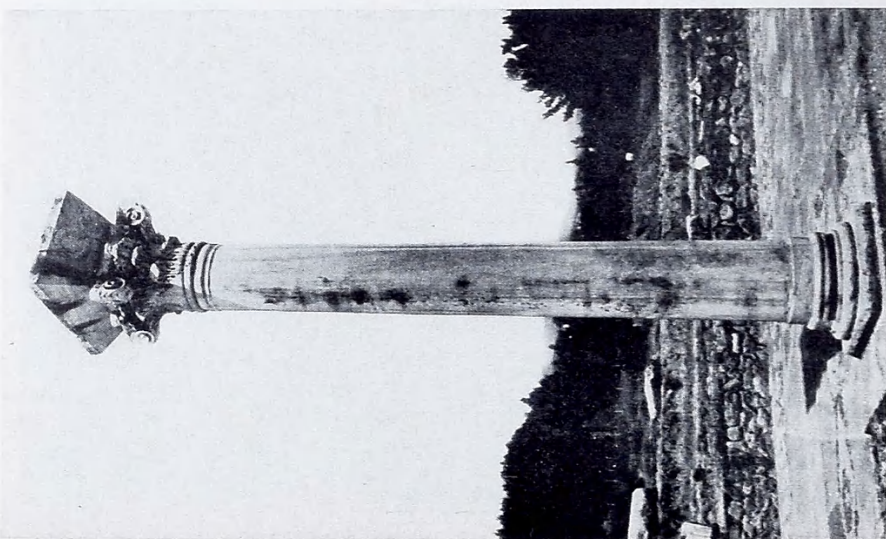
Βασιλική ἀρχιερέως Πέτρου. Σχεδιαστική ἀπόδοσις τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ δωματίου III, μετὰ τὴν ἐπισκευήν. (Τὸ πρωτότυπον ἐσχεδιάσθη ἐγχρωμον.)

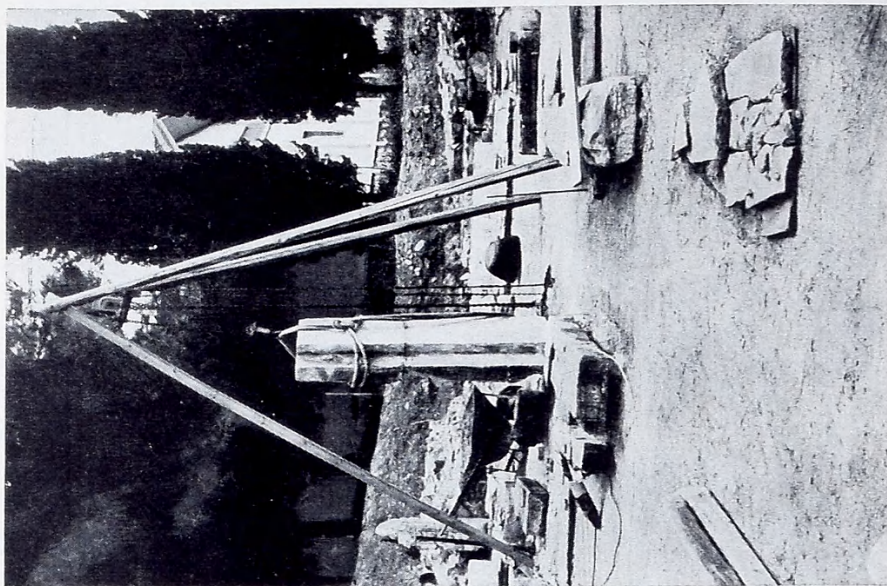
α. Βασιλική ἀρχιερέως Πέτρου. Συγκολληθὲν ἀμφίγλυφον θωράκιον.

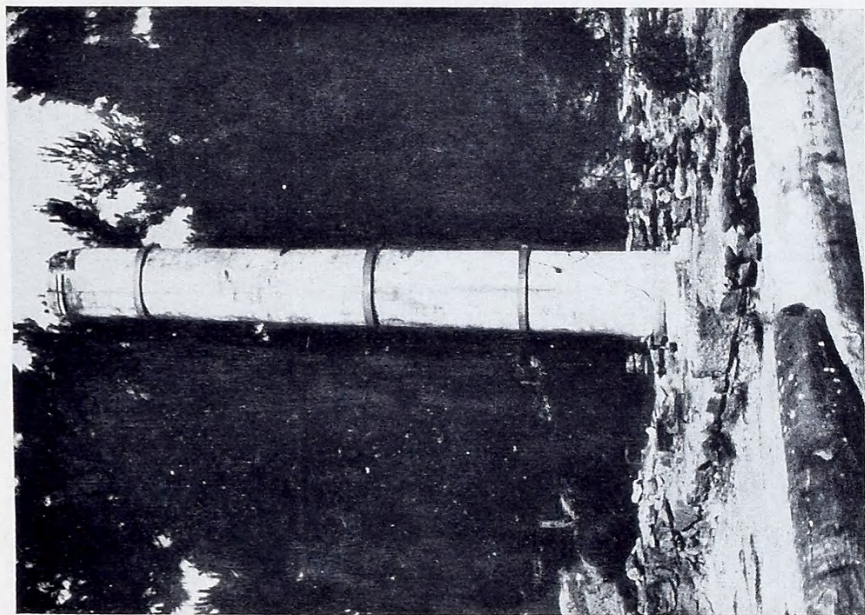
β. Βασιλική ἐπισκόπου Ἐλπιδίου. Τμῆμα παλαιότερου παχέος θωρακίου, χρησιμοποιηθὲν εἰς τὸν στυλοβάτην τοῦ πρεσβυτερίου.

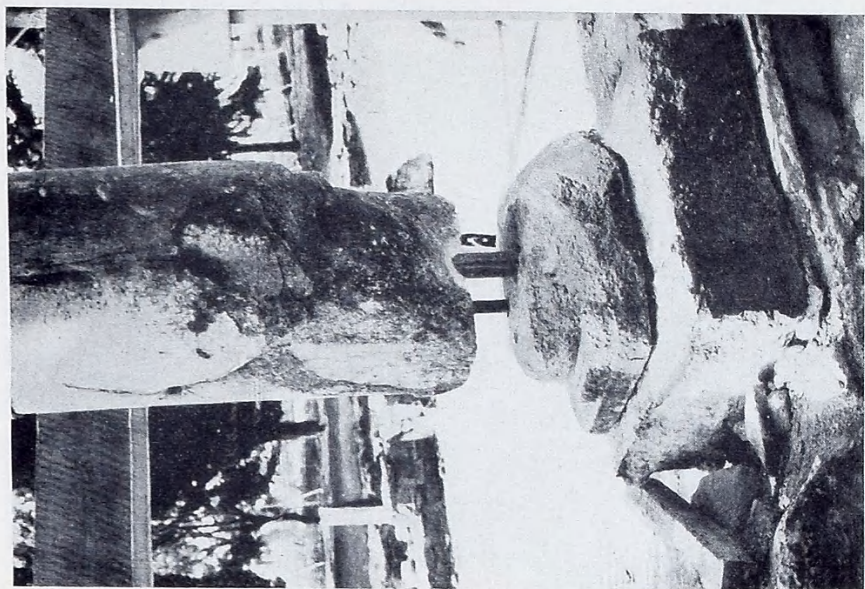
α. Βασιλική 'Αγ. Δημητρίου. 'Ο ἀναστηλωθεὶς κίον
τῆς βορείου κιονοστοιχίας.

β. Βασιλική ἐπισκόπου Ἑλπιδίου. Τμήμα περιθωρίματος
χρησιμευομένη εἰς τὸν στυλοβάτην τοῦ πρεσβυτερίου κατὰ
τὴν συγκόλλησιν αὐτοῦ.

Βασιλική ἐπισκόπου Ἐλπίδιου. α. Ὁ ἀναστηλωθεὶς κίων. β. Κίων τῆς βορείου κιονοστοιχίας κατὰ τὸ στάδιον τῆς ἀναστηλώσεως.

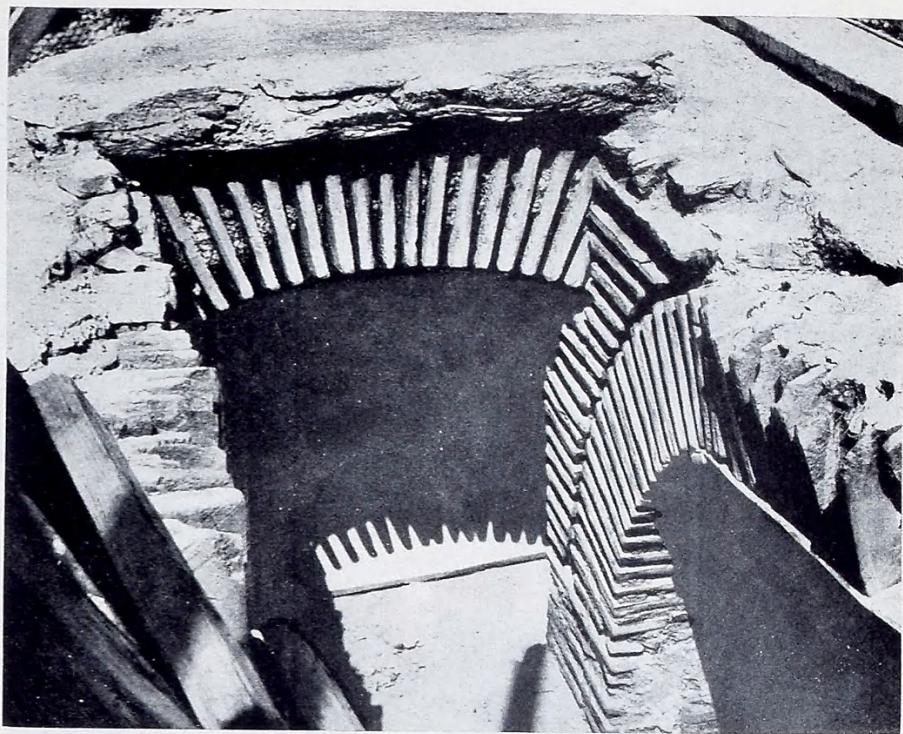

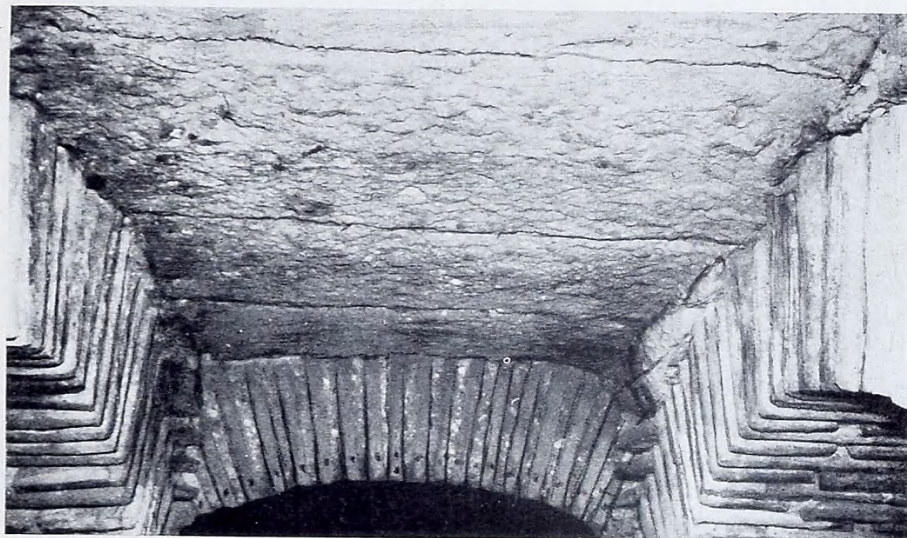
Βασιλική ἐπισκόπου Ἐλπιδίου. α. Συγκολληθὲν ἀμφίγλυφον θωράκιον.

β. Ἡ ἑτέρα ὄψις τοῦ ἀνωτέρω θωρακίου.

α. Ὁ ὑπόγειος τάφος πρὸ τῆς ἐπισκευῆς.

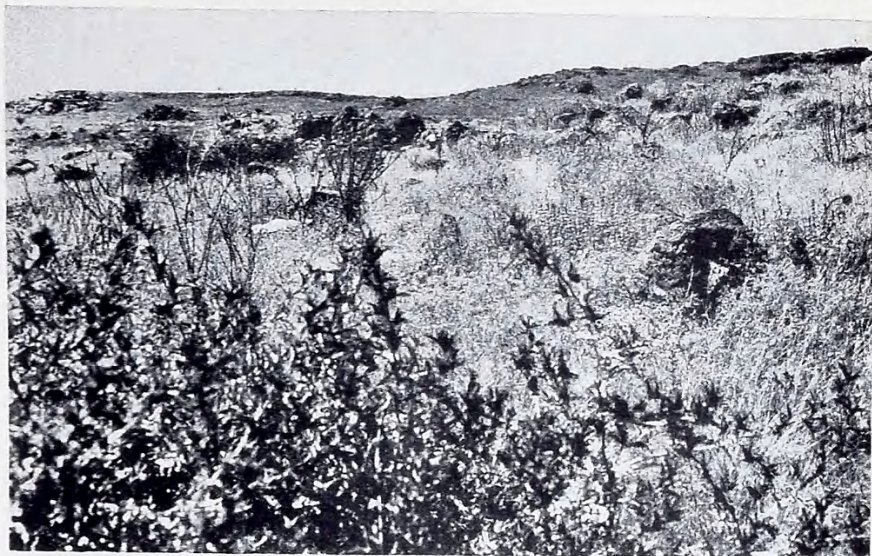
β. Ὁ ὑπόγειος τάφος μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ὀροφῆς.

α. Βασιλική ἐπισκόπου Ἐλπιδίου. Ὁ στυλοβάτης τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου κατὰ τὸ στάδιον τῶν ἐργασιῶν.

β. Ἀρχαῖαι Φθιώτιδες Θῆβαι (Μικροθῆβαι). Πύργος καὶ μέρος τείχους μετὰ τὸν καθαρισμόν.

Ἀρχαῖαι Φθιώτιδες Οἰῖβαι (Μικροθῖβαι). α. Τὸ τεῖχος πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ.

β. Τὸ τεῖχος κατὰ τὸν καθαρισμόν.

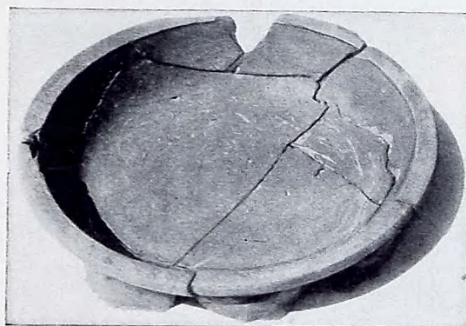
Ἀρχαῖαι Φθιώτιδες Θήβαι (Μικροθήβαι). α. Τάφοι πρὸ τοῦ τείχους.

β. Τάφος πρὸ τοῦ τείχους.

α. Βασιλική 'Αγ. Δημητρίου. 'Η ἐπιγραφή «'Αγιε Δημήτριαι».

β

γ

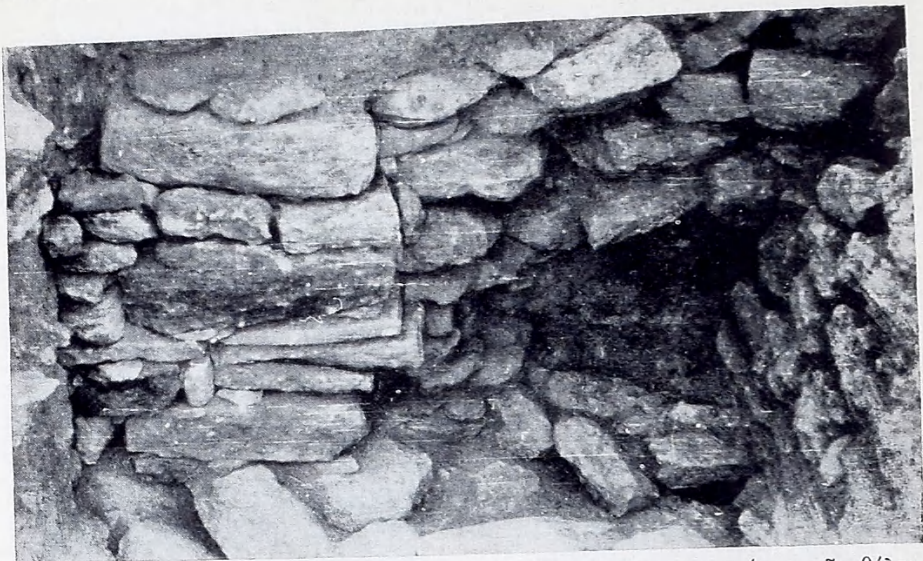

δ

ε

'Αρχαῖαι Φθιώτιδες Θῆβαι. β. Πινάκιον. γ-ε. 'Ενεπιγράφοι στήλαι.

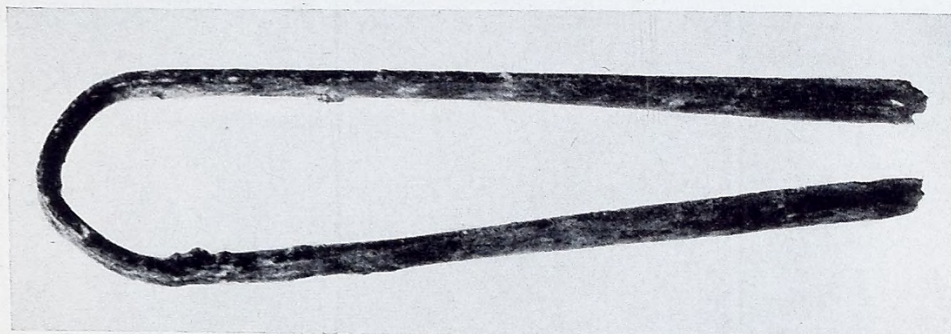
Θολωτὸς τάφος Β. α. Ἡ ἀνατολικὴ παρυφὴ τῶν ἀνατολικῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως.

β. Ἀποψὶς τοῦ χώρου μεταξύ τοῦ δωματίου τοῦ πεσσοῦ καὶ τοῦ δρόμου κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως, ἀπὸ Νότου.

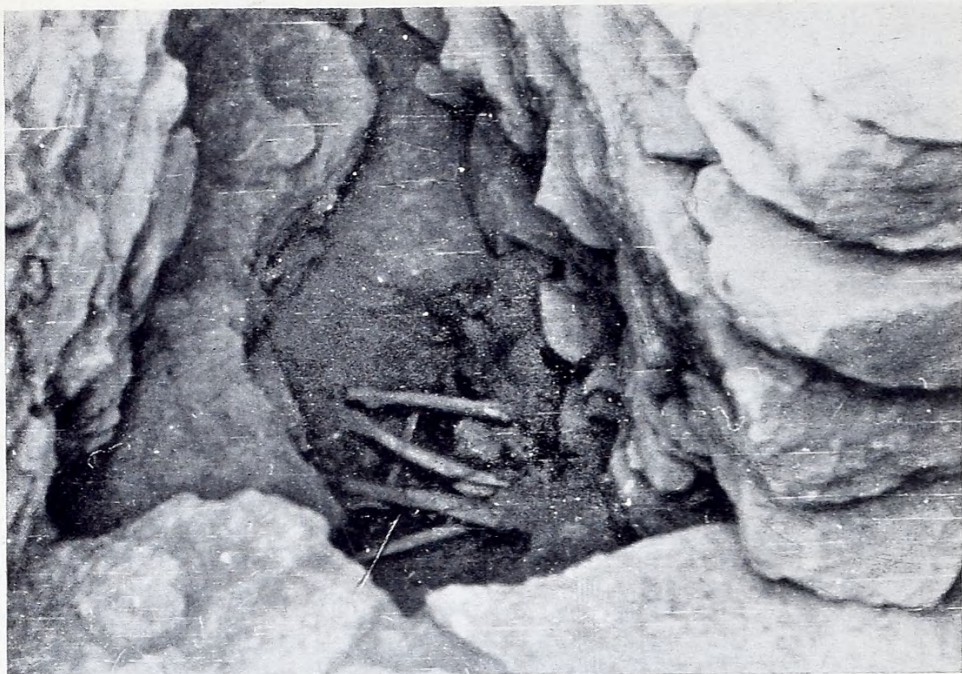
Θολωτός τάφος Β. α. Μολύβδινα κέρατα, άνευρεθέντα κατά τὰς ἐργασίας στερεώσεως εἰς τὸν χώρον μεταξύ τοῦ δωματίου τοῦ πεσσοῦ καὶ τοῦ δρόμου.

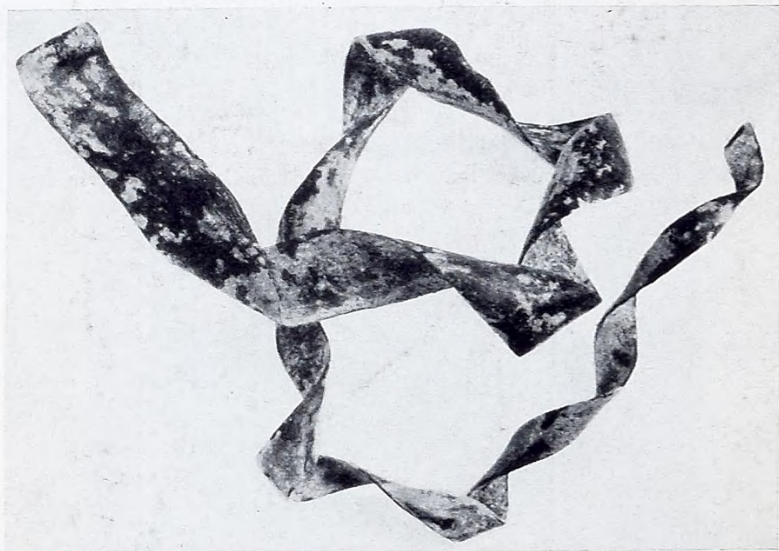
β. Τριχολαβὶς άνευρεθεῖσα ἀνατολικῶς τῆς θόλου, κατά τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως.

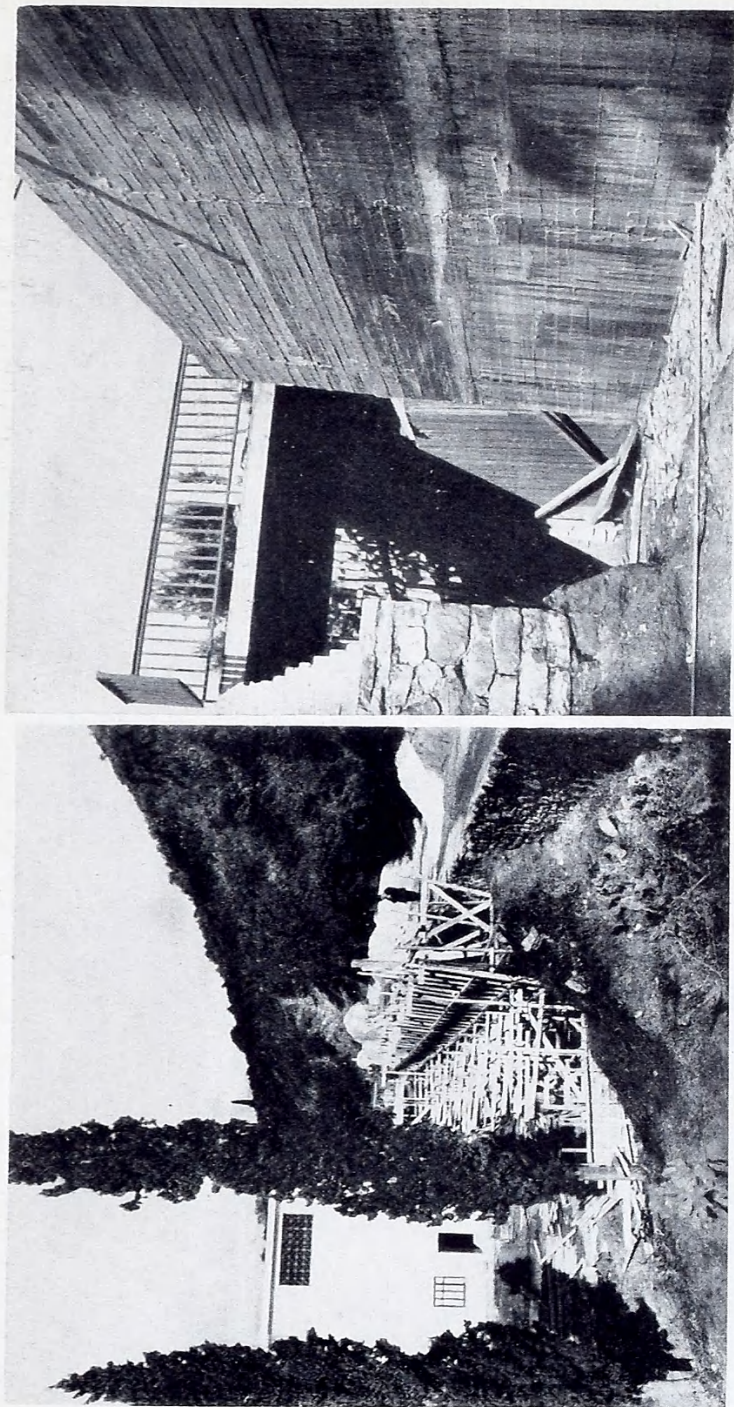
γ. Λίθινος μύκης ξίφους, άνευρεθείς κατά τὰς ἐργασίας στερεώσεως εἰς τὸν χώρον μεταξύ τοῦ δωματίου τοῦ πεσσοῦ καὶ τοῦ δρόμου.

Θολωτός τάφος Β. α. Ἡ παλαιότερα εὑρεθεῖσα ταφή εἰς τὸν χώρον μεταξύ τοῦ δωματίου τοῦ πεσσοῦ καὶ τοῦ δρόμου.

β. Χαλκοῦν ἔλασμα ἀνευρεθὲν κατὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως εἰς τὸν χώρον μεταξύ τοῦ δωματίου τοῦ πεσσοῦ καὶ τοῦ δρόμου.

α. 'Ο τοίχος αντιστηρίξεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατασκευῆς. β. 'Ο πρὸς ὑποστήριξιν τῆς εἰσόδου τοῦ Μουσείου Μεσσήνης ἀγούσης ἀμαξίτης ὁδοῦ τοῖχος ἀντιστηρίξεως ἐκ σιδηροπαγῶς σκυροδέματος.